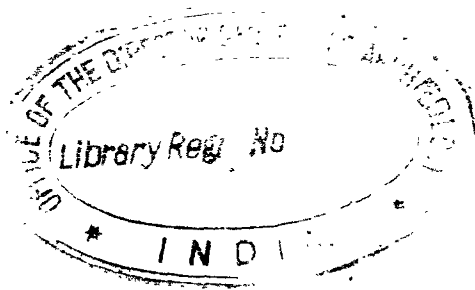

Library Regn. No
INDI

ORIGINAL BLACKFOOT TEXTS

FROM THE SOUTHERN PEIGANS BLACKFOOT RESERVATION TETON COUNTY MONTANA

WITH THE HELP OF JOSEPH TATSEY

COLLECTED AND PUBLISHED WITH AN ENGLISH TRANSLATION

BY

C. C. UHLENBECK.

Nos quoque amicitiae nomen bene
novimus, hospes,
Quos procul a vobis ultimus
orbis habet.

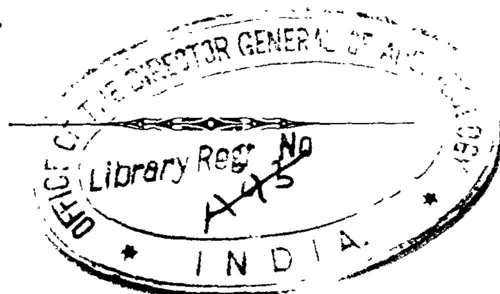
Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

AFDEELING LETTERKUNDE.

NIEUWE REEKS.

DEEL XII N° 1.





AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1911.

ERRATA.

P. 14, l. 13 and p. 16, ll. 30 sq. Only the first accent of these long Blackfoot words ought to be an acutus.

P. 39, ll. 19 sqq. Read in one sentence: Otáutaitsisksisàni, omá manikă´piu paksíkoyiskeinin itsínitsiu. And in the translation: when they began to run by, that young man killed the fattest cow.

P. 56, l. 25. After the word „everything" is to be inserted: by him

P. 57, ll. 12 sq. from beneath. Read: Itsúyiàχkimaie (instead of: Itsóyiàχkimaie).

CONTENTS.

	P.
Preface	IV
Explanation of the graphical system	VI
Names of clans	1
The people living in the north	5
The origin of the buffaloes	6
The origin of the buffalo-stones	12
The leader-buffalo	13
Blue-face	18
Belly-fat	23
Clot-of-blood	34
Scar-face	50
Horses found on an island	57
The two buffalo-lodges	58
The wolverine	60
An old woman left on a camp-ground	62
A woman sacrificed to a butte	62
Two adventures of the Old Man	63
Whom-the-buffalo-inquires-after	65
Bear-chief's songs	66
Appendix: Information concerning Bear-chief.	
Genealogical notes	69
Bear-chief's life-story	70
Bear-chief's cosmogony	91
Addenda et corrigenda	94
Alphabetical index	97

PREFACE.

Only with two exceptions, the texts which are published in this little volume, were communicated and explained to me by Joseph Tatsey, an intelligent and broad-minded Indian of Blood descent, living among the southern Peigans, to whom his mother belongs. The story of the origin of the buffaloes was told to me by Bear-chief (Nínoχkyàio), well-known, even to the whites, as a brave Indian and a leader among his people. The same has been so kind, to sing for me the songs, printed at the end of these texts. He also told me the interesting story of his life, and allowed me an insight into his religious conceptions, his ecstasies and his dreams. In an Appendix I publish the materials concerning Bear-chief, he himself has made me acquainted with. Nevertheless, but for Joseph Tatsey's interpreting, it would have been impossible to me to profit by Bear-chief's life-experience, ancient lore, and imaginative power, as this gentleman speaks only the language of his warlike ancestry.

I have to add that Bear-chief and old Mountain-chief (Nínaistăku) gave their assistance in collecting the details about the origin of some clan-names. Still there are quite a few more, on which I could not get any information as to their origin.

I am perfectly well aware, that the use of the present texts for linguistic purposes will be difficult enough for the moment. The English translation which accompanies the texts, though as literal as possible, does not suffice to obtain a grammatical understanding of all the words and forms, contained in them. So English did not allow to retain everywhere the construction found in Blackfoot, or to express the distinction between the different third persons occurring in a sentence. Forms of the type *otánik* are sometimes translated by a passive construction, but in more cases the active construction has been preferred. And it is a pity, that the beautiful distinction of *ánistsiu* 'he (3 pers.) told him (4 pers.)': *otánik* 'he (4 pers.) told him (3 pers.)' or 'he (3 pers.) was told by him (4 pers.)', of *nínau* (3 pers.): *nínai(i)* (4 pers.), of *otoχkéman*

(4 pers.): *otoχkémaniai(i)* (5 pers.), of *omá* (3 pers.): *omí* (4 pers.) had to be effaced in the translation.

After a few years, however, I hope to enable the students of Indian languages to get a clearer insight into the morphology of Blackfoot than they can gather from Tims' grammar, which, valuable and even admirable as daring pioneer's work, is quite insufficient as a guide through the mysteries of a complicate morphological system. Maclean's rather superficial sketch of the Blackfoot language (Transactions of the Canadian Institute, vol. V, pp. 128 sqq.) is, in comparison with Tims, hardly to be considered as an improvement. During my stay in Blackfoot reservation, from the 11th of May till the 15th of August 1910, I collected vast materials on Blackfoot grammar, and if I am not thwarted by unforeseen circumstances, I shall publish them before the end of 1913. These grammatical materials were written down from the mouth of many people, mostly boys and young fellows, who were kind enough to allow me in their leisure-hours to interrogate them about intricate matters. With gratitude I remember the afternoons spent with some of the Mission boys, or the evenings in my tent, when surrounded by young Indians, I wrote down my notes, sitting on a trunk, by the light of a lantern. With gratitude I remember many of their faces and their names, though it would be scarcely possible to retain all of them in my memory. Afterwards all my notes were verified by Joseph Tatsey, and so I am quite sure, I have a sound basis for a scientific description of the Blackfoot language.

Though I was recommended by the Dutch Government and by the Royal Academy of Amsterdam, the American authorities did not do very much to facilitate my connections with the Indians, and my linguistic investigations among them. The more I appreciate the generous help, I received from the Reverend Fathers of the Holy Family Mission, the more I am grateful for the true friendship, which was shown to me by some educated members of the noble Peigan tribe.

EXPLANATION OF THE GRAPHICAL SYSTEM.

In writing the Blackfoot language I make use of the Latin alphabet, only adding the signs *ä* and *å*, and taking *α*, *ε* and *χ* from the Greek. A modification of *χ* is *χ'*.

There are only a few constant long vowels in Peigan, but vowels with principal or secondary stress are usually longer than the unaccentuated, and accentuated vowels may be incidentally prolonged to a degree, uncommon in most of the European languages. Under these circumstances I did not think it desirable to use the makron. Perhaps one might consistently put it on *å* in open syllables with principal or secondary stress, and on *ä* in every condition (e. g. *ä̃nakå̀si*).

Only a few times I have indicated the shortness of a vowel, because most unaccentuated vowels are shorter than those with principal or secondary stress. Constantly short is the *a* of the suffix *-koăn* (in *akékoăn* &c.), and in some other cases (as *Mékyăksi*). It is also short before *χ*, and before *mm, nn,* even when it is accentuated, but in these cases I did not express the shortness graphically. In general all vowels are short before *mm*, *nn*, and therefore it is unnecessary to indicate the shortness in every particular case.

In Blackfoot a consonant in the body of a word often belongs both to the preceding and the following syllable, and then we might write it double as well as single. Only rarely I express this gemination in writing, because in most cases it is not constant. Where it is very emphatic, as in some cases with *mm*, *nn*, *ss*, I write doubles.

When *i*, *u*, and the diphthongs with *i*, *u* as second component stand before a vowel, it would be correct to insert *y*, *w*, but I prefer to simplify the orthography by omitting these graphical signs of the intermediate semi-vowels, where they may be missed without danger of misunderstanding. So I write *kyáio*, *otáuaχsin* instead of *kyáiyo*, *otáuwaχsin*, which spelling would be more proper from a phonetical point of view.

A common sound in Blackfoot is the glottal stop, which may be expressed by the Greek sign for the spiritus lenis. I only write it in a few words, where it is always to be observed. Perhaps I might have written it in some cases more, e. g. in *aito'tó'* and other forms of the same verb. Of course I omit it before initial vowels, even in the beginning of a sentence, where it — just as in German — constantly is heard.

The attentive reader of these texts will soon be aware, that the same word in the same grammatical form is not always spelt in the same way. There are many vacillations in the sounding of this language (e. g. in putting in, or omitting χ and χ' before explosives, and before *s*), and I thought it better to express these vacillations in my way of spelling, than to efface them by an arbitrary uniform orthography. Particulars will be given in my Morphology of the Blackfoot language.

I have only to add, that I indicate the principal stress in a word by means of the acutus, and the secondary stress or stresses by means of the gravis. In the accentuation too, as well as in the sounding, there is much inconstancy in Blackfoot.

Vowels.

a It has nearly the sound of German *a*, sometimes long, and sometimes short. When it is long, it sounds like *a* in German *Rat*, *Tag*. When it is short, it is more like the sound of *a* in German *Mann*. It is most times long, when it has a principal or secondary stress. In other cases it will be short. Only exceptionally, viz. where *a* is constantly short, and where there might be some danger of mis-pronunciation, I write *ă*.

ă See *a*.

ä It is nearly always long, and has the sound of French *ê* in *être*, *gêne*. It is usually a contraction of the diphthong *ai* (*äi*). In these texts I have always written *ai*, though perhaps it would have been better to write sometimes *ä*, and sometimes *ai*, according to the pronunciation of the moment. There are in the language some words with a constant long *ä* (not alternating with *ai*), but such do not occur in the present texts.

å This is a sound between *a* and *o*. When it is short, it is pretty near to *o*, and then there are often vacillations between *å* and *o* (though also between *a* and *a*, *å* and *α*). When it

is long, it is very near to a long *a*. Short *å* sounds like German *o* in *mochte*. Long *å* is like English *a* in *fall*, but not so very different from Blackfoot *a*, or from English *a* in *father*. In closed syllables *å* is generally short, in open syllables with a principal or a secondary stress it is long.

α It has almost the sound of English *u* in *but*. The Peigans often waver between *a* and *α*. Nearly always *α* is short.

e Long *e* sounds like German *ee* in *Seele*, while short *e* has nearly the sound of *é* in French *fermé*. But, be it long or short, it is always more inclining to *i*, than either German *ee*, or French *é* will be. When *e* has a principal or a secondary stress, it will be long. In other cases it is short.

ε A short vowel, with the sound of German *e* in *Messer*, *kennen*. It seldom occurs. In the name *Okoέsau* (Belly-fat) — as in some other cases — *ε* has sprung from *ai* (cf. *mokoáni* and *isáu*). In *kέnni* &c. it has originated from *ia*.

i A sound between French *é* and French *i*. When it has a principal or a secondary stress, it will sometimes be long. In other cases it is short. Before vowels it is apt to be reduced to the semi-vowel *y*, but generally I have retained the sign *i*.

o When it has a principal or secondary stress, it is long, and then it sounds like German *o* in *rot*. When it is not accentuated, it has the same sound, though shorter in duration. In unaccentuated syllables Peigan pronunciation often wavers between *o* and *å*. On the other side, even in accentuated syllables, there are vacillations between *o* und *u*.

u A sound between German *o* in *rot* and *u* in *rufen*. When it is short, which will be in unaccentuated syllables, it sounds much like English *u* in *full*, or like Northern German *u* in *Zunft*. Before vowels it will often be reduced to the semi-vowel *w*, but generally I have retained the symbol *u*.

Diphthongs.

Blackfoot has many combinations of vowels, such as *ai*, *au*, *ei*, *eu*, *iu*, *oi*, *ui*, *uo*, but only *ai* and *au* may be considered as true diphthongs, though even these are apt to split up into *a* + *i* and *a* + *u*. Sometimes they lose their second component, so that only *a* is left.

ai The first component of this diphthong has been more or

less influenced by the following *i*, so that the original diphthong *ai* often sounds like *äi*, or even, the second component having altogether or nearly altogether disappeared, like a long *ä*. In my texts I write almost everywhere *ai*. Only where the final result of the monophthongation has been an *ε*, I write this vowel with its own sign. But I write *a* instead of *ai*, when the second component has disappeared without affecting the first one.

au This diphthong sounds like German *au* in *Baum*, *Haus*. It easily passes into *o*, or into *å*. Sometimes the second component will disappear, so that only the first one remains.

Semi-vowels.

y It sounds like English *y* in *yell*, *year*. It often originates from *i* before another vowel. I seldom use the sign *y*, retaining in most cases the symbol *i*. The semi-vowel *y* is always heard between *i* and a following vowel, but then I did not think it necessary to express it in writing.

w The same sound as English *w*. Most times it has sprung from antevocalic *u*. Generally I have preferred to retain the sign *u*. Between *u* and a following vowel *w* is always heard, but not written in these texts.

Consonants.

m As in English *more*.

n As in English *never*.

p As in French *père*, not as in English *put*.

t As in French *tuer*, not as in English *to*. Before *i* it has been assibilated to *ts*. Somebody, a white man of course, told me, that the Peigans have also an emphatic *t*, but I am sure, he was mistaken. Sometimes a glottal stop occurs before *t*, e. g. in *aito'tó'*, and in the imperative-ending *-'t*, and this may give the impression, that the *t* itself is emphatic. But the same glottal stop will be found before other consonants (cf. *mí'ni*, *ní'sa*, *kó's*, *áiko'ko'* &c.).

k Before *i* (*y*), *e*, and *ε* (from *ia*) it sounds like French *qu* in *qui*, but somewhat more palatalized. In other cases it has the

same sound as French *qu* in *quand*. Blackfoot *k* never has the value of English *c* in *cut*. Before *i* we often find *ks*, originating from *k*.

χ It has exactly the same sound as German *ch* in *ach*.

χ' Originating from χ after *i*, it has exactly the same sound as German *ch* in *ich*.

' Glottal stop. I write it only in a few cases, though it is very often heard in the language.

h As English *h* in *hand*. This sound only occurs in some interjections.

s A kind of voiceless sibilant, pronounced more backward than English *s*.

Names of Clans.

1. Iχ´púχsimaiks iχ´tsíniχ´-kàsimiau apætóχtsik. otǽkometsisau ototsináuoχsoai. Isáists otáumàpipuχpùχsimatoχs, imaksínokapis åχpúχsimaii.

2. Kætáiimiks iχ´tsíniχ´kataiau apætóχtsik, otsímepitsau. Matápi otápokæpiniχ´kakoaie Kætáiimiks.

3. Apætóχtsik omá nínau ánistaua Mekyápi. Omí nínaiinai itsístsipuχtuyiuaie otoχkémaniaii. Isapói itapóiau. Otáitotoχsau omím Isapói, itanístsiu omí otoχkéman: Tsánistapi kitákoχpakitopiχ´pa? Otsítaniχ´kaie: Saámiskinètsimanists ki áuotani ki náχkautoapimaχpi. Ki tsánistsinami kitákiχ´kitopiχ´p? Ki kitákiksisksimaχpi? Siksíkekaie nitákitoχkitopi. Aiså´kuyisikekaie nitákitisksìmau. A´χsa kitákietatoχp? Nápuiiksaie nitáket. Ki tæmótapaχkaiiau. Otáaistoχkisau okóauaists, itokékaiau. Omá akéu itstúnnoyiu omí ǽkàiòm. Itanístsiu Mekyápi: Nitsitsíkop, nóma nitáksinik. Itanístsiuaie: Sá, kimátaksikiχ´tòkats. Amóistsiaie kàmiχ´táie. Matsítau. Ainíkimainiki,

1. Fat-melters they were named long ago, because they liked to eat fat. As they were always melting fat, even when they had supplies [of meat], they were melting.

2. Not-laughers they were called long ago, because they were laughers. People reversed their name, [calling them] Not-laughers.

3. Long ago there was a chief, called Red-man. Then there was another chief, with whose [literally: his] wife he [Red-man] ran away. They went to the Crows. When they got there to the Crows, he said to his wife: What is it you will ride with? She told him: Medicine-bags, and a shield, and something to cover [those things]. And — [he asked her] — what colour [of horse] will you ride on? And what colour [of horse] will you put your pack on? I shall ride — [she said] — on a black-striped back. I shall put my pack on a bay-striped back. What — [he said] — will you use as a saddle? I shall use as a saddle — [she said] — a saddle with two sides up. And then they started

túkskaie, istáisuiatapiksistsit istsí. Auánit: Amóia kàmiχ'táu. Aisapǽnnistsosau, nisóaiau, kimátaksikiχ'tòkats. A'kaχsítakiua otoχkótàs ki otoχkáuotànis ki omístsi saámiskinètsimanists. Púχsapuχtsik stǽmitanistsìniχ'kataiau Kàmiχ'táiks.

home. When they were close to their camp, they camped. That woman was afraid of her former husband. She said to Red-man: I fear, my husband will kill me. He said to her: No, he will not do you any harm. Here are buffalo-chips. Take them. When he is angry, throw then one into the fire. Say every time: Here is a buffalo-chip. When all have been thrown in — there are four of them — he will not do you any harm. He will be glad, that he got horses, and that he got a shield, and [having got] those medicine-bags. Since that time they [that means: the clan of the former husband] were called Buffalo-chips.

4. Ináksiks iχ'tsíniχ'kataiau, otáinakstsis maiáiuauaiks.

4. Small-robes they were called, because their robes were small.

5 Isksínaitapìks otsínaimoai ikápsiiχ'kin, iwátaiiχ'kin. Kǽnniχ'kaie iχ'tsístapanistàiniχ'kataiau amóksi Isksínaitapìks.

5. The chief of the Bug-people was bad [he had syphilis], he was eaten [by bugs, which according to the Indians were the cause of syphilis]. Then these were called Bug-people.

6. Nitáuyiks iχ'tsíniχ'kataiau otsítauauakimànoauaists ki otsítauχsoauaists. Sikímoietapìau.

6. Lone-eaters they were called, [because of] their chasing [the buffalo] by themselves, and their eating by themselves [without inviting others]. They are stingy people.

7. Motátosiks iχ'tsíniχ'kataiau, otā'χkanauaituiχ'kàsau. Imaksínakstsimiks anistǽtsokìnakii. Motúiinaiks matāχtsíniχ'kàsimiau, otā'χkanainiχ'kàsau. Imaksínakstsimiks anistǽtsìnaiχ'kasiau.

7. All-medicine-men they were called, because they all acted as medicine-men. Even the young ones doctored. They got All-chiefs as another name, because they all acted as chiefs. Even the young ones acted as chiefs.

8. Aápaitapìks iχ′tsíniχ′kataiau omík ap*a*tóχtsik, otsínaimoai ot*á*kometsimani otáuakimani ki opskáni. Mátsitsitokiu òtå̂χkanauáuakimànists, anistsípiskau, áiaχsauatòm. Aápaists nánauχtàinikasìmiauaists Aápaitapì.

9. Sikátsìpamaiks iχ′tsíniχ′kataiau itsíkoχpuiinatsists. Omå̂χtauátsìpamàniau.

10. Siniksístsauyìks iχ′tsíniχ′kataiau, otsínaimoai mátauatsimauats, sauumáipuausi kanáitapiu, *á*kaitaiksistsikskanyòoyis. Soós amóksi uskáiks, áisikχksauyiau. Amóksi otoχpúksimoàuaiks ksisk*a*népuaus, otáut*a*msóksinokòaiau *á*kaitaiksistsauyiau. Nánoainistainiχ′kataiau Siniksístsauyìks.

11. A′pekaiìks imátå̂χkanaisòpokokàpsiau. Akaiímmiχ′ki n*á*màkeks mátå̂χkanàukapsiiχ′kiau. Otáip*a*χksìmisau, nánoatoχtàiniχ′kataiau, iwátapiau, amóksi A′pekaiìks.

12. Moχk*á*miks, otoksinásauaie ki otsítskanauaie, iχ′táitapaukunàiau. Noχkítspistutsisau *á*kai-Pek*a*ni, itóχkuitskaiau ki áistomatitaiìstapistutsìau. Nánoatàiniχ′kataiau Moχk*á*miks.

8. Blood-people they were called a long, long time ago, [because] their chief's pleasure was his chasing [the buffalo] and getting the blood. He never failed in all his chases [of buffalo] to save the blood, [because] he liked to eat it. From the blood they were called Blood-people.

9. Black-patch-people they were called, because they were dirty-looking. They used to patch their moccasins.

10. Eat-before-others they were called, [because] their chief never invited [anybody to feast with him], as before all the people got up, they had done eating. When his younger brothers were going to war, they ate by themselves. When their companions [belonging to other clans] got up early, they were suddenly seen by them, [that] they had already done eating. They are called from it: Eat-before-others.

11. The Skunks were nearly all bad [that means: they had syphilis]. There were many single women; they were all bad. Because they smelt bad, these people were called Skunks, [for] they were eaten [by bugs, that were supposed to be the cause of syphilis].

12. Because they were mean and fighting, the Pelicans camped alone. When they moved to the [other] ancient Peigans, they got into fight, and they moved away. From that they were called Pelicans [the proper meaning

The origin of the buffaloes.

Omák ǽkauχtæ̀k kiníks kæp-séks otúkskseìks mátæχkimist áuatsiuaie. Omá nínau nitukímiu. Omí otoχkéman itápauyisiiχ´ki kiní, ki omí manikå´pi itótatsimiu. Otsítanikàie omí manikå'pi: Kǽtaiitstsìχ´pa kitǽnnoai, kákoχkitoχkoki? Nitákaχkai, nitákitanistàiin únni nitǽnna. Ikæmáχsitakisàie, káksikæmitotànik. Omá akéua ómi mokákiin. Stǽmitanitsitsìχ´tau: Nitákotoiàinoau, náksikæmoχkoàimau. Itsitápòaie. Otsinóaχsaie, stǽmaχsimìuaie. Itanístsiuaie: Aχkúnåχpòkaχkaiop, kitákŭsim. Omá nínau áistoχkimokoaie. Itsístsanistsìu otoχkéman: Místæpsaksist. A´maie kís. Mátaχsiua, káχkainoaχs. Omá akéu stǽmistæpsaksiu. Itomátapapìmau. O´mæχkotoiòpaists otúkskseìks suiópokskui ánistskàieiχ´tàpimau.

Long ago the ancient people used to eat roseberries, hard-seed-berries, bark, black alcali. There was a man, [that] camped alone. His wife was picking roseberries about, and there she met a young man. The young man said to her: Have you a daughter, that you are willing to give me? [She said:] I shall go home, I shall tell my daughter's father. If he is pleased, he will perhaps go and tell you. That woman's husband was wise. Then he thought: I shall go and see him, I shall perhaps have use of him. He went to him. When he saw him, he liked him. He said to him: Let us go home together, I shall have you as a son-in-law. That man came close to his lodge. He spoke ahead to his wife: Go outside. Here is your son-in-law. It is not good, that you see him. Then that woman went out. She began to build a lodge. She built the lodge with rye-grass, bark, [and] leaves.

A´isoyìauaie. Amóistsi otáuatoχpiau, iχ´tsísoyiauaie. Omá saχkínau stǽmoχtsoyiu mátæχkimist ki matuyísts. Aistókaie kokuísts nituítsk stæmáuatòm, kεnnístsi mátæskàksauatòm. Omá nínau itsipístsitakiu, ítsksinim, nitúyi mátanistapsiuats ksistúnuni. Mokákiu omá nínau. A´isooyi kokuísts itsitápoaie. Itanístsiuaie:

They fed him. The things they used to eat, they fed him with. That young married man then ate of the black alcali and the hay. For two nights he just ate the same [black alcali and hay], those other things [the bark and the two kinds of berries] he refused to eat. That man had a suspicion, he knew, that he

Tsá kinā'χkanistapsp? Nistóa ánnye kimátanistapspa. Kímauksàuoχtauisks amóksisk otúkskssè-iks kiníks kapséks, nitáuatai? Nátokaie annóχk kitáuatoχpi, matuyísts ki mátaχkimist, matuyísts nimátauatoχpinan, mátaχkimistaiks nitáuatananiau. Annóχk sámit. A', nitáksam. Ki itsámiu.

Itsítukskàuniu, otsítapsàmiχ'pi. Ki itótapòtsiu. Matápiìnai. Ki áitapoaie omí úsi. Otáisksinòaχsaie omísk otaχkstánisk, itanístsiuaie: Amóistsim kitápotsists taksíkaistsàuoχsoiau. Kipátsàmit, annáχk kitsíχ'kauàuaχk tsínikit. Nitákitskskàtsiχ'p, tsimáχtau ákaχsìuaχtau amóistsi kitákapòtsists. A', nitákoχtseniki nitsíχ'kauau.

Mátsitukskàuniu. Iχ'tsitótapotsiu otsíχ'kauai. Otákàu omí otsínitai. Omátsatsisaists omá mokákiua nínau, stamónimaists, aiáketsìiau. Stámoχtsìtsoyiiau omístsim matómotapòtsists. Itokítskatòmiauaists. Nitāχtáuyiauaists, ki okósiks mátoχtsoyìauaists. Ki omístsim manótapòtsists mátoχtsìtsoyiau. Mátotokìtskatòmiauaists. Ki okósiks

[his son-in-law] was not the same kind of being as we are. That man was wise. After four nights he went to him. He said to him: What kind of being are you? You are not the same kind of being as I am. Why don't you eat from these bark, rose-berries, hard-seed-berries, [which] I eat? Of the two things, which you eat now, hay and black alcali, we don't eat the hay, but we [do] eat the black alcali. Now [go and] hunt. [He said:] Yes, I shall hunt. And he hunted.

He was one night out, where he went to hunt. And he brought the meat from a carcase. It was a person. Then he [the father-in-law] went to his son-in-law. When he knew [that] the one, that he [his son-in-law] had killed, [was a person], he said to him: These pieces of meat, that you have brought from a carcase, for a time I shall not eat of them. [Go] soon [and] hunt, kill some one of your tribe. I shall decide, which of the two, that you will bring pieces of meat from, is best. [He said:] Yes, I shall kill [some one] of my tribe.

He was one night out again. He brought pieces of meat from a carcase, [belonging to] his tribe. [It was] a partner of his, [that] was killed by him. That wise man looked at them again, he knew that they were of different kinds [these pieces and those he saw before]. They then ate of those pieces he had first brought

iχ´tsítåχkanàuyiauaie. Mátokitskatòmaiks. Ki omístsim sakóapòtsists mátoχtsitsìsoyiu otoχkéman ki okósiks. Mátokitskatòmaiks. Ki tsísoyiau omí úsoai. Iχ´taiáktsisoyìauaie otatómapòtsists ki sakóoχtsists. Ki áiksistsoyiau. Omá nínau itanístsiu otoχkéman: Amóistsi kítsauatoχpists tská kitáχsitsiχ´p, amóistsi kitsékitskatåχpists ki kikætaukitskatåχpists? Tæmáákaniχ´stainiχ´katauaeiníu? Matápiu omísk osákoòtapotsìnisk ánnæχkaie ákaniχ´stainiχ´katau einí, kennísk otatómotapotsìnisk ákaniχ´stainiχ´katain matápiu Ki stæmiksistsìniχ´katsìauaiks.

Itanístsiu omí ús: Tsimá kinå´χkitapaiitapiiχ´p? Otánikaie: Stáχtsik åχké nitsítapàitapì. Itanístsiuaie: Annóχk kitáiksistsìniχ´kako. A´nistsiuaie: Tská kinå´χksiniχ´kàsoau? Otánikaie: Nitsíniχ´kàsiminan suiéstæmik. Itanístsiuaie: A´χsa kitáuatoχpuai? Otsítanikaie: Ksistóaua kitáuatoχpinan, matuyísts ki ksáχkuyi, niuókskai nitáuatoχpinan. Omá nínau ánistsiu ús: Annóχk ksistóau kitákàuatoχpinan. Ki omá nínau stæmáukàsiu istsí. Iχ´tsitáu-

in. They vomited them up. They ate of them alone, but his children did not eat of them. And they ate again of those new pieces. They did not vomit them up. And his children ate, all of them. They did not vomit it up. And he gave his wife and his children again to eat of those last pieces. They did not vomit it up. And they fed their son-in-law. They gave him to eat of both, of his first pieces and the latter ones. And they had done eating. That man said to his wife: Which of the two [kinds of pieces] that you ate do you like best, these that you vomited up, or these that you did not vomit up? Which will be called buffalo? [She said:] The last pieces which that person brought, he [from whose carcase those pieces were taken] will be called buffalo, and those first pieces which he brought, he [from whose carcase those pieces were taken] will be called person. And then they had finished giving them names.

He said to his son-in-law: Where are you roaming about? He answered him: I roam about under the water. He said to him: Now you have got a name. He said to him [also]: Which may be your name? He answered him: Our name is water-bull. He said to him: What do you eat? He answered him: We eat you, [we eat also] hay and earth, we eat three things. That man said to his son-in-law: Now we shall eat you. And that man

auaiàkiu. Omí ŭ́s kakókasatòminai omí matápioksisàko. Kákoχpomòksakin, itsάstsapàtakàiaỵin, itsíniuasin, åχké stάmitsùiåχpàuanin.

picked up fire [that means: a burning fire-stick]. He hit him with it. His son-in-law just picked up that piece of human flesh. He just pressed it under his arm, he ran out, he turned into a buffalo, he jumped into the water.

Matsépuyi omí otάnni otάmokosin. Einípokai omí okós. Omá nínau stάmaniu: A´kopakìop. Mátaksìnitaua omá pokáu. Annóm ákstαmitskitau, må´χtstuỵisop. A´, ánnamauk stάmitskitau. Omík mistsísinai itótskitau. A´itstuỵimiu. Omím otsitáupiχ´p, mátseniuats. Ki itsitápiuasiu.

Next summer his daughter gave birth to a child. Her child was a buffalo-calf. Then that man said: We shall move. That child will not be killed. He will be left here, we are ashamed of him. Yes, there he was left. There was a log, he was left by it. He got to be a year old. Where he stayed, he did not die. And he turned into a person.

Oksísts ómaχtapìtsikìmaχpi, stάmoχktapo. Ki otsítoχkonok nátsitapi manikå´piks. Otsiiksíkimmokaiks. Osótαmaiùskαnimokàiks. Osótαmaχkàpiokaiks. Ki átsepu itanístsiuaiks: Kitómaikimmokiχ´puau. A´χkunå`χkitapàuop nínna. Stάmaniaiks: A´. Stάmomatòiau. Itsitótoiau omím ómαχksikimiu. Itáupiau. Itάmsòkåχtsaksìau anníksi einíau. A´upitsisoòiau. Itsitápiuasiau. A´ipisakapòiaiks. Annó omá saχkúmapiu iχ´tsítsapomaχkau. Einíuasiu. Otsítsinokaiks. Otsítaioχkokaiks. Otáistokoaχsaiks, noχkátsitapiuásiu.

He just went in the direction, [he thought] his mother was in. And he was found by two persons, young men. They pitied him very much. They treated him as their younger brother. They took him home with them. And next summer he said to them: You have taken pity on me. Let us go to my father. Then they said: Yes. Then they started. They came there to a lake. They stayed there. Suddenly [two] buffaloes [the boy's father and a companion] came out [of the lake]. They got ashore. They turned into persons. They got far from it [from the lake]. Here that boy followed running. He turned into a buffalo. Then they [the two buffaloes] saw him. They waited for him. When he got near them, he turned into a person.

Túkskæm ǽnnyaukinai únni. Omí otoχpokómi áiàkoχkàtoχpàkomitsìχ'tau. A'utàtsiau omí oχkói. Ki omíksim skóχtsiks itsipúauyi. Itsitápoχtoòiau. Omíksim itátsiiks tukskǽmi sotǽmistapùkskasin. Omím ómæχksikimi stǽmitsùiomaχkàie. Ki áukanautatsìau omíksim matápiks. Omá saχkúmapiu ánistsiu omíksi ú'siks: A'mauk, annáχk nínna. Omá suiéstæmik ánistsiuaiks: Annóχk kitákåχkåχkuipisìiχ'puau. A'kitapauop nínna stǽmiksìnaua. Åχké itæstáχtaupiu. Omá suiéstæmikà tukskǽm áutækàtsiu, ki itópiu, ki itsitǽmiaupìnai. Omí oχkói nitúyi stǽmoχkàtanistsìinai. Mátsitæmiàupatain. Otáumatapùkskàs omá suiéstæmik ki omí oχkói, itsótomakiau åχké. Itsitánistutoiau omíksi iχ'kitópiks. Mátsksinìmaiks, otsúiaukskàsau. Otánikoaiau omí suiéstæmik: Anínisauok. Ki manístsæpsau, sotǽminoyìau kanáitapi stáχtsik.

One of them was his father. He tried to influence him [his father-in-law] by means of [delivering] his companion [that they might eat him]. They met there his son. And those that were behind [the men with whom the boy had come to the lake] rose up. They went towards them [the buffaloes]. One of those who met just ran away. He just ran into that lake. And those people all met. That boy said to his elder brothers [the men he had come with]: Here is he, who is my father. That water-bull said to them: Now you will get something for your visit. We shall go to my father, the chief bull. He stays under the water. That water-bull, one of them, went around [one of the men], and sat down, and he [the man] got on him. Then his son did the same. The other one got on him. When that water-bull and his son started to run, they snorted water. They covered [literally: they did] the [two] riders with it. They [the two riders] did not know, when they [the water-bulls] ran into the water. They were told by the water-bull [the boy's father]: Now get off. And when they looked, they suddenly saw all the people under the water.

Stǽmitapòiau omím otsínaimi amó matápi. A'uautùyisaistòyinai, maχkstátsaks. Omíksi matápiks áuaniau, máχksinitaχsàuaiks, ki máχksitsòataχsàuaiks. Omá nínau stǽmanistsiuaiks: Nimátakanistsi-

They went to the chief of this people. They [the bulls] cried out all over the camp, that they [the visitors] must not [be allowed to] go out. Those persons [the bulls that cried out] said,

toau annóm nókosæm. Annóχk ómim nitákitapotokèkamau. Kítoχkanòχkot annóm matapíuæm. Anáukoχt kítoχkot, ki anáukoχt kimátoχkòtoχp. Omá suiéstæmikà omí matápioksisakùyi, ǽkaumitauàsiu, æskχkspaumóksàkiuaie. Omí únni sotǽmisimioχkotsiu omí imitáii. A′nistsiuaie: Aisaksíniki, itsipótos amóia imitáuai. Omá suiéstæmik ki omí oχkói mátoχkitòpataiau. Omíksi nátsitapiks áisakapàtomiau amói åχké. Omá suiéstæmikà únni itsipótoyiinai omí imitái. Kénnyauk, otoχkíkaiaisinai, amó ótapìsin itoχkánainiuàsiu. Omíχ′k omíksi nisóitapìiks ómåχtoχpi, iχ′tåχkánaisapùkskàsiu. Otáukanaisàumaχkàni mátatoχkòtskitsipìmats omím ómæχksikimiim. Omí nínai otápiχ′kok. Omá suiéstæmik ki oχkói itsitápiuàsiau.

that they should kill and eat them. That chief then told them: I shall not consent to what my children here say. I shall now camp over there far away. I give you [that means: to the tribe of the two visitors] all the people here [the buffaloes]. I give you half of them, but I don't give you the other half [at this time]. [The old people nowadays still expect the other half of the buffalo-herd coming.] That water-bull [the son-in-law] had the human flesh, [that] had turned into a dog, always under his arm. He just gave that dog secretly to his father. He said to him: When I go out, you must turn that dog loose. The water-bull and his son were ridden again [by the visitors]. Those two persons [the visitors] came out of this water. The father of that water-bull turned that dog loose. That he barked running, that's why these many people all turned into buffaloes. The way those four persons went they all followed running. When they all ran out, they could not go back into the lake. They were given away by that chief. That water-bull and his son turned into persons.

Suiéstæmikà mátatsikopumats. Sotǽmokamòtaitapò omí otoχkéman. Maáχsi omátatokìmokats. Sotǽmaχsitakìinai, einíu potomóχs. Omá nínau ánistsiu úsi: A′χsa ákokoχtàiinìtæχpi amóχk ieníuaχk? Omá suiéstæmik ánistsiu

The water-bull was not afraid any more [of his father-in-law, because now he had turned loose the buffaloes]. Then he went straight to his wife. His father-in-law was not angry with him any more. He thought it good,

maáχsi: A'koχtaiiniu apáukists. Nitúyistsk ákoχtaiïitau. Mistsísts ákitaisapìkaiχ'piau. Mistǽkskuists ki áksiksàχkuists kitákaitapistsepisk. Ḱǽnnimaie ákitapâχpauàniu. Kitákitsitaiinitàuai. A'nistsiu omí maáχsi: Annóχk nitáksistsòatau amóχk einíuaχk. Nimátakatskitapòχp nínna. Nitsiiksíkitaiïmau nitoχkéman. A'nistsiu omí maáχsi: A'ininiki, noχkítsuièpotòkit àχké. Nitákitoχkòtokàs Kǽnnimaie áukakutsiu.

that the buffaloes were turned loose for him. That man said to his son-in-law: What can these buffaloes be killed with? That water-bull said to his father-in-law: They will die by flints. They will be skinned with the same. They [the flints] will be handled on sticks. You will build your corrals to cliffy rocks and steep banks. There they will jump into. You will kill them. He said to his father-in-law: Now I shall eat these buffaloes. I shall not go back to my father. I am very much used to my wife. He said [also] to his father-in-law: When I die, you must put me into the water. I shall turn into a rock. Then the boiling is ended [that means: the story is at an end].

The origin of the buffalo-stones.

Omák ǽkai-Pekǽniua itápaukunaiiu. Autǽmákâχkǽnaìniu, máχksoatâ'χpi. Mátsksinoiïuats, einí manistápoχpi. Omá kímmat isoχkéman itotóχkotau. Omím, otsitóχkotǽχpi, itóχtoyiu amóiisk ainiχ'kín. Itápǽsǽmiuaie. Omístsim ómǽχkòtsipìists. Itsinóyiua omím einískiminai. Itótoyiua. Iχ'pítsapòkauàniuaie. Itǽχkáiiua. Itanístsiu omí óm: A'mís nínaiks. Nitáiàkatoiïnai. Omá nínau itanístsiu: Máksinais kisísa, sotǽmitsikimòpais.

Long ago the ancient Peigans were camped about. They were nearly all dead, for [want of] something to eat. They did not know, where the buffaloes went. There was a poor second wife, [that] went after wood. While she cut wood, she heard there some one singing. She looked for him. There were big willows. She saw, there was a buffalo-stone. She took it. She put it in her bosom. She went home. She said to her husband: Invite the men. I shall sing and pray. That man said [to his first wife]: Dress

Amóksi nínaiks áukanaipìmiau. Omá nínau itanístsiuaiks: Amó nitoχkéman áiàkatoiïnaiiu. Omá akéua itaníu: Imaksínakâχtsì átsinaiiu amátâχkotakik. Itâχkótaua omí inákâχtsiu átsinaiiu. Itaníu: Nitáksiniχ'ki. Nitákoχponoau, nitáksikyotoau amói einískima. Itamátosimau Itáiniχ'kiu. A'niu: Nitákotsitsìmists ánnoχkkàiokùiχ'k. Kanáitapiua anistók, otómitamiks kanáipotoiepistaχs. Apistútsik amó piskán. Nátsitapìua sáuumaisòpuyìnakus istotáuakisàu. Sotǽmiksìstaatoiïnaiiu. Stǽmataniu: Kokóaists mistútsik. A'iàksistuyiu. Ksiskænáutunìi nínaiks otsipuâ'χsau, itsésapiau. Itǽmsokitsinoyiau, stǽmikiks otótuitsitòkepùyis moyísts. Tǽmisòksinoyìau, einí omâχtâ'χpauànis omí piskán. Kénnyaie.

your younger sister up, set her at the upper end of the lodge.

These men all came in. That man said to them: This my wife will sing and pray. That woman said: Try to get even a small piece of fat. That small piece of fat was given to her. She said: I shall sing. I shall grease [and] paint this buffalo-stone. She made incense. She sang. She said: This night I shall cause to come [animals for food]. Tell all the people, to tie the mouths of all their dogs up [that they don't bark and scare the buffalo]. Harden this corral. Before day-light two persons must go out to lead the buffalo. Then she had finished her singing and praying. Then she said another thing: Fix your lodges well. It will be cold. When the men got up in the morning, they looked out. They suddenly saw, that there were bulls standing all over the camp. They suddenly saw, that buffaloes were jumping off [from the bank] into that corral. And that's it [the whole story].

[Cf. G. B. Grinnell, Blackfoot lodge tales, London 1893, pp. 125 sq., and C. Wissler-D. C. Duvall, Mythology of the Blackfoot Indians, New York 1908, pp. 85 sqq.]

The leader-buffalo.

Omá nínaiiχ'k nitoχkémiu. A'ipiskiiχ'k ǽkai-Pekǽniua. Mátæskaksapìksisàua einíua. Omá

There was a man, [that] had one wife. The ancient Peigans were making a corral. The buffaloes

akéu itotóχkotàiiχ'k. Omíksi mátakeyi itsinóyiau omík einíinai. Omá nitoχkéman ániiχ'k: I'to, áχsauàuaksisàt, nitákitòm. Mátsisæmòa itâ'χpauaniu einíua. I'toa mátoχkùiikiu. Omá akéua itáikaχkapikàii otsístsists. Omíksi otoχpokómiks otsítskik. Omík manikâ'pi ápoksèin, aitotóinai. Otánikaie: Okí, ákomatau. A'nistsiuaie: Kimáuksotæmauànisks? Kimátsksinoχp. Otánikaie: Anétakit, náχksistsæmsáuχtapatsimáua ánnàk, nínnàk, niksístàk, niskáiks. Kitáni: A'χsauàuaksisàt, nitákitòm. A'niiχ'k omá akéu: A', kitsémæn. Stæ̀mistapòiau. A'nistsiu ítoa omí aké: Nápistsàkit. Mátsisæmò ánistsiuaie: A'uke, isæpít. Einí itæ̀msokitspiàupiiau.

would not run in [into the corral]. That woman went after wood. There were other women, they saw buffaloes coming that way. That only wife said [to the leader-buffalo]: Leader, run well, I shall marry [you]. [This was only meant as a. jest.] After a short time the buffaloes jumped [over the bank]. The leader was not injured. The rope broke with which that woman had packed the wood on her back. Her companions left her. There was a young man, [that] wore his robe inside out, he came to her. He told her: Come on, we shall go away. She said to him: Why do you say that? I don't know you. He told her: Make haste, I did not care for those [buffaloes], my father, my mother, my younger brothers. [I only cared for you!] You said: Run well, I shall marry [you]. That woman said: Yes, you are right. Then they went away. The leader said to that woman: Shut your eyes. After a while he said to her: Come on, open your eyes [literally: see]. [When she opened her eyes,] they suddenly sat among the buffaloes.

Omáma nínau, otáisauòtoχs otoχkéman, itápsopòaχtsìsatsiu. Omíksi aké otánik: Matúmni nítoχpokoχkotàmænan. A'niu: I'to, áχsauàuaksisàt, nitákitòm. Omá nínau stæ̀misksinim: Einí itapípiau nitoχkéman. Stæ̀mitapo einí. Aitotóaie. Itsiksásiu. Omí niétæχtai itsáupiu. Omá akéua

When his wife did not come, that man began to ask for her. He was told by those women: Yesterday we went with her to get wood. She said: Leader, run well, I shall marry [you]. Then that man knew: My wife is taken away to the buffaloes. He then went to the buffaloes. He came

otánik ítoi: Kipotótakòkit. Amóiauk notskínaua. Kuitapiménikiaki, ákoχtæm. A´isìiotakìu, omí ómi otsítanik: Kitsipúχsotæsæm. A´nistsiuaie: Kéka. A´nistaupit. Mátaisæmòa itáiokau. Ikáiiokau. Nitákatsipùχsapu. Sotǽmsko. Iχ´tǽminai omí otskínai. Otánik omí óm: Itstsíχ´p, kítsitsipsatsìmai. A´nistsiuaie: Sá, ómiks anníksaie kiskǽni. Nitáuanikiàu, naχkótakòaχsau. Otánikaie: Okí, ánnotonokit. A´isæmotonàiuaie. Itsókaiinài. Itsipúau omá aké. Stǽmitapò óm. A´nistsiuaie: Okí. Stǽmomatapìpiksiau.

there. He concealed himself. He sat near the river. That woman was told by the leader-buffalo: Go quickly and get me a drink. Here is my horn. [Saying this, he took his horn from his head.] If you meet any person, it will sound. She was just dipping water, [when] she was told by her husband: I come to see you [and to take you home]. She said to him: Wait. Sit there. After a while he sleeps. He sleeps very soundly. I shall come back. She then went home [to the leader-buffalo]. The horn sounded. She was told by her husband [the leader-buffalo]: There was a person, you talked with him. She said to him: No, over there are your younger brothers. They told me, that I must give them a drink. He said to her: Come on, look for lice on my head. A long time she was looking for lice on his head. He fell asleep. That woman rose up. She went to her [former] husband. She said to him: Come on. Then they started to run off.

A´iiksisæmò omá nínau ítsksapiu. A´nistsiu otoχkéman: A´uakòki. Otáaistoχkòkoaiauaie. Omá akéu matsikíni itsátapiksim. Omá einíua ǽnnyaukinai ítoi. Otápìpiok. A´itotaipìinai omím atsikínim. Itsókaipiin. Itsínstsìminai. A´ukanaisinstsìmaie amói einíu. Mátsitomatapìksisàu, áisæmo anním matsitsíkin. Nitúyi stǽmatanistutsìm. Stǽmatomatapìksisàu, átsisæmò anním atsísin. Stǽmatsi-

After a very long time that man looked back. He said to his wife: He is running after us. He was close to them. That woman threw away her moccasin. The [other] buffaloes were there with the leader-buffalo. He had taken them with him. He got to that moccasin. He stopped running. He licked it. All these buffaloes licked it. When they had started again to run, after a long while

noyiu. Nitúyi mátanistsiu. Stǽmatomatapìksisàu, mátsisæmò' an̄ním asókàsim. Stǽmatoχkònim. Ȯmá akéu ánistsiu óm: Nitáisauatoχkùiχ'kàs. Omím ómæχkaiistsìsim itamípiksiau. Amói einíua itsitótaipiu. Itáutæksiksisàu, áisæmo mátsitomatapìksisàu, áipiχ'tsiu amói einíua.

there was another moccasin [thrown by the woman]. They then did it the same [licked it]. When they had started again to run, again after a long while there was a legging [thrown by the woman]. He [the leader-buffalo] then saw it. He did it the same [licked it]. When they had started again to run, after a short while there was a dress [thrown by the woman]. He [the leader-buffalo] then found it again. That woman said to her husband: I cannot do any more. Over there was a big tree, they ran up into it [for safety]. These buffaloes got to it. When they had run around it, [and] after a long while had started again to run [not finding the trail, and not having discovered that the man and the woman were in the tree], these buffaloes were far away.

Ki omá apiksístæmikìχ'k, nítæχtsakoàumaχkau. Itaikstsikìkasiu omím mistsísim. Omá akéua ánistsiu óm: Nitáksinitsokòtatau. Otánikaie: Sá, pinsókotatsìs. A'koχtoχkusksinòts. Mikskítsinisokotáiiχ'k. Omá apiksístæmik itspsápiu. Itsinóyiuaiks. Itsíniχ'katsimau Mékyaksi: Amáuauk kitoχkémana. Nítsisæmauàksiksìsau, Mékyaksiua áiskitòtaipiu omím mistsísim.

And there was a scabby bull, [that] was the last one running. He scratched his back on that tree. That woman said to her husband: I shall spit down on him. He [her husband] told her: No. Don't spit at him. We shall be known from him [by means of him]. Nevertheless she spit at him. That scabby bull looked up. He saw them. He called for Red-scar [this was the name of the leader-buffalo]: Here is your wife. When they [the buffaloes] had made a long run around [in coming back], Red-scar got back to that tree.

A'nistsiu amói einí: A'uke,

He said to these buffaloes:

annóχk apaiáksikòχpatsòk amóm mistsís*a*m. Omíksisk st*á*mikiks itå´χkiàpiksatsìauaie. Omá nínau it*á*niaχkumatsìuaiks. A´iikskoχtòiin*à*minai initái. Mékyăksiua itsipúau. Otsíp*a*χpòis, ot*a*χkúyi itsipúyiu. Otsitápoχtooχs omím mistsís*a*m, áitsitastàkàsiu ksaχkúmi. Omá nínau ánistsiu otoχkéman: K*á*tauanìuats, ómåχtàkoχkùieniχ´pì? Otánikaie: Apáukists ákåχtseniu. Omá Mékyăksiua aníståχkiàpiksat*à*s amóm mistsís*a*m, áist*a*mòm*a*χkaupitsìksotoyìu. Aut*a*máksikoχpatsiuaie. Ki omá nínau itsíniouìuaie. Okakíniai isikítsim. Amói einíuai itsístokipìksiu. Omá nínau áinisòiau. Itsítstàuyiuaie Mékyăksi. *A*´nnimaiè, aitápaipuyiau. Omí otoχkéman itauásainin. A´nistsiuaie: Kit*á*komimàua Mékyăksìua. Otánikaie: A´. *A*´nnimàukinai, st*á*matsinitsìuaie. A´niu omá nínau: *A*´nnyaiè ákauànistutoaii imáikimokàiks ki kitoχkémanuniks isksinóaiks. Ki ánetòyi imitáiks.

Come on, now try to knock this tree down, each in his turn. Those bulls were butting it [one after another]. That man was shooting at them. It looked, very many of them were killed. Then Red-scar got up. When he shook himself, yellow paint rose up from him [that means: the dust that rose from him was turned into yellow paint]. When he walked towards that tree, he sunk with his feet into the ground. That man said to his wife: Is he used to tell what he will die with? She answered him: He will die by flints. Every time Red-scar butted that tree, he then stripped off big pieces of it. He nearly felled it. And that man shot down at him. He broke his back with a shot [hitting it in a joint]. These buffaloes fled, making noise wit their feet. That man [and his wife] came down. He shot Red-scar more than once, while he was lying [on the ground]. Then there they stood about. His wife was then weeping. He said to her: You loved Red-scar. She answered him: Yes. There she was, then he killed her [that means: he killed her then on the spot]. That man said: That way will be treated the lovers of the wives of other people, and our wives that we know [as having a lover]. And the dogs have separated [that means: the story is at an end].

[Cf. C. Wissler—D. C. Duvall, Mythology of the Blackfoot

Indians, New York 1908, pp. 109—116, and for some particulars J. O. Dorsey, The Cegiha language, Washington 1890, pp. 157 sqq.]

Blue-face.

*A´*kai-Pekăniua paíiskiua. Omá-aχks matsoápanikåpiu, ánistau Otskúski. Amói einí otsitsípstaup-tæksiksisàniu. Omí apíkskeinìn. Otskúskiua òχpsii iχ´tsitsíksiskaχ-kuyìu. A´niu: Aiá amói. Ki itái-nitàii atsinnáiks. A´umòtsaiau. Piksíniks itsǽskoaii. Kénnauk omá apikskéiniu.

The ancient Peigans were corralling. There was a fine young man, [that] was called Blue-face. These buffaloes were running around inside [the corral]. There was a scabby buffalo-cow. Blue-face touched her with his arrow. He said [at the same time]: Look here this. And the fat ones were killed. They were all killed. Then the lean ones were driven out. There she was, that scabby buffalo-cow.

Otskúskiua mátoχkemìuats. Nít-akokoyiu. A´isæmo mátsipiskiop. Otskúskiua átsimau. A´ikoko, sá-kiautsisìiau. Omák saχkúmapiu itsipím. Otsikóaninai maiái. Stǽm-itapò Otskúski. Itótækaupiuaie. Amóksi nínaiks itáisaksiau. Omá Otskúskiua ánistsiu: Tsíki, kí-mauksipìsks? Otánikaie: Niksísta nitánik: Otskúskiua kínna. A´n-niχ´kaie nímoχtsipi. A´nistsiuaie: Nǽnnaχk kiksísta? A´nistsiuaie: A´mo itsáupiu. Otánikaie: Anis-tsís, ǽχkitsipìm. Otsinóaχsi omík akéyik, stǽmitstau: Káiikitsoà-pisiu. A´nistsiuaie: A´mo stópit. A´nistsiuaie: Tsáa kanistǽpapauà-niχ´pa? Kimátsksinòχpa. Otáni-kaie: A´isæmòyi ámo ænníχ´kaie

Blue-face was not married. He had a lodge of his own. After a long time they had another buffalo-corralling. Blue-face invited [his friends]. It was night, they were still smoking. There a boy entered. His robe was a yellow calf[-robe]. He went then to Blue-face. He sat by him. The [invited] men then went out. Blue-face said to him: Little boy, why did you enter? He answered him: My mother told me: Blue-face is your father. That's why I entered. He said to him: Where is your mother? He answered him: She sits here outside. He told him: Tell her, that she should enter. When he saw that woman,

piskán. Nitsítsipstauptækòmaχk. Kòχpsíi kímoχtsitsiksìskaχkòki. *A*´nniχ´kaie nímoχtokòs. Otskúskiua ánistsiuaie: Kitsémæn. Kitáisksino.

A´isæmò otsítoχkèmiχ´pi. Otánik omí otoχkéman: Kitáuksistotòki. Túkskau kitákanisto: Istsí pinoχtáuaiakiòkit. A´iiksisæmò omá Otskúskiua otǽkài itsípstaupìn. Itáiaχkitsìu annóm okóai. Omí otoχkéman áumotapàistutsìminai annóm moyís. A´isokætanistsíuaie: Matsáiàkstsit. Ki okánistaiaχkìtspiaie. Omí otǽkài áisaksìn. Itókasatòm omík istsí, iχ´tsitáuaiakiu otoχkéman. Itsáiksikoχpàipìinai. Oχkói paχtsikápatoχtsikàukin. A´tsiniuasiàiks. Otskúskiua iχ´pókisåχpaipìuaie tsikskáiks einí. Kanáitapìua nánoyiuàiks.

A´ipstsiksisæmò Otskúskiua ánistsiu otǽkài: Napí, nitákotaχso. Aisauáuotòieniki, kitskǽnetàmiks atǽmanistsìsau, naχkitápsǽmokiau. Imakétokuyitoχkònimàsau notokå´ni, pótoχsauaie. Istsapúnstòkit. A´iksistapauàistamàtsiu, itomáto. Itáuto einí, áisæmitàupiu,

then he thought: She is very fine. He said to her: Sit here. He said to her [also]: What are you talking about [to your son, telling him, that I am his father]? I don't know you. She told him: A long time ago, then here was a corral. I was running around inside. You then touched me with your arrow. From that I had a child. Blue-face said to her: You are right. I know you.

It was a long time, that he had her as a wife. His wife told him: You treat me badly. I shall tell you one thing. Don't hit me with fire. After a long time Blue-face's partner was sitting in his lodge [on a visit]. It smoked there in his lodge. His wife did everything, she could, to that lodge [to drive the smoke out]. He ever and again said to her: Go out and steer the ears of the lodge. And it was still smoking. His partner went out [home]. He grabbed there [a burning stick from the] fire, he hit his wife with it. She then jumped out. Her son was just a little behind her. They turned again into buffaloes. Blue-face, jumping, followed them, which were buffaloes. All the people saw them.

After a short time Blue-face said to his partner: Partner, I shall go to get my wife back. If I don't come [back], say then to your pets [these pets were magpies], that they must look for me. If they find only one hair of my head, let them

mátsitainoyìuats otoχkéman. Stǽmautomatò. A´tsitotò omím einíim. Amói asétæχtàu, ómaχtaksisapsìmiχ´pi amó einí. Itsóχkopìu. Omíksik kanáunistaχs itúisimìì. A´isæmiuàiks. A´iksistsimiàiks. Itauámisòiaiks. Omí oχkói ápætòyin. Okáinòkai. Itsitapóyinai. Stǽmitapiuasìnai. A´nistsiuaie: Tsíki, kitsipúχsotæsæ̀moχpuau annáχk kiksísta. Otánikaie: *A´*nni *ǽ*kaitaupit. Nitákotànistau niksísta. Stǽmistapomaχkàiinai.

Mátsisæmò omá akéu itsitóto óm. Otánikaie: Okí, aχkúnaχkàiop. A´nistsiuaie: Nínna ki ní'siks kitáuanik. Stǽmitapiχ´tsisòiau amóm einíim. Aitotóaie. Otánik omíksi ostamóχkoìiks: Nisoái áksipæskàuop. Koχkóa istáunoàiniki, amóistsi pǽskanists àisapǽnistsosàu, kitoχkémana ki koχkóa ákatsitoχpòkiaχkaìiau. Annóχk kokús áksipæskáuop.

Omí oχkói otsisimyánik: Ninná,

bring it. Bring me back to life by magic. [After] he had shown him about [those magical performances, which would bring him back to life], he went away. [After that] he would come to buffaloes, [and then] he would sit a long time [looking at them], [but] he did not see his wife. Then he would go away. Once more he came where buffaloes were. There was a creek, where these buffaloes used to drink. He sat by. All the calves there went to drink. He was looking at them. They had finished drinking. They began to ascend. His son walked behind. He [the father] was already seen by him. He [the son] then came to him. He turned then into a person. He [the father] said to him: Boy, I come to see you [both], your mother [and yourself]. He answered him: Sit there for a moment. I shall go and tell my mother. He [the boy] then ran off.

After a while that woman came to her husband. He told her: Come on, let us go home. She said to him: My father and my elder brothers say to you [that you must come]. They then went in, where these buffaloes were. He came there. He was told by his brothers-in-law: We shall dance four times. If you recognize your son, then when these dances are completed, your wife and your son will go home with you. Now to-night we shall dance.

He was secretly told by his

áipanipαskàu. Piniókat. Autsítskiχ´piènikiaki, nitákauanaukùpistokioχs. Itomátapipαskàiinai. A´iiksisαmò otánik omí maáχsi: A´uke, taiá koχkóa? Itsipíχ´kiniuaie. A´nistsiuaie: Ki ámauk. O´mαχkaikokùyi áipαskàiau. Nitúyi otáuanik maáχsi. A´pinakù otsisimyánik omí oχkói: Ninná, ekákimat, pinúnauaiokàt. Stάmatomatapipαskàu annóm einíua. Omátanik oχkói: Autsítskiχ´pièniki, nitákauanàukapåχs. A´isαmipαskàu. Otánik: Taiá koχkóa? Itsipúyiniuaie. A´nistsiuaie: A´mauk. Otánikaie: Kitsémαn. O´mαχkaikokùyi nitúyi otáuanikaie. A´pinakù itsiksúoiau.

Stάmatsikòko, omí oχkói mátsisimyànik: Autsítskiχ´pièniki, nitákauànauàksikåχs. A´isαmipαskàiau. Otánik maáχsi: Taiá koχkóa? Itsipíχ´kiniuaie. A´nistsiuaie: A´mauk. Otánikaie: Kitsémαn. O´mαχkaikokùyi nitúyi otáuanikaie. A´kapinakù itsókau. Omí oχkói otsítsekak. Ki ápinakù itsiksúoiau. Otánik oχkói: A´io nínna, kímmokit, piniókat. A´nnoχkaie nitúkska, aiáksipαskàu. Saiókai-

son: My father, they dance all night. Don't sleep. When I dance by you, I shall have one ear down. They then began to dance. After a very long while he [the father] was told by his father-in-law: Tell me, which is your son? He caught him as he went by [recognizing him by his ear down]. He said to him [his father-in-law]: And here he is. They danced all night. He repeatedly was told the same by his father-in-law. Next morning he was secretly told by his son: My father, try as well as you can, don't sleep at all. Then the buffaloes began to dance there again. He was again told by his son: When I dance by you, I shall have one eye shut. They danced a long time. [His father-in-law] said to him: Which is your son? He got up and caught him. He said to him [his father-in-law]: Here he is. [His father-in-law] said to him: You are right. All night he was told the same [by his father-in-law]. In the morning they stopped [dancing].

Then it was another night, he was again secretly told by his son: When I dance by you, I shall have one leg up. They danced a long time. He was told by his father-in-law: Which is your son? He caught him, when he went by. He said to him [his father-in-law]: Here he is. [His father-in-law] said to him: You are right. All night he was told the same [by his father-in-law].

niki, apinákwis ákaχkaiòp. Annóχk matsipǽskàuoki, autsítskiχ´pièniki, nitákaisekakiàpiks. Stǽmatsikòko, mátsitomatapipæskàiau. A´isæmipæskàiau. Otánik maáχsi: Taiá koχkóa? A´nistsiuaie: A´mauk. Otánikaie: Kitsémæn. Mátsisæmòa itsókau, ki omí oχkói otásekak, tsítskiχ´pis. Ki maáχsi otsítauanik: Táa koχkóa? A´isokanistsìuaie: Ki ámauk.

When it was nearly morning, he slept. His son kicked him [to wake him up]. And in the morning they stopped [dancing]. He was told by his son: Oh my father, pity me, don't sleep. Now it is [only] one [night more], they will dance. If you don't sleep, we shall go home to-morrow. Now when we dance again, when I dance by you, I shall kick up. Then it was another night, they began to dance again. They danced a long time. He was told by his father-in-law: Which is your son? He said to him: Here he is. [His father-in-law] said to him: You are right. After a while he slept, and his son kicked him, when he danced by. And again and again he was told by his father-in-law: Which is your son? He always said to him: And here he is.

A´kapinakù otsékunaksekàk oχkói. Omí maáχsi itsitápoyinai. Otánikaie: Táa koχkóa? Mátsitsipsatsìuats. Itaníinai: Kistamóaua ǽkaiokau. Omí oχkói onå´χkatsitaisèkak. Mátaipokakìuats. Amói einí iχ´tsitótatsiksisàiin. Itsínoχpatskoau.

It was nearly day, his son went on kicking him. His father-in-law came to him. He said to him: Which is your son? He did not say anything. He [the father-in-law] then said [to the buffaloes]: Your brother-in-law has fallen asleep. His son kicked him again. He did not wake up. These buffaloes ran over him. He was tramped to pieces.

A´isæmò omí otǽkài itanístsìnai omíksi mamiátsìkimìi: Matápsæmok nitǽkàu. Imakétokuyitoχkònimainoàiniki, otsípoχtok. A´isæmsiaiks, iχ´pitótauaniau inákåχtsiu ótokep. Otǽkài otániiχ´piàie, ánistsiu. Stǽmatsitapiuasìnai.

After a long time his partner said to those magpies: Look out again for my partner. If you find only one hair, bring it here. They had gone a long time, they came flying with a small piece of his scalp. [Then] he performed, what

A'nistsiuaie: Nimátaktsìnoå χkè-miχ'pa. Ki ánetòyi imitáiks.

his partner had told him. He then returned to life [literally: he then again became a person]. He said to him: I shall never marry again. And the dogs have separated [that means: the story is at an end].

[Cf. C. Wissler—D. C. Duvall, Mythology of the Blackfoot Indians, New York 1908, pp. 117 sqq., and J. O. Dorsey, The *Ç*egiha language, Washington 1890, pp. 138 sqq. 141 sq. 145 sqq. 157 sqq.]

Belly-fat.

Omá nínaiiχ'k nitsitáuku-naiiχ'k. Namítsitapìau, ostói ki otoχkéman. Anistsíksistsìkuists áisamìiχ'k. A'is*a*moyiχ'k aták-samìiχ'k. A'nistsiu omí otoχké-man: A'io, *á*nnistsaki koχtókis. *A*nnáχkaie matápiu. Aistauánis „Naχtskáie", pins*á*s*a*mis. Annóm kokúnun ákot*a*kàtom. A'kauaniu: Naχtskáie. Pins*á*mis. Pinanístsi-ksìmistàt: O'miauk kitsími. St*á*m-omatò omá nínau. T*á*msokoχ-tsimiu omá akéu, amóisk áuanìn: Naχtskáie. Máts*a*mìuatsaie. Ná-nayitautòyinai. St*á*maut*a*kàtomi-nai okóai. Nitúyi áuaninai. Itstáu omá akéu: Matsapsín. K*ε*nník kitsím, áχkstaiaiàpiua? Ki itsi-pímiχ'kinai.

There was a man, [that] camp-ed alone. They were only two, he and his wife. He hunted every day. After a long while he was going to hunt. He said to his wife: Listen, there is [a reason, to have] your ear [open]. There is a man. If he comes saying „Which way?", don't look out at him. He will go round our lodge here. He will always say: Which way? Don't look at him. Don't think thus: There is the door. Then that man went away. That woman suddenly heard, [that] this man [of whom her husband had spoken to her] was saying: Which way? She did not look at him. He got there finally [to that lodge]. Then he went round her lodge. He always said the same. That woman thought:

A´nistsiuaie: Ki ómi akimóχts. *A*´kaupìinai. Itsitótstoyiuaie. Otánikaie: A´moistsk nimátsitaisuiχ´tàχp. A´nistsiuaie: Natsísa istsisúiχ´tat. Otánikaie: Há'aiæm. Mátanistsiuaie: Nisókàsimi kitákitsisùiχ´t. Otánikaie: Há'aiæm. Mátanistsiuaie: Nókoani istsisúiχ´tat. Otánikaie: Kénnistskaie nitsítaisùiχ´t. Itákikàiχ´tsiu omá akéu. Itomátapioyìnai. Mátsisæmioyìuatsinai, itsístsikskàiinai. Itsíniu omá akéu. Nátsimiokòsiua. Itsáutoyìinai tukskǽmi. Potáni stǽmitsuipotoyìinai. A´kanistàu Isókskitsìnai. Ki omí stsíki stǽmatsautoyiu. A´moiauk Oχsístækskaχtàinaua. Sotǽmsaksiu omá O´tsiskàpoχpa.

Ki omá nínau ki itótapòtsiu. Otsauásaks otoχkéman, stǽmæsksìnim: Ki ǽnnaχkàukaia O´tsiskàpoχpa. Nitáinauàikimmàtsistotòk. Otsipís, itsinóyiu otoχkéman, otsitáiχ´tsis, ki omistsím pokáiinai.

He is crazy. There is the door. does he not see? And then he entered.

She said to him: And over there in the upper part of the lodge [is a place for you to sit down]. He sat down. She sat before him. He told her: On these [wooden things] I don't put my food. She said to him: Put your food on my legging. He answered her: It is pretty near [the place I want to put my food on]. She said again to him: You will put your food on my dress. He answered her: It is pretty near. She said again to him: Put your food on my belly. He answered her: That is the kind of thing I put my food on. That woman lay down on her back. Then he started to eat. He had not eaten long, [when] he made a mis-cut. The woman then died. She had twins. He pulled oe out. Then he put him near the edge of the fire. He will be called — he said — Ashes-chief. And he then pulled out the other. This one — he said — is Stuck-behind-chief [because he put him behind the sides of the tent]. That [man called] Short-ribs then went out. [He had got this name, because he had no legs, and his body ended with the short ribs.]

And that man [the husband] came with pieces of the carcase [of the animal he had killed]. When his wife would not come out, then he knew: And that must have been Short-ribs. He

Ki amóisk tᴀ́msokᴀ̀toχtoyìu, iχ´-toχsásainìn. Stᴀ́màkiχ´tsiu otoχ-kéman. Omistsíksi pokáiks iχ´pít-saksiu. Omíksim ksíststᴀkìi. A´nis-tsiu: A´io, ámoi kipóχksistàua-tomòkit. Ki omí stsíki, omím ómᴀχkskìminai. A´nistsiu: A´io, ámoi kipóχksistàuatomòkit. Ki itᴀχkáiiu.

Mátsisᴀmò itsístapu. Itstúyìmiu. Matsépuyi itᴀχkáiiu. Omím otó-toχs, ᴀ́kauksikìnakìminai otoχké-man. Omíksi okósiks ᴀ́kauomᴀχk-sìmiau. Itsáikoanìàiks. Itsitápoχ-toòaiks. Otsítsipstsistapiksàkaiks. Stᴀ́maχkaiiu. Itauánauyòsiu. Mat-apínakui itsitᴀ́stautsimaists omík, ómaχtauàuaχkaχp omíksi saχkú-mapiks. Otátsaikoànsaiks, itsiní-maiks omístsik àpssíists. Omá O´mᴀχkskimipokàua ítomo. Otá-nik otᴀ́kài: Akitótsinotspiau. A´nistsiuaie: Sá, mátsitapiskò. Stᴀ́mitaitapoχtoòaie, itsipúχpai-piu omá nínau. Itsínniu omí tukskᴀ́mi saχkúmapi. A´nistsiuaie: Tsíki, isatópokit. Kitokósim. Otsít-satopokai. Otánikaie: A´, kitsémᴀn. A´nistsiuaie: Kitᴀ́kàua amátatsìs-totòs, púχsapuχs.

has made me poor. When he entered, he saw his wife, while she lay there, and that one child. He then suddenly heard this one, [that] cried from behind. He then laid his wife aside. He went out with those children. Over there were beavers. He said to them: Help me, quickly raise this one [Stuck-behind-chief] for me. And the other one [Ashes-chief], [he took him to] a big rock. He said to it: Help me, quickly raise this one for me. And then he went home.

After a short time he went away. He stayed out during the winter. Next summer he went home. When he came there, his wife had already turned into bones. Those children had already got big. They were playing outside. He walked towards them. They then fled inside from him [one to the beavers, and the other into the big rock]. He then went home. He then made arrows. Next morning he stuck them along the way, where those boys used to go. When they came out to play again, they saw those arrows. That Big-rock-child was on the lead. He was told by his partner: We shall be caught by them. He said to him: No, there is no person about. Then that man walked up to them, then he jumped up. He then caught that one boy. He said to him: Boy, taste me [by biting]. You are my child [literally: I have you as a child]. He was tasted by

him. [The boy] told him: Yes, you are right. He said to him: Try to persuade your partner, that he comes here.

Omá saχkúmapiu stǽmitapomaχkàu omí otǽkài. A′nistsiuaie: Okí, napí, ómiχ′k áχkunoχtàpauàuaχkauop. Otánikaie: Nitsíkstùnnoau ænnáχka nínauaχk. Otánikaie: Kínnun, kimátaksikiχ′tòkats. Nánauauàtsistotoyiuaie. Stǽmistapoiau. A′stamàikaχtsìau. Otánik omí Ksístsтækipokài omá O′mæχkskimipokàua: O′makauk ænnáχka nínauaχk. Otánikaie: Sá, píkoχksiksím. Otánikaie: Ki áχkunitstamàikaχtsòpi. Ītauáχkumatsìauaie. A′iitsiniχ′kaii òχpsóaists. Otáumatapsekotsisàuaists, omá nínau itsipúχpaipiu. Stǽminniu omí Ksístsтækipokài. A′nistsiuaie: Isatópokit. Kitokósim. Otánikaie: Kitsémæn. A′nistsiuaiks: Okí, aχkúnaχkaiòpi.

That boy then ran over to his partner. He [who had tasted his father] said to him: Come on, partner, let us walk about, that way. He answered him: I am very afraid of that man. He said to him: He is our father, he will not do you any harm. He finally persuaded him. Then they went away. They played arrow-sticking-game. Big-rock-child was told by Beaver-child: There is that man. He answered him: No, it is a rotten log. He [Beaver-child] said to him: Then let us play arrow-sticking-game on it. They would throw [arrows] at it. Then their arrows were all gone. When they began to gather them up, that man [their father] jumped up. He then caught Beaver-child. He said to him: Taste me. You are my child. He answered him [after having tasted him]: You are right. He said to them: Come on, let us go home.

Otáipisau, itanístsiuaiks: Nokósaki, ómamàuk kiksístoaua. A′kaisǽmo itsínitaχpi. Annískaie makápsin, otsínik. Otánikaiks: Ninná, samít. Nitákapistutòanan. Stǽmsàmiu. Omíksi saχkúmapiks iχ′tsítspaχkumìau òχpsóai. A′nistsìau oksístoai: Níwaaki, na′á, káχtsisit. Omá stsíki ánistsiuaie: Kitópisàni autæmáksàkutsiu. Matsítspàχkumiu nitúyi. Matánistsiauaie. Itápåχpauanìn. O′moχtsokskaχpi

When they entered [his lodge], he said to them: My children, there is your mother. It is a long time, that she was killed. There was a bad one, she was killed by him. They told him: Father, [go and] hunt. We shall bring her to life again [literally: we shall make her]. He then hunted. Those boys shot their arrows up in the air. They said to their mother: Go out of the

otspaχkúmsauaie, námipaupìinai. A´isòiaists, itsipuáuyinai. A´nistsìauaie: Nínnana áχkautæmàkotapòtsiu. Anétsit iniχ´tánists. Itótòyinai únnoai. Otsipís, omá nínau ánistsiu otoχkéman: Kikáiaksisài. Otánik okósiks: Túkskaie oχkíni nitsípæχtsoχtòχpinan.

A´isæmò ánistsiu omíksi okósiks: A´io, pináminakatòk annái itsíwanai. Omíksi saχkúmapiks itaníau: Máukaniu kínnun, aχkstáminakàtaχs amói itsíwanai? Ki itomátapinakatsìauaie. Sekunákstatsìauaie, máχksinisaie. A´ipinakàsin. Itsitápaksinìnai. Omím òmæχkskímin. Námists iχ´tsípsinakàsin kitsím. Itsípstsatsimiauaie. Otsítæmsòkanikòaiau amóisk kipitáke: A´uke, nokósaki. Itsipímiau. Otánikoaiauaie: Akótsisop. Omí otaχkúiinnimàniai nánautokăn. Omá Oχsístækskaχtàinaua ánistsiu otækài: Napí, ákoχpokotsisìmau kipitáminuna. Omí otæksiststàni itsáutsim. Omá kipitákeu ítstsim otaχkúiinniman. A´isæmòtsisíau. Oχsístækskaχtàinaua εsíim otæk-

way [of the arrows falling straight down after having been shot up], mother, it might hit you. The other said to her: Your pot [of meat] is nearly boiling over. At the same time he [his brother] shot up into the air. They said again to her [:Go out of the way]. Then she moved. When they shot their arrows the third time up in the air, then she sat up. [They shot] four times, then she got up. They said to her: Our father might soon be here with the pieces of the carcase. Make haste with the boiled meat. Then their father came. When he entered, that man said to his wife: You are left-handed [being right-handed before]. He was told by his children: We put one bone wrong.

After a long time he said to his children: I pray you, don't roll that gambling-wheel [with which you are playing] eastward. Those boys then said: Why did our father say, that we should not roll that gambling-wheel eastward? And they then began to roll it. They continually wanted to stop it, that it might tumble over on its side [literally: that it might die]. It had rolled far. It was going round like a [wounded] buffalo. There was a big rock [to which it was rolling]. It rolled in into a door on the east-side. They looked in. They were suddenly told by an old woman: Come in, my children. Then they entered. They were told [by the

siststàni. Otánikoaiau omí kipitáke: Nokósaki, kítsakiàutsisìχ´puaua? A´nistsiauaie: Tàut*a*máksipuχsòiχ´pinan. Otánikoaiauaie: A´kitatotsisop. A´iiksis*á*mo omá Oχsíst*a*kskaχtàinaua ánistsiu omí kipitáke: Kítsakiàutsisiχ´p? Otánikaie: Noχkoié, amóiauk kitsíwana. *A*´nnyaie, áχksiksistòtsisòpi. Annóχk kaiík. Itanístsiu ot*á*kài: O´mi istsóχkopìt. Mikskúmaiikòtsisiu. Nánoainitsiu omí kipitáke. Okoχpúnisauaie, itaχkáiiau. Otánikoaiau únnoai: A´nistaiau: Pináminakatòk kitsíwan. A´nistsiauaie: Nikáinit*à*nan *a*nnáχk kipitákeuaχk.

Omátanikoaiauaie: *A*nnáχkaiàki kiχ´tsípimiu sistsíu. Piníkskimàtok. Mátotàpikskimaiau. Omá Isókskitsìnaua itaníu: O´miaie kínnuna aχkauánistsiu. Nitáksikskimatàin. Otánik ot*á*kài: Sá, kínnuna iχ´taníkiuaie. St*á*mitanis-

woman]: We shall smoke. That pipe of hers was a skull. Stuck-behind-chief said to his partner: Partner, we shall smoke with our old woman. He pulled out his round smoothed stone. That old woman lit her pipe. They had smoked a long time. [Then] Stuck-behind-chief rubbed his round smoothed stone. The old woman said to them: My children, are you still smoking? They said to her: We are nearly smothered from smoke. She told them: We shall smoke once more. After a very long time Stuck-behind-chief said to that old woman: Are you still smoking? She told him: My son, here is your gambling-wheel. It is enough, let us stop smoking. Now go home. He said to his partner: Sit there in the door. He smoked harder. He finally killed the old woman. When they had smothered her, then they went home. [The boys themselves had not been smothered, because they were saved by Stuck-behind-chief's rubbing the round smoothed stone]. They were told by their father: I said to you [literally: they were told]: Don't roll your gambling-wheel eastward. They said to him: We have killed that old woman.

They were told again [by their father]: There is a spotted bird. Don't shoot it. Again they went about, shooting [different animals]. Ashes-chief said: There is the one, our father told us about. I shall shoot it. He was told by his

tsiuaie: Nitáksikskìmatau. A´ksikèuaχtauts? *A*´nnyauk otsísitoaχsaie, stάmitsòksisìnai omí okaníksiu. Nitóa itamíso. Otánik otάkài: Napí, ínisauot. *A*´nni anisitáiχ´tsis. A´nistsiuaie: Sá, nitákotoau. I´kaistapàiikspiχ´tsiu. Otánik otάkài: Napí, kitáutαmsauatàksino. Potós. A´nistsiuaie: Kéka, napí, nitáutαmakotoau. Ki otsítsauatsinók otάkài. A´isαmò otsistotóχsists itsitótsinisìi otάkài. Stάmotsìminaists. Omík òmαχksiksíminai, itsitótsisťoχkitsìinai. A´uasainìnai.

partner: No, our father forbade us. He then said: I shall shoot it. What will it do? When he had hit it with an arrow, it [the wounded bird] then hung there on a branch. The same one [who had shot] went up [to fetch the bird]. He was told by his partner: Partner, come down. Let it lie there. He said to him: No, I shall take it. It was always getting higher [while Ashes-chief climbed after it]. He was told by his partner: Partner, I nearly don't see you any more. Let it go. He said to him: Wait, partner, I nearly take it. And then he was not seen by his partner. After a long while his clothes fell down by his partner. He then took them. There was a log, he lay down on the side of it. He wept [and by weeping he became a baby again].

Ki omá άkai-Pekὰniua itsítoχkanautsistutsìu. Omáaχks kipitákeu, itotóχkoχtau. Omík ómαχksiksìmik iχ´tsitóχtoyiu. A´moisk pokáiinai. Itápsαmiuaie tsimáie inaksípokàiin. Stάmotoyiuaie. Itsápokoanatsìuaie. Otáutapoχkoχtàniu, ánistsiu omí otάnni: Kókoa, amistóiaie. Nitoχkókoaisimiskàn. A´ipstsiksisὰmo mátsitskomαχksìminai.

And the ancient Peigans, they all came and camped there. There was an old woman, she went after wood. She heard him from that log. This was a child. She looked round for him, which was a little child. Then she took him. She put him in her bosom. When she came home with the wood, she said to her daughter: Girl, here is a little one. I got belly-fat [that means: a child sprung from an unknown belly]. It was after a while, he became big again.

A´iiksisαmokùnaiiu amó άkai-Pekὰniua. Omáaχks nínau. Nátokαmi otάnniks tukskάmi mátai-

The ancient Peigans had been camping a long time. There was a chief. One of his two daughters

òmiua. Itaníiχ´k: Annáχkaie kétokiu. A´mom mistsísim akitópiu. Initsíuaie, nitákŭsìmau. Itáukispskùnakatàin. Matáinitauats. Omá Okoésaua ánistsiu opitám: Kipúχkit, suyisksánoiòkit. Nitákoχkitikskìmatau ænnáχk kétokìuaχk. Omá kipitákeua ánistsiu oχkói: Aiáu, mátsàpsiu noχkóa. A´χkakitsàkaiainitsìuaie. Omí otænni itsitsípiminai. A´nistsiuaie: Anná kisísa ænnyauàniu. Ki itæχkáiiu omá akékoăn. A´nistsiu ómi: Annák nisísàk áuaniu, áχksuyisksànoiàs. A´iimìiχ´k omá akékoăn, otauánistaχsi ómi. Otánikaie: Mátsiksistapitapiuats. Nitákænnoiau. A´iksistsìaists. Omá akékoăn itoχkótsiuaists Okoésai. Stæmitapòinai omím mistsísim. Amói matápi otăχkænanik: Anákau Okoésaua. Níwaàki, áksikskìmau. Iχ´tsitókiimiòp. A´pæsàpiniuχsiu. A´niiχ´k: Tákipisaχkùmi. I´tskunakatsìiχ´kaie. Amói matápiuaie ániiχ´k: Há'aiæm.

never would marry. He said: There is a prairie-chicken. It will sit on this tree. He [who] kills it, I shall have him as a son-in-law. They all shot up at it. It was not killed. Belly-fat [formerly Stuck-behind-chief] said to his old woman: Make haste, make a curly arrow for me. I shall go and kill that prairie-chicken. The old woman said to her son [Belly-fat]: Oh, my son is crazy. He will never be able to kill it. Then her daughter came in. She said to her: Your younger brother here said that [that he will kill the prairie-chicken]. And that girl went home [she was married and had a home of her own]. She said to her husband: My younger brother there says, that he wants curly arrows to be made for him. That girl laughed, when she was saying it to her husband. He answered her: He is not a person of no account. I shall make arrows for him. They were made ready. That girl gave them to Belly-fat. He then went towards that tree. These people [who were shooting] all said to him: There is Belly-fat. Go out of the way. He will shoot. He was laughed at by all. He was wiping about his eyes. He said: I shall shoot a while. He shot at it. This people said: Pretty near.

Omá Maistópana itsksínoyiiχ´kaie, ótsipisatàpsaie. A´tàkskunakìnai. Itsitótoaie. A´nnyauk omátskùnaksiniaie. Nítoχpiksistaχkùmiuaie. Itæmsoksinisìin omí kétoki.

[A man called] Crow-arrow then knew, that he was a queer person. He [Belly-fat] was going to shoot again. He [Crow-arrow] came near him. Then he [Belly-

A'itapuχpaipiuaie Maistópana. O'χpsíi itαχtsíuaitistaniàipiksim omí Okoésai òχpsíi. A'niiχ'k Maistópana: Nistóa nitáksin. Okoésaua ostamói osótαmoχkoχsìχ'-kok. Omá nínau ániiχ'k: Mă'χ-takoχkòtseiòp, nitákαtsisauàni apinákwis. Mátsitaniiχ'k: Ánnáχ-kaie sikotátui. Ikiákatsìua, ánnaie nitákŭsìmau.

Omá Maistópana áisksinoyìu Okoésai, otstawáps. Á'skχskamì-iχ'kaie. Okoésau ánistsìiχ'k ostamói: Anikípuχksìkiakòki. A'mok kaiiksík pitsikóχts ánnyaie itstót. Ksiskαniáutuni Maistópana mátsi-tsitapòa omí Okoésai otsíkiàkisini. Itsikámosatsiu omí otátuyi. A'nis-tsìiχ'k omíma nínai: Amóiauk αnnáχk otátuyiua. Okoésai ostamói itótoauaχkàiinai. A'nistsiinai omí nínai: Mátomαniuats. Okoésau ánnaχkaie otsíkiàksini. Omá nínau ánistsiu: Kakó, istotoiómit αnnáχk Okoésau. Omá akékoăn stámitapòaie. Itsinóyiu omí Okoésa, iχ'tsitáukitskauaie. Stám-itapò Maistópana. Kénnyaie áitòmiu. Omí oχsís anínai: Nistóa nitákitòm. Stámitsipìmaie. A'nis-tsiu omí kipitáke: Nánnaχk koχkóa? Nitákitòm. Otánikaie: Á'nnamauk. Sákiaiokau. A'nis-tsiuaie: Nipuáut. A'ipuàuinai. Itásiskiuaie.

fat] shot again. He [Crow-arrow] shot at the same time with him. The prairie-chicken suddenly fell. Crow-arrow jumped over to it [the prairie-chicken]. He took his arrow and stuck it in the place of Belly-fat's arrow. Crow-arrow said: I hit it. Belly-fat's brother-in-law then claimed it for him. That chief said: Because we all are gathered around it [and disagree about the person who hit the bird], I shall again say something else to-morrow. He said again: There is a black fox. He [who] traps it, I shall take him as a son-in-law.

Crow-arrow knew, that Belly-fat was fortunate. He always watched him. Belly-fat said to his brother-in-law: Quickly make a trap for me. Put it there on one side of the trail. Next morning Crow-arrow went again to Belly-fat's trap. He stole that black fox. He said to the chief: Here is the black fox. Belly-fat's brother-in-law was walking by him. He said to the chief: He is not speaking the truth. Belly-fat is that one, who trapped it. The chief said to her [to his daughter]: Go on, go and marry Belly-fat. That girl then went. [When] she saw Belly-fat, she then vomited from [seeing] him. She then went to Crow-arrow. That one, she married him. Her younger sister said: I shall marry [him]. Then she entered. She said to that old woman: Where is your son? I shall marry [him].

She was told by her: Here he is. He is still sleeping. She [the girl] said to him: Get up! He got up. She then washed his face.

Mátsisamòa annóm Pekániua ináutsiua. Okoésau ánistsiu otoχkéman: Anistsís kínna, amó piskáni mistútsis, nitákàuàki. Omá nínau itsáisto: Mistútsik amó piskáni. Nísa akáuàkiua. A'iksistsiuaie. Okoésau ánistsiu otoχkéman: Nitáksepiòmatomàχk. Anistsís kínna: Annískaie ksikúnistàin, sokápiìtaχsaie. Aksíkanatàin. Stámitapò omí piskán. Kàmiχ'táists itáumoaipiksim. Itsitáinaχkòtoχtòm. A'iiksko χtòyinatsiàists. Omí ksíksko ítspiuχtòm amóistsi kàmiχ'táists. A'isopuyìnakò, itoχkúmatomaists. Itámsokomatàpiksisàu einíua, stámåχpauàniu. Iχ'túitsiu piskáni. Omáma nínauam itsipuáu. Otsáks, itsiním omím ómaχkàuyis. A'nnimaie úsi Okoésai okóaiinai. Itapóaie. A'nistsiu otánni: Kókoa, ómauk kóma. Itótamiaupiu. Matánistsis, aχkítsoyiu. Aipíminai. Otánikaie: Annám ksikunístauam pinápanàs. Natoápeiniu. Nitákaisikatàu.

After a short time these Peigans were hungry. Belly-fat said to his wife: Tell your father, that he must harden this corral, I shall take a run to lead the buffalo. That chief then cried out: Harden this corral. My son-in-law will take a run to lead the buffalo. It [the corral] was made ready. Belly-fat said to his wife: I shall start during the night. Tell your father: There is a white buffalo-calf, that he may skin it well. We shall have it [that means: its hide] for a bed. He [Belly-fat] then went to the corral. He gathered the buffalo-chips. He put them in a row. There were very many of them. There was a white stone, he put it among these buffalo-chips. [When] it was plain day-light, he drove them. When the buffaloes suddenly started to run, then they jumped over the bank. The corral was full. That chief got up. When he went out, he saw over there a big lodge. That was the lodge of his son-in-law Belly-fat. He went over there. He said to his daughter: Girl, there is your husband. He is sitting in sight [on a hill]. Go and tell him, that he may eat. He [Belly-fat] went in. He said to him [to the chief]: [Take care,] that that white buffalo-calf may have no blood on it. It is a holy buffalo. I shall have it for a bed.

Annóm Pekániua mátsitstsìχ´p áχssi manistáχsp Okoésau. Okóai itsítskaχsiu. Kanáipstoχts ámonìsiks ki ómaχkatàioiks iχ´toχkánaipstànistùtsiχ´p. Otoχkéman nitúyi nitáχssin. Pekániua áukanautùinotau. Kénnauk Okoésau stámikakitàupiu. Omí ksikunístai áiitòmoau. A´nistsiu otoχkéman: A´nni istsikítsiχ´tsis. Istotótakòkit åχké. Omá Maistópana otoχkéman aitotóaie. Iχ´kotsíuaie omí åχkéu. Otánikaie: Sá, nimátaksimatòχpats. Nitoχkémana autamákotò. Nítsammòk. O´mamauk Maistópana kóma, matótakos. Otánikaie: Sá, ksistóa nitákitòmi. Otánikaie: Místaput, nitsímatoχtàukitsk, káχksistskòkiχ´pinan.

Okoésau ánistsiu otoχkéman: A´moistsi pítauanòki tsìpoχpokúyis anná kitsíχ´kan. Autsiksístanistsènikiau, istsístàpiksistàu. Stámapaχpùiinai omí ksikunístai. Iχ´tsitsístapiχ´pìksiu omístsi pítauanokìsts. U´nnaisìna iχ´tsítaχkitsìuaists. Omí otótoχkèman atsitotóinai. Otánikaie: Tsistseá nåχtsìpaχpákiχ´pa? A´nistsiuaie: A´nni mistsí káχkitapotàkis. Ki áiniksiu omá akéu. Aitapó Maistópana. A´nistsiuaie: Tsistseá nåχtsìpaχpákiχ´pa? Otánikaie: Amóistsi áuke nòχpsíists. Autsiksístanistsè-

Of these Peigans there was none as good as Belly-fat. His lodge was better [than all the other lodges]. All inside it was all decorated with otter-skins and mountain-lion-skins. His wife was just the same as good [as he was]. All the Peigans went to skin. Belly-fat just sat there only [without doing anything]. That white buffalo-calf was skinned for him. He said to his wife: Put it there aloft [on poles in the corral]. Then get me a drink of water. [In the meantime] Crow-arrow's wife came to him [to Belly-fat]. She gave him water. He said to her: No, I shall not drink it. My wife will soon be here. She went to get water for me. Over there is Crow-arrow, your husband. Go and give him a drink. She answered him: No, I shall marry you. He told her: Go away, I nearly vomit from you, [I am afraid] that you might make us dirty.

Belly-fat said to his wife: Brush the hair of your robe [the white buffalo-hide] with these eagle-arrows. When you are through with them, then throw them away. She then brushed this white buffalo-calf. She then threw away these eagle-arrows. All the men rushed for them. His sister-in-law again came to him. She said to him: With which [arrows] shall I brush? He told her: With some stick [lying] there, that you can look about for [that means: You can pick up a stick, lying

nikiau, tsístàpiksistàu. Omá akéu áiksistsipaχpàkiu, iχ'tsitsístapiχ'piksiu omístsi maistáuanokìstsi. Osaχkúmapiisìn iχ'tsítaχkitsìnaists. Stámaχkaiiu amó Pekániua.

around there, to brush with]. Then that woman was angry. She went to Crow-arrow. She said to him: With which [arrows] shall I brush? He told her: With these my arrows here. When you are through with them, throw them away. [When] that woman had done brushing, she threw away those crow-arrows. All the boys rushed for them. These Peigans then went home [from the corral to their lodges].

Sotámitsitsinikàupatau Okoésau. Omá Maistópana itaiámsiu. A'nistsiu otoχkéman: A'ksiksistàpanistapauop. Kénnimaie nímoχksksìnoau O'tsiskàpoχpa ki Okoésau.

Belly-fat was long talked about. Crow-arrow was then offended. He said to his wife: We shall go somewhere to an unknown place. That is all I know of Short-ribs and Belly-fat.

[Cf. C. Wissler—D. C. Duvall, Mythology of the Blackfoot Indians, New York 1908, pp. 40 sqq.; W. Matthews, Ethnography and philology of the Hidatsa Indians, Washington 1877, pp. 63 sqq.; J. O. Dorsey, The Cegiha language, Washington 1890, pp. 604 sqq.]

Clot-of-blood.

Omá nínaiiχ'k niuókskami otoχkémaiks maáχsi ki otoχkémaniai iχ'póksamistàukunàiimiau. Kanáikokuists einí omím pistskiáta itä'χkanatòiinai. Ksiskaniáutunis áisokanistsiu omí maáχsi: Okí, ákotoistòksiskìmauop. A'istamomatapòiau. Omá nínau itauánistsiu omí maáχsi: Kakò-

A man, who had three wives, [and] his father-in-law and his wife were camping together [either family having its own lodge]. Every night all the buffaloes would come there in the bend of the river. In the morning he always said to his father-in-law: Come on, let us

nomatapúkskàsit. Annó nitákitaupi. Omá nápiu áist*a*momatapskùyiu amó einí. Otáitsksiksisàsaie, omá nínau atsínnaiks itáinitsiu. Ki omí maáχsi itsitáutoyinai. Itauánistsiuaie: Kakó, nápi, *a*nnaχkyótòmoχsit, káχkotaiàuksoiχ´p. A´iotsimistatsìiχ´k omíksi maáχsiks. Omá nápiu itauánistsìiχ´k omíksi ot*á*nniks, káχkotaχkòspuaiiχ´k. Ostói aist*á*maχkaiiu. Otánikiχ´k omí otoχkéman: Kik*a*táukoχtsoka kísa? Itauánistsiuaie: A´χksik*a*moχkòki, otoχkémaiks áutsipoχtosi otápotsists. Omát*a*χkokoauaiksauaie, máχksoatòχpiau.

go and make noise with our feet [to scare the buffaloes]. They then went. That man said to his father-in-law: Go on and run. I shall stay here. The old man then drove the buffaloes up. When they were running by, that man [the son-in-law] would kill the fat ones. And his father-in-law would come to him [expecting some food]. He [the son-in-law] would say to him: Go on, old man, go home and tell the women to come out, you can later eat of the entrails. He was starving his parents-in-law. That old man would say to his daughters [the three wives of his son-in-law were sisters]: You are wanted [by your husband] to stretch your hands out [to bring in the meat]. He [the old man] then went home. His wife said to him: Did your son-in-law give you any [meat]? He would say to her: He might give us some, when his wives bring his pieces of the carcases. [But] he would not give them anything, that they might eat.

Matapínakus omí ńsoai aut*á*msokàtaniu: *A*n*á*nnaχk nápiuaχk? Otsítauanikaie: A´uke. Ki itauánistsiuaie: Okí, atákotoistòksiskìmauop. A´ist*a*matsitotòiau omí, otsítaupiχ´p. Omá nínau itauánistsiu omí maáχsi: Kakó, nápi, anátsipstòmaχkàt. Ki omá nápiu matsitáisaskuyiu amó einí. Ki omá nínau itáinitsiu omíksisk paksíkoyiskeiniks. Itsitáutoyinai omí maáχsi. A´ist*a*matanistsiuaie: Kakó, nápi, *a*nnaχkyótòmoχsit,

Every morning again their son-in-law would say: Where is the old man? He would answer him: Here I am. And he would say to him: Come on, let us go again and make noise with our feet. Then they would get to the place, where he [the son-in-law] used to sit. That man would say to his father-in-law: Go on, old man, run in again. And the old man again drove the buffaloes up. And that man [the son-in-law]

káχkotaiàuksoiχ́p. Ki omá nápiu itauáχkaiiu. Á'istæmanistsiu omíksi otǽnniks, káχkotaχkòspuaiiχ́k. Nitúyi áistæmanistsiu opitám.

Kénnyaχks áiiksìsæmo, ǽnni otsítauanistutòiχ́p omí ús. Nitsítsainakstsim amóksi otǽnniks ǽnnyaie onâ'χkaièsokoaiau. Omístsisk kómoksìsakuists ómâχtàikamipstauaiàkiokoaiau. Ksiskæniáutuni omá nínau matánistsiu: Okí, nápi, atákotoistoksiskìmauop. Stǽmatomatapòiau nitúyi, otsítaupiχ́p omá nínau. Á'itotòiau. Mátsitanistsiu omí maáχsi: Kakó, nápi, anátsipstòmaχkàt. Omá nápiua mátsitomatapskuyiu amó einí. Amók einiâ'χsokùyik sákiâχtsaupauàuaχkau, itǽmsoksìnoyiu anním ómæχkaikatoyìsin. Itsitótsikipaipyâ'χpiuaie. Omístsi òχpsíists itsáutsiu. Omí katoyísi stǽmsapiχ́tsiu, ki òχpsíists ináitsautatsisàpoχtom. Aitotó omí ús. Otánikaie: Kitáikiχ́p ómim? Kimáumaisæmitapìnakuyiks? Á'nistsiuaie: Sá, nitsípiâχpì, ki nòχpsíists ásuyekàii. Nitáiakoχtoχpiau. Ǽnniχ́kaie nímoχtsisǽms. Otánikaie: Ánnaχkyótòmoχsit. Stǽmæχkaiiu. Omá nápiu ánistsiu omíksi otǽnniks, káχkotaχkòspuaiiχ́k.

would kill the fattest cows. His father-in-law would come to him. He then always said to him: Go on, old man, go and tell the women to come out, you can later eat of the entrails. And that old man would go home. He then always said to his daughters: You are wanted [by your husband] to stretch your hands out [to bring in the meat]. He then always said the same [as before] to his old woman.

Then it was a long time, that his son-in-law treated them that way. The youngest of his daughters was it, [that] used to feed them. She used to throw the round pieces of meat quickly at them. One morning that man said again: Come on, old man, let us go again and make noise with our feet. Then they started to that same place, where that man used to sit. They got there. He said again to his father-in-law: Go on, old man, run in again. The old man again drove the buffaloes up. [While] he was still walking in the buffalo-trail, he suddenly saw a big clot of blood. He feigned to fall by it. He pulled his arrows out [of the quiver]. He then put that clot of blood in [the quiver], and he put his arrows on top of it. He came to his son-in-law. He [the son-in-law] said to him: What were you doing over there? Why were you seen about during such a long time? He answered him: No, [I was not doing any-

thing wrong], I fell down, and my arrows were spilled. I was putting them away [in my quiver]. That's why I stayed a long time. He said to him: Go home and tell the women to come out. He then went home. The old man said to his daughters: You are wanted to stretch your hands out [to bring the meat].

Ostói stæmítapo okóai. A´iistoχkimaie. Itsísanistsiu opitám: Kipitáke, soiáutoka, kikáuχkoi. Otánikaie: Aiáu, máχkaukoχtsok úsi. A´nistsiuaie: Sá. Kipitáke, amóiaie katoyís. Nitoχkóniman. Ki itsipím. Itsáutoyiu omí katoyísi. A´nistsiu omí opitám: Annímis, aχkítsoatai. Kísinuna aχkúnauotòi. Omá kipitákeua itsǽpstsiuaie. Omím, otsítaupisàχpi, áiiksiksìstuyiu. Omí ăχké itǽmsokoχtàsaininai. Amóisk pokáiinai. Omá nápiu ánistsiu opitám: Kipitáke, apitsátapiksìstsis. A´koχtsitapìop. Omá kipitákeu otopitsótoaχsaie, ánistsiu omí unnápim, saχkúmapis. Stǽmaksitsiuaie.

He then went to his lodge. He came near it. He said ahead to his old woman: Old woman, put the stone-pot in the fire, you have got something to eat. She answered him: How is that! It must have been given to him by his son-in-law. He said to her: No. Old woman, here is a clot of blood. I found it. And he went in. He pulled that clot of blood out [of the quiver]. He said to his old woman: Make haste with it, that we may eat it. Our son-in-law might come. That old woman put it in [the pot]. That, which she used for boiling, [that means: the pot] got very hot. Something suddenly cried from the water. Here was a child. That old man said to his old woman: Old woman, throw him out. We shall live by means of him. When the old woman pulled him out, she said to her old man, that it was a boy. Then she wrapped him up.

Ki omí ús ki otoχkémaiks itótapotsiau. Omá nínau itóχtoyiu, amóisk pokáiinai áuasainin. A´nistsiu omí otsísoχkeman: Matúisæmis. Amóχk pokáuaχk saχkú-

And her son-in-law and his wives came home with the pieces of the carcases. That man heard, [that] here was a child crying. He said to his youngest wife:

mapiuàsis, anisísau, inítaχsauaie, akékoănàsisaie, máksitaχsauaie. Itsksipím omá akéu. A´nistsiu omí óm: Akékoăninai. Omá nínau itanístsiu omí omátoχkeman: Omá nimátoχkòmaitoau. Ksistóa nåχkátsitapot. Tsánistàpsiuaie? Atsipíminai. Otánikaie: Akékoăninai. A´nistsiu omí, otsítautopiχ´p: Amóksi nimátomaitoau. Ksistóa matúisamis. Omá akéu stámitsipìm omím únni okóai. A´nistsiu omí oksísts: Tsánistapsiua annái pokáuai? Annák áistatsiuaie, máχksksinoaχsaie. Otánik omí oksísts: Aiáu, ákatoχkoχkemìnai. Akékoăninai. Stámaχkaiiu omá akéu. Omím otáipis, ánistsiu omí óm: Kikátoχkoχkemi. Akékoăninai. A´niu omá nínau: O´mistsim kikápitsikinànoaists matóχkotok ánnàk kiksístoauàk, áχkoχtsitokopstai. Omá isoχkéman omí komóksisakò itsínoχtom omístsi oχkiists. A´nistsiu oksísts: Amóistsiaie, káχkakχosiχ´piχ´k.

Stámikòkò. Omái pokáuai ánistsìiχ´k omí oksísts: Amóksi mánistàmiks istaχkanáutsinòkit. Omák kitsímstàma totamátapinòkit. Omá kipitákeu stámaχtoitàutsiniuaie. Nátsauχtsik aitótsiniuaie, itsíniåχpaipiinai. Otánikoaiauaie: Nitsikúnnots, nåχksísokik. A´nistsiuaie omá kipitákeu: Aiáu,

Go and see it. If this child is a boy, say to them [the old folks], that they kill him, [but] if it is a girl, that they wrap her up. That woman came back into the lodge. She said to her husband: It is a girl. That man said to his second wife: I don't believe that one. Go you also. What is it? She came back into the lodge. She said to him: It is a girl. He said to that one, he sat by [his eldest wife]: I don't believe these. Go you and see it. Then that woman went into her father's lodge. She said to her mother: What is that child? My husband wants to know what it is [literally: is thinking, that he may know it]. Her mother told her: Oh, he [my son-in-law] has got another wife. It is a girl. Then that woman went home. When she entered over there, she said to her husband: You got another wife. It is a girl. That man said: Go and give your old boiled bones to your mother, that she might make soup with them. The youngest wife put in a round piece of meat with the bones. She said to her mother: These are [the things], that you can boil.

Then night came. That child [Clot-of-blood] said to his mother. Hold me to all these lodge-poles. Begin holding me from the door-lodge-pole [that means: hold me first to the door-lodge-pole]. That old woman then held him to each one. [When] she held him to the last one, then he jumped

tsíki, ámokaie kistamó nitáiotsimistakìnan. Omí kómoksisakùi stǽmoχktsekiχ´kitoyiuaie. Otánikoaiauaie: Tsimá kinå´χkitåχkàkiχ´puau? Omá nápiu ánistsiuaie: A´mo amítoχts. Otánikaie: Sauumáisopuyìnakus, ákitotoistoksiskìmauop.

Stǽmsepiòmatapòiau. Omá nápiu ánistsiu oχkói: *A´*nnaie itáupiu ǽnnáχk kistamó. Otánik omí oχkói: Kakó, anípstomaχkàt. Omá nápiua itomátapsaskuyiu amói einí. Autáutaitsisksisànai omá manikå´piu. Paksíkoyiskeinin itsínitsiu. Omí unnápim aitotóyin. A´nistsiuaie: Nápi, ánikakitaupit, nistóa tákiitau. Ki omámaχks nínauǽm itsipúau. Stǽmotsim òχpsíists. Itsitápo omím maáχsi okóai. Itániu: Anná ǽnnáχk nápiuaχk? Omí kipitáke otánik: *A´*kaisǽmomatòyinai. A´nistsiuaie: A´, ǽkaisǽmomatò. Kǽmǽχtatàumomatapàuop. Ki itsitápo omím, otsítǽstoksiskìmaχp. Omá nápiua ánistsiu oχkói: Anákauk ǽnnáχk nísa. Otánik omí oχkói: Sotǽmauyit. A´nistsiuaie: Nitsíkstunnoau kistamóa. Otánikaie: Pinikóput, kimátaksikiχ´tòkats. Otániχ´p kísa, áitoχpokiapàipuyit. Omík ús otáaistoχkòk. Otsítsisànik: Aié, kaχkstáyinomòki. Itsipótanistsiuaie: Aié, kaχkstáyinomòki. Itǽstsàpiuàtsiuaie omí okékin. Otánikaie: Nitstsáitapìu

down. They [the old folks] were told by him: I am very hungry, give me to eat. That old woman said to him: Oh, my boy, your brother-in-law over there is starving us. She then cooked a piece of that round meat for him. He said to them: Where do you kill [animals]? That old man said to him: Here, higher up the river. He [Clot-of-blood] said to him: Before daylight we shall go and make noise with our feet.

Then they started in the night. That old man said to his son: Right here stays your brother-in-law. His son told him: Go on, run in. That old man again drove the buffaloes up. They began to run by that young man. He killed the fattest cow. His old man came to him. He [Clot-of-blood] said to him: Old man, just sit there, I shall skin it. And that [other] man [the son-in-law] got up. He then took his arrows. He went to the lodge of his father-in-law. He said: Where is that old man? The old woman told him: It is a long time, that he started. He said to her: Yes, it is a long time, that he started. I have a mind to begin with you [that means: to kill you first]. And he went to the place, where he used to make noise with his feet. That old man said to his son: There my son-in-law comes. His son told him: Just eat [that means: just go on eating of the breast-fat]. He said to him: I am very

omám áuyiuæm. A´nistsiu omá nápiu oχkói: Nipúχpaipiit, áiikotsatò. Otánikaie: Kéka, matoχpókèpuyit. Omá nápiu itanístsiu omík úsik: Nitstsáitapìu omák áistauauæχkàuak. Otsítsisæskunakæ̀k omí ús, otsímatayìsitokaie. A´nistsiu omí oχkói: Aiá, naχksímauayìsitoki, nipúχpaipiit. Kiχ´pitsítakotòyinai omí nínai. Ki omá Katoyísa itsipúχpaipiu. A´nistsiuaie: Hàié, áχksistsinikatakanistaistutoyìuatsiksaie ninápim. Otsítanik omí ustamói: A´, áuksistùtoàinai. Istatáinai: Kǽsikipsketso. Omí Katoyís itsitápoχtoòyinai. Otsitáuokai. Kénnamauk, otáiinikai.

much afraid of your brother-in-law. He said to him: Don't be afraid, he will do you no harm. What your son-in-law says, you must repeat right after him. His son-in-law came close to him. He [the old man] was told ahead by him [the son-in-law, who did not see Clot-of-blood, because he was concealed behind the carcase]: Aha, there is nobody to prevent me from killing you. He said back to him: Aha, there is nobody to prevent me from killing you. He teased him by eating that brisket. He [the son-in-law] said to him [the old man]: That one eating is living the last of his life. The old man said to his son: Jump up, he is very close. He [the son] said to him: Wait, talk back to him. The old man said to his son-in-law: He is living the last of his life, who is coming this way. He was shot at from a distance by his son-in-law, he was nearly hit by him. He said to his son: Help me, he might hit me, jump up. He [the son-in-law] was just about to get to the [old] man. And Clot-of-blood jumped up. He said to him [his brother-in-law]: Aha, it must be a long time, that he has treated my old man that way. He was told by his brother-in-law: Yes, he is treated badly [but only in fun]. He was thought [by me]: I just scare you for a while. Clot-of-blood walked towards him. He [his brother-in-law] was shot by him. There he was killed by him.

A′nistsiu Katoyís omí nápi: Ki, nápi, amóm mǽksiniuæ̀m ksistápists sotǽmikakòtsit. Kísa otsinóksists atǽminoksatot. Stǽmæχkaiiàu. A′nistsiu omí nápiu: A′uke, nápi, amóksi kokósiks táa kinå′χkakimmok? Otánikaie: Nitsítsainakstsim, ǽnnaiè nitáikimmokìnan. Komóksisakuists nímoχtaisimìpstauaiàkiokinàn. Omá Katoyísa stǽmitsipim omím ustamói okóai. A′nistsiu omí inákstsim: Kínnuna ki ksístununa nåχkå′nåχkatsatsisàu. Ki omíksi stsíkiks stǽmaiaksìnitsiu. Itanístsiu omí unnápim ki opitám: A′nnomaie annóχk kokóau. Tská noχkoχtápitapiskoa? Otánikaiks: A′moχk amítoχtsk. A′nistsiuaiks: Apinákwis nitákoχkæ̀mitapaipisì.

Clot-of-blood said to the old man: And, old man, take only the choicest parts of this carcase. After a while be owner of your son-in-law's happy things. They then went home. He said to the old man: Now, old man, which of these your children pities you? He answered him: The youngest one, she is it, [that] pities us. She throws secretly of the round pieces of meat to us. Clot-of-blood then went into his brother-in-law's lodge. He said to the youngest: You must trouble yourself about [that means: take care of] our father and our mother. And then he killed those others. He said to his old man and his old woman: Here is now your lodge. Which way are there any people? They said to him: This way, higher up the river. He said to them: To-morrow I shall go higher up visiting.

O′mæχkauk. Stǽmitoto omím ikúnaìiim. A′ipiskinai. Kipitáuyis omím, otsítsipiχ′p. Otánikaiks: A′mom nínauyìs, káχkitsipìsi. Annóm nimótsipitàkeiχ′pinan. A′nistsiuaiks: Sá, nimátoχtsikiχ′pa nínauyists, nitsípitaipokài. Otáiisòkaiks. A′nistsiuaiks: Há, kitáipiskiχ′puau. Kimáukitspiaistæmiskokiχ′puàiisks æ̀kssís? Otánikaiks: Aiá, noχkoié, kimáumaisoχkanisks? Káχkoχtòki ámoksik kyáioiks. Àχkænáutsimiàu nåχkiksístapiists. A′nistsiuaiks: Tsánistapàpitapìuaiks? Otánikaiks: Kyáioiau. Annóm matapíim màtauáχsooyìau. A′nistsiuaiks: Niták-

There he went. He then got to those, who were camping [that means: to the main camp of the ancient Peigans]. They were corralling. The lodge, he went into, was an old-woman's-lodge. They [the old women] told him: That one is a man's-lodge, where you ought to go in. Here we are all old women. He said to them: No, I don't care for man's-lodges, I am an old-woman's-child. They fed him. He said to them: How is that? You are corralling. Why do you give me then to eat [meat] with round fat [fat of the guts]? They told him: Oh,

àuàki ksiskαniáutunis. Panáuamisòk. Itάmsokanìiχ′k: Annóm matápiu, kaχkitápaiksìma, αkâ′χtuitsiu omí piskáni. Omíksi kipitákeks stάmamisoiau. Kέnnyàukinai omí oχkóai Katoyís. Kanáitapiua itomátapinòtau. Omá Katoyísa istαχkanáutsinai ánnimàukin ínitsiu. Itomátapiitsiuaie. Omíksi kipitákeks otánik: Kyaiáu, mátoχpsauaiàkatotoa omíksim kyáioiks. A′nistsiuaiks: Kímaukanisks? Otánikaiks: Nitápatsìmaii osákiks amóm mάksiniuαm. A′nistsiuaiks: A′nni stáupik. Mátàkitstsiχ′pa, kaχkótomòki amóksi osákiks.

my son, why do you say [that] aloud? These bears might hear you. They take all the choicest parts. He said to them: What kind of people are they? They told him: They are bears. They take the wives of the people here away by force. He said to them: I shall go and lead the buffalo in the morning. Go early on high [to the bank]. He then [in the morning] said aloud: People here, you might go and touch [the buffalo, you want, with your arrows], the corral is full. The old women then went up. There he was, their son Clot-of-blood. All the people began to skin. Clot-of-blood killed the fattest one. He began to skin it. He was told by the old women: Alas, those bears will not fail to come. He said to them: Why did you say [that]? They told him: I should be sorry to lose the back-fat of this carcase. He said to them: Sit there. There will be none, that will take this back-fat away from you.

Otánik omíksi kipitákeks: O′mikskàuki anníksisk kyáioiksk. A′nistsiuaiks: Pinápitsiχ′tak. Omí kyáiopokài itápαsapìn omístsisk átsinnaìists. Itάnyomistsìmin. Aitotóyinai. A′nistsiuaie. A′, kítaiaksikìχ′pa? Kímaukstαmitàutsipuyìsks anníksi osákiks? Otánikaie: Niksísta nitánik, náχkotomoàipiksistaχs amóksisk osákiksk. Omá Katoyísa itsitápoaie ki itsipíssksiuaie. Stάmistàpαχkyàpasainikàiayiu. Omá kyáio ánistsiu

The old women said to him: There they are, those bears. He said to them: Don't think about it. That bear-cub [that was coming] looked about for those pieces of fat. He would bite them down. He [the cub] came to him [Clot-of-blood]. He [Clot-of-blood] said to him [the cub]: Yes, what are you going to do? Why do you just stand by those pieces of back-fat? He answered him: My mother told me, that I should

oksísts: A'nnaie nínau. Nitáukàkotoaii omíksi osákiks, nitsítsipisksky̆òk. Otánik omí únni: Istápipyokinan, nistói nakå'χkatsitsipiskskyòki. Omíksi kipitákeks ánistsiau oχkóai: Anníksi káukyau, áukanauaistoiau. Omá skí'ma itápaisaipìu. Omí ómi apætóχtsikàukinai. Mátaisaipìin. Omá Katoyísa itàpipotskóaiks. Omí skí'mi stǽmotomitàpuχpaipìu. Itáisimiuaie. Ki omí nápim mátsitsitàpuχpaipiu. Ki áiaksìnitsìuaiks. Itanístsiu omíksi kipitákeks: Okí, aχkúnaχkaiòp. Stǽmitapìpiuaiks moyísts. A'nistsiuaiks: Tsimá okóauai omíksi kyáioiks? Otánikaiks: O'mim tǽtsikaχtsim iχ'kyáiekokàupim. Itsitsípimiauaie. Sákiàupii stsíkiks kyáioiks. Itanístsiuaiks: Místæpsàksik. Otsítsksoχpaipiisaiks, itáisimiuaiks. Omí tukskǽminai mátsisìmiuats. A'nistsiuaie: A'kåχtsitsìstapåχkyaiòskåχpi. A'nistsiuaie opitámiks: A'nnomaie kokóauau. Annóm matápiu itanístsiu: Púχsapuk, kitoχkémauaiks kaχkitsáipiauaii.

Osótæmstunnòk annóm matápi, otsínitaχsi amóksi kyáioiks. A'nistsiu omíksi kipitákeks: Tská

gather up these pieces of back-fat. Clot-of-blood went to him and cut him across the face. He just was crying, while running home. That bear said to his mother: There is a man. [When] I was about to take those pieces of fat, he cut me across the face. His father told him: Take us over there, he may cut *me* across the face. The old women said to their son: Those are coming, they all are coming. That she-bear went stretching. Her husband was coming behind. He [too] went stretching. Clot-of-blood went back to them. He first jumped to the she-bear. He stabbed her. And he made another jump to the he-bear. And he killed both of them. He said to those old women: Come on, let us go home. He just took them over to the lodges. He said to them: Which is the lodge of those bears? They told him: Over there in the centre is a bear-painted lodge. They entered it. Some other bears still sat there. He said to them: Go out. When they jumped out by him, he stabbed them. He did not stab only one. He said to him: There can be more bears from you in the future [I won't kill you]. He said to his old women: Here is your lodge [the bear-painted lodge]. He said to the people here: Come here, that you take your wives out.

Then the people here were afraid of him, after he had killed these bears. He said to those

nåχkátoχtàpoyiskòa? Otánikaiks: Ki ámom amítoχts. Stámatomatapò. A´ikoko, itsítspiuò moyísts. Omím kipitáuyis, stámatsitsipìm. Otánik omíksi kipitákeks: Manikå´pi, tsá kanistápapauàuaχkaχpa? A´moistsim nínauyisi makóχkitsipìs. A´nistsiuaiks: Nitápaipisìi. Nitsípitaipokài, nimátsitaipiχ´p nínauyists. Otáuotoχtòkaiks, omáχksoyìs. A´nistsiuaiks: A´, kitáipiskiχ´puau. Kímaukitspiaistamiskòkiχ´puaiisks akssís? Ki otánikaiks: Aiáu, manikå´pi, káχkstamoχtòki ámoksik istséksinaikokàiksik. A´itsiniotsimiàu átsinnaìists. A´nistsiuaiks: Ksiskaniáutunis nitákàuàki. Nitsípanautòk. Stámotauàkiu. Amóm matápiu stámatoχkanitàutom omí piskán. A´nniksauki opitámiks. Matotsínnaiinai omím, otaχkstán. Stámaiitsiuaie. A´nistsiu omíksi opitámiks: Osákiks áχksikakòtoaii, ki áχkitaχkaiòp. Itauápatsimiàiks omím máksinim. A´nistsiuaiks: Atáminoksatòk anníksisk istséksinaikokàiksk otsinóksoaists. Stámotoiau.

old women: Which way are there any more lodges? They told him: And here, higher up the river. He then started to go. It was night, [when] he went among the lodges. There was an old-woman's-lodge, he then entered it. The old women said to him: Young man, which way are you travelling? He ought to go into the man's-lodges. He said to them: I am visiting about. I am an old-woman's-child, I don't go into man's-lodges. They put [pieces of meat] by him, that he might eat. He said to them: Yes, you are corralling. Why do you give me then to eat [meat] with round fat [fat of the guts]? And they said to him: Oh, young man, the owners of the snake-painted lodge might hear you. They take all the fat pieces. He said to them: I shall go and lead the buffalo in the morning. Come early. Then he went out to lead the buffalo. Then all this people came to that corral. There were his old women. That one, that he killed, was fat again. Then he skinned it. He said to his old women: Let us only take the back-fat, and let us go home. Then they were sorry to lose the carcase. He said to them: After a while you must own the happy things of the owners of the snake-painted lodge. Then they went home.

Otáiksistsìsok opitámiks, ánistsiuaiks: Tàkoksisoátau ómaχksistseksinàikoàn. Stámitsipimaie

After his old women had fed him, he said to them: I shall visit the Big-snake-man. He just

omí moyís. Akimóχts stǽmitakaupiu. Amóksi akéyi itoχkǽnaupii. Otánikaiks: Aiáu, aχkúnauaipokakiu annám nínauæm — kímauksipìsks? áinitsiu matápiks — miskǽtsàksist. A′nistsiuaiks: Sá, nimátaksaksp. Omím akimóχtsim itomóitsiin omím omæχkástseksinàiinai. Ki omím mí'niksistsikìmistàn stǽmotsim. Omím ksistsikímistàn itsímatomaie. Omí otoánni iχ′tsitsíksìskaχkoyiuaie. A′nistsiuaie: Kímauksiniòkaχks? Kaχkitsápitsim. Itsipókakìnai. Sotǽmoχpistàpsistsoyìnai. Ki amóksi stsíkiks itåχkǽnaipokakì. A′nistsiuaie: Há, ánni kitaiáksinikiχ′kàspi. Nítsipaiksìkyoχkiakìnai. Ki omí apáuki iχ′tsitsíkæχkòkiuaie. Ki omíksi stsíkiks itæχtáikæχkòkiu. Túkskæm sáiistæχkapìn. A′niu: *A′*nnaχk tsístapàistseksìnæskoχs. Ki itanístsiu amóm matápi: Púχsapuk, kitoχkémauaiks kaχkitsáipiauaii.

entered that lodge. At the upper end he sat down. These women all sat there [not the old women, but women, who had been made captives by the snake]. They said to him: Oh, before that man wakes up — why did you come in? he kills people — you had better go out. He said to them: No, I shall not go out. That very big snake lay coiled in the upper part. And he [Clot-of-blood] then took the berry-flavoured water [that was standing there]. He drunk that flavoured water. He stuck him [the Big-snake-man] with his knife. He said to him: Why do you sleep? You had better fill your pipe. He then woke up. He immediately rattled. And these others all woke up. He [Clot-of-blood] said to him: Oh, [when you do] like that, you are acting, as if you wanted to fight. He [the snake] stuck his head high up. And he [Clot-of-blood] cut his head off with the flint-knife [he had]. And he cut the head off of each of those others. One crawled out. He [Clot-of-blood] said: From that one more snakes will come. And he said to this people: Come here, that you take your wives out.

Omíksi opitámiks aipistsípiu. A′nistsiuaiks: A′nnomaie kokóau. Tská mátoyiskò? Otánikaiks: Ki ámoχk. A′nistsiuaiks: Nitákatsipisì apinákwis. Otánikaiks: A′nnistsaki koχtókis. *A′*nnæmænàχkaie A′isinokòpiu. Nímistsk pinåχtápàtsis, kitáksinokòpak. Námistsk

He brought his old women in [into the snake-painted lodge]. He said to them: Here is your lodge. Where are more lodges? He was told by them: And this way. He said to them: I shall go visiting to-morrow. They told him. There is [a reason, to have]

tápàtsis. Stámomatapò. A'iistå χkim. Itstáu: Nitáksikiχ'tòkaχtautsini. Nímistsi nitákoχto. Mátomaisæmòats, itóχtoyiuaie, otå'χkumsaie. Itáikipaitapàumomaχkauaie. A'iståχkoyiuaie. Itsiním maáuyai. Itsítsapuχpaipiìuaie. Otáitsipstàipuyisaie, itsinóyiu amóksi kanáitapìi. Stsíkiks ǽkainìi, kænníksi sákiaitapìi. A'nistsiuaiks: A'ksipæskauop. A'moksaχks aχkáumainitàyii. A'kainim, spóχtsimaie úskitsipàχpinai omí A'isinokòpi. Itáksikimanatòm omí apáuk. A'nistsiu: A'uke, kætáukotsipuàua. Namóχkoχtsipàpauχkyåχs. Stǽmaukamòtspuχpàipiiiχ'k. Mátsisæmòa itsitótatsìnisiu úskitsipàχpi omí A'isinokòpi. Åχpekístsai itsítoksistsinim. Kǽnnyaie iχ'táisaksìau. Stǽmitapòiau amóistsi moyísts. A'nistsiau matápi: Stæpók ænnáχk A'isinokòpiuaχk, kitsitapímoaiks kaχkitsáipiauaii. Nikáinitau.

your ear [open]. There is the Inhaler. Don't go by him on the westside, he will suck you in. Go by him on the eastside. He then went. He got close. He thought: I shall wonder what he will do to me. I shall go on the westside. It was not yet a long while, [when] he heard, that he grunted. He feigned to be sucked in by the wind. He got near him. He saw his mouth. He jumped in into it. When he was standing inside, he saw all the persons [the being had inhaled]. Some were dead, and others were still alive. He said to them: We shall dance. These here [meaning: you] must be crazy [not knowing the way to get out]. He had seen, [that] there high up was the heart of the Inhaler. He put on that flint-knife as a top-knot. He said to them: Come on, you that can, get up. Just from where you lie, shake your head. He just jumped straight up. It was not long, [before] the heart of the Inhaler fell on top of them. He cut [a hole] between his ribs. There was [the opening], [where] they went out. Then they went to these lodges. They said to the people: Go over there to that Inhaler, that you may take your kinsmen out. I have killed him.

Omíksim kipitákeyi itsipím. A'iksistsoyiu, ánistsiuaiks: Nitápaipisi. Tsimá noχkǽtoyisko? Otánikaiks: A'moχk pinápoχtsk. A'nnistsàki koχtókis. A'manàχkaie akéu, áisotsikàu. Pinitápot,

He went in to those old women. [After] he had eaten, he said to them: I am visiting. Where are there more lodges? He was told by them: This way, lower down [the river]. There is

imakáuanistsèniki: Púχsaput, áχkipitoχpòksotsikauop. A´initsiu áke matápiks. St*á*matomatapò. It*á*msoksinoyiu omí aké. Otánikaie: Manikă´pi, kipipúχsaput, áχkitoχpòksotsikauop. A´nistsiuaie: Sá, nitáuno. Otánikaie: Mátaksis*æ*mòats. Nánauaitapòaie. A´nistsiuaie: Ksistóa matómsotsìkat, kitákitsino. Otáumatàpoχpìisaie, itsátapiksim otoánni apáuki. Itsíkaχkapìkim omí apís. Omá akéu st*á*mitsuiăχpiu omím áuatakoyìu. Itsínitsiuaie.

St*á*matoχtò. It*á*msokàtsinoyìu omí manikă´piim. Otánikaie: Napí, áχkunikìpstsimotsèiop. A´nistsiuaie: A´. *A*´kainim omík apáuk, anatsáiχ´tsiu. Otápatapìksistsìsau, itsitsímikskìnimiuaie. St*á*matsìnitsiu.

St*á*matoχto. Omím itsinóyiu akéinai. Otánikaie: Omáie manikă´pi, kipipúχsaput, àχkitsisinákeiop. A´nistsiu: A´. Otánikaie: O´mi istsipuyít. Amói nă´χpokuna nitákitapàpiksistau. A´nistsiuaie: Sá, nistóa nitákotòmapiksistau. K*é*nnyauk otsístsitsauapìksistaχsaie, sot*á*mikspìuaie. St*á*minìnai. Itskó omístsi moyísts. Omíksi opitámiks mátsitsipìm. A´nistsiuaiks:

[a reason, to have] your ear [open]. Over there is a woman, she slides. Don't go there, even if she says to you: Come here, let us slide together for a while. That woman kills people. He then started. He suddenly saw that woman. She said to him: Young man, come here for a while, let us slide together. He said to her: No, I am in a hurry. She told him: It won't be long. He went finally. He said to her: You must slide first, I shall see you. As she started to slide, he threw out his flint-knife. He cut that rope. That woman just fell down there into a whirlpool [where she immediately was torn to pieces by fishes]. He killed her.

He then went. He suddenly saw again [a person, this time it was] a young man. He was told by him: Partner, let us wrestle for a while. He said to him: Yes. He had seen there a flint-knife, it was sticking out a little. When they scuffled, he [Clot-of-blood] threw him on his back against it. He then killed him.

He then went. He saw there a woman. She said to him: Young man over there, come here for a while, let us play at „Sioux-women". He said to her: Yes. She told him: Stand over there. I shall throw my ball [that I have] here [in my hand] over [to you]. He said to her: No, I shall throw it first. And then, when he threw it first, he just

Kipitáuansòyiuaki, nikáumotsaiau anníksisk kitáuksistotàukiks. Annóχk nitákæmskàpo. Omyáie manikȃ́piinai. Stǽmoχpokòmiu.

Amiskápoχtsk stǽmoχtoiau. A´isæmòiau, itsitótoiau omím ómæχkàumæχksikimiu. Stǽmitsȃ`piau. Otánik omí otǽkài: Napí, amóm ómæχksikimi íkstùnatàpiu. Itapísko. A´nnomaie nimátsitakȃχkùniχ´pinan. A´nistsiuaie: O´mi áisiksinatsìu, aχkùnitapau. Stǽmipuàuyau. A´itotòiauaie. Otánik omí otǽkài: Napí, amók itáiχ´tsiuak *A´*skstakìua omiksksáuauatskòs. A´momaie otsinán amóm ómæχksikimi. Otánikaie: Napí, nitáksinitàu, kitúmmaukoàinikoài. Omí otoánnia apáuki iχ´tsitsíksiskaχkoyìuaie. Itomátapskapìnai. Ikyáiaisoòinai. A´nistsiu omí otǽkài: Nitákoχpokisoò. Annóχk annó sotǽmitaupit. A´isàtsit, amói ȃχkéyi aumȃ´χksikimskàs, kénnyaie nitáinik, ki itsitapót ómi nitúmmoi. A´nnyaie stáupit. Kitáksiniχ´p spóχtsim soksistsíkuyi, Ksistsikúma nitáiakspummok. A`kopitsápiksistsiu amóisk nitsínikisk. Ki amóm ómæχksikimìim akatǽnnitàpiksim. Mátakataiȃ`χkeuasiuats. Kénnimaie atámoχtakaìt.

smashed her head. She then died. He went back to those lodges. He went in again to his old women. He said to them: Old women, warmed by fire, I killed all those, that treated you badly. Now I shall go south. There was a young man. He [Clot-of-blood] then went with him.

Then they went south. They were [going] a long time, then they came to a big lake. Then they sat by the shore. He was told by his partner: Partner, this lake is very dangerous. There are people in it. Here is another place, where many of us have died. He [Clot-of-blood] said to him: Over there it looks black, let us go there. Then they got up. They went to him [the being that was looking black]. He was told by his partner: Partner, you must not stir this one, lying there, the Blood-sucker. This is his, this lake. He told him [his partner]: Partner, I shall kill him, because he kills you [that means: your people]. He touched him with his flint-knife. He then started to crawl. It was a long time, before he got into the water. He [Clot-of-blood] said to his partner: I shall go into the water with him. Just stay now here. Look, when this water turns to blood, then I am killed, and then you must go to that hill. Stay there. You will see a cloud in the skies, [a sign that] the Thunder will help me. He will throw this one, that killed

Omá manikå′piu stǽmitså`piu. Amói åχkéyi áutæmsòksinim, omí tǽtsikaχtsim otsitǽspiχ′tsis. A′istæmisksinim: Nitǽkàua imáitskamiu anníisk suiétapìisk. A′iiksisæ̀moau, itǽmsòksinim amói åχké otómåχksikimskàni. Sotǽmisksinim: Nitǽkàua áinitau. Itsitapó omí nitúmmoi. Stæmitáupiuaie. Itspsápiu. Ītsiním omím soksistsíkui. Itǽmsokaipapùmmin Ksistsikúma. Mátsisæmòa, itsipápum ki itåχkúmiu Ksistsikúma. Itǽmsòksinim amóm ómæχksikimiim tǽtsikaχts anní ómæχkasìksinàtsiu, otspitsís. Námists stǽmitsitskoχkìtapitsiχ′p, ki amóm ómæχksikimiu stǽmsauatåχkèuasiu. Itsitápsoòaie, tsimáie otǽkài. Åχkíists kákitaiχ′tsìi. Sotǽmaχkaiiu, ki ǽnnaχkaie áistæmatstoχkatòm pitséksinaikokàupists ki kyáiekokàupists.

Nitóaχkauk iχ′tsáuatsitstsiu omæχksístseksinaiks annóm ksaχkúyi ki kyáioiks. Mistǽkists itapípiksin, omí Katoyísa otsikamótsaie. Initsíu A′isinokòpii, A′istsimotsèyi, ki A′isotsikaii. Ki ánetòyi imitáiks.

me, out [of the water]. And he will scatter this lake. It will never be water again. Then you must go from there.

That young man then sat down. Then he would see, that this water rose high, there in the middle. He then would know: My partner is still fighting that person of the water. After a very long time he then saw, that this water was turning to blood [literally: the turning-to-blood of this water]. Then he knew: My partner is killed. He went to that hill. He then sat there. He looked up. He saw there a cloud. Then the Thunder began to throw lightning. After a short while there was lightning, and the Thunder clattered. Then he saw, that there was a big black thing in the middle of this lake, that rose up high. He [the Thunder] then threw it east, right on the prairie, and this lake was then no water any more. Then he went in [into the place where there had been a lake], where his partner was. His bones were just there. He then went home, and it is he, [who] showed the snake-lodges and bear-lodges [that means: who showed the way of arranging and painting them].

He [Clot-of-blood] is the same one, [that caused, that] there are no rattle-snakes [literally: big snakes] and bears in this country. They fled to the mountains, those that Clot-of-blood let live. He killed the Inhaler, the

Wrestler, and the Slider. And the dogs have separated [that means: the story is at an end].

[Cf. G. B. Grinnell, Blackfoot lodge tales, London 1893, pp. 29 sqq.; C Wissler—D. C. Duvall, Mythology of the Blackfoot Indians, New York 1908, pp. 53 sqq.; S. R. Riggs, Dakota grammar, texts, and ethnography, Washington 1893, pp. 101 sqq. For the incident of the Inhaler cf. W. Matthews, Ethnography and philology of the Hidatsa Indians, Washington 1877, pp. 67 sq.; J. O. Dorsey, The Cegiha language, Washington 1890, p. 31; S. R. Riggs, op. c., p. 91].

Scar-face.

Ikiwókunaiiu *a*kai-Pek*a*ni. Omá nínaipokàiiχ'k akéu mátaiòmiiχ'-kats. Aukíwεmmau. Aipáutsiu. Omá manikă'piiχ'k iχ'pauákskiu. A'nistau Páie. A'nistsiu omí ótàkem: Omák akékoănàk anistsís, nákoχkoχkèmatau. A'nistsiu omá akékoăn: Ní'sa kitáuanik, kákoχkitòmiχ'piχ'k. Otánikaie: Taká kí'sa? Páièua, otánikaie. Nimátsipàutsimaua kí'sa. Anistsís: A'nni otoχpauákskisini aisauátsinakùs, nitákitsitòm. Omá akékoăn it*a*χkáiiu. A'uasainiu. Otánik ó'si: Kimáukauasàinisks? A'nistsiuaie: Nímoχtstu̥is, nitániiχ'p omák àkéuàk. A'uaniu: Aisauátsinakùs kit*a*ksksini, ákitsitòm.

All ancient Peigans were camped [in a circle]. There was a chief's child, a woman, [that] would not marry. Everybody wanted to marry her. She refused [all of them]. There was a young man, [who] had a ridge-scar on his face. He was called Scar-face [literally: Ridge]. He said to his younger sister: Tell that girl, that I want to marry her. She said to that girl: My elder brother tells you, that you should marry him. She said to her: Who is your elder brother? Scar-face, she was told by [the younger sister]. [The chief's daughter said to her:] I don't refuse your elder brother. Tell him: When his scar is seen

Stámistapò omá Páièua Natósi ómaχtapàutamiskapi. Iχ′tapó. A′iiiksisamo itsitóto omím kipitákeim. Otánikaie: A′χsa kímoχtàpauàuaχkaχp? A′nistsiuaie: A′moi nitáksksini nimoχtápo. Otánikaie: Nimátsksiniχ′pàts. O′mi ă′tskuinatsì. Místaputamìnasoχtsi ánnamaiè kipitákeu. A′χksikamsksìnimaie. Natsikísts ámoistsiàuki, istsístakàkitau. Aitótoyèniki, iskoχkístotau. Stámatomatapò.

Aitotóaie. Itsáutsim omístsi atsikísts. Itskóiaists. Otánik omí kipitáke: A′χsa kímoχtàpauàuaχkaχp? A′nistsiuaie: A′moi nitáksksini. Otánikaie: O′mi ă′tskuinatsìu. Místaputamìnasoχtsi ánnamaiè kipitákeu. Aχksikámsksinim kitáksksin. Natsikísts istsístakàkit. Aitótoyèniki, kàkskoχtótam. Stámatsitotò omím kipitákeima. Stámatsautsim matsikísts. Matskóiaists. Otánik omí kipitákeyi: Tsá kanistápapauàuaχkaχp? A′nistsiuaie: A′moi nitáksksini nimoχtápo. Otánikaie: Nimátsksiniχ′pàts. O′mi ă′tskuinàtsi. Místaputamìnasoχtsi ánnamaiè kipitákeu. Kitákanik, káχkitapòχpi. A′ksksinim akoχkótaitsimì anní

no more, I shall marry [him]. That girl went home. She wept. Her elder brother said to her: Why do you weep? She said to him: I am ashamed of what that woman said to me. She says: When your scar is seen no more, she will marry [you].

Then Scar-face went to where the Sun rises. He went that way. After a very long time he came to an old woman. She said to him: What do you walk for? He said to her: I am going for this my scar. She told him: I don't know it. Over there it looks blue [a mountain-ridge]. Down on the other side of it lives an old woman. Perhaps she will know it. Here are my moccasins, stick your feet in them. When you arrive, put them with the fore-ends back. Then he started to go.

He arrived. He put off those moccasins. They went back [to their owner]. That old woman said to him: What do you walk for? He said to her: For this my scar. She told him: Over there it looks blue Down on the other side of it lives an old woman. Perhaps she knows your scar [how to get rid of it]. Put your feet in my moccasins. When you arrive, put them back [with the fore-ends behind]. Then he came to that old woman. Then he pulled off his moccasins. They went back. That old woman said to him: What do you travel about for? He said to her: I am going for this my scar. She told him:

kitǽksksini. Natsikísts istsístakàkit. Aitótoyèniki, iskoχkístotau. Mátsitomatò.

I don't know it. Over there it looks blue. Down on the other side of it lives an old woman. She will tell you, where you can go. She will know, [what] can mend your scar. Put on my moccasins. When you arrive, put them with the fore-ends back. He started again.

Aitotóaie. Itsáutsim matsikísts. Matskóiaists. Otánikaie: Noχkoié, tsá kanistápapauàuaχkaχp? A´nistsiuaie: A´moi nitǽksksini nimoχtápo. Otánikaie: A´, nimátsksiniχ´pàts. Kitákanisto, káχkitapoχpi. A´nnaχkaiè isksinímaie. Aikókus istomatót. O´mi å´tskuinatsi. Místaputamìnasoχtsi amátsepitòtot. A´nnim anníχ´kaie åχkéu. Aitótoèniki amó isoóχtsi, spǽtsikuyi ìstataniótsit. A´nnimaie istsápiχ´tsit, kaáuyi kaksáiχ´tsis. Iiksíksistuyìu. O´mæχkaiksistsikùyi kitákitaiχ´ts. A´nnimaiè itokóyiu Natósiu. Autakúsi itáutæχkaìiu. Ksiskæniáutunis oχkói itásaksìn. Ainoániki, istsipuáut. Kitákanik, káχkanistsitapìiχ´pi.

He arrived. He put off the moccasins. They went back. She [the old woman to whom he came] said to him: My son, what do you travel about for? He said to her: I am going for this my scar. She told him: Yes, I don't know it. I shall tell you, where you can go. That one knows it. Go on, when it is night. Over there it looks blue. Try to get down on the other side of it during the night. There is a lake. When you arrive at the shore, then you must dig the sand. There you must lie in [that means: in the hole you have dug], [so] that you are sticking out with your mouth. It is very hot. The whole day you will lie. There the Sun has a lodge. In the evening he comes home. In the morning his son [the Morning-star, Ipisóaχs] comes out. When you see him, then get up. He will tell you, how you can live.

A´kapinàku itsinóyiu omím manikä´pi. Otánikaie: Napí, ómim áχkunitapauop, kitákitsiksisàto. Nínna autæmákomàtapò. A´istapòyinai, itsitsípimiau omím okóai. Ki omá Natósi aitotó. A´nistsiu otoχkéman: Mómaitapìmiu. Otá-

It was nearly morning, [when] he saw that young man [the Morning-star]. He was told by him: Partner, let us go there, I shall hide you. My father will soon go [round the world]. [After] he [the Sun] went, they

nikaie: O´mimaie anná koχkóa ot*á*kàu. Otánikaie: Há, nitánistau máχkstàtakàatskàni. Amatósimàt. Ki itamátòsimàn. A´nistsiu otoχkéman: Kénnyaie, *a*nsákapuχs noχkóa. A´nistsiuaie: Noχkoié, mok*á*kit, kit*á*kàu áinitaii ot*á*kàiks.

A´is*a*mo omí ot*á*kài otánik: Napí, ómiχ´k áχkunaχtàpauàuaχkau ómim óm*a*χksikimi. Aitotóiau, otsítoakokòaiau sék*a*mi. A´nistsiu ot*á*kài: O`tsimotát, nimátaksikiχ´p. Mistsís itótsim. Nisoyími itóχsiniu omíksi sék*a*miks. Omí ot*á*kài áutsipiksìn. U´nni otánik: Kitánisto, káχkstàtakàatskàni. Itáinitàiau. A´nistsiuaie: Nitákitapò ómi nitúmmoi. Nimátstaχp, nit*á*kàu aχksínitàχs. Itsitápoaie. Itsinóyiu ot*á*kài. Otánikaie: Napí, nisoyímiks nitsínitai, anníksisk kitáuksistotoki. Otánikaie: A`χkaχkápiaìiks. Otáiastoχkìsau, itsisó omá manikã´piu. A´nistsiu únni: Nisoyímiks initsíu. Itsápitaχsìn. Omí únni otánikaie: Kit*á*kàua *a*káinauàsiu.

entered his [the Sun's] lodge. And then the Sun came again. He said to his wife: It smells human. He was told by her: Over there is [concealed] that one, your son's partner. He said to her: Ah, I told him, that he should never get a partner [any more]. Make incense. And she made incense. He said to his wife: That's enough, let my son [Scar-face] come out. He told him: My son, be prudent. Your friend's partners are killed.

It was a long time, [before] he [Scar-face] was told by his partner: Partner, let us travel that way, to that big lake. [When] they came there, they were chased by a crane. He [Scar-face] said to his partner: Run away, I shall not be harmed. He took a stick. He killed four of those cranes. His partner got home. His father said to him: I told you, that you should never have a partner [any more]. They are killed. He said to him: I shall go over there on the hill. I don't think, that my partner is killed. He went [over there]. He saw his partner. He was told by him: Partner, I have killed four [of them], that treated you badly [killing your partners]. He [Morning-star] told him: Let us take them home. When they came near [the Sun's lodge], that young man [Morning-star] went ahead. He said to his father: He has killed four [of them]. He [the Sun] praised him. He [Morning-

A´isamò omá Páieuà otánik omí Natósi: Noχkoié, áχsa kímoχtàpoχp? A´nistsiuaie: Akéu nítaimàu. Nitánik: A´kis anní kitákskssini, áiitsìniχ´kàs, nitákitsitòm. Otánikaie: A´, nitákokòtatsiχ´p. Omí opitám ánistsiu: Nisoái iχ´tsískòkit. Nitákitàpistotòau koχkúnun. Stámisoòyi iχ´tsískànists. A´nistsiu omíksi oχkóiks: A´mom ákitsìpiop. Omí sóatsìs iχ´tsitáisùmmoyiuaie Páie. A´nistsiu opitám: Táa koχkóa? Otánikaie: A´mauk. A´nistsiuaie: Kitsémani. Matstsíkim átsitsipìmiau. Matsitsúmmoyiuaie. A´nistsiu: A´uke, táa koχkóa? Otánikaie: A´mauk. A´nistsiuaie: Kitsémani. Matstsíkim átsitsipìmiau. Mátsitaisùmmoyiu Páie. Matánistsiu opitámi: Táa koχkóa? Otánikaie: A´mauk. A´nistsiuaie: Kitsémani. Matstsíkim átsitsipìmiau. A´iekàkimau, otsúmmaχs oχkói. A`iksuó. A´nistsiu opitám: Táa koχkóa? Otánikaie: A´mauk. A´nistsiuaie: Kikáipaχtsàn „A´mauk". Annáχk koχkóa, ámauk Paχtsópisòaχs.

star] was told by his father: Your friend has become a chief.

After a long time Scar-face was told by the Sun: My son, what did you travel for? He said to him: I asked a woman to marry [me]. I was told by her: When your scar heals, when it is all gone, I shall marry [you]. He [the Sun] told him: Yes, I can mend it. He said to his old woman [his wife]: Make four sweat-lodges for me. I shall mend our son [Scar-face]. There were four sweat-lodges. He told his sons [that means: his son and his son's partner Scar-face]: We shall go into this [sweat-lodge]. He rubbed Scar-face with an eagle-tail-feather. He said to his old woman: Which [of the two] is your son? She told him: This one. He said to her: You are right. They entered the second sweat-lodge. He rubbed him again. He said to her: Look here, which is your son? She told him: This one. He said to her: You are right. They entered another [sweat-lodge]. He rubbed Scar-face again. He said again to his old woman: Which is your son? She told him: This one. He said to her: You are right. They entered another [sweat-lodge]. He tried hard to rub [literally: that he rubs] his son [Scar-face]. He [the Sun] [now] stopped [rubbing]. He said to his old woman: Which is your son? She told him: This one. He said to her: You said wrong „This one". This son

of yours [not your own boy, but Scar-face], this [will be called] False-Morning-star.

Ki áisæmò Pæχtsópisòaχs ánistsiu otǽkài: Nitákaχkài. Otánikaie: A´moiàuk nitsíkiatsis. Ki omí nápi otánik: A´moiàuk matápiua nitáiakokoχkùyiχ´pi, ánnyaie áiakauànistsiu. Otánik omí kipitáke: A´moiàuk naiáiua, notsǽmmokâ`n, núnnatsis. Nepúsi àkoχtáukau. A`istæmátsis kitsíχ´kauau. Ki ánnyaie kanístoχkòtoχpinan. Otánik omí otǽkài: Napí, ákitapauop ómim áukskaie, kitákitsinèpot. Aitotóeniki kitáuaχsìni, noχkoχkókit ænnáχk akéuaχk. Amói nitsíkiatsis kitákoχtaiki. A´kitsitautò ænnáχk akéuaχk. A´moi àsipís istsúiatapìksist. Anít: Napí, ǽnnaχkauk kitoχkéman. A´nistsiuaie: A´. Otánik otǽkài: Nápistsàkit. A´utâχkoàiniki ksáχkuma, istsǽpit. Itomátapinisò. Aitotóaie annó ksǽχkum. Omí nitúmmo itoχkítaupiu. Moyísts mátsipiχ´tsiu.

And after a long time False-Morning-star said to his partner: I shall go home. He was told by him: Here is my whistle. And he was told by the old man [the Sun]: What the people will give to me hereafter, they will do it this way [the Sun says this after having shown to the young man how to make incense and to perform the sacrifice]. He was told by the old woman: Here is my cloak [of elk-skin], my hat, [and] my wooden pin. In summer they will have the medicine-lodge. Show it to your tribe [how to make the medicine-lodge]. And then this is all, we have to give you. He was told by his partner: Partner, we shall go over there, to that hole, I shall let you down. When you arrive in your country, give me that woman [that has scorned you]. With this my whistle you will whistle. Then that woman will come [to you]. And this sinew here, throw it into [the fire]. Say [then to me]: Partner, there goes your wife. He answered him: Yes [I shall do just as you told me]. He was told by his partner: Shut your eyes. When you feel the ground, [then] open your eyes [literally: see]. Then he started down. He came here on the ground. He sat there on a butte. He was not far from the lodges.

Itsinóau. Omá nínau amóm

He was seen. The chief said

ekúnaiǹ ánistsiu: O´maie matápiu. Annóm mátsitstsìuats. Itstsís, itǽsæmiaie. Omá manikā´pi itsitápoaie. A´iistoχkoyìuaie. Otánikaie: Matsiskót. Anistsís nitsitapímiks ki nistæmóa, iχ´tsískaχs. Nitákitstsisò. Omá manikā´piua itæχkáiiu. A´nistsiuaie ostǽmoiaii: A´nnauk Páieua. Kaχkitsískoaiiχ´k. A´kitstsisò. Aiksiststsískoyiuaie, itsitótoinai. A´isaiχ´tsìinai. Otánikaie: Omǽnnyaie kitákauànists. Otsítoχkanauàistæmatsòkaie, omístsi Natósi ki otoχkéman otoχkúyiχ´p. Ki itæχkáiiu Páièua. Itsinóyiu omím akéyæm, otsipáutsimòki. Omí otsíkiatsis iχ´tsitsíkiu. Omá akéua itsitápaipiuàie. A´nistsiuaie: Ksistóa kitaikí. Otánikaie: Nitákitòm. A´nistsiuaie: Sàksíst, káχksistskòki. Kitokápakèu. Kimátoχkotokèmatoχp. A´isæ̀mo mátsitsikiu. A´tsitsipiminai. A´nistsiuaie: Kimáukæskχsàipisks? Místæpsaksist. Aitotóyinai okóai, omí àsipís itamútstsisim. Omá akéua itǽmoχsiu. Stǽmìniu. Omá Páieua itspǽniu: Napí, ǽnnaχkauk kitoχkéman. Kénni.

to the camp: There is a person. He is not of this [people] here. Let there be some one, [that] goes to see him. There was a young man, [that] went over to him. He came near him. He was told by him [Scar-face]: Go back again. Tell my kinsmen and my brother-in-law, that he must make a sweat-lodge. [Then] I shall go in [into that lodge]. That young man went home. He said to his [Scar-face's] brother-in-law: There is Scar-face. [He wants] that you make a sweat-lodge for him. Then he will go in. [When] he had built the sweat-lodge, he [Scar-face] then came [to him]. He [Scar-face] went out [of the sweat-lodge, after having been there for a while]. He [the brother-in-law] was told by him [Scar-face]: This way you will do in the future. He [the brother-in-law] then was shown everything which had been given to him [Scar-face] by the Sun and his wife. And Scar-face went home. He saw that woman, that refused him. He whistled with his whistle. That woman walked over to him. She said to him: You whistle. She told him [also]: I shall marry [you]. He said to her: Go out [from here], you might make me dirty. You are a bad woman. I cannot marry you. After a long while he whistled again. She went in again. He said to her: Why do you always come in? Go out from here. [When] she came to her lodge, he burned the sinew,

so that it crisped up. [At the same moment] that woman was taken with a cramp. She then died. Scar-face said upwards: Partner, there goes your wife. That's all.

[Cf. G. B. GRINNELL, Blackfoot lodge tales, London 1893, pp. 93 sqq., and C. WISSLER—D. C. DUVALL, Mythology of the Blackfoot Indians, New York 1908, pp. 61 sqq. For the scar cf. J. O. DORSEY, The *Ç*egiha language, Washington 1890, p. 606, and for the magic moccasins J. O. DORSEY, op. c., p. 285.]

Horses found on an island.

*A*káitapìua *α*kái-Pek*à*niua ikiómatapò nímistsk. Iχ´tapó mist*á*kists. Kaiétauàtom. Itsitóto omím om*α*χk*á*um*α*χksikimi. T*á*tsikaχtsim itstsíu mist*á*k. I´tsàupiuaie. A´is*α*mo omá nínau itanístsiu amóksi otoχpokómiks: Omím mist*á*kim nitákitapsòo. Annó istáiåχkokik. Ki mistsíks st*á*makstòksipistsiau. Itsítsapopiuaie. Itsóyiàχkimaie. A´iiksìs*α*mo itsitóto omím mist*á*ki. St*á*moχtàmisò. Omí spóχts itóto. Tsitsínap*α*sàpiu. It*á*msoksìnoyiu omím ónokå`mitasìn. Nímists iχ´tapípuyin. Apinákuyi st*á*matsko. A´ut*α*màksikoko, itsitóto otoχpokómiks. A´nistsiuaiks: Omím mist*á*kim án*α*maie ónokå`mitàsin. Apinákus anáukoχtsiksi annó ákitàupiau. K*ε*nníksi nitákoχpoksòmaii. St*á*m-

The ancient people, the ancient Peigans all went west. They came to mountains. They went over them. They came to a very big lake. In the centre was a mountain. [The tribe] was sitting by [the lake]. After a long while the chief said to his companions: I shall go to that mountain. Wait here for me. And then they tied logs together [as a raft]. He got in [into the water]. He paddled them [the logs which were tied together] in. After a very long time he came to that mountain. He then started up. He came there on high. He looked down all around. He suddenly saw there many horses. They stood on the westside. In the morning he started back. It was

atoχtoiau. A'ksikoko, mátsitsitotòiau omím mistákim. Nítsipiapuauaiau. Stsíkiks námists iχ'tapói. Kɛnníksi matstsíkiks nímists iχ'tapói. Ki itomátapskoyìau amó ónokå'mitasin. Stámoχkanaisuiå'χpauan amó ónokå'mitasin. Omíksi matápiks íkaitsapàuaipìiau ákopitsisòs. Omíksisk ponokå'mitaiks itáiìniau. Anáukoχtsiks mátskotsimiau. Unnátåχsimiks epitsísooi. Anníksi iχ'kanáinetsìi. Amóksi ótsinàuaiks, iχ'paχkánauaχkaìiau.

nearly night, [when] he came to his companions. He said to them: On that mountain there are many horses. To-morrow half of them [of the Peigans] will stay here. With those others I shall go in [into the lake]. Then they went from there. It was nearly night, [when] they came back to that mountain. They got up very early. Some of them went east. The others went on the westside. And they started to drive these many horses [to the water]. All these many horses jumped in. Those people [who had been left behind] walked about on the [other] shore. They caught those horses [as fast as they came ashore]. Half of them swam back. Only a few got ashore. Those [others] all were drowned. They went home with all these, they had caught.

The two buffalo-lodges.

A'kai-Pekàniua apátoχsoχtsi itápaitapiu. A'iståχkimiχ'k Ponokáisisaχtài. Ipakíu. Omíksi nátsitapiu manikå'pi, mátsimiau osáiχ'kimaχkanòaists. Itsisóiau. A'niiau: A'konitsaupauop niétaχtai. A'nniksokiau. Itomátapsàtsimiau omístsi osáiχ'kimaχkànoaists. A'isamitopiau. Tukskáma suiésapiu. A'nistsiu omí otákài: Napí, amóm otsítauàtakoyìiχ'p, kikátaitaiàpiχ'pa? Otánikaie: Sá. A'nistsiuaie: Nistóa nitáiniχ'p, ómimaie moyís siksímikokaup. Nit-

The ancient Peigans lived north. The Elk river was close by. They moved. There were two persons, young men, [who] took their arrow-sticks. They went ahead. They said: Let us sit by the river. There they were. They began to shave their arrow-sticks. They sat there a long time. One looked into the water. He said to his partner: Partner, don't you see something here, where the water goes round? He answered him: No. He said to him:

ákitapsòo. *A*´s*à*mokit. St*á*mipuau. Amítoχts st*á*moχtsoo.

I see, there is a black-buffalo-painted lodge. I shall go in [into the water]. Look at me. Then he got up. Then, higher up [the river], he went in.

Stáχtsim st*á*minim omí moyís. Itsitsípimaie. Nátsitapiu omíksi ekóyiks, omá nínau ki otoχkéman. Otánikaie: A´uke. A´upiu. Otánikaie: Noχkoié, annóχk kímåχtsiniχ´p nokóai, kitaiákoχkot. Isátsit annóm pistóχts ki sauå´χts. A´nnyaie noχkanístàpistutsit. Isóχtsik kitáiàkoχkoaitsiχ´p. K*é*nnyaiè kanístoχkot nokóai. Sot*á*msaksiua omá manikå´piu. St*á*mopitsisoo. A´itot*a*kaupiu ot*á*kài. A´nistsiuaie: Kik*á*tainòkiχ´pa? Otánikaie: Kitsíno, kitsitsipís omí moyís. Omá otánikaie: Napí, kitáisaksi, kik*á*tainiχ´pa ánnim píχ´koχts matoyís ot*a*χkúinikokaup? Ki ómimauk. Imítaiχ´tsiu. Otsitánik omí ot*á*kài: A´, nitáiniχ´p. Kakó, napí, nåχkitápsoot. St*á*mipuau. Ki amítoχts nitúyi st*á*moχkàtoχtsoo.

Under [the water] he then saw that lodge. He entered. There were two persons, the owners [of the lodge], a man and his wife. He [the man] said to him: You are welcome. He [the young man] sat down. He [the man] said to him: My son, now that you have seen my lodge, I shall give it to you. Look here on the inside and the outside. Fix it that way. In the future you will get profit by it. That way I give my lodge to you. Then that young man went out. Then he went ashore. He sat by his partner. He said to him: Did you see me? He answered him: I saw you, when you went into that lodge. He said [also] to him: Partner, [when] you went out [of the lodge], did you see there inside [in the water] another lodge, yellow-buffalo-painted? And there it is. It is there yet. He answered his partner: Yes, I saw it. Go on, partner, go in [into the water]. Then he got up. And then, higher up [the river], at the same place [as his partner went], he went in.

Otáinok omí ot*á*kài. Itsitsípimaie. Nátsitapiu omíksi ekóyiks, omá nínau ki otoχkéman. Otánikaie: A´uke. Ki omí stópit. Otánikaie: Noχkoié, annóχk kímåχtsiniχ´p nokóai, kitaiákoχ-

He was seen by his partner. He entered. There were two persons, the owners [of the lodge], a man and his wife. He [that man] said to him: You are welcome. And sit there. He said

kot. Isátsit annóm pistóχts ki sauå′χts. A′nnyaiè nåχkanístàpistutsit. Isóχtsik kitáiàkoχkoaitsiχ′p. Kénnyaiè kanístoχkot nokóai. Sotámsaksiua omá manikå′piu. Stámopitsisoo. A′itotákaupiu otákài. A′nistsiuaie: Napí, nitúyinitsìau kokúnunists. A`χkstaisámoyi, áχkitàpistutsiχ′pi amóistsi iχ′kútspists moyísts. Asámosi, amóma nínau aχkítsitokìokìmoki. Ki itaχkáiiau.

[also] to him: My son, now that you have seen my lodge, I shall give it to you. Look here on the inside and the outside. Fix it that way. In the future you will have profit from it. That way I give my lodge to you. Then that young man went out. He then went ashore. He sat by his partner. He said to him: Partner, our lodges are the same. Let it not be a long time, [before] we shall fix these lodges, which are given to us. If it is a long time, this man [who gave the lodges] may get angry with us. And they went home.

Mátsisamòa itoχkémiau. Sotámoχpistàpapìstutsìmiau okóauaists, óma siksínikokàu, kenná otaχkúinikokàu. A′moksi nátsitapiiks ánniksaie. Iχ′tsístapitstsii einíkokaupists. Ki sápanistsau.

It was not after a long time, [that] they married. They immediately fixed their lodges, the one with a black buffalo painted on it, and the other with a yellow buffalo painted on it. These two persons lived there. From these [lodges] started the buffalo-painted lodges. And [now] it is complete [the story is at an end].

[Cf. G. B. Grinnell, American Anthropologist, N. S., vol. 3, pp. 658 sqq., and C. Wissler—D. C. Duvall, Mythology of the Blackfoot Indians, New York 1908, pp. 94 sq.]

The wolverine.

Omá manikå′piiχ′k itápsàmiua mistákists. Itsínitsiu omí ponokáiinai. Itomátapinotau, ki ánitsìnitsiuaie. Itsipópuyiu, itámsoksìnoyiu, omík akéinai. Aitotóinai. Itanístsiuaie: A′mo nåχkitópit.

There was a young man, [that] hunted in the mountains. He killed there an elk. He started to skin it, and he cut it to pieces. He stood up, [and] then he suddenly saw, there was a wo-

Omístsi piksískanists itsíststomaists. A'nistsiuaie: Amóistsi kitákstaukå̄χtsoiχ'pa? Otánikaie: A', nitákoχtsoiau. Mínoχkotsiks okítsiks omá akéu iχ'táiinim omístsi otsóaχsists. Omá manikå̄'piu ǽsæmiuaie. Itstáu, kaitsíuakèiχ'paie. A'nistsiuaie: Tsimá kitsítokoiχ'pa? Otánikaie: Annóistsi mistǽkists nitsitsitapí. O'mi itstsíu nokóai. Omá manikå̄'piu ánistsiuaie: Nimátå̄χkèmiχ'pa. Otánikaie: Ki ákoχpokàupop.

Itápimàiau omím, otsítsinotaχpi. A'isæmitapàupiau. Omá nínau itáuaiàkiu omí otoχkéman. Itsáksinai. A'ipistsiksisæ̀mo omá nínau itoχpókiuaie. A'inoyiuaie, omíχ'k otauáuaχkaniaii. Itsíkæmò. Otástå̄χkoaχsaie, amói mistǽksko kákitapiponinæ̀minai. Otsitótoχsaie, mátsitoχkònoyìuatsaie. Kákitsinim omí auátsiman. Itotáupiuaie. Itsinóyiuaiks ísistsìiks. I'tsksinim: Mátsitàpyakèu amóχk nitoχkémanaχk. Æ'nnimaie iχ'taχkáiiu. Omístsim moyísts otáiastå̄χkìs, itsáiitapiu, otàmatóχsi istsí. Stǽmipim. Itsíiikòχtoχkoχsiu. A'nistsiu otsitapímiks: Ænnáχkaie ǽnniænistæ̀pakeu nitoχpokáupimau, ǽnnaχkàie nimoχtáksini. Stǽminiu. Æ'nniχ'kàie ánnoχk-ksistsikúiχ'k nímoχtaistunnòanàni ísistsiks. Kǽnni.

man. She came [to where he was skinning]. He said to her: Sit down here. He washed the entrails. He said to her: Will you eat of these? She said to him: Yes, I shall eat of them. She held, what she was eating, with her fingers' ends. That young man looked at her. He thought, that she was a good-looking woman. He said to her: Where is your home? She answered him: I live in these mountains. Over there is my home. That young man said to her: I am not married. She said to him: Then we shall live together.

They built a lodge there, where he skinned. They lived there a long time. That man beat his wife. She went out. After a little while that man followed her. He saw her, the way she was walking. He walked fast. When he got near her, she disappeared into this cliff of rocks. When he got there, he could not find her. He just saw there a hole. He sat by it. He saw wolverines. Then he knew: This my wife is not a real woman. From there he went home. When he got close to those lodges, he became sick [literally: he became not a person], because he smelt fire. Then he entered. He got very sick. He said to his people: Such kind of woman I was living with, that I shall die through her. Then he died. That is why nowadays we are afraid of wolverines.

[Cf. C. Wissler—D. C. Duvall, Mythology of the Blackfoot Indians, New York 1908, p. 162.]

An old woman left on a camp-ground.

*A´*kai-Pekàniua omím, otsísis*a*mokùnaiiχ´pi, ip*a*kískiχ´tsim. Omá kipitákeu, nitápiiksipitàke, otsínoχkatsìmok okósiks. Otsót*a*mitskikaiks. Nåχkitsípuau. Iχ´tsapó omíχ´k potútskuyi. Aisistsíkos, itauáuaiskapìua otsísts ki otoksíks. Omá soó m*á*mapists itsitóto. St*á*moχk*a*titsapòiau omíχ´k potútskuyi. I´soχtsk itsinímiauaie, omíχ´k siksinátsiu. Omá soyépiχ´tsiu ánistsiu amóksi otsíχ´kauaiks: A´χksikamàuopi. A´uauàtsin*a*m omáχk. St*á*mitotòiau, tsiskáie amáipitàkein. A´uauaiskapìn. A´nistsiuaie: T*a*máiǹkinisà, tsimáχtau nåχkáitapòaχtau? Otánikaie: Nokósiks nitsítskiki. A´nistsiu amóksi otoχpokómiks: A´kitotsìpiau moyísts. A´kauaχtuyisimàtamau. Itótsìpiauaie moyísts. Otánikaie omá soyépiχ´tsiu: Noχkoié, nitsípitakesini kítoχkot. Ki inímiuaie. K*é*nni.

The ancient Peigans moved from the place where they had camped a long time. There was an old woman, a very old woman, she was troublesome to her children. She was just left by them. She then got up. She walked that way on the road. When she was tired, she then crawled on her hands and on her knees. There was a war-party, [that] came round the old camp. They then followed the road that way. Ahead of them they saw, [that] there was something black. The leader of the war-party said to his companions: Let us walk fast. That one is moving. Then they came to that, which was a very old woman. She was crawling. He said to her: Poor thing, where is she going to? She said to him: My children left me. He said to his companions: We shall take her to the lodges. We shall carry her on our back, each in his turn. They carried her to the lodges. She said to the leader of the war-party: My son, I give you my old-woman's-age [that you may be as old as I am]. And he kept her until she died. That's all.

A woman sacrificed to a butte.

Omá nínau Kinàksikatoyìs itsókau. Itsip*á*paiinòyiu, omí nínaiinai. A´nnimaukin omím, otsítoχ-

There was a man, [that] slept on the Small Sweetgrass hills. He saw in a dream, there was a man.

kitaiokàχpim. Otánikaie: Nimát-aikimmapiiχ'pa. Annóχk, kokyé-niki áke, kitákitsikim. A'nistsiuaie: A', kitákoχkot. Otsipókaks, itαχ-káiiu. Omí otsísoχkeman itsitá-pipiu omím nitúmmoyim. Itoχ-kítsipuyiauaie. Itaníu: Napí, ámaie kítoχkot ákeu. Púχsapuχ-tsik omá nínau iikάtosatom auaχ-kátseisini. Iχ'tsínauasiuaie.

That was the one, which he slept on [viz. the butte]. He [the butte] said to him: I don't pity anybody. Now, if you give me a woman, I shall pity you. He said to him: Yes, I shall give you [a woman]. When he woke up, he went home. He took his youngest wife to that butte. They stood on it. Then he said: Partner, here is the woman, I give you. [He killed her.] Since that time that man became a great medicine-man in war [that means: he became a great warrior with supernatural power]. He became a chief by it.

Two adventures of the Old Man.

A'nnaukiχ'k, omá Nápiua iχ'tsínapapauàuaχkàiiχ'k. Ki-tóχtsi annó niétαχtàiiχ'k itstái-isksiks: Nάsotamisάpi. Pinápakχ-koχts itsinóyiu omí kyáioii. Åna-táiin. Itαχsoχkάtomaχkàmiuaie. A'ikinautαmisάmiuaie. A'nistsiu-aie: Ma áistsiksìsi. Ki itsístαχ-kyàuaniu. A'tsikikinautαmiòχkià-kiu. Mátsitanistsiuaie: Ma áistsik-sìsi. Otsítsinokaie. Mátsitsistαχ-kyàuniu. Nisóyi otánistαχpistsaie: Ma áistsiksìsi. Otsítαmiχ'tsoki-tsòokaie. Annáχkauk. O'mαχtsi-nàpiskokaie. Omím mistάkskimin, itsitótaipiu. Otsítsitotautαkskokaie. A'iiksisάmo, otápskùyiχ'pi. Amóm óχkotokim autάmitsìpistaniâ'χ-patskuyi. A'iiksipùiinαm. Itsíts-koχpatskuyi, omík einiótskinàii-

There was a time, the Old Man was walking about down [a river]. On top of a hill at the side of the river he thought: I shall look over the hill [down to the river]. Lower down on the side of the hill he saw a bear. He [the bear] was digging [for [roots]. He [the Old Man] ran back [from the bank over which he had peeped] around to him. He gently looked over the hill at him. He said to him: He is slick behind. And he [the Old Man] threw his face down [ducked his head, so that the bear could not see him]. Then he again gently looked over the hill at him. He said again to him: He is slick behind. He [the Old Man]

nai. Itókasitsiuaie. A'ipotapàipiu. Iχ'táutskinaaχkàuaie. Itót*a*ksoyauanìn. St*á*moχpistapistàpiksìn. Omí kyáio ánistsiuaie: *A'*nnyaie kitákauànistsiχ'puau, iskétsokuinoàiniki. Amóm óχkotokan: *A'*nnyaie kitákoχkotanistàinapuau.

was seen by him. He threw his face down again. Four times he said to him: He is slick behind. Then he was chased up the hill by him. There he went. He was chased by him lower down. There was a big rock, he ran to it. He was chased around it by him. It was a long time, that he was chased. They had tramped around the rock, so that there was a deep hole around it. He [the Old Man] was very much afraid. He kicked into the ground, there was a buffalo-horn. He picked it up. He turned about [to show fight, having got the buffalo-horn as a weapon]. He held it to his head as if it were his horn. He [the bear] jumped around. He immediately shit. He [the Old Man] said to the bear: That way you [bears] will do, when you are scared. [And he said] to this rock: That way [as you are now, with a hole around you] you [rocks] can be seen in the future [that means: you will look like that in the future].

*A'*nnyaχks, otsínaksi. Itstái: Niét*a*χtai tákitapò. Tákitsìmi. Aitotóaie. Itsópistòksisanòpiu. A'ksimiu. Itsinóyiu omíksim miksinítsìmi. Itápaisòminiyìu. Itsúiistaiìu. St*á*miketsauàtsiu. Mátsitopitsisò. Omátsuyìsaps, okánistaiiχ'tsìχ'piaiks. Itotótakiu óχkotòki. A'iskotó. Oχkoχkínii itsísksipìm omí óχkotòki. Mátsitsistàiiu. Amóχk kseuóχtsk st*á*mitotoχpiu. Itáp*a*sòtsimaie. Mátsitoχkotakìaats. Ki itáksinetsiu. Itsítsuiaikaχ-

Then it was, that he [the Old Man] got thirsty. He thought: I shall go to the river. I shall drink. He then went. Near the edge of the water he sat down on his knees. He was about to drink. He then saw [the reflection of] bullberries [in the water]. He began to strip himself [of his clothes]. He dived in [meaning to fetch those reflected bullberries out of the water]. He then floated aloft. Then he got out of

kapiotsim omí, otoχkínnatoχpi. Ikyáiaupìtsisoò. Itákikaiχ´tsìu. Manístspsàps, ániiχ´k: A`'eá, ámoksaχks nitsímatoχtsinèts. Itsipúχpaipiu. Mistsí mákasiu. Itáisuistsipìkiuaiks. A´nistsiuaiks: *A*´nnyaie matápiua kitákanistainiuàχkakoàu. Kénni.

the water again. When he looked in again into the water, [the bullberries] were still there. He then went to get a stone. He came back. He tied that stone to his neck. Then he dived again. He then sunk to the bottom [being heavy, with the stone tied to his neck]. He felt about [with his hands to catch the bullberries]. He got nothing. And he was about to be drowned. Then, being in the water, he broke [the string], that he wore round his neck, [to which the stone was tied]. He needed a long time to get ashore. Then he lay on his back. When he looked up, he [saw the bullberries themselves, which he first had seen reflected in the river, and] said: Alas, for these I was nearly drowned. He jumped up. He quickly took up a stick. He began to thrash them all. He said to them: That way the people will thrash you for their home-use. That's all.

[Cf. G. B. GRINNELL, Blackfoot lodge tales, London 1893, p. 157, and C. WISSLER—D. C. DUVALL, Mythology of the Blackfoot Indians, New York 1908, p. 32 and p. 29.]

Whom-the-buffalo-inquires-after.

Omá nínau otsíniχ´kasimiu Makúiimâχsin. Itsiksíminiχ´katau Einíotasopoχtsisàk. Omíksi nátsitapi ákeks, otáuaχkaχtan, áitotostoyaiks. Omá matákeua itsitótoaiks. Itanístsiuaiks: A´χsa kitá-

There was a man, [who] was named Wolf-going-west. He was secretly called Whom-the-buffalo-inquires-after [because of the following incident]. There were two persons, women he had inter-

nistoχpuaua? Kimâχtáiimiχʹpuai? Otsítanikaiks: Omá Einíotasopoχtsisàk nimâχtáiimiχʹpinan.

course with, talking about him. There was another woman, [who] went to them. She said to them: What are you talking about? Why are you laughing? They told her: There is Whom-the-buffalo-inquires-after, we are laughing at him. [There was no such man in the camp, but the women invented that name, not wishing to betray Wolf-going-west.]

Bear-chief's songs.

1. This song was communicated to Bear-chief by Big-plume (Oʹmæχksàpop). It is called „The song of the horse-stealing" (ponokâʹmitaikamosìniχʹksin).

Natóʹs, sǽmmokinàn, nitsikímmatàpspinàn, spúmmokinàn!

Sun, look on us, have pity on us, help us!

2. This song was revealed to Bear-chief by the Sun.

Noχkoié, pinákoput, kítoχkot kamotáni.

My son, don't fear, I give you protection of life.

3. Bear-chief was taught this song by Big-plume. It is a help against incantations of jealous people. With „my kindred above", mentioned in it, the Sun (Natóʹs), the Moon (Kokúmikesum), and the Morning-star (Ipisóaχs) are meant.

Amóχk ksáχkuma nitáiâχto, níksokoa spóχtχk nitáinok.

This earth hears me, my kindred above sees me.

4. This is a war-song which Bear-chief sings, when he hears the sound of gun-shots.

Námaiks ninâʹχkainoki, auǽksopaiks nitáinoaii, sistsíau, àuauanósiau.

The guns can see me, I can see the bullets, they are birds, they curve.

5. The song which follows was communicated to Bear-chief by his father, Weasel-moccasin (A´paitsikina). Bear-chief used to sing it, when he saw the camp of the enemies, in making a raid. Together with this song belongs a buckskin-string, which was given to Bear-chief by his father, when he taught him the song. Bear-chief uses the buckskin-string to tie his hair with. He was also instructed by his father always to take his moccasins off, and turn them inside out, when going into the camp of the enemies. The song was revealed to Bear-chief's father in a dream.

Kokuísts nimátsitainòko, imitáiks nină´χkakaii.

In the nights I am not seen, the dogs are my partners [that means: they never bark at me].

6. Every night when Bear-chief goes to sleep he sings the following song to avert misfortune. He was taught this song by Under-bull (Stáχtsistæ̀mik), who was also called Black-came-up (Síkotamisò).

A´nnik kokúyik naχksók, nitsítăχkanàiniχ´p manístsiχ´p.

When I sleep during the nights, I see all, how it lies [that means: I see all things in the future].

7. The following morning-song was also given to Bear-chief by Under-bull.

Spóχtm nápiekoă`n, spúmmokit, nípapàukani náχksikæmotàχkitsiχ´p! A´χsii ksistsikúyi kókit! A´io, kímmokit!

Old man on high [= Sun], help me, that I may be saved from my dream! Give me a good day! I pray you, pity me!

8. Big-plume taught Bear-chief the following song, which was sung by Bear-chief's women every night during his absence on a raid. Bear-chief used to sing it with his women, the night before he started, that they might know it well. The Indians, that are mentioned, are the jealous men who use charms against him.

Kanáitsitapìua kanáisaièpitsiu. Kanáitsitapìua, namóχkitàisaièpitsit, namóχkitàipuyit, kitáksisæmainoki! Kinétoχkanistaiàkàinoàu Nínoχkyàio!

All Indians tell lies. All Indians, you can tell lies, you can talk, [but] you will see me a long time! You will always see Bear-chief!

9. This song was revealed to Bear-chief by the Dove (K*a*kóa).

Spóχtsim istoχkanáitapìua níksokoa, ki amóχk ksáχkum istoχkanáitapìua níksokoa.

All the people on high are my kindred, and all the people of this earth are my kindred.

10. As before.

A′pistotoki, noχksikímmokit, noχkóχtokit, noχkspúmmokit! Noχkótsit nitánisini!

God, [I pray you], pity me, hear me, help me! Take what I say! [that means: accept my prayer!]

11. As before.

Napíaki, kik*á*taikìmmoka? Nimátoχkañksikimmàuaki!

My partner, who does not pity you? I don't pity him!

12. As before.

Napíaki, kanáitapìua nit*á*χkanaikimmàuaki.

My partner, I pity all the people.

13. This song was revealed to Bear-chief by the Sun.

Noχkoié, noχsokúyi natoyíu. Noχkoié, nitsísani natoyíuàki.

My son, my road is holy. My son, my paint is holy too.

14. This song was revealed to Bear-chief by the Moon.

Noχkoié, spóχtχkaki natósiu. Noχkoié, amóχk ksáχkum natósiuàki. Nistóakauk kokúyi iχ′táiapiua.

My son, [the people] on high are holy. My son, [the people of] this earth are holy too. It is me, [that] can see through the night.

15. This is the song of the One-that-sets-in-the-west (Nímistsitaupi).

Nisk*á*ni, iχ′kanáuauatsìnima nită′χkanàinok. Nisk*á*ni, iχ′kanáuauatsìnima nìtoχkanáukos.

My younger brother, all the moving beings, they all see me. My younger brother, all the moving beings, they all are my children.

APPENDIX: INFORMATION CONCERNING BEAR-CHIEF.

Genealogical notes.

Bear-chief (Nínoχkyàio) was born in the year, that the chief Lame-bull (Stǽmiksistsekai) broke his neck in chasing buffalo (1857). His name in childhood was Takes-the-first-gun (Itóminàmaχka). His mother's brother Red-horn (Ekutsótskina) gave him that name. Red-horn, in charging the enemy, had taken the first gun. Therefore he gave that name to the child. Afterwards his name was changed to Bear-chief, after old Three-suns (Niókskatos), surnamed Big-nose (O´mæχksksisi), whose name in childhood had been Bear-chief.

Bear-chief belongs to the Not-laughers. He married four times. The names of his wives are:

Fly(ing) (Paióta), belonging to the Small-robes.

Good-shield-woman (Mátsauauòtaniàke), belonging to the Small-robes.

Elk-yells-in-the-water (Itsúiinokâ`χkumi), a Blood Indian. Her clan is unknown.

Owl-woman (Sépistàke), belonging to the Blood-people. The name Owl-woman was given to her, when she was born, but afterwards she was called Pæstséu (the meaning of this name is unknown to Bear-chief).

Bear-chief has got seven children (four boys and three girls). Not all of them have got Indian names.

Bear-chief's father's first name, given in childhood, was Mink (Siékaii). This name was given to him by a medicine-man, who had seen a mink in his dream. After he became a chief, he changed his name to Weasel-moccasin (A´paitsikina). He retained this name till his death, which was caused by the measles. He was considered a great warrior, and distinguished himself during the wars with other Indian tribes.

He married thrice. Bear-chief's mother was called Went-allright-to-the-upper-part-of-the-lodge (A´χsikimoi), and belonged to the Small-

soft-grease-people. She was a granddaughter of False-pointing (Kipàái), a great chief, and he remained one, even when he was a very old man. Only Bear-chief's mother had children from Weasel-moccasin. Three sons came to the manly age:

Blanket-robe (Náipistsi), who died after his first raid.

Prairie-chicken-child (Kétokipokàu), afterwards called Weasel-moccasin (A'paitsikina), a great chief who was killed by the Sioux 1879.

Takes-the-first-gun (Itóminàmaχka), afterwards called Bear-chief (Nínoχkyàio).

Bear-chief's grandfather on the father's side was called in childhood Wise-child (Mokákiepòk), and afterwards, when he was a chief, his name was changed to Weasel-moccasin (A'paitsikina). He was also a great warrior. He had four wives. Bear-chief's father's mother was one of them, and was named Kill-the-chief (Nánainiki). Bear-chief does not know the name of her parents, nor to which clan she belonged.

Bear-chief's great-grandfather on the father's side was called the Only-old-man (Itámiapì). This must have been his second name. The name which was given to him in childhood is unknown. He was the main chief of the Peigans in his time. The names of his wives are unknown. Nor is it known to Bear-chief who his great-great-grandfather was. The eldest son of the Only-old-man was Red-man (Mekyápi), through whose fault one of the clans obtained the name of Buffalo-chips. Wise-child, Bear-chief's grandfather, was the second son.

Bear-chief's life-story.

Bear-chief was about 17 years old when he went to war against the Gros-Ventres. He took the scalp of a Gros-Ventre who was killed by another man. In that first raid the chief he followed was Gambler (A'ikaχtsiua).

After that it happened, that some Nez-Percés came stealing horses from a corral, belonging to Bear-chief's brother Weasel-moccasin (A'paitsikina). Weasel-moccasin shot one of the Nez-Percés, and Bear-chief followed him, and stabbed the wounded Nez-Percé with his butcher-knife. Then he found a crucifix on the dead man. This

was the first time Bear-chief saw a crucifix. From this time he began to think on performing great deeds.

The next raid, against the Crees, he followed his brother Weasel-moccasin. Then Bear-chief was about 18. As the leader of some other men he went up to a lodge, where the Crees were dancing the Tea dance, and shot through the lodge, and killed one man. His companions killed two men, and wounded three women. None of these women died. He saw one of the women that was shot in the face.

That same summer he went a second time against the Crees, following Weasel-moccasin, and when they got near the Cree camp, Weasel-moccasin said to his seven companions, that instead of making raids on the Crees, they would make a peace-treaty with them. They went in to the lodge of the Cree chief Big-bear. Weasel-moccasin told Big-bear: I have come here, that my people and your people, who have been at war for a long time, may have peace. We have killed one another, and have taken horses from one another, and now I wish that to be finished. Big-bear consented. This was the first treaty, the Peigans and the Crees ever had (1875). In the same year Weasel-moccasin made a treaty with the Gros-Ventres. When Weasel-moccasin went to meet the Gros-Ventres, Bear-chief was with his brother. After his brother he shook hands with the Gros-Ventres. From this time, till his brother was killed (1879), he has done no deeds, because the Peigans were then at peace. In 1878 Bear-chief was with Weasel-moccasin when he camped with the Peigans on Middle creek. Then Joe Kipp, a Mandan half-breed, was staying with Bear-chief in Weasel-moccasin's lodge, trading with the Indians.

Towards the spring of 1879 they left the camp for a buffalo-hunt, taking many horses and small lodges with them. They were accompanied by the women. During a night the Sioux made a raid on them, and stole horses. Chief Big-plume (O'mαχksàpop) led the Peigans to chase the Sioux. They overtook the Sioux on Beaver creek. There were seven Sioux. Weasel-moccasin and his followers ran after these Sioux, he himself being on a swift horse before them all. When Weasel-moccasin was near the Sioux, he dismounted to fight. He soon got shot about the heart, and died on the way to the camp. The Peigans killed six of the seven Sioux. One Sioux escaped. Bear-chief was not with Weasel-moccasin when he died. He had stayed at home. They buried Weasel-moccasin right where he died. Then Bear-chief was about 22 years old. He mourned a long time for his brother. He said to his tribe, that

he would be killed by the same tribe that had killed his brother.

In the summer of 1879 Bear-chief and Big-lodge-pole (O′maχ-ksinistamiua) travelled a long time, and came to the camp of Sitting-bull, a Sioux chief, and stole many horses. Then, after having travelled one whole night, they came about noon accidentally to the camps of two Sioux chiefs. They went into the lodge of one of these chiefs, called Crazy-horse, because it was the biggest of the lodges. Crazy-horse and two of his women were in the lodge. When they entered, the women ran out. Crazy-horse would run also, with his gun in his hand. Bear-chief and Big-lodge-pole caught him, and shook hands with him, and motioned to him to sit down and be quiet. So Crazy-horse sat down on his bed with his gun on his shoulder. Then the Sioux people without made a rush for the lodge, where they were, with all their arms. They raised the sides of the lodge all up, so that Bear-chief and his companion could be seen from without. The Sioux made signs to Bear-chief and his friend, why they had come to them. Bear-chief made signs back, that the winter before the Sioux had killed his brother, and that Bear-chief now had brought his body to the Sioux, that they might kill him also. But he made understood by signs, that he would defend himself. It was about noon when they entered the lodge, and till dark the Sioux were talking among themselves. Then two chiefs came into the lodge of Crazy-horse, who was always sitting there, the gun on his shoulder. The two Peigans had also their gun leaned against their shoulder. The two chiefs that entered were Red-cloud and White-hat. Both of them went up to Bear-chief and shook hands with him. Then Bear-chief laid his gun down between his legs. Crazy-horse commanded then, that the people should leave. He also commanded his wives to give Bear-chief and his friend a drink of water. After that they gave them a smoke. Then they smoked with each other the medicine-pipe. Then there was given something to eat, which Bear-chief and his companion took as a sign of friendship. Then the two Peigans laid their guns at their side. The horses with which they had come into the camp had been taken away from them. They did not sleep that night, being together with Crazy-horse and the other two chiefs in Crazy-horse's lodge. They were afraid that, if they slept, somebody would come and kill them. In the morning Bear-chief took his gun. He went out from the lodge, followed by Crazy-horse and another Sioux chief. Then they went together on horseback to the other Sioux camp. When they came right close, Bear-chief saw the horses which had been taken away from him and his compa-

nion. They were tied to a lodge-door. Bear-chief took his butcher-knife, and cut the ropes which were tied around their necks. When he started to lead them off, the Sioux crowded around him. They had their guns, and some of them threatened to shoot him. Bear-chief pulled his six-shooter out of its cover. Then they made signs to him not to shoot. Then Crazy-horse rode up, and helped him to lead the horses back to his (Crazy-horse's) lodge. When they got back to that lodge, the people had pulled their lodges down, ready to move. Bear-chief saw a great crowd, standing round Crazy-horse's lodge (which had not yet been pulled down). All the people of both Sioux camps made an attempt to take the horses away from them. Then Crazy-horse and that other chief, who had gone with the two Peigans, got angry with their own people. They hit the horses of the people on the head with their whips, and made them stand back. One of the Sioux jumped, and took Big-lodge-pole's gun away from him. Bear-chief ran after him, and caught him by the neck, and threw him back, and took the gun away from him, and gave it back to Big-lodge-pole. Then Crazy-horse made signs to Bear-chief and his friend, to get on their horses, and to leave the camp. The two Sioux chiefs escorted them. When they had come out of the camp on a hill, they got off and shook hands. Bear-chief and his companion returned to their camp. The trip to the Sioux and back had taken 67 days.

When they had come to their own camp, they stayed there five nights, and then they returned to the Sioux camp. Now they were four, and Little-dog (Imitáikoan) was their leader. When they came down in the Sioux country, they saw a rider at a distance. Bear-chief was sent over to see, to which tribe that rider belonged. The rider did not ride away, and Bear-chief rode up to him. He caught the rider's horse by the bridle, and he held him, until his three companions came up. They wanted to kill him, but Bear-chief said, he recognized the man as one of the Sioux. He had made a promise to the Sun, that during that summer he would not kill any Sioux. The others insisted on killing him, and the Sioux was so much scared, that he acted like a child. The Sioux made signs to the Peigans, that his lodge was just on the other side of a high butte, and that they must come to his lodge. When they got near the lodge, Bear-chief made his companions stay behind, and went up to see, how many lodges there were. There was only one. Bear-chief went inside the lodge. There were two women, one child, a very old man, and a young man. Bear-chief hit all of them a little blow with a stick. The same he had done

to the Sioux, they had met first. It was a sign that nobody else had any claim or right on them. Then the others came up. Little-dog begged Bear-chief to kill the man, so that they might take the women. Little-dog wanted the women, who were very fine-looking. But Bear-chief objected. He had obtained a claim on the man and his family by hitting them all with a stick. Then they left the lodge, without harming them, and travelled all that day and night. They discovered a camp towards the morning. Close to the camp they found out, that there were Red river (Cree) half-breeds. They went back, and stayed until sunrise. Then they went again to the camp, and asked those half-breeds, where Sitting-bull's camp was. Little-dog and one of the half-breeds rode away from the camp, and after a while they came back. Little-dog told Bear-chief and his companions, that the Sioux camp was very near. At sun-down they left the Crees, and went to the Sioux camp. This camp was nearly eight miles long. When they got near the camp, Bear-chief's companions were afraid to go in to steal horses. He himself went in, right to the lodges, and cut two horses loose from the stakes to which they were tied. He took them out to his companions. He did that four different times, each time stealing two horses. He had taken away eight horses. When he had got them, he and his companions started off to escape. Next morning they rode into a camp of ten lodges. They supposed, that these belonged to some of those Crees, but they soon found out, that they were Sioux. The Sioux tried to take the stolen horses away from them. The Peigans said, they would fight for the horses, and then the Sioux left them alone. After that they had no trouble on their way home.

A little while after they got back, he started again for the same Sioux, as the leader of five other Indians. When they got near to the Sioux country, they saw a man on horseback, long ways off. They approached, without being observed, and sneaked round. Bear-chief told the others: I shall go up, and meet him. He went alone, and when he came close to him, he recognized him as one of the Sioux, he had met in Crazy-horse's camp. The Sioux had killed two antelopes. They shook hands with each other. Then Bear-chief's companions came up. He told them not to do any harm to that Sioux. The Sioux gave them some meat. After they had let the Sioux go, they cooked their meat in a brush. When night came, they went to the camp of the Sioux. Bear-chief went right to the lodges, and cut two horses loose. The Sioux knew, that they were in the neighbourhood, and therefore the Peigans

did not dare to steal more horses from them. They went home. Bear-chief gave one of the horses to Little-dog.

Little-dog said to Bear-chief: I am going to the Sioux to make a raid. On that trip Little-dog was the leader, but Bear-chief was one of the party. When they got near the Sioux country, they met some of the Cree half-breeds. They stayed in the Cree camp till noon. Then there came a man along on horseback. Bear-chief jumped out, and saw, that it was an old man. That old man was Red-rock, the chief of the Sioux that were moving. He had a double-barrel shot-gun with him. He captured him, before the others could do so. Little-dog wanted to kill him. Bear-chief said, that the time of his vow had not yet expired, but that he afterwards might kill the Sioux. They let that Sioux go, and went to the Sioux camp. There were nine in their party, but only four of them — amongst whom Bear-chief — started right for the lodges. Before they got there, Little-dog told two of the Peigans to go back. They would not do it, and Little-dog pushed them back. In the meantime Bear-chief went up to the lodges, and stole one horse. He had just done that, when he heard gun-shots. These gun-shots were fired by the two Peigans, whom Little-dog had offended, to warn the Sioux. Bear-chief had just time enough to jump on his horse and run away, whilst the Sioux from all directions came, and shot at him. The Peigans went home with one stolen horse.

When they got home, they remained in the camp a few days. Bear-chief was the leader of three other men. They went again to the Sioux. When they got near the Sioux country, they camped in the evening at the mouth of Milk river. They had built a fire, for it was snowing a little. They sat around the fire. Then they heard lots of people talking. They jumped up. Some of them tried to put the fire out. The people were already too close. The leader came up to the fire, and Bear-chief met him. He told him: Partner, I am a Peigan. You shall not be harmed. The other answered: You are a Peigan. My name is Gros-Ventre-boy, and I am an Assiniboin. After they had spoken to each other, he asked Gros-Ventre-boy for some meat, because the Assiniboins had a good supply of buffalo-meat, and he got some. And he called to his companions to come up and eat the meat. When they had done cooking, they all ate of the meat. They went to the Assiniboin camp. When they got to the lodges, it was snowing very hard. Bear-chief went up to the lodges, and stole four horses. When he came back to his companions, he told them, that the Assiniboins had not tied up all their horses, so that they could find some more, if they searched

the hills. In doing so, they found 17 head more. They went home with 21 head, and had no trouble any more.

After a few days Bear-chief went as the leader of a new party. They were nine. When they got to the Sioux country, they saw from a high hill, where the camp was. They were about to make a charge on the camp, when they saw some Sioux, chasing buffalo, right below the hill. The Peigans stayed in their camp til twilight. Then they saw that Sioux party, which had been chasing buffalo, camping for the night. They went up, near the camp, Bear-chief telling the others, that he was going to see, how they had their horses fixed. Instead of coming back to tell them, he cut three horses loose. And he saw, where the other horses were loose, and he went there with the three, he had stolen, and drove 27 other horses out to his party. Before he got to his companions, he met two horses, and two saddled and bridled mules. He took them also, so that he returned to his party with 34 head. They got home allright with those 34 head.

A few days after that there were eleven in a party. Bear-chief was the leader. There were ten full-bloods and one half-breed. Before they got to the Sioux country, they saw from a distance two riders, who rode towards the timber on the river. They charged, and then the riders jumped off from their horses, and fled into the brush. The Peigans saw, that they were white men, and said to the half-breed, that he should call to them to come out and not to shoot at them, because the Peigans were friends of the white men. They came out, and the Peigans saw, that they had pack-horses. They asked the white men, where they were going. The white men said, that they were trading whiskey to the Sioux. The half-breed told the white men: If you give me some of your clothes, I shall go with you and help you trade. They gave him some clothes, and then the half-breed told the Peigans to stay there till night, and to make a raid on the Sioux in the night, for they would be drunk from the whiskey. After a while they got near the camp, and they heard the Sioux making noise, so that they knew, that they were drunk. Bear-chief saw an Indian, who was tying his horse, wishing to get some more whiskey. Bear-chief stole that horse, and his companions went through the camp, and took 39 head. They started off, and left the half-breed in the Sioux camp. The half-breed overtook them, and told them, that the Sioux had bought whiskey for lots of horses and some robes. The Sioux went after the white men and the half-breed, blaming them for their losing those 40 head. The Sioux took all the horses

away from the white men, and they had a fight. One of the white men got a flesh-wound on his leg. The Peigans returned to their camp.

After a few days, he was sleeping in the night, and a person appeared to him in a dream, and told him not to go on a raid, before the green grass had come up. So he stayed at home. Not long before he had had other dreams, when he was on the prairie, during one of his raids. A very fine-looking young man came to him, and said to him: A man far off on the hill invites you to come to his lodge. Bear-chief asked the young man: Who is he? The young man answered: His name is Dove (Kakóa). Bear-chief did not go to the lodge, but woke up. Next night the same young man appeared to him, and gave him the same invitation. Bear-chief woke up, just as the night before. This happened every night. The fourth night he went with the young man. When they came to a high hill, he saw a very high round butte, far from where they were. They went to that high butte and to the top of it. Whilst they stood there, a part of the butte slipped down, and it seemed quite a while, that it was going down. It went in four different slides. When it stopped, it brought them to a place in the shape of a lodge. They entered, but Bear-chief found out, that it was solid rock. There were two men and one woman. They all were very fine-looking. The young man pointed out to Bear-chief: There is the Dove. He will help you, because you are poor. The young man pointed out to Bear-chief the other man: There is the Sun. That man was all painted up, from his head all over his body to his feet, with red paint. The same young man pointed out to Bear-chief: There is the mother of the Dove. Her name is the Old Woman (Kipitáke) [the Moon]. The young man told him: My name is the One-that-sets-in-the-west (Nímistsitaupi). The old man [the Sun] first spoke to his son [the Dove], saying: Now help your partner. And the Dove said: I put my partner to the trouble of coming to my lodge. The Dove told Bear-chief: All the people of the high, and all the people of the earth are my friends. And all the time Bear-chief was wondering, how he could get out. And when he looked up, he saw the sky. The Dove told his mother, the Old Woman: Paint my partner's face. And the Old Woman told Bear-chief to come to her. She painted his face by putting a strip across his forehead, and two small strips on each cheek. The paint, with which she painted his face, was red. After that he went back to his seat, and his partner, the Dove, got up and walked around him, and took an eagle-tail-feather, and tied it to the back of Bear-chief's hair. He told him: I give you

this, that all the people may be your friends. All the raids, you will make, you will always have success. I shall give you one song. Then the Dove walked around him four times, and then sang the song: All the people on high are my kindred, and all the people of this earth are my kindred. All of a sudden the Dove and Bear-chief were both standing on a high butte. When he woke up, he was inside his own lodge. Til this day he believes in that dream [which has strongly been influenced by notions of Christianity, and by the story of Scar-face, though Bear-chief himself seems not to be aware of it], and he uses the song of the Dove as a protection for his family [the Dove has taught him some more songs, which have been printed above]. That dream has given him good luck in everything, he has undertaken. And the reason, why he has confidence in paint, is that he was painted in his dream. Bear-chief had some more dreams, in which the Sun, the Moon, and the One-that-sets-in-the-west gave him songs [which are printed in this volume]. He had all those dreams in the same lodge.

Early in the spring of 1880, Bear-chief and five others met some Cree half-breeds, who were drinking whiskey. These half-breeds caught Bear-chief's horse, and he told one of his party, who was a boy: Run away, go back to the camp. You might be killed. His other companions came near. The Crees commenced to shoot at Bear-chief's companions. Those of the Crees, who had hold of his horse, tried to pull him down. They succeeded, and then they attempted to take his gun away from him. In the meantime he took his six-shooter out, and he shot four of them down. His companions were at the same time fighting with others. One of the Peigans was shot through the arm, and had that arm broken. They came safe back to the camp, and started afterwards for the Sioux. Bear-chief's vow to the Sun of not killing Sioux had expired.

The party consisted of three Peigans, and four Crows. When they got to the Sioux, they discovered one Sioux lodge, and they waited until dark. Then they stole all the horses, which were to be seen, and having done that, they waited there until daylight. Then they made a charge on the lodge, and they all shot. One man tried to run out with a gun, but Bear-chief standing at the door shot him right through the head. He took the gun, the man had had in his hand. One of his party jumped into the lodge, and killed two Sioux, whilst they were in bed. Bear-chief followed him into the lodge and took another gun, which he found there. They killed only the men, of whom one escaped. They left the women and the children unhurt. They came home allright.

A few days later they started on a new trip. Bear-chief was the leader. There were four Peigans, and seventy Crows. The Sioux were looking out for enemies, and saw the party coming. Then they made a charge on Bear-chief and his people. The Crows did their very best to escape. Bear-chief and the three other Peigans stayed behind and fought the Sioux. This was about noon, when the Sioux made a charge on them, and it was late in the evening, before they stopped fighting. They started home that evening, and travelled all night. Early in the morning Bear-chief killed a buffalo-cow. They skinned it, and commenced their breakfast. Whilst they were eating, they saw on a high bank, just above them, a rider. He spoke to Bear-chief's people, and before they could answer him, two more jumped up at his side, and shot at Bear-chief's companions. But then, seeing that there were so many, they ran away. They were Sioux. The Crows went after those Sioux. Bear-chief and the three others went in the opposite direction, where they saw one rider, a Sioux. This rider fled into the brushes. The others did not want to help him, but Bear-chief alone followed him, and shot at him, every time he saw him through the brush, till the Sioux went out into the prairie, where he was hard to get at. Bear-chief rode up to him, and the Sioux would shoot him, but Bear-chief's horse kicked the gun out of the Sioux' hands, and ran over him. The Sioux got up, and took his gun. He shot at Bear-chief twice, and the third time the gun refused to work. Then Bear-chief attacked him with a butcher-knife, cut him over his face, and near his heart, and cut off his head before he died. Then all the Crows, the whole seventy, came up. In the meantime Bear-chief's three companions, that stood upon a hill, had taken eight horses from the Sioux, who was fighting Bear-chief. They travelled night and day to get home.

The Crows were very glad, that a Sioux had been killed, though they did not kill him themselves. Then the Peigans held a counsel, and invited Bear-chief among them. The chiefs told Bear-chief, that he had done many daring deeds, and that he was already a chief on account of those, but that they now would give him a new name, instead of Takes-the-first-gun (Itóminàmaχka), the name he had borne till that moment. It was decided upon, that he should be called Bear-chief (Nínoχkyàio), after old Big-nose. And then they had scalp-dances every night, for a week or more.

A few days after that there were five in a party. Bear-chief was the leader. They went to the Sioux. They saw the camp at a long distance. He told his party to stay behind, whilst he himself would

go on a high butte to locate the camp. Afterwards they should come up to him. But he waited and waited, and they did not come. He waited until dark, and when they failed to come, he started for the camp, but he could not find it. He walked a long time about, seeking for the camp, and at last he returned to his hiding-place, and stayed there all the day. And at night he started again for the camp. This night there was clear moon-light, and still he could not find the camp, though he was seeking for it all the night. He had to go back to his hiding-place. During the next day he prayed to the holy medicine-pipe, and said, that he would use that pipe to dance with, if it would grant him, that he might steal some horses. That pipe, Bear-chief prayed to, was the only pipe in this tribe, which might be used at the Round dance, when they were dancing all round the outside of the circle camp. It was given to the tribe by an elk. That night he started early by moon-light. Then he found the camp, and he could plainly see the women cooking outside of their lodges. As soon as the women went into the lodges, Bear-chief went to the camp, and cut loose the rope of a bay horse. The owner was near, and gave the alarm. Then all the people came out with their guns. He jumped on the bay horse, and left his own horse, with saddle, bridle, and blanket, and made his escape. He travelled all night and all day. When he camped in the evening, it rained very hard, and it continued to rain during the night. He had no blanket. His only cover was a buckskin shirt. The following morning, when he was on his way home, he met a party of Indians who had stolen horses. He asked them, if they were strangers to him. They did not say anything, but commenced to shoot at him. He ran away. Perhaps they were Sioux. They chased him till a hollow place in a big hill, where there was some brush. Then he came out of the brush, and they shot at each other from a long distance. They left him, and it rained very hard. He got on his horse, and started to ride away. He came to Bear river, and then he was almost frozen by the cold rain. Then he came to the camp of 12 white men, who had been chasing buffalo. One of these white men recognized him as Big-nose's adoptive son. Bear-chief's wet clothes were taken off from him, and dry blankets were given to him instead. They gave him half a cup full of whiskey to drink. They made him lie down, and covered him up with some more robes. He stayed there with the white men two nights, and then he started home. His companions came to their leader. They had not come to him on the butte, because they had

lost their way. When everything was allright, they had the medicine-pipe-dance.

Some time afterwards Bear-chief was the leader of ten in a party. Among them were two Gros-Ventres. When they got near the Sioux, three of them started for the lodges, Bear-chief being one of them. There was clear moon-light, and people were sitting in different places of the camp. His companions were afraid, and would not go into the camp to steal. Bear-chief went up to a lodge. There he saw the owner sitting among his horses, smoking his pipe. Bear-chief went to the door, where one black horse was tied to a stake. He led that horse away from the lodge. The owner did not seem to see him. So Bear-chief ran away with the horse, and came home allright.

Late in that summer they started again, Bear-chief as leader, and four others. He stole two horses from the Sioux camp, and his companions stole 14 head out from the hills. They got home allright.

About the middle of the following winter they started anew. There were five in a party, and Bear-chief was the leader. They had a hard time on that trip, for it was very cold. On their way home, crossing the Missouri river, Bear-chief broke through the ice, and went under, but his horse, struggling hard, pushed him up through the hole. Many-guns (Akáinamàχka) was near by, and threw a rope to Bear-chief, and pulled him out of the water. His horse was drowned. They got home with eight horses, stolen from the Sioux. They had taken many more, but they had to leave them on account of the big snow.

A few days after they got home, there were six in a party that started on a raid. They got to the Sioux, who had put their lodges in a circle, very close together. Inside the camp were the horses. He and one of his companions went to a place, where there were two lodges, and the Sioux had ropes between the lodges. Bear-chief and his companion cut the ropes. He himself stole two horses, and his companion one. Then they went out of the camp, and started home.

In the spring of 1881 he, as the leader of four others, pursued the Crees who had stolen horses from them. They overtook them on Milk river, but could not find their own horses. Instead of them they stole 27 head from the Crees. They got home allright with all the horses.

From 1880 till the spring of 1881 the Peigans had been on friendly terms with the Crows. In the spring of 1881 the Peigans left the Crows, and started home for their own country. They

camped on Arrow creek after several days of move. Some Crow Indians overtook them there, and stayed with them. When they moved, the Peigans went north, and the Crows, who had stayed with them, back south. In the meantime there was one Peigan family staying with the Crows, and that family was now moving north. They met those other Crows, who were going south. The Crows killed the Peigan and his wife, and from that day the peace was broken. Bear-chief did not do anything else during 1881.

But in the spring of 1882 he was the leader of a party of 14. They went to the Crows, and got there in the morning. They did not go up to the lodges, but they got six horses, just a little way from the camp. The Crows had seen, that they took these horses. So they chased the Peigans, and overtook them not far from the main camp. The Peigans came to a hill. Bear-chief stood at the bottom of the hill, and told the others to go on top and dig pit-holes, where they would be safe from the bullets. While he was staying there, he was fighting the Crows single-handed. He had three belts. When he had used the cartridges within them, he went up to the top of the hill, where his companions were. When he got there, he saw that they had dug the holes. But one of his companions had been shot near the hip-bone. They had killed one Crow Indian, and one horse. After that the Crows set the timber afire, which was close to the hill. There was plenty of grass. It burned till it was quite close to them, and it was very smoky and hot. Bear-chief, after filling up his belts with cartridges, got out from the holes. They fought all the rest of the day. And when the night came, they had only one horse left of the six, they had stolen. The rest were all killed. Then Bear-chief's companions came out of the holes, one at a time, to sneak away. Bear-chief put the wounded man on his one horse, and then he led it away. They made their escape. Next morning they found, that they were far away from the place where they had had a fight. Bear-chief selected three men from his companions. He told the rest of them, that they should go home with the wounded man. He himself and the three others went to the Cheyennes. When they got to the Cheyennes, 120 head of horses were out on the hills. They took them with them. And after they had gone two nights, Bear-chief told two of his companions to take the horses and go home with them. He and his one companion saw a trail of some moving tribe. He told his companion, that they should follow that trail two nights, and they overtook these Indians. There were only two lodges. They had 21 head of horses, and Bear-chief and his companion took

them all. These Indians were Red-tattoo people. Then Bear-chief and his companion overtook their friends, who were going home with the 120 stolen horses, mentioned before. When they got together, they turned their horses loose during the night. Next morning some of the horses were gone. Two of Bear-chief's companions went back to look for them. In the meantime Bear-chief and his one companion sat on a hill. They saw many Indians coming right close to them. There was no hiding-place. So they went right on the level prairie, and tied their horses together. They put their blankets down in a heap. That meant fight. Right where they had the blankets in a heap, the Indians rode close up to them, and dismounted. There they had a fight, but it did not last very long. Bear-chief and his companion wounded one of the other Indians, and these left them after that, taking with them the horses, the Peigans had stolen before. Then Bear-chief and his friend got on their horses, and rode off. They did not see the other Peigans. These, on their way back, saw the enemies, and one of them fled into the brushes to hide himself, whilst the other fled straight ahead. This one, that fled ahead, ran right square into the moving camp, and there the other Indians caught him. Bear-chief and his companion, on their way home, saw five lodges, with the horses inside a corral. He and his friend went up to where the horses were, and tore down some of the poles. Bear-chief went inside, and led two of the best horses out of the corral. He gave one of them to his companion, and he told him, that they should start. With daylight they came to a little river. There they cooked their breakfast. After they had eaten, Bear-chief told his companion: Get the horses, and water them, and let us then go on. The companion started out to where the horses were. Many white cowboys met him. They all pulled their guns, and they pointed them at Bear-chief's friend. He called to Bear-chief for help. Bear-chief immediately took his gun, and ran up to his companion, and pointed his rifle at the cowboys. These held up their guns, and also their other hands at the same time. He motioned to them to put their guns away. Then the cowboys shook hands with them, and made signs to them, to go with them to their camp. Bear-chief made signs, that the cowboys should go ahead, and that he and his companion would come after them. When the cowboys went to their camp, Bear-chief and his friend went in the opposite direction. They went safely home, and Bear-chief was glad to see his wife, whom he had married before this last trip. The one who had hidden himself in the brushes came home two days later, and the

other who had been captured came home after some time. Afterwards they found out, that the Indians, they had a fight with, were the same that had captured their companion. They were Flat-heads.

Afterwards there were six in a party, Bear-chief as leader. They went to the Bears's Paw mountains. They stole 22 horses from the Assiniboins. They travelled backwards, and on their way, after having eaten a hearty meal, Many-guns had the diarrhoea. And that night he had not the time to get up soon enough, so that he dirted the stomach of his companion. So both of them had to get up. The same night all started, and they came to a creek with high banks, and Bear-chief told Many-guns to take the lead in crossing the creek. The horse was used to go. It was dark. Bear-chief whipped the horse for Many-guns. The horse made a jump, and threw Many-guns right into the creek. And in the water Many-guns lost his blanket. He followed the creek a short way without finding his blanket. Towards day-light, when they had crossed the creek, and it was getting cold, Many-guns was all wet. He shook hands with Bear-chief and said: Old man, give me your blanket for the rain. Bear-chief gave his blanket, and after that they got home allright.

Then there were seven in a party, and Bear-chief was the leader. They went to the Cypress hills. From the tops of those hills, they saw ten lodges and seven other tents in a valley. They went to the lodges, and there was a hill quite close to them, and not far from the camp was a lake where the horses stood. Bear-chief said: I shall go down to the horses, and you stay here. If they discover me, you must shoot at the lodges as fast as you can. Before Bear-chief reached the horses, they discovered him. He gave the signal, and his companions began to shoot. Then he ran back to the centre of the camp, and shot a few times himself at the lodges. In the meantime his companions went over to where the horses were, and took the whole band. They had 38 head. He never heard, if they injured the people by shooting at their lodges. When they got all together, they divided the horses, and they got home allright with them.

After a few days chief Little-plume (Kináksàpop) and three others came to Bear-chief's lodge. Little-plume told him: We know, that you often go on a raid, and therefore we ask you to go now with us. He told Little-plume: I have just returned a few days ago, but I shall follow you. You must lead the party. Little-plume started off. Bear-chief and Many-guns followed him. So there were now six in the party. Every night, when Little-plume slept, he

had the nightmare, which was a sign, that something serious might happen to him. Bear-chief advised him to go home. He did not follow this advice. When they came to the Cypress hills, they slept in some cabins, built by the Cree half-breeds, and that night Little-plume got again his nightmare. His companions threw water on his face and body, but he did not wake up. Then they put burnt buffalo-hair under his nose, but it was a long time before he woke up. He awoke after all kinds of hides had been burnt in the cabin. That day they went on, and saw two circle camps of the Crees. In the evening, when they got close to the camps, Little-plume said: A man has discovered us. Little-plume and his three first companions ran away back to the hills. Bear-chief and Many-guns went to the lodges, as close as they could get. Bear-chief told Many-guns to hold his horse, and went up to one of the lodges. A man and his wife came out. Bear-chief stood amongst the horses, so that the man did not see him. He cut one horse loose. It was a wonder, that they did not see him. He went to another lodge, and cut another horse loose from its stake. After that he had some trouble in getting out. The horses did not want to go out. He managed it after a while. Then they started home. He overtook Little-plume with his companions.

In the spring of 1883 there were five in a party. Bear-chief was the leader. They went to the Cypress hills. There were three lodges, and there were six head of horses standing by themselves. Bear-chief and Iron-necklace (Míkskìmekin) stole the six horses, and told their companions to start home with them. Bear-chief and Iron-necklace went to the main camp. When it was day-light, they could see the camp close by. They waited there, and thought, they would have to wait till night. But to their surprise they saw four young men driving a band of horses straight in their direction. Bear-chief and Iron-necklace hid deeper in the brush. The four young men drove the horses right to a grassy spot. Then they turned the horses loose, and went back to their camp. As soon as they went out of sight, Bear-chief and Iron-necklace drove the horses away. There were 21 head. They came home with them allright.

After this trip Bear-chief got his second wife. She was the widow of a man who had been killed in 1882. He moved with his two wives and Many-guns to the Sweetgrass hills, and wintered there.

In the spring of 1884 some cowboys came to his camp, and reported that a band of Crees had come over and had stolen their horses. The cowboys went back home from there. Bear-chief and

Many-guns followed those Crees. Bear-chief left his two wives just where they camped on Willow creek. The Crees were just one day ahead of Bear-chief and Many-guns. In the night they went to the Cree lodges, but did not find the horses of the cowboys. Still they found 12 head of the Cree horses. They stole them, and brought them home allright. Bear-chief gave his share of the horses to his wives.

He camped a long time on Maria's river without undertaking a raid. Still in the same spring Bear-chief and seven others went to the Cypress hills. He and another man went up to the lodges of the Crees. He went first and cut two horses loose. When he came back to his companion, he held the two horses, he had stolen, and the other two, on which they rode. His companion went up to the lodges, and cut also two horses loose. When they came back to the other fellows, the man, who had gone with him to the Cree camp, started right home. Bear-chief and the others went to the hills, and stayed in the brush till the next night. He and another Indian, called Crow (Sapó), Bear-chief taking the lead, went up to the lodges. Bear-chief stole two horses, and went back to Crow, and told him, that he should go also to cut the rope of two horses. Crow went up to the lodges, and stole two horses. They went back on the hills with the stolen horses, and stayed there all day. During the day they saw another camp, not far from the camps, they had visited. Late in the evening he could see the people driving their horses out on the hills. They went there in the night, and drove a band of 57 horses away. Then they went home. On their way back they found 18 horses, that belonged to white men, and took them, the horses not being guarded. Before they got home, they found out, that among the 57 horses there were nine head that belonged to those cowboys, who came to report, that their horses had been taken away by the Crees. As soon as he came back to his camp, he returned the nine horses to the cowboys, who gave him some money as a recompense.

For the horses taken from the white men, the soldiers of Fort Assiniboin came up, and arrested Bear-chief for stealing. The officer, who arrested him, had Elie Gardepie, a Cree half-breed, as an interpreter. They took him out of his lodge, and brought him to the tent of the commanding officer. As soon as he came in, he was very happy, for he knew the commanding officer very well. The commanding officer called him by his brother's name, which was Prairie-chicken-child. Bear-chief's brother had been hired by

the commanding officer as a scout, and captured some of the Nez-Percé's during the Nez-Percé war in 1877. Since that time the commanding officer was Prairie-chicken-child's (Weasel-moccasin's) friend. Now he said to Bear-chief, that he had commanded his arrest, but that he intended to release him. Bear-chief told the officer, that two of the 18 stolen horses had been left by him on the road, because they were tired. The officer commanded, that his soldiers should go, and take the 16 horses, that they had picked up on the road. The soldiers went into the hills with Gardepie as a guide, and brought them to the commanding officer's camp. The officer commanded Gardepie to bring them before his tent, for Bear-chief to identify them. Then he told Bear-chief: You must leave off these raids. Stay at home, and behave yourself. Be like your brother, and help the whites. The officer also wished to take the horses, which the Peigans had stolen from the Crees, but Bear-chief refused this, because the Crees had been making raids on the Peigans for years. The commanding officer released him, only taking the 16 head.

After that the soldiers camped near the Sweetgrass hills to watch the Crees, so that they could not steal any more cattle from the Peigans. Bear-chief went over to the Sweetgrass hills, and then the Peigans moved to this reservation, his first wife leaving him, and coming up here.

Some time after that a part of the Peigans came also to the Sweetgrass hills, and after a while, Bear-chief taking the lead, there was a party of ten men going to the Cypress hills. Afterwards Bear-chief was told by some Crees, that the night before Bear-chief came to the Cypress hills a medicine-man of the Crees had had a dream, that the man who had stolen the horses from the Crees was again on his road. He said to the Crees, that if his medicine [= natósiu, that means the same thing that the Iroquois call *orenda*] was stronger than Bear-chief's, he would be able to kill him; else his best horse would be taken away by Bear-chief. Bear-chief and his nine companions came close up to the lodges, and then they could see two Crees coming from the lodges, and lying down on the prairie as guards. Bear-chief's companions were afraid to steal horses. Bear-chief was aware, that there were three Crees lying on the ground as guards. He told his people, that he would go to steal horses, but that they must shoot, if the Crees discovered him. It was towards the morning. He started to the three Crees, that were lying down, having covered their heads with their blankets. As he past by them, he heard them talking, but he did not stop, and went to the central lodge. Not far from it

he saw a man, who sat down. Bear-chief walked slowly. That man got up again, and went into the central lodge. Bear-chief followed him. He could hear the man inside, cleaning his pipe by blowing through it. He noticed two men outside of the lodge, leaning with their backs against it. They must have been asleep. He came to the front-part of the lodge, where he saw two other persons lying about. They were sound asleep. He could hear them snore. At the same time he saw a buckskin pinto horse, tied to the door-lodge-pole. He went quickly, and cut the horse loose from the pole. He took the horse back to his companions. Nobody had seen him. From there they all went home.

After a few days he started on a new raid. There were 18 in the party. When they got to the Cree camp, he and Many-tail-feathers (Akā'χsoatsìmiua) went to the lodges, and each of them got two horses. In the meantime his companions took 9 head on the hills. Then they went home.

Afterwards they started five in a party, again Bear-chief as leader. They made a raid on one Cree lodge. Bear-chief cut one horse from its stake, and his companions took five horses on the hills. They did not yet go home, but went the opposite way. Before morning they came to five lodges. There were only five head of horses to be seen, and they took them. In the morning they went in another direction. After the sun was up, they came to another camp of Crees, who had just turned their horses loose. Bear-chief and his companions drove all these horses — 20 head — away from them, the Crees following them afoot. They got home allright with the stolen horses.

In the winter he and three others went to the Cypress hills. They got to the camp of the Crees, and waited until dark. They started for the lodges. In crossing the river to the Cree camp, Many-guns fell into the water, and was pulled down by the rope of his gun. But Bear-chief jumped in, and saved Many-guns, catching him by the hair. Before they reached the lodges, they found 23 horses. They took them, and started home. They arrived all-right. Then they stayed at home till after Christmas. Bear-chief's first child was born on Christmas morning. He did not know about Christmas, but Joe Kipp — the Mandan half-breed — who had invited him to a Christmas dinner, told him.

Early in the spring of 1885 he went as the leader of a party of 30. They came to a lodge. There were only two horses. Bear-chief took them. They tried in vain to discover the Cree camp. So they had to go home with only two horses.

Afterwards Bear-chief and two other fellows started for the Cypress hills. Next day they saw two men, driving a band of horses towards the Cypress hills. Bear-chief and his companions intended to kill them, and waited for them in a coulee, until the two riders came right close to them. All three jumped up, aiming with their guns at these fellows. One of them was a Peigan half-breed, and the other a Cree half-breed. The Cree half-breed ran off, right on the hills. They talked with the Peigan half-breed. He told, where he stole the horses from his own people. Bear-chief took four of the best horses, and his friends took two horses, each of them, and told the Peigan half-breed, that he could go on now, but must never come back to steal horses from his own people. The reason, that Bear-chief did not kill him, and left him most of the stolen horses, was that he was a kinsman of Bear-chief's. Bear-chief went home, and he took his third wife, his second wife staying with him also.

Some time later he started out, and he had his third wife with him, and nobody else. Every morning he sang his war-song, and without being asked, his wife joined him in singing it. It was „The song of the horse-stealing": Sun, look on us, have pity on us, help us! This song was given to him, a long time ago, by chief Big-plume. When Bear-chief and his wife were on this trip, a fire had started somewhere west, and the country was very smoky, so that they could hardly see far ahead. They were travelling down a small river, and all of a sudden they came to a large prairie, alongside the river, where there was a very big camp of Crees. The Crees saw Bear-chief and his wife, but did not mistrust them. They went to the brush, where they stayed all day, and watched the movements of the people. Late in the afternoon Bear-chief painted himself and his wife, and put one eagle-tail-feather on her hair. It is not often, that a woman of this tribe will go out on a raid. So it was a great honour to Bear-chief to have such a wife. He told his wife: We now shall go to the camp, you in the lead, and I behind, and if we see any one, you must turn and run, and make your escape to our camp. I shall stay and fight. When Bear-chief told her this, she was very much frightened. Bear-chief sang another song, before he went up to the lodges with his wife, immediately after he had talked to her. This song was given to him in a dream by the Sun. The words are: My son, don't fear, I give you protection of life. He told his wife to go to a lodge with light in it, without stopping. She was, however, going to stop, because she saw a woman going out to get

some wood, but Bear-chief told her to go on. The night was very dark. When she got to the lodge, she dismounted, and cut two horses loose. He told her: Go out, the way we came in. I am going to get some more horses. And he cut five more horses loose from another lodge. The Crees were not yet all asleep. He started with his five head, and overtook his wife. They drove the horses, and they found four horses more, that were hobbled. He cut the hobbles loose, and now they drove 11 head. They came home, and their camp was down at Fort Conrad. Bear-chief's wife gave one of her horses to Joe Kipp.

After that the Flatheads came over, and stole horses from the Peigans. The Peigans chased them. Big-plume was their leader. Bear-chief found four of the Flathead horses. He took them all, and gave them to Big-plume. Then Bear-chief continued the chase, but he had to return without seeing the Flatheads. They came home.

A few days later there were five in a party, Bear-chief being the leader. They went to the Assiniboins, and got to their camp. They saw nine head of horses near the lodges. He took five, and his companions took the other four. They got home allright.

Afterwards there were eight in a party, that started for the Sioux country, Bear-chief being the leader. That evening the Sioux discovered them by seeing them from a long distance. Bear-chief and his friends knew, that they had been discovered. They had to be very careful, and approached the lodges from another direction. Bear-chief took two horses from a lodge, and on the hill they found 24 horses more, which they took with them. They stayed out a very long time. In the meantime his wives became very uneasy. On their way back they came to some Cree half-breeds. It was day-time. They took 11 head of horses from the Crees. Then they came home allright.

Some time afterwards he called all the chiefs together to come to his lodge. They all ate together. He filled the pipe, and gave them to smoke. He told them: I have called you together to tell you, that I have made my last raid on the enemies. I have worked very hard to gain honour. Now I shall never go on another raid. And from now on I shall follow the ways of the white men. The chiefs proposed, that he should go with them all to the Indian agent, and tell him the same thing. The agent was very happy, to hear Bear-chief saying, that he had left off making raids. The agent gave to the chiefs a big supply of groceries. From that moment all the Peigans left off making raids.

Since that time Bear-chief lived quietly in the Reservation. In

1887 he built a log-house, and afterwards he had two log-houses, one for winter, and one for summer. Since 1909 he has lived all the time in another log-house, half a mile from Holy Family Mission. He has not been baptized, though his parents were. He often goes to church, but still puts rags in a tree as a sacrifice to the Sun. His ideas about the creation of the world are an interesting mixture of Christianity and Peigan tradition. Bear-chief told us his cosmogony, a young Indian, called Philip Arrow-top, being interpreter.

Bear-chief's cosmogony.

We are sitting around the table, and Bear-chief is going to tell you the story of the Sun. The Sun and the Moon keep us alive. The Sun has got the earth and the sky all in one room. No white man knows, how big the room of the Sun and the Moon is. The Moon had a child. It was a boy. The Moon told the Sun, that he should give a name to that boy. Then he called him God (A´pistotoki). When the boy was seven years old, the Moon asked the Sun for another child, and the Sun gave her another boy. The Sun told the Moon to give a name to her new-born child. Then she named him the Old Man (Nápi). These two children grew up, so that they could run around. God said to his father: Why don't you make something for me to eat? Then his father gave him the deer as food. Afterwards the youngest son went to his mother, and told her: Get me something to eat. Then she gave him the berries as food. God went over to his father, and told him to put something on the earth to carry the meat home. Then his father put the dog on the earth. Afterwards God said to his father: Why don't you make day-light for us? The Moon heard her boy asking for day-light, and told him, she did not want any day-light. The Sun dug a hole in the ground, and made a trapping-place for catching the deer. One day the Sun told the Moon to go to the trapping-place after the meat of the deer that was caught that night. The Moon said to God, her eldest son: If your father gives you day-light, I am going to kill you. The Moon started out for the trapping-place, but she went in a wrong direction, and so the Sun asked: Where is your mother going to? But the Moon was going to a big tree, that was standing alongside a hill. In that tree lived a snake, with one horn below the eyes, and the reason, why the Moon did not want any day-light, was

that she had secret intercourse with that snake. The Sun killed the snake by the heat, saying that the Moon was not strong enough to kill it. When the Moon reached the tree, the snake was all burnt up, and the tree was standing in a blaze. When she came home, she told her eldest son, that there was no hope for him to escape. She said, she would kill the Sun and both her children. The Sun went into his house, and was sitting there. When the Moon came to the door, he shut it with the sky. He had made a hole in the sky, and she put her head through it. Then the Sun got up, and chopped the Moon's head off. The Sun said, that his two sons were to be the rulers of the country. The Sun gave four things to his sons: sand, stones, a fisher's hide, and water. Then it was going to be day. The Sun got up in his room, and stretched his hand north, and made a motion round the room, swinging his arm round, and cut his room in half. The sky spread out, and the earth likewise. The first direction, he pointed to, was the north. That is the reason, the storm always comes from there. After the boys hat got the things, which their father gave them, they started off, leaving the dog at home, because they were afraid, it would be drowned in crossing water. Just before they started, the Sun told his boys: Your mother will be only four nights under the ground, and then she will be up again. Her body will be after me, all the time, and so you must take care of the world. Your mother's head will be after you, but you will be saved by means of the things, I gave you. And he said: I shall be in the sky, and when your mother catches me, there is something to be up in the country. The Sun started off, and the two boys went in another direction. After four nights, the body of the Moon went after the Sun, and the head of the Moon after the two boys. When the head came close to the boys, it told them: There is no hope for you now. But they threw the stones, which their father gave them, back at the head, and the head could not move on as fast as before, because it was bumping against rocks. Then they got far away from the head, but it got through the rocks, and caught the boys up again. When they saw the head nearly overtaking them, they threw the sand and the fisher's hide back at the head. Then the grass and the brush became so thick, that the head could not get through. After they had used these three things, the only thing left to them was the water. So, when the head had found its way through the brushes and was quite close to them, they threw the water back at the head, and then the ocean was there. The head tried to jump over the

water, but it got only half-way, and fell down into the middle. And that is the reason, you don't drink the water of the sea: it is so strong, that it killed the head. After the boys had crossed the ocean, God told the Old Man to go back to the place, where the dog was. God himself would go to his father, the Sun. He said, that all things were given to him by his father to put them on the earth, and that all birds and animals, put on the earth, would talk to the Old Man. God told his brother also, that he — the Old Man — was not going to die, but that in summer and in winter he would be changed into some kind of animal. Then God turned the Old Man into a big swan, that was picking bugs along the shore. After that God made a man and a woman out of clay, and put the man on the right wing of the swan, and the woman on the left, so that the Old Man could take them across the sea. God told the Old Man to leave them on the other side of the ocean. When the Old Man had crossed the sea, he flew to the place, where the dog was. Then the Old Man left the shape of a swan, and turned into a man. The dog was very glad to see him. When night came, the Old Man put the man and the woman together, and covered them up, and then the clay turned into living persons. Now there were four together: the Old Man, the dog, the man and the woman. Then God put all kinds of living things on the earth. They all were fighting together. That the black beetles and the ants were in war together, is the reason, that we have war ourselves. And the reason why people always steal, is that these insects were stealing first. The Old Man made the springs, the rivers, the creeks, and the mountains. And afterwards he turned into a pine, and he will not be seen any more.

[Cf. Father Morice, Transactions of the Canadian Institute, vol. V, pp. 4 sqq. 11. 14, and also the rattle-snake version of the story of the Seven Stars, which has been written down in Blackfoot by J. P. B. de Josselin de Jong, and will be published afterwards. Another version of the same tale has been published in English by C. Wissler—D. C. Duvall, Mythology of the Blackfoot Indians, New York 1908, pp. 68 sqq. Concerning the magic flight in Bear-chief's story cf. also F. Boas, Indianische Sagen von der Nord-Pacifischen Küste Amerikas, Berlin 1895, pp. 99. 164. 224. 240 sq. 268, and P. Ehrenreich, Die Mythen und Legenden der südamerikanischen Urvölker und ihre Beziehungen zu denen Nordamerikas und der alten Welt, Berlin 1905, pp. 83 sqq. A similar flight occurs in the story of „The leader-buffalo", but here the obstacles have lost their original magic character.]

Addenda et corrigenda.

P. 1, l. 9. Read: otápokæpiniχ'kakoaii (instead of: otápokæpiniχ'kakoaie).

P. 1, l. 24. Read: [what colour of (instead of: what colour [of).

P. 3, l. 20. Read: otáutæmsòksinokòaiau (instead of: otáutæmsóksinokòaiau).

P. 11, last line. Read: einíuaχk (instead of: ieníuaχk).

P. 12, l. 4. Read: ákiksàχkuists (instead of: áksiksàχkuists).

P. 19, l. 21. Read: anistsìuaie (instead of: anistsíuaie).

P. 20, l. 5 from beneath. Read: áksipæskàuop (instead of: áksipæskáuop).

P. 24, l. 1. Read: door. (instead of: door.)

P. 24, l. 26. Read: one (instead of: oe).

P. 26, l. 16. Read: píkoχksiksìm (instead of: píkoχksiksím).

P. 27, l. 2 from beneath. Read: A'isæmòtsisìau (instead of: A'isæmòtsisíau).

P. 28, l. 5. Read: A'iiksisæ̀mo (instead of: A'iiksisǽmo).

P. 29, l. 11. Read: otsítsauatsinòk (instead of: otsítsauatsinók).

P. 40, l. 12. Insert after the word „you": [literally: that you may not die for me].

The name *Mekyápi* has been translated (pp. 1 sq. 70) by „Redman", as that ancient chief is often called in English, but the literal translation is „Red-old-man", *-api* being the form which *nápi* takes, when used as second member of a compound.

It had escaped my attention, that in Wissler's collection there is a different version of „The people living in the north". At the end of this story (p. 5), therefore, is to be added: [Cf. C. Wissler—D. C. Duvall, Mythology of the Blackfoot Indians, New York 1908, p. 22.] Another note is to be put at the end of „The origin of the buffaloes" (p. 12): [Cf. C. Wissler—D. C. Duvall, Mythology of the Blackfoot Indians, New York 1908, pp. 128 sq.]

And then in the note at the end of „The leader-buffalo", after the abbreviation „Cf." (p. 17), is to be inserted: G. B. Grinnell, Blackfoot lodge tales, London 1893, pp. 104 sqq.:

When my texts were already being printed, a new book on the Blackfeet appeared: W. Mc Clintock, The old north trail, or life, legends and religion of the Blackfeet Indians, London 1910. Mc Clintock (pp. 491 sqq.) gives the tale of Scar-face, though

different in many respects from JOSEPH TATSEY's version (pp. 50 sqq. of the present volume). One of the „Two adventures of the Old Man", recorded in my texts, is also to be found in Mc CLINTOCK (p. 345). This author also (pp. 488 sq.) gives a version of the „Seven stars" (cf. my note on p. 93, at the end of Bear-chief's cosmogony").

I use this opportunity to correct a few mistakes in Blackfoot, which occur in my „Ontwerp van eene vergelijkende vormleer van eenige Algonkintalen" (Verhandelingen der Kon. Akad. van Wetensch. Afd. Letterk. N. R. Deel XI. N°. 3), Amsterdam 1910. I beg the reader to remember, that this morphological essay was published before my stay among the Peigans.

P. 6, l. 23. Read 'woning, conische tent' (instead of 'hut').

P. 9, l. 32. There are, though, fifth-person noun-forms (subobviatives) in Blackfoot.

P. 10, l. 28. Read *nīnaii* and *nīnau* (instead of *nīnnaii*, *nīnnau*). At present I would spell *nínaii*, *nínau*.

P. 12, ll. 25 sq. Read *nīnna* and *kīnna* (instead of *nīna*, *kīna*). In the orthography of my Blackfoot texts it ought to be *nínna*, *kínna*.

P. 23, l. 23. Read *-ni* (instead of *-ani*).

P. 27, l. 19. Read *nitukskŭm* (instead of *nitŭkskŭm*). On the same page ll. 41 sq. read *nitukskŭma*, *nitukskau* with *u* (instead of *ŭ*). Now I would prefer the spelling *nitúkskαm* &c.

P. 32, l. 11. On Tims' authority *omim* is given as inanimate, but in fact *omí(m)* is animate as well as inanimate. When used with animate nouns, or representing such, *omí(m)* is the pronoun of the fourth person (obviative), while *omá(m)* stands for the third person. But the plural form containing *-sts-* is, of course, exclusively inanimate (in contrast with the animate plural form containing *-ks-*).

P. 62, ll. 18—21. On Tims' authority I assumed a preterital prefix *sit(s)-*. The prefix in question, however, sounds *it(s)-*. In forms where the personal prefixes *nit(s)-*, *kit(s)-* precede, the *t* of these prefixes has been assibilated before the *i* of *it(s)-*. Read therefore *nits-it-ŭkometŭkki*, *nits-its-oka*, *nits-it-ŭkometsip*. In my present system these forms would be written *nits-ít-αkometαki*, *nits-íts-ok*, *nits-ít-αkometsiχ′p*. The meaning of *it(s)-* is not properly preterital, though most forms containing this prefix are preterits. The value of *it(s)-* seems to be: 'then, just, under certain circumstances, in a certain place', or the like. So *it-ái-okau ksáχkum* means 'he is (was) just sleeping on the ground', but *íts-okau* is only used as a preterit.

Nits-íts-ok is often used for 'I just slept a while, I took a nap', but also for 'I just slept there (not in my usual place)'. When explaining to me the true meaning of *it(s)-*, an Indian illustrated the use of this particle by the form *nits-ít-akometsistatau* 'I made love to her without knowing her answer, I just made love to her'. In the present texts forms as *it-anístsiu* 'he (3 p.) then (just) said to him (4 p.)' occur every moment.

ALPHABETICAL INDEX.

P.

Accent VII
Albinism 4
Alcali, black, used as food in the olden times . . . . 6 sq.
All-chiefs, name of a clan 2
All-medicine-men, former name of the All-chiefs 2
Alphabet . . . . VI sqq.
Ancestry, Bear-chief's . . . . 69 sq.
Appeasing an angry person by burning buffalo-chips 2
Arrows stuck along the way as a means used by a father to catch his boys 25
Arrows used in reviving a person . . . . 26 sq.
Arrow creek 82
Arrow-sticking-game 26
Arrow-top, Philip, interpreter 91
Ashes-chief, brother of Stuck-behind-chief . . . . 23 sqq.
Assiniboins 75, 84, 90
Baby becomes big by being held to the lodge-poles 38
Ball-playing 47
Bark used as food in the olden times . . . . 6 sq.
Bear teased by the Old Man . . . . 63 sq.
Bears, none in the Peigan country, because Clot-of-blood killed them 49
Bears robbing the people of their food, and even of their wives, killed by Clot-of-blood . . . . 42 sq.
Bear-chief, a Peigan chief . . . . IV, 66 sqq., 69 sqq., 95
Bear-cub taking away pieces of backfat, cut across the face by Clot-of-blood . . . . 42 sq.
Bear-painted lodges 43, 49
Bear's Paw Mountains 84
Beavers raising a child 25
Beaver creek 71

P.
Belly of a woman used by a man without legs to put his meat on, when cutting it, in order to kill her by a mis-cut 24
Belly-fat, formerly called Stuck-behind-chief.......... 23 sqq.
Berries, creation of the, ... 91
Big-lodge-pole, a Peigan.......... 72 sq.
Big-nose, surname of Three-suns .... 69, 79 sq.
Big-plume, a Peigan chief .... 66 sq., 89 sq.
Big-snake-man killed by Clot-of-blood.......... 44 sq.
Bird, spotted, sitting on a branch, and wounded by an arrow, getting higher and higher.......... 28 sq.
Black-came-up, other name of Underbull, a Peigan....... 67
Black-door's, name of a clan.......... 4
Black fox trapped by a poor boy 31
Black-patch-people, name of a clan 3
Blanket-robe, Bear-chief's brother.......... 70
Blood, a clot of, becomes a child by cooking 37
Blood Indians .... IV, 69
Blood-people, name of a clan.......... 3, 69
Blood-sucker, a monster that killed Clot-of-blood .... 48 sq.
Blue-face .... 18 sqq.
Boas, F. 93
Bone put wrong in reviving a dead person causes left-handedness 27
Boy becomes a baby again by crying.......... 29
Buckskin-string connected with a song.......... 67
Buffalo marrying a woman .... 13 sqq., 94
Buffaloes to be killed by flints.......... 12, 17
Buffaloes, origin of the, ... 6 sqq., 94
Buffalo-calf left by his human relatives 9
Buffalo-calf telling his father, who is a man, how he may be recognized when dancing by .... 20 sqq.
Buffalo-chips, name of a clan .... 1 sq., 70
Buffalo-cow married by a man.......... 18 sqq.
Buffalo-hair burnt under a man's nose to wake him up.... 85
Buffalo-painted lodges.......... 58 sqq.
Buffalo-stones, origin of the, ... 12 sq.
Bug-people, name of a clan 2
Bugs, the supposed cause of syphilis.......... 2 sq.
Bullberries reflected in the water, taken for real ones ... 64 sq.
Burning fire-stick used to hit with.......... 8 sq., 19
Butte appearing in a dream to a man .... 62 sq.
Captives freed by a young hero.......... 43, 45 sq.

P.
Changing a name .... 69 sq., 79
Cheyennes 82
Chief's daughter to be won by shooting a prairie-chicken, and trapping a black fox .... 29 sqq.
Clans ... . IV, 1 sqq.
Clot-of-blood .... 34 sqq.
Consonants .... VI sq., IX sq.
Cosmogony, Bear-chief's, ... 91 sqq., 95
Country in the north, where the ancient Peigans lived 5
Cowboys .... 83, 85 sq.
Cranes killing people, killed by a young hero 53
Crazy-horse, a Sioux chief .... 72 sqq.
Crees .... 71, 74 sq., 78, 81, 84 sqq.
Crow, a Peigan 86
Crow-arrow falsely claims to have shot the prairie-chicken, and trapped the black fox, instead of the poor boy..... 31
Crow Indians........................ 1, 78 sq., 81 sq.
Cypress hills .... 84 sqq.
Dancing......................... 20 sqq., 46, 79 sq.
Daughters neglecting their old parents are killed by their adoptive brother 41
Deer, creation of the, ... 91
Diphthongs................................. VIII sq.
Disappearance of a boy in trying to get a bird, sitting on a branch, and wounded by an arrow................. 29
Dog in Bear-chief's cosmogony.................... 91 sqq.
Dogs 11, 13, 67
Don't-laugh-people, see Not-laughers.
Dorsey, J. O. 18, 23, 50, 57
Dove, son of the Sun and the Moon, appearing to Bear-chief in dreams .... 68, 77 sq.
Dreams .... 62 sq., 66 sqq., 69, 77 sq., 84 sq., 87
Dress thrown away to detain pursuing buffaloes 16
Duvall, D. C.. 13, 17, 23, 34, 50, 57, 60 sq., 65, 93 sq.
Eat-before-others 3
Ehrenreich, P. 93
Elk, an, gave a medicine-pipe to the Peigans 80
Elk river.................................... 58
Elk-yells-in-the-water, Bear-chief's third wife 69
False-Morning-star, a name of Scar-face, given to him by the Sun............. 55

P.
False-pointing, Bear-chief's great-grandfather on the mother's side, a Peigan chief . . . 70
Father-in-law hitting his son-in-law, a water-bull, with a burning fire-stick . . . 8 sq.
Father-in-law treated badly by his son-in-law . . . 34 sqq.
Fat-melters, name of a clan . . . 1
Fisher's hide thrown back at a pursuer, turned into brushes. 92
Fishes devour a bad woman that killed people by sliding . . 47
Flatheads . . . 90
Flight with obstacles thrown in the way of the pursuer 15 sq., 92 sq.
Flint-knife as a means of killing people by throwing them down on it . . . 47
Flint-knife used as a top-knot by a young hero as a means of cutting the heart of a monster that has sucked him up . . 46
Flint-knife used to kill snakes . . . 45
Fly(ing), Bear-chief's first wife . . . 69
Fort Assiniboin . . . 86
Fort Conrad . . . 90
Four buffalo-chips burnt to appease an angry husband . . . 2
Four cranes killed by Scar-face . . . 53
Four nights dancing of buffaloes . . . 20 sqq.
Four old women helping along the hero of the story . . . 51 sq.
Four sweat-lodges built for Scar-face to heal his scar . . . 54
Four things given to boys as a protection, when being pursued 92
Four times going round a person in a dream, . . . 78
Four times teasing a bear . . . 63 sq.
Gambler, a Peigan chief . . . 70
Gardepie, Elie, a Cree half-breed . . . 86 sq.
Gemination . . . VI
Glottal stop . . . VII, X
God, a son of the Sun and the Moon . . . 91 sqq.
Good-shield-woman, Bear-chief's second wife . . . 69
Grinnell, G. B. . . . 13, 50, 57, 60, 94
Gros-Ventres, of the Prairie, an Arapaho band . . . 70 sq., 81
Gros-Ventre-boy, an Assiniboin . . . 75
Guns . . . 66, 69, 72, 75, 78 sqq., 83
Hair, one, of a person is a means of reviving him 19 sq., 22 sq.
Hard-seed-berries used as food in the olden times . . . 6 sq.
Hard-top-knots, name of a clan . . . 4
Head of the Moon pursuing God and the Old Man, and killed by the ocean . . . 92 sq.

P.
Heart of the Inhaler cut with a flint-knife by Clot-of-blood . 46
Hitting a person with a stick to claim him as one's captive 73 sq.
Horn which may be taken off by the buffalo himself, and which sounds when his wife is talking with her former husband. 15
Horn picked up from the ground and held to one's head as if it were one's own 64
Horses .... 1 sq., 5
Horses found on a island .... 57 sq.
Horse-stealing .... 66, 70 sqq.
Human smell betrays a concealed person 53
Hunting customs .... 12 sqq., 18 sq., 31, 91
Ice on a big water crossed by the ancient Peigans 5
Incense 13, 55
Inhaler, a monster killed by Clot-of-blood 46
Iron-necklace, a Peigan 85
Iron-shirt, a Peigan chief 4
Jealous people trying to destroy a young warrior by means of charms .... 66 sq.
Josselin de Jong, J. P. B. de 93
Kill-the-chief, Bear-chief's grandmother 70
Kipp, Joe, a Mandan half-breed 71, 88, 90
Lame-bull, a Peigan chief 69
Legging thrown away to detain pursuing buffaloes 16
Little-dog, a Peigan chief .... 73 sqq.
Little-plume, a Peigan chief .... 84 sq.
Lone-coffee-makers, name of a clan 4
Lone-eaters, name of a clan 2
Lone-fighters, name of a clan 4
Lousing 15
Mac Clintock, W. .... 94 sq.
Maclean, Rev. J. V
Magic, see Appeasing, Revival, Sinew, Transformation.
Magpies sent out to seek for a hair of a dead person by means of which he may be revived .... 19 sq., 22 sq.
Man, creation of, ... 93
Many-guns, a Peigan .... 81, 84 sqq., 88
Many-tail-feathers, a Peigan 88
Matthews, W. 34, 50
Medicine-bags as a present .... 1 sq.
Medicine-lodge, origin of the, ... 55
Medicine-pipe 4, 72, 90

P.
Medicine-pipe prayed to 80
Middle creek. 71
Milk river 75, 81
Mink, the name of Bear-chief's father in childhood 69
Mission, Holy Family, ... V, 91
Missouri river 81
Moccasins thrown away to detain pursuing buffaloes . . . . . 15 sq.
Moccasins, magic, ... 51 sq.
Monster inhaling persons and killing them, killed by a young hero 46
Moon appearing to Bear-chief in dreams . . . . 68, 77 sq.
Moon in Bear-chief's cosmogony. 91 sqq.
Moon, Sun, Morning-star, Bear-chief's kindred above. 66
Morice, Father, ... 93
Morning-star, partner of Scar-face . . . . 52 sqq.
Morning-star, one of Bear-chief's kindred above 66
Mother-in-law is not allowed to see her son-in-law 6
Mountain-chief, a Peigan chief IV
Moustache-people, see Rough-mouth's.
Nez-Percés 70, 87
Nightmare a bad omen. . . . . 84 sq.
Not-laughers, name of a clan 1, 69
Old Man, the, a trickster-hero. . . . . 63 sqq., 95
Old Man, the, in Bear-chief's cosmogony . . . . 91 sqq.
Old people expecting the other half of the buffalo-herd coming. 11
Old woman killing persons by smoking, and killed by two boys . . . . 27 sq.
Old woman left by her children, rescued by the leader of a war-party. 62
Old women helping along the hero of the story . . . . 51 sq.
Old women protected by a young hero . . . 41 sqq., 44 sq., 48
One-that-sets-in-the-west, the, appearing to Bear-chief in a dream . . . . 68, 77 sq.
Only-old-man, the, Bear-chief's great-grandfather on the father's side, a Peigan chief. 70
Ontwerp van eene vergelijkende vormleer van eenige Algonkintalen, corrigenda in the author's essay, ... 95 sq.
Orenda 87
Owl-woman, Bear-chief's fourth wife 69
Paint as a symbol of the Sun. . . . . 68, 77 sq., 89
Peace-treaty with the Crees. 71

P.
Peace-treaty with the Gros-Ventres 71
Peigans making raids on other tribes . . . . 70 sqq.
Peigans, ancient, camping 29
Peigans, ancient, corralling 13
Peigans, ancient, finding horses . . . . 57 sq.
Peigans, ancient, going west towards the mountains 57
Peigans, ancient, leaving an old woman on a camp-ground . 62
Peigans, ancient, living far in the north, and crossing a big water, while it is frozen, part of them staying behind. 5, 94
Peigans, ancient, near Elk river 58
Peigans, ancient, returning from the corral 34
Peigans, ancient, skinning buffaloes 33
Peigans, ancient, starving 32
Pelicans, name of a clan . . . . 3 sq.
Polygamy . . . . 12, 34, 69 sq., 72, 85, 89
Poor boy despised by a girl on account of his ugliness becomes beautiful, and scorns the girl who now wants to be his wife . . . . 31, 33, 50 sq., 56
Prairie-chicken on a tree, shot by a poor boy . . . . 30 sq.
Prairie-chicken-child, afterwards called Weasel-moccasin, Bear-chief's brother . . . . 70, 86 sq.
Promise to the Sun, not to kill any Sioux during a summer 73, 75, 78
Prophetic power in sleep 67
Quantity of vowels VI
Raids . . . . 70 sqq.
Rattle-snakes, none in the Peigan country, because Clot-of-blood killed them 49
Recognizing another kind of being, transformed into a man, by means of observing the things he eats . . . . 6 sq.
Recognizing one's father by biting him . . . . 25 sq.
Recognizing one's son out of two boys in a sweat-lodge . 54 sq.
Recognizing one's son out of dancing buffaloes . . . . 20 sqq.
Red-horn, Bear-chief's uncle on the mother's side 69
Red-man, Bear-chief's granduncle, a Peigan chief 1 sq., 70, 94
Red river half-breeds 74
Red-scar, a buffalo . . . . 16 sq.
Red tattoo people 83
Revival by magic . . . . 19 sq., 22 sq., 26 sq.
Riggs, Rev. S. R. 50
Rock raising a child 25
Roseberries used as food in the olden times . . . . 6 sq.

P.
Rough-mouth's, name of a clan 4
Round dance 80
Rubbing a round, smoothed stone as a protection against smoke 28
Sacrifice to the Sun 55, 91
Sand thrown away, back at a pursuer, turned into thick grass 92
Scalp-dances 79
Scar on the face, a cause of being rejected by a girl . . . 50 sq.
Scar-face . . . . 50 sqq., 78, 94 sq.
Semi-vowels . . . . VI, IX
Seven stars, reference to the story of the, ... 93
Short-neck's name of a clan 4
Short-ribs, a woman-killing man without legs . . . . . . 23 sq., 34
Sinew burnt up to kill a girl . . . . 55 sqq.
Sioux . . . . 71 sqq.
Sioux-women, a kind of game 47
Sisters being the wives of one man . . . . 12 sq., 34 sqq.
Sitting-bull, a Sioux chief 72
Skunks, name of a clan 3
Slider, a woman that kills people, killed by a young hero . 47
Small-robes, name of a clan 2, 69
Small-soft-grease-people, name of a clan . . . . 69 sq.
Small Sweetgrass hills 62
Smelling the fire in a lodge causes death 61
Snake loved by the Moon, on account of which it is killed by the Sun, ... 91 sq.
Snakes robbing the people of their food, and even of their wives, killed by a young hero . . . . 44 sq.
Snake-painted lodge . . . . 44 sq.
Son-in-law not to be seen by his mother-in-law 6
Son-in-law starves his parents-in-law, and is killed by their adoptive son . . . . 34 sqq., 40
Songs revealed in dreams . . . . 66 sqq., 77 sq.
Stones thrown back at a pursuer, turned into big rocks . . . 92
Stuck-behind-chief, afterwards called Belly-fat . . . . 23 sqq.
Sun appearing to Bear-chief in dreams . . . . 66, 68, 77 sq.
Sun in Bear-chief's cosmogony . . . . 91 sqq.
Sun, Moon, and Morning-star, Bear-chief's kindred above . . 66
Sun, protector of Scar-face . . . . 53 sqq.
Sweat-lodges built as a means to transform a scar-faced young man into a beautiful one 54

P.
Sweetgrass hills 85, 87
Syphilis . . . . 2 sq.
Takes-the-first-gun, Bear-chief's name in childhood 69, 79
Tatsey, Joseph, interpreter . . . . IV sq., 95
Tea dance 71
Teasing a bear by saying „He is slick behind" . . . . 63 sq.
Teasing a person by repeating his words 40
Teasing a snake by taking away its berry-flavoured water . . . 45
Three-suns, surnamed Big-nose, called in childhood Bear-chief 69, 79 sq.
Thunder avenges the death of a hero by throwing the monster, that has killed him, out of the lake, in which it lived, and by scattering the lake . . . . 48 sq.
Tims, Rev. J. W. V
Transformation of buffaloes into men . . . . 9, 18 sqq.
Transformation of buffalo-chips into buffaloes 32
Transformation of a clot of blood into a boy 37
Transformation of dust from a buffalo, that is shaking himself, into yellow paint 17
Transformation of a man into a log 26
Transformation of a man into a rock 12
Transformation of men into buffaloes . . . . 6 sqq.
Transformation of the Old Man into a pine 93
Transformation of the Old Man into a swan 93
Transformation of a piece of human flesh into a dog 11
Transformation of things, thrown back at a pursuer, into obstacles 92
Transformation of a white stone into a white buffalo 32
Transformation of a wolverine into a woman . . . . 60 sq.
Tree as a refuge, when pursued by buffaloes . . . . 16 sq.
Twins as heroes of a story . . . . 23 sqq.
Under-bull, the same as Black-came-up, a Peigan 67
Vomiting from eating human flesh 8
Vowels . . . . VI sqq.
War-song, Bear-chief's, joined by his wife 89
Water of a lake turns to blood as soon as a hero has been killed in it . . . . 48 sq.
Water thrown back at a pursuer, turned into a big ocean . 92
Water-bull . . . . 5, 8, 10 sq.
Water-bulls eating men . . . . 8, 10 sq.
Weasel-moccasin, Bear-chief's brother, a Peigan chief 70 sqq., 86 sq.
Weasel-moccasin, Bear-chief's father, a Peigan chief . 67, 69 sq.

P.
Weasel-moccasin, Bear-chief's grandfather, a Peigan chief... 70
Went-allright-to-the-upper-part-of-the-lodge, Bear-chief's mother, 69
Whistle, used as a means of compelling a girl to love a person, whom she had scorned .... 55 sq.
White-breast, sister of Iron-shirt 4
White-breast's, name of a clan 4
White men chasing buffalo, sheltering Bear-chief 80
White men trading whiskey 76
Whom-the-buffalo-inquires-after, origin of his name ...... 65 sq.
Wife killed by her husband out of jealousy 17
Wife killed by her husband as a sacrifice 63
Wife treated badly by her husband 19, 61
Wife of the Sun .... 53 sqq.
Willow creek 86
Wise-child, name of Bear-chief's grand-father in childhood, afterwards called Weasel-moccasin 70
Wissler, C. ... 13, 17, 23, 34, 50, 57, 60 sq., 65, 93 sq.
Wolf-going-west, former name of Whom-the-buffalo-inquires-after 65
Wolverine, taking the shape of a woman .... 60 sq.
Wolverine-woman holding her food with the tips of her fingers 61
Woman going to war with her husband .... 89 sq.
Woman killed by burning a sinew .... 55 sqq.
Woman killed by a man without legs .... 23 sq.
Woman killing people, playing at „Sioux-women", killed by a young hero .... 47 sq.
Woman sacrificed by her husband on a butte in order to win supernatural power 63
Wrestler, a bad young man, that killed people, throwing them down an a flint-knife, but killed by a young hero. 47
Youngest daughter feeds her parents, who are starved by her husband and neglected by her elder sisters 36

De met het Participium Praeteriti omschreven Werkwoordsvormen in 't Nederlands

DOOR

Dr. J. H. KERN.

Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

AFDEELING LETTERKUNDE.

NIEUWE REEKS.

DEEL XII N°. 2.



(Ko)

AMSTERDAM,

JOHANNES MÜLLER.

1912.

VOORREDE.

De studie die hier aan de beoefenaars van de Nederlandse syntaxis wordt aangeboden, is voortgesproten uit een onderzoek naar de betrekking die bestaat tussen de perfektiviteit van de werkwoorden in onze taal en de keuze van het hulpwerkwoord ter omschrijving van hun aktief perfektum. Eerst gaandeweg bleek het nodig, zich niet te beperken tot deze omschrijvingen, maar ook die welke gevormd worden door de verbinding van andere hulpwerkwoorden met het participium praeteriti in het onderzoek te betrekken, en het staat te vrezen dat de wijze van ontstaan van mijn werk hier en daar sporen heeft achtergelaten. Dit was ook hierom niet geheel te vermijden, omdat in den beginne alleen was verzameld voor het perfectum activi, en dus de voorraad bewijsplaatsen voor de overige samengestelde vormen minder overvloedig was.

In hoofdzaak heb ik mij beperkt tot de algemene taal, daarbij aan de beschaafde spreektaal de eerste plaats inruimende. De tongvallen zijn zoveel mogelik in aanmerking genomen. Aardrijkskundige en andere redenen maakten het noodzakelik, ook aan het Nederduits en Fries een tamelik grote plaats te gunnen, maar het is niet mijn bedoeling geweest, deze dialekten om huns zelfs wil te behandelen: zij moesten alleen het hunne bijdragen ter aanvulling of verduideliking van de gegevens voor 't Nederlands.

Wat de verkregen uitkomsten betreft, in 't biezonder ten aanzien van het perfektum, men zal zien dat de verschillen tussen de middeleeuwse taal en onze tegenwoordige niet groot zijn, veel geringer dan bij 't Hoogduits het geval is. Ik hoop dat mijn verklaringen over 't algemeen instemming zullen verwerven; om de lezer in staat te stellen, zelf te oordelen, en om anderen van de taak te ontheffen, het door mij verrichte werk nog eens over te doen, ben ik niet karig geweest met aanhalingen en verwijzingen.

Aangaande het gebezigde materiaal en de daaruit meegedeelde voorbeelden zij het volgende vermeld.

De Nieuwnederlandse voorbeelden, voorzover ze niet uit de gewone spreektaal (in de eerste plaats mijn eigene) zijn genomen, zijn ontleend deels aan 't Nederlandsch Woordenboek, v. HELTEN's werk Vondel's Taal en (vóór 1550) 't Middelnederlandsch Woordenboek, deels aan eigen verzamelingen (vooral die uit de 16e eeuw, o. a. uit EVERAERT's stukken en v. LINSCHOTEN's Itinerario; voorts o. m. die uit STARTER's werken, de vier eerste delen van v. LENNEP's Vondel-uitgave, Sara Burgerhart en GEEL's proza).

De Middelnederlandse voorbeelden heb ik voor een groot deel te danken aan VERDAM's Woordenboek, aan de Syntaxis van STOETT en aan enige artikelen in het Tijdschrift van Letterkunde van de hand van v. HELTEN, die bovendien zelf zo vriendelik was, mij er enkele uit de 15e eeuw te verstrekken. Uitgezonderd zijn alle plaatsen uit de volgende bronnen, welke ik persoonlik heb doorgekeken: de werken verschenen in de Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde (behalve de Naturen Bloeme en de elders beter uitgegevene), Servatius-legende, Reinaert 1 en 2, MAERLANT's Historie van Troyen en St. Franciscus, HADEWIJCH's en RUUSBROEC's werken, Leven van St. Lutgaert (uitg. v. VEERDEGHEM), Leven ons Heren, Roman van Limborch, STOKE, Walewein, Seghelijn, Malegijs-fragmenten, Mndl. Fragmenten (uitg. DE PAUW), Karel en Elegast, W. VAN HILDEGAERTSBERCH's gedichten, Minnen Loop, JAN PRAET, Seven Vroeden, Couchi, Beatrijs, Statutenboek van Maastricht, St. Kerstine, Clerc wten Lagen Landen, G. POTTER's vertaling van Froissart (voorzover uitgegeven), Marialegenden (uitg. DE VOOYS), Proza-Spiegel der Sonden (eerste helft), Proza-Alexander, Breidenbach's Bevaerden, een deel van 't Bienboec, de in 't Tijdschrift van Letterkunde uitgegeven werken en fragmenten en nog een paar kleinigheden.

De Middelnederduitse voorbeelden zijn grotendeels door mijzelf verzameld en voor het overige meestal genomen uit SCHILLER-LÜBBEN of VERDAM of uit GRIMM's Grammatik, de Nieuwnederduitse en Nieuwwestfriese bijeengegaard uit verschillende oudere en jongere bronnen. De Oudhoogduitse heb ik gedeeltelik te danken aan het proefschrift van DIENINGHOFF over het omschreven perfektum in dat dialekt, de Middelhoogduitse bijna alle aan PAUL's bekende verhandeling (uitgezonderd o. a. die uit de Karlmeinet), terwijl de overige Oudhoogduitse, mitsgaders de Engelse en Oudsaksiese, óf de vrucht zijn van eigen nasporingen, óf (zoals met de Gotiese, Oudfriese en Oudnoorse het geval is) met behulp van de bekende woordenboeken zijn bijeengezocht.

Daargelaten de aanhalingen in het Nederlandsch Woordenboek en in PAUL's verhandeling, benevens die in het Middelnederlandsch Woordenboek uit mij ontoegankelike bronnen (zie de Lijst van Afkortingen), zijn alle geciteerde plaatsen met de uitgaaf of het oorspronkelik vergeleken. Wanneer de bron tijdelik niet te krijgen was, zijn de onnauwkeurigheden zooveel mogelik hersteld onder de Verbeteringen. De interpunktie van geschriften vóór 1500 is naar eigen inzicht behandeld. In aanhalingen uit dialektspraakkunsten e. dgl. waren enkele wijzigingen onvermijdelik; de belangrijkste is dat in plaats van een enkel teken voor de velare nasaal de letters *ng* moesten worden gebruikt.

Een enkel woord over de terminologie. De veelal onhandige en voor een vreemdeling onverstaanbare Nederlandse grammatikale benamingen zijn, met uitzondering van enkele zeer eenvoudige, zoals 'werkwoord' voor 'verbum' en 'hulpwerkwoord' voor 'verbum auxiliare', vermeden. Bij gebrek aan beter heb ik voorts de termen 'nominatief', 'datief' en 'akkusatief' behouden, ook voor het Nieuwnederlands. Het is weliswaar volkomen juist dat er bij ons in vorm geen verschil is tussen datief en akkusatief (daargelaten de mogelikheid van omschrijving in sommige gevallen bij de eerste), en dat bij de meeste rededelen ook de nominatief en de objektskasus formeel zijn samengevallen (uitgezonderd bij 't masculinum in de Graafschap Zutfen en aangrenzende Nederduitse streken en in de officiële schrijftaal), maar daarmede

vervalt niet het recht om de drie benamingen te bezigen voor bepaalde funkties, die over 't algemeen (en gedeeltelik ook door de vorm) duidelik gescheiden zijn, en dan is het het doelmatigst, zich aan de oude, voor iedereen begrijpelike te houden.

Daar de tekst gereed was in September 1910, heb ik daarna verschenen werken of afleveringen slechts gedeeltelik in aanmerking kunnen nemen en moest meermalen mijn toevlucht zoeken in een aanvulling onder de Toevoegsels.

Groningen, *Maart* 1912. J. H. KERN.

LIJST VAN AFKORTINGEN VAN BRONNEN EN HULPMIDDELEN.

Niet opgenomen zijn hier over 't algemeen: 1°. algemeen bekende afkortingen, als *Ahd. Gl.*, *Beow.*, 2°. afkortingen die overeenstemmen met de in 't Nederlandsch Woordenboek gebruikelike; 3°. degene die vermeld worden in de Alphabetische Lijst in 't Middelnederlandsch Woordenboek, dl. 1, p. IX—XXII. Wel opgenomen zijn degene die voorkomen in de aanvullingslijsten van laatstgenoemd werk, waarbij is verwezen naar het deel en naar het nummer van de lijst waarin ze te vinden zijn (b.v. „z. MW. 2, 4" = zie Middelnederlandsch Woordenboek, dl. 2, Aanvullingslijst 4). Voorts zijn o.a. vermeld en door een sterretje kenbaar gemaakt alle bronnen waaruit de aanhalingen voetstoots aan het Mndl. Wdb. zijn ontleend; als er verder niets of alleen „z. MW." bijstaat, vindt men de afkorting in bovengenoemde Alphabetische Lijst.

***Adries Gasth.* z. MW. 2, 3.

Aiol. z. MW. 1, 1 en vgl. Tijdschr. 11, 213 vlgg.

Aiol-fr. z. MW. 1, 1.

***Ann. Em.* z. MW. 3. 7.

Arch. v. Buren z. MW. 2, 6 (lees dl. 3 i. pl. v. dl 4).

Asselijn, Dobbelaar. Th. Asselijn, De Dobbelaar, uitg. R. Grisard in Tijdschr. 28, 165 vlgg.

***Barthol.*

***Besouch.* z. MW. 3, 8.

B. H. Bloemlez. of *Bloeml.* F. Buitenrust Hettema, Bloemlezing uit Oud-, Middel- en Nieuwfriesche Geschriften, dl. 2 en 3, Leiden 1887 vlg. Deel, blz. en regel.

Byekoer 1876. De Bye-Koer, Frisk Jierboekje for .. 1876, Franeker.

***Blome d. Doechd.* Dat Boeck der Bloemen, uitg. S. Schoutens, Hoogstraten 1904.

Blomm. Theoph. Theophilus, uitg. Th. Blommaert, Gent 1858.

Boekenoogen. G J. Boekenoogen, De Zaansche Volkstaal, Leiden 1896 vlg.

***Boëth.* (Mndl.). z. MW. 2, 5.

Boëth. (Oe.). King Alfred's Old English Version of Boethius De Consolatione Philosophiae, ed. W. J. Sedgefield, Oxford 1899. Blz. en regel.

Bouc v. S. Die Bouc van Séden, uitg. W. H. D. Suringar, Leiden 1891.

Brand. Brandaen, uitg. E. Bonebakker, in Inleiding en Aanteekeningen op een nieuwe Uitgave der Middelnederlandsche Brandaenteksten, Amsterdam 1894 (Leidse diss.). Zonder nadere aanduiding zijn de aanhalingen uit het Comburgse hs.

Breidenb. z. MW. 2, 5 op *Breid.* Het boek is gedrukt in 1488, maar blijkens *f.* 78*r.* geschreven in 1185. Het gebruikte eksemplaar berust op de Koninklijke Bibliotheek.

Buskenbl. Die Sotternie van den Buskenblaser, in Mndl. Dram. Poëzie [2] 70 vlgg. (Mndl. Bibl. 63).

D. B. of *D. Bijbel.* Delftse Bijbel van 1477 (gedeeltelik naar MW.).

**Delfl. Bijl.*

**Despars.*

Despars (*Wydts*). Chronyke van Vlaenderen enz. (voortgezet tot 1725), gedrukt bij A. Wydts, Brugge.

**Devoet B.* (36).

Devoet Boecgen (*Utr.*) z. v. Helten, Mndl. Spraakkunst IV op *Db.* (naar v. Helten).

Dieninghoff. J. Dieninghoff, Die Umschreibungen aktiver Vergangenheit mit dem Participium Praeteriti im Althochdeutschen, Bonn 1904 (diss.).

Diepenveen hs. Van den Doechden der vuriger ende stichtiger Susteren van Diepen Veen, uitg. D. A. Brinkerink, Groningen 1904 (Mndl. Bibl 70 en 72—74).

D. Cat. z. MW. 2, 3.

D. Wtb. J. en W. Grimm (e. a.), Deutsches Wörterbuch, Leipzig 1854 vlgg.

Eleg. Karel ende Elegast, uitg. E. T. Kuiper, Amsterdam 1891.

Emsländ. Gr. H. Schönhoff, Emsländische Grammatik, Heidelberg 1908 (Germ. Bibl., hrg. W. Streitberg).

*Eng. hss. z. MW. 4, 10.

Esmor. Een Abel Spel van Esmoreit enz., in Mndl. Dram. Poëzie [2] 1 vlgg. (Mndl. Bibl. 63).

Esop. Esopet, uitg. J. de Cock, Leuven 1906 (Leuvense Tekstuitgaven 1).

**Esopus.* Incunabel van 1485.

Everaert. Spelen van Cornelis Everaert, uitg. J. W. Muller en L. Scharpé, Leiden 1898, 1900. Nummer van het stuk en versregel.

Feestrede. Feestrede, utspritsen to Ljouwert ... op 'e 5te Septimber 1894, fen Waling Dykstra, Leeuwarden.

Ferg. Ferguut, uitg. J. Verdam, Leiden 1908 (Mndl. Bibl.).

Flor. of *Floris.* Floris ende Blancefloer, uitg. H. E. Moltzer, Groningen 1879 (Mndl. Bibl. 23).

Flovent. Fragmenten van Flovent, uitg. Kalff, Ep. Fragm. 187 vlgg. (Mndl. Bibl. 39).

Franc. z. MW. en vgl. Tijdschr. 4, 100 vlgg.

Franquinet, Jonk bij Jonk. G. D. Franquinet, Jonk bij Jonk, en Auwt bij Auwt [2], Maastricht (Leiter-Nypels).

Fri. Wdb. Waling Dijkstra e. a., Friesch Woordenboek, Leeuwarden 1898 vlgg.

Froissart 1. Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen, getranslateert ... bij Gerijt Potter van der Loo, uitg. N. de Pauw, dl. 1, Gent 1898 (Vla. Acad.).

Froissart 3. Vlaamsche Kroniek van Vlaanderen, zijnde dl. 3, afl. 1 van de vorige uitgave, Gent 1909.

Froissart Tijdschr. 8. Uittreksels uit andere gedeelten van de vertaling van Froissart, in Tijdschr. 8, 275 vlgg., uitg. J. W. Muller.

Frysk. Bybl. Fryske Bybleteek, fen F. Buitenrust Hettema, Utrecht 1895 vlg.

Geel. J. Geel, Onderzoek en Phantasie enz., uitg. W. P. Wolters [4], Leiden 1880.

**Geld. Oudh.* z. MW. 2, 4.

Gelre, Wapenb. fr. Fragment van Gelre's Wapenboeck, uitg. K. Regel in Tijdschr. 5, 19 vlgg.

**Gendsch Chtb.*

Gest. Rom. Gesta Romanorum; waar de blz. is opgegeven, naar MW. (druk van 1481); waar het hoofdstuk is opgegeven, naar de druk van 1512 op de Universiteitsbibliotheek te Groningen.

**Getijd. M.* z. MW. 2, 5.

Gloriant. Een Abel Spel ... van den Hertoghe van Bruuyswijc, enz., in Mndl. Dram. Poezie[2] 38 vlgg. (Mndl. Bibl. 63).

**Gonnet, Zijlkl.* z. MW. 3, 8.

Grimm, met of zonder *Gr.* of *Gramm.* J. Grimm, Deutsche Grammatik.

Griseldis. z. MW. 2, 4.

Griseldis Tijdschr. 17. Die Historie van Griseldis, uitg. J. Verdam in Tijdschr. 17, 19 vlgg.

**Gulden Thr.*

Gunnink. J. Gunnink, Het dialect van Kampen en Omstreken, Kampen 1908 (Amsterd. diss.).

**Haagse Bijbel.* z. MW. 4, 10 op *Bijbel van* 1360.

de Haas-Okken, Olle Vr. T. K. E. de Haas-Okken, Olle Vrunden in Grönnegerland, Leeuwarden (1905).

Hadew. Lied Liederen van Hadewijch, uitg. J. Snellen, Amsterdam 1907 (Leidse diss.). Nummer en versregel.

Hadew. Meng. Hadewijch's Mengeldichten in Werken van Zuster Hadewijch 1, uitg. J. F. J. Heremans en C. J. K. Ledeganck, Gent 1875, blz. 173 vlgg. (Vlaamsche Bibliophilen). Nummer en versregel.

Hadew. Proza. Werken van Zuster Hadewijch 2, uitg. J. Vercoullie, Gent 1895 (als voren). De tweede verwijzing, tussen haakjes, is naar Hadewijch. Proza, uitg. J. v. Mierlo Jr., Leuven (Leuvense Tekstuitgaven 4^{1-3}), aangeduid als *v. Mierlo.*

Han. H. Een Tafelspeelken van twee Personagien, eenen Man ende een Wijf, ghecleet up zij boerssche, in Mndl. Dram. Poëzie[2] 186 vlgg. (Mndl. Bibl. 66).

**Hans. Recess.* z. MW. 2, 6 en 5, 11.

Heiligenlev. z. MW. 3, 8.

Heim. (*Kausler*). Heimelijcheit der Heimelijchede in Kausler's Denkmäler 2, 483 vlgg.

Hel. Heliand, hrg. E. Sievers, Halle 1878.

Hildeg Gedichten van Willem van Hildegaersberch, uitg. W. Bisschop en E. Verwijs, 's Gravenhage 1870. Nummer en versregel.

Hist. Gen. z. MW. 3, 7.

H. Cruus v. Breda. L. Wirth, Het Heilige Kruis en de Denensage te Breda, Groningen 1893 (Mndl. Bibl. 49).

**Hooglied.* z. MW. 4, 10.

Houben. J. H. H. Houben, Het Dialect der Stad Maastricht, Maastricht 1905 (Amsterd. diss.).

**Hs. Acq.* z. MW. 2, 5.

**Hs. Moll* 3, 7 en 8. z. MW. 2, 4.

**Hs. Moll* 5.?

**Hs. Serm. G.* z. MW. 2. 5.

**Hs. IIe Partie.* z. MW. 4, 9.

*Hs. U. z. MW. 2, 4.
*Hs. Welmoet. z. MW. 4, 9.
*Hs. Yp. Vgl. echter beneden Jan Yp.
*Hs. 71, 75, 80 en 87.
*Hs. 113.?
*Hs. v. 1348.
*Hs. v. 1423.
*Hs. v. 1439. z. MW. 4, 9.

Huge v. Bord. Ep. Fr. Huge van Bordeeus, in Kalff's Ep. Fragm. 229 vlgg. (Mndl. Bibl. 40).

Huge v. Bord. Tijdschr. 17. Ander fragment van hetzelfde gedicht, uitg. J. Verdam in Tijdschr. 17, 92 vlgg.

*Huge v. Bord. Volksb. Huyge van Bourdeus, hrg. F. Wolf, Stuttgart 1860 (Litterar. Verein).

Hûsfrieun 12. 1. De Frîske Hûsfrieun ..., ûtjown fen Waling Dijkstra, dl. 12, afl. 1, Franeker 1862.

Iduna 13. Iduna. Frîske Rîm end ûnrîm, samla fon Harmen Sîtstra, 13e boek, Leeuwarden 1857.

*Invent. v. Brugge.

*Invent. v. Brugge, Introd. z. MW. 1, 1.

Isid. Der althochdeutsche Isidor, hrg. G. A. Hench, Straatsburg 1893 (QF. 72).

*Jacobik. z. MW. 1, 2 op *Gesch. d. Jacobik.*

Jan v. Dixmude. z. Stallaert 1, p. XI (naar Stallaert).

Jan Yp. La Chirurgie de maître Jehan Yperman [2], ed. M. C. Broeckx, Antwerpen 1866. Vgl. boven *Hs. Yp.*

Karlmeinet. Karl Meinet, hrg. A. v. Keller, Stuttgart 1858.

Kerk. Cl. Der Kerken Claghe, in Stroph. Ged. [2] 114 vlgg. (Mndl. Bibl. 57).

Kerst. Leven van Sinte Christina de Wonderbare, uitg. J. H. Bormans, Gent 1850.

Claes' Bijvoegsel. D. Claes, Bijvoegsel aan de Bijdrage tot een Hagelandsch Idioticon, enz., Gent 1904 (Vla. Acad.).

Claus. Die Clausule van der Bible, in Stroph. Ged. [2], blz. 120 vlgg. (Mndl. Bibl. 57).

Con. Somme [2]. z. MW. 5, 11.

Corn. en Verv. P. J. Cornelissen en J. B. Vervliet, Idioticon van het Antwerpsch Dialect, Gent 1899 vlgg (Vla. Acad.).

Couchi. Van den Borchgrave van Couchi, uitg. M. de Vries in Tijdschr. 7, 134 vlgg, en zie ald. 17, 304 vlgg.

*Lanfr. of *Lanfr.-hs.*

Lansel. v. D. Een Abel Spel van Lanseloet van Denemerken, enz., in Mndl. Dram. Poëzie[2], blz. 78 vlgg. (Mndl. Bibl. 63).

Lapekoer. De Lape Koer fen Gabe Skroor, heruitg. F. Buitenrust Hettema, Leeuwarden 1899.

Laurenberg, Skimpged. Laurembergs Scherzgedichte, hrg. Edw. Schröder, Norden en Leipzig 1909 (Drucke d. Ver. f. nd. Sprf. 5).

Lev. Lutg. z. MW. 4, 10.

*Lev. v. Elisab. z. ald.

Limb. z. MW. en vgl. Tijdschr. 8, 161 vlgg.

Limb. Serm. z. MW. 4, 9. Blz. en regel van de uitgaaf.

Linschoten. Itinerario Voyage ofte Schipvaert van Jan Huygen van Linschoten naer Oost ofte Portugaels Indien 1579—1592, uitg. H. Kern, 's-Gravenhage 1910 (Werken uitg. door de Linschoten-Vèreeniging 2).

Lorr. z. MW.

Lorr. fr. 1, 2 en 3. Fragmenten van de Roman der Lorreinen, 1e, 2e en 3e boek, uitg. J. C. Matthes, Groningen 1876 (Mndl. Bibl. 17).

Lorr. Nieuwe fr. A, B, C, D. Nieuwe fragmenten van dezelfde roman, uitg. M. de Vries in Tijdschr. 3, 9 vlgg.

Lorr. Ep. Fr. Ander fragment, uitg. in Kalff's Ep. Fragm. 130 vlgg. (Mndl. Bibl. 39).

L. v. J. De uitgaaf van hs. L (rechter blz.) in J. Bergsma, De Levens van Jezus enz., Groningen 1895 vlgg. (Mndl. Bibl. 54, 55, 61). Blz. en regel van de uitgave.

L. v. J. H en *S.* Varianten bij Bergsma ald. (linker blz., tekst en onderaan).

Madelg.-fr. z. MW. 3, 8.

Malegijs Tijdschr. 15 en 20. Fragmenten van de Malegijs, uitg. W. L. de Vreese in Tijdschr. 15, 289 vlgg. en J. Verdam ald. 20, 5 vlgg.

Maleg. Volksb. Die schoone Hystorie van Malegijs, uitg. E. T. Kuiper, Leiden 1903 (Ndl. Volksboeken 5).

Mande Bijl. z. MW. 5, 11.

**Mander.* (*L*). z. MW. op *Mander.*

Marialeg. z. MW. 5, 11.

1. *Mart.* Wapene Martijn in Stroph. Ged.[2] 1 vlgg. (Mndl. Bibl. 56).

2. *Mart.* Dander Martijn ald. 46 vlgg. (id. id.).

Mar. v. N. Mariken van Nimmeghen, uitg. in Mndl. Dram. Poëzie[2] 277 vlgg. (Mndl. Bibl. 71)

Mar. v. N. proza. Het proza in de noten ald. Blz. van de uitgaaf.

Matthijsz. z. MW. op *Matth.*

**Medicinaelb.* z. MW. 2, 5.

v. Mierlo. z. op *Hadew. Proza.*

**Mir.* z. MW. 2, 4.

Mndl. Bibl. Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde, red. H. E. Moltzer e a., Groningen, later Leiden, 1868 vlgg. Het eerste cijfer duidt de aflevering aan.

Mndl. Dram. Poëzie[2]. Middelnederlandsche Dramatische Poëzie[2], uitg. P. Leendertz Jr., Groningen 1900 vlgg. (Mndl. Bibl. 63, 66, 67, 71 enz.).

Mndl. Fragm. z. MW. 4, 9.

v. Moerkerken, Kluchtsp. P. H. v. Moerkerken, Het Nederlandsch Kluchtspel in de 17de Eeuw, Sneek (J. F. v. Druten).

MSD. K. Müllenhoff und W. Scherer, Denkmäler deutscher Poesie und Prosa usw.[3], Berlijn 1892.

MW. of *Mndl. Wdb.* Middelnederlandsch Woordenboek.

Nd Jahrb. Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung, Bremen, later Norden en Leipzig, 1876 vlgg.

**Ndl. Geest. Lied.* z. MW. 3, 7.

NED. New English Dictionary.

**Ned. Get.* z. MW. 2, 5.

**Ned. Proza.*

Notk. of *Notker.* Die Schriften Notkers und seiner Schule, hrg. P. Piper, Freiburg i. B. en Tübingen 1882 vlg.

Nu noch. Een ghenouchelicke Clute van Nu noch, enz. in Mndl. Dram. Poëzie[2] 198 vlgg. (Mndl. Bibl. 67).

NW. of *Ndl. Wdb.* Woordenboek der Nederlandsche Taal.

Oefen. Een goede oefeninghe van den leven ons heren, Leiden 1498 (naar v. Helten).

O. H. Passie. Van ons Heren Passie, uitg. J. Verdam in Tijdschr. 25, 211 vlgg.

**Oork. v. Helmond.* z. MW. 2, 4.

Openb. v. Joh. z. MW. 1, 2.

Opprel. A. Opprel, Het Dialect van Oud-Beierland, 's Gravenhage 1896 (Leidse diss.).

O. R. v. Dordr. z. MW.

Oudste Rek. v. Dordr. z. MW. 3, 8.

O. Test. Lettk. 337. Het Oude Testament Cat. mss. v. d. Mij v. Lettk. no. 337 (naar v. Helten)

O. Vaderl. R. Verslagen en Mededeelingen van de Vereeniging tot Uitgave der Bronnen van het Oude Vaderlandsche Recht, 's Gravenhage 1885 vlgg.

Oversee. Van den Lande van Oversee, in Stroph. Ged.[2] 136 vlgg. (Mndl. Bibl. 57).

**Pass. S.* Passionael Somerstuck. Druk van 1480.

Pass. S. (1489). Hetzelfde. Druk van 1489 (naar Oudemans).

Pass. S. (1500). Hetzelfde. Druk van 1500 (naar v. Helten).

**Pass. W.* z. MW.

Paul. H. Paul, Die Umschreibung des Perfektums im Deutschen mit haben und sein, München 1902 (Abh. d. k. bayer. Akad. d. W. 1. Cl. Bd. 1. Abth.).

Paul, DWtb. H. Paul, Deutsches Wörterbuch[2], Halle 1908.

**Pelgrimage.* z. MW. 4, 9.

Perch.-fr. Fragment van de Perchevael, uitg. J. te Winkel in Tijdschr. 13, 26 vlgg.

**Perch.-fr.*[1] z. MW. 3, 8 op *Perch.-fr.*

Plaijerwater Een Cluijte van Plaijerwater, in Mndl. Dram. Poëzie[2] 160 vlgg. (Mndl. Bibl. 66).

Polit. Gedichten. Ph. Blommaert, Politieke Liederen, Balladen, Refereinen, en Spotgedichten der XVI[e] Eeuw, Gent (Vlaemsche Bibliophilen).

Pro Excol. z. MW. 1, 1.

Profijt. Liedeb. z. MW. 3, 7. Nummer. koeplet en versregel.

Proza-Alex. z. MW. 4, 10.

Proza-Rein.[2] z. MW. 4, 9.

Proza-Serv. z. MW. 2, 6.

**Proza-Sp* z. MW. 1, 1.

Proza-Sp. d. S. z. MW. 5, 11.

Publ. Limb. z. MW. 2, 6.

**Receptenb.*[1] z. MW. 2, 5.

Reg. Bisd. z. MW. 3, 7.

Rein. Van den Vos Reynaerde. Het versnummer naar Jonckbloet's uitgave (als in MW.), de tekst naar die van F. Buitenrust Hettema en J. W. Muller, Zwolle (1903) (Zwolsche Herdrukken no. 18).

Rein. 2. Reinaerts Historie in Reinaert, hrg. E. Martin, Paderborn 1874.
Rein. f. Van den Vos Reynaerde, hrg. H. Degering, Munster 1910.
Rek. d. Cam. z. MW. 1, 1.
**Rek. Heilige-Geest te Brielle.*?
**Rek. v. Gent.* z. MW. 1, 1.
Rek. v. Hattem. z. MW. 4, 10.
Rek. v. Rott. z. ald.
Ren. v. Mont. z. MW. op *Ren.*
Rincl. Het Mndl. Leerdicht Rinclus, uitg. P. Leendertz, Amsterdam 1893 (diss.).
Roel. Fragmenten van het Roelantslied, in Kalff's Ep. Fragm. 57 vlgg. (Mndl. Bibl. 38).
Rose fr. Fragmenten van de andere bewerking van de Rose, in Verwijs' uitgaaf 245 vlgg.
Rubben. Die Sotternie van Rubben, in Mndl. Dram. Poëzie[2] 152 vlgg. (Mndl. Bibl. 66).
R. v. Leiden. z. MW. 1, 2.
R. v. Vollenh. z. MW. 2, 3.
Sacr. Tspel van den Heiligen Sacramente van der Nyeuwer Vaert, in Mndl. Dram. Poëzie[2] 213 vlgg. (Mndl. Bibl. 67 en 71).
Schönhoff. z. *Emsländ. Gr.*
v. Schothorst. W. van Schothorst, Het Dialect der Noord-West-Veluwe, Utrecht 1904 (diss.).
Sch. Weichs. J. A. en L. Leopold, Van de Schelde tot de Weichsel, Groningen 1882.
Serv. Sinte Servatius Legende van Heynrijck van Veldeken, uitg. J. H. Bormans, Maastricht 1858; vgl. de kollatie van L. Scharpé in Leuvensche Bijdragen 3, afl. 1, waar ook de fragmenten *Serv. Lpzg* en *Serv. M.* te vinden zijn.
Sev. Blisc. O. Vr. Die Sevenste Bliscap van onser Vrouwen, in Mndl. Dram. Poëzie[2] 329 vlgg. (Mndl. Bibl. 71).
Seven Vroed. z. MW. 3, 7 op *Seven Vroeden.*
Seven Wisen Volksb. z. MW. 4, 10.
Somer e. W. Tspel van den Somer ende van den Winter, in Mndl. Dram. Poëzie[2] 136 vlgg. (Mndl Bibl.).
**Sp. d. J.* z. MW. op *Spieg. d. J.*
**Sp. d. Leken.* z. MW. 4, 10.
**Sp. d. Moniken.* z. ald.
Sp. d. Sonden. z. MW. 5, 11.
**Sp. d. Volc.*
Spil f. d. Upstand. Dat Spil fan der Upstandinge, hrg. L. Ettmüller, Quedlinburg en Leipzig 1851 (Bibl. d. ges. deutschen Nat.-Lit. 31).
**Sp. o. B.* z. MW. 2, 5.
Stadr. v. Steenw. z. MW. 4, 9.
Stallaert. K. Stallaert, Glossarium van verouderde Rechtstermen enz., Leiden 1890 vlgg.
Starter. J. J. Starters Friesche Lusthof, uitg. J. van Vloten, Utrecht 1864. Starter's Fries is echter aangehaald uit Frysk. Bybl. 1.
Statenb. of *Statb.* Statenbijbel. De aanhalingen naar de druk van 1826, behalve de aan het NW. ontleende (naar de druk van 1688).

Statutb. v. Mstr. Statutenboek van Maastricht van 1380, uitg. L. Crahay in Coutumes de la Ville de Maestricht, Brussel 1876 (Recueil d. anc. Cout. de la Belg.).

Stoett of *Stoett*². F. A. Stoett, Middelnederlandsche Spraakkunst. Syntaxis, 's Gravenhage 1909.

*Stoett*¹. Dezelfde, Proeve eener beknopte Middelnederlandsche Syntaxis, 's Gravenhage 1889 (Leidse diss.).

Stoke. Rijmkroniek van Melis Stoke, uitg. W. G. Brill, Utrecht 1885.

*Stroph. Ged.*² z. MW. 4, 10.

Taf. up Dr. K. Een Tafelspeelken van twee Personagen om up der Drij Conijnghen Avond te spelen, in Mndl. Dram. Poëzie² 181 vlgg. (Mndl. Bibl. 66).

Talen e. a., Nederlandse Taal of *Ndl. Spraakl.* J. G. Talen, R. A. Kollewijn en F. Buitenrust Hettema, Nederlandse Taal. Proeve van een Nederlandse Spraakleer, Zwolle 1908.

Teirlinck. I. Teirlinck, Zuid-Oostvlaandersch Idioticon, Gent 1908 vlgg. (Vla. Acad.).

Tijdschr. Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde, Leiden 1881 vlgg.

Tondal. z. MW. 1, 1.

Torec. z. MW. 1, 1.

Trou m. bl. Trou moet blycken. Tooneelstukken der zestiende eeuw, uitg. G. Kalff, Groningen 1889.

Troyen hs. Dit is die Istory van Troyen enz., uitg. N. de Pauw en E. Gailliard, dl. 1—3, Gent 1889 vlgg. (Vla. Acad.), met raadpleging van Verdam's gedeeltelike uitgaaf in Mndl Bibl. 10—12 en zijn artikelen in Tijdschr. 23, 156 vlgg. 257 vlgg. en 24, 172 vlgg.

Troyen var. De fragmenten van hetzelfde werk in dl. 4 van de uitgaaf, Gent 1892. (*S.*) of (*Segher*) betekent dat het vers tot een van de dichter Segher afkomstig gedeelte behoort.

**Troyen Volksb.*

**Vaderb.* z. MW. 1, 1.

**Vaderl.* z. MW. 2, 5.

Velth. Spiegel Historiael van Lodewijk van Velthem, uitg. I. le Long, 1717, boek 1 en 2 naar de verbeterde lezing van H. Vander Linden en W. de Vreese in hun uitgaaf voor de Belgische Kon. Academie, dl. 1, Brussel 1906.

V.-Eneide. Heinrichs von Veldeke Eneide, hrg. O. Behaghel, Heilbronn 1882. Spelling gewijzigd.

V Maegd. Het Spel van de V vroede ende van de V dwaeze Maegden, in Mndl. Dram. Poëzie² 388 vlgg. (Mndl. Bibl.).

**Voorgeb. v. Gent.* z. MW. 2, 4.

**Vr. Heim.*

Wap. Mart. z. 1. *Mart.*

v. d. Water. A. van de Water, De Volkstaal in het Oosten van de Bommelerwaard, Utrecht 1904 (Leidse diss.).

v. Weel. M. A. van Weel, Het Dialect van West-Voorne, Leiden 1904 (Amsterd. diss.).

Wfri. Stadr. z. MW. 2, 3.

Wilmanns. W. Wilmanns, Deutsche Grammatik, Straatsburg 1893 (1897²) vlgg.

Wintergrien. Waling Dijkstra, Wintergrien, Joure 1886.

Winter e. S. Een Abel Spel vanden Winter ende vanden Somer, in Mndl. Dram. Poëzie[2] 135 vlgg. (Mndl. Bibl. 66).

Wisselau. Van den Bere Wisselau, in Kalff's Ep. Fragm. 13 vlgg. (Mndl. Bibl. 38).

Wittek. v. S. Gwidekijn van Sassen, ald. 161 vlgg. (id. id. 39).

Wunderlich. H. Wunderlich, Der deutsche Satzbau[2], Stuttgart 1901.

v. Zeggelen, Dichtw. De Dichtwerken van W. J. van Zeggelen[6], Rotterdam (Elsevier).

De met het Participium Praeteriti omschreven Werkwoordsvormen in 't Nederlands.

I. Inleiding.

§ 1. Ofschoon de omschrijvingen met het participium praeteriti, in 't biezonder de omschrijving van het perfektum, in 't Nederlands, al in tal van spraakkunsten, woordenboeken en artikelen een min of meer uitvoerige behandeling hebben gevonden, ontbreekt een histories onderzoek tot dusver bijna geheel. In het onderstaande wil ik enigszins in die leemte pogen te voorzien, maar dat er voor anderen nog wat te doen zal blijven, zelfs indien mijn uiteenzettingen als juist worden aanvaard, ben ik mij zeer wel bewust. Inzonderheid is het mij voorshands soms onmogelik gebleken, de tijd vast te stellen waarin de ene omschrijving verruild werd voor de andere; immers voor 't Nieuwnederlands tijdperk ontbreekt een verzameling van bouwstoffen in de meeste gevallen geheel, en zelfs voor het Middelnederlands missen wij, zolang Verdam's reuzewerk niet voltooid is, nog een vrij aanmerkelik deel van de woordeschat. In dit laatste gemis kon ik, door zelf te verzamelen, ten dele voorzien; ook voor de zestiende eeuw was het mogelik, Verdam's aanhalingen uit de eerste helft te vermeerderen en er nieuwe uit de tweede helft bij te voegen, maar een enigermate volledige verzameling van plaatsen uit de zeventiende en achttiende eeuw bijeen te brengen was een onbegonnen werk, zodat ik mij hier in hoofdzaak heb moeten beperken tot wat het Nederlandsch Woordenboek verschaft.

§ 2. Over de omschrijvingen in de overige Germaanse talen, met uitzondering van het Hoogduits, bestaan geen afzonderlike werken, enkel zeer verspreide, min of meer uitvoerige meedelingen en opmerkingen in boeken van verschillenden aard; in sommige Germaanse talen, met name Engels en Zweeds, zijn trouwens de toestanden zo geheel anders geworden, vergeleken met wat ze vroeger waren, dat voor de verklaring van het tegenwoordig gebruik een uitvoerige behandeling van het vroegere niet nodig is. Met de omschrijvingen in 't Hoogduits heeft men zich al herhaaldelik beziggehouden, en Weiland, de eerste die het Nederlands gebruik schijnt te hebben behandeld, ontleende zijn voorstelling daarvan aan Adelung.

Van histories standpunt werd het vraagstuk bekeken door Jacob Grimm in zijn Deutsche Grammatik, daarna door tal van anderen, en ten slotte, zeer

nauwkeurig, maar alleen ten aanzien van het perfektum, door HERMANN PAUL, gedeeltelik op het voetspoor van MAX WILHELM GÖTZINGER en OTTO BEHAGHEL. Daar het Hoogduits aan de ene kant, en 't Nederlands en Nederduits aan de andere pas lankzamerhand uiteen zijn gegaan, zijn die onderzoekingen ons van groot nut, te meer daar bij gebrek aan Oudnederfrankiese bronnen voornamelik Oudhoogduits en Oudsaksies ons moeten inlichten over de uitgangspunten van de ontwikkeling in onze taal.

§ 3. Het meeste heb ik, naast het Middelnederlandsch Woordenboek, die onuitputtelijke mijn van bouwstoffen, voor mijn werk te danken aan H. PAUL, Die Umschreibung des Perfektums im Deutschen mit *haben* und *sein*, verschenen in de Abhandlungen der k. bayer. Akademie der Wiss. 1. Cl. 22. Bd. 1. Abth., München 1902. s. 161 ff., waarin men de voornaamste oudere werken vermeld vindt.

PAUL heeft m. i. de door ADELUNG opgestelde theorie *a priori*, die in schoolboeken nog wel lang zal blijven spoken, de nekslag gegeven. ADELUNG's „hoofdregel" voor het perfektum van de intransitieve werkwoorden, gegeven in zijn Umständliches Lehrgebäude der Deutschen Sprache 1 (Leipzig 1782), 823 luidde dat „diejenigen Intransitiva, wobey das Subject thätig, oder doch mehr thätig als leidend gedacht werden muss, *haben*, diejenigen aber, wobey es leidend, oder doch mehr leidend als thätig vorgestellet wird, *seyn* bekommen". Bij P. WEILAND, Nederduitsche Spraakkunst (Amsterdam 1805) 1, § 270—274 vindt men niets dan een weerklank van de voorschriften van de Duitse grammatikus, o. a. de hoofdregels: „(De onzijdige werkwoorden) bekomen het hulpwoord *hebben*, wanneer zij meer een bedrijf dan lijden beteekenen" (§ 270) en „Zoodanige onzijdige werkwoorden, waarbij het onderwerp, of de persoon, meer lijdend dan bedrijvend gedacht wordt, hebben het hulpwoord *zijn* bij zich" (§ 271), waarop de schrijver dan aan weerskanten uitzonderingen vermeldt. Juist is tot zekere hoogte zijn toevoegsel in § 273, dat ww. van beweging „genoegzaam altoos" met *zijn* voorkomen, als de plaats wordt aangewezen, waar (bedoeld is: waarheen of waarvandaan) de beweging geschiedt, met de voorbeelden *hij is tot aan de poort gegaan*, *het bloed is uit zijne aderen gesprongen*, enz., naar ADELUNG 1, 830.

§ 4. Uit ADELUNG's eigen woorden „mehr thätig als leidend" en omgekeerd bleek al, en uit zijn verdere beschouwingen blijkt nog duideliker, dat zijn regel niet uit de feitelike toestand is afgeleid, hetgeen niet belette dat zelfs een GRIMM zich er niet aan kon ontworstelen (PAUL t. a. p. 161, zie de bewijzen Deutsches Wtb. op *haben* 4, 2, 71 ff. en *passim*), en dat nog in het in 1892 (1901[2]) verschenen werk van WUNDERLICH, Der deutsche Satzbau (zie 2e dr. 1, 213) de oude theorie wordt opgerakeld (PAUL t. a. p.), nog wel nadat eerst een groot aantal voorbeelden zijn aangehaald die de ondeugdelikheid ervan aantonen.

En toch had jaren tevoren M. W. GÖTZINGER in zijn werk Die deutsche Sprache 1 (Stuttgart 1836), 474 ff. een andere weg gewezen, die later door BEHAGHEL (D. Sprache 209, Zschr. f. d. Philol. 32, 64 ff.) en PAUL (t. a. p.) opnieuw werd bewandeld. Volgens hem is de regel deze: „Alle Transitive, alle Mittelverben, und von den Intransitiven die Neutra, nehmen haben zu sich, alle Inceptive hingegen seyn", en vervolgens zegt hij dat ieder ww. inceptief wordt en *seyn* aanneemt, „sobald es den Uebergang an einen andern Ort und eine Veränderung der Stellung anzeigt" (voorbeelden: *ich bin in die Stadt geeilt*, *die Lerchen sind in die Luft geschwebt*,

tegenover *ich habe mit der Arbeit geeilt, das Unglück hat über unserm Haupte geschwebt*) en toont aan, dat bij ww. die meestal inceptieve betekenis hebben *seyn* zijn mededinger verdrongen heeft (b.v. *ich bin den ganzen Tag gelaufen*, voor ouder *ich habe* enz.). Ook spreekt hij over het gebruik van *seyn* bij *stehen*, *sitzen*, *liegen* in Zuidduitsland en wat daarmee in verband staat, en vermeldt als vreemde afwijkingen van de regel *bleiben* en *wësen* (*seyn*). GÖTZINGER's beschouwing bevat de kiem van die van BEHAGHEL en PAUL.

§ 5. In Nederland werd de theorie van ADELUNG en WEILAND aangevallen in 1837 (het jaar van het verschijnen van GRIMM's Deutsche Grammatik IV), door de bekende taalgeleerde L. A. TE WINKEL in de Jager's Taalkundig Magazijn 2, 315—328, en door H. A. HAMELBERG in een Hoogduitsche Spraakkunst voor Nederlanders, blz. 359. Het laatste werk is niet tot mijn beschikking, maar de schrijver deelde naderhand (1847) zijn inzichten opnieuw mee in het Magazijn van Nederlandsche Taalkunde 1, 36—39.

TE WINKEL kwam in zijn nog altijd lezenswaardig artikel tot het besluit dat van de intransitieve werkwoorden A. met *zijn* worden vervoegd: 1°. die werkwoorden welke het geraken in een toestand, het bewerken van een hoedanigheid aanduiden (als *sterven*, *ontaarden*, *ontwaken*), 2°. diegene welke een blijven in een toestand te kennen geven (als *blijven*, *uitblijven*), 3°. die welke een beweging, als verandering van plaats beschouwd, [1]) aanduiden (als *komen*, *dalen*, [2]) *uitgaan*), en B. met *hebben*: 1°. zulke ww. die een bepaalde toestand of wijziging van het bestaan uitdrukken, zonder verandering van de hoedanigheid (*arbeiden*, *horen*, *denken*), 2°. diegene welke een beweging aanduiden welke niet als een plaatsverandering beschouwd wordt [1]) (*wij hebben gereden*, *en zij hebben gelopen*), 3°. die welke een beweging te kennen geven welke niet aan het bewegende voorwerp, maar overdrachtelik aan iets anders toegeschreven wordt (*de fontein heeft gesprongen*), 4°. bij wederkerige ww., 5°. bij onpersoonlike ww., uitgezonderd *gebeuren*, *geschieden*, *gelukken*.

Ofschoon deze onderscheidingen noch geheel bevredigend, noch afdoende waren, mogen zij toch in menig opzicht een vooruitgang heten, vergeleken bij de regels van WEILAND, die *is gedaald*, *heeft geslapen* en dgl. eenvoudig als onverklaarbare uitzonderingen moest betitelen, en het is niet te verwonderen dat inzonderheid TE WINKEL's A 3 en B 2 een grote rol spelen in de artikelen van het Ndl. Wdb. die aan ww. van beweging zijn gewijd, en dat zelfs in de nieuwste Nederlandse spraakkunst [3]) zijn A 1—3, vermengd met overblijfselen uit WEILAND, voortleven.

§ 6. HAMELBERG's regels waren schijnbaar eenvoudiger. Volgens hem worden met *hebben* vervoegd de ww. die een duurzame werking te kennen geven, met *zijn* diegene bij welke men aan duurzaamheid van de werking niet kan denken, wat men, zegt hij, prakties kan bewijzen doordat men er geen bepaling van tijd als *lang*, *kort* voor kan zetten, en enkele andere. [1]) Ten slotte heeft men hier niets dan een ezelsbruggetje; verklaard wordt er niets.

Het artikel van HAMELBERG gaf intussen TE WINKEL aanleiding tot de samenvatting van zijn regels in één enkele, aldus: „Alle werkwoorden vor-

---

[1]) Ik kursiveer.

[2]) Er staat *laden*, blijkbaar een drukfout.

[3]) Talen e. a., Nederlandse Taal § 263.

men hunne zamengestelde verledene tijden met *hebben*, uitgezonderd die, welke eene verandering, hetzij van toestand, hetzij van plaats, uitdrukken; deze laatste, benevens *zijn* en *blijven*, worden met *zijn* vervoegd." Tevens betoogde TE WINKEL dat het verschil tussen zijn eigen regel en die van HAMELBERG niet zo groot was als deze veronderstelde, daar de twee vrijwel op hetzelfde neerkwamen (Magaz. v. Ndl. Taalk. 2, 31—34). Naar het mij toeschijnt, kwam TE WINKEL's regel in de nieuwe vorm de waarheid nabij, en een halve eeuw later gaf WILMANNS feitelik dezelfde voor het Hoogduits (D. Gr. 3, 148 ff.).

Zonder waarde is een stukje van J. H. E. in Mag. v. Ndl. Taalk. 3, 234—237, weinig betekenend en meer beredenerend dan rekening houdend met de feiten TE WINKEL's bestrijding ald. 253—265, niet gelukkig ook de opmerkingen van deze laatste over *vergeten zijn* ald. 260 vlgg. en 4, 28 vlg.; verstandiger was wat J. VAN LENNEP ald. 5, 57 vlgg. over *ik ben het vergeten* en *ik ben gestopt* in 't midden bracht.

§ 7. In BRILL's Hollandsche Spraakleer (Leiden 1846), waar het onderscheid vrij uitvoerig behandeld wordt op blz. 620, 623—626, wordt als verschil opgegeven: „*Ik heb geloopen* .. geeft rekenschap van eene tegenwoordig voleindigde *handeling*, ... *ik ben geloopen* stelt een tegenwoordigen *toestand* voor, op de handeling gevolgd, en meldt dus, dat men zich, na geloopen te hebben, ergens (ik ben *hierheen geloopen*) of in zekeren toestand (ik ben *moe geloopen*) bevindt". Ook de „vrijwillige daad" van ADELUNG moet nog eens dienstdoen, blz. 624.

De beschrijving in 't Ndl. Wdb. 6, 224 is beknopt (nader wordt naar de afzonderlike artikelen verwezen). Het heet daar dat *hebben* wordt gebruikt: 1°. bij transitieve ww., 2°. bij transitieve ww. zonder objekt, 3°. bij intr. ww. die een doen betekenen (waaronder de voorbeelden *horen* en *zien* een enigszins vreemd figuur maken), 4°. bij ww. die het verkeren in een toestand aanduiden; er gaat vooraf een korte, maar juiste geschiedenis, en dan volgt deze karakteristiek van het verschil bij intransitieve ww.: dat „bij 't gebruik van *hebben* meer gedacht wordt aan het voltooid zijn van de verrichting of werking, daarentegen bij dat van *zijn* aan de verandering van toestand of van plaats die 't gevolg is van de afgeloopen handeling of werking", in hoofdzaak dus TE WINKEL's regel. Tal van voorbeelden, ook van afwijkingen, voltooien de behandeling.

In de boven (§ 5) aangehaalde Nederlandse Spraakleer § 263 heet het, dat in de vervoeging met *hebben* de handeling het krachtigst wordt uitgedrukt, een verklaring waarin de theorie van ADELUNG nog voortleeft, maar die ons niets verder brengt.

Geheel anders in de onlangs verschenen tweede druk van STOETT's Middelnederlandsche Syntaxis § 268 vlgg. De behandeling berust op PAUL en WILMANNS, maar laat vele raadselen onopgelost.

Met het bovenstaande is, zover ik weet, het voornaamste opgesomd wat over de omschrijving van het perfektum in 't Nederlands is geschreven. Het zal nu onze taak zijn, na te gaan, in hoeverre de opgegeven regels en onderscheidingen de toets van de kritiek kunnen doorstaan, en op welke manier het tegenwoordig gebruik zich heeft ontwikkeld, waarbij dan tevens de overige omschrijvingen met het participium praeteriti ter sprake kunnen komen.

§ 8. De omschrijving van de samengestelde tijden waarmee deze verhandeling zich in de eerste plaats zal bezighouden, komt tot stand door de

vereniging van de werkwoorden *hebben* en *zijn* (*wezen*) met het verbale adjektief. Het is dus vóór alles nodig, zich voor te stellen, wat de betekenis van dit adjektief was, toen die vereniging zijn beslag kreeg. Men mag aannemen dat er te dien tijde geen verschil bestond tussen de rol van het oude verbale adjektief op *-to-* (Germ. *-đă-* enz.) en dat op *-e-no-*, *-o-no-* (Germ. *-ină-*, *-ănă-*): beide mogen worden beschouwd als te hebben behoord bij het preteritum, en beide drukten uit dat iemand of iets in een bepaalde toestand was geraakt, hetzij door een werking van buitenaf, hetzij door een werking in de persoon of het voorwerp zelf. M. a. w. het uit de twee voortgekomen participium praeteriti had óf (bij transitieve werkwoorden) passieve betekenis, b.v. Got. *nasiþs* 'gered', *saíhwans* 'gezien', óf (bij intransitieve) intransitieve of mediale, b.v. Oijsl. *vaknaþr* 'ontwaakt', Got. *qumans* 'gekomen', *waúrþans* 'geworden'. Bij werkwoorden die transitieve en intransitieve of mediale betekenis in zich verenigden (de mediale met of zonder behulp van 'zich'), had het participium beide betekenissen, b.v. Oe. *brocen* 'gebroken'. Maar de betekenis 'verricht hebbende', 'geweest zijnde', de betekenis van een participium perfecti, bezat het adjektief oorspronkelik en ook in 't Oudgermaans niet.

De grens tussen het met het ww. in verband gebrachte participium en een adjektief, dat een eigenschap uitdrukt, is uiteraard niet te trekken, maar al zeer vroeg komen enkele vormen gewoonlik of uitsluitend als zuivere adjektieven voor, b.v. 'dronken' (got. *drugkans* enz.), om van ouderwetse vormen als 'dood', 'oud' en dgl. te zwijgen, [1]) terwijl tal van andere, die geheel het gewone uiterlik van participia hebben, nog in veel latere tijd, tot heden toe, alleen of gedeeltelik de rol van adjektieven spelen; wij zullen gelegenheid hebben om daarop terug te komen.

§ 9. PAUL heeft er te recht de aandacht op gevestigd dat het passieve participium van de transitieve ww. twee verschillende 'karakters' [2]) kon en kan hebben (s. 162), namelik perfektief en imperfektief (het eerste m. i. oorspronkelik, het tweede afgeleid), b.v., om bij zijn voorbeelden te blijven, *een geladen geweer* is een geweer waarin op een zeker oogenblik een lading gedaan is, *een bij de teugel geleid paard* is een paard dat men gedurende een zekere tijd aan de teugel vasthoudt en laat voortstappen. In gevallen als het eerste wordt ook elders (b.v. in 't Grieks, 't Oudindies, 't Baltoslavies) het overeenkomstige verbale adjektief gebezigd, terwijl in gevallen van de tweede soort een ander participium (in 't Grieks en Oudindies het part. praes., in 't Baltoslavies het imperfektieve part. praes.) in gebruik is; in 't Germaans, waar geen passief of mediaal part. praes. bestaat, heeft het nomen verbale ook deze rol gekregen, evenals in 't Latijn.

§ 10. Volkomen juist is verder PAUL's betoog s. 162 ff., dat ook het perfektieve attributief gebruikte participium een toestand aanduidt, en dat door *een geladen geweer* niet alleen, en zelfs niet in de eerste plaats, de voorstelling van het laden, maar die van het aanhouden van de door het laden geschapen toestand, het geladen zijn, wordt opgewekt. Men kan bij de Duitse geleerde tal van voorbeelden uit het Hd. en Goties vinden, waardoor dit duidelik wordt aangetoond; en we houden vast dat het passieve attributieve

---

[1]) Bij 'dood' zijn de sporen van participiaal gebruik, o.a. in 't Oe., Mhd. en Mndl., aanwezig.

[2]) Met 'karakter' duid ik hier en in 't vervolg het 'aspect', de 'aktionsart' aan.

adjektief óf aanduidde 'in een zekere toestand verkerende' (*een geliefd kind*, Got. *fraisans fram satanin* πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ σατανᾶ Mark. 1, 13), óf 'in een zekere toestand gebracht (en er nog in verkerende)' (*een gespannen boog*). [1])

§ 11. Hetzelfde verschil in betekenis bleef bestaan wanneer het passieve participium predikatief werd gebruikt, een gebruik dat in alle Germaanse talen, ook in 't Goties, wordt aangetroffen, evenals in 't Latijn, Sanskrit en Baltoslavies, maar in 't Noord- en Oostgermaans een mededinger heeft in andere formaties, zodat het alleen in 't Westgermaans de alleenheerschappij heeft gekregen. Een afzonderlike behandeling te geven van dit gebruik is overbodig na het onderzoek van de Ohd. voorbeelden door F. CUNY, Der temporale Wert der passiven Umschreibungen im Ahd. (Bonner diss. 1905) en de uiteenzettingen van WILMANNS, Deutsche Grammatik 3, § 73 ff. De Germaanse dialekten lopen hierin vrij ver uiteen, terwijl het onderwerp nogal ingewikkeld is, doordat als hulpww. eensdeels het imperfektieve vb. *zijn*, anderdeels de perfektieve vba *worden* of *blijven* optreden; maar voor de Nederlandse toestanden mogen de Oudhoogduitse en Oudsaksiese als uitgangspunt worden genomen. In 't Oudengels vindt men zowel *wesan* en *bēon* als *weorðan* (voorbeelden WÜLFING, Syntax Alfr. d. Gr. 2, 43—47), in 't Oudhoogduits eveneens *wesan* naast *werdan* (voorbeelden CUNY t. a. p.), [2]) desgelijks in 't Oudsaksies; maar in de Duitse dialekten verdeelden zich deze twee omschrijvingen alras zo, dat die met *worden* het presens en preteritum (oorspronkelik alleen het perfektief presens en de aoristus, later, al in 't Ohd., ook het imperfektief presens en het imperfektum), die met *zijn* het perfektum en plusquamperfektum van 't passief vormde. In 't Mndl. heeft de afscheiding grotendeels zijn beslag, evenals in 't Ohd. bij NOTKER (zie CUNY 24 ff. en WILMANNS 3, § 75, 6), in 't tegenwoordig Nederlands geheel. [3])

§ 12. De omschrijving van 't passieve perfektum en plqmpf. met *is*,

---

[1]) Het participium kan perfektief zijn, ook al wordt het verbum uitsluitend of gedeeltelik imperfektief gebruikt. B.v. *dragen* in *kleren dragen* is imperfektief, maar het participium in *gedragen kleren* is perfektief (zie PAUL 162—164). De perfektivering door middel van *ge-*, waarvan PAUL terloops gewaagt (s. 162), is voor ons onderzoek van gering belang. Vgl. wat het Mndl. betreft STOETT § 286 vlgg., voor het Hd. WILMANNS, D. Gr. 3, § 107 f.

[2]) Volgens PAUL 164 is in de oudste Ohd bronnen voor het pres. de omschrijving met *wesan* meer gewoon dan die met *werdan*. Blijkens CUNY's verzamelingen is dat wat veel gezegd: de onbruikbare Benediktijnerregel daargelaten, is alleen in Tatian *wesan* zeer veelvuldig, terwijl het in Isidor en bij OTFRID aanmerkelik zeldzamer is, en Tatian bewijst niet veel. Aan de andere kant komt het mij voor, dat CUNY wel wat veel gevallen als perfektum verklaart, en het stemt tot nadenken dat volgens hem onder 43 voorbeelden van *ist* enz. (s. 19 f.) en 12 van *uuirdit* enz. (s. 6) maar 2 presens-betekenis zouden hebben, vaak ondanks de Latijnse tekst. Over het voortleven van *zijn* in de opt. praes. zie men WILMANNS 3, s. 140.

[3]) In 't Oudengels werd nog onderscheiden tussen *hāten wæs* 'heette', *læded wæs* 'werd, was geleid' ('duceretur' Beda, ed. SCHIPPER, 460, 2911) en *wæs gehāten* 'werd genoemd' (aor., b.v. Oros. 116, 12, Menologium 4), *wæs gelæded* 'was, werd gebracht' ('esset perducta' Beda 390, 1307) e. dgl., zie H. HESSE, Perfektive und imperfektive Aktionsart im Ae., Münster 1906 (diss.), 96 f. Sporen in andere dialekten zijn Ohd. *uuizzan uuerde* 'scietur' Tatian 44, 17, *uuas heizzan* ald. 13, 1, naast *uuas giheizan* 20, 1; Osa. *uuas hētan* Hel. 76 e. e.; misschien Ofri. *is hēten* RQ. 111, 4, naast *ehēten*·

was .. geworden, waarvan de eerste Mhd. voorbeelden in de dertiende eeuw verschijnen (WILMANNS 3, § 76, 1), is opgekomen in Zuidduitsland en van daar in de Hoogduitse schrijf- en spreektaal gedrongen (Nhd. *ist, war .. worden*), maar in de Noordduitse spreektaal is hij tot heden grotendeels onbekend (PAUL 165) en in 't Nederlands nagenoeg ongebruikelik, zie §§ 52 vlg. en 320 vlg., waar men ook biezonderheden vindt over een andere omschrijving, met *heeft* of *is*, *had* of *was .. geweest*, die in 't Ndl. een tijdlang meer dan één betekenis had, maar zich ten slotte bijna uitsluitend, evenals in 't Hoogduits (WILMANNS § 76, 1. 2), beperkte tot de rol, een toestand in 't verleden aan te duiden: *hij is (vroeger) geliefd geweest, hij was gedwongen geweest*, Hd. *er ist gezwungen gewesen*.

In 't Engels heeft deze laatste omschrijving zijn dubbele betekenis behouden: *he has been raised* is het perfektum van *he is raised* 'hij wordt opgeheven', *he has been beloved* het perfektum van *he is beloved* 'hij is bemind', een en ander in verband met de dubbele betekenis van de omschrijving van *be* met het participium in die taal. [1])

Men vergelijke ook Deens *jeg er bleven elsket* tegenover *jeg er elsket* en Zweeds *jag har blifvet* of *är vorden räddad* tegenover *jag är räddad*, alsmede Frans *j'ai été élu* 'ik ben gekozen' tegenover *je suis aimé* 'ik word bemind' en 'ik ben bemind'.

§ 13. Het passief presens en preteritum, dat in 't tegenwoordig Nederlands van imperfektieve zowel als van perfektieve ww. met *worden* gevormd wordt, laten we verder rusten. Het met *zijn* omschreven perfektum heeft drie duidelik verschillende (en in 't Nieuwhoogduits gedeeltelik door al- of niettoevoeging van 't part. *worden* onderscheidene) betekenissen: 1°. een perfektieve, die aanduidt dat een uit zekere handeling voortvloeiende toestand voortduurt, b.v. *pas op, het geweer is geladen; dat is verboden*; 2°. een eveneens perfektieve, maar die alleen aangeeft dat een zekere handeling in 't verleden is verricht, b.v. *wanneer is dat geweer geladen? we zijn daar om de tuin geleid*: 3°. een imperfektieve, b.v. *het paard is (een half uur lang) bij de teugel voortgeleid.*

In 't eerste geval, waarin het Hd. het part. *worden* niet gebruikt, treedt de toestand geheel op de voorgrond en staat het participium het dichtste bij een zuiver adjektief; in het tweede komt het participium voor in een betekenis die het attributief niet had (zo te recht PAUL 164 f.), maar die zich pas naderhand in verband met andere werkwoordsvormen heeft ontwikkeld en in hoofdzaak beperkt blijft tot de verbinding met het hulpwerkwoord; in het derde heeft het participium de afgeleide betekenis die in § 9 is vermeld. Strikt genomen is er nog een vierde geval, b.v. *hij is niet bemind, hij is zeer geacht* (Ohd. *giminnôt ist* 'amatur'), waarin eveneens een imperfektief participiaal adjektief met *zijn* verbonden wordt, maar van perfektumbetekenis is bij deze vormen in 't geheel geen sprake: het zijn zuivere praesentia, en de participiale vormen zuivere adjektieven.

Met de genoemde omschrijvingen evenwijdig lopen die met het preteritum van het vb. substantivum, die dus soms een passief plusquamperfektum, soms een passief preteritum aanduiden. Dergelijk bij de optatief en de infinitief

---

[1]) Dat het Engelse perfektum dikwijls een andere betekenis heeft dan het onze, kunnen we hier verwaarlozen; hetzelfde geldt van het Engelse preteritum, met het onze vergeleken.

(zelden bij de imperatief). Zie voorts WUNDERLICH 1, 135 ff., PAUL 164 f., WILMANNS 3, § 83 ff.

§ 14. Het passieve perfektum en plusquamperfektum hebben zich dus ontwikkeld uit de verbinding van het participium van de transitieve ww. met het presens en preteritum van *zijn*, indien het deelwoord betrekking had op het subjekt. Maar het kon ook betrekking hebben op het objekt, nl. indien het gezegde een vb. was als *zien*, *vinden*, *weten*, *laten*, *hebben*, *houden*, en dgl. De enige van deze konstrukties die ons hier raken, zijn die met *hebben* en, voorzover 't Ohd. aangaat, *eigan*.

De oude verklaring, dat we bij de daaruit voortgesproten ontwikkeling van 't aktieve perfektum, gevormd door omschrijving met *hebben*, te doen hebben met navolging van 't Latijn of 't Romaans, een verklaring die o. a. bij GRIMM (Gramm. 4, 153/180) en in 't D. Wtb. te vinden is, mag als voorgoed van de baan geschoven beschouwd worden. Immers, wel is het volkomen waar dat de verbinding van 't partic. met *habere* in 't klassiek Latijn bekend was, ofschoon hij zich daar beperkte tot betrekkelik weinig formules (b.v. *ad meam fidem quam habent spectatam jam et cognitam* CICERO, *equitatum quem .. coactum habebat* CAESAR, *compertum*, *cognitum*, *exploratum*, *perspectum habeo*, zelfs al bij CATO MAJOR *quid Athenis exquisitum habeo*, zie THIELMANN, Wölfflin's Archiv 2, 372 ff. 509 ff.); wel is het ook waar dat zich uit deze konstruktie het omschreven perfektum in de Romaanse talen heeft ontwikkeld, zelfs, zover men na kan speuren, langs dezelfde lijnen als in de Germaanse; wel is het niet te loochenen dat de omschrijving in de oudste Hoogduitse bronnen zeldzaam is en in de Gotiese ternauwernood voorkomt, maar het is niet minder waar dat hij in de Romaanse talen pas betrekkelik laat tot wasdom geraakte (volgens THIELMANN t. a. p. in Gallië in de 5e tot 9e eeuw, in Italië een eeuw later, terwijl de eerste duidelike voorbeelden in Spanje van 't einde der 7e eeuw, in 't Retoromaans van 't begin van de 9e eeuw dagtekenen); het staat eveneens vast dat hij in 't Oudengels, 't Oudsaksies, 't Oudnoors e. a. van de vroegste tijd af aan gebruikelik was, en men zal moeten toegeven dat hij voldoende voor de hand lag om aan de mogelikheid van een onderling onafhankelik ontstaan ervan in verschillende talen te geloven. In beginsel is hij volkomen gelijksoortig met de wijze waarop de Indiërs na het tijdperk van de Ṛgveda in de behoefte aan een aktief perfektum voorzagen, nl. de vorming van een nieuw participium op *-vant-*, nomin. sing. *-vān* (b.v. *mām na kaçcid dṛṣṭavān* 'mij heeft niemand gezien', vgl. *sa dṛṣṭavān* 'hij heeft gezien' met *sa putravān* 'hij heeft een zoon'), toen het oude perfektum een historiese tijd was geworden en het part. perf. in onbruik geraakte.

§ 15. Maar waarom komt de omschrijving met *hebben* in 't Goties nauweliks, in 't oudste Hoogduits zo zelden voor? Uit WULFILA's bijbelvertaling kan WUNDERLICH t. a. p. 197 maar één voorbeeld ervan aanhalen: *in liutein liugnawaúrde jah gatandida habandane swesa miþwissein* = ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν 1 Timoth. 4, 2, maar vermoedelik in navolging van de lezing van de door WULFILA geraadpleegde Latijnse tekst: 'cauteriatam habentium suam conscientiam' (BERNHARDT 561). Het is nu heel goed mogelik dat in 't Goties van de vierde eeuw de verbinding van *haban* met een partic. pt. nog alleen de oude betekenis had en zich niet tot een omschrijving van het perfektum had ontwikkeld, zodat er voor WULFILA geen aanleiding bestond, er gebruik van te maken, tenzij

er in 't Grieks ἔχειν met een part. pf. stond. Wat de oudste Hoogduitse bronnen betreft, geeft GRIMM zelf ons de verklaring (Gr. 4, 153/179 f.): die bronnen bestaan (voorzover ze enige omvang hebben) louter uit glossen op Latijnse teksten, en wie bekend is met de slaafse manier waarop de glossatoren hun taak verrichtten, kan zich onmogelik verwonderen dat ze in dit geval een Latijns perfektum of plusquamperfektum bij voorkeur vertaalden met hun eigen niet-omschreven preteritum, dat immers o. a. de betekenissen van die beide tempora in zich verenigde, te minder, omdat het gevoel voor het verschil in betekenis tussen de omschreven en de niet-omschreven vormen toch nog altijd vrij sterk moet geweest zijn. Kenschetsend is in deze gedachtegang het onderscheid tussen OTFRID en de Tatianus-vertaler. De eerste, die vrij bewerkt, gebruikt dikwijls (26 en 17 maal) een met *habên* of *eigun* omschreven perfektum (b.v. *ih habên iz funtan in mir* 1, 18, 28, *wir eigun iz firlâzan* ald. 11, vgl. verder ERDMANN, Otfrid-Synt. § 379 f., DIENINGHOFF 39[2]), terwijl de tweede, die angstvallig zijn origineel volgt, er zich maar ééns een veroorlooft, en dan nog ter verduitsing van een Latijns (op andere wijze) omschreven perfektum (*andero fimui ubar thaz habên gistriunit* = alia quinque superlucratus sum 149, 4). [1])

Zo is ook in de als Psalter Vespasianus bekendstaande Oudengelse verzameling psalmen en hymnen, uit het begin van de 9e eeuw, geen enkel voorbeeld van een met *hebben* omschreven perfektum of plqmpf. te vinden, ofschoon uit andere bronnen blijkt dat de omschrijving in die tijd al lang gebruikelik was (b.v. vindt men in de Beowulf een 40 voorbeelden). Daar komt nog bij dat al in de oudste Hoogduitse teksten voorbeelden worden aangetroffen van de onverbogen vorm, die een ontwikkeling van enige duur onderstelt en in de Romaanse talen pas eeuwen later verschijnt, b.v. *ir den christânjun namun intfangan eigut* 'qui christianum nomen accepistis' Exhortatio (zie § 19 vlg.).

Beslissend is het optreden van hetzelfde idioom in alle overige Westgermaanse talen en 't Skandinavies, immers, daargelaten dat er al zeer sterke bewijzen moesten zijn om ons in 't Hoogduits van de overneming van een zo ingrijpende syntaktiese nieuwigheid uit een vreemde taal te overtuigen, is bij 't Oudsaksies, 't Oudfries, 't Oudengels en 't Oudnoors Romaanse invloed volstrekt uitgesloten, terwijl van een werkelik diepgaande invloed van het Latijn zelf op de taal van de Beowulf, de Heliand of de oude Noorse en Friese voortbrengselen evenmin sprake kan wezen. Omgekeerd kán het veelvuldig voorkomen van de omschrijving in sommige oude Germaanse in 't Latijn gestelde wetten en dergelijke geschriften (vgl GRIMM, Gr. 4, 154/181) gedeeltelik aan invloed van 't Germaanse dialekt van de opstellers toe te schrijven zijn.

---

[1]) Niet meerekenen mag men: *habêt sie forlegana* = moechatus est eam 28, 1, daar *forlegana* een adjektief is (*forliggen* is niet transitief), en de drie voorbeelden van de soort van *phigboum habeta sum giflanzôtan* = arborem fici habebat quidam plantatam 102, 2 bij DIENINGHOFF 39 tellen evenmin: het zijn eenvoudig woordelike vertalingen. Ook van de 14 met *zijn* omschreven vormen in de Tatianus-vertaling beantwoorden 12 aan Latijnse, b.v. *argangana uuirun* 'consummati sunt' 7, 1, *uuas giuuortan* 'factum est' 13, 1, id. id. 'factus est' 217, 1 en zie DIENINGHOFF 22 f.; slechts in 2 gevallen heeft het Latijn een niet-omschreven vorm of wijkt geheel af, nl. *fram ist gigangan* 'processit' 2, 8 (daarentegen 2, 2 *fram gigiengun* 'processissent') en *fior tagâ bilibun ist* 'quadriduanus..est' 135, 24.

§ 16. De konstruktie waaruit het samengestelde perfektum van de transitieve ww. is voortgekomen, nl. de verbinding van ww. als *hebben* en *houden* met een part. pt. als predikaatsnomen, is te vinden in alle mij bekende Indogermaanse talen en is zeker zo oud als het Germaans zelf. In beginsel is hij gelijkwaardig met de verbindingen van *weten*, *zien*, *willen* en dgl. met zo'n participium. In de vroegste Germaanse bronnen zijn de oude vorm en betekenis van de konstruktie met *hebben* (Ohd. ook *eigan*) vaak duidelik bewaard, zodat deze met de gelijksoortige Latijnse verbinding geheel overeenstemt. [1])

§ 17. De oude vorm is behouden b.v.: 1. Ohd. [2]) *iz habêt uburstigana in uns jugund managa* Otfr. 1, 4, 53, *sie eigun mir ginomanan liabon druhtîn mînan* 5, 7, 29, *er habet alegaro gespannenen sînen bogen* 'arcum suum tetendit et parauit illum' Notk., Ps. 7, 13. — 2. Osa. *than habed hê an imu selbon sân sundea geuuarhta* Hel. M 1482, *habad mînan ford uuilleon geuuarhten* 1959, [3]) *thea unrêdon habbiad sie geuuitteu benumane* 2990, *that sie habde giôcana thes alouualdon craft* 294, *than habde ina craftag god gineridan* 755, *that hê ina gicoranan habdi* 991, *habda ina god .. farsakanan* Genes. 81. — 3. Oe. *nū hæbbe ic þîne hyldo mē witode geworhte* Gen. 727, *hæfst þē wið drihten dyrne geworhtne* 507, *nū sceale hafað . . . dǣd gefremede* Beow. 940, *hæfde hine Penda ādrifenne & rîces benumenne* Kron. a°. 658 (Pl. 32, 6), *þîn āgen gelēafa þē hæfþ gehǣledne* Blickl. Hom. 15, 27, *ealle þā hē hafaþ nū on þē genumene* 85, 32, *bearnlēasne gē habbað mē gedōnne* Aelfric, Gen. 42, 36. — 4. Oijsl. *brōþor mínn hefr þú benjaþan* Fáfnesm. 25, 3, *hefr kannaþa kone óneisa?* Helg. Hund. 1, 24, 4, *mik hefr Helge hingat sendan* Helg. Hjǫrv. 37, 1. Zie verder o. a. DIENINGHOFF 39; HEYNE, Heliand, Glossar op *hebbian* 4); GREIN, Sprachsch. 2, 3; GERING, Edda-Wtb. 379 ff.; NYGAARD, Norr. Synt. § 173 ff.

§ 18. Moeiliker is de onderscheiding wat de betekenis betreft: de grens tussen 'ik houd, bezit, heb iets in gehoorde toestand, als iets gehoords' (*auditum habeo*) en 'ik heb iets gehoord' (*audivi*) is niet te bepalen, ofschoon de overgang van de eerste betekenis in de tweede slechts lankzamerhand volledig tot stand kan zijn gekomen, en de sporen van de vroegere b.v. in 't Mhd. en Mndl. nog in overvloed voorhanden zijn. WUNDERLICH 1, 198 geeft een paar goede voorbeelden van de oudere opvatting: Ohd. *so wâr so iz io zi thiu gigeit, thaz mîn gilîcho iz ni firsteit, in buah sie iz duent zisamane, gihaltan thâr zi habanne* Otfr. 3, 7, 54, Osa. *endi that hrêncurni lesan sûbro tesamne endi it an mînon seli duoian, hebbean it thâr gihaldan* Hel. C 2570, *himil endi ertha endi al that sea bihlidan êgun giuuarahtes endi giuuahsanes* 41, vgl. verder b.v. *habên ih gimeinit, in muate bicleibit, thaz ih einluzzo mîna worolt nuzzo* Otfr. 1, 5, 39, Osa. *thô habda thero gumono thâr the neriendo Krist niguni getalde* Hel. M 1267, *habdun im*

---

[1]) WILMANNS, D. Gr. 3, 145 onderstelt dat de omschrijving oorspronkelik alleen voorkwam bij ww. waarvan het objekt een bezit van het subjekt is, zooals *verkrijgen*, *bouwen*, *bebouwen*. Maar die toestand is in geen enkel Germaans dialekt bewaard, zelfs in de oudste bronnen niet.

[2]) In Isidor geen voorbeelden. In de aanhalingen uit OTFRID zijn de versaccenten weggelaten, in die uit NOTKER en WILLIRAM alleen de lengtetekens in de hss. (naar PIPER's en SEEMÜLLER's uitg.) overgenomen en geen andere erbijgevoegd.

[3]) Zover ik de aanhalingen hier en in 't vervolg heb kunnen vergelijken met de uitgave (of het hs. of de oude druk), is de regel opgegeven waarin het part. pt. voorkomt, niet de regel waarmee de aanhaling begint.

thes mannes hugi gramon undergripanen 5165. In 't Oudengels behoren hierbij b.v. *gewāt ðā nēosian ... hēan hūses, hū hit Hring-Dene æfter bēor-þege gebūn hæfdon* Beow. 117, *ac hyne sár hafað in nýdgripe nearwe befongen* 976; in 't Oijsl. *ek hef Hlórriþa hamar of folgenn* 'ik houd de hamer van Thor verborgen' Þrymskv. 7, 1, z. ook NYGAARD t. a. p. § 173.

§ 19. Maar in verreweg de meeste Oudgermaanse voorbeelden is zowel de vorm als de betekenis veranderd. De beide veranderingen hangen ten nauwste samen, en onze bronnen veroorloven ons niet uit te maken, welke van de twee het eerste geschiedde. Het Ohd. en Osa. materiaal is te beperkt om hierin de doorslag te geven, maar te oordelen naar het Oe., in welke taal (als het objekt een msc. of fem. sing. of een pluralis is) de oude vorm naast de nieuwe in gebruik bleef nog eeuwen nadat de betekenis gewijzigd was (vgl. b.v. de voorbeelden in de tiende-eeuwse Blickling Homilies en bij AELFRIC), is waarschijnlik de betekenis de vorm voorafgegaan, hetzelfde dus wat we in 't Romaans zien gebeuren (voor zover zich hier de oude vorm niet tot heden heeft gehandhaafd). Ook PAUL schijnt van dit gevoelen te zijn (zie t. a. p. 165 vlg.). We beginnen dus met de ontwikkeling van de betekenis.

§ 20. Met zekerheid mogen we, om te beginnen, aannemen dat bij perfektieve ww. het participiale adjektief, als predikaat gebezigd, in de Oudgermaanse dialekten zijn oude perfektieve betekenis 'in een zekere toestand gebracht (en daarin volhardende)' bezat. Voorbeelden daarvan vinden we in de bronnen, b.v. Ohd. *thoh habēt therēr thuruh nót ... thiz fasto binagilit* Otfr. Ludov. 72, *nim* diabolo *die er besezzen habe* Notk., Ps. 7, 7; Osa. *habdun* im *thes mannes hugi gramon undergripanen* Hel. M 5165 'de bozen hielden de geest van de man (Judas) vast'; Oe. Beow. 976 (§ 18), *þā Beormas hæfdon swīþe wel gebúd hira land* Oros. 17, 28; Oijsl. Þrymskv. 7, 1 (§ 18), terwijl b.v. in 't Mndl. sporen als *ic hebbene vercoren* talrijk zijn (zie § 50).

Zonderdat het 'karakter' van het participiale adjektief veranderde, d. w. z. zonderdat het imperfektief werd, kon zich in zijn verbinding met *hebben* 'houden, bezitten' (en Ohd. *eigan* 'bezitten') een ietwat gewijzigde betekenis ontwikkelen: in gevallen als Ohd. *sie eigun mir ginomanan liabon druhtin mînan* (§ 17), Osa. *thoh thú ina nú aslagan hebbias, dódan giduanan* Gen. 47 vlg. ontstond licht een voorstelling waarbij de toestand op de achtergrond was getreden, en de handeling die de toestand had veroorzaakt op de voorgrond, wat te gemakkeliker ging naarmate *hebben* en *eigan* in kleurloosheid toenamen. Evenals bij het passief (zie § 13) vertoont hier dus het adjektief in predikatief gebruik een betekenis die het attributief niet bezit. In al onze Oudgermaanse bronnen is dit de voorstelling die bij het merendeel van de voorbeelden aanwezig is: de participiale konstruktie heeft de betekenis van de perfektieve handeling, dezelfde dus die voorkomt bij het verbum finitum, in 't biezonder in 't preteritum en in 't futurum-presens. Zoals PAUL te recht betoogt (s. 166), vloeide daaruit van zelf voort dat het objekt niet langer afhankelik bleef van *hebben* (*eigan*), maar van de verbinding *hebben* (*eigan*) + participium ging afhangen, b.v. in *ih habên iz funtan* (Otfr.) werd *iz* het objekt van *habên funtan* of wil men van *funtan*, evenals het dat van het vb. finitum was in *ih findu iz* of *ih fant iz*. Daarmee was, wat de betekenis aangaat, het omschreven perfektum van de perfektieve transitieven kant en klaar, en desgelijks het plusquamperfektum, de samengestelde optatief enz.

§ 21. Het omschreven perfektum van de veel minder talrijke imperfek-

tieve transitieven is op dezelfde wijze te verklaren. Als imperfektief part. pass. van deze ww. werd in 't Germaans eveneens het part. pt. gebezigd (zie § 14 vlg.), en ook dit kon zich, als ieder adjektief, met *hebben* verbinden en daarmee uit de oude betekenis die van een perfektum enz. ontwikkelen, b.v. *also sí sia gelobot habet* Notk. 1, 124, 4. In 't Ohd. en grotendeels ook in 't Osa zijn trouwens dit perfektum en het perfektieve vaak gelijk, b.v. *er habêt inan gileitit* kan zowel het een als 't ander zijn, het ene = Oe. *hē hæfd hine lǣded(ne)*, het andere = Oe. *hē hæfd hine gelǣded(ne)*.

Zowel bij de imperfektieven als bij de perfektieven blijft evenwel de oude presens-betekenis nog lang bewaard, niet overal, maar in bepaalde uitdrukkingen, vandaar de bekende Mndl. konstrukties als *belegen hebben* 'belegerd houden, belegeren', *gemint hebben* 'liefhebben' (§ 50). Daar echter de perfektum-betekenis steun vond bij andere verba, de presens-betekenis niet, en de dubbele betekenis op den duur onhoudbaar werd, bleef ten slotte alleen de jongere perfektum-opvatting over. Bij sommige verba heeft de omschrijving zeker nooit een andere betekenis bezeten, nl. bij duratieven welke een voortschrijdende handeling aanduiden (b.v. *ik heb het paard bij de hand geleid* = Oe. *lǣded* heeft wis nooit iets anders te kennen gegeven dan het in de tegenwoordige taal aanduidt), in tegenstelling met perfektieve vba en duratieve die een gelijkmatige handeling uitdrukken, bij welke de omschrijving beide betekenissen kon hebben.

Gemakshalve laat ik het gebruik van de omschreven vorm als historiese tijd en de biezondere betekenis in de optatief voorlopig rusten.

§ 22. Nu de vorm. Vergelijkt men de in Oudgermaanse bronnen overgeleverde gevallen, dan vindt men: 1°. een aantal waarin het partic. zich blijkbaar in geslacht en getal richt naar het objekt, 2°. een aantal waarin het objekt ntr. sing. is en het partic. geen uitgang vertoont (dit laatste geldt niet voor 't Skandinavies), 3°. een aantal waarin het objekt geen ntr. sing. is, maar het partic. óf geen uitgang óf die van 't ntr. sing. vertoont (het laatste in 't Skandinavies, het eerste in 't Westgermaans).

Zolang uitsluitend de oorspronkelike betekenis van de konstruktie gold (vóór de historiese tijd dus), zal de overeenstemming tussen objekt en predikaatsakkusatief zeker gehandhaafd zijn, maar zodra de jongere in zwang begon te komen, zodat de laatstgenoemde niet meer gevoeld werd als het attribuut van het objekt, was de mogelikheid van een vormverandering van het partic. geboren. Gelijk in andere gevallen waarin het oorspronkelik verband los wordt, drong nu de vorm van het ntr. sing. zich in de plaats van de oudere veelheid van vormen. Biezonder duidelik is dat in de Noordse talen, b.v. staan in de Edda naast *hefk þér, Helge, hvílo gǫrva* Helg. Hund. 2, 46, 1, *heldr hefr þú nú mik dvalþan* Hárbarþslj. 128, *þú hefr etnar ulfa kráser* Helg. Hund. 1, 38, 1 en dgl. de volgende: *þú felt hefr enn flugartrauþa jǫfor* ald. 57, 3, *þú fenget hefr gambanreiþe goþa* Skirnesm. 33, 3, *hefk þik vǫpnom veget* Fáfnesm. 4, 4, *hefk mína vilja beþet* Fjǫlsvinsm. 48, 1 e. dgl.

In 't Westgermaans valt het ntr. sing. met andere vormen samen in de 'onverbogen vorm', maar ook daar mag men zeker wel aannemen dat het eigenlik het neutrum is dat de oude vormen verdringt. De 'onverbogen vorm' staat ook in het enige Oonfrk. voorbeeld: *số mikila faruuart heuit fiunt* 'quanta malignatus est inimicus' Ps. 73, 3. Andere voorbeelden bij Grimm, Gr. 4, 150/177 ff. en in de § 17 genoemde werken.

§ 23. Wegens de toestanden in 't Oudengels (zie § 19) is het waarschijnlik dat ook in de Duitse talen de vormverandering op de betekeniswijziging volgde, maar toch werd deze door gene bevorderd. Dat blijkt ten eerste uit het Hoogduits, ten tweede uit het Engels. Bij Notker bestaat merkbaar verschil tussen de vorm van het partic bij *habén* (**eigen*), met één uitzondering (zie § 17) 'onverbogen', en van dat bij ww. als *bringen*, *lázen*, altijd verbogen: b.v. *in* .. *kefangenen ze romo bráhta* 1, 61, 29, *dih neläzent ungetrôsten* 80, 32, *machôt tih* ... *sáligen* 92, 10; en de niet-participiale adjektieven met *hebben* worden niet alleen in 't Ohd. verbogen, maar vertonen ook in 't Mhd. vaak uitgangen, b.v. Ohd. *ih habêta iz io giwissaz* Otfr. 3, 24, 93, *unz wir habên nan gisuntan* ald. Ludov. 79, *unio gotes* prenotio *diu habe guissiu* Notk. 1, 346, 19, *habe Got holden* Ps. 79, 17 [1]) (vgl. Oe. *þonne magon wē ūs god ælmihtigne mildne habban* Blickl. Hom. 107, 16), Mhd. zie Grimm, Gr. 4, 625/736 f. Enigszins hiermee te vergelijken is ook het fakultatief behoud van de fleksie bij het nominatief-predikaat in 't Ohd en vooral in 't Engels, waar in deze funktie tot in de 14e eeuw de vorm met meervoudsuitgang naast de 'onverbogen vorm' voorkomt (Me. *wē bēn* of *bēþ gōde* naast *gōd*), terwijl in ons geval in 't hele Middelengels geen voorbeeld van uitgangen meer schijnt voor te komen.

Volgens Noreen, Aisl. Gr. § 531 werd in 't Oijsl. het participium alleen dan verbogen, als het na het objekt stond, wat dan een overgangstijdperk zou vertegenwoordigen. Inderdaad schijnt dit in proza de regel geweest te zijn, en ook in 't Oudengels, tenminste in de vertalingen van Alfred de Grote (vgl. Wülfing 2, § 412, 1; 413, 1), de Wsa. Kroniek (Parker-hs. en A) en de Blickling Homilies, staan verbogen vormen alleen na het objekt. Een voldoende aantal oude prozateksten in 't Ohd. en Osa. ontbreekt, en aan de éne uitzondering bij Notker (§ 17), voor wie blijkbaar de 'onverbogen vorm' de enige normale was, hoeft men geen gewicht te hechten. In poëzie echter, waar de metriek een woordje had mee te spreken, komen in oude tijd verbogen vormen ook vóór het objekt voor, en 'onverbogene' of neutrale daarna, b.v. Ohd. bij Otfrid *er habêt in thâr gizaltan drôst managfaltan* 4, 15, 55 en zie § 17 (3 plaatsen), Osa. *habdun im farseuuana sorogia ginuogia* Hel. 5746 (enige plaats?), Oe. *gimmas hæfdon bewrigene* .. *wealdes trēow* Kruis 17, Oijsl. *ek hef korna ena konungborno, brúþe þína at brugarfulle* Helg. Hjǫrv. 32, 3, *órgan stafn ek hef opt buet ok kvalþar kveldriþor* ald. 15, 4 (een biezonder geval), omgekeerd *hefk þik rǫþnom vegt* Fáfnesm. 4, 4 en zie §§ 17, 22 en Nygaard t.a.p. § 176, anm. 3.

In de Westgermaanse talen is echter al in de oudste bronnen ook na het objekt de 'onverbogen vorm' regel; in de Oudfriese (of liever Middelfriese) wetten zijn verbogen vormen zelfs in 't geheel niet meer te vinden. [2])

---

[1]) Onbeslist: *unde habist tû geuuis uuâr dû sûchêst* Notk. 1, 406, 21.

[2]) Men vergelijke de analoge, hoewel geleideliker geschiede ontwikkeling in Romaanse talen. In 't Italiaans bestaat bij voorafgaand objekt de overeenstemming nog ongestoord: *la donna che ò veduta*, *le donne che ò vedute*, terwijl bij volgend objekt het gebruik weifelt: *ò veduto* of *veduta la donna*, *ò veduto* of *vedute le donne*. In 't Frans is in 't laatste geval al sedert een eeuw of vijf, zes de mannelik-onzijdige vorm gebruikelik: *j'ai vu la femme* of *les femmes*, terwijl ook bij voorafgaand objekt de spreektaal meestal geen verschil meer maakt, ofschoon de spraakkunst nog altijd voorschrijft *les femmes que j'ai vues*, *la montre que je vous ai promise*, en de pogingen om het onderscheid in 't schrift af te schaffen mislukt zijn.

§ 24. Over de verdere ontwikkeling en de uitbreiding van de neutrale vorm tot anders omschreven perfekta in de Skandinaviese talen behoef ik hier niet uit te weiden, maar wat het Westgermaans betreft nog enkele opmerkingen.

In de eerste plaats ten aanzien van de hulpwerkwoorden. De enige dialektgroep waar *hebben* een ernstige mededinger heeft gehad is de Hoogduitse, maar ook daar raakt het deze (*eigan*) kwijt vóór het begin van 't Mhd. tijdperk, altans in 't Frankies: WILLIRAM kent enkel *haban*. Ook bij NOTKER is **eigen*, dat trouwens van den beginne af aan tot enkele vormen beperkt was, zeldzaam. [1])

In de tweede plaats deze opmerking, dat de verbinding van het 'onverbogen' participium met *hebben* (*eigan*) geheel en al geschikt was geworden om ook op te treden waar het transitieve vb. zonder objekt werd gebezigd. Een soort tussentrappen zijn: het gebruik met een objektszin beginnende met *dat*, waarbij dit pronomen oorspronkelik het objekt was, en vervolgens het gebruik met een objektszin die met een adverbium begint. De tussenvorm met *dat* vindt men in 't Ohd. al bij OTFRID, b.v. *habén ih gimeinit, in muate bileibit thaz ih einluzzo mîna worolt nuzzo* 1, 5, 39, dgl. 57 (vgl. 4, 19, 67); in 't Osa. in de Heliand: *huuand im habde forliuuan liudio hêrro that hê mahte . . . gihôrean uualdandes uuord* M 573, dgl. bij andere ww. 1086, 2435, C 5344; in 't Oe. in de Beowulf: *ac hē hafað onfunden þæt hē þā fǣhðe ne þearf* 595, *hæbbe ic ēac geāhsod þæt sē ǣglǣca . . . wǣpna ne receð* 433, dgl. bij andere ww. 694, 893, 954, 1221, 1855 en zo ook elders in de Ohd. en Oe. letterkunde; met adverbia in 't Ohd. éêns bij OTFRID, vaker bij NOTKER en WILLIRAM, b.v. *thoh habêt er uns gizeigôt . . . wio wir thoh duan scoltîn* Otfr. 3, 3, 3, *habo ih . . fernomen . . uuio du sieh sîst* Notk. 1, 48, 6, *ube ih rehto bechennet habo uuannân dîn suht chomen sî* 51, 9, *nu habon ih iu gesaget uuá ir in uinden muget* Williram 100, 4, zie verder DIENINGHOFF 51, 58, in 't Oe. al in de Beowulf: *hæfde þā gefrūnen hwanan sīo fǣhð ārās* 2403. Otfr. 3, 13, 23 staat de objektszin geheel los: *habêt er gimeinit, mit mir thia worolt heilit.*

Hier dicht bij staan verba als *beginnen* en Hd. *lernen* met een infinitiefzin als objekt (zie voor het eerste § 73), maar ook met een datief-infinitief met *te*: *uuara ih tih pegunnen habo zeleitenne* Notk. 1, 127, 6. Ook *kunnen* en *mogen* met een infinitief horen erbij.

§ 25. De omschrijving met *hebben* (*eigan*) bij transitieve verba zonderdat het objekt is uitgedrukt vindt men in 't Ohd. het eerst in 't Muspilli: *der gipuazzit hapêt* (nl. zijn zonden) 99, daarna bij OTFRID: *láz iz sus thuruhgân sô wir eigun nû gisprochan* 1, 25, 11, *nu gene al* ('alle') *eigun sus gidân* 3, 18, 36, voorts Reichen. Biecht *sôse got habêt gibodan* MSD. 244, 10 e. e. en herhaaldelik bij NOTKER, b.v. *also uuir gesaget eigen* 1, 100, 22, *sus habest tu mit mir geredôt* 1, 218, 5, *neláz iro minnero uuerden, danne dû gesprochen eigist* Ps. 101, 25, *er . . neláze sie leben so lango so sie gedenchet habeton* Ps. 57, 10, *also . . . so er . . geboten habet* Ps. 49, 5, *uuio er getân habet* 1, 288, 1, *so habest dû getân also dû gehiezze* Ps. 30, 6, *habo ih uuola getân* Ps. 91, 5, *Got habet mir uuola getân* Ps. 114, 8,

---

[1]) In 't Osa. schijnt *êgan* + partic. de oude betekenis te hebben behouden, zie de aanhaling § 18. Over 't Oijsl. zie men NYGAARD t.a.p. § 176, anm. 5.

uuir habeton getân ubelo uns selben Ps. 125, 3, *also dû nû uernomen habest* 1, 44, 24, *sô er scônisten gelirnêt habeta* 1, 223, 16, *tih .. anderesuuâr erchunnêt habenten* 'alias expertum te' 1, 161, 19, *also ih irliten habo* Ps. 55, 7, bij WILLIRAM: *also du geheizzan habest* 126, 6, zie voorts DIENINGHOFF 54 f. Dgl. Osa. *thô uurdun ... tîdi cumana, sô thâr gitald habdun frôde folcuueras* Hel. M 2729; Owfri. *wil..bêta als hy wrberd* ('verbeurd') *haet* RQ. 413, 23; Oe. b v. *ic hæbbe nū gesǣd ymb þā þrie dǣlas* Oros. 10, 3 en dgl. 14, 26; 24, 22; 26, 27 (vgl. met objektszin: *ic hæbbe gesǣd... hū eall moncyn angeald* enz. 250, 26), *swā ic ēow nū āreht hæbbe* Wulfst. 15, 7, *swā swā hē æt fruman getiohhod hæfde & gēt hæfđ* Boëth. 129, 18.

WUNDERLICH (1, 203), zich beroepende op een van de twee plaatsen bij OTFRID en enige bij NOTKER, is van oordeel dat we moeten uitgaan van de verba dicendi met een anafories pronominaal adv. als *sô*, dat dan het objekt verdrongen zou hebben, maar de plaats uit het Muspilli bewijst dat het gebruik van het perf. met *hebben* in deze gevallen met *sô* en met de verba dicendi op zichzelf niets te maken hoeft te hebben, wat gesteund wordt door de volgende plaatsen, waar bij een transitief vb., dicendi of niet, én een objekt én *sô* staat: Ohd. *sô iz tie fernomen habent* Notk. 1, 317, 15, *sô sî iz erfaren habet* 319, 18, *sô ih iz irchunnet habo* Ps. 72, 15, Osa. *thô uuas it al giuuârod sô sô it êr spâha man gisprocan habdun* Hel. M 375 (vgl. boven v. 2729). Er was toch ook waarlik geen tussentrap nodig om van 'hij heeft het gedaan' te komen tot 'gelijk hij gedaan heeft', tegenover passief 'het is gedaan' en 'gelijk gedaan is' (*also dârfore gesaget ist* Notk. 1, 302, 17, *sô in* musica *geskriben ist* 341, 31 e. e.), en *hij heeft gedaan* is maar een enkele stap verder.

Uitbreiding van de konstruktie met *hebben* tot andere gevallen vertonen in 't Ohd. NOTKER en kleinere bronnen, in 't Osa. Heliand en Genesis, in 't Oe. alle teksten van enige omvang, zie § 37 vlgg.

§ 26. Van oudsher komt dezelfde konstruktie voor bij verba met een refleksief akkusatief-objekt, b.v. Ohd. *ther liut sih habêt gieinot*, Otfr. 4, 1, 2, *tiu habet sih tir erbarôt* Notk. 1, 54, 24, *ih habo mih gemuozeget* Willir. 78, 4 en zie DIENINGHOFF 49 f., 58, 61; Oe. *þū...hæfst þē wiđ drihten dȳrne geworhtne* Gen. 507, *hē ... hæbbe hiene selfne forgiefenne* C. Past. 158, 8 vlg., *þā þe ... hie selfe forworht hæfdon* Oros. 190, 36; Oijsl. *Helgi ... hafþi bariz viþ Hundings sonu* Helg. Hund. 2, 12, proza 6, vgl. ook *óvarr hafþe Atle óþan sik drukket* Atlakv. 43, 1.

§ 27. Opmerkelik is ten slotte de in Ohd., Oe. en Oofri. voorkomende verbinding van *hebben* met het ontkende partic., b.v. Ohd. *sí habeta ungelirnét ten uuín miskelón mit seime* 'non norat confundere bachica munera liquido melle' Notk. 1, 97, 2 (dgl. Ps. 118, 135), *mih mînes leides noh to unfertrôstet habende* 'nondum penitus oblitus insiti meroris' 227, 1, *habest imo unbenomen den uuillen sînero lefso* 'uoluntate labiorum eius non fraudasti eum' Ps. 20, 3,[1]) *ih mina fillola ungelêret habe die heiligen glouba* Wessobr. Geb. 1 (MSD. XC), 131; Oofri. *alsa longe sa hit unforwrocht hebbe* RQ. 63, 13; Oe. *þæt ilce wē magon reccan be þǣm þrim đē wē unāreht habbađ* Boëth. 77, 16.

---

[1]) Niet hierbij horen de door DIENINGHOFF 49 erbij gerekende *habet keunfrouuet*, *habest...intheiligot unde geunmuozhaftot* 'profanasti', *habest...geunuuirdet* 'spreuisti', die van *unfrô*, *unmuozhaft* 'profanus' en *unuuert* afgeleid zijn.

Zowel uit de Latijnse tekst bij Notker als uit de afwezigheid van buigingsuitgangen en uit de overdracht van deze konstruktie op ww. met genitiefobjekt (vgl. § 38) blijkt dat de adjektief-betekenis hier evenzeer op de achtergrond was getreden als bij de participia zonder *un-*: de konstruktie was het perfektum van het ontkende ww.

§ 28. We komen nu aan de intransitieve werkwoorden. Zoals we in § 8 gezien hebben, had het participium praeteriti bij deze vanouds de betekenis 'in zekere (andere) toestand geraakt', maar evenals bij dat van de transitieven (waarvan het in beginsel niet verschilt) verbond zich met dat begrip de voorstelling 'en nog in die (andere) toestand verkerende', en kon deze laatste zozeer op de voorgrond treden, dat aan de aanleidende werking niet meer gedacht werd. In 't Germaans was het juist zo als in 't Oudindies, 't Latijn en 't Baltoslavies (in 't Grieks was de betekenis 'in een toestand geraakt' geheel op de achtergrond gekomen), en gelijk Oind. *suptá-ḥ*, *sthitá-ḥ*, *mṛtá-ḥ* betekenen 'ingeslapen', 'zijnde gaan staan', 'gestorven' én 'slapende', 'staande', 'dood', zo betekenden in 't Oorspronkelik Germaans de vormen die aan Ndl. *geslapen*, *gestaan*, *gestorven* beantwoorden: 'slapende', 'staande', 'dood' naast 'ingeslapen', 'gaan staan', 'overleden'.

De enkele participiale adjektieven bij intr. ww. die in 't Goties zijn overgeleverd vertonen bijna uitsluitend deze betekenissen: *bigat unhulþon usgaggana* εὗρεν τὸ δαιμόνιον ἐξεληλυθός Mk. 7, 30: *in garda qumans* ἐν τῇ οἰκίᾳ γενόμενος ald. 9, 33, *þiudinassu .. qumanana in mahtai* τὴν βασιλείαν .. ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει ald. 9, 1, *sa us himina qumana* ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς Joh. 6. 51, vgl. Skeir. IV (44 *c*) *bis*; *wesun gaqumanai* ἦσαν συνεληλυθότες Luk. 5, 17; *gaqumanaim .. im* συνηγμένων .. αὐτῶν Matth. 27, 17, dgl. Luk. 8, 4 (Gri. συνιόντος); *gamuneis Xristu Iesu urrisanana* μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγηγερμένον 2 Tim. 2, 8; *so baúrgs alla garunnana was* ἡ πόλις ὅλη ἐπισυνηγμένη ἦν Mk. 1, 33; *inrauhtiþs* ἐμβριμώμενος Joh. 11, 38 (vgl. 33); *usalþanaizo spilla* γραώδεις (Lat. *anuum*) μύθους 1 Tim. 4, 7; *uswahsans ist* ἡλικίαν ἔχει Joh. 9, 21. 23; *gaþaúrsana habands handu* ἐξηραμμένην ἔχων τὴν χεῖρα Mk. 3, 1, dgl. 3; *afþaúrsiþs was* ἐδίψησα Mtth. 25, 42, *þuk sehwum .. afþaúrsidana* σε εἴδομεν .. διψῶντα ald. 44; *sunu seinana, waúrþanana us qinon* τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός Gal. 4, 4, *at garunjon þan waúrþanai* πλημμύρας δὲ γενομένης Luk. 6, 48, *þata waúrþano* τὸ γεγονός Mk. 5, 14, *mahteis þos waúrþanons in izwis* αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν σοί Mtth. 11, 23, *uswenans waúrþanai* ἀπηλγηκότες ἑαυτούς (Lat. *desperantes*) Efez. 4. 19 en nog een 20 andere voorbeelden van *waúrþan-*.

Sommige van deze participia hebben de zuivere adjektief-betekenis 'in een toestand verkerende' (zo wisselt b.v. *gaþaúrsans* af met *þaúrsus*), andere sluiten zich nauwer bij het vb. finitum aan en stellen de aanleidende handeling voorop. [1]).

---

[1]) Niet hierbij behoort het partic. van enige ww. die in 't aktief een datief bij zich hebben, zooals *balwiþs* βασανιζόμενος Mtth. 8, 6, *þana mat þana fralusanan* (ἀπολλυμένην) Joh. 6, 27, *was fraqiman* (ἦν γινόμενα).. *stiur* ['*a*'], *lamba* .. '*q*' enz. Nehem. 5, 18, aangezien bij zulke verba ook een niet-omschreven passief voorkomt, b.v. *ei gaumjaindau* (φανῶσι) *mannam* Mtth. 6. 5. *ei .. andhausjaindau* (εἰσακουσθήσονται) ald. 7, *þai fram izwis misso fraqimaindau* (ἀναλωθῆτε) Gal. 5, 15; zie over deze eigenaardigheid M. J. van der Meer, Gotische Casus-Syntaxis 1, 1—3 en 199, waar ook de overige voorbeelden worden opgegeven. In al geval hebben we deze participia als passief te beschouwen. — In *þata diwano* 'het sterfelike' τὸ θνητόν 1. Kor. 15. 53 e.e. vindt men de

De enige afwijkingen zijn de bij imperfektieven behorende *huggridai* '(zijn) hongerig' πεινῶμεν 1 Kor. 4, 11 en *þaúrsidai* διψῶμεν ald., bevreemdend tegenover Oe. *gehyngred* = *ofhyngred*, *geþyrst* = *ofþyrst(ed)*, Osa. *gehungrean* 'honger krijgen' (naast *ina thurstidi* 'dorst had'), maar vermoedelik door een begrijpelike subjektsverwisseling en kontaminatie te verklaren uit *mik ist huggriþ* (naar *mik huggreiþ* 'ik heb honger'), *þaúrsiþ* (naar *mik þaúrseiþ* 'ik heb dorst') i.pl. van *mik ist* **gahuggriþ*, **gaþaúrsiþ* 'ik ben hongerig, dorstig (geworden)'. Ook WILMANNS, D. Gr. 3, s. 107 verklaart *þaúrsiþs* als partic. van het onpersoonlike ww., zonder nadere toelichting.

§ 29. We mogen m.i. aannemen dat over 't algemeen participiale adjektieven bij intransitieven in andere Oudgermaanse talen evenmin voorkwamen als in 't Goties, indien het vb niet aanduidde dat het subjekt daardoor in een zekere (andere) toestand geraakte. Deze betekenis nu kwam uitsluitend voor bij verba met perfektief 'karakter', nooit bij imperfektieve, terwijl ook een deel van de perfektieve niet aan de voorwaarde voldeed, zie § 30. Maar om te beginnen moesten de vba vatbaar zijn voor perfektief 'karakter', wilden ze een part. pt. hebben.

Aangezien nu vele intransitieve ww. in 't Germaans al vroegtijdig alleen in verbinding met een prefiks perfektief 'karakter' plachten te hebben, zal men b.v. in de oudste Duitse bronnen vaak zien dat het partic. enkel en alleen voorkomt met een prefiks (of met een ander prefiks dan *ge-*), b.v. men vindt in 't Ohd. wel *insláfan*, maar niet **gisláfan*, in 't Osa. wel *aslápan*, maar niet **(gi)slápan*, en **(gi)wonét*, **(gi)wonod* 'gewoond' worden er evenmin aangetroffen als **(gi)wesan*, gelijk ook in 't Oe. **(ge)wesen* niet voorkomt. Bij simplicia die zowel perfektief als imperfektief 'karakter' hadden en uitsluitend intransitief werden gebruikt, b.v. ww. van voortbeweging als *lopen*, *rijden* of vba als *liggen*, *vallen*, was in oude tijd alleen in perfektieve betekenis een participiaal adjektief aanwezig.

Daaruit volgt nog geenszins dat de latere participiale vormen bij zulke ww. nieuwe scheppingen zijn: men mag veilig aannemen dat verreweg de meeste intransitieven, voorzover ze niet (b.v. bij 't begin van 't Ohd. tijdvak) als simpleks voor perfektief 'karakter' ontvankelik waren, óf dat vroeger wel waren geweest, óf in samenstelling perfektief of transitief konden zijn, zodat er formeel een (al of niet samengesteld) participiaal adjektief voorhanden was. [1])

§ 30. Maar, als gezegd, niet eens bij alle intransitieve perfektieven was het adjektief mogelik, en in dit opzicht moeten PAUL's uiteenzettingen (s. 165) worden aangevuld. Het was daartoe onmisbaar dat zij het geraken in een andere toestand uitdrukten, m. a. w. te kennen gaven dat er met het gehele wezen of ding, de substantie, iets gebeurde. In Ndl. *hij keek op van zijn boek*, Hd. *er lachte laut auf* is het vb. ook perfektief, maar er heeft geen overgang van het gehele subjekt in een andere toestand plaats, en in zo'n geval kan men in 't Oudgermaans evenmin als in 't Ndl. of Hd. zeggen: *een opgekeken man*, *opgekeken van zijn boek* of *ein auf-*

aan de samenstelling met *un-* (vgl. *undiwanei*) ontleende betekenis van een participium necessitatis die ook bij de transitieven voorkomt en zijn weerga vindt in 't Oind., Grieks (en Latijn), maar hier verder buiten beschouwing kan blijven.

[1]) De vele gevallen waarin naast een intransitief simpleks een transitief verbum met *ge-* stond (vgl. b.v. Oe. *rídan* en *gerídan* en dgl.) zijn aan het algemeen-worden van dit prefiks in het part. pt. in de Westgermaanse talen zeker niet vreemd geweest.

gelachter mann. L. A. te Winkel heeft de verdienste, op deze biezonderheid de aandacht te hebben gevestigd (zie § 5), en het verheugde mij zeer, toen ik, zonder zijn stuk te kennen, tot deze uitkomst was geraakt, hem daarin als voorganger te vinden. Dat door deze beperking tot een deel van de perfektieven enige door Paul ondervonden moeilikheden vervallen, zullen we later zien. Ook Götzinger's „inceptiv" (§ 4) was te ruim.

We mogen dus wel zeggen: de bij intransitieve ww. behorende participiale adjektieven waren in 't oudste Germaans perfektief (of van perfektieve oorsprong), maar niet omgekeerd: alle perfektieve intransitieve verba hadden krachtens hun perfektief 'karakter' een participiaal adjektief naast zich. Waar het op aankomt is dit: over zulk een adjektief beschikten krachtens hun betekenis die verba bij welke het adjektief het geraakt-zijn van de substantie in een andere toestand (en daaruit voortvloeiende: het vertoeven in die toestand) kon aanduiden. Kortheidshalve zal ik deze betekenis en deze verba in 't vervolg mutatief noemen.

§ 31. Dat ook de hier bedoelde adjektieven predikatief konden worden gebezigd, behoeft geen betoog; een voorbeeld zagen we al in Got. *uswahsans ist* 'hij is volwassen'. De beide ww. die als copula vanzelf waren aangewezen, nl. *worden* en *zijn* (*wezen*), vinden we inderdaad in alle Oudgermaanse bronnen, óf beide óf een van beiden. Tweeledige opvatting was bij predikatief gebruik evenzeer mogelik als bij het attributieve, waarbij het voornamelik lag aan de betekenis van het met het adjektief samenhangende ww., of alle twee betekenissen, dan wel een van de twee, en welke, in eerstgenoemd gebruik algemeen werd. Als predikaat stemde het adjektief natuurlik in den beginne met zijn subjekt in geslacht en getal overeen, wat het duidelikst is waar te nemen in 't Oijsl., maar in de Oudwestgermaanse talen vindt men, met uitzondering van enkele Ohd. voorbeelden in de singularis, vormen met uitgangen alleen in de pluralis, en ook daar minder dikwijls dan de 'onverbogen' vorm, en in 't Middelwestgermaans komen uitgangen haast uitsluitend in 't Engels voor.

In 't Ohd. is voorts *worden* zeldzaam (behalve in Isidor) en beperkt tot het pt. (en plqmpf.) en de infinitief, *zijn* regel, terwijl in 't Osa. en Oe. het eerste hulpww. wat meer gewoon is. In 't Ofri. schijnt alleen *zijn* voor te komen (waarbij echter niet vergeten mag worden dat de bronnen zoveel jonger zijn dan elders), in 't Skandinavies heb ik geen zeker voorbeeld van *worden* aangetroffen, maar in 't Ndl. leeft het gebruik van dit hulpww. voort tot na het middeleeuws tijdperk. Waarom *worden* het veld ruimde, is niet moeilik te gissen: ten eerste voorzag de konstruktie met dit hulpww. niet in een zo dringende behoefte als die met *zijn*, en ten tweede werd het zozeer het kenmerk van het passief, dat het ten slotte onbruikbaar was voor andere diensten (in 't Engels stierf het geheel uit).

§ 32. Voorbeelden van *worden*: 1. Goties geen. — 2. Ohd. *dhazs... bilunnan uurdun* 'cessasse' Isid. 27, 10; *zifallano uuurtun* 'desolute sunt' Ahd. Gl. 1, 425, 32; *uuardh quhoman* 'futurus esset' Isid. 33, 1, *quhoman uuerdhan* 'futurus esse' 36, 14, *dhazs ir... quhoman scolda uuerdan* 'esse uenturum' 33, 10; *pislifphter uuard* 'dilapsus .. est' Ahd. Gl. 1, 410, 42; *uuordan uuardh* 'effectus est' Is. 11, 17, *uuardh uuordan* 'factus est' 22, 6. 19, *uuard uuordan* 'f. e.' 24, 7, *uuardh uuordan* 'factum est' 37, 5, *uuard .. chiuuordan* 'factus est' 21, 16; 24, 16, *uuortan uuard* 'factum esset' Tatian 212, 1, *uurdun uuortan* 'facti sunt' 217, 4, *uuard giuuortan* 'factus fuisset'

12, 2, *uuortan uuarth* 'factum est' Mons.-W. Fragm. 10, 29 [1]). — 3. Osa. presens *uuirđid* ... *tefallen* Hel. M 1823 (C *tefellit*), *uuirdid* ... *gefrōdot* 3493, *uuirđit*. .*gihuoroban* Gen. 148, *uuirdid thiu tīd kumen* 'venient dies' Hel. M 1280, dgl. C 4726, 5523, *uuerdad*. . .*aftar kumane* Hel. M 3632, *farcuman uuirđit* C 3470; preteritum *biuallen uuard* 'cecidit' Hel. M 2398 (= *biuel* 2394), dgl. 2406, *uuard*. .*gifallin* Gen. 314, *uuarth*. . .*fargangan* Hel. C 5765, *uuard*. . .*tegangen* M 2687, *uuard*. .*cuman* 94, 250, 342 ('exiit') e. e , *cumana* .. *uurdun* 558, dgl. 2729 e. e.; opt. pt. *uurdi* ... *cuman* Hel. M 2875, dgl. 4492, C 4698. — 4. Oe. pres. *weorđeđ* ... *cumen* 'zal komen' Gen. 2196, *weorđađ* ... *gecerred* C. Past. 411, 2, *geloden weorþađ* Wyrd. 6; opt. pres. *forwordene weorđen* Ps. 91, 6[5] (= *forweorđen* 'intereant' Vesp. Ps. e. a.); inf. *weorđan sceoldon*. .*tōslopena* Metra 29, 88 (= *wurdon*. .*tōslopene* Boëth. 136, 28); pret. b.v. *wearþ* ... *ādruncen* 'verdronk' Kron. a°. 853 (Plummer 66, 2), *his līf wearđ geendod* 'zijn leven een einde nam' Blickl. Hom. 113, 8, *wearđ āfeallen* 'was ten val gekomen, gesneuveld' Byrhtn. 202, *āgangen w.* Beow. 1234, *w*. . .*onhworfen* 'mutatus est' C. Past. 133, 11, *w*. . . .*gelumpen* Beow. 824, *belifene wurdon* 'doodbleven' Oros. 86, 26, *wearđ* ... *worden* Daniel 124, *wearþ*. .*geworden* 'fuit' Blickl. Hom. 167, 19, *wearđ hāl geworden* 'genas' ald. 223, 26. — 5. Oijsl. misschien: *soltenn varþ Sigrǫrþr sunnan Rínar* Brot af Sigorþarkv. (een van de oudste heldenliederen, Sijmons, Einl. CCLXXV) 5, 1. [2])

De perfektieve betekenis van de konstruktie is in alle voorbeelden duidelik waarneembaar: met het preteritum van *worden* heeft deze altijd de betekenis van een ingressieve aorist (evenals het niet-omschreven preteritum kan hij ook de rol van 't plqmpf. bij perfektieve ww. spelen); met het 'presens' is óf de betekenis die van een futurum óf er wordt een algemeene waarheid verkondigd (waarvoor ook in 't Slavies het perfektieve pres., elders vaak het futurum, bij Walther von der Vogelweide het pres. met *ge-* [3]) dienst doet). De met *worden* verbonden participia zijn alle mutatief, en wat hun betekenissen betreft, geldt hetzelfde als bij de met *zijn* verbondene (zie § 34 vlgg.). In het 'presens' is de konstruktie in de Duitse talen bezweken voor de niet-omschreven presensvorm met futurum-betekenis enz. en voor verschillende omschrijvingen, in 't preteritum hoofdzakelik voor de niet-omschreven preteritale vorm, dgl. in de optatief pt. (niet-omschreven vorm, omschrijvingen bestaande in *zullen*, *willen*, *worden* m. inf.) enz.

§ 33. Veel vruchtbaarder was de konstruktie met *zijn*. In 't Oudengels kan men nog een betekenisverschil aanwijzen tussen de pres. ind. van *bēon* en die van *wesan* met de andere, maar in de overige tempora en modi is van zo'n verschil geen sprake, zodat men zeker niet meer het recht heeft, van twee verba te spreken, gelijk overtuigend is aangetoond door Karl Jost

[1]) Dieninghoff 36 vermeldt ook *uuart arbolgan* 'iratus est' Mons.-W. Fragm. 15, 15, maar *arbolgan* was blijkbaar een zuiver adjektief. De interlineaire glosse *irchomen* op 'compuncti' Notk., Ps. 45, 2 *fone Petro gemanete* compuncti *uuurden* (ald. 34) mag men evenmin meetellen. Zie blz. 21 [1].

[2]) Gering, Edda-Wtb. 1009 vertaalt *soltenn* met 'getötet', en dat is inderdaad de betekenis die men verwacht. Maar waarom wordt dan niet het kausatief gebruikt? Men zou zich voor kunnen stellen dat men met een eenzaam overgebleven oude formule te doen heeft, die onder invloed van de gewone betekenis van de konstruktie zijn betekenis had gewijzigd.

[3]) Wilmanns, D. Gramm. 3, § 108.1.

in zijn grondig werk *Beon und Wesan* (Anglist. Forschungen 26, Heidelberg 1909), zie o. a. § 12 vlgg. Uit dat boek kan men ook zien dat het pres. ind. van *bēon* (tot in Middelengelse tijd toe) duidelik de sporen van zijn perfektieve oorsprong vertoont: het drukt uit een futurum of een *tempus aeternum* en verschilt dus, zover men na kan gaan, in betekenis niet van het presens van *worden*. In de Duitse talen bestaat tussen de vormen van verschillende wortel geen onderscheid meer, evenmin als in 't Oudfries en later Middelengels: vormen van de ene maken één paradigma uit met die van de andere of ze gaan verbindingen aan, en in 't Noord- en Oostgermaans zijn de vormen van het oude perfektieve ww. verdwenen.

Voorbeelden van de konstruktie met het presens van *bēon* in 't Oe. zijn: in poëzie b.v. *bēođ..ūpāstigene* Ps. 106, 24³ (in tijd overeenkomende met *ætstandađ* r. 1); *biđ eafora wæcned* (fut.) Gen. 2392; *biđ...geworden* (fut.) Crist 1264, *bēođ...geworden* (fut.) Hymn. 7, 89; in proza b.v. *biđ..gebyred* Boëth. 140, 5; *biþ gefeallen* (fut.) Blickl. Hom. 93, 5; *biđ...onhworfen* C. Past. 133, 22; *bid...becumen* ald. 87, 23; *belifen byþ* R. Bened. 138, 16; *biđ ..ūpāstigen* C. Past. 102, 19 (Cott.); *biđ āswunden* ald. 235, 20; *bēoþ gewitene* Blickl. Hom. 101, 4; *geworden biđ* (fut.) Vesp. Ps. 48, 17, *biđ hál geworden* (fut.) Blickl. Hom. 23, 1, *biđ...geworden* (fut.) ald. 93, 14, *bēoþ..forþ gewordene* (fut.) 93, 18, dgl. 101, 2. Jost geeft nog andere voorbeelden, ¹) maar we kunnen de omschrijving met *biđ* enz., als zijnde tot het Oe. en ouder Me. beperkt, verder laten rusten, om te komen tot de algemeen verbreide met het vb. substantivum in zijn geheel.

Voorbeelden van de omschrijving met *zijn*:

(1. Gotjes. *wesun gaqumanai* Luk. 5, 17, *garunnana was* Mk. 1, 33, *afþaúrsiþs was* Matth. 25, 42.)

2. Ohd. b.v. *sint úf-kekangan* 'oriantur' Benediktijner R. c. 65 (onzeker; de glossator kan ook een navolging van het Latijnse deponens bedoelen), voorts *ingaganganér ist, uuortanér pim, vvortane sint* (Dieninghoff 22); *ist farprunnan* Musp. 61, *dhazs...ist..quhoman* 'uenisse' Isid. 26, 14, *chiuuornan ist* 'conuertitur' ald. 41, 2, *ist..uuordan* 'factus est' 17, 5 vlg., *dhazs...ist.. uuordan* 'creata esse' 1, 17; *fram ist gigangan* 'processit' Tat. 2, 8, *argangana uuárun* 'consummati sunt' 7, 1, *fior tagá biliban ist* 'quadriduanus..est' 135, 24, *iz só uuas gilíhhét* 'sic fuit placitum' 67, 7, *arstorbana sint* 'defuncti sunt' 11, 1, *uuas giuuortan, giuuortan was* 'factum, -us est, esset' 13, 1; 68, 1 en nog 7 maal (zie Dieninghoff 23 en boven blz. 9 ¹); *bin...gikérit* Otfr. 5, 25, 3, *inflohan wári* 5, 15, 25, *ist..irwuntan* 5, 4, 47, *ist Lazarus bilibanér* (rijm) 3, 23, 50, *sint...furifarane* (rijm) 1, 4. 51, voorts met de participia van *ingangan* 'ontgaan' (1), *queman* (7), *biliban* (2), *irstantan* (4), *gasuichan* (1), *werdan* (2), *irwerdan* (2),

¹) Jost zegt § 163: „In seltenen Fällen bedeutet *beon* mit dem aktiven part. praet. eine in die Zukunft fallende perfektive Handlung oder deren Resultat" (ik spatieer) en geeft uit de C. Past. de plaats *đonne biđ sīo cweorn becierred đonne đēos weorld biđ geendod* 31, 22, vgl. ook de verwante gevallen *đonne se dīobul hæfđ đone ærran gewunnenne, & hē biđ under his geoc gegān, đonne went hē* enz. 227, 6, *gif hē self nāt đæt hē āfeallen biđ* 441, 10, waar een algemene opmerking wordt gemaakt. In al die gevallen zouden ook wij de presensvorm naast de omschrijving gebruiken: 'als de wereld vergaat' (of 'vergaan is'), en juist omdat de gevallen beperkt zijn tot afhankelike zinnen, mogen ze niet worden aangehaald als bewijs dat *biđ* m. part. pt. ook een pf. uitdrukt. Vgl. ook § 326.

zie DIENINGHOFF 23 f.; [1]) bij NOTKER met het partic. van de volgende verba: *iralten* (1), *gebresten* 'gaan ontbreken' (2), *irdorrén* (1), *fallen* 'vallen' (3), *infallen* 'ontvallen' (1), *iruallen* (1), (*ge*)*faren*, *-uaren* 'gaan', 'gebeuren, wedervaren' (9), *inpharen* 'ontgaan' (3), *irfirnén* (1), *niderfliezen* (1), *pifriesen* (1), *gefriesen* (1), *irfriesen* (3), *begagenen* 'overkomen' (3), *gân* (2), *fergân* 'voorbijgaan' (1), *ingân* 'ontgaan' (5), *irgân* 'vergaan' (8), *zeirgân* (1), *zegân* (11), *irhartén* (2), *ferheién* 'verschroeien' (1), *ferchelen* 'verkwijnen, -zwakken' (3), *chomen* (*passim*), *follechomen* 'geraken, (ten volle) komen' (1), *ûzchomen* (1), *zelechen* 'lek worden' (1), *irligen* 'bezwijken' (5), *gelíchén* 'bevallen', perfektief (4), *gelingen* impers. (1), *ferlouffen* 'wegvloeien' (1), *irrinnen* (2), (*ge*)*rucchen* (2), *geskehen* (20), *irskiezen* 'opschieten' (1), *besliphen* 'uitglijden' (1), *erspringen* (2), *irstân* (7), *irsterben* (1, interlineair), (*ge*)*stigen* (2), *suinen* (1), *fersuinen* (1), *fersuinden* (2), *feruuallôn* 'verdwalen' (2), [2]) *uuerden* (*passim*), *iruuerden* (1), zie DIENINGHOFF 25 ff., benevens de daar ontbrekende voorbeelden: *irburit sint* 'insurrexerunt' Ps. 53, 5, *geferrét pin ih* 'elongaui' ald. 54, 8, *dien misseluungen ist* 1, 37, 4, *iro herza ist kerunnen also milch* Ps. 118, 70, *ist... zuogeslungen* 'uenit' 1, 7, 22, *tiz ist imo zûgeslungen* 'accidens' 1, 583, 10, *zuogeslungene sîn* 'affluant' Ps. 61, 11 (vgl. *zuogeslingent* 'perveniunt' enz. GRAFF 6, 794), waarschijnlik ook *iruualdét uuâren* Ps. 131, 6 en de opmerkelike *uuaz ist sie iro uuistuom ferfangen?* Ps. 48, 11, *sô uuola ist ferfangen* ald. 118, 22; bij WILLIRAM met de volgende participia *geuaran* (3), *nider gegangen* (1), *cuman* (7), *geskehan* (2), *inslâfan* (3), *gesloffan* (1), *gestigan* (1), *geuuahsen* (1), *uuordan* (5), *hina geuuihhan* (1), *intuuichan* (1), zie DIENINGHOFF 35, alsmede het daar ontbrekende *erskinan sî* 125, 2; in kleinere stukken en glossen, behalve enkele voorbeelden van reeds genoemde participia (DIENINGHOFF 36 f.), nog: *ist... arfaran* Weissenb. Katech. (BRAUNE, Leseb.) 78, *anagaganganasint* 'adorsi sunt' Ahd. Gl. 2, 745, 3. Een overzicht van de verbogen vormen vindt men bij DIENINGHOFF 18 f.; na aftrek van de adjektieven blijven over: in de singularis 3 in Bened. R., 1 bij OTFRID, 2 (3) bij NOTKER; in de pluralis 1 in Bened. R., 2 in Tatian, 1 bij OTFRID, 13 bij NOTKER.

3. Osa. *gialdarôda uuârun* Ess. gl. Luk. 1, 7, *is... gidrusinot* Hel. C 154 (M *gitrusnod*), *is .. antfallan* Hel. M 153 (C *afallan*), *uuârun ferran gifarana* ald. 633, *uuit sus gifrôdod sint* 'wij beiden zijn zo oud (geworden)' 150, *gigamalod bium* 481, *uuârun agangan* C 17, *uuârun... uuestan gihuuorban ôstar an iro ôdil* M 717, *bium, is, sis cuman* (*cumen*) 896, 522, 3050 e.e., *sint... cumana* 2028 e. dgl., *gi sîn... cumana* 561 (C *cuman*), *uuas... cuman* 856 en dikwijls *cumana uuârun* 351 e. dgl., *bist cuman* Ess. gl. Mtth. 17, 10. *uuas... bilamod* Hel. M 2301. *is.. giliden* 154, *is ginâhid* 'appropinquavit' 879 e.e., *is... geripod* 2593, *astandan sî* C 5758, *uuârun... giuuorden* M 374.

4. Oe. Talloze plaatsen, b.v. *sie .. gebered* 'gebeurd is' Boëth. 140,

---

[1]) *Irbolgan* 2, 18, 21, *gilegan* 3, 23, 49, *githiganaz* 2, 4, 22 en waarschijnlik ook *irqueman* 3, 26, 46 zijn eerder zuivere adjektieven, en b.v. *si irbolgan* betekent 'is boos' niet: 'is boos geworden', vgl. DIENINGHOFF 66. Hetzelfde geldt van *irbolgen*, *gelegen*, *gesezzen* en vermoedelik *irchomen* bij NOTKER (zie de plaatsen bij DIENINGHOFF 25 ff.) en van *gedigen* en *geruouuet* bij WILLIRAM (z. ald. 35).

[2]) De door DIENINGHOFF overgeslagene, maar s. 28 uit GRAFF aangehaalde plaats staat 1, 41, 6: *toh nehist tu nicht.. uertriben, nube irrondo neruuallôt* 'sed aberrasti'.

13, *wǣre* .. *gebyred* ald. 140, 6. 11, *wæs*... *geburnen* Oros. 160, 26, *is*... *cumen* Beow. 376, *nis ufan cumen* C. Past. 347, 25, *is* .. *cymen* Crist 66, *sindon cumen* Oros. 182, 14, enz., zie Grein, Sprachsch. 1, 170, *wǣre cumen* Oros. 4, 18, *wǣron cumen* ald. 82, 14, *wǣron*... *cumene* 224, 6, *ūpcumen is* Vesp. Ps. 103, 22 e. dgl., *mīne welan*... *syndon ealle gewitene* & *gedrorene* Blickl. Hom. 113, 25, *forealdode wǣron* Hom. Th. 2, 500, 4, *wæs Croesus*... *gefaren Babylonium tō fultume* Oros. 74, 30, *hīo wæs gefaren* 'was gestorven' ald. 246, 35, *þū wǣre ūt āfaren* Boëth. 11, 4, *synd forđ farene* 'defuncti sunt' Wsa. Ev. Mtth. 2, 20, dgl. *wæs forđ faren* ald. 19, *þonne hīe gind þæt lond tōfarene wǣron* Oros. 78, 12, *wæs*... *gefeallen* Elene 651, *wǣron gefeallen* Oros. 148, 27, *gefeallen wǣre* ald. 156, 20, *wæs*... *oþflogen* 'was gevlucht' 206, 13, *wæs*... *oferfroren* 208, 1, *eart on borg gegān* C. Past. 192, 18 (H *begān*), *þæt his aldres wæs ende gegongen* Beow. 822, dgl. 3036, *đā wæs gegongen guman unfrōdum earfođlīce* ald. 2821, *swā geostran dæg gegān wǣre* Ps. 89, 4[3], *đū āgangen wæs tȳn hund wintra* Kroniek a°. 973, dgl. *āgān wæs* ald. (Plummer 118, 14. 18) e. e., *þæt se ege ofergongen wæs* Oros. 160, 31, *gehroren eam* & *aweg gewiten* Oros. 74, 26 vlg., *wæs gehroren* C. Past. 443, 29, *wæs* ... *áurnen* Kroniek a°. 973 (Pl. 118, 21), *þā hēo þǣron gelegen wæs* 'toen ze daarin was gaan liggen' (of: 'lag'?) Oros. 246, 24, *þæt folc þæt on þǣre ceastre belyfen wæs* St. Andrew 34, 31 (Bosw.-T. Supplem. 76*b*), *belyfen wæs* ald. 34, 14 (id.), *ālumpen wæs* Beow. 733, *ārisen wæs* Wulfstan 23, 23, *wæs hira blǣd scacen* Beow. 1124, dgl. 1136, 2306, 2727, *is* ... *āsprungen* Wsa. Ps. (ed. Bright en Ramsay) 11, 1, *wrōht wæs āsprungen* Gen. 83, *wæs* ... *āstigen* Oros. 264, 8, *is mīn flet-werod* .. *gewanod* Beow. 477, *đis folc nis nō gewend tō đǣm đe hīe swingđ* C. Past. 267, 6 (Jez. 9, 13), *ys* ... *worden* Ps. 117, 14[3], *is* ... *geworden* Blickl. Hom. 85, 33, *eart geworden* ald. 89, 2, *geworden eam*, *earđ*, *is* Vesp. Ps. *passim*, *wē synd gewordene* Ps. 78, 4[1], *hīe syndon gewordene* Blickl. Hom. 245, 7, *sind(un) gewordne* Vesp. Ps. *pass.*, *wæs* ... *geworden* Gen. 6, *wæs* .. *worden* ald. 1694, *cearu wæs genīwod geworden* Beow. 1304, vlg. voorts Crist 740, Kroniek a°. 973 (Pl. 118, 10. 24), C. Past. 91, 26 e. e., Beda (*passim*, zie Wülfing, Synt. Alfr. d. Gr. 2, 56) enz., *gewordne wērun* Vesp. Ps. 13, 3 e. e., *sīen* .. *gewordene* Oros. 62, 10 enz., *synt* ... *forđ gewitene* Elene 1268, *eall þæt is from heora ēagum gewiten* Blickl. Hom. 99, 19, *wǣron* ... *forđ gewitene* Guthlac 1107, *onweg gewiten wæs* Blickl. Hom. 127, 24, *þonon gewiten wæs* Epist. Alex. 436.

5. Oofri. b.v. *is eferin* ... *an thet sūthroste kinigrīke* RQ. 53, 1, *him* ... *tō ferin wes* 63, 28, *him tō efaren was* 231, 17 vlg., *hit* (nl. het oog) *a cole egendzin is* 331, 25, *hū* ... *his* .. *forgēn* 'hoe het gegaan is' 353, 7, *thanase ūt egengen send* 118, 23, *ekimin is*, *sē* 35, 7. 12 e. dgl., *kemen send* 151, 13 e. e., *umb kemen is* 252, 9, *is*...*erisen* 342, 31, *thet hym thet blōd itta soghen holen runnen sē* 214, 14, *urthen sē* 184, 6, *worden sē* 253, 27.

6. Oijsl. b.v. *ras grund groen grónom lauke* Vǫlospǫ 4, 4, *est einn komenn* Helg. Hjǫrv. 31, 4, *váre hón aptr komen* Vkv. 12, 4, *liþen es ǽre* ... *Granmars suna* Helg. Hund. 2, 17, 3, *sykn emk orþen* Guþrúnarkv. 3, 8, 3, *nú es grjót þat at glere orþet* Hyndlolj. 10, 2.

§ 34. Verschillen tussen de oude Germaanse dialekten vindt men niet, in zoverre alleen het mutatieve participiale adjektief predikatief wordt ge-

bezigd; uitzonderingen heb ik niet aangetroffen. Ook komen vooral twee betekenissen van de omschreven vorm voor, afhankelik van die van het participium. Evenals bij attributief gebruik (zie § 28) kan de uit de werking ontstane toestand op de voorgrond treden, in welk geval de kombinatie met *zijn* een zuiver presens, preteritum enz. vormt; men vindt dit begrip o. a. bij de ww. voor 'gaan staan', 'g. liggen', 'g. zitten' en bij de van adjektieven afgeleide verba op *-ōn*. Intussen is in vele gevallen ook bij deze de tweede opvatting mogelik: bij het adjektief wordt in de eerste plaats gedacht aan de handeling waardoor het subjekt in een andere toestand is geraakt, en de kombinatie heeft de betekenis van een perfektum, plqmpf. enz., zo b.v. bij de verba als *komen*, *gaan* en andere ww. van voortbeweging. Maar omgekeerd is hier weer de andere opvatting eveneens gebruikelik.

In 't Goties komen ontwijfelbare voorbeelden van de tweede soort niet voor, wat op 't eerste gezicht te meer bevreemdt, omdat ze buiten de kombinatie met *wisan*, in attributief of appositioneel gebruik, wel degelik te vinden zijn. Got. *afþaúrsiþs was* kan synoniem zijn met 'is dorstig', *wesun gaqumanai* met 'waren bijeen', en ze kunnen dus zuiver de toestand aanduiden die uit het versmachten, het bijeenkomen is voortgevloeid, evenzo staat het nog duideliker met *gaþaúrsana handus* = *þaúrsus h.*, met *uswahsans ist*, met *usalþans* 'afgeleefd', *inrauhtiþs* e. a., en in de Griekse tekst staat overal een part. pf. of een imperfektieve werkwoordsvorm. Maar *in garda qumans* moet betekenen 'toen hij in 't huis was gekomen' of 'kwam', *at garunjon .. waúrþanai* 'toen de vloed kwam', *mahteis þos waúrþanons in izwis* 'de krachten die aan u geschied zijn'.

Konden we nu op de Gotiese bijbelvertaling als bron van kennis van de Gotiese syntaxis staat maken, dan zouden we aannemen óf dat de Goten het omschreven perfektum kenden (waarvoor ondubbelzinnige bewijsplaatsen ontbreken), óf dat het participiale adjektief reeds vóór het ontstaan van het omschreven perfektum, door zich aan te sluiten bij het vb. finitum, mede de temporele betekenis had gekregen die het tegenwoordig in de Duitse talen ook in attributief en appositioneel gebruik ongetwijfeld bezit, b.v. *daar gekomen zag hij*, *de gisteren aangekomen gast*, *de onlangs verschenen komeet*. Ongelukkig blijkt de Gotiese tekst op al de betrokken plaatsen het Griekse origineel op de voet te volgen, zodat we ze niet mogen gebruiken als middel om de betekenis van het participiale adjektief in 't Goties of Oudgermaans te bepalen, [1]) en evenmin om uit te maken of het Goties een omschreven perf. bezat of niet.

Het blijft dus mogelik, en is m.i. verkieselik, aan te nemen dat de nauwere

[1]) Hetzelfde geldt van de voorbeelden in de Ohd. Isidorus-vertaling, blijkbare navolgingen van 't Latijn: *ni uuellent sie inan noh quhomenan chilauban* 'eum adhuc uenisse non credunt' 28, 9 vlg., *after moysise dōdemu ende dheru éuu zifareneru ioh dhém aldōm gotes chubodum bilibeném* 'defuncto moyse, id est defuncta lege et legali praecepto cessante' 31, 13 vlgg., dgl. *framquhoman* appositioneel 'exorta' 40, 1, *chihuuoruane* 'conuersi', d.i. 'als ze bekeerd zijn' 42, 3 vlg., en te eerder in Tatian: *ābande giuuortanemo* 'vespere facto' 50, 1 e.e., *morgane giuuortanemo* 'mane facto' 189, 1, dgl. 236, 1. Maar bij NOTKER komen ook van de Latijnse tekst min of meer onafhankelike gevallen voor, b.v. *suin uuortene uuehselotōn* (l.*-lōton*) *sie* enz. 'sues... uerterant' cet. 1, 253, 9, *tisér ūzero ordo*, *fone demo inneren chomenér* 'hic uero ordo' 281, 24, attributief *daz ze herzen geslagena sêr* 'insitus meror' 73, 5, *sō niuuenes chomenér gast* 'subitus hospes' 77, 3, *fone deheinemo geskehenemo leide* 'quantalibet mole ingruentium malorum' 74, 16 en dgl.

aansluiting bij het vb. finitum, m.a.w. de omzetting van de betekenis 'in een (andere) toestand geraakt' in een temporele, ontstaan is in het predikatief gebruik en van daar pas in veel latere tijd, in de schrijftaal (ten dele onder invloed van de Latijnse spraakkunsten), op de attributief en appositioneel gebezigde participia is overgeënt. De omzetting in een temporele betekenis volgde bij vele verba vanzelf, zodra een tijdsbepaling gegeven of aan een bepaalde tijd gedacht werd, en ligt zozeer voor de hand, dat hij in verschillende Indogermaanse talen gelijkelik heeft plaatsgehad, b. v. Oind. *sa gataḥ* 'hij is gegaan' ('ging'), *āgatō 'smi* 'ik ben gekomen' ('kwam'), Lat. *lapsus sum* 'ik ben uitgegleden' ('gleed uit'), *ingressus sum* 'ik ben binnengetreden' ('trad binnen').

§ 35. We bevinden dus dat de verbinding van vormen van het vb. substantivum met het part. pt. bij mutatieve intransitieve ww. van oudsher twee betekenissen heeft: een tegenwoordige, imperfekte enz. als in Ohd. *ih bin (uuas) arbolgan*, Oe. *ic eom (wæs) ābolgen*, Ndl. *ik ben (was) verbolgen*, Ohd. *ih bin (uuas) gesezzan*, Oe. *ic eom (wæs) geseten*, Oofri. *hī is (wes) eseten*, Ndl. *ik ben (was) gezeten*, en een perfekte, plusquamperfekte enz. als in Ohd. *ih bin (uuas) coman*, Oe. *ic eom (wæs) cumen*, Oofri. *hī is (wes) ekimin*, Ndl. *ik ben (was) gekomen*, die niet altoos te onderscheiden zijn en gedurig wisselen. Evenmin is een strenge onderscheiding altijd mogelik, indien het ww. zowel transitief als mediaal (intransitief) wordt gebruikt, b v. Got. *inrauhtiþs (was)*, Ohd. *ih bin gikērit*, Oe. *hit is onwend*, welke voor het taalgevoel óf transitief konden zijn: 'hij was (door een ander of door iets) vertoornd', 'ik ben (door een ander) omgekeerd', 'het is (door een ander of door iets) omgedraaid', óf mediaal: 'hij was vertoornd', 'ik ben = heb mij omgekeerd' enz., 'het is = heeft zich omgedraaid' enz.; waarbij dan in elk geval weer tweeledige opvatting mogelik was: presens- en perfektum-betekenis enz.; dat alles kan slechts tot zekere hoogte blijken uit het verband. Vgl. Lat. *vectus est*, *reversus est* e a. Vooral waar de refleksieve verba hun zelfstandige vorm (of het refleksief pron.) verliezen, dus in de eerste plaats in 't Engels, in mindere mate ook in 't Duits en Nederlands, vallen formeel perfektum en plqmpf. van transitieven en refleksieven samen, terwijl in andere gevallen de mogelikheid van een onderscheiding blijft: *het is omgekeerd* naast *het heeft zich omgekeerd*. Zie verder beneden § 56 vlg.

§ 36 Onafhankelik van elkander hadden zich dus naast mekaar ontwikkeld: een perfektum van de mutatieve intransitieven (gedeeltelik oude refleksieven) met *zijn* en een van de transitieven met *hebben*. Het eerste had in hogere mate dan het tweede daarnevens een presens-betekenis en was vaak niet te onderscheiden van de gelijke passieve vormen van transitieve ww. (over een later ingevoerd middel tot onderscheiding in 't Hoogduits en Engels e. e. zie men § 12). Maar bij perfektum-betekenis werd al spoedig geen verschil meer gevoeld in de verhouding tussen de beide omschrijvingen aan de ene kant en de overige vormen van het vb. aan de andere, d. w. z. *ik heb hem gezien* kwam in dezelfde verhouding te staan tot *ik zie hem* als *ik ben gekomen* tot *ik kom*. Dit blijkt het eerst in 't Engels, waar *hebben* al in zeer vroege tijd *zijn* begint te verdringen. later ook in de Duitse talen, waar gaandeweg de twee mededingers inbreuk maken op elkanders gebied. Daartoe was echter eerst nog iets anders nodig

§ 37. De niet-mutatieve intransitieven (merendeels imperfektief) bezaten nog geen omschreven perfektum in een tijd dat de overige verba er wel een

hadden. Ze zouden er op eigen gelegenheid ook moeilik aan hebben kunnen komen, aangezien ze geen participiaal adjektief rijk waren waarmee ze het konden vormen (zie § 29 vlg.). Gelijk PAUL te recht opmerkt: *een lang gelopen hond* bestond niet, en dus kon ook *de hond is lang gelopen* niet ontstaan. [1]) Maar toen zich bij de overige verba eenmaal een omschreven perfektum gevormd had, konden de niet-mutatieven niet achterblijven, en dat ze daarbij niet anders vermochten te doen dan een van de twee bestaande konstrukties overnemen, spreekt vanzelf, terwijl het evenzeer voor de hand ligt dat ze diegene kozen welke zich van zijn oorspronkelike betekenis het verst verwijderd had, nl. die met *hebben*. We moeten nu tot deze terugkeren, en zien hoe hij zich verder had uitgebreid.

§ 38. Bij OTFRID vonden we (§ 25) als grens van de omschrijving met *hebben* (*eigan*) het gebruik bij transitieve ww. zonder uitgedrukt objekt en bij intransitieve ww. die naar de betekenis ook wel transitieve ww. zonder objekt konden zijn (*doen*, *spreken*); bij NOTKER e. e. komt hij echter ook voor bij intransitieve ww. met een zogenaamd genitief-objekt (WUNDERLICH 1, 204), b.v. *só man iro nú uuánet cot fergezen haben* Notk., Ps. 9, 19, *got habet ergezen dero guoton* Ps. 9ᵃ, 11, *die Gotes irgezzen habent* Ps. 87, 13, *tes tu mir intuuánet eigist* 1, 231, 21, *sîd sie sus kehúhot eigen dînero uuchrefte* Ps. 20, 14, *tes habo ih keiegen* 1, 206, 1, dgl. 210, 20 (inf.), *aba sînemo uurehte, des er begunnen habeta* 1, 26, 13, *alde iro doh pedîgen habent* 'uel in adeptione uirtutis' 296, 8, [2]) *daz du mîn niene vergezzan nehabest* Williram 47, 12, *habo ih geuuisot ... mînero holdon* 74, 6. Zie voorts DIENINGHOFF 52 f., 58 f., 62.

Evenzo in de Heliand: *habit dôđes gisculdid* Hel. C 5331, *habdi mordes giscuddit* M 5181, *iru* (refleks.) .. *habdi giuuardod* 300, *hê is lîbes habad ... faruuerkod* 4824, dgl. 1913; in 't Oudengels, b.v. *ic ... þæs geearnod hæbbe* Wsa. Ps. 7, 3, *hæfde .. goldes gefandod* Beow. 2301, dgl. 2454, *gefandod habbađ đāra flǣsclicra synna* C. Past. 403, 7, *hæfdon hī hiora onfangen* Kroniek a°. 894 (PL. 86, 29), *þæt hit næfde* (opt.) *þǣre wrace angolden* Oros. 274, 13, *þū hæfst þāra wǣpna tō hrađe forgiten* Boëth. 8, 20, *þū mīn hæfst geholpen* ald. 145, 1, *gif hē .. geswicen næfđ his āgenra unđēawa* C. Past. 59, 24, en Oijsl., b.v. *vel keypts litar hefk vel notet* Hǫvam. 106, 1, *þess hefk gangs goldet síþan* Guþrúnarkv. 1, 24, 6, *þót mist hafem munar ok landa* Helg. Hund. 2, 45, 2.

Hierbij behoren voorts 1°. vba met refleksief genitief-objekt, b.v. Ohd. *er habet sîn ein luzzel ergezen* 'oblitus est sui paulisper' Notker 1, 16, 24, *du dîn selbes ergezen habést* 'tui obliuione confunderis' ald. 48, 9; 2°. vba met verzwegen genitief-objekt, b.v. Ohd. *er nehabet irgezzen* (nl. *des*) *daz uuir stuppe bin* Notk., Ps. 102, 14, *also dû geiegen habest* 1, 170, 26. Iets anders, maar in dit verband opmerkelik zijn mengsels als Ohd. *uuola uns des uuir getân heigin* Ps. 34, 25, Osa. *ouuiht thes gi hêr selđlîkes giseen habbiad* Hel. M 3158, waarin het akkusatief-objekt formeel niet is uitgedrukt.

De overdracht van *hebben* op de ww. met genitief is te verklaren uit de nauwe verwantschap tussen akkusatief- en genitief-objekt, en zal wellicht bevorderd zijn door het bestaan van ww. die al vroeg beiderlei objekt ken-

[1]) In 't Engels is later een omschrijving ontstaan voor 'is lang aan 't lopen geweest', b.v. *the dog has been running for ever so long*.

[2]) Natuurlik moet men hier Mhd. *was gedigen* niet bijhalen, zooals WUNDERLICH doet.

den, zoals Ohd. *biginnan*, Oe. *geearnian* (*hē hī hæfđ geearnad* Boëth. 103, 5) *onfōn*, *forgietan* (vgl. ook Ohd. *gisculden* c. acc., b.v. Otfrid 5, 20, 71, met Osa. *gisculdean* c. gen.), en door de bekende konstruktie in negatieve zinnen (in 't biezonder met Ohd. *niuuiht* en de overeenkomstige vorm elders). Hoe nauw de twee soorten van objekt verwant zijn, blijkt ook uit gevallen als Ohd. *habe unergezzen alles sines lônes* 'noli obliuisci omnes retributiones eius' Notk., Ps. 102, 2; Mhd. *du hâst mîn unvergezzen* Tristr. 9455, *ich hân des unvergezzen* Konrad v. Würzburg, Silvester 4892; Oe. *đā đe .. ungefandod habbađ flǣsclicra scylda* C. Past. 407, 19 vlg , dgl. 409, 16; 411, 20 vlg., vgl. § 27.

De omschrijving met *zijn* was trouwens als perfektum bij de ww. met genitief-objekt niet goed mogelik, aangezien hun oude participiale vormen, zover die voorkwamen, b.v. wellicht bij *vergeten*, zuivere adjektieven waren. [1])

Dat bij deze ww. het perfektum met *hebben* vroeger in zwang kwam dan bij de vba onder § 39 vlgg., zoals WUNDERLICH aanneemt, laat zich met dat al histories niet aantonen, en de onderstelling is ook nergens voor nodig.

§ 39. Op dezelfde wijs als de ww. met genitief-objekt ging het die met een datief: ook voor deze was een perfektum met *hebben* het enig mogelike, daar hun participiale vorm, zover aanwezig, zuivere adjektief-betekenis had, b.v. Got. *frawaúrhts*, Ohd. *firuuoraht*, Osa. *faruuarht*, Oe. *forworht* 'misdadig', en dus geen perfektum met *zijn* kon helpen vormen, terwijl bij andere in 't geheel geen participiaal adjektief beschikbaar was. Daar komt bij dat sommige van de hier bedoelde ww. misschien niets dan transitieven of genitief-verba met verzwegen objekt zijn, terwijl bij andere datief en akkusatief wisselen.

Voorbeelden zijn: Ohd. *nu habent sie dir ubelo gedanchot* Notk., Ps. 76, 21, *mit tiu habet si imo gegebôt* 1, 190, 24, *die habent mir geiteuuîzzot* Ps. 41, 11, *si mir .. gesuichen habet* 'mutauit .. fallacem uultvm' 1, 8, 20, *unde si imo ... gesuichen nehabe* 99, 1, *tô habeta er euandro geuuillôt* 'voldaan' 300, 28. — Osa. *ik hebbiu mi sô foruuerkot* Hel. M 5012, *habdun im ... sô faruuerkot* Gen. 152, *hebbiat him ... sô foruuerkot* ald. 180. — Oe. *hæfđ his hlāforde .. ābolgen* Wulfstan 155, 17, *hig mē ābolgen habbađ* Aelfric, Exod. 32, 10, *se cyng him wel gegifod hæfde ōn hāmon* enz. Kron. a°. 1001 (PL. 132, 15), *đām lēanum forloren hæfde* Beow. 2145, *him .. forscrifen hæfde* ald. 106, [2]) *him mon geswicen hæfde* Oros. 52, 7, dgl. 264, 26, *sigewǣpnum forsworen hæfde* B. 804. — Oijsl. *suýtt hefr sifjungom* Atlam. 80, 3.

Bij de volgende kan het objekt verzwegen zijn: Ohd. *giswîhhan* (*-en*), Osa. *giswican*, Oe. *geswican* (genitief-objekt 'der trouw' en dgl., vgl. Hel. C 4576, MC 4667, alsmede WÜLFING, Synt. Alfr. d. Gr. 1, 25), [3]) Osa.

[1]) Aan *irkezzan ist* 'oblita est' Kero-Gl., *argezan ist* 'oblitterata est' Ra. Ahd. Gl. 1, 221 mag men geen waarde hechten, en met *tien ergezenen* 'oblitas partes' Notk. 1, 325, 4 schijnt een passief partic. bedoeld te zijn, ondanks *neuuirt fergezen dero armon* Ps. 9, 19 (Ambros.-Weense bewerking *neuuirt irgezen d.a.*).

[2]) Maar c.acc. (als Latijn *proscribere*): *hū hē þæt scyldi werud forscrifen hæfde* Satan 33.

[3]) Hel. C 4932 *uuârun im thia is diuriun thuo gisithos gisuicana* kan *gisuican* 'ontrouw' betekenen en een oud adj. zijn als *faruuarht*, vgl. Ohd. *kesuichan* 'aversi' (GRAFF 6, 866), *ungesuichen* (ald.), Mhd. *ungeswichen*, ofschoon men hier mogelik al met een latere verschuiving te doen heeft, als bij Mhd. *ist geswichen* (voorbeelden PAUL 191 f.). Oijsl. *svikja* heeft de akk. en als hulpww. *hebben*.

imu faruuerkon 'zondigen' (eigenlik 'voor zich verbeuren', nl. zijn loon, gen.-obj.? vgl. Hel. 4824, 4913 en de verwante Ohd. **firuuirken* en Oe. *forwyrcean* m. akk. 'verbeuren' of met refl. akk. 'zich vergrijpen'; maar Got. *frawaúrkjan* absoluut of met *sis*), Oijsl. *svíkja* 'bedriegen', Oe. *forswerian* 'afzweren' (nl. de gehoorzaamheid enz.), Ohd. *gidankôn* 'bedanken' (verzwegen acc. rei). Anders weer Oe. **ābeolgan*, *ābelgan* st. vb. 'vertoornen', dat ook met de akkusatief voorkomt (*hyne ān ābealch* Beow. 2280), en waarbij de datief wellicht afkomstig is van *ābolgen bēon* 'vertoornd zijn', dat de oudere betekenis bewaart. [1]) Onzeker is de oorspronkelike voorstelling, en dus ook het oorspronkelik objekt bij Oe. *forscrīfan* 'vogelvrij verklaren'. Het eerste zou men nog aan een verband tussen datief- (instrumentaal-?) en akkusatief-objekt kunnen denken bij Oe. *forlēosan* m. dat. naast akk. (vgl. Got. *fraliusan* m. dat.), tegenover Ohd., Osa. en Oofri. m. akk , en bij Ohd. *gigebôn*, Oe. *gegifian* m. dat. naast akk. (zie Bosw-.T. op *gegeafian* en vgl. *gifian* m. dat. pers., met of zonder acc. rei) en Ohd. *giuuillôn*. In elk geval zijn het allemaal niet-mutatieve ww., evenals in *mit temo einen argumento* ... *habet sí in allên finnen follegangen* Notk. 1, 171, 28, en het is waarschijnlik onjuist, ze met WUNDERLICH als een afzonderlike overgangstrap te beschouwen.

Bij de transitieve ww. die met een partitieve genitief of een konstruktie met *van* (*fona, fan, of*) konden verbonden worden, zoals Osa. *anbîtan*, Got. *drigkan* (dgl. Ohd., Oe.), Ohd. *ezzan* (dgl. Oe., vgl. Got. *matjan*), Oe. (*ge*)*costian* (Ohd. *kostôn* m. akk., Osa. (*gi*)*koston* m. gen., vgl. Got. *kausjan* met beide), lag de omschrijving met *hebben*, ook als dat gebeurde, evenzeer voor de hand als bij andere absoluut gebruikte transitieven.

§ 40. Eindelik waren er tal van perfecta, o. a bij verba waarvan het simpleks een beweging te kennen gaf, die met geringe begripswijziging zowel bij een intransitief als bij een transitief ww. konden behoren. Vergelijk b.v. [2]) enerzijds transitief: Oe. *gefaren* '(rijdende enz.) afgelegd', Oe. *gefēred* 'volbracht' (*hæfdon heora sīðfæt gefērdne* Beda, ed. SCH. 497, 3775). Oe. *gegongen* 'verworven', 'veroverd' (vgl. Osa. inf. *gigangan* 'verwerven'), Mndl. *gelegen* 'liggende ten einde gebracht' (*alsi gheleghen hadde haren termt* L. o. H. 438), Oe. *geriden* '(afgereden en) veroverd', 'bereikt', Owfri. *riden* 'bereden' (*hī habbe sȳn ros* . . *riden* RQ. 419, 16), Mndl. *gereden* 'rijdende volbracht' (*wi hebben drie joesten gereden* Lanc. 3, 19260), Oe. *geseten* 'uitgezeten' (*hīe hæfdon þā heora stemn ge-setenne* 'zij hadden toen hun diensttijd uitgezeten' Kroniek a°. 894, PL. 86, 1), Oe. *gewaden* 'varende bereikt' (*oð þæt* . . . *wundenstefna gewaden hæfde þæt ðā līðende land gesāwon* Beow. 220), en anderzijds intransitief Ohd. *gifaran* '(langs) gereden (een weg)' (*sie dô gefaren habetôn* (l. *habêton*) *tûsent louftmâlo* Notk. 1, 826, 1), vandaar 'gehandeld' (*uuieo er gefaren habet* Ps. 31, 1), Oe. *gefaren* 'gereden' (*sumne dǣl þæs weges gefaren hæfdon* Beda, ed. SCHIPPER 49, 1057), Osa. *gigangan* enz. '(langs) gegaan (een weg)', 'gelopen (tot aan)' (*sô thie fri habdun gegangan te them gardon* Hel. C 5795, Oe. *þā hī swā feor ge-gān hæfdon swā hī þā woldon* Kroniek E a°. 1010 (PL. 141, 7), *want hij hadde gheganghen eynen weech*

---

[1]) Nndl. (Vla.) *belgen* 'boos maken' (NW. 2, 1722) zal wel geen voortzetting zijn van het oude faktitief = Ohd. (*ar*)*belgen*, Oe. *ābelgean*, maar zich later ontwikkeld hebben uit *hem belgen* 'boos worden', vervolgens 'zich boosmaken', zie MW. en NW.

[2]) Het is hier onmogelik, in elk geval voorbeelden uit de oudste bronnen te geven.

alsoe langhen inder groter hytten Serv. 1, 2037), Mndl. *gereden* (*alse ghi een stucke hebt gereden* Seven Vroed. 3885), Mhd. *gesezzen* (*ich hân vür wâr hie gesezzen manec jâr* Parziv. 563, 20), Oe. *geswummen* 'doorgezwommen' (*hæfdon fēorđan dǣl þǣre ēa geswummen* Epist. Alex. 240). Dgl. bij Ohd. *gilebét*, Mndl. *geleeft* 'beleefd', 'geleefd', bij *gebeten*, *gedaan*, *gedacht*, *gegraven*, *gehoord*, *gelogen*, *geploegd*, *geschreven*, *gezien* enz. enz. Dikwijls is er geen grens tussen transitief gebruik en intransitief met een maatbepaling, tussen intransitief en transitief met verzwegen objekt.

§ 41. Zo zou men voort kunnen gaan, maar het bovenstaande zal voldoende zijn om te tonen, hoe inderdaad de intransitieven die nog geen omschreven perfektum bezaten, d. w. z. de niet-mutatieve, vanzelf tot de omschrijving met *hebben* moesten komen: 1°. hadden de zonder objekt gebruikte transitieven van rechtswege die omschrijving, 2°. was diezelfde aangewezen voor de verba met genitief-objekt, 3°. bestonden er punten van aanraking tussen vele transitieve en intransitieve werkwoorden, en 4°. hadden de niet-mutatieve werkwoorden geen participium met de betekenis die vereist werd om er een perfektum met *zijn* van te kunnen vormen. En dus bleef voor de imperfektieve niet-mutatieve verba niets over dan hun perfektum ook door middel van *hebben* te maken: een transitief *ik heb gevaren* leidde tot een perfektief niet-mutatief, en dit weer tot een imperfektief niet-mutatief perfektum van dezelfde vorm; zo waren er vele, en ten slotte kwam bij alle niet-mutatieven een perfektum met *hebben* tot stand.

Bij diegene van de perfektieve intransitieve ww. die al een met *zijn* omschreven perfektum hadden, bij de mutatieven dus, bestond voorlopig geen dringende reden om een nieuwe konstruktie in te voeren.

Dat de niet-mutatieven, ook al waren ze perfektief, *hebben* en niet *zijn* aannamen, een verschijnsel dat na het gezegde geen verbazing zal wekken, blijkt vooral duidelik uit het Oudengels, waar de al- of niet-toevoeging van *ge-* ons tot zekere hoogte in staat stelt, formeel perfektieve van imperfektieve participia te onderscheiden (zie § 44), [1]) in mindere mate ook uit het Oudsaksies, Oudijslands, Oud- en Middelhoogduits (§ 42 vlgg.) en Middelnederlands. Paul heeft deze groep van ww. miskend.

§ 42. De oudste en rijkste Ohd. bron voor het perfektum bij niet-mutatieve intransitieven vormen de geschriften van Notker en zijn school. De vba met genitief-objekt zijn boven behandeld (§ 38). Bij sommige andere moet men eer van transitiva met verzwegen objekt spreken, of aannemen dat het vb. oorspronkelik transitief was.

Voorbeelden van de tweede soort (ook bij Notker) vindt men in § 25; voorbeelden van de derde zijn: sęculares *unde alle* inimici Christi *habent nu gerúmet* christianis Notk., Ps. 113, 3 (Oe. *rȳman*, Osa. *rúmdun* pl. pt. Verg. gl.), *uuár diu folleglicha sálda gestatot habe* Notk. 1, 179, 29, waarschijnlik ook *mit tiu habet si geantuuurtet tero hérostún* questionis ald. 226, 3, *târ*

[1]) Dat in 't Oe. de scheiding tussen participia met en zonder *ge-* alleen van 't 'karakter' afhangt, zoals Hesse, Aktionsart im Ae. 96 ff. beweert, is zeker onjuist: dan zouden er veel meer participia zonder *ge-* voorkomen. Misschien geldt het wel van transitieve ww., maar Hesse's materiaal is zeer beperkt. In al geval komt, o. a. bij vba van beweging, *ge-* ook bij imperfektieve participia voor, evenzeer als in 't Osa., waarover men v. Swaay, Het Prefix *ga-*, *gi-*, *ge-* enz. raadplege.

habet si imo geantuuurtet sînero frâgo (genitief) 284, 26 vlg. [1]) en misschien *ih gilônet ne habe den ih sculdic bin* Wessobr. Credo 1, 149 (vgl. § 77), zie voorts § 39. Van enkele is het 'karakter' twijfelachtig, maar *gestatôt* dunkt mij perfektief; geen enkel is mutatief.

Echte intransitieven zijn de volgende: *an dînen geheiz habo ih uberdinget* 'supersperaui' Ps. 118, 81 (imperfektief), *ter habet geuangen an den uuideruuartigen uuân* Notk. 1, 584, 5 (imperfektief, vgl. Oe. *fōn tō*), *sô sie dô gefaren habetôn* (l. *habêton*) *fone erdo ûf cênzeg unde zueinzeg unde sehs tûsent louftmâlo* 1, 826, 1 (imperfektief?), *tannan fuor sí dô den halben teil ze mercurio danne sí gefaren habeti* ('conscenderat') *fone erdo ze demo mânen* 1, 827, 2 (imperfektief?), *sîd si uuider in baz habe geuaren danne uuider andere* 1, 98, 30 (imperfektief), *uuanda...ih rehto mit in geuaren habo* Ps. 7, 9 (id.), *er nehabet uns nieht mitegeuaren nâh unseren sundon* ald. 102, 10 (id.), *uuieo er gefaren habet* ald. 31, 1 (id.), *souuio ih nû sus missefarin habe* ald. 50, 8 (id.); *so habet er gelogen* 1, 544, 29 (id.), *daz unreht habet kelogon* 'mentita est' Ps. 26, 12 (id.), *ir habent missenomen* 1, 84, 9 (perfektief?), *daz er imo gerâten habeti ze sô tugedîgero magede* 1, 716, 22, *ze dien ih habo gerâten* Ps. 118, 24, *uuanda ih dir gesundot habo* Ps. 40, 5 (impfktief?), *uuir eigen gesundot* ald. 105, 6 (id.), *habo ih kenneinot sô filo* ald. 6, 8 (imperfektief), dgl. 10 (id.), [2]) vgl. voorts *habet ... follegangen* (perfektief), *habent .. geiteuuîzzot* (impfktief), *gesuichen habet, habe* (pfktf.) in § 39. Uit andere bronnen: *sô uuio er gelebêt .. habet* Wessobr. Credo 1, 44 (impfktief). *ih hân gesundôt* ald. 106 e. e. (vgl. Dieninghoff 63).

In geen enkel geval is het partic. mutatief, in het merendeel imperfektief, in een paar perfektief of onbeslist.

In 't Osa. vindt men het met *hebben* omschreven perfektum bij intransitieven van 't begin van de overlevering af, en wel bij imperfektieven: *habdun ... te im fasto gefangen* Hel. M 1238 (C *bifangan*), *habdun .. an tuê ... gifangan* 3900, *thea te gode hebbian fasto gifangan* Gen. 209, *habda ... gilibd* M 466, *habde ira drohtine uuel githionod* 506, onzeker *hebbiu mî..foruuerkot* en dgl. (§ 39), maar lineair-perfektief: *sô thiu frî habdun gegangan te them gardon, that sia te them graue mahtun gisehan selbon, thuo thâr suôgan quam engil .. obana fan radure* Hel. C 5795. [3]) Geen mutatieven.

§ 43. Middelhoogduitse voorbeelden vindt men te kust en te keur bij Paul; ik vermeld alleen enkele lineair-perfektieve: *durch wes liebe die helde her gevarn hân* Nibel. 393, 4, *durch dich mit im ich her gevarn hân* ald. A 401, 3, *wand ich vriuntliche in ditze lant geriten hân* 2029, 4, *und sagen iu diu mære, war nâch wir her geriten hân* 1169, 4, *ich sage iu, warumbe ich her geriten hân* Biterolf 8389, *sô hân ich in der Hiunen lant durch iuwer liebe her geriten* ald. 4294. Maar gewoonlik heeft in 't Mhd. hier al een verschuiving ten gunste van *zijn* plaatsgegrepen, waarop we terugkomen. Paul tracht deze Mhd. gevallen met *hebben* te verklaren door de opmerking dat

---

[1]) Van een genitief-objékt (Wunderlich, Dieninghoff) is hier geen sprake. Waar *antuuurten* een objekt heeft, staat dat in de akkusatief, b.v. *uuaz antuuurtet er des* Notk. 2, 612, 3.

[2]) Dieninghoff 55 houdt *wenen* voor een oorspronkelik trans. vb. (vgl. Ohd. *uueinôn*, Oe. *wānian*), wat het echter niet hoeft te zijn.

[3]) *ouerrunnen habbien* 'euasisse' (tot urbes) Vergil. gl. 120*a*, op Aen. 3, 282, is blijkbaar transitief.

de beweegreden op de voorgrond treedt, en niet het doel, maar bij mijn beschouwing wordt die gezochte verklaring onnodig. De plaats met *habdun gegangan* in de Heliand houdt hij voor een „Uebergreifen von *haben* in das Gebiet von *sein*". Zulk een indringen van *hebben* is echter op zichzelf niet waarschijnlik, daar men er in 't Mnd. geen spoor van vindt, en bovendien wordt de Heliand-plaats door tal van Oudengelse gesteund.

§ 44. In de Beowulf vindt men behalve de § 39 vermelde voorbeelden van *hebben* met *forloren*, *forscrifen*, *forsweren* nog de volgende: *syððan hīe tōgædre gegān hæfdon* 2630, *syððan . . . wē tō symble geseten hæfdon* 'waren gaan zitten' 2104, *hæfde ðā forsīðod . . under gynne grund . .*, *nemne* enz. 1550. Het laatste is een geval van de irrealis, waarom het voorzichtiger is, het terzijde te laten (zie § 301 vlgg.), maar de beide andere zijn zeker perfektief. *Gegān hæfdon* is van dezelfde soort als het Heliand-voorbeeld in § 42, en ook *geseten hæfdon* zal men, hoezeer dat tegen onze tegenwoordige beschouwing indruist, hebben te verklaren als niet-mutatief. Of daarnaast in 't Oudengels ook een mutatief *geseten wæs* voorkwam, is niet uit te maken, daar deze uitdrukking ook de imperfektum-betekenis 'was gezeten', 'zat' kan hebben, vgl. het analoge *gelegen wæs* 'was gaan liggen' of 'lag' Oros. 246, 24. Ook *afað þæs geworden wine* (akk.) *Scyldinga* Beow. 2026, waar *geweorðan* onpersoonlik gebezigd wordt, evenals *þā ðæs monige geweard þæt* enz. 1598 en Osa. *thea gumon alle giuuard that* enz. Hel. M 2882, zou perfektief kunnen zijn (v. Swaay 287 stelt het Osa. vb. dan ook gelijk met „het perfectieve „in den zin krijgen""), ofschoon *ge-* hier niet perfektiverend is, maar blijkbaar een overblijfsel van *ge-* in den zin van Lat. *con-*, evenals bij de betekenis 'overkómen, wedervaren' beneden; in dat geval kan ik *hebben* alleen aan niet-mutatieve opvatting toeschrijven; desnoods zou men zelfs de imperfektieve en dus zeker niet-mutatieve betekenis 'dunken' kunnen aannemen.

Voorbeelden van perfektieve, maar niet-mutatieve participia uit andere Oe. teksten zijn: *oð þæt folc-getrume gefaren hæfdon sīð tōsomne* Gen. 1987, *hilde-wulfas herewīcum nēh gefaren hæfdon* ald. 2052, *þā Scipia hæfde gefaren tō ðære niwan byrig . . .*, *hē besætt Magonem* Oros. 196, 23, *þā hē þær tō gefaren hæfde* Kroniek D a°. 894 (Pl. 87[1], maar A *wæs* ald. 6), *oð hīe . . gegān hæfdon tō ðām wealgate* Judith 140, dgl. 219, *þonne hīe tō hūsle gegangen hæfdon* Blickl. Hom. 209, 6, *ærþon wē tō londe geliden hæfdon ofer hrēone hrycg* Crist 857, dgl. Elene 249, *ær þon hȳ tō lande geliden hæfdon þurh þearlic þrēa* Juliana 677 (bij deze drie zou men wegens het toevoegsel *ofer hrēone hrycg* enz. ook van een imperfektief kunnen spreken, maar vgl. het volgende en Oijsl. *hefr. . liþet* § 45), *þæs þe lencten on tūn geliden hæfde werum tō wīcum* Menolog. 28. In al deze gevallen is het participium effektief, terwijl bij ingressieve betekenis overal *zijn* gebruikt wordt (vgl. § 33. 4), maar ook bij effektieve betekenis vindt men dit hulpww. (zie ald.), zodat dáárin het verschil niet kan bestaan; de participia schijnen voor het gevoel van de Angelsaksen niet-mutatief geweest te zijn, ofschoon ook *zijn* wel voorkomt, b.v. *Ercol se ent þær wæs tō gefaren on ærdagum* Oros. 132, 11.

Als imperfektieven kunnen b.v. worden beschouwd: *ær hē hæbbe. . .on bōte befangen* Thorpe, Anc. Laws 1, 248, 25 (Bosw.-T. Supplem. 71), *þær hund oððe wulf on befangen hæbbe* ald. 2, 212, 22 (ald.), *þē on þā frēcnan fyrd gefaren hæfde* Gen. 689, *þā hē hæfde on þæm emnete gefaren oþ hē cōm tō*

Ticenan Oros. 186, 22, *habbað wē alle swā* ... *lȳðre gefēred* Satan 62, *siððan hīe fēondum oðfaren hæfdon* Exod. 64, onzeker is *hīe gesyngod habbað* C. Past. 405, 22 vlg., maar moeilik anders dan perfektief kan men weer opvatten: *þā hīe* ... *þǣr tō ge-wīcod hæfdon* 'toen ze daar hun legerplaats hadden opgeslagen' Kron. A a°. 896 (Pl. 89, 15), *mid þȳ wē ðā gewīcod hæfdon* Epist. Alex. 187, dgl. 278 en 532. Wat het onpersoonlike *geweorðan* 'wedervaren' betreft, het is blijkbaar imperfektief in *hū ðone cumbolwigan wið ðā hālgan mægð hæfde geworden* Judith 260, misschien ook in *þēh þe Rōmāne hæfde geworden hwēne ǣr þæt hē on Asiam faran sceolde* Oros. 208, 28. Opmerkelik is ten slotte op 't eerste gezicht, in verband met een eigenaardigheid in 't Ndl., Nd. en Fries (zie § 301 vlgg.), *wilniende þæt hī ǣlcum gewinne oðflogen hæfdon* (formeel, gelijk vaak, indikatief, maar in betekenis opt. pt.) Oros. 32, 21, vgl. echter boven *oðfaren hæfdon*.

In 't Oudengels schijnt beter dan elders de oude toestand te zijn bewaard: in vele gevallen waarin, in 't biezonder bij de verba van beweging, oudtijds *hebben* gebruikelik was bij perfektieve (meest lineaire) zowel als bij imperfektieve ww., vindt men er inderdaad dat hulpww. Dat dit ook zo kan geweest zijn in 't Oudsaksies en elders, blijkt uit Hel. 5795 en uit sporen in jongere dialekten, ofschoon het denkbaar is dat aan de toeneming van het bezigen van *zijn*, m.a.w. de toeneming van het aantal gevallen waarin het participium mutatief werd opgevat, een tijdperk van weifeling voorafging.

§ 45. In 't Oudfries vind ik alleen voorbeelden bij imperfektieven, dus niet-mutatieven: *a*. Oofr. *sase fiuchtande faren hebbat* RQ. 337, 11, *an ēnige thinge* .. *ouir-gripin heth* 538, 30, *alsa* ... *him hebbath alle sina sitha efolad* 544, 15, *estenden hebbe* 155, 25, *tha hebbat* .. *te riuchte stenden* 330, 4 vlg., *thēr er thene sueren heth* 151, 10, *wesen heth* 'geweest is' 538, 18, *hebbath ewesen* 133, 33 vlg., *hebbe wesen* 331, 3, dgl. 200, 5 vlg.; *b*. Owfri. *dat hī nachtes habbe faren mit barnenda brande* 77, 24, *als dī biscop tree dagen sindet haet* 403, 4.

In 't Oijsl. zijn imperfektieve voorbeelden: *hefk lenge faret* Vafþrúþnesm. 8, 3, *ek genget hefk enn móþorlause mǫgr* Fáfnesm. 2, 1, *ek hef víþa ratat* Alvíssm. 6, 1, *vaþet hefr at vige* Atlam. 86, 4, *hverr hefr þinn hórr veret* Lokas. 30, 4, *þar hafþi verit undir stólinum dætr Geirraþar* Fragmenten (Sijmons, Edda 214 vlgg.) 6, 20, *þeir hafa veþjat Vála malme* Hyndlolj. 9, 1. Maar ook perfektieven komen voor, b.v. *rasa þat nú né í gár, þat hefr langt liþet síþan* Hamþm. 2, 2, door Gering 628 vertaald met 'das (die zeit) ist seitdem weit vorgerückt, es ist lange zeit verstrichen' (vgl. Oe. *geliden hæfde* enz. § 44; maar *líþa* 'vergaan' heeft *zijn*, evenals Osa. *gilīðan* 'vergaan', Oe. *āgān* e. dgl.), *at Sigurþr ok Gjúka synir hefþi til þings riþit* Brot af Sigorþ., proza 6; zelfs *O'þinn ok Hœnir ok Loki hǫfþu komit til Andvarafors* Regensm., proza 7, blijkbaar een verschuiving, daar dit vb. in de oudere stukken van de Edda overal met *zijn* wordt verbonden. Andere voorbeelden Nygaard t.a.p. § 176, Anm. 4.

§ 46 De gang van zaken laat zich in hoofdzaak aldus samenvatten:

1. De oudste verbindingen met het participiale adjektief zijn die met *worden* en *zijn* (*bēon*, *wesan* enz.) bij transitieve en mutatieve intransitieve werkwoorden. Uit die met *zijn* ontstonden een omschreven perfektum, plqmpf. enz., bij de eerste passief, bij de laatste aktief of mediaal; uit die met *worden* een ingressief presens, preteritum (aorist) enz., eveneens bij de eerste passief, bij de laatste aktief of mediaal.

2. Daarna ontwikkelden zich een omschreven aktief perfektum, plqmpf. enz. met *hebben* (*habèn*, *eigan*) bij transitieve verba.

3. Ten laatste namen de niet-mutatieve intransitieven de vorm met *hebben* van de transitieven over.

Al is de omschrijving met *worden* en *zijn* bij intransitieve ww. in 't Goties, door de eigenaardige omstandigheden waarin we bij de bronnen van dat dialekt verkeren, niet met zekerheid aan te wijzen, er is toch nauweliks reden om te geloven dat hij jonger is dan die bij transitieve, maar wel heeft hij zich later uitgebreid dan bij deze, misschien omdat er eerst minder behoefte aan bestond; die met *worden* heeft het zelfs maar tot een voorbijgaande bloei kunnen brengen (en dan nog alleen in 't Nederlands, Nederduits en Engels) en is in de loop van de Middeleeuwen zogoed als spoorloos verdwenen.

Het met *hebben* omschreven perfektum bij de transitieven is waarschijnlik uit latere tijd afkomstig. Voor zijn bestaan in 't Goties hebben we geen gegevens, maar in de Noord- en Westgermaanse dialekten was het aanwezig vóór het begin van de geschreven getuigenissen. In 't Ohd. kwam het volgens Paul 165 omstreeks 800 in gebruik, maar deze tijdsbepaling is waarschijnlik te laat.

Het perfektum bij de niet-mutatieve intransitieven is vermoedelik allengs tot stand gekomen, d.w.z. het met *hebben* omschreven perfektum heeft zich daar gaandeweg over verschillende groepen verspreid. In 't Nederduits, Engels, Skandinavies (en Fries) geschiedde deze verspreiding vóór de tijd waaruit wij samenhangende geschriften van enige omvang bezitten, maar in 't Ohd. schijnt hij pas in de negende en tiende eeuw te hebben plaatsgehad en zelfs toen nog niet geheel voltooid te zijn geweest. [1])

§ 47. In alle dialekten hebben echter de beide hulpww. strooptochten op elkanders gebied gedaan, vooral bij de intransitieve verba.

In 't Engels begon, zover ik op 't oogenblik kan nagaan, *hebben* het vb. subst. bij mutatieve intransitieven te verdringen in 't Middelengels tijdperk; daarmee ving een strijd tussen de twee aan die pas in de vorige eeuw voorgoed ten gunste van het eerstgenoemde werd beslecht, zodat in het hedendaags Engels nog maar enkele sporen van 't gebruik van het tweede zijn overgebleven. [2])

In dezelfde richting bewoog zich het Zweeds, waar nu de toestand onge-

---

[1]) Aan het ontbreken van voorbeelden bij WILLIRAM, waarop PAUL 166 enige nadruk legt, behoeft men intussen geen waarde te hechten. Ik heb alle plaatsen nagegaan waar in zijn Parafrase het perf. of plqmpf. van een niet-mutatief vb. zou kunnen staan, en op zijn hoogst komen er 3 in aanmerking, nl. *uuhton* 'pugnaueunt' 11, 2, *saz* 'sedi' 29, 1, *gerota* 'desideraueram' ald. vlg.; daar nu in deze tekst ook bij transitieven de nietomschreven vorm vaak als perf. voorkomt, mag men uit de toestanden bij WILLIRAM niets afleiden voor de graad van ontwikkeling die het omschreven perf. met *hebben* bij intr. ww. in de 11e eeuw had bereikt. Bij NOTKER heb ik evenmin de indruk gekregen dat ergens het omschreven perf. bij intr. ww. vermeden wordt.

[2]) Zie NED. 1, 718c. Tot de meest gewone horen *he is come*, *he is gone*, *the sun is set*. In de 17e eeuw zijn er nog veel, bij FIELDING o.a. bovendien *was become* (nóg wel), *w. grown*, *w. entered*, *a..nap into which he was fallen*, *are vanished* (Tom Jones), *she was got halfway down stairs*, *was returned*, *is gone distracted*, *times are altered*, *were arrived*, *being risen* (JOS. Andrews); nog meer in de 16e en 17e eeuw (zie b.v. ABBOTT, Shp. Grammar § 295) en in 't Middelengels.

veer op dezelfde hoogte staat als in 't Engels van de achttiende eeuw: *zijn* heeft zich vast gehandhaafd bij *worden* (*jag är vorden* —) en komt nog bij verscheiden andere mutatieven voor naast het meer gebruikelike *hebben*, b.v. *jag är kommen, fallen, flyktad* naast *jag har kommit, fallit, flyktat*. De refleksieve en wederkerige ww. hebben uitsluitend *hebben*: *det har lyckats mig, trälen hafva blomstrats, de hafva slagits*.

Behoudender is het Deens geweest: de verdeling van *hebben* en *zijn* stemt er grotendeels met de onze overeen.

In 't Nederlands, Nederduits en Westfries (naar 't schijnt ook in 't Middelduits) hebben beide ww. zich afwisselend uitgebreid, evenzo in 't Opperduits van de latere Middeleeuwen. In 't biezonder treft ons de uitbreiding van het aantal mutatieve ww., m.a.w. de vermeerdering van de perfecta met *zijn* bij de intransitieven, het doordringen van *zijn* bij gewezen transitieven en het behoud ervan bij transitieven met sommige prefiksen, de vorming van het perf. van het vb. subst. met zichzelf (lang niet overal doorgedrongen), in geringere mate de vervanging van *zijn* door *hebben* bij ww. die hun mutatief karakter verliezen.

In 't Opperduits, altans in 't Alemannies, van de nieuwere tijd is *zijn* nog meer op de voorgrond getreden, wat zijn uitwerking op de Hoogduitse schrijftaal en beschaafde spreektaal niet heeft gemist (vgl. Paul 166 f., 205).

§ 48. Dergelijke verschillen vindt men tussen de Romaanse dialekten onderling, terwijl de oudere ontwikkeling van de omschrijvingen daar ongeveer hetzelfde beloop moet hebben gehad als in 't Germaans.

In 't Spaansch, Portugees en Roemeens is *hebben* op de voorgrond getreden en heeft *zijn* verdrongen, vgl. b.v. Spa. *ha venido* 'is gekomen', *ha muerto* 'is gestorven', *ha quedado* 'is gebleven', *ha salido* 'is uitgegaan', *ha nacido* 'is geboren'; in 't Frans en Italiaans heeft *zijn* zich beter gehandhaafd en zelfs (vooral bij de refleksieve ww.) aanmerkelik aan terrein gewonnen, b.v. Fra. *est venu, est mort, est resté, est sorti, est né, s'est lavé, s'est figuré*, ofschoon het aan de andere kant een deel van zijn gebied aan *hebben* heeft moeten afstaan (in 't Frans vooral in de volkstaal, waar men b.v. zegt *il a monté* = beschaafd *il est monté*) [1]. In 't Spaans en Portugees, vooral in 't laatste, gebruikt men voor *hebben* niet alleen de afstammelingen van *habere* (*haber, haver*), maar ook die van *tenere* (*tener, ter*), gelijk in 't Ohd. *eigan* naast *habên* gebezigd werd.

---

[1]) Volgens vriendelike meedeling van mijn kollega J. SALVERDA DE GRAVE.

II. Algemene Opmerkingen over de Nederlandse Omschrijvingen.

§ 49. Zoals in § 11 is gezegd, was de tegenwoordige afscheiding tussen de passief-omschrijving met *worden* en die met *zijn* (deze voor het perfektum, het plqmpf., de inf. perf., het part. perf. enz., gene voor het presens en futurum-presens, de aorist, het imperfektum, de inf. pres., het part. pres. enz.) in 't Mndl. in hoofdzaak aanwezig, en eenzelfde verschil gold daar in 't aktief tussen de omschrijving met *worden* (voorzover gebruikelik) en de niet-omschreven presens- en preteritum-vormen aan de ene kant en de omschrijvingen met *hebben* of *zijn* aan de andere. Intussen stond het gebruik in 't Mndl. en Vroeg-Nndl. dichter bij het oude dan het onze, inzoverre: 1°. de vormen met *worden* en de niet-omschreven vormen nog gedeeltelik alle rollen vervulden die tans door die met *zijn* en *hebben* worden vervuld; 2°. de laatstgenoemde vormen vaak werden gebezigd waar tegenwoordig in de schrijftaal de eerste in zwang zijn; 3°. de vorm met het preteritum van *zijn* (en *hebben*?) voorkwam waar tans alleen die met het presens van dat hulpww. geldt; 4°. het omschreven perfektum ook optrad waar wij een plqmpf. gebruiken, en 5°. in 't activum van enkele mutatieve intransitieven de omschrijving met *worden* niet was uitgestorven.

Voorbeelden: van 1. *en was* (perf.) *nogt man onder den dach die ogt swarten swane sach* (id.) Nat. Bl. 3, 787 vlg., *si mindene ... mee dan noit muder kint minde* (perf.) Limb. Serm. 195, 28, *alle die claerheit van verstane die alle menschen ye ghehadden* (perf.) Ruusbr. 4, 146, 13, *doe hi dies ghedranc* (plqmpf.), *doe sprac hi* Hs. v. 1348, *f.* 78*a*, *doen sij eyne wijle gesliep* (plqmpf.), *vreyseliken dat sij ryep* Serv. 2, 1893, *due der here sine viende verwan* (plqmpf.), *due sprac die vrowe* Limb. Serm. 270, 25, zie voorts Stoett § 249 en voorbeelden uit Vondel bij v. Helten, Vondel's Taal § 172 vlg.;

van 2. *int eynde ... is die strijt verzwaert* (aor.) *tegen den grave, die aldaer ... doot geslagen ende martelaer gestorven is* (id.) Clerc 34, 11/13, dikwijls naast de niet-omschreven vorm of het praes. histor., b.v. *als dat kint dit ane siet, eist ... ghegaen . . ende dede .. verstaen* Amand 1, 538, *des anderen dages ... is die bisscop op geseten ... ende is gereden ... in die Velnwe ende verbrande die te mael* Clerc 71, 1 vlg., zie voorts Stoett § 247 en de daar aangehaalde werken; passief: *daer hen gedient was horescelike* ('waar zij keurig bediend werden') Lanc. 2, 41485, *als dese heren ... quamen, waren* ('werden') *si wel ontfangen, ende garen* enz. Clerc 144, 1;

van 3. *vves ghenoet en was nie ghesien* (perf.) Troyen hs. 19660, *daer en was nye dinc ter werlt gheresen* (perf.) *dat mochte sijn van scheyden vry*

Hildeg. 60, 52; *die heeft God ... vercoren, ende haer namen .. waren eweliken ghescreven* (perf. of aor.?) *inden levenden boec* Ruusbr. 6, 215, 7; van 4. *na dat dese .. grave .. is weder gecomen, soe wart die onlede ende twist ... een tijt gevreet* Clerc 37, 28, *nadat grave Willem ... doot ghebleven is, so wart Florijs ... die XIII grave van Hollant* ald. 83, 10; van 5. *soe datti becomen waert* (aor.) Limb. 4, 1796. [1])

Trouwens het gebruik van het preteritum in de zin van het perfektum (niet meer van het plqmpf.) [2]), als onder 1., treft men nog wel aan, terwijl omgekeerd de met het presens van *zijn* en *hebben* omschreven vormen nog zeer gebruikelik zijn als historiese tijd, gelijk onder 2. Van het eerste, dat hoofdzakelik in geschrifte schijnt voor te komen, is het twijfelachtig of het wezenlik een overblijfsel is, en niet veeleer een navolging van het Hoogduits (zo is b.v. *was je in Londen?* zeker niets dan een vertaald *warst du in London?*), maar bij het tweede, dat juist in de dagelikse spreektaal voorkomt en bij het volk biezonder geliefd is, staat de oude oorsprong vast. [3]) Over de opt. zie men § 322.

§ 50. In 't Mndl. is bij de transitieven de oude betekenis van de omschrijving met *hebben*, die nu o.a. in de verbinding met een niet-participiaal adjektief (*liefhebben*) bewaard is, vaak nog zeer duidelik. In dat geval kan men niet spreken van een perfektum enz. en betekent *hebben* óf '(vast)houden' óf 'bezitten', zie §§ 18, 21.

Voorbeelden zijn zowat in elke grote Mndl. tekst te vinden, vooral bij perfektieve verba, b.v. *ic hebbe gebonden, be-, verdect, bedwongen, gegort, bekent, vercoren, beseten, verwaten*, vgl. MW. 3, 198 en de aanhalingen daar, voorts b. v. *grote sotheit hebben sy begrepen* Troyen hs. 17943, *hy heft se so int hertte gheenoept* ald. 18126, *dat sij* (*die stede*) *so duen ende so wail belegen hadden* Froissart 1, 53, 26 vlg., *diene verminț hadde* Amand 2, 2204, *die een .. hadde bescreden een roet ors* Mor. 3468. *die thoeft had ghesleghen neder* ('liet hangen') Troyen hs. 21118, *ellic had synen baghe* (= *boghe*)

---

[1]) Geen voorbeelden heb ik gevonden van het in 't Nnd. over de Eems in verhalen zo geliefde gebruik van de omschrijving met het pt. van *hebben* of *zijn* als historiese tijd, b.v. *do waren gliek so viele erdmännekens herfur kummen un hadden froget* enz. ('kwamen te voorschijn en vroegen') Sch. Weichs. 2, 351, 35 vlg. (Westf.), *et was mal en mann un 'ne fru west, de hadden...kene kinner* ald. 355, 35 (id.), en dgl., *dō vasn olt vīf vān, dǝ hǝ zevn zǝtdoskǝs hǝt* ('er was ereis een oude vrouw, die had zeven dorsers') SCHÖNHOFF, Emsländische Gramm. 216, 22, e. dgl. Blijkbaar is dit de vorm van de oratio obliqua ('hij vertelde dat er kaboutertjes gekomen waren' enz.), oorspronkelik optatief, overgebracht op de oratio recta.

[2]) In gevallen als *toen hij mij zag* (*mij ziende*), *kwam hij op mij af* worden de handelingen als gelijktijdig voorgesteld, terwijl in sommige andere talen de prioriteit van de eerstgenoemde werking door de vorm wordt aangeduid.

[3]) Bij voorbeeld: *Toen is hij mijn kamer binnengekomen en heeft me uitgescholden. En ik liet dat niet op me zitten en heb hem eens flink de waarheid gezegd. En toen is hij boos geworden* enz. Evenzo in 't Hoogduits in de mond des volks (zie D. Wtb. 4. 2, 74) en in 't Frans, waar in 't Noorden de *passé indéfini* (*j'ai vu*) de *passé défini* (*je vis*) bijna geheel heeft verdrongen. In 't Mndl. gaat de onderscheiding tussen omschreven en niet-omschreven vorm die WILMANNS 3, § 97. 3 voor het Mhd. aanduidt, niet op, en het zou de moeite waard zijn, het gebruik daar eens te onderzoeken, vooral in proza (in poëzie kan het rijm een rol spelen). In 't Nd. (ook over de Eems) is het gebruik nog altijd biezonder gewoon, en staat zelfs de omschreven vorm ook voor het imperfektum, zie Sch. Weichs. 1 en 2 *passim*, b.v. 2, 300.

ghespannen ald. 8891, *hoe my die mynne heft gheraen* 20926, *gheraen had hy den coninc Thoas, doe Achilles lude quamen* 23848. Maar ook bij imperfektieven, b.v. *geacht hebben* MW. 2, 943, *gedragen hebben* 'dragen', *gehaet hebben* 'haten', *gewacht hebben* 'bewaken' MW. 3, 198. *Gemint hebben* 'liefhebben' kan zowel bij *minnen* 'liefhebben' als bij *geminnen* 'liefkrijgen' (vgl. MW. 2, 1360 en Limb. Serm. 229, 24 *alse vele als ic Gode geminnen mag ende vinden mag ende bekinnen mag, alse vele salic een jgelic dinc minnen in Gode*) behoren. Het 17e-eeuwse *besint hebben* 'liefhebben' (NW. 2, 2479) schijnt pas later ontstaan te zijn, bij *besinnen* 'liefkrijgen', maar dan zeker niet zonder invloed van *bemint* (*gemint*) *hebben*, waarmee het dikwijls verbonden wordt. *Belegert hebben* 'belegeren' bij Vondel 3, 554, 6 was een vernieuwing van *belegen hebben*. [1])

De oude presens-betekenis bestaat nog in *ik heb gedaan* (Eng. *I have done*) 'ik ben klaar', *hij heeft het niet op die man begrepen, hij heeft het op een ander geladen, gemunt, voorzien*, vgl. ook *diet op Susannam hadden ghebacken* Trou m. bl. 181, 2600, *waer op hebt ghy ghelayen?* ald. 178, 2532 en NW. 6, 226, voorts (16e eeuw) *die Portegesen en hebben hier gheen plaetsen bewoont, dan dryven haer handelinghe op sommige plaetsen* Linschoten 1, 75, 3, (zij) *hebben .. het naecte lijf besmeert met Sandalo* ald. 169, 25, *ick hebber* (waringins nl.) *gesien die wel dertich oft veertigh schreden int ront beslaghen hadden* 2, 1, 20 vlg. Maar in de regel wordt in 't Nndl. *houden* gebezigd: *gevangen houden, bezet houden, verdacht houden* (18e eeuw), *belegen houden* (Vondel), *gegrepen houden* (dez., 2, 621, 661) e. dgl. (vgl. ook Nzwe. *hålla kär* tegenover Ndl. *liefhebben*).

§ 51. De bovengenoemde verbindingen, zoals *heeft vercoren, heeft gemint* waren echter tegelijk het perfektum van *verkiesen*, *minnen* enz. (een strenge scheiding tussen de twee betekenissen is zelfs onmogelik), en het lijkt mij hoogst waarschijnlik dat deze tweeledige rol van de konstruktie bijdroeg tot de bijvoeging van *gehadt* in 't perfektum in 't Laat-Mndl. Ik geloof dat we, ter verklaring van de bijvoeging, van deze ww. moeten uitgaan, ofschoon ik uit de Middeleeuwen zelf in de indikatief bij geen ervan een voorbeeld kan aanwijzen, alleen een uit 1514: *ende hebbender wel* 5 *gevangen gehadt uyt heurl. dorp* Inform. 537, 20, maar zie vooral de oudere voorbeelden in de optatief pt. § 319. Van daar zou *gehadt* dan overgebracht zijn naar andere transitieven, b.v. *so heeft hi den hangeman tot Sint Jan in den kerker gesent gehad* Boeck v. d. L. J. (a°. 1479) 120*a*, 16e eeuw *desen Dachem ... heeft dickwils Malacca benaut ghehadt* Linschoten 1, 75, 9, vaak nog met volwichtige betekenis van het laatste partic., als in *hebben wy gehoert ende ontboden gehadt ... Dirrick Gerritsz.* Inform. (a°. 1514) 185, 18 vlg. (d.i. hebben wij D. G. ontboden en hem voor ons gehad en verhoord), zie verder MW. 3, 201 vlg. en nog twee voorbeelden uit het Vroeg-Nndl. NW. 6, 226. Die overbrenging is te minder vreemd, omdat b.v. *ic hebbe gemint* dezelfde betekenis kón hebben als *ic hebbe gemint gehadt*, maar het laatste was ondubbelzinnig, het eerste niet.

[1]) Van enigszins andere aard zijn de verbindingen met *hebben* in gevallen als *sule had tebroken so syn lede, hy en mocht niet op* Troyen hs. 24684, *som hebben sy doerbroken tfel* ald. 23986, waarin *sule* en *sy* niet het subjekt van *tebreken*, *dorebreken* zijn. Hierbij behoort het door Stoett § 15 aangehaalde Eng. *the colonel had two horses killed under him* en m. i. oorspronkelik ook Mndl. *enen doot hebben* (MW. 2, 297), dat echter de betekenis 'iem. gedood hebben' gekregen had.

In de volkstaal is dit perfektum nog zeer gewoon, o.a. in Holland, in de Bommelerwaard (*ik he dər veul gəkocht gəhad* v. d. Water 45), in de Betuwe (*ik hè wel is gedoch gehad* 'gedacht' N. Rott. Cour. 25 April 1910, uit Andelst), in N. Brabant (ik herinner mij een Oosterwijkse volksdichter die rijmelde: *prijzen wij dus James Watt, die den stoom heeft uitgevonden gehad*), in Antwerpen (Cornelissen en Vervliet 75), in de Haspengouw (Rutten 88*b* volgens NW.) en ook in Nedersaksiese streken (*doar heb ze alle saldoatən innepakt ehad* Sch. Weichs. 1, 551, 9, uit Haaksbergen in Overijsel).

Dat de omschrijving „de handeling als tegenwoordig voltooid in een' verledenen tijd" voor zou stellen, gelijk Brill, Holl. Spraakl. 619 wil, lijkt mij zowel histories als feitelik onjuist. M.i. was een konstruktie als *ic hebbe gevangen gehadt* eerst het perfektum van *ic hebbe gevangen* 'ik hou gevangen' en vertoont hij daarvan nog dikwijls de duidelike sporen; maar weldra verloor *gehadt* hier evenzeer zijn eigenlike betekenis als elders *hebben* in verband met een participium, zodat in vele gevallen een verschil niet meer is aan te wijzen (b.v. tussen *ik heb gelezen* en *gelezen gehad*). Van een bepaalde voorkeur voor de langere omschrijving in zinnen als *ik heb het boek vroeger weleens gelezen* (*gehad*), een voorkeur die men, was Brill's voorstelling juist, zou verwachten, is niets te bespeuren. Zodra *gehad* zijn eigenlike kracht in de konstruktie was kwijtgeraakt, kon deze ook bij intransitieven dienen, zo al Inform. (a°. 1514) *die . . . stormen ende onweder die . . . geweest ende geregneert hebben gehadt* 1, 27, waar een intr. en een trans. vb. naast elkander staan, en verder Nndl. *ik heb daar geweest gehad* in Antwerpen (Cornelissen en Vervliet 75) en het Land van Waas (Joos 33 volgens NW.) Maar zulke gevallen blijven zeldzaam. Vgl. ook § 53.

Vroeger en vaker vindt men de konstruktie bij de irrealis (zie § 319), waar hij ook in 't Engels van de 15^e^ en 16^e^ eeuw meer gewoon is dan elders (zie de voorbeelden NED. 5, 127*c*).

Opmerking verdient ten slotte het voorkomen van de §§ 27 en 38 genoemde verbinding van *hebben* met het ontkende participium in 't Mndl.: *onverdient heb ic der doot* Troyen hs. 32511.

§ 52. In 't Mndl. werd, in tegenstelling met het latere Mhd. en vooral het Nhd. (altans het Zuidduits en de Hoogduitse schrijftaal, zie § 12), in 't passief in de regel niet onderscheiden tussen de uitdrukking van het resultaat en het perfektum enz., d.w.z. een onderscheiding zoals tussen Hd. *es ist, war verboten* en *es ist, war verboten worden* werd er gewoonlik niet gemaakt: beide werden weergegeven door de omschrijving met *zijn*.

Vooral de omschrijving met het participium van *worden* is uiterst zeldzaam, en ik heb buiten de irrealis alleen de volgende voorbeelden gevonden: *soe ist doch bestedicht geworden* Heiligenlev. (Oostgelderl.?) 65, 17, *van welcken gheslechte gebouwet is worden die . . stat* Proza-Serv. (Limburg) 8, 8, *dat dair niet off verbetert gheworden en is* Breidenb. (Utrecht a°. 1485) 2*v*., 38, dus in zeer late teksten, die gedeeltelik onder verdenking staan van Hoogduitse invloed.

In de irrealis zijn de gevallen wat talrijker en ook wat ouder, zie 6 voorbeelden uit G. v. d. Loo's vertaling van Froissart, 2 uit Breidenbach en een dat waarschijnlik van vroegere tijd is in § 320, waar men ook een gissing vindt over de mogelike aanleiding waardoor men in de irrealis eerder tot deze omschrijving kwam dan elders. Volgens Talen e.a., Nederlandse Taal

§ 260 is in verbindingen met *zullen* (d.w.z. in de eerste plaats in de irrealis) de bijvoeging van *geworden* in 't tegenwoordig Ndl. niet zo zeldzaam als overigens, en het is mogelik dat deze opmerking op juiste waarneming berust, en dat zich in die eigenaardigheid een oude gewoonte voortzet; ofschoon mij persoonlik de daar gegeven voorbeelden *hij zal zeker .. ondervraagd zijn geworden* of *'t paard zou gekocht zijn geworden, als* enz. (in plaats van *hij zal zeker .. ondervraagd zijn* en *'t paard zou gekocht zijn, als* enz.) even ongewoon en gemaakt-deftig klinken als *hij is nog nooit geschoren geworden* of het ook door de schrijvers niet voor hun rekening genomene *er is gedanst geworden.*

Maar hoe dat zij (zie verder § 320), buiten de irrealis is de vorm met *geworden* tegenwoordig in de beschaafde spreektaal zeer bepaald niet gangbaar, al mag men hem een enkele keer horen, soms blijkbaar als uitvloeisel van een ogenblikkelike behoefte van de spreker om biezonder duidelik te zijn. Zelfs in de schrijftaal is hij buiten de Statenvertaling (en de daarmee verbandhoudende geschriften), zover ik heb kunnen nagaan, alleen in de laatste eeuw, in blijkbare navolging van 't Hoogduitse (ook van 't Franse en Engelse?) gebruik, misschien iets meer gewoon geworden. [1]) Ik ben het volkomen eens met Richard Meyer (P. Br Beitr. 34, 268), dat de omschrijving niet alleen wanstaltig, maar ook, in 't Hoogduits zowel als in 't Nederlands, volslagen overbodig is, geheel anders dan in 't Frans en Engels, waar hij niet kan worden gemist. En ook hou ik het, zolang niet meer ontwijfelbare oude getuigenissen opduiken, voor hoogst waarschijnlik dat men in de Statenbijbel en elders waar de konstruktie in oude tijd voorkomt, in de regel te doen heeft met navolging, vaak opzettelike navolging, van vreemde talen, de irrealis voorlopig daargelaten Het is een geleerd produkt, geen volksvorm. [2])

Wat de tongvallen aangaat, ik heb daar vier voorbeelden gevonden, waaronder drie uit Brabant en Limburg, welke wellicht aan vreemde invloed zijn te wijten: *ze waar in tijs bedie-end geworre* Sch. Weichs. I, 329 vlg. (N. Brab.), *ich bin .. bedrogen gewoorden* Franquinet, Jonk bij Jonk 14, 1, dgl. 38, 33. Blijft één voorbeeld uit de Zaanstreek: *dattet láter weer drógemaaktewòrrenis* 'dat het later weer drooggemaakt is' Boekenoogen LXXXVII, 11.

§ 53. Meer gebruikelik en ouder dan de vorm met *(ge)worden* is echter die met *geweest*, b.v. Mndl. *sider dat ik X jaer out was, soe hebbic alsoe na van herteliker minnen bedwonghen gheweest* Hadew. Proza 34, 16 (194, 10), *dikke hadde hi met vetren ende met ketenen gebonden gewest* L. v. J.

[1]) Bij Vondel: *sy syn niet gevolght geworden* 2, 353, 22, het enige voorbeeld in de vier eerste delen van v. Lennep's uitgaaf; in een opmerking van Paludanus op Linschoten's Itinerario: *dat ... van dese noyt ghesien is worden* Linschoten 2, 4, 1 v. o., bij Jan Huygen zelf: (zij) *van de Zee verslonden ..zijn gheworden* ald. 2, 142, 23. Niet zo heel zeldzaam is het gebruik bij P. v. Limburg Brouwer, ook overigens niet vrij van Duitse invloed, en andere min of meer deftige schrijvers. Waar het bij ouderen voorkomt, is dikwijls de wens om Latijnse konstrukties biezonder nauwkeurig weer te geven duidelik waarneembaar.

[2]) De bewering bij Talen e.a., t.a.p. § 260, dat in 't passivum *geworden* „veelal wordt weggelaten", is in al geval onjuist, immers van weglating van iets dat er nooit geweest is mag men niet spreken, en algeméén is *geworden* zeker nooit gebruikt. De opmerking schijnt ingegeven te zijn door een formule bij Wilmanns 3, § 76, 2 (slot), waar er evenwel te recht bijstaat dat de formule onhistories is.

67, 6, *enen sonderlinghen wech, die niet ghesien noch ghehoirt en hadde gheweest* Ruusbr. 4, 275, 20, *die gheroert hebben gheweest* ald. 6, 97, 10, *voirder dan van ouden tiden gheploghen heeft geweest* Brab. Y. dl. 2, blz. 679, 4 vlg. (a°. 1392), *dair die scipperen ... so mishandelt hadden geweest* ('mishandeld waren') Froissart 1, 77, 20, *diegene die upter dachvairde ... gesent geweest hadden* ('degenen die afgezanten waren geweest naar de bijeenkomst') ald. 144, 32, *die hoir magen .. van des graven volke verslegen hadden geweest* 182, 22, dgl. 4, 8; 70, 27; 180, 8; 226, 27; 320, 11; 515, 24; *dese here ..., die altijt upgeroet geweest hadde ... in Hollant of in Zeelant* Froissart Tijdschr. 8, 291, 13, *welke van oldes geregiert heeft geweest* Griseldis Tijdschr. 17, 19, 11 (oostelik), *veel groter heiligher mannen hebben gegrepen geweest ende verwonnen* Con. Somme [2] 443, 17 vlg., *daer si of becoort gheweest hadden* ald. 29, *die mitten heeten water ghebroeyt gheweest heeft* 374, 35, *wie niet becoort gheweest en heeft* 375, 26, *wat isser ie gheordelt gheweest* enz. Breidenb. 2*r*., 40, *dat heilige graff dair ons here ihesus in begrauen is gheweest* ('begraven is' of 'werd') ald. 5*r*., 20, dgl. 29*r*., 38 vlg.; 30*r*., 11, *een boem ... van welcke dat heilighe cruus ghemaect gheweest is* 30*r*., 8, *symonia, die altijt van voirtijts ghehouden is gheweest als kettherij* 108*r*., 28, *veel (vrouwen) hebben ghepresen gheweest in die selue wijsheit* 115*r*.. 24, e.e.

Evenzo in de 16e eeuw, b.v. *ghetuge die eens achterhaelt geweest es van valsschen ede* Wiel. Instr. (a°. 1501) 104, 204, ... *verbrant, ... geschat ... zijn geweest* Inform. (a°. 1514) 2, 4; 365. *levende Kinderen, de welke ... gedoopt zijn geweest van Odo* Despars (Wydts) 1, 372*b*, *bi den welcken dat si weder qualic gheregeert is gheweest* Exc. Cron. (a°. 1530) 235*d*, *dat hi besneden is geweest* Maleg. Volksb. 30, 15, *dat die Portugesen ... hebben van hem dickwils bedrogen geweest* Linschoten 1, 49, 8, *die Eylanden, ... welcke zijn eerst ontdeckt gheweest vande Spaengiaerden* ald. 84, 11, dgl. 1, 59, 26; 147, 24 vlg. 27; 2, 47, 10; 69, 12; 70, 37, e.e. Ook in de irrealis, zie § 321.

In levende tongvallen schijnt de omschrijving nog wel voor te komen, vgl. Sch. Weichs. 1, 255, 11 vlg.: „*Ben jy ook enomen eweest, Wont?*" — „*Of ik enomen eweest ben? Jae, wel driemael*, enz. (Scheveningen), *hij is naar huis gereën geweest* (passief) de Bo, Wvla. Idiot. 938*a*, *het werk is ten halve gebleven omdat wij uitgeregend zijn geweest* ald. 1219*a*, en elders in Vlaanderen, waar Fra. *a été pris* e. dgl. een steun waren.

Maar in 't Mndl. vindt men hetzelfde ook bij intransitieven, b.v. *ende hi so onlanghe hadde ghewesen in eenen duechdeliken levene gheresen* Amand 2, 4020, [1]) *vele grote onrade ... opgestaen ende toecomen geweest sijn* Nijh. 4, 143, 17 (a°. 1437), *alzo ... zekere questien ende processen ghereert gheweist zijn* Invent. v. Brugge 2, 340 (passief?), *sint dier tijt dat hij te lande hadde gecomen geweest* Froissart 1, 66, 23, *wachtende onsen prince, die dair niet gecomen en heeft geweest* ald. 165, 7, *die steenen hebben all dair gheborsten geweest* ('zijn daar gebarsten') Breidenb. 6*r*., 12, *van sommen miraculen die also ghesciet sijn gheweest* Con. Somme [2] 313, 31, *hier was reynaert des nachts te voren in ghebroken gheweest* Proza-Rein. [2] 27, 32.

In de gemeenlandse taal is de omschrijving alleen bewaard gebleven als vorm van het passivum én in een betekenis die dicht bij de oorspronkelike

[1]) De betekenis 'wassende, toenemende', voor *gheresen* aangenomen MW. 2, 1539, wordt door niets gestaafd en past ook niet.

staat, b.v. *hij is altijd bemind, gezien geweest* (vgl. MLoop 1, 2130), *hij was genoodzaakt geweest om* enz., *het land is altijd goed geregeerd geweest*, *de liefde die mij vroeger altijd verborgen was geweest* (*minne.*, *die mi tote diere uren ye verborghen hadden geweest* Hadew. Proza 167, 14 vlg., zie v. MIERLO 89, 4), maar het gebruik is vrij beperkt, zodat men b.v. niet zegt: *hij is jarenlang gevangen geweest*, maar *hij heeft j. gev. gezeten*. In gelijke betekenis als de omschrijving met *geworden* (zie verscheiden van de middeleeuwse en latere voorbeelden boven) komt het in de algemene taal in 't geheel niet voor.

Dat soms de participia alle voeling met het verbum hebben verloren, blijkt b.v. uit *hij is altijd geacht geweest bij* (*onder*) *zijn medeburgers*, niet *door z. m.*. vgl. Mndl. *becant met* 'bekend bij' e. dgl. Het voortleven van *ik ben bemind* e. dgl. met presens-betekenis belette dat de vorm met *geweest* geheel gelijkwaardig werd met die zonder dat partic., zoals het geval was bij de vorm met *gehad*, doordat *ic hebbe vercoren* 'ik heb lief' e. dgl. in onbruik raakten. Zo is *ik ben bemind geweest* gelijksoortig geworden met andere omschrijvingen met echte adjektieven. als *ik ben bedacht*, *getrouwd*, *verwonderd geweest*; *de raad is vergaderd geweest*, die als perfektum dienen bij *ik ben bedacht*, enz. Maar in andere gevallen maakt het geen verschil of *geweest* er bijstaat, b.v. in *het land is altijd goed geregeerd* (*geweest*).

§ 54. In de verbinding met *zijn* is de adjektief-betekenis van het participium beter bewaard gebleven dan in die met *hebben*, en is de verbale betekenis, welke het in deze laatste gewoonlik bezit, dikwijls afwezig. Het is b.v. afhankelik van de bedoeling van de spreker (somtijds door toevoegsels verduidelikt, maar veelal ook niet). niet alleen of in *het glas is gebroken* het partic. een mediaal-intransitief of een passief begrip vertegenwoordigt, maar ook of *is gebroken* een resultaat (presens) of een afgelopen werking (perfektum) aanduidt, vgl. *door wie is dat glas gebroken?* (passief, zeldzaam), *kijk, het glas is gebroken* (intransitief, resultaat), *het glas is gisteren gebroken* (intransitief, perfektum). Bij de uitsluitend intransitieve ww. zijn er maar twee mogelikheden, b.v. *kijk, het glas is gebarsten* (resultaat, presens), *het glas is gebarsten toen ik er heet water in goot* (perfektum), terwijl de omschrijving met *hebben* bijna altijd een perfektum aanduidt.

Bij vele omschrijvingen met *zijn* is de presens-betekenis de enige gebruikelike, terwijl bij andere beide of alleen de perfektum-betekenis in zwang zijn. Zo was het al in 't Mndl. Bij degene die een presens, een resultaat aanduiden. kan men doorgaans een perfektum met *geweest* vormen, b.v. *het glas is gebroken geweest, maar nu weer heel*, maar er zijn gevallen waarin de betekenis zich tegen zulk een perfektum verzet. b.v. bij *de wijn is belegen*: aangezien wijn die eenmaal belegen is niet weer onbelegen wordt, kan men niet zeggen: *de wijn is belegen geweest* Een afdoende maatstaf is dus de al-of-niet-mogelikheid van het vormen van een perfektum niet.

De participia die vaak of uitsluitend als adjektieven worden gebruikt heeft v. HELTEN grotendeels behandeld in Tijdschr. 11, 187 vlgg., zie ook WILMANNS, D. Gr. 3, § 58 f. Men kan ze splitsen in verschillende groepen.

§ 55. 1. Passieve participia bij transitieve ww Deze kunnen over 't algemeen zowel dienen voor adjektief als voor passief partic., maar dikwijls bij verschillende begripsschakeringen van het ww., b.v. *het is me bekend*, *hij is bij iedereen bekend* (Mndl. *becant* MW. 1, 787 vlg.); *het huis is weer bewoond* (vgl *het Eylandt ... is bewoont vande Portugesen* Linschoten

1, 99, 13); *hij is zeer gezien, hoog geëerd* (*bij*, *onder*); *wat is hij benauwd* ('bang'); *de man was aangeschoten, geladen, beschonken; het is verboden hier bloemen te plukken; hij is* (nl. van de duivel) *bezeten; de man is verloren* ('te gronde gericht'); *wees gezegend*, naast *het huis is vroeger door twee gezinnen bewoond; er is een komeet gezien; ofschoon de haas aangeschoten was, kon de hond hem niet krijgen; het schip is gisteren geladen; het is me* (*door mijn vader*) *verboden; waar is de beurs verloren?*

Bij sommige is perfektum-betekenis geheel ongebruikelik, b.v. bij † *onderdaen* (*alle dinc waren hare onderdaen*, zie MW., NW.; nu als adj. verouderd), misschien Nndl. *geleerd* (*hij is zeer geleerd*), zie echter § 80. Vgl. voorts † *geacht*, *geauctoriseert*, † *gebenedijt*, † *begaen*, † *geheten*, † *gehoort* (nu verouderd), † *geladen*, *gelaten* 'verlaten', (*geleert*), *geleit* 'bepaald, ingesteld', *geloof t* 'vertrouwd', *gepijnt* 'gekweld, benauwd', † *ontset*, † *gesien*, † *ontstelt*,[1]) enz. enz. en MW. (en NW.) op die woorden en op de verba. Ohd. *giërêt*, *gilêrit* (en *gilirnêt*), *intsezzit*, *untartân* enz.

De grenzen tussen adjektief en participium zijn hier vlottend. Voorts kan men † *ontset* e. dgl. ook bij **hem ontsetten* enz. rekenen (vgl. 17[e] eeuw *sich ontsetten*); feitelik maakt dat geen verschil.

§ 56. 2*a*. Participia bij intransitieve verba die het geraken in een zekere toestand aanduiden (vgl. v. HELTEN t.a.p. 187 vlgg.), b.v. † *gelegen*, *angelegen*, † *belegen*, † *geseten*, *gestaen*, † *gebloeit* (nu verouderd)[2]), *gegloeit*, *gegroeit*, *meshoopt*, *onthopet*, *verhoopt*, *geswegen* (STOETT § 261), participiale vormen bij (*ge*)*liggen*, *anliggen*, *beliggen*, (*ge*)*sitten*, (*ge*)*staen* 'gaan liggen' enz.; **gebloeien* 'gaan bloeien' (vgl. Ohd. *kaplwait* 'germinat' GRAFF 3, 240, Osa. *geblôid* 'in bloei' Hel. 1674, Oe. *geblôwan* 'ontbloeien', pp. *geblôwen* 'bloeiend', Ne. *full-blown* 'in volle bloei'), **gegloeien* 'ontgloeien', *gegroeien* (zie § 186), *mishopen* 'wanhopig worden', *onthopen* 'id.', *verhopen* 'beginnen te hopen' (v. HELTEN 188 vlg.), (*ge*)*swigen* 'stil worden'; dus eerst 'tot liggen geraakt, (zijnde) gaan liggen', daarna 'liggende' enz. (vgl. Oind. *sthitáḥ* 'staande' enz.); hierbij oorspr. ook † *doot*.

In 't Mndl. betekende b.v. *is gelegen* ook 'is gaan liggen', 'heeft zich neergevlijd' (zie § 169 vlgg.), dergelijk sommige van de overige, ook *is*, *was doot* 'is, was gestorven', gelijk nog Ne. *is*, *was dead* (zie voorbeelden uit het Oe., Me. en Ne. bij FIJN v. DRAAT, Engl. Stud. 31, 377 ff.).

Beide betekenissen hebben en hadden b.v. de vormen bij ww. die 'groeien' betekenen, zoals † *gewassen*, † *gegroeit*, † *opgescoten*, daarbij oorspronkelik † *out* (Lat. *altus*), dat echter geen sporen van participiale betekenis meer vertoont; voorts bij intr. sterke ww. die een verandering in de konstitutie van iets aanduiden, b.v. † *gebogen* (Ohd. *gibogan*), *genegen* (Ohd. *giniyan*), † *gebroken*, † *gecrompen*, en soortgelijke ww. met *ver-* die oorspronkelik tot de 2[e] of 3[e] klasse van de zwakke ww. behoren, b.v. † *verarmt* (zie § 156). Deze vba zijn duidelik mediaal.

---

[1]) Hier en in 't vervolg worden Mndl. vormen niet nader aangeduid, bij de nieuwere staat „Nndl." (van 1501 tot nu) en (†) vóór de vorm betekent dat deze ook in 't Nndl. voorkomt; als het verschil verder gaat dan een klein spellingverschil, staat de Nndl. vorm tussen haakjes; dus betekent „*geleit*": Mndl. *geleit*; „† *begaen*": Mndl. (en Vroeg-Nndl.) *begaen* en Nndl. *begaan*; „† *dorren* (*durren*)": Mndl. *dorren* en Nndl. *durren*. Als normale Mndl. spelling is over 't algemeen die in de latere delen van 't MW. genomen.

[2]) Zonder *ge-* alleen *der bloyde Mei* Limb. Serm. 240, 25.

2*b*. Enkele overblijfselen van participia met de betekenis 'door een werking in zekere toestand geraakt', bij verba die overigens transitief zijn of een genitief-objekt hebben: † *dronken* 'beschonken' (Got. *drugkans* enz., vgl. Lat. *potus*, Skt. *pītaḥ*, Lat. *pransus*, Oind. *çaktáḥ*); † *vergeten* 'achteloos', 'vergeetachtig' (later in enigszins andere betekenis, zie § 98 vlg.; vgl. Mhd. *vergezzen*, Skt. *sa vismṛtaḥ* 'hij is het vergeten', maar met akkusatief).[1]) Beide zijn zuivere adjektieven en kunnen geen perfektum vormen: zowel *hij is dronken* als Mndl. *hi is vergeten* is presens. Vgl. ook Ohd. *enpizzan*, Mhd. *enbizzen* § 94 (en Oe. *forgiefen* 'toegefelik' Orosius 162, 15; 254, 22[2]).

Niet hierbij, maar bij § 57 behoren: Nndl. (dial.) *bedronken* 'beschonken' (b.v Antw. Idiot. 190, Sch. Weichs. *bedronke* 1, 327, 12, uit westelik N. Brab.; ook in Z. Brab.) = Nd. *bedrunken*, Hd. *betrunken*; Mndl. *verdronken* 'smoordronken' (Aiol 147, Con. Somme[2] 470, 25) = Oe. *fordruncen*; Nndl. *bezopen* = Nd. *besopen*, Hd. *besoffen*, bij Nndl. *zich bedrinken* = Hd. *sich betrinken*, Mndl. *heme verdrinken* (geen voorbeelden), Nndl. *zich bezuipen* = Nd. *sik besūpen*, Hd. *sich besaufen*. Ook Vroeg-Nndl. *overdroncken* (NW.), id. *overgeten* (ald.) zullen behoren bij Nndl. *hem*, *zich overdrinken* (vgl. Ohd. *ubartrunkan*, Oe. *oferdruncen*, alsmede Mhd *sich übertrinken*, Oe. *hine oferdrincan*) en Nndl. *zich overeten*, niet bij † *overdrinken*, trans. met of zonder objekt (MW., NW.; Ohd. *ubartrinkan*, Mhd. *übertrinken*, Mnd. *overdrinken*) en † *overeten*, daar men anders iets dergelijks verwachten zou als bij *sat eten*, zie § 72.

Evenmin mag men hiertoe rekenen de adjektieven *ongedronken* en *ongeten* 'zonder gedronken (gegeten) te hebben': er is m.i. geen reden om ze te scheiden van *ongedaen*, *ongestreden* enz. (v. HELTEN t.a.p. 191 vlgg.), te minder wegens de voorvoeging van *ge-* (in tegenstelling met † *dronken*).

† *Bescriden*, door WILMANNS 3, § 58, 2 bij deze groep vermeld, kan een navolging van Lat. *discretus* zijn. Over Nndl. *afgeleerd*, id. *verleerd* zie men § 80. Nndl. *hij is zijn hoed verloren* e. dgl., o.a. in Z. Holland en in de provincie Antwerpen (Sch. Weichs. 1, 75, 19), zal wel niet oud zijn, maar óf een navolging wezen van *hij is zijn hoed kwijt*, óf een omzetting van een onpersoonlike konstruktie *het is mij verloren* in een persoonlike. Over Nndl. *ik ben het vergeten* zie men § 97 vlgg.

§ 57. 3. Participia bij perfektieve ww. met een refleksief akkusatiefobjekt, aanduidende 'geraakt in een toestand die het gevolg is van —', vandaar 'verkerende in enz.', 'geschikt, geneigd om zich enz.' (v. HELTEN t.a.p. 189 vlg.), b.v. † *opgeblasen* 'hovaardig', † *bedacht* 'overleg hebbende', 'van plan', 'op de hoogte' (vgl. Got. *andapāhts*), Nndl. *verdiept*, *bedrogen* 'zich vergissende' enz. (v. HELTEN 194)[2]), *verdut* 'suf' (MLoop 2, 630), *begeven* 'in een klooster gegaan', *verheven* 'hoogmoedig', Nndl. *verhit*, *behoet* 'voorzichtig', *verhovaerd* 'hovaardig' (Franc. 9247), † *bekent* 'kennende',

---

[1]) Ten onrechte heb ik dit adj. vroeger (Limb. Serm. 533, noot) verklaard als behorende bij *hem vergeten* (zo ook STOETT § 261); dat is onjuist, omdat de refleksieve akkusatief bij dit verbum jonger is dan de genitief, en bovendien de betekenis niet goed past. Het is beter, het adjektief op éne lijn te stellen met Mhd. *enbizzen* (zo WILMANNS, D. Gr. 3, § 59, 3). Lat. *obliviscor*, *oblitus* ligt te ver af om te vergelijken.

[2]) WILMANNS 3, § 58, 2 stelt Ohd. *bitrogan* 'einer der betrügt' op éne lijn met *dronken*, vermoedelik ten onrechte. Invloed van Lat. *falsus* is trouwens waarschijnlik.

'verstandig' enz., † *vercout* (nu meest *verkouden*, zie § 156), † *verloren* 'verdiept' (appositioneel: *alse wi aensien alle salighe gheeste, ... verloren in haer overwesen* Ruusbr. 4, 53, 12, Nndl. *in gepeins verloren*), † *verlegen* (*want vilic weder in den pas daer ic verlegen binnen was ... wilen eer* Lev. Lutg. 2, 304, Nndl. *het goed is verlegen*, *ik ben, zit er verlegen mee, dat meisje is erg verlegen, verlegen uien* (v. LIMBURG BROUWER) [1]), vgl. Ohd. *furlegan*, Oe. *forlegen*, Me. *forleien* 'aan echtbreuk schuldig', bij Ohd *sih furliggen*, Oe. *hine forliegan*; Mhd. *verlegen* 'door lang liggen bedorven' enz.), † *gelaten* 'zelfverloochenend, berustend', *gemenget* (*niet ghemenghet te wesen daermede* Hs. 75, *f*. 26*a* 'non commisceri' 1 Kor. 5, 11), † *vermeten* 'laatdunkend' enz., *gemoeit* 'bezorgd', 'vermoeid', † *vermoeit*, *vermogen* 'krachtig' (Rose 630, vgl. Ohd. *sih fermugen* NOTK.), *vernoyeert* 'afvallig' (Ofra. *renoié*, bij *se renoier*), † *geoefent* 'bedreven', *bepenst* 'van plan', 'begrijpend', † *beraden* (nu alleen *vast-* enz., zie NW.) 'verstandig', 'gedachtig' enz., *gerust*, *gerest*, † *gerust* 'vers', 'flink' enz., Nndl. *uitgerust* (vgl. Paul 204, Mhd. *gerastet*, *geruowet*, Oe. *hine gerestan*, Nhd. *sich ausruhen*), *versaect* 'afvallig' (zie § 105), *gesellet* 'in gezelschap (met)', *gescaemt*, † *bescaemt* 'zich schamend' enz., Nndl. *uitgeslapen*, † *besonnen* 'overleg hebbend', *versonnen* 'op de hoogte' (Mhd. *versunnen*), *versworen* 'meinedig' (vgl. Ohd. *sih fursweren*, Oe. *hine forswerian*, dgl. Osa.), † *getroost*, † *gerenst* (*gereinsd*), † *berenst* (*bereinst*) 'veinzend', 'bedriegelik', *bewacht* 'zich hoedend', 'waakzaam' (Valent. en Nam. Tijdschr. 11, 151, 48), † *verwaent*; bij de ww. † *heme* (*zich*) *bedenken*, Nndl. *zich verdiepen*, *heme bedriegen* enz., zie voorts v. HELTEN t.a.p. 189 vlg., 196 en MW., NW. op de afzonderlike participia en ww. Verscheiden worden ook attributief gebezigd, en de meeste vindt men ook in 't Mhd. e.e. Ze hoeven natuurlik niet allemaal oud te wezen: een deel kan naar bestaande voorbeelden zijn gemaakt.

Vele zijn van passieve participia bij transitieve ww. niet te onderscheiden, of kunnen beide zijn, zoals † *verbolgen*, † *gemenget*, *gemoeit*, † *vermoeit*, † *beraden*, † *gewent*, † *ontwent*, enz. De participia bij van adjektieven afgeleide refleksieve zwakke ww. van de eerste klasse zijn in 't Ndl., bij gemis aan 'umlaut', van die bij de § 56 aangestipte intransitieven van de tweede of derde klasse gewoonlik niet te onderscheiden, b.v. † *geromt* kan op zichzelf evengoed behoren bij *crommen* = Mhd. *krumben* als bij † *heme* (*zich*) *crommen* = Mhd. *sich krümben*, maar vgl. Ohd. **gikrumbit* (pl. *gechrumpte* bij NOTKER). Nhd. *gekrümmt*; bij *geboocht* is zowel *bôgen* (Ohd. *bogên*) als *heme bögen* (Ohd. *bougen*) denkbaar, maar vgl. Mhd. *gebouget*, Nhd. *gebeugt*.

Participiale adjektieven als † *verbaest*, † *verwondert* zullen behoren bij † *hem verbasen* (*zich verbazen*), † *hem* (*zich*) *verwonderen* = Nd. *sik ferwünnern*; zogoed als zeker van het refleksieve vb zijn b v. ook *geacquentiert* (*jegen*) 'bekend (met)' (Lanc. 2, 27334; tenzij het eenvoudig de vertaling is van Ofra. *acoint*), *gearentuert* 'in gevaar' (MW. 1, 496), *gegadert*, † *vergadert* 'bijeen', † *afgekeert*, † *bekeert*, † *om*(*me*)*gekeert*, † *geneicht* (Ohd. *kineigit* 'proclivum' GRAFF 4, 1128), *besocht* (Mhd. *besuocht*) 'ervaren' (*on-*

---

[1]) Ouderwets is ook de betekenis van Zaans *vərlégə*, zie BOEKENOOGEN 1126 (daar verkeerdelik uit de Nndl. betekenis 'in moeilikheid' verklaard).

besocht 'onervaren'), 16e en 17e eeuw *versocht* 'id.', Nndl. *vergenoegd* (17e eeuw *vernoeght*), wellicht ook *ontdaen* 'open' (MW. 5, 1022).

Slechts enkele kunnen nog in 't perfektum dienstdoen (b.v. *hi is ommegekeert*, dgl. Nndl., wegens † *om(me)keren* naast † *hem* (*zich*) *om(me)keren*), terwijl de meeste uitsluitend als adjektief worden gebezigd.

§ 58. 4. Participia bij niet-refleksieve ww., die op verschillende manieren aan hun betekenis zijn gekomen. v. HELTEN heeft deze t.a.p. 190 vlg. pogen te verklaren uit het voorkomen van een refleksieve datief bij de betrokken vba, een verklaring die wegens Got. *balwiþs*, *fralusans*, *fraqumans* e. dgl., passieve participia bij *balwjan* c. dat. enz. (zie blz. 16 [1]), niet geheel onmogelik is, ofschoon het even vreemd schijnt dat men iemand die 'voor zichzelf', 'bij zichzelf' gevreesd heeft, dáárom met 'gevreesd' betitelt, als verklaarbaar dat men iemand 'bekeerd' noemt, als hij zich bekeerd heeft en daardoor is geraakt in de toestand die uit zijn bekering voortvloeit. M.a.w. *qui se ipsum lavavit lautus est*, maar niet: *qui sibi metuit metutus est*.

Nu komen echter *geducht*, Nndl. *beducht*, *gerreest*, † *bevreest* [1]), † *vervaert*, † *verssaget* (*versaagd*), † *besorget* (*bezorgd*), *bevrucht* met de bet. 'vrezende' e. dgl. voor, en daarbij de ww. (*heme*) (*be*)*duchten*, (*heme*) *vresen*, (*heme*) *verssagen*, (*heme*) *vervaren*; voorts staat, zoals v. HELTEN te recht opmerkt, in de Heliand bij een ander ww. voor 'vrezen' (*andrâdan*) een refleksieve datief, gelijk ook in 't Ohd. bij *furhten* (Nhd. onoorspronkelik *ich fürchte mich*).

Maar dat belet niet dat altans bij *vervaren* (blijkens het niet-refleksieve tr. *vervaren* 'bangmaken', Kil. *verraeren* 'terrefacere' etc., Oe. *āfǣran* 'bang maken', Mlimb. *erveren* 'id', zie Limb. Serm., Gloss. 660) het refleksief pronomen een oude akkusatief is, en *vervaert* dus een passief of mediaal participium kan zijn, evengoed als † *beanxtet* (*beangst*), *beanxent*, *geanxt*, *geanxent*. Ook *bevrucht* kan passief wezen, vgl. Oe. (*ā*)*fyrhtan* 'bangmaken', Ndhumbr. *gefyrhtiga* 'terrere', Oe. (*ā*)*fyrht* 'bang' = Ohd. *kifurhtit* 'territus' (GRAFF 3, 693); aan het oude adjektief (Got. *faúrhts* enz.) valt niet te denken.

Gevreest betekent ook 'in gevaar (gebracht en) verkerende', b.v. Franc. 9190, vgl. *vresen* 'in gevaar brengen', b.v. ald. 9122 (dgl. *bevresen*), en van deze (vgl. Ohd. *kefreisôt unesan* 'periclitari' GRAFF 3, 831) of een nog oudere betekenis (vgl Osa. *gifrêson*, Oe. *gefrāsian* enz.) zou men kunnen uitgaan.

Verssaget kan als adjektief aan 't Hd. ontleend zijn (Mhd. *verzaget*, vgl. Ohd. *erzagêta* 'languebat', *erzagêta* 'soluta', dus van een mutatief intr. ww., GRAFF 5, 583), maar bovendien is het vb. *verssagen* ook wel transitief, b.v. Troyen hs. 38033, Claus. 314.

Van *geducht* valt met waarschijnlikheid niets te zeggen, en bij † *besorget* is het twijfelachtig of men van **heme besorgen* = Mhd. *sich besorgen*, Mnd. *sik besorgen* moet uitgaan. Is dit wél zo, dan kan het partic. zijn betekenis 'bevreesd' enz. gekregen hebben in een tijd, toen voor het taalgevoel het refleksieve vb. 'zich bezorgd maken' beduidde, d.w.z. toen *hem* ook al als akkusatief werd gebruikt. Dat ditzelfde bij de andere adjektieven onmogelik is, mag men trouwens niet beweren, terwijl het evenmin vreemd zou zijn, als deze woorden met zo gelijksoortige betekenissen invloed op elkander hadden geoefend, of als men bij enkele van de ingressieve betekenis 'bang

[1]) Mndl. *bevreest* Troyen hs. 25295; het kan van de afschrijver zijn, voor *gevreest*.

worden' mocht uitgaan, vgl. ook het reeds genoemde Got. *faúrhts*, Skt. *bhītaḥ* 'bang' en Mndl. *onthopet* e. dgl. (§ 56).

Het lijkt mij dus onnodig, tot v. HELTEN's verklaring onze toevlucht te nemen.

§ 59. Ook bij de overige door die geleerde genoemde participia schijnt mij een andere weg verkieselik.

† *Gewoont* 'woonachtig' (*was daer ghewoent* 'woonde daar' of zelfs 'had zich daar gevestigd' Rijmb. 7372, dergelijk Vroeg-Nndl. *ick ben een geboren kersten, mer van iongen kinde in heydenis ghewoont* 'woonachtig' Maleg. Volksb. 67, 29) hoort bij *gewonen* 'blijven', 'zich vestigen' (vgl. Ohd. *in hûse ni giuuonêta* 'manebat' Tat. 53, 3, Oe. *gewunian* 'blijven'), vgl. *geseten*.

Bij *gereden* 'te paard zittende, bereden' (Mhd. *geriten*) verdient VERDAM's verklaring MW. 2, 1511 de voorkeur: die betekenissen hebben zich ontwikkeld uit gevallen als *daer gemoeten si ener joncfrouwen, gereden op enen muel* Merl. 35621, *gereden comen* (nog Wvlaams: *meester Gauwdief kwam te peerde gereên* Sch. Weichs. 1, 28, 14), waarin het partic. 'te paard op weg gegaan, uitgereden' of 'rijdende aangekomen' beduidt.

Bij *geleeft*, † *beleeft* 'ondervinding hebbend' enz. [1]), † *bevaren* 'knap' enz. (zie ook NW.), † *bewandelt*, † *-ert* (zie NW.) 'bereisd, ervaren' (en het door v. HELTEN ten onrechte daarvan gescheiden Nhd. *bewandert*) [2]), † *vervaren* 'id.' [3]), Hd. *erfahren* (vanwaar Nndl. *ervaren*, dat *vervaren* heeft verdrongen; o.a. vaak bij STARTER, vgl. *ervarentheyd* ald., en VONDEL) komt men met een vb. met refleksieve datief niets verder, want, refleksieve datief of niet, de ww. zijn transitief (behalve *vervaren*): *een dinc geleven* 'beleven', † *beleven*, † *bewandelen* enz., zodat het partic. *geleeft* enz. toch passief zou zijn.

Bij enkele met refleksieve akkusatief, nl. *hem verwandelen* (Esmoreit 501), Mhd. *sich erfarn*, dus vermoedelik ook **hem vervaren* (en vgl. Nhd. *sich ergehen*) past de betekenis ('voor zijn genoegen wandelen', 'zich vertreden') niet best, en bij de overige komt zulk een tr.-refleksieve konstruktie naar 't schijnt niet voor. Toch acht ik het nog het waarschijnlikst dat † *vervaren* en Hd. *erfahren* bij een transitief-refleksief vb. behoren (ook WILMANNS 3, § 58, 2 denkt zo over *erfahren* en vergelijkt het met *verdient*, bij *sich verdienen*), en *bevaren, bewandelt, -ert* en Nhd. *bewandert* bij een intr. mutatief *bevaren* enz. (zo ook NW. 2, 2312).

Bij † *beleeft*, *geleeft* staat alleen vast dat ze bij een vb. † *be-*, *geleven* 'beleven' horen; daar ze nu niet oud genoeg zijn om ze op éne lijn te stellen met *dronken*, zal men wellicht mogen aannemen dat ze in navolging van andere participiale adjektieven met dubbele betekenis, als † *bevant*, † *geleert*, naast hun oude passieve betekenis 'ondervonden' aan een nieuwe 'ondervinding hebbend' zijn geraakt, gelijk in het Nndl. tijdvak met *bereisd* (v. HELTEN t.a.p. 196) en *gestudeerd* (NW. 4, 1828) het geval was. De

---

[1]) De poging van FRANCK, Etym. Wdb. 75 om de betekenis 'vriendelik' enz. (17e eeuw) uit een Mnd. woord met onzeker etymon te verklaren, is meer vernuftig dan waarschijnlik en is door v. WIJK te recht niet nagevolgd.

[2]) Bij het door dezelfde t. a. p. 191 aangehaalde *ongewandelt* is de lezing onzeker (zie MW. *s. v.*).

[3]) Zie KILIAEN[3] op *vervaeren man* en de voorbeelden op de daar in de noot aangehaalde plaatsen uit HUYDECOPER's Proeve e.e., alsmede PLANTIJN *een veruaren man*.

verklaring: *geleeft* naar *beleeft* en dit naar *bevaren* enz. lacht mij niet toe.

Bienb. 20c, 7 vindt men *ondervonden* in de betekenis van 'ondervonden hebbende' in *wilt ghi ghelouen den onderuondenen, soe ghelouet mij*, waarschijnlik een te woordelike navolging van Lat. *experto credite*.

§ 60. Ten slotte nog enkele onzekere en jongere gevallen.

Gesloten 'tot een besluit gekomen', 'besloten' (*die Parijsienen ... waren gesloten ... dat sij uut wouden trecken* Froissart 1, 300, 16, dgl. 527, 35 en MW. 7, 1520 vlg.), ook verbaal: *up desen raedt sijn sij raste gesloten* Froissart 1, 368, 7, *hoe sij dairaf gesloten waren* ald. 29, dgl. 104, 20; 526, 14, berust óf op een intransitief gebruik (*ge*)*sluten* 'eindigen (in)', 'neerkomen (op)', 'het eens worden (over)', óf, waarschijnliker, op subjektsverwisseling. Nndl. *besloten* kan een vernieuwing van Mndl. *gesloten* of een navolging van *beraden* zijn, maar Hd. *entschlossen* kan bij *sich entschliessen* behoren, als Fra. *décidé* bij *se décider*. Over *overeengedragen* zie men § 278.

Het al in de 18e eeuw en nog gebruikelike Nndl adj. *afgesproken* in *wat waren we ook weer afgesproken?* (naast het meer gewone *hadden*; zie voorts voorbeelden uit de 18e en 19e eeuw NW. 1, 1508 vlg.) en de daarmee synonieme 17e-eeuwse *besproken* (*'k zalje dan de weet doen, hoe 'k met hem ben besproken* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 368, 97) en *versproken* (*hoe wy versproocke bennen, jey en ick* ald. 426, 95) kunnen op subjektsverwisseling berusten of rechtstreekse navolgingen wezen van *overeengekomen* (dat vanouds zowel aktieve als passieve betekenis heeft). Hd. *sich verabreden* is wederkerig, niet refleksief, en mag dus niet vergeleken worden. Vgl. echter Fri. *sa binne wy ôfspritsen* Sch. Weichs. 3, 60, 2.

Subjektsverwisseling schijnt mij de enige mogelike verklaring bij *voldaen* en *betaelt* in *tot wat tijden die coninc ons van der voirseider somme ... voldaen ende al betaelt wesen sal* Froissart 1, 225, 22, alsmede bij *beslist* en *volstrekt* in *Aisma ... was beslist en volstrekt in zijne kunstbegrippen* Vosmaer, Amazone 59, e. dgl. *Gedecideerd* (van een persoon) is ontleend aan Fra. *décidé* (evenzo gebruikt). Vgl. ook § 144.

Over Nndl. *bedreven* zie men NW. 2, 1219, over enkele andere jongere formaties v. HELTEN t.a.p. 196 vlg. We hebben hier overal te doen met navolging van bestaande typen.

Van vele vormen die in deze en de vorige paragrafen zijn behandeld worden substantieven gemaakt, wat al aantoont dat ze in de betrokken betekenis zuivere adjektieven zijn, b.v. Nndl. *ontdaanheid*, id. *verslagenheid*, id. *ontsteltenis* († *ontsteltheit*), † *gelegenheit*, † *dronkenscap*, † *bekentheit*, † *verlegenheit*, † *geneichtheit* Kunstmatige scheppingen als Ohd. *chomeni* (NOTK.) houden geen stand.

§ 61. Afzonderlike behandeling vereist de verbinding van het partic. met *komen*, tegenwoordig grotendeels vervangen door de infinitief met dat ww. In 't Mndl. is eerstgenoemde overvloedig in gebruik (zie b.v. MW. 3, 1716 vlg, STOETT § 262 en beneden § 328); de enige voorwaarde waaraan het partic altijd voldoet is deze, dat het mutatief-intransitief is, begrijpelik, daar het niet-mutatieve partic. alleen in verband met *hebben* bestaanbaar is en niet de rol van appositioneel adjektief kan spelen (hetzelfde geldt van de verbinding met *liggen* enz. § 329), terwijl het partic. van de transitieven passieve betekenis heeft. Bij de niet-mutatieve intransitieve ww. wordt in 't Mndl. het part. pres. of de infinitief gebezigd, bij de transitieven de laatste; deze duidt wel in de meeste gevallen onmiskenbaar een doel aan (b.v. *eens*

dages quam degone den boem ... besien Seven Vroed. 618 vlg., vgl. Nndl. *hij komt maar eens kijken, hij kwam hier slapen*), maar is toch ook vaak, o.a. bij ww. van beweging, gelijkwaardig met een part. pres., zie de voorbeelden met *gaen* enz. MW. 3, 1717 en in 't biezonder *ende tilike quam hi ten pitte wenende ende poplen ditte* Rijmb. 16846, zie andere voorbeelden met het part. pres. STOETT § 260, *a* en met de infinitief ald. opm. 1 (vgl. Oe. *gangan cwōmon* Beow. 324, *cōm ... gongan* ald. 711 enz. en zie GREIN Sprachsch. 1, 170), met beide opm. 5. Bij ww. die zowel mutatief als niet-mutatief werden gebezigd, hing het dus van de betekenis af, of men het part. pres. of de inf., dan wel het part. pret. gebruikte: *hi quam gaende* of *gaen*, tegenover *hi quam gegaen*.

In 't Nndl. is de verdeling anders geworden: in 't presens en preteritum komt bij niet-mutatieve ww. alleen de infinitief, bij mutatieven de infinitief zowel als het partic. pret. voor (evenzo in 't Nd.), maar in 't perfektum enz. is de infinitief alleen gebruikelik, ook bij ontwijfelbare mutatieven als de hieronder vermelde, zie verder § 328. In tongvallen vindt men ook het part. pres. nog, b.v. Zaans *ik ben loopəndə əkòmmə* (BOEKENOOGEN LXXIII § 181) 'ik ben komen lopen', maar in 't Nd. over de Eems meer op 't algemeen-Ndl. gelijkend: *de mit em tau riden kamen was* Reuter, Stromtid, kap. 1, een ook bij ons bekende konstruktie (*hij is komen te vallen*).

Bij de verba van beweging met het prefiks *aan-* en bij die met *toe-*, zover dit met *aan-* synoniem is, heeft het perfektum van deze konstruktie dat van het vb. zelf bijna geheel verdrongen, b.v. *hij is hard komen aanlopen*, *aanvliegen; toen is ze eindelik komen aansloffen; de kinderen zijn van alle kanten komen toelopen* of *v.a.k. toegelopen*. Bedenkt men nu aan de ene kant dat in 't Mndl. voorkomen *quam ghesleghen ane*, *comen* (pres.) *anghestreken* e. dgl., *comt angheswipt, quam aneghetrect* (zie MW. op de ww.), *aen gheraren quam* Marialeg. 2, 173, 5, dgl. MW., *commen* (pres.) *aen ghevolren* MW., voorts *quam* enz. *toe gejaget*, *-gelopen*, *-gereden*, *-gerant*, *-geronnen*, *-geresen*, *-gesle-gen*, *-gesmeten*, *-gestreken*, *-gevallen*, *-geraren*, *-gevloten*, *-gevloeit*, *-gewallet*, terwijl *es .. toe gestreken* (Lev. Lutg. 2, 12343) e. dgl. zeldzaam zijn, en aan de andere kant dat ook in 't perfektum het part. pret. gebruikt wordt, b.v. *een amirael ... es toten keyser gereden comen* Lorr. 2, 772, (*hi*) *es comen so verre ghegaen .., dat* enz. Amand 1, 2375, *die Wandelen sijn comen gelopen, nu es Goffaris .. comen vor die veste gevallen* (STOETT[2] § 262 en [1]§ 420, beide uit MAERLANT), dan wordt het waarschijnlik dat de gewone konstruktie (bij die met *an-* de enige?) al in 't Mndl. was: *es comen angelopen, toegelopen*, waarin in 't Nndl. het laatste partic. plaats heeft gemaakt voor de infinitief, vgl. § 64.

Is *komen* in Nndl. *is komen aanlopen* de rechtstreekse voortzetting van het oude partic. *comen*, of is het opnieuw in de plaats getreden voor het Laat-Mndl. *gecomen*? Zeer waarschijnlik het eerste. Vgl. § 62.

Ook in 't Mhd. en Nhd. zijn voorbeelden van de konstruktie *komen* met part. pret. zeer gewoon, zie GRIMM 4, 8/9. 126/146, WILMANNS 3, § 60, 2; evenzo vindt men ze in 't Osa., Mnd. en Nnd. (SCHILLER-LÜBBEN 2, 522*a*; Mhd. Wtb. 1, 903*a*) en Oe., naast de ook in de oudere periode aan te wijzen konstrukties van *komen* met de infinitief (Got., Ohd., Osa., Oe., Oijsl.) en het partic. pres. (Ohd., Oijsl.), maar het part. pret. blijft in 't Nhd., b.v. *er kommt angerauscht, er kam hergeflogen, hingeflogen*.

§ 62. Bekend is dat men in 't Mndl. evenals (zelden) in 't Mhd. en in

't Mnd., vóór of na een infinitief dikwijls een andere infinitief vindt waar men een partic. verwacht. Tal van Mndl. voorbeelden geeft v. HELTEN, Tijdschr. 11, 169 vlgg., en wel van de volgende verba: *dorren*, *connen*, *moeten*, *mogen*, *willen*; *horen*, *verhoren*, *sien*, *weten*; *doen*, *heten*, *laten*; *helpen*; *gaen*, (*comen*?), *varen*; *bliven*, *sitten*, *liggen*; *denken* 'dunken', *beginnen*, *leren*, *plegen*, *wanen*; voeg daarbij nog *staen*: *ic heb nae u staen wachten* Marialeg. 2, 129, 18, *hoe dicke du hebste staen boerten ende spotten* Con. Somme² 238, 12.

Alle komen in 't Nndl. nu nog voor, behalve *verhoren*, *varen* en *denken* 'dunken'. Voor *dorren* is *durven* in de plaats getreden, dat tans met de inf. of het supinum ¹) wordt verbonden: *ik heb het niet durven doen* of *te doen*, vgl. 16ᵉ eeuw *soo dat daer noyt Schepen ... en hebben dorren anckeren* Linschoten 2, 170, 37. Uitsluitend het supinum hebben tegenwoordig *beginnen*, *plegen*, *wanen* en *weten* (in enigszins andere betekenis, b. v. *hij heeft het weten klaar te spelen*, tegenover Mndl. *men heeft wel luden weten dwalen* Hildeg. 109, 238, dgl. in de 16ᵉ eeuw, zie v. HELTEN t. a. p. 177; daarentegen in de nieuwe betekenis: *hadden si gheweten daer aen comen* Rein. 2, 6218), *liggen*, *zitten* en *staan* komen zowel met het supinum als met de inf. voor, en *heten* wordt alleen met *liegen* verbonden: *hij heeft het mij heten liegen*. Bij *komen* vindt men naast de infinitief het supinum, in andere betekenis: *hij is komen te vallen*, *te sterven* (maar *ik ben te weten gekomen*), vgl. *soo wy sulcks hadden comen te verstaen* Linschoten, 2, 123, 19.

Uit de 16ᵉ eeuw wijst v. HELTEN verder aan het analogiese *behoren* met supinum (zo ook herhaaldelik bij VONDEL), nog gebruikelik, b. v. *hij had het behoren te doen*; in de 17ᵉ vindt men *gelieven* m. supinum, *lopen* m. inf., *soeken* 'beproeven' m. supinum (b. v. *hebbense jou soo soecken te vernielen?* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 298, 64, dgl. 372, 187), *vinden* m. inf. (b. v. *'k héb ze zo ménigmaal .. vinden zoenen* ald. 490, 96), *wezen* m. inf.; in de 18ᵉ *pogen* m. supinum (S. Burgerhart).

Tegenwoordig komen, behalve de in de ME. en de 16ᵉ eeuw aangewezene, voor: *dienen* en (*be*)*hoeven* m. sup., *lopen* m. inf. of sup., *denken*, *begeren*, *verkiezen*, *b*(*e*)*lieven*, *gelieven*, *menen*, *pogen*, *proberen*, *beproeven*, *zien* 'pogen', *zoeken* 'id.', *trachten*, *wensen* m. sup., *vinden*, *voelen*, *wezen* (nooit *zijn*) m. inf. Over het laatste zie men § 134. Bij *vergeten* (m. sup.) vallen inf. en partic. formeel samen: *ik heb het je vergeten te vertellen*.

Ook drie infinitieven vindt men soms in 't Nndl., b v. (het schip) *is ... stil blyven ligghen dryven* Linschoten 2, 143, 28, *'k had loopen hoore preke* Huygens, Tryntje Corn. 4², 25, nu *hij is gaan zitten suffen*, *ik heb hem niet kunnen laten uitgaan* of *doen inzien* e. dgl.

In 't Mndl. is naast de infinitiefvorm overal de participiale in zwang, b.v. *haddic gemogen leren*, *ic hebbe gesien hier .. wonder gescien*, naast *hadde her Hector .. moghen leren*, *ic heb di sien gaen*; alleen van *moeten*, *helpen* en *denken* 'dunken' geeft v. HELTEN geen voorbeelden met het participium. Nog in de 16ᵉ eeuw vindt men *ghelaeten sturten heift* Everaert 28, 113, *hebbe ... ghezien ... commen gheloopppen* ald. 29. 19, naast de gewone konstruktie met de inf. bij die dichter. Tegenwoordig staat overal de infinitief, maar bij de ww. die een poging te kennen geven (behalve *zien* en *zoeken*) en bij *vergeten* is ook een andere manier van zeggen gebruikelik, b.v.

¹) Kortheidshalve gebruik ik deze in de Engelse spraakkunst gebruikelike term voor de dat. inf. met *te*.

ik heb getracht haar in 't oog te krijgen; *ik heb vergeten het je te vertellen* naast *ik heb haar in 't oog trachten te krijgen*, *ik heb het je vergeten te vertellen*. Lambert ten Kate kent bij *trachten* de konstruktie met de infinitief nog niet (Aenleiding 1, 520).

In 't Hd. is de eigenaardigheid niet aangetroffen vóór het begin van de 13e eeuw (Wilmanns 3, § 86, 2): *durch welhen list ... hâstu dîn schif sus lâzen gân?* Trist. 6801, (*si*) *hæte im heizen machen .. ein wunneclîchez hûselîn* ald. 16341, *ih hân des hæren jehen* Kudrun 637, 3, *er hât es türren wâgen* Suchenwirt 10, 144, maar op 't eind van de Middeleeuwen en in de 16e eeuw is hij er zeer gewoon (zie de vele voorbeelden bij G. Maier, Zschr. f. d. Wortforsch. 1, 304 ff.), evenals tegenwoordig.

§ 63. De oudste verklaring van de infinitief-vorm is (volgens Wilmanns 3, § 86, 3) van Lachmann en wordt vermeld door Grimm, Gr. 4, 168/195 f., terwijl hij later weer is opgewarmd o.a. door G. Maier t.l.a.p. en door Wilmanns is overgenomen. Een ernstig bezwaar ertegen is al dadelik dat hij geheel berust op de enkele voorbeelden in 't Opperduits en de vele in 't Mndl. links laat liggen. Grimm gaat uit van de Mhd. participia zonder *ge-* die dezelfde wortelvokaal hadden als de infinitief en dus aan deze gelijk waren; ze zouden als infinitief zijn beschouwd en de stoot hebben gegeven tot de vervanging van het participium bij andere verba door de infinitief-vorm, die dus eigenlik een vermomd participium zou zijn.

Van Helten heeft er t.a.p. 176 de aandacht op gevestigd dat zelfs in 't Mhd. alleen *lâzen* (*lân*) in aanmerking komt. Men kan er *heizen* bijvoegen, maar dat brengt ons niet verder, want al zouden deze participia oud kunnen zijn in de hier vereiste betekenis, zodat men van Ohd. **lâzzan* en **heizzan* zou kunnen uitgaan, [1]) het is allerminst waarschijnlik dat de hele eigenaardigheid berust op navolging van twee enkele participia.

G. Maier t.a.p. beweert echter dat er in 't Opperduits nog meer waren, nl. in de eerste plaats enige perfectopraesentia en *willen*. Nu komt bij deze ww. het partic. in 't Ohd. niet voor, evenmin als in 't Osa. en Oe., zodat het waarschijnlik pas tegen 't eind van het Ohd. of in 't begin van het Mhd. tijdvak is gevormd, en wel sterk of zwak. In die tijd hadden alle niet-samengestelde participia *ge-*, behalve misschien *heizen*, *lâzen* (naast *geh.*, *gel.*)

---

[1]) Van *lâzzan* vindt men in 't Ohd. alleen *gilâzan* enz., als in 't Osa. *gilâtan* Hel. (*ilêtene* 'permissa' Merseb. Gl.) en in 't Oe. *gelǣten*, maar aangezien 't partic. daar nergens de duratieve betekenis 'gedoogd' e. dgl. heeft, mag men misschien aannemen dat er ook een duratief partic. **lâzzan*, **lâtan*, **lǣten* bestond, dat dan in 't biezonder in verband met een volgende infinitief op zijn plaats zou geweest zijn, ondersteld dat deze verbinding veel ouder is dan de 13e eeuw. Ohd. *giheizzan* 'beloven' met gelijkluidend partic., Oe. *gehâtan* 'id.' met partic. *gehâten*, en Osa. partic. *gihêtan* 'beloofd' zijn perfektief; Ohd. *heizzan* 'bevelen', 'laten', Osa. *hêtan* 'id. id.' en Oe. *hâtan* 'id. id.' zijn duratief of kunnen het altans zijn (vgl. Russ. *vel'u* imperfektief en perfektief: 'ik beveel' en 'ik zal bevelen'), en op grond van Oe. *đâ wǣs tô đâm dôme daniel hâten* Daniel 531 mag men misschien een Ohd. part. **heizzan* 'bevolen enz.' onderstellen. Vgl. ook blz. 6 [3]. De konstruktie van *laten* (en *heten*) met een part. pt. als in 't Mhd. en Oijsl., b. v. Mhd. *der sich hât heizen geschozzen in daz mer* Grieshaber, D. Pred. d. 13. Jh. 1, 117, e. dgl. (Mhd. Wtb. 1, 658*b*), Oijsl. *lét...boret*, *lát..talþa* e. dgl. (Gering, Edda-Wtb. 604), is in 't Mndl. zeldzaam: *daer mede lietic hu ghewaert* Rein. 1123 (hs. *f* 1107 *d. m. liet ic v bewaert*), behalve met het ontkende partic., b. v. *dat sise laten onbescauen* ald. 17 (= *f*) en zie MW. 4, 183.

en zeker *chomen, funten, bráht, worten* (naast *gew.*), *troffen* (n. *getr.*); andere participia zonder *ge-* zijn geïsoleerd, z. GRIMM, Gr. 2, 831/847, C. KRAUS, D. Gedichte des 12. Jh. 213, en in elk geval was omstreeks 1100 *ge-* eenvoudig een formatief element en was dat drie eeuwen eerder ook reeds, ofschoon er toen nog een enkele oude vorm méér zonder *ge-* bestond, zoals *kepan* (Ahd. Gl. 1, 104, 20) naast *kakepan* enz. (GRAFF 4, 114). Hoe MAIER dus t.a.p. 306 zeggen kan dat de perfectopraesentia in de bedoelde tijd nog „sowieso dem *ge* widerstanden", is mij een raadsel: ze kregen natuurlik wél *ge-*, zoals haast alle andere vba hadden: **gemoht* of **gemügen* enz., evenzo **gewolt* of **gewellen* enz.; vormen die later inderdaad voorkomen, zie blz. 51 [1]. Hoe men verder uit bronnen van de 15e eeuw en uit tegenwoordige tongvallen ooit kan bewijzen dat de daar voorkomende vorm zonder *ge-* oorspronkelik is, is mij evenzeer duister.

WILMANNS is t.a.p. van oordeel dat de eigenaardige verbinding opkwam in een tijd, toen „die Unterdrückung der Vorsilbe *ge-* bereits weit verbreitet war"; maar ten eerste is de konstruktie *hij mag komen*, *hij wil zien*, *hij ziet zitten* enz. al Ohd. en ouder, en komt het er alleen op aan, wanneer daarbij een omschreven perfektum is gevormd, wat in geen geval later kan gebeurd zijn dan het eind van de twaalfde eeuw (de eerste voorbeelden zijn uit het eerste decennium van de dertiende); ten tweede is de toeneming van de weglating van *ge-* pas bewezen uit de tweede helft van de dertiende eeuw, en ten derde blijft die weglating in de eerste tijd beperkt tot Opperduitsland.

Zo blijven dus ook in 't Mhd. *heizen* en *lâzen* de enige ww. waarvan de verkeerde opvatting met de daaruit voortgevloeide verandering zou kunnen zijn uitgegaan. Gelove 't wie wil.

§ 64. In 't Mndl., waar de omschreven vormen bij deze konstruktie in de dertiende eeuw al zo rijk ontwikkeld zijn, dat men zeker een vrij lang bestaan ervan vóór die tijd mag aannemen, ontvallen ons zelfs de twee steunpilaren van de theorie, want het partic. van de ww. *heten* en *laten* luidt overigens onveranderlik *geheten* en *gelaten*, terwijl met een volgende infinitief *heten en laten* zeer gewoon zijn (in aktief gebruik bij v. HELTEN t.a.p. 173 vlg. 3 *heten* enz., 2 *geheeten* enz.; ald. en MW. *s.v.* 6 *laten*, 9 *gelaten* enz.), waarbij opmerkelik is dat de twee oudste voorbeelden bij het eerste ww. *ge-* hebben (1 Sp. Hist. en 1 L.v.J.), en dat ook onder de voorbeelden van *gelaten* betrekkelik oude voorkomen (1 Sp. Hist., 2 STOKE).

Bij de perfectopraesentia is een partic. zonder *ge-* in 't Mndl. onbekend, maar in onze konstruktie staan *dorren* (6), *mogen* (15), *connen* (1), *willen* (9) naast *gedorren* (2), *gedorst* (2); *gemogen* (9), *gemocht* (1); *geconnen* (3); *gewilt* (4), *gewillen* (1), voorts uitsluitend *moeten* (1). [1]) Dgl. bij de overige: in aktief gebruik *horen* (22 enz.), *sien* (4), *weten* (3), *doen* (12), *gaen* (4), *varen* (4), *bliven* (2), *sitten* (1), *liggen* (2), *wanen* (1), *leren* (1), *beginnen* (3), *plegen* (1), naast *gehoert* (15 enz.), *verhort* (1); *gesien* (10 enz.), *geweten* (1), *gedaen* (19 enz., waaronder 13 uit MAERL.), *gegaen* (9, waaronder 3 uit MAERL.), *gevaren* (5, waarvan 2 uit MAERL.), *bleven* (1), *geseten* (1), *gelegen* (1), *gewaent* (1), *geleert* (2), *begonnen* (4), *geplogen* (1); voorts alleen *helpen* (*hulpen*) 7 m., *denken* (1), daarentegen alleen *gestaen* (2), zie echter boven blz. 48. Ook hier staat het partic. over 't algemeen juist in oudere bronnen, in 't biezonder

[1]) De getallen duiden het aantal voorbeelden bij v. HELTEN t. a. p. 169 vlgg. aan.

bij *sien*, *weten*, *doen*, *gaen*, *varen*, *leren*, *beginnen* (en *staen*). De perfecto-praesentia en *willen* kunnen al evenmin als *heten* en *laten* dienen als steun voor de theorie van LACHMANN.

Van een neiging tot weglating van *ge-* is met name in 't Vlaams en Brabants, waarop het hier voornamelik aankomt, omdat ze de oudste geschriften bezitten, tot heden toe niets te bespeuren, maar ook in de meeste overige Ndl. (Nfrk.) tongvallen heeft *ge-* zich eer verder verbreid (b.v. bij Franse woorden, vgl. Tijdschr. 3, 101 vlg.) dan het tegendeel, en met de biezondere ontwikkeling in Hollandse en Nederduitse tongvallen hebben we hier niet te maken.

Er schiet dus, zoals v. HELTEN zeer juist heeft aangewezen, in 't Mndl. maar één vb. over waarbij het partic. gelijk is aan de infinitief en dat de konstruktie met volgende infinitief kent, nl. *komen*, maar ten eerste wordt dit hoogst zelden zo aangetroffen (vgl. § 61; de enige mij bekende voorbeelden van het perfektum enz. zijn v. HELTEN's *dat hi selve soeken es comen* Lanc. 2, 24252 en *hij* ... *was comen dienen* Froissart 1, 407, 19), en ten tweede was er in oude tijd geen enkele reden om het partic. *comen* voor een infinitief aan te zien, zodat wel niemand zal menen dat hier de oorzaak van de infinitiefvorm bij de overige verba ligt.

§ 65. Nog onbruikbaarder dan de oudste is de jongste verklaring, afkomstig van RICHARD MEYER (P. Br. Beitr. 34, 282 ff.), die, geheel onhistories, uitgaat van de Nhd. vorm van de konstruktie, b.v. *ich habe ihn reiten lassen*, *ich habe ihn sein messer wetzen hören*, en van de infinitief „in suffixartiger verwendung" spreekt. Ongelukkig staat, niet alleen in verreweg de meeste Mndl., maar ook in bijna alle oudere Mhd. gevallen en zelfs, zover MAIER's voorbeelden strekken, ook in de meeste Laat-Mhd. en Vroeg-Nhd., [1]) de betrokken vorm niet achter- maar vooraan, waarmee MEYER's vergelijking van de infinitief met een suffiks in duigen ligt.

Er blijft dus alleen over de verklaring van v. HELTEN t. a. p. 176, dat we „met inachtneming van de eigenaardige beperking der heerschappij onzer woordvoeging, den standvastigen begeleider van 't oorspr. partic. voor de vervanging van dit laatste door een infin. aansprakelijk (moeten) stellen". Over de loop van de vroegere ontwikkeling zouden we gissingen kunnen uiten, maar de historiese gegevens zijn niet oud genoeg om die te staven.

§ 66. De gewone volgorde in 't Mndl. (zie hierboven) is in 't Ndl. de alleen voorkomende geworden: *ik heb laten kijken*, *ben blijven liggen*, *had mogen komen*, met uitzondering van de op vroeger Friese bodem gesproken tongvallen, b.v. het Zaans (BOEKENOOGEN § 177 vlg.) en het Gronings, [2])

---

[1]) Bij MAIER t. a. p. uit de 15e, 16e en 17e eeuw: 5 *wolt*, 4 *gewollt* of *gewellt*, 3 *gewöllen* of *g(e)wellen*; 6 *kunden* e. dgl., 1 *kund*; 1 *gmogen*, 6 *mocht*; 1 *dorft*, 1 *gedorffen*, 1 *gedorfft*; 1 *sollt*; 7 *helf(f)en*, 1 *geholffen*; 9 *heissen*, 4 *geheissen*; 12 *hoeren* e. dgl., 1 *ghort*; 5 *lernen*, 2 *gelernt*; 1 *leeren*; 8 *sehen*, 1 *gesehen*; 9 *pflegen* (gwl. met supinum) enz. vooraan; 3 *kunden* e. dgl.; 1 *gedorrfen*; 3 *helf(f)en*; 1 *heissen*; 3 *horen*, 2 *gehort* e. dgl.; 4 *lernen*, 2 *gelernt*; 1 *geleret*; 7 *sehen*, 3 *gesehen*; 1 *pflegen* (met supinum) achteraan.

[2]) Waar in de stad Groningen een enkele keer de Ndl. volgorde voorkomt, berust dit misschien op invloed van de op school onderwezen taal, maar b. v. bij *beginnen* (m. supinum) vindt men het ook in de provincie.

waar, gelijk in 't Hd. en Fries nu, de omgekeerde volgorde van de twee vormen de enige is (b.v. Zaans *dat had-jə wel lètə kennə*, *as jə nog langər in die kólədamp haddə zittə moetə* enz., *hij heb ən jas mákə lètə*, *ik zel ət jə wel zien hebbə látə*; dgl. in 't Gronings), en van 't Vlaams en Brabants, waar het hulpww. soms op een andere plaats staat dan tegenwoordig in de gemeenlandse taal, b.v. *ge zoo't da' moeten hooren hèn* Sch. Weichs. 1, 16, 20 (Zegelsem, O. Vl.), *dat er hi vele zien opgaan ha'* ald. 17, 6 (ald.), *'t kennenkske, da' van tij' tot tijd al komme' leunken hoo* 20, 20 (ald.), naast *de fransmans, die ze waren kommen halen* Sch. Weichs. 1, 17, 17 (ald.).

Het partic. wordt in 't Ndl., naar het schijnt, niet meer gebruikt (daargelaten enkele Nederduitse tongvallen), behalve bij verba die een poging aanduiden en *vergeten* (zie blz. 48 vlg.), waar de konstruktie jong is, benevens bij *wezen* (gewestelik, zie § 134). In 't Nhd. komt b.v. *gehört* nog voor naast *hören*.

In 't Nnd. zijn, door het afvallen van *ge-*, [1]) bij verscheiden ww. inf. en partic. samengevallen, b.v. bij *zien* en *laten*, terwijl ook bij de perfecto-praesentia vaak niet is na te gaan, of men met een partic. of met een inf. te doen heeft, b.v. Westf. *können*, Gron. *kenn̥* kan aan Mndl. *connen* of *geconnen* beantwoorden, maar het Fries (zie blz. 53) pleit ervoor, dat men hier overal met het partic. te doen heeft. Zover ik heb vermogen na te gaan, staat het op Nederlands gebied met de zaak als volgt. In 't Zuiden, b.v. in de Graafschap, heerst overeenstemming met het Ndl. (ook in de volgorde), b.v. *doar he 'k ... òver heuren kuieren* Sch. Weichs. 1, 456, 24, maar in 't Noorden, altans in Groningen, vindt men aan de ene kant het partic., b.v. *de maid ... har gijn gewag. mouken durst* Sch. Weichs. 1, 661, 22, *dou harst 't doch nait lieden wilt* de Haas Okken, Olle Vr. 75, *'t har ... wat worden kent* ald. 81, *zóo veul verstand is d'r doch zeker nog wel hangen bleven*, *dat* enz. ald. 89, *van dèi stonden oaf aun, bin mien bloumkes zoò begunt te wassen* ald. 97, e. dgl., aan de andere kant de inf.: *ook he'k 't wel ies anders heur'n vertell'n* Sch. Weichs. 1, 637, 36 (andere volgorde; stad Gron); voorts de twijfelachtige gevallen met *kenn̥* enz., b.v. *ze het t'r voak an mötten geleuv'n* ald. 636, 35 (stad Gron.), *dàt het...zoo wezen mouten* de Haas-Okken, Olle Vr. 74, *ze hed 't nait daun kenn'n*, *den harren dei oòk zuk tuug hebben willen* ald. 75, e. dgl., *dak dij lèst zein laoten heb* Sch. Weichs. 1, 638, 42.

Aan gene zijde van de Eems heb ik maar één zeker geval van de inf., nl. Ofri. *he hed hum ropen (singen) hören* naast *hörd* TEN DOORNK. KOOLMAN 2, 105*b*. Voor twee uitleggingen vatbaar zijn b.v. *süsz hädde me seggen können* Sch. Weichs. 2, 342, 3 (Westf.), *de busk hedde sullen wohl kummen* ald. 353, 32, dgl. 44 (ald.), *en riesenminsch .., de het wollen sine gens in 't felt drieven* 300, 18 (Pommeren), *dat hebb 'k mi genug vertellen laten* 20, 30 (O. Fri.), *du hest mi kamen heten* 99, 19 (Bremen), *mennimal hebbn de jungens ... ehr all ridn sehn* 228, 40 (Sleesw.). Maar gewoonlik is de vorm zéker partic., b.v. *daar harr'n d' lü domaals mit schepen varen kunnd*

[1]) Deze afval van *ge-* (tussentrap *ə-*), welke men in 't Fri. en gedeeltelik in 't Nd. en Holl. vindt, is van andere aard dan die in 't Opperduits, waarvan op blz. 50 sprake was.

30, 1 (O. Fri.), dgl. 42, 24 (id.), *heere dik nig kriegen könnt* 350, 17 (Westf.), *ick harr woll stünnen lank dat lütje dèrn bekieken muggt* 50, 1 (O. Fri.), *se harr de ol' Breetfoetsch man lewer buten laten schullt* 156, 21 (Holstein), *den langen bart, den dat deert em harr laten müst* 233, 24 (Sleesw.), *dei hett nich an 'n düwel löwen wollt* 369, 28 (Westf.), *da bün ik sitten bläwen* 236, 5 (Sleesw.), *dochter un swigersæhn harrn den dag mit firen holpen* 238, 42 (Hamburg), en vele dergelijke voorbeelden Sch. Weichs. 2, zo ook geregeld bij JOOST SACKMANN (lijkrede einde 17ᵉ eeuw): *se hedde wol toiven mögt* Sch. Weichs. 2, 110, 23, *se het öhn doch nich afholen kunnt* 111, 13, *ek hedde et sülvest so hebben wullt* 114, 35, enz.

In 't Fries vind ik uitsluitend het participium, b.v. *hab ... kennen leard* t. l. a. p. 3, 37, 29, *wier sitten gien* ald. 63, 16, e. dgl., *'k hab der lang óer leid to malen* ('liggen malen') 83, 36, *wier er bigoun to oefenjen* 133, 26, *yk heb wol sizzen heard* 221, 19, *better as hij tinke kend hie* 203, 31, e. dgl., *hy hie ... misse wold* 96, 15, e. dgl., bij de perfectopraesentia ook met de vorm op *-n*, b.v. *hie 'k ... thinke kinnen* 142, 8, *hy het ... net arbeidsje kinnen* 161, 13, *dat hie ik nöu net tinke dooren!* 203, 19, *hied... ha wollen* 27, 1, dgl. 31, 41, *skynde witte wollen to habben* 94, 32, voorts *het ... lizze litten* 21, 21, e. dgl. vaak. Daar in 't Fries de *-n* in de infinitief (het supinum daargelaten) niet, in 't participium wel blijft, zijn al de vormen participia, zodat het schijnt dat in dat Germaanse dialekt de verandering geheel achterwege is gebleven.

In 't Mndl., wordt de konstruktie ook passief gebruikt, en wel bij *horen, sien, doen, laten, heten, beginnen*. Van *doen* en *laten* komt zowel het partic. als de inf. voor, b. v. *deten was doen ghereden* Limb. 1, 1205, *twi hi was in laten gaen* Sp. 3⁴, 43, 47, naast *was hi ... gedaen messe ghinder aneslaen* ald. 1⁷, 68, 45, *een zwaer steen was ... gelaten liegen* Franc. 8829, zie verder v. HELTEN, Tijdschr. 11, 172 vlg., MW. 2, 242 en op *laten*. Van *horen, sien* en *beginnen* heb ik enkel het partic. gevonden, b.v. *dewelke niet en es ghehoort lesen vele in dietsche woort* Amand 1, 4938, *ware gemen ter kerke ghesien gaen* Sp. 4³, 37, 88, *nae den dat die kerste ghelone .. beghonnen is te predicken* Bienb. 170*d*, 20, zie voorts v. HELTEN t.a.p. 171 en beneden § 74. In de tegenwoordige taal schijnt dit gebruik uitgestorven te zijn, maar in de 16ᵉ en 17ᵉ eeuw vind ik: *het boeck .., het welcke in Spaensch is laten uyt gaen* Linschoten 2, 88, 28; *dat voor vele Eeuwen langhe is ... den Indiaen ghesien by storm-wind komen landen* Vondel 1, 139, 226, *jey boort dat gaatje niet, 'tis voor een aer doen maken* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 171, 120 (a°. 1637), *my is daer gaen verclaren, van sommige* enz. ald. 201, 107 (a°. 1644).

Over een navolging van *bliven* met de inf., nl. *bliven* met het partic. pres., zie men Tijdschr. 11, 177, opmerk. [1])

§ 67. Nog één Mndl. eigenaardigheid, die ons tot voorzichtigheid aanmaant, moet vermeld worden. Gelijk VERDAM in MW. 3, 201 zegt, werd in de Middeleeuwen soms „het hulpww. *hebben* weggelaten, terwijl het voorafgaande ww. niet met dit ww., maar met *sijn* (werd) vervoegd".

In verscheiden gevallen bestond daarvoor een bepaalde aanleiding, b.v. *nu waric gerne met hem bleven ende hem gehouden* Mor. 1450 had er voor

---

[1]) Een uitbreiding is ook: (hij) *en heeft niet weten wat bestaen* Linschoten 2, 118, 21.

warie evengoed *haddie* kunnen staan (zie § 304), en dit had de schrijver waarschijnlik voor de geest toen hij *hadde* wegliet. Dergelijk *hy wilde hem bewinden das dat hy der gherne toe waer comen ende enen vasten vrede ghenomen* Troyen hs. 37509 (misschien schreef MAERLANT trouwens *hadde*, niet *ware*), *men soude seggen dat hi van sere ende van rouwen waer* (= *hadde*) *bleven ende so den gheest opghegeven* Stoke 10, 793, iets anders: *recht of sijs niet gemerct noch gewair en waren* (= *hadden*) *geworden* Froissart 1, 113, 25; ook *hi is altoos den Sarracinen onderdanich gheweest ende tribuut ghegheven* Mandev. (L) 37*b* is hieruit te verklaren, dat *heeft* ... *gheweest* evenzeer gebruikelik was (misschien stond het wel zo in de oorspronkelike tekst), en Froissart 1, 406, 18 *hoe die van Gendt hoir besit voir Yperen upgebroken ende van dair gescheyden waren* zal de vertaler de uitdrukking *van* (of *voir*) *Yperen upgebroken waren* voor de geest hebben gestaan. Velth. 1, 57, 14/15 *dat niemen ontfa dat Sacrament, hi ne si in berouwenesse bekent van sinen sonden sonder waen, ende biechte mede gedaen ende sine penitensie daer af ontfaen* is blijkbaar bedorven (men zal voor *mede* in r. 14 *hebbe* moeten lezen), en Breidenb. 36*v*., 3 *een cleyn fonteyn is ghewassen ende is een groote vloet gheworden ende veell wateren vtgheghenen*, ald. 108*v*., 15 *wij sijn nv in die tijden in welcke sonne ende mane syn verduystert ende die sterren hoir schinen ghelaten* (Joël 3, 15) zullen wel niets dan drukfouten of slordigheden zijn, evenals 16e-eeuws *die Sanguiseus* ... *zijn met eenen grooten hoop gheloopen op de Fuste vanden Admirael, ende al doot ghesmeten* Linschoten 2, 91, 10.

Men kan dus voorlopig wel aannemen dat de weglating van *hebben* tot biezondere gevallen beperkt is.

Het omgekeerde, dat *zijn* na *hebben* wordt gemist, ziet men ook een enkele keer. Ik heb 7 Mndl. voorbeelden gevonden, nl. *daer heeft hi hem onthoget* (= *is hi onthoget*) *overmits minnen in Gode ende te gronde ghestorven* (men verwacht: *ende es sijns selfs te gronde ghestorven*) *overmits oetmoedicheit in ene hoghede, ende dat is God* Ruusbr. 3, 12, 4 (hs. E anders!), *ic hebbe u gheleeft, ghewijst, gheleert ende ghestorven* ald. 5, 22, 21, *hi hevet ons ghedient, gheleeft ende gheleert ende om ons ghestorven van minnen* 66, 18 (maar 204, 30: *dat hi ons gheleert ende gheleeft heeft ende van minnen ghestorven is om onsen wille*), *dus hevet al den dach geduret ende ember in lanc so meer versuret* Troyen var. 17486 (dgl. hs.), (het kind) *hevet de oghen up gedaen ende daer na gerecht ende up gestaen* Franc. 8560, *ende hadden alrede gebroken een gat* ... *ende hoir lederen an die muyer gerecht ende over die muyeren geclommen* Froissart 1, 426, 32, (*die columme*) *die the romen staet* ..., *welcke voirtijts bij dese ghestaen heefft in Allexandrien ende van daen te Romen ghebracht* (passief!) Breidenb. 137*v*., 21, vgl. ook Vroeg-Nndl. *si heeft haer selven overgheghevon, den Oppersten afghegaen ende mi bi ghebleven* Mar. v. N. 988 en § 221.

Op de laatste plaats is *afghegaen*, dat zowel met *zijn* als met *hebben* gebruikt werd, de schakel; op de tweede en derde uit RUUSBROEC en op de plaats uit Froissart was de schrijver door al wat er tussenstond tegen het einde van de zin het begin vergeten. op de plaats uit Troyen is een niet-mutatief *heeft versuret* niet geheel ondenkbaar. Blijven over de eerste plaats uit RUUSBROEC, waar de schrijver misschien *is onthoget* in de zin had, en de plaatsen uit St. Franciscus en Breidenbach. Ik geloof dat men in al de 8 gevallen (de plaats uit Troyen misschien uitgezonderd) enkel met

slordige schrijverij te doen heeft en er evenmin iets achter hoeft te zoeken als bij het D. Wtb. 10. 1, 317 vermelde Nhd. *bin ich einest in ein groszen keszel mit heiszer milch . . . gfallen und mich dermoszen verbrandt* bij TH. PLATTER (vgl. trouwens *ich bin verbrannt*).

§ 68. Sporen van de verbuiging van het partic. met *hebben* zijn in 't Mndl. niet meer aanwezig. Bij dat met *zijn* en *worden* vind ik alleen: *was .. sine verwe .. verwandelde* Brandaen Comb. hs. 986 (Hulth. hs. *ver wandelt*), *die anker wert .. ghevane ende ghebonden* ald. Hulth. hs. 2117 (Comb. hs. *gheraen*); pluralis: *waren si gheghane te gronde* ald. 2112 (in Comb. hs. ontbreekt het partic.). Twijfelachtig lijkt mij: *tusscen sinlike werken, die vergaen, ende gheestelike werken, die ewich bliven, die in gracien sijn ghedane* (Surius: si in gratia facta sint) Ruusbr. 5, 89, 30; lees *ghedaen*?

III. De Omschrijving van het Perfektum bij Intransitieven in 't Nederlands.

§ 69. Bij de behandeling van het omschreven perfektum, plqmpf. enz. in het Ndl. is het noodzakelik, een afzonderlike bespreking te wijden aan de omschrijving van de verleden optatiefvormen en de daarbij behorende infinitief (*ik had geslapen, ik zou, kon geslapen hebben, ik meende geslapen te hebben* enz.), zodat in dit hoofdstuk alleen ter sprake komen de indikatief, de met het presens van de optatief omschreven vormen, de overige toepassingen van de infinitief (en de imperatief), welke alle aan dezelfde regels gehoorzamen.

In het onderstaande is zoveel mogelik beproefd, de schijnbare intransitieven, eigenlik transitieven zonder objekt, te scheiden van de werkelike intransitieven, maar ook deze zijn vaak uit transitieven zonder objekt ontstaan, terwijl in menig geval de oorspronkelike konstruktie onzeker of tweeledig is, zodat strenge splitsing niet vol te houden en veelal min of meer willekeurig is.

Samenstellingen zijn bij de simplicia behandeld, eveneens syntaktiese groepen, en daar de grens tusschen de twee kategorieën niet is te trekken, en de Mndl. hss. en oudere drukken weifelen in het aaneenschrijven van beide, zijn (behalve in de aanhalingen, waarin het hs., de oude druk of de uitgave wordt gevolgd) zowel de syntaktiese groepen (b.v. Mndl. *ave riden, ave gaen*) als de samenstellingen (b.v. *tebreken, vergaen*) in één woord geschreven.

De regel is van oudsher: A. het participium wordt met *hebben* verbonden: 1. bij schijnbare intransitieven, d. i. transitieven zonder uitgedrukt akkusatief-objekt, 2. bij intransitieven met genitief-objekt (dat ook verzwegen of door prepositionele konstrukties vervangen kan worden), 3. bij imperfektieve intransitieven, 4. bij niet-mutatieve perfektieve intransitieven; B. het participium wordt met *zijn* verbonden bij mutatieve intransitieven (in 't partic. altijd perfektief). De veranderingen in het gebruik van het hulpww. nu worden vooral bepaald door de vraag, wat in een zeker tijdperk voor het taalgevoel als mutatief geldt.

A. 1. Transitieve Werkwoorden zonder Objekt (schijnbare Intransitieven).

§ 70. We geven eerst een reeks van voor de hand liggende gevallen, zover mogelik met Mndl. voorbeelden, bij ontstentenis daarvan met Nndl.

Nndl. *bakeren*, nl. een kind: *waar heb je het laatst gebakerd?* id. *bakken*, nl. brood (= *backen*): *de bakker heeft gisteren niet gebakken*; *beteren* 'boeten', nl. zijn schuld: *alwant derre tyt dat he gebetert heet* Statutb. v. Maastr. 64, 2 enz.; † *bidden*, nl. iem. of iets: *hier om hebbic al ghebeden* Rein. 2, 6767,

onse vaderen hebben ghebeden op desen berch Breidenb. 45*v*., 10; † *gebieden*: *also hem Medea hadde geboden* Troyen var. 1761 (dgl. hs.); † *biten* (*bijten*): *daer so hadde een worm ghebeten diepe in ziere rosen blat* Couchi 2, 195; Nndl. *boeten* (= Mndl.), nl. zijn schuld (vgl. Muspilli 99): *hij heeft er zwaar voor geboet*; † *broeden*, nl. zijn jongen: *een valke, die daer hevet gebroet* Franc. 4595; Nndl. *bedienen*: *welke knecht heeft hier bediend?* [1]) (*ge*)*dogen* 'lijden', nl. pijn: *God ... heeft dicwijl ghedoecht* Ruusbr. 3, 100, 14; Nndl. *opdokken*, nl. geld: *hij heeft nog niet opgedokt*; id. *erven* (= Mndl.), nl. vermogen: *hij heeft geërfd*; id. *toegeren*, nl. iets: *waarom heb je toegegeren?* (vgl. Hd. *nachgeben*); id. *groeten* (= Mndl.): *hij heeft niet gegroet*; id. *hakken* (= *hacken*), b.v. hout: *ik heb nu al een kwartier gehakt*; vermoedelik Nndl. *hakkelen* (zie NW.); Nndl. *behangen*; id. *houwen* (= Mndl.), id. *inhouwen* (NW. 6, 1696); *bejagen*, ook met refleks. datief: *dus nauwe hebbic mi beiaghet* Rein. 2134 [2]); † *laden*, b.v. een schip (*alsi hadden geladen* Floris 1972); Nndl. *aanleggen*, nl. een geweer enz.; † *lesen*: *van lieden hebbic ghelesen* Brand. 596; † *liden* (*lijden*) 'verduren', 'geduld hebben' enz.: *dat die goedertieren Heer also lange mit mi gheleden heeft* Devoet B. (36) 124*r*, Nndl. *hij heeft nauweliks geleden*; Nndl. *likken* (*lekken*): *hij heeft eraan gelikt* (Mndl. trans.); id. *belonen*; *maken* 'schrijven, dichten' (MW. 4, 1050); Nndl. *manen* (= Mndl.), nl. iem., † *vermanen*: *daer om heb ics hier vermaent* Ruusbr. 3, 57, 1 vlg. (kan ook bij A. 2 gerekend worden); Nndl. *mennen*, nl. paarden: *heb je weleens gemend?* [3]); † *meten*: *hoe wel dat God di hevet ghemeten* Praet 4565, dgl. Oversee 35, Nndl. *de winkelier heeft schraal gemeten*; † *moorden*, nl. een mens enz.: *als een man die heeft ghemoert* Hildeg. 25, 94; † *offeren*: *doe die synagoghe der Joden gheoffert hadde vore hare sonden* Ruusbr. 2, 77, 2; *poenten* 'een vergelijk treffen' enz. (2 voorbeelden met de opt. *hadde* MW. 6, 519); † *prediken*, nl. het Woord Gods: *alse hi al den dach hadde gepredeet* Limb. Serm. 529, 12, *wt allen steden daer si ghepredict hadden* Marialeg. 1, 292, 12, Nndl. *dominee heeft vandaag niet gepreekt*; † *senden*, nl. een bode enz.: *nu hebben si te hant om maghe ende om vriende ghesant* Melib. 3147, *ic hebbe alrede na hem ... gesent* Froissart 1, 366, 7, Nndl. *hij heeft om de dokter gezonden*; zeker ook *seicken* 'zenden' (Nlimb. *šikə*), *seicken*, b.v. een plan, vandaar 'zich voornemen' enz. (MW. 7, 536); † *scriven* (*schrijven*), nl. een brief enz.: *nadat Philps des coninx commissarijen tot Doirnick gescreven hadde* Froissart 1, 246, 15; Nndl. *smalen* (Mndl. *smalen* 'verkleinen, verkleinéren' trans.); id. *snijden* (= *sniden*), b.v. vlees: *wie heeft gesneden?* id. *opsnijden* 'grootspreken' (NW. 11, 1220), id. *voorsnijden*; † *soeken*, nl. iets, dan ook: naar iets: *daer si .. nerenstelije na gevraecht ende gesocht hadden* Brab. Y. dl. 2, blz. 530, 39; † *stelen*, *gestelen* 'wegnemen': *hi heeft ghestolen* Brand. 932; Nndl. *stoken* (= Mndl.), nl. vuur: *ik heb van de winter nog niet gestookt* (ook wel met objekt); id. *sturen* (= Mndl.), nl. een schip: *hij heeft slecht gestuurd*, id. id.

---

[1]) Het Vroeg-Nndl. en nog dial. adjektief *bediend* 'dienstig' (zie NW. 2, 1186), Hd. *bedient*, is óf uit **onbedient* (Mhd. *unbedienet*) afgeleid, vgl. v. HELTEN, Tijdschr. 11, 196, óf zelf door subjektswijziging van passief aktief geworden.

[2]) Zie MW. 1, 774. Ook *f* heeft: *dus nauwe hebic mi beiaget*.

[3]) Bij *mennen* 'jagen', 'ijlen' (MW. 4, 1426) is geen voorbeeld van het perfektum bekend, terwijl niet blijkt, of het evenals *rennen* e. dgl. ook in mutatieve betekenis voorkwam en een perfektum met *zijn* naast dat met *hebben* bezat.

'zenden': *hij heeft al om een verpleegster gestuurd*; † *betalen*, nl. het geleverde enz.: *ghi hebt mi wel betaelt* Amand 1, 5237 (tans wordt door objektsverwisseling ook de persoon aan wie betaald is soms als objekt beschouwd, zie NW. 2, 2199 vlg.); Nndl. *tasten* (Mndl. tr.), id. *om-* (*omme-*), *rond-*, *toetasten* [1]); id. *trachten* (= Mndl.): *waer nae hy veertigh jaren getracht heeft* Starter 332, 38, met volgende infinitief in infinitiefvorm: *ik heb het trachten te verbeteren*, zie § 62; † *getugen* (*getuigen*), zie MW. 2, 1767 op *getuge*; † (*ge*)*winnen*: *wij hebben dair cranckelijken an gewonnen* Froissart 1, 121, 9, Nndl. *daar heb je niet bij gewonnen*, *ik heb aan hem gewonnen*, Nndl. *aanwinnen*: *de zieke heeft in de laatste week mooi aangewonnen* (NW.); id. *wijzen* (= Mndl. *wisen*); voorts vele vreemde woorden, als Nndl. *abandonneren* (de partij, bij het schaken), id. *adverteren*, nl. een bericht, id. *akteren* (nl. een rol) 'tooneelspelen', *imagineren*: *hadden zeer dairup geymagineert* Froissart 1, 270, 28, Nndl. *practiseren*, *prakkezeren* (in 't Mndl. niet aangetroffen, z. MW.): *ick ... hebbe met aller neerstigheyt ghepractiseert*, *om* enz. Linschoten 1, 8, 1, nu: *ik heb er lang over geprakkezeerd.*

Het merendeel van deze ww. heeft zich in betekenis nauweliks van het transitief verwijderd; geen enkel is mutatief (wel enkele perfektief), en alle worden met *hebben* verbonden. Die in de volgende paragrafen vereisen enige toelichting.

§ 71. † *achten*, zeer gewoon zonder objekt, maar de oudste konstruktie schijnt de transitieve te zijn, vgl. Ohd. *ahtôn*, Osa. *ahton*, Oe. *eahtian*. Mndl. b.v. *hi ... volbrochte des hi te voren hadde gheacht* Stoke 5, 757, *op dander hadde ic niet geacht* Seven Vroed. 2575. Nu intr. verouderd en vervangen door *acht slaan*, *acht geren* enz. Vgl. Fries *ik ha der goed op achte* (Fri. Wdb. 1, 6).

† *verdienen*. Zie § 96.

† *doen*, *gedoen* in verschillende betekenissen (zie b.v. MW. 2, 248 vlg. 1067 vlg., NW. 6, 226), waarvan echter sommige zo vroeg uit het transitief gebruik zijn voortgesproten, dat men daarvoor van het imperfektieve intransitief mag uitgaan. Mndl. *Priamus heret so wel ghedaen* Troyen hs. 20583, dgl. 20593 (Nndl. *je hebt daar goed aan gedaan*, *hij heeft ons welgedaan*), *X jaer had hy ... soe ghedaen al synen maghen* ald. 22028, *want alse en schijn van enen vire, die hoge opschietet ende schire te niwte weder es vergaen, so heret oc die schijn gedaen* Lev. Lutg. 2, 6068, *die ons leide hebben gedaen* Limb. Serm. 283, 33, *wantste decke weder Gode hefs gedaen* ald. 610, 5. Uit een opvatting 'heeft afgedaan', 'heeft zijn werk gedaan', 'is klaar' (als in Nndl. *hij heeft nooit gedaan*) zijn te verklaren *ghi hebt ghedaen* 'het is met u gedaan' Couchi 1, 310, [2]) *de bruyloft heeft gedaen* Cats 1, 310*b* (NW. 6, 225), *ons glori heeft gedaen* Vondel 1, 750, 2348, evenzo *wanneer hun vlugt gedaan heeft* Geel 106, naast het meer gewone, oorspronkelik passieve † *is gedaen* (*gedaan*) 'is afgelopen', vgl. Nndl. *heeft uit* naast *is uit* in dezelfde betekenis. Omgekeerd in 't Engels: *he must be done with it*, *be done with futilities*, *a longing to be done with death* e. dgl., zie NED. 3, 563*c* (onder 8b).

Opmerking verdient dat *doen*, waar het andere ww. vervangt, gewoonlik met *hebben* wordt verbonden, ook al heeft het andere vb. *zijn*, anders dan

[1]) Vgl. Nederr. *zôtasten*: *Gerffyn hait zô getast* Karlmeinet 215, 17.

[2]) Deze plaats heb ik te danken aan Dr. Verdam.

in 't Mhd. (zie D. Wtb. 10. 1, 317 l, *x*), vgl. MW. 2, 235 vlg., maar ook *zijn* komt wel voor, b.v. Wal. 2410 *het mochte met mi also vergaen alst met minen broeder es ghedaen.*

Evenzo † *misdóen* (MW. 4, 1663 vlgg.), van oudsher gewoonlik absoluut (Ohd., Oe., Ofri.), evenals † *wale doen* (*weldoen*) e. dgl.; † *voldóen* (Ohd. trans.): *die heret voldaen* ... *in de minne* Hadew. Lied. 36, 31, *des derds dacs sal ic hebben voldaen* 'mijn werk hebben voltooid' L. v. J. 127, 24, *alwant derre tijt dat he voldaen heet* Statutb. v. Maastr. 52, 10, e. dgl., 17[e] eeuw *ghy hebt voldaen* Vondel 2, 407, 729. Nndl. *voldoen aan* is misschien een vertaling van Lat. *satisfacere* c. dat. of Fra. *satisfaire à*; als niet-mutatief vb. behoudt het *hebben*. Vgl. ook *God heeft ons soe vol ghedaen* Hildeg. 13, 21, dgl. 119, 107. Klaarblijkelik verzwegen is het objekt bij Nndl. *opdoen*, nl. het eten: *de meid heeft net opgedaan.*

† *dragen*, *gedragen* in verschillende betekenissen, b.v. van een wond (Mndl. Nndl.), van geschut (Nndl.); 'strekken' (Mndl. *dat tot twidracht ende onbehagen onser stat gedragen heeft* R. v. Utr. 1, 264, 15), wschl. ook (Mndl.) 'baten' (eig. 'opbrengen', vgl. Nhd. *eintragen*). Ook Nndl. *bijdragen* (*tot*) 'strekken tot vermeerdering (van)'. Alles met *hebben*. Zie voorts § 277 vlg., over *uutdragen* § 114.

§ 72. † *drinken*, *gedrinken*: *hine hadde gedronken no geten* Mor. 1627, *trolc* ... *hadde zeere gedroncken* Froissart 3, 35, 7, dgl. Nndl. Zie hieronder op *eten*.

dwaen 'zijn handen wassen': *Ysabele ende die ridder fier hebben ghedweghen* Wal. 8796, *daer die heren aldus saten* .. *ende hadden ghedweghen* ald. 45.

† *eten*, *geëten*, met verschillend 'karakter', maar nooit mutatief: *tot datmen geten hadde* Lanc. 3, 11340, ook met partitieve genitief of *van*: *daer si gheten hadden van din broden* L.v. J. 103, 26, *dat ghi hebt gheten van minen brode* ald. 31, enz.; dgl. Nndl.

Opmerking verdient *sat eten* 'eten tot men verzadigd is', 'zich verzadigen', *ghi en hebt eerst ghegheten sat* Rein. 2, 6589, zie voorbeelden van het pres. enz. MW. 2, 739. Het wordt door Verdam te recht op éne lijn gesteld met *sat drinken*, *dronken drinken* (evenzo 16e en 17e eeuw, b.v. *droncken drincken* J. v. Hout omstr. 1578, Tijdschr. 22, 221, 37 vlg., *hy drinckt* .. *niet droncken* v. Moerkerken, Kluchtsp. 37, 9, uit S. Coster, *mijn dronke drinken* ald. 261, 100 (a°. 1649), dgl. nog 262, 14 (id.); 264, 64 (id.); 327, 20 (a°. 1656); 330, 117 (id.); naast *datje jou niet meer selt droncke drincke* 332, 170 (id.), dgl. 333, 201 (id.); Nwvla. *dronkedrinken* de Bo 271), zie MW. 2, 410. 434; 7, 172 vlg. [1]), benevens Keuls (16[e] eeuw) *beware dich vur dronken drincken* Nd. Jahrb. 34, 103, 10, dgl. 106, 102; 108, 45, Vroeg-Nwestf. *wacht dy vor droncken dryncken* ald. 106[1], Eemsl. *zat vil vi zúpm* Schönhoff § 215, Oe. *þæt hio* ... *bēor drince ne swīnes flǣsc ete* ... *ne druncen gedrince* Leechd. 2, 330, 8. Daarnaast refleksief eind 16[e] eeuw *nochtans een* (= *en*) *derre hij hem nijet halff sadt eten* Tijdschr. 16, 57, 9 vlg., Nndl. *zich zat eten*, Nhd. *sich satt essen*, Nd. *sik sat eten*, Fries *him sêd ite*, Nndl. *hem droncken* .. *te drincken* Proza-Sp. d. S. 30, 30 vlg. (naast *droncken drinckt* ald. 27, 12), Nndl. *zich dronken drinken*. De oudst bekende vorm is Got. *saþ* (*sad*) *itan* (m. gen.) χορτασθῆναι Luk. 15, 16; 16, 21, en dit,

[1]) Andere voorbeelden van *sat drinken* zijn nog: *haer speren lieten sy sincken, die sat van bloede sullen drincken* Troyen hs. 10745, *mettien liet hi sijn spere sincken, dat sat van bloede mach drincken* Troyen var. 19040.

gepaard met Oe. *druncen gedrincan*, verbiedt ons, met VERDAM, MW. 2, 410 uit te gaan van het refleksief 'zich zat eten', 'zich dronken drinken': we moeten veeleer met v. HELTEN, Tijdschr. 11, 188, denken aan het neutrale vb. *eten, drinken*, en dan komen we vanzelf tot de vergelijking met *moede gaen* (met plqmpf. *hadde moede gegaen*) die VERDAM, MW. 2, 875 maakt, vgl. beneden § 222. Ongelukkig is de oorspronkelike rol van Got. *saþ* onzeker. Nndl. *zát éten*, ofschoon voor ons gevoel = *genoeg eten*, zou misschien een wijziging van de oude konstruktie kunnen zijn (de opvatting is trouwens al Mndl., vgl. *die vrouwe dranc genouch ende sat* Franc. 10175); ook Nhd. *arm bin ich zwar, doch ess' ich satt*, bij Bürger (Paul, DWtb. 436)? Vgl. Fries *al sparjend moat men wol sêd ite* (Fri. Wdb. 3, 59), Russ. *jest' dó syta*.

Het refleksief gebruik schijnt later ontstaan te zijn, en daarbij behoort vermoedelik het adjektief *sat-(ge)geten* 'verzadigd': *doe hi sat ghegheten was* Rein. 2, 4463, *wanneer die ledige rike des avonts is sat geten* Proza-Sp. d. S. 30, 25 (ontbr. in de poëtiese tekst), vgl. *ic bem moede ghelopen ende hongherich mede* Rein. 2, 4445, Nndl. *moegelopen, moegespeeld* enz., benevens Mhd. *er was mit wîne vol getrunken* Lexer 2, 1515, bij † *hem (zich) moe(de) lopen*, Nndl. *zich moe spelen*, Mhd. *sich vol trinken*.

Nndl. *vreten* als *eten*: *de hond heeft al in dagen niet gevreten*. In 't Oudgerm. altijd met objekt en perfektief; of het in 't Mndl. al zonder objekt voorkomt, is mij niet gebleken. Vgl. nog Nndl. *ineten, invreten*: *de schandelijcke kancker heeft so seer inghegeten* (nu: *ingevreten*) *dat* enz. Bredero 3, 147.

† *gelden*. In 't Mndl. heb ik alleen een voorbeeld met de opt. pt.: *meer ... dan vier Valkenborghen souden uten gronde hebben ghegouden* Brab. Y. 5, 1782, maar in 't Nndl. vindt men het vb. met *hebben* zonder objekt in tal van betekenissen, die alle uit het transitief gebruik (Ohd., Osa., Oe.) zijn ontstaan en gedeeltelik al in Oudgerm. dialekten voorkwamen, zie PAUL, DWtb. 201 en NW. 4, 1072 vlgg. — *ontgelden*, nu alleen transitief en gewoonlik ook in 't Mndl., kwam hier een enkele keer met de genitief voor (MW.), b.v. *die mijns nien heeft ontgouden* Tijdschr. 14, 262, 93 (14e eeuw).

§ 73. † *beginnen*. In 't Oudgerm. vindt men bij dit ww. de volgende konstrukties: 1. met de akkusatief-infinitief (Ohd., Osa. gewoonlik [1]), Oe. vaak, ook Oofri. in 't 'Privilege v. Karel d. Gr.' RQ. 351, 11; 353, 30; 354, 17 vlg.), vgl. Got. *duginnan* c. inf.; 2. de datief-infinitief met *te* (Laat-Ohd. bij NOTKER en WILLIRAM, Oe, ook Oudfri.); 3. met de akk. van een subst. of pron. (Ohd., Osa., Oe. vrij dikwijls, ook Owfri.); 4. met de gen. van een inf. (Ohd.); 5. met de gen. van een subst. of pron. (Ohd. niet zelden, Osa. [1]), ook Owfri.); 6. met een objektszin (Ohd.); 7. met weggelaten objekt (Oe, ook Owfri.); 8. intransitief absoluut (Oudfries); 9. intransitief met voorzetsels (Oe. *æt*, Owfri. *in*); dat zijn dus, met uitzondering van de twee laatste, alle transitieve, daarmee gelijkstaande of daarop onmiddellik berustende konstrukties. Hiermee strookt het hulpww. in alle oude dialekten, b.v. Ohd. *uuara ih tih pegunnen habo zeleitenne* Notk. 1, 127, 6, *aba sinemo unrehte, des er begunnen habeta* 'ab incepta iniuria' ald. 26, 13, Owfri. *haddent begonnen tō scriwen* RQ. 429, 29, *dae schelten ... bannes bigonnen habba schillet* 391, 14; in 't Oe. komt naar 't schijnt alleen transitief *begunnon hæfde* voor (SWEET, A. S. Reader [7] 83, 92 = Homil. Sk.

[1]) Osa. dikwijls met ethiese datief.

26, 110), maar vgl. bij het meer gebruikelike *onginnan*: *swā hē ongunnen hæfde* Oros. 204, 30.

De meeste bovengenoemde konstrukties vindt men ook in 't Mndl., Mhd., Mnd. en Me., en het hulpww. is bijna onveranderlik *hebben*, gelijk nog in 't Nhd. en Ne. [1]). Mndl. voorbeelden (gedeeltelik al met inf. voor partic., zie § 62) zijn: 1°. *wy hebben die dinc begonnen dryven* Troyen hs. 21555, *dat Constantijn keyser hadde begonnen sijn* Sp. 3 [3], 68, 50, *so hevet hi begonnen saen dos spreken din ijonfrowen toe* Lev. Lutg. 2, 1480, dgl. 3946; 3, 1259, (*si*) *hadden tliet beghinnen zinghen* Ovla. Lied. en Ged. 274, 1230, dgl. ald. 244, 331; — 2. *dat God uwe ziele .. hevet beghonnen te onderstane* Hadew. Proza 6, 26 (141, 98), *daer ic af hebbe nu begonnen te seggene* Lev. Lutg. 2, 6482, dgl. 9798, Stoke 4, 1323, Marialeg. 1, 348, 13; 2, 165, 5, *iaphet ..., die dese selue stadt eerst begonnen heefft te maken* Breidenb. 20*r*., 41, *hadde al daer beghinnen te vasten* Hs. 88, *f*. 84*r*. (Tijdschr. 11, 175); — 3. *die tale die ghi hebt begonnen* Troyen var. 14953, dgl. 15153, Lev. Lutg. 2, 1515. 1813, Rein. 538, Limb. Serm. 482, 29, *hi hadde begonnen ten Nuwendoren .. ene veste* Stoke 4, 580, *den wech dien ic hebbe begonnen* Limb. 4, 935, *int werc dat gi begonnen hebt* Marialeg. 2, 12, 22, *doe .. dattu begonnen hebste* ald. 20, 9, *ic dit begonnen hebbe* 164, 22 (dgl. Nd. *Diepenven heb ic begonnen in armoeden* Diepenveen hs. 92, 11, *om dat guede te oeken dat suster fye begonnen hadde* ald. 247, 19, *na dien dat gy een geestelijc leven hebben begonnen* 353, 6); — 4. (16ᵉ eeuw) *eer si vechtens begonnen hadden* Exc. Cron. (a°. 1530) 87*c*; — 5. *want het dis hevet ijonc begonnen* Lev. Lutg. 2, 8550, *also die van Gendt wercx begonnen hadden* Froissart 1, 478, 2; — 7. *tierst heeft hi dus beghonnen* Floris 28; eindelik een mengsel: *den souter die ghi tot mijnre eren begonnen hebt devotelic in te volherden* Marialeg. 2, 21, 24 (var. echter *devotelic te vervollen ende te voleynden*). Van de 6ᵉ soort heb ik geen voorbeeld gevonden, van de 7ᵉ met voorzetsels geen perfektum (wel *dar na begonste hi ane Moysen* enz. L. v. J. 267, 40), over de 8ᵉ en 9ᵉ zie men § 75. In al de genoemde voorbeelden en de vele andere die ik ben tegengekomen is het subjekt een handelend wezen: pas in 1485 vind ik: *soe heefft dese edele stadt beghonnen vanden troyaensche borgheren* Breidenb. 11*r*., 28, *dat inden tijden des keysers eraclij ... dese quade secte begonnen heefft* ald. 69*r*., 3 vlg., *want die kerstenheit dair eerst bogonnen heefft* 72*v*., 4, *soe heefft die affgodie begonnen vanden tijt Enos* 78*r*., 35, zie verder § 75.

§ 74. Van oudsher was ook het passief zeer geliefd, b.v. Ohd. *sang uuas gisungan, uuíg uuas bigunnan* Lodewijksl. 48; Oe. *geendadre bletsunge sȳ dægerēdsang begunnen* 'data benedictione incipiant matutinos' Bened. R., ed. Schröer 35, 23, *þā* (*canticas*) *sȳn mid alleluian begunnene* 'cum alleluia psallantur' ald. 15 (dgl. bij *onginnan*: *þæt fæsten þyses fēowertiges daga ongunnen wæs* Blickl. Hom. 35, 5); Oofri. *dyu seke bygunnen is* RQ. 250, 7, dgl. 252, 34; 254, 34; Owfri. *in den naeme godis sȳ alle dingh begonnen* RQ. 513, 27 vlg. Evenzo in 't Mhd., Mnd. en Me.

In 't Mndl. b.v. *ten tornoy quamen sy gheronnen, die nuwelinghe was begonnen* Troyen hs. 23822, *hoe minderbroederen .. eerstwaerven begonnen waren bi Fransoyse* Sp. 1, blz. 461, 300, *van den viere elementen ... smeinschen lachame es begonnen* Heim. d. Heim. (Kausler) 874, *daer u dit*

[1]) Zie echter blz. 63 en noot 2 ald.

dicht af es begonnen Lev. Lutg. 2, 4532, *dat versekijn dat* tu ad liberandum *es begonnen* ald. 11103, *in ghetrouwen kerstindoeme dese grafscap is begonnen* Stoke 1, 493; voorts o.a. met de volgende subjekten: *die dinc* Troyen hs. 2701, *-et orloghe* ald. 20209, *dat spel* 35428, *die tornoy* 22568, Lanc. 2, 28490, *die stat* Troyen var. 35666, *-t manen* Hadew. Proza 114, 26 (332, 171), *strijt* Hadew. Lied. 29, 50, *die sanc* Lev. Lutg. 2, 7489, (*een godhus*) *dat* ald. 9136, *Te Deum* 10975, *.I. kerke* Ren. v. Mont. 1892, *die lantvrede* Clerc 100, 18, *die reden* (plur.) Proza-Sp. d. S. 173, 21, *discort, twist ende debat* Brab. Y. dl. 2, blz. 642, 10 (a°. 1381), *der dommer feeste* Seven Vroed. 3489, *die metten* Marialeg. 1, 116, 14, *onse bruloften* 192, 6 (dgl. Nd. *dat diepen veen ierst begonnen was* Diepenveen hs. 158, 14, dgl. 244, 17); eindelik *ten is hierom niet begonnen* Troyen hs. 21571, dgl. Stoke 8, 624, *het moet begonnen wesen dat men eynden sal* Froissart 1, 216, 31, enz. Vgl. ook *dat begonnen oirloge* Clerc 39, 6, *siin begonnen hardichede* ald. 21, *onse begonnen wech* Breidenb. 19*r*., 34, e. dgl. en *dattet hem niet begonnen en dochte* 'dat het niet goed voor hem zou zijn het te ondernemen' Clerc 140, 20.

De aandacht verdient vooral de Mndl. passieve konstruktie met een supinum, b.v. *miraclen ende ghichten van buten, die waren in di sere begonnen te werkene* ('gewrocht te worden') Hadewijch Proza 131, 14 (22, 376), *als dat volc dat versiet dat dat huys was ghewonnen ende te brekene begonnen* (d.i. 'destrui coeptum erat'), *ende de morders som verdaen, ghinghen si thuys trecken saen* Stoke 5, 464, *nae den dat die kerste ghelone .. beghonnen is te predicken* Bienb. 170*d*, 20, en evenzo nog bij J. de Pottre, Dagboek (1549—1602) 76: *want 't* (het kasteel) *begoest was te maken ontrent den XXsten octobre.* Deze konstruktie, waarin het supinum passieve betekenis heeft, kan men vergelijken met een geval als *ofter yemant waer vergheten te nomen* Tijdschr. 14, 133, 115 (16ᵉ eeuw) en met de iets verder afstaande met infinitief als *dese materie soete, dewelke niet en es ghehoort lesen vele in dietsche woort* Amand 1, 4938, zie § 66. Later wordt de infinitief ook in vorm passief gemaakt, b.v. *soo grooten saligheyt ...: dewelcke begonnen zijnde verkondight te worden* enz. Hebr. 2, 3, de enige nu voorkomende manier (*den tempel .., die ... was begonnen gebouwd te worden* v. Limburg Brouwer, Rom. W. 2, 158*a*). Vgl. de Engelse konstrukties: *it has been begun to cleanse* (1200 en later), *it has been begun to be cleansed* (1400 en later), *it has begun to be cleansed* (17e eeuw en later), zie NED. 1, 768*b*.

§ 75. Gelijk gezegd is, kwam in 't Oudengels en Oudfries ook intransitief gebruik van het vb. voor, bv. Oe. *þæt Asiria rīce æt Ninuse begunne, ⁊ Rōmāna rīce æt Prōcose begunne* Oros. 60, 25 vlg. (dgl. bij *onginnan*), Oofri. *hȳr biginnath tha dōmar* RQ. 194, 1, *sō bigent det playth* 252, 18 vlg., Owfri. *hȳr bighinnet da sex wenden* 33, 1, dgl. 41, 1; 110, 16; 406, 2 e.e., *dat bighint ende eyndiget in disse tien wirdem* 438, 30; voorts in 't Me., b.v. *þā be-gan þæt mōt on Mōnendæg* Kroniek hs. E a°. 1129 (Plummer 259, 37) en zie Mätzner, Ae. Sprachproben 2. 1, 236, benevens in 't Mhd. en Mnd.

In 't Mndl. b.v. *aldus beghint dat vijfte bouc* Alex. 4, 1722, *alse beghinnet die lentijn* ald. 10, 894, *doe dit orloech yerst began* Troyen hs. 26500, dgl. 26553, *totdat die somer begonde* ald. 36868, *alse gi al dit wonder beghinnen siet* L. v. J. 213, 39, *op den irsten dach dat die feeste was beginnende* ald. 223, 22, *wane onse graefscap begonde* Stoke 1, 632,

tote Egmonde, dat van edelen tronke begonde ald. 1, 638, *begonde weder dat ghevecht* 10, 32, *ende die tornoy ter selver stonde in beiden siden aldaer begonde* Lanc. 3, 21509, *die eneghe weghe die gheheel in mi beghinnen* Hadew. Proza 150, 19 (57, 100 vlg.), *sijns Vader, daer op dat al onse gheloeve beghint* Ruusbr. 1, 203, 19, *si* (nl. *minne*) *beghint ende int in Gode* ald. 242, 1, *alle duecht unt hare begint* Sev. Blisc. O. Vr. 1320, *dat gebet datter begint opten zoeten naem vader* Con. Somme[2] 364, 2. Vgl. een dergelijke ontwikkeling van betekenis bij Lat. *coepi* (o.a. bij Sallustius), *incipio*, Mndl. *anevaen*, Hd. *anheben* enz. De band tussen deze konstruktie, waarbij als subjekt een ding optreedt, en de transitieve, waarbij het subjekt een handelend wezen is, wordt gevormd door gevallen als Ohd. *sô . . . iz hina tagen beginnet* Notk., Ps. 48, 15 (vgl. Mndl. *hare begonst ontfaermen sere* Alex. 4, 1510, dgl. 1, 1183; 5, 641 e.e.), *iro* dignitas *peginnet dâr* uirescere, *dar* foenum *beginnet* arescere ald. 91, 11, [1]) waarin het subjekt een ding en de infinitief die van een neutraal vb. is.

§ 76. In vele van de genoemde voorbeelden had evengoed het passief kunnen staan: *wert begonnen, wart begonnen, was begonnen werdende* enz., b.v. *die tornoy begonde* = *die tornoy wart begonnen*, *onse graefscap begonde* = *onse graefscap wort begonnen* enz., zodat het niet bevreemden kan dat het bij de passieve konstruktie behorende perfektum *is begonnen* naast *heeft begonnen* in zwang kwam waar het subjekt een ding was. Voorbeelden vindt men al in de 13[e] eeuw: *dit nuwe iaer es ons begonnen* Hadew. Lied. 19, 1 kan moeilik als passief worden beschouwd (dgl. 41, 1). [2])

Waar de infinitief volgde van een ww. dat zowel transitief als neutraal werd gebruikt, was de overgang van de ene betekenis in de andere gemakkelik, b.v. *nu is dese viericheit . . . beginnen te verwandelen* Leg. v. St. Franc. Gesellen 78*r*. (Tijdschr. 11, 175) is blijkbaar neutraal bedoeld, maar in oudere tijd kon *is begonnen te verwandelen* zowel betekenen 'mutari coepta est' als 'mutare (-ri) coepit', en zo konden ook konstrukties ontstaan als *tin selven tiden dat ter nonnen dos anewassen was begonnen die grote rowe ende dat verdrit* Lev. Lutg. 2, 12280, (met opt. pt.) *het* (het vlees nl.) *ware begonnen dorbraden* Rinclus 312, vgl. Me. *his bērd was wel bigonne for tō sprynge* Chaucer, Canterb. T. *A* 2173. Intussen zijn zulke voorbeelden altans in het oudere Mndl. zeldzaam, en zonder infinitief vindt men nog in 1485 onmiddellik achter elkaar: *soe heefft dese edele stadt beghonnen vanden troyaensche borgheren* Breidenb. 11*r*., 28 en *inden eersten is dese stadt beghonnen in dat meer* ald. 30, zie voorts de plaatsen met *hebben* uit dezelfde tekst § 73.

De beperking van het gebruik van de inf. in passieve zin droeg ertoe bij, dat ook in gevallen waar passieve betekenis mogelik was, de aktieve deze verdrong, en zo zijn in 't Nndl. tijdperk van meet af aan overal waar het subjekt een ding (handeling enz.) is en een infinitief volgt, aktieve betekenis en 't hulpww. *zijn* regel, b.v. *ende es eyntelicken de warachtige conste*

---

[1]) In 't Ohd. schijnt *biginnan* niet intransitief zonder infinitief voor te komen, evenmin als in 't Osa. In 't Got. wordt *duginnan* uitsluitend aktief met een inf. gebruikt, terwijl in intransitieve betekenis *anastodjan* (ook met datief) of *dustodjan* gebezigd wordt.

[2]) Dgl. Ne., b. v. *night being past, and yet not day begunne* Marlowe, ed. TUCKER BROOKE p. 564, 6, *is the day indeed begun?* Byron, Deformed Transformed 2. 1, 1[1], *the sixth century can hardly have been long begun when* enz. Green, Short Hist. of the Engl. People (Newnes) 1, 19, 21.

van retorycken binnen Romen eerst gecomen ende in achtinge begonst te wezen J. v. Hout, Tijdschr. 22, 223, 25 (omstr. 1581), *den Wapenheere Mars ... is 't al te lange spel begonnen te vervelen* Hooft, Ged. 1, 90. Van *hebben* vind ik dit voorbeeld uit de 17e eeuw: *dat* (nl. het openbaren van Rome's grootheid door bloedige daden) *heeft van Remus af begost* Vondel 4, 93, 1358.

Waar geen inf. volgde, werd de uitbreiding van *zijn* tot alle gevallen waar het subjekt geen handelend wezen was, nog bevorderd door de mutatieve betekenis van het intransitieve ww., b.v. *die strijt begint* is mutatief evengoed als *die strijt rijst* e. dgl., en *die strijt is begonnen* kon opgevat worden als 'de strijd is in een aanvangstoestand geraakt' zowel als 'de strijd is in een aanvangstoestand gebracht'; waar de veroorzaker niet genoemd werd, lag zelfs de eerste van de twee opvattingen meer voor de hand. Men denke ook aan de soortgelijke (hoewel anders ontstane) dubbele betekenis van *die strijt is geent* 'de strijd is afgelopen' en 'de strijd is ten einde gebracht'. Ook hier schijnt de uitbreiding van de intransitieve opvatting van *is begonnen* (welke echter de oude passieve niet geheel verdrong) zijn beslag te hebben gehad in 't begin van 't Nndl. tijdperk. De grens tussen de beide opvattingen is echter niet te trekken, zie de voorbeelden NW. 2, 1395.

§ 77. Verder schijnt *zijn* in de 16e en 17e eeuw nauweliks te zijn opgeschoven, altans voorbeelden van dat hulpww. bij een handelend subjekt heb ik er niet aangetroffen. In de Statenvertaling komt aktief uitsluitend *hebben* voor, of er een infinitief volgt of niet, b.v. *ick heb begonnen ... te geven* Deuter. 2, 31, dgl. 3, 24; *Benjamin hadde begost te slaen* Richt. 20, 39, *begonnen hebbende van Mose ende van alle de Propheten* Luk. 24, 27, *daer gy met den geest begonnen hebt* Gal. 3, 3 (passief met *zijn* Hebr. 2, 3, zie § 74), voorts vindt men *hebben* met supinum b.v. bij Linschoten (einde 16e eeuw): 1, 47, 25 *Peper, diemen ... daer heeft begonnen te laden*, 2, 119, 23 *met dese resolutie heeft beginnen om te sien* enz., dgl. ald. 124, 9, bij D. Heynsius, Bacchus (begin 17e eeuw) 26: *heeft Orpheus niet begost den volcken eerst te leeren*, enz., bij Hooft, N. Hist. 268: (sindsdien) *had hy begost, wat gevoeghlyker te gaan*, en zelfs nog bij Droste, Overbl. (1728) 136: *sints heb ik voor my selfs begonnen eerst te leven*, bij v. Effen, Spect. 5, 137, 8 (1733): *ik heb begonnen te zeggen ..., dat* enz., en bij Wolff en Deken: *men heeft, zedert eenige jaren, zich meer beginnen toeteleggen* enz. Burgerhart III, zonder infinitief bij Asselijn: *ze hebben immers met niet begonnen* v. Moerkerken, Kluchtsp. 507, 44, bij Bernagie: *die met niet, of weinig hadden begonnen* ald. 537, 196.

Tegenwoordig is in beide gevallen, met infinitief (supinum) en met voorzetsels, uitsluitend *zijn* in gebruik, b.v. *toen ben ik pas beginnen te leven, hij is langzamerhand beginnen in te zien dat* enz., *hij was er juist aan begonnen, ik ben maar begonnen bij 't begin, die bij vergissing met het laatste deel van een groot werk begonnen is* Buys, Stud. 1, 72, *hij is begonnen met een flater (te maken)*. Zover ik na kan gaan, is deze verandering tot stand gekomen in de 18e eeuw; zo vindt men: *ik ben met weinig begonnen* Burgerhart 817. Het vb. substantivum overschrijdt hier de gewone grenzen, want het partic. is niet mutatief. Vgl. *aneraen* § 88.

Bij echt transitief gebruik handhaaft *hebben* zich tot heden toe (voorbeelden uit de 16e—19e eeuw NW. 2, 1393 vlg.), maar ook hier, naar 't schijnt sedert het begin van de vorige eeuw, dringt *zijn* in, b.v. *wat ben ik begonnen!* naast *wat heb ik begonnen!* De verandering is makkelik te verklaren

uit de volmaakt gelijke betekenis in gevallen als *hij is vandaag aan een nieuw kasboek begonnen* en *hij heeft* (of *is*) *een nieuw kasboek begonnen*. Ook in de tongvallen vindt men hier aarzeling, b.v. *Simon Post ... heit te Haerlem 'n zaedhandel begonne* Sch. Weichs. 1, 179, 41 (Overflakkee, Z.-H.), naast *nagoosje* ('negotie') *bin ze begonne* ald. 176, 8 (ald.) en Nd. *vaste eenmaol begonnen bus, dat moste vaste holden* ald. 543, 17 (Haaksbergen, O.). Evenzo Fries *mei der gnierkerye, dé hir mon al bigûn wier* Iduna 13, 92, 18. *ik bin bliid daste fen dy bargen bigoun biste* J. H. Halbertsma in Sch. Weichs. 3, 136, 11, met inf.: *mei it forbasterjen fen 'e tael is 't hirder bigoun to gean* Waling Dijkstra in Feestrede 6, 25 (Rinsumageest), *Harmen Sytstra wier yn* 1845 *bigoun in frysk tiidskrift út to jaen* ald. 18, 9, *neyerhân wier er bigoun to oefenjen* Sch. Weichs. 3, 133, 26. [1])

Wat de tijd betreft waarin *zijn* zich tot het transitieve vb. uitbreidde, is opmerkelik de omstandigheid dat in Magaz. v. Ndl. Taalk. 4 (1850), 325 het gebruik van *ik ben iets begonnen* „door anders beschaafde, ja zelfs geletterde mannen" met afkeuring wordt vermeld; het gebruik zal zeker wel een halve eeuw of langer bestaan hebben, vóór het die „anders beschaafde enz. mannen" bereikte. Bij A. Fokke Simonsz. vind ik *hebben* bij het trans. vb. (B. R.[3] 1, 67, 15; 68, 1), *zijn* bij het intr. (ald. 55, 4, Werken 2, 157, 25).

† *ontginnen* is altijd transitief en houdt *hebben*.

§ 78. † *handelen*. Mndl. zeldzaam, Nndl. in verschillende betekenissen met *hebben*, zie MW., NW. Er is m. i. geen reden om met Verdam, MW. 3, 73 van het refleksieve vb. uit te gaan: de nieuwere toepassingen laten zich ongedwongen verklaren uit het trans. vb. met weggelaten objekt. — Nndl. *onderhandelen* is (evenals het simpleks) imperfektief en wordt met *hebben* verbonden.

† *volharden*. In 't Mndl. is het vb. gewoonlik transitief, zie b.v. Hildeg. 22, 171. 179. 181, maar vgl. Bienb. 13*d*, 34: *dese onsinnicheyt heuet volherdet inden verlorenen bosen mensche*. Nndl. uitsluitend intr.: *hij heeft in 't kwade volhard*. Imperfektief.

† *havenen*, nl. zijn schip: *Brutus ... hevet geharent in de Lore* Sp. 3[1], 11, 3. Passief: Vroeg-Nndl. *de schepen waeren nu gehaerent en behouwen en op het droogh gebraght* Westerbaen, Ged. 3, 84. Uit het passief gebruik heeft zich, in verband met de vele gevallen waarin als subjekt afwisselend het vaartuig en de bemanning gebezigd werd, b.v. ontwikkeld *zij zijn daar gehavend*, dat nu als mutatief perfektum gelijk wordt gesteld met *zij zijn daar binnengelopen* e. dgl.

anheffen. Naast het gewone transitieve gebruik komt (bij Derc Potter) een genitief-konstruktie voor, blijkbaar naar *beginnen*; het perfektum in *wes hi voer heeft angheheven* MLoop 4, 180. Perfektief, maar niet mutatief.

† *houden, gehouden*, in vele betekenissen, zie MW., NW. De grens tussen de gevallen waarin het vb. oorspronkelik mediaal is (= *heme houden*, Nndl. *zich h.*) en die in welke een ander objekt dan 'zich' is weggelaten, is niet te trekken, maar overal staat regelmatig *hebben*, evenals bij Hd. *halten*.

[1]) De heer J. Æ. Wartena, schoolopziener, te Groningen, een geboren Grouster, deelt mij mee dat in zijn tongval in intransitief gebruik *is*, in transitief *is* en *het* voorkomen, maar meent dat elders in 't Fries hier en daar *het* meer gewoon is; ook het Fri. Wdb. geeft *ha* en *bin bigoan* enz. op. Bij het tegenwoordig Fries is echter invloed van de Ndl. syntaxis allerminst uitgesloten. G. Japicx 2, 89, 12: *dy jinge dy 'er al begonst habbe*.

† *ophouden*. Het intransitief gebruik, in 't Mndl. nog betrekkelik zeldzaam (vgl. MW. 5, 1767), maar in 't Nndl. sterk toegenomen, is te verklaren uit verschillende toepassingen en weglatingen, b.v. '(het paard, de wagen) ophouden', '(de teugel) ophouden' (MW. 5, 1765), 'tegenhouden' (NW, 11, 867). [1] Vandaar bijna zonder uitzondering met *hebben*, b.v. *soe en heeft si niet op ghehouden te cussen mijn voeten* St Magdal., Tijdschr. 24, 32, 32; Nndl. zie NW. 11, 868 vlgg., ook *hij heeft er eindelik mee opgehouden* e. dgl., *de regen had opgehouden*, ofschoon mutatieve opvatting hier nabijligt. Inderdaad zeggen velen *is opgehouden*, als *is geëindigd, is begonnen*. Het intransitieve vb. is perfektief.

Nndl. *aanhouden*, in de perfektieve betekenis 'stilhouden', is blijkbaar uit het transitief gebruik ontstaan: '(zijn paard, wagen enz.) aanhouden' (zie Paul, DWtb.); in de imperfektieve 'blijven aandringen' (oorspronkelik perfektief?) en 'voortduren' zijn transitieve en mediale oorsprong niet te onderkennen. Dgl. bij Nndl. *stilhouden*.

Bij Nndl. *afhouden* [2]) is óf 'de weg' oorspronkelik het objekt, óf 'het schip', 'de kar' enz.: *hij heeft rechts afgehouden*; bij Nndl. *inhouden* 'de paarden', b.v. *de koetsier had even ingehouden* of andere begrippen, b.v. 'zijn vaart': *de schaatsenrijder heeft even ingehouden*, terwijl de betekenis 'ophouden' bij dit ww. wel uit die van '(de paarden) terughouden' zal zijn voortgekomen.

Nndl. *vasthouden* (*aan*) en *volhouden* zijn blijkbaar oorspronkelik transitief, en bovendien imperfektief, en hebben als alle overige samenstellingen van *houden* het hulpww. *hebben*.

§ 79. *castien* 'prediken' was meestal transitief ('vermanen' enz.), maar werd door weglating van de vermaande persoon intransitief-imperfektief, b.v. *als die here adde gecastiet* Franc. 6567. Niet aannemelik lijkt mij Verdam's verklaring (MW. 3, 1230), dat 'Gods Woord' is weggelaten, zoals bij †*prediken* (§ 70): men *prediet* Gods Woord, maar *castijt* iemand, en *castien een sermoen*, *Ons Heren Wort* e. dgl. zijn m. i., onder invloed van *prediken*, pas uit het gebruik zonder objekt ontstaan.

† *connen* (*kunnen*). Mndl. meest met objekt of infinitief, daarnaast absoluut, met voorzetsel (vgl. *weten*), zie MW. 3. 1798 vlgg., maar altoos imperfektief. [3]) Hulpww. in alle gevallen *hebben*, b.v. *hijt lange hadde geconnen wale* Cassam. 164, *ende her Arnt en heeft niet conn n rechte ghecrigen* Brab. Y. 6, 8516 (over de inf. zie men § 62), maar ook *hine hadde dat geconnen wel van rapine* Rose 13219 (en vgl. voorbeelden met de opt. pt Tijdschr. 11, 170 en MW. 3, 1765. 1798); Nndl. *hij heeft niet kunnen komen*. Vaak wordt de inf. er bijgedacht, b v. Vroeg-Nndl. (met opt. pt) *eenen die geerne coninc gewest hadde ende niet geconnen en hadde* Proza-Sp. (a°. 1515) 184*b*, zo ook nu: *ik had willen komen, maar ik heb niet gekund*; of het begrip van beweging ligt opgesloten in een uitdrukking die de bestemming aanduidt, b.v. Nndl. *ik heb gisteren niet naar school gekund, ik heb er niet heen gekund*.

Al in 't Mndl., altans op het eind van de 15e eeuw, bestaat echter, evenals

---

[1]) Dat er „overgang van .. actieve in.. passieve beteekenis" heeft plaatsgehad (NW. t. a. p.), zal wel een vergissing zijn. Lees „mediale" of „neutrale beteekenis".

[2]) In 't Mndl. heb ik alleen een voorbeeld van de inf.: *dat hert dat eerweerdicheyt begheert dat en kan niet off houden van dat gheen dat verboden is* Breidenb. 106r., 42.

[3]) De enkele voorbeelden van *geconnen* (MW. 2, 1173), op verschillende wijze te verklaren, kan men verwaarlozen.

bij *durven*, *moeten*, *mogen* (§ 122), de neiging om de keuze van het hulpww. te laten afhangen van de op *kunnen* volgende infinitief, b.v. *nu bem ic niet connen gevolgen* Boëth. (a°. 1485) 2*b*, Nndl. *ik ben niet kunnen komen* naast *ik heb* enz.; daarentegen altijd *zij heeft hem niet kunnen overhalen, hij heeft weer niet kunnen slapen*, vgl. Brill, Holl. Spraakl. 626. In passief gebruik schijnt *zijn* de regel te wezen, b.v. *het werk is niet op tijd afgeleverd kunnen worden*. Anders met de opt. pt., zie § 312.

De Nndl. samenstellingen van *kunnen* zijn van verschillende aard. Bij enkele, die men transitief kan noemen, zoals *iets afkunnen*, *aankunnen*, *omkunnen*, *opkunnen*, is de betekenis gelijk aan *kunnen* + een trans. vb. (*af kunnen maken*, *aan k. doen* enz.); bij het merendeel, zoals *aankunnen* (subjekt: kousen e. dgl.), *me(d)ekunnen*, *ne(d)erkunnen*, *terugkunnen*, *toekunnen*, *uitkunnen*, *voortkunnen*, *vooruitkunnen* drukt het prefiks een beweging uit, vgl. bij *mogen* § 122. Het laatste is oorspronkelik het geval bij *aankunnen* 'opgewassen zijn tegen', nu transitief, maar in oudere tijd met een bij *aan* behorende akkusatief van richting: *enen ane connen*, evenals Ohd. *ana wellan*, b.v. *die mih ana uuellen* Notk., Ps. 17, 40, dgl. 26, 2; ook ww. als *opkunnen* in Nndl. *het geld schijnt niet op te kunnen* zal men hierbij mogen rekenen. Zover het perfektum in gebruik is, wordt het regelmatig met *hebben* gevormd, b.v. *hij heeft weer niet meegekund*. Meer gewoon is de met de opt. pt. van hetzelfde hulpww. omschreven vorm, b.v. *hij had meegekund, als* enz. Zie voorts NW. op *kunnen*.

§ 80. *laten*, nl. *bloet*, zie MW. 4, 200 vlg. en vgl. *op een tijt doe hadde herman ghelaten in sinen arm* Marialeg. 1, 243, 12. Tegenwoordig wordt de persoon als objekt genomen: *de dokter heeft hem gelaten*, passief: *hij is gelaten*, terwijl het mediaal gebruik is uitgestorven: sedert lang laat men zich niet meer zelf. Dgl. bij *aderlaten*, zie NW. 1, 811; de oudere vorm was echter (in tegenstelling met het daar kol. 812 gezegde): *ter adere(n) laten*, z. MW. 1, 56 en vgl. *ick ... ben ... sevenmael ter ader ghelaten* Linschoten 1, 5, 13, dgl. 28, 11 vlg. [1]) Vgl. voorts *bloedlaten* in *datje jou man hebt bloet-gelaten* v. Moerkerken, Kluchtsp. 257, 241. Van † *(ge)laten* 'er uitzien' e. dgl., nu verouderd (Nd. *laten*, Hd. *lassen* enz.) schijnt geen perfektum in gebruik te zijn geweest. Nndl. *aflaten* (= Mndl.) 'ophouden' enz. (zie MW., NW.) met *hebben*: *dat zij reeds afgelaten heeft* Loosjes (NW. 1, 1119), perfektief, maar niet mutatief, evenmin als Gron. *ovloatn* 'afgeven' (Fries *óf-*, *oulitte*), van verf e. dgl.

Nndl. *aanleggen*, nl. het schip, vandaar 'stilhouden' (vooral aan een herberg): *we hebben in A. even aangelegd*. Het vb. is evenmin mutatief geworden als Nndl. *p(l)eisteren*, zie § 85.

† *leren*, *geleren*. In de betekenis 'onderwijzen' oudtijds met dubbel objekt, maar zowel de acc. rei als de acc. pers. kon ontbreken, ook beide, b.v. *want hi daer eerst adde geleert* Franc. 7896, *ic hebbe altoes geleert in de synagoghen* enz. L. v. J. 245, 38, evenzo Nhd., maar bij ons tegenwoordig altijd met zakelik objekt of infinitief en met als verwijderd objekt beschouwde aanduiding van de onderwezen persoon: *ik heb hem dat kunstje geleerd*, *hij heeft dat kunstje aan anderen geleerd*, *wie heeft je zo leren vloeken?* (over de inf. § 62). Het adjektief † *geleert*, oorspronkelik mediaal (vgl. Got. *laisjan*

---

[1]) De oude verklaring berust op een verkeerde interpunktie in Verwijs' Ferguut 1851 vlg., zie Verdam's nieuwe uitgaaf.

sik μανθάνειν) [1]) of passief = Ohd. *gilērit*, Oe. *gelǣred* enz., is later met † *leren* 'kennis maken met' in verband gebracht. [2]) In deze laatste en verwante betekenissen is het vb. transitief (evenals Ohd. *lernēn*, *lirnēn* enz.); met weggelaten objekt b.v. *hij heeft ermee geleerd* en enigszins gewijzigd: *hoe lang heb je over die les geleerd? hij heeft geleerd voor timmerman.* [3])

Van de Nndl. samenstellingen met *leren* 'discere' vertonen uitsluitend *hebben*: *aanleren* 'voortmaken met leren', *bijleren* (Hd. *hinzulernen*), *overleren* (Hd. *noch einmal lernen*), het laatste altoos, de beide eerste dikwijls met objekt, maar bij *afleren, aanleren* 'bijleren, vooruitgaan', *uitleren, verleren* komen twee omschrijvingen voor: enerzijds b.v. *hij heeft die slechte gewoonte helemaal afgeleerd* (TALEN e. a., Ndl. Taal § 263), *je hebt in dat jaar aangeleerd, een mens heeft nooit uitgeleerd* (§ 114), *maer 'k heb uw veynsery, Ulysses lang verleert* Vondel 2, 401, 597, gedeeltelik met objekt of weggelaten objekt; anderzijds b.v. *ik ben 't biljarten helemaal afgeleerd* (TALEN e. a., t. l. a. p.), *je bent aardig aangeleerd, hij is uitgeleerd, nu ben ik uitgeleerd, ik ben het (schaatsen)rijden verleerd, geloof ik* (tegenover Hd. *habe .. verlernt*), en alleen: *hij is nu weer bijgeleerd*. Gewoonlik bestaat tussen de vormen met *hebben* en die met *zijn* een duidelik verschil: de eerste zijn perfektum, de andere presens; bij deze laatste zijn *afgeleerd* enz. zuivere adjektieven, wat biezonder sterk uitkomt bij *hij is weer bijgeleerd* = *hij is weer bij*, d. i. 'met de overigen gelijk' (vgl. *nu zijn we weer bijgegeten, bijgepraat, bijgeschreven*) en bij *ik ben het verleerd* 'ik ben het vergeten', 'ik kan het niet meer' (het schijnbare objekt te verklaren als bij *kwijt, vergeten* e. dgl.); met *is uitgeleerd* vergelijke men *is uitgestudeerd, uitgepraat* e. dgl. (§ 114). Bij de omschrijvingen met *zijn* denkt men alleen aan de toestand van 't ogenblik, bij die met *hebben* tevens aan 't beloop van de werking. Intussen zijn, waar beide voorkomen, de grenzen zo vaag, dat de twee dikwijls niet uit elkaar worden gehouden, b.v. *m'n zeune was 't werken ofgeleërd mit alderlië gescharrel* Sch. Weichs. 1, 176, 9 (Z. H.).

Het enige ww. van deze soort dat ik in 't Mndl. heb kunnen vinden is † *ontleren* 'dediscere' én 'dedocere' (MW. 5, 1147, NW. 10, 1900), met een adjektief *ontleert* 'vergeten (wat men geleerd heeft)' enz., zie MW. 5, 1141. Behoort dit adj. bij *ontleren* 'dedocere', d. w. z. is het afkomstig uit een tijd, toen naast *leren* nog *lernen* bestond, dan kan men het verklaren als *ontwent*, bij (*hem*) *ontwennen*; behoort het bij *ontleren* 'dediscere', dan zal het een navolging van andere adjektieven, b.v. *vergeten*, wezen. De in 't Nndl. nog gebruikelike adjektieven zijn waarschijnlik deels nabootsingen van bestaande, als *ontwent, ontleert*, b.v. *afgeleerd*, deels te verklaren gelijk *bijgepraat, uitgepraat* e. dgl.

Bij Nndl. *achteruitleren*, een late koppeling, is het perfektum met *zijn*,

---

[1]) Vgl. misschien Mecklenb. *sik lihren* 'discere' Reuter, Stromtid kap. 17 (Sch. Weichs. 2, 261, 41. 43), maar *sik* kan ook voor een oude refleksieve datief staan. In 't Mnd. Wtb. niets van dien aard.

[2]) Men zou zich hier kunnen beroepen op Ne. *learned*, voor Me. (*i*)*lēred*, dat ook in vorm op het intr. vb. is gaan lijken, als niet in 't Engels Me. *lernen* (Ne. *learn*), al voordat *lēred* door *learned* werd vervangen, het faktitief had verdrongen. In de meeste Ne. tongvallen beantwoordt *learn* nog aan Hd. *lehren* zowel als aan Hd. *lernen* (Ne. schrijftaal *teach* tegenover *learn*). Omgekeerd dus als in 't Ndl. en Fries.

[3]) Over sporen van *leernen* in 't Mndl. zie men MW. 4, 280 vlg.

b.v. *hij is in de laatste tijd meer achteruitgeleerd dan gevorderd* (NW.), begrijpelik, vgl. *hij is achteruitgegaan, -geboerd* e. dgl., alle mutatief. Of *hebben* ook voorkomt, is twijfelachtig. Vgl. § 187 op *wassen*.

De bij *leren* 'docere' behorende samenstellingen Nndl. *afleren*, id. *aanleren* (het laatste nu verouderd, z. NW. 1, 217), † *ontleren* (evenzo, z. ald. 10, 1900) zijn altijd transitief, b.v. *ik heb het hem wel afgeleerd*.

§ 81. † *letten*. Dit vb. vertoont in 't Mndl. niet alleen de transitieve betekenissen die elders voorkomen (Got., Ohd., Osa., Oe., Ofri.), maar ook de neutrale 'dralen', 'toeven', 'ophouden', 'ontbreken' en, door *op*, *na* gevolgd, de afgeleide 'stilstaan (bij)', 'aandacht schenken (aan)', dergelijk als in 't Osa. (pt. *latta* 'talmde' Hel. 5642) en Mnd., en vertegenwoordigt dus in betekenis zowel Ohd. *lazzôn*, *lazzên*, Oe. *latian* als Ohd. *lezzen*, Oe. *lettan*. Vermoedelik is het intransitief gebruik uit het transitieve ontstaan door weglating van het objekt, vgl. Ohd. (*gi*)*statôn* (Mhd. (*ge*)*staten*) 'collocare' en 'sistere gradum, sedere' enz. Of het refleksief objekt hierbij een rol heeft gespeeld (MW. 4, 420), is twijfelachtig, daar noch *heme* (*ge*)*letten*, noch *is gelet* 'vertoeft' voorkomen. Vgl. ook *merren* § 83, *toeven* § 88, e. dgl. Het intr. vb. is zowel perfektief ('stilhouden', 'blijven') als imperfektief ('dralen', 'wachten', 'stilstaan'), maar niet mutatief, en heeft altijd *hebben*. Als weggelaten objekt komen b.v. in aanmerking 'zijn loop', 'zijn reis', 'zijn paard' enz. Mndl. voorbeelden: *des anders daechs vraechde hem .. sijn meester, waer hi hadde* (opt.) *gelet* Sp. 2[4], 33, 38, *tirst dat hi quam ter porten in, en heret hi no meer no min gelettet, mar* enz. Lev. Lutg. 2, 12595, *ic hebbe ghelet al toter nacht* Mask. 248, Vroeg-Nndl. *ghelijck ick . . .ghesien ende daer op ghelet hebbe* Linschoten 2, 50, 31, tans *heb je wel op haar kapsel gelet?*

opletten is een Nndl. koppeling, zie MW. 4, 423 en verder NW. 11, 993. Imperfektief, met *hebben*.

(*ge*)*liën*. De oude konstruktie is niet zeker, maar blijkens Oe. *hlīgan* kan het vb. oorspronkelik een persoonlik objekt en een gen. rei gehad hebben, misschien ook een acc. rei (vgl. Ofri. *hlia*). Mndl. transitief of met genitief, maar ook met *op*, *ane* (zeker onoorspronkelik), b.v. *die op Gode hadden ghelijt* Oversee 65; *dat Dimus des heeft ghelijet* Alex. 8, 544, MW. — Nndl. *belijden* is transitief.

† *logenen* (*loochenen*). Zie § 102.

§ 82. † *lonen*, *gelonen*. De konstrukties bij deze ww. lopen al in de Oudgerm. geschriften uiteen. Oud is in al geval bij het eerste de datief van de persoon (Ohd., Osa., Oe., Oijsl.), maar ook de akkusatief van de zaak komt in drie dialekten voor (Osa., Oe., Oijsl.), bij *gelonen* bovendien in 't Ohd. In 't Mndl. (en Oijsl.) wordt *lonen* ook met persoonlik objekt gebruikt (naast de datief), maar de akkusatief van de zaak met de datief van de persoon is eveneens zeer gewoon. v. HELTEN houdt blijkens Tijdschr. 3, 294 de acc. pers. voor ouder dan de dat. pers., wat mij wegens de toestand in de meeste oudere dialekten en de dat. pers. bij Ohd. (*gi*)*gebôn*, Oe. (*ge*)*giefan* niet waarschijnlik voorkomt. Hoe dit echter zij, men mag wellicht bij het perfektum uitgaan van de konstruktie met een acc. rei; anders kan men ter verklaring van het hulpww. (*hebben*) zich beroepen op de niet-mutatieve betekenis. Ohd. *ich gilônôt ni habe den ich scoldig bin* Bamberg. Cr. en Biecht, MSD. 304, 178. Mndl. *ghi en hebt mi noch nye gheloent* Marialeg. 1, 329, 8. Opmerking verdient de konstruktie *iet loont mi* (datief), zie MW. 4, 751

vlg., b.v. *hoe desen heren haer verraet heeft geloent* Lorr. Ep. Fr. 57, waarin het vb. evenmin mutatief is. Tegenwoordig is het ww. zonder objekt nauweliks, met (zakelik) objekt in zeer beperkt gebruik; daarvoor *belonen*.

(*ge*)*lō·en* 'zich borg stellen' (niet: 'borg zijn'), 'instaan', met *hebben*, zie MW. 4, 851 vlg., b.v. *alzulke summe alse daer hi voer ghelooft hadde* R. v. Utr. 1, 66, 121 (ook Nd., zie een voorbeeld uit Overijsel MW. t.l.a.p.). Vgl. *panden, sekeren* e. dgl. In *gelooft sijn* 'krediet hebben' (MW. 2, 1274), *qualike geloefde man* 'goddeloze man' Lanc. 3, 9797 is het adjektief afgeleid van *gelōve* 'geloof, vertrouwen', vgl. v. Helten, Tijdschr. 11, 195, zie ook § 55. Het MW. 4, 852 vermelde *gelooft sijn* 'door eene betalingsbelofte verbonden zijn', dat dan van *gelof* zou komen, is op de aangehaalde plaats (R. v. Utr. Inl. 149) niet te vinden, wel *gelooft hebben*.

§ 83. *merren*, † *marren* (nu verouderd) 'talmen' enz. Ofschoon men wegens Mhd. en Mnd. *marren* naast *merren* mét NW. 9, 261 moet aannemen dat het Ndl. intransitieve ww. gedeeltelik een oud *ōn*-verbum (= het zeldzame, later verdwenen Oe. *mearrian* intr.) vertegenwoordigt, heeft toch zeker ook het transitieve *jan* vb. (= Got. *marzjan*, Ohd. *merren*, Osa. *merrean*, Oe. *mierran* enz.) er deel aan, d.w.z. ook dit laatste is in 't Ndl. intransitief geworden, evenals *letten, toeven* e.a. Ook Osa. *merrean* komt intransitief voor (Hel. 329), en van Oe *mierran* enz. wordt in de Wdbb. hetzelfde beweerd; de éne bewijsplaats in Bosw.-T., nl. *giē merras* vel *gē duellas* 'erratis', is niet overtuigend, daar *dwellan* ('verleiden') transitief is, maar vgl. Me. voorbeelden in NED. 6, 150*b*. In 't Mndl. en Vroeg-Nndl. is *merren*, † *marren* ook nog wel transitief, zie MW. 4, 1464, NW. t.l.a.p.

In tegenstelling met *letten* is *merren*, † *marren* in 't Mndl. en Nndl. niet tevens perfektief, maar alleen duratief, en dus zou het, ook al was het geheel uit het intr. vb. ontstaan, toch met *hebben* zijn verbonden. Voorbeelden: *ghi hebt ghemerret langhen tijt* Lsp. 3, 3, 906, *mar nit ne heret lange aldar die schijn gemerret* Lev. Lutg. 2, 6063, MW. 4, 1465 vlgg.; Nndl. *ghy hebt te langh gemert* Visscher, Sinnep. 49*b*, *niet lang zal Paulus ... hebben gemard den rijzenden grond op te klimmen* Beets, Paulus 84. Intussen schijnt het Laat-Mndl. soms perfektief en zelfs mutatief te zijn gebruikt, misschien onder invloed van het in betekenis verwante † *bliven*, vgl. *ende* (*hi*) *is daer nae gemerret drie dage ende drie nachte* Heiligenlev. 5, 15, vgl. (*ge*)*duren* (§ 121) en Nhd. *beharren, verharren* Paul 171 f.

Van *vermerren* 'vertoeven' (duratief) heb ik alleen een voorbeeld met de opt. pt.: *hadse yet vermert in vremden weghen ..., so ware* enz. Hadew. Lied. 26, 38.

§ 84. † *-nemen*. Oorspronkelik transitief zijn † *afnemen* 'verminderen' en † *toenemen* 'vermeerderen', eig. 'iets er afnemen', 'iets er bijnemen', alsook Mndl. *annemen* 'vermeerderen', Vroeg-Nndl. *aennemen* id., vgl. † (*ge*)*winnen*, Nndl. *aanwinnen* § 70. Het eerste komt ook voor in 't Oe.: *be ðām ðe him his sprǣc ofnimþ* 'de eo cui sermo deficit' Poenit. Egberti 1, tit. 3, bij Thorpe 2, 170, 6, het tweede in 't Mnd. en Nnd., het eerste en tweede in 't Mhd. en Nhd.

In overeenstemming met hun oorsprong vertonen twee van de drie in 't Mndl. *hebben* (van het derde zijn er geen voorbeelden), b.v. *die closter sere hadde afgenomen van allen vromeliken dingen* Lev. Lutg. 2, 11510, *maer die vrome jonghe man hadde aveghenomen soe sere*, enz. Limb. 6, 661; *oc heret metter Gods gevonde die selve* (*nonne*) *sent so toegenomen*, enz. Lev.

Lutg. 2, 9747, dgl. 10940, *heft so dat godshus toegenomen* enz. 11754, *dos heret sider toegenomen die selve (ijoufrowe) in gheesteliker vromen* 13215, dgl. 3881, *dat die heilige kerke gewassen is ende toegenomen heret* Heiligenlev. 59, 27. Dergelijk in de 17e eeuw: *de dagh heeft afgenomen, dat het avont sal worden* Richt. 19, 9; [1]) *ten langhen lesten heb (ick) soo dapper toe-ghenomen* Starter 514, 79, *dus heb ick daghelijks in voorspoedt toe-ghenomen* ald. 521, 253, *'t gebreck ... heeft alreede toegenomen* Vondel 5, 447, 242; dgl. 2, 29, 5; 303, 93; 457, 1160; 4, 315, 28 e. e., en nog Nhd. *hat abgenommen, zugenommen*, Nd. *de krankheit ... het schielek tonomen* Sch. Weichs. 2, 73, 14 (O. Friesl.), *he...häft togenamen* ald. 304, 18 (Danzig).

Maar *af-* en *toenemen* hadden zich in betekenis zo ver van hun oorsprong verwijderd, waren zo zuiver intransitief geworden, synoniem met 'verminderen', 'aangroeien' e. dgl., dat mutatieve opvatting voor de hand lag: *afgenomen* stond volkomen gelijk met 'verminderd', 'in een toestand van geringer omvang enz. gekomen', omgekeerd bij *toegenomen*; vandaar, naar het schijnt tegen de 18e eeuw, de vervanging van *hebben* door *zijn*, b.v. *omdat ik ... afgenomen ben* Holl. Spect. 9, 9, 27, *zy is ziek geweest; erg, vrees ik, want zy is waarlyk afgenomen* Burgerhart (a°. 1783) 692, e. dgl., *de macht van Hertog Aarnoud ... was ... merkelijk afgenomen* v. Lennep, Gesch. 2, 162, *dat myne zucht tot het bywonen van vermaken zo sterk by my was toegenomen* Burgerhart 756, *het verkeer is in de laatste jaren sterk af-, toegenomen* (vgl. *wassen* § 187), *zijn krachten zijn weer toegenomen*. Opmerkelik is, dat de neiging om het hulpww. te veranderen zich al in de Middeleeuwen openbaart, in een (oostelik getinte) tekst die volgens de uitgever tot de 14e eeuw behoort: *ensey niet dattu toe ghenomen biste in goeden leven* Tijdschr. 14, 23, 79, maar de beweging heeft toen blijkbaar nog niet doorgezet. [2])

Láter schijnt de tegenwoordige betekenis zich te hebben ontwikkeld bij *opnemen* 'in bloei toenemen', 'opgang maken' (NW. 11. 1058; een onzeker voorbeeld van Mndl. *upnemen* MW. 5, 1808), dat zich aan *hebben* heeft gehouden, b.v. *de zaak heeft niet opgenomen*, blijkbaar omdat hier het verband met het trans. vb. *opnemen* nog duidelik wordt gevoeld (vgl. Nndl. *winnen, aanwinnen*), en omdat *de zaak is* enz. passief is.

Wvla. *uitnemen* 'uitmunten' (vgl. algemeen-Ndl. *uitnemend*) is duratief en heeft *hebben* (DE Bo² 1052).

† *vernemen*, met verzwegen objekt, b.v. 'tijding': *alse Jhesus ... van dire sikheit hadde vernomen* L. v. J. 191, 34. Nu meestal transitief.

† *genoegen*. Zie § 137.

§ 85. † *openbaren* 'verschijnen', sinds de 17e eeuw verouderd (NW. 11, 559). Het intransitief gebruik, dat ook in 't Mnd. te vinden is, schijnt uit het transitieve te zijn voortgesproten; het objekt kan óf geweest zijn de meedeling die geopenbaard wordt, óf het gelaat e. dgl van de verschijnende (men vergelijke het zeer gewone intransitieve gebruik van Oe. *ætiewan*,

---

[1]) De afkeuring van het gebruik van *hebben* op deze bijbelplaats in NW. 1, 1222 berust op een verwaarlozing van de geschiedenis, die zichzelf wreekt in de verklaring van *afnemen* ald. 1220.

[2]) *annemen* 'beginnen' komt met *zijn* voor Brab. Y. 7, 7032 *dat men den staet van den hertoghe Jan, alsoe hi was ghenomen an, niet en soude moghen vuechlijc continueren.* Als dit geen passief is, is het toch uit het passief gebruik ontstaan, vgl. *beginnen* § 74 vlgg.

odīewan enz., dat echter eer uit het refleksieve is ontstaan). Is het subjekt een persoon, dan is het hulpww. *hebben*, b.v. *hi seide hem hoe maria die moeder gods hem gheopenbaert hadde* Marialeg. 1, 122, 20, *die coninghinne der ontfermherticheit heeft mi gheopenbaert inden veghevier* ald. 362, 27, *dat hair een alt man gheopenbairt hadde* Proza-Serv. 73, 17, *vanden enghell ... die op desen steen openbairt heefft sittende* Breidenb. 92*r.*, 12. Het vb. was perfektief, maar werd blijkbaar niet als een mutativum gevoeld. Anders, waar het subjekt geen persoon is: *al te hant ghinc Judas uut, want die nacht was gheopenbaerd* Rijmb. 25927, dat men wel passief zal mogen opvatten, tenzij *gheopenbaerd* bij het refleksieve vb. behoort. [1]) Vgl. *tonen* § 88, *verscinen* § 166.

† *panden*, nu transitief, in de Middeleeuwen ook intransitief. Waarschijnlik is het eerste ouder en ontstond daaruit het gebruik met verzwegen objekt, ook met voorzetselbepalingen (*an*, *op*, *van*), b.v. 13 *weken nadat hi gepant heeft* Leid. Keurb. 198, 24 (a°. 1450), MW. 6, 78 vlg.

Nndl. *peisteren* (= Mndl.), *pleisteren*, het eerste nu alleen nog in zuidelike tongvallen, zie MW. 6, 216 vlg. Het ww. heeft evenmin als *aanleggen* (§ 80) mutatieve betekenis gekregen, vandaar: *we hebben daar gepleisterd.* Mndl. voorbeelden zijn niet beschikbaar.

† *proeven*. Mndl., naast transitief, neutraal met partitieve genitief of voorzetselbepalingen, b.v. *ic hebbes gheproeft mitter hant* Troyen hs. 23117, *van beyden heeft gheproeft* Hildeg. 32, 291, voorts met *omme*, *op*, vgl. MW. 6, 715.

§ 86. Nndl. *raken* (*aan*) 'aanroeren', zeldzaam, b.v. *ik heb niet aan je kind geraakt, man!* Vgl. Hd. *rühre nicht daran* en de beide volgende. Gewoon is het transitief gebruik: † *raken*, *aanraken*, vgl. MW. 6, 1004 vlg.

Nndl. *reppen* (*van*) 'gewagen', figuurlik: *hij heeft van het hele geral niet gerept*, vgl. Oe. *hreppan* 'aanraken', Oijsl. *hreppa* 'in zijn bezit krijgen', transitief. Vgl. het volgende.

† *roeren* 'aanroeren', oorspr. transitief, zie MW. 6. 1543 vlg., met weggelaten objekt: *als ic u voren hebbe gheruert* Brab. Y. 7, 854, 16[e] eeuw *als ick op veel plaetsen gheroert hebbe* Linschoten 2, 55. 13, dgl. 81, 21, vandaar 'gewagen' (met *van*): *also ic te voren hebbe gheruert van minne, ... so val ic noch op tselve stuck* MLoop 1, 3213, 16[e] eeuw *om dat wy daer in veel plaetsen van gheroert hebben* Linschoten 2, 7, 20, vgl. Ohd. *des ubilis des ich nú gernort hán ... des rgibi mich schuldigin* Wessobr. Credo 2, MSD. 311, 16. Nu onbekend. Uit het transitief ook Nndl. *hij heeft in de brij geroerd* naast *hij heeft de brij geroerd.* Over *roeren* 'rijzen' zie men § 276. Vgl. *reppen*.

† *seggen* 'vertellen' enz., met niet uitgedrukt objekt, b.v. *daer ic na of hebbe gheseit* Stoke 8, 669, *had hi mijnre lere ghedacht, daer ic hier voer aff hebbe ghesacht* MLoop 1, 3012, *also cort als icker nu van gesacht hebbe* Spreuken 28. Verzwegen is de inhoud van het gezegde. Dgl. Nndl. *verhalen*, (*ge*)*tellen* 'vertellen', † *vertellen*, *vertrecken* 'vertellen' e. a. Tegenwoordig is *zeggen* altijd transitief (het objekt kan een zin of een reeks van zinnen zijn), met verzwegen objekt alleen in gevallen als: *gelijk ik je heb gezegd.*

---

[1]) Vgl. Oe. *þā weard ætywed ... steorra* Kroniek (A) 975 (Plummer 120, 25) tegenover *ætēowde cometa se steorra* in E, en *wæs ætēowod cometa* ald. F 995 (Pl. 128, 14) tegenover *ætēowde cometa* in E, voorts in A: *oþiewde cometa* 678 naast *cometa .. hiene oþiewde* 729 (Pl. 38, 4 en 44, 1). Ook in 't Mndl. werd van kometen *openbaren* gebruikt, b.v. *die cometen wanneer sy openbaeren* Breidenb. 112*r.*, 36 vlg., MW.

† *misséggen*. Ook hier mag men uitgaan van de transitieve betekenis 'verkeerd zeggen', maar de weglating van het objekt 'iets' enz. was zo gewoon, dat *misseggen* met datief de betekenis 'beledigen' kreeg en zonder datief de betekenis 'zich verkeerd uitdrukken', 'iets verkeerds zeggen', alles niet-mutatief. De eerste van deze beide vindt men ook in 't Me. en ouder Nndl. en nog in 't Zndl. (NW. 9, 887), de laatste in 't Mhd. Voorbeelden: *heft u ieman messeit, waeromme gi so sere screit?* Ferg. 4433 (het objekt ligt trouwens in *waeromme* opgesloten), Vroeg-Nndl. *of sy oock yemant hadt misseyt* Cats 1, 504*b*, *zegt ... wie u heeft miszeyt* Asselijn, Warfusé 62, *heb ik daaraan miszegd?* (nu gewoonlik met objekt: *wat heb ik daaraan miszegd?*).

† *ontseggen* komt in 't Mndl. met dat. pers. en al of niet weggelaten objekt voor, naast de niet-oorspronkelike konstruktie met acc. pers. [1]), ook met gen. rei, in 't Mhd. m. dat. pers., in 't Vroeg-Nndl. m. dat. of acc. pers. (z. NW. 10, 2057), tegenwoordig alleen met acc. rei en dat. pers. Daar de twee betekenissen 'aanzeggen' (b.v. *vede*, *orloge*) en 'opzeggen' (b.v. *vrede*) al in 't Mndl. door elkaar waren geraakt, is het twijfelachtig, bij welke van de twee men *enen ontseggen* 'iem. de oorlog verklaren', 'met iem. breken' moet rekenen. Voorbeelden van het Mndl. gebruik zonder akk.: *die onser stat ontzeghet hadde* Rek. d. Cam. (Deventer) 4, 12 en zie MW. 5, 1226 vlgg. — *ontseide viant* (MW. 5, 1228) kan bij **heme enen ontseggen* = Mhd. *sich einem entsagen* behoren.

wéderséggen is transitief, evenals † *wederstaen*, zie b.v. Hildeg. 20, 157.

§ 87. *sekeren* 'zich plechtig verbinden', zie MW. 7, 935 en vgl. *beteren*, (*ge*)*lōven*, (*ge*)*soenen* enz.: *of een broeder ieghen den meester .. ghesekert of gheselscap of bosen raet henet ghehat* D. Orde 265, 11.

† *scelden*, nl. iemand (nu: *uitschelden*). Het is mogelik dat het intransitief gebruik uit het transitieve is ontstaan; zo niet, dan hoort het vb. als duratief bij A. 3. Mndl. *scelden op, jegen, te — waert* (Nndl. *schelden op, tegen*) en absoluut 'kijven' enz., b.v. *so heret hi te hare wert gescouden so*, enz. Lev. Lutg. 2, 3677, *ic hoorde seygghen ... dat si binaer hadden ghescouden, omdat si tlant daer delen wouden* Stoke 8, 990, Nndl. *ze hebben weer (op de regering) gescholden*.

† *smaken*, *gesmaken* 'proeven', dikwijls transitief (Nndl. nu altijd), maar ook dikwijls zonder objekt (MW. 7, 1331 vlg.) en met partitieve genitief (ald. 1334) of *van*, b.v. *nu heveste mijns ghesmaect* Hadew. Proza 150, 17 (57, 98), *dat hi gesmaket heft der doet* Lev. Lutg. 2, 2274, dgl. 3818, Limb. Serm. 595, 6; 597, 15, *van deser fonteynen hadde David ghesmaect* Con. Somme² 355, 7.

(*ge*)*soenen* 'bijleggen', nl. een twist, vgl. Ohd. (*gi*)*suonen* 'beslechten' (en het Oe. woord *gesēman* met gelijke betekenis), naast 'verzoenen' enz.: *dar na dat he gesoint heet mitter partien* enz. Statutb. v. Mstr. 45, 21, *tenden dat hy ghezoent heeft mit sinen vianden* Matthijsz. 225, 15, MW. Daarnaast *dar na dat he mitter partien ... ghesoint is* Statutb. v. Mstr. 18, 16, waar het partic. bij Limb. *sich suenen* 'zich verzoenen' ald. 85, 4 (MW. wordt *hem soenen* niet vermeld) behoort of passief is. — Bij *versoenen* zal het wel evenzo geweest zijn; ik vind echter alleen *dat haer offerande is volbracht, ende sy versoent syn tegen die gode* (l. *gode*) Troyen hs. 31385, *dat ic zijn vrient*

---

[1]) In de Ohd. en Mhd. betekenis 'verontschuldigen' e. dgl. kan de acc. pers. oud zijn, misschien ook in enkele van de Mndl. opvattingen.

worden hem ende hi versoent es jeghen mi Rein. 2759 (dgl. *f*), *in dien dat hi verzoent ware* ald. 2805 (dgl. *f*), waar *versoent* bij *hem versoenen* hoort; buiten het partic. echter ook: (toen) *verzoendi jeghen hem tehant* Troyen var. 34308 (dgl. hs.), dgl. Ren. v. Mont. 1367.

sparen 'dralen', ontstaan uit de transitieve betekenis 'uitstellen' (Ohd. *gesparên* NOTK.) enz., b.v. *dat ic soe langhe hebbe gespaert* 'gedraald' Limb. 2, 53. Nndl. *sparen* 'óverleggen' met weglating van hetgeen overgespaard wordt, meestal geld, b.v. *doordat we jaren gespaard hadden, hadden we een aardig kapitaaltje bij elkaar.*

§ 88. † *toeven* 'wachten', 'zich ophouden'. Blijkbaar is de nu verloren transitieve betekenis 'ophouden' (vgl. Hildeg 12, 223 en Nd. *töven* enz.) [1]) ouder dan de intransitieve, vgl. *letten, merren* enz. Mndl. (bovendien duratief): *heeft* ... *getoeft in een dorp* Clerc 70, 13, *dat sij alrede veel te lange om dat te doen gemerret ende gethoeft hadden* Froissart 1, 197, 25, vgl. ook Con. Somme² 413, 21 vlg.; 465, 9.

tonen komt, dergelijk als *openbaren* (§ 85), intransitief voor in de betekenis 'zich voordoen', 'zich tonen', vgl. *der minnen tonen* Hadew. Lied. 18, 10. Perfektum: *edele sinne* ..., *die langhe ghetoent hebt ende ghescenen*, *ochte ghi op trouwe altoes moest teren* ald. 4, 27.

† *aneraen* (*aanrangen*) 'beginnen' (incipere). Zover het MW. ons inlicht, komt het vb. in de Middeleeuwen voor met een akkusatief, met weggelaten objekt en met een supinum, b.v. *ic saelt wel weder aneraen* Stoke 1, 801, *dies* ('daarom') *moeten wi nu ane raen* Rijmb. 16234, *nu* ... *aneraen* (*wi*) *van Bohorde te houdene tale* Lanc. 4, 3534 (MW. 1, 172, vgl. ook 170, onder 7), welke konstrukties, naast andere, ook in 't Ohd. zijn aan te treffen. Het hulpww. is dus regelmatig *hebben*, en zo bleef het vooreerst, daar er wel een passivum *wert* (perfektum *is*) *anegerangen*, *-geraen* bestond, maar geen presens *aneraet* enz. met niet-handelend subjekt (gelijk het geval was bij *beginnen* en bij Ohd. *anafâhan* enz.). Zelfs toen dit presens in gebruik kwam, behield het vb. zijn niet-mutatieve betekenis en dus *hebben*; de eerste voorbeelden in 't NW. (1, 439) zijn uit de Statenbijbel: *de plage heeft aengerangen, — hadde aengerangen* Numeri 16, 46 en 47. Pas uit V. D. PALM's Gedenkschrift (a°. 1816) 28 vinden we in 't NW.: *de winter was reeds aangerangen*, waarschijnlik eenvoudig in navolging van *was* .. *begonnen*. Het vb. is in deze betekenis blijkbaar al lang min of meer een boekewoord geweest.

In alle andere gevallen bleef het bij *hebben*, b.v. *naauwelijks had Cicero aangerangen, of* enz. v. d. Palm, Red. 2, 15, *ga voort, gelijk gij hebt aangerangen* NW. 1, 439, maar werkelik levend is het vb. alleen nog in transitief gebruik: *wat heb je met hem aangerangen? wat moet ik daar nu mee aanrangen?* Het woord is in 't Ndl. nooit recht in ere gekomen, terwijl het in 't Hd. omgekeerd *beginnen* in een hoek heeft gedrongen. Opmerkelik is, dat in 't Nd. op Duits gebied *zijn* naast *hebben* voorkomt, b.v. *as se buten rut kamt, weer 't* ... *anfungen to règen* Sch. Weichs. 2, 241, 22 (Hamburg), naast eind 17ᵉ eeuw: *worörer hat de grore osse met ju anfungen?* ald. 118, 33 (J. SACKMANN, Hannover), evenzo in 't Hd. (en Nd.) te Glückstadt in

---

[1]) In 't Wvla. is de transitieve betekenis 'liefkozen', 'aanhalen' (vgl. *dat hondekun quam ten here ende toefdene herde sere* Vergi 498) nog in gebruik, zie DE Bo. Vgl. voorts Mndl. en 16- en 17ᵉ-eeuws *toeven* 'vieren, onthalen' enz.: Clerc 73, 33 *grave Willem... vernam hoe... die jonghe maecht tot Ley len waer getoeft*, en zie *getoeft* MW

Sleeswijk: *ich bin eben erst angefangen, ich bin gerade angefangen zu schreiben, ich bin noch nicht bei meiner arbeit angefangen, die versammlung ist schon angefangen* (passief?) Nd. Jahrb. 1903, 16, naast transitief *ich habe den strumpf angefangen* ald. Dat men hier eerder met een ontwikkeling bij het vb. zelf dan met een vertaling van Nd. *bin begunnen* enz. te doen heeft, mag men hieruit opmaken, dat dezelfde verandering voorkomt bij Nd. *fangen an* (Osa. *fâhan an* m. akk.), dat vroeger met *hebben* werd vervoegd (Hel. 3900), vgl. *dō is dei ant jōmən fangn* 'toen is die beginnen te jammeren' Emsländ. Gr. 214, 18.

§ 89. † *vragen*, nl. iemand (Ohd. en Osa. akkusatief), m. gen. of *na(er)*, *omme* (Nndl. *naar*, *om*): *daer si . . . na gevraecht . . hadden* Brab. Y. dl. 2, blz. 530, 38 vlg., *si sat up ende om die maget . . heft gevraget* Lev. Lutg. 2, 12758, Nndl. *niemand heeft naar hem gevraagd, hij had om een stuk brood gevraagd.* Daarnaast transitief gebruik in verschillende konstrukties. Vgl. *bidden* § 70.

Nndl. *wegen* (= Mndl.), oorspronkelik transitief. Maar het objekt is voor ons gevoel nu een bepaling van maat geworden, vandaar dat ook *opwegen*, dat nog in de 19e eeuw transitief voorkomt (*iets opwegen*), nu absoluut (met *tegen*) wordt gebezigd: *dat heeft tegen veel ellende opgewogen*, vgl NW.

† *werken*, *gewerken*. Het laatste (perfektief) is zeker oorspronkelik transitief (Ohd., Osa., Oe. en Got. *gawaúrkjan*), en ook in 't Mndl. wordt het objekt zelden weggelaten (MW. 2, 1901 één voorbeeld, van 't pt.). Bij het imperfektieve simpleks is het intransitief gebruik vanouds gewoon (Ohd., Osa., Oe.), zodat het aan twijfel onderhevig is, of dat gebruik hier thuishoort of bij A. 3. Mndl. b.v. *myn vader heft tote nu ghewargt, ende nu werkic* L. v. J. 117, 30, *dese leste en hebben mar eene ure van den daghe ghewarcht* ald. 151, 31, beide van *werken* en duratief; dgl. Nndl.

Met *miswerken* zal het wel staan als met het simpleks (Ohd. één voorbeeld, trans.: Otfrid 1, 3, 49). Mndl. zonder objekt: *ic hebbe meswrocht* Rijmb. 26217. — *verwerken* 'zondigen' zie § 39. Mndl. *vre een hevet verwart* Limb. Serm. 197, 21. Transitief b.v. *soe seer hebben wy se verwracht* 'ze tegen ons ontstemd' Troyen hs. 30949; onzeker: *waer omme hebstu mi* (akk. of dat.?) *verwrocht?* Praet 4664.

§ 90. Transitieve ww. behouden dus over 't algemeen de omschrijving met *hebben* als ze intransitief worden, onverschillig of het intransitieve vb. perfektief, imperfektief of beide is. De enige uitzonderingen zijn verba die, al of niet door tussenkomst van het passief gebruik, mutatieve betekenis erlangen: *beginnen*, *kwenen*, *ophouden*, *afnemen*, *toenemen*, *aanvangen*, misschien ook *marren*. Alleen bij *beginnen*, *ophouden* heeft *zijn* zich tot buiten de grenzen van het mutatief gebruik, deels zelfs tot het transitieve uitgebreid. In andere gevallen heeft men te doen met het participium van het refleksieve ww., bij *is achteruitgeleerd* waarschijnlik met invloed van zijn voorbeeld *is achteruitgegaan*, en waar *kunnen* en *doen* door *zijn* worden vergezeld, ongetwijfeld met invloed van een volgende passieve of mutatieve infinitief en van het vb. dat door *doen* wordt vervangen.

A. 2. Intransitieve Werkwoorden met Genitief-Objekt.

§ 91. In de tegenwoordige taal is de genitief (behoudens bepaalde gevallen van de possessivus in enkele tongvallen en enige versteende overblijfselen

in de schrijftaal en de gemeenlandse spreektaal) door andere konstrukties vervangen. Werkwoorden die vroeger een genitief-objekt hadden zijn o. a. de hier volgende.

achten. Zie § 71.

ontfarmen, b.v. *dese hebben haers selfs ontfermt* Ruusbr. 4, 227, 7. Het is twijfelachtig, of men het vb. bij deze groep mag rekenen. De oudste konstruktie is vermoedelik (1) die met een acc. pers. (MW. *s.v.* IV.), b.v. *den patriaere ontfaermde sijn caermen* Sp. 3[7], 61, 8, vgl. bij Ohd. *irbarmên*: *ioh wir nan ouh irbarmên* Otfrid 2, 3, 67, *dih irbarmee uuieo nôt in sî* Ps. 78, 11; of (2) die met een dat. pers., b.v. *die liede ... dient sere ontfermde* Tijdschr. 10, 221, vgl. Ohd. *mir erparmêt* (*diu menigî*) Graff 1, 425, dgl. Mhd., in 't Mndl. vaak niet van (1) te scheiden, b.v. *haer ontfaremt dine engheen* Wap. Mart. 1, 99. *hem ontfarmde dat men ontliven die kinder sonde* Rijmb. 29981; verder vindt men in 't Mndl. (als in 't Mhd.) nog (3) een onpersoonlike konstruktie met de genitief, waarschijnlik oud, b.v. *ontfarmde hem sijns kints* Rijmb. 24070, *omme die ere Goods sal ons alre noet ontfaermen* Ruusbr. 1, 169, 2; vgl. Lat. *me miseret tui* (Mndl. casus meestal onzeker, maar zeker ook datief, b v. *hem allen ontfermt uns* Troyen var. 18828, dgl. hs.) [1]), daaruit schijnt zich (4) de persoonlike konstruktie met de genitief (als in bovengenoemd voorbeeld, en zie MW. *s.v.* II.) ontwikkeld te hebben. Maar het is niet na te gaan, welke konstrukties in zwang waren, toen het omschreven perfektum opkwam. Bij (3) behoort: *telle dinen vrinden dat goet dat di God heft gedaen, want hem dyns heft ontfarmt* ('quanta tibi dominus fecerit et misertus est tui') L. v. J. 67, 33. [2])

De transitief-refleksieve konstruktie met genitief (of een voorzetsel), de enige die nu bestaat (vgl. Lat. *misereor* c. gen.), was blijkens MW. *s.v.* III. in 't Mndl. in beperkt gebruik, en alleen in latere tijd, terwijl hij b.v. in 't Mhd. en Mlimb. bij een verwant ww. al vroeger voorkomt: Mhd. *sich erbarmen über, umbe*, Mlimb. *sich ervarmen over* (Limb. Serm.) naast *untvarmen* 'miserere' (Gl. Bern.), vgl. ook, in een late oostelike tekst, *sich verbermen over* Heiligenlev. 62, 63; maar ook bij deze ww. was het refleksief gebruik betrekkelik jong (vgl. v. Helten, Vondel's Taal § 163b, *c*). Voorbeelden van het perfektum zijn: *want hi hem dijns ontfarmt heift* L. v. J. S 66, 31 (vgl. de lezing in het oudere hs. L boven), *wanner onse heer ihesus hem ontbermt heeft over den schair* enz. Breidenb. 90*r*, 41, *dar ombe hebbic mi over heme ervaremt* Limb. Serm. 473, 2, *want hi hem dijns erbermt heift* L. v. J. H 66*n*; Nndl. *eindelik heeft Jan zich over het laatste broodje op de schaal ontfermd*, (verouderd) *God heeft zich onzer erbarmd, over ons erbarmd.*

In 't Laat-Mndl. komt ook een persoonlik gebruik voor met dat. rei, zie Tijdschr. 3, 298, b.v. *gi hebt ontfermt den tween enigen kinderen* O. Test. Lettk. 337 (ald.), vgl. NW. 10, 1842; in 't Vroeg-Nndl. ook met acc. rei [3]) en absoluut, zie NW. ald.

§ 92. † *beiden*, oorspronkelik met genitief (als Ohd. *beitôn*), gelijk nog vaak in 't Mndl.; hulpww. *hebben*, b.v. (*ic*) *heb nog dins altoes gebeit* Limb.

[1]) Nog bij Guido Gezelle 6, 10: *ontferme 't U, o Heere... aller lieden, die* enz.

[2]) *wat* voor *want* bij Bergsma is een druk- of schrijffout. Meyer geeft *want*.

[3]) De overeenkomst met Got. *arman*, *gaarman* c. acc., vertalingen van Gri. ἐλεεῖν trans., is slechts toevallig.

Serm. 433, 9. Jonger zijn de prepositionele konstrukties, b.v. *dese riddere na u heeft ghebeit tote nu* Limb. 5, 2038, de absolute (waarin het vb. allengs *biden* verdrong), b.v. *waer hebdij ghebeijt zo langhe* Nu noch 71, zie verder MW. 1, 766 vlg., en die met de akkusatief: *dat .. Robbrecht niet ghebeid en hadde de doot van zijnre zustere* C. v. Aalst, Vonnis van 1457 (STALLAERT 1, 154). Nndl. met *na*, b.v. (*ick*) *hebbe te vergeefs daer lange na gebeyt* Revius. Over-Yss. Sang. 240, of absoluut, welk laatste gebruik zich het langst heeft gehandhaafd, maar nu in de gemeenlandse taal ook verouderd is, zie NW.

† *ontbeiden* komt in 't Ohd. ééns voor, en wel transitief (GRAFF 3, 65), maar in 't Mhd. en Mndl. zowel trans. als met genitief-objekt. Mndl. b.v. *wi hebben uwes ontbeit langen tijt* Lanc. 3, 7850, ook met *na*: *dat si hebben ontbeit na mi* ald. 3, 7855 en absoluut: *alse die cnape hadde ontbeit daer lange tijt, hem vernoyede* ald. 2, 16228. Nndl. zie NW. 10, 1808 vlg.

† *verbeiden*. Mndl. met genitief of transitief (vgl. Mhd. *erbeiten* en Mnd. *vorbeiden*, beide m. gen.), het eerste b.v. in *dar omme hebbic verbeidt derre uren* L. v. J. 201 vlg.; met weggelaten objekt: *want ic hebbe hem langhe verbeit* (nl. *der beteringhe*), *ende ic en vinde gheen teykenen der beteringhe in hem* Marialeg. 1, 84, 14, waarin *hem*, altans in oorsprong, datief is, vgl. *enen ere dinc beiden* MW. 1, 767. [1]) Nndl. transitief. De verba zijn alle imperfektief (vgl. Russ. *ožidát'*, ondanks het prefiks duratief). — *gebeiden* 'beleven' is meest transitief.

§ 93. † *ontberen*, vanouds met genitief-objekt (Ohd.), maar Mndl. ook al met akk., gelijk in 't Nndl. doorlopend. In 't Mndl. en Vroeg-Nndl. is het zowel perfektief ('zich onttrekken', 'afzien' enz.) als imperfektief ('missen'), nu alleen het laatste, maar mutatief is het nooit, vandaar het hulpww. *hebben*. Weliswaar staan mij uit het Mndl. met de genitief alleen voorbeelden van de irrealis ten dienste (zie § 307), maar daar het er verscheidene zijn (13, waarschijnlik alle perfektief), en het vb. subst. nooit voorkomt, hebben ze voldoende bewijskracht, b.v. perfektief: *des hadde hij wel gerne ontboren* Serv. 1, 1947, *hadde elc ander te voren ghekent, wi hadden strijts ontboren* Wal. 10108, nauweliks imperfektief: *hi hadde eer ontbeert der vrame vanden sadel ende tghewin, dan Elegast keerde weder in* Eleg. 861, zie verder MW. 5, 969 vlgg. Met akkusatief-objekt: (imperfektief) *ofte hi Melioers hadde begheert, die hi so langhe heret ombeert* Parth. 2119; Nndl. *ik heb zijn hulp te lang ontbeerd.* [2])

gebidden 'door *bidden* (vragen) verkrijgen', m. gen.: *doe ic had ghebeden des* Troyen hs 33013, of m. akk., vgl. MW. 2, 965, bovenaan. Maar het komt ook met acc. pers. voor.

-biden. Van 't simpleks en het transitieve *gebiden* schijnt geen perfektum voor te komen (daarvoor *hebbe gebeit*, zie § 92).

---

[1]) De daar gegeven uitleg is m. i. verkeerd. Uit niets blijkt dat *hem(e)* op de aangehaalde plaatsen een oude akkusatief vertegenwoordigt. De vergelijking met *versten* gaat niet op, daar dit vanouds met de acc. pers. voorkomt (vgl. Ohd. *fristen* m. acc. rei of pers., *gifristen* m. acc. rei of pers., of m. acc. pers. en gen. rei) en niet 'wachten' betekent.

[2]) In *mi waers liever ontbert* Ferg. 916 hoort *waer-* bij *liever*, en de konstruktie = *mi ware liever des ontbert*. *-s ontbert* is het regelmatige partic. pass. bij *-s ontberen* en berust niet op een samensmelting van de konstrukties van aktief en passief (MW. 5, 969); het passief van *ic hebs ontbert* is *mi eis* (*ees*, *es*) *ontbert*.

ontbiden, Mndl. (evenals Oe. *onbīdan*) m. genitief of absoluut, bovendien met *na* en met akkusatief. Van het perfektum met de genitief heb ik geen voorbeeld, maar als bewijsplaats kunnen dienen: *ende hebbe aldus hir binnen gewesen, dat ic noit ute en quam .., ende hebbe na die ridders ontbeden* Lanc. 2, 24984; *niet langere heft hi ontbeden* Flovent 504 (trans.: *siet wat die salege hebben ontbeden* D. War. 4, 47, 69), zie ook MW.

§ 94. † *ontbiten* (*ontbijten*). Volgens het eenstemmig getuigenis van Ohd., Osa. en Oe. oorspronkelik met genitief, gelijk nog vaak in 't Mndl. (daarnaast met *van*), hier echter ook (in navolging van *eten* [1]) met akkusatief en dikwijls absoluut (ook Ohd.); Nndl. vroeger wel met objekt (NW. 10, 1812), nu alleen absoluut, in welk geval het vb. gewoonlik imperfektief is (in de oudere betekenis 'de tanden zetten in', 'een hap nemen', zie v. HELTEN, Tijdschr. 14, 112 [1], was het momentaan-perfektief, maar mutatief is het nooit geweest).[2]) Met genitief: *hine hadde in langen goeds ontbeten* Lanc. 3, 18015, absoluut: *heefstu te cleine ontbeten* Rincl. 238, Nndl. *we hebben om half negen ontbeten*; transitief b.v. *hine hadde binnen vijf daghen broot ontbeten* Segh. 6297. Een adjektief dat beantwoordt aan Ohd. *inpizzan* 'pransus' (*giu inpizzan* 'jam pransi' GRAFF 3, 229), Mhd. *enbizzen* 'pransus' (zie § 56, 2*b*) is in 't Ndl. niet aangetroffen.

† *verboren* (*verbeuren*) 'door schuld verliezen', Mndl. m. gen., maar daarvoor ook de akkusatief, als in 't Nndl. B.v. *verbort had hys* Troyen hs. 33633, *hi heft des lyfs verbort* L. v. J. 109, 25; m. akk. *dat hy en heret myn noch meer lant verbuert noch lyf noch eer* Troyen hs. 34286; Nndl. *hij heeft zijn leven verbeurd*; Vroeg-Nndl. ook absoluut: *heb ick oock ergens in verbeurd?* Starter 269, 34. In 't Mnd. komt eveneens zowel de akk. als de gen. voor, zie *vorboren* SCH.-LÜBBEN 5, 320 vlg., Oudfri. *ūrbera* enz. heeft de akkusatief, zie RICHTHOFEN 1110.

§ 95. *bruken*, † *gebruken* (*gebruiken*) 'genieten (van)' enz., Mndl. met genitief, maar ook transitief, vgl. Got. *brūkjan*, Ohd. (*gi*)*brūhhan* en Osa. *brūkan* m. gen., Oudfri. *brūca* en Oe. (*ge*)*brūcan* met gen. of akk. (Oe. en Got. ook m. dat., d.i. instr.), Nndl. transitief of met *van*.[3]) Overal *hebben*, b.v. *dis hi tevoren gebroken hadde* Lev. Lutg. 1, 8910, m. akk. *ghi hebt te nacht gebruyckt u solaes ende u geroech* Troyen Volksb. 23*b*, Nndl. *ik heb er niet van gebruikt, het niet gebruikt*.

† *gedenken* 'zich herinneren', 'indachtig zijn'. Ohd. m. gen., evenzo Mndl. en Vroeg-Nndl., maar daarnaast met voorzetsels (*van*, *ane*, *omme*, Nndl. *aan*; nu in dit geval door *denken* vervangen), later met akkusatief, gelijk ten slotte altoos. Mndl. *God hadde haers te tide gedocht* Mor. 3042, *om dat ic deser rouwen gedocht hebbe, elc mit een Ave maria* Marialeg. 1, 65, 8. Over *gedenken* in onpersoonlik gebruik zie men § 140; als perfektief van *denken* hoort het bij A. 4.

[1]) Men bedenke dat bij *eten* naast de akkusatief de partitieve genitief zeer gewoon was. Zo kon *ontbiten* naast de genitief ook de akkusatief krijgen.

[2]) Vgl. ook Mhd. *enbizen*, Mnd. *entbiten*, beide m. gen. of absoluut, Oe. *on-*, *anbītan*, later *ābītan*, m. gen. = Ohd. *inbizan*, Osa. *an(t bitan*. Bij BOSW.-T. en SWEET is dit Oe. vb. niet behoorlik gescheiden van het transitieve *ābītan* (eens m. gen. Orosius 246, 27, naast akk. ald. 25 en elders) = Ohd. *irbizan*. Heliand 4621 is het vb. misschien transitief, ofschoon niet noodzakelik, nl. *that mōs antfēng endi mid is muðu anbēt*.

[3]) Het Ndl. vb. vertegenwoordigt waarschijnlik zowel Got. *brūkjan* als Oe. *brucan* st. vb., Ohd. *brūhhan* (maar pt. *brūhta*), vgl. Mstr. *gəbrykə* naast Roerm.-Heerls *gəbrukə*.

† *herdenken* komt in 't Mndl. en Nndl. voor met dergelijke konstrukties als *gedenken*, vandaar Nndl. *veel* .., *waaraan ik dikwijls herdacht heb* Geel 235 (gewoonlik trans.). [1])

† *derven*. Mndl., evenals Ohd., Osa. enz., met genitief, b.v. *om dat wi sijns hebben gedeerft* Lanc. 2, 43254 (= Mor. 708), *tgoet* ... *des si lange heeft gederft* ald. 46486 (= Mor. 3940). Daarnaast al Mndl. en nu (zover gebruikelik altoos vergezeld van *moeten*) transitief, z. NW.

§ 96. † *verdienen*. Ohd. (1 maal), Mhd., Mnd. transitief, evenals Nndl., maar Mndl. ook dikwijls met de genitief (vgl. met gelijke betekenis Oe. *geearnian*, gewoonlik trans , zelden m. gen.). Altijd met *hebben*, b.v. *waer hebben wy verdient dies?* (: *verlies*) Troyen hs. 22255, *hi heft der doet verdint* L. v. J. 249, 8, *dis si vel groetlic heft verdint* Lev. Lutg. 2, 2542, *dies hebdi jeghen mi verdient* Limb. 2, 1840 e.e., *al hadden siis qualic verdient* ald. 1886; m. akk. b.v. *die loen* ... *die ic aen u hebbe verdient* Troyen hs. 32695; dgl. Nndl. — *Onverdient heb ic* m. gen. zie § 51.

† *ontgelden* heeft, zover de voorbeelden strekken, in 't Ohd. de genitief, in 't Osa. de akkusatief bij zich, in 't Oudengels allebei; in 't Mndl. is de genitief hoogst zeldzaam, zie voorts § 72.

† *begeren*. Mndl. gewoonlik m. akk., maar ook m. gen. (vgl. Ohd. *gerôn*, *gerên* doorgaans m. gen., daarnaast m. akk.; Mhd. *begern* m. gen., later ook m. akk.), b.v. *die langhe sijns hadden begheert* Serv. 2, 1284, *dits der dag dis ic altoes begert hebbe* Limb. Serm. 222, 10. Nndl. transitief.

§ 97. † *vergeten*. Behalve met het supinum komt dit vb. in 't Mndl. zowel met genitief- als met akkusatief-objekt voor, evenals in 't Mhd. en Oe., terwijl de enkele voorbeelden in 't Ohd. en Osa. alle de genitief vertonen; in 't Nndl. heeft de genitief-konstruktie nu geheel het veld geruimd. Als hulpww. is te verwachten *hebben* (vgl. de Ohd. voorbeelden § 38, benevens *habêt ergezen* e. dgl. bij NOTKER), en dat vindt men in 't Mndl. dan ook, b.v. met genitief: *ic hads vergheten, lieve nere* *Rein. 1725, *dat Bryseida syns heft vergheten* *Troyen hs. 18132, dgl. * 26749, *die* ... *alles rowen vergeten hadden* *Lev. Lutg. 2, 9297, *si des hebben vergheten wanen si selve sijn gheboren* *Stoke 1, 18, *een deel heb ic vergheten das, iet te segghene van Heinrike* ald. 8, 550, *si ne hebben alle niet vergheten des spels* *9, 532, *datter minster selen donet* ... *dat onse Here siure liver Muder ende der hoger engele* ... *vergeten hebbe, sonder hare allene* *Limb. Serm. 409, 4, vgl. ook ald. *625, 20, *Ruusbr. 2, 186, 6, *Limb. 2, 673; *4, 268, *Couchi 1, 161, Marialeg. 1, 170, 1 enz. enz.; met akkusatief: *Achilles vole en had niet vergheten dat hem ten gersten bat haer heer: Troylus bestonden sy seer* *Troyen hs. 24723, *heverstu nu al dat vergheten datti dijn meester leerde weten?* *Alex. 1, 1007, *ende dinen God heefstu vergeten* Oversee 29, *al hebbent de scrivers vergheten* Stoke 1, 647, *Ysabele heret haren vader vergheten ende sinen rouwe groot* *Wal. 7951, dgl. *8145, *djonge wijf hadde de leder vergeten ende liet se staen* Seven Vroed. 2696, *dat ghi dus sane hebt vergeten uwen man* 3342, *dit* (nl. deze raad) *en hadde Phillips niet vergeten, mer hadde Pieters lesse* .. *int herte wael gevesticht* Froissart 1, 132, 12, *op een tijt hadde hi dat* (nl. *te lesen* enz.) *vergheten* Marialeg. 1, 106, 2, *dese nonne en hevet dese vermaninghe niet vergheten*

---

[1]) *herdenken* 'het plan maken tot', 'verzinnen' is niet intransitief (MW. 3, 358), maar transitief, evenals *erdenken*.

('vergat') ald. 124, 9, *dese maghet en hadde niet vergheten noch en was niet onghedachtich dat visioen* 346, 1, *dochter, uwen dienst en heb ic niet vergheten* *361, 24, dgl. *431, 1, *die moeder gods, die hi in gheenre noot ende liden en hadde vergheten* 413, 12, *alse hijse gedachte, dat hijse* (de gebeden, d. w.z. het uitspreken ervan) *vergheten had* 2, 135, 26, *doe dese maghet alle dinc hadde vergheten* ('in diepe slaap lag') 145, 27, *sinen name heb ic vergheten* *154, 27 (= *159, 21), *mer broet hadde hi vergheten* 188, 2, enz.; met infinitief b.v. *want sys hadden vergheten te coepene* L. v. J. 121, 34, *hi had vergheten te lesen de L Ave maria* Marialeg. 2, 135, 25; met objektszin b.v. *die vrouwe en hadde oec niet vergheten dat si hem hadde hieten comen* *Marialeg. 1, 414, 21.

Dergelijk in 't Mnd., b.v. *eert an den avent quam, hadden sie hoers opsettes al vergheten* *Diepenveen hs. 359, 26; *sie en hadde hoer ierste oetmodicheit ... niet vergheten, al hadde sie wal XXV iaer priorynne geweest* *ald. 154, 17, *op een tijt dat een suster hoer mantel vergheten hadde in den choer* 343, 11, en Middelfrankies, b.v. *doch enhatte der keyser vergessen neit der groessen smertzen* *Karlmeinet 325, 57.

§ 98. In al de met een sterretje getekende gevallen zou men tegenwoordig *zijn* gebruiken, in de overige *hebben*. Laatstgenoemde omschrijving is nu het perfektum enz., hij duidt aan dat men ergens niet aan gedacht of het verzuimd heeft, en is vaak van een infinitief vergezeld of veronderstelt er een, b.v. *zijn vermaningen heb ik nooit vergeten* (= z. v. h. i. mij altijd herinnerd), *ik had mijn paraplu vergeten* (nl. mee te nemen), *toen hij kennisgeringen rondstuurde, heeft hij ons vergeten* (= vergeten ons een kennisgeving te sturen); *we hadden het hem vergeten te vertellen* of *we hadden vergeten het hem te vertellen* (vgl. § 62); eerstgenoemde is presens enz. en wil zeggen dat men zich iets niet herinnert of er niet meer aan denkt, b.v. *je gezicht herinner ik me, maar je naam ben ik vergeten; ik was vergeten, hoe hij heette; ben je de vermaningen van je vader nu al vergeten? spreek niet meer over die vergissing: die ben ik al lang vergeten.* [1])

De meeste tongvallen in ons land schijnen met de gemeenlandse taal overeen te stemmen, maar in België heerst ook in het tweede geval *hebben*, tenminste in sommige gewesten, vgl. *toen had em* ('hij') *vergete wa dá ze te Liechtert gezèèd hadde* Sch. Weichs. 1, 75, 17 (Herenthals, prov. Antwerpen) en, wat het Westvlaams betreft, de opmerking van DE Bo[2] 1091, dat *ik heb het vergeten* daar ook geldt voor Fra. *je ne le sais plus* (bevestigd door VERCOULLIE, Onze Volkstaal 2, 41); evenwel zegt men in 't Wvla. ook *dat is mij vergeten*, zie § 100. In 't Nd. over de Eems is in de persoonlike konstruktie het hulpww. meest *hebben*, b.v. *wat de bur sä, hett he vergèten* Sch. Weichs. 2, 179, 22 (Dittmarschen), *do hadde he alles vergeten, wat schehen was* ald. 354, 24 (Westfalen), *dat harr* ('was') *ik heel vergeten* 387, 4 (ald.), maar Westf. ook *ik sī dat vergeten* WOESTE 291, vgl. uit de 17e eeuw: *myn latin dat hebb ick bald vergëten* Lauremberg, Skimpged. 1106; alleen *hebben* vindt men in 't Mhd. en Nhd., maar in vele Hd. tongvallen komt *ich bins vergessen* voor (PAUL 206). In 't Fries is uitsluitend *hebben* gebruikelik, b.v. Fri. Wdb. 1, 403 *ik ha forgetten*, benevens *det ik naut*

---

[1]) In sommige gevallen beantwoordt aan Ndl. *ik ben vergeten* in 't Ne. *I forget*, naar 't schijnt een zeer jonge uitdrukking, b.v. *I forget what's his name, I forget whether you like strawberries.*

forgetten hab hwet hy òn my dien heth Iduna 13, 105, 17, *krekt as ús lieaven Heare ús forgetten het* Hûsfrieun 12. 1. 38, 2, evengoed als *ik ha forgetten to sizzen* enz. Sch. Weichs. 3, 4, 16, naast de onpersoonlike konstruktie.

§ 99. Nu komt een adjektief † *vergeten* (§ 56, 2*b*) in 't Mndl. werkelik voor, b.v. *vanden dranke waren wi al vergeten* 'door de drank waren wij geheel onze bezinning kwijt' Huge v. Bord. Ep. Fr. 765, *geliker wis alse der wiu den mensche onsinnech maect ende vergeten* 'onbezonnen' Limb. Serm. 533, 32, met genitief: *alse alre vleschelikor saken vergeten es* 'niet acht' ald. 462, 20, dgl. Mhd. *vergezzen*, b.v. *sundic lîp vergezzen* 'onbezonnen' Walther (ed. Wilmanns) 80, 19, *daz rephuon ist gar vergezzen und klainer gedæhtnüss* Konr. v. Megenberg (bij Lexer 3, 114, vgl. ook Paul, D-Wtb. 597), en Mnd. *vorgeten*, b.v. *de wart also vorghetenen* ('die vergeet zo') *wat he ghedan hadde*; *wede vorgetten is* 'wie vergeetachtig is' Sch.-Lübben 5, 354*b*, *diner gerechticheit bin ik nicht vorgetten*, ook met akkusatief: *se sint vorgeten sine woldedicheit* ald.; vgl. voorts Vroeg-Nndl. *vergheten* 'oblitus' Kil., *noch des krijges niet vergeten* Vondel 1, 463, 5, Nndl. *eervergeten*, *godvergeten* (NW. 5, 291), in betekenis = *godvergetel* (ald. 290), Nhd. *ehr-*, *pflicht-*, *gottvergessen* e. dgl. (Paul 206), Westf. *vergeten* 'vergeetachtig' Woeste 291 (met verkeerde verklaring). Er was dus een Mndl. adjektief *vergeten* 'onbezonnen', 'achteloos', 'vergeetachtig' enz., en *hi is vergeten enes dinces* (*ere dinc*) betekende 'hij is zorgeloos ten opzichte van iets', 'hij bekommert zich niet om iets', 'hij is onverschillig voor iets', 'hij denkt niet aan iets' enz. Het adj. werd gevolgd door de genitief, maar, evenals bij † *delachtich*, † *sat*, † *quite* (*kwijt*), † (*on*)*gedachtich*, † *indachtich*, † *seker* en tal van andere adjektieven, trad voor die kasus vermoedelik al in 't Mndl. (gelijk in 't Nhd.) gedeeltelik de akkusatief in de plaats, vgl. Stoett § 167. [1])

Het verschil in betekenis tussen Mndl. *hi is vergeten* m. gen. en Nndl. *hij is vergeten* m. akk. is niet zo groot, of het laatste zou wel uit het eerste ontstaan kunnen zijn, onder invloed van het vb. *vergeten*, en Kiliaen's *ver-gheten* 'oblitus' (naast *ver-ghetel* 'obliuiosus') bevestigt ogenschijnlik de verandering die de betekenis van het adjektief omstreeks het eind van 't Mndl. tijdvak ondergaan had. Toch is het de vraag, of de konstruktie *is vergeten* in neutrale zin zich ooit zo sterk uitgebreid zou hebben zonder meewerking van een andere faktor, en of die faktor niet de hoofdrol speelde. Hij zou zelfs uitsluitend in aanmerking komen als, gelijk ik geloof (maar mijn gegevens zijn niet voldoende), *ik ben het vergeten* zeer jong is.

§ 100. Naast de persoonlike konstruktie kwam in 't Mndl. en elders een onpersoonlike voor, b.v. *dijnre maten es di al vergeten* Rincl. 239; later maakte de genitief plaats voor de nominatief, b.v. *sinen naem is mi vergheten* 'zijn naam ben ik vergeten' Marialeg. 2, 32, 2 (= 218, 7), evenzo Mnd., b.v. *doe wast hoer al vergeten* Diepenveen hs. 298, 19, *voel dat my vergeten is* 337, 8, over de Eems b.v. *my is vorgeten min brot to eten* Sch.-L. 5, 354*b*, vgl. § 138. In 't oudere Nndl. was de konstruktie in zijn latere vorm zeer gewoon, b v. 16[e] eeuw: *tes huer al vergheten* Everaert 29, 127 (naast *al hebget vergheten* ald. 126); 17[e] eeuw: *oock waren haer d'oirzaecken van heure verbolgenheit en gramschap nog niet vergeten* Vondel 5, 139, 1 e.e.

[1]) De in tongvallen voorkomende konstruktie met *aan*: *ik ben eraan vergeten* is blijkbaar onder invloed van *denken aan* ontstaan.

(naast *ghy hebt uw tael vergeten* ald. 2, 198, 1, *de moeder .. heeft lang de smart vergeten* 549, 597), *jou asent* ('aanschijn') *isme schier vergheten* v. Moerkerken, Kluchtsp. 88, 18, dgl. 316, 96; 378, 92; 401, 143 e e., met een fut. *het selme mijn leven niet vergeten* ald. 476, 58 (a°. 1667); 18e eeuw: *neen: dat is my vergeten* Burgerhart 635, dgl. Holl. Spect. 7, 148, 42, nog door v. Lennep, Mag. Ndl. Taalk. 5, 60[1] wordt hij als tot de algemene taal behorende vermeld, en tegenwoordig leeft hij in tongvallen voort, o. a. in 't Wvla. (de Bo[2] 1091) en in 't Gronings, b.v. *dou Tebeis dat heurde, was hom al 't anner vergeten* Sch. Weichs. 1, 645, 5 (Ulrum), [1]) dergelijk in 't Nd. over de Eems, b.v. Westf. *is di dat vergeten?* met een presens *'t vergett mi nooit* Sch. Weichs. 2, 85, 6 (O. Friesl.; dgl. in 't Gronings).

Hierbij hoort waarschijnlik ook Oe. *ān dē is forgeten* 'unum tibi deest' Lindisf. Mark. 10, 21 (dgl. Rushw.) en in al geval Mfrk. *sȳ* (akk.) *en was noch neit vergessen dat hey bȳ ir hadde gesessen* Karlmeinet 61, 15, dgl. 75, 36 (met opt. pt.), 365, 11, *durch dē maget is mich dȳnre vergessen* 420, 7, *en* (akk.) *wêre es all vergessen* 54, 25, met een pret. *dat en des esses alles vergas* 59, 40, voorts Mhd. *dir sî vergezzen dînes mezzers*, pret. *der leckerheite ime nie vergaz* Mhd. Wtb. 1, 543*b*; Wfri. *is 't dij forgætten* B. H. Bloemlez. 2, 81, 131 (a°. 1779), *it wier my gled forgetten* ald. 3, 81, 12 (a°. 1868) en nog in dageliks gebruik: *it is my forgetten* (Fri. Wdb.) 'ik ben het vergeten'.

In al deze aanhalingen beduidt *des* (*het*) *is mi* (*mij*) *vergeten* en dgl. 'het is mij uit het geheugen gegaan', 'het is bij mij in 't vergeetboek geraakt' (perfektum van *des* (*het*) *vergeet mi* 'het gaat mij uit het geheugen', maar alleen de uitkomst te kennen gevende) en verschilt in betekenis niet van ons 'ik ben het vergeten' [2]); daarom komt het mij voor dat de onpersoonlike konstruktie op zijn minst een werkzaam aandeel heeft gehad in de betekeniswijziging en het toenemend gebruik van de andere, welke nu in bepaalde gevallen het perfektum met *hebben* geheel verdrongen heeft. Evenals *mi is bedroomt* werd *ic ben bedroomt* (§ 138), *mi heeft verlanct* Nndl. *ik heb verlangd* (§ 137), kon *mi is vergeten* in *ik ben vergeten* veranderen. De verandering kan in dit geval bevorderd zijn door het bestaan van een adj. *vergeten*, dat de betekenis 'vergeten hebbende' had gekregen (§ 99), maar op zichzelf was deze faktor overbodig. Hoe het met de geschiedenis van de konstruktie in Hd. tongvallen staat, zou een afzonderlik onderzoek moeten leren, maar voorlopig zetten we een vraagteken achter de verklaring van Paul, die uitsluitend van het oude adj. *vergessen* uitgaat (s. 206).

In 't Ndl. van de 15e eeuw komt een mengsel voor van de persoonlike konstruktie met *hebben* en de onpersoonlike met *zijn*, b.v. *her Godenaert, heeft v al uergheten dat ghi ons allen had beheten dat ghi ons maken soudt een hof?* H. Cruus v. Breda 444, *of heeft u al vergheten dat ghij soe menighen tijt gheten hebt van der spijse die ic u ghebracht hebbe?* Marialeg. 2, 190, 9, op beide plaatsen met de betekenis van de onpersoonlike konstruktie = Nndl. 'zijt gij vergeten'. Dit mengprodukt schijnt echter geen vaste voet te hebben gevat.

Ter bepaling van de tijd waarin *hij is het vergeten* in zwang kwam, diene het volgende. Nog in Sara Burgerhart vindt men *ik heb zelf vergeten, dat*

---

[1]) In Groningen echter ook *bist vergeten*: de Haas-Okken, Olle Vr. 76, dgl. 84 (*bis*).

[2]) Uitgezonderd in de ene Mnd. aanhaling van over de Eems op blz. 81.

ik om u te spreken gekomen ben 669, onbeslist *Lotje was alles vergeten* 329, bij GEEL *toen ... men zelfs het mechanismus der prosodie vergeten had* 98, bij P. v. LIMBURG BROUWER *zoodat ik eerst dacht dat men zich in den naam vergist had, of dat Lysicles vergeten had, dat hij met den erfgenaam ... sprak* Rom. W. 2, 169*b* (naast *zijn*), bij v. ZEGGELEN *al heb ik een jaar en zes weken gerouwd, toch heb ik mijn man niet vergeten* Dichtw. 1, 31 (naast *zijn*). Bij A. FOKKE SZ. staat *dat ben ik al lang vergeten* Werk. 3, 91, 8, dgl. 2, 177, 1, B. R.[3] 1, 42, 9, naast *dat het u vergeten is* Werk. 9, 104, 23 vlg. en *meendet gij dan, dat ik ... uw' naam vergeten had* ald. 3, 80, 25.

Buiten de behandelde omschrijvingen ligt het passief, b.v. *hi wort vergheten* Praet 1182 (*hi* voor de oudere genitief), dgl. 1570, perfektum *al sijn misdaet is nu vergheten* Troyen hs. 21217, *nu is alle mijn rouwe vergheten* Marialeg. 1, 416, 18, plqmpf. *maer metten goude root so waren si vergeten* Huge v. Bord. Ep. Fr. 213 [1]) enz., dgl. in 't Nndl.: *nu was al zijn verdriet vergeten* en als echt perfektum: *we zijn al wéér vergeten* (Hd. *wir sind wieder einmal vergessen worden*), *aan dit gebouw is de brievenbus vergeten*, evenzo Fri. *ik bin forgetten* 'ik ben voorbijgegaan' Fri. Wdb. 1, 403.

§ 101. *gien* 'bekennen', als elders o.a. met de genitief van de zaak. Voorbeelden van 't perfektum heb ik niet gevonden behalve *Reynaert heft selue gegiet dat hi es ins pawes ban* Rein. *f* 2914, met weglating van *des*, maar vgl. Ohd. *tes habo ih keiegen* Notk. 1, 206, 4 e. dgl. — Bij *begien*, dat eveneens ten dele met gen. rei werd verbonden, geeft MW. 1, 704 alleen voorbeelden als *Reynaert heuet selue beghiet dat hi es in spaeus ban* Rein. 2934.

† *beginnen*. Zie § 73 vlgg.

† *haken*. Ofschoon de konstruktie met de genitief zeldzaam is, zal hij toch wel ouder zijn dan de meer gewone met † *na* (*naar*), *omme*, een afhankelike zin of het supinum (Vroeg-Nndl., zie NW. 5, 1547). Maar Mndl. voorbeelden van het perfektum staan mij alleen ten dienste met voorzetsels: *alse die Joden worden ghewes dat ... si om niet hebben ghehaect* (nl. naar de Messias) Lsp. 1, 48, 160, *want hij ... altoes ghehaect heeft na die bitter passie* Marialeg. 2, 199, 30, voorts Nndl. *daer ick vrinden te hulpe heb gehaeckt, te loon gehoopt te vinden* Huygens 1, 445, *waer nae gij dus hebt gehaeckt* Tijdschr. 11, 114, *wij hebben gehaakt naar verandering*. — Waarschijnlik had ook het synonieme † *haeyen* oorspronkelik de genitief, maar de konstruktie komt niet voor. Vgl. met voorzetsel Mndl. *ghi hebbet lange ghenouch ghehayt vor haer, here* Couchi 1, 525 (de verandering van *v r* 'om' in *naer* MW. 3, 29 lijkt mij onnodig), absoluut Vroeg-Nndl. *dus doende hebbic te vergeefs gehaeyt hier* de Casteleyn, Gentsche Sp. 42, zie NW. 5, 1347 vlg. — *Gehaeyen* 'verduren' is transitief, evenals soms † *haeyen* zelf. (Imperfektief is Fri. *oanhoaije* 'rondtobben', 'gestadig tobben', met *hebben*, zie Fri. Wdb. 2, 213.)

halmen 'afstand doen (van)', zie MW. 3, 51 vlg.: *du heres ghehalmet dier* (hs. *ghehalmt dinen*) *ghenaden* Theoph. 1081.

§ 102. † *gehengen*, nu verouderd. [2]) Ofschoon in 't Mndl. bij dit vb. de gen. rei zeer gewoon is, blijft het twijfelachtig, of dat gebruik uit oude tijd herkomstig is, daar in 't Ohd. zowel *gihengen* als *hengen* 'toestaan', 'gedogen'

---

[1]) De noot van de uitgever is onjuist. Het subjekt *si* slaat op de *gezellen* in r. 211: 'om het goud werden zij vergeten'.

[2]) Mndl. en Vroeg-Nndl. *hengen* is waarschijnlik niet = Ohd. *hengen*, maar een Hollandse vorm, uit *gehengen*, zoals *lukken* e. dgl. uit *gelukken*, zie de voorbeelden MW., NW.

zonder uitzondering met de acc. rei (of een voorwerpszin) worden verbonden (daarnaast absoluut), gelijk vaak in 't Mndl. [1]) In al geval was het substantief in de genitief oorspronkelik geen genitief-objekt. Voor het hulpww. maakt het geen verschil, want zowel uit het vroegere transitief gebruik als uit de niet-mutatieve betekenis van het aktieve vb. laat *hebben* zich verklaren. Voorbeeld: *sent Got dis gehenct heft* Limb. Serm. 317, 26.

coren 'smaken' schijnt in 't Mndl. niet meer, als in 't Ohd., met de genitief voor te komen, wel, ofschoon zeldzaam (vgl. MW. 1, 812), *becoren*; in 't perfektum b.v. *alse hi wel kint dies hevet becoert* Hadew. Lied. 5, 16, dgl. 25, 33. Gewoonlik transitief, zoals *bekoren* nu altijd.

(*ge*)*liën*. Zie § 81.

logenen, † *lo*(*o*)*chenen*. In 't Ohd. met genitief, maar in 't Osa. en Oe. met akkusatief, vgl. ook Got. *galaugnjan sik* 'zich verbergen' en Oijsl. *leyna* 'verbergen', terwijl Got. *laugnjan* alleen absoluut voorkomt. In 't Mndl. vindt men alle drie. Met genitief b.v. *du sals gelogent hebben al mijns .III. werf* L. o. H. 1959, absoluut b.v. *Peter eenwerf gelochent heeft* ald. 2240, en zie MW. 4, 726 vlg. Nndl. transitief of absoluut. Het is de vraag, of het vb. hier thuishoort. — Dergelijk bij *verlogenen*, † *verlo*(*o*)*chenen*. Met genitief b.v. *die sijns willen verloechent heeft* Ruusbr. 2, 52, 21, e. e.; Nndl. transitief. Vroeg-Nndl. *verloochent* 'afvallig' (b.v. *verloochende Christenen* Linschoten 1, 75, 17) zal wel een vertaling zijn van ME. Lat. *renegatus*, Spa. *renegado* enz., of anders een navolging van *versaect* (§ 105).

† *miden* (*mijden*). Nu alleen transitief, maar in 't Mndl. ook met genitief, zoals elders. — Evenzo † *vermiden* (*-mijden*). Met genitief: *die sijns .. heeft vermijt* Hildeg. 87, 220.

† *missen*, *gemissen*, het laatste perfektief. Ohd. *missen*, Oe. *missan* met genitief, Mndl. evenzo, maar ook met *van* en dikwijls absoluut, terwijl *gemissen* vaak, *missen* zelden transitief is, zie MW. 2, 1361 vlg. en 4, 1730 vlgg. Voorbeelden: Mndl. *een stat die onderlinghe twist heeft alder eren ghemist* Wrake 3, 533, *dat quam bidis dat so har sin gemesset hadde sire cracht* Lev. Lutg. 2, 6099, *Herodes heeft voerwaren van sinen sin ghemist* Profijt. Liedeb. 9, 8², *die trouwe sayde, hi heeft gemist* Vad. Mus. 1, 346, 53; ook *den man heeft claer sijns sins ghemist met uwen smijtene* (hs. *snijtene*) Nu noch 115 zal hier wel bijhoren (*den man* nominatief). Over 't Nndl. zie men NW. en over 't onpersoonlik gebruik § 139.

† *vermoeden*, nu uitsluitend transitief, komt in 't Mndl. ook met een genitief voor: *des sy cleyn hadden vermoet* Hildeg. 38, 17. Van het perf. van 't simpleks *moeden* m. gen. geeft MW. geen afdoend voorbeeld. [2])

§ 103. *heme annemen* m. gen. is, als Nhd. *sich annehmen*, ontstaan uit de oudere en in 't Mndl. ook bekende konstruktie met de akkusatief (zo b.v. bij Maerlant, naar 't schijnt geregeld). Het vb. was dus transitief en had buitendien een refleksieve akkusatief bij zich (geen datief, zoals MW. 1, 127 wordt gezegd, vgl. Mhd. *ich nime mich ane*, Nhd. *ich nehme mich an*;

[1]) De bewering in 't NW. 4, 854, dat in 't Ohd. ook de genitief voorkomt, berust op een vergissing. Waarschijnlik is in (*er*) *gehancta sinero kelusta* in de Beierse bewerking van Notker's Psalmvertaling 1, 1 *sinero kelusta* voor een genitief aangezien, terwijl het datief is: 'hij gaf aan zijn begeerte toe'. Het St. Galler hs. heeft: *er hangta sinero geluste*.

[2]) In *hadde si haers lieves ghemoedet daer, si hadde* enz. (irrealis) Parth. 4963 is het eerste hulpww. in 't hs. weggesneden en door Bormans aangevuld.

bij *an* behoorde, als het een richting aanduidde, een akkusatief). Maar ook met gen. rei heeft het *hebben*, b.v. *van den voirs. goeden luden van Diest, die hem des geschils eenichsins aengenomen hebben* (a°. 1414) bij STALLAERT 1, 24, vgl. *want Jan van den Werve, Jan van Foreest ... hem ane ghenomen hebben heren Jacobs, scout van Moerdrecht, te ghelden* Mieris 2, 303*a* (a°. 1323).

† *genieten*. Nevens de transitieve konstruktie komt in 't Mndl., als in 't Ohd. en Oe., de genitief voor; daarnaast *an* of *van*. In 't Nndl. vindt men meestal het laatste, maar ook het absoluut gebruik en het transitieve (in andere betekenis), zie NW. Met de genitief heb ik geen voorbeelden, maar vgl.: (dat zij) *van allen anderen gebuerliken rechten ... hebben geschoten* (d. i. schot betaald) *ende genoten* Oork. v. Helmond 95 (a°. 1415). Nndl. *ik heb* (*ervan*) *genoten*.

onnen, † *g(e)onnen* (*gunnen*). Ohd. en Oe. met genitief-objekt, evenzo dikwijls Mndl. (daarnaast akk.), maar ook zonder objekt. Alleen van het laatste gebruik en het transitieve heb ik voorbeelden (vgl. echter § 300): *nochtan hebdi mi bat gheonnen dan dien gonen die mi verwan* Alex. 6, 858; *sijn cleenoden ... die hi hoir lieflic hadde ghegont* MLoop 2, 3979, met objektszin (als Oe.): (*sy*) *hadden* (opt.) ... *den anderen ghegonnen in haren rechten te bliven* Matthijsz. 25, 4. Het absoluut gebruik stierf in 't Nndl. alras uit (NW. 5, 1281 vlg.), terwijl de genitief geheel door de akkusatief werd vervangen.

§ 104. † *plegen, plien*. Ohd. *pflegan* en Oe. *plēon* met genitief-objekt, evenzo zeer dikwijls in 't Mndl., b.v. *nit lange en heft si dis geplegen* Lev. Lutg. 2, 4199, dgl. 8639, *u schelden, dis gi geplogen hebbet nu* ald. 5019, dgl. 4565, 8559, 8566, *nu hort dan wis heft geplon die goede man* 11840, *din eigen wille, din oude seden ende din quade gewonden dir du geplogen heves* Limb. Serm. 553, 10, voorts een 20 voorbeelden MW. 6, 443 vlgg. Daarnaast met *van*: *van desen spele hebdi alte langhe gheploen* Segh. 10233, vaker met de akkusatief, b.v. *diet hadde gheploghen menichwerf* Hildeg. 127, 29, verder in gevallen als *elc soude ten andren comen alsi te voren hadden geplogen* Limb. 9, 871; *de ghone diese ghecostumert ende gheploghen hebben te rumene* Vad. Mus. 4, 111, 8, *ghelijc zi ... gheploghen hadden te ghebrukene* Kron. v. Vlaend. 2, 263, 11, met inf. voor part.: *had pleghen te wonen* D. Bijb. Hesth. c. 1 (Tijdschr. 11, 175). In de hedendaagse taal komt een perfektum alleen voor bij *plegen* 'bedrijven', trans., b.v. *deze man heeft een misdaad gepleegd*, benevens bij *verplegen*, trans.

roeken 'acht slaan (op)', 'geven (om)' m. gen., evenals Ohd. *ruohhen*, Oe. *reccan*, zie MW. 6, 1510 vlgg. Ook met voorzetsels, evenals Oe. (*be*) en Osa. (*umbi*) enz., b.v. *hy en heeft niet geroect van dijnre wet* Haagse Bijbel 1, 248*b*, met akk. en met dat., het laatste b.v. *den goden en heeft hi niet gheroect* MLoop 4, 1397.

§ 105. *besaken* 'ontkennen, verloochenen', m gen.: *oc hevet si altoes besakt dis goedes dat men sach an hare* Lev. Lutg 2, 1252. — † *missaken* (*miszaecken* enz., nu verouderd), hetzelfde, b.v. *so dat tfolc in dien daghen Gods al hadde missaect* Lsp. 1, 48, 11, *hi heeft der vierten nu missaect* ald. 2, 21, 10. Nndl. (vroeg) trans., zie NW. 9, 886 vlg. — † *ontsaken* (KIL. *ontsaecken*) 'loochenen', 'verstoten'. Altans in de laatste bet. met genitief (vgl. Oe. *onsacan* m. gen. of akk.): *daer hi heeft hi haers* (nl. *sijns wijfs*) *ontsaect ende deedse uut sinen bedde* Brab. Y. 2, 4557.

† *versaken* (*verzaken*) 'verwerpen' enz., o. a. m. gen., maar elders (Ohd.,

Oe., Mhd.) komen ook andere konstrukties voor. B.v. *hier bi hevet hi haers versaect* Sp. 4[1], 37, 20, *doe seide ihesus: „Lieve moeder, hi hevet mijns versaect"* Marialeg. 1, 26, 23, soms m. akk., gelijk altijd in 't Nndl. (daarnaast met weggelaten objekt, b.v. *hij heeft verzaakt*, bij 't kaarten); vgl. uit de 15e eeuw: *doe seide die duvel: „so moetstu versaken dijns gods ende sijnre moeder maria." Doe versaecte hi sinen god* enz. Marialeg. 1, 25, 9 vlgg., *du hebste dijn god ende dijn scepper ende mijns versaect* ald. 26, 6. Het adjektief *versaect* 'afvallig' behoort bij het refleksief, vgl. Ohd. *farisahhu mih* 'abrenuncio' Gl. (Graff 6, 75) en Mhd. *sich versachen* m. gen. Voorbeelden: *die versaecte kersten, die dair mammalucken ghenoemt syn* Breidenb. 101r., 26, *der versaecter kersten* ald. 42, *die boesheit van veel versaeckte kersten, die dat heilighe gheloue Cristi versaect hadden* 154r., 17. Vgl. *vernoyeert*, 16e eeuw *verloochent*, met dezelfde betekenis (§§ 57, 102).

(ge)sinnen 'begeren', m. gen., evenals bij Otfrid, b.v. *den luden die des gesonnen hebben* Arch. v. Buren 122, 3 (a°. 1410), *die der* (zo MW. 2, 1650 voor *den* in de afdruk) *hulpen ghesonnen heeft* Nijh. 2, 130, 1. Ook met weggelaten genitief: *(hij) heefft ghesonnen ende ghebeeden den voerg. richter dat hij hem een vondenis gheue* Arch. v. Buren 90, 21 (a°. 1406).

versweren 'afzweren', m. gen., b.v. *hebstu dichtens versworen?* 2. Mart. 13. Anders Oe. (m. dat.) en Oudfri. (m. akk.). Over het adjektief *versworen* zie men § 57.

vertiën 'opgeven', 'afstand doen (van)', 'weigeren', m. gen. als Ohd. *firzîhan* (vgl. Osa. *aftîhan*, Oe. *oftēon*), b.v. *ommi hevestu als vertegen* Hadew. Proza 131, 17 (22, 380), *der salmodien ... hevet si vertegen* Lev. Lutg. 2, 7537, dgl. 8821, met refleksieve gen.: *du hefs dins vertegen* Limb. Serm. 608, 5 vlg., dgl. 3, Ruusbr. 3, 32, 23. Ook met akk., b.v. *hoe si... haer eyghen goetdunken verteghen hebben* Ruusbr. 3, 39, 16. Mnd. ook met *op*, b.v. *(wy) hebbet daerup verteghen* Oork. Oldenzaal a°. 1417 (Tijdschr. 24, 252, 7 vlg.).

§ 106. † *vanden* 'bezoeken' enz., nu verouderd behalve in tongvallen, had in 't Osa. en Oe. de genitief, in 't Mnd. en Mndl. daarnaast de akkusatief. Met genitief b.v. *die ... mijns selve hevet gevant* Franc. 8816. Vgl. Boekenoogen 1105 vlg.

† *gewagen* 'melding maken', vanouds met gen. rei, blijkens Ohd. *giwahinen* (daarnaast afhankelike zin); in 't Mndl. nog dikwijls zo, maar ook met *van*, gelijk tans uitsluitend (vgl. NW. 4, 2007), of met de akkusatief (ook Vroeg-Nndl., zie ald. 2006). Voorbeelden van het intransitief gebruik: *dat Anubis, een god, hadde gewagen dis* Sp. 1[7], 3, 17 (MW. 2, 1856), *der drie echterster heeft hi mede ghewaecht van haerre vromechede* ald. 2[6], vorredene 16, *ende hijs den goden niene hadde gewagen* Rose blz. 252, vs. 236; Nndl. *de verschillende schrijvers ... hebben bijna uitsluitend van de duitsche en britsche troepen gewaagd* Knoop 1, 4, *de hele stad heeft ervan gewaagd.* [1])

wachten 'hoeden', 'verplegen', m. gen., b.v. *sine broedere .., die sijns... goedertierlike ebben gewacht* Franc. 5423, *die coemanne diere ghewacht hadden* Limb. 6, 2628; ook in de betekenis 'verwachten', b.v. *gheens gastes en heb ic ghewacht* MLoop 2, 3351, maar daarnaast met voorzetsels, b.v. *daer men al den nacht na hem heeft ghewacht* 'op hem gewacht had' Limb. 2, 1434,

[1]) Mogelik hebben we in dit en dergelijke gevallen te doen met een mengsel van *gewagen* met *wagen* 'bewegen, wankelen, slingeren' (NW. 4, 2006. 2008).

so heeft Danaus daer op ghewacht MLoop 4, 1058, of absoluut: *ic hebbe ghewacht van uren turen* Esmor. 172. Ook wel transitief, evenals *gewachten* 'behoeden' enz. Over het adjektief *bewacht* zie men § 57.

verwanen 'bedenken', 'betrachten', m. gen., evenals Mhd. *verwænen*: *in al dien daer du mijns willen in verwaent heves* Hadew. Proza 128, 8 (anders v. Mierlo 16, 273). Over het adjektief † *verwaent* zie men § 57.

waerden (oostelik) 'verplegen', m. gen.: *soe hebben wi siure gewaert soeven dage* Heiligenlev. 45, 31, vgl. *wardende* m. gen. Proza-Serv. 14, 11 vlg.

Vroeg-Nndl. *wenschen* komt met de prepos. *om* voor, b.v.: *ick heb om u gewenscht* Vondel 4, 235, 14, maar blijkens Ohd. en Oe. had het vb. vroeger de genitief.

§ 107. Al de bovenbedoelde ww. blijven dus aan *hebben* trouw, ofschoon naast imperfektieve, als † *beiden*, † *derven*, † *begeren*, verscheidene perfektieve staan, zoals † *vergeten*, † *gehengen*, † *vertiën*, en andere, b.v. † *ontberen*, † *ontbiten*, beide 'karakters' bezitten. Opmerking verdient de ontwikkeling van de omschrijvingen bij *vergeten*.

Van enige ww. is het onzeker, of ze in deze groep thuishoren, daar men niet kan weten welke konstruktie ze hadden toen het omschreven perfektum ontstond; aan de andere kant zullen er tal van ww. onder A. 3. behandeld worden die mogelik vroeger een genitief-objekt bezaten.

A. 3. Imperfektieve intransitieve Werkwoorden.

§ 108. Deze afdeling omvat het merendeel van de niet-samengestelde en vele samengestelde intransitieve ww. Bij het geven van voorbeelden beperken we ons in hoofdzaak tot de ook uit 't Mndl. bekende vba, zo mogelik met een of meer bewijsplaatsen uit dat tijdvak, en waar nodig ook uit het Nndl. De toevoegsels MW. en NW. duiden aan dat in 't Mndl. en Ndl. Wdb. andere plaatsen te vinden zijn. Over 't algemeen is Paul's indeling (167 f.) gevolgd. Ettelike van de ww. worden ook transitief gebezigd.

a) Verba die een min of meer vrijwillige werkzaamheid aanduiden, b.v. † *arbeiden* (*Jhesus Cristus, die also sere heft garbeit, dat al sin lighame sweitde bludegen sweit* Limb. Serm. 511, 16, MW.), † *asen* 'vreten', 'met aas vissen' (*als die cabbeljauwer gheaest hadden* Matthijsz. 120, 36), Nndl. *azen* 'belust zijn' (*op*), † *baden* (*ic hebbe . . ghebaet* Buskenbl. 106), Nndl. *bakken* 'triktrakken', † *beden* (*soe heeftmen wel ghebeedt* Ruusbr. 3, 35, 2; nu alleen dial.), Nndl. *bedelen* (= Mndl.), id. *beitelen*, id. *bellen* (= Mndl.), id. *bennhazen*, id. *beuzelen*, † *biechten* (zie § 109), Nndl. *bluffen*, id. *boeleren*, *bohord(er)en* (*als men gebohourt hadde* Invent. v. Brugge 4, 474), Nndl. *boerden* (= Mndl.), *boerten* (zie NW.), † *boren* 'forare', † *da(ge)dingen* enz. (vgl. Nd. *do sij hadden ghedeghedinghet mitten scepenen van den steden* Rek. d. Cam. 3, 52, 24, MW.; Nndl. *dat Gornichem gedaadigd hadt* Verv. op Wagen. 17, 26), † *danken* (*dat si der Godes mogentheiden dis heft gedankt* Lev. Lutg. 3, 5613, MW.), † *delven* (*als zy ghedolven hadden tot Sint Joris in Distelen* Froissart 3, 3, 34), † *denken* (*ic heb recht op u gedocht* Rein. 2, 6566; ook trans.), † *dienen* (*alsoe si den duvele ende den sonden ghedient hebben* Ruusbr. 3, 247, 12, *Maria hadde ghedient voer hare* Beatr. 857, MW., NW.; zie ook § 111), † *dingen* (*mer doe die werde Godes brut hadde echt din langen dach al ut gedingt, ende si wart echt geware dat Got ne wilde nit dor hare noch don* enz. Lev. Lutg. 3, 3135, vgl. 2, 12666, Nndl.

dingen naar), † *disputeren* (*dos heft die welgerakde maget gedisputeert* Lev. Lutg. 3, 1943), Nndl. *dobbelen* (= Mndl.; *hebben ... ghedobbelt* Everaert 28, 235, dgl. nu), id. *doeien* (= Mndl.; Vroeg-Nndl. met *naar*: *het eenich wit, waer naer ick heb ghedoeld* Starter 511, 19; nu met *op*), Nndl. *flemen*, id *flikflooien*, *foretteren* (*dat die heren van Helmont over 35 jaer ... geforetteert hebben* Oork. v. Helmond 70), † *gissen* (*dat si niet te meer van man en wijst, noch daer op en hadde gheghijst* Rubben 153, dgl. VONDEL; nu met *naar* of trans.), Nndl. *gluren* (zie NW.), id. *goochelen* (Mndl. *gokelen*), † *grasen*, Nndl. *grijnen*, *grienen* (= Mndl. *grinen*), id. *hameren*, *hantslagen* (*wi hebben ghehantslaghet* Hs. 71 Luk. 7, 32, MW.), Nndl. *haspelen* (= Mndl.), id. *heers(ch)en* (= Mndl. *heerscen*), † *horen* 'luisteren' (met opt. pt. *addi ghehort na onsen Here* Rijmb. 296), Nndl. *gehoorzamen* (= Mndl. *-samen* MW. 2, 1147), id. *huichelen*, id. *ijveren*, id. *jammeren* (= Mndl. *jam(m)eren*), id. *jokken* (= Mndl. *jocken* 'schertsen'), id. *jubelen*, † *callen* (*nu heb ic van den kemelen gecallet* Nat. Bl. 2, 628, MW.), Nndl. *kampen* (= Mndl. *campen* naast *kempen*), id. *kaarten*, id. *kegelen* (= Mndl.), id. *keuvelen*, † *kiken* (*kijken*), † *kiven* (*kijven*; *als si langhe tijt gekeven hadden* Pass. S. (a° 1489) 58*d*), † *clagen* (*den geenen .. daer hy over geklacht heft* O. Vaderl. R. 1, 147, 42), Nndl. *knikkeren*, *coeren* 'de wacht houden' (Nd. *die op der Brincpoerten ghecuert hadde* Rek. d. Cam. 3^2, 389, 24, MW.), Nndl. *kolven* (= Mndl. *colven*), *comanscappen* (*dat hij mit dat pont sijns verstants ... well ghecomenscapt heefft* Breidenb. 96*r*., 33), Nndl. *konkurreren*, id. *konverseren* (= Mndl. *converseren*), id. *kozen* (= Mndl. *cosen*), id. *minnekozen*, id. *kouten* (= Mndl. *couten*), Vroeg-Nndl. *kwikken* (NW. 8, 804 vlg.), Nndl. *kwispelen*, id. *kwispelstaarten*, † *liegen* (*du heves gheloghen* Floris 3316, MW.), Nndl. *lonken*, id. *luisteren* (= Mndl. *lunsteren*), id. *middagmalen*, † *micken* (*nu hevet dat paepscap gemeet omme Lazaruse te verslane* Sp. 1^7, 21, 12, *menech ... die uptie rastheid heeft ghemeet* Rijmb. 29716, *Parys ... heft saen op hem ghemiet* Troyen hs. 22071, MW.; Nndl. met *naar*, *op*), Nndl. *mokken*, *muren* (*ten sesten male hebben si ghemuert op een salich fundament* Hildeg. 64, 158), Nndl. *muizen* (= Mndl. *musen*) 'muizen vangen', 'peuzelen', *musen* 'peinzen' (*al daer hi heft gemuset op* Lev. Lutg. 2, 146), [1]) Nndl. *naaien* (= Mndl. *naeyen*), id. *nestelen* (= Mndl.) 'zijn nest maken' (zie NW.), Vroeg-Nndl. en nog Belg. ook *nesten* (= Mndl.; NW. 9, 1862), Nndl. *neuzen* 'snuffelen', 'kijken', id. *ogen* (16ᵉ eeuw: *heb ... op lijffs gesonthayt .. geoocht* Tijdschr. 21, 165, 33, NW., Fri. *eagje*), † *ordelen* (*oordelen*; *du hefstu wale ghordeelt* L. v. J. 199, 17), † *orlogen* (*oorlogen*; *so hebdi georloget met eren* Lorr. 1, 1578), *palen* (*dat dat vole vermaledide so verre ghepaelt heeft ende ghemeten* Oversee 35, MW.), *parlementen* (*als si gheparlement hadden daer of, sciet alte male dat hof* Vl. Rijmkr. 2393), Nndl. *parlementeren*, † *passen* (*op*) 'zorgen (voor)', 'letten (op)' (*drie groote poenten, daer ic niet op en hadde gepast* Marialeg. 2, 92, 21), † *pensen*, (*peinzen*; *gi hebt gepinst al dese weke* Lanc. 3, 8588), *pertriseren* (*dat die heren van Helmont ... gepartrizeert .. hebben* Oork. v. Helmond 70),

---

[1]) Waarom VERDAM, MW. 4, 2021 bezwaar maakt om *musen* 'peinzen' van Ofra. *muser* af te leiden, en het liever als een gewijzigde betekenis van *musen* 'muizen vangen' verklaart, is mij niet duidelik. Me. *muse(n)*, Ne. *muse*, van Ofra. *muser*, tegenover Me. *mūse(n)*, Ne. *mouse*, uit Oe. **mūsian* = Mhd. Mnd. *musen*, wijst toch overtuigend in een andere richting.

Nndl. *peuzelen*, *pinen* (*des daghes hadden seer ghepynt die ten doden hadden ghegaen*, *dat syt al hadden voldaen* Troyen hs. 31118, *want sire lange na gepint heft* Limb. Serm. 544, 3, MW.), † *pleiten* (*an den proeuende* . . . *dair sij omme ghepleyt hebben* Arch. v. Buren 401, 6), Nndl. *ploegen* (= Mndl.), id. *plunderen* (= Mndl., vgl. MW.), † *pogen* (*die wilen na den Godes danc gepoeget hadden* Lev. Lutg. 3, 4008, dgl. 2070; nu alleen met supinum, zie § 62), *polsen* (*ic hebbe al desen dach ghepolst om mele te soeckene te minen kinde* Belg. Mus. 10, 52, 46; nu trans.), Nndl. *pompen* (vgl. MW.), id. *poppen* (*menigh*, *daerse lang meé heeft gepopt* Vondel 3, 126, 11), id. *pralen*, id. *prijken* (= Mndl. *priken*), id. *pronken* (= Mndl.), id. *pruilen* (= Mndl. *prulen*), † *raden* (vgl. Ohd. § 42; *dattu mi dicke eerlic ende wijselic gheraden hebste* Marialeg. 1, 305, 8, dgl. Nndl. en bovendien: *hij heeft er blijkbaar maar na*(*ar*) *geràden*; ook trans.), *ramen* (*want hoverde heeft des geraemt* Rincl. 885, zie MW., *so hebstu daer wel na geramet* Hs. v. 1439, *f.* 257*a*, nu trans.), † *rasen* (*wye dat eenwerff heeft gheraest*, *sijn aensicht staet altoes verbaest* MLoop 2, 41), Vroeg-Nndl. *reyen* (= Mndl.; met inwendig objekt 16[e] eeuw: *ghy hebt menighen rey ghereyt* Mar. v. N. 92), Nndl. *roemen* (= Mndl.), id. *rouwen* 'rouwdragen', *runen* (*omdat hij* . . . *veel gerunt ende geraden heeft*, *dat tot twidracht ende onbehagen onser stat gedragen heeft* R. v. Utr. 1, 264, 15, misschien trans.), Nndl. *schaken* (= Mndl. *scaken*) 'schaakspelen', id. *gekscheren* (vgl. Mndl. *sceren*(*en*)), id. *schermen* (= Mndl.; Ohd. tr. en intr., Mndl. gwl. intr., Nndl. altoos), † *scermutsen* (*dat sij des dijnxdages geschermutst hadden tegens hoir volk* Froissart 1, 379, 27, dgl. 294, 4, MW.), Nndl. *schermutselen*, id. *schertsen*, † *sien* 'kijken' (*ghi hebter qualije omme gesien* Ferg. 1487, Nd. met opt. pt.: *waerna dat sie gesien hadde* Diepenveen hs. 187, 23, dgl. nu nog vooral in Nd. streken), Nndl. *zien* m. supinum 'pogen' (opt. *ik zou eerst hunne liefde hebben zien te winnen* Burgerhart 257, zie § 62), id. *slaven* (*die* . . . *gheslaeft hebben* Everaert 32, 656), † *smeken* 'mooi praten' enz., nu 'dringend verzoeken' (*die hairtoich hadde soveel gesmeyct* Froissart 1, 59, 5; ook trans., zie MW. 7, 1358 enz.), Nndl. *smullen* 'schranzen', id. *snauwen* (= Mndl.), id. *snuffelen*, † *sondigen* (*nu heeft dese mensche ghesondicht yeghen den vader* Marialeg. 1, 17, 17 e. e.), † *sorgen* (*daer ic altoes voer ghesorget hebbe* Marialeg. 1, 44, 20), † *spelen* (*du hebste ghenoech ghespeelt* Marialeg. 1, 174, 10. 17; NW.), † *spinnen* (*daer so* (dages) *omme hadde ghesponnen* Rein. 733, vgl. hs. *f*; ook trans.), † *spitten* (*dus heift hi over niet ghespidt* OVl Lied. e. G. 389, 84), Nndl. *speuren* (Mndl. *sporen*), † *spotten* (*die du dicke te-broken hebste ende daer mede ghespot* Con. Somme[2] 238, 9), Nndl. *stampen* (= Mndl.), id. *staren* (= Mndl.), id. *starogen* en andere afleidingen van *oog*, id. *stemmen*, id. *stoeien*, † *striden* (*strijden*; *die kerke* . . . *daer die keyser up hadde ghestreden* Sp. 4[3], 26, 80), † *stud*(*i*)*eren* (*het was een clerc ende hadde ghestudiert in medecinen* Marialeg. 1, 136, 1), Nndl. *zwoegen* (oorspr. geluidsww.), *talen* 'spreken' (*tirst dat die sile in derre wise getalet hadde* Lev. Lutg. 2, 2078), Nndl. *tieren* (= Mndl.; 16[e] eeuw: *sen heift ommer nv zo niet ghetiert* Everaert 10, 346, vgl. Fries *tierje*, *him tierje*) 'razen', id. *tobben* (oorspr. trans. 'trekken, slepen'? vgl. Franck, Etym. Wdb. 1016), *tornieren* (*si seiden tot hem dat hi alte vromelic ghetorniert hadde* Marialeg. 1, 56, 13), Nndl. *tornooien*, id. *toveren* (= Mndl.), id. *trappelen*, id. *treuzelen*, id. *turen* (= Mndl.), id. *twisten*, (id.), † *vechten* (*wi* . . . *hebben met hem ghevochten* Brand. 2033), † *viss*(*ch*)*en* (*want zij* . . . *tachter gevist hebben* Enq. 17, 22), Nndl. *vloeken* (= Mndl.), *vroliken* (*des*

nachts, als sy te bedde quamen, ende sy ghevrolict hadden tsamen MLoop 4, 1034), Nndl. *wedden* (= Mndl.), id. *weiden* 'grazen' (= Mndl.), † *werven* (*dat sij daromme niet geworven en hebben* Statutb. v. Mstr. 82, 24 vlg.), Nndl. *weven* (= Mndl.), id. *woeden* (id.), id. *woelen* (id.), id. *worstelen* (= Mndl. *wersteIen, worstelen*), id. *wroeten* (= Mndl.), id. *wrokken*.

Al deze ww. worden zonder uitzondering met *hebben* verbonden.

§ 109. De aandacht verdient † *biechten* 'de biecht afleggen', tr. 'in de biecht belijden', een latere toepassing van een op zichzelf al vrij jong ww. In 't Ohd. komt dit niet voor, wel *gejihten*: *pirgo ih mih, daz ih minero sundon iehen neuuile, dú geiihtest mih iro* 'doet ze mij belijden' Notk., Ps. 138, 8. Een dergelijke betekenis, nl. 'iem. de biecht afnemen', d.i. '(zijn zonden) laten belijden' heeft Mhd. *bihten*, Mndl. *biëchten, biechten*, Mnd. *bíchten* m. akk., dat in deze zin in 't Vroeg-Nndl. nog wel voorkomt (NW. 2, 2534). Van de persoon die de belijdenis van zonden aflegde werd in 't oudere Mndl. het refleksief *heme* (akk.) *biechten* 'zich zuiveren door de biecht' gebruikt, evenals bij het synonieme Me. *shrīven* (Oe. *scrīfan*) tr. 'de biecht afnemen' *him shrīven* 'de biecht afleggen'; ook dit gebruik leeft in de 16ᵉ en 17ᵉ eeuw (NW. t.a.p.) en in 't Limburgs (b.v. Mstr. *zïγ bēχtə*) nog voort. [1]) In gevallen als Lanc. 2, 5053 *als die ridder was gebiecht ende Goede ontfaen hadde ende berecht* ligt het 't naast voor de hand, *was gebiëcht* (= Me. Ne. *was shriven*) als passief perfektum van *biëchten* 'de biecht afnemen' op te vatten, maar men kan ook, zoals VERDAM, MW. 1, 1242 doet, *gebiëcht* als adjektief bij het refl. vb. beschouwen, vgl. § 57 (het perfektum hiervan is echter *hi heeft hem gebiëcht*). Pas later treedt voor *heme biechten* een intr. vb. *biechten* 'de biecht afleggen' in de plaats (evenzo in 't Me. *shrīve*), en dit vb. vergt, als zijnde niet-mutatief, *hebben* als hulpww., b.v. met de opt. pt. *alse ofte ghi niet ghebiecht en haddet* Ruusbr. 3, 147, 15 var. (andere hss. *waert*), evenzo *of hy niet ghebijcht en hedde* Tijdschr. 22, 64, 35 (a°. 1451, oostelik), voorts *al scijndent .. dat hy ghebijcht heeft* ald. 38, *als hij dus ghebiecht hadde* Tijdschr. 25, 137, 34 (2ᵉ helft 15ᵉ eeuw), *die ... niet van berouwe gebiecht hebben* Proza-Sp. d. S. 64, 21, *als hi gebiecht heeft* Con. Somme[2] 416, 32, *of hij wel ghebiecht heeft* ald. 417, 17, dgl. 22 (daarnaast in enigszins andere betekenis *si hebben berou ende zijn gebiecht van haren sonden* 453, 14). Dit gebruik is nog het gewone. De laatste stap was de verbinding van het vb. in de zin van 'belijden' met de acc. rei, waarvan MW. 1, 1243 een enkel voorbeeld geeft uit de Gest. Rom. (a°. 1481), en die later meer in zwang komt (NW. 2, 2533 vlg.), vooral ook in de samenstelling *opbiechten*.

Talrijk zijn de samengestelde ww. die tot dezelfde groep behoren als de in § 108 genoemde simplicia, b.v. met *an-* *anstriden*: *Jan .. had anghestreden dat huys* Stoke 7, 509, MW. (oorspr. met akk. van richting, maar als transitief beschouwd), Nndl. *aanwerken* 'voortmaken met werken'; met *af-* Nndl. *afkijken* (van iem.); met *door-* Nndl. *doorwerken*; met *in-* Nndl. *instemmen*; met *me(d)e-* Nndl. *me(d)edingen*, id. *me(d)erechten*, id. *me(d)ewerken* (ook Mndl.); met *mis-* *misbóren* 'misdrijven' (2 voorbeelden met de opt. pt. MW. 4, 1654 vlg.), *misdóen* (zie § 71), *misgrípen* (*wi .. hebben ... mesgrepen iegen u sere utermaten* Lev. Lutg. 2, 4759, MW., ook met genitief: *up Baren ..., die ... beterde dies hi hadde mesgrepen* Amand 1, 5433),

---

[1]) De verhouding is hetzelfde, maar de ontwikkeling ietwat anders bij Russ. *ispovédat'* 'de biecht afnemen', *ispovédatsa* 'biechten'.

misuséren (*dat zij daerin mesuseert ende mesgrepen hebben* Cout. v. Brugge 1, 423, 13, MW.), *miswérken* (zie § 89), Nndl. *mísgooien*, id. *mísgrijpen*, id. *mískijken*, id. *mísraden*, id. *místasten* (bij *gooien naar* enz.); met *na*- Nndl. *nakijken*, *naogen* (iem., nu trans.), id. *nawerken*; met *op*- Nndl. *oppassen* (absoluut of met *voor*), id. *opzien* (*tegen*); met *óver*- † *overgripen* 'misdoen' (*van dat die van der Sluus mesdaen ende over ghegrepen hadden* Invent. v. Brugge 2, 145, zie NW. 11, 1725); met *rond*- Nndl. *rondkijken*; met *tegen*- Nndl. *tegenwerken*; met *terug*- Nndl. *terugwerken*; met *toe*- Nndl. *toekijken*, id. *toelonken*, id. *toezien*, id. *toestemmen*; met *uit*- Nndl. *uitzien* (*naar*); (perfektum) Nndl. *de man heeft uitgeraasd*, *uitgetierd*, *de Vesuvius heeft uitgewerkt*, *de storm heeft uitgewoed*, 16e eeuw *so heb ick uutghebacken* Mar. v. N. 589 (zie § 114), enz. enz.

§ 110. *b*) Verba die een opzettelike onthouding te kennen geven, b.v. Nndl. *luieren* (uit Mndl. **loyaerden?* vgl. *beieren* uit Mndl. *beiaerden*, *verbasteren* uit *verbastaerden* Kil.), *lanterfanten*, *nietsdoen*, † *vasten* (*ic hebbe ghevast ende ghelesen* Beatr. 210). Bij het laatste zou men van het oudste, transitieve gebruik kunnen uitgaan (vgl. Got. *fastan*), als bij *nietsdoen*.

§ 111. *c*) Verba waarvan het subjekt een werkdadig persoon of ander wezen, maar evengoed een ding, eigenschap of iets dergelijks kan zijn, b.v. Nndl. *baten* (= Mndl. *baten*; Oe. *batian* betekent 'beter worden, baat vinden', maar al in 't Mndl. is het vb. meestal synoniem met 'helpen', 'het beter maken', zie MW.), [1]) *daren*, † *deren* (Mndl. als Ohd. en Oe. m. datief, maar ook al m. akk., meestal niet te onderscheiden, dgl. Nndl.), † *dienen* (zie § 108), † *helpen*, *hulpen* (Osa. m. dat. pers., maar Ohd., als Mndl., ook met acc. pers., in alle drie ook absoluut; voorts nog andere konstrukties in Got., Oe., Mndl.; Nndl. buiten de verbinding met een volgende infinitief vaak transitief, blijkens passief *daarmee is hij niet geholpen*, tegenover Nhd. *damit ist ihm nicht geholfen*), *nosen* (Gl Lips. *nōsada* 'impediuit') 'schaden' (Mhd. Mnd. *nōsen* onzeker; Mndl. m. dat. of akk., vaak niet te onderscheiden), † *profiteren* 'voordeel aanbrengen' (Plantijn *proffijteren*, nu in deze betekenis verouderd), † *scaden* (Ohd. *scadōn* m. dat., Mndl. m. dat. of akk., Nndl. meest trans.), vermoedelik ook † *reiken* (Mndl. *reiken* (*metten handen*) *na*, zie MW. en Hadew. Proza 92, 8 (293, 79), Nndl. 'zich uitstrekken', vgl. Ohd. *reihhen*, Oe. *rǣcean* intr.; daarnaast Mndl. trans.), *scadigen* (dat. naast acc. pers. onzeker), † *strecken* (Mndl. synoniem met *hem strecken* 'zich uitstrekken'), *vromen* (casus onzeker). Vgl. verder § 137.

Voorbeelden: Nndl. *het schreien heeft* (*hem*) *niet gebaat*; *van siecheden die u heeft gedart* Lanc. 4, 2814, Nndl. *het heeft ons niet gedeerd* (vgl. het pass. partic. in *ongedeerd*); Nndl. *het heeft tot niets gediend*, met supinum *hij had* (opt.) *dienen te komen*, zie § 62; *hoe dicken hi geholpen heret* Franc. 9199, Nndl. *het middel had goed geholpen*, *dat geld heeft ons niet geholpen*, met infinitief *menigen man hebbic helpen slaen* Ferg. 2920 en zie Tijdschr. 11, 174, Nndl. *hij heeft helpen verhuizen*, zie § 62; *di heret ghenost meest een sonde die du niet en vreest* Perch.-fr.[1] 2, 263, MW.; *profiteren* zie MW. 6, 722 de plaats uit Matth. Anal. 1, 241, 6; *ghy hebt hem te veel ghescaet* Troyen hs. 25287, *dat hy den Grieeken heft ghescaeyt* ald. 22078, Nndl. *het heeft* (*ons*) *niet geschaad*; voorts: Nndl. *dit wond heeft vroeger tot aan*

---

[1]) Het transitief gebruik (zie MW., NW.) is blijkbaar jonger. De bet. 'beter worden' nog Con. Somme[2] 431, 9 (irrealis).

de zee gereikt[1]); *ick en heb v oec niet ghescadighet* Proza-Rein.[2] 144, 22; Nndl. *het manna heeft de Joden in de woestijn tot voedsel gestrekt*; *het heeft dicke gevromt den here* Alex. 1, 607.

Samenstellingen: *hij* (*het*) *heeft meegeholpen*, *dit argument heeft sinds lang uitgediend* (zie § 114).

§ 112. *d*) Verba die het voortbrengen van een al of niet geartikuleerd geluid te kennen geven. Van de meeste komt in de Mndl. geschriften het perfektum niet voor, maar aangezien er geen enkele reden is om voor 't Mndl. een ander hulpww. aan te nemen dan in 't Nndl. gebezigd wordt, geven we niet uitdrukkelik op, bij welke vba we het perfektum alleen uit latere tijd kennen.

B.v. † *babbelen*, Nndl. *balken*, † *bassen*, † *blaffen*, † *blaten*, † *briescen*, Nndl. *brommen*, id. *brullen*, † *brusen* (*bruizen*, nu alleen dial., zie NW. 3, 1686), † *bruusscen* (*bruischen*, *bruisen*, z. ald.), Nndl. *bulken*, † *dronen* (*dreunen*), Nndl. *fluisteren*, id. *fluiten*, id. *gaggelen*, id. *gillen*, † *gnorren*, † *grimmen* (vgl. § 113), Nndl. *grommen*, *hellen* (*die slach heft anders niet gehelt dan of het ware* een *doureslach* Troyen var. 17428), Nndl. *hinniken*, † *hulen* (*huilen*), † *janken*, Nndl. *joelen*, id. *juichen*, † *cakelen*, *carmen* en † *kermen* (*du heves soe langhe gecarmt* Beatr. 673, MW.), † *kicken*, Nndl. *kirren*, † *clappen*, Nndl. *klapperen*, † *claterен*, † *cleppen*, Nndl. *klepperen*, id. *kletsen*, id. *kletteren*, id. *klikken* (Kil. *klicken* 'crepitare', vgl. *klik voor twaalven* enz.; nu in afgeleide betekenis 'aanbrengen' enz.), † *clingen* (*den clanc heeft wonderlijc geclongen* Kal. 8, 127, 26; nu verouderd), † *clinken*, † *clocken*, † *cloppen*, Nndl. *knallen*, † *knersen* (*knarsen*), Nndl. *knetteren*, † *knorren*, † *craeyen* (*daer te voren ... hadde eens gheeraeyt die hane* Rijmb. 26158), † *craken*, Nndl. *krassen*, † *criëren* (*den heralt, die ... gecrijert ende veel arbeyts gedaen hadde* Oorl. v. Albr. 263, 33; nu verouderd), † *crijsscen* (*krijschen*, *krijsen*), † *criten* (*krijten*; *sij hadde soo ... gecreten, dat* enz. Marialeg. 2, 226, 20), † *cronen* (*kreunen*; *alse die durele dus hadden gecroent* Merl. 2954, MW.), Nndl. *kwaken*, † *quedelen* (*kwelen*), Nndl. *kwetteren*, id. *kwinkeleren* (NW. 8, 810 vlg.), id. *lallen*, † *loeyen*, † *luden* (*luiden*; *veel vervaerliker dan die clocke gheluut hadde* Marialeg. 1, 155, 5)[2]), Nndl. *mompelen*, † *morren*, Nndl. *murmelen*, *murmeren* e. dgl., id. *neuriën* (verouderd ook *neuren*, zie NW.), † *praten* (*daer ic mit haer een luttelkijn hebbe gepraet* Sev. Wis. Volksb. 33*r*.), Nndl. *pruttelen*, † *rammelen*, † *ratelen*,[3]) † *reren* (*ghi ne hebt ons nit ghereert* L. v. J. 81, 40; nog in Nd. tongvv.), † *roepen* (*die vrouwe hadde so yammerliken gheropen* Marialeg. 1, 274, 19), † *rochelen*, † *rommelen*, † *rotelen* (*reutelen*), † *ruusscen* (*ruischen*, *ruisen*), † *scateren*, † *screien* (*doe dat die maghet sach, hevet si noch meer ghescreyt* Marialeg. 1, 261, 7,

---

[1]) Ofschoon in 't Mndl. Wdb. geen voorbeelden van de betekenis 'zich uitstrekken', 'strekken' worden gegeven, kan men onmogelik aannemen dat deze oude betekenis in 't Mndl. verloren was geraakt en in 't Nndl. uit het Hd. afkomstig is. Vgl. trouwens uit a°. 1380: *also verre als die ghereide have reickt* Statutb. v. Mstr. 104, 29, voorts *reycken* ... 'vergere' bij Kil., *hoe dat die tacken ... wyder uyt reÿcken* Linschoten 2, 2, 1, alsmede Nndl. *toereikend*, dat niet Hd. is (daarvoor *hinreichend*).

[2]) Mndl. *luden*, Nndl. *luiden* vertegenwoordigt zowel Nhd. *läuten* tr. en intr. (Mhd. *liuten*, Ohd. *hlûten*, Osa. *hlûdian*, Oe. *hlȳdan*, Fries *liede*) als Nhd. *lauten* (Mhd. *lûten*, Oudfri. *hlûda*), vgl. nog Heerls *lüə*, Mstr. *lüjə* (Houben), Nd. *ludn* naast *lȳdn* (b.v. Oostfri.).

[3]) Froissart 1, 277, 35 *dair* (druk: *doir-*) *ratelden ende blakerden die bannyeren ende standairden in den wint.*

met inwendig objekt: *dese maghet hevet tranen ghescreyt* ald. 262, 7), † *screeuwen* (misschien te lezen: *sij hadde soo geschrewt ende gecreten* Marialeg. 2, 226, 19, i. pl. v. *geschreurt*), † *singen* (*als die hane gesonghen hadde* L. o. H. 2296), Nndl. *sissen*, id. (*t*)*sjilpen*, id. *smakken* (bij 't eten), † *snappen* 'praten', Nndl. *snorken* of *snurken*, id. *snorren*, † *spreken* (*ic hebbe oppenbare gesproken in de werelt* L. v. J. 245, 38 enz. enz.), † *stenen* (*steunen*), Nndl. *stommelen*, † *suchten* ((*die bisscop*) *heeft hoghe ghesucht* Marialeg. 1, 348, 12), † *susen* (*suizen*), Nndl. *tikken*, id. *toeten*, id. *toeteren*, *wrenscen*.

Verba als *kletsen*, *praten*, *roepen*, *zingen*, *spreken* (ook transitief), waarbij de gedachte aan het voortbrengen van geluid op de achtergrond treedt, kan men ook bij *a*) of *e*) rekenen. Ettelike geluidsverba kunnen ook perfektief (momentaan) worden gebruikt, maar mutatief worden ze pas, als ze beduiden 'zich met (een zeker geluid) (gaan) voortbewegen', zie § 266.

Niet-mutatieve samenstellingen (met *hebben*) zijn b.v. die met *dóór-* 'voortgaan met', b.v. Nndl. *doorpraten*, *doorzingen*, *doorratelen*, en met *me*(*d*)*e*-, voorts o. a. † *misspreken*: *dat hi den here adde mesproken* Franc. 10126, NW., † *toespreken* (*hoe die maget utverkoren din vrowen heft gesproken toe* Lev. Lutg. 3, 2735; nu trans.), Nndl. *het uitgillen*, *het uitschreeuwen* e. dgl. (perfektief) met een later toegevoegd objekt *het* (vgl. Nhd. *ausschreien*, Nd. *dat ik vör wehdag meist lud utschreg'n harr* Sch. Weichs. 2, 196, 16), [1]) en Nndl. *hij heeft uitgebromd*, *uitgebruld*, *uitgeschreid*, *uitgesproken*, *uitgevloekt*; *heeft die vervelende kip nu haast uitgekakeld?* zie § 114.

§ 113. *e*) Verba die toestanden of verrichtingen van het dierlik lichaam aanduiden (de Nndl. zijn vaak uit onpersoonlike ww. ontstaan). Tot deze groep horen o. a. de volgende (waarbij weer mag worden aangenomen dat ze in 't Mndl. hetzelfde hulpww. hadden als in 't Nndl.).

† *ademen*, † *beven* (*dat heell eertrijck heefft ghebeefft* Breidenb. 6r., 2), Nndl. *bibberen*, † *blasen*, † *bloeden* (*selve haddi sere ghebloedt* Troyen var. 16854, dgl. hs.; MW.), Nndl. *braken* (vgl. Nd. *breken* 'overgeven', b.v. in Diepenveen hs. en in 't Gronings), id. *dorsten* (vgl. § 137), id. *dommelen*, id. *dromen* (§ 138), id. *dutten*, id. *etteren*, id. *fniezen*, † *gapen*, † *geeuwen*, Nndl. *gruwen* (§ 137), id. *gruwelen* (ald.), † *higen* (*hijgen*), † *hoesten*, † *hongeren* (§ 137), † *horen* 'gehoor hebben' (Nndl. *hij heeft altijd slecht gehoord*), Nndl. *huiveren* (oorspr. onpersoonlik? vgl. het synonieme Brab. *schúvərə*, Limb. *šúvərə* onpers.), id. *ijlen* (in de koorts), id. *ijzen* (Mndl. *eisen*, onpers.), id. *kleumen*, *clip*(*per*)*tanden*, Nndl. *klappertanden*, † *cochen* (*kuchen*), id. *koortsen*, † *cumen* (*kuimen*, nog dial., zie NW.: *mijn vrouwe die heeft lange gecuemt* OVl. Ged. 3, 111, 511 var.), † *quelen* (nu verouderd; *mijn vader heeft .VII. jaer gequolen* Mor. 1440, MW., NW.), *quellen* (oorspronkelik trans) 'sukkelen' (*doen hi ghequelt hadde een termijn* Brab. Y. 6, 7356, MW., NW.; nu verouderd), Nndl. *kwijnen*, † *lachen*, † *leven* (*die hevet ge sonder weelde geleeft* Hadew. Lied. 34, 43, MW.), Nndl. *mazelen* (zie NW.), † *niesen*, † *pissen* (*heb ic teghen die mane ghepist?* Con. Somme² 313, 1), Nndl. *pokken*, id. *proesten* (dial. vorm = Mndl. *pruusten*), id. *rillen*, id. *ruien*, † *severen*, † *sciten*, Nndl. *sidderen*, † *sien* 'het gezichtsvermogen hebben' (*die . . . was blent ende ne hadde in langhen tyden ghesien* Amand 2, 3010), *slapen* (*doe si aldus een wijl hadde gheslapen* Marialeg. 1, 319, 25, MW., met inwendig objekt *ic hebbe enen salighen slape gheslapen* Marialeg. 1, 197, 25), † *slumeren* (*sluimeren*), Nndl.

[1]) Ook Fri. met *it*, b.v. *it útgiere*, *it útgülje* enz.



smachten, smelten 'cacare', van vogels enz. (*doen die oude Thobias blint gheworden was vander swaluen die in sijn oghe ghesmeltet* (MW. voor uitg. *ghesmettet*) *hadde* Blome d. Doochd. 54),[1] † *snacken* of † *snaken* (17e eeuw: *hoe langh ick heb' gesnaeckt* Tijdschr. 11, 100, a°. 1686, *waerna gij eertijdts hebt gesnaeckt* ald. 128, nu *ik had naar water gesnakt*), † *snicken*, † *spuwen* (*spugen*), † *stamelen*, † *stameren*, Nndl. *stotteren*, † *sweren* 'etteren', † *sweten* (*ghi hebt ghesweet* Rein. 2, 3910), Nndl. *trillen*, † *waken* (*XV daghe hebben sy daer ghewaect* Troyen hs. 19944, *mijn God heeft wel ghewaken* Wal. 8380), † *wenen* (*van rowe groet heft si geweent* Lev. Lutg. 2, 790).

Niet-mutatieve samenstellingen zijn zeldzaam, b.v. met *bi- bislapen* (*als sy malcander byslapen hebben* Breidenb. 89*v*., 2); met *dóór-* Nndl. *doorslapen* (*hij heeft doorgeslapen tot drie uur*); met *her-* Nndl. *herademen* (= Mndl.) 'weer ademscheppen'; met *in-* id. *inademen* (zie NW. 6, 1491); met *mis- misleren* (*hi hadde meslevet* Sp. 2⁶, 67, 87); met *na-* Nndl. *naleven* (*niemand, die deze les trouwer heeft nageleefd* Fruin 9, 326; nu trans.), id. *natrillen*; met *ver-* Nndl. *verademen*; met *vol- volléven* (*sijt gewes dat gi in corten dagen ghinde vollevet hebt* Lev. Lutg. 3, 2480); met *voort-* Nndl. *voortleven*, id. *voorttrillen*, enz. Enkele, als *herademen, verademen, volleven*, zijn perfektief, de meeste duratief.

§ 114. Een afzonderlike vermelding vereisen de vele Nndl. samenstellingen met *uit-* 'ten einde toe', als *uitschreien*, waarmee die met ww. van de vorige groepen, als *uitrazen*, Mndl. *uutbacken, uitdienen, uitkakelen, uitbloeien, uitschijnen, uitsparteleu, uitregenen*[2]) tegelijk kunnen worden behandeld. Het hulpww. is *hebben*, b.v. *de wond heeft uitgebloed* 'bloedt niet meer', *Mars heeft hier uytgeraest* Vondel 1, 734, 1788, e. dgl. *hij heeft uitgehoest, uitgelachen, uitgeleefd, uitgeniesd, uitgezweet* 'hoest enz. niet meer', *de vinger heeft uitgezworen, de jeugd had uitgebloeid* v. Zeggelen, Dichtw. 1, 29, verouderd *de planten hebben uitgebloeid, de bloem heeft uitgebloeid* (Brill, Holl. Spraakl. 625) en vgl. de voorbeelden §§ 109, 111 vlg., 135 vlg., inzonderheid de oudere.

De participia zijn ontwijfelbaar (lineair) perfektief, en het gebruik van *hebben* is voor Paul een ernstig bezwaar, waaraan hij tracht te ontkomen door de zinsnede: „Dagegen werden die Zusammensetzungen mit *aus* in dem Sinne „bis zu Ende" nicht als Perfektiva behandelt" (s. 171). Maar waarom dan niet? Antwoord: omdat ze niet mutatief zijn. Brill, t.l.a.p. verklaart naar aanleiding van *ik heb uitgediend* (zo ook bij Vondel, b.v. *heeft uytgediend* 1, 684, 151), *de planten hebben uitgebloeid*: „hij, die zoo spreekt, (zegt): *ik heb gediend, zij hebben gebloeid tot er een einde aan gekomen is*," en daar komt het op neer. Ze zijn van dezelfde soort als *volléven* (§ 113). Het lijkt mij niet onmogelik dat het eigenlik transitieve vba met verzwegen objekt zijn.

Vandaar ook in Ndl. en Nd. tongvallen en in 't Fri. en Hd. hetzelfde hulpww., b.v. Ndl. *as em nā oeitgevrōgd ā* 'toen hij nu uitgevraagd had' Sch. Weichs. 1, 48, 11 (Schaarbeek, Z. Br.), *'t had uutgestormd* ald. 450, 28 (Lijmers, Geld.), Nd. *as 't onweer oet hef poest* 'als de storm heeft uitgeblazen' 610, 15*b* (Drente), *dou hij oetproat har* 666, 10 (Fivelingo, Gr.), over de Eems *wenn de dre söstern nich uetspunnen hebt, so spinnt se noch* ald. 2, 157, 37 (Dittmarschen); Fri. *as hja flink útbolderje het* Fri. Wdb. 3, 363;

---

[1]) Vgl. Nndl. *smeltsel* 'vogeldrek' (jagersterm).

[2]) De ww. komen buiten het partic. alleen in de infinitief (en de imperatief) voor.

Hd. *das feuer hat ausgebrannt, die blume hat ausgeblüht, er hat ausgelebt* enz. (Paul 171).

Intussen staan in 't Ndl. (gelijk ook in 't Fries en in dergelijke gevallen in 't Nhd.) naast deze perfecta koppelingen van *zijn* met een zuiver adjektief. Dit adjektief schijnt bij enkele vba het partic. van het refleksief te wezen en bij andere een navolging, maar mijn gegevens zijn niet voldoende voor een historiese behandeling; waarschijnlik is het uitgangspunt niet bij alle hetzelfde. De betekenis van deze adjektieven is eigenlik tamelik verschillend van het partic. perf. act. (d.w.z. het partic. pt. + partic. pres., b.v. *uitgebromd hebbende*), b.v. *uitgepraat* is niet iemand die 'uitgepraat heeft', niet meer praat, maar iemand die 'zich uitgepraat heeft', die niets meer te zeggen heeft, die alle onderwerpen heeft uitgeput, vandaar *ik ben uitgepraat, hij is er nooit over uitgepraat*, evenzo *daar wy mooglyk in een half uur schoon uitgekeuvelt zullen zyn* Burgerhart 585, *jij bent nu nooit uitgekeken* 'het kijken moe', *de man was geheel uitgeleefd* 'op', *hij is uitgevast* 'mager', *hij is uitgeraasd* 'moe van 't razen', *de bloem is uitgebloeid* 'verlept', 'dood', *hij is erop uitgeleerd, op uitgestudeerd*, vgl. 17ᵉ eeuw *ik bin 'er uyt estudeert* ('ik weet er niets meer op') v. Moerkerken, Kluchtsp. 176, 66, als *ik ben er uitgeraakt*, enz. Maar in vele gevallen stonden zulke koppelingen toch zeer dicht bij de perfecta (b.v. *hij heeft uitgeraasd* en *hij is uitgeraasd*), waarvan het gevolg is geweest weifeling of verdwijnen van een van beide, het laatste b.v. wanneer men nu altijd zegt *de bloem is uitgebloeid* (*een uitgebloeide bloem*), terwijl Brill nog *de bloem heeft uitgebloeid* kende (zie boven). Weifeling komt ook in 't Nhd. voor bij *verbluten, verklingen, verbrausen* (Paul 171), voorts in 't Fries.

In 't Mndl. en Vroeg-Nndl. vind ik b.v. *als die quetsure hute es ghedragen* bij J. Yperman, aangehaald de Bo ² 1044, zie *dragen* § 71 (of is *hute* hier 'leeg', als in *het lichaam is uitgebloed*?), *wt-ghe-dient krieghs-man* 'miles emeritus' Kil., appositioneel *uytgedient* Vondel 2, 546, 517, *wt-ghe-leerd* 'edoctus, perdoctus' Kil., *uytgeleeft* Vondel 1, 719, 1321, *uytgeschreyt* ald. 727, 1582; in Nndl. tongvallen Wvla. *de zweer is uitgedregen* (hier? de Bo t.l.a.p.), Ovla. *z'en woire nuënt nie aaitcheklāpt* Sch. Weichs. 1, 33, 15, maar ook waar men het perfektum zou verwachten, b.v. *voader was op zen best uitgeproat, of de klink ... wier gelicht* Sch. Weichs. 1, 195, 16 (Ridderkerk, Z. H.), dgl. 202, 21 (ald.), ... *zee de oome, toe die einde'uk ûicheraas was* 229, 41 (den Haag), vgl. ook Antwerps *zijde nog nie' uitgeklapt, uitgeraasd, uitgeschreeuwd?* e. a. Corn. en Vervl. 1486. Dgl. in 't Fries: *de storm is wer útraesd* Fri. Wdb. 3, 381 (vgl. *hem útraze* ald., Hd. *sich austoben*). Al bij Asselijn staat *als hij uitgedobbeld is* Dobbelaar 280, in de zin van 'als hij klaar is met dobbelen'. De mutatieve betekenis ligt trouwens dikwijls vlak bij. Evenals in 't Ndl. *de bloem, het vlas is uitgebloeid* zegt men in 't Fries *it koalsied, it flaechs is útbloeid* (Fri. Wdb. 3, 363) en in Giethoorn (Overijsel) *'ofke* ('sleutelbloem'), *die al lang uut'ebleuid is* Sch. Weichs. 1, 586, 14. Vgl. nog Fri. *ik bin der mei útleard* Fri. Wdb. 3, 376.

Bij sommige andere Nndl. samenstellingen met *uit-* is het verschil tussen het perfektum en *ben* + adjektief duideliker, b.v. *ik ben nu helemaal uitgeslapen, hij is erop uitgeslapen*, vgl. *een uitgeslapen kerel* (bij het reflexivum, vgl. Nhd. *sich ausschlafen*, Fri. *him útsliepe* Fri. Wdb. 3, 386, *útsliept* 'wakker, bij de hand' ald.), *ben je goed uitgerust?* (vgl. † *gerust* § 57 en Fri. *him útreste*, zie Sch. Weichs. 3, 143, 31), tegenover *nu moet het ontwaken, of omdat het uitgeslapen heeft, of omdat het gewekt wordt* Geel 140, *ik heb*

vanochtend eens flink uitgeslapen, we hebben een uur uitgerust; het laatste is imperfektief, het voorlaatste altans niet mutatief, bij het eerste is aarzeling mogelik. Ook hier vindt men schommelingen, b.v. zouden wij *ben je* gebruiken waar in Sara Burgerhart 671 staat: *heb je niet uitgeslapen? of maalt je de geest?* (Hd. *hast du*), dgl. bij P. v. LIMBURG BROUWER: *vraag hem eens, of hij wel uitgeslapen heeft?* Rom. W. 2, 164*a*, maar bij A. FOKKE Sz: *als ze ééns uitgeslapen zijn* B. R.[3] 1, 22, 26. Vormen als *uitgeleefd, uitgevast* hebben met het perfektum niets uit te staan.

Over 't algemeen schijnt bij de samenstellingen met *uit-* het gebruik van *zijn* toe te nemen.

§ 115. *f*) Verba die levensverrichtingen en toestanden van planten te kennen geven, b v. Nndl. *bloeien* (= Mndl.), id. *groenen*, id. *tieren* (= Mndl.) 'welig groeien', b.v. *de perebomen hebben van 't voorjaar prachtig gebloeid, het onkruid had daar welig getierd*.

Over † *(ge)diën*, † *groeien*, † *wassen* e. dgl. zie men § 185 vlgg., over het adjektief *gebloeyt* § 56, over *uitbloeien* § 114.

§ 116. *g*) Verba die verschijnselen aanduiden welke op onze zintuigen werken, b.v. Nndl. *blinken* (= Mndl.), id. *dampen* (id.), id. *fonkelen*, id. *glanzen*, id. *glimmen* (= Mndl.), id. *glinsteren*, id. *gloeien* (= Mndl.), id. *geuren* (= *goren*), id. *jeuken* (= *joken*), id. *kriebelen* of *kriewelen*, † *lichten* 'schijnen, lichtgeven' (*dat liecht heret ghe liechtet met in deemsternissen* OVl. Ged. 3, 138, 616, Nndl. *de zee heeft gelicht*), Nndl. *roken* (= Mndl.), Nndl. *ruiken* (= *ruken*), id. *schemeren* (voor de ogen; Mndl. id.), † *scinen* (*schijnen*; *die claerheyt gods heefft gheschenen ouer synay ses daghen* Breidenb. 115*r*., 6, figuurlik: *dat heeft wel gescenen, bedi ic was om uwe minne der doot bi* Lanc. 2, 12905 [1]), *die langhe ghetoent hebt ende ghescenen, ochte ghi op trouwe altoes moest teren* Hadew. Lied. 4, 27, *in den welcke steden dattet euuangelium alre eerst gheschenen heefft vanden cruus* Breidenb. 6*r*., 28, *rolandus ..., die bouen al clairlicke gheschenen heefft* ald. 110*v*., 17; Nndl. *Isac .. die oyt in vriendlickheyd een Enghel heeft gheschenen* Vondel 1, 327, 112, *de zon heeft in lang niet geschenen*), Nndl. *schitteren*, id. *smaken* (= Mndl.), id. *smarten* (= Mndl. *smerten*; *ic groet u, helighe oghen, die dick ghesmart hebben van overvloedighen tranen* MW. 7, 1348 [2])), id. *stomen*, id. *stralen*, id. *vonken*, id. *walmen*, id. *wasemen*.

Daarbij enige samenstellingen, b.v. met *bij-* Nndl. *bijlichten*; met *tegen-* Nndl. *tegenblinken*, *tegenschitteren*; met *toe-* Nndl. *toeschijnen*; met *uit-* Nndl. *uitblinken* 'meer blinken dan andere dingen', 'uitmunten', id. *uitschijnen* hetzelfde, ook 'ten einde schijnen' (*het grote licht heeft uitgeschenen*); met *voor-* Nndl. *voorlichten* (vgl. b.v. Vondel 2, 46, 31 *wien ick had voorghelicht*; nu trans). Over Mndl. *gegloeyt* zie men § 56, over *bliken* (*blijken*) § 149.

§ 117. *h*) Verba die aanduiden dat het subjekt onveranderlik in een zekere toestand verkeert, waartoe men ook *blinken*, *bloeien*, *leven*, *slapen* enz. zou kunnen rekenen.

---

[1]) Het is niet geheel juist, *scinen* hier weer te geven door 'openbaar worden, zich .. openbaren, blijken' (MW. 7, 568): het betekent veeleer 'duidelik zijn'. Mutatief-perfektief is † *verscinen* (*verschijnen*), Mndl. in de dubbele zin van 'zich openbaren' en 'verdwijnen', Nndl. alleen in de eerste.

[2]) Als bron wordt vermeld *Hs. Leeuw.* 24*v*. Is daarmee Hs. Leenr. uit Leeuwarden (MW. 2, 5e lijst) bedoeld, dan is de plaats uit de 16e eeuw. Vgl. Mhd. *min ougen habent mich gesmorzen* GRAFF 6, 835.

B. v. Nndl. *bungelen, dagen* 'vertoeven', 'wachten' (*ende hadden te Trieren gedaecht ende nu haren here gebeit* Lorr. 1, 1000, MW.), † *dralen* (16ᵉ eeuw: *maer mi dunct dat ic hier so langhe heb gedraelt, dat ghinder die nacht compt op gheresen* Mar. v. N. 48), † *duren* (*doe dit hadde en stukkelkijn gedurt* Lev. Lutg. 2, 8040, *als hi in deser devociën langhe gheduert hadde* Marialeg. 1, 430, 21, MW.), *dwellen* (oorspr. trans.; *alse Ulixes hadde ghetelt, hoe hi .X. jaer adde gedwelt* Troyen var. 34682, dgl. hs.), † *hangen* (*seer ic hier ghehanghen heb* Marialeg. 1, 381, 14 vlg., *die grote miste alle den dach ... an den hemel gehangen hadde* Froissart 1, 327, 4), Nndl. *haperen* (= Mndl.), *gehermen* (*archeit heeft soe in mi gehermt* Rincl. 752), Nndl. *hokken* 'niet voortkunnen', id. id. 'altijd thuiszitten' (NW. 6, 866), id. *huizen* (= *husen* Limb. Serm. 533, 20), id. *krukken* 'sukkelen', id. *kwakkelen*, id. *kwijnen* (zie § 113), id. *leunen* (= Mndl. *loenen, lenen*; Osa. *hlinon*, enz.) [1]), † *liggen* (zie § 171), † *log(i)eren* (*dair die Vlamingen des nachts voir den strijt gelogiert hadden* Froissart 1, 333, 23), Nndl. *nestelen* 'vertoeven', id. *nesten* 'id.' (NW. 9, 1862, vgl. § 108; Mndl. voorbeelden van het perf. ontbreken bij beide ww.), *rasten, resten* en † *rusten* (*jc hebbe gerust onder minre vrindinnen scade* Limb. Serm. 460, 14, *ic heb alleyn gherast* MLoop 2, 3350, *alse gerest hadde die here ende becomen was* Lanc. 2, 42232, *des graven wyege, dair hij in sijnre kintsheit in gelegen ende gerustet hadde* Froissart 1, 207, 32, MW. 6, 1714 vlg.), † *sieden* (*als hi* (de ketel, d. w. z. de olie in de ketel) *lange hadde gesoden* Sp. 2⁶, 38, 14), † *sitten* (zie § 174), Nndl. *smeulen* (= *smolen*), † *staen* (zie § 178), † *steken* 'zich bevinden', 'bestaan' (zie § 256), Nndl. *suffen*, † *swigen* 'stil zijn' (*ene[n] wile heft hy ghesweghen* Troyen hs. 26330, *Reynaerd, die langhe hadde gheswegen* Rein. 1938, dgl. Lev. Lutg. 3, 3217), Nndl. *talmen* (oorspr. trans.?), † *teren* (vermoedelik oorspronkelik trans.; *ic heb altoes op hem gheteert* Hildeg. 113, 43), † *wachten* (zie § 106), Nndl. *verwijlen* (= *verwilen*), † *wonen* (*dat wort .. dat sonder begin gewoent hadde in dis vader schoet* Limb. Serm. 338, 19, *daer welneer een heremijt ghewoent hadde* Marialeg. 1, 258, 1).

Over het adjektief *gerast, gerest*, † *gerust* zie men § 57, over *gewoont* § 59.

§ 118. Tot deze groep kan men b. v. ook rekenen † *dogen* (*deugen*; Mndl. met de opt. pt., maar altoos met *hebben*: *te dien tide ... dat hem soude hebben sijn leven ter bliscap best ghedogen* Heelu 133, *dat hem nine hadde gedogen* Mor. 2254; Nndl. *de vent heeft nooit gedeugd*, ouder *heeft gedocht, gedo(o)gen* enz., z. NW. 3, 2454 vlg), Nndl. *dwepen* (= Mndl. *dwapen*), *galen* (*mit die .. begeerten ... heb ick gegaelt nu dit paesschen* Hs. Serm. G 16(*a*) [2]), † *grimmen* (*waerom heeft dat volc gegrymmet* 'cur fremuerunt gentes' Hs. 75, *f.* 134*b*, vgl. § 112), † *heten* 'genoemd worden' (zie FRANCK, Etym. Wdb. 351; *sijn vader ende sijn oudevader hebben ... beter gheheten dan Isegrijn* Rein. 2, 4807), † *hopen* (*want ic altoes in di gehoept hebbe* Marialeg. 1, 412, 1), † *horen*, † *gehoren* 'toebehoren' (NW. 6, 1086; Nndl.

---

[1]) Het adj. *geleund* 'steunende' behoort bij het oudere trans. en refleks. (*zich*) *leunen*, of liever is mét deze uit de oorspronkeliker vormen met *ei*, *é* gewijzigd, dgl. Nhd. *gelehnt*, (*sich*) *lehnen* voor Mhd. *geleinet*, (*sich*) *leinen*. Mndl. **geleent* zou voor tweeërlei opvatting vatbaar zijn, maar VERDAM geeft geen voorbeelden. Zie ook Tijdschr. 12, 43 vlgg.

[2]) Vgl. Fri. *gâlje* 'schreien'?

met *aan, bij, in, onder, tot* enz.), Nndl. *hunkeren*, id. *verlangen* (Mndl. onpersoonlik, zie § 137), id. *(ge)lijken* (= Mndl. *geliken*) 'een dergelijk voorkomen hebben' enz., id. *lijkenen*, † *geloven* 'credere' (Mndl. m. dat. pers. of gen. rei, met voorzetsels of trans., zie MW. 2, 1285 vlgg.), Nndl. *profiteren* (*van*) 'voordeel hebben (van)' (= Mndl.), id. *schelen* 'verschillen' (= Mndl.), ook 'twisten' (zie een voorbeeld van de irrealis MW. 7, 401), id. *verschillen*, id. *schromen*, id. *zien* (Mndl. *sien*, zie MW. 7, 1080 vlg.) 'een zeker voorkomen hebben' (b.v. *geel, groen zien*: *je hebt nog nooit zo geel gezien*), Nndl. *slachten* m. dat. 'gelijken (op)' (= Mndl.; 17ᵉ eeuw: *die drayer heeft de wisselaer eslacht* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 186, 209), Nndl. *talen* 'verlangen', id. *toornen* (= Mndl., ook onpers.) 'boos zijn', id. *treuren* (= Mndl. *truren*; 16ᵉ eeuw: *hoe heb ick om u seer lang getruert* Trou m. bl. 44, 384), id. *twijfelen* (= *twivelen, twifelen*, ook onpers., zie § 137), id. *vlassen* (*op*), id. *weifelen* (= Mndl.).

Voorts *dorren*, Nndl. *durven* (*dat ic niet en hebbe dorren spreken* Wint. e. S. 325, *die voir u recht hebt dorren vechten* Froissart 1, 306, 3, veel meer met de opt. pt., zie § 300; Nndl. *ik heb niet durven kijken* of *te kijken, hij heeft niet gedurfd, hij had er niet heen gedurfd*, zie § 62) [1]), † *moeten* (*aldus ghedane mesvalle hebben zij ghemoeten ghedoghen* Hans. Recess. 3, 316, *hij wist .. hoe hij metter alremeester haesten hadde moeten uuten besitte van voir Yperen ruymen* Froissart 1, 411, 17; Nndl. *hij heeft moeten beginnen, hij heeft erheen gemoeten*, vgl. §§ 62, 300), † *mogen* (tientallen Mndl. voorbeelden met de opt. pt., zie § 300; Nndl. *waarom heeft hij niet mogen kijken? zijn broer heeft ook niet gemoogd*, zie § 62), † *willen* (oorspr. trans.; *die hy heeft gewilt ordineeren* D. B. 2 Paral. 9 (v. HELTEN), *Josias en heeft niet ghewilt weder keren* ald. 35, 22 (id.), zie verder § 300; Nndl. *hij heeft het niet willen doen, hij heeft niet gewild*, vgl. § 62), benevens de overige als hulpww. gebruikte verba die in § 62 zijn opgesomd, o. a. *b(e)*- en *gelieven* (zie § 137).

§ 119. Niet-mutatieve, meest imperfektieve samenstellingen zijn b.v. met *aan*- † *a(a)nhangen* (Mndl. met dat.: *doen haer dees cranckeit ende dit verdriet langh had ane gehangen* Lutg. 3, 880, MW., NW.); met *be*- † *behoren*, † *toebehoren* (*dat die iohanniten toe behoirt heefft* Breidenb. 36*v*., 28 vlg.), Nndl. *berusten* (*bij wie hebben deze stukken berust? ik heb erin* of *erbij berust*); met *bijeen*- Nndl. *bijeenhokken, bijeenhoren*; met *mis*- *mishopen* (*ic heb mishopet* 'desperavi' Hs. v. 1423, *f*. 132*c*; over het adj. *meshoopt* zie men § 56); met *om*- Nndl. *omhangen* (*die vent heeft hier de hele dag omgehangen*); met *samen*- Nndl. *samenhokken*; met *thuis*- Nndl. *thuishoren*; met *toe*- Nndl. *toehoren* (vgl. Mnd. *een water-vat dat hoer toe gehoert heeft* Diepenveen hs. 179, 24); met *uit*- de Nndl. *uithangen* (*de rok heeft nog niet lang genoeg uitgehangen*), *uitmunten* (b.v. Starter 199, 208; zonder intr. simpleks, zie FRANCK, Etym. Wdb. 1046), *uitrusten* (zie § 114), *er uitzien* (dial. zonder *er*, evenzo Nd. aan beide kanten van de Eems en Nhd., maar Fries als in 't Ndl., zie Fri. Wdb. 3, 383); met *vóór*- Nndl. *voorhangen* (*hij heeft drie weken voorgehangen en kan nu lid worden*); met *wan*- Nndl. *wanhopen* (ook Mndl.?). *Mishopen* was tevens mutatief, vandaar het adj. *meshoopt*; *onthopen*

[1]) Van Mndl. *dorven* 'behoeven' komt, zover MW. 2, 363 strekt, geen perfektum voor, evenmin van † *sulen* (*zullen*). Vgl. echter met de opt. pt. Nndl. *hij had het zullen doen*.

en *verhopen* schijnen alleen mutatief te zijn geweest, zie *onthopet, verhoopt* 'wanhopig' § 56. Over *ge-, nederrusten* en *geswigen* vgl. men § 182.

Bij *aanhangen* kwam vroeger naast 't duratief ook mutatief gebruik voor (in 't NW. niet vermeld): *om dieswille dat die Portugesen ... hebben van hem* (de *'Samorijn'*) *dickwils bedrogen geweest, so zijn zy den Coningh van Cochin aenghehangen, die welcke Vassael van desen Samorijn was* Linschoten 1, 49, 9; het ww. betekent hier 'in bondgenootschap treden (met)'.

§ 120. Opmerking verdienen ook † *vernachten,* † *verwinteren* (beide nu gewest.), Nndl. *overnachten* (Ohd. *ubernahten,* Nde. *overnatte*), id. *overwinteren* (Oe. *oferwintran,* Nzw. *öfvervintra,* Nde. *overvintre*) 'de nacht, de winter doorbrengen', b.v. *dat maria mit dat kijnt ihesu ... dair vernacht hebben* Breidenb. 118*v*., 27, Nndl. *ick heb ... daer . vernacht* Vondel 3, 62, 2, *dit Schip hadde in Moçambique verwintert* Linschoten 2, 156, 32, *bedelaars, die ... in eene herberg in den omtrek hadden overnacht* Keller, Zuiden 2, 114, *zij hebben overwinterd op Nova Zembla,* dgl. Nhd. (*nächtigen*), *übernachten, überwintern* met *hebben*. De ww. kunnen desnoods als imperfektief worden beschouwd (zoals Russies *gde nočeváli?* 'waar heeft u overnacht?') in de zin van 'gedurende de nacht, de winter vertoeven, logeren, slapen', Zw. *stanna öfver natten,* Lat. *hiemare,* maar ook als perfektief 'de nacht, de winter doorbrengen' (gelijk het ook gebruikelike Russiese ww. *perenočevát'*). In geen van beide gevallen is het vb. mutatief. Troyen hs. 26664 staat *mer ic vereyschede aldus dat een coninc, hiet Resus, uytter poerten was vernacht mit al syns heren cracht,* maar dit kan niet betekenen 'had overnacht', vgl. ook *daer si alle drie bleven vernacht die sterre stont al dien nacht* L. o. H. 566. We hebben hier vermoedelik met het passieve partic. te doen: 'geherbergd, 's nachts onder dak gebracht', vgl. Nndl. *vernachten* 'goederen gedurende den nacht op eenige plaats laten staan zonder er rechten voor te betalen' (v. Dale); ook *verdagen* komt op die manier transitief voor: *dat heilegdom ... dat langen tijt daer was verdaget ende oc so menech ijar gehouden* Lev. Lutg. 2, 11778, alsmede *dagen* 'laten uitrusten' en *verdaget,* bij het passief of refleksief, Ferg. 3702 (zie Verdam's gloss.).

Eindelik *benachten* ''s nachts blijven', dat tot *be nachte* (L. v. J. 23, 11) staat als *overnachten* tot *over nacht,* en waarvan in MW. maar één plaats met het plqmpf. wordt opgegeven: *op een tijt als hij in sijnre bedinge benacht was, so clam hij in een scip ende leerde die scaren* Hs. 80, *f.* 82*b*, zie verder MW. 1, 877, Kil. *be-nachten* j. *vernachten* (Vroeg-Nndl. in andere zin en trans., zie NW.). Het zou gevaarlik zijn, uit die ene plaats in verband met *in den beden benachte hi* Hs. 71 Luk. 6, 12 de gevolgtrekking te maken dat *benachten* evenals *bliven* mutatief was; waarschijnlik is *benacht* een passief partic. en betekent 'door de nacht overvallen', vgl. *bedagen* 'beschijnen' (MW. 1, 610), Mhd. *betage* 'bringe den tag über etwas, bescheine, erhelle es' Mhd. Wtb. 3, 9 f., met het voorbeeld *wie dicke ich in den sorgen doch des morgens bin betaget* 'wie oft mich der anbrechende tag in sorgen findet', en vooral Fri. *ik bin hjir binachte* 'ik ben hier door de nacht overvallen' Sch. Weichs. 3, 134, 8 (*binachtsje* betekent ook 'overnachten', zie Fri. Wdb. 1, 145). Mhd. *benahten* 'die nacht über behalten, beherbergen' (Lexer 1, 178) komt hier niet in aanmerking. [1])

---

[1]) Van *bewinteren* vind ik alleen de inf.: *sorghende dat wy daer bewijnteren souden* Breidenb. 143*v*., 16.

§ 121. *duren* staat schijnbaar met *zijn* in Hs. 71 Mtth. 15, 32 *si sijn nu drie daghe mit mi gheduert* ('triduo jam perseverant mecum') *ende en hebben niet dat si eten*, waar *gheduert*, gelijk VERDAM MW. 2, 470 opmerkt, de konstruktie van *bleven* vertoont en vermoedelik voor het taalgevoel van de schrijver gelijksoortig was met dat mutatieve participium. Het behoort dan echter eer bij *geduren* (MW. 2, 1084 vlgg.), dat inderdaad gedeeltelik mutatieve betekenis schijnt te hebben gehad, vgl. ook *is gemerret* § 83 en de daar aangehaalde Hoogduitse verba. Over *ongeduert* zie men Tijdschr. 11, 193.

† *log(i)eren*. De participiale vorm komt dikwijls met *zijn* voor, zowel in 't Mndl. als tegenwoordig, maar uitsluitend als adjektief, b.v. *daer die hertoghe te voren was ghelogiert* 'gelegerd was' Wal. 9441, en zie MW. 4, 760, ook met *liggen*, b.v. *ghelogiert lach* Alex. 1, 1394, *ligghen ghelogeert* Segh. (hs.) 6857 e. e., Nndl. *ik ben hier maar gelogeerd, ik ben er een week gelogeerd geweest* (= *ik heb er een week gelogeerd*). Het adjektief is vermoedelik een rechtstreekse vertaling van Ofra. *logie* (behorende bij *se logier*), daar *hem logieren* in 't Mndl. zeldzaam is (MW. vermeldt het niet, maar zie Froissart 1, 290, 6), en het transitief gebruik van *logieren* pas in de late Middeleeuwen (z. ald. 296, 3) schijnt voor te komen. In 't Mndl. betekent *gelogiert sijn* (als in 't Nndl. *gelegerd, genesteld zijn*, bij *zich legeren, nestelen*) iets dergelijks als *geherberget sijn*, oorspronkelik passief, maar ook als intransitief beschouwd, het eerste b.v. in *hi waende .. dat hi* (*daer*? zie de uitgaaf) *geherbercht ware* Ferg. 717, [1]) *in dese stadt heefft .. sunt peter voirtijts gheherbercht gheweest van een leerbereyder* Breidenb. 49*r*., 17, het laatste b.v. in *in di waren geherberget* ('waren gehuisvest', d. i. 'huisden') *naturlike alle dogeden* Lanc. 3, 4995, *in Symons huus, daer hi geherbercht was* L. o. H. 1401, *als hi al daer een wijle gheherbercht was* 'gelogeerd was', 'logeerde' Marialeg. 1, 409, 1, *dit huus marthe, in welcke ons heer ihesus dicwill gheherbercht was* Breidenb. 48*r*., 23 vlg. Synoniem met *was geherbercht* was het intr. *herbergde* (MW. 3, 353), waarvan het perfektum niet is aangetroffen.

Mutatief was 16e-eeuws *geliken* 'blijken': *so ande coneghinne Ester es gheleken* Everaert 30, 282.

§ 122. Evenals bij † *connen* (*kunnen*), waarover men § 79 raadplege, gebruiken we bij Nndl. *durven, moeten, mogen, willen* soms *zijn*, b.v. *hij is niet durven komen, ik ben moeten verhuizen, we zijn niet mogen gaan, hij is niet willen gaan, recht heeft hij niet kunnen erlangen en is ongetroost moeten vertrekken* v. Limburg Brouwer, Rom. W. 2, 120*a*, maar uitsluitend als het hoofdwerkwoord *zijn* vereist, en naast de even gewone *hij heeft niet durven komen* enz. Een mengsel vindt men Froissart 1, 146, 1 *hoe sijdy so stout dorren geweest hebben*. Bij *moeten* gevolgd door een passieve infinitief is *zijn* regel, b.v. *de inboedel is moeten verkocht worden*, vgl. *'en maend gelejen was 't 'of van eur vaoder vor schuld motten verkocht worren* Sch. Weichs. 1, 131, 13 (Walcheren). Anders met de opt. pt., zie daarover en over *zullen* § 312. Vgl. verder blz. 101.

Bij de Nndl. samenstellingen met deze ww. geldt hetzelfde als bij *kunnen* (§ 79): óf ze zijn gelijk aan het simpleks + een transitief vb., b.v. *iets omdurven* (nl. *doen*), *ommoeten, ommogen, omwillen*, óf het prefiks drukt een

[1]) Ten onrechte wordt MW. 3, 353 op deze plaats *hi geherbercht ware* bij het intr. vb. gerekend. Het betekent 'hij gehuisvest, gelogeerd zou worden', 'men hem nachtlogies zou verschaffen'.

beweging uit, b.v. *me(d)edurven, -mogen, -moeten, -willen, ne(d)ermoeten, opmogen, terugmogen, toemoeten, uitmogen, voort-, wegmoeten, wegwillen. Aandurven* als *aankunnen* § 79. Naast deze en dergelijke syntaktiese groepen staat de echte, oorspronkelik transitieve samenstelling Nndl. *overmógen* = Ohd. *ubarmagan* tr., Mhd. *übermügen* id., b.v. *ghy . . . hebt overmocht* Gen. 32, 28, NW., nu verouderd. [1]) De overige staan op éne lijn met *naar huis moeten, scheep* (uit *tschepe, te scepe*) *moeten, uit huis moeten, de rivier over moeten, aan de dans moeten, naar de beurs moeten, verder moeten* enz. en soortgelijke koppelingen met *mogen, willen, kunnen, (be)hoeven*, welke niet beperkt zijn tot de gemeenzame taal, zoals NW. 9, 986 van die met *moeten* beweerd wordt. [2])

De perfektieve en mutatieve betekenis van een uitdrukking als *hij moet weg* zit dan, zover de woorden betreft, uitsluitend in *weg*, of liever in het bewegingsbegrip dat door dit adverbium wordt belichaamd. Het hulpww. bij *moeten* staat dus buiten de mutatieve betekenis, vandaar dat bijna altijd *hebben* wordt gebezigd. Intussen vindt men bij enkele, welke de gedachte aan *gaan* gemakkelik opwekken, ook wel *zijn*, b.v. *ik ben meegemoeten*, naast *heb*; *ze is weggemoeten*, naast *heeft*, maar evenzo *ik ben uit mijn huis gemoeten*, naast *heb*. Deze perfecta behoren inderdaad alle tot de gemeenzame taal = *ik heb mee moeten gaan* enz. Vgl. N.-Brabants *dè 'k daor toe auit men huske zai gemotte* Sch. Weichs. 1, 334, 26 ('s Gravenmoer).

§ 123. Een afzonderlike behandeling vereist het verbum substantivum, dat evenals *wonen* vanouds het vertoeven in een toestand aanduidt, en waarbij men dus als hulpww. *hebben* verwacht. Dat vindt men dan ook in 't Noordgermaans uitsluitend: Oijsl. *ek hefe veret*, Ozw. *iak haver varit*, Nzw. *jag har varit*, Nde. *jeg har været*. In 't Ohd., Osa. en Oe. komt het participium niet voor, maar in 't Me. verschijnt dadelik de voorloper van Ne. *been*, en wel zonder uitzondering met *hebben* (eerste voorbeeld *hē heafde ge-bēon* Kroniek hs. E a°. 1096: Plummer 232, 19; dit gedeelte is geschreven vóór 1122).

In de Oofri. wetten staat 8 maal *heth wesen, hebbath ewesen* e. dgl. (evenzo eens Owfri. *habbe wessen* RQ. 429, 7), maar één keer *hū monich ieer ist wesen* 'hoeveel jaar het geleden is' RQ. 255, 17. In 't latere en tegenwoordige Westfries is eveneens *hebben* regel, maar *zijn* niet zeldzaam, misschien ten dele onder invloed van het op de scholen onderwezen Nederlands en van niet-Friese tongvallen in 't gewest, zie § 133. In 't oudere Mndl. en Mnd. heerst *hebben* bijna uitsluitend, maar later begint *zijn* op te dringen, totdat het in de Nndl. schrijftaal en beschaafde spreektaal oppermachtig wordt en in verscheiden Nndl. en de meeste Nnd. tongvallen zijn mededinger van de baan of altans op zij schuift. In 't Middelduits van de Middeleeuwen komt *hebben* naast *zijn* voor, in 't Opperduits alleen het laatste, en nu is het eerste in geen van die beide dialektgroepen gebruikelik (zie Paul 205 f).

---

[1]) Vooraleer andere plaatsen zijn gevonden, lijkt mij de mogelikheid van een adjektief *overmogen* (*so jolijs no so overmoghen* Rose 630, variant op *so vermogen*) betwistbaar, aangezien van een refleksief vb. 'zich overmogen' noch in 't Mndl. noch elders iets blijkt, terwijl 'zich vermogen' wel voorkomt (zie § 57). Bestond het adj. werkelik, dan zal het naar *vermogen* gemaakt zijn; men bedenke dat *overmogende* in gebruik was naast *vermogende*.

[2]) Bij vele is het zelfs in de verhevenste taal niet doenlik, zich anders uit te drukken zonder de betekenis te wijzigen. Met een aanvulling met *gaan* of *staan* (NW. t.a.p.) komt men er lang niet altijd. Het is bekend dat de beknopte en duidelike konstruktie, met name bij *mogen* en *zullen*, overoud is (Ohd., Oe. enz.).

§ 124. Het is bij dit vb. bij uitzondering wenselik, de omschrijving met de opt. pt. niet van de overige te scheiden.

In 't Mndl. heb ik in de volgende bronnen uitsluitend *hebben* aangetroffen: Servatius-leg. (Lpzg. fr. *hadde gewesen* 1, 460, *heuet* ... *gheweest* 416), Brandaen (alleen met opt. pt., b.v. *haddic ghesijn* 166), SEGHER's Troyen (*heeft* .. *ghewest* 15025 var., *hebbe ghesijn* 15042 var., e. dgl.), Leven v. Jezus (*hadde gewest* 9, 20 enz.), Reinaert (b.v. *hebdi* ... *ghewesen* 2887), St. Franciscus (*tbroot daer hi an adde gewesen* 6811, *adde* .. *gesijn* 756, enz.), Leven v. Lutg. (*geweset hadde* 2, 1268, enz.), Moriaen (*hadde gewesen* 1580, *h. geweest* 2646, *heeft gesijn* 857, e. dgl.), Walewein (*hadde ghewesen* opt. 3076, *adde* ... *gheweset* 829, *hadden* ... *gheweest* 10297, *hebbe* ... *ghesijn* 9375, e. dgl.), STOKE's kroniek (*hadde* ... *ghewesen* 1, 1050, *h. gheweest* 2, 1133, *h. ghesijn* 2, 1025, e. dgl., in 't geheel 27 maal met de opt. pt. irrealis, 19 maal met andere vormen), Amand (*hadde ghewesen* 1, 1746, *hebbe* .. *gheweest* 1, 4469, *hadde ghesijn* 1, 1518, enz.), JAN PRAET's Leeringhe d. Zal. (*hadde ghewesen* 3989, *hebbe ghesijn* 1719, e. dgl.), Floris (*hadde geweest* 1389, *hebben* .. *gesijn* 2037, e. dgl.), Seven Vroeden (*hebben gewesen* 4510 e. e.), WILLEM V. HILDEGAERTSBERCH's werken (*heeft* .. *geweest* 3, 3, e. dgl., *had ic* .. *ghewesen* 96, 94, *had ghesijn* 85, 92, in hs. H ééns *gheweest is* 67, 3, maar B *heeft gheweest*), Reinaert II (*heb gheweest* 4318, *h. ghesijn* 4437, e. dgl.), Marialegenden I, hs. K (*hadde geweest* 149, 7, enz.), Marialegenden II met uitzondering van hs. H (zie § 125), voorts in Alexanders Geesten, de fragmenten van de Roman der Lorreinen en van Renout van Montalbaen, Madelgijs, Beatrijs, Borchgravinne v. Vergi, de abele spelen en kluchten bij LEENDERTZ, Mndl. Dram. Poëzie², Couchi, Doorloghe van der Leye (= Froissart 3), Kerstine, Proza-Alexander, Lijden ende Passie ons heren Jh. Chr. (Bibl. Mndl. Lettk. 19), Griseldis Tijdschr. 17, 19 vlgg. (Nd. getint).

§ 125. Zeldzaam is *sijn* naast *hebben* b.v. in MAERLANT's Troyen (1 m. opt. pt.: *en waer hy ghewest, Parys waer doot* hs. 13063, tegenover *heuet, hadde ghewesen, ghewe(e)st, ghesijn* [1]) enz. *passim*), HADEWIJCH's werken (inf. met opt.-bet. 1 m.: *ic weende gheweest sijn vrouwe* Lied. 21, 48 naast indik. *die hadde geweest donker* 29, 40, dgl. Proza *passim*), RUUSBROEC's werken (opt. pt. 2 m.: *also ocht niet gheweest en ware* 'alsof er niets gebeurd was' 2, 144, 7, *ware priesterscap alsoe onstichteleec gheweest in den beghinne* ... *alst nu es* 2, 185, 12; indik. 2 m.: *dierre knechte dat si gheweest sijn* 2, 123, 10, *vanden onderen die voren gheweest sijn* 3, 193, 7, tegenover 13 m. *hebben* bij de opt. pt., 31 m. *hebben* elders), Ferguut (opt. pt. 1 m. *wi waren alle geweest ghevaen* ..., *ware hi* enz. 4852, naast *hadt geweest sijn wille* 3777, *ic hadde gesijn ghevaen* ..., *ware hi* enz. 4012; indik. *hebwi geweest* 2943, e. dgl., *hebdi* .. *gesijn* 3643), Limborch (opt. pt. 1 m.: *noch ware beter mine doet gheweest dan des lands verlies* 1, 2191, naast *ent u leet hadde ghewesen* 1, 1809, *en hadder niemen gheweest jegen* 7, 1412, *en hadde ghesiin dat afscampelde, hi ware bleven* 8, 1512, e. dgl ; indik. *hadde* .. *gheweest* 7, 85, e. dgl.), Seghelijn (opt. pt. 1 m.: *of si van finen stale waren gheweest* 1963, naast *hadt* .. *gheweest* 785, *hadde ghewesen* 9919, *hads ghesijn* 3184, e. dgl.; indik. *heveste ghewesen* 3773, *gheweest hadde* 2823, *hebben* .. *ghesijn*

[1]) Van *is gesijn* e. dgl. heb ik nergens een voorbeeld gevonden, alleen van *is gewesen* of *geweest* e. dgl.

203, e. dgl.), Minnen Loop (opt. pt. 2 m.: *en waren gheweest die quade woirde* 4, 1281, *si meende twaer hair man gheweest* 4, 2001, naast *haddet gheweest ghevuechlic weder, hi haddet* enz. 2, 191, *offt hoirs selfs hadde ghesijn* 1, 1953, e. dgl.; indik. *hadde gheweest* 1, 337, *heeft ghesijn* 2, 1814, e. dgl. dikwijls), Proza-Sp. d. S. (opt. pt. *off si doet geweest weren* 19, 30, dgl. 20, 4; 21, 26, *al weer si breet geweest* 20, 44, indik. *daer si eens in geweest sijn* 29, 23, alle in 't gedicht ontbrekende; naast opt. pt. *offt vuer had geweest* 23, 7, *wij . . . souden verlaren hebben geweest, en had* enz. 26, 25, in 't gedicht ontbrekende; *hadden die joeden .. geweten dattet christus hadde geweest* 114, 2 = *hadde gesijn* Sp. d. Sond. 5285; *dat u ongereet had geweest* 131, 25 = *geweest hadde* Sp. d. Sond. 6726, e. dgl.; indik. *die een roekeloes wilt minsche had geweest* 14, 3, dgl. 18, 23, in 't gedicht ontbrekende; *weder dat costelic geweest heeft* 34, 16, in 't gedicht anders; *had geweest* 86, 25 = *hadde gesijn* Sp. d. Sond. 3312, id. id. 118, 36 = *hadde geweest* Sp. d. Sond. 5575, e. dgl.), Bienboec (opt. pt. *recht of si daer aen ghewassen waren gheweest* 8*c*, 12, naast *ghelicker wijs oftet daer vol keersen ende lichtes gheweest hade* 12*a*, 17 vlg., e. dgl. vaak; indik. *dat . . . niemant zijn ghelijcke gheweest en heuet* 3*c*, e. dgl. *passim*), [1]) iets vaker Marialeg. II voorzover uit hs. H (indik. 5 m.: *die also groet is gheweest* 3, 2, *alle tormenten der martelaren die ye gheweest sijn* 15, 5, *dese katherina is seere verblijdt gheweest* 201, 13, (*dit visioen*) *es waer gheweest* 203, 3, *sij is daer alsoe heilich gheweest van levene* 206, 26 vlg., naast *datter dese katherina af verwondert heeft gheweest* 201, 4, e. dgl.).

§ 126. Niet zelden vindt men *zijn* o. a. in de Kroniek van de Clerc wten Lagen Landen bi der Zee (opt. pt. 6 m., b. v. *recht of si gebonden waren geweest* 56, 13 naast 8 m. *hebben*; indik. 11 m., b.v. *daer waren sommige keysers geweest . . . die* enz. 57, 27, naast 22 m. *hebben*) en in Froissart 1, d.i. G. Potter van der Loo's vertaling van Froissart's kroniek, zover door de Pauw uitgegeven (opt. pt. 13 m., b.v. *wair hij noch onse deken geweest, dese saken en souden* enz. 12, 17, naast omstreeks 80 m. *hebben*; in andere gevallen 21 m., b.v. *omdat hij tegens hem geweest was* 86, 6, naast ruim 110 voorbeelden van *hebben*, soms in dezelfde volzin), terwijl in de Limburgse Sermoenen *zijn* het gewone is in de opt. pt., maar anders alleen *hebben* voorkomt (opt. pt. 6 m., b.v. *weric lange dren bleuen, het were mi een himelrike gewest* 216, 14, dgl. 336, 23; 475, 11; 484, 29; 491, 27; 509, 10, naast 1 m. *hebben*: *dis hadde genuch geweest met enen drope* enz. 483, 33; indik. *si hadde tot din dage sonder kint geweest* 469, 1, *heft geweest* 498, 7, *gewest heft* 544, 21); dergelijk Statutb. v. Mstr. a°. 1380: opt. pt. *dan of eghein vrede tusschen hon en stunde, noch en were geweest* 49, 18, *meir . . . dan . . . gewoende were geweest* 124, 16, maar indik. *meir . . . dan .. gewoenlic heet geweest* 124, 11 = 40, 33.

In Proza-Serv. staat met de opt. pt.: *dat hy besweert waer gheweest* (irrealis) 14, 19, *waer hy gheweest weer* 75, 10, dgl. 83, 26, naast *wair hy gheweest hadde* ald. 27, elders *wie die heilighe Servacius den inwendighen van Triecht gheweest is, die so ghenedich gheweest is den uitwendighen* 73, 31 vlg., naast *alle .. die by syn graff toe Triecht hadden gheweest* 81, 23.

In Coninx Somme[2] (vertaling van 1408, waarschijnlik door iemand uit een dorpje Rode in Zuid-Brabant op de grens van Antwerpen en Limburg,

[1]) Ik heb het Bienboec slechts gedeeltelik nagegaan.

zie inleiding van TINBERGEN 95) vindt men in één zin (opt. pt.) *waer dit warachtich goet gheweset, so had die gheware gods soen ... ymmer ghec ghewesot* 330, 2 vlg., voorts *waer ... gheweest* 330, 7 naast *of si .. ghetoghen hadden gheweest* 319, 12; in andere gevallen *sijn ... gheweest* 277, 10, dgl. 313, 31; 415, 35, naast 19 m. *hebben*, b.v. 229, 21; 239, 1; 252, 17.

In Breidenbach's Bevaerden, geschreven 1485 (gedrukt 1488), is over 't algemeen *zijn* meer gebruikelik dan *hebben*, maar in de opt. pt. irrealis staat geregeld *had(de)*, zie verder § 130.

Andere voorbeelden van *zijn* uit de 14e en 15e eeuw zijn de volgende: *die tweewerf hoeftmanne was ghewesen* Teest. 1335, *datse mijnder .. vrouwen goedertieren .. gheweest waren* Brab. Y. 7, 6185 (naast *hebben*), *hi is altoos den Sarracinen onderdanich gheweest* Mandev. (L) 37*b* (naast *hebben*), *dat sy daerby ende over geweest sijn* O. R. v. Dordr. 2, 100, 34 (a°. 1448), *die dair mede by, ouer ende aen geweest sijn* Nijh. 4, 4, 1 (a°. 1423), tegenover ettelike voorbeelden van *hebben* in verschillende bronnen MW. 1, 73 vlg., *dat op dier tijt een grote vergaderinghe der heilighen (-er?) vrienden Gods ten overlyden van der ghebenedider moeder ende maghet geweest sijn* Boeck v. d. L. Jhesu (a°. 1479) 323*d*, *alzo ... zekere questien .. gheroert gheweist zyn* Invent. v. Brugge 2, 340, *ic byn XC iaer in dit eylant geweest* Heiligenlev. (Z.Oostgelders?) 37, 32, *soen, waer bistu geweest dese VII dage?* ald. 45, 28 (naast *waer heves du dese acht dage geweest?* 45, 34, e. dgl.).

§ 127. Van een verschil in betekenis tussen de omschrijving met *hebben* en die met *zijn* is weinig te bekennen, vgl. b.v. *dat .. grave Dirc ende siin vader ..over lange jaren graven te Hollant geweest siin* Clerc 32, 15 met *na dat hi grave van Oestvrieslant geweest hadde XXII iaer* 41, 12; *hi .. wiste dat hi in dien tornoy niet geweest en hadde* 82, 4 met *ick en bin op desen dach inden tornoy niet geweest* ald. 8, *Jan en hadde niet lange in Hollant geweest, hi en warts te rade* 144, 16 met *onlange was hi daer geweest, hem en quam over den hals een onweder* 162, 29; *in dese stadt ... is gheweest een groot beelde ..., in dese selve stadt hebben oeck gheweest cleynre beelden* Breidenb. 18*v*., 41 en 19*r*., 1; *hoewell die stadt van moab gheweest is. Item het heefft gheweest vanden rijck van Seon* ald. 33*v*., 39, *hoewel dat sy niet so volcomen gheweest syn in die vasticheit des gheloiffs als die martelairs, nochtans hebben sy standtafftich gheweest inden ghelove, vromelick stridende voir god* 81*r*., 19 vlg.

Alleen staat waar een tijdsduur wordt opgegeven doorgaans niet *zijn*. De enige uitzonderingen op die regel welke ik heb aangetroffen zijn de volgende: *onlange waren si versament geweest* Clerc 145, 23, *onlange was hi daer geweest* 162, 29, later: 2 voorbeelden uit Heiligenlev. (2e helft 15e eeuw), zie § 126, *Die machtich gheweest is veell iaren lanck* Breidenb. (a°. 1485) 11*r*., 32 (naast *eneam, die .VIII. iair sieck hadde gheweestt* 21*r*., 41). Iets dergelijks vindt men in het Nederrijns en in 't Ndl. van de 16e en 17e eeuw, zie §§ 128 en 130.

Voorts kan het bezwaarlik aan toeval toe te schrijven wezen dat de oudste en verscheiden latere Mndl. voorbeelden van *zijn* als hulpww. in de opt. pt. (of de daarmee in betekenis verwante infinitief) staan, wat op het eerste gezicht te vreemder lijkt, omdat het merendeels irreële optatieven zijn, en de irrealis overigens *hebben* bevoordeelt (zie § 304). Men moet de verklaring van de betrekkelike voorkeur voor *ware geweest* enz., welke zich in meerdere of mindere mate openbaart in MAERLANT's Troyen, HADEWIJCH, Limborch,

Limb. Serm., Ferguut, Statutb. v. Mstr., Seghelijn, MLoop en Proza-Sp. d.S. en ook buiten het Ndl. gevonden wordt (zie § 128), in iets anders zoeken, en wel waarschijnlik hierin, dat in vele gevallen de omschreven vorm en de niet omschrevene vrijwel willekeurig afwisselden: er had b.v. Troyen hs. 13063 evengoed kunnen staan *en ware hi*, *Parijs ware doot*, Hadew. Lied. 21, 48 *ic weende sijn vrouwe*, enz. M.a.w. *hi ware geweest* is een mengsel van *hi hadde geweest* en *hi ware*.

Daaruit volgt nog geenszins dat in 't Ndl. *zijn* als hulpww. van de opt. pt. is uitgegaan: het heeft zich daar alleen wat eerder uitgebreid. En merkwaardigerwijs heeft later een in tegengestelde richting werkende spreekgewoonte juist in diezelfde vorm *hebben* op de voorgrond gebracht, zie § 130.

§ 128. In 't Mnd. staan de twee hulpww. naast elkander, maar *hebben* is meer gewoon. Van over de Eems geven SCHILLER-LÜBBEN 5, 695 twee voorbeelden uit de Lubecker Kroniek (13ᵉ eeuw) *id was geweset* 2, 5 en 375 (naast *he hadde ghevanghen weset* 2, 50), GRIMM, Gr. 4 nachtr. 1261 uit a°. 1370 *sîn gewesen*, voorts vindt men (gedeeltelik t.l.a.p.) uit de 15ᵉ eeuw: *wêre gewesen* Zeno 1178, *dê in der helle wesen was* Brandan (ed. SCHRÖDER) 662, *wat hê gewesen wêre* 754 (naast *hedden wesen vorloren* 36), *bin .. gewest* Dodes Danz (ed. BAETHCKE) 148 e. dgl. (naast *hebbe .. gewest* 293 e. dgl., opt. pt. *haddest gewest* 1207 e. dgl.), *ys .. wesen* Bruno v. Schonebeck(?), Nd. Jahrb. 30, 138, 27, dgl. ald. 142, 271; 146, 94; aan deze zijde van de Eems: *yn wat staet du waleer geweest bist* Griseldis 22, 31, dgl. 27, 7; 34, 29, *ick ..., die soe grotes mans husvrou geweist byn* 27, 12 (naast *die was merre dan die yn der irster brulofft ye geweest haed* 30, 23, *wulke troulike lyeffd heret soe groet geweest* 32, 8, met refl. pron. *gelikerwys sie toe voren syck daer thoe geweest hadde* 25, 27, opt. pt. *dese .. teyken ... hadden nu wal genoch geweest den heren*, *dan* enz. 25, 20), *dattet des kindes enghel is geweest* Diepenveen hs. 147, 3, *soe is hij hoer guedertieren geweest* 163, 7 (naast *geweest hadde* 11, 7 en *passim*), *so is die leste verschemenisse meerre dan die irste gewest is* Marialeg. 2, 109, 5, *wie van om daer so lange wt gewest was* 110, 22 (naast *had gewest* 105, 24, dgl. 108, 12, *wt hadde gheweest* 117, 24). Deze gegevens zijn te gebrekkig om er iets uit af te leiden.

Leerzamer is de Middelfrankiese Karlmeinet, waarin men het volgende vindt: opt. pt. *wêren gewest* e. dgl. 13 maal (264, 28; 304, 2; 358, 48; 379, 45; [1]) 380, 64; [2]) 388, 52, [3]) enz.), *wêr gewesen* e. dgl. 3 m. (174, 55; 519, 65; 529, 41), samen 16 maal; *hedde gewesen* e. dgl. 6 m. (54, 24; 75, 35 e.e.); in andere gevallen *hadde geweyst* e. dgl. 9 m. (6, 47; 8, 39; 138, 21. 29 e. e.), *haen gewesen* e. dgl. 4 m. (110, 22. 66 e. e.), samen 13 maal; *geweset sȳ* e. dgl. 5 m. (144, 2; 210, 34; [4]) 220, 47 e.e.), *gewesen sȳt* e. dgl. 2 m. (138, 36; 259, 32), samen 7 maal. Aangezien dus bij de opt. pt. de verhouding van *zijn* tot *hebben* 16 : 6 is, in de overige gevallen 7 : 13, schijnt men hier, evenals in 't oudere Mndl., van een voorkeur van de opt. pt. voor *zijn* te mogen spreken.

---

[1]) Elegast BC *hadde gheweest*, A *ware*.

[2]) Elegast *gheweest hadde* e. dgl.

[3]) Elegast *hadde .. gheweest*.

[4]) Uitg. *dat wat geweyst syn verlangen*, waar *wat* blijkbaar een druk- of schrijffout is voor *was*.

Een verschil in betekenis is blijkbaar over 't algemeen evenmin aanwezig als in 't Mndl., b.v. *hey wēre gern gewest van dan* 388, 52, naast *hey hedde gern gewesen danne* 212, 4; *want ir Karlle dem hēren sō heymelich gewesen sȳt* (: *zȳt*) 138, 36, naast *sō hait ir Karlle mit gevoich geweist heymelich genoich* ald. 29; *bys an des gezȳde was geweist eyn keyser* 322, 14, naast *dē bȳ stunden haent gewesen* 219, 25. Maar ook hier wordt buiten de opt. pt. altoos *hebben* gebezigd als de duur van een verblijf of toestand wordt opgegeven, b.v. *vil menschen dach ind zȳt hadde hey geweyst yegere* 6, 47, dgl. 8, 39 e.e. (11 van de 13 gevallen met *hebben*); in de opt. pt. staat daarentegen ook *zijn*: *wēr Orīe zwentzich jāre zō Termȳs gewesen* 174, 55, *ir soult langer sȳn gewesen* 519, 65, naast *wir mochten lēuer heyden noch langer haen gewesen* 263, 49.

In het Paasspel bij Moltzer, Mndl. Dram. Poëzie 496 vlgg. komt enkel *hebben* voor, maar alle voorbeelden zijn indikatief, b.v. *hait geweset* 192, 792, *hait gewesen* 1124, *hais du ... gesīn* 1171, voorts 1126.

Over andere Mmd. bronnen zie Paul 205 vlg. en de daar aangehaalde werken. In 't Opperduits schijnt nooit anders dan *zijn* voor te komen.

§ 129. Wilmanns 3, 157 f., ervan uitgaande dat het omschreven perfektum en zelfs het partic. van *zijn* in 't Ohd. niet voorkomt, neemt aan dat het eerstgenoemde ontstond in een tijd, „da im Sprachgefühl das Moment, das zunächst den Gebrauch von *haben* und *sein* bestimmt hatte, die Unterscheidung perfektiver und imperfektiver Aktionsart (lees: mutativer und nichtmutativer Bedeutung), nicht mehr zur Geltung kam." Dat toen *ich bin gewesen* gekozen werd, zou, vermoedt hij, het gevolg zijn geweest van de omstandigheid dat *zijn* zo dikwijls met een predikaatsnomen werd verbonden; in 't biezonder zou *worden* tot voorbeeld hebben gestrekt: evenals *hij wordt groot* en *hij is groot* naast elkander staan, zou men naar *hij is groot geworden* ook *hij is groot geweest* hebben gemaakt.

De invloed van *worden* mag men zeker niet wegcijferen, maar is het toch niet wat al te theoreties, te beweren dat omstreeks de 11ᵉ eeuw de faktor die de doorslag gaf bij het gebruik van *hebben* en *zijn*, niet meer gold? Die faktor leefde dan toch voort in het gebruik van *zijn* bij sommige perfecta en van *hebben* bij andere, en speelde b.v. wel degelik een rol bij de keuze van het hulpww. voor een overgenomen vb. In dat opzicht maakte het dus geen verschil, of een perfektum ontstond omstreeks 900 of omstreeks 1100. Maar *zijn* zelf stond wankel. Immers, ofschoon het in vele gevallen nietmutatief was, het voorzag ook in andere behoeften. Men mag niet vergeten dat het Duitse paradigma van *zijn* zich ontwikkeld had uit een innige vermenging van imperfektieve en mutatief-perfektieve vormen (de laatste behorende tot een vb. dat 'worden' betekende), die in 't Oudengels buiten het preteritum nog tot zekere hoogte gescheiden zijn. [1]) Men verwacht dus twee omschreven perfecta, nl. *heeft geweest* 'heeft vertoefd, in een toestand verkeerd', en *is geweest* b.v. 'is geworden', 'is gebeurd'. In geen enkel oud dialekt is echter deze scheiding zuiver aanwezig, behalve misschien in 't Oudoostfries (zie § 123), maar de voorbeelden zijn in de bronnen daar weinig talrijk. In 't Mvla. en Mbrab. b.v. vindt men *hebben* ook waar de betekenis *zijn*

[1]) Zie K. Jost, *Beon* und *Wesan*, Heidelberg 1909. Terwijl in 't Germaans het duratieve *was* ook als perfektief preteritum dienstdoet, is in 't Slavies het perfektieve *bylŭ (jesmĭ)* tevens het preteritum van het duratief.

doet verwachten, b.v. *sint dat dit hevet gheweest* 'sinds dit gebeurd is' Hadew. Proza 102, 28 (313, 157).

Volkomen juist is het nu verder (WILMANNS t.a.p.) dat men rekening moet houden met de omstandigheid dat het vb. subst. veelal een predikaatsnomen bij zich had, d.w.z. zelf niet veel anders was dan een middel om tijd, persoon enz. aan te duiden, zonder eigen betekenisinhoud, en ook heeft de Duitse geleerde gelijk, dat de analogie van *worden* in 't voordeel van de konstruktie met *zijn* was. Misschien mag men ook denken aan de tegenstelling *is geweest* tegenover *heeft gehad*. In al geval heeft het perfektum van *worden* (en wellicht dat van *hebben*) het zijne gedaan om in 't Opperduits aan *zijn* de alleenheerschappij te verschaffen en elders zijn gebied uit te breiden. In die dialekten welke altijd of meestal *hebben* bezigen, is óf *zijn* op de achtergrond gedrongen door het in meer gevallen voorkomende hulpww., óf van den beginne af aan niet gebruikt, omdat waar het vb. een duidelik uitkomende eigen betekenis had, gewoonlik *hebben* werd vereist (zo b.v. in 't Oijsl., Me. en Mvlaams).

Het is bekend dat de meeste Romaanse talen regelmatig *hebben* gebruiken, b.v. Fra. *ai été*, Prov. *ai estat*, natuurlik ook Spa. *he sido*, Roem. *am fostu* (*fost' amu*); maar Ital. *sono stato* (vgl. echter daar het zeker onoorspronkelike *sono vicuto*, tegenover Fra. *ai vécu*).

§ 130. We moeten nu nagaan, hoe de verdere ontwikkeling was in 't Nederlands. Van de 15e eeuw af kampen de twee hulpww. om de voorrang, en in vele tongvallen duurt die strijd nog voort. Over 't algemeen neemt het gebruik van *zijn* allengs toe, tenminste in de schrijftaal. Bij de Clerc wten L. L. (14e eeuw) en in de Hollandse vertaling (a°. 1430) van Froissart door GERIJT POTTER V. D. LOO (welke in tegenstelling met de werken van zijn vader DERC weinig sporen van Hd. invloed vertoont) komt *zijn* al vrij veelvuldig voor, en in de (Utrechtse?) Bevaerden van Breidenbach (a°. 1485) is het meer gewoon dan *hebben*, zie § 126. Over 't Vlaams vgl. men § 131.

Andere voorbeelden, uit de 16e eeuw, zijn: *die eens achterhaelt geweest es* Wiel. Instr. (a°. 1501) 104, 204, *roukeloos geweest zijn* ald. 157, 567, naast *die ... gemaect hebben geweest* 72, 5, *hij en hebbe .. poorter geweest* 77, 43; *geschat ... zijn geweest* Inform. (a°. 1514) 2, 4, e. dgl.; *gheregeert is gheweest* Exc. Cron. (a°. 1530) 235*d*; *zyn ghestelt gheweist* Everaert, Tafele blz. 4, naast bijna 40 maal *hebben* (in de beide eerste afleveringen): *die meeninge vanden Schepper ... es sulcxs .. noijt geweest* Trou m. bl. 228, 221 (a°. 1565), *wat gecrij .. isset geweest* ald. 243, 639, maar *hebdij lang hier geweest?* 244, 688; *geweest zijn* Jan v. Hout, Tijdschr. 22, 220, 6. 15, *gewesen es* dez., ald. 23, 210, 12 e. dgl., naast zeldzamer *geweest hebbende* dez., ald. 210, 10, e. dgl.

Op 't eind van de 16e en in 't begin van de 17e eeuw vindt men b.v. in v. LINSCHOTEN's Itinerario 67 m. *hebben* (irrealis 6 maal), 53 m. *zijn* (irrealis nooit), in STARTER's Friesche Lusthof 31 m. *zijn*, 7 m. *hebben* (irrealis 4 en 1 maal), bij VONDEL in de regel *zijn*, maar niet zelden *hebben* (zie v. HELTEN, Vondel's Taal § 60), b.v. in de 4 eerste delen van v. LENNEP's uitgaaf 38 m. *zijn*, 8 m. *hebben* (irrealis 9 en 4), in ASSELIJN's Dobbelaar 9 m. *zijn*, 1 m. *hebben* (*iens heb ik bij de heidens geweest* 115; de spreekster is een dienstmaagd), zie voorts NW. 6, 225 voorbeelden uit CATS, HOOFT (*waer hebje soo lang eweest* Ged. 2, 325) en ANTONIDES. In de Statenbijbel komt naast talloze malen *zijn* maar één keer *hebben* voor, nl.

Mtth. 23,30: *indien wy ten tijden onser vaderen hadden geweest, wy en souden* enz., dus in de irrealis (daarnaast *ware geweest* e. dgl.). Aan de toeneming van *zijn* is het zogoed als uitsluitend gebruik van dit hulpww. in de Bijbel zeker niet vreemd geweest, maar het schijnt toch dat al vóór het verschijnen van de Statenvertaling in de schrijftaal van het midden des lands *hebben* als minder beschaafd begon te gelden (opmerkelik is b.v. dat de geleerde BERNHARD TEN BROECKE, alias PALUDANUS, hoewel uit Steenwijk geboortig en in Enkhuizen wonende, in zijn aantekeningen op v. LINSCHOTEN's Itinerario alleen *zijn* bezigt). Amsterdam volgde schoorvoetend.

Uit de 18e eeuw geeft NW. 2 voorbeelden uit W. Leevend (1 irrealis); vgl. ook *hebt gy nu zo vele maanden in de Beaumonde geweest, en* enz. Burgerh. 174, *daar heb ik ... zo een twee dagen en drie uuren in de magt des Satans geweest* ald. 485, dgl. 492, 596, 704, 803 e.e.; irrealis: *had je nu wat verder hier geweest, dan zou* enz. 91, dgl. 653; naast het meer gewone *ben geweest, was geweest* enz. In v. EFFEN's Spectator heeft *zijn* de overhand, maar *hebben* ontbreekt niet (b.v. 7, 59, 19; 131, 25; 171, 21; 9, 153, 8, irrealis 7, 39, 18; 232, 27). Nog bij FOKKE SZ.: *je hebt er schoon aan geweest* Werk. 2, 159, 21.

Er is in de 16e en 17e eeuw nog een zekere neiging waarneembaar om *hebben* te gebruiken waar een tijdsduur wordt genoemd, vgl. het kenschetsend voorbeeld *waar hebje soo lange geweest, datje niet eens by ons om een queest zijt geweest?* Dardanelli, Hist. d. Queesters (a°. 1698) 43 en de andere met *lang* boven en zie verder § 127. In v. LINSCHOTEN's Itinerario staat met *langhe tijt, vijf Jaren* e. dgl. 13 maal *hebben*, 3 maal *zijn*.

Daarentegen werd de betrekkelike bevoorrechting van *zijn* door het plqmpf. opt., welke men in 't oudere Mndl. schijnt aan te treffen (§ 127), tegengewerkt door de bij mutatieve verba waar te nemen begunstiging van *hebben* in de irrealis (§ 301 vlgg.), zodat men in sommige Laat-Mndl. en Vroeg-Nndl. teksten in de irrealis nogal dikwijls *hebben* vindt. Zeer duidelik en zonder uitzondering b.v. in Breidenbach's Bevaerden, waar anders *zijn* de overhand heeft, o. a. *had gheweest, soude gheweest hebben* e. dgl. 22*v*., 18; 62*v*., 5. 9. 14; 72*v*., 32; 73*r*., 4; 79*v*., 42 en nog 7 maal, vgl. ook met opt. pt. *al hadde geweest* Mndl. Bibl. 14, blz. 24, 405, tegenover *alsi geweest waren bij een* ald. 21, 314. Ook in de 17e eeuw, heb ik de indruk, zijn dergelijke voorbeelden betrekkelik vaak te vinden, zie voorts blz. 107, § 131 en de toestand in de Statenbijbel.

§ 131. In de 19e eeuw is *zijn* in de schrijftaal en dientengevolge ook in de beschaafde spreektaal zogoed als algemeen geworden. Toch hoort men ook van beschaafden in 't midden des lands *hebben*, inzonderheid in de irrealis en in de infinitief na *moeten, zullen*, en te recht geeft NW. 6, 225 de voorbeelden *'t had nog veel mooier anders geweest* en *'t moet zoo'n goeie man geweest hebben*. Het voortleven van *hebben* in dit laatste geval, dat bevestigd wordt door de tongvallen (zie ben. en § 132), zal te verklaren zijn uit de invloed van zinnen met de irrealis als *'t moest* of *zou anders geweest hebben* en uit de verwante betekenis. Aan deze laatste is *hebben* ook toe te schrijven in gevallen als *all die miraculen* (druk: *miraculē*) *die ghelouen sy all heell warachtich gheweest te hebben* (maar ze waren het niet) Breidenb. 71*v*., 23, *moysee bysonder, den welcken hy seyt een groot propheet gheweest te hebben* (maar hij gelooft het niet) 72*v*., 9.

Wat de Nfrk. en andere Wndl. tongvallen betreft, in Ndl. Limburg schijnt

hebben te zijn verdwenen (ook Sch. Weichs. 1 geeft alleen voorbeelden van *zijn*, b.v. *vaader is lang krank gewés* 393, 8, Ambij), maar in alle andere gewesten treft men beide aan. Ik heb de voorbeelden geteld die in Sch. Weichs. 1 voorkomen en geef hier een overzicht, waarbij men echter in 't oog moet houden dat de balans zeker geflatteerd is ten gunste van *zijn*, daar niet alle schrijvers onverdacht zijn van invloed van de *κοινή*.

Uitsluitend *hebben* in Frans-Vlaanderen (1 voorbeeld: *èwist hadde* 6, 2)? meer *hebben* dan *zijn* in België, behalve in de opt. pt. (opt. pt. 4 *zijn*, 1 *hebben*; overigens 5 *zijn*, 13 *hebben*); niet zelden *hebben* in N. Holland, vooral aan de Zaan en in Westfriesland (irrealis 2 *zijn*; overigens 18 *zijn*, 8 *hebben*), iets minder in Z. Holland, het meest op de eilanden (irrealis 4 *zijn*, 1 *hebben*; overigens 34 *zijn*, 9 *hebben*), nog minder in Zeeland (irrealis 3 *zijn*; overigens 33 *zijn*, 4 *hebben*), nooit in N. Brabant (opt. pt. 1 *zijn*; overigens 12 *zijn*), W. en Z. Gelderland (irrealis 2 *zijn*; overigens 12 of 13 *zijn*). Uit Utrecht haast geen voorbeelden.

F r a n k r i j k en B e l g i ë. Verdere gegevens zijn de volgende. Volgens DE Bo 1433 en VERCOUILLIE, Onze Volkst. 2, 41 is het hulpww. in Westvlaanderen (waartoe ook het Franse Vlaams behoort) *hebben*, maar de eerste vermeldt 938 *hij is naar huis gereén geweest* (passief), herinnerende aan het enige voorbeeld bij EVERAERT (zover uitgegeven): *zyn ghestelt gheweist* Tafele blz. 4; volgens CORNELISSEN en VERVLIET 72 en 1486 wordt *geweest* in 't Antwerps en elders in België meest met *hebben*, zelden met *zijn* verbonden; volgens CLAES' Bijvoegsel 295 hoort men in 't Hageland (N.O. Brabant) *hebben* en *zijn*, b.v. *ich zen geweëst* of *ich häm geweëst*, in de irrealis *ha ich doë* ('daar') *geweëst, da en was ni veurgevalle*.

Het blijkt dus wel dat in Vlaanderen, Antwerpen en Brabant *hebben* nog altoos de overhand heeft; voor Limburg heb ik geen gegevens. Een vast verschil tussen de twee konstrukties schijnt niet te bestaan, b.v. vindt men naast elkaar *der is en tooveresse geweest die* enz. Sch. Weichs. 1, 28, 11 (Brugge) en *ét er al ne man gewest, dieë* enz. 43, 18 (Brussel), *as ze .. lank, géél lank op den doempel geweest aaijen* 'rondgesukkeld hadden' 38, 10 (Brussel) en *u gedeëlte van de nacht was de moeder ... aan 't wirk geweest* 32, 15 (Gent). Met *hebben*: *da' sa' zekere en straffe ... geweest hén* 17, 26 (Zegelsem, O.Vl.), *ter moen* ('moeten') *er toch noirdien andere geweest én, die* enz. 34, 19 (Gent). Tegenover voorbeelden van de irrealis met dit hulpww. uit Hageland (boven) en uit Brussel (Sch. Weichs. 42, 28) staan er 4 met *zijn* uit W. en O. Vlaanderen en Antwerpen (Sch. Weichs. 8, 11; 12, 2; 67, 43; 69, 19), zodat misschien in 't Westen nog iets van de oude voorkeur van de opt. pt. voor *zijn* (zie § 127) over is.

In N. H o l l a n d komt in Sch. Weichs. *hebben* naast meer gewoon *zijn* voor uit Amsterdam (271, 20) en van Tessel (*jij het ... net tien maante untweest* 314, 28; *hei je an de Helder weest?* 322, 10, naast *ze was ... na Westergeest weest* 309, 36, e. dgl.); naast zeldzamer *zijn* uit Westfriesland (o. a. *lang hew ik er teugen weest* 306, 31 naast *ondertusken was ie al 'n menuut of wat weg weest* 296, 24). Aan de Zaan wordt blijkens BOEKENOOGEN 1262 meestal *hebben* gebezigd, doch sedert de 17^{e} eeuw ook *zijn*, b.v. *ick ben hong'righ weest* uit een tekst van a°. 1660 (ald.), nu „soms" *ik zijn daar 'eweest* (ald.), *waorí allin zó lang niet weestis* (blz. LXXXIII), naast *ik heb er nag niet 'eweest* (1262) e. dgl. Een vast verschil schijnt niet aan te wijzen te zijn.

In Z. Holland geeft Sch. Weichs. dl. 1 *hebben* alleen op van de eilanden en uit Scheveningen, wat ongetwijfeld te beperkt is, daar b.v. ook in Leiden hetzelfde hulpww. veel in gebruik is, en men dat mede mag veronderstellen van tussenliggende streken. Van de eilanden vinden we o.a. *omdat ze noe nae 't durp geweest heit* 157, 24 (Overflakkee), dgl. 197, 13 (Ridderkerk, IJselm.) 206, 27 (id.), naast *je bint van ochent al nae Stellendam geweest* 165, 9 (Overflakkee), dgl. 173, 13 (id.); *dat ie ... een heéle tijd kwaaddees* ('ziek') *geweest hâ* 206, 9 (Ridderkerk), naast *hài was 'n jér of anderalf soldaot geweest* 189, 11 (Goudswaard, Beierl.); *zōō hēēl klàin zel je toch niet geweest hebbe* 188, 14 (id.); irrealis *of had ik der in geweest* 'al was ik erin geweest' (in de loting) 198, 22 (Ridderkerk), naast *ik was bakkeran geweest* 183, 18 (Overflakkee); uit Scheveningen *dat de som groot mot eweest ebbe* 256, 10, maar *ben jy ook enomen eweest?* 255, 11, dgl. 12. Volgens v. Weel § 209 wordt op West-Voorne niet anders dan *hebben* gebruikt, maar Opprel gaat minder ver ten aanzien van Oud-Beierland: volgens hem 42[1] wordt het vb. subst. daar „vrij dikwijls" vervoegd met *hebben*, b.v. *ik heb ər gəwēēst*, maar zegt men steeds *hij is ər gəwēēst* 'hij is dood', wat wel niet oud zal zijn, vgl. Antw. *hij hee(f)t er geweest* Corn. en Vervl. 1487, dgl. in 't Fries § 133. Ook hier is weinig uit af te leiden.

De 4 voorbeelden van *hebben* in Sch. Weichs. 1 uit Zeeland zijn: *'k g'looven, dat i 't* (nl. 80 voet lang) *gewist eit* 86, 26 (O. Zeeuws-Vla.); *'ie 'ao z'n aerpels weze wieë* 120, 24 (Walcheren), *'k è is an de kerkdeure wiste kieke* 135, 38 (id.), naast *'k bin ook wiste kieke bute* 136, 18 (id.); *'ie 'eit geliek meē m'n man knecht bie de smid geweēst* 146, 29 (id.), naast *zijn*. Met *zijn* o. a. ook *die lange katievig* ('sukkelend') *was gewist* 109, 7, dgl. 135, 3, *'t moet 'n ellenfels goeije man gewist zien* 138, 27, dgl. 139, 23, *dat za' toch wel 'n andere Prins gewist zien* 139, 15 (alle Walcheren). In dit gewest schijnt *hebben* hard achteruit te zijn gegaan.

Uit de overige Nfrk. streken worden geen voorbeelden van *hebben* gegeven, behalve uit Oud-Leusden in Utrecht in een blijkbaar oud liedje: *van nacht he' 'k bie də Rutər əweast en bie də Rutər 'əsloapə* Sch. Weichs. 1, 529, 11. Voor de grenstongval van de N.W. Veluwe wordt *zijn* bevestigd door v. Schothorst *əkbinəməslangəstəbòtənəwēst*, woordelik 'ik ben hem eens langs de botten geweest' 110, dgl. 182, *əkbindōərjongəwēst* 'ik ben daar geboren' 131.

§ 132. In 't Nd. van de 16e en 17e eeuw vindt men beide hulpww., maar met toenemende voorkeur voor *zijn*, b.v. in een Dodedans uit de 16e eeuw (Nd. Jahrb. 28, 28 vlgg.) 4 maal *hastu gewesen* e. dgl., 1 maal *bystu gewesen*; uit het Oldtvedder-Boick (a°. 1593) vermeldt Grimm, Gr. 4 nachtr. 1261 *sistu gewest, gewest wēre* e. dgl.; in Ghetelen's Nye unbekande Lande (a°. 1508) komt, zover de uittreksels in Nd. Jahrb. 34 gaan, 1 maal in de opt. pt. (130, 7), 8 maal elders (114, 14; 115, 1. 13. 22, enz.) *zijn* voor, maar *hebben* met opgaaf van de tijdsduur: *alze der Christoffer Duuer* (d. i. Columbus) *dar suluest twe dage hadde gewesen* 129, 33; in Stadr. v. Steenw. (a°. 1544) *twee ... mannen die daer an ende by bint gewest* 133, 121; in Lauremberg's Skimpgedichte (midden 17e eeuw) altijd *zijn*, b.v. *iss ... west* 36, dgl. 107, 262, 410 e. e., ook in de irrealis: *alss were se gewest* 1622, e. dgl., evenzo in J. Sackmann's preek (Hannover, eind 17e eeuw) Sch. Weichs. 2, 110 vlgg., vgl. ook *isse wesen* Nd. Jahrb. 35, 66 (Hildesheim, a°. 1686).

Uit de 18e eeuw: *t'is stärcker west* Nd. Jahrb. 35, 72 (Hannover, a°. 1708), *iss ... ewest* ald. 80 (Wendeburg, a°. 1718), (opt. pt.) *wöhr ... wesen* 114

(Hannover, a°. 1726), *iss .. west* 121 (id. id.), maar met tijdsduur *all over achtig jahr hat he darmidde west* 82 (Wendeburg, a°. 1718), naast *wat von ollers her ... iss bruck und wiese west* Nd. Jahrb. 33, 161 (Mecklenburg, a°. 1734).

Tegenwoordig is in 't Nd. over de Eems *zijn* het gewone en *hebben* betrekkelik zeldzaam, zie D. Wtb. 10. 1, 317. In Sch. Weichs. 2 vind ik tegenover omstreeks 100 voorbeelden van *zijn* er maar 4 van *hebben*, nl. (opt. pt.) *dann harr d'meite um'sunst west* 30, 11 (O. Friesl.), *he sall een sekür ... mann weszt hebben* 69, 30 (id.), *hett Musche Rothbart nich hier west?* 233, 22, *he hett wol hier west* ald. 23 (Sleeswijk), maar hier mag men misschien aannemen dat de schrijvers min of meer onder Hd. invloed staan. Uit Glückstadt in Sleeswijk vermeldt BERNHARDT, Nd. Jahrb. 29, 16 dat *zijn* gebruikt wordt, b.v. *ick bün wen,* maar dat men in de infinitief ook hoort: *west hemm,* wat strookt met een van de zoëven aangehaalde voorbeelden uit O. Friesland; vgl. § 131.

Dergelijk is de toestand in de Gelderse Graafschap. In Sch. Weichs. 1 vindt men van daar buiten de irrealis alleen *zijn* (19 maal), behalve met tijdsduur: *eerst heb ze 'n tiedlang an 't hoesten ... 'ewest* 452, 15 (Zelhem), *we hebt now al zon tiedlank bij mekare wes* 490, 3 (Laren), naast *now was de vrouw den hilken dag onbesoesd hellig ewest* 471, 21 (Vorden), dgl. 487, 5 (Laren); 496, 7; 500, 17; maar tegen verwachting *'t mot toe onmundig kold 'ewest wèzen* 454, 31 (Zelhem). In de irrealis geen *zijn*, maar 2 maal *hebben*, nl. *dan zol i blij toe 'ewes hebben* 462, 28 (Borkulo), *dan zol 't bogt nog te slokken hebben 'ewest* ald. 37 (id.). GALLÉE geeft op *zijn*, maar in Gorsel, ten Z. van Deventer, hoort men ook *hebben*.

Uit Overijsel behelst Sch. Weichs. 1 uitsluitend *zijn*, behalve uit de Noordwesthoek, waar beide voorkomen. Met *hebben*: *de leiewaegen* ('luiwagen') *'ef er ... ers goed over 'ewest* 585, 23 (Giethoorn), *dat ze van daege 'n poosien naor noorste böppe* ('grootvader in 't N.') .. *'ewest 'ef* 586, 26 (id.), *zee 'adde an 't eerpelschellen 'ewest* 587, 9 (id.), *zee 'adde er zoo sloeg* ('lusteloos') ... *van 'ewest* ald. 13 (id.), dgl. nog 589, 1. 19 (id.), *dee al lange wat diezerig 'ewest 'adde* ald. 25 (id.); *dat zal verbeelinge 'ewest hebben* 598, 37 (Steenwijk), naast *'t is toch gien verbeelinge 'ewest* ald. 43 e. dgl.; uit Giethoorn nooit *zijn*. In de irrealis: *dat aar* ('had') *niet īēns neudig 'ewest* 579, 20, naast *ānders was 't āl lānge mit ons 'edaon 'ewest* 578, 13 (beide Genemuiden).

Uit Drente geeft Sch. Weichs. 1 in de irrealis 1 maal en elders 8 maal *zijn*, 6 maal *hebben*, nl. *'n man, dee om en nije doomneer unt west hadde* 601, 14 (ZW.), *hei eergister ook ... noar Beildermark west?* 606, 12 (Beilen), dgl. 26, *dan möt 't in de rimmenstrantentied west hebben* 603, 10 (ZW.), dgl. 606, 16 (Beilen), *doe hef hi* ('zij') *'t gansche winter deur zoo wat inne gengelderei west* 634, 11 (ZO.), naast *Meindert is toch overdag nog .. in de harbarge west* 606, 35 (Beilen), enz.

Anders in Groningen: daar vinden we in Sch. Weichs. dl. 1 van *hebben* 27, van *zijn* 4 voorbeelden, het laatste: *as ze de kemiez'n ies te loos west binn'n* 637, 23 (stad Gron.), *da's altied al zoo west* 639, 31 (Ulrum), *dat was bie heur altied zoo west* 670, 18 (Oldambt), *ze was nog nāit lank trauwd west, dou* enz. 646, 32 (Ulrum), naast *Oadam en Eva hebben ook nooit trouwd west* 665, 10 (Fivelingo), enz.; bij de Haas-Okken, Olle Vr. (Fivelingo) wat vaker *zijn*, b.v. *of bin alle mensken rot goud veur die west?* 84, *bist in*

harbarg west? 85, e. dgl., irrealis *'t was ook moar beter west dat* enz. 82, naast herhaald *hebben*. Maar zowel in de stad als daarbuiten is ongetwijfeld het laatstgenoemde hulpww. nog verreweg het meest gewone, ofschoon *zijn* vorderingen schijnt te maken.

§ 133. Beschouwt men de Nfrk. en Nd. gewesten samen, dan blijkt dat in de meeste het gebruik van *zijn* sedert de Middeleeuwen sterk is toegenomen, en *hebben* zich alleen in Groningen en N. Holland, dus grotendeels oude Friese streken, benevens op de afgelegen Zuidhollandse eilanden en in België en Frankrijk min of meer op de oude sterkte heeft gehandhaafd, elders voornamelik in bepaalde uitdrukkingen (b.v. met *lang* en bij *moeten*, *zullen*) voortbestaat, in sommige oorden echter geheel is verdwenen. In Nederduitsland over de Eems is de uitbreiding van *zijn* door de Hoogduitse, in ons land door de Nederlandse schrijftaal en beschaafde spreektaal bevorderd. Een rechtstreeks verband tussen de toeneming van het hulpww. in de beide landen is niet aan te tonen, maar er pleit wel wat voor het bestaan daarvan. Het blijft intussen waarschijnlik dat zowel in 't Nfrk. als in 't Nd. van den beginne af aan *zijn* niet geheel ongebruikelik was, en dat de geleidelike verdringing van *hebben* zowel aan inwendige als aan uitwendige oorzaken moet worden toegeschreven.

Een enkel woord nog over 't Fries. In de 17ᵉ en 18ᵉ eeuw vindt men *zijn* naast het meer gewone *hebben*, b.v. bij Starter *bin* ... *wessen* 6, 30, *wessen is* 5, 3, maar irrealis *ick hie het næt tocht dat de Doctoor so tyghe wessen hie* 14, 191; bij Gysbert Japicx *binne'* .. *west* e. dgl. 1, 122. 135; 2, 51, naast *west to habben* 1, 39; in B. H. Bloemlezing 2 (Middelfri.) voorts 4 maal *zijn*, nl. *het Sellim* ('wat voor schelm') *is dit wessin* 44, 27, dgl. 77, 51 (a°. 1777), *ik bin za onrustig west* 76, 38 (id.), *dou biste* ... *yn omslag west* 77, 73 (id.), naast 16 maal *hebben*, in de irrealis 2 maal *hebben*.

Onder de nieuwere schrijvers bezigt Waling Dijkstra bijna zonder uitzondering *hebben*: tegenover 58 voorbeelden hiervan (7 irrealis) in verschillende van zijn geschriften vind ik 1 irrealis met *zijn*, nl. *as hy sa'n bûtenwenstich man net wêst hie, den wier hjar namme al lang yn 't forjitten wêst* Wintergrien 91, maar b.v. (in tegenstelling met O. Beierland, maar mét Antwerpen, z. § 131) *de fryske tael het er wêst* 'is er geweest, is dood' Feestrede 31. Bij de Halbertsma's vindt men *zijn* wat vaker, b.v. bij Joost Hiddes *der wierne al twa oansitten west* B. H. Bloeml. 3, 11, 4, *de froulju, dy troud west binne* ald. 14, 111, *az dat* (een paard nl.) *ienders oan 't krœbebiten west is* 14, 115, *forline jier bin 'k noch yn Dútsklân wêst* Sch. Weichs. 3, 135, 25, *sa eang as do bin 'k fen myn libben noch net wêst* ald. 137, 2; bij Eeltsje *dat jimme steapelsljucht wêst binne* Sch. Weichs. 3, 114, 33, *oars binne wy yette by twa steddokters wêst* ald. 115, 40 (naast *snúshoännen habbe wy nin ien by wêst* ald., r. 37), (opt.-betekenis) *it wier in nuver getsjoen wêst* 117, 4, (irrealis) *jou wierne al better wêst* 111, 45; bij T. E. *nou binne se ris tyge oonne gong west oer de stimmingen, dij 't nou west habbe* B. H. Bloeml. 3, 26, 14; naast het overheersende *hebben*.

Andere voorbeelden van *zijn*: *dat ik so ier op reis gong az jiemme, in jiette mar even werom west bin* (= Ndl. 'weerom ben', vgl. het Eng. perfektum in zo'n geval) B. H. Bloeml. 3, 32, 117, *ik bin jiette naat ijn mijn hoes west* ald. 118, (irrealis) *wierne jo dear west* 31, 70, *in holle fol geleardens in in hart fol heechmoed is altiten in mûl peer west* Sch. Weichs. 3, 206, 19 (R. Posthumus, Waaxens, Dongeradeel), naast *hebben*; *dat er ris in Fryslân*

wést is Hûsfrieun 12. 1, blz. 6, 23, *mannich ien ..., dy in bitsje by oare liu wést is* ald., blz. 8, 3, (irrealis) *it wier hast net mogelik wést* blz. 31, 30; *dy spreuken ... binne de oanliedende oarsaken wést* Sch. Weichs. 3, 98, 21 (BOONEMMER); *dat Salomon ... naet bikleaid wêzen is liken as ien fan disse* ald. 223, 28 (uit Molkwerum, a°. 1802).

Geen van deze voorbeelden is kenschetsend, en naast alle kan men een dergelijke zin met *hebben* vinden. Het enige opmerkelike geval, dat met het Oudfriese voorbeeld van *is wesen* (§ 123) overeenstemt, is *'t is toalef wiken wést, de lést forliden snéénd* Sch. Weichs. 3, 219, 6, uit Hindelopen, naast *ik heb dêr no so fauik al wést* Hûsfrieun 12. 1, blz. 17, 24 (beide van S. O. ROOSJEN).

In de niet-Friese tongvallen van Friesland schijnt *zijn* meer gewoon te wezen, tenminste in Sch. Weichs. 3 vindt men: uit Leeuwarden 6 maal *zijn* (231, 3. 33; 232, 31. 41; 233, 23; 235, 15) naast 1 maal *hebben* (236, 27), uit Burumerland 1 maal *zijn* (230, 28), uit Dokkum 1 maal *hebben* (*'n earste gût muttet weest hewwe* 239, 20).

§ 134. Blijkens § 62 treedt, als een infinitief volgt, in 't algemeen Nndl. voor het partic. de infinitief in de plaats, b.v. 17ᵉ eeuw *hebje jou wesen vermayen?* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 96, 255, (irrealis) *zo veel honden ..., of hy ze van de Wilde-Boer of Frerik met de honden had weezen koopen* ald. 315, 79, dgl. 362, 147; 377, 83; 429, 212; 441, 247, *'k bin mit ons korperaalschap ... weezen teeren* 492, 177; tans *ik ben eens wezen kijken, of mijn bonen al bloeien; we zijn gisteren wezen vissen.* De vervanging is echter bij het vb. subst. niet zo verbreid als bij de perfectopraesentia en andere ww. In Vlaanderen en Brabant schijnt alleen het partic. voor te komen, b.v. Wvla. *'k ei wèst dansen* DE Bo 1433, Antw. *ik heb weest boomen planten* CORN. en VERVL. 72, of een mengsel, b.v. *wat hedde daar weesten doen?* ald. In 't Zeeuws vindt men beide, b.v. *'ie 'ao z'n aerpels weze wieë* Sch. Weichs. 1, 120, 24 naast *'k è is an de kerkdeure wiste* (= Antw. *weesten*) *kieke* 135, 38, *'k bin ook wiste kieke bute* 136, 18, alle van Walcheren. En in 't Nd.: *dat darpien, doar wij nou hen hören west wazzen* 603, 11 (ZW. Drente).

De weifeling toont dat de infinitief in plaats van het partic. hier betrekkelik jong is. Een Mndl. voorbeeld van het plqmpf. bij STOETT § 259 bevestigt dit: *die geweest hadden up tlandt roeven.*

Over de konstruktie zelf, die ook in 't Mhd., Mnd., Nhd. en Nnd. voorkomt, zie men WILMANNS 3, § 92, D. Wtb. 10. 1, 325 f., LÜBBEN, Mnd. Gr. § 65, STOETT t.l.a p. (met plaatsen o.a. uit Lorr. 2, 1365, Marialeg. 1, 137, 9) en MW. 7, 1107.

Als attributief adjektief schijnen *geweest* en *gewezen* niet te zijn gevonden vóór de 17ᵉ eeuw, zie voorbeelden van beide in Tijdschr. 14, 287 vlgg., waar DE VREESE aantoont dat *gewezen* in deze betekenis niet aan 't Hoogduits behoeft te zijn ontleend. Toch komt het mij waarschijnlik voor dat aan het verdringen van *geweest* door *gewezen* Hoogduitse invloed niet vreemd is, en geenszins uitgemaakt dat het laatste het oude inheemse partic. is. Het gebruik van het partic. als adj. is intussen meer dan honderd jaar ouder dan de 17ᵉ eeuw, blijkens het appositioneel gebruik op deze plaats: *die stede in welcke Sunte Johannes elemosinarius ..., voirtijts een patriarch the Allexandrien gheweest, ghemarteliseert wert* Breidenb. 138r., 20.

Tans is alleen *gewezen* 'vroeger' gebruikelik, zie NW. 4, 2078 vlg. Of het

eertijds ook 'wijlen', 'overleden' betekend heeft, is twijfelachtig. SEWEL's *de geweezen koning* 'the late king' bewijst niets, daar 'the late king' ook betekenen kan 'de persoon die vroeger koning is geweest', 'de ex-koning', en zelfs de beide door DE VREESE aangehaalde voorbeelden t.a.p. 287 zijn niet volstrekt overtuigend.

§ 135. *i*) Verba die een heen- en weergaande beweging zonder verplaatsing aanduiden, b.v. Nndl. *dobberen*, id. *fladderen*, id. *flakkeren* (= *flackeren*), id. *flikkeren*, id. *golven* (= Mndl.), id. *knikken*, id. *spartelen* (= Mndl.), id. *stuiptrekken*, id. *vlammen* (= Mndl.), id. *waggelen*, id. *wankelen*.

Met prefiksen of andere aanduidingen van een richting of bestemming kunnen zulke vba mutatief worden, zie §§ 258 vlgg., 263, 268. Samenstellingen met *uit-* 'ten einde' zijn echter niet mutatief, b.v. *hij heeft uitgefladderd*, *uitgesparteld*, zie § 114.

§ 136. *j*) Onpersoonlike verba die natuurverschijnselen te kennen geven, b.v. Nndl. *bliksemen* (=*blicsenen*, *blixemen*), id. *dauwen*, id. *dooien*, id. *donderen* (= *donren*), id. *ebben*, id. *hagelen* (= Mndl.), id. *haren* (NW. 5, 2202 vlg.), id. *ijzelen*, id. *lichten*, id. *miezelen* (NW.), id. *misten*, id. *nevelen*, id. *onweren*, † *regenen* (*want ghereinet hadde so vele* Sp. 1[5], 24, 39, MW.), id. *rijmen* (= *rimen*), id. *rijpen* (= *ripen*), id. *schemeren* 'halfdonker zijn' (vgl. § 116), id. *sneeuwen*, id. *zomeren*, id. *stormen* (= Mndl.), id. *vriezen*, † *wayen* (ook in gevallen als *de wijnt* ..., *de sere ghewayt hadde langhe* Stoke 9, 33), Nndl. *winteren*, misschien ook gedeeltelik Mndl. *douwen*, *doyen*, *ebben*, *misten*, *nevelen*, *snuwen*, *vriesen*. Zie verder § 271 en over † *dagen* enz. § 155 vlg.

Nndl. samenstellingen b.v. met *door-*, *in-*, *uit-* 'ten einde', b.v. *het heeft uren doorgesneeuwd*, *het heeft ingeregend*, *heeft het onweer uitgedonderd* v. Zeggelen, Dichtw. 1, 117, *het heeft eindelik uitgestormd* (§ 114), zie verder § 271 vlg. Dgl. bij *weerlichten*, *mot-*, *stortregenen* enz.

§ 137. *k*) Andere onpersoonlike verba (meestal met het logies subjekt in de datief; de oude genitief is gewoonlik door de nominatief of een voorzetselkonstruktie vervangen). De volgende schijnen alleen niet-mutatief voor te komen:

† *dorsten* (oorspr. m. akk., zie Tijdschr. 10, 220, zo misschien nog *mine siele heeft gedurst te Gode* Ruusbr. 1, 87, 25 [1]), m. dat. *vre selen heft gedorst na Gode* Limb. Serm. 324, 25), † *verdrieten* (oorspr. m. akk., vgl. Ohd. *ardriozan*, Oe. *ādrēotan* en Mhd. *verdriezen* m. acc. pers. en dat. rei; [2]) *so heet mi slijfs verdroten* Tijdschr. 14, 261, 12, Nndl. *dat heeft*, *gelijk men denken*, *denken kan*, *het andre* (nl. haasje) *erg verdroten* Kinderlied), † *dunken* (*anderen vrouwen heret gedocht dat* enz. Sp. 1[5], 5, 50, *als hem gedocht hadde* Froissart 1, 220, 24, zie echter § 140), *verdunken* (*des hem hevet verdocht* Franc. 8586), † *gruwen* (alleen m. omschreven opt. pt. *dat mi daer of soude hebben ghegruwet* OVl. Lied. e. Ged. 237, 123, vgl. Nd. *wat het vns groo't* Sch. Weichs. 2, 5, 14, O.Friesl.; nu persoonlik, zie NW.), zeker ook † *gru-*

[1]) Er is echter, ofschoon andere voorbeelden van het persoonlik gebruik in 't Mndl. onbekend schijnen te zijn (Troyen hs. 30473 staat niet *mach men*, maar *mach ons uel dorsten*, en *yeghelye* Brab. Y. 6, 64 var. kan evengoed datief zijn als *iegeliken* in 't teksths.), wel enige reden om in deze aanhaling mét MW. 2, 362 *mine siele* als nominatief en dus de konstruktie als persoonlik te beschouwen: RUUSBROEC bezigt ook *hongeren* eens persoonlik (gewoonlik niet, zie de plaatsen MW. 3, 550), en de akkusatief schijnt bij zulke ww. overigens niet meer voor te komen. Nu alleen: *hij heeft gedorst naar macht en eer* e. dgl. (§ 113).

[2]) Got. *usþriutan* heeft de datief, maar altijd als vertaling van een in 't Grieks.

welen (nu persoonlik, zie NW.), Nndl. *(ge)heugen* (= *(ge)hogen*, zie voorts MW., NW.), id. *(be)hoeven* (= Mndl. *behoeven*, zie MW., NW.), Nndl. *jammeren* (= Mndl. *jam(m)eren*; Nndl. *het heeft mij van hem gejammerd*), *langen* (*dar u so sere heft na gelanget* Lev. Lutg. 3, 3575, MW. 4, 97), † *verlangen* (oorspr. m. akk., z. Tijdschr. 10, 220; *mi heft verlanct dat ic din anschin moge an sien* Limb. Serm. 459, 9, Vroeg-Nndl. *mij heeft zeer verlanct naer hu anscauwen* V Maegd. 469, maar al 16ᵉ eeuw ook persoonlik: *mijn .. broeder om wien dat ic .. verlangt heb* Maleg. Volksb. 68, 9, Nndl. *ik heb ernaar verlangd*), Nndl. *b(e)lieren* (= Mndl., vgl. Mnd. *het en heeft my ny ... believet dat ic ene conversynne bin* Diepenveen hs. 337, 11, Vroeg-Nndl. *het heeft u belieft* 1 Kron. 17, 27; nu persoonlik: *hij heeft het niet blieven te doen*, § 62) [1]), id. *gelieven* (= Mndl.; Vroeg-Nndl. *als 't selfs hem heeft geliefd* Starter 391, 125, zoals nog in België, zie NW.; nu persoonlik: *hij heeft niet gelieven te luisteren*; *door den brief, welken gy my hebt gelieven toe te zenden* Leevend 7, 99), † *(ge)lusten* (oorspr. m. akk., zie Tijdschr. 10, 220; *mi heeft ghelust alre vryheit te gebruken* Griseldis Tijdschr. 17, 20, 8, Nd. getint), Nndl. *benieuwen* (*het had me al lang benieuwd, of hij komen zou*; adj. *benieuwd* 'nieuwsgierig' enz., zie NW.), † *genoegen* (*my hadde wal redelike gheno̊eghet uwer echtscap* Griseldis Tijdschr. 17, 27, 2; in een andere konstruktie en met de opt. pt. *hem hadde harde wel genoeghet dat hi hem hadde gheroeghet metten apostelen* Sp. 1⁷, 95, 5, *haddi ghenoeghet dijn ghenoet* Esopet 38, 18; Vroeg-Nndl. *daer my en al de Werld heeft beter aen ghenoeghd* Starter 238, 88, afgeleid uit de eerste konstruktie; Got. *ganohjan* m. akk, Mhd. *mich genüeget*, perfektum *mich hát genüeget*, zie voorts NW.; in 't Mndl. is de naamval onzeker, maar zover duidelik datief; ook persoonlik gebruik komt voor, zie MW. 2, 1443), † *schelen* (*doe seide hy wat hem gheschield hadde* MW. 7, 401, Nndl. *wat heeft hem gescheeld?* daarnaast nu persoonlik *wat heeft hij gescheeld?*), Nndl. *schorten* (= Mndl., vgl. Oijsl *skorta* 'ontbreken', Ndh. *scortigu* 'deficere'; *er had al lang iets geschort aan haar geluk*), id. *spijten* (= Mndl. Mnd. *spiten*: Nndl. *het heeft mij gespeten*, Nd. *dann hett dien woord di speten* Sch. Weichs. 2, 13, 20, O. Friesl.), id. *verspijten* (verouderd; *dit heeft die oude Kol tot in het hert verspeten* Vondel 1, 569, 5), id. *spoken* (= Mnd. *spoken*, b v. *al wast dattet daer des nachtes also gespoeket hadde* Diepenveen hs. 357, 22; Nndl. *het heeft hier altijd gespookt*, *wat heeft het buiten vannacht gespookt*, ook met persoonlike konstruktie, subjekt: een geest, de zee enz.), id. *om-*, *rondspoken* enz., [2]) † *betamen* (*din goeden man wel heft betamet van sinen name dat bedit* Lev. Lutg. 2, 2176), *tregen* (*ende hare heret int herte*

---

[1]) Zelfs in *wat b(e)lieft u*, *wat blief je* is het vb. voor ons taalgevoel nu persoonlik, blijkens 1°. het verdwijnen van de uitgang *-t* vóór *je* (*bliejə* als *huejə*, *sχreijə* 'hoef je', 'schrijf je', tegenover *hei hüftjə*, *sχreiftjə* 'hij hoeft je', 'schrijft je'), 2°. het antwoord *ik blief niks* (*niets*).

[2]) Het subst. *spook* heeft in 't Westfaals en Graafschaps ō als in *rōk* 'rook' = Germ. *au*, in 't Maastrichts ō als in *hōk* 'hoek' = Germ. ō, vgl. Vroeg-Nhd. *spuch*, nu *spuk* (uit Mnd. *spūk*, naast *spōk*), Fri. *spoek* (als *boek* 'boek'). Waarom DE VRIES en TE WINKEL nog een derde klanktrap (Germ. *o*) aannamen, weet ik niet. Het vb. komt met en zonder 'umlaut' voor. In 't Noordholl. van de 17ᵉ eeuw nog wel *spoeck*: v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 403, 182, naast *spoock* ald. 191; *jou zeuns gest, die hier ... spoekt* 494, 222; Fries? De Mndl. spelling *spoekels* Marialeg. 2, 261, 3 geeft geen licht.

getreget dat enz. Sp. 1[1], 48, 33; vgl Osa. *tregan* m. dat., Oijsl. *trega* m. akk., Mndl. datief blijkens Wal. 8938), † *twivelen* (*twijfelen*; m. opt. pt. *dat hem van deser dadinge yet getwyvelt hadde* Froissart 1, 524, 34; nu persoonlik), *raken* (m. opt. pt.: *ic en mocht ... ghekeert wesen, had my gheraect die mittesen* Troyen hs. 26661), † *wonderen* (*dis hem gewondert hadde sere* Lev. Lutg. 2, 8413, vgl. Tijdschr. 10, 221; nu verouderd), † *verwonderen* (Tijdschr. ald.; Laat-Mndl. en Nndl. ook refleksief).

Andere ww. van deze soort, waarvan het perfektum niet voorkomt, zijn b.v. † *hongeren* (Tijdschr. 10, 220), *grisen*, *vernoyen*, *-eren*, *scamen*, *getemen*, *to(o)rnen*, † *verrelen* (vgl. Mhd. *ez hete einen armen man bevilt solher dienære* Willeh. 356, 24; Nndl. *het heeft mij verveeld*), † *walgen*, *gewerd(ig)en*, alle nu, zover bestaande, meestal persoonlik of ook wel refleksief; Nndl. *begroten* (*het heeft mij begroot*), id. *schikken* (*het heeft nogal geschikt*).

Over † *ontfermen* zie men § 91, over *sterven* § 147, over *becomen* 'behagen' en *miscomen* 'mishagen' § 151, over † *gelucken* e. a. § 160 vlg.; over (*ge*)*bersten*, † *gebreken*, † *ontbreken*, Nndl. *mangelen*, id. *mankéren* § 158.

§ 138. Verscheiden onpersoonlike ww. waren oorspronkelik zowel mutatief als niet, of enkel het eerste, wat tot zekere hoogte gebleven is bij † *bevallen* 'behagen' (zie § 192) en gewestelik bij † *vergeten* (zie § 100). Vroeger waren er meer zo, nl. ook *dromen*, *bedromen*, *behagen*, *missen*, (*ge*)*naken* en *ber(o)uwen*.

dromen (Ohd. m. dat., Oijsl. m. akk.) en *bedromen* met *zijn*: *deed hy Priamus verstaen dat hem dat ghedroemt waer* Troyen hs. 6314 (m. opt. pt.), *seggende dat hem luden gedroomt waere* ('dat zij het gedroomd hadden') Froissart Tijdschr. 8, 281, 28 vlg. (id.), *des morghens vraechde ic hem heymelic, wat hem ghedroemt waer* Marialeg. 1, 297, 14 (id.), *peynsede ... oft hem ghedroemt mochte wesen* ald. 429, 18 (id.), (*hi*) *dochte dattet hem ghedroemt waer* 356, 8 (irrealis); *haer was in haren moet bedroemt te voren al die gelike* Seven Vroed. 3668 [1]); met *hebben*: *enen ... (dien) ghedroomt heeft sware sake* Rijmb. 3206, *wat u ghedroemt heeft* Ruusbr. 3, 132, 2, *mi hevet gedroemt* 'ik heb een droom gehad' Seven Vroed. 2425, *ymmers huechde hem wael dat* ('wat') *hem gedroomt hadde* Froissart 1, 220, 20, *here, mi heeft so wel ghedroemt* Marialeg. 1, 24, 21, *cort te voeren ... hadt hem wel gedroemt* Proza-Alex. 139, 24, *te nacht heeft mi gedroomt ... datter .II. libaerden quamen* Huge v. Bord. Volksb. 8, 30; eindelik *dan oft hem ghedromet hadde* Con. Somme[2] 353, 27 naast *ghedroemt waer* varr. (irrealis).

Evenzo vindt men in 't Mhd. *ist* en (zeldzamer) *hât getroumet* naast elkaar [2]), zie Paul 181 f., en evenmin als in 't Mndl. is daar het onderscheid geheel duidelik meer. Toch schijnt uit de voorbeelden in 't Mndl. te blijken dat *het is mi gedromet* hier uitsluitend gebezigd werd in de zin van 'het is mij in de droom verschenen' = *het is mi te voren comen*, *het is mi in drome comen* (vgl. Limb. 5, 1814) of van 'het is als droom tot mij gekomen', nooit van 'ik heb een droom gehad'. De beide betekenissen staan echter zo dicht bij elkander, dat in beide richtingen afwijkingen licht mogelik waren; vandaar

---

[1]) Ook een blijkbaar afgeleide persoonlike konstruktie komt bij *bedromen* voor: *dat hi wel waent dat de vrouwe es daer hi om bedromet es* Seven Vroed. 3673, vgl. *vergeten* § 100. Het vb., dat in MW. ontbreekt, staat ook Seven Vroed. 2400: *mi sal te nacht bedromen*, en vgl. NW. 2, 1241.

[2]) Voorbeelden van *hebben* uit Karlmeinet: *neit en laisset id vmb dē schulde, dat ūch gedrōmet hāt zō nacht* 233, 6, *mich hait hūnt gedrōmet harde* 501, 38.

Mhd. *ist getroumet* ook i. pl. v. *hât getroumet*, en in 't Mndl. *heeft gedroomt* i. pl. v. *is gedroomt*. Gedeeltelik juist STOETT § 270. Bij *bedromen* ken ik geen ander voorbeeld van het perfektum dan het bovenvermelde In 't Nndl. zijn beide vba persoonlik (§ 113), evenals in 't Nd.

§ 139. *behagen* met *zijn* heb ik tot dusver in 't Mndl. niet aangetroffen, maar het wordt verondersteld door het 16e-eeuwse voorbeeld *tis God so behaecht* v. Ghistele, Ovid. Sendtbr. *f.* 103*b* (NW. 2, 1457) en Mhd. *si müeste wol sîn behaget eim manne der halbtôt wære* Lanzelet 5532 (PAUL 190[1]). Het vb. is hier mutatief en betekent 'welgevallig worden', vgl. *geliken* § 140 en *bevallen* § 192. Maar al in de Middeleeuwen begint *hebben zijn* te verdringen, blijkens *mijn gheminde soen, in wien mi wel behaghet heret* Hs. 71 Mtth. 17, 5, dgl. ald. Luk. 3, 22 (MW.), met de betekenis 'in wie ik een welbehagen (gekregen) heb', terwijl men naar de woorden zou verwachten 'in wie ik een welbehagen gehad heb'.

Daarentegen is op de volgende plaatsen het vb. niet-mutatief en zelfs duratief, zodat *hebben* regelmatig is: *hem heves veel te bet behaghet* Troyen hs. 27116, en met een iets andere konstruktie *dat wel Lutgarden heft behaget* Lev. Lutg. 2, 10457, dgl. 2, 9300; 3, 3103. 4044. 4399, evenzo Nndl. *dat heeft mij niet behaagd, het heeft Gode behaagd* enz., NW. Daarnaast in 't Mndl. *behagen* intr. m. gen. of *in* 'behagen scheppen (in)', Mndl. en (verouderd) Nndl. *heme* (*zich*) *behagen*, met verschillende konstrukties, Nhd. *sich behagen*, zie MW., NW.; niet-mutatief in *Christus en heeft hem selven niet behaghet* Hs. 75 Rom. 15, 1; *in 't welck te scheppen, hij soo seer sich had behaecht* Hooft, Ged. 1, 66 [1]). Tegenwoordig is het vb. alleen onpersoonlik in gebruik en nooit mutatief, vandaar altijd met *hebben* verbonden. Evenzo vindt men in 't Fries *hwet in minske iens bihage het dat mei him net wer mishaegje* Fri. Wdb. 1, 125.

Van † *mishagen* heb ik geen Mndl. bewijsplaatsen voor het perfektum. In 't Nndl. is het niet-mutatief, b.v. *in gezelschappen . . , die hem erg hadden mishaagd* Segers, Lief en L. 62. Hetzelfde geldt van † *wanhagen* (verouderd).

† *missen* komt naast de konstruktie met de genitief enz. (§ 102) ook, evenals in 't Oudengels (Bosw.-T. 691), onpersoonlik met datief van de persoon voor, zie MW., NW. In 't Mndl. vind ik het perfektum niet, maar in 't Nndl. b.v. *haer aenslach is haer ghemist* Begin e Voortg. 9, 6*a*, 22 (a°. 1646), *dat het hem gemist was tot Potestaat . . verkooren te worden* Wagenaar, Vad. Hist. 4, 312, waar het hulpww. strookt met de mutatieve betekenis, zie ook NW. 9, 863. In 't Fries is hier *hebben* voor *zijn* in de plaats getreden, b.v. *der binne wol mear dy 't it mist het* (a°. 1808) Fri. Wdb. 2, 166*b*. Maar imperfektief is het vb. in de betekenis 'ontbreken' b.v. Vroeg-Nndl. *„Sal nu", riep sij, „ontbreecken, dat mijn noyt heeft gemist?"* Tijdschr. 5, 184, 30. Duidelik is het verschil tussen *heeft* en *is gemist* ook

---

[1]) Het persoonlik gebruik van *behagen* (met of zonder refl. pron.) 'behagen scheppen' (vgl. Nd. *in dem ik mi behage* 'in quem mihi placuerit' a°. 1522, SCH.-LÜBBEN 1, 190*b*) is waarschijnlik niet oud, daar Osa. *bihagon*, Oofr. *behagia*, Oe. *gehagian*, *onhagian*, Mhd. *behagen* geen van allen zo gebezigd worden, en Oijsl. *haga* m. dat. 'regelen' (ook onpers. 'dienstig zijn') hierbuiten ligt. Het Vroeg-Nndl. adj. *behaecht* 'behaagd hebbende' bij Hooft, Ged. 2, 167 mag wellicht met NW. 2, 1457 bij het mutatief worden gerekend; het oude adj. Mhd. *behagen*, van een verwant st. vb., is in 't Mndl. door *behagel* vervangen (vgl. *vergetel* naast *vergeten*), zie echter *behagentheit* MW.

in: *of soo ick schuldigh ben, en heeft het my gemist, 't is uyt onnoselheyd* Vondel 3, 316, 31 (zie NW. t l.a.p.) en *maer 't was gemist: hy vond zich ver bedrogen* de Decker 1, 327: het laatste duidt de uitkomst, de veranderde toestand aan, het eerste betreft het beloop van de werking. Intussen gebruikt VONDEL ook *dat heeft ons gemist* 3, 677, 772, waar de betekenis schijnt te zijn 'die berekening van ons is niet uitgekomen'.

† *ber(o)uwen* (oorspr. m. akk., z. Tijdschr. 10, 220) schijnt in de Middeleeuwen uitsluitend met *zijn* te worden verbonden, b.v. *het es hon ouch berouwen* Serv. 1, 2518, *ne ware .. hets so vergaen, diet hare dede hem es berouwen* Wal. 4565, *mij in es noch niet berouwen dat ic met u bin ghegaen* Marialeg. 2, 158, 26 en nog een paar voorbeelden MW. 1, 965 [1]); ook in de 16e en 17e eeuw komt dit nog voor, b.v. *een ander was doen wel getrouwt, maer 't was hem 's anderdaeghs berouwt* Poirters, Mask. 14, *twelck ons na wel is berouwen* Coornhert, Odyss. 1, 57*b*, *'t is u te laet berouwen* Huygens 2, 140 en zie NW. 2, 1931. De betekenis is ongeveer 'er is mij berouw over .. (genitief) gekomen', 'het is mij een aanleiding tot berouw geworden', 'ik heb (er) berouw (over) gekregen', wat ongemerkt overgaat in 'ik heb (er) berouw (van)' en er niet altijd van te scheiden is, maar op de plaatsen uit Walewein en COORNHERT's Odyssee o.a. is de perfektum-betekenis onmiskenbaar. Evenzo Mhd. *mich ist geriuwen* Konrad, Troj. 16872, *daz was in dâ geriuwen* 16720.

In 't Nndl. is *zijn* allengs door *hebben* verdrongen. Het eerste voorbeeld van dit laatste in 't NW. is uit v. Schrieck, Oorspr. d. Nederl. (a°. 1614) 71: *t'heeft hem haest berauwen*, een jaar ouder is *dat ick oeyt stille zweegh my noeyt en heeft berout* Vondel 1, 241, 15, en tegenwoordig kennen we alleen *het heeft mij berouwd* enz. (daarnaast het persoonlik gebruik: *die ... dat gantsche wes'n heeft berout* Cats 1, 265*a*, nu alleen met objekt: *ik heb mijn lichtzinnigheid berouwd*, gelijk Ohd. enz.). In 't Mfrk. vindt men *hebben* al in de Karlmeinet: *dat hait mich intrûwen sêre synt berûwen* 497, 66. De verandering is vermoedelik het gevolg van twee oorzaken: 1°. de dubbele betekenis van *het is mij berouwen* (perfektum en presens), 2°. de dubbele betekenis van het vb., nl. 'berouw krijgen' en 'berouw hebben'. Bij de laatstgenoemde, niet-mutatieve, hoorde als perfektum *het heeft mij berouwen (-d)*, en dit verdrong, als zijnde duideliker, het perfektum van het mutatief vb. met *zijn*. Op de plaats bij v. SCHRIECK zou men dit laatste hulpww. verwachten, en tegenwoordig betekent *het heeft mij berouwd* zowel 'ik heb er berouw over gekregen' als 'over gehad'. In de Karlmeinet kan het niet-mutatieve vb. zijn bedoeld; mogelik kwam ook in 't Mndl. *hebben* wel voor. Vgl. *ontbreken* § 158.

Van het simpleks † *rouwen* heb ik geen Mndl. voorbeelden, maar † *berouwen* schijnt daaraan zijn onpersoonlike konstruktie te hebben ontleend; over (*ge*)*naken* zie men § 183.

§ 140. Van (*ge*)*liken*, Nndl. *lijken* 'behagen', toeschijnen' schijnt het perfektum in Mndl. bronnen niet voor te komen, maar een mutatief *is geliket* en een niet-mutatief *heret geliket* kunnen naast elkaar hebben bestaan, als

---

[1]) Troyen hs. 13251 staat *hebben*: *bynnen der maent souts den heer hebben berouwen herde seer*, maar ten eerste is dit irrealis, zodat *hebben* voor *zijn* mogelik zou wezen (z. § 304), en ten tweede is de toestand van de tekst in het hs. van dien aard, dat de gissing *die here* voor *den heer* geoorloofd is; over de gangbare uitdrukking *berouwen hebben* zie MW. 1, 965.

bij *behagen*. In de oudere dialekten vind ik alleen het eerste, b.v. Oonfrk. *uuala gelicad ist* (hs. *gelicast*) *gode* 'beneplacitum est deo' Ps. 67, 17, Ohd. *iz sô uuas gilîhhêt fora thir* 'sic fuit placitum ante te' Tat. 67, 7, *dir gelîchet uuas an in* 'complacuisti in eis' Notk., Ps. 43, 4, *imo ist uuola gelîchet* 'beneplacitum est domino' ald. 146, 11, e. dgl.; vgl. Oe. *in welgelīcadum* 'in beneplacitis' Vesp. Ps. 140, 5, *for hwī ēow Rōmānum sindon þā ǣrran gewin swā wel gelīcad* Oros. 120, 2 (zeer vrij naar 't Latijn), welke slechts gedeeltelik als woordelike vertalingen behoeven te worden gewraakt. Tegenwoordig is alleen het niet-mutatieve *heeft geleken* in gebruik, b.v. *het heeft me nooit geleken, het heeft me altijd vreemd geleken*, evenzo Nd. *hoo 't er heur tolsken hef* Sch. Weichs. 1, 601, 25 (ZW. Drente), dgl. in 't Gronings en in 't Fries. 16ᵉ-eeuws *geliken* 'blijken' zie § 121.

Van een geenszins ondenkbaar mutatief *mi es des verdroten* (*het is mi verdr.*) heb ik geen voorbeelden. Vgl. Karlmeinet *des is en harde wennynck verdrossen* 449, 9.

Zeer bepaald van *zijn* tot *hebben* overgelopen, en wel heel vroeg, is *gedenken*, blijkens *soe sprac „Nu herets mi ghedacht, het es leden middernacht"* Troyen var. 1403 (dgl. hs.). De betekenis is hier, gelijk MW. 2, 124 wordt opgegeven: 'het is mij te binnen geschoten', en in 't Mhd. zeide men dan ook *mir ist gedâht eines dinges* (Mhd. Wtb. 1, 343 f., Lexer 1, 418). Intussen schijnt het vb. ook niet-mutatieve betekenis te hebben gehad, en voor 'ik heb eraan gedacht' zou *mi herets gedacht* regelmatig zijn.

Hetzelfde geldt waarschijnlik van *gedunken* en *verdunken*. Op de eerste in § 137 aangehaalde plaats met *gedocht* en op die met *verdocht*, beide uit Maerlant, altans is mutatieve betekenis mogelik; toch is het hulpww. *hebben*, in tegenstelling met Oe. *mē is gedūht* (en Ohd. *kadûht ist* 'videtur' enz.). Op de tweede plaats met *gedocht* (van *dunken*) is dit partic. niet-mutatief.

§ 141. Eigenaardig is † *costen*. Het vb. is in de regel imperfektief en heeft dan zowel in 't Mndl. als in 't Nndl. *hebben*, b.v. *dat had hem na ghecost syn eer* Troyen hs. 11459, *dat ghecost heft menghen heren* ald. 37333, *het heft dy na ghecost dyn leven* 38547, *dat hem gh.cost heeft also diere* Praet 4567, *dese scoenheit heeft mi ghecost tgheelt van onser coe* Buskenbl. 108.

Ogenschijnlik daarmee in strijd is het alleen in de opt. pt. voorkomende *zijn* in *ic wilt mi ware gecost ... half min coninerike, ende die sake niet comen ware aldus verre vort* Lanc. 4, 8999, *ic wilt mi half mijn lant ware gecost, entie truwant* (hier hadde die ons dit deide) Madelg.-fr. 85, 230 (Hd. tekst: *ich wolt es kost halbes myn lant, und das ich den trüwant hie hett* enz.) [1]), *ic woudic ware buter sale .. , ende mi ware ghecost .. seven borghe* Eleg. 121 (Karlmeinet *ind mich dat koste ... seven burge* 375, 33), *si woude dattet haer ghecost waer gader die offerhande van enen jaer, ende dat niet ghesciet en waer den paep die scande* Rein. 2, 1292 (Rein. anders); 16ᵉ eeuw: *ic wilde dat wijt hadden ghelaten, ende dat mi ghecost waer mijn paert* Tijdschr. 13, 245, 129 (gedrukt tussen 1500 en 1520), *ic wilde dat ic hem sage hanghen ende dattet half mijn croone gecost waer* Maleg. Volksb. (a°. 1556) 43, 24.

De opt. hangt overal af van die van *willen*, en heeft de irreële betekenis. Men zou er lang over kunnen redekavelen, of men moet vertalen 'had ge-

---

[1]) De andere tekst (Tijdschr. 20, 9, 115) heeft volgens Verdam ... *half mijn lant ... ost entie truuant ...de die ons dit dede*, waardoor, in overeenstemming met de Hd. tekst, *hadde* wordt bevestigd: 'en dat ik de schurk hier had'.

kost' of 'kostte' (zoals VERDAM, T. en Lettb. 4, 188 in overeenstemming met de Hd. teksten vertaalt), want daar de handeling waarvoor het halve koninkrijk e. dgl. zouden moeten worden opgeofferd, later geschieden zou dan het offer zelf, is het moeilik uit te maken, of 'dat het mij kostte' of 'dat het mij te staan was gekomen' de voorkeur verdient. De vraag is maar, hoe in 't Mndl. zo'n konstruktie kon ontstaan, daar toch bij *costen* de oude betekenis van Lat. *constare,* waarop VERDAM zich t.l.a.p. beroept, bezwaarlik meer gewicht in de schaal kan gelegd hebben. De uitdrukking heeft echter op alle plaatsen zulk een vaste vorm, dat men dadelik denkt aan de mogelikheid van navolging van het Oudfrans, waar *zijn* minder bevreemdend zou wezen. Ongelukkig heb ik voor dit vermoeden met de mij ten dienste staande hulpmiddelen geen steun kunnen vinden, terwijl mijn kollega SALVERDA DE GRAVE wel de indruk heeft dat *est coste* enz. in 't Oudfrans voorkomt, maar niet beschikt over bewijsplaatsen. Hoe het ook zij, we hebben hier met een biezonder geval te doen.

§ 142. Over 't algemeen zijn dus de imperfektieve intransitieve verba aan *hebben* getrouw gebleven.

De gewichtigste uitzondering is *zijn*, dat voor een deel (in de schrijftaal altoos) zichzelf als hulpww. verkiest. Omgekeerd heeft bij de onpersoonlike ww. een verschuiving ten gunste van *hebben* plaatsgevonden.

Bij de samenstellingen met *uit-* 'ten einde' is het perfektum met *hebben* gedeeltelik geweken voor de verbinding van *zijn* met een participiaal adjektief.

De vervanging van *hebben* door het vb. subst. die men bij *durven*, *moeten*, *mogen*, *willen* soms aantreft, staat in verband met het overheersen van de betekenis van de infinitief bij welke ze als hulpww. dienst doen.

A. 4. Niet-mutatieve perfektieve intransitieve Werkwoorden.

§ 143. Veel van de onder A. 3. behandelde verba worden evengoed perfektief als imperfektief gebruikt, zonder echter mutatief te worden, b.v. zijn *hij heeft gegaapt, gezucht* momentaan-perfektief als ze aan Russ. *on zevnúl*, *vzdochnúl*, imperfektief als ze aan *on zevál, vzdychál* beantwoorden. Evenzo zijn b.v. perfektief de participia in (*hy*) *heeft daer mede eens ge-aémt* Starter 504, 40 (Russ. *vzdochnúl*, Hd. *hat aufgeatmet*), *soe dat hi mids dien int triscor heeft gekeken* Tijdschr. 21, 110 (Russ. *vzgl'anúl*), *hij heeft net geschoten* (Russ. *výstrelil*), Nhd. *er hat laut aufgeschrieen*, *aufgelacht*. In 't Mhd. en Me. wordt het perfektief in 't pt. vaak omschreven met *begunde* en *gan* (uit *agan*), b.v. Mhd. *er begunde lachen*, Me. *hē gan lōke* 'hij keek', *hē gan lauhwe* 'hij lachte', in 't Mndl. met *ginc*, *begonde* enz.: *hi ginc sien, hi begonde lachen*; soms wordt hetzelfde door prefiksen uitgedrukt (Mndl. vooral *ver-*, Me. *a-*, Mhd. *er-*).

Zowel perfektief als imperfektief is *antwerden*, † *antwoorden* (Mndl. ook met *ge-*), zonderdat scheiding mogelik is,[1]) b v. *du hefst wale ghantwerdt* L. v. J. 175, 29, *seggende dat hij hoverdeliken geandtwoird hadde* Froissart 1, 17, 4, Nndl. *waarom heb je niet op mijn vraag geantwoord?* Ohd. *habêt geantwurtôt*, zie § 42.

[1]) Ook in 't Russies wordt *otvečát'* (imperfektief) niet zelden gebruikt waar men *otvétit'* (perfektief) verwachten zou.

In de eerste plaats perfektief, maar geen verandering die het gehele subjekt betreft aanduidende, dus niet mutatief, zijn b.v. Nndl. *knoppen* 'knoppen krijgen' (met *hebben*), † *loten* (*elc man* .. *die gheloot heift* ZVl. Bijdr. 6, 178, MW.), Nndl. *passen* (bij 't kaarten, naar Fra. *passer*: vandaar ook *ik heb erroor gepast* enz.), *plichten* (*enen ridder* ..., *die* ... *met henlieden hadde gheplicht* Brab. Y. 6, 7267, MW.), *renoncieren* (*hebben* ... *gerenonciert van allen oirloghe* Froissart 1, 536, 6, dgl. 541, 13); de verba die betekenen 'jongen krijgen', b.v. Nndl. *biggen*, id. *jongen*, † *calven* (*dat nyemant coeyen en slae* .., *zy en hebben veertich daeghen of daerboren ghecalft* Ann. Em. 17, 195), id. *lammeren* (Mndl. *lammen*), dial. *baggen* (*de zoo-eg* . *van Pee-ir* .. *hie-ee te naacht gebacht* Sch. Weichs. 1, 374, 22), id. *onen* (*hoevenl skeëpe er ôl oond hadde* ald. 312, 40), evenzo Nndl. *kramen* en ongetwijfeld ook Mndl. *baggelen*, Vroeg-Nndl. *vigghen* (Kil.), vgl. Oe. *cealfian* (*cealfod hæfđ* Liebermann, Gesetze 1, 450 f.), Nhd. *jungen*, *kalben*, enz.

§ 144. Wat *loten* aangaat, op de plaats MW. 4, 830: *so en sel men voirtan in die halle niet loten*, *mer also si gheloot sijn*, *also sel elc bliven staen* Leid. Keurb. 58, 24 staat men voor de keus, *also si gheloot sijn* te verstaan als 'zoals de plaatsen in de hal zijn toegewezen' (zie voor deze betekenis MW. 4, 830 vlg.), of *gheloot* te beschouwen als een adjektief en de betekenis toe te schrijven aan subjektsverwisseling als bij *voldaen*, *betaelt* e. dgl. (§ 60), *ik ben gestopt* 'mijn pijp is gestopt', *ik ben aan*, *uit* 'mijn sigaar is aan, uit' enz. Bij *zo wat vleeschauwer*, *gheloot of ongheloot*, *die penninghen sculdich es* ZVl. Bijdr. 6, 174 vervalt de eerste mogelikheid; de tweede blijft van kracht, maar daarnaast staat een andere: *gheloot of ongheloot* kan betekenen 'of ze geloot hebben of niet', 'of er geloot is of niet' (vgl. andere voorbeelden van *ongeloot* 'zonderdat er geloot is' of 'wordt' MW. 5, 597), zoals in Nndl. *gestolen of niet* (*gestolen*), *hij gaat de kast in* 'of hij gestolen heeft of niet', enz.; *verdiend of niet* (*of onverdiend*), *hij wordt gestraft*; 17ᵉ eeuw *gedronken of niet gedronken*, *jy hebt swarigheit onder jou leden* v. Moerkerken, Kluchtsp. 259, 32. Het zijn beknopte uitdrukkingen, evengoed als Nndl. *lekker geslapen?* = 'heb je lekker geslapen?' *uitgeweest?* = 'ben je uitgeweest?' *al geloot?* = 'heb je al geloot?' *gezien* = 'ik heb het gezien'. [1]) Iets heel anders is *ik ben er ingeloot*, *ik ben vrijgeloot*, zie § 167.

De ww. als *jongen* worden door Paul 167 tot de imperfektieven gerekend, wat toch bezwaarlik aangaat, tenminste in 't perfektum (in 't presens enz. kunnen ook perfektieve vba als *komen* imperfektief worden gebezigd), vgl. Russ. *koróva otelílas'* (perfektief, hier trouwens refleksief) 'de koe heeft gekalfd'. Ook het transitief gebruik, dat men bij *kalven* vindt Rijmb. 33691 (*ene coe die calvede een lam*), zal wel niet, zoals bij † (*ge*)*baren*, † *werpen*

---

[1]) Het lijkt mij niet juist, participiale vormen als *ongeloot*, † *onve dient*, *ongedronken*, *ongedaen*, *ongepeinst*, *ongespaert* 'zonder loten', 'zonder te hebben geloot', enz als adjektieven bij het subjekt te beschouwen, zoals MW. op *ongedaen* e.a. geschiedt. Met Lat. *impransus*, waar *pransus* tegenoverstaat, mag men ze niet vergelijken: het zijn versteende uitdrukkingen, die door weglating van het objekt e. dgl. gelijkwaardig zijn geworden met adverbia. Van attributief gebruik geen spoor, de vertaling 'niet geloot hebbende' enz. zou verkeerd zijn, maar 'zonderdat er geloot is (wordt)' en 'zonderdat men (hij enz.) geloot heeft' komen vrijwel op 'tzelfde neer.

oorspronkelik zijn (misschien heeft de akk. een instr. vervangen). [1]) Maar het hulpww. laat zich verklaren, als men bedenkt dat kalven e. dgl. een werking naar buiten is en niet een die het hele dier verandert.

§ 145. Tot de perfektieve, maar niet mutatieve samenstellingen behoren o.a. *aensien op*, *tot*, *te* (zie MW. 1, 146; *dattu aensien hebste op enen doden hont* 'quoniam respexisti super canem mortuum' D. B. 2 Sam. 9, 8), Nndl. *aanbellen*, *-kloppen*, *-schellen*; id. *achteruitslaan* (van een paard, Hd. *mit den füssen ausschlagen*); id. *inkijken* (ook impfktief, zie NW. *s. v.* 3); id. *ophoren* (*ik heb ervan opgehoord*), id. *opkijken* (*hij heeft in 't geheel niet van zijn werk opgekeken*, *we hebben er raar van opgekeken*, vgl. *doe si dese woerde hoerde spreken*, *heeft opwaert si ghekeken* Mndl. Fragm. 259, 347; ook impfktief, zie NW. *s. v.* 1), id. *opzien* (ook impfktief, zie NW. *s. v.* I, 1, *b*), id. *omhoogkijken*, id. *uitkijken*, id. *uitzien* (*heb je al eens uitgekeken?* maar impfktief: *ik heb uren naar hem uitgekeken*, *uitgezien*), id. *knipogen*, enz., alle met *hebben*, gelijk zeker ook Mndl. *verdonen*, *verlachen*, *versiken*, *versuchten* e. dgl., waarvan ik geen bewijsplaatsen voor het perfektum heb. Niet-mutatief, of zelfs imperfektief, is *beantwoorden*, b.v. in *dat heeft niet aan mijn verwachtingen beantwoord*, *ik heb naar mijn vermogen aan dien zegen beantwoord* v. Limburg Brouwer, Rom. W. 2, 128*a*.

Al deze samenstellingen zijn verbonden met het simpleks in perfektief 'karakter', maar verscheidene zijn alleen perfektief, ofschoon hun simpleks ook duratief voorkomt.

Slotsom: perfektieve intransitieve verba, mits niet mutatief, worden met *hebben* verbonden, evenzeer als de imperfektieve werkwoorden.

B. 1. Niet-samengesteld voorkomende mutatieve intransitieve Werkwoorden.

§ 146. Het getal ww. die zonder prefiks geregeld mutatief zijn, is betrekkelik klein, vooral in 't Nndl. Zij duiden aan: *a*) het bereiken of verlaten van een zeker punt, d. w. z. het geraken in een zekere toestand door dat bereiken of verlaten; *b*) het veranderen van samenstelling, grootte e. dgl. De samenstellingen met *ge-* zijn van het simpleks veelal niet te scheiden.

a) Hiertoe behoren o.a. Nndl. *blijken* (Mndl. (*ge*)*bliken*), (zuidel.) † *daken* 'komen (op)' enz. (zie MW. en NW.), † *huwen*, *gehuwen*, † *hiliken* (*huwelijken* enz.), † *comen*, *lesscen*, † *luken* (*luiken*), † *overen*, † *sceiden*, *gesceiden*, Nndl. *slagen*, † *smoren*, † *sterren*, † *sticken*, Nndl. *stranden*, voorts de vreemde woorden † *arriveren*, (*ge*)*cessen*, *cesseren*, † *compareren* 'verschijnen'.

De scheiding tussen *a*) en *b*) is onzeker. Het presens is vaak resultatief, of zelfs duratief (b.v. *daar komt een soldaat*, *hij komt al*, *hij ligt al een uur te sterren*), maar het partic. is altoos perfektief.

§ 147. Voorbeelden van participia die uitsluitend met *zijn* werden en worden verbonden zijn: Vroeg-Nndl. *als Maria gedaeet was op der eerden* Everaert 1 (a°. 1509), 803, NW. 3, 2251; *dattie Jueden ... ghehuwet*

---

[1]) In de 15e eeuw wordt zelfs *genesen* transitief gebruikt: *dat si een kint soude ghenesen* Marialeg. 1, 406, 7 (vroeger m. gen. of *van* MW. 2, 1415 vlg.). Het Oe. partic. *cealfod*, zonder *ge-*, is evenmin een bewijs tegen het perfektief 'karakter' als *cumen* e. dgl.

waren ant heidine diet Rijmb. 17951, Nndl. *hij is onlangs gehuwd* [1]), *dat hy gehylict is* R. v. Leid. 266, 32, MW., 17e eeuw: *dat ick ehylict bin* v. Moerkerken, Kluchtsp. 121, 195 (a°. 1622) [2]); *als dese weemoedichede van den volke wat gelest was* Froissart 1, 166, 27 (vgl. *leschte* ald. 401, 25), waar het intr. perf. in vorm samenvalt met het passieve van het transitieve vb.; *het wast .. geen cruut daer de wonden waren* (opt.) *bi so saen geloken* Flandr. 1, 991 (vgl. *si genasen .. ende loke(n)* ald. 3, 177), *als hem die oghen sijn gheloken* Hildeg. 89, 38, Nndl. *zijn ogen zijn geloken* (men kan *geloken* ook beschouwen als een adj., voortgekomen uit het passief partic. van *luken* tr. vb., maar vgl. de composita § 148); Vroeg-Nndl. *van alle tguent dess er geovert is* Rek. Heilige-Geest te Brielle a°. 1508/9, *f.* 1*r.*, MW.; Nndl. *hij is gisteren voor zijn eksamen geslaagd* (vgl. Fri. *Lou is.. nei Drachten slagge, ik bin efkes foar de froast wei slagge* Fri. Wdb. 3, 133, daarnaast *'t is him slagge* 'het is hem gelukt', misschien ouderwetser dan de Nndl. konstruktie); Nndl. *hij is in de modder gesmoord*; *wel was icker na of gestict* (hs. *gescrict*) Rein. 2, 6539, MW., Nndl. *ik was haast gestikt* [3]); *mijn schip is ... gestrandt* Vondel 2, 194, 4, evenzo nu; *nu es Voen die coninc gearriveert ... in die havene* Lorr. Nieuwe fr. C 166, dgl. Nndl.; *tes al gecist* Sev. Blisc. O. Vr. 1098, MW.; *als desen stryt al ghecesseert was* Froissart 3, 49, 27 [4]); *dan soe is hi int sysoen vanden Meye ghecompareert* Hildeg. 49, 83.

Ook *sterven* hoort hierbij, b.v. *aldus is hi ghestorven van minnen* Ruusbr. 5, 102, 8, *die ... in dootsonden ghestorven sijn* ald. 25, *eest dat wi ons selfs gestorven sijn* ald. 1, 147, 20, *hi was van minnen na ghestorven* Hildeg. 107, 16, enz. enz., evenzo in Nd. teksten, b.v. *sie was gestorven* Diepenveen hs. 125, 2 vlg. e. e., vgl. ook Mndl. *datsi ... bleeff ghestorven* MLoop 4, 1385. Weifeling heerst echter, als er een inwendig objekt bijstaat, b.v. naast *ten laetsten is hij ghestorven een schandelicken ende onsalighen doot* Breidenb. 62*r.*, 42, Vroeg-Nndl. *waer om ben ic die doot ghestorven?* Mar. v. N. 766, *die eene gelijcke dood gestorven is als ick* Vondel 2, 345, 5 (m. gen. b.v. *wat snooder dood is hy gestorven* ald. 3, 495, 224, Esmor. 845), nu *hij is een smartelike dood gestorven*, ongetwijfeld de oudste konstruktie, vindt men in de ME. en de 16e eeuw ook *hebben*: *die hebben al rede twee dode*

[1]) Osa. pt. *gihiuuida* absoluut Hel. 308, Ohd. eveneens intr. met *ze* (*gehi(w)en ze* Notk. e. e.); het transitief gebruik schijnt jonger te wezen. Ohd. *gihi(e)t* enz. (Graff 4, 1064) behoeft niet passief te zijn.

[2]) Van niet-mutatief gebruik met *hebben* vind ik geen spoor, anders dus dan bij Nhd. *heiraten*: *er hat gestern geheiratet*, tegenover *er ist verheiratet*, en bij Fri. *boaskje*: *ik haf juster tu Beltzum booske* B. H. Bloemlez. 2, 86, 58, *dy beiden habbe boaske* 'zich verloofd' Sch. Weichs. 3, 59, 2, tegenover *as wy mar boaske binne* ald. 64, 6, dgl. 171*b*, 33.

[3]) Alleen in de imperfektieve betekenis 'het heel benauwd, warm hebben', zover ik weet beperkt tot de zeer gemeenzame meisjestaal, heeft *stikken* regelmatig het andere hulpww., b.v. *ze zei dat ze had gestikt van 't lachen*; *ik heb gestikt in die warme mantel, dat begrijp je.* Vermoedelik is dit 'slang' van jonge dagtekening, afgeleid uit *ik stik*, een overdreven uitdrukking voor 'ik heb het benauwd, warm'.

[4]) In *ghesesseert adden* MW. 1, 1495 is het vb. blijkbaar transitief met weggelaten objekt, zodat Verdam te recht vertaalt 'de betalingen gestaakt hadden'; in elk geval staat het plqmpf. hier op éne lijn met dat in Nndl. *de werklui hadden gestaakt* (nl. het werk).

ghestorven Con Somme[2] 319, 20, *naerdien dat hy gheleden hadde tormenten groot ende pacientich om ons ghestorven de doot* Everaert 15, 626, Mnd. *dat hij den bitteren doet voer my gestorven heeft* Diepenveen hs. 289, 23, waar, in navolging van *den* (*die*) *doot liden*, het inwendig objekt als gewoon objekt en het intransitieve vb. als transitief is beschouwd. De nieuwe konstruktie bleef echter niet. Zie voorts blz. 54 en de Toevoegsels.

Het hulpww. *hebben* mag men onderstellen bij het onpersoonlike vb. *het sterft*, zoals in *ende binnen Oudenaerde was eene groote sterfte, dat deen helt van haren volke staerf, ende sghelycx s t a e r f t in andere plaetsen* Froissart 3, 39, 20, MW. 7, 2110; misschien staat het perf. Clerc 132, 2 *hoe dat hi in siinre tijt also veel gheoirloft ende so menigen bloedigen strijt gestreden ende gestormt hadde, ende* (nl. *hadde*) *oec in eenre sterfte so veel gestorven* (of = 'had... zovel doden'?), vgl. Nhd. *es hat gestorben* bij PAUL 169. Het perfektum is hier niet mutatief, d w.z. het grammaties subjekt ondergaat geen verandering (Clerc 132 zou er zelfs geen grammaties subjekt zijn): **het heeft gestorven* staat gelijk met *het heeft geregent* of met Fri. *it het fen 't jier min handele* (Sch. Weichs. 3, 27, 37) 'de handel is van 't jaar slecht geweest', e. dgl. Passief is: *tmoet al gestorven wesen* Blisc. v. M. 735.

§ 148. De samenstellingen hebben eveneens *zijn*, b.v. Nndl. *herhuwen*, vgl. *weduwe ... herhuwt aan Arnout Fabri* Hooft, N. H. 472, *mishuwen*: *'t moeyt me seecker datje soo mishoudt bent* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 328, 55; *verlesscen*: *sin dogede ... weder si erkant sin ogte al verlosschen* Limb. Serm. 443, 10, *die ligt ... die sin tenre stont verlusschen* ald. 485, 21; Nnl. *ontluiken* (Mndl. *ontluken*): *de bloemen zijn in de ochtend ontloken*, † *ontpluken* (*-pluiken*, nu verouderd): *doe si dus hadde ghesproken, is die hemel wide ontploken* Lsp. 2, 15, 90 [1]), † *opluken* (*-luiken*): *siet int graff: tis opgheloken* Hildeg. 25, 208, dgl. O. H. Passie 844; † *versmoren*: (het kind) *in den pit es versmoort* Franc. 8801, adj. in *die .. so vele hadden ghedronken, dat si alle waren versmort* Wal. 9367, vgl. *datter menich .. inden sloten bleef versmort* Stoke 3, 439; † *af-*, † *an-*, † *be-*, *anbe-*, *opbe-*, (*er-*), † *ont-*, † *ver-*, † *anversterven*: *want haer die een helft offghestorven is* O. R. v. Dordr. 1, 224, 51, *sijn steden ... die ... sinen kindren ane ghestorven weeren* Brab. Y. 7, 4705, MW., *na dat hy inden goeden bestorven is* Matthijsz. 155, 22, *tlant dat hem bestorven was* Grimb. 1, 230, MW., NW. [2]), *nu is .. grave Florijs anbestorven dat coninerijc van Scotlant* Clerc 130, 4, *mit sulke goeden als hoir ... opbestorven sullen wesen* R. v. Leid. 233, 34, MW., (mengeltaal: *ain eyncher heirheide of gude dat van heren Johan ... ersturven is* Nijh. 2, 60, 19, vgl. Ohd. *arstorbana sint* e. dgl. Tat., NOTK.), *hare was haer sone ontstorven*

---

[1]) Volgens VERDAM, MW. 6, 492 behoort *ontpluken* niet bij *luken*, maar bij **pluken*. Van dat vb. echter, dat (niet eens zeker) op één plaats voorkomt, en van zijn verwanten dienen we wat meer te weten, vóór we de oude verklaring opgeven. Volgens VERDAM is het een denominativum en is de sterke vervoeging onoorspronkelik, maar men zoekt te vergeefs naar een subst. waarvan het kan zijn afgeleid. Op de plaats bij STALLAERT (*eene gorghele, wel gheplunct of ghehacct* enz.) is *gheplunct* vermoedelik = *gheplucт*, uit **geplugget* = Hd. *gepflockt*. Ook FRANCK gelooft niet aan de nieuwe afleiding, zie Mndl. Gr.[2] § 136[1].

[2]) Het transitieve vb. † *besterven* wordt met *hebben* verbonden, b.v. *in Borgoenyen hevet bestorven jonc ende out* Sp. 3[6], 18, 22, Nndl. (irrealis) *zij zou het hebben bestorven van schrik*. Bij uitzondering *zijn*: *dat hy het bestorven was* FOKKE Sz., B. R.[3] 1, 31, 7.

Sp. 3[4], 42, 47, MW., NW., *Ade . . . is sonder oer verstorven* Stoke 3, 571, *van Achilles ist my verstorven* Troyen hs. 33043, *dat hij dairomme so hairt in sinen thoren verstorven is* Froissart 1, 154, 26, *Scotlant was hem an verstorven* Stoke 4, 795.

§ 149. † *bliken* (*blijken*) werd in 't Mndl. zowel imperfektief als perfektief gebezigd: 'schitteren', 'schijnen' en 'beginnen te schitteren', 'aan 't licht komen', 'uitkomen' (hiervoor ook *gebliken*); evenzo in de 16ᵉ en 17ᵉ eeuw; maar daarna verdwijnt eerstgenoemd gebruik geheel. Ofschoon uit de ME. geen voorbeelden van het perfektum bekend zijn, wordt het vermoeden *a priori*, dat het vb zowel met *hebben* als met *zijn* voorkwam (het laatste in mutatief-perfektieve zin), bevestigd door tal van voorbeelden uit de eerstvolgende eeuwen: imperfektief 16ᵉ eeuw *theift ghebleken* Everaert 11 (a°. 1526), 73 e. e., *theeft wel gebleecken* Trou m. bl. 35, 170, *hier compt hy daer dueght in heeft ghebleeken* ald. 145, 1662 (a°. 1562), *soot heeft ghebleecken* 153, 1867, dgl. Tijdschr. 14, 130, 10; 17ᵉ eeuw *hoe dapper dese Prins . . heeft uytgesteken, heeft loflijck . . . gebleken* Starter 367, 146, *aen wien zijn trouwe gonst so dapper heeft ghebleken* ald. 370, 221, *noyt had in dees borst de minne-vlam gebleken* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 365, 204 (a°. 1657), *wat heeft zijn deught ons menighmael gebleken!* Vondel 8, 23, 58; — mutatief 16ᵉ eeuw *alzoot es ghebleken* Everaert 3 (a°. 1511), 560, e. dgl., *tis wel gebleecken aen Eurialus* enz. Trou m. bl. 33, 92, *soot is gebleecken* ald. 224, 104 (a°. 1565), dgl. 251, 921, *sulcxs is wel gebleecken in voorleen tijen* 246, 753, *van waer is u die autoriteyt gebleecken?* Tijdschr. 5, 157, 30 (W. VERHEE, geb. omstr. 1545), *als sijn sal gebleecken* ald. 171, 129 (dez.), dgl. 174, 211, *gelike wreden aert tot ons luy es gebleken* Tijdschr. 22, 228, 45 (J. v. HOUT, a°. 1577); 17ᵉ eeuw *streeken, . . . die door seylens kunst eerst onlanx sijn gebleeken* H. de Groot, Bewijs 4, *maer wat hy waerlijck is, is altijd lest ghebleken* Vondel 1, 517, 18, e. dgl., *de edel kerssouwe . . ., aen wien noyt ontrouwe is ghebleken* Dryderley Ref. 47; nu: *het is mij gebleken dat hij een schurk is, hij is gebleken een schurk te zijn*; zie voorts NW. 2, 2837 vlg. en vgl. Nwfri. *is blykt* Fri. Wdb. 1, 195.

Door de nieuwe rolverdeling tussen *blijken* en *schijnen*, waarbij het eerste gewoonlik mutatief-perfektief werd, het tweede uitsluitend imperfektief bleef, ging het perfektum *heeft gebleken* te gronde, en in de 17ᵉ eeuw vindt men soms *zijn* waar men eerder *hebben* zou verwachten, b.v. *mijn' vroomheyd is den Greecken genoegh, den Phrygiaen niet dan te veel gebleecken* Vondel 2, 270, 1071.

verbliken 'verbleken' was mutatief, vandaar *sciere sijn wi verbliket als onse leven ontwiket* Tien Pl. 2222.

§ 150. † *comen* heeft geregeld *zijn*, als Ohd. *queman* (Isid., OTFR., NOTK., WILLIR., Wessobr. Pr.), Osa. Oe. *cuman* enz.: Mndl. *is comen*, van het eind van de 13ᵉ eeuw af ook *is gecomen*, Nndl. *is gekomen*, met inf. *is komen* (zie § 61 vlgg.), ook wel met supinum, b.v. *hij is komen te vallen, liggen* enz. [1]).

---

[1]) In 't oudste Mndl. vallen inf. en partic. *comen* samen, maar in 't latere is *comen* de infinitiefvorm, indien de tekst als partic. overigens *gecomen* bezigt, b.v. *hij . . . was comen dienen* Froissart 1, 407, 19, tegenover *gecomen . . was* ald. 31 e. e. De eerste mij bekende voorbeelden van het partic. met *ge-* zijn: Hadewijch Proza 148, 28 (zie blz. 126), Limborch 10, 1271; 11, 343 (merkwaardigerwijze uit het latere gedeelte, maar naast *comen*); Ruusbroec 3, 255, 14, voorts b.v. *passim* in Clerc wt. L. L. (1 maal *comen*:

Alleen bij Stoke b.v. een 100 voorbeelden, zie verder MW. Tegenover duizenden gevallen met *zijn* heb ik in 't Mndl. 2 maal *hebben* aangetroffen, nl. *dats de wech te mijns selves naturen, daer ic te mi selve mede ghecomen hebbe ende gheghaen* Hadew. Proza 148, 28 (54, 46) en *dat ghebet der heilighen kerken heret mi te baten ghecomen, mer weynich heret mi dijn ghebet stade ghedaen* Marialeg. 1, 427, 2. Op de eerste plaats staat *hebbe* om het volgende *gheghaen*, óf *ghecomen ende gheghaen* was voor de schrijfster één iteratieve uitdrukking; op de tweede schijnt men te doen te hebben met de invloed van de synonieme uitdrukking *heret gebaet*, die de schrijver voor de geest stond. Iets dergelijks als 't laatste geval is (16ᵉ eeuw) *ghy ne hebse... te baten ghecommen als de moeder tkynt* Everaert 24, 308, alsook (Nd.) *horen getrouwen procratoer, die hoer te hulpe gecomen hadde* Diepenveen hs. 222, 6, waarin *te h. gec. h.* = *geholpen hadde*. In een paar 16ᵉ-eeuwse voorbeelden *om dat niet en heeft commen weenen. u huusvrau* Polit. Gedichten 85 (a°. 1579), *Frans Coningh ... heeft my comen trecken byde Mantel* Linschoten 2, 122, 24, en een 17ᵉ-eeuws *Dienstmaagden, die ... elk wat toe hebben komen leggen* v. MOERKERKEN, Kluchtsp 572, 8 (a°. 1692) heeft het hulpww. zich aangesloten bij de volgende infinitief, zoals omgekeerd in Nndl. *hij is kunnen ontsnappen* naast *hij heeft kunnen ontsnappen* (§ 79), *hebt gaen sluyten* (§ 226) e. dgl.; onverklaard blijft *jou Vaer saleger, het noyt by mijn ekomen ...*, *dat hy oyt yemant het by my vernomen* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 130, 50 (W. D. HOOFT, a°. 1628).

Werkelik imperfektief is *komen* geworden in 't Westvlaams in de uitdrukking *over iemand komen* (van een dokter), waar het de plaats van *gaan* heeft ingenomen: *hij* (de dokter) *heeft drie maanden lang over mij gekomen* 'gegaan' (DE Bo 552). In 'tzelfde dialekt zegt men ook: *de schilder zag wel dat er iemand aan zijn tafereel gekomen had* 'geraakt had' (ald.), waarschijnlik omdat het partic. hier zijn mutatieve kracht heeft verloren. Ook wij voelen die kracht niet meer in dit verband, maar hebben toch *zijn* behouden. Overigens heeft, zover DE Bo's voorbeelden strekken, *komen* ook in 't Wvla. altijd *zijn*.

§ 151. De samenstellingen zijn haast alle mutatief, b.v. † *af-*, † *a(a)n-*, † *be-*, † *bi-* (*bij-*), † *dóre-* (*dóór-*), † *her-* (nu verouderd), † *in(ne)-*, † *ne(d)er-*, † *om(me)-*, *onder-*, † *ónder-*, † *ont-*, † *op-*, † *óvercomen* (Nndl. ook *overkómen*), zie MW. en gedeeltelik NW., voorts † *bi een comen* (*bijeenkomen*; *nu sijn sij weder komen bij een* Mndl. Bibl. 44, blz. 15, 161), † *binnen-* (*binnen gecomen was* Froissart 1, 73, 30), † *boven-* (*es comen boven* Parth. 5968), † *buten-* (*buiten-*; *buten comen si* Limb. 2, 1447), † *(t)jegen-* (*tegen-*; *dat wijf ... es der vrowen iegen comen* Lev. Lutg. 2, 10216, Nndl. *ik ben mijn broer tegengekomen*), † *me(d)e-* (*si was oec mede ghecomen mitten anderen* Marialeg. 1, 349, 19), † *na-* (*oec is hem Willem na comen* Stoke 3, 433; nu verouderd), *herneder-* (*heden es der vrede herneder comen* Limb. Serm. 339, 3), *in een-* (*sij waren des in eyn comen* Serv. 2, 1297), 16ᵉ eeuw *onder een-* (*om dat zy met haer van langen tijt vermengt, ende onder een zijn ghecomen* Linschoten 2, 186, 34), *tonder-* (*dat hi also was comen tonder* Troyen var. 34684, dgl. hs.), Nndl. *terecht-* (vgl. *hier is ghecomen te recht sijn dienstman* Marialeg. 1, 206, 10; Nndl. *hij is in de vijver terechtgekomen*), † *(te)samen-*

157, 15, in een citaat), HILDEGAERTSBERCH (naast *comen*), Froissart 1, Marialegenden. Het prefiks was dus, vooral in de 15ᵉ eeuw, veel gewoner dan men uit Tijdschr. 28, 8 zou opmaken. Het partic. *kommen* leeft nog in Vlaanderen (DE Bo, TEIRLINCK).

(*des was daer voele te samen comen* Serv. 1, 522), † *toe-* (*doe was die prophecie toe comen* L. v. J. 23, 20; Nndl. *we zijn met ons reisgeld niet toegekomen*), † *uut-* (*uit-; tscaec daer hi omme uut was comen* Wal. 243, vgl. Ohd. *bist ûzchomen* Notk.), † *vol-* (*alse ... hi ... na sinen ghere was volcomen der bedevart* Lev. Lutg. 3, 296, *doe die bede was volcomen* 2, 901, *dat vulcommen si uwe begheerte* Amand 2, 206, zie echter blz. 128; vgl. Ohd. *follechomen bin* Notk.; tans is enkel 't partic. *volkomen* als adj. bewaard), *ver-* (*alsi was vercomen weder* Lorr. 1, 158), *te voren-* (*als ons es te voren comen* Stoke 1, 320), † *voort-* (*ende hi ooc was comen voort* Franc. 6611, Nndl. *daaruit is veel kwaads voortgekomen*), † *wé(d)er-* (*doe sos ... wedercomen die nonne was in hare abdie* Lev. Lutg. 2, 9700, *als die grave .. weder in den besitte van Oudenairden wedergecomen was* Froissart 1, 78, 2), † *wech-* (*weg-; hoe sydy wechgecomen?* Froissart 1, 191, 29) e. a.

hebben komt bij deze ww. tegenwoordig evenmin voor als in 't Mndl. van de 12ᵉ tot de 14ᵉ eeuw, maar uit de 15ᵉ vind ik: *daer heeft sunderlinghe roecke wt ghecomen* 'daar kwam enz.' Marialeg. 2, 201, 3, waar imperfektieve opvatting denkbaar, hoewel niet waarschijnlik is (vgl. *ont-, uutspringen* § 261), en: *doe die kynderen van israhell ghecomen waren inder woestenie syn, ende dat volck bleeff in cades, ende sy behoeffde water, so hebben sy ghecomen te samen teghen Aaron ende moysen, ende sy werden twedrachtich* Breidenb. 123r., 6 (zie Exod. 16, 1 vlg.), waar dezelfde verklaring kan gelden als bij *opstaen* met *hebben* in deze tekst, zie § 180 (vgl. echter ook § 225).

† *becomen* in de betekenis 'behagen' en *miscomen* 'mishagen', het laatste in de ME., het eerste in de 17ᵉ eeuw verdwenen, waren, altans gewoonlik, imperfektief, vandaar *so wel hevet soe hem becomen* Sp. 3⁶, 18, 32, *die stede heeft hem so becomen* ald. 2³, 32, 25, *dat den heidenen heeft mescomen* 2⁴, 29, 73, voorbeelden van een mutatief perfektum ontbreken; vgl. † *behagen* § 139, † *bevallen* § 192. Nndl. (zuidelik) *miskómen* 'zondigen' is niet mutatief (vgl. † *misgáen* § 232), b.v. *tegen welken Artikel hy alreeds miskomen heeft* Keuremenne (a°. 1790) 3, 85, zie NW. 9, 837.

† *over een comen* (*overeenkomen*) 'bijeenkomen', 'het eens worden', 'een overeenkomst sluiten' is vanouds perfektief en mutatief, vandaar Vroeg-Nndl. *hy is ouer een komen van twee duysent te betalen* 'il est conuenu' etc. Plant. en zie NW. 11, 1677 vlg., en nog: *we zijn overeengekomen dat hij* enz., *wat waren we ook weer overeengekomen?* (*wat* i. pl. van een oude genitief, in navolging van de konstruktie met een afhankelike zin, die van een al of niet uitgedrukt *des* of een prepositionele konstruktie afhing). Ook in de tans gewone betekenis 'samengaan met' e. dgl. is het vb nog altoos vrij scherp van de zuiver imperfektieve als *overeenstemmen, stroken, kloppen* gescheiden, want, moge het in 't pres. en pt. met deze wisselen, in 't perfektum wordt het niet gebruikt, b.v. *het heeft altijd met mijn neigingen overeengestemd, gestrookt* (of *het kwam overeen met mijn neigingen*), maar niet **het is* (of *heeft*) *met mijn neigingen overeengekomen*; de irrealis *dat zou niet met mijn wensen overeengekomen zijn* is mutatief.

Nndl. *nakomen* 'handelen ingevolge van iets waartoe men zich heeft verbonden enz.' (NW. 9, 1522) schijnt duratief en daarop transitief te zijn geworden, vandaar *ik heb het* (nl. wat ik beloofd had) *ook nagekomen* v. Effen, Holl. Spect. 6, 8, 22, NW. (a°. 1664), zo nog gewest. *umdat de schoemaker z'n afsprak goewd ha naogekomme* Sch. Weichs. 1, 347, 36

(Helmond, N. Br.); verscheiden voorbeelden van het passief vindt men NW. t.l.a.p. Tegenwoordig is echter *zijn* het gewone, b.v. *hij is mijn bevelen niet nagekomen*. Of het hulpww. hier op de invloed van het simpleks berust of oud is, is bij gebrek aan gegevens niet te beslissen, maar mogelik is bij dit vb. iets dergelijks gebeurd als bij Mndl. *volcomen*, waarbij naast de konstruktie met de genitief een andere met de akk. gebruikelik was, b.v. *dat hi dat sculdich es tē vulcommene* Amand 2, 600, *God* ... *sal vulcomen sijn vonnesse* ald. 5558, naar 't schijnt in navolging van andere vba die 'volmaken' betekenden. Van 't perfektum heb ik helaas geen voorbeelden behalve *hadden sijt vulcomen* Amand 2, 4439, dat als irrealis niets bewijst. Kwam **hi eest volcomen* werkelik voor, dan zou bij *nacomen* iets soortgelijks mogelik zijn.

Niet mutatief meer is *toekomen* in de zin van 'behoren' e. dgl., vandaar 16e ceuw: (Diu) *heeft eertijts toeghecomen den Coningh van Cambaya* Linschoten 1, 40, 6; het perf. is tans niet meer in zwang.

Transitief is Nndl. *voorkómen* 'beletten' (*vóórkomen* is mutatief), b.v. *ik heb de slag voorkomen*. Vermoedelik is echter *hebben* niet het gevolg van de transitiviteit van het vb., maar toe te schrijven aan het teloorgaan van de mutatieve betekenis, vgl ook het door Paul 169 vermelde Nhd. *wenn Gott diesem nicht fürkommen hett* uit Aventinus. Evenzo in de bet. 'iets doen vóór een ander het doen kan', b.v. *hij heeft me voorkomen*. Vgl. Fra. *a prévenu*.

§ 152. † *sceiden*, *gesceiden* heeft regelmatig en geregeld *zijn*, b.v. *eer hi dane was gesceiden* Rein. *f* 864 (hs. *a*: *versceiden*), *wanneerse van den lighame gescheden es* Limb. Serm. 323, 11, *alle ondocht ende alle valscheit es dar ut gescheiden* ald. 463, 19, *so wanneer du van deser werlt gesceyden biste* Marialeg. 1, 308, 11, *dat alle wee van hem ende van haer ghesceyden was* ald. 399, 15, *waer om bistu aldus gheringhe van mi ghesceyden?* 436, 11, MW.; Nndl. *we zijn in vrede en vriendschap gescheiden*.

In de 15e eeuw vind ik ééns *hebben*, nl. *seer ic hier ghehanghen heb, en heret si nye van mi ghesceyden, mer mi ghetroest ende ghesterct mit hore ghewoenliker guedertierenheit* Marialeg. 1, 381, 15, waar werkelik de betekenis aanleiding geeft tot dit gebruik, immers de bedoeling is dat Maria de man gestadig gezelschap heeft gehouden; vgl. iets dergelijks bij † *wiken* § 220.

Alle samenstellingen zijn mutatief, b.v. *af-*, *henen-*, *van een-*, † *ver-*, *wech-*, vandaar b.v. *nonnen die seer wtten rechten pat der religiën afghescheyden waren* Marialeg. 2, 22, 5, MW. (Nndl. alleen partic. adj. *afgescheiden*, dat ook bij *zich afscheiden* kan behoren); *doen hi was ghesceden henen van Constantinople* Limb. 4, 34, MW.; *aldus van een gescheeden sijn die herde ende oc die ijongelinc* Lev. Lutg. 2, 5728, dgl. 6250 vlg.; *dat hof is daer versceden saen* Troyen hs. 30707, *dyn dochter es verscheeden* L. v. J. 75, 29, *der moniken* ... *die verscheyden waren vander werelt* Marialeg. 2, 57, 25, Nndl. *hij is gisteren verscheiden* 'overleden'; *nu es Ritsart wech gesceden* Lorr. 2, 1815, MW. 7, 380; ten slotte Nndl. *uitscheiden*: *hij is er eindelik (mee) uitgescheiden*.

Passief en intransitief. participium en adjektief zijn bij *gesceiden* en zijn samenstellingen vaak niet te onderkennen.

§ 153. *b*) Werkwoorden die het veranderen van samenstelling, gedaante enz. aanduiden, zijn b.v. *argen*, *armen*, † *bersten* (*barsten*), † *beteren*, † *breken*, *gebreken*, *briselen*, † *dagen*, *gedagen* 'dag worden' enz., *drinten*, Nndl. *dunnen* (= Mndl.), † *effenen*, † *enden*, *geënden*, Nndl. *eindigen*, *ergeren*, *groten*, *harden* 'hard worden', † *helen* 'genezen', *hogen* 'stijgen', † *kerren* 'barsten',

clieven 'splijten', *couden* 'koud worden', † *cranken* 'zwak worden', Nndl. *krimpen* (Mndl. *crimpen*), † *crommen* 'krom worden', Nndl. (gewest.) *kwellen* 'zwellen' (vgl. PAUL 181), † *laken* 'minderen', Nndl. *lengen* (= Mndl.) 'langer worden', *lichten* 'minder zwaar worden', Nndl. *luwen*, *mageren*, *menichvoudigen*, *meerren* 'groter worden, vermeerderen', † *minren*, *minnen*, † *minderen*, Nndl. *molmen*, *morwen*, *mutéren*, *nederen*, *ouden*, *plompen* 'stomp worden', *riken* 'rijk worden', Nndl. *rimpelen* (= Mndl.), Nndl. *rijpen* (Mndl. *ripen*), † *rompelen*, † *ronselen*, *sachten*, *gesachten*, † *scaerden*, *scellen* 'barsten', † *scoren* (*scheuren*), Nndl. *schrompelen* (= Mndl.), id. *slappen* (= Mndl.), id. *slinken*, *smalen* 'vermageren', † *smelten*, *soeten*, † *spliten* (*splijten*), † *spouden* (*spouwen*), *starken*, *gestarken*, † *stillen*, † *stiven*, † *stollen*, *swaren* 'zwaar worden', † *swellen*, Nndl. *tanen* 'verbleken, verminderen', *vremden*, † *werden* (*worden*); twijfelachtig is *tornen* 'boos worden'.

Van sommige komt in 't Nieuwnederlands of al in 't Middelnederlands de verbinding met *zijn* alleen in presensbetekenis voor, en adjektief en participium, intransitief en passief van het transitief zijn dikwijls niet te onderscheiden.

§ 154. Voorbeelden van participia, behorende tot deze ww., welke uitsluitend met *zijn* voorkomen, zijn: *oic so waren hoir pairde .. zeer gearcht ende verdorven van die coude* Froissart 1, 349, 6; Vroeg-Nndl. *dat zy gerijct ofte gearmt zijn* Inform. (a°. 1514) 273, 18; *die slange was geborsten* Heiligenlev. 45, 20, Nndl. *hij is aan zijn eerste leugen niet gebarsten*; *nu hevet de meeste* (*roec* nl.) *gevreescht nimare dat die tijt gebetert es* Seven Vroed. 4210; *die steyn die daer gebroken was dien liet hij hon bescouwen* Serv. 1, 1474; *die brode ... si sijn ... van groter outheit ghebriselt* D. Bijbel Jos. 9, 12; *wanneer dat aensicht gedronten is* Barthol. 245*b*; Nndl. *zijn haren zijn in de laatste jaren erg gedund*; *als die voetstappen gheeffent syn* Jan Yp. 151, 2; *sy seiden hoe dat parlament ... was gheeynt* (l. *gehent*) 'was afgelopen' Troyen hs. 31176, *doe dat gheëyndet was* Marialeg. 1, 286, 17, *Jhesus moeder es gehent* 'gestorven' Sp. 1^{7}, 50, 30 [1]); Nndl. *de voorstelling is geëindigd* [2]); (a)*l sijn harnasch was niet een haer* (gh)*earghert* Parth. 2329; Vroeg-Nndl. *te'cker reyse datter yemant ... gegroot es in goede* Inform. (a°. 1514) 455, 19; *due was heme der roc an der hut beronnen van blude ende waser ane gehart* Limb. Serm. 492, 25; *sijn rock .., die aen sijn bloedighe lichaem gheheelt was* Sp. d. Volc. *f.* 110, Nndl. *wonden .., die naulix zijn geheelt* Vondel 3, 751, 430, dgl. tans: *alse die clare sonne Cristus ghehoghet es in onser herten* Ruusbr. 6, 72, 24; *alle die masten waren gecorven* Troyen var. 34791, dgl. hs.; *veel der eerde, die gheclaren* (l. *gecloren*) *was van heye* Troyen hs. 30097, 17^{e} eeuw adj. in *'t kinnetje .. dat is al mee ekloren* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 166, 294; *dat godlike vier ... was seer in hem gecout* Lijd. J. 27, 11 vlg.; *daer sy syn seer ghecranct ave* Troyen hs. 22594, 16^{e} eeuw *uwe vyanden zyn ghecranct* Everaert 7, 347; Nndl. *wat is die stof in de was gekrompen*; *ick bin ghecrummet hent ten eynde* Getijd.

---

[1]) In *dese waren naer sine doot .. heren groot, ... ende heilechlike hebben gehent* Sp. 1^{8}, 5, 14 kan men met VERDAM 2, 654 het vb. als transitief met verzwegen objekt beschouwen: *gehent*, nl. *dat lyf*; men lette op *heilechlike*.

[2]) Transitief met verzwegen objekt in: *ik heb geëindigd*, nl. mijn rede of mijn brief enz., b.v. *toen ik geëindigd had, hervatte hij* enz. v. Limburg Brouwer, Rom. W. 2, 144*a*, e. dgl. Maar: *hij is geëindigd met toe te geven.*

M. 116*r*. (misschien bij het trans. of refl.-tr. vb., zie § 57): Maastr. *ət hōvt is χəkvolə* 'het hout is uitgezet'; *har getal, dat was gelakt* (= *gelākt*) Lev. Lutg. 2, 11034 (verouderd in de 17^e eeuw, z. NW. 8, 939); Nndl. *als de dagen gelengd zijn*; *dat tcoren ghelicht was* Invent. v. Brugge 5, 62; Nndl. *de storm was geluwd*; *dat hi van hongher ghemaghert was* Pass. W. 56*c*; *want onse vors. stad ... seere gemeeret es ende ghemenichvuldicht van volke* Brab. Y. dl. 2, blz. 647, 30 vlg. (a°. 1381), *so sijn ghemeerret die dootslaghe* Teest. 721; *sere gemint* (var. *ghemindert*) *was haer conroet* Grimb. 2, 6105, *die vrouwe balch haer herde das dat hare gewoente gemindert was* Seven Vroed. 1926; Nndl. *het hout is gemolmd* (meest *ver-*); *so dochte mi die knop ghemuerwet sijn een deel* Rose 3437 var.; *aensiet hoe dat nu is mutiert* Ndl. Geest. L. 212, 12; *die ere, die nu es ghenedert sere* Wrake 1, 879; *hi was geovt vele sterke* Seven Vroed. 1923; *die waten vanden couteren ende vanden aexen ... waren geplompt* Haagse Bijb. 1, 165*d*, MW.; *so dat hare scaren al daer mede gherijet waren* Sp. 3[1], 10, 50; Nndl. *zijn voorhoofd is gerimpeld* (adj.); id. *de druiven zijn in de zon gerijpt*, id. *het besluit is bij mij gerijpt*; *al es mijnen nueze gherompelt* (adj.) Han. H. 66; *es die orine boren geronselt* (adj.) Hs. Yp. 23*c*; *een deel is haer moet ghesacht* Troyen hs. 31383; *ic wane u suert es gescart* Lanc. 2, 36167; *die candelaer te maken die gescollen was* Jacobik. 263 (a°. 1489); *sire scepen waren gescuert* Troyen var. 34787 (hs. *verscuert*), *doe die berch so was ghescoert* ald. hs. 37873, *mine ziele si es al ghescoert metter cracht der ewelecheit* Hadew. Proza 102, 19 (312, 147); Nndl. *zijn huid was geschrompeld*; Vroeg-Nndl. *deselve neringe es oock zeer geslapt* Inform. (a°. 1514) 345, 13; Nndl. *hoe is uw hovaerdy geslocken* Vondel 1, 698, 605, *onze voorraad is sterk geslonken*; *onthier ende twater was ghedaelt, ende haer lechame ghesmaelt* Nat. Bl. 6, 504; *als ghesmolten es dese snee* Sp. 2[6], 11, 55, [1]) en zie voor de meeste MW., voor enkele NW., voorts: *verwacht die daghe thent die waghen sijn ghezoetet* MLoop 2, 327; *sijn si beseten, lasers of uptie zee gespleten* Franc. 8020; *X. coninge ... die gespleten syn vten groten rike* Velth. 7, 4, 39, *een boem die was ghespleten mitten perse vanden wynde* Hildeg. 24, 60; *dae der steyn was gespalden* Serv. 1, 1485, adj. *gespont* Sp. 1[7], 76, 28; *nu es dese veede sere gesterct* Lorr. 1, 1354, MW.; *doent ouch soe vørle gestillet was, dat spreken mochte Sinte Seruaes* Serv. 1, 2819, 17^e eeuw *die oploopendheid is nou al vry gestildt* v. Moerkerken, Kluchtsp. 523, 73; Nndl. *de markt is wat gestijfd*, MW.; id. *het vet is gestold* (*gestolten*), MW.; *vilen was .I. liebaert van ouden gheeranct ende gheswaert* Esop. 16, 2 (vgl. 31, 6); *hine had niet een vingher aen sijn hant, hine was ghe-swollen vanden water* Segh. 11347; Nndl. *zijn roem is erg getaand*; *dat ic dos sere gerremdt nu ben van onsen Here* Lev. Lutg. 3, 1278; *is worden*, later *geworden* [2]) enz. (= Ohd. *ist wortan* enz.) *passim*, b.v. *doe het dach was worden claer* Stoke 8, 1183, *al was worden groet de gloet* ald. 9, 363, *si waren worden des te rade* 9, 1029, *ic ... bin weder levende gheworden* Marialeg. 1, 125, 14, Nndl. *is geworden*. Het adj. *geto(o)rnt*, b.v. *so worden si harde*

---

[1]) Maar *smelten* 'stercus liquidum egerere' is duratief, zie § 113.

[2]) Het prefiks *ge-* in 't partic. is in 't Mndl. volstrekt niet zo zeldzaam als v. Swaay, Tijdschr. 28, 37 zegt. Het komt al voor in de Limborch: 12, 294 (dus in 't latere gedeelte, vgl. blz. 125 [1]), en 4 maal bij Ruusbroec: III, 70, 14; 77, 8; V, 52, 8. 9, naast het gewone *worden*, voorts b.v. Brab. Y. 5, 4989, Praet 4323, Clerc 113, 16 e. e., Couchi, Froissart 1 (*passim*), Marialeg. enz.

sere ghetornt L. v. J. 137, 35, zal eer bij *heme to(o)rnen* dan bij *to(o)rnen* gerekend moeten worden.

Het enige mij bekende voorbeeld van *hebben* bij een van de genoemde ww. is *die stede .. dair iudas hem seluen verhanghende int middell gheborsten heefft* Breidenb. 29*r.*, 5, naast *dat eerdtrijck is gheborsten* ('barstte') *onder hoir voeten* ald. 123*v.*, 28. Dezelfde tekst vertoont echter meer zonderlinge voorbeelden van *hebben,* zie § 225. Over *hadde .. geware geworden* Lanc. 2, 24423 vgl. men § 299. Onafhankelik van *worden* is *het heeftse worden te verliesen* Profijt. Liedeb. 67, 2[3], te vergelijken met *heeft commen weenen* e. dgl. (§ 150).

Andere vba die ongetwijfeld tot dezelfde groep behoorden, maar waarvan het perfektum niet voorkomt, zijn de intransitieven *breden, dorren, lagen* 'dalen', *lam(m)en, moeden, nauwen* (zie MW.), *nieuwen, rimpen, saden, saluwen, scrimpen, slipen* (zie MW.), *tragen, verren.*

§ 155. † *dagen, gedagen* 'dag worden' heeft in 't Mndl. regelmatig *zijn,* b.v. *smargens vroech, alst was ghedaget, quam die coeman* Limb. 1, 445, dgl. 1570, vgl. ook de samenstellingen § 156 en Mhd. *ez was getaget* (PAUL 204). In letterlike zin wordt het onpersoonlike vb. niet meer in de omschreven vorm gebruikt: men vindt enkel *het daagt, daagde, begint te dagen*, en in figuurlike zin (zeldzaam; in 't NW. geen voorbeelden) wordt *hebben* gebezigd: *eindelik heeft het gedaagd*, evenals in 't Nhd. Volgens PAUL heeft Hd. *tagen* zich gericht naar de overige ww. die natuurverschijnselen aanduiden, wat denkbaar zou wezen. Men heeft eigenlik te doen met de vorming van een nieuw perfektum omdat *het is gedaget*, synoniem met *het is dach*, als zodanig onbruikbaar was. De neiging om in zulke gevallen een ander perfektum te vormen, waarvoor dan als hulpww. alleen *hebben* overschoot, vindt men herhaaldelik, en hier werd die neiging bevorderd door de betekenis 'licht zijn' naast 'licht worden' van het presens en door de ww. die PAUL noemt (in 't Ndl. hebben evenzo *is geëbbet, is gesnuwet* e. dgl. grotendeels het veld geruimd). Maar *zijn* blijft waar het subjekt *de ochtend* of iets dergelijks is, b.v. *de volgende ochtend was gedaagd* 'aangebroken' v. ZEGGELEN, Dichtw. 2, 132, dgl. ald. 144.

Enkele andere van de genoemde ww. hebben ook in 't partic. soms een niet-mutatieve betekenis, die zich waarschijnlik later, soms pas heel laat, ontwikkeld heeft, b.v. Nndl. *hij heeft gekrompen van de pijn*, vgl. *heeft gestikt* blz. 123[3] en zie verder § 183. In 't Nhd. vindt men ook *hat gealtet, gealtert* (naast *ist*), *gedorret, geheilt, gereift* (naast *ist*), blijkbaar alles nieuw (zie PAUL 179 f.), waarvoor wij zouden zeggen *is oud(er) geworden* (of *is verouderd*), (*is verdord*), *is geheeld, is gerijpt* of *rijp geworden*. In 't Ndl. is het perfektum met *hebben* alleen gebruikelik waar mutatieve betekenis uitgesloten is, b.v. in het voorbeeld met *heeft gekrompen*, waar *is gekrompen* onzin zou opleveren, dgl. in de § 183 gegeven voorbeelden; in 't Hd. is het voldoende dat op het duratieve de aandacht valt, om *zijn* door *hebben* te vervangen, maar *altern* b.v. blijft aarzelen.

§ 156. Veel gewoner zijn bij de meeste, vooral in 't Nndl., de samenstellingen, b.v. † *verarmen*: *sij* (de kerk nl.) . . . *was verarmet seer* Serv. 2, 2248; Nndl. *opbarsten* (NW.), *tebersten*: *vel na hi te-borsten was* Ferg. 370 (vandaar Nndl. *te barsten*, zie NW. 2, 1043), Nndl. *uitbarsten*; Nndl. *verbeteren*: *zijn gedrag is veel verbeterd*; id. *dóórbreken*: *de wond is doorgebroken*, id. *opbreken*: *dat reizen . . . is reeds zoo velen opgebroken* Goeverneur, G. en R. 109, NW. 11, 381 vlg. 386, id. *openbreken*: *de zweer is opengebroken*

NW. 11, 572; *ontwee breken*: *ende ontwee es hi* (de schacht nl.) *gebroken* Ferg. 1847, *scipbreken*: *sterre der gheenre die scipbroken sijn* Hs. Moll 3, 104*a*, MW. (adj.), *tebreken*: *te-broken waren hem been genouch* Franc. 6694, *si was van oudere al tebroken* Lev. Lutg. 2, 7423, *so gheviel dat sijn hemde al te-broken was* Marialeg. 1, 146, 22, *intebreken*: *van den dike die daer in te-broken was* Invent. v. Brugge 2, 342, MW.; *bedagen*: *wats ons beduget tonsen tide?* Lev. Lutg. 3, 678, dgl. 1276, 2169, *hier is bedaecht een salighen dach* Hildeg. 25, 237, MW., Nndl. *opdagen*: *eindelik, om tien uur, is hij opgedaagd* (gwl. *komen opdagen*, vgl. ook Fries *opdaegje* Fri. Wdb. 2, 309), *verdagen*: *mi en was nie soe leide verdacht* (: *claght*) Lansel. v. D. 546; *opdrinten*, vgl. het adj. *opgedronten* MW. 5, 1703; † *verergeren*: *hens veraergert in gere wijs* Troyen var. 29937 (hs. *verorloghet*); Nndl. *vergroten*: *zijn hart is vergroot*; † *verharden*: *har herte was verhart in den sonden* Limb. Serm. 585, 15 (vgl. Ohd. *irhartét ist* enz. Notk.); *onthogen*: *haer ghesichte is haer onthoocht* Ruusbr. 5, 30, 27, MW.; *afkerven* 'verminderen': *so lange, dat van XIIII nonnen was afgekervet dat getal* Lev. Lutg. 3, 2899 (van een trans. zwak vb.?); *opclieven*: *want hem die siden van ermoede waren opghecloven* Vad. Mus. 1, 55, 171, *teclieven*: *daer de wegen of waren te-cloven* Franc. 3903; (Limb.) *erkauden*: *weder si* (nl. de deugden) *erkaut sin* Limb. Serm. 443, 10, † *vercouden*: *die lichame die was ... al vercout* Wal. 8827, dgl. *verkaut es* Limb. Serm. 618, 6 e.e., [1]) *de rijcke luy haer liefde is al verkout* v. Moerkerken, Kluchtsp. 102, 14 (nu verouderd); † *vercranken*: *dat si nu es so vercrankt* Lev. Lutg. 3, 3543; Nndl. *inkrimpen* NW., *ontcrimpen*: *so sijn die zenewen ontcrompen van couden* Hs. Yp. 32*a*, † *opcrimpen*: *alle die clockreepen waren ... upgecrompen* Froissart 1, 437, 6, *vercrimpen*: *daer sine aderen ende sine zenuwen inne vercrompen sijn* Ruusbr. 2, 7, 2, Nndl. *ineen-, samenkrimpen*; † *ómmecrommen* (*ómkrommen*): *een voghel... die sijn vloghelen ghebunden sijn .oft omghecrumt* Sp. d. Moniken 96; *ontlengen*: *daer in selen wi sijn ons selven ... ontlingt* Ruusbr. 4, 107, 6 (adj. bij het refl.?); Nndl. *vermageren*: *hij is in zijn ziekte erg vermagerd*; † *vermeerren* (*-meerderen*): Nndl. *de konijnen zijn hier dit jaar sterk vermeerderd*; *ontminderen*: *zijn volc was zeere verpijnt ende ontmindert* Negen Best. 339, † *vermin(de)ren*: Vroeg-Nndl. (*zy*) *zijn vermindert* Inform. (a°. 1514) 352, 14; Nndl. *vermolmen*: *de schutting is vermolmd*; † *verouden*: *die in sonden verout was* Con. Somme² 361, 18 (vgl. Ohd. *iraltét pin* Notk.); Nndl. **verrimpelen*: adj. *verrimpelt* Vondel 1, 130, 56; id. **berompelen*: adj. *berompelt* Linschoten 2, 16, 19 vlg.; **verronselen*: *verronselt was hem al sijn lijf* Ferg. 2229; Nndl. *in-, uitscheuren*: *de stof is in-, uitgescheurd*; id. *ineen-, verschrompelen*: adj. *ineengeschrompeld, verschrompeld*; id. *verslappen*:

---

[1]) Het adj. *vercout* (vgl. *vercoutheit, -hede* Ruusbr. 6, 95, 5 vlg., Nndl. *verkoudheid*), 16e—18e eeuw *vercout* (*vercaut op de burst* V Maegd. 248, *seer verkoud* Vondel 3, 372, 657, *verkoud* Holl. Spect. 7, 192, 27) en nog zuidelik gewest. *verkout* e. dgl. (Maastr. *vərkajt* uit *verkaut*) 'in een toestand verkerende die het gevolg is van kou vatten' behoort bij het trans.-refleks. vb. *heme vercouden*, Mlimb. *heme verkelden* 'kou vatten', vgl. Nhd. *sich erkälten* (Mhd. *erkelten*), maar is formeel met *vercout*, Mlimb. *vercaut* 'afgekoeld', van *vercouden*, Mlimb. *vercauden*, samengevallen. Daarvoor in de algemene taal nu *verkouden*, dgl. in Nd. dialekten, b.v. in de prov. Groningen *vərkoln* naast *vərkolt*, Kampen *vəköln* (Gunnink) enz. In de 17e en 18e eeuw komt het vb. *verkouden* ook voor in de betekenis 'kou vatten', b.v. Vondel 3, 761, 700, *je zult waarlyk verkouwen* Holl. Spect. 8, 220, 32.

zijn ijver is gaandeweg verslapt; id. *inslinken*: *de zuring is ingeslonken*; Nndl. *insmelten*: *het erts is erg ingesmolten*, † *versmelten*: *si* (nl. mijn ziel) *es al versmolten metter vrientscap der vaderlecheit* Hadew. Proza 102, 20 (312, 148), Nndl. *samen-*, *wegsmelten*: *het leger was tot een klein hoopje samengesmolten*, *de sneeuw is weggesmolten*; Nndl. *op-*, *open-*, *uiteensplijten*; Nndl. *aansterken* NW.; *verstillen*: *die menechfoldecheit van al desen wesenen es mi sere onscuult ende verstilt* Hadew. Proza 133, 19 (25, 13); † *verstiven* (*-stijven*): *de vader* ..., *die van rouwen verstivet was* Franc. 8873; † *verswaren*: *int eynde* ... *is die strijt verzwaert tegen den grave* Clerc 34, 11; Nndl. *aanzwellen*: *de beek was tot een stortvloed aangezwollen*, *ontswellen*: *als* ... *tlit onswollen is* Lanfr. 90*r.*, MW., Nndl. *opzwellen* (Mndl. *opswellen*): *de vinger was opgezwollen* (vgl. MW.), *teswellen*: *de coninc was sere teswollen* Seven Vroed. 1724; † *vervre(e)mden*: *dathi ons dus vervreemt si* Lorr. 2, 1459 (adj. bij het refl.?); † *ontwerden* (*-worden*, nu verouderd): *die synnen die voor aldus ontworden sijn* Hs. Serm. G. 4*d*, *opwerden*: *van alre discorde ende twidrachticheit die tusschen hem opghewerden is* R. v. Utr. 2, 100, 7 vlg., *overeen werden*: *des so sijn wy overeen gheworden to holdene* enz. Hs. v. 1348, *f.* 1*a* (oostelik), Nndl. *verworden* (Mndl. *verwerden*), † *gewerden* (*-worden*): Nndl. *de gunstige berigten die mij omtrent u geworden zijn* Busken Huet, Litt. Fant. 20, 205. Bij *hem verto(o)rnen* kan behoren het adj. † *verto(o)rnt*, b.v. *soe dat die coninc Kaerl zeer daer om vertoornt was* Clerc 23, 4, Nndl. *vertoornd*.

§ 157. Voorbeelden van *hebben* schijnen bij de samenstellingen niet voor te komen. De aandacht verdient het gebruik van enkele ww., zowel simplicia als composita, ter aanduiding van een beweging, altijd mutatief, b.v. Nndl. *bersten*: *die helle is geschoort ende dit volc isser wt geborsten* Exc. Cron. (a°. 1530) 104*b*, id. *losbarsten*, *uitbarsten*; † *breken*: *hi* ... *seide dat die coster wt den sloc ghebroken was* Marialeg. 1, 41, 6, dgl. Con. Somme [2] 409, 1, vgl. (appositioneel) *een Dief in 's borgers huys by duyster nacht gebroken* Vondel 1, 455, 1, Nndl. *aanbreken*: *de gewichtige dag was aangebroken*, † *inbreken* (nu verouderd): *hier was reynaert des nachts te voren in ghebroken gheweest* Proza-Rein.[2] 27, 32, 17[e] eeuw *se ben daer waerendich in ebroocken* v. Moerkerken, Kluchtsp. 302, 139 (a°. 1653), *dat deze Sectarissen in sijne Majesteyts landen dus verre in ghebrooken syn* Hist. v. Corn. Adr. (a°. 1683) 1, 61, † *intebreken*: *daer Reynaert in was te-broken des ander daghes* (l. met Franck *nachtes*) *daer te voren* Rein. 1170, [1]) *doe die felle Tartarine dos waren comen in saisine van al din lande ende in tebroken* Lev. Lutg. 3, 1469, *ontbreken* 'ontsnappen': *Ferguut es heme ontbroken* Ferg. 3590, 'afvallen': *die Aelmanne waren ontbroken* Sp. 3 [1], 26, 43, MW., Nndl. *losbreken*, id. *uitbreken*: *de gevangene is uitgebroken*, *de ziekte is uitgebroken*.

Nndl. *inbreken*, dat met *hebben* wordt vervoegd, omdat het, hoewel perfektief, niet mutatief is (b.v. *ze hebben hier blijkbaar ingebroken*), mag, gelijk Verdam, MW. 3, 834 te recht opmerkt, niet beschouwd worden als de lijnrechte afstammeling van Mndl. *inbreken* intr. 'met geweld binnendringen', maar komt van het transitieve vb., dat, zoals nu blijkt, ook met verzwegen objekt voorkomt in een hs. van de Reinaert (*f*), waar de bovenaangehaalde

---

[1]) De juistheid van de door bijna alle uitgevers betwiste lezing wordt bevestigd door Rein. 2 en door de indertijd nog niet bekende passage in Lev. Lutg. De lezing van hs. *f* (zie boven) is vermoedelik onoorspronkelik.

plaats luidt: *daer Reynaert in hadde gebroken des anderen nachts te noren* 1154, voorts met objekt bij KILIAEN *in-breken de deure* 'effringere fores, vi et impetu frangere ostium') en in 't Mnd. in Warfsconst. 29, noot: *do quam hemke .. ende brack eppen voers. huvs in*), en waarin *-breken* oorspronkelik betekende 'verbreken', 'stukslaan' (vgl. o. a. Mndl. *een huus breken* en Nndl. *inslaan, intrappen*). Tengevolge van de weglating van het objekt (de deur, het venster, het huis) wijzigde zich de zin van het ww., maar het bleef niet-mutatief. Zo verklaart PAUL 202 eveneens Nhd. *der dieb hat eingebrochen.* Tot achter in de 17ᵉ eeuw stonden in 't Ndl. de twee perfecta van *inbreken* naast elkander, maar daar ze ten slotte hetzelfde waren gaan betekenen, ruimde het ene het veld, en wel het mutatieve.

Iets dergelijks vindt men bij Nndl. *dóórbreken*, dat nu mutatief is: *de zon is doorgebroken.* Maar VONDEL zegt: *soo heeft sijne onnooselheyd, en oprechtigheyd ... hoe langs hoe meer ... doorgebroocken* 2, 343, 18, waarschijnlik uit het transitief met verzwegen objekt.

Over † *opbreken, optebreken* 'vertrekken' zie men § 246.

§ 158. Een eigenaardige rol spelen *(ge)bersten* '(gaan) ontbreken', † *gebreken* 'id.', † *ontbreken.* Oorspronkelik mutatief en betekenende 'ontvallen', 'beginnen te falen', 'niet te beurt vallen', hebben ze regelmatig *zijn*: *mi es geborsten* Limb. Serm. 221, 1 (de Hd. tekst S.-G. heeft *mir ist gebrostin*, vgl. Ohd. *demo sín* (nl. *sigo*) *gebrosten uuas* Notk. 1, 284, 16, *gebrosten uuesen* Ps. 63, 9); *din gest .. din gebroken es an der cragt* Limb. Serm. 381, 23 (S.-G. *deme geswichin ist*), *dat gemen es rechts gebroken diet geeischt heeft* Heelu blz. 548, 19, *dair van dat si Gode niet volcomelike mochten an hangen, dat hair gebroken is* Tijdschr. 25, 115, 19 (vgl. ald. 109, 111), dgl. Nd. *ende sijn hulpe ende gracie en is hoer niet gebraken int eynde* Diepenveen hs. 97, 13; *al es hen dies ontbroken dat si niet en spraken mont jegen mont, so souden si epistelen te meneger stont* Sp. 2¹, 9, 40, zo nog in de 17ᵉ eeuw: *dat hem hier in meer overgeschoten, als inde andere is ontbroken* Poirters, Hof v. Theod. 16.

Maar al in de ME. komt ook een partic. voor, imperfektief als het presens *mi ge-, ontbrect*, in verband met de presens-betekenis die *mi is ge-, ontbroken* aannam, en dit imperfektieve partic. wordt met *hebben* verbonden, b.v. *niemene ne hevestu noch ghebroken* (aan de rand 'nulli desunt'), *ende niemene en ghebree nemmermeer tote dien daghe dat ic di segghe: „Dijn were es al voldaen"* Hadew. Proza 132, 5 (23, 394 vlg.), *Onse Here heft enen igeliken mensche sine notdorte gescapen, ende en heft dis nimanne gebroken* Limb. Serm. 288, 13; *op dien dach alst aen den rechte onbroken hadde* R. v. Utr. 1. 178, 61, *naden .. daghe daert recht aen onbroken hadde* ald; Vroeg-Nndl. *ten heeft noyt aen mi ghebroken dat si niet vry en sijn* Exc. Cron. (a°. 1530) 298*d*, *ons heeft geen straf ontbroken* Vondel 1, 725, 1524, en zo tegenwoordig *het heeft hem nergens aan ontbroken, niets heeft mij ontbroken.* In de hedendaagse taal is het vb. uitsluitend duratief en komt het alleen met *hebben* voor. Van het zeldzame *geborsten* 'ontbroken' heb ik geen imperfektieve voorbeelden gevonden.

Evenals tegenwoordig *ontbreken* zijn Nndl. *mangelen* (verouderd) en *mankeren* imperfektief, b.v. *nooit had het haar aan iets ... gemangeld* v. Effen, Spect. 6, 11, *er heeft niet veel aan gemankeerd.* Ook waar het laatste gelijkstaat met *schelen*, hetzij persoonlik of onpersoonlik, b.v. *wat heeft hem* (of *hij*) *gemankeerd?*

B. 2. Samengestelde mutatieve intransitieve Werkwoorden.

§ 159. Deze zeer talrijke groep kunnen we splitsen in tweeën: *a*) de ww. die uitsluitend samengesteld voorkomen, *b*) de overige.

a) Hiertoe behoren o.a. vele composita met *ver-*, die zich doorgaans in geen enkel opzicht behalve door het, vaak toevallig, niet-voorkomen van een intransitief simpleks (of altans van het perfektum daarvan) onderscheiden van de in de vorige groep behandelde ww. als *verarmen*, *verminderen*. Onveranderlik mutatief zijn b.v. Nndl. *verachteren*, † *veranderen*, Nndl. *verbasteren* (Vroeg-Nndl. *-bastaerden* Kil.), *verbeesten*, *verbloden*, Nndl. *verboeren*, *verbouden* (vgl. *bouden* MW.), Nndl. *verdierliken*, id. *verdoffen*, *verdonkelen*, † *verdonkeren* (vgl. *donkeren* met adj *ghedonckert* D. Bijbel Gen. 27, 1, dat echter bij het trans. kan horen), Nndl. *verdubbelen*, † *verduusteren* (*-duisteren*), Nndl. *vereelten*, *vererren*, *vererrenen* 'boos worden', Nndl. *verflauwen*, id. *verflensen*, *vergram(m)en*, Nndl. *verhelderen*, id. *verhollandsen* e. dgl., *verhoraerden*, Nndl. *verjongen* (Mndl. *verjongeren*, zie MW. 3, 1061 op *jongen*, *verjogeden* OVl. Ged. 1, 50, 682), id. *verkalken*, id. *verkolen*, id. *verleppen*, id. *vermoffen*, *verolmen* 'vermolmen' (vgl. MW. op *o'm*), † *verouderen* (vgl. *ouderen* MW.), Nndl. *verzanden*, id. *verschalen*, *verscrinden*, Nndl. *verslensen*, † **verspaken* 'verdorren' (vgl. Mndl. *spaken* MW.), † *verstenen*, Nndl. *verstommen*, id. *verstompen*, id. *verzuren* (= Mndl. *versuren*), id. *verzwakken*, *verswarten*, † *vervalewen*, *ververren*, † *vervulen* (*-vuilen*), *verwarmen*, Nndl. *verwelken* (*-eren*), id. *verwijderen*, id. *verwilderen* (= Mndl.), alle met *zijn*.

De grens tussen partic. en adj., tussen intransitief en passief van het transitief (refleksief) is veelal niet te trekken, b.v. *hij is verwilderd* kan bij *verwilderen* horen, maar *verwilderd* is ook een adj. bij het refleksief.

Mndl. voorbeelden zijn: *al bem ic wat verandert* .., *ne laet dij daeromme niet meshaghen* Boëth. 54*b*; *hy is verbloyt* 'bang' (adj.; l. *verbloot*: *groot*) Troyen hs. 3858; *ic sal hem don verstaen warbi mijn herte so verboudet es* Lev. Lutg. 2, 10381 (adj.? pass.?); (adj.) *dat verdonkelde herte* Limb. Serm. 596, 5 vlg.; *als wy soe verre verdonckert sijn* Hildeg. 98, 121; adj. *verduystert* Froissart 1, 167, 26; adj. *vererret* 'boos' Wal. 5223, *vererrent* 'id.' Ferg. 3440 (bij het refl.?); adj. *vergramt* L. v. J. 97, 19; *mer nu es onse doen so verhoverdt* 'hovaardig geworden' Rincl. 882 (ook adj., zie § 57); *een beelt* ... *dat van groter outheit verolmet ende vergangen was* Marialeg. 2, 63, 7; *de rude menschen ende die veroudert syn in den sunden* L. v. J. 71, 36; *mine si'e es verscrunden* Limb. Serm. 275, 25; adj. † *verspaect* (Oudemans); *da' een mensce so versteent ende verhart is inder boesheit* Con. Somme[2] 250, 8; *die minlike oegen, die claer waren als die sonne, die sin verswart* Limb. Serm. 414, 6, dgl. 8; *sin minlike mont es verualuet* ald. 414, 7; *want wi* ... *van hem* .. *ververret sijn* Mande Bijl. 18, 10; *duert dake aff was ghevallen neder ende vervuy't* Serv. 2, 476; *min herte es verwermt* ('concaluit cor meum') Limb. Serm. 617, 24, dgl. 25 en 619, 25.

Samenstellingen met een ander prefiks zijn b.v. Nndl. *aandikken*, id. *aanslibben*, id. *aanwakkeren*, id. *afkoelen*, zie NW., *bescrimpen* (adj. *beschrompen van tranen* Pass. S. 79*c*), *ontverren* (*want hi was den sinen ontvert* Troyen var. 17462, dgl. hs.; MW.) Nndl. *opbruinen*, id. *opdunnen*, id. *opfrissen*, id. *ophelderen*, id. *opklaren*, id. *opknappen*, zie NW., *tescrinden* (adj. *teschronden* Boëth. 39*c*).

Samenstellingen waarvan het simpleks in 't perfektum door mij niet is

aangetroffen (§ 154) zijn b.v. † *verdorren*: *en mensche die sine rechte hant verdorret was* L. v. J. 87, 18 e. dgl. (vgl. Ohd. *sint irdorrét* NOTK.); Nndl. *verlammen*: *zijn rechterzij is verlamd*; *vermoeden*: *dat hij alsoe vermuedt was* Serv. 1, 1614, *Jhesus, die was vermudt van den wege* L. v. J. 113, 9 (of adj. bij het refl.); *vernieuwen*: *min jogt es vernūet als van den are* Limb. Serm. 625, 12 (of bij het trans. of refl.); **berimpen*, **verrimpen*: adj. *berompen* MW. 1, 944, *al verrumpen was hare hut* Lev. Lutg. 2, 11195, vgl. 4945; *versalewen*: (adj.) *verzaluwet van honger* Froissart 1, 150, 34 (vgl. Ohd. *iro bilde uuâren fore alti uersaleuuet* Notk. 1, 10, 17), *verslipen*: *wie sin dogede vergangen ende verslepen sin* Limb. Serm. 454, 16.

Eéns vind ik *hebben*, ofschoon het partic. onmiskenbaar mutatief is, nl. *ther stont soe heefft die groenheyt des balsems verdorret* Breidenb. 127*r.*, 37, naast *die oude boem is verdorret, ende van die selue wortell is weder een ander ghewassen* ald. 51*r.*, 18, *soe is dese boem verdorret, ende viel ter stont al omme* 131*r.*, 41, waar de betekenis geheel hetzelfde is; zie § 225. Onzeker is *heret . . . versuret*, zie § 67.

§ 160. Een belangrijke onderafdeling vormen een aantal mutatieve ww. die buiten samenstelling ongebruikelik zijn. De voornaamste zijn: † *geboren* (*gebeuren*, dial. *beuren*), Nndl. *uitbotten*, Nndl. *bedaren* (Mndl. en Vroeg-Nndl. ook *hem* —), id. *opdaren*, *bedemen* onpers., † *bederven*, † *verderven*, Nndl. *opdoemen* (zie NW.), id. *opfleuren* (NW.), *ontgroven* onpers., † *vergroven*, † *bejegenen* onpers., *mescaréren*, *vercoeveren*, † *gelingen* (zie MW., NW.), † *bliven* (*blijven*), † *gelucken* (*gelukken*, *lukken*) en † *mislucken*, meest onpers., † *gemoeten* (dial. † *moeten*) [1]) onpers., † *ontmoeten* onpers. [2]), † *genesen*, Nndl.

---

[1]) Daar † *moeten* 'ontmoeten' in 't Hollands en Nd. voorkomt, zal men wel mogen aannemen dat het *ge-* had verloren, evenals *beuren*, *lukken*, participia als *bonden*, *leghen*, *reden*, *crenct*, *weest* (v. HELTEN, Mndl. Sprkk. 260, 288) en substantieven als *bot* 'gebod', *lach* 'gelag', en niet rechtstreeks van een oud *moeten* = Oe. *mētan* afstamt. De casus bij *moeten* blijkt niet voldoende, maar men mag het daarin met *gemoeten* op éne lijn stellen, zie noot 2. Bij persoonlik gebruik staat, zoals te verwachten was, de akkusatief, b.v. Matth. Anal. 3, 217, 23 vlg.

[2]) De ww. † *gemoeten*, † *ontmoeten* in persoonlik gebruik zijn transitief, vandaar Mndl. Nndl. *heeft gemoet*, *ontmoet* (voorbeelden MW. 2, 1374; 5, 1166 en N.W). Terwijl dat van 't eerste algemeen wordt toegegeven, wordt van 't laatste gewoonlik (o.a. MW., NW.) het tegendeel beweerd, waarbij men het objekt voor een datief uitmaakt, omdat ... het vb. zelden in 't passief wordt gebezigd, wat natuurlik niets bewijst (het passief wordt trouwens al bij PLANTIJN vermeld: *ontmoet werden* 'estre rencontré; obuiam dari, obuiari', en vgl. b.v. *waar ook de ridder op 't land werd ontmoet* v. Zeggelen, Dichtw. 2, 227). Dat het vb. persoonlik gebruikt van oudsher transitief is, blijkt, behalve uit het hulpww., ten duidelikste uit het feit dat het op alle (mij bekende) Mndl. plaatsen waar men akk. en dat. kan onderscheiden een akkusatief heeft: in 't MW. *enen knecht*, *enen garsoen*, *drie moriane*, *Christum*, (*deen*) *dandre*, *-ne*, *-ene* (deze beide op zichzelf niet bewijzend, zie v. HELTEN, Mndl. Sprkk. § 340, maar wel in verband met de overige plaatsen), *uwe vyande*; voorts b.v. *heeftene ontmoet* Lorr. 2, 4233, *ontmoeten sise* ald. 4, 66, *die ridders ... die ic ontmoete* Limb. 4, 1199, *Ev lutes ontmoeten doe met Mimminge* ald. 1064, *daer ontmoeten wi die ongemetene godleke claerheit* Ruusbr. 1, 125, 27, dgl. 126, 8, en vooral *ontmoettewi se* .., *wi souden hen comen jeghen ende bestridense* Lorr. fr. 1, 504. Het akkusatief-objekt is bij *ontmoeten* niet bevreemdender dan bij *gemoeten*, Oe. *gemētan*, tegenover Got. *gamotjan* c. dat. (vgl. vooral *du gamotjan fraujin εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου* 1 Thess. 4, 17, zie v. D. MEER, Got. Casus-Synt. 103[2]). Vgl. † (*t*)*jegencomen* (*tegenkomen*) m. datief, dat onverander-

verongelukken, † *geraken* († *raken*, Mndl. zeldzaam, behalve gewest.) 'komen (tot)' enz., † *misraken*, † *ontraken* (beide nu verouderd), *bescien*, † *gescien* (*geschieden*), † *misscien* (*-schieden*), *volscien*, *besouten* 'met zout doortrokken worden' (MW.), **ontspanen* 'ontluiken' (?), † *beswimen* (*-zwijmen*), *ontvaerwen*, Nndl. *vervellen*, † *ontfengen*, *ontfenken*, *aenwelven*, Vroeg-Nndl. *bewelven*, id. *ontwelven*, *ómmewelven* [1]), misschien ook *verwerren* en **verweren* (?) 'bederven', Nndl. *verweren* 'door 't vocht enz. bederven', id. id. 'eeltig worden'.

Voorbeelden: *dattet aldus mit hem ghebuert was* Marialeg. 1, 430, 3, MW. 2, 988, NW.; Nndl. *de roos is uitgebot*; id. *de bui is bedaard* [2]), gewest. in andere betekenis: Zaans *me mes is weg; ik weet maar niet waar 'et bedaard is* Boekenoogen 39, *hij ... is op 'et lest in Amerika bedaard* ald., Gron. *woar zöl de bal bedoard wezen?* Molema 21 (uit het Fries, zie Fri. Wdb. 1, 109), Vroeg-Nndl. *die lieden noch niet opgeduert zijnde* NW. 11, 413; *des avonts, alst bedeemt was* Seven Vroed. 1763, MW.; *mer nu ist bedorven jamerlicke* Troyen hs. 30974, *ons vele verderf ver ende na ende is bedorren byna al* ald. 39612, MW., NW., *hoe saen sy dy ons verdorven* Troyen hs. 19763, (*water*) *dat verduruen was in onse vlessen* Breidenb. 119*r*., 12, Nndl. adj. *verdorven*; Nndl. *hemelhoge rotsen waren voor onze verbaasde blikken opgedoemd, allerlei herinneringen zijn weer opgedoemd*; *dos es Lutgarden noch ongrovet dat impetreren van der saken* Lev. Lutg. 3, 3118, *des volks herte es vergroft* L. v. J. 91, 35; *al dat hoer beieghent was* Marialeg. 2, 94, 17, MW. 1, 696 op *begegenen*, Nndl. *wat my al geluex tot heden is bejegend* Starter 33, 136, dgl. 92, 176; 138, 152, *den 22 dito is hem de zuydewindt bejegent op 11 graden* Begin e. Voortg. 13, 13*a*, *die selve Dienaars ..., die my op de Heide ... bejegent waren* Heinsius, Verm. Avant. 1, 112, *hetgeen hem bejegend is* Beets, Paulus 63, NW. 2, 1553 [3]); *den tenten ... die mescaueert waren* Invent. v. Brugge 2, 97, MW.; *vercoevert en waren si nemmermere* Troyen var. 2509, *vercoevert sijn wel die Troyene* ald. 13722, dgl. 19349, hs. 22090 (of adj., van *heme vercoeveren*); *het is voc wel ghelonghen* Hor. Belg. 10, 243 (vgl. Ohd. *gelungen si* Notk.); *om den groten zege die grave Dirc anderwerven tegen den bisscop inden velde gelucket was* Clerc 36, 27, *dattet him van sinen vianden aldus gelucket was* ald. 64, 30,

lik mutatief is en altijd met *zijn* wordt verbonden, en aan de andere kant *bejegenen* § 161. In de zin van 'behandelen' komt bij *ontmoeten* het passief vaker voor, evenals bij *bejegenen* in die betekenis, zie NW. 10, 1915. Maar in *mij gemoet*, *ontmoet iets* of *iem.* (alle nu ongebruikelik, behalve in *wie kwaad doet, kwaad ontmoet*) waren de verba intransitief en mutatief, en was *mij* datief.

[1]) Ten onrechte staat MW. 5, 197 te lezen dat het st. vb. *welven* elders niet voorkomt, vgl. Mhd. pt. *walb* Mhd. Wtb. 3, 664*b* en het oude partic. Oijsl. *holfinn*. Zwak zijn Oijsl. *hvelfa*, Nzw. *hvalfva* (ook — *om*), dgl. Nde., Osa. *behwelbean*, Ohd. *walbon*.

[2]) *Is bedaard* 'is tot rust gekomen' schijnt te zijn voortgesproten uit de verbinding van *is* met het adj. *bedaard* 'rustig' (van het refleks. Mndl. *heme bedaren*, dgl. Vroeg-Nndl. en nog gewest. = Nd. over de Eems *sik bedaren*, Fri. *him bidaerje*, zie Tijdschr. 11, 196, Fri. Wdb. 1, 109, NW. 2, 1126), vgl. *is betrokken* § 292.

[3]) De opmerking in NW. t.a.p. „in dit gebruik wordt *bejegenen* in later tijd opgevat als onz. ww., met eene persoonsbepaling in den datief" is niet juist: die opvatting is zo oud als het woord zelf, vgl. Ohd. *tir ist pegagenet neuuenz uuaz niuues unde seltsanes* Notk. 1, 54, 2, dgl. 133, 15 vlg., Mhd. *mir ist begegenet*, Nhd. *mir ist begegnet* enz. Paul 203, Mnd. *mi is begegent*, *begeghent* en zie § 161. Allerminst is er reden om met MW. 1, 696 en 774 Mndl. *mi begegent* onzijdig en *mi bejegent* bedrijvend te noemen; dat is natuurlik een vergissing.

NW. (ook zuidel. *gelukken* 'slagen', persoonlik vb., misschien naar Fra. *réussir*, heeft *zijn*: *waar de vijand in zijne poging ... niet was gelukt* Conscience 1, 309*b*, *den derden keer is hij gelukt* Claes, Bijv. Hagel. Idiot. 149), *want hen nu seere was mesluct* Brab. Y. 6, 11760, NW. (evenzo zuidel. *mislukken* 'niet slagen', b.v. *hij is drij keeren op nieuw dat meisje gaan vragen, en hij is iederen keer mislukt* Claes t.a.p.); *dat dese nederlage ende scoffierichede den grave gemoet was* Froissart 1, 193, 18, *ic wil wael geloven dat u die woirden, also gij se my hier vertogen hebt, gemoet sijn* ald. 483, 6, Nndl. (m. opt. pt.) *wat een onspoet waer ons gemoet, waer hij gesturven* Trou m. bl. 253, 971 (a°. 1565), *wie hem was gemoet by-naest op alle wegen* Cats 2, 160*a*, *heme was dar iet ontmoet* Limb. Serm. 305, 23, Nndl. *de Godt der Hebreen is ons ontmoet* Exod. 5, 3, dgl. 3, 18, Num. 23, 4. 16, *Jesus is haer ontmoet* Mtth. 28, 9, dgl. 8, 28, *alle de moeyte die haer ... ontmoetet was* Exod. 18, 8, dgl. Num. 20, 14, *Aussonville, den vyandt zóó onverziens ontmoet zijnde, dat hy* (nl. de vijand) *hem op 't lijf had* enz. Hooft, Henr. d. Gr. 114, *maar een bode is onderweg ons ontmoet* v. Lennep, Rom. 10, 334; *wi sijn genesen* Lanc. 2, 33299, *indie strate ... es soe des kints ghenesen* Sp. 4[1], 42, 61, enz. enz., zie MW., NW. (dikwijls niet van 't onoorspronkelik passief gebruik te onderscheiden); *waerwaert ic nu gheraket bem* Wal. 2937, Nndl. *so zijn wi .. hier gherocht te Nieumeghen* Mar. v. N. 686, enz., zie MW., NW. en vgl. *quam geraect* enz. MW. 2, 1489; 6, 1004, benevens de adjj. *ongeraect* 'lelik' enz., (*wel*)*geraect* 'knap van uiterlik' enz., *al es u bruder so mesrakt ende so gevallen .. in schade* Lev. Lutg. 2, 12420, MW., NW. (*misraect* dikwijls zuiver adj.), *ic was in desen wege ontraect* Lanc. 3, 15912, *ten weghe .. daer ghi onttrocht in sijt* Amand 1, 4533, MW., NW.; *nie en seid hy saken noch en behiel, sy en is te hare tyt bescheit* Troyen hs. 3952, *wonder groot is daer ghesciet* Stoke 1, 1018 e. dgl. (28 voorbeelden bij Stoke, 41 in Marialeg. dl. 1), enz. enz., MW., NW.;[1]) *sy claegden dat hem is misschiet aen sconincs Palamedes doot* Troyen hs. 22384, MW., NW., *so is uwen wille volschiet* Troyen hs. 32702; *want ... die Grote Waert .. bi onghenal ende vloeden bezoudt is* v. d. Wall 1, 356,

[1]) Met het NW. 4, 1720 vlgg. geuite gevoelen dat *geschie(de)n* dikwijls passieve betekenis heeft, een gevoelen waaraan men wordt herinnerd door een opmerking in MW. op *gescien* 5), kan ik mij niet verenigen. Slechts op heel enkele plaatsen, onhandige vertalingen uit het Latijn, b.v. het t.l.a.p. aangehaalde *boeken die voirtyts ... overdragen off geschiet* (*zijn*) R. v. Utr. Inl. 360, 22 (a°. 1456), is die betekenis schijnbaar aanwezig. Maar b.v. *uw wil geschiedt* is evenmin passief als *wat ik wil moet gebeuren*. immers *uw wil* betekent hier niet 'uw willen', maar 'wat gij wilt', en dat men er van oudsher geen passief in voelde, zien we duidelik uit de volgende voorbeelden, waar *gescien* (in de irrealis, zie § 304) met *hebben* staat: *hadde u wille ghesciet* Troyen var. 34888, *so mocht mi ghenade ghesciet hebben* Marialeg. 1, 9, 14. Voor *dit is in eenvoudigheid geschied* (of *gebeurd*) kan men niet zo maar *is .. gedaan* in de plaats stellen (NW. 4, 1723), en vgl. ook hier Mndl. *dat mi dit en had ghesciet* O. H. Passie 449 (irrealis) e. dgl. Uit het voorkomen van *u wille gesciet* e. dgl. in 't Mndl. blijkt voorts dat we aan invloed van Gri γίγνεσθαι (NW. 4, 1722 vlg.) in geen van die gevallen mogen denken; Lat. *fieri* komt evenmin in aanmerking, daar niet *geschie(de)n*, maar *werden* (*worden*) eraan beantwoordt. En in die gevallen waar *geschieden* een onbeholpen vertaling is, zoals vaak in de Statenvertaling, b.v. *daer geschiedde eene stemme uyt de hemelen* Mk. 1, 11 (zie andere NW. 4, 1723), lijkt het vb. juist in de verste verte niet op een passivum, wat NW. t.l.a.p. zelf toegeeft: het natuurlike woord zou hier *komen* zijn.

3; adj. *ontspaent* (uit Ofra. *espani*) 'ontloken', zie MW.; adj. *bezwijmpt* Praet 837, Nndl. *bezwijmd* (*bezwemen*) NW.; adj. *ontv(a)erwet* MW. 5, 1361; Nndl. *de slang is verveld; die cole, ist dat si ontfengt is, so barntse* enz. Barthol. 380*b*, *ontfenct sin din wort* Limb. Serm. 617, 16 e. dgl. (oorspr. passief en er niet van te scheiden); (*commen .. aen ghewolren* Sacr. 641), 16[e] eeuw: (irrealis) *hoe zouden wy onder de stage des shemels beweluen zyn* (: *seluen zyn*) *sonder clappen?* Everaert 9, 73, id. *vut eender beke wiens duecht te vullen noynt en was ontwoluen* ald. 23, 134, *al bem ic wat verandert ende ommeghewolren* Boëth. 54*b*; *mine wapine sijn verwerret* Wal. 5224, *tslot wort out ende zeer verwerret* Hildeg. 73, 6, e. dgl. (of pass. of adj. bij het refl.), adj. *verweert* z. Stroph. Ged.[2] 292, Nndl. *de ruit is verweerd*; adj. *verweerd* 'eeltig'.

§ 161. Tweemaal vind ik *hebben* bij Nndl. *gebeuren*, nl. *twelck heeft gheheurt in den winter voorleden* (16[e] eeuw, Stoett § 273), *even als het met hun ging, zoo heeft het anderen gelijkerwijze gebeurt* de Brune, Wetsteen (a°. 1659) 2, 87, 32, waarvoor ik geen bepaalde reden vermag te zien; alleen het laatste zou een (onbewuste) poging kunnen zijn om imperfektiviteit uit te drukken: 'zo hebben zij het (voortdurend) gehad'.

Volgens de Bo zegt men in 't Wvla: *die boer heeft het dit jaar gelukt met zijnen oegst, ik heb het niet gelukt in de loterij* blz. 355, *ik heb mislukt in die onderneming* blz. 701, en inderdaad vindt men er al in 't begin van de 16[e] eeuw: *my heift gheluckt* Everaert 1, 750, *alst heift gheluct* 32, 395, naast *es ons gheluct der victoryen zoetheyt* 7, 382. Van invloed van Fra. *j'ai réussi*, *j'ai échoué* kan hier moeilik sprake zijn, men heeft veeleer te doen óf met navolging van andere impersonalia, óf met overgang van de mutatieve in niet-mutatieve betekenis, vgl. *heeft bedijd, gedijd* § 185. In 't Hd. vindt men hetzelfde bij *geraten*, *gelingen* enz.: Mhd. *gerâten hât* Erec 2913, Vroeg-Nhd. *es hat geraten* naast *es ist geraten*, id. *es hat gelungen, misslungen* naast *es ist* enz.; toch schijnt op alle door Paul 168 f. aangehaalde plaatsen de betekenis eer perfektief en mutatief dan het tegenovergestelde, zodat ook de Duitse geleerde het gebruik van *hebben* bevreemdt. In de Westvlaamse voorbeelden is slechts gedeeltelik imperfektieve betekenis waarschijnlik, maar men kan aannemen dat *hebben* zich, evenals bij *dromen* b.v., had uitgebreid omdat het getal onpersoonlike vba met *zijn* of met beide hulpww. zeer was geslonken. Maar in ons land handhaafde zich bij *gelukken* enz. het oude hulpww., ook in *de podding is gelukt, de oudste zoon is mislukt*.

Twijfelachtig is: *een kint daer pays bi was ghemaect van dat Eva hadde mesraect* Amand 1, 4875, in MW. 4, 1707 beschouwd als een voorbeeld van intr. betekenis 'dwalen', 'verkeerd handelen', 'kwaad doen'; men kan het echter ook transitief uitleggen: 'verkeerd doen', 'misdoen'. In beide gevallen hoort het bij (*ge*)*raken* 'treffen' en is te verklaren als *misgripen* e. dgl. In Nndl. *hij is het spoor bijster geraakt, zijn mes kwijtgeraakt* daarentegen, die bij (*ge*)*raken* 'komen' moeten worden gerekend, bekleden de akkusatieven *het spoor, zijn mes* de plaats van oude genitieven bij *bijster* en *kwijt*. Evenzo bij Fri. *bjuster* en *kwyt reitsje*. Andere Nndl. samenstellingen, als *af-*, *aan-*, *uit-*, *wegraken* hebben altijd *zijn*.

Voor de geschiedenis van *bejegenen* in persoonlik gebruik in 't Mndl. bezit ik geen voldoende gegevens, ofschoon men uit het Hd. een en ander kan opmaken. Het vb. moet ook in deze konstruktie oorspronkelik een datief en *zijn* hebben gehad, vgl. *ich soulde dir as sunder waen mit lûden sȳn begânet sô, dat dû ys numer en wurdes vrô* Karlmeinet 177, 6 en Vroeg-Nhd. *mit*

alle dem heere, dem ich begegnet bin Gen. 33, 8 (LUTHER). In 't Mndl. schijnt echter het vb. al transitief te zijn geworden, blijkens het passief gebruik in *alse hii van eenen groten winde wert beieghent* 'getroffen' Openb. v. Joh. 6, 13. In 't Hd. komt van de 16e eeuw af ook *hebben* voor (zowel met de dat. als met de akk., zie tal van voorbeelden bij PAUL 203), wat ten dele uit niet-mutatieve betekenissen als 'onder handen nemen', 'behandelen' te verklaren is; de akkusatief is dan een gevolg van de konstruktie met *hebben*, zie aldaar. Voor 't Ndl. zou een dergelijk beloop kunnen worden aangenomen, maar dan in een wat vroegere tijd; het is echter ook mogelik dat bij ons het vb. eerst transitief is geworden. Tegenwoordig komt het alleen nog voor in de bet. 'behandelen', imperfektief en transitief, b.v. *hij heeft ons vriendelik bejegend* (passief: *wij zijn door hem* enz.), in vroeger Nndl. vindt men b.v. ook *sy hadden my bejegent ten dage mijns ongevals* 2 Sam. 22, 19, *hy heeft den dood bejegend als krijgsman* Bilderdijk 2, 116, die beide ook wel als voorbeelden van transitief gebruik mogen gelden.

§ 162. Afzonderlike bespreking vereist † *bliven* (*blijven*), dat al in 't Mndl. voor 't taalgevoel een simpleks was geworden. Van het daaraan beantwoordende Hd. *bleiben* zegt PAUL 169: „Von unserem Sprachgefühle aus scheint es freilich ein Durativum zu sein wie nur irgend eins." Ook bij ons schijnt het soms zo, b.v. in *hij b'eef lang*, maar in werkelikheid is het vb. ook hier waarneembaar mutatief-perfektief, zoals men duidelik voelt bij vergelijking met: *hij verbleef, vertoefde, verwijlde, was hier lang,* waar de plaatsbepaling onmisbaar is.

Zowel het MW. als het NW. geven histories een onjuist beeld van de betekenisontwikkeling: niet alleen de oorsprong van het ww., maar ook de oudste voorbeelden tonen dat we moeten uitgaan van de betekenis 'blijven hangen, kleven, steken', en dat PAUL 170 met het volste recht aan *er blieb sitzen* als oude opvatting toekent: 'hij stond niet op (ofschoon er aanleiding toe was)', 'hij ging voort met zitten'.

Maar men kan verder gaan en zeggen dat, altans in 't Ndl., *hij bleef zitten* altijd mutatief-perfektief is. [1]) B.v. *hij bleef maar zitten* betekent volstrekt niet dat hij op dezelfde plaats vertoefde, maar dat hij maar al niet opstond; *hij bleef staan* beduidt zowel 'hij kwam tot stilstand' als 'hij ging niet verder' of 'hij ging niet zitten (liggen)', doch nooit 'hij vertoefde in staande houding', en *ik ben er lang gebleven* is evenmin duratief als *ik ben er lang voor teruggedeinsd*. In andere gevallen, als *hij bleef overwinnaar, in die benauwdheid bleef hij, hij bleef in de slag* (vgl. Got. *bilaif* Kal.), *waar is die sleutel gebleven? het is er bij gebleven, toen ben ik in godsnaam maar gebleven, ik bleef borg voor hem* e. dgl. is de mutatief perfektieve betekenis op het eerste gezicht zonneklaar.

Het ligt na 't gezegde voor de hand dat het ww. met *zijn* wordt verbonden, vgl. Ohd. *biliban ist* (Tat., OTFR.), Mhd. *ist beliben* enz., Nhd. *ist geblieben*, Ndl. † *is bleven* (*gebleven*) [2]), Mnd. *is bleven*, dgl. Nnd., Oe. *belifen byþ, wæs* (Bosw.-T., Suppl. 76, waar zeer juist als vertaling wordt gegeven 'not to move from a place'; adj. *belifen* in *belyfen wæs* 'stierf' ald.), Fries

[1]) Dr. KLUYVER heeft dit blijkbaar zeer juist gevoeld, daar hij NW. 2, 2839 spreekt van „Meer in duratieve opvatting", niet „In duratieve opvatting".

[2]) Eerste mij bekende voorbeelden van *g(h)ebleven* Sp. 3⁷, 57, 85 en Stoke 7, 325 (5, 336 alleen A; BC *bleven*).

bleauwne wier G. Japicx 2, 74, 12, *bleaun wier* B. H. Bloemlez. 3, 58, 170, *is .. bleawn* ald. 82, 46, Fri. Wdb. 1, 197 *bin bleaun* (*bliouwn*) [1]), Nde. *er bleven*; alleen Nzw. *har blifrit*, wat voor de oudere taal niets bewijst, zie § 47.

Voorbeelden uit 't Ndl. vindt men MW. en NW., verder b.v. *wi ... sijnre langen tijd in bleven* Rijmb. 32050, *also est bleven heetende* L. v. J. 249, 32, *si sijn bleven emmermere gevrinde* Lev. Lutg. 2, 8180, *die was allene darbuten bleven* ald. 8687, *enen ridder ... die ... te Loven binnen bleven was* Brab. Y. 6, 7266, *dar ane sinse stedeg bleuen* Limb. Serm. 323, 7, *en es ane heme nit gesont bleuen* ald. 485, 15, *war sin de negene bleuen?* 512, 27, *boude maeghde sijn selden bleven langhe staende, sijn moesten sneven* Kerst. 1315, *tot sijn ghesel die ghebleven was inder haren* Marialeg. 1, 268, 2, enz. enz.; alleen bij Stoke komt *bleven* 45 maal met *zijn* voor, in allerlei betekenissen. Met een infinitief in plaats van het partic. (§ 62) b.v. Nndl. *ik ben blijven lopen*, enz. (uit het Mndl. heb ik toevallig geen voorbeelden met volgende infinitief, maar zie bij de irrealis § 303), met het part. pres. *die sijn bliven staende* Tboeck v. d. L. o. H. (Antwerpen, 1487) 78*r.*, 177*r.*, *al dat volc is bliven staende* ald. 104*r.*, *is hi selver niet bliven rustende* ald. 90*r.* (Tijdschr. 11, 177, opmerk.).

§ 163. Waar het vb. door een inf. wordt gevolgd, vindt men soms het gewone verschijnsel, dat men ook bij *comen* en omgekeerd bij *moeten* e. dgl. aantreft (zie § 150), nl. dat het hulpww. zich richt naar de volgende infinitief, b.v. Mndl. *die meeste redenen wairomme alremeeste die saken X of XII dagen lang hadden bliven staen sonder voirt te gaen, was om een gescille* enz. Froissart 1, 463, 15 (naast *gebleven waren* 92, 30 e. dgl. *passim*), dergelijk in Nndl. tongvallen, b v. *der was a boer die snarens loate, loate hadde bluiren drinken* Sch. Weichs. 1, 3, 3 (Caestre, Fr. Vla.), naast *koschie-steens, die over èbleven zyn* ald. 18, *z'is swoart èbleven van de roustegalle* ald. 26 (Capellebrouck, Fr. Vla.), *den hoaster ... is ètukt èbleren van de roustegalle* 27 (id. id.); [2]) *andersh meint-se das-te op te shtraot hùbs bliëve likge* 392, 7 (Ambij, Limb.), naast *dat hə so lät in 't vörjo"r is blivə liggə* 397, 5 (Heerlen, Limb.). Vercouillie, O. Volkst. 2, 41, zegt dat *blijven* in 't Wvla. met *hebben* voorkomt, maar de Bo geeft *zijn* (met voorbeelden), en misschien is dus eerstgenoemd gebruik beperkt tot de irrealis (zie § 303) en tot gevallen als de bovenstaande, vgl. echter het voorbeeld uit Everaert blz. 142.

Anders in de volgende voorbeelden in Breidenbach's Bevaerden: *opten seluen berch heefft hy oeck ouernacht ghebleuen* (= *heeft overnacht*) *biddende* 38*r.*, 8, dgl. 56*v.*, 24, (*hy*) *heefft dair ghebleuen mitten discipulen die in damasco waren een deell daghen* 40*r.*, 1 v. o., *dat boeck* (l. *volck*) .. *ghelooffde ..., ende hebben in die dwalinghe alsoe verdwaest altoes ghebleuen* 63*v.*, 14, *by welcke heylighe graue die heylighe enghelen langhe bij in loff ghebleuen hebben* 115*r.*, 44, *die namen der ghenen die ghebleuen hebben* 117*r.*, 36, *in die rechte woestenye, in welcke nie mensch ghewoent en heefft noch nie zoene des menschen ghebleuen heefft* 118*r.*, 39, naast (m. opt. pt.) *also souden dair ymmer enighe boecken ghebleuen wesen* 72*v.*, 35, *ick ben alleen ghebleuen* 121*r.*,

---

[1]) Het Fri. Wdb. geeft t.a.p. ook *ha bleaun* (*bliouwn*) op, maar waarschijnlik is *hebben* tot de irrealis beperkt (zie § 314). Ik heb er buiten deze geen voorbeelden van gevonden, en de heer Wartena (zie blz 65 [1]) kent uit Grouw alleen *zijn*.

[2]) In deze tongval leeft het bekende Mndl. duidelik mutatieve gebruik, door Verdam op *bliven* 7) vermeld, nog voort.

9 (zie 1 Kon. 19, 10), *al dat dair droech gebleuen was* 140*v*., 26, *die tot noch toe op-dat casteel int scip ghebleuen waren* ald. 27, *die dair ongequest ghebleuen waren* 162*v*., 5, e. dgl. Ofschoon deze tekst ook elders *hebben* begunstigt (zie § 225), moeten we hier aan een biezonder geval denken, daar op alle plaatsen met het hulpww., behalve de voorlaatste, *bliven* een betekenis heeft die dicht bij 'verblijven', 'vertoeven' staat, zodat het gebruik van *hebben* blijkbaar het uitvloeisel is van een neiging om de betekenis van *bliven* over te laten gaan in die verwante, niet mutatieve maar duratieve, van 'verblijfhouden'. Hetzelfde vindt men bij EVERAERT *je hebbe hier noch vp tlancxste ghebleuen* 6 (a°. 1513), 342, naast het gewone *is ghebleuen* enz. Andere sporen van deze overgang heb ik niet gevonden, en in al geval schijnt de ontwikkeling niet door te zijn gegaan. Misschien werkten *is geweest* en *is geworden* in behoudende richting.

De samenstellingen hebben alle uitsluitend *zijn*, met uitzondering van Nndl. *verblijven*, b.v. † *achterbliven*, † *onderbliven* (nu verouderd), † *ónderbliven*, † *ontbliven* (verouderd), † *óverbliven* (*-blijven*), zie MW, NW., voorts Nndl. *aanblijven*, *bijblijven*, *nablijven*, *uitblijven*, *vóórblijven* 'niet achter raken' e.a. Maar *verblijven* in de betekenis 'vertoeven' is zuiver duratief, vandaar: *hoe lang heeft hij in dat paleis verbleven?* terwijl het vb. nog mutatief-perfektief is in *wat is u nog verbleven?* v. Zeggelen, Dichtw. 1, 66, e. dgl., *de zaak is aan hem verbleven* 'gebleven', dat echter ook presensbetekenis heeft, b.v. *den stamgenooten ... was de uitspraak ... verbleven* v. Limburg Brouwer, Rom. W. 2, 131*b*[1]; vgl. in een Nd. tongval *of hier altemet ooëk zon kisjen verblèren was* 'gebleven was' Sch. Weichs. 1, 540, 25 (Rijsen, Overijs.). Afwijkend: *niet ien uur dat hy over sijn maeltijt oyt het uyt ebleven* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 131, 55 (W. D. HOOFT, a°. 1628).

§ 164. *b*) Talrijk is ook de groep van ww. die weliswaar buiten samenstelling voorkomen, maar in dat geval imperfektief, of altans niet uitsluitend mutatief-perfektief zijn, b.v. *verbranden* 'door branden vergaan' naast *branden*, *inslapen* 'in slaap raken' naast *slapen*; perfektum *is verbrand* (vgl. Ohd. *ist farprunnan* Musp.), *is ingeslapen* tegenover *heeft gebrand*, *heeft geslapen*. In potentie was het perfektief 'karakter' ook bij de simplicia aanwezig, maar het is alleen bewaard gebleven in verbinding met adverbiale of andere bepalingen (zie ook § 167).

Hiertoe behoren o.a. Nndl. *aanbakken*, † *af-*, † *verbernen* (*-branden*), Nndl. *aan-*, *in-*, *ont-*, *op-*, *uitbranden*, Nndl. *opbleken*, † *verbleken*, (*ge*)*bloeyen* 'in bloei raken', Nndl. *ontbloeien*, id. *achteruitboeren*, id. *verdampen*, id. *indommelen* (evenzo Fri. *yndommelje*), id. *verdorsten*, id. *afdrinken* 'door drinken verlorengaan', † *verdrinken*, Nndl. *indrogen* 'door het drogen verminderen' (evenzo Fri. *yndruje*, *yndroegje*), id. *op-*, *uitdrogen*, † *verdrogen*, Nndl. *indutten* (evenzo Fri. *yndodsje*), id. *ontglimmen*, (*ge*)*gloeyen*, † *ontgloeyen*, Nndl. *ontgloren*, id. *verharen* 'van haar verwisselen', id. *verhongeren*, *mishopen*, *onthopen*, *verhopen*, Nndl. *in-*, *verkoken*, *verquelen*, Nndl. *verkwijnen* (= *verquinen*), id. *wegkwijnen*, id. *herleven*, id. *aanlichten*, † *verrotten*, Nndl. *wegrotten*, *ontsengen*, † *verscinen* (*verschijnen*), *insieden*, Nndl. *inslapen*, † *ontslapen*, Nndl. *insluimeren*, † *versmachten*, † *versuffen*, Nndl. *verzuipen*, *ontswimelen*, **verswimelen*, † *verteren*, Nndl. *uit-*, *wegteren*, † *ontvechten*, † *ontvonken*, † *ontwaken*, vgl. ook Nndl. *aanhangen* blz. 99.

§ 165. Voorbeelden: Nndl. *het baksel is aangebakken* NW.; Vroeg-Nndl. *als nu es heurl. molen afgewayt ende naer afgebrant* Inform. (a°. 1514) 446,

25, MW. 1, 207, NW., *doe si* (de poort nl.) *verborren was al* Limb. 5, 381, *dat dit slot verbrant was van viere* Froissart 1, 34, 21, Nndl. *het huis is verbrand, het eten is aangebrand, de koffiebonen zijn ingebrand, de strijd was ontbrand, de turf is opgebrand* (ook passief), *de haard is uitgebrand*; Nndl. *hij is al wat opgebleekt, ende waren alle verbleyct .. van honger* Froissart 1, 150, 34; *min vlesch es weder gebloit* ('refloruit') Limb. Serm. 406, 12, MW. 1, 1310, zie over † *gebloeyt* 'bloeiend' MW. 2, 976, NW. 4, 430 en boven § 56, Nndl. *de rozen zijn ontbloeid* (NW.), over *uitgebloeid* zie men § 114; Nndl. *we zijn lelik achteruitgeboerd*; id. *het water is verdampt*; id. *al de manschappen waren verdorst*; id. *de hoeveelheid is ingedroogd*, id. *de bron is opgedroogd*, id. *de vijver is uitgedroogd*, *de gone die es verdroget* Franc. 4086; Vroeg-Nndl. *als ... hem afghedroncken waren XL schepen van oorloge met groot volc* Exc. Cron. (a°. 1530) 302*d*, *dan selen si wenen wale .. dat ic verdroncken si* Limb. 6, 1639, dgl. Nndl.; Nndl. *hij was op zijn stoel ingedommeld, ingedut*; id. *als zy* (nl. de turf) *eens ontglommen is* Berkhey, N. H. 2, 80, NW.; adj. *gegloeit* zie § 56, Nndl. *als zij* (nl. die liefde) *ontgloeid is voor het oneindige* Opzoomer, Wez. d. Deugd 23, NW.; id *een vonk is ontgloord*, vgl. NW.; id. *in dat jaar zijn velen verhongerd*, Mndl. adj. *verhonghert* Rein. 2, 3596. 7505; adjj. *mes-, ont-, verhoopt* zie § 56; Nndl. *tot dat het water geheel ingekookt is* NW. 6, 1720, id. *al het water in de ketel is verkookt*; *wel na was ic op die doet verquolen* Limb. 6, 1303; Nndl. *de boom is verkwijnd*, id. *hij is lankzaam weggekwijnd* (zie § 187); id. *de dode is herleefd*, *ten vierden male was de dag sinds aangelicht* Staring 2, 147, NW.; (irrealis) *hi ne wer verrot* Velth. 3, 30, 65, Nndl. *de appel is verrot*; *doe Derick Willamss. huis ontsenget was* Rek. v. Hattem 158, 6 (Nd.); *desen was dat ghewarege light verschenen* L. v. J. 39, 28, *alse de dach verschenen was* ald. 89, 12, enz. [1]); *tote dat derde inghesoden is* Lanfr. hs. 16*a*; Nndl. *hoe laat ben je ingeslapen? hi was ontslapen* ('hij was ingeslapen' of 'hij sliep') Limb. Serm. 545, 17, MW., Nndl. *hij is gisteren in den Heer ontslapen*, NW., in 't Mndl. is *ontslapen* vaak een zuiver adj., b.v. *of gi ontslapen sit tusschen tween gelucken* ('si dormiatis inter medios cleros') Limb. Serm. 638, 5. 8, vgl. Limb. 3, 561 en § 324 [2]); Nndl. *hij was juist een ogenblik ingesluimerd*; id. *ik was haast versmacht*, Mndl. adj. *versmacht* Segh. 3967; *die es nu ... al versoft ane die minne* Lorr. 2, 1778; Nndl. *alwaer 't by nae .. heel verzopen was* Vondel 1, 401, 4, *de vent zal verzopen zijn*; *hare en was huut ende been mar bleven, so was al vertert dat it gedroch te live wert* Lev. Lutg. 2, 6497, Nndl. *zij is geheel uitgeteerd, weggeteerd*; *sijn wille es hem niet ontfochten* Sp. 1⁷, 99, 66, MW.; *daer hi ... was ontswimelt* Rose

---

[1]) Van *verscinen* 'verdwijnen (b.v. *rechtevoert verscheen die here vt sinen oghen* Bieub. 172*c*, 36, *mit deser stemmen verscheen ter stont alle die bedriechnisse die si sagen* ald. 171*c*, 20) heb ik geen perfektum-voorbeelden, maar Mnd. *vorschinen* heeft geregeld *zijn* (Sch.-Lübben).

[2]) Volgens MW. 5, 1269 was het vb. *ontslapen* in 't Mndl. ook duratief, in de zin van 'in slaap zijn', 'slapen', wat ik betwijfel. M.i. hebben we op de beide aangehaalde plaatsen te doen met een licht verklaarbare ellips. In *hoe saechtelijc selen sij in deser cameren ontslapen van dier dronckenscap, als die brudegum daer segghen sal ... niet en wecket mijn gheminde* Ned. Proza 337 blijft de zin onnauwkeurig, al vertaalt men 'slapen', en in *liet .. sin hoet liggen neder ende ontsliep tote het nas dach* Limb. 10, 915 is het begrip 'viel in slaap' onmisbaar en moet men vertalen 'en sliep in; hij sliep' enz.

3725, vgl. ook adj. *verswimelt* aangehaald uit Hs. v. 1348 in Tijdschr. 14, 277[1]; *hoe die Gods vriende hare daghe ontfunct waren in caritaten* Rincl. 330, Nndl. *is ontronkt*; *mj dincke, Rogier, ghi sijt ontwaken* Wap. Rog. 898, *oc es daerna in corter stonde die nonne ontwaket* Lev. Lutg 2, 9346, MW., NW., *ontwaken* betekent ook 'wakend', zie Tijdschr 14, 111 en beneden § 324.

§ 166. Slechts bij één partic. vind ik ook *hebben*, nl. bij *verscenen*: *wat god dore u hevet gedaen ende wat hi in allen woude menen, ende den sen daer hi u in hevet verscenen* Hadew. Meng. 4, 12, *in deser nacht hevet mi verschenen onse Heer Jhesus Christus* Heiligenlev. 55, 28, *dijn lichamen, die daer hevet verschenen doer die werlt* Oefen. (a°. 1498) 103; altans op de beide eerste plaatsen staat *versciuen* gelijk met *openbaren* (§ 85) en *tonen* (§ 88), wat zich op andere wijze uit in *hem verschinen* (naar *hem openbaren*?) Hildeg. 41, 139. Ook Nhd. *erscheinen* komt ééns met *hebben* voor: *also hab ich vor dir erschienen* DIETENBERGER's Bijbel, Ps. 63, 3 (PAUL 171). In de Oefeninghe staan trouwens meer afwijkingen, vgl. § 189 op *dalen*, waar nog een gissing wordt geopperd.

Bij enkele van de bovenstaande verba kan men de participiale vorm ook beschouwen als een adj., behorende bij het refleksieve of transitieve ww. Waarschijnlik is deze opvatting de juiste bij de vormen † *verbaest* (*wairen sij zeér verbaist* Froissart 1, 26, 3 vlg.)[1]), † *verblijt* (*van' welker tijdinge die van Yperen zeer verblijt waren* Froissart 1, 90, 7), *verdoort* (*Jacop, sech, bestu verdoort?* 1. Mart. 144), † *verdooft* (*van anxte was ic so verdooft, dat* enz. Rein. 2, 3584, hoe waerdi daer in *so verdooft?* ald. 4696), *verdroevet* (*al es verdroevet dach ende tijt* Hadew. Lied. 26, 1), † *verdwaest* (*selke sijn alsoe verdwaest*, *dat* enz. Ruusbr. 6, 245, 15), *vergremmet* (*hi ... es op u vergremmet* Tien Pl. 1040, niet te scheiden van † *vergramt*, b.v. L. v. J. 97, 19), † *verhoget* (*verheugd*; *dat ikker af verhoget was* Lev. Lutg. 2, 11182), *vercoent* (*tote dat ghi weder siit vercoent* Limb. 9, 371), † *verwondert*, enz. Bij diegene van deze ww. die pas laat refleksief en transitief voorkomen, zoals (*hem*) *verhogen* (zie v. HELTEN, Vondel's Taal § 163b, *c*), kan men ook rechtstreekse afleiding van het intransitief aannemen, maar zelfs met de gegevens die het MW. te zijner tijd zal verschaffen, zal scheiding wel niet doenlik blijken.

Zeldzaam is het gebruik van *is verblijt* als mutatief perfektum, vgl. *nu sijn de Vriesen verblijt* ('werden .. blij'), *als si vernamen des broeder strijt* Stoke 2, 181, (*si*) *is weder ghegaen in haer slaepcamer .... Ende martha is herde seer verblijt* ('werd heel blij') Tijdschr. 24, 32, 40. De ontwikkeling van een niet-mutatief, immers duratief perfektum met *hebben*, dat in de 15e eeuw soms opduikt, werd in de geboorte gesmoord, doordat in die betekenis het perfektum van het refleksieve vb. in gebruik kwam, b.v. nog *hij heeft zich verbaasd, verheugd, verwonderd.* Voorbeelden van het bedoelde intransitieve perfektum zijn: *daer teghens hevet mijn hert verblijt in ewicheit* Marialeg. 1, 454, 12 (var. *mijn herte ghespeelt in mijnre ewiger godheit*), *onse herte hevet verhuecht* (v. HELTEN, citaat verloren), 16e eeuw *Jherusalem heift verhuecht by clergye* Everaert 22, 424.

§ 167. Simplicia zijn soms mutatief in verbinding met predikatieve adjektieven, adverbia als † *vast(e)* of adverbiale plaatsbepalingen, vandaar *zijn*,

[1]) Over het simpleks zie men Tijdschr. 17, 308.

b.v. † *doot bloeden*, Nndl. *leegbloeden*, *leegbranden*; id. *vastkleven*, *vastplakken*: *daer was hy na doot af ghebloet* Troyen hs. 26023, dgl. 25468, Nndl. *de zaak is doodgebloed*, id. *het dier was om zo te zeggen leeggebloed*, id. *het huis was leeggebrand*, id. *zijn haren waren vastgekleefd* (*vastgeplakt*) *aan zijn hoofd*, id. *de gracht was dichtgevroren*, id. *de touwen waren vastgevroren*, gewest. *ze zijn dor amale stijf gevrozen* (hier duidelik als perfektum) Sch. Weichs. 1, 16, 23 (Zegelsem, O.Vl.); *syn bloet was hem also ghebraden aen syn huyt* enz. Troyen hs. 11616, *sine cledere* .., *die* ... *ghebacken waren an dat blodighe gewonde lichaem* Brugm. 2, 363, 31; vandaar Nndl. *aanbakken*, *aanbranden* (= aan de pan br.) e. dgl. (§ 164 vlg).

Deze koppeiingen duiden aan in welke toestand iemand of iets door de werking geraakt. Soms heeft men eer aan adjektieven bij het refleksief te denken, b.v. Nndl. *ik ben vrijgeloot* kan bij *zich vrijloten* horen; maar *ik ben er ingeloot* staat waarschijnlik op éne lijn met *ik ben er ingevallen* (in de dienst, de loting nl.). Gevallen als *hij is van 't dak gewaaid* behoren tot dezelfde soort als boven *syn bloet was hem also ghebraden aen syn huyt* e. dgl.

C. Intransitieve Werkwoorden die mutatief én niet-mutatief voorkomen.

§ 168. Over 't algemeen houden we ons aan de rangschikking van Paul 172 vlgg. De ww. duiden voor een groot deel een beweging aan, maar dikwijls alleen in de perfektief-mutatieve betekenis. Als in 't Mhd. zijn ze in dit geval veelal vergezeld van het prefiks *ge-*, dat echter in 't partic. gemeenlik ook bij imperfektief gebruik aanwezig is.

a) Werkwoorden die gewoonlik een rust in de een of andere houding of toestand aanduiden (zie § 117): *knien*, † *knielen*, † *huken* (*huiken*, nu verouderd), † *hucken* (gewest. bewaard gebleven), Nndl. *hurken*, † *liggen*, † *sitten*, † *staen*, † *cleven*, *cliven*, † *wortelen*, † *rusten*, † *swigen* (*zwijgen*).

knien, † *knielen*. In de Hd. schrijftaal (Paul 172) komt nog *ich bin gekniet* 'ich habe mich auf das knie geworfen', 'ik ben in knielende houding gekomen', dus mutatief, voor, naast *ich habe gekniet* 'ich habe auf den knieen gelegen', duratief. Van het synonieme *knielen* vindt men in 't Nndl. ook nog wel *toen is zij voor 't Mariabeeld geknield* (gewoonlik *op de knieën gevallen*), naast het meer gebruikelike niet-mutatief: *wy hebben nemmermeer voor Isis* ... *devotelijc gheknielt* Vondel 1, 57, 286, e. dgl., *voor dat beeld hebben duizenden geknield*, duratief *uren heeft ze voor het beeld geknield* (naast *geknield gelegen*, of gewoner: *op de knieën gelegen*); maar in mutatieve zin wordt doorgaans *ne(d)erknielen* gebruikt: *daar is hij neergeknield*, evenals in 't Hd. *ich bin niedergekniet* meer voorkomt dan *ich bin gekniet*. Dit schijnt al in 't Mndl. zo geweest te zijn, b.v. *tirst dat die Gods gebenedijde geknilt was neder* Lev. Lutg. 2, 13741, Vroeg-Nndl. *die vierde was* ... *voor tzweert nedergheknielt* Despars 3, 352, naast een twijfelachtig *so stont hi up ghereyt van daer hi gheknielt was* Amand 2, 663, waar de betekenis 'geknield lag' kan wezen. Zeer gewoon is vanouds het adj. † *geknielt* ('op de knieën gevallen', vandaar) 'in knielende houding', b.v. *geknilt in harre beden lach* Lev. Lutg. 2, 2562, dgl. 1688, 3426, *dar hi vant din goeden man* .. *geknilt in sinen orisone* ald. 3282, Nndl. *hij lag geknield*, *geknield* (= *knielend*) *wachtte hij de slag af*. Vgl. † *bugen* en † *nigen* § 263.

Ook † (*ter*) *ne(d)erknielen* werd vroeger niet-mutatief gebezigd, b.v. *en t'*

alderdomste volck voor 't vuyr heeft neer gekniel Vondel 1, 185, 11, *mijn Broeders hebben ... al tweemael .. voor my ter neêr gekniel* ald. 3, 224, 96, te verklaren als Nndl. *heeft ne(d)ergezeten* § 176. Tegenwoordig is mij (en evenzo KUIPERS) alleen het mutatief gebruik bekend, vandaar *hij is voor haar neergeknield*, vgl. ook het adj. in *hij lag voor haar neergeknield.* NW. 9, 1732 geeft geen voorbeelden van het perfektum, maar neemt alleen mutatieve betekenis aan. [1])

† *huken*, † *hucken* en Nndl. *hurken*. Van het eerste heb ik tot dusver geen perf. gevonden, maar het zal zich wel gedragen hebben als de beide andere, d. w. z. als *knielen*.

Van het tweede vindt men in imperfektieve betekenis: *waer sijdij die voirmaels van boosheden ghehuckt hebt?* ('u schuil hebt gehouden') DE BO 447 uit ANNA BIJNS, Wvla. *waar hebt gij zoolang gehukt?* DE BO ald.; ook mutatief, z. TUERLINCKX 280, meest *ne(d)erhukken*, vgl. het adj. bij Beets 3, 110 *op 't kleine stoeltje neergehukt*, in 't Wvla. ook duratief, zie DE BO 732 *heb* of *ben nedergehukt* (vgl. boven op *neerknielen*), ofschoon als betekenis alleen wordt opgegeven 'nederhurken, Fr. *s'asseoir à croupetons*', dus perfektief. Dgl. Hd. *hocken* (behalve in 't Opperd., zie PAUL 172).

Nndl. *hurken* is imperfektief, vandaar *hij heeft gehurkt*, gewoonlik: *op zijn hurken gezeten*, maar de samenstelling met *ne(d)er* is weer mutatief: *zij waren in het bezieloof neergehurkt en arbeidden vlijtig* Segers, Kolen i. d. K. 139, *ze was maar even neergehurkt*. Als adj. wordt echter *gehurkt* zowel als *neergehurkt* gebruikt in de betekenis 'hurkende', oorspr. 'op de hurken zijnde gaan zitten', vgl. † *geknielt*.

§ 169. † *liggen*. In 't Mndl. is de mutatieve betekenis 'gaan of blijven liggen' ook bij het simpleks, maar vooral bij de samenstelling met *ge-* gebruikelik, zodat *is gelegen* dikwijls betekent 'is gaan liggen'. PAUL is van oordeel (s. 173) dat Mhd. *ich bin gelegen* „zunächst" beduidt 'ich liege', en dan verder „fungiert" als perfektum bij *geligen*, in verschillende opvattingen ('bevallen', 'ophouden', 'gaan liggen', 'ten val komen'). Dat zich uit de betekenis 'ik lig' achteraf die van 'ik ben gaan liggen' zou hebben ontwikkeld, is op zichzelf niet ondenkbaar (vgl. b.v. blz. 137[2]), en ongetwijfeld was ook in 't Mndl., als in 't Mhd., de betekenis 'ik lig' meer gewoon dan de andere (welke nu bijna verdwenen zijn), maar juist hierom bewijst het ontbreken van Ohd. getuigenissen voor de laatste („zunächst" zal wel op het Ohd. slaan) bitter weinig, zodat ik geen enkele reden zie om de meer natuurlike opvatting te wraken, dat van het begin van de Ohd. tijd af aan en eerder *ih bin gilegan* (en evenzo *ih bin gisezzan, gistantan*) beide betekenissen had, en dat het dergelijk stond met Ondfrk. * *ik bim gilegan*, vgl. *(ge)sitten* § 173 en *(ge)staen* § 177. Het enige bezwaar dat men zou kunnen laten gelden is Oe. *hæfde geseten* 'was gaan zitten' (§ 174), dat op niet-mutatieve opvatting wijst, maar per slot van rekening hoeven Oudduits en Oudengels toch niet in alle kleinigheden te hebben overeengestemd.

§ 170. Duidelike Mndl. voorbeelden van *is gelegen* enz. als perfektum enz. van het mutatieve vb. *(ge)liggen* zijn: in de bet. 'is gaan liggen' (*du Eneas der degen an(?) sinen bedde was gelegen ..., he muste waken al*

---

[1]) Dat er ooit enig ander verschil tussen *knielen* en *nederknielen* zou zijn geweest dan hun (gewoonlik) verschillend 'karakter' (zie NW. *nederknielen*, ook onder 2), lijkt mij betwistbaar.

di nagt V.-Eneide 12706), *in een vischscepekijn es hi leghen* Stoke 3, 258, *terwijlen Philps was gelegen om te slapen een weynich in sijn pawelgoen up ene gestickte tijckte ..., tradt dese juffrouwe ... uuten pawelgoene* Froissart 1, 312, 3; 'is komen te vallen': *(hi) was gheleghen vor hem int zant* (mett)*en slaghe die hi ontfinc* Madelg.-fr. 153, 103 (Hd. tekst *fiel er vor ime in den sant* enz.); 'tot bedaren komen': *dat gi .. uwen voet niet en set om te gane tien castele ..., dese wint en si al gelegen* Rose 6817, *selden is ghelegen grooten windt sonder reghen* Spreuken 70, fig. *hare blijscap es gheleghen* Hadew. Lied. 9, 3; 'ten einde komen', 'verstrijken': *onlanghe so was de tijt gheleghen, den houden en cam een boodscap an* OVl. Lied. en Ged. 460, 113 [1]), *als die mitnachte gelegen was, schieden sij ... uut hair logijs* Froissart 1, 49, 16, *als die winter bijnaes gelegen was, ende het quam an gene Mairte, dede die grave alle sijn volk weder vergaderen* ald. 102, 17; 'te beurt vallen', 'komen aan': *so als die twaleve hadden ghedweghen, ende up den dertiensten gheleghen was die ghebuerte* ('en de beurt aan de dertiende was gekomen' of 'kwam') Amand 2, 1168; in 't biezonder betekent *is gelegen* 'is te bed gaan liggen om te bevallen', vandaar 'is bevallen', b.v. *hierna ... es si van enen kinde gelegen* Sp. 2², 18, 18, (m. opt. pt.) *dat sijn wijf gheleghen waer van enen kinde* Segh. 376, *dat zoe gheleghen was van eenen zone* Invent. v. Brugge 3, 101, *u dochter es van kinde gelegen* Rubben 28.

Alleen in de laatstgenoemde betekenis blijft het mutatieve vb. tot in de 17ᵉ eeuw zeer gebruikelik, b.v. *soo haest sy is gelegen* Cats 1, 292*a*, 6, *noyt, meynd' hy, was een vrou so vroeg van kind gelegen* Westerbaen, Ged. 3, 660, NW. 4, 1160 vlg.; zo nog in tongvallen, b.v. in N. Brabant (NW. ald.) en Wvla. *zij is van eenen zoon gelegen, zij is gelegen* DE Bo 354. In de 16ᵉ eeuw vindt men ook nog de betekenis 'tot bedaren gekomen', b.v. *bij cleenen reghene es groot wint gheleghen* Tijdschr. 20, 74, 32, *de windt is ghe-leghen* 'ventus resedit, concidit, consopitus est' KIL. — Vgl. nog Mndl. *gheleghen quam* 'kwam te liggen' Limb. 3, 560.

De uitbreiding van *zijn* tot het duratief, die in Opperduitsland al in de Middeleeuwen begint (PAUL 173 f.), is in 't Ndl. onbekend.

Voorbeelden van het adj. † *gelegen* 'liggende' (van personen, plaatsen enz.), 'geschapen', 'geschikt' enz. vindt men MW. op *gelegen* I. 1), 3) en II. 1)—3), *passim* in elke Mndl. tekst en NW. *s.v.* [2])

§ 171. Veel talrijker (trouwens makkeliker te onderscheiden) zijn vanouds de voorbeelden van het duratieve *liggen*, waarvan het perfektum met *hebben* wordt gevormd, b.v. *doe hi twee jaer .. hadde in Rome stille gheleghen* Alex. 5, 1129, *ende hadde gelegen daer also vele mee dan .XL. jaer* Lorr. Ep. Fr. 236, *als si geleghen had siec drie weken* Kerst. 1721, *waert beghinsel heeft ghelegen* Hildeg. 79, 376, *hi heeft XL daghen ende XL nachten ghe-leghen ... sonder eten ende drincken* Marialeg. 1, 11, 18, *want si in swaren versceyden hadde gheleghen* ald. 397, 8, *dat die van Helmont tot sijnen huys*

[1]) De juistheid van deze lezing wordt door de beide volgende plaatsen buiten kijf gesteld. Men moet ter verklaring niet uitgaan van 'was er geweest' (MW. 4, 589), wat op zijn hoogst *hadde gheleghen* zoude kunnen zijn, maar van de in 't Mhd. zo gewone betekenis 'tot een eind komen' (zie PAUL 173).

[2]) Stoke 3, 930 *in enen gheleghenen dan* zal het adj. wel niet betekenen 'geschikt' (MW. 2, 1215), maar 'nabijgelegen', vgl. Ohd. *gilegan* 'propinquus', proximus', waarin de oude betekenis van het prefiks ('samen') is bewaard. Vgl. misschien Nndl. *de plaats is niet erg gelegen* 'heel ver uit de buurt' (NW. niet vermeld).

ter herbergen geleghen hebben Oork. v. Helmond 178, MW. [1]), Nndl. *heeft gelegen* enz. Met volgende infinitief (of supinum) b.v. *alsi also lange hadden gelegen onder hen .II. haerre minnen plegen* Lanc. 2, 5433, *alse hi dus hevet gheleghen keren, winden* Parth. 7492, met infinitief in plaats van partic. (zie § 62 vlgg.) b.v. *daer ic hebbe liggen beiden na hem* Edew. 814, *mijn mager vel, dat ic dus na heb liggen verbiten* Blisc. v. M. 435, *met scepen sullen sij yewers dairbeneden alle desen dach hebben leggen overscepen* Froissart 1, 278, 20, dgl. Nndl. *mooglyk hebt gy zo lang aan haar zwak hoofd liggen gonzen en huilebalken* Burgerhart 81, *hij heeft hier liggen uitrusten, hij had de halve dag aan mijn oren liggen malen* (*te malen*). Ook Nd., Noordhd. (en Fri.) *hebben.*

In 't Mndl. werd ook bij 't mutatieve ww. een enkele keer *hebben* gebruikt: *u meester es siec ende heeft gelegen, dat hi der clerke niet mach plegen* enz. Floris 475, *onlanghe nae dien dat si gheleghen hadden, stonden si op* Marialeg. 2, 193, 17. Op de eerste plaats is de verklaring in het MW. 4, 582 'heeft reeds eenigen tijd ziek te bed gelegen' onwaarschijnlik, op de tweede is duratieve betekenis kortweg ondenkbaar. Het laatste geldt ook van 17e-eeuws *heeft Paris met een g'lay u niet aen boord gelegen?* Vondel 2, 439, 1179.

Wegens de zeldzaamheid van *heeft gelegen* in mutatieve zin lijkt het mij niet verkieselik, dat te beschouwen als een overblijfsel uit oude tijd, toen *geliggen* als niet mutatief werd beschouwd (zoals bij Oe. *gesittan*, zie § 174), maar houd ik het voor een nieuwe konstruktie, die dienen moest om aan de dubbelzinnigheid van *is gelegen* (presens en perfektum) te ontkomen, vgl. (*ge*)*rusten* (§ 182), *nedersitten* (§ 176).

§ 172. Van de samenstellingen horen, behalve *geliggen*, tot het mutatieve ww.: *afliggen* 'van 't paard stijgen en gaan liggen', *beliggen* 'blijven liggen', *erliggen* 'bezwijken' (Limburgs), *ontliggen* 'ontvluchten', maar van de beide laatste heb ik geen perfektum-voorbeelden, en ook van de eerste alleen plaatsen met het adj.: † *afgelegen* 'verwijderd' en † *belegen* 'gelegen' (MW. 1, 853), 'de behoorlike tijd gelegen hebbende' (NW. 2, 1693), vgl. echter het Mhd. (PAUL 174). Adj. *verlegen* zie § 57.

Duratief zijn daarentegen Nndl. *achterliggen*: *wie heeft in bed achtergelegen? hij heeft altijd bij zijn broeder achtergelegen* NW. 1, 688; id. *beneden-, bovenliggen, inliggen* 'in gijzeling liggen': *dair si ingheleghen hebben* Leid. Keurb. 35, 12 [2]); Nndl. *ómliggen* 'ondersteboven liggen': *het rijtuig heeft driemaal omgelegen*; id. *ónderliggen* (= Mndl.), id. *vóórliggen*, e. dgl., alle met *hebben.*

In beide opvattingen hebben bestaan † *an*(*ge*)*liggen*, † *bi*(*ge*)*liggen* (*bijliggen*), † *neder*(*ge*)*liggen*, b.v. bij het mutatief: adj. *angelegen* (MW. 1, 122),

[1]) Maar (*ic*) *hebbe gheleit menighe daghe om enen scat dien ic weet* Eleg. 582 behoort, ondanks MW. 4, 585 en de opmerkingen van BERGSMA (Lettk. Pantheon) 74 en KUIPER 158, natuurlik niet bij *liggen, leggen* 'liggen', maar bij *leggen* 'leggen', en *gheleit* staat ellipties voor *laghe*(*n*) *gheleit*, vgl. Eng. *to lay for* 'to set an ambush or a trap for', etc. NED. 6. 1, 126*b*. Weliswaar heeft Karlmeinet 382, 23 *ich haen gelegen menchen dage vmb eynen schatz den ich weit*, maar dat bewijst op zijn hoogst dat de bewerker dezelfde vergissing begaan heeft als onze interpretatoren. De drukker van *a*, die *menighe daghe* in *nauwe laghen* veranderde, begreep de tekst beter. Zie ook een voorbeeld van *leggen* (*na*) 'lagen leggen (voor)' Tijdschr. 25, 152 en vgl. *stellen* MW. 8, 2070 vlg.

[2]) Over *inliggen* 'in de kraam komen, liggen' zie men blz. 149.

Nndl. *aangelegen* (NW. 1, 140. 231); adj. *den viere gheleghen bi* Nat. Bl. 3, 2058; *als hij wel was neder gheleghen* ('neergevallen was'), st*ont hij* op Roel. 779, Nndl. *t'samen zijn sy neder gelegen* Jezaja 43, 17, maar imperfektief *elc van hen trac sijn swart, ende hebben elc andren an gelegen* 'bestookten elkaar', 'vochten met elkaar' Lanc. 2, 7097, *om groten noet ende commer die ons* (hs. *onse*) ... *aen ghelegen heeft ende noch ane leghet* 'kwelt' Brab. Y. dl. 2, blz. 567, 9 (a°. 1358), MW. en vgl. Ohd. *analiggen*, imperfektief, bij Graff 2, 86 f., Nndl. *de beide vrienden hadden dikwijls samen aangelegen* (= aan tafel gelegen); Nndl. *het heeft me al lang bijgelegen dat ik hem ergens gezien had* (volstrekt niet tot „de volkstaal" beperkt, zoals NW. 2, 2626 wordt beweerd); Nndl. *hij heeft in onmacht ne(d)ergelegen.*

Oorspronkelik mutatief is waarschijnlik † *inliggen* (vgl. Mhd. *sich în legen*), dat dan zou betekenen 'binnen (d.w.z. in bed, in de kraam) gaan liggen'; daarop wijzen altans *ingelegen zijn van kinde* 'estre accouchee d'enfant' Plant. (NW.) en *in-ghe-leghen van kinde* 'puerpera' Kil. Maar al in de 16e eeuw vindt men: *dat sy my seer pijnigden, om de Vroedvrouwen te weten, daer onse Susters ingelegen hebben* v. Braght, Martelaerssp. 2, 124*b* (a°. 1551), doordat *is ingelegen* werd opgevat hetzij als 'heeft gebaard', hetzij als 'heeft in de kraam gelegen', of doordat de behoefte aan een duideliker perfektum zich deed gevoelen, vgl. ook *inliggen van kinde* e. dgl. Plant. Het vb. bestaat gewestelik nog, volgens Kuipers met *hebben.*

Bij Nndl. *bovenliggen* 'de overhand krijgen' én 'de overhand hebben' (zie NW.) zijn beide perfecta denkbaar; ik vind echter alleen *ghy ... hebt boven gheleghen* Vondel 2, 41, motto (Gen. 32, 28).

Transitief is *dóórliggen*, b.v. *de zieke heeft haar rug doorgelegen*, vgl. Nd. *sie haddet lijf al doer gelegen* Diepenveen hs. 289, 28.

§ 173. † *sitten.* De bij *liggen* gemaakte opmerkingen (§ 169) gelden *m.m.* ook hier. Naast elkaar stonden in 't Mndl. *(ge)sitten* 'gaan zitten' e. dgl., mutatief, en *sitten* 'in een zittende houding verkeren', imperfektief; het eerste had tot perfektum *ic ben geseten*, het tweede *ic hebbe geseten.*

Voorbeelden van het perfektum bij het mutatief-perfektief ww. (gewoner dan bij *(ge)liggen*, misschien omdat *geseten* zo'n makkelik rijmwoord was) zijn: *als sy besien hadden die stede, op haer perden syn sy gheseten* ('stegen zij te paard') Troyen hs. 3231, *des anderen daghes, doe sy opstonden ende den dach bekennen conden ..., gheseten syn sy op haer perde* ald. 4651, *ghereet vonden sy haer eten, ter tafelen syn sy gheseten* ('gingen zij zitten') 8008, dgl. 14031, *up .I. ors ... is die vrouwe sciere geseten* Troyen var. 29407, dgl. Troyen hs. 38626, 40289, *mettesen neder sitten ginc die bruder, ende oc es geseten bi hem Lutgart* Lev. Lutg. 2, 11855, dgl. 12064, *die ridder hi heeft doen genomen een paert ... ende setter die joncfrouwe boven, ende es op een ander geseten* Lorr. 1, 357, *naden dwane so sijn geseten Walewein ende sijn werd ende eten, daer hen gedient was hovescelike* Lanc. 2, 41183, *hi es geseten heden optie bloetheit vander coenhede* ald. 3, 15574, *die tafelen waren oec doen maken ..., daer siin beide toe gheseten* Limb. 10, 135, *die coninc ende alle die .. met hem waren sijn gheseten over tafle ende ghingen eten* Wal. 7745, *hi naemt selve ende es geseten* Ferg. 3681, *nemmer hi daer letten wilde: op Pennevaren es hi geseten* ald. 3887, dgl. 4668, *die viant es by hem gheseten* ('de duivel ging bij hem zitten') *ende sprac* Amand 1, 1129, *des quam tot hem die wael gheraect .... Guetlic is si bi hem gheseten* MLoop 3, 1061, *als hij weder dair gecomen ende van thart geseten*

was, liep dit hart enz. Froissart 1, 220, 2, *diegene die die pairden bewairden ende die weder binnen Yperen gebracht hadden, doe hoir meysteren dairaf geseten waren* 317, 8, *men geet ter stont die tafele bereyden, ende sij sijn te gadere gheseten ter tafelen* Marialeg. 2, 200, 32; met de betekenis 'tot rust komen, bedaren': *dat gesacht es ende geseten die evelmoet der drie portiere* Rose blz. 246, 6, 11, (m. opt. pt.) *waer u moet geseten ..., ic sout u gerne doen verstaen* Seven Vroed. 3577; zie MW. 7, 1176, 6) en vgl. *quaemste gheseten* 'kwam te zitten' Rein. 2, 6423.

Menigmaal is de grens tussen *is geseten* 'is gaan zitten', 'ging zitten' en id. id. 'zit', 'zat' niet meer te trekken, vooral in 't plqmpf.-pt., b.v. in *alse hi gheseten was, so rip hi* L. v. J. 41, 6 vlg., *doe die tafelen ghedect waren, ende die brudegom mitter bruut gheseten was* Marialeg. 1, 121, 12, enz. enz., evenzo bij *is geseten* 'is bedaard', zie NW. 4, 2199; tegenwoordig is *ben gezeten* uitsluitend presens = 'zit'. Duidelike voorbeelden van 't adj. † *geseten* in verschillende betekenissen ('zittende', 'gelegen', 'wonende', 'vermogend', enz.) zijn te vinden MW. en NW. *s.v.* en MW. op *sitten*.

§ 174. Voorbeelden van het duratieve perfektum zijn: *doe hi aldus een wijltijts in den guede hadde weder gheseten ..., so ginc hi* enz. Marialeg. 1, 403, 20, *als hi daer een wijltijts gheseten hadde* ald. 412, 17, dgl. 413, 22, *die knecht die inder herberghen hadde gheseten* 418, 27, MW., dgl. Nndl.; met volgende infinitief (of supinum): *alsi lange hadden geseten ten taflen drinken ende eten* Lanc. 2, 7379, (m. opt. pt.) *recht of soe hadde zitten beiden* OVl. Lied. e. Ged. 245, 343, Nndl. *heb je sitten vellen* ('drinken') v. Moerkerken, Kluchtsp. 43, 222, *Wigger heeft zitten preutelen* ald. 72, 267 (a°. 1617), *je hebt nu lang genoeg zitten naaien* (*te naaien*). Ook Nd., Noordhd. (en Fri.) *hebben*.

Voorbeelden van hetzelfde hulpww. bij het perfektieve vb., zoals in Oe. *mē þone wæl-rǣs wine Scildunga ... lēanode .., syððan mergen cōm & wē tō symble geseten hæfdon* Beow. 2104,[1]) heb ik in 't Ndl. niet gevonden, maar Paul geeft er een uit de Lijflandse Rijmkroniek: *als er hæte ungegurt ûf daz phert gesezzen*, vgl. § 171 en *nedersitten* § 176.

§ 175. Mutatieve samenstellingen zijn † *afsitten*, **besitten* 'blijven zitten', † *ontsitten*, † *op(ge)sitten*, b.v. *als hi af was gheseten* Brab. Y. 7, 15679, Nndl. *al de ridders .. waren afgezeten en hadden hunne paarden den schildknapen overgegeven* Conscience 7, 114*b*; *saen na dat was hi hem daer ontseten* Sp. 4[3], 38, 23, *als de zweringe onzeten is ende tlit onswollen is* Lanfr. 35*r*.; *recht nu was hi opgheseten, here, doe ic liep te di* Troyen var. 18770, *Parys is weder opgheseten op syn ors* ('steeg weer te paard') Troyen hs. 21951, dgl. 39348, *mer men bracht Eneas voren syn ors, ende hy is opgheseten* 40393, *Kaerle en heves niet vergheten ende es saen opgheseten* Roel. 887, *ende (hi) es gereden din walop van daer hi was geseten op ter vrowen wert* Lev. Lutg. 2, 12748, *na dat dit ghesciet was, is die bisscop vp geseten ... ende is gereden ... in die Veluwe* Clerc 71, 1, MW., Nndl. *zoohaast het gansche geleide opgezeten was en men de reis hernomen had* Conscience 3, 259*b*, NW.

Bij laatstgenoemd ww. is de grens tussen adj. en partic. weer wazig, zodat men b.v. Troyen hs. 38882 *Eneas was eer opgheseten* vertalen kan

---

[1]) Door Paul 175 bij vergissing tot het duratieve vb. gerekend, waarvan het verkeerde blijkt uit *tō* (niet *æt*), zowel als uit het prefiks *ge-*. De vertaling 'gezeten hadden' geeft geen zin.

'Eneas zat eerder weer te paard', vgl. verder MW. 5, 1737. 1856; geheel zuiver adj. geworden is *opgeseten* 'opwonende' (oorspr. 'zich gevestigd hebbende op') ald., vgl. Nndl. subst. *opgezetene* NW. 11, 756.

Van * *besitten* intr. schijnt *beseten* alleen als adj. voor te komen: *met wien dat ic ben beseten om drincken ende om eten* N. Doctr. 1293 (vgl. ook Mnd. *beseten bueren* MW. 1, 1027).

In het Nndl. is *opzitten*, dat in 't Mndl. uitsluitend of overwegend perfektief is, [1]) gedeeltelik van 'karakter' veranderd en heeft zich aangesloten bij *zitten*, vandaar *opzitten* = Mndl. *opgeseten sijn* 'overeind zitten', met *hebben*: *zij heeft vandaag voor 't eerst een uurtje opgezeten*. In de betekenis 'coire' (eig. 'te paard stijgen'?) komt het vb. nu alleen in de infinitief voor.

§ 176. Beide 'karakters' treft men aan bij † *insitten*, b.v. mutatief *daer* (nl. te Akers) *es gescheept ende in geseten die goede man* Lev. Lutg. 3, 325, adj. *ingeseten* MW., vgl. Nndl. subst. *ingezeten(e)* NW.; duratief *als die iodinne hadde in gheseten horen tijt, so ghinc si mit hoor kint ten tempel* Marialeg. 1, 359, 5 vlg., Nndl. *ik heb ermee ingezeten*, enz.

In 't Mndl. gewoonlik mutatief is *(daer)nedersitten*, b.v. *vrindelike es si geseten bi hem daer neder* Lev. Lutg. 2, 10862, *so die* (de palen nl.) *in de vorst an den ijsganc nedergeseten waren* Rek. v. Rott. 67, op de grens van 't adj. *doen hi neder gheseten was om weder voirt te lesen* Marialeg. 2, 137, 22; Nndl. *na dat dezelve . . . in de voorsz. Vertrekkamer gekoomen waaren . . . zyn . . . de gesamentlyke Heeren . . needergeseeten* Gr. Placaatb. 9, 9*a* (a°. 1765), adj. *(ter) ne(d)ergezeten*, z. NW. 9, 1780. In de 15^e eeuw vindt men, dergelijk als bij *liggen* (§ 171), een enkele keer een perfektum met *hebben*, ondanks de mutatieve betekenis: *the laetsten die maghet Maria mitten kijnde ihesu, muede wesende . . ., heefft neder gheseten, Joseph dair by staende* Breidenb. 127*r*., 15 vlg. [2]), *soe heefft Maria . . . neder gheseten* ('ging zitten') *aen desen boem om te rusten* ald. 127*v*., 22 vlg., zie echter § 225. Tegenwoordig is *(ter)nederzitten* in de regel imperfektief (NW. 9, 1780 vlg.), en dat dit gebruik al in 't Mndl. voorkwam, schijnt te blijken uit de omschrijving *dan gheet hi elre sitten neder* Parth. 7499. Van het perfektum van dit duratieve vb. (nu *hij heeft neergezeten*) heb ik geen oude voorbeelden.

Imperfektief zijn b.v. Nndl. *achter(heen)zitten*: *hij heeft er flink achter-(heen)gezeten*; id. *(achter)nazitten* (bovendien transitief): *ze hebben hem een half uur (achter)nagezeten* [3]); id. *aanzitten* 'aan tafel zitten': *hy had aangezeten met Turksche bassa's* Beets, Cam. Obsc. 126; id. *vastzitten*: *het schip heeft een uur vastgezeten*; id. *vóórzitten*: *hierbij heeft het denkbeeld voorgezeten, dat* enz. Het adj. *aangezeten* 'aan tafel zittende' is een samenstelling

---

[1]) Van het duratief 'karakter' van *opsitten* (MW. 5, 1855 vlg.) blijkt uit de aangehaalde plaatsen niets: *als ghi opsit* Sp. d. Leken 135*v*. kan heel goed betekenen 'als je gaat opzitten', 'als je overeind komt', evenzo *(hi) sat also op* Sp. 2³, 29, 78 '(hij) steeg zo te paard'. Ook de eerste plaats met *opgesitten* MW. 5, 1737 is twijfelachtig, en op de tweede is, zoals VERDAM opmerkt, het vb. perfektief.

[2]) Strikt genomen een mengsel, want het toevoegsel *Joseph dair by staende* veronderstelt duratieve betekenis. Dus: 'M. ging zitten en zat, terwijl J. enz.' Vgl. blz. 143².

[3]) *Nazitten* 'vervolgen' enz. komt pas zo laat voor (zie NW. 9, 1682), dat de vraag geoorloofd is, of het soms een wijziging van *nazetten* zou wezen, of onder invloed daarvan zou staan. Vgl. ook *hoe hebben we mekaer nae 't gat ezeeten mit fluiten, en drielingen* enz. v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 493, 181.

met *gezeten*, altans blijkt niets van het bestaan van een vb. *aanzitten* 'aan tafel gaan zitten'.

Transitief zijn o.a. † *besitten* 'possidere', Nndl. *dóórzitten* (een stoel), *ommesítten*, Nndl. *uitzitten* (zijn straftijd), zie ook Nndl. *bezeten* § 55.

§ 177. † *staen, standen*. Evenmin als in de overige Germaanse dialekten welke beide vormen kennen is in 't Ndl. van een verschil tussen het perfektieve *staan* (vgl. Oind. *ásthām*, Gri. *ἔστην*, Okslav. *sta*) en het wellicht imperfektieve *standen* iets te bespeuren: als perfektief dienen beide, met of zonder *ge-*. Het perfektum † *is gestaen* (*gestanden*), waarvan hetzelfde kan worden gezegd als van *is gelegen, is geseten* (§ 169), is al in 't Mndl. zeldzaam en niet altijd van het presens *is gestaen* 'bevindt zich' (vgl. Skt. *sa sthitaḥ* 'hij vatte post' en 'hij bevindt zich') te onderscheiden. Min of meer zekere voorbeelden zijn: *daer die keyser toe sitten ginc; ende Yoen die coninc es in die ander side gestaen* Lorr. 1, 1627, *dat die maegt cume en was in dat huus ... gestaen* ald. 1887, *eer die tale ten inde quam, so was gestaen die Godes vrint .. aldaer teneven* Lev. Lutg. 3, 1333, (opt.) *ic woude wel ... dat gi vanden bedde wart gestaen* Lanc. 2, 11423, *voer Huge es hi gestaen ende seide* enz. Huge v. Bord. Tijdschr. 17, 100, 219, (irrealis) *ghelijc of si .. ut eenen slape waren ghestaen* Wrake 2, 785, *die coninc es ghestaen mettien ten veinstren ende heift al versien die daet* Wal. 2239, *met desen so was ghestaen die joncfrouwe vor haren vader* ald. 7100, *tote Floretten es hi gheguen ende is voer haer ghestaen ende hilt al baer den knijf* Segh. 8824, vgl. appositioneel *ut onser wandelinge gestanden* Lucid. 900; 16ᵉ eeuw: *so waren alle die voorseide grote heeren .. van haren peerden gestaen* Exc. Cron. (a°. 1530) 279*d*, [1]) *waer mede ons Schip ... is geheel in rumoer gestaen* ('in rep en roer geraakt') Linschoten 2, 145, 37.

In de meeste gevallen betekent *is gestaen* (adj.) hetzelfde als het imperfektieve *steet, staet*, en *was gestaen* als *stoet, stont* enz., of het ligt op de grens, zie voorbeelden MW. 2, 1694 vlgg.; 7, 1864. 1873 en uit de 16ᵉ eeuw: *al waer een ouer een gracht ghestaen* Everaert 12 (a°. 1528), 49, appositioneel *van quaeden rancken, daer an ghestaen* ald. 32 (a°. 1533), 70. Na de 16ᵉ eeuw schijnt *is gestaen* niet meer voor te komen.

§ 178. Uiterst gewoon is vanouds het perfektum van het duratieve vb., met *hebben*, b.v. *ende ic ... in staden en hebbe u terre noet gestaen* Lev. Lutg. 3, 901, *LXXXVIII jaer hadde theleghe lant ghestaen inder kerstine hant* Stoke 2, 877, *dat he ... voer eynichs onser heren vorscreven gericht te rechte gestanden hebbe* Statutb. v. Mstr. 113, 30, *sijn vader ende sijn oudevader hebben altoos in meerre love ende bet ghestaen* (hs. *ghedaen*) *te hove ... dan Isegrijn* Rein. 2, 4806, *die lange jaren in groten vrede met malkanderen te samen gestaen hebben* Froissart 1, 212, 31, *dat die twij-*

[1]) Op de MW. 2, 1695 aangehaalde plaats *want so* (de *oude wet* nl.) *van houden tiden ghestaen es* Amand 2, 2150 kan men vertalen 'is blijven (be)staan' of '(be)staat'. Dat ook de vertaling 'heeft bestaan' (MW.) mogelik is, is een gevolg van het afwisselend gebruik van perfektum en presens ter aanduiding van een werking die sedert enige tijd aan de gang is, b.v. *ik woon hier (al, nu, sedert) drie jaar* of *ik heb hier al (nu, sedert) drie jaar gewoond* = Ne. *I have lived here for* (of *these*) *three years*. Maar daaruit volgt geenszins dat *gestaen es* ook gebezigd werd als perfektum van het durativum (zoals in 't Opperduits, zie PAUL 176 vlg.). Sp. 2⁴, 16, 69 *III dage es si daer in gestaen* mag men, blijkens het volgende *ten vierden es si uut gegaen*, vertalen met 'drie dagen vertoefde zij daarin', d.w.z. *es ... gestaen* is praes. historicum.

drachten so lange gestaen hebben ald. 238, 25, *daer dat cloester ghestaen hadde* Marialeg. 1, 156, 9 vlg., *die stede duer maria ... op ghestaen hadde* 183, 23; met *na*: *Symon, Sathanas heft darna ghestaen dat hi u mochte temsen alse taruen mele* L. v. J. 225, 11, *alsi hebben langhen tiit, here, ghestaen na miin despiit* (zo VERDAM naar B; A *respiit*) Limb. 4, 1490, zie verder MW. 7, 1866 vlg. 1870 vlg. 1873. 1876 vlg. 1883 [1]); met volgende infinitief: *als die ghestaen heeft ... sachtelike werken* Amand 2, 4322, *hoe dicke du hebste staen boerten ende spotten* Con. Somme [2] 238, 12, *ic heb nae u staen wachten* Marialeg. 2, 129, 18. Dgl. Nndl. *ik heb er een uur gestaan; hij heeft mij naar 't leven gestaan; ik heb een uur staan wachten* (*te wachten*), enz. Ook Nd. en Noordhd. met *hebben*; evenzo Fries. Imperfektief was zeker ook † (*wale*) *staen* 'passen, betamen', maar het enige voorbeeld in MW. is irrealis: *het ne hadde niet wale ghestaen, datmen ene joncvrouwe die tijt van der nacht met mannen daer buten hadde vonden* Hs. v. 1318, 298*b*; Nndl. *die hoed heeft me vroeger goed gestaan, die japon heeft haar nooit gestaan.*

§ 179. Uitsluitend niet-mutatief, met *hebben*, komen o. a. voor de samenstellingen Nndl. *aanstaan*: *de deur heeft aangestaan, dat heeft me al lang niet aangestaan* 'behaagd'; id. *buitenstaan*; id. *ómstaan* 'omgekeerd staan, met de rug naar 't gezelschap toestaan, om te beslissen over de verdeling van geschenken' enz.: *heb jij al omgestaan? we hebben om de appel omgestaan* [2]); id. *misstáán* (Mndl. *misstáen*): (irrealis) *dat zou haar niet misstaan hebben*; id. *tegenstaan*: *die kost heeft me altijd tegengestaan*; † *volstáen*: *appelkine die hare termine hebben volstaen* Praet 704 (perfektief); *wéderstaen*: *in veell andere concilien ... heefftmen zeer strengelic wederghestaen teghen den insetters der kettherien* Breidenb. 58*v*., 30. Ook Nndl. *vóórstaan* is nietmutatief, zelfs imperfektief en bovendien transitief, oorspronkelik zeker onzijdig en misschien mutatief en in dit geval van 'karakter' veranderd, b.v. *oom Gysbreght heeft vergeefs sijn Burgers voorgestaen* Vondel 3, 378, 800, nu *ik heb zijn belangen voorgestaan* (evenzo Nd. 16ᵉ eeuw: *hestu dat gemeyne guth wol vorestan* Nd. Jahrb. 28, 29).

Transitief zijn o. m. † *bestaen* 'omsingelen', 'overvallen', 'aanpakken', 'wagen' enz., z. MW., NW.; Nndl. *dóórstaan*: *na zóó veel doorgestaan te hebben* Geel 12, *de menigvuldige gevaren, die kapitein Van Berkel gelukkig had doorgestaan* v. Limburg Brouwer, Rom. W. 1, 3*a*, daarnaast *doorstáán*: *al wat hij doorstaan heeft*; † *onderstáen*, zie MW., NW.; Nndl. *óverstaan*; id. *uitstaan* 'verduren': *hij heeft heel wat uitgestaan*; † *verstaen* (Mndl. ook met verzwegen objekt, evenals *vernemen*: *ic hebbe oc verstaen van selken die* enz. Lev. Lutg. 3, 856); [3]) † *wederstáen* (*we*(*d*)*erstáán*): *die coninc .. heft die van Troien wederstaen* Troyen (SEGHER) var. 17253, *lettel ridderen .. hebbense wederstanden* Stoke 2, 614, *ghi hebt ... menich vernoy wederstaen* Limb. 4, 380, dgl. Nndl. Bij laatstgenoemd ww. heeft echter, blijkens

---

[1]) Wegens het doorlopend gebruik van *hebben* bij † *staen na* 'streven naar' enz. is VERDAM's verklaring van dit *staen* uit 'gaan staan' (MW. 7, 1870) minder waarschijnlik dan de daar eveneens vermelde van PAUL, DWtb. uit 'gerichtet sein'.

[2]) Het mag zijn dat de verklaring 'zich omkeren' in 't NW. 10, 574 histories juist is (ofschoon men het niet kan aantonen), maar in al geval heeft het ww. tegenwoordig die betekenis niet.

[3]) Niet te vergelijken met Ohd. *verstân* (c. gen.) 'verstand hebben (van)' bij NOTKER.

Ohd., Mhd. en Oe., de transitieve konstruktie een oudere, ook imperfektieve, met de datief vervangen; in 't Osa. komen datief en akkusatief naast elkander voor; bij *bestaen* 'aanvatten', 'ondernemen' vindt men ook de genitief, zo nog 16ᵉ-eeuws *wies wy bestaen hebben* Everaert 20, 492.

§ 180. Mutatieve samenstellingen, die hun perfektum met *zijn* vormen, zijn: † *ontstaen*: *dat meneger swarre wraken es onstaen die werelt* Lev. Lutg. 2, 14367, *nu es dit nuwe iaer ontstaen* Hadew. Lied. 10, 2, MW., NW.; *operstaen*, *opherstaen*, † *opstaen*, 'verrijzen' enz., *oprerstaen*: *het waren vor heme op erstaen vel doden* Limb. Serm. 438, 24, *es Got op erstaen* ald. 523, 16 (vgl. Ohd. *ist irstantan* enz. Otfr., Notk.), *hi es op herstaen* (*van der doet*) L. v. J. 263, 8. 27. 34, dgl. 38, MW., *Achilles is opghestaen* ('stond op') Troyen hs. 21414, e. dgl., *als wi waren opghestanden* Segh. 9147, enz. enz., MW., NW., *Cristus .. es op verstanden van der doet* Limb. Serm. 586, 10, MW.; *toestaen* 'bij komen staan': *mettien es Aymerijn toe gestaen* Ren. v. Mont. 1811.

Bij *opstaen* 'in opstand komen', 'oproer maken' vindt men op 't eind van de 15ᵉ eeuw *hebben* in Breidenbach's Bevaerden: *als veell andere menschen diewill tegen den tyrannen opghestaen hebben* 68*v*., 3; *die selue stede dair chore ... ende dathan ende abyron ..*, *on ende phelep*, *vanden kijnderen ruben*, *op ghestaen hebben teghen moysi ...*, *die hebben opghestaen tegen moysen* 123*v*., 18. 21 (z. Numeri 16, 1 vlg.). De schrijver schijnt het vb. te hebben gelijkgesteld met 'oproerig zijn', of altans het niet als mutatief te hebben gevoeld (vgl. bij *te samen comen* § 151, *vergaderen* § 280, alsmede § 225), evenzo Vondel: *nochte myn man en vader hebben tegen u opgestaen* 4, 194, 15; maar de verandering is niet doorgegaan, want ook nu zeggen we: *het volk is opgestaan*, evenals Nhd. *ist aufgestanden* (vgl. in gelijke zin *dese waren teghen die Portugesen .. ghereb̃elleert* Linschoten 2, 109, 21, *the other side a'th City is risen* Shakesp., Coriolanus 1, 1, 48). Voorbeelden als Mhd. *sumelîch ze vruo hâte des morgens ûf gestân* Lijfl. Rijmkron. 3859 (Paul 177) heb ik in 't Ndl. niet aangetroffen. Vroeg-Nndl. *opstaan* 'openstaan' was imperfektief en moet met *hebben* zijn verbonden geweest, maar het enige voorbeeld NW. 11, 1243 (uit Oudaan) is irrealis, dus niet afdoende; ook de jonge koppeling *opstaan* 'op het vuur staan' heeft regelmatig *hebben*.

§ 181. Bij de meeste andere composita zijn beide opvattingen mogelik en ten dele ook aanwezig, maar bij enige is al in 't Mndl. het mutatiefperfektief gebruik op de achtergrond gedrongen. Opmerking verdienen de volgende:

† *afstaen*, *afgestaen*, in 't Mndl. mutatief, b.v. in de betekenis 'afstijgen' blijkens Vroeg-Nndl. *so is hi afghestaen van den peerde* Exc. Cron. (a°. 1530) 309*c*, id. *waerom Messapus van zijn paerd is afgestaen*, *en heeft met hem gelijck en ouck te voet gestreden* Westerbaen, Ged. 3, 385 (nu verouderd); m. gen. in de bet. 'scheiden (van)', 'afstand doen (van)' e. dgl.: *dus es hi ridderscaps afgestaen* Sp. 3², 30, 1, MW., *vremde ende vriende ... benic af ghestaen* Hadew. Lied. 24, 53, MW., Nndl. (met *van*): *in zo verre zyn dan de byzondere Provincien van het regt van oorlog en vrede afgestaan* Teg. Staet d. Ver. Ned. 3, 17 (18ᵉ eeuw), zoals nog Nhd. *er ist davon abgestanden*. Maar in de 18ᵉ eeuw vindt men ook: *een voornemen ...*, *waar van ik in het midden van allerleije wederwaardigheden niet heb afgestaan* Berkhey, N. H. 7, 72. Het is zeer de vraag, of dit beloop eenvoudig op navolging

van het simpleks berust; waarschijnliker dunkt mij invloed óf van de uitdrukking *van iets af staan* 'zich op een afstand van iets bevinden' (duratief), óf van het betrekkelik jonge (en nu alleen overgebleven) transitieve gebruik van *afstaan* (b.v. Vondel 3, 352, 132), dat toe te schrijven is aan dezelfde oorzaken als waardoor andere verba hun genitief voor een akkusatief (die dan als objekt kon worden beschouwd) verruilden. Tegenwoordig schijnt *is afgestaan* in 't aktief verdwenen te zijn; men zegt b.v. *ik heb hem mijn hond afgestaan*, vgl. al in de 17e eeuw: *die* ... *'t selvigh Ampt* ... *bediend heeft* ... *en doen het wederom* .. *afgestaen* Starter 226, 146. Ook bij het synonieme *afgaen* vindt men vervanging van *zijn* door *hebben*, maar merkwaardigerwijze veel vroeger en zonderdat er een transitief ww. is, zodat de verklaring daar anders zal moeten luiden (§ 230).[1] — Van den beginne duratief is de late koppeling *afstaan* (b.v. van een ketel) 'van 't vuur af staan'.

Nndl. *aanstaan*, nu uitsluitend imperfektief (evenzo Noordhd., PAUL 177), kan in 't Mndl. misschien ten dele mutatief-perfektief zijn geweest, maar voorbeelden ontbreken.

Nndl. *achterstaan* is duratief, vandaar *hij heeft altijd bij zijn broer achtergestaan*. In 't Mndl. nog gedeeltelik mutatief, maar voorbeelden van het perfektum zijn niet beschikbaar.

† *bestaen* intr. 'blijven staan' enz. is oorspronkelik mutatief en heeft dan ook in 't Ohd. en Mhd. *zijn* (GRAFF 6, 602, PAUL 178), maar daar Mndl. plaatsen met het perfektum mij ontbreken, kan ik niet uitmaken, in welke tijd de verandering van opvatting heeft plaatsgehad die (evenals in 't Noordhd.) leidde tot het gebruik van *hebben*, b.v. Nndl. *deze wet heeft eeuwen bestaan*, vgl. *blijven bestaan*, waaruit de verandering van 'karakter' eveneens duidelik blijkt. In andere betekenissen moet het vb. ook in 't Mndl. imperfektief zijn geweest, b.v. in die van 'betamen', maar alleen de irrealis komt voor: *hadden hem die Vranken ente Romeine also vrienden geweest gemeine alsten orloghe hadde bestaen* Sp. 3[5], 24, 79, dgl. Nd. *dat leven solde hoer noch ierst hebben bestaen te lusten* Diepenveen hs. 231, 13. In de bet. 'volstaan' bij HOOFT: *dat de Mennonijten met de gewoonlijcke clause* ... *hebben bestaen* Br. 1, 223; in de bet. 'behoren', 'verwant zijn' eveneens met *hebben*, zie NW. 2, 2106.

† (*enen*) *bistaen*, *bigestaen* is zeker oorspronkelik mutatief: 'bij (iem.) gaan staan', '(iem.) te hulp komen', vandaar in 't Mhd. *zijn* (PAUL 178); daarnaast stond echter (*enen*) *bi staen* 'bij (iem.) staan', duratief, en vroeger dan in 't Hd., waar de wijziging zich in de 14e eeuw vertoont, is in 't Ndl. ook het eerste duratief (en nu ook transitief) geworden, met de bet. 'bij (iem.) staan om hem te helpen', '(iem.) helpen', '(iem.) ter zijde staan'.[2]) Sporen van 't mutatief gebruik schijnen ook in 't Mndl. niet voor te komen, en het perfektum schijnt er altijd met *hebben* te worden gevormd, b.v. (*sy*) *hebben hem so wel byghestaen, dat sys prys hebben ontfaen* Troyen hs. 8967, *dat gi mi hebt in allen stonden* ... *in desen werke bigestaen* Lev. Lutg. 3, 5811, *die hem voer dese tijt soe trouwelic bi gestaen hadde* Clerc 58, 5 (ook *trouwelic* wijst hier op duratieve betekenis), dgl. 152, 16, Froissart 1, 343,

---

[1]) Het blijft mogelik dat *heeft afgestaen* even oud is als *heeft afgegaen*, in welk geval de verklaring dezelfde zal moeten zijn als de § 230 gegevene.

[2]) Volgens sommige Wdbb. vindt men iets dergelijks bij het synonieme *bijspringen*, maar zie § 261.

21; Nndl. *hij heeft mij altoos trouw bijgestaan.* Ook bij het synonieme *in staden staen* vindt men altijd *hebben,* zie o. a. het eerste voorbeeld in § 178; evenzo bij *staen jegen*, *vore enen*, vgl. § 300.

† *instaen* 'borg blijven' is ongetwijfeld eveneens oorspronkelik mutatief (Hd. nog *er ist für ihn eingestanden*), maar voorbeelden van het perfektum schijnen in de Mndl. bronnen niet gevonden te zijn. Tegenwoordig zegt men *hij heeft ervoor ingestaan* (evenals *hij heeft borg gestaan*), blijkbaar omdat het gevoel voor de mutatieve betekenis teloorgegaan is.

Voor de ontwikkeling van Nndl. *toestaan* 'veroorloven', nu transitief en met *hebben,* bezit ik geen gegevens, vgl. echter Me. *stônden tō* 'berusten in', mutatief, en zie § 180.

§ 182. † *cleven*, **ghecleven.* Mndl. voorbeelden van het perfektum staan mij niet ten dienste, maar het vb. had beide 'karakters' (bewijsplaatsen zie men MW.): mutatief-perfektief 'zich vasthechten', 'blijven hangen', duratief 'vastzitten'. In 't Nndl. is het eerste bewaard b.v. in *zijn tong is* (*was*) *aan zijn verhemelte gekleefd*, gewoonlik *vastgekleefd,* maar in de regel is het ww. imperfektief, b. v. in *daar heeft* (*had*) *bloed aan gekleefd,* terwijl het perfektieve 'karakter' wordt uitgedrukt door *blijven kleven;* dgl. in 't Hd. (Paul 179, maar in 't Opperd. is weer *zijn* algemeen geworden).

Het 17ᵉ-eeuwse *kleven* 'blijven hangen', 'geraken' (b. v. *naerdien hy eens aen 't hout most kleven* Vondel 4, 570, 267, vgl. Nhd. *Calvus ... meint man werd aus holz noch kleben* Paul t. l. a. p.) was mutatief, maar van 't perfektum ontbreken weer voorbeelden. Zie het volgende verbum.

cliven '(blijven) kleven', **ghecliven* 'blijven kleven'. Zekere gevallen van duratieve betekenis komen niet voor. Mutatief is: *in sijn armoede .., daer sijn nature in is ghecleven* Lsp. 1, 28, 72.

Gewoner was † *becliven* (*beklijven*) 'blijven hangen', 'wortelschieten' enz., in 't Mndl. zonder uitzondering mutatief, vandaar *daer hem die name es af becleven* Lev. Lutg. 2, 13795, *doe die bome becleven waren* Rose 575 (Fra. tekst *quant les arbres furent creu*), *den andren blinden .., dien therte ane Gode was becleven* Vad. Mus. 1, 46, 26, MW. 1, 800, *d*, *β* 1°.—4°.; evenzo in de 16ᵉ eeuw: *daer sijn valsche leere aen is becleven* A. Bijns (ed. Bogaers) 167, adj. † *becleven* MW., NW. Uit de betekenis 'wortelschieten' ontstond echter een duratieve 'gedijen', 'groeien', vandaar *Noe, door vyens labeur, den struyck van dit plantsoen ierst heeft becleuen* Numan, Striit d. Gem. (a°. 1590) 10*a*; evenzo uit 'blijven bestaan' die van 'voortduren', 'standhouden', vandaar Nndl. *heeft beklijfd* (Wdbb.). Tans is het vb. in alle betekenissen verouderd. Vgl. Hd. *bekleiben* D. Wtb. 1, 1419 ff. (met *zijn* b. v. nog bij Rückert).

† *wortelen.* Zeer gewoon is in 't Mndl. *is gewortelt*, b. v. *die wortele van allen goeden wercken die es gewortelt in din herten* Limb. Serm. 441, 17, dgl. 568, 25; 634, 31, MW. 2, 1932, waarin *gewortelt* een adj. is, dat rechtstreeks van *wortele* kan zijn afgeleid, evenzo Nndl. *dit misbruik is diep geworteld,* NW., en Nhd. *keine feindschaft war so tief gewurzelt* Schiller. Maar gelijk Mndl. en Vroeg-Nndl. *verwortelt* (bij een refleksief vb.? *die verwortelde wijt* Lorr. 2, 1, 16ᵉ-eeuws *soo is dese .. Coningh Sarama soo seer verwortelt geworden in dese nieuwe secte .. . dat* enz. Linschoten 1, 52, 12), Nndl. *ingeworteld* (*het kwaad is reeds ingeworteld* v. Dale), Nhd. *eingewurzelt* kan het adj. ook in nauwer verband met het vb. staan, en zelfs dienen om een mutatief perfektum te vormen: *het misbruik is ten slotte* (*in*)*geworteld,* en daar *wortelen* ook betekent 'wortels hebben', 'met wortels vastzitten' en

als zodanig duratief is (b. v. *hare afgehouwene stamme en wortelt niet in der aerde* Jezaja 40, 24), vindt men eveneens *dit gebruik heeft nooit geworteld in 't volk*. Volgens KUIPERS' Wdb. beduidt *de boom heeft geworteld* (*in*) ook 'de boom heeft wortel geschoten, zich met wortels gehecht (in)', wat dan niet-mutatief perfektief zou zijn gelijk *heeft gekiemd* en Oe. *hæfde gewīcod* 'had zijn legerplaats opgeslagen'. In 't Hd. treft men in deze betekenis zelfs aan *und hat so hart gewurtzelt ein* bij HANS SACHS, *ich hab eingewurzelt bei einem geehreten volk* Jez. Sirach 24, 16 (PAUL 171).

† *rusten, gerusten*, vgl. MW. 2, 1571 vlg. en 6, 1713 vlg. Voorbeelden van het duratief gebruik van *rusten* vindt men § 117. Maar ook mutatief kwam en komt het voor, in de betekenis 'tot rust komen', in 't biezonder 'overlijden', b.v. *Sinte Jeroen . . ., die in voertiden te Noertich gerustet was* Matth. Anal. 3, 59, 29, Nndl. *sy is inden Heere gherust ende ghestorven op Maendage* Tijdschr. 25, 174 (brief van 1592), *op de 8. Mayis 1673 is Jan Sijmensen Vonck geruyst ende op 2. dito sijn huysvrou Trijnie Jans mede geruyst* Arch. v. Oostzaan, bij BOEKENOOGEN LXXXVII, dgl. op de volgende blz.; zo nog (volgens MW. 6, 1714) in 't Zeeuws, voorts in 't Gronings; evenzo Fries *hy is rést* (Fri. Wdb. 3, 17); vgl. verder b. v. *doe ruste die ander Dideric* e. dgl. in Matth. Anal. 3, *dijn gramscap gheruste* in Hs. v. 1348 (MW. op de aangehaalde plaatsen). Hoe oud het gebruik is, blijkt niet, maar het is merkwaardig dat men het ook in 't Fries aantreft; mutatief is misschien ook Oe. *ge-ræstun* 'discumbebant' Lindisf. Ev. Mtth. 9, 10 (zuiverder zou het een vertaling zijn van 'discubuerunt', en de andere teksten hebben duratieve ptt., als *hlionadun* Rushw.[1], *sǣton* Wsa.). Elders zijn *geresten* e. dgl. wel perfektief, maar niet mutatief, b. v. Ohd. *thaz thū thih sō girustēs, in theru sibuntūn girestēs* 'uitrust' Otfr. 1, 1, 50, *unz er hiar girestit, thes brōtes in ni bristit* ald. 3, 6, 32, Oe. *on þone seofoðan þū gerestest* Gloria 23 (GREIN-WÜLCKER 2, 241), maar de verschillende schakeringen zijn vaak niet te onderscheiden. De Mndl. adjektieven *gerast*, *gerest*, † *gerust* zullen bij het refleksieve vb. horen, vgl. § 57, en misschien mag *is gerust* verklaard worden als *is beduard* blz. 137 [2].

Afwijkend van de hierboven gegeven voorbeelden vindt men *rusten* in mutatieve betekenis met *hebben* Gest. Rom. c. 13: *corteliken daer na so heuet si gherust inden heer*, te verklaren als *heeft gelegen* (§ 171) e. dgl. Met *hadde gestorven* (irrealis), waarmee het MW. 6, 1714 vergeleken wordt, heeft het niets uit te staan.

Twijfelachtig is *daer du heues gherust neder, alstu vp staes, so sie weder dattu vp hefs bi gheualle eeneghe dinc die di es ontfallen* Bouc v. S. 689. MW. vertaalt het vb. 'zich nederleggen om te rusten', d.i. 'zich neervlijen'; is dat juist, dan moet men dezelfde afwijking aannemen als bij *heuet si gherust* zo even. Maar me dunkt 'gerust hebt' geeft een betere zin dan 'je neergevlijd hebt', zodat het verkieselik schijnt, *nederrusten* hier te beschouwen als duratief = Nndl. *nederrusten* NW. 9, 1699 en synoniem met Nndl. *nederliggen* ald. 1748.

† *swigen, geswigen*. Van het mutatieve ww. (*ge*)*swigen* = Ohd. *giswīgēn*, Oe. *geswigian* 'conticere' schijnt in 't Mndl. het partic. *geswegen* alleen als adjektief, met de betekenis 'zwijgend', bewaard te zijn, zie § 56; terwijl het niet-mutatieve vb. *swigen* 'silere' regelmatig een perfektum met *hebben* vormt, zie § 117. In 't Nndl. wordt voor het perfektum van het mutatief het pres. van 't duratief of een ander perf. gebezigd, b.v. *nu zwijgt alles* of *nu is*

iedereen stilgeworden, dgl. voor 't plqmpf. *toen alles zweeg* of *stilgeworden was.*

§ 183. *b)* Van adjektieven afgeleide werkwoorden hebben, gelijk men uit § 153 vlgg. heeft kunnen zien, in de regel mutatieve betekenis, zodat het perfektum gewoonlik met *zijn* gevormd wordt. Enkele komen ook duratief voor, maar slechts bij zeer weinige vindt men bewijsplaatsen voor het daarbij behorende perfektum met *hebben*, altans in 't Ndl.; in 't Hd. zijn deze wat talrijker (zie § 155).

Voorbeelden van het mutatief perfektum zijn gegeven in § 154; werkwoorden die duidelik beide 'karakters' vertonen zijn Nndl. *bleken* (= Mndl.): *de was heeft nu lang genoeg gebleekt* (= *liggen bleken*, *te bleken gelegen*), maar *de beenderen zijn gebleekt*; id. *drogen* (= Mndl.): *hoe lang heeft dat goed nu al gedroogd* (= *te drogen gehangen* of presens), *en 't is nog nat*, ook (gewest.) onpersoonlik *'t eit noe in èn week of wat straf 'edroágt, in de kluuten bin zoo art, dat je de stoppels nie omme kun rie* Sch. Weichs. 1, 154, 32 (Schouwen), maar *sine cledere* .., *die ghedroget waren* ... *an dat* .. *lichaem* Brugm. 2, 363, 31, Nndl. *de was is gedroogd*, dial. *de grond weur toch zoo meraokels hard gedreugd* N. Rott. Cour. 25 April 1911 (Andelst, Geld.); id. *naderen*: *hebt ge al genaderd?* 'het Avondmaal gebruikt' (v. Dale; niet-mutatief perfektief? zie ook beneden), maar *hij was tot op tien passen genaderd* 'naderbijgekomen', NW. 9, 1466 vlgg.; † *rot(t)en*: *hoe Cristus* (hs. *xpm*) *ter hellen quam* ... *ende ute nam diere in sonden hebben* (Verdam, misschien te recht: *hadden*) *gherot* 'lagen' of 'hadden liggen (te) vergaan' Bed. d. M. 856, maar Nndl. *het houi is gerot* (gewoonlik *verrot*).

Bij de duratieve perfecta hebben we te doen met een in het presens gewone betekenis, anders in *heeft uitgerot* 'rot niet meer', tegenover *is uitgerot* 'is van binnen verteerd'. Samenstellingen met *in-*, *op-*, *ver-* zijn uitsluitend mutatief, b.v. Nndl. *opbleken*, *indrogen* enz., † *verrotten*, zie § 164 vlg.

Bij het vb. *na(er)deren* vindt men in de (nu verouderde) betekenis 'coire' beide hulpww., b.v. *dese vrouwe heb ick genomen, ende ben tot haer genadert* Deuter. 22, 14, naast *van al wat te onbeschaemdelijck tot Agrippina genaerdert te hebben* v. Z. v. Nyevelt, Plut. (a°. 1603) 534*a*.

Mutatief is † *(ge)naken*, vandaar b.v. *al es die tijt genaket nu* Lev. Lutg. 2, 3972, *mar doe die tijt genaket was* ald. 4175, *doe noch die maget* .. *en lettelkijn bat vas genakt der uren van des lives inde* 3, 2558, *ende ben ic doch thuus ghenaect?* Limb. 1, 536, *sagedi enich* (nl. *wapen*) *soe genaect, dat uwer herten es ghenaect* ald. 11, 244, MW., onpersoonlik (vgl. Ohd. *nâhit* c. dat., alsook Oe. *hit nēalǣcđ* c. dat.): *want het din tide wel harde es emmertoe genakt* Lev. Lutg. 3, 1387, dgl. 3862; Nndl. *het uur is genaakt*. Toch treft men van de 15ᵉ eeuw af ook *hebben* aan: *hondert perde Fransoise* ... *hebben ghenaect ander hondert peerde Duutsche, dewelke zy afghewörpen hebben* Ann. Em. 14, 384 (a°. 1488), Vroeg-Nndl. *die eens den stroom [waer by dat staeven de Goon hunne eeden] heeft genaeckt* Vondel 2, 256, 580, *seecker Portugeese navet t'welck sij* ... *nagejaecht ende eerst opden* 9: *d°* ... *op een musquetschoot genaeckt hadden* Daghreg. Bat. 2, 255, zie ook NW. 9, 1515. Het vb. schijnt hier niet-mutatief te zijn, zoals zeker op de volgende plaatsen, waar de betekenis is 'aanraken' (Wvla.) en 'coire': *als hyze met zyn precieuse handen heift ghenaect* Everaert 26, 136, *wanneer je me wyf* ... *ghenaect hebbe* ald. 2, 426, *maer schoon gy tot den Heer hebt menigmael gebeden, en tot den man genaeckt met uwe teere leden* Cats 1, 389*b*.

Ouder of even oud als de mutatieve is de duratieve betekenis wellicht bij Nndl. *blauwen* (Mndl. *blaeuwen*), b.v. *en Iapho t'ooghe ontschool . . ., nae dat het langh in zee hadde in 't verschiet gheblaeuwt* Vondel 2, 71, 4. Mutatief betekende het 'opdoemen' (zie NW.), waarvoor nu *opblauwen*, met *zijn*.

§ 184. *c*) Van substantieven afgeleide werkwoorden die een verschijnsel aan dier of plant of voorwerp aanduiden. Nndl. *aarden* (Mndl. *aerden*), *bladderen*, *brokkelen* en *etteren* (§ 113), † *clonteren*, Nndl. *korrelen*, *korsten*, *kreukelen*, *kruimelen* en *krullen*, † *ro(e)sten*, † *schimmelen*, Nndl. *schilferen*, *splinteren*, benevens het oude sterke vb. † *sweren* 'etteren'.

Het perfektum met *hebben* is weinig in gebruik en komt bij sommige nooit voor; Mndl. voorbeelden ervan heb ik niet gevonden. Nndl. b.v. *die plant heeft hier nooit geaard* (meestal: *kunnen* of *willen aarden*); *de verf heeft gebladderd* (*geschilferd*), *'t is geen beste* (gwl. *bladdert*); *mijn vinger heeft geëtterd, gezworen*; *heeft dat ijzer nu nóóit uitgeroest?* dgl. *heeft uitgeschimmeld*; *het hout had gesplinterd.*

Voorbeelden van mutatief gebruik zijn: Nndl. *de verf is overal afgebladderd*; *de kalk is van de zoldering gebrokkeld, de muur is afgebrokkeld, de freiten waren overal ingebrokkeld* Conscience 1, 189*b*; *de splinter is uit de wond geëtterd, gezworen*; *Vondel meende, dat de zeeren van deezen tydt zoo diep waaren ingeëttert, dat* enz. Brandt, Lev. v. Vondel 32; Mndl. *haer lede . . ., die als een igel waren in een gecluntert* Kerst. 526, Nndl. *de boter is geklonterd*; *de japon is gekreukeld* (= *gekreukt*); *het brood is aan stukken* (*stuk*-) *gekruimeld*, *verkruimeld*; Nndl. *gekruld* (maar zie NW. 8, 484); id. *geroest*, *ingeroest*, *vastgeroest*, *verroest*, Mndl. *bero(e)st*, Nndl. *is afgeroest* e. dgl.; Nndl. *de verf is* (*af*)*geschilferd*, Mndl. *haer broot was seer ghescymmelt* Blome d. Doochden 104, Nndl. *het brood is in de kast beschimmeld, verschimmeld.*

Niet rechtstreeks bij *aarden* (Mndl. *naturen*) behoren het adj. *geaard* (Mndl. *genatuurt* MW.) en *is ontaard* (NW.). Over Nndl. *gisten* en *kiemen* zie men § 188, over † *sweren* enz. § 113 vlg.

§ 185. *d*) † (*ge*)*diën* (*gedijen*), † *groeyen*, † *wassen*, Nndl. *gisten*, id. *kiemen*, † *spruten* (-*spruiten*), *dwinen* (-*dwijnen*), -*swinden*, -*swinen.*

† (*ge*)*diën.* Al in 't latere Mndl. schijnt de grens tussen *diën* en *gediën* niet scherp meer te zijn geweest, terwijl in de oudste tijd het verschil van 'karakter' nog duidelik is, b.v. *die boem dietde so wale, dat hi scoenre ward* enz. Lanc. 3, 8481, *verbiten si bome ofte rise, si en dien in ghere wise* Nat. Bl. 2, 3178, maar *sine kinderen, alsi ghedeghen, streden onderlinghe* Sp. 3^5, 42, 94, *hi lere ende ghedye te manne* ald. 1^5, 3, 51. In 't perfektum heb ik alleen mutatieve betekenis gevonden, m. a. w. alleen het oude perfektum van *gediën* (MW. merendeels op *diën* vermeld), b.v. *dat die .XV. kinder mine sijn gedeghen al op vire* Rein. *f* 399 (dgl. *a*), *alset* (het kind nl.) *so verre was ghedeghen, dat* enz. Sp. 4^2, 45, 75, *eer ghedeghen simpel Karel was te manne* ald. 4^2, 4, 26, *die dinc te besten es gedegen* Lev. Lutg. 3, 3218, *ic ben hen tenen sange gedegen* Limb. Serm. 506, 28, *daer na doen tfolc was ghedijt ende worden harde vele* Teest. 327, MW. 2, 158 vlgg. In 't Nndl. werd *dijen* allengs door *gedijen* verdrongen, welk laatste nu ook imperfektief wordt gebruikt, vandaar *och, het geld zóó gewonnen, heeft nimmer gedijd* Schimmel 1, 376*b*, *wilgen hebben hier altijd nog het beste gedijd*, naast mutatief *deeze . . . eere . . is in weedersspoedt ten troost gedeegen* Hooft, Tac. 371, *al dat eten is wél aan hem gedijd*, NW. 3, 2596. Niet-mutatief bedoeld is *de vyf Landt-vrouwen, die . . . den Lande tot groot onheil gedydt hebben* v.

Heemskerk, Arcadia 181; men kan het duratief opvatten: 'gedurende hun regering tot groot onheil hebben gestrekt' (niet: 'tot gr. onh. geworden zijn').

Mutatief waren ook *bediën* (Ohd. *bidîhan* 'conari' enz., Osa. *bithîhan* 'efficere'), b.v. *dewelke Aernoud ... bedeghen es cordelier* Cout. v. Brugge 1, 485, MW., en *voldîën*, vgl. met *worden*: *enten letsten waertstu vuldegen* Franc. 10517. *Bedijen* was ook in de 16e en 17e eeuw en is tot heden in 't Wvla. (*bedigen*) mutatief (in de algemene taal is het uitgestorven), zie een twintigtal voorbeelden van *is bedegen* NW. 2. 1189 vlgg. en een menigte oude en nieuwe uit het Wvla. bij DE Bo 85 vlg. Van het perfektum *heeft bedegen*, dat NW. 2, 1189 wordt opgegeven (nog wel in de eerste plaats), wordt daar geen enkel voorbeeld aangehaald, en DE Bo kent het niet, maar in W. D. HOOFT's Jan Saly (a°. 1622) staat duratief: *'k hebber mijn leve niet me' bedijt* ('er van mijn leven geen geluk mee gehad') v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 115, 10, vgl. *gelukken* § 161.

Nndl. *uitdijen* is mutatief, vandaar *het boek is ten slotte tot het dubbele uitgedijd*, vgl. appositioneel *uitgedegen* Vondel 3, 687, 1097.

§ 186. † *groeyen, gegroeyen*. VERDAM maakt MW. 2, 2150 de opmerking dat in 't Mndl. *groeyen* meest niet betekende 'opschieten', 'groot worden' (waarvoor *wassen*), maar 'tieren', 'groenen', m. a. w. dat het gwl. duratief was; vandaar dan *Yesses wortel heft ghegroeyt* Getijd. M. 27*v*. (vgl. Jezaja 11, 1 egredietur virga de radice Jesse), waar men het vb. echter ook als transitief met weggelaten objekt zou kunnen beschouwen, en 16e-eeuws *in den Brabantschen acker heeft ooc gegroeyet een suverlijke planteyt* Exc. Cron. 30*c*; evenzo Nndl. *vroeger hebben hier bloemen gegroeid, nu liggen er keien*; *'t kind heeft altijd slecht gegroeid, en nu staat ze helemaal stil*. Maar er was toch ook een mutatief vb. (*ge*)*groeyen* 'groen worden', 'in 't groen schieten', 'opschieten' = Oe. *gegrōwan*, o. a. blijkens het adj. *gegroeyt* (vgl. Me. *eueri grēne growe trē* MÄTZNER, Sprachprob. 2. 2, 325), b. v. *eene mersch bi Roncevale, die scone was gegroyet wale* Sp. 4[1], 26, 14, MW. 2, 1114 vlg., *gebloeyt* (§ 56), en ofschoon ik geen Mndl. voorbeeld van het mutatief perfektum heb, mag ik toch wijzen op *dus comt soe uter hellen ghegroeyt* Praet 1859 en een dergelijk voorbeeld Marialeg. 1, 421, 2, die het bestaan van zulk een perfektum waarschijnlik maken, alsmede op 16e-eeuws *vut wien de roose onser salicheyt es ghegroeyt* Everaert 1, 870, *den mey moet . in april ghegroeyt zyn, sal mense steken jnde meysche maendt* ald. 16, 307, e. dgl. Ook in 't Middelengels vindt men het mutatieve partic. (*i*)*growe*(*n*) = Oe. **gegrōwen*, in de betekenis van 'gegroeid', 'geworden', vgl. MÄTZNER, Sprachprob. 2 op *growen* en *igrowen*, STRATMANN-BRADLEY op *gegrōwen* en *grōwen*, en nog in de 19e eeuw komt *is grown* voor, naast het jongere *has grown* (NED. 4. 2, 462*b*).

In 't Nndl. heeft, zeker niet onafhankelik van 't gebruik van 't adjektief met *is*, de mutatieve betekenis 'opschieten', 'groter worden', 'opwassen' (in de Nd. gewesten 'dikker worden', zie NW. 5, 804; evenzo Fri. *gro*(*e*)*ije*) zich sterk uitgebreid, zodat *is gegroeid* nu het gewone is (tal van voorbeelden NW.) en *is gewassen* grotendeels verdrongen heeft, altans in de algemene taal. Duratief is het vb. nog in gevallen als het bovenstaande en b. v. in *hij heeft gegroeid* ('zich verkneuterd') *in 't ongeluk van zijn vijand*.

De samenstellingen zijn mutatief, vandaar *sy* (nl. de tien geboden) *sijn nu vergroeyt so seere, dat* enz. Amand 2, 2163, dgl. 4401 (vgl. *die werelt die vergroyt steet* Limb. 5, 1), Nndl. b. v. (de ananassen) *zijnder* (in Indië) *als nu so veel aengheqroeyt dat het over al vol af is* Linschoten 1, 213, 30, *hun getal is*

aangegroeid, de eene kwaal is veel taaier ingegroeid, dan de andere Blank. 2, 329, *hij is zijn zusjes ontgroeid, zij is aardig opgegroeid, hij is flink uitgegroeid, drie vingers zijn vergroeid*, appositioneel *volgroeit* Vondel 4, 130, 192 e. e., zie gedeeltelik NW. Evenzo bij Fri. *forgroeije, oangroeije, trochgroeije.*

§ 187. † *wassen, gewassen*, het laatste altoos perfektief-mutatief (zie MW.), het eerste ook duratief. Het partic. *gewassen* is in 't Mndl. gewoonlik, tegenwoordig altoos mutatief (vgl. Ohd. *sint gewuahsen* Willir.) en wordt daarom van den beginne af aan doorgaans met *zijn* verbonden, b.v. *die beke .. die ghewassen es met reine* Alex. 1, 522, *dat Agrippa ghewassen was* Rijmb. 27247, *dingelsche sijn gewassen van enen tronke* Sp. 3[3], 49, 36, *al dat coren dat mi ghewassen es* L. v. J. 145, 15, *die ziecte ... es vaste ghesterct ende ghewassen* Brab. Y. 7, 17644, *teerst als si* (de kinderen nl.) *ghewassen sijn* Segh. 5314, *hy calt als hem die nebbe ghewassen is* Spreuken 28, *die ymmer vliegen woude eer hem sine vlogelen genoech gewassen waren* (opt.) Froissart 1, 417, 7, *een cleyn fonteyn is ghewassen ende is een groot vloet ghewordem* Breidenb. 36*v*., 2, vgl. Nd. *dat* (nl. *dinck*) *was in sijn vleysch gewassen* Diepenveen hs. 175, 18. Zuiver duratief en daarom met *hebben*: *dair heefft voirtijts ghewassen* ('groeide vroeger') *die alre beste wijn die in alle dat lant mochte wassen* Breidenb. 36*r*., 20, bijna woordelik evenzo ald. 50*r*., 35, dgl. *op die hoeuelkijns des berchs libani heefft hiernoirmaels ghewassen ouervloedelick die alre beste wijn* 57*r*., 37, ook op een helaas bedorven plaats Tijdschr. 11, 304, 119: *die vrucht die somwile* (?) [1]) *heeft gewassen*. Ook in 't Hd. komt *hebben* wel voor (Paul 181); zo nog in onze Nd. tongvallen, b.v. in 't Gronings. Ook in 't Fries?

In 't algemeen Nndl. ken ik alleen *zijn*, b.v. *hij is flink uit de kluiten gewassen, de rivier is gisteren drie voet gewassen*. Ook in gevallen als Nndl. *de rivier is heel lankzaam gewassen* wordt het mutatief-perfektieve perfektum gebruikt, daar de verandering geheel op de voorgrond treedt; het is eigenlik een mengsel van *de rivier *heeft heel lankzaam gewassen* en *d. r. is gewassen*. Wil men de geleidelike stijging vooropstellen, dan bezigt men het pt.: *de rivier wies lankzaam*. Hetzelfde vindt men bij *dalen, klimmen, stijgen, vallen, zakken*, vba met *voort-* e. dgl.; evenzo in 't Hd. (vgl. Paul 190 over *fallen*).

De samenstellingen zijn uitsluitend mutatief, b.v. *alse hem sijn rike an was gewassen* Sp. 3[7], 55, 81, *Amand ... was van jones ghewassen an dat hi plach eene costume goet* Amand 1, 3605, MW., NW.; *tote dat du mi ontwassen best ute dien weghen die ic di hebbe gheleidt* Hadew. Proza 126, 7 (13, 207), Nndl. *hij is de kinderschoenen ontwassen*, NW.; *nu eist* (Perzië nl.) *weder upghewassen* Sp. 3[1], 2, 11, *de Sassen, die hem up waren gewassen* ald. 3[5], 9, 20, *van enen boesen moerdenare die van iones was in alder boesheyden op ghewassen* Marialeg. 2, 126, 9, dgl. Nndl. en zie NW.; *uptie felle Sassen, die hem over waren gewassen* Sp. 3[8], 68, 42, MW.; *syn baert was volwassen al* Troyen hs. 27412, *doe dit kint volwassen was* Marialeg. 1, 433, 20, nu uitsluitend adjektief.

§ 188. Nndl. *gisten*, in 't Mndl. nog niet aangetroffen, heeft normaal een mutatief perfektum, b.v. *de bessesap is gegist*, daarnaast echter een duratief, b.v. *die bessesap heeft zeker gegist*. Bij het laatste hoort: *het bier heeft uitgegist, de hartstochten hadden uitgegist.* Maar men vindt ook een adj. *uitgegist* (vgl. § 114), b.v. *nu is die gremlyke vlaag uitgegist* Burgerh. 731. Vgl. Paul

[1]) Het rijm vereist een woord op *-ike* (*scoonlike? sonderlike?*).

s. 180 f. over *gären*; of ook in 't Nndl *het bier is helder uitgegist* voorkomt, is mij onbekend.

Nndl. *kiemen* wordt met *hebben* vervoegd: *de aardappels hebben gekiemd* (in de kelder), niet-mutatief perfektief als *de bomen hebben geknopt, de koe heeft gekalfd* e. dgl. Maar *ontkiemen* 'een plantje worden' is mutatief: *het zaad was ontkiemd.*

Bij het synonieme Wvla. *kenen* (= Mndl., zie MW. 3, 1305) geeft DE Bo 510 *hebben* en *zijn* op, maar zonder bewijsplaatsen.

Van de overige bij PAUL 181 vermelde vba vind ik uitsluitend mutatieve perfecta.

dwinen. Het perfektum komt alleen in samenstelling voor, en wel mutatief met *zijn*, b.v. *zijn volc was zeere verpijnt ende ontmindert ende ontdwijnt* Negen Best. 339; *uwe hexteroeghen siin verdwenen* Limb. 2, 364, Nndl. *het boek was verdwenen*. Fries *wier . . . fordwoun* Sch. Weichs. 3, 172*b*, 30, dgl. 174*b*, 21.

-swinden. Perfektum alleen met *ver-*, mutatief, b.v. *wie . . dat meer . . . nu verswonden . . is* Proza-Serv. 8, 17. Fries *is forswoun*.

-swinen. Evenzo, b.v. *waer es die veeldeghe rike verswenen?* Tijdschr. 20, 258, 35. Appositioneel bij VONDEL *verswenen* 1, 100, 1563.

† *spruten* (*-spruiten*) is alleen mutatief, b.v. *ootmoedicheit es eerst ghegaen ende ghesprunt huten ryke hier boven* Amand 1, 4850, *merct wat is ghesprugt in di een boom met quade vruchten* Profijt. Liedeb. 46, 7², *tweldoen is uut Gode ghesproten* Hildeg. 40, 94, *dair alle dit vuyle venijn uut gecomen ende gesproten was* Froissart 1, 499, 32, dgl. 516, 10 vlg., *vt welken ghesproten is die minnentlike blome ihesus cristus* Marialeg. 1, 455, 21, MW. 7, 1839; met *uut-*: *als sine telge jonc uut gesproten sijn* L. v. J. S 214, 2 (hs. L *alse syn rys ut gesprurt es*; l. *gesprut* = *gesprunt*?). Evenzo bij Nndl. *ont-, op-, uit-, voortspruiten*.

Over gewest. Nndl. *kwellen* en † *swellen* zie men §§ 154, 156.

§ 189. *e*) Werkwoorden aanduidende een beweging welke leidt tot een andere stand van 't subjekt. Daar niet bij alle een voldoend aantal bewijsplaatsen voorkomt, behandel ik eerst de meest gebruikelike ww. afzonderlik, daarna de overige gemeenschappelik.

† *arselen* (*aarzelen*). In 't Mndl., waar de betekenis 'achteruitgaan', 'terugtrekken' is, heeft het vb., als mutativum, regelmatig *zijn* in *dat die van Gent . . . weder na Gendt geairselt waren* Froissart 1, 116, 11. Of ook imperfektief gebruik voorkwam (vgl. Nndl. *achteruitlopen*, met beide 'karakters'), blijkt niet, en uit de 16ᵉ en 17ᵉ eeuw, waar dezelfde betekenis als in 't Mndl. bekend was, geeft NW. geen voorbeelden. Maar tans is het vb. imperfektief geworden, met de betekenis 'weifelen', 'schromen' (waarschijnlik uit 'achteruitgaan' in duratieve zin), vandaar b.v. *ik heb lang geaarzeld, of ik hem wel op zou zoeken.*

Bij Wvla. *uitaarzelen* 'ergens achterwaarts uit komen' is *zijn* nog in gebruik, volgens DE Bo 1203 echter ook *hebben*, wat mij verdacht voorkomt (wegens Fra. *il a reculé*?).

† *dalen* intr. is in 't perfektum vanouds alleen mutatief, zelfs in een geval als *de prijzen zijn in de laatste jaren gedaald*: op de verandering van de prijzen komt het aan, vgl. § 187. Waar het perfektum duratief zou zijn, gebruiken we andere vormen, b.v. niet *we hebben nu een uur gedaald* (op zichzelf niet onmogelik), maar *we dalen nu een uur*. Voorbeelden: *dat de*

vorste van den huus es gedaelt Seven Vroed. 285, *dat hi vander onsprekeliker hoecheit sijnre godheit ghedaelt es* Mande Bijl. 6, 12, Nndl. zie NW. 3, 2255 vlg. Fries *der binne wol heger bergen daeld* Fri. Wdb. 1, 257.

Evenzo † *af-*, † *ne(d)erdalen*, b.v. Vroeg-Nndl. *dye hertoge van Lothrijc was als affghedaelt van den grave van Ardennen* Exc. Cron. (a°. 1530) 105*c*, MW., NW.; *syn hoeft is neder gedaelt* Lijd J. 46, 29, NW. In *hij is de trap afgedaald* e. dgl. staat voor ons taalgevoel de plaatsbepaling (in de akkusatief) niet gelijk met een objekt, vgl. de juiste opmerking NW. 1, 889 en Paul 206.

Geen bepaalde reden ziet men op 't eerste gezicht voor afwijkingen als *hi heeft nedergedaelt van de mogende stoel* Oefen. (a°. 1498) 15, (*hi*) *heeft nedergedaelt in der iordanen* ald. 57, en dezelfde tekst vertoont meer onregelmatigheden (zoals men ze bij kinderen dikwijls genoeg hoort), zie op *verscinen* (§ 166), *nederclimmen* (§ 194), *wédervaren* (§ 206). Het kan echter wezen dat aan het gebruik van *hebben* de omstandigheid niet vreemd is dat in al de bedoelde gevallen God (of Kristus) het subjekt van de zin is, zodat het vb. subst. zou kunnen zijn vermeden om uit te drukken dat het subjekt handelend optreedt en dus het vb. niet mutatief is. Bij deze verklaring zouden ook de volgende Vroeg-Nndl. voorbeelden van het simpleks met *hebben* passen: *alzo heift Christus onbehindert als Godt jnt lichaeme van Maria ghedaelt* Everaert 18, 572, *so hy duer twoort van Maria heift ghedaelt* ald. 26, 199, tegenover *de Jordaene duer de prinche Naaman ... jn es ghedaelt* 23, 194, maar toch ook *svaders zuene ... die ghedaelt es jnt middel van uwer ciborie* 24, 223.

Nndl. *zakken* 'naar beneden gaan', in 't Mndl. niet aangetroffen (z. MW. 7, 82 vlg.), in 't Nndl. altijd mutatief en met *zijn*, b.v. *hij is tot zijn knieën in de sneeuw gezakt, de prijzen zijn gezakt, de rivier was een eindje gezakt, hij is gezakt* (voor een eksamen). Evenzo Nd. en Fries.

Dergelijk bij de samenstellingen, als Nndl. *af-*, *be-*, *in-*, *ne(d)er-*, *uit-*, *ver-*, *wegzakken*.

† *sigen* (*zijgen*). altijd mutatief en met *zijn*, b.v. *dat hi ter eerden es gesegen* Velth. 4, 34, 56, in samenstelling b.v. *aen den cruce was dijn .. hooft ... nederghesegben* Hs. Moll 8, *f.* 5*v.*, MW., dgl. Nndl., zie NW.; *syn ander leden syn hem ontsegen* Lijd. J. 46, 29: Nndl. *hij is ineengezegen.* Vgl. Paul 190 en Fri (*er hinne*) *sige.*

† *sinken.* Hetzelfde lied, b.v. *dat si welna was in ommacht gesonken* Lev. Lutg. 2, 6101, *u spise nes noch niet ghesonken* Stoke 6, 968, *hir in es die gude sile so morwelike gesonken in minnen* Limb. Serm. 578, 37, MW. 7, 1153. Evenzo Hd. (Paul 190). Nd. en Fries (*it skip is sonken* Fri. Wdb. 3, 77).

Uitsluitend mutatief zijn b.v. ook Nndl. *bezinken*: *zijn kennis is nog niet bezonken*, benevens † *in-*, † *ne(d)er-*, † *ont-*, † *versinken*, Nndl. *wegzinken*, b.v. Vroeg-Nndl. *soo is dat peert met hem ingesoncken* Exc. Cron. (a°. 1530) 294*b*; *sodat si neder in ommacht gesonken es* Lev. Lutg. 2, 2383; *dat hem die hope onssonken was* ald. 10821, MW.; *haer scepe syn versoncken* Troyen hs. 38121, dgl. L. v. J. 37, 10.

§ 190. † *vallen.* Het vb. is normaal mutatief-perfektief [1]), maar in de

---

[1]) Dit neemt ook Paul 189 als waarschijnlik aan. v. Swaay, Het Prefix *ga-*, *gi-*, *ge-* 119, daarentegen gaat van de duratieve betekenis 'een vallende beweging maken' uit en

betekenis 'een vallende beweging maken' imperfektief. Daar deze laatste in 't perfektum zeldzaam is, staat overal de verbinding met *zijn* op de voorgrond, en in 't Ohd., Oe., Oijsl., Ofri., Me. en Mnd. heb ik geen andere voorbeelden gevonden dan met dit hulpww. (en *worden*). In 't Mndl., Mhd., Nndl., Nhd., Nnd. en Nfries daarentegen komt ook *hebben* voor.

Mndl. *op paerde, op grauen hebben si gevallen* (varr. *hebben si gheuallen, hebbensi uallen*) Natuurk. 675 [1]), *du hebste gevallen in dijnre boesheit* D. Bijbel, Hozea 14, 2 (v. HELTEN), *du hebste bi gheual geuallen ouermits dye blintheyt dijns vleysches* Gest. Rom. c. 13, *dattet selue huus gheuallen heeft op alle die princen ende alle dat volck dat dair was* Breidenb. (a°. 1685) 118*r.*, 5 (vgl. Richt. 16, 30), *so quamen wij tot eenen groten steen die vanden berch off gheuallen was, welcke gheuallen heefft indenwech, doe helyas op climmen woude* enz. ald. 121*r.*, 14, *so hebben sij gheuallen wt gods verhenghenisse in dat oerdell* 149*v.*, 1, *dat edel werck, dair langhe ouer ghewrocht was, heeft haestelick gheuallen* 156*r.*, 24 (naast *dat metalen beelde ..., welck ... nue .LIII. iaeren ... doer een eertbeuinghe gheuallen is* ald. 11); Vroeg-Nndl. *ander hebben doodt gheuallen* Gheschier, Proef-steen (a°. 1643) 38. Op de eerste plaats schijnt de nadruk te liggen op de dalende beweging of het iteratieve (z. ook Toev.), en op de beide volgende is het vb. blijkbaar imperfektief = 'zondigen' (vgl. *sneven* § 214), maar op de meeste plaatsen uit Breidenb. kan ik van een imperfektief 'karakter' niets ontdekken, evenmin als op de door PAUL 190 aangehaalde Nhd. *gestern hat uns schier ein stein auf den kopf gefallen* (LUTHER) en Mhd. *du hâst gefallen auf mich* (WOLKENSTEIN); we zullen ze mogen beschouwen als afwijkingen in de richting van *hebben* uit een tijd toen dit hulpww. bij *vallen* (in eigenlike betekenis) in 't Ndl. (en Hd.) bijna geheel in onbruik was geraakt, zodat men het oude verschil niet meer voelde, zie voorts § 225. Ook het voorbeeld uit GHESCHIER, waarin *vallen* zeker mutatief-perfektief is, behoort hiertoe, vgl. blz. 165 de plaats uit 1439 met *doot gevallen was*.

In 't Nndl. is echter het imperfektief karakter zuiver bewaard bij *hard, lastig vallen* e. dgl., b.v. *heeft hyje sedert niet meer moeyelijk gevallen?* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 419, 166, *'t heeft haar zeker hard genoeg gevallen* v. EFFEN, Spectator 3, 33, 28, *waarom heb je die man nu weer hard (lastig) gevallen? wat ooit ... hem smartelijk gevallen had* v. Zeggelen, Dichtw. 2, 72. Wel vindt men nu ook: *'t is hem hard* of *moeilik gevallen*, daar in dat geval mutatief-perfektieve betekenis evenzeer mogelik is, maar zelden *hij is mij hard* of *lastig gevallen*, aangezien hier die betekenis is uitgesloten. *Ik ben niemand ooit hart gevallen* Burgerhart 711 strijdt tegen 't gewone gebruik, z. ook Toev.

Begrijpelik zijn ook Wvla. *hij heeft te zeere gevallen* 'welvingswijze gemetseld' DE BO 1236; Mhd. *sêre hâte er gevallen* 'hij had een lelike val gedaan' Graf Rudolf, Vroeg-Nhd. *want he also sere gefallen hatte* Limburgse Kroniek, zie PAUL 189; Nd. *ick heff fullen* 'ik heb een val gedaan' Nd.

---

vat slechts schoorvoetend enkele Onfrk. en Osa. plaatsen als perfektief op. Het is mij geenszins duidelik geworden, waarom b.v. Onfrk. *bismer lastrindero thī fielon ouir mī* ('ceciderunt super me') Ps. 68, 10, *furi uno fallon sulun Mōra* ('procident') 71, 9 duratief moeten wezen, als *forta duodis fiel ouir mī* ('cecidit super me') 54, 5, *fielon an thua* ('inciderunt in eam') 56, 7 perfektief zijn. In 't Slavies zou overal een perfektief vb. staan.

[1]) Er is sprake van de φλόγες, de „*kersen*", die men in de lucht ziet, „*ende en es el niet dan lucht die bornt claer*".

Jahrb. 29, 16, *ick heff opt iis* (= Nhd. *auf dem eise?*) *fullen* ald.; Fries *hja hie fallen, sei se, en de skonk britsen* Sch. Weichs. 3, 15, 6, maar van verwarring getuigende *hja hie net op 'e múle fallen* ald. 7, 24. Daarnaast echter *zijn*, b.v. Gron. *hai's faln*, Fri. *ik bin fallen; ik ha my biseard oan'e múle* t.l.a.p. 97, 37, dgl. 98, 2.

Voorbeelden van het mutatieve perfektum vindt men in elke Mndl. tekst, b.v. *nu es hi ... ghevallen, alsi waende cliven* Alex. 8, 789, *dus es der Joeden coninerike ... in ene vremde hand ghevallen* Rijmb. 20801, *Theofilus, die in zonden alte zwaer ghevallen was* Sp. 3[6], 35, 3, *nu dat ghi te voeten sijt gevallen mi* Lev. Lutg. 2, 4782, *dat hi wel na doe was ghevallen op die erde* Limb. 7, 763, *dat wel na die coninc rike ghevallen was van den peerde* ald. 769, *ic ben onder tnette gevallen* 11, 633, *het was .. een grote snee gevallen* Clerc 98, 9, *so ben ic uter middelt geuallen* Limb. Serm. 285, 7, *dat ic verre van Gode gevallen was* ald. 311, 29, *ene mole ... die es geuallen ouer rugge* Velth. 2, 22, 55, *euen mensche die van eenre groter hoocheit bina doot gevallen was* Hs. v. 1439, *f.* 52*b*, *hoe die mueren gevallen waren* Haagse Bijbel 2, 11*a*, enz., vgl. ook *quam geuallen* Aiol 369. Dgl. tans altijd *is gevallen*, behalve in de boven vermelde uitdrukkingen; Nhd. *ist gefallen*; Nd. (m. opt. pt.) *as weer uut de wulken he fallen* Sch. Weichs 2, 28, 26, *wenn de junge man neet heel un dall up de kopp fallen is* ald. 71, 25 (O. Friesl.), dgl. 219, 32 (Holstein), *en könig, de vunn thron fulln is* 179, 23 (id.), (*se*) *bünt vor angst op de nüs fullen* 228, 40 (Sleeswijk), *ick bün opt iis* (= Hd. *aufs eis?*) *fullen* Nd. Jahrb. 29, 16 (id.); Fries *hy wier mei de hölle tsjin in beam oan fallen* Sch. Weichs. 3, 58, 6, *Klaes, dy sa út 'e loft fallen is* ald. 59, 2, (irrealis) *as dat wy .. net fallen wieren* 101, 40, *dy is ... al yn de swiete rêst fallen* 110, 10, dgl. 141, 1, *de joun wier al fallen* 173, 15, *der bin 'k net earder op fallen* 'daar was ik nog niet op gekomen' (Hd. *verfallen*) Fri. Wdb. 1, 336.

Van een onoorspronkelik transitief-refleksief *hem* (*zich*) *vallen* heb ik geen voorbeelden gevonden, vgl. echter Nhd. *der ieger sich hart gefallen hat* uit Teuerdank (Paul 190) en Mnd. *sek fallen* met *hebben* (Schiller-Lübben 5, 193). Transitief is het ww. b.v. in Nndl. *hij heeft* (*zich*) *een gat in zijn hoofd gevallen* (ook *is*); op de grens staat *myn leden hebbic ghevallen ontsticken* Everaert 12, 349 (nu meestal *ben ik*).

§ 191. Mutatief is het participium o.a. bij de volgende samenstellingen: † *af-*, † *bi-* (*bij-*), † *ge-*, † *in-*, † *me*(*d*)*e-*, † *mis-*, † *ne*(*d*)*er-* (*daer neder*, † *ter ne*(*d*)*er*), † *óm*(*m*)*e-*, † *ont-*, † (*te*)*samen-*, *te-*, † *tegen*(*s*)*-*, † *toe-*, † *unt-* (*uit-*), † *ver-*, b.v. *al was dat daeck gheuallen aff* Serv. 2, 374; *him is een groot heer bi gevallen* Clerc 157, 16; *aldus so es het daer gevallen* Lev. Lutg. 2, 7524 (Ohd. *uuesen geuallen* enz. Notker); *alle die ghene die grave hebben in der kercke voirscr. ende nu ingevallen sijn* Leid. Keurb. 484, § 5; 16[e] eeuw *die victorie ende avontuere is den Vlamingen medegevallen* Exc. Cron. (a°. 1530) 121*c*; *din so tevoren was mesfallen, dat ons die helle was ontploken* Lev. Lutg. 2, 7858, *daer vilen hare af was mesfallen* ald. 13206; *al was hy ghevallen neder* Troyen hs. 10979, *die bloem van ons allen is der neder nu ghevallen* ald. 27600, *doen dat gheuallen was ter neder* Serv. 1, 1466, vgl. *quamen si neder .. gevallen* Boerden 10, 35; (irrealis) *al waer si* (de wieg nl.) *omgevallen* Seven Vroed. 774; *hoe es u herte dus u ontfallen* Limb. 9, 368 (Ohd. *sint infallen* Notk.); *die iongheling he, die te samen waren ghevallen eer* Parth. 4397; *dat die Zeelanders hem ontwonden siin ende tegens gevallen* Clerc

77, 26: *een gestichte .., dat begeven was ende te-vallen* Franc. 1555 (vgl. Ohd. *zifallano uuurtun* Gl.); *omdat sij ... mit die van Gendt toegevallen wairen* Froissart 1, 59, 22, vgl. *quam toe gheuallen* Tijdschr. 15, 92, 417, Nndl. *het verstand van Juffrouw Letje is my zeer toegevallen* Burgerh. 463; *ghijf mi die tanden die di wt ghevallen sijn* Marialeg. 1, 247, 10; *hoir leen ..., dat hoir ... vervallen is* Brab. Y. dl. 2, blz. 653 (a°. 1383), enz., zie verder MW., NW.; voorts o.a. Nndl. *is binnengevallen, voorgevallen* 'gebeurd', *weggevallen.*

Afwijkend: *alse my diewilen heret gevallen* 'is overkomen' Lanfr. 61*v*., zonder duidelike reden (maar vgl. *heeft ... gebeurt* § 161), en *die steen op welck cristus dat cruus draghende nedergheuallen heefft* Breidenb. 23*v*., 10, vgl. §§ 190 en 225. Niet-mutatief is *uitvallen* 'een uitval doen' in (*ick*) *heb ... 't vermoeyde volck gesterckt, en rustigh uyt gevallen* Vondel 3, 353, 146, naast het mutatief gebruik in *ons Ridderschap, om 't lijck van Ursul uitgevallen* ald. 604, 1378, e. dgl. Op de grens van een transitief vb. staat *uutvallen* in *ic hebbe mijn tanden wt ghevallen* Marialeg. 1, 247, 8; nu zou men *zijn* verkiezen; vgl. § 190, slot.

De onzekerheid bij samenstellingen met *óm*(*me*)- (zie § 198 e.e.) en de onvolledige afscheiding tussen scheidbare en onscheidbare samenstellingen met dat prefiks hebben aanleiding gegeven tot het gebruik van *zijn* in *die bande der sonden sijn mi omvallen* Hs. U. 21, ofschoon vba met onscheidbaar *om*(*me*)- transitief plegen te wezen. Vgl. ook † *overvállen* in de Toevoegsels.

§ 192. Opmerking verdienen † *a*(*a*)*n*- en † *bevallen.*

† *anvallen* was mutatief in de betekenis 'te beurt vallen', b.v. *dus es hem heerscap angevallen* Sp. 2⁶, 22, 34, en 'bijvallen', b.v. *vele prencen ... sijn metten paues angevallen* ald. 4², 73, 43, vgl. *aenghevallen* appositioneel Brab. Y. dl. 2, blz. 731, 12, en ook in *enen an*(*e*) *vallen* 'iem. te lijf gaan', waarin *enen* oorspronkelik een akkusatief van doel was, maar (al in 't Mndl., zoals ook bij tal van onpersoonlike ww., zie Tijdschr. 10, 219 vlgg.) in een datief was veranderd: *hi viel den vianden ane* (NW. 1, 428), *scaemte viel hem lieden an* Wap. Rog. 690, vandaar Nd. (m. opt. pt.) *dat hem alsulc ongheual anghevallen waer* Stadsr. v. Zwolle 142, 2 vlg., met akk. in 't Mhd., zie Paul 208. Nog bij da Costa vindt men: *zoo 'k ooit, die weerloos was, ben aangevallen* 3, 43, en tegenwoordig is het hulpww. bij absoluut gebruik gewoonlik, met *op* altijd *zijn*, b.v. *om vier uur zijn ze* (*op de vijand*) *aangevallen, als raven waren ze* (*op het eten*) *aangevallen.* Maar in *iemand aanvallen* is *iemand* nu voor ons gevoel objekt, het vb. staat op éne lijn met *iem. aanvatten, aanpakken* (vgl. ook *enen bevallen* tr., Nndl. *iem. overvállen* id.), bezit een passief en wordt gemeenlik met *hebben* verbonden: *ze hebben de vijand aangevallen*, wat dan weer ten gevolge heeft gehad dat het vb. in absoluut gebruik als transitief met verzwegen objekt kan worden beschouwd en ook wel met *hebben* voorkomt: *wie heeft aangevallen? de vijand heeft het eerste aangevallen* (maar begrijpelikerwijs niet: *ik heb op hun aangevallen* e. dgl.).

Het is mogelik dat het gebruik van *hebben* al vrij oud is (de synonieme ww. *anstriden, anvechten, bevallen* hadden het uiteraard), daar *anewerden*, dat met *anevallen* gelijkstaat, al in 1306 in 't passief verschijnt (zie MW. 1, 188), en *aengaen* 'aanvallen' op 't einde van de Middeleeuwen met *hebben* (zie § 230). Als elders is het twijfelachtig, of *hebben* ouder is dan wel de opvatting als transitief; was het eerste het geval, dan zou men moeten aannemen dat de mutatieve betekenis verloren was geraakt, wat hier niet waar-

schijnlik is, ook wegens het bestaan van het zinverwante *is* (*op iem.*) *aangevallen*. Het komt mij daarom aannemeliker voor dat *enen anvallen* de synonieme ww. als *enen antasten*, *anstriden* is gevolgd. Vgl. *aanvliegen* § 213, *angaen* § 230.

† *bevallen* was en is uitsluitend mutatief in alle betekenissen behalve 'behagen', b.v. *also als hi daer onder* (d.i. onder de last) *bevallen was* Hs. 87, *f.* 91*a*, *datti te dele bevallen es* D. Cat. 43 (3, 9), 16[e] eeuw *dat de huysvrouwe ... van een zoon bevallen was* Tijdschr. 22, 223, 43 (omstr. 1580), Nndl. *zij is vannacht bevallen van een meisje*, NW., vgl. Nd. *als sie an deser sieckten bevallen was* 'bedlegerig was geworden' (= Mndl. *gelegen was*) Diepenveen hs. 263, 26. Fries *is bifallen* (Hinl. *ys bifónd*), zie Fri. Wdb. 1, 117 vlg.

In de betekenis 'behagen', die in 't Mndl. niet heel gewoon schijnt te zijn geweest, vindt men zowel *is bevallen* 'is (op een zeker ogenblik of ten slotte) in de smaak gevallen', mutatief, als *heeft bevallen* 'heeft (gedurende zekere tijd) aangestaan', b.v. *het is mij daar dadelik goed bevallen*, *het stuk is me slecht bevallen*, *het* (nl. 't huwelijk) *schynt dit soete Vrouwtje niet kwalyk bevallen te zyn* Leevend 1, 97, maar *je gedrag heeft me al lang niet bevallen*, *het stuk heeft me voortdurend* (of *in 't begin*) *goed bevallen*, *dit heeft den ... Schryver ... bevallen* v Effen, Spect. 7, 150, 17 vlg., *de Duo-Drama van Urbanus en Izabel heeft my zeer bevallen* Leevend 4, 78. Het onderscheid wordt echter niet altoos in acht genomen, b.v. *het eerste meisje het beste dat mij bevallen had* v. Limb. Brouwer, Rom. W. 2, 106*a*, maar volgens de regel b.v. *benuwd ..*, *hoe Jawwik de zeun 'r bevalle was* Sch. Weichs. 1, 311, 21 (N. Holl.), evenzo Nd. *'t is misschien wel neet goed bevaulen* ald. 595*b*, 17, *'t zal 'r ook niet ärg bevällen wezen* 576, 16 (Overijsel), *boer vroug mie, hou 't mie bevallen was* 660, 39 (Groningen). In 't Mndl. zullen ook wel beide opvattingen en perfecta hebben bestaan, maar MW. 1, 1177 vermeldt alleen de niets beslissende irrealis *voor waer het had hem wel bevallen* Brab. Y. 7, 4022; in de 16[e] eeuw vind ik *dat ... onse wedervaren ... ende die schriftelijcke verclaringhe daer toe dienende ... V. M. E. heeft wel bevallen* Linschoten XLIV, 12.

Van het nu geheel verouderde *gevallen* 'behagen' vind ik geen perfektum, evenmin van *misvallen* 'mishagen', vgl. Hd. *ge-* en *missfallen* Paul 190.

§ 193. † *risen* (*rijzen*), *gerisen* heeft niet anders dan een mutatief partic., vandaar *zijn*, b.v. *bij welker sculde .. den eersten hate ende nyde opgestaen ende geresen was* Froissart 1, 76, 10, *doe dese grote miste aldus geresen was* ald. 322, 9, MW.: Nndl. *het beslag is gerezen*, *de barometer is gerezen*, enz., evenzo Oofri. *is ... erisen* RQ. 342. 31, Nfri. *is rizen* en dgl. Me. Ne.

Evenzo bij de samenstellingen, o.a. met *an-*, *er-*, † *in-*, † *ont-*, † *op-*, † *ver-*, *opver-*: *daer na ... es hem een siecheit aen gheresen* Brab. Y. 6, 406; *dat als nu ... een onverstant erresen is* Advies Gasth. XXXI; *dien wil is mi in gheresen* Profijt. Liedeb. 146, 1[6], NW.; 16[e] eeuw *mynen moet was my daer byna heel ontresen* Trou m. bl. 180, 2583 (a°. 1562), Nndl. *de zon was lang aan 't oost ontrezen* Hofdijk, Aeddon 68; *bij wiens sculde alle dese fellichede ende wredichede opgeresen is* Froissart 1, 37, 17, MW., NW., vgl. 16[e] eeuw *compt opgheresen* Mar. v. N. 19; *dattu best verresen* Brand. 1939, *doe haer lieve kint was verresen vander doot* Marialeg. 1, 399, 13, enz., dgl. Nndl.; *alse Jhesus was op verresen van der doet* L. v. J. 201, 6, MW.; vgl. ook *toegeresen comen* (Stoltt § 262); voorts Nndl. *herrijzen*: *de stad is spoedig uit zijn* (*haar*) *as herrezen*.

† *stigen* (*stijgen*) schijnt eveneens in 't perfektum altoos uitsluitend mutatief te zijn geweest, vgl. Ohd. *ist kestigen* enz. NOTKER, WILLIRAM, terwijl als duratief perfektum *heeft geklommen* (§ 194) dienst doet. Mndl. *met Lucifere .., die hoeger gestegen was ... dan gi sijt* Limb. Serm. 593, 28, Nndl. *hij is te paard gestegen, de barometer is gestegen* (ook *is zoetjes aan gestegen*, vgl. bij *wassen* § 187), *de prijzen zijn in de laatste jaren gestegen*. Evenzo Nd. *persepter sien wedderglas, seggt he, is steg'n* Sch. Weichs. 2, 183, 21 (Holstein). De twee eerste Hd. voorbeelden bij PAUL 188 zijn twijfelachtig, daar ze transitief kunnen wezen, maar het ene, *der tugende grât, den uns dín sun vor gestigen hát* Ulrich v. Albertus 1592, is tevens duratief (vgl. Mndl. *vore gaen* § 236).

Alle Ndl. samenstellingen zijn mutatief, b.v. † *neder-*, † *opstigen* (*-stijgen*), Nndl. *af-*, *uitstijgen*: *doe die roetheit des duerberen bloedes ... niet en was neder gestegen tot sijnre tijt* Heiligenlev. 59, 11, MW., *geliker wis es oec die sele op gestegen te Gode* Limb. Serm. 346, 6, MW., en zie NW.

Transitief zijn Nndl. *bestijgen* en *overstígen*, met *hebben* (MW. 5, 2295); vandaar misschien *dat si hoor selven ende alle dinge had vergeten ende avergestegen* in het oostelike Hs. Serm. G. 337*c*, immers *overstígen* en *óverstigen* zijn in 't Mndl. niet scherp gescheiden; vgl. echter *óverclimmen* § 194.

§ 194. Een enigszins ander beeld vertonen de nu volgende ww.

† *gliden* (*glijden*). In 't Mndl. vindt men, omdat het gewoner was, alleen voorbeelden van 't mutatieve perfektum: *die goede die waren gleden* ('uitgegleden') *rechti op weder thuren steden* Lanc. 4, 183, (*Fransois Ackerman met sinen gesellen*) *waren alrede in die graven gegleden* Froissart 1, 426, 26, dgl. Nndl. *hij is van de bank gegleden, hij was in 't water gegleden*. Daarnaast echter staat in 't Nndl., duratief: *we hebben de hele ochtend gegleden* (op de glijbaan, op het ijs).

Uitsluitend mutatief zijn † *ont-*, *tegliden*, b.v. *die tijt ... die is mi ontslopen ende ontgleden* Hildeg. 119, 39 var., dgl. Nndl. (NW.); *Fine Trouwe es so te-gleden, dat* enz. Praet 3118, voorts Nndl. *hij is de baan afgegleden, ik ben in de gang uitgegleden* e.a. Nndl. *aan-* en *rondglijden* als bij *lopen* § 197 vlg. Vreemd is: *dus hebbic ontgleden mynder beloften woort by myn sondich anthieren* Everaert 1, 472, vgl. *ontvliegen* § 213.

Nndl. *glissen* 'glijden'. Hier geldt volgens NW. 5, 123 vlg. hetzelfde verschil als bij 't vorige. Voorbeelden van het imperfektief heb ik niet, maar volgens onze verwachting vinden we *de voet is uyt het spoor verglist* Camphuysen, Ps 39, 15 (OUDEMANS) en Nnd. *'k bin van de moane glist* Sch. Weichs. 1, 616, 22 (Drente).

Nndl. *glibberen*, id. *glipperen* hebben volgens NW., v. DALE en KUIPERS altijd *zijn*; als voorbeeld van het eerste wordt gegeven: *we zijn langs het slijkerig voetpad naar huis geglibberd* (NW. 5, 60), waar de mutatieve betekenis voor de hand ligt. Vgl. *glippen* § 244.

Nndl. *slibberen* (= Mndl.) daarentegen schijnt alleen met *hebben* voor te komen (v. DALE, KUIPERS); zo inderdaad bij VONDEL *opdat aldus uw trou alleen voor een tijdt lang geslibbert hebbe* 4, 168, 10, waar het vb. duidelik duratief is. Maar *slipperen* is weer mutatief, zie § 244.

† *climmen*, *geclimmen* (dit laatste uitsluitend perfektief). In 't Nndl. is het onderscheid weer duidelik, b.v. duratief *jongen, je hebt nu genoeg geklommen*; *we hadden een uur geklommen*; mutatief *de jongen is in de mast, op het dak geklommen*. In 't Mndl. is alleen het laatste perfektum gevonden, wat blijk-

baar hieraan ligt, dat het het gewone was (gelijk nog altijd), b.v. *al bestu geclommen, gemeert* Rincl. 907, *je ben geclommen op din palmboem* Limb. Serm. 439, 24, *als die Brut ons Heren vorder es comen, ende geclommen in mere vromen* ald. 577, 4, *aldus esse geclommen met geste boven den tit in dewelicheit* 579, 12, *die daer boven sijn gheclommen* Hildeg. 63, 93, *als hij upt outair geclommen was* Froissart 1, 436, 25 vlg., *ic en ben noch niet geclommen tot minen vader* Lijd. J. 62, 5 vlg., *doen was hi wech ende over die muer gheclommen* Marialeg. 2, 228, 31; 16^e^ eeuw *die munte biden quaden jaren allencxkens so hoge clommen was* Exc. Cron. 260*b* (zie op *wassen* § 187); 17^e^ eeuw *wat langsaem is geklommen* Vondel 2, 475, 1769 (z. ald.), MW. Op al deze plaatsen is (*ge*)*clommen* zuiver mutatief, hetzij 'in een toestand geraakt die het gevolg is van klimmen' (effektief) of, wat daarvan niet altijd te onderscheiden is, 'aan 't klimmen geraakt' (ingressief), het laatste b.v. duidelik in Nndl. *hij is juist naar boven geklommen.*

Mutatieve samenstellingen zijn o a. † *af-, boven-,* † *ne*(*d*)*er-,* † *op*(*ge*)*climmen,* Nndl. *in-, omlaag-, óver-, uit-, voortklimmen,* b.v. *al is Trouwe nu verdreven ende Reden hoer poert ofgheclommen* Hildeg. 96, 277; *dies sijn si in allen sinnen ten mure clommen boven* Grimb. 1, 3228; *also is die soon Gods nedergeclommen van den hemel in deser werlt* Sp. o. B. 108*r.*, *mijn lief is gheclommen neder in sinen hof* Hooglied c. 187, vs. 13; *die . . . sijn op gheclommen die hoghe berghe met sterken ghelove* Hadew. Proza 49, 19 (221, 41), *want dure met op gheclommen best ten oversten telgheren* ald. 122, 8 (6, 90), *is dit niet die berch dair die enghell opgeclommen is?* Breidenb. 107*r.*, 30, dgl. 141*r.*, 5, *so ghinghen wy neder den seluen wech die wy op gheclommen waren* 123*r.*, 15; Nndl. *hij was* (*door*) *het raam ingeklommen,* (*de schutting*) *overgeklommen, het venster uitgeklommen,* zie voorts MW., NW.

Afwijkend: *totti heeft god neder geclommen* Oefen. (a°. 1498) 82, *op desen berch heefft cristus alleen op gheclommen om te bidden, doe hy den schaer beneden liet bliuen* Breidenb. (a°. 1485) 38*r.*, 3, *dairna hebben op gheclommen moyses ende aaron, nadab ende abiu* (druk: *abiū*) *ende .LXX.* enz. 114*r.*, 42 (vgl. Exodus 24, 9), *op desen berch phasga heefft gheclommen die toueraer Balaam mitten coninck der Moabiten* 123*r.*, 5 (vgl. Num. 22, 41). Een besliste reden is voor geen van alle aanwezig, maar vgl. wat de plaats uit de Oefen. betreft *nederdalen* § 189, wat die uit Breidenb. aangaat § 225. Zie ook blz. 54.

Transitief was † *overclimmen,* b.v. *in sijnre lichtheit heeft onse sware menscheit overclommen alle hemele* Ruusbr. 6, 203, 20, en aan de invloed hiervan is het wellicht toe te schrijven dat zich ook bij *óverclimmen* wel *hebben* vertoont: *ghi hebt doreropen meneeh gat ende ghewonnen meneghe stat ende meneghen berch overgheclommen* Alex. 7, 1869; toch is hier imperfektieve betekenis niet uitgesloten, daar men bij *óverclimmen* allicht dacht aan de moeizame beweging, vgl. *óverstigen* § 193, *óverswemmen* § 210, *óversteken* § 256, *óverspringen* § 261.

Bij *aanklimmen* 'klimmend naderen' wordt als perfektum nu gebruikt *is komen aanklimmen,* niet *is aangeklommen* (Wdbb.), zie § 61. *Aanklimmen* 'vlugger klimmen' en andere composita als bij *lopen.*

cliven 'klimmen'. Alleen een mutatief perfektum komt voor, b.v. *te hemele so es hi gecleven* Sp. 2^5^, 23, 140, *daer es hi boven upt huus gecleven* ald. 3^8^, 51, 77, MW. Maar ook een imperfektief perfektum kan in gebruik zijn geweest, zoals bij Fries *klinwe*: *ik ha kleaun* (Fri. Wdb. 2, 65), naast *sûnt det jy hjir . . wesen ha, benna da útgáen stadich òn kléawn* Iduna 13, 186, 20.

§ 195. † *crupen* (*kruipen*). In de regel is het perfektum mutatief, vandaar b.v. *Reynaert ... was ghecropen dor de haghe* Rein. 396 (dgl. *f*), *hi esser tusschen gecropen* Lippijn 51, Nndl. *de muis is in zijn hol gekropen*, NW., maar niet mutatief is b.v. *seven gesellen die hadden des nachts gecropen* ('rondgekropen om te verspieden', 'gespioneerd') Bel. v. L. 382, MW., Nndl. *hij heeft voor de tiran in 't stof gekropen*; *het kind heeft weer op de grond gekropen: haar knieën zijn door haar kousen*; *hij heeft laat gekropen, maar vroeg gepraat*. Men hoort ook wel *hij is voor hem in 't stof gekropen*, wat op een averechtse voorstelling schijnt te berusten: dat men werkelik met een durativum te doen heeft, blijkt uit een zin als *en voor die man heeft hij sedert jaren in 't stof gekropen!* Vgl. PAUL 188 f. op *kriechen*.

Transitief is: *de slijmstrepen, die een serpent op het zand heeft gekropen* ('met kruipen voortgebracht') de Brune, Wetsteen 1, 132.

Mutatief zijn voorts o.a. de samenstellingen † *ont-*, † *uutcrupen*, Nndl. *in-*, *op*, *wegkruipen*, b.v. *van daer es hi ontslopen in Oestvrieslant ende oncropen* Stoke 2, 1284; *ten bedde daer hi uutgheeropen was* Vr. e. M. 8, 212, vgl. *sal comen uut ghecropen* Vad. Mus. 1, 346, 63; Nndl. *hij is het venster ingekropen*, enz.

Nndl. *af-*, *aan-*, *om-*, *rondkruipen* e.a. vertonen dezelfde eigenaardigheden als de overeenkomstige samenstellingen met *lopen*, zie ten dele NW.

Nndl. *klauteren* gedraagt zich gelijk *klimmen*, b.v. mutatief *hij is in, uit de boom geklauterd*, maar duratief *je hebt zo geklauterd, dat je wel moe zult zijn*. In samenstellingen het eerste b.v. in *hij is de berg af-*, *opgeklauterd*, *het raam uitgeklauterd*, duratief b.v. in *we hebben uren om-*, *rondgeklauterd*. Transitief: *je hebt heel wat afgeklauterd vandaag*.

Van Nndl. *klaveren* (nu verouderd) vind ik alleen, volgens de regel: *die ... tot Bisdommen opgeklavert zijn* Oudaan, Agrippa 232, e. dgl.

§ 196. † *lopen*, *gelopen* (het laatste enkel perfektief). Het partic. is zowel mutatief als niet, het eerste b.v. *neven die see op dat sant syn sy van Troyen alle ghelopen* Troyen hs. 8595, (toen) *es hi ghelopen* ('heeft de wijk genomen') *ter vulmaectheit van sire wet* Heim. (KAUSLER) 2032, *omme die dochter van Europen, die met Jupiterre was gelopen* Sp. 1[1], 23, 16, *als dat grote water weder inder zee gelopen was* Clerc 127, 9, *eer wet ghelopen es daer of ten Vryen* Cout. v. Brugge 384, 26, *doe meende hi dat sijn broeder van daen ghelopen was* Marialeg. 1, 151. 20, *seint daer enen bode* (*hi sal daer varinghe sijn ghelopen*), *laet vraghen of* enz. H. Cruus v Breda 353 (de interpunktie in de uitgaaf deugt niet), vgl. ook *quam gelopen* e. dgl. (b.v. MW. 3, 1717; 4, 795) [1]).

Imperfektief b.v. *hi hadde gheloepen, dat hem dat zweet neder liep neuen die liere* Rein. 894 (dgl. *f*), *nv heuet Belin die ram soe gheloepen, dat* (hs. *f*: *des*) *hi quam te houe een lettel na* (l. met hs. *f*: *vor*, vgl. Rein. 2, 3337) *middach* ald. 3316, *hi sach die hoefslage, daer twee ors hadden gelopen* Mor. 2439, *die soe zeer gelopen hadden, dat si soe zeer verbaest waren, dat* enz. Clerc 79, 14, *dese hebben ghelopen .. menich werren after lande* Hildeg. 9, 42, *Reynart heeft soe langhe ghelopen mitten heren inden hoff*, *dat* enz. ald. 17, 20, *oeck heeft* (sinds de schepping nl.) *der aventuren vant ghelopen over nauwe cant* 70, 6. *het heeft die sulke inder nacht ghelopen* ('rondgelopen')

[1]) Ook de voorbeelden van *quam gelopen* MW. 2. 1277 horen hierbij, d.w.z. *gelopen* is een partic., geen infinitief.

ende horen man verwacht MLoop 4, 1908, *dat saltu weten dattu diewijl bi desen putten onbehoetlic ghelopen hebs* Mande Bijl. 2, 37, *in desen gheselscap hebstu langhe anxtelic ghelopen* ald. 41, *eist dat de oere langhe heeft gheloepen* Jan Yp. 124, 26 (z. § 211). Ook Rein. 507 kan hier bijhoren: *dor eene wostine, daer Reynaert hadde de pade sine ghesleghen crom ende menichfoude, also als hi huten woude hadde gheloepen om sijn beiach;* [1]) strikt genomen ontbreekt echter het bij *huten woude* behorende mutatieve partic., immers bedoeld is: *daer Reinaert ..., uten woude gheloepen, gheloepen hadde*, m.a.w. *gheloepen* staat ἀπὸ κοινοῦ bij *huten woude*, waarbij het mutatief zou wezen, en bij *hadde om sijn beiach*, waarbij het imperfektief is.

Op al de aangehaalde plaatsen zou naar Nndl. gebruik het hulpww. hetzelfde zijn als in 't Mndl., vgl. verder b.v. mutatief *we zijn gisteren naar Amsterdam gelopen, hij is naar zijn moeder gelopen, er is water uit de kraan gelopen*, maar imperfektief *waarom heb je nu weer (zo lang) in de zon gelopen? ik heb een poosje, een eindje gelopen; we hebben hard gelopen, zij hebben om 't hardst gelopen, de kraan heeft (nu al) een uur gelopen* (vgl. § 211), *'n jonk paerd, dà' voo' 't ee'st in de karre ei geloopen* Sch. Weichs. 1, 97, 16 (St. Vlaand.), *'n knappe burgerjonge, die lang op Koosje gelōōpe had* ald. 190, 7 (Z. Holl.), *'t zel zoo wat teuge Vrouwendag eloope ebbe* 211, 21 (id.), *as-je 'n kwartiertjie geloopen heb* 251, 20 vlg. (id.), alles in overeenstemming met de algemene taal; met infinitief: 17e eeuw *dieme in alle hoecken ... het loopen soecken* v. Moerkerken, Kluchtsp. 49, 435 (S. Coster), *men Wijf hetme lang 'ebeen, in langx 't huys loope teeme* ald. 424, 27, nu *hij heeft de hele weg lopen zingen* (zelden *te zingen*, maar pres. enz. *hij loopt te zingen* enz.), vgl. § 62 vlgg.

Bij het mutatieve perfektum hangt het van de bedoeling van de spreker af, of de betekenis is 'is aan 't lopen geraakt' of 'is in een toestand geraakt die het gevolg is van 't lopen'. Het is waarschijnlik dat de opvatting als mutatief allengs wat is toegenomen, immers vergelijkt men het voorbeeld van *haƀdun gegangan* in 't Osa (§ 42), de Mhd. voorbeelden van *gevarn* en *geriten hân* (§ 43) en de Oe. van dergelijke perfecta (§ 44), dan schijnt het dat in een geval als *hij is naar Amsterdam gelopen* de mutatief-perfektieve opvatting (en daarmee het vb. subst.) de niet-mutatief-perfektieve (met *hebben*) heeft vervangen, wat in hoofdzaak altans reeds in 't Mndl. zijn beslag moet hebben gehad (vgl. *riden* § 202). Misschien is in 't Nndl. het vb. subst. zelfs nog iets verder gegaan, b.v. *we zijn gelopen* in de zin van 'we hebben de (vooraf genoemde) weg lopende afgelegd', maar nooit wordt *zijn* gebruikt bij het duratief, zoals in 't jongere Nhd.: *wir sind den ganzen tag gelaufen* 'we hebben de hele dag hard gelopen', zie Paul 186.

Over *moede lopen* zie men § 222. Transitief (bij Mndl. *gelopen*) is het ww. b.v. in *als soet heret ghelopen al, hier in de zee doet soe* (nl. de rivier) *haren val* Parth. 1084, Nndl. *heb je alles gelópen?* en enigszins anders bij Bredero *Jan Vercki het die tot jouwent een blauwe scheen eloopen?* v. Moerkerken, Kluchtsp. 33, 168, Nndl. *hij heeft een blauwtje gelopen, hij heeft zich* (datief) *een breuk gelopen*, vgl. Fries *de hospes hie in blauke rún* Sch. Weichs. 3, 66, 24 (bij *rinne* 'lopen').

---

[1]) Anders *f*: *an ene woestine, daer Reynaert hadde de pade sine gheslaghen crom ende menichfout, also als hi in dat wout plach te lopen om sijn beiach*, welke lezing mij slechter schijnt dan die van het Comburgse hs.

§ 197. De mutatieve samenstellingen vertonen deels ingressieve, deels effektieve betekenis, of ook beide, b.v. † *af-*, † *be-*, † *binnen-*, † *henen-* (*heen-*), † *na-*, † *óm*(*me*)*-*, † *ont-*, † *op-*, † *óver-*, † (*te*)*samen-*, † *toe-*, † *uut-* (*uit-*), *vol-*, † (*en*)*wech-* (*weg-*): *si waren of gelopen* ('weggelopen') Clerc 141, 16, vgl. *quam ... gelopen of* Sp. 3^6, 44, 81; *langhe tyt ist belopen dat Asia ende Europen onderlinghe souden stryden* Troyen hs. 4913; *eer wet daer of ghelopen es binnen* Cout. v. Brugge 1, 385, 34; *ons leven is henen ghelopen sonder rusten* Con. Somme[2] 316, 13; *soe sijn drie nagelopen* ('achternagelopen') Arch. v. Buren 485, 25 vlg.; *alse djaer omme was geloepen* Sp. 2^6, 72, 64; *die tijt ... die is mi ontlopen* Hildeg. 119, 39; *dat tgout ... upgheloopen was* Rek. v. Gent 2, 16, vgl. *quaem si up ghelopen* Rijmb. 33511 var.; *gadert die opscuddinghe die daer overghelopen sijn* Hs. 113, *f.* 56*r.*, zie ook MW. op die woorden; *alle die princhen van Europen syn hier te samen ghelopen* Troyen hs. 21444; *dese beestelicke menschen syn toeghelopen tot alle dinghen die machomet begheert heefft* Breidenb. 76*v.*, 3; *alse alt volc uut es gelopen* Troyen var. 2168 (dgl. hs.), vgl. *quam .. uut ghelopen* Rijmb. 30849; *entie jaren sijn vollopen* Hildeg. 70, 120, *dus es wech gelopen twijf* Lorr. 1, 485, *si was wech ghelopen ende hadde haer kinder daer ghelaten* Marialeg. 1, 48, 20.

Voorts Nndl. b.v. *hoe is het afgelopen? hij is* (*recht*) *op mij afgelopen, ik ben deze weg maar afgelopen* (vgl. bij *afdalen* § 189), *het water is vannacht weer afgelopen*; *hij is* (*de deur*) *binnengelopen zonder zich te verontschuldigen*; *tegen mijn zin is hij me nagelopen, achternagelopen* (zie ook § 198); *de wind is vannacht omgelopen naar 't oosten* (zie ook § 198); *hij is het onderlik huis ontlopen*; *hij is de trap al opgelopen, ben je al eens bij hem opgelopen? de kosten waren hoog opgelopen, zijn oog is opgelopen* ('gezwollen'), *ik ben een eind met hem opgelopen, zij was blootshoofds de weg opgelopen*; *het water is overgelopen, de regenton is overgelopen* (subjektsverwisseling), *de dijk is overgelopen, ik ben de brug overgelopen*; *alles was samengelopen om hem in 't verderf te storten*; *hij is op me toegelopen*; *zij was even uitgelopen*; *zijn hond is weggelopen*, enz. enz., zie voorts NW.

Zo ook Nndl. b.v. *ik ben gisteren bij hem aangelopen, we zijn op Leiden aangelopen, hij is tegen me aangelopen, ik ben daarmee aangelopen* (fig., NW. 1, 237); *hij is* (*me*) *voorbijgelopen*; (16^e eeuw) (*wy*) *zijn ... boven geloopen* ('aan dek gelopen') Linschoten 2, 145, 33; gewest. *hij is buitengelopen* (= *naar buiten gelopen*, zie NW. 3, 1808 en 1821 vlg.); *ik ben het huis ingelopen. de waarden zijn vanochtend ingelopen, hij is er lelik ingelopen* (fig.) NW.; *dat is* (*me*) *meegelopen*; *dat is misgelopen, tegengelopen*; *de polder is ondergelopen*; *hij is ons achteropgelopen*; *het kanon is door het schot een decimeter achteruitgelopen*; *daarna zijn onze wegen uiteengelopen*; *het getij is verlopen* (Ohd. *ferlouffen ist* NOTKER), ook in *de vyand ... is ... van self het veld verlopen* Vondel 3, 345, 6, vgl. het adj. † *verlopen* 'weggelopen', b.v. *een verlopen monic* Proza-Sp. d. S. 108, 19, *verlopen nonnen* Con. Somme[2] 278, 13, zo nog Nndl., vandaar ook *een verlopen student, kerel* enz.; evenzo Nd. *verlopen*[1]); voorts samengesteld met adjektieven b v. *de schouwburg is leeggelopen, de emmer is volgelopen.*

Een beknopte uitdrukking, d.w.z. een kontaminatie, vinden we Limb. 6,

---

[1]) Het adj. valt samen met *verlopen* van *zich verlopen* (in de drank b.v.) 'verdwalen' enz.

1952: *si es geloepen hare entare al wenende achter woude*, voor *si es geloepen* ('weggelopen') *al wenende hare entare lopen* (imperfektief) *achter woude* of *si es geloepen ende loept al wenende h. ent. a. w.*

Verscheidene zijn ook imperfektief, vandaar b.v. *je hebt flink aangelopen* ('doorgestapt'), *het heeft reeds te lang aangelopen* (NW.), *hij heeft jaren achter dat meisje aangelopen*; *hij heeft ook meegelopen* (in een optocht, in een wedstrijd); *die klok heeft altijd nagelopen*; *we hebben goed opgelopen* ('doorgestapt'; NW.), *zij heeft altoos overgelopen van dankbaarheid*; *hij heeft een eindje achteruitgelopen*; *ik heb nooit zo met hem weggelopen* ('overdreven met hem opgehad') *als jij*. Zie ook § 198.

Imperfektief verder: *de klok heeft dagen achtergelopen*; *hij heeft achteraangelopen*; *hij heeft vooraan-, vooropgelopen*; *hij heeft altijd voorovergelopen, zolang ik hem ken.*

§ 198. Enkele samenstellingen vereisen enige toelichting, nl. Nndl. *dóór-, na-, op-en-ne(d)er-, om-* en *ont-*, † *op-*, Nndl. *rond-, terug-, vooruit-, voort-* en *heen-en-weerlopen* e. dgl., die alle met beide hulpww. voorkomen.

Nndl. *dóórlopen* is mutatief b.v. in *na een half uurtje rusten zijn we doorgelopen*; *we hebben niet gerust, maar zijn doorgelopen*; *het papier is doorgelopen*; *ik ben de tuin, straat, stad doorgelopen* (van 't ene eind naar 't andere); niet-mutatief in *we hebben flink doorgelopen, ik heb de stad eens doorgelopen* (in verschillende richtingen), *ik heb de brief even doorgelopen* (= *doorgekeken*). In de voorlaatste zin kan men het vb. als transitief beschouwen, in de laatste is het dat zeker. Vgl. ook bij *voortlopen* § 199.

Nndl. *nalopen*. Tegenover *zonderdat ik het merkte is de hond mij nagelopen* (ingressief) staat *ze hebben me overal nagelopen, hij heeft zijn onwillige leerling geducht nagelopen* (imperfektief), NW. In deze beide zinnen is het ww. transitief, maar *hebben* is niet dááraan, maar aan de niet-mutatieve betekenis toe te schrijven.

óm(me)lopen is oorspronkelik duratief, maar kan als beknopte uitdrukking (vgl. § 197 over Limb. 6, 1952) mutatief worden, b.v. (ingressief) *toen hij zijn schuldeiser zag aankomen, is hij een straatje omgelopen*; *toen we zagen dat de brug openstond, zijn we maar omgelopen*; (finitief) *je bent wel een kilometer omgelopen, we zijn de singels omgelopen* (als een gehele rondgang wordt bedoeld), *toen ik de stad omgelopen was, kwam ik hem tegen* (NW.), *hoe ver is de wijzer nu omgelopen? ze zijn de kaap al omgelopen* (16^e^ eeuw *so liepen wy om eenen hoeck . . , die om gheloopen wesende liepen dicht by 't landt heen* enz. Linschoten 2, 155, 19); maar *er hebben rare praatjes van haar omgelopen, wij hebben een poosje omgelopen, ik merk nu dat we gisteren vreselik hebben omgelopen*; *jongenlief, je hebt al een kwartier dat plein omgelopen, scheid nu eens uit*; *de zaak was dat hij een singeltje had omgeloopen* Beets, Cam. Obsc. 41. De grens is niet scherp; misschien is het vb. subst. nu wat gebruikeliker dan vroeger. Uit het Mndl. heb ik alleen *doe mijn vader al omme ende omme . . . hadde gheloepen al dat lant* Rein. 2423 (dgl. in *f*; Rein. 2, 2462 *al doort lant*). Vgl. *rondlopen* § 199.

Nndl. *op-en-ne(d)erlopen* is mutatief in *na een wijl . . . zijn kamer op en neer te zijn geloopen* Kl. Zevenst. 5, 129, *ik ben (ééns) de kamer op-en-neergelopen, ik ben de kamer een keer of drie op-en-neergelopen*, maar imperfektief in *hij heeft een kwartier lang zijn kamer op-en-neergelopen, ik heb maar wat met hem (de straat) op-en-neergelopen*. In 't eerste geval staan het op- en neerlopen elk op zichzelf en zijn zowel *op-* als *neergelopen* mutatief, of men

let op de uitkomst van de beweging; in het tweede neemt men de voortgezette handeling in zijn geheel, zonder aan de afzonderlike momenten te denken. Veel hangt hier weer af van de bedoeling van de spreker, vgl. mijn eerste voorbeeld van imperfektief gebruik met de plaats uit Klaasje Zevenster.

ontlopen, oorspronkelik mutatief, kan evenals *ontwijken* e.a. (§ 221) niet-mutatief worden gebezigd, b.v. *die schaemt en eer en twist, en alles heeft ontloopen* Vondel 2, 761, 3, *hij heeft me een jaar lang opzettelik ontlopen.*

§ 199. Mndl. *oplopen* 'aanvallen' moet oorspronkelik ten dele mutatief zijn geweest (vgl. bij *opriden* § 203, *opraren* § 206) en de akkusatief van doel hebben gehad (zie bij *anvallen* § 192), maar deze casus was in 't Mndl. in een datief veranderd (de akkusatief staat nog Lanc. 4, 6070 (*wi*) *selen dan soe op lopen* '(wij) zullen hem dan zo aanvallen'), en het partic. wordt met *hebben* verbonden, b.v. *bedi ic hebber nu ende echt dicke met talen opgheloepen* Troyen var. 15315 (dgl. hs.), *dat sy .. minen here ende sinen lieden upgeloopen ende hebben hem gedaen veele angripinghen* Kron. v Vlaend. 2, 206, 16ᵉ eeuw *daer naer hebben si gheloopen up malcanderen met scerpen glavyen* Exc. Cron. (aangehaald Mndl. Bibl. 44, blz. 28 op vs. 508). Waarschijnlik hebben we hier werkelik met oude niet-mutatieve betekenis te doen. Vgl. *oprinnen* § 200, wellicht ook Vroeg-Nndl. *inloopen* 'tegen of op iem. inlopen' NW. 6, 1799 (onder 15).

Opmerking verdient, in een andere zin: *mijne dienstbode ..., die een kwartier buiten adem is, als zij de trappen heeft opgeloopen* Loosjes, Golst. 1, 289, begrijpelik omdat de schrijver niet aan de aankomst boven, maar aan de beweging naar boven dacht, maar ik voor mij zou hier *is* bezigen.

Nndl. *rondlopen*. Hier vindt men, zover het vb. met *ómlopen* (§ 198) synoniem is, dezelfde toestand als daar, b.v. mutatief *als je de baan driemaal bent rondgelopen, we zijn de stad nu rondgelopen* (= *rond*), *de lijst zal in een paar dagen bij alle leden rondgelopen zijn* (daarnaast *rondgelopen geweest* of *rond geweest zijn*), maar imperfektief *ik heb uren rondgelopen* (*in het bos*), *het paard heeft jaren in de molen rondgelopen*, *ik heb tweemaal de stad rondgelopen, maar hem nergens gezien* (v. Dale; de spreker had verwacht, de ander onderweg te zien, niet na afloop van een van zijn beide ommegangen), *heb je de baan wel eens rondgelopen en op de oneffenheden gelet? we hebben uren de singels rondgelopen, de lijst heeft een paar dagen bij de leden rondgelopen.* Ook hier is weifeling niet zeldzaam, b.v. *dat de K'missie niet alleen voor de Keuning was rondgeloope, mar ook voor 't feëst* Sch. Weichs. 1, 181, 31, waar evengoed *hebben* mogelik geweest was.

Nndl. *teruglopen* is mutatief, maar gewestelik zegt men, evenals bij *achteruitlopen*, ook *heeft teruggelopen* 'heeft zich gedurende zekere tijd achterwaarts bewogen', imperfektief.

Nndl. *vooruitlopen* is mutatief als het aanduidt dat men zich van zijn gezelschap afscheidt. b.v. *hij is vooruitgelopen om het nieuws te gaan vertellen*, (fig.) *hij is op onze beslissing vooruitgelopen*; imperfektief als het te kennen geeft dat men voor het gezelschap uitwandelt, b.v. *wie heeft in de optocht vooruitgelopen?* (= *vooraangelopen*).

Nndl. *voortlopen* 'verder lopen' en 'weglopen', in beide opvattingen nu gewestelik, is mutatief, vandaar *ik heb hem trachten tegen te houden, maar hij is voortgelopen; hij is voortgelopen* 'weggelopen', vgl. ook Mndl. *quamen ghelopen also voort, dat* enz. Stoke 1, 209. Heeft de spreker geen bepaald beginpunt in de gedachte en bedoelt hij eenvoudig dat een beweging een wil-

lekeurige tijd achter elkaar plaatsgrijpt, dan zijn beide hulpww. in gebruik, b.v. *we hebben* (*zijn*) *maar voortgelopen*, en beide zijn te verklaren, immers bij het imperfektief wordt aan het voortduren van de beweging gedacht = *we hebben maar aldoor gelopen*, bij het mutatief aan de hindernissen die elk ogenblik een einde hadden kunnen maken aan de tocht (dergelijk als bij *blijven*). Bij dit geringe onderscheid is enige weifeling onvermijdelik, en men vindt die al in 't Mndl., vgl. † *voortgaen* § 236. Hetzelfde geldt van *dóórlopen* 'voortlopen'.

Nndl. *heen-en-we(d)erlopen* e. dgl. gedragen zich als *op-en-neerlopen* (§ 198), vandaar b.v. *hij heeft een poosje heen-en-weergelopen*, maar *hij is in een dag heen-en-weer(om)gelopen van Amsterdam naar Leiden*, vgl. (irrealis) *'k kon op me gemak van ons nae Domburg en teruggeloope weze, zoo'n ende as 't was* Sch. Weichs. 1, 134, 26 (Walcheren).

Bij *aan-* en *toelopen* 'lopende naderen' zonder bepaling wordt in plaats van het (mutatieve) perfektum de bekende omschrijving gebruikt: *ze zijn komen aanlopen, toelopen,* met bepalingen beide: *ze zijn op* (*naar*) *hem toegelopen* of *komen toelopen, van alle kanten zijn de kinderen toegelopen* of *komen toelopen,* zie § 61 en vgl. *die knechten quamen toe ghelopen* Marialeg. 1, 410, 16, e. e.

Transitief zijn b.v. Nndl. *hij heeft zijn voeten doorgelopen*; id. *de zon heeft zijn baan doorlopen*, voorts Nndl. *óm-* = id. *omverlopen*, † *om(m)elópen, onderlópen,* † *overlópen,* Nndl. *aflopen* in allerlei opvattingen, † *belopen* enz., zie MW., NW.

§ 200. † *rinnen, gerinnen* (het laatste alleen perfektief) gedroegen zich in 't Mndl. geheel als (*ge*)*lopen*.

Mutatief b.v. *op dat lant syn sy gheronnen* Troyen hs. 5741, *bi nachte dar ic was geronnen om mijn beiach in ere molen* Rein. *f* 114 (hs. *a*: *quam gheronnen*), *mit haren orsen sijn si gheronnen .. ten Vriesen waert* Stoke 2, 558, *om dat dan der sonnen scijn el waer es gheronnen* Natuurk. 1818, MW., vgl. ook *quam geronnen* enz. MW. 6, 1439 vlg.; met *ge-* in de betekenis 'stollen': *haer bloet dat .. was gheronnen van pijn ende coude* Gest. Rom. 189*b*, MW.. Nndl. *geronnen* adj. Bij Vondel nog (m. opt. pt.) *och! waren wy noyt beyde wt eenen bloet gheronnen* 1, 100, 1583, *in dese parssing komt de blye bood geronnen* 2, 622, 709, e. dgl.

Imperfektief b.v. *dese hebben ghelopen ende gheronnen menich werren after lande* Hildeg. 9, 42, *hi heeft soe langhe gheronnen, dat* enz. ald. 98, 133, dgl. Blisc. v. M 741, *so heefft dair by mirakel bloet gheronnen wtten seluen altair* Breidenb. 16*r*., 13, MW. Over 't adj. *moedegeronnen* e. dgl. zie men § 222.

Evenzo in 't tegenwoordig Fries, waar *rinne* zich ten koste van *gean* heeft uitgebreid, op dezelfde wijze als in 't Ndl. *lopen* ten koste van *gaan*.

Mutatieve samenstellingen zijn in 't Mndl. **berinnen* 'stollen', met adj. *beronnen* (Limb. Serm. 504, 31, Heiligenlev. 33, 7), 'zich vasthechten': *due was heme der roc an der hut beronnen van blude* Limb. Serm. 492, 25 (*beronnen* 'belopen' kan men ook bij het trans. vb. rekenen); *jegenrinnen*: *alse die leeuwen hebben vernomen Jhesum daer binnen comen, sijn si hem gheronnen jeghen* Lsp. 2, 28. 27; † *ontrinnen*: *dus es soe der werelt ontronnen* Sp. 1[7], 65, 297, MW.. NW. (op *ontrennen*); *uutrinnen*: *in wat maniren die broeder ut geronnen was* Lev. Lutg. 2, 12295, dgl. 14286; *tesamen(ge)rinnen*: *mijn herte is te samen geronnen als wele* Haagse Bijbel 1, 83*b*; vgl. ook *quamen toe geronnen* Lev. Lutg. 2, 7134.

Met *hebben* vindt men *oprinnen* 'aanvallen': (*Eduwaert*) *heeft die ghone op geronnen* Brab. Y. 6, 5491, vgl. *oplopen* § 199, dat echter meestal met een datief voorkomt. Transitief zijn *ommerinnen* en *overrinnen*, met *hebben*, zie MW.

§ 201. † *riden* (*rijden*), *gereden* (het laatste alleen perfektief).

Voorbeelden van het mutatieve perfektum: *die onse en wilden niet ontbiden, sine sijn up hem ghereden* Sp. 4[3], 10, 77, *Gyrbert ... noepte Fyauwe ... ende es dor geent here gereden* Lorr. 2, 873, (*hi*) *es gereden din walop van daer hi was geseten op ter vrowen wert* Lev. Lutg. 2, 12747, *voer den coninc es hi gereden* Ferg. 2814, dgl. 4933, *uter poorten van Parijs so zijn si ghereden daer. Den zelven wech volchden zi naer die de vrouwe was ghereden* Couchi 1, 263/265, *haer ghezinde was ... ghereden an eere ziden. Die meyere ... es daer an den cnecht ghereden* ald. 330/332, *doe die overste was ghereden* ('weggereden') Hildeg. 83, 61, *die here ... was bij den grave gereden* Froissart 1, 103, 11, *terwijlen die coninck tot Sint Omers toefde, ende die voirgairde na Cassel gereden was* 409, 7, MW., vgl. ook *quam gereden* e. dgl. (b.v. MW. 6, 1346 vlgg.); soortgelijk Nndl., b.v. *ik ben om vijf uur van huis gereden, ik ben om drie uur naar Amsterdam gereden, hij is in een uur naar A. gereden.* Over het adj. *gereden* zie men § 59.

Imperfektief: *so lange so heefti gereden, dat hi quam te Orcadijn* Lorr. 1, 718, (*si*) *hebben soe lange gereden, dat* enz. Limb. 12, 1281, *ic hebbe harentare gereden binnen desen halven jare ende soekene harentare* Mor. 622, *daer hi vant die hoeveslaghe staende int sant daer die gone hadden ghereden* Wal. 2917, *dus heft Fergnut den dach gereden ende den nacht* Ferg. 2606, *want Zuindrecht ... langhe tyd ghereden heeft ende onghedyct gheweset* Mieris 2, 351*a* (a°. 1325, zie MW. 6, 1352), (m. opt. pt.) *nye .. en hadde hij zafter gereden noch gemackelijker* Froissart 1, 220, 7, *hoe die Haze van Vlaenderen dus dwaesselijken gereden hadde* ald. 256, 8, *daer en hadde nye mensche op ghereden* (nl. op het ezelsveulen) Lijd. J. 7, 18. Dergelijk Nndl., b.v. *ik had een uur gereden, toen ik in de verte een lichtje zag*; *we hebben een hele dag en nacht gereden*, voorts in de betekenis 'paren': *de stier heeft deze week nog niet gereden*, vgl. *springen* § 261.

Transitief b.v. Mndl. *wi hebben drie joesten gereden* Lanc. 3, 19260 (trouwens *riden* 'een rit doen in een tornooi' is niet-mutatief, vgl. Mhd. *rîten*), *peerden ... die die Scepen over iaer hadden ghereden* Rek. d. Cam. 3. 1, 31, 26, *aldus had die glottoen twintich hondert wel doot ghereden* Segh. 6259, *hi hadde hem tyser ende hout dor tlijf gereden met gewout* Troyen var. 29818, Nndl. *hoeveel ronden heb je gereden? hij heeft vandaag een ander paard gereden* (altans tegenwoordig transitief, vgl. ook Mndl. *si brochten die selue paerde ghereden* H. Cruus v. Breda 725).

§ 202. Biezonder de aandacht verdienen de gevallen waar een afstandsgrens wordt opgegeven, b.v. aan de ene kant: *ben ic so verre van westen tote oosten ghereden, dat ghi mi sout bespotten heden?* Alex. 10, 569, *daer binnen was so verre Walewein gereden, dat sijs erre waren* Lanc. 3, 21532, *alsi onlange* ('nog niet ver' MW.) *waren gereden, sagen si* enz. ald. 11343, *Artoys was so diep gereden* (nl. onder de vijanden) ..., *dat hi den seacht van den standarde gegreep* Velth. 4, 33, 35, *voer al die ander was hi seer ghereden een sterke mijl* Segh. 2505, *nu was die keyser ... so verre ghere*(den) *in die batael gen* ald. 7737, *die welke so langhe es ghereden, dat hi es comen te Parijs* Couchi 2, 1502, *sij en waren nauwe ene myle gereden* Froissart 1, 510, 30, *doe si een stuc ghereden waren* Marialeg. 1, 23, 15, zie

ook § 201; — aan de andere kant: *ic hebbe verre met hem gereden, om te vernemen hare affere* Limb. 9, 308, *van Wincestre heeft hi gereden soe vele, dat hi quam te Scarlote* Lanc. 4, 1130, *so vele heft hi na hen gereden, dat hi van den weghe meste meest* Ferg. 510, *alse ghi een stucke hebt gereden int wout ende ghejaget* Seven Vroed. 3885.

Ook hier is er verschil: *is gereden* betekent 'is door het rijden geraakt, gekomen', de afgelegde afstand staat op de voorgrond; *heeft gereden* beduidt 'heeft zich te paard voortbewogen', de beweging is de hoofdzaak. Waarschijnlik echter was hier het mutatief gebruik, m.a.w. de omschrijving met *zijn*, toegenomen, vgl. § 196. In 't Nndl. gaat het misschien nog iets verder, maar toch komen beide nog voor, evenzo Nnd., b.v. *as se nu en guden ennen räden harren, so segt Hans* enz. Sch. Weichs. 2, 152, 4 (Holstein), *wie he wier 'ne wile rien is, kümmt he bie 'n water vorbie* ald. 356, 30 (Westfalen). Vgl. de aarzeling bij *verre varn* in 't Mhd. Paul 182 f.

§ 203. Bij de samenstellingen geldt ongeveer hetzelfde als bij die met *lopen*. Mndl. voorbeelden van het mutatief perfektum zijn: *dat hi buten es ghereden* Limb. 2, 1423 (zo nog in 't Z.; algemene taal: *naar buiten is gereden*), *ende was buten een deel gereden* ald. 5, 1663; *Triton, die in es gereden, sach* enz. Mndl. Fragm. 546, 348, vgl. *quam ingereden* (o.a. Mor. 35); *der edelre mannen die mede met den coninc gereden waren* Froissart 1, 301, 26; *in desen tyden ... so es Simpoel al om gereden ende heeft vermaent ende gebeden al dat hi verleesten can* Velth. 4, 14, 3, *so es die coninc om gereden ... te Irlant ward* ald. 2, 25, 2, (toen) *sijn die drie scepenen omme ghereden* ('weeromgereden') Brab. Y. 7, 11614, MW.; *die scaren die met hem ontreden waren* Alex. 5, 690, MW. [1]); *hi was oec soe veer voir van sinen volc gereden* ('vooruitgereden') Clerc 112, 26, *die voirhoede was ... voirgereden upten berch van Yperen* Froissart 1, 295, 19; *hi es daer ghereden voren wel een boghescote* Couchi 2, 2730; *die biscop ... was voirt na Grevenivgen gereden* Froissart 1, 409, 14; (m. opt. pt.) *ware imen dan enwech gereden* Lev. Lutg. 3, 3456, *dus sijn si enwech gereden* Flovent 443, *dat Franssoys ... wech na Gent gereden was* Froissart 1, 510, 34; vgl. ook *quam .. gereden na* Limb. 9, 714, *quam hem opghereden* Troyen hs. 20544, *quam .. toeghereden* ald. 12201.

Zeldzamer imperfektief, b.v. *dat dat graefscap van Vlaenderen nu Franckrijke is, omdat die coninc dair so doirgereden heeft, ende alle tlant hem in sinen handen gegeven hebben* Froissart 1, 372, 32. In Rek. v. Gent 1, 211 *van paerden die* (akk.) *der stede garsoene hebben ommeghereden* kan het vb. als trans. worden beschouwd.

In 't Nndl. is het imperfektief gebruik echter gewoon, b.v. *je hebt flink aangereden, doorgereden*; *de koning heeft de stad eens doorgereden, rondgereden*, 17ᵉ eeuw *die 't lieflijck Engeland heeft door en door g'reden* ('doorkruist') Starter 227, 167; *we hebben een straatje, een uurtje in 't bos omgereden*; *daar het nog vroeg was, hebben wij een heel eind omgereden* (NW.); *hij heeft maar toegereden*; *heb je niet gezien, hoe mooi hij achteruitgereden heeft?* (op schaatsen); *jaeren lang ao* ('had') *Willem an 'en stik denzelfden kant uutge-*

[1]) Slechts schijnbaar staat eens *ontriden* intr. met *hebben*, nl. *Achilles hebben sy ontreden* Troyen hs. 13993, maar uit het verband blijkt dat *ontriden* hier transitief is, vgl. 13969 vlgg., in 't biezonder 13973. Lees dus: *Ende brachten Hector ten orsse weder, Achilles hebben syt ontreden.*

rejen Sch. Weichs. 1, 106, 19 (Walcheren), enz., tegenover: *zo even is de wagen afgereden, ze zijn de helling afgereden; we zijn op onze tocht een beukelaan doorgereden, na verscheiden stroombeddingen en diepe gleuven ... doorgereden te zijn* v. Limburg Brouwer, Rom. W. 2, 140*a*; *hij is heen-, weggereden; hij is in 't donker misgereden; hij is me (achter)nagereden; we zijn omgereden, toegereden; we zijn samen opgereden, hij is het plein opgereden; hij is al teruggereden, weeromgereden; hij is uitgereden, deze kant uitgereden*, enz. enz. Zie NW.

Bij *dóórrijden* 'doorheenrijden', *ómrijden* 'rondrijden' is de grens weer niet scherp, maar *zijn* heeft zich uitgebreid. Op een plaats als deze: *als wy alle den berch Oreb hadden omme ghereden* Breidenb. 124*r*., 9 zou men tegenwoordig eerder het vb. subst. bezigen.

Het nu transitieve *iem. (achter)narijden* 'iem. achter de vodden zitten' enz. (NW. 9, 1559) had ongetwijfeld, als duratief, al *hebben* toen het nog intransitief was, vgl. *nalopen* § 198. Over *voorbijrijden* zie men Toevoegsels.

§ 204. † *varen*, † *gevaren* (dit uitsluitend perfektief).[1]) Hier vindt men over 't algemeen hetzelfde als bij *lopen* en *riden*, maar opmerking vereist het figuurlik gebruik.

Mutatief b.v. *soe waren sij soe verre gheuaren, dat* Serv. 2, 1394, *doe Pirrus danen was gevaren* Troyen var. 35029 (dgl. hs.), *alse Jhesus over dat water gevaren was* L. v. J. 69, 1, *waer sijn die claer ogen gevaren* L. o. H. 3449 (dgl. var. Tijdschr. 21, 223), *doen si en wege waren, es hi enen andren wech gevaren* Lorr. 1, 364, *there* ('hun zaak') *was ten besten gevaren* Limb. 5, 1730, *si twe waren te Romen ... ghevaren* Stoke 2, 1188, *Gyoet es thuys ghevaren* ald. 5, 673, *de grave was ghevaren* 7, 81, *met rouwen ... waren si ghevaren uten lande* 7, 830, *die waren .. totter hellen ghevaren* Blomm. Theoph. 1250, *nu merct dat hi harde verre van ons geuaren es* Limb. Serm. 339, 24, dgl. 340, 24, (*wij*) *sijn daer mede ghevaren bider stat van Vtrecht* Arch. v. Buren 432, 16, *noeyt en wist men wair hij gheuaren was* Marialeg. 2, 79, 11, *tguedt is vaeren ende coemen* Spreuken 3, enz. enz., in 't biezonder ook in de uitdrukking (*het*) *is gevaren* 'het is gegaan, gelopen, afgelopen', ook als presens 'het staat geschapen', b.v. *hier is nv wel geuaren* Rein. *f* 887 = *hets mi wel gheuaren* Rein. 903 (de eerste lezing is waarschijnlik ouder; in al geval zal er *nu*, niet *mi* hebben gestaan, vgl. Rein. 2, 927), *hier is ommer anders ghevaeren* Troyen hs. 22972, *hiers wel gevaren* Aiol-fr. 27, *hoe hier es gheveren* Limb. 2, 1682, *hoet es ghevaren met Lottrike* Tijdschr. 16, 297, 15, *hier is schandelic ghevaren* Hildeg. 26, 194, *soe ist qualie ghevaren* ald. 43, 29, dgl. Marialeg. 1, 18, 1, *hoe ist ghevaren?* Rein. 2, 2802, *Pieter ... vraechde hoe dair gevaren was* Froissart 1, 162, 32, dgl. 348, 2, MW. 2, 1787, 16[e] eeuw *hoe isser gevaren?* Trou m. bl. 254, 992; met volgende infinitief *ende es uut Cycile gevaren vechten* Sp. 1[5], 29, 5, *was Narcisus gevaren jagen* Rose 1366, naast *her Bouduwijn .. es rekeninge varen doen* Lev. Lutg. 3, 1810, *sint wi .. waren te Limborch varen jagen* Limb. 7, 325, dgl. Cass. 714 (zie § 62 vlgg.); vgl. eindelik *quam gevaren* e. dgl. (*passim*). Nndl. *hij is ter helle, ten hemel gevaren; we zijn van Amsterdam naar Utrecht gevaren, een boze geest was in hem gevaren*, enz.

Uitzondering: *sy hebben leuendich inder helle gheuaren onder die eerde* ('zij

[1]) v. DALE vermeldt nog *laten gevaren* 'op zijn beloop laten', 'laten lopen'; in NW. wordt het niet genoemd.

voeren levend ter helle' enz.) Breidenb. (a°. 1485) 123*v*., 30, waarvoor men zich wel niet op de oudere niet-mutatieve betekenis zal mogen beroepen; vgl. § 225.

§ 205. Voorbeelden van imperfektief gebruik: *Evax* .., *die heeft gevaren je seder dat hi sciet van Athenen* Limb. 4, 2100, *noch den tijt van thien jaren heeft Ulixes altoes ghevaren* MLoop 4, 1448; op de grens van een transitief vb.: *dat ic* .. *hebbe gevaren* ... *menegen ellendegen wech* Lorr. 5, 282, *alsic al hadde gevaren* Mor. 2750, vooral in de figuurlike betekenissen 'zich gedragen', 'het hebben' e. dgl.: *ic hebbe ghevaren als een sot* Troyen var. 15320, dgl. Limb. 3, 401, *dat wijf adde int hooft gevaren herde qualike lange wile* Franc. 8848, *hoe hebbedi gevaren sent dat gi van derre werelt schidt?* Lev. Lutg. 2, 4230, *minen hoghesten mannen* ... *daer heeft hi so ghevaren ieghen* Parth. 1687, *oec hebdi jeghen mi* (nl. zo) *ghevaren*, *dat ic u soude dienen met minen live* Limb. 2, 1842, *ghi hebt jeghen mi soe ghevaren*, *dat* enz. ald. 3, 766, *hoe dat Moriaen heeft gevaren doe* enz. Mor. 2345, (m. opt. pt.) *hoe hi hadde ghevaren an die vart* Wal. 8472, dgl. Mor. 2821, *dat si wel hadden ghevaren* Stoke 4, 1525, dgl. Hildeg. 116, 43, Rein. 2, 927, *hoe si hadden ghevaren* Floris 3110, dgl. 3785, Limb. 1, 2694; 2, 1156; 4, 1233, Madelg.-fr. 177, 154, Seven Vroed. 1101, MLoop 3, 1131; 4, 2004, Froissart 1, 74, 25, Marialeg. 1, 24, 22; 56, 19; 91, 14, *dat si* .. *qualick ende vulick hebben ghevaren* MLoop 3, 960, *soe hebben si ooc yammerlijc ghevaren* Hildeg. 82, 80, *dat ic al dus hebbe ghevaren* Esmor. 533, enz.; in eigenlike zin met een volgende infinitief: *nu hebbic om hare varen dolen* Floris 2817, dgl. 2318. Vgl. PAUL 183 f. over 't Ohd. en Mhd. Maar voorbeelden van niet-mutatief perfektief gebruik, zoals daar, heb ik in 't Mndl. niet aangetroffen.

In 't Nndl. in de eigenlike betekenis b.v. *ik heb tien jaar* (*op zee*) *gevaren*; *toen wij een week hadden gevaren*, *hadden wij nog geen land gezien*; *zoo as je weet*, *'à 'k nog nooit met de stomboot gevaere* Sch. Weichs. 1, 134, 20 (Walcheren), enz.

In de figuurlike betekenis 'het hebben' is, in de 15ᵉ eeuw schijnt het, vooral in ons land het hulpww. gewijzigd, b.v. *noeyt en heb ic ghehoert hoe sij ghevaren is* Marialeg. 2, 84, 2; 16ᵉ eeuw (Antw.) *hoe sijdij gevaren?* (hs. *gevagen*) Trou m. bl. 77, 487 (naast Vla. *hy qualic gheuaren heift* Everaert 9, 91, *hoe hi gevaren hadde* Maleg. Volksb. 25, 31); 17ᵉ eeuw *hoe ick al bin evaren* Starter 433, 323, *zoo wel bin ik 'er by gevaren* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 321, 231, *dat ik'er zoo hiel kwalijk niet me ben gevaren* Asselijn, Jan Klaaz. 452, vandaar ook Nndl. *ik ben kwalijk met hem gevaren* (v. DALE), *hoe ik in de Academie gevaren was* v. Limburg Brouwer, Rom. W. 2, 196*a*, terwijl aarzeling bestaat in *hij heeft er wel bij gevaren*, naast *is*. Ook in 't Zuidbrabants *ze zen der nie wel mee gevouren* Sch. Weichs. 1, 51, 27, maar in 't Wvla. nog altijd *hebben*, b.v. *ik heb gisteren aardig gevaren*, *vertel eens hoe gij daar aardig gevaren hebt*, *hij heeft zoo kwalijk gevaren in die onderneming* enz. (DE Bo 1242*a*), *hoe hy mè zyn nieuwen knecht èvaren het* Sch. Weichs. 1, 2, 10 (Fr. Vla.). Het is mogelik dat bij de vervanging van *hebben* door *zijn* de in § 204 genoemde uitdrukking *is gevaren* een rol heeft gespeeld, immers vooral in de 15ᵉ eeuw en later vielen nominatief en datief formeel vaak samen (zo kan men niet zien, of de konstruktie persoonlik of onpersoonlik is in deze beide voorbeelden van *is* bij DE Bo t.l.a.p.: *hoe is den wysen Salomon gevaeren?* F. v. D. WERVE, *hier mede esser veele qualijck*

gevaren A. BIJNS), maar een veranderde opvatting is ook buitendien mogelik, iets dergelijks als zich voordoet bij *het is goet gegaen* voor het oudere *het heeft g. g.* (§§ 224, 227): men kon, i. pl. van aan de werking zelf, gaan denken aan de gewijzigde toestand waarin iemand tengevolge daarvan geraakte. Zeker is dat wij het tegenwoordig zo voelen. In 't Hd. heeft men hetzelfde (PAUL 184): Mhd. *hebben*: *der hât wol gevarn* e. dgl., Nhd. *zijn*: *er ist damit übel gefahren* (18e en 19e eeuw), maar ongelukkig worden bij PAUL geen voorbeelden gegeven uit de 15e—17e eeuw. Ook in 't Fries vindt men nu *zijn*, b.v. *ho 't er* ('hoe dat hij') *by sin baes fearn wier* Hûsfrieun 12. 1, 28, 3.

Hoe het in 't Ndl. gegaan is met *heeft gevaren* 'heeft zich gedragen', is mij niet gebleken. In 't Nhd. vindt men bij *mitfahren* beide hulpww., *zijn* al bij LUTHER en SEBASTIAN FRANK (PAUL 183).

§ 206. Mutatieve samenstellingen zijn b.v. † *afvaren*: *hem was den helm doe afghevaeren* Troyen hs. 24756, NW.; † *bevaren* 'belanden': *waer dat hi was bevaren* Madelg.-fr. 197, 21, MW., NW. (adj. *bevaren* NW.); † *henenvaren* (*heenvaren*): *die vor u henen sijn gevaren ter feesten wert* Lev. Lutg. 3, 2516, NW.; † *invaren*: *ende siin alle in ghereren* Limb. 2, 1499, 17e eeuw *de ziekte is al te diep ingevaren* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 260, 81, nu *het schip is de haven ingevaren*, NW.; † (*t*)*jegenvaren* (*tegenvaren*): *ende is hem jeghen gheraren* Lsp. 1, 42, 94, *we zijn de koning tegengevaren*; † *navaren*: .. *van den stride es nagevaren* Mndl. Fragm. 539, 125; † *nedervaren*: *ende sijn voer Colen nederghevaren* ald. 254, 202, NW.; † *ontfaren* (*ontvaren*): *datsi hem dus zijn ontvaren* Brand. C 1822, MW., NW. (Ohd. *bin inpharen* enz. NOTKER); † *opvaren*: *die paep is op ghevaren van den bedde* Rein. 2, 1262, MW., NW.; *opwaertvaren*: (m. opt. pt.) *dat dat Zeusche here ware de Lecke opwaert ghevaren* Stoke 7, 349; † *övervaren*: *dat die bisscop .. in sijn scip was ghegaen ... ende ... daer mede was over gheraren* Marialeg. 1, 268, 8, MW., dgl. Nndl.; *tevaren*: *boven alle dandre sinne ... so was meest tevaren dat hoeren* Lev. Lutg. 2, 7432; † *uutvaren* (*uitvaren*) 'naar buiten varen' enz.: *dor hem sijn wi hute ghevaren* Brand. 1191; *vervaren*: *om dattie maen was vervaren* Alex. 3, 1198 (hs.), dgl. 1263. (m. opt. pt.) *hoer dochte dat die sonne ende alle dat lycht vander werlt vervaeren waer* Marialeg. 2, 232, 2 (Ohd. *fervaren ist* enz. NOTKER, vgl. ook *sint furi farane* OTFRID) [1]); † *vore op varen* (*vooropvaren*): *hi is vore op ghevaren ende heeft u die poirte gheopent* Ruusbr. 4, 116, 14 vlg.; † *vore*(*n*) *varen* (*voorvaren*): *sine yongren, die vore waren ghevaren* L. v. J. 101, 23, *want hare camerare huter stede voren gheraren was* Couchi 1, 147; † *vo*(*o*)*rtvaren*: *was daer die niemare vort gevaren* Limb. 5, 156, Nndl. *hoe zijnze voort gevaren* Vondel 1, 714, 1145; † *wedervâren*: *van enen drome die desen coninc wedervaren was* Froissart 1, 217, 2, Nndl. *hij verhaalde wat hem we*(*d*)*ervaren was* (dgl. Fri. *hwet my niis weärfearn is* Sch. Weichs. 3, 10, 17); † (*en*)*wechvaren* (*weg-*): *dat schep daer die yongren mede en wech ghevaren waren* L. v. J. 103, 23, dgl. Nndl.; vgl. voorts *aen ghevaren quam* e. dgl. Marialeg. 2, 173, 5, MW., *quam in gevaren* enz., *quam na gevaren* enz., *quam neder gevaren*, *quam om gevaren*, *quam opgevaren*, alle MW., *toe quamen ghevaren* Parth. 4400. Andere Nndl. composita als bij *lopen*.

---

[1]) Het adj. *vervaren* 'verdwaald' Breidenb. 145v., 23 zal wel bij *hem vervaren* behoren, vgl. blz. 172[1]. Zie ook § 59.

Ook *misváren* 'ontijdig bevallen' zal wel altijd met *zijn* verbonden wezen, vgl. Vroeg-Nwvla. *was een vrauwe misvaren van kinde* C. Vranx (a°. 1602), bij de Bo 702; evenzo hetzelfde ww. in de betekenis 'mislukken', 'ontijdig geboren worden', vgl. *een knechtken dat was misvaren en doot geboren* ald. en het adj. in *soo menig mis-varen* ('mislukt') *houwelijc* David, Toets-Steen (a°. 1607) 135, en in de betekenis 'verdwalen', waarvan ik geen voorbeelden heb (Mhd. *du bist misservarn* Paul 184).

Imperfektief waren daarentegen *misváren* 'zich misdragen', 'verkeerd handelen' (niet 'een verkeerde weg inslaan' e. dgl. MW. 4, 1752), b.v. *omdat sy so hebben misvaeren* (nl. hun gelijke doodgebeten) Troyen hs. 35871, MW.; 'kwalik varen', 'ongeluk ondervinden' (niet 'in zijn ongeluk lopen' e. dgl. MW. 4, 1753): *daer menich lant ende stede sere om heeft misvaren* Lsp. 3, 16, 77 (vgl. Ohd. *missefarin habe* enz. Notker); † *óm(me)varen*: (*ic*) *heb* ... *omghevaren menighe diverse stede* Mandev. (L) 2*a*, 17e eeuw: *de son had negenwerf haer hemel omgevaeren* Vondel 3, 315, 3; 17e eeuw *op- en afvaren*: *wie maer dertig jaren de werelt, met bescheyt, heeft op en af gevaren* Cats 2, 323*a*. Evenzo Mhd. *missevarn* 'zich misdragen'.

Van de Nndl. duratieve samenstellingen geldt over 't algemeen hetzelfde als bij *lopen*. Opmerking verdient echter *uitvaren* (*tegen*), dat van 'karakter' veranderd schijnt te zijn, tenminste Burgerh. 476 staat het mutatief: (m. opt. pt.) *Luter zelf zou niet meer uitgevaren zyn* ... *als ik*, dus synoniem met *uitvallen tegen iem.*, terwijl we het tegenwoordig niet-mutatief bezigen: *hij heeft* (*een kwartier lang*) *tegen haar uitgevaren*. De begripswijziging kan geen verbazing wekken, en op zichzelf is het waarschijnliker dat *hij voer tegen haar uit* oorspronkelik perfektief en mutatief was, dan omgekeerd. Evenzo staat het vermoedelik met Nndl. *op, tegen iets invaren*, 'opkomen, zich verzetten (tegen)', met *hebben*, z. NW. 6, 2105. Vgl. *afgaan* § 230.

Zonderling is *heeft weder gevaren ten hemel* Oefen. (a°. 1498) 17, maar zie op (*neder*)*dalen* § 189.

§ 207. *wallen* 'zwerven', zie Paul 185. Tot dusver heb ik niets bruikbaars gevonden dan *die Grieken quamen toe ghewallet* Alex. 5, 128, waar het partic. mutatief is.

† *wandelen* en † *wanderen*, het laatste nu uitgestorven. In 't Mndl. staat de oudere, imperfektieve betekenis nog sterk op de voorgrond, vandaar bijna altijd *hebben*. Het eerste vb. heb ik zelfs in 't geheel niet met *zijn* aangetroffen, maar dat het toch al in de 13e eeuw mutatief gebruikt werd, blijkt uit *quamic* .. *gewandelt* Lev. Lutg. 2, 11975: bij het niet-mutatieve vb. zou alleen *quamic* .. *wandelen* mogelik zijn geweest. Over het Hd. Paul 185 f.

Voorbeelden van het imperfektief gebruik zijn: *hy had ghewandelt menighen dach in die snee* Troyen hs. 5186, *ghi hebt gewandelt in menege stad* Limb. 11, 152, *ghi hebt gewandelt* ... *in dese stad* 213, *dat ic alsoe menich jaer hebbe ghewandelt hier ende daer* Lansel. v. D. 582, dgl. 651, *ic hebben ghesien* .. *ende met hem ghewandelt* Marialeg. 2, 155, 18, dgl. 160, 26 (andere redaktie); — *die quade weghe die wy ghewandert hebben* Stemmen 47, 33, *als dese goede pelgrym aldus langhe ghewandert hadde ende sijn devocie ghehantiert* Marialeg. 1, 382, 6 vlg., *ic heb mit hem gewandert veel weghen* 2, 218, 31 (zelfde verhaal als boven), op de grens tussen transitief en intransitief gebruik *als ic die veertich mijlen ghewandert hadde* Bienb. 31*a*, 1. Evenzo in 't Nndl., b.v. in de Statenb. *op al den wegh, dien gy gewandelt hebt* Deuter. 1, 31, *gelijck als hy voor uw aengesichte gewandelt heeft* 1

Kon. 3, 6, dgl. Jez. 38, 3, *hebt gy in het onderste des afgronts gewandelt?* Job 38, 16, *een yegelick die in sijn oprechtigheyt gewandelt heeft* Jez. 57, 2, tegenwoordig: *ik heb vandaag drie uur gewandeld, we hebben in de tuin gewandeld,* enz.

Mutatief: *ende bin mit hem ghewandert in vremden landen* ('naar vreemde landen') *buten weten van minen ouders* Marialeg. 2, 32, 32, *ick hoerde dat si corteliken hier nae totten here gewandert was* Bienb. 13c, 32 vlg. Vaker in 't Nndl., b.v. *toen ik geen rijtuig vond, ben ik maar naar huis gewandeld; we zijn naar Haren gewandeld,* vgl. *lopen.*

In samenstelling imperfektief b.v. in *doe Alexander meest omme gewandert hadde al aertric ende besien* Proza-Alex. 29, 683 (vgl. ook de varr., waarvan één: *omme ghewandelt hadde*); 17e eeuw *al ben ick mær en bloet, en heb noch weynige perdeeltjes deur ewangdelt* Huygens, Tryntje Corn. 4², 92; 18e eeuw *na de Plaats doorgewandelt en op zyn oud Vaderlands afscheid genomen te hebben* Burgerh. 714.

Mutatief is *verwandelen* 'veranderen', b.v. *daer was hem sine verwe .. verwandelde also seere* Brand. 986 (Hulth. hs. enigszins anders), *want hof es verwandelt al* Stoke 6, 1134, *aldus is dat boertelike spel verwandelt in enen bloedigen strijt* Clerc 86, 21, maar het intr. perfektum is niet altoos te onderscheiden van het passieve, daar het vb. ook transitief is. Andere oudere mutatieve voorbeelden zijn: 17e eeuw *doen sy 't ghedaen hadden, zijn zy voort ghewandert* v. Moerkerken 63, 119 (omstr. 1606), 18e eeuw *dat hy het goed voorbeeld uwes ... Vaders wel is naar gewandelt* Burgerh. 640. Verder in 't Nndl. als bij *lopen,* zie NW. en vgl. in 't biezonder bij *ómwandelen* de volgende voorbeelden (zie ald.): *na dat ik met Koo den Buitenkant had omgewandeld, om eens te zien, hoe het met het ijs was* Loosjes, Bronkhorst 1, 202, *naauwlijks hadden wij een uur omgewandeld, of wij zagen den waardigen man terug komen* Wildsch. 5, 359, *dáár hadden deze edele mannen ... als Vorsten omgewandeld* v. d. Palm, Sal. 1, 240, *daartoe heeft hij onder de menschen omgewandeld* dez., Leerr. 3, 8. *Bewandelt* enz. § 59. Transitief is van oudsher † *om(me)wándelen,* zie MW. (NW.).

§ 208. † *waden.* De imperfektieve betekenis heeft zeker ook in 't Mndl. bestaan, evenals in 't Mhd. en Nndl., vgl. Paul 187; [1]) veel meer gewoon was en is echter de perfektief-mutatieve, b.v. *tsweert esser .. toten tanden dore gewaden* Grimb. 2, 3110, *wye soe verre is inden gracht of ghewaden is mitter haest, dat hem tander lant is naest* Hildeg. 34, 137 [2]); met *óver-*: *dat hij soo vollijck overghewaden was* Vaderb. 89c, vgl. voorts *quam (cam) ghewaden* Praet 291, 4267, *ingewaden quam* Lev. Lutg. 3, 5275, *comt gewaden .. toe* ald. 5404, *quam .. gewaden ut* 1430; Nndl. *hij is door de rivier gewaad.* Imperfektief: *we hebben in 't meer gewaad.* Transitief † *dorewáden* (*door-*), zie MW.

† *scriden* (*schrijden*), *gescriden.* Van het imperfektief perfektum heb ik geen ander voorbeeld gevonden dan het op de grens van 't transitief staande *Pennerare in corter wilen hadde gescreden die VII milen* Ferg. 4038. Overigens alleen mutatief, b.v. *een ander* (*ors*) ..., *daer hi boven es gescreden* ('waar hij schrijlings op ging zitten') Lorr. 2, 545, *als die ridder vanden*

---

[1]) Oe. *gewaden hæfde* Beow. 220 (Paul 187) kan men óf als niet-mutatief perfektief, óf als transitief ('door *wadan* bereikt') beschouwen. In al geval hoort het bij *gewadan.*

[2]) Het tweede *is* ontbreekt in hs. B, wat voor ons evenwel geen verschil maakt.

perde ghescreden was Tijdschr. 25, 131, 34, vgl. ook *die rese quam na ons gescreden* Ferg. 3664, dgl. Huge v. Bord. Tijdschr. 17, 92, 10. PAUL heeft in 't Mhd. alleen mutatieve voorbeelden aangetroffen.

In 't Nndl. is mij niet anders dan een mutatief perfektum bekend, b.v. *hij is statig naar het graf geschreden, over de sloot geschreden*, ofschoon de Wdbb. ook *heeft geschreden* opgeven. Dgl. *hij is op mij toegeschreden, is voortgeschreden.*

Nndl. *schrikken* (= *scricken*). Zie § 260.

§ 209. † *stappen* (Wvla. † *steppen*). Mndl. voorbeelden ontbreken, maar mutatief 16^e eeuw: *wye wiste dat ghy my waert ghestept by?* Everaert 30, 193. In de tegenwoordige taal komen beide opvattingen voor. Mutatief b.v. *hij is over de streep gestapt, hij is van de bank (af)gestapt, we zijn naar de dokter (toe)gestapt*; in samenstellingen: *waar is hij afgestapt? hij is er juist op afgestapt, hij is achteruitgestapt, hij is over de bezwaren heengestapt, het portier .. waaruit reeds twee of drie passagiers hem waren nagestapt* Kl. Zevenst. 1, 206, *in Utrecht zijn ze overgestapt, uitgestapt, hij is de drempel overgestapt* [1]) enz., als bij *lopen*. Duratief b.v. *we hebben flink gestapt, het paard heeft eerst een eind gestapt, we hebben een half uur gestapt* (b.v. op een paard; subjektsverwisseling), evenzo gewestelik in de betekenis 'trappen (op)': *wə hewwədərɔ̀ppəstapt* BOEKENOOGEN LXXVIII; in samenstellingen b.v. *het ventje heeft flink aangestapt, doorgestapt, meegestapt; we hebben wat om-, rondgestapt* enz. Voorts *hij is komen aanstappen.*

Transitief zijn o.a. *afstappen* (een paard, iemand), *overstáppen* (ook met *zich*), beide met *hebben*, zie NW.

† *draven.* In 't Nndl. als *rijden* en *stappen*, b.v. imperfektief *het paard komt niet in aanmerking voor de prijs, omdat het gedraafd heeft; hij heeft achter het rijtuig aangedraafd* e. dgl.; mutatief: *het paard is naar stal gedraafd.* Mndl. voorbeelden van het perfektum heb ik niet.

walop(p)eren, walloppen, Nndl. *galopperen.* Het enige Mndl. voorbeeld van het perfektum is *daer was hi gewalloppet* ('in galop aangekomen') *schire* Lev. Lutg. 2, 12591, mutatief, evenals Nndl. *het paard is naar huis gegaloppeerd* enz. Men mag aannemen dat in 't Mndl. ook een duratief perfektum (met *hebben*) in gebruik was, gelijk in Nndl. *het paard heeft best gegaloppeerd, we hebben op die zandweg heerlik gegaloppeerd, heb je al gegaloppeerd?* (in de rijschool). Vgl. *draven, stappen, rijden.*

Nndl. *kuieren* wordt behandeld als *wandelen* (§ 207), b.v. duratief *ik heb een eindje gekuierd, om-, rondgekuierd*, mutatief *ik ben naar het Boschhuis gekuierd.* Daargelaten of het ontstaan is uit *cuderen* 'sukkelen' (MW. 3, 2194 vlg.), de vorm wijst in al geval, evenals bij *wandelen, wanderen, sukkelen, slenteren* e. dgl., op de hogere ouderdom van de imperfektieve betekenis. Vgl. Fries *de kop in geboa teleppel hienen sa lang mei dat swiete goed by de froulju in de manlju beide yn it roun kuyere, dat se al 'n moai luftich sin hienen* B. H. Bloemlez. 3, 13, 81.

Nndl. *marsjeren* (*marcheeren*) als *wandelen*: imperfektief *de soldaten hebben drie uur gemarsjeerd, jelui hebben goed gemarsjeerd*, mutatief *het leger is in*

---

[1]) NW. 11, 2052 wordt *óverstappen* in deze zin bedrijvend genoemd, terwijl b.v. *óverklimmen* ald. 1789 onzijdig heet, ofschoon de twee volkomen gelijkstaan. Ik voel meer voor de laatste benaming.

een dag van A. naar B. gemarsjeerd, hij is afgemarsjeerd, dgl. met *in-*, *op-* (NW. 6, 1803; 11, 1037) enz.

† *spazieren* (*spanceren*), nu verouderd. Mndl. *doe die wel gerakde man daer over hadde lange gnoch gespacieert* Lev. Lutg. 3, 316, dgl. 454, duidelik imperfektief. Of het vb. ook mutatief gebezigd werd, is mij niet gebleken; Nhd. *spazieren* heeft *zijn* (PAUL 186), maar dat bewijst niets, en MW. geeft geen voorbeelden.

§ 210. † *swemmen*. In 't Nndl. gedraagt dit vb. zich geheel en al als *lopen*, b.v. imperfektief *heb je wel eens in stromend water gezwommen? ik heb vandaag nog niet gezwommen*; *we hadden een half uur gezwommen, toen de boot ons oppikte*; mutatief *hij is over de rivier gezwommen, hij is erheen gezwommen, hij is in tien minuten van hier tot gindse boei gezwommen*. Zo is het ook in 't oudere Nhd., en zo was het zeker ook in 't Mndl., waar ik alleen, als bewijsplaats voor het mutatief, vind: *comen* (inf.) *gheswommen* Limb. 6, 1661.

Samenstellingen als bij *lopen*, b.v. Nndl. imperfektief *ik heb in 't bassin rondgezwommen, de vis heeft in 't aquarium omgezwommen, ik heb hem een kwartier (achter)nagezwommen*, NW., enz.; mutatief *hij is de sluis doorgezwommen, ik ben hem nagezwommen, hij was de Waal overgezwommen*; *hij is de rivier af-, opgezwommen tot Vianen*, NW., enz.; voorts *hij is haastig komen aanzwemmen*. Daarmee stemt overeen Mndl. *doe die twee deel oever ghezwommen waren* Proza-Alex. 117, 26. Men vindt echter ook *hebben*: *ghi hebt ... menech water overgheswommen* Alex. 7, 1870, *die havene mijn, die du ... over hebs ghezwommen* MLoop 2, 246, waarbij de beweging op de voorgrond schijnt te treden, vgl. de voorbeelden van *óverclimmen* met *hebben* § 194, tegenover het klaarblijkelik mutatieve gebruik van *óvervliegen* in het voorbeeld § 213. Dgl. bij Nndl. *dóórzwemmen*: *van dien Mars, die ... diepe stroomen* (*heeft*) *doorgeswommen* Vondel 2, 669, 43.

† *slupen* (*sluipen*). In 't Mndl. vind ik alleen een mutatief perfektum (vgl. Ohd. *bin gesloffan* WILLIR.), b.v. *die in haghen waren gheslopen* Sp. (MW. 7, 1315), *hi esser in gheslopen* Lippijn 52, *die jaren sijn al thants gheslopen* Hildeg. 40, 41, vgl. ook *quam ... gheslopen* Lev. Lutg. 2, 3187, dgl. 5136, MW., *laghen gheslopen* Brab. Y. 2, 3760; vaker bij † *ontslupen*: *van daer es hi ontslopen in Oestvrieslant* Stoke 2, 1283, MW. Ook tegenwoordig is bij het simpleks mutatieve betekenis het gewone, b.v. *hij is op zijn tenen naar het huis geslopen, hij was stilletjes uit de kamer geslopen*, evenzo bij de meeste composita, als *in-*, *ont-*, *uit-*, *voort-*, *wegsluipen*, zie gedeeltelik NW.

Maar het vb. heeft (en had ongetwijfeld in 't Mndl.) ook een duratief perfektum, met *hebben*, b.v. *er heeft de hele avond een man om ons huis geslopen*, vooral in samenstellingen als *om-* en *rondsluipen*, b.v. *een bende dieven heeft al enige tijd in die streek om-, rondgeslopen* (NW. 10, 538), in enigszins andere betekenis ('om .. heensluipen'): *nadat de dieven eerst een paar maal het huis hadden om-, rondgeslopen, gingen zij over tot inbreken* (ald.) naast mutatief *pas was de dief de tuinmuur omgeslopen* ('sluipende om de tuinmuur heengeraakt'), *of hij werd betrapt* (ald.). Zo vindt men ook bij *nasluipen* beide, evenals bij *nalopen* (§ 198), maar het normale is *zijn* (ingressief), zie NW.

Nndl. *sluiken*, nu imperfektief, vandaar met *hebben*, in de betekenissen 'belasting ontduiken', 'smokkelen' (ook trans.), 'zich schuilhouden' (v. DALE), maar mutatief in samenstelling bij VONDEL: *de goe gheleghentheyd en tijdt is wegh gheslooken* 1, 603, 18.

§ 211. † *drupen* (*druipen*), Nndl. *druppen*, id. *druppelen*. Mndl. voorbeelden van het perfektum ontbreken. In 't Nndl. is het partic. gewoonlik mutatief, b.v. 16[e] eeuw (m. opt. pt.) *hi siet al waer hi van der galghen ghedropen* ('hij heeft een schurkachtig voorkomen') SERVILIUS (a°. 1545) bij STOETT, Spreekw. n°. 487; 17[e] eeuw *dat ick hebb' ghenooten is van jou kar niet ghedropen* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 71, 220, *de schoonste van de peeren .. is van den boom gedropen* ('gevallen') CATS, bij OUDEMANS 2, 162; tegenwoordig: *hij is van de galg gedropen, hij ziet eruit alsof hij van de galg gedropen was* (*is*); *de olie is van de hanglamp op het papier gedropen, gedrupt, gedruppeld; hij is gedropen* (bij een eksamen), *hij is door de ben gedropen*. Zelden imperfektief, b.v. 17[e] eeuw: *hoe heeft dit bloed zoo lang op uwen kop gedropen!* Vondel 3, 662, 375, *mijn Nederland heeft lang gedropen van den bloede* ald. 2, 624, 766; tegenwoordig: *het heeft niet geregend, enkel een beetje gedrupt, gedruppeld; de lamp heeft gedropen, gedrupt; ik heb gedropen van 't nat, toen ik thuiskwam.* Bij subjektsverwisseling is van een beweging van 't subjekt evenmin sprake als bij Mndl. *eist dat de oere langhe heeft gheloepen*, Nndl. *de kraan heeft gelopen* (§ 196) e. dgl. [1])

Samenstellingen meestal mutatief, b.v. *het zweet is hem van 't gezicht afgedropen, hij is* (*stilletjes*) *afgedropen*, NW., *de regen die van de bladeren was afgedruppeld* (*-gedrupt*), evenzo *is uitgedruppeld* ('druipend te voorschijn gekomen'), *weggedruppeld* enz. Maar *het heeft uitgedruppeld* ('druppelt niet meer'), zie § 114. Vgl. PAUL 189.

Nndl. *sijpelen* komt uitsluitend mutatief voor, b.v. *het water is door de wand gesijpeld*, evenzo *het vocht is doorgesijpeld*.

Van † *sipen* (17[e] eeuw *zijpen*) vind ik alleen, mutatief: *daert door gezepen sal zijn* Receptenb. [1] (16[e] eeuw) 18. [2])

† *stromen*. Geen Mndl. voorbeelden zijn beschikbaar. In 't Nndl. gaat het vb. als *vloeien*, b.v. *al het water is in, uit de vergaarbak gestroomd*, maar *water, zoo zuiver en klaar, als er ooit had gestroomd tusschen Rheims en Boulogne* v. Zeggelen, Dichtw. 2, 254, *de goede gaven hebben de hele dag gestroomd*, ook onpersoonlik *het heeft gestroomd* ('gestortregend'), *het heeft geschenken gestroomd.*

† *vlieten* (ook *gevlieten*), nu buiten de dichtertaal niet meer gebruikelik, gedroeg zich in de ME. vermoedelik als *lopen* en *rinnen* (§ 196—200). Mutatief b.v. *die sile es van der Gotheit gevloten* Limb. Serm. 230, 17, dgl. 240,

[1]) In de uitdrukkingen *hij is van de galg gedropen, hij ziet eruit alsof hij van de galg gedropen was* (*is*) gaat VERDAM, MW. 2, 445 van de betekenis '(af)hangen' uit, wat blijkens het hulpww., dat al in de 16[e] eeuw *zijn* was, ongeoorloofd is. Trouwens ook in het enige daar gegeven Mndl. voorbeeld *men sietse van der galgen drupen* lijkt mij die betekenis hoogst twijfelachtig, al was het alleen om *van* (tegenover *an der galgen hangen*). Bij de t.a.p. genoemde ww. Mnd. (Oostfri.) *drupen* (dat wel niet aan Oijsl. *drupa* zw. vb. zal beantwoorden) en Oofri. *drupa* is de betekenis 'afhangen' beperkt tot ledematen en te verklaren als Ndl. *vallend* 'neerhangend' in *een vallend oog*, vgl. ook Nnd. (Oostfri.) *he drupd mit beide foten* t. DOORNK. KOOLMAN 1. 348 (subjektsverwisseling), en voor de Nndl. uitdrukkingen en de Mndl. plaats voldoet 'vallen' aan alle vereisten. Vgl. ten overvloede Fri. *hy sjucht er ut oft er fen 'e galge fallen is* Fri. Wdb., Nhd. *er sieht aus, als wär' er vom galgen gefallen* STOETT, Spreekw. n°. 487.

[2]) Terloops zij opgemerkt dat blijkens de overeenstemming tussen de hss. *a* en *f* (vgl. ook *b*) JONCKBLOET's gissing *seep* voor *liep* Rein. 895 onjuist is, en dus deze plaats in MW. onder *sipen* en **nedersipen* moet worden geschrapt.

2; 309, 5, *dar alle gutheit af gevloten es* 311, 23, *dat honeg ... dats geuloten dor al die werelt* 339, 5, e. dgl., *daer hi ter zeewairt is ghevloten* MLoop 1, 3004, evenzo in samenstelling: *sin scone anschin ... es beuloten metter onreinre Juden speikeltren* Limb. Serm. 485, 29 (passief?), *die godlike persone die sijn in ghevloten in enicheit* Ruusbr. 4, 223, 1, *min bluet es mi ontfloten* Limb. Serm. 407, 11, MW., *dit fundament ... es ons toegevloten* Ruusbr. 1, 6, 7, *daer alle goet uutghevloten* (of *uut ghevloten*?) *is* ald. 4, 244, 16, vgl. voorts *comt ghevloten* enz. Esmor. 403, Lev. Lutg. 3, 365 e.e., *quam .. in gevloten* ald. 2, 2567, *comen ... toe gevloten* 3, 2491, adj. *vervloten* (*op, in*) 2, 6411. 6986. [1]) Van het duratieve perfektum heb ik geen voorbeelden gevonden (*overvlíeten* is trans., zie MW. 5, 2329), ofschoon het zeker wel in gebruik is geweest, vgl. Nhd. *fliessen* bij PAUL 189 en Ndl. † *vloeyen*.

Ook in 't Nndl. is het mutatief overheersend, en de Wdbb. geven alleen *is gevloten* op, maar in NW. 10, 717 wordt bij *ómvlieten* een imperfektief perfektum met *hebben* aangenomen in (ongelukkig gemáákte) zinnen als *niet altijd heeft het bloed zoo kalm in mijn aderen omgevloten*, waar ook *gevloten* zou kunnen staan. Mutatief is o.a. ook Nndl. *afvlieten* (NW.).

§ 212. † *vloeyen* heeft beide perfecta. Mndl. mutatief in *si* (de mirre nl.) *es gevloyt* ('vloeibaar geworden', vgl. Oe. *flōwan*, Me. *flowen*) *overmids cracht ende hitte der sonnen ..., ende si es oec ghevloyt* ('gevloeid') *overmids quetsure des boems* Ruusbr. 1, 245, 5 vlg., *die steen .. wt welcke veel waters ghevloeyet is* Breidenb. 114*r*., 15 en in de onpersoonlike uitdrukking *mettien waest hoge gevloeit* 'toen was het vloed (geworden)' Floris 1743 (vgl. Ne. *the waters .. were fowed eighteene cubites above their woonted compasse* Heywood, Gunaik. 4, 182, a°. 1624; later met *hebben* voor *zijn*: *before the Tide had flown or risen so high* Labelye, Short Acc. Piers Westm. Bridge 34, a°. 1739, beide NED. 4. 1, 352*a*), vgl. ook bij *ebben* § 271 en *gevloeit comen* STOETT § 262 (MAERLANT). Nndl. *er is water uit de pijp gevloeid; het water is in de polder, over de velden gevloeid*, e. dgl.

Mndl. imperfektief: *Rogata ... adde twintich jaer met bloede gevloeit* Franc. 9914 (subjektsverwisseling), *ene vrouwe .. die van den bloede seven jaer adde gevloeit* ald. 9943, *wy lesen dat in die passie alle beide* (nl. bloed en water) *wt die ghebenedide zijde ons heren ihesu cristi gheuloeyet heefft* Breidenb. 91*v*., 24, *wt hoer maechdelike leden heefft ghevloeyet olye, heilsaem teghen alle crancheit* ald. 116*r*., 25. Nndl. *hier heeft bloed gevloeid.*

Evenzo in samenstellingen, b.v. mutatief Vroeg-Nndl. *hem zijn 2 huysen ofgevloyt* Inform. (a°. 1514) 531, 22, Nndl. *het water is afgevloeid; die hoir land mitten walen bevloit geweest hevet* Mieris 2, 281*a* (a°. 1322; passief?); Nndl. *de polder is ingevloeid*; id. *dat zijn hart en 't haar' in een gevloeid was voor 't altaar* Tollens 10, 148; id. (een) *paradijs ..., waar Gods gunst is*

[1]) Weliswaar schijnt dit adj. in vs. 6986 een wijziging van het op zichzelf staande *vervleten* (van **hem vervliten*) te zijn (zie VERDAM, Tijdschr. 18, 53 vlgg., waar ten onrechte de pl. imp. *vlit v* Limb. Serm. 420, 1 als een tweede spoor van de sterke vervoeging van *vliten* 'bevlijtigen' wordt beschouwd, vgl. de sing. imp. *vlite di* 232, 26), maar het veronderstelt toch het bestaan van een gelijkluidend adj. bij *vervlieten*. De vervanging van *vervleten* door *vervloten* kan slechts aan de door VERDAM aangewezen soortgelijke betekenis liggen, want **vervliten* en *vervlieten* hadden geen enkele vorm gemeen (de gelijke spellingen t.a.p. bewijzen niets). Zie de opmerking van FRANCK over Mndl. *isen* voor *eisen* enz. Tijdschr. 29, 273.

neergevloeid ald. 6, 154; id. *tranen zijn haar oog ontvloeid*; id. *de rivier is overgevloeid*; id. *wat is daaruit voortgevloeid?* id. *het water is weggevloeid*; vgl. ook Mndl. *cam ... toe gevloeit* Franc. 7840; maar imperfektief *hij heeft altijd overgevloeid van dankbaarheid.*

§ 213. † *vliegen, gevliegen.* Geheel volgens de regel, als *lopen* e. dgl.

Mutatief: (de jonge feniks) *es danne ghevloghen* Nat. Bl. 3, 1361, *daer ene duve uut es gevlogen* Sp. 2[6], 72, 60, *sijs ter rasten wert gevlogen* Lev. Lutg. 3, 4076, *so lange .. dattie niemare was gevlogen, ende ment seide openbare* Floris 358, enz., vgl. *quam ghevloghen* Troyen hs. 40252, Nndl. *de vogel is in 't net gevlogen, ik was van mijn stoel gevlogen, het schip is in de lucht gevlogen*, enz.

Imperfektief: (m. opt. pt.) *ende dochte die coninc doe dat desen valk genoech gevlogen ... hadde* Froissart 1, 219, 24, *doe sij dair ... lanch genoech ... over gevlogen hadde* ald. 327, 29, *men en siet niet slach noch spoor daer hi ghevloghen heret* Con. Somme[2] 316, 13; 16[e] eeuw: *al heb ick somtyts mitten ulen ghevloghen ende heb den vreemden tuyt ghesoghen* Tijdschr. 21, 109; 17[e] eeuw: *ik heb noch gustre nacht evlogen as ien kray* ('rondgevlogen in de gedaante van een kraai') v. Moerkerken, Kluchtsp. 184, 126; tegenwoordig: *de vlinder heeft al lang om de kaars gevlogen*; *het ging heerlik hard: we hebben gevlogen*; *Wilbur Wright had gevlogen, zo vertelde men.*

De samenstellingen zijn weer meest mutatief, b.v. *dat hy* (nl. de helm) *hem veer is afghevloghen* Troyen hs. 19595, Nndl. *de hond was op hem afgevlogen*, id. *die flucx is aengevlogen* Vondel 1, 723, 1439 (nu *is komen aanvliegen*); id. *'k ben de monsters nagevlogen* de Génestet 1, 154; *doe hem dit woert was ontvlogen* Floris 2302 (vaak niet te scheiden van het perfektum van *ontvlien*); *van eere Godes brut die ... tin paradise wert ... es opgevlogen* Lev. Lutg. 3, 1967; *si en rustet niet, eer si alle dinc overghevloghen es* Mande Bijl. 38, 39; (16[e] eeuw) *die devocie es oec al vervloghen* Mar. v. N. 608; *so sijn si weder wech gevlogen* Lev. Lutg. 2, 13776, *so was die sant enwech gevlogen* ald. 3, 1397; vgl. ook *comen utgevlogen* Limb. 10, 1027.

Bij Everaert ook wel *hebben*: *noynt en hebben ons twisteghe woorden ontvloghen zeere* 2, 396, naast *waer by hu alle duechden zyn ontvloghen* 3, 594, vgl. *ontgliden* § 194; het eerste is misschien duratief (iteratief) bedoeld. Anders: (de postduif) *niet als bedroghen sneift ter plaetsen daer zou* ('zij') *eerst vut ghevloghen heift* ald. 21, 517, misschien niet-mutatief, aktief, en *daer heb ick eerst om honigh uytgevlogen* Vondel 3, 148, 9, hetzij evenzo, hetzij een gewoonte te kennen gevende. Nu in de algemene taal overal *zijn.*

Imperfektief: *men en siet niet slach noch spoor daer hi hene vloghen heret* Con. Somme[2] 316 var. (vgl. boven), Nndl. *de vogel heeft ons uren nagevlogen* (nu transitief geworden), voorts Nndl. o.a. bij *dóórvliegen, me(d)evliegen, ómvliegen* (naast het mutatief) enz., zie gedeeltelik NW.

Bij *aanvliegen* 'aanvallen', dat oorspronkelik, gelijk het evenzo gevormde *aanvallen* (§ 192), mutatief was (Mndl. voorbeelden ontbreken, maar vgl. *het*, d.i. het dier, *quam haer schrickelijck van achter aengevlogen* Vondel 3, 853, 1293), is die opvatting bewaard in *op iem. aanvliegen*, vandaar *de hond is op hem aangevlogen*. Van *iem. aanvliegen* geldt (afgescheiden van het hier in deze betekenis onbekende absoluut gebruik) hetzelfde als bij *aanvallen*, b.v. *de hond heeft hem aangevlogen* (nu transitief), *de nikker .., die haar zoo ruw had aangevlogen* v. Zeggelen, Dichtw. 2, 163.

Transitief zijn b.v. Nndl. *afvliegen* 'vliegende afleggen' NW., *overvliegen*: *een savel ... hadde die heyde altemale overvlogen* Limb. 10, 55.

§ 214. † *sneven*, *snevelen*, † *snovelen* (*sneuvelen*) 'wankelen', 'struikelen', 'strompelen', 'vallen', 'dwalen', 'zondigen', vgl. Mnd. *snaven*, *sneven*, *snoven*, *snavelen*, *snovelen*, Mhd. *snaben*, *sneben*.

In 't Mndl. is het perfektum gewoonlik duratief, met *hebben*, b.v. *dien erminc* (hs. 'co') *vernoit sijn leven, alse hi hevet ghesneven* Alex. 6, 994, *hoe node ic ie hebbe ghesnevet* Hadew. Lied. 43, 100, *dat wi gesnevet hebben sware ende oc mesgrepen iegen u sere utermaten* Lev. Lutg. 2, 4758, *alse Theophilus hevet ghelevet dit leven, daer hi in sere hevet* (hs. *snevet*) *beide ghesnevet ende ghedoelt* Theoph. 673, *dies willic gherne bate ontfaen dattu* (VERDAM wil *dies du*, onnodig) *jeghen mi heves ghesneven* ald. 1133, *die soe sere hadde ghesneven* 1448, *dat ic di troest moet gheven daer du af hebts ghesneven* 1232*b* (hs.), *Heere, al heb ic ghesneft, wilt mijns ontfaermen* Vad. Mus. 5, 319, 3, 10, *die alsoe langhe hadde ghesneeft, dese tale dochte haer wesen wonder* Beatr. 615, *alse die mensche al hevet ghelevet ende dicken in sonden ghesnevet* (VERDAM, voor *ghesuevet* in de uitg.) Cracht d. Mane 457 (= Mndl. Fragm. 233, 457), *hebben si also ghesnevelt, dat si vielen?* Hs. 75 Rom. 11, 11, dgl. Mnd. *dat se dat marken, wur de olden helben gesnavet, dat se dar nicht en vallen* Helmst. Kroneke p. 28 (SCH.-LÜBBEN 4, 270) en Mhd. *manig furst hât gesnabt dem ze sêre stuont sîn muot nâch ander leute guot* Otacher's Rijmkron. 260ᵇ (LEXER 2, 1022).

sneve(le)n betekent hier overal 'struikelen' in zedelike zin, 'dwalen', 'zondigen'; voorbeelden van het perf. in de eigenlike betekenis 'wankelen', 'een struikelbeweging maken' heb ik niet, maar ook in dat geval moet *heeft gesneven*, *-sneeft* hebben bestaan, zie beneden *struikelen*. Het vb. komt echter ook mutatief voor, b.v. *datter Godes karen ontfarmde van din moederbaren, dat hi so harde was gesnevet* Lev. Lutg. 3, 3025, *om dat hi die glorie hevet daer si uut sijn gesnevet* Lucid. 707, (m. opt. pt.) *waer hi niet gesneeft ..., sone hadde gheen loen ontfaen mit sinen gewerke in den paradise* ald. 1033, *dus benic in dese pine ghesneeft* Tijdschr. 20, 253, 23, *al te haest is hi ghesneeft die hem aen een riet wil houwen* Sp. d. J. 253. Hier is de betekenis overal '(door struikelen of anderszins) ten val komen, komen te vallen', hetzij in eigenlike of oneigenlike zin.

In de tegenwoordige taal beduiden de vba alleen 'neervallen in de strijd', 'op het slagveld sterven': *hij is voor zijn vaderland gesneefd* (dichterlik), *dertigduizend man waren gesneuveld*; in de 17ᵉ eeuw vindt men nog: *zydy van een rotz gesneuvelt op een steen* Vondel 1, 735, 1820, e. dgl.; alles zuiver mutatief. Hoe lang de oude imperfektieve betekenis 'zondigen' heeft voortgeleefd, is mij onbekend, maar in de 16ᵉ eeuw bestond hij nog, zie een paar aanhalingen in v. HASSELT's noot op KILIAEN *s. v. sneuen*, waaronder uit v. VAERNEWIJCK: *die noyt in 't minste poinctken en heeft gesneeft*; voorts *Maria en heift ju hu r spraecke noynt ghesneift* Everaert 22, 282.

Nog andere duratieve betekenissen kwamen in 't Mndl. voor, b.v. 'tegenspoed ondervinden' (KIL. *sneuen* 'dura siue aduersa pati'), natuurlik met *hebben*: *wes ic daer om haen ghesneift, recht eist vergheten groot ende clein* OVl. Lied. e. Ged. 89, 15; 16ᵉ eeuw: *tseyut dat wy daghelicx ju onghenouchte ghesneift hebben* Everaert 2, 393. Ook deze betekenis is uit 'onvast, struikelend, moeilik gaan' of iets dergelijks te verklaren (onjuist is de omweg over *vallen* MW. 7, 1405).

† *strukelen* (*struikelen*). Voor het Mndl. mag men beide perfecta veronderstellen (evenals bij Mhd. *strûchen* beide voorkomen), het imperfektieve betekenende 'heeft een struikelende beweging gemaakt', het mutatieve 'is door struikelen in vallende houding (gwl. ten val) gekomen'. Het verschil is nog duidelik in de Statenvertaling, vgl. *hebben sy gestruyckelt op dat sy vallen souden?* Rom. 11, 11 (op dezelfde bijbelplaats in Hs. 75 *hebben ... ghesnevelt,* zie blz. 188), tegenover *sy zijn gestruyckelt, en daer en was geen helper* Ps. 107, 12, *aen den oever der riviere Phrath zijnse gestruyckelt ende gevallen* Jerem. 46, 6. Tegenwoordig is *zijn* het gewone: *hij is gestruikeld, hij was over een steen gestruikeld* (*en gevallen*); dikwijls sluit het de val in, soms duidt het alleen aan dat men uit de bij 't lopen gewone houding is geraakt.

Imperfektief wordt het vb. tans, zover ik weet, alleen oneigenlik gebruikt, b.v. *hij mag een enkele keer gestruikeld hebben, over 't algemeen is er op zijn levenswandel weinig te zeggen.* Vgl. voorts PAUL 190. Bij het synonieme Friese *stroffelje* vindt men *oer dy fraech is mannichien stroffele* 'over die vraag is menigeen gestruikeld' (Fri. Wdb.). Vgl. ook *sneven* blz. 188 en *zwikken* § 262.

§ 215. † *volgen.* [1]) De ontwikkeling in 't Mhd. (zie PAUL 190) schijnt aan te tonen dat dit vb. er eerst alleen imperfektief werd gebruikt, ter aanduiding van „een beweging die zichzelf gelijk blijft ten opzichte van die van een ander voorwerp", vandaar dan dat het „tenminste tot 1400" alleen met *hebben* werd verbonden; evenzo Oofri. *alsa thi rêdieua heth sîne achte ût eieuen, and him hebbath alle sîna sîtha efolad* RQ. 544, 15, vgl. Oe. *ongon ... fylgan* Metra 7, 1. Maar in 't Mndl. kwam al vóór 1200 een andere, ingressieve, betekenis op, welke uit de aard van de zaak *zijn* vereiste, iets wat in 't Hd. pas een paar eeuwen later gebeurde.

Zo vindt men dan imperfektief: *bider zake die hi zach ... heefti gevolcht hem dien hi mint* Franc. 4727, *hebdi ghevolghet met Folien, comt weder, of ghi wilt bedien, de wile dat ghi hebt den tijt* Praet 1142, *die knechten die se metten pairden van verres ... gevollicht hadden* Froissart 1, 220, 13, *om sulker vresen wille hebbe ic here Jan Boursiers raedt gevollicht* ald. 554, 29, *langhe hebbic u ievolghet ende veile* Beest. 191; 16e eeuw (*hi*) *heeft die oude ghewoonte gevolcht vanden Gulden Vliese* Exc. Cron. 278*b*. Het gevolg was dat het vb. in deze betekenis al in de 15e eeuw transitief geworden was, vgl. b.v. ook passief *zy waeren qualicke ghevolcht* 'zij hadden weinig volgelingen' Froissart 3, 27, 7, tegenover ouderwetser *om dat hem aldus nendelic gevolcht wart* Clerc 137, 4.

Maar mutatief (ingressief) b.v. *die hem gheuolcht waren vut der stat* Serv. 1, 2173, *die andere sijn gevolget seiere* Sp. 2[6], 27, 54, *deen van hen tween die Jhesum gevolgt waren* L. v. J. 33, 7, *wi hebben al ghelaten ende syn di ghevolgt* ald. 147, 7, dgl. 8, *Maria Magdalene, die hen gevolgt was* 265, 24, (m. opt. pt.) *dat si Lutgarden .. ter feesten wert .. gevolget ware* Lev. Lutg. 3, 5211, *her Reimarijc ... es gevolget den coninc Emonde ende stac hem ene grote wonde* Lorr. 2, 943, *sinen navolgheren ..., die hem ghevolghet sijn opten berch van hoghen levene uten diepen dale der oetmoedecheit* Hadew.

---

[1]) *Gevolgen* schijnt alleen met *mogen* en dgl. hulpww. voor te komen, in de betekenis 'ten einde toe volgen', benevens transitief (Hadewijch Lied. 18, 64 'bereiken'? of 'vertrouwen'? met *connen* 21, 46 'volhouden').

Proza 49, 17 (221, 39), *mit desen is die hertoge .. den grave .. gevolcht, om hem siin gevangen te nemen* Clerc 70, 10, *doe hi sach dat hem coninck Willem gevolcht was* ald. 107, 9, dgl. 19 en 137, 18, *broeder pieter, die hem heymelic ghevolghet was* Marialeg. 1, 186, 12, *sijn wtvercoren heyleghen, die sijn voetstappen sijn ghevolcht* ald. 2, 161, 16, *hijs u ontgaen ende ons gevolcht* Blisc. v. M. 569, *Sunte Brandanus ende sijn gesellen sijn gevolget den hont thent in een woninge* Heiligenlev. 7, 16, *alsulcke onwetenheyt der godlicker dinghen is gheuolghet wt die sunde onses eersten ouders* Breidenb. 100*v*., 5; 16ᵉ eeuw *die heren ... sijn hem gevolcht met gewapende, mer twas te vergeefs* Exc. Cron. 128*c*, *dus eshu sheeren punycie ghevolcht* Everaert 16, 498; vgl. ook *quam .. gevolget* enz. Mor. 4076, Praet 263. In het voorbeeld uit de Heiligenlev. hebben we al een beknopte uitdrukking: *sijn gevolget den hont thent* enz. = *sijn gevolget den hont ende hebben hem gevolget thent* enz., nog duideliker in *ghi hebt mijn roepen ende minlike noden versmadet ende sijt uwer sinlicheit ende ghenoechten des vleysches ghevolghet een corte tijt, ende hierom suldi voert ewighe pine liden* Mande Bijl. 19, 14. Dgl. bij *navolgen*, zie blz. 191. De grens is niet zo scherp, dat weifeling uitblijft, b.v. zou men Mande Bijl. 19, 12 (*ghi*) *sult* (hiernamaals nl.) *verselt werden mitten ghenen die ghi hier ghevolghet sijt* eer *hebt* verwachten.

De aarzeling ten gunste van *zijn* duurt tot heden voort. In de algemene taal vindt men in ingressieve, d.w.z. mutatieve, betekenis uitsluitend dit hulpww., b.v. *toen is hij mij eindelik gevolgd, hij is zijn vrouw spoedig* (*in de dood*) *gevolgd*; *het bleef er niet bij: er is nog iets* (*op*) *gevolgd*; in deze betekenis wordt het vb. niet in 't passief gebruikt en kan men het evengoed intransitief als transitief noemen. In duratieve betekenis is *hebben* gebruikelik, b.v. *hij heeft ons een hele tijd gevolgd, hij heeft Vondel vrij gevolgd, hij heeft onze raad niet gevolgd, hij heeft een andere spelling gevolgd*, en het vb. is transitief (vgl. passief *hij werd gevolgd door een lange stoet van officieren*; *welk gedicht, welke spelling is hier gevolgd?* evenzo in de 16ᵉ, 17ᵉ en 18ᵉ eeuw: *wat de spellingh belanght ..., soo hebben wy meest den gemeenen sleur gevolght* Vondel 2, 353, 19, *die ... de neiging van uw hart gevolgt hebt* Burgerh. 457, *uwe bevelen heb gevolgt* 503, maar bij Starter *menich ander, die het oorloch al sijn leven gevolght is* 522, 290 (tegenover *den crych heift hy ghevolcht om dy* Everaert 13, 664). Het verschil tusschen *ik heb* en *ik ben zijn voetspoor gevolgd* wordt duidelik gevoeld. Enige aarzeling meen ik te hebben opgemerkt bij *hij heeft* of *is mij gevolgd tot de stad* e. dgl., waar men werkelik met een mengsel te doen heeft. In 't Westvlaams (zie Vercouillie in Onze Volkst. 2, 41) en naar 't schijnt ook elders in België wordt *zijn* niet gebezigd, wat men, wegens de uit dezelfde streken afkomstige Mndl. en 16ᵉ-eeuwse voorbeelden van dat hulpww., als een jongere ontwikkeling te beschouwen heeft (vgl. Fra. *a suivi*?), zie ook *opvolgen* § 217. Over 't Hd. Paul 190 f.

§ 216. Van de samenstellingen schijnt, wat begrijpelik zou zijn, *medevolgen* 'vergezellen, handelen in overeenstemming (met)' alleen imperfektief te zijn gebruikt; vandaar *wi hebben telker stede haren wille gevolget mede* Lorr. 2, 4015, evenzo Nnd. *he hett mit folcht* Nd. Jahrb. 29, 15 (Sleeswijk).

Maar † *navolgen* heeft vanouds beide betekenissen, b.v. imperfektief *aldus hebben mi mine vriende naghevolghet* Mande Bijl. 49, 21 vlg., *desen heefft nae ghevolcht een ander* (d.w.z. een ander heeft dezelfde raad gegeven als deze) Breidenb. 154*r*., 11, *welckes exempel dese .. ouerste meister van Rodis*

nae gheuolghet heefft ald. 161*v.*, 1; mutatief *entie andre graven* ... *sijn na gevolget al te hant* Lorr. 5, 223, *die alle dinc ghelaten hebben ende Gode na ghevolcht sijn* Ruusbr. 2, 64, 2 vlg., *die haers selfs verlochent hebben ende sinen gheeste na ghevolghet sijn* ald. 5, 86, 6, dgl. 4, 3, 19 vlg.; 13, 22; 206, 22; 227, 11; 231, 15 e.e., *dat ridderscip* .. *siin mitter gemeenten desen roof na ghevolget* Clerc 70, 25, *want ghi nu trouwelic ghearbeit hebt om te comen tot mi ende sijt mi na ghevolghet* Mande Bijl. 20, 41, *doe Semiramis vernam dat, is si hem noch ghevolghet na* MLoop 3, 879, *Egipus*.., *die hi nagevolget was int conincrijc* Hs. v. 1439, *f.* 155*c*, *die sijn voetstappen na ghevolghet waren mit persecusiën ende mit liden* Marialeg. 2, 33, 32, *vanden bruederen die sante Brandanus nae gevolget sijn uut sinen monster* Heiligenlev. 25, 32, dgl. 32, 22, vgl. ook *quam* .. *na gevolcht* Pelgrimage 117*c*. De bij *volgen* aangewezen beknopte uitdrukking vindt men ook hier b.v. *deser levender* .. *aderen sijn die hoghe gheeste na ghevolcht tote inden levenden gronde* Ruusbr. 4, 245, 24, *die* ... *Christumme na ghevolcht sijn tote in dat eweghe leven* ald. 2, 196, 7, *ende is him na gevolcht* ... *tot in Yerlant* Clerc 13, 17, *soe sijn hem die duvelen nae gevolget soe lange, dat si Judas niet meer en mochten sien* Heiligenlev. 35, 8. Van aarzeling getuigen: *dese katherina* .. *es dit na ghevolcht* ('nagekomen', fig.) *seere neerstechlijc* Marialeg. 2, 204, 2, *ouer den schair die hem drie daghen naghenolghet was* Breidenb. 90*r.*, 42; immers het laatste is bepaald duratief, en bij het eerste staat de imperfektieve handeling op zijn zachtst genomen zeer op de voorgrond; mutatief kan men ze geen van beide noemen.

Als een overblijfsel uit de tijd dat alleen *hebben* gebezigd werd mag men misschien beschouwen: *onse Vrowe ende sin iungere ende vele anderre lide die heme na haden geuolgt* Limb. Serm. 427, 1 (was het vb. duratief, dan zou er wel het impf. *na volgden* staan), minder waarschijnlik *nae welck* ... *opstaende heefft hy cristum nae gheuolghet* Breidenb. (a°. 1485) 41*r.*, 6 (zie § 225), *des nachtes is si opghestaen en heeft den hertoghe nae gheuolcht* Gest. Rom. c. 1.

In de 16ᵉ en 17ᵉ eeuw is het verschil tussen mutatief en niet-mutatief gebruik nog bewaard; het vb. was echter in laatstgenoemde betekenis (in die van 'najagen', 'doorzetten' vermoedelik al in 't Mndl.) transitief geworden. Vgl. enerzijds *van Don Diego ende van alle dandere particulariteyten, dier sindert naeghevolcht waren* de Zarate, Hist. v. Peru 38*b*, *sy* ... *hebben hem op sijn bedde vermoort, sonder datter anders yet nae ghevolcht is* O.-I. e. W.-I. Voyag. 2, 37*a*, (adj.) *mijn eerste geboerne dochter* ..., *met heur naegevolchde dry susteren* Pamfl. v. 1568 (NW. 9, 1663), anderzijds *G. A. Brederoos Moortje, waar in hy Terentii Eunuchum heeft nae-ghevolght* Titel (a°. 1617). Tegenwoordig is *navolgen* in eigenlike zin bij ons te lande nagenoeg geweken voor *volgen* of *opvolgen*, *nalopen*, *-zetten*, *-zitten*; de gewone betekenis is de imperfektieve 'nabootsen', 'nadoen', nu transitief (zie NW.), b.v. *we hebben hem, zijn voorbeeld nagevolgd*. Ongewoon in *Scriverius* (*heeft*) *ze* ... *in zijn uitgaaf weggelaten*, *waarin Thysius hem is nagevolgd* (= *gevolgd*) Fruin 8, 280. In België is *navolgen* 'volgen' nog veel in gebruik en wordt, evenals het simpleks, met *hebben* vervoegd, zie NW. 9, 1661.

Van *naer volgen* vind ik alleen, mutatief: *die grijp es hem weder naer gevolgt* Lorr. Ep. Fr. 173 vlg., vgl. *quam* .. *gevolget nare* Seven Vroed. 4050.

§ 217. † *achtervolgen* vertoont zich ook alleen mutatief: *binnen desen selven veertiennachten dat men Helenen nam mit crachten*, *syn haer broeder*

ghevolcht achter Troyen hs. 6544, vgl. *quam .. ghevolghet achter* ald. 8455; 16e eeuw: *Jesy ... es Naaman achter ghevolcht secretelic* Everaert 13, 410.

Imperfektief is en was daarentegen † *achtervólgen*, dat al in de 15e eeuw transitief was (vgl. *wert ... geaftervollicht* 'werd doorgezet' Froissart 1, 409, 32 vlg., dgl. 469, 16) en het ook nu is. Geheel ongewoon: *de drie knapen, die mij onder de afgrijselijkste verrloekingen achtervolgd waren* v. Lennep, Rom. 3, 94, waar het vb. én duratief én transitief is, [1]) en waar weer blijkt dat bij *volgen* enz. de twee betekenissen niet zuiver worden onderscheiden.

Blijft over Nndl. *opvolgen*, dat mutatief is in de betekenissen 'volgen, achternakomen' (in ons land niet meer gebruikelik): *dat Willem en Felix ... elkander zoo ras in de eeuwigheid waren opgevolgd* (= *gevolgd*) Segers, Lief en L. 192, 'op iem. volgen, in zijn plaats treden', b.v. *hij is zijn vader opgevolgd in de zaak, in 814 is Lodewijk de Vrome zijn vader opgevolgd*, maar imperfektief in de betekenis 'gevolg geven aan': *waarom heb je mijn raad ook niet opgevolgd?* Ook hier schijnt het gebruik te schommelen, tenminste de Ndl. Spraakl. van TALEN e.a. geeft (§ 263) in 't laatste geval op *heb* of *ben*, en in een zin als de voorlaatste *is* of *heeft* [2]); mij persoonlik zijn deze afwijkingen onbekend, maar de opgaaf kan heel goed juist zijn, aangezien het vb. in alle betekenissen transitief is geworden en passief wordt gebruikt (zie voorbeelden NW. 11, 1346 vlg.).

† *vervolgen* is vanouds transitief en imperfektief, vandaar b.v. *alle die ghene die dit vervolcht hebben* Ruusbr. 4, 227, 21 (vgl. passief ald. 228, 3) [3]), evenzo Nndl. met *hebben*. Maar in navolging van *zijn weg gaan, volgen* enz. vindt men bij v. LINSCHOTEN: (*wy*) *zijn also onse weeh vervolcht* 2, 134, 21.

De sporen van een verschillend uitgangspunt en een afwijkend beloop bij *volgen* (en zijn composita), vergeleken bij verba als *lopen*, zijn blijkens het vorenstaande duidelik waarneembaar.

§ 218. † *dei(n)sen* (nu enkel *deinzen*). Alleen mutatieve voorbeelden heb ik aangetroffen, nl. *die arme sile was verswart ende so gedeiset achterwart, dat* enz. Lev. Lutg. 2, 13810; 17e eeuw *men is, doen 't stormen was op 't schoonste, weer gedeyst* Vondel 2, 618, 544, *maer d'alder-naeste* (*vrienden*) *zijn ghedeyst ..., tegen den vuylen stanck* de Harduyn, Uitgel. Dicht. 74; tegenwoordig *hij is af-, achteruitgedeinsd, ik ben voor die daad teruggedeinsd.*

Volgens KUIPERS heeft het ww. *hebben* in de betekenis „zich krachtig op en neer bewegen, stooten (van de golven in de nabijheid van banken en rotsen): *de golven deinzen*; *de zee deinst op de klippen*"; 't is mogelik, maar wordt het perfektum daarbij ooit gebruikt? NW. geeft er geen voorbeelden van.

swiken, geswiken. In de bet. 'in de steek laten' e. dgl. (c. dat.) heeft dit vb. in 't Ohd. en Oe. *hebben* (zie § 39), [4]) als zijnde een niet-mutatief perfektief, maar in 't Mhd. (*daz ist mir nie geswichen in aller dirre nôt* Nib. 2122) en misschien in 't Osa. (zie blz. 26 [3]) *zijn*, naar 't schijnt tengevolge

---

[1]) Voor het aannemen van een onzijdig ww. *achtervólgen* in 't Nndl. (NW. 1, 736) bestaat m. i. geen enkele reden. Op alle daar aangehaalde plaatsen zou het vb. ook in 't passief kunnen worden gebezigd.

[2]) Het t.a.p. gegeven voorbeeld *wie is Karel de Grote opgevolgd?* is ongelukkig gekozen, daar het twee dingen betekenen kan. Men zou veeleer zeggen en schrijven: *door wie is Karel de Gr. opgevolgd?* of gewoner: *wie is de opvolger van K. de Gr.?*

[3]) *vervolgen* m. dat. is onoorspronkelik, zie Tijdschr. 3, 297 vlg.

[4]) Oijsl. *svíkja* 'bedriegen' is transitief en wordt eveneens met *hebben* verbonden.

van een verschuiving van betekenis tot 'ontrouw worden', mutatief. Mndl. voorbeelden staan mij niet ten dienste, vgl. echter beneden *beswiken*. In de mediale bet. 'wijken, bezwijken' e. dgl. (zonder datief-objekt) vindt men in 't Ohd. *zijn* (*ther zuelifto was gisuichan* Otfr. 4, 12, 58), evenzo Mhd.: *wie mir der lîp unde al mîn kraft in kurzer vrist geswachet und geswichen ist* Trist. 9474 en Mndl.: *ic ben gesweken van minnen* Limb. Serm. 381, 15 (Hd. tekst *mir ist geswichin* enz., 'amore langueo' Hoogl. 2, 5).

Meer gewoon is van oudsher in 't Ndl. *beswiken*. In de bet. 'in de steek laten' e. dgl. was dit vb. in 't Ohd., Osa. en Oe. transitief, maar in 't Ndl. van de 17^e^ eeuw komt het wel eens met de datief voor (NW. 2, 2521), wat waarschijnlik ook in 't Mndl. het geval was (ofschoon stellige voorbeelden ontbreken); de datief was dan wellicht ontleend aan (*ge*)*swiken*. In de 16^e^ en 17^e^ eeuw heeft het vb. (m. akk. of dat.) in deze opvatting *hebben*, b.v. *Maria en heift hem niet bezweken* Everaert 1, 24, e. dgl., *sijnen Medeburgeren in den noot trouwloos besweeeken ende verlaten te hebben* Keuren v. Leyd. 71, *welaen, mijn fixe boogh, ghy hebtme noit bezweecken* Vondel 5, 669, 1959, *vrueghd heeft mi bezweken* de Castelein, Const v. Rhetor. 179, maar ook *zijn*: *mids huerer daet fel es my profyt bezweken* Everaert 1, 56, *hoe den sondaer Gods hulpe besweken zy* ald. 24, 341, *door uwe dood is my de hope voort bezweecken* Vondel 3, 513, 844, *is trou van vrienden u bezweken?* Vollenhove, Kruistr. en Gez. (a°. 1750) 270. In het laatste voorbeeld zal men wel met een verwarring te doen hebben; de plaatsen uit EVERAERT en VONDEL zouden desnoods een nagalm van een (in 't Mhd. voorkomende) konstruktie met *zijn* kunnen bevatten, maar waarschijnliker lijkt mij ook daar de opvatting 'is voor mij teloorgegaan' of iets dergelijks. In de betekenissen 'inzakken', 'sterven' e. dgl. staat altijd het vb. subst., b.v. *mijne oogen zijn besweken* Ps. 69, 4, *hij is aan die ziekte bezweken* enz., zie NW. 2, 2520, vgl. ook Fries *dat de helt yn 't ein biswykt is for 't gewelt* Wintergrien 71, 19 (ook *is biswike* Fri. Wdb. 1, 176). Het is denkbaar dat *is bezweken* oorspronkelik passief is (vgl. *mijn siel beswijmt, en wordt geheel besweken* Marnix, Ps. 119, 41?), maar bij de verschillende betekenissen van (*ge*)*swiken* is het nauweliks nodig dat aan te nemen. Vgl. ook † *faelgeren* § 270.

† *swichten*. Of dit vb., dat in 't Mndl. en in de 16^e^ eeuw (zie PLANTIJN) transitief en intransitief werd gebezigd, oorspronkelik transitief of beide is, laat zich niet beslissen. Passief is waarschijnlik *dan sal mijn gramscap sijn geswicht van* ('over') *den sonden die* enz. Blisc. v. M. 300, maar Nndl. *ik ben voor de aandrang gezwicht* is mutatief-intransitief.

§ 219. † *vlien* (*vlieden*). In 't Mhd. komt dit vb. met beide hulpww. voor, b.v. *dô entweich Tibalt und al des her. Von Karkasûn Trohazzabê gevlohen hete wênec ê* Willehalm 432, 30, *diu vor hetten gevlohen, diu sprungen alle her wider* Laurin A 1477, (m. opt. pt.) *und wære ich gewesen bî, ich hete geflohen* Erec 6680, *dô hete er gerne geflogen* Heinrich's Tristan 5587 (PAUL 192), trans. *hey en hedde neit gevlouwen sŷ* Karlmeinet 192, 42, maar daarnaast (door PAUL niet vermeld) *dê dâ gevluen wâren* Karlmeinet 359, 28, dgl. 31; 370, 5; 372, 47, vgl. ook *dat sŷn volck gevluwen quam* 354, 5, *nu wâren ouch die heiden komen gevlogen* Mai 117, 36 (Mhd. Wtb. 3, 345*b*). Evenzo in 't Oijsl. en On.: *hann hafði flúit langt í brott* Mar. 569[10], *höfðu flýit frá hinum* ald. 378[8], *þeir höfðo flóit undan hernaði Gothorum* Heilag. 1, 225[20], trans. *hefi ek flœit ok firrst menn* ald. 503[20], naast *er flýðr* Didr. 148[13], Klm. 256[6], *er flýiðr* SE. 1, 226[23] (FRITZNER 1, 447*a*. 448*b*).

Op zichzelf zou het denkbaar zijn dat het vb. perfektief én imperfektief gebruikt was: 'op de vlucht slaan' en 'op de vlucht zijn', maar dan zou het eerste mutatief, het tweede niet-mutatief zijn geweest, en op de meeste aangehaalde plaatsen met *hebben*, zo niet alle, is de betekenis evenzeer 'op de vlucht slaan' als op die met *zijn*. Daarom is het, in verband met het gedrag van andere ww. van beweging, waarschijnlik dat het verschil van hulpww. hier een afwijkende oorzaak heeft: het gebruik van *hebben* zal hieraan toe te schrijven zijn, dat het vb. transitief was (altans kon wezen), vgl. Got. *þliuhan* en Osa. *fliohan* trans., Oe. *flēon* en Oijsl. *flýja* enz. tr. en intr., Ohd. *fliohan* tr. en intr. (b.v. met *fona* of *fore*). Is dit juist, dan moet men *zijn* in de Karlmeinet, in 't Oijsl. e.e. verklaren óf als tengevolge van de mutatieve betekenis ontstaan bij het zonder objekt gebruikte vb., óf als van oudsher bij het intransitieve (mediale) en mutatieve vb. aanwezig (vgl. § 273 vlgg); het laatste lijkt mij waarschijnliker.

In 't Mndl. heb ik tot dusver slechts één voorbeeld van *hebben* gevonden, maar in een tekst die ook overigens afwijkingen vertoont: *soe heefft hy van scande vandaen ghevloghen ende is tot machomet ghereyst* Breidenb. 61*v*., 33, vgl. § 225. In de 16[e] eeuw schrijft Jan van Hout: *zo hebben doch wyze .. lieden zulcken oordeel oyt gevloden, verworpen* enz. Tijdschr. 22, 220, 30 (omstr. 1580), waar de betekenis werkelik duratief is = *hebben ... gemeden*. Bij de Decker vindt men het vb. in 't passief, dus als transitief beschouwd: *ach! Venus wee gehuist in 't herte word eer gevloden als ontvlucht* 2, 258, maar de plaats bewijst niets voor de oudere taal (wegens *ontvlucht*).

Overigens Mndl. altijd met *zijn*, b.v. *doen troesten sij sich alle te samen die eer gheuluwen waren* Serv. 2, 2379, *spraken si .. lachter den coninc des dat hi dien ghevloen es* Roel. 494, *alse ... dandere gevloen waren die der vluchte mochten plegen* Lanc. 4, 12756, *die heydene, die bi bedwange sanderdages waren ghevloen* Limb. 5, 1455, *die dochter ne wiste wat doen, maer te Leiden is soe ghevloen* Stoke 3, 68, *onder I hage was hi ghevlouwen* Ferg. 5292, *die ierst verre ghevlouwen waren nauwelick bleven sy ten lesten staen* Proza-Serv. 71, 1 v.o., *hy* (Jezus nl.) *is oeck op desen berch gheuloghen als sy hem een coninck maken wouden* Breidenb. 38*r*., 5, *die ghevliet waren* ald. 163*v*., 7, voorts m. opt pt. Alex. 2, 815. 817, Limb. Serm. 484, 30, enz., vgl. ook *quamen gevlowen* Wisselau 427. Evenzo Nndl. *hij is gevloden* (nu poëties). Owfri. (15[e] eeuw) *flayn wēren* RQ. 244, noot 1, 22.

Bij de samenstellingen heb ik eveneens alleen *zijn* aangetroffen, b.v. *ic heb scande gedaen dat ic gevloen ben dus achter* Velth. 3, 14, 25; (m. opt. pt.) *dat Agulant henen ware gevloen* Lorr. 2, 1335, Nndl. *is heengevloden* NW.; *omdat si ingevlogen is tot Iosue* Hs. Acq. 17*b*; *mine knecht sin mi ontvlouen* Wisselau 501, MW., Nndl. *is ontvloden* NW. (vgl. Ohd. *inflohan wāri* Otfrid, Mhd. *wēr hey eme entfluwen* Karlmeinet 3, 27, Oe. *wæs ... offlogen* Oros. 206, 13); *vanden vluchtigen die ouergheuloghen waren* ('transfugerant') *totten coninc van Babilonien* D. B. Jerem. 52, 15, MW.; *dat si te voren was gevloen* Lorr. 1, 498; *so es die swere enwech gevlowen al sonder beide* Lev. Lutg. 3, 5502, Nndl. *is weggevloden*; id. *is voortgevloden*. Ook elders schijnt alleen het vb. subst. voor te komen; of Oe. (irrealis) *odflogen hæfdon* Oros. 32, 21 een overblijfsel van *hebben* bij *odflēon* is, is zeer de vraag, daar dit vb. door de datief wordt vergezeld, zie ook § 44 en de daar aangehaalde paragraaf.

† *vluchten* is altijd mutatief, b.v. *so schoon ende reyn wast dair alle ...*,

gevlucht Froissart 1, 336, 13, Nndl. *de vijand is gevlucht, voort-, weggevlucht, de gevangene is ontvlucht,* m. datief *hij is mij ontvlucht, ik ben 't ontvlugt* Burgerh. 39. Daar het simpleks oorspronkelik transitief is (zo nog vaak in 't Mndl. en vgl. Nhd. *sich flüchten*), zijn mediaal-mutatief en passief perfektum samengevallen.

§ 220. † *wiken* (*wijken*), *gewiken.* In het oudere Mndl. schijnt het partic. altijd mutatief te zijn geweest, evenals tegenwoordig, vandaar b.v. *sine gesellen ..., die vor die felle Wandelsce scaren gheweken waren in die stat* Sp. 3[5], 11, 23, *die Troyenen, die over side gheweken waren, keerden ten stride* Troyen var. (uit hs. aangevuld) 13657, *so es hi metten sinen gheweken ende den vianden daer ontstreken* Stoke 2, 1092, dgl. 8, 157, Nndl. *hij is niet van zijn post geweken, de ziekte is geweken, hij is voor 't ruw geweld geweken.* Evenzo Mhd. (Paul 191).

In de 15[e] en 17[e] eeuw komt echter ook *hebben* voor, b.v. *heeft israhel geweken van den iucke* 'refractarius est Israhel' D. B. Hozea 4, 16 (v. Helten), *mer die macht der rodische heeren, onverwonnen staende mit die godlike hulpe, en hebben niet vander stede gheweken* Breidenb. (a°. 1485) 161*v.*, 10, *alsoe dat sy vlucht namen ende gheweken hebben van die mueren* ald. 162*r.*, 2, *den welcken wy oock niet een ure en hebben geweken* (εἴξαμεν) *met onderwerpinge* Gal. 2, 5 (dgl. Hd. 4[e] Bijbel, zie Paul 191), tegenover: *sy* (de ezelin nl.) *is nu driemael voor mijn aengesichte geweken: indien sy voor mijn aengesichte niet geweken en ware,* enz. Numeri 22, 33 (Luther: *hat* en *hette*), *so mijn gangh uyt den wegh geweken is* Job 31, 7 (Luther: *hat*), dgl. Ps. 44, 19 (dgl. Luther), *de Leviten die verre van my geweken zijn* Ezech. 44, 10 (id. id.), enz. (een 20 maal).

Volgens Paul 191 is *hebben* gerechtvaardigd, „wenn nicht das Resultat, sondern das Bemühen zu weichen ausgedrückt werden soll”, uit welke formulering al blijkt dat enkele Hd. voorbeelden niet met de verklaring stroken. Inderdaad zijn de Hd. plaatsen met *hebben* bezwaarlik onder één hoedje te vangen, zodat men ze gedeeltelik toe zal mogen schrijven aan verwarring, gelijk men die in 't Hd. van die dagen vaak genoeg vindt. Ook op de tweede plaats boven uit Breidenb. is de reden waarom juist *hebben* gekozen werd niet helder (vgl. echter § 225); op de overige kan men het perfektum als niet-mutatief beschouwen, hetzij imperfektief: 'heeft zich (gestadig) verre gehouden (van)', figuurlik 'zich onderworpen gedragen (jegens)', met een ontkenning: 'standgehouden (op)' (vgl. bij *sceiden* § 152), hetzij perfektief: 'heeft een zijsprong gedaan'. Maar het perfektief-mutatief gebruik, dat nu weer het enige is, bleef daarnaast mogelik, en wel niet alleen als uitdrukking van het resultaat, maar ook in ingressieve zin. Vandaar de schommelingen in het overgangstijdperk.

§ 221. Bij † *ontwiken* (*ontwijken*) vindt men in 't Mndl. *zijn,* b.v. *Pandrasus ... trac ter wostinen waert, daer si hem ontweken waren* Sp. 3[1], 10, 5, *die porters, die vander doot ... sijn ontweken* ('waren ontsnapt') ald. 3[4], 4, 61, *heer Wouter ende heer Aelbrecht die sijn oec ontweken echt* Stoke 3, 352, *die dogede, die sin hare ontweken* Limb. Serm. 205, 11, MW., overeenkomstig Ohd. *ist intuuichan* Williram, Mhd. *ist entwichen.* Evenzo in 't Nndl. in de betekenissen 'ontkomen, ontsnappen, zich verwijderen (van)' enz., b.v. *een tros daer noyt de Son heeft vinnig op gesteken, maer die, met loof bedeckt, haer stralen is ontweken* Cats 1, 257*a*, *'t hert* ('hart') *is hem ontweken* Camphuyzen, Ps. 107, 14, vgl. appositioneel *eens, op een heldren*

lenteday, weer stil de stad ontweken Willems, Dicht- en Prozaw. 1, 126.

Daarnaast komt in 't Nndl. *hebben* voor, in de volgende betekenissen (vgl. NW.): 'alle gelegenheden vermijden om met iem. in aanraking te komen, voortdurend uit de weg lopen, schuwen', 'zich verre houden (van)', 'trachten aan iets te ontkomen, ontduiken', b.v. *dat gij mij opzettelijk ontweken hebt* v. Limb. Brouwer, Rom. W. 1, 82*a*, *hij heeft me maanden lang ontweken; dat voorbeeldig leven, dat geene taak te zwaar geacht, geen strijd ontweken, geen kruis geschuwd heeft* Beets, Paulus 23, *altijd heeft hij het politiek geknoei ontweken, hij heeft de slag nog bijtijds ontweken*, vgl. de synoniemen *ontlopen* § 198 en *ontduiken* § 259 en Mhd. (irrealis) *heten si der entwichen* Gregorius, ed. PAUL 413 (PAUL 191). In sommige gevallen is het vb. hier perfektief, in sommige imperfektief, maar in geen enkel mutatief: nergens wordt een verandering van de toestand van het subjekt te kennen gegeven. Als bij het simpleks zal de niet-mutatieve opvatting zich pas later hebben ontwikkeld. Vgl. *ontgaen* § 234, *ontnicken* § 264.

Nndl. *afwijken* heeft gewoonlik *zijn* (een 30 voorbeelden NW.), maar b.v. *mijn barometer heeft een tijdlang afgeweken, nu is hij weer in orde*, imperfektief (uit iteratief voortgekomen). In *gelijcke een pijlijcke koe heeft Israel afgeweken* Roomse Bijbel (Antwerpen a°. 1657) Hozea 4, 16 en *hoe vaek heb ik uit hovaerdy gedwaelt, en van het spoor des levens afgeweken* Schim, Bybel- en Zededichten (a°. 1726) 448 moet de verklaring luiden als bij *wijken* en *ontwijken*.

Uitsluitend mutatief gebruikt worden *inwiken*, Vroeg-Nndl. *achterwaerts wijcken*, Nndl. *heen-, terug-, uitwijken*, vandaar: *binnen Sinte Wynocxberghen . . . waeren alle die Engelse in geweken* Froissart 1, 411, 3, *daerom is 't recht achterwaerts geweken* Jezaja 59, 14, *mijn liefste is heengeweken naar verre vreemde streken* de Cort, Lied. 289 (vgl. Ohd. *unas hina geuuihhan* WILLIRAM), *de wagen* (of *de voerman*) *was niet uitgeweken, ze zijn uitgeweken naar Canada, de ezelin . . . is nu driemaal voor mij uitgeweken* Leidse Bijbelvert. (a°. 1899 vlgg.) Numeri 22, 33.

§ 222. † *gaen, gegaen, gangen.* Ofschoon bij dit vb. in 't algemeen Ndl. evenzeer als in 't Hd. (zie PAUL 184 f.) het hulpww. *hebben* op de achtergrond is geraakt, was de manier waarop dit geschiedde in de twee talen verschillend. Terwijl toch in 't Hd. het beloop niet schijnt af te wijken van dat bij andere ww., en b.v. *ich bin rasch gegangen* te dien aanzien gelijkstaat met *ich bin stark gelaufen* (vgl. PAUL 186), is de toeneming van *zijn* in onze taal een gevolg van het feit dat *gaan* in imperfektieve betekenis grotendeels is verdrongen door andere ww., als *lopen*, *wandelen* (evenals in 't Westfries door *rinne, kuijerje*). In 't Mndl., waar dit laatste verschijnsel pas in zijn begin is, vindt men nog duidelik het verschil tussen *is gegaen* (*gegangen*), mutatief-perfektief, en *heeft gegaen* (*gegangen*), imperfektief.[1])

[1]) Wat het oude 'karakter' van *gaan* betreft, pleit m.i. alles voor het vermoeden dat het ingressief-perfektief was, terwijl we in *gangen* een oorspronkelik imperfektief vb. zullen hebben te zien. KLUGE's verklaring van Ohd. *gêm* als **ga-îmi* lijdt dan ook niet schipbreuk op het 'karakter' van het vb., zoals STREITBERG, Urgerm. Gr. § 210, Anm. 1 beweert (hij brengt daarbij op *gaan* over wat hij voor Got. *gaggan* waarschijnlik had gemaakt), maar op andere omstandigheden (zie laatstelik v. HELTEN, Beitr. 35, 285 ff.). STREITBERG ziet voorbij dat zijn eigen, m.i. juiste afleiding, m.a.w. de kombinatie van *gaan* met de Oind. aorist *áhāt* 'verliet' (pres. *jahāti*, med. *jíhītē* 'springt op', 'vertrekt'), eveneens op perfektief 'karakter' wijst. Daarop duidt o.a. ook dat altans in de Wgerm.

Duidelik imperfektieve voorbeelden in 't Mndl. zijn b.v. *doe hi langhe hadde gegaen* Troyen var. 13789 (dgl. hs.), *des daghes hadden seer ghepynt die ten doden hadden ghegaen, dat syt al hadden voldaen* enz. Troyen hs. 31119, *alsi enen dach hadden gegaen* L. v. J. 25, 3, *elc die Gode niet en minde, die jeghen wet hebben gedaen ende te rade niet hebben gegaen* L. o. H. 4076, *nu hevet Ernout al gheseit alst hevet ghegaen* Parth. 6113, *gherne soe hebdi ghegaen ende gekeert in onse stad* ('nostra in urbe') Limb. 11, 254, *die vrouwe die hi heeft gehad ende te bedde heeft gegaen met heme* ('zijn bijzit geweest is') Floris 2518, *alse hi al den dach gegangen ende gepredect hadde* Limb. Serm. 529, 17, *Oriande, scone figure, die lange dolende hebt gegaen* Madelg.-fr. 203, 70, *ende custe ... de voetstappe dar soe hadde ghegaen* Mndl. Fragm. 380, 423, *also alst* (nl. het water) *van langen jaren heeft gegaen* Brab. Y. dl. 2, 622, 15 (a°. 1371), *mi is so vele ghesciet pine, toren ende verdriet, dat mi ghegaen hevet te naer* Segh. 8015 (vgl. Nwestf. *dat het em en hôpen nâgân* 'das hat ihm sehr leid getan' Woeste 182), *hier om heb ic te rade ghegaen mit clercken* Hildeg. 33, 12, *dat Acchilles een man waer, die daer voer maecht hadde ghegaen* ('doorgegaan') MLoop 2, 2943, *dus heb ic mede te danse ghegaen* ald. 1, 173, *als sij ... al moede geworden waren van te voete so verde .. gegaen te hebben* Froissart 1, 91, 11, *here Herbans van Velleperche ende here Jan van Roye, die ... over dit upset gegaen hadden* ald. 271, 17, *doe dese clercken lange ghegaen hadden* Marialeg. 1, 382, 19, (toen) *beliede hi dat hi* ... (gedurende de nacht) *sijnre crancheit wat meer te ghemoet ghegaen hadde dan naeder oerden gheoirloft was* ald. 2, 249, 10, *van dat Hughe opter straten ghegaen heeft* R. v. Utr. 2, 124, 1, *een huus ..., daer die poortwech wel door ghegaen mach hebben* ald. 226, 15; 16ᵉ eeuw *ic hebbe ... omtrent seven iaren met hem gegaen* Mar. v. N. 961; in 't biezonder *si heft gegaen ter minnen scholen* Lev. Lutg. 3, 2008, *te wat scolen ghi hebt ghegaen* Amand 1, 4809, *ic heb ter scolen ghegaen* Segh. 8101, dgl. MLoop 1, 40; met volgende infinitief (zie § 62): *wat hebdi gaen iaghen?* Kerst. 1046, zie § 226. [1]) Beknopt: *hij ... heefft ghegaen ... .XL. daghen ende .XL. nachten tot op densen* (l. *desen*) *berch Oreb* (versta: *ende is ghegaen tot op* enz.) Breidenb. 121*r*., 2.

Op de grens tussen transitief en intransitief gebruik staan: *hij hadde ghegangheu eynen weech alsoe langhen* Serv. 1, 2037, *dus volghet hem die selve die wech es, ende hem dien ghegaen hebben* Hadew. Proza 49, 25 (221, 49; vgl. *enen .. weg di vor hare noit gegangen en wart* Limb. Serm. 246, 30), *den wech die si hadden cromp gegaen* L. o. H. 844 (vgl. Richt. 5, 6 *gingen kromme wegen* 'ibant itineribus tortuosis'), dgl. Froissart 1, 191, 13; 425,

---

talen de normale betekenis van *gaan* niet schijnt te zijn 'lopen', maar 'vertrekken, weggaan'. Dit vb. is op de een of andere manier met *gangen* in verband geraakt (vgl. Osthoff, Suppletivwesen 57 f.), waarop zich in de Germ. dialekten verschillende toestanden hebben ontwikkeld. Sporen van het onderscheid zijn misschien bewaard in 't Oe., b.v. in de Vesp. Ps. vertalen presensvormen van *gongan* 21 m. Lat. 'ambulare' *c.s.* en maar 2 m. 'ire' *c.s.* (*ymbgongu* 1 m. 'ambulabam'), daarentegen van *gān* 4 m. 'ire' *c.s.*, 2 m. 'egredi'; heel scherp was echter ook daar het verschil niet meer, vgl. *tō ganganne on sibbe wég* C. Past. 45¹⁰ Hatton = *tō gānne* enz. Cotton.

[1]) Dgl. Mnd., b.v. *wy hebben ghegaen doer vuer ende water* Diepenveen hs. 112, 24, *om dat sij vaeke .. doer die stat gegaen hadde* ald. 251, 24, *als sie dus ene wijle hadde gegaen* ('toen het met haar een tijdje zo gegaan was') 336, 21.

30, met inwendig objekt *nu heb ic menighen swaren ganc ... ghegaen* Hildeg. 12, 67. Zie § 226.

Opmerkelik is: *Lanceloets pert hadde moede gegaen* Lanc. 2, 31260, door VERDAM, MW. 2, 775 vermoedelik te recht vergeleken met *sat eten* e. dgl. (zie § 72). In strijd ermee is ogenschijnlik Oe. *þā hē wæs wērig gegán* Wsa. Evang. Joh. 4, 6 (anders Lind. en Rushw.[2]), benevens *ic bem moede ghelopen* Rein. 2, 4445, Nndl. *ik ben moegelopen*. Hier zijn echter *wērig gegān, moede gelopen* e. dgl. zuivere adjektieven, en de vraag is alleen, of men deze moet rekenen tot het refleksieve vb., zoals Laat-Mndl. *sat-(ge)geten*, Nndl. *moe en mat ghesloofd* Starter 277, 11, *moed' geronnen* Vondel 1, 197, 15, *moegewerkt, moegestreden* enz. (zie NW. 9, 919 vlg.), bij *hem sat eten, zich moe werken* e. dgl., dan wel of ze op een andere opvatting berusten. Voor ons gevoel behoren ze zeker bij het refleksief. Het adj. bestaat nog in België, b.v. *ze woere muug gegōōn* Sch. Weichs. 1, 37, 21 (Brussel), en vgl. *warm gegaan* Burgerh. 616, *heet geronnen* Vondel 4, 300, 21, e. dgl.

§ 223. Veel meer dan het imperfektieve komt in 't Mndl. het mutatieve perfektum van *gaen*, met *zijn*, voor (vgl. Ohd. *kekankan sí* enz. Gl., NOTK.), o.a. vindt men het (behalve met de opt. pt.) in MAERLANT's Troyen 22 maal, tegen 2 maal dat met *hebben*; in het eerste deel van DE VOOYS' Marialegenden het eerste perfektum 17, het laatste 1 maal; bij STOKE alleen het eerste (10 maal).

Voorbeelden zijn: *dat allen die .VII. jaer ten eynde waren gheganghen* Serv. 1, 464 (Lpzg. fragm.: *dat ... iar ten ende waren g...*), *sent dat der Gods toren soe haert over hon gheganghen was* ald. 2, 227, *die maget es te bedde gegaen* Troyen var. 1455, *uytten scepe syn sy ghegaen* Troyen hs. 899, *Athenor is in die kercke ghegaen* ald. 3435, *al stillikyn syn sy saen totten tempel ghegaen* 4333, *syn sy van den grave ghegaen* 8108, *want ic was ghegaen in hant* 27690, *al die wile waren sine yongren in de stat gegaen omme spise te copene* L. v. J. 113, 13, *die welgerakde maget ... es gegangen dor den pant inwert met hare* Lev. Lutg. 2, 6118, *hi sal die worpen in desen sere die jeghen hem hebben mesdaen, die te rade niet en sijn gegaen* L. o. H. 1831 (vgl. de plaatsen met *hebben* blz. 197, waar *te rade gaen* als een gewoonte wordt aangeduid), *dor noet moeste hiere hem jegen hoeden, al eist te sere over hem gegaen* Limb. 9, 489, *binnen dien was Claris .. verdelike ten pilare gheghaen* Floris 3250, *datse vtin wege es gegangen din alle hare voruaren gingen* Limb. Serm. 246, 27, (m. opt. pt.) *hi hadde groet wonder, waer hi so saen mochte te niewete sijn ghegaen* Mndl. Fragm. 327, 195, *vt gehorsamheiden .., daer Adaem iegen was gegaen* Rincl. 264, *het was gegaen achter none* Lanc. 2, 42256, *nu eest mi an min oude gegaen* ald. 46158, *hierenbinnen es Keye gegaen ende sat op sijn ors saen* 3, 11341, *si sijnre vaste tusschen ghegaen* Segh. 4649, *die nachtwake was van der wake gegaen* Froissart 1, 494, 20, *die belofte die tusschen hem beyden was ghegaen* Marialeg. 1, 426, 10, (*wy*) *syen gegaen an onsen liuen here de graue van Gelren* Nijh. 1, 101, 2, *die dach is ghegaen* ('voorbij') Hs. Moll 5, *f.* 53*a*, (m. opt. pt.) *den oncost .. die dair .. op gegaen wair* R. v. Utr. 2, 283, 16, MW., vgl. voorts *quam gegaen, gegangen* MW. 3, 1717.

Met begeleidende infinitief b.v. *alsi waren slapen ghegaen* Troyen var. 34738, *ten venstren es si liggen gegaen* Seven Vroed. 779; inf. voor partic. (§ 62) b.v. *in den tor was gaen ligghen* (Me)*lioer* Parth. 4352, *als hi was slapen gaen* Stoke 2, 883 (bij STOKE komen echter pp. met verloren *ge-* voor),

si is voer den coninc . . . ganghen staen Mndl. Fragm. 259, 367, *die coninc was selve gaen liggen an die sijde* Froissart 1, 501, 35, en zie Tijdschr. 11, 174.[1])

§ 224. De aandacht verdienen, evenals bij *riden* (zie § 202), de gevallen waar een afstandsgrens wordt aangeduid. Al in 't Mndl. staat hier *zijn* sterk op de voorgrond, b.v. *hier binnen wast ghegaen so verre, dat* enz. Stoke 9, 128 (nu *gekomen*), *alsi bet vort waren ghegaen* Wal. 9361, *als si een stuc waren ghegaen* Rein. 2, 1472, *ende sijn een stuc tesamen ghegaen* ald. 4879, *doe si een stucke weghes ghegaen waren* Marialeg. 1, 38, 18. De opvatting was blijkbaar mutatief, ofschoon dat wel niet oorspronkelik zal zijn. Maar zie Froissart 1, 91, 11 (boven blz. 197), waar van de beweging zelf sprake is, en dus *hebben* wordt gebezigd.

Tweeërlei opvatting was ook mogelik bij het perfektum van 'hoe gaat het?' e. dgl., immers de spreker kon denken aan de wederwaardigheden zelf of aan het resultaat. In 't eerste geval was het perfektum duratief, vgl. *alst hevet ghegaen* 'zoals het gebeurd was' Parth. 6113, maar veel gewoner is het mutatieve perfektum, b.v. *ic hebbe wel verstaen dat met Roelant qualijc es gaen* ('afgelopen') Roel. 412, ook in gevallen waarin men veeleer of altans evengoed het andere verwacht, b.v. *hoet voert int lant es ghegaen* Stoke 5, 1072, *hoet in Hollant was ghegaen* ald. 6, 1151, *hoet mi ter zeewairt was ghegaen* Hildeg. 12, 176, *soe sal ic di openbaren hoet met my ghegaen is* Marienleg. 2, 67, 27 (vgl. ook Nd. *om dattet hem soe was gegaen doe sie wt reyseden* Diepenveen hs. 143, 9; over de Eems: *wô is dat tôr nacht jw ghegân?* Spil f. d. Upstand. 801, *nû id jû ovele is gegân* ald. 1285). Blijkbaar was al in de Middeleeuwen , tenminste in wat nu ons land is, het vb. subst. in dergelijke uitdrukkingen het gewone geworden, wat gedeeltelik een inbreuk was op het gebied van het perfektum met *hebben*. In de algemene taal is tans alleen *zijn* in gebruik: *hoe is het gegaan? het was* (*lang*) *goed gegaan; hij vroeg, hoe het de laatste maanden met mijn zaken gegaan was*, dus ook bij onmiskenbaar duratieve betekenis, zie § 227.

In Nd. tongvallen vindt men nog altijd *hebben* , b.v. *woor* ('hoe') *heft ow van dage gaone, is ter ook ruzie èwes?* Sch. Weichs. 1, 548, 5 (Haaksbergen, Overijsel), evenzo over de Eems in Nd. en enkele Middeld. gouwspraken, b.v. Nd. *dat hett god gân* Nd. Jahrb. 29, 16 (Sleeswijk), *bi düssen börm hett 't mal dull herregahn* Sch. Weichs. 2, 369, 26 (Westf.), Md. *es hätt noch immer immer got gegange* Keuls liedje (aangehaald N. Rott. Cour. 6 Aug. 1909), *wie hat es denn immer gegangen?* in Saksen en Thüringen (en zie PAUL 185). Maar daarnaast ook *zijn*, b.v. *hou 't mie . . goan is* Sch. Weichs. 1, 666, 37 (Groningen), over de Eems: *wua mi dat bi mien oehme werre mal gahn wier* ald. 2, 294, 37 (Mecklenburg), (m. opt. pt.) *'t wir ok gahn, ganz gaud gahn, wenn* enz. Reuter, Stromtid kap. 1, *röt ym gôn is* Emsländ. Gr. 210, 29, gelijk altijd als de betekenis mutatief is, b.v. *'t is alle good gahn* ('afgelopen') Sch. Weichs. 2, 73, 27 (O. Friesl.), dgl. 231, 9 (Sleeswijk), *mit herr Becker weur't eben so gahn, wie't bina ümmer geit* 237, 39 (Hamburg).

§ 225. Voortrekken van *hebben* is bij het vb. *gaen* in 't Mndl. zeldzaam.

---

[1]) Mnd. voorbeelden van *zijn: den prioer, die . . . int cloester gegaen was* Diepenveen hs. 159, 1, *na dien dat sie toe cloester gegaen was* ald. 161, 25, *hoe late dat sie ock te bedde gegaen was* 165, 27, e. e.

Al de voorbeelden die mij ten dienste staan zijn uit Breidenbach's Bevaerden (a°. 1485), nl. *in die selue stede dair die pelgrums ghemeenlic aen comen ant heilighe lant heefft die propheet ionas te sceep ghegaen* 21*r*., 31, *van dair quamen wy ... tot die selue stede dair die heilighe apostell petrus ... ghegaen heefft wt dat huus cayphe* 21*v*., 41, *gaet ende wasschet v in dat bat Siloe. Die ghegaen heefft ende hem ghewasschen heefft* enz. 29*r*., 13, naast *Helias ... is ghegaen in die woestenij* 37*r*., 23, e. dgl.

Een biezondere betekenis die het gebruik van *hebben* verklaart, heeft het partic. op deze plaatsen niet, en als men in 't oog houdt dat dezelfde bron ook bij andere vba ten gunste van dat hulpww. afwijkt, wordt het waarschijnlik dat men óf met een weinig bedreven schrijver te doen heeft, óf met weifelingen uit een overgangstijdperk, zoals er in 't Hd. vaak voorkomen. Vgl. §§ 151 (*te samen comen*), 154 (*bersten*), 159 (*verdorren*), 176 (*nedersitten*), 180 (*opstaen*), 190 (*vallen*), 191 (*nedervallen*), 194 (*opclimmen*), 204 (*varen*), 216 (*navolgen*), 219 (*vlien*), 220 (*wiken*), 232 (*ingaen*), 234 (*ontgaen*), 253 (*afreisen*), 261 (*ont-, uutspringen*), 287 (*tien*). Dat men hier zou mogen denken aan overblijfsels uit de tijd waarin *gaen* (*gangen*) e.a. niet-mutatief perfektief waren (als in 't Osa. en Oe., zie § 42—44), is onaannemelik, én omdat het hier een zo late bron geldt, én omdat die verklaring slechts op enkele gevallen van toepassing zou wezen (hier b.v. zeker niet op het tweede voorbeeld).

§ 226. Terwijl zich blijkens § 224 al in de Middeleeuwen toenemend gebruik van *zijn* vertoont, vermeerdert dat in de 16ᵉ en 17ᵉ eeuw nog sterker. Duidelik blijkt het b.v. uit de Statenbijbel. In het O. T. van Genesis tot Ester vindt men bij *gaen* uitsluitend het vb. subst. (omstreeks 40 maal), van Job tot Maleachi komt *hebben* 2 maal voor, nl. *door een padt, 't welck hy met sijne voeten niet gegaen en hadde* Jez. 41, 3 en in de irrealis, dus zonder bewijskracht (§ 309): *doe souden ons de wateren overloopen hebben: een stroom soude over onse ziele gegaen hebben* Ps. 124, 4, naast *doe souden de stovte wateren over onse ziele gegaen zijn* ald. 5 en vele malen *zijn*, in 't N.T. 1 maal, nl. *so en hebbe ick terstont niet te rade gegaen met vleesch ende bloet* Gal. 1, 16, naast talrijke voorbeelden van *zijn*. Ook bij het imperfektieve partic. staat soms *zijn*, b.v. *maer de kinderen Israëls zijn op het drooge in 't midden van de zee gegaen* Exod. 15, 19, *ick ben met u geweest overal, waer gy gegaen zijt* 2 Sam. 7, 9, *door den wegh, dien gy gegaen zijt* 1 Kon. 13, 9, *gaende door den wegh, door den welcken gy gegaen zijt* ald. 17.

Toch komt in de 17ᵉ eeuw *heeft gegaen* nog dikwijls voor, b.v. *ick had niet langh ghegaen, of ick was .. omcingeld van een Wolck* Starter 122, 7, *doen ick op die wegh gegangen had een eyntje* 192, 11, *ten oorlogh heb ick steeds als nae een feest gheganghen* 520, 241, *ze heeft 'er* (nl. aan de zinking) *al over de vyf maanden aan gegaan* v. Moerkerken, Kluchtsp. 584, 30 (a°. 1697), e. dgl. bij anderen. Evenals bij *zijn*, was hier de Statenbijbel zijn tijd vooruit.

Een biezonder geval is *gaan* met volgende infinitief, waarbij ons het veelvuldig gebruik van *hebben* in de 17ᵉ eeuw treft Soms kan men aan imperfektieve betekenis denken, b.v. zeker in *ick heb al de wech gaen legghen en grynnen* v. Moerkerken, Kluchtsp. 26, 177 (Bredero), *'tis onwaerachtigh datje van mijn hebt gaen praten* ald. 110, 283 (a°. 1620), *onse ouwers jae voorouwers hebben 't lang loopen gaen lake* 118, 105 (W. D. Hooft), *wat heyt Vaeder hier al gaen maecken?* 300, 114 (a°. 1653), *sij had niet langh gaen*

slepen ('lopen rondslenteren'), *als* enz. Tijdschr. 20, 297*a* (a°. 1655), misschien ook in *als hebbende daer ter degen op gaen letten* v. MOERKERKEN, t.a.p. 208, 351 (a°. 1644). Maar in andere gevallen kan men moeilik anders dan mutatieve betekenis aannemen, b.v. *den Cruyniers meyd hadde beyde haer sacken heel vol gaen packen met alderley specery* t.l.a.p. 13, 59 (BREUGHEL), *wat hebje lestent teghen Klaesjes gaen segghen dat ick diefachtich ben?* ald. 108, 229 (a°. 1620), *jou dochter, die jy de deur voor 't hoofd hebt gaen sluyten* 132, 102 (W. D. HOOFT), *ick heb onlanghs mijn Vaers sleutel gaen drucken nae* 141, 125 (id.), *doe s'er Maeghdom hadt gaen verteeren* 466, 16 (a°. 1665), *maer voor ons heeft al den loop Christus ... langh te voren gaen vol-enden* Vondel 1, 117, 2196, *of hebdy voor den tijd uw doodschuld gaen betalen, en zydy* enz. ald. 735, 1819, dgl. 563, 6; 2, 248, 329. 548, 574.

De verklaring van deze en soortgelijke gevallen ligt voor de hand: ze zijn te vergelijken met *heeft commen weenen* e. dgl. (§ 150), en het hulpww. was afhankelik geworden van de volgende infinitief, wat hier te makkeliker kon gebeuren, omdat die infinitief alleen een transitief of een niet-mutatief intransitief vb. kon zijn. Daar komt nog bij dat verreweg de meeste ww. die op dezelfde manier gebezigd werden als *gaen* hier, met *hebben* werden vervoegd, zie § 62. Het gevolg was dat *gaen* een kleurloos en krachteloos toevoegsel werd. Men schijnt wel te doen te hebben met een Noordhollandse eigenaardigheid, die echter niet tot die streek hoeft beperkt te zijn geweest, vgl. § 227.

Ook het oudere *zijn* komt in de bovenvermelde bronnen voor, b.v. *zy es te bed gaen leggen* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 237, 244 (a°. 1645), dgl. 324, 60 (a°. 1655). De ingressieve betekenis is hier nog duidelik.

Maar dit biezondere geval daargelaten werd *hebben* in de 17ᵉ eeuw en in de volgende eeuwen bij ons te lande gestadig verder op de achtergrond geschoven, terwijl in België de oudere toestand bleef en blijft bestaan; vandaar b.v. bij CONSCIENCE *ik heb sedert al zeven uren gegaan* en *als gij dan nog wat gegaan hebt, sla dan weer links om* (NW. 4, 25 vlg.), elders *zo ὸs hij gheel den dag zo zeere, zo zeere gegòon hae* Sch. Weichs. 1, 21, 20 (Brugge), *òs hij òl lange gegòon hade* ald. 23, 29 (id.), tegenover *is gegaan* in mutatieve zin. Waar een afstandsgrens wordt opgegeven, vindt men dezelfde aarzeling als in 't Mndl., b.v. naast het tweede voorbeeld uit CONSCIENCE: *as ze toen nog e bekke vèdder* ('een eindje verder') *gegoun woure* t.l.a.p. 50, 6 (Aarschot).

§ 227. In de tegenwoordige algemene taal zou men in de zo even genoemde gevallen *lopen* gebruiken. Het vb. komt nog wel in duratieve zin voor, b.v. *daar gaat hij, daar gaat een begrafenisstoet, de klok gaat goed, er gaat een hoge zee, de zaken gaan slecht* enz., maar evengoed *daar loopt hij, de klok loopt goed*, en niet meer *het kind gaat al* (Hd. *geht*), *wat ga je langzaam* (Hd. *gehst*), *willen we een eindje gaan?* (Hd. *gehen*), maar *loopt, loop, lopen* (of *wandelen*), en in sommige gevallen is het perfektum niet gebruikelik, b.v. bij de beide eerste zinnen. Vandaar dat nu nog meer dan vroeger *zijn* ook bij 't duratieve partic. wordt gebezigd, b.v. *de zaken waren al lang slecht gegaan*, nooit meer *hadden*, zo ook *van toen af was aolles thuus 'eelegaer bekaoid gegaen* Sch. Weichs. 1, 131, 8 (Walcheren), *indien het u ... gegaan is even als mij* Geel 74, vgl. § 224.

De voorstelling welke in 't NW. 4, 23 vlgg. van de stand van zaken gegeven wordt, is bepaald verouderd, strookt niet eens met de toestanden van een halve eeuw geleden, ja zelfs niet met die van de 18ᵉ eeuw, en

draagt alle kentekenen van naar een aangenomen theorie te zijn ingericht.

De enige voorbeelden van het niet-mutatieve perfektum met *hebben* vindt men met volgende infinitief bij Quack, Soc. 1, 10: *eerst sinds* 1866 ... *heeft men het gaan doen* en ald. *de gemeenschapszin ... heeft overal nieuw leven gaan wekken* (NW. 6, 225), waarin waarschijnlik de in § 226 behandelde 17e-eeuwse konstruktie voortleeft, en die in al geval evenzo moeten worden verklaard als deze. Eveneens aan de Zaan: *heb-jə gaan bətalə?* Boekenoogen § 165, maar ook elders: *ich héb eus Kaatje al ene schoenen hood goon bestéllen* Franquinet, Jonk bij Jonk 36, 27 (Maastricht). Het gewone is hier nu *zijn*, waarmee men is teruggekeerd tot de oude manier: *is gaan doen, wekken; hij is gaan kijken*, enz.

Het imperfektieve perfektum met volgende infinitief komt alleen nog gewestelik voor; b.v. *dagen answiet he'k rechtevoort gaon pluuzen en zuuken* Sch. Weichs. 1, 513, 30 (Apeldoorn), *toe hewwə doar soamə goan kussə en vriejə də heelə nocht* ald. 530, 25 (O. Leusden, Utr.), vgl. Nd. over de Eems *ick heff n beten spazieren gân* Nd. Jahrb. 29, 15 (Sleeswijk).

Andere voorbeelden van het duratieve perfektum met *hebben* zijn: *hij heeft al lang van dat voornemen zwanger gegaan*, *hij heeft maar vier jaar schoolgegaan, op welke school heb je gegaan?* dgl. Mndl., zie § 222; Vroeg-Nndl. *ik heb maar zes Jaar school gegaan!* v. Moerkerken, Kluchtsp. 586, 70, *de Meesters, daar ik by School gegaan heb* ald. 72, dgl. 82; 18e eeuw *ik heb ... op ons eerste Fransche school gegaan* Burgerh. 6, dgl. 32; Mnd. *gi hebbet tō miner schōlen gān* Spil f. d. Upstand. 1269, Nhd. *hat zur schule gegangen* Paul 184; Fries 17e eeuw *ic hab in die Croupel-striete schoele gien* Starter 15, 206; maar Nnd. altans óók *zijn*: *ose wänn hei bey Pasteoers Karleyne in de Schaule gohen wöre* Sch. Weichs. 2, 345, 13, Westf. (en dgl. al bij Sackmann, ald. 112, 3); verder figuurlik: *de lessen zijner ouders hebben hem nooit ter harte gegaan* (NW. 4, 71 vlg., *'t aod 'er toch ok weêr zoo an d'r 'arte gegaen* Sch. Weichs. 1, 131, 19, Walcheren), *het praatje heeft gegaan (gelopen) dat* enz. (vgl. NW. 4, 56, dgl. 18e eeuw *het er niet een heel praatje gegaan, dat* enz. Burgerh. 552), *de schilderij heeft lang op naam van Rembrandt gegaan* (vgl. NW. 4, 85), en in enigszins gewijzigde zin, soms afwisselende met *lopen*: *hoe lang heeft ze nu al niet met die jongen gegaan!* (= *gelopen*), *je moet de pendule opwinden: hij heeft nu al een week gegaan* (= *gelopen*, vgl. NW. 4, 57; maar gwl. presens *gaat*), *de klok heeft nooit gelijk gegaan* (= *gelopen*, vgl. NW. 4, 55), *er had de hele nacht een hoge zee gegaan* (vgl. NW. ald.), en misschien nog enkele uitdrukkingen.

In de meeste in NW. genoemde voorbeelden echter is tegenwoordig in de algemene taal zowel als in de tongvallen bij ons te lande uitsluitend of bijna uitsluitend *zijn* in zwang, b.v. *hebt ge dat paadje wel eens gegaan?* (NW. 4, 25), nu *ben je ... gegaan?* of *heb (ben) je ... gelopen?* (vgl. al 1 Kon. 13, 9 en Burgerh. 373 *je moest een ander wegje gegaan zyn*, *(gij) die den doodsweg zijt gegaan* v. Zeggelen, Dichtw. 1, 66, naast *ge hebt een roemrijk pad gegaan* ald. 2, 19); *nadat het een poos in vliegende vaart gegaan had* (NW. 4, 86), nu *was*; *het heeft hem niet altijd voor de wind gegaan* e. dgl. (ald. 86), nu *is*; *de bel heeft gegaan* (ald. 79), nu *is*; *de reis heeft snel gegaan* (vgl. ald. 79 vlg.), nu *is*; *bons! heeft het gegaan* (vgl. ald. 88), nu *is* (maar Nd. in 1840 nog *de kanonnen hebt er goan* Sch. Weichs. 1, 551, 34, Z.O. Overijsel). Of men bezigt *lopen* enz., b.v. *hebt ge dat heele end gegaan?* (ald. 25), nu *heb je ... gelopen? ik heb nu lang genoeg gegaan,*

dunkt me, om te weten enz. (ald. 26), nu *gelopen; hij heeft achter hem gegaan* (ald. 29), nu *gelopen*. Alleen in 't Z. van Ndl., waar *gaan* zich beter heeft gehandhaafd, vindt men voorbeelden als *toen 'ie 'n endje gegaen 'ao* Sch. Weichs. 1, 143, 38 (Walcheren), naast *toen ze 'n hil énd gegaon waar* ald. 340, 33 (Meierij).

Zeker oorspronkelik en duidelik imperfektief zijn b.v. *het is een hele tijd goed gegaan, maar nu gaat het slecht; macht is daar altijd boven recht gegaan, ze zijn daar zeer onhandig te werk gegaan* (vgl. nog met *hebben*: *dat ik meer als eene kribbige bedilster, dan wel als eene minzame vriendin te werk gegaan had* Burgerh. 390).

§ 228. In 't Nd. over de Eems is *hebben* beter bewaard dan in 't gewone Ndl. en 't Hd., b.v. *daar hef vöör 'n paar dusend jahren d' säe gaan* Sch. Weichs. 2, 29, 26 (O. Friesl.), *he hett mit mi na melken gahn* (geregeld) ald. 201, 5*a* (Holstein), *do se .. tein stunne gohen hadden* 354, 15 (Westf.), *ick heff ni lopen* (*rönnt*), *ick heff gân* Nd. Jahrb. 29, 15, *ick heff n beten in gârn gân* ald., *ick heff söss stunn in eener tur gân* e.a., ald. (Sleeswijk), maar toch ook *bist du all* ('weleens') *dür den Brakwisken Biarg gahn?* Sch. Weichs. 2, 359, 35 (Westf.).

In 't Fries, waar *gean* gedeeltelik voor *rinne* is geweken, schijnt, als in 't Ndl., bij het eerste het vb. subst. gewoner te zijn geworden. Wel komt (ondanks Fri. Wdb. 1, 441) *hebben* nog voor, b.v. *dat praet hie al in toantsje gien* Wintergrien 148, 19, *fjouwer wiken het it goe' gien* Sch. Weichs. 3, 129, 8, maar men vindt b.v. ook *det wier lang güod gien* Iduna 13, 97, 26, *'t wier him in tiidlang skoan gien* Sch. Weichs. 3, 12, 1, *ho 't de agoasje* ('dading') *yn syn wirken gien wji* ald. 216, 23.

§ 229. De volgende intransitieve samenstellingen bezitten alleen een mutatief perfektum, met *zijn*: † *tachter-*, † *achterwaertgaen* (*-waarts-*), *begaen* (onpersoonlik), (Limb. enz.) *ergaen*, † *henengaen* (*heengaan*), † *neder-* (*neer-*), † *op-*, *opwaert-*, *te-*, † *ver-*, † (*en*)*wechgaen* (*weggaan*), b.v. (16^{e} eeuw) *bi den welcken dat si weder qualic gheregeert is gheweest ende seer tachter ghegaen* Exc. Cron. 235*d*, *Perna was ghegaen afterwaert om hoir hoeft te dwaen* MLoop 1, 841; *ende is so mit hem begaen, hi en weet* enz. Rein. 2, 4429 (hs.); *dv dat was ergangen* Serv. Lpzg 1, 624, dgl. Serv. 2, 2179, *wie dat heme erganghen was* ald. 2, 622, dgl. 1237, MW. (vgl. Ohd. *argangana unârun, irgangen ist* enz. Tat., NOTK., Ezzo's Gez.); *die rijp is wech ghegaen ende heen* Hs. Moll 5, *f.* 115*c*, NW. op *heengaan*; *daerombe es die kerke neder gegaen in desen tide* Velth. 7, 30, 17, MW., Nndl. *is ne*(*d*)*ergegaan*, vgl. NW. (Ohd. *ist nider gegangan* WILLIRAM); *die deweghe op ghegaen sijn die hier vore bewijst sijn* Ruusbr. 6, 86, 16, *teerst dat de sonne*[*n*] *was opgegaen* Seven Vroed. 1832, MW., NW., *die ander scael die opwaert ghegaen was* Marialeg. 2, 28, 18; *bin haren tiden so is tegaen Kaerls gheslachte* Stoke 1, 802, voorts o.a. Troyen var. 1431 (hs. *ghegaen*), Hadew. Lied. 9, 11 (C *vergaen*), Beatr. 845 (Ohd. *ist zegangen* NOTK.); *doen ... verganghen was der dach* Serv. 2, 297, *dus eist ons ten besten vergaen* Stoke 2, 1186 e. e. (Ohd. *sint fergangen* NOTK.); *dos es Lutgart enwech gegaen* Lev. Lutg. 2, 2858, *dos es wech gegaen die knape tin parlore wert* ald. 5760.

Van Mndl. *binnengaen* heb ik geen voorbeelden (gwl. *ingaen* § 232); Nndl. *hij is* (*het huis*) *binnengegaan*. Vgl. ook Nndl. *hij is teruggegaan, hij is er langsgegaan, hij is het huis langsgegaan*.

§ 230. † *afgaen*. Mutatief: *die ... harer wet* (genitief) *af zijn ghegaen*

Brand. 228, *soe es ons* (datief) *Demophon afghegaen* Limb. 8, 383, met akkusatief voor oudere genitief *van al dat ghi ghelochent hebt ende of ghegaen sijt* Marialeg. 1, 7, 7, MW., NW., vgl. ook *quam of ghegaen* Parth. 5593. Ook in de betekenis 'afstand doen van' (genitief of *van*) heeft het vb. oorspronkelik regelmatig *zijn*, b.v. *dat Justaes ende vrauwe Alise .. zijn afghegaen .. van alt goet* Gendsch Chtb. 108 (a°. 1296), *dus soe sijn si .. al haers goets af ghegaen* Brab. Y. 4, 118, dgl. 7, 13156, maar al in de 14e eeuw vindt men ook *hebben*: *dierre (lijftochte) vertijt si ende heeft vertegen ende afgegaen* Nijh. 1, 256, 8 (a°. 1331), *so hebbic of ghegaen ende renonchiert ... van* enz. Gedenkst. 1, 246, 16 (a°. 1355), met akkusatief *dat ick ... mynen ghenadighen heer ... die burchgrafschap ... afgheghanghen, quyt gheschouden ende overghegheven hebbe* Mieris 4, 556*a* (a°. 1420). Het vb. heeft de niet-mutatieve betekenis (en daardoor *hebben*) vermoedelik te danken aan synoniemen als *vertiën, renoncieren*; de transitiviteit is gevolg, geen oorzaak; het bleef perfektief. Vgl. *heeft afgestaen*, dat wellicht evenzo is te verklaren (§ 181) en *uutgaen* (§ 235). Misschien behoort ook Nndl. *afgaan* 'lozen' (NW. 1, 950) hierbij.

Duidelik imperfektief is Nndl. *afgaan* 'schelden': *een verwaand en baldadig Jonkertje, dat schrikkelyk afgegaan heeft op 't geen ik my onderwonden heb* v. Effen, Spect. 1, 78, 3, vgl. *in-, uitvaren* § 206 en *aangaan*; evenzo gewest. (Nd.) *ofgoan* 'toegaan': *'t hef in Amsterdam zoo biister of egoan* Sch. Weichs. 1, 551, 25, dgl. 36 (Haaksbergen, O., a°. 1840), vgl. Westf. *hett ... herregahn* § 224. Mutatieve toepassingen NW.; een voorbeeld van *zijn* bij niet-mutatieve betekenis is: *het werk is haar nooit vlug afgegaan* (oorspr. misschien mutatief).

† *áchtergaen*. In 't Mndl. mutatief blijkens *Peter quam achter gegaen* L. o. H. 2218, zie ook NW. 1, 664. Maar Nndl. *áchtergaan* 'achterlopen, ten achteren zijn' is imperfektief, vandaar: *mijn horloge heeft al lang achtergegaan* (*-gelopen*; ook presens).

† *angaen*. *a*) 'aan boord komen', 'aanvallen', oorspronkelik mutatief, vandaar: (toen) *es hi met vraghene anghegaen den coopman* Amand 1, 3873, dgl. 4795 (vgl. Ohd. *anagagangan sint* 'adorsi sunt' Ahd. Gl. 2, 745, 3), maar al in de 16e eeuw was het vb. van 'karakter' veranderd (en waarschijnlik ook transitief geworden): *ende hebben die kersten so sterckelijc .. aengegaen, dat* enz. Exc. Cron. (a°. 1530) 101*a*, zie † *anvallen* § 192. Vgl. ook Nhd. *er hat* of *ist mich um geld angegangen* Wilmanns, D. Gr. 3, s. 160. *b*) 'aanvangen', 'beginnen', met een inf. of een ding als objekt. Hierbij komt al in de 13e eeuw *hebben* voor, in navolging van *anevaen* e. dgl., b.v. *ic hebbe sulke dinc nu angaen* (*angáen?*) *die ic node hadde anevaen* Lorr. 1, 836, maar toch ook nog *zijn*, tot in de 15e eeuw, b.v. (m. opt. pt.) *twi hi an gheghaen ware sulke dinc* Amand 2, 1731, *dairom syn sy stautlelicker aenghegaen te vechten* Breidenb. 76*v*., 8; 17e eeuw *t'ghene ick hebbe aenghegaen* Vondel 1, 333, 333. *c*) 'op zich nemen', eveneens oorspronkelik mutatief 'tot iets gaan', vandaar nog *van allen den obligacien ... die sij ... metten coninc van Engelant angegaen waeren* Froissart 1, 541, 16; latere voorbeelden staan mij niet ten dienste. *d*) (Nndl.) 'sluiten', 'treffen', met *hebben* en transitief, b.v. *tot men het Bestand heeft aengegaen* Starter 226, 145, *Neel hadd' een' weddingh aengegaen* Huygens 2, 72, nu *hij heeft een huwelik aangegaan* e. dgl., alles niet-mutatief perfektief, maar ongetwijfeld vroeger evenals het vorige mutatief en met *zijn*, vgl. *ingaen* § 232. *e*) (Nndl.)

'betreffen, ter harte gaan', nu duratief: *heeft die zaak u ooit aangegaan?* (NW. 1, 133). *f*) 'zich gedragen', in 't biezonder 'tieren', 'razen' enz., imperfektief, vandaar *die soo reuckloos anne gaen hebbe in haer leven* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 141, 148 (W. D. HOOFT), *wat heeft die hond weer aangegaan! hij heeft nog nooit zoo hevig tegen mij aangegaan* (NW. 1, 130), vgl. *afgaan*. *g*) 'behandelen', duratief, hoewel oorspronkelik vermoedelik mutatief: *mit alsulker scarpheit ... als ghi die voerste* (*vrouwe*) *angegaen hebt* Griseldis Tijdschr. 17, 29, 15. — Daarentegen nog mutatief in *de school is aangegaan, ik ben even bij hem aangegaan, de kachel is niet aangegaan*, enz.

§ 231. † *bovengaen*, mutatief in *du biste waerlic hem allen boven ghegaen* Marialeg. 1, 2, 24 ('hoger geklommen dan zij'). Maar al in 't Mndl. ontwikkelt zich een duratief perfektum, vandaar: *si hevet bovenghegaen alle maechdekyns van gheliken oude in woerden ende wijsheyt* Pass. W. 237*c* ('heeft overtroffen'), transitief geworden. Dergelijk stond het vermoedelik met † *te boven gaen* (dat nu het andere heeft vervangen), maar uit het Mndl. heb ik alleen een paar voorbeelden van het latere, niet-mutatieve perfektum: *yrenes, die dochter des maelres Cratini, heefft hoir vader te bouen ghegaen in die selue kunste; Marcia pharronis heefft te bouen ghegaen alle steenhouwers ende schilders* Breidenb. 116*r*., 1. 2, *mer georgius heefft hem allen the bouen ghegaen* ('overtrof ze alle') ald. 154*v*., 17. Een voorbeeld van het mutatieve presens vindt men Limb. 1, 1538. Tegenwoordig zowel duratief, met *hebben*, als mutatief, met *zijn*: *dat had alle beschrijving te boven gegaan*, maar *hij was zijn begroting te boven gegaan* (= *boven z.b. gegaan*). — *bovengaan* 'naar boven gaan' (nog in België) was mutatief, vandaar Vroeg-Nndl. *als hy weder boven gegaen was ..., vertrock hy* Hand. Apost. 20, 11.

† *butengaen* (*buitengaan*) en Nndl. *te buiten gaan* gedragen zich geheel als de vorige, b.v. mutatief *mensce, an Gode lije, ... dies du buten best gegaen* Sp. 3[6], 36, 31, Nndl. *hij is buitengegaan* (België, = *naar buiten gegaan*), *hij is zijn bevoegdheid te buiten gegaan*, imperfektief *dat ik tot deez' tyd toe myn trouw niet te buiten heb gegaan* ASSELIJN (NW. 3, 1809), vooral met refleksief pron.: *om dat mijn wijfje heur aen mijn te buyten gegaen heeft* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 253, 112, *ik ken Juffers die heur wel anders hebben te buyten gegaan* ald. 450, 153, nu: *hij heeft zich nooit te buiten gegaan*, waarin voor ons gevoel *zich* het rechtstreeks objekt is. Vgl. † (*hem*) *ontgaen* § 234.

döregaen. Begrijpelik is *hebben* in *men siet dair noch tans die lijckteykenen vanden lichame des serpens ... in all die tafelen dair sy doer ghegaen heefft* Breidenb. 50*r*., 25; de schrijver kan de beweging van de slang voor de geest hebben gehad. Iets dergelijks is mogelik bij *die heilighe gheest hevet mi oec mit .. sueticheit door ghegaen* Marialeg. 1, 299, 9 (maar vgl. transitief *heeft mi doorgáen*). Mutatief: *dat yser esser dore ghegaen* Troyen var. 19368, *als wy alle dese steden* ('heilige plaatsen') *doirghegaen waren* Breidenb. 22*r*., 34, waarschijnlik ook, met het oude partic. zonder *ge-* (v. HELTEN, Mndl. Sprkk. § 193*c*): *wies lunt al die werelt es doregaen* Sp. 2[7], 21, 49, [1]) voorts Nndl. *ben je die deur doorgegaan? we zijn maar niet doorgegaan*, *de voorstelling*

---

[1]) Dat deze plaats bij *doregáen*, trans. vb., zou horen (MW. 2, 319), is niet waarschijnlik, aangezien anders het gebruik van *zijn* bij zulke onscheidbare samenstellingen met *dore-* niet voorkomt, zover ik weet. Vgl. ook Ohd. *Vuir haben alle durhkangen den róten mere* Notk., Ps. 80, 11.

is niet doorgegaan, 't nieuws was als een lopend vuurtje de stad doorgegaan (vgl. ook Sch. Weichs. 1, 427, 17 vlg.), *Benjamin en Slimpslamp zyn met een groot gedeelte myner bezittingen doorgegaan* Burgerh. 534 (nu gwl. *ervan doorgegaan*), Wvla. *ik ben doorgegaan* (*heengegaan*), enz. Duratief Nndl. *hij heeft altijd voor een groot licht doorgegaan* (nu ook wel *is*). Een aan *hij heeft de stad eens doorgelopen* beantwoordend *h. h. d. st. e. doorgegaan* is in de algemene taal niet meer gebruikelik, maar zal misschien in 't Zuiden nog voorkomen.

§ 232. † *ingaen*. Volgens de regel mutatief: *die twee syn inghegaen* Troyen hs. 23636, *die knechte sijn weder inghegaen den yersten stal* Mndl. Fragm. 263, 479, vgl. *quam inghegaen* Limb. 5, 753, Nndl. zie NW. (Ohd. *ingaganganêr ist* enz. Bened. R., Gl.). Zonderling afwijkend: *zacharias huus, inden welck maria ... inghegaen heefft* Breidenb. 30r., 32, *inden welcken .. onse here ihesus ... inghegaen heefft* ald. 42r., 18, naast *so syn wy inghegaen in dat clooster* 22v., 34, zie § 225. Een dergelijke op zichzelf staande afwijking is: *ach, watt sall datt lang' töb'n, sä de frû, hâr är mann är vöör rutslaon, hâr s' hinn wedder rinngaon* Sch. Weichs. 2, 341, 6 (Altmark) en vgl. *gehen* bij Paul 185. In het 17e-eeuwse voorbeeld *waertoe sy dan veele onbehoorlicke middelen gebruyckt ende verscheydene slimme wegen ingegaen hebben* Bijdr. Hist. Gen. 17, 287, 25 (a°. 1616) zal men, evenals bij *hij heeft een andere weg ingeslagen* in figuurlike zin (§ 284), te denken hebben aan niet-mutatieve opvatting of aan de invloed van transitieve ww. met gelijke betekenis. — Vroeg-Nndl. *ingaen* 'sluiten' (nu verouderd) wordt met *hebben* verbonden: *met M. ... hadde* (hij) *een redelijck contract ingegaen* Daghreg. Bat. 5, 236, vgl. echter *aangaan d*) § 230 en Hd. *eingehen* Paul 208.

† (*t*)*jegengaen* (*tegengaan*). In de bet. 'tegemoetgaan' was het vb. mutatief: (toen) *is si hem eerlic teghen ghegaen* MLoop 1, 343, vgl. *quam .. jegen gegaen* Torec 431; nu verouderd. In Nndl. *men heeft zijn pogingen met alle macht tegengegaan* is het vb. transitief (dus niet-mutatief), ongetwijfeld een latere wijziging.

Nndl. *me*(*d*)*egaan*. Oudere voorbeelden ontbreken. In België nog imperfektief b.v. in *dat spreekwoord heeft lang meêgegaan, maar nu wordt het zelden meer gehoord* (de Bo 677), bij ons in 't perfektum altijd mutatief, b.v. *ik kwam hem tegen en ben met hem meegegaan, ben je met hem meegegaan tot zijn huis?* (in dit geval is de mutatieve opvatting onoorspronkelik, maar toch misschien al Mndl.).

† *misgáen*, nu verouderd. Mndl. *hoe vroegh ist u in uwer jueght misgangen!* Froissart 1, 138, 17, blijkbaar ziende op de uitkomst en mutatief, evenzo 17e eeuw *dien 't met zijne middelen misgaan was* Hooft, Henr. d. Gr. 102 en Mnd. *allêne isset ûs missegân* Spil f. d. Upstand. 793, *wente id ene nicht is misse gan* Nd. Jahrb. 33, 132, 126. In de bet. 'dwalen, verkeerd handelen' was het vb. imperfektief, vandaar *vergheuet my hebbick hier in misgaen* Ovid., Conste d. M. 60, = *sich misgaen*, zie NW.

Nndl. *mísgaan* is mutatief: *het is misgegaan*, eertijds ook *François de I. was zeer te onvrede, dat men hem misgegaan was* Wagen., Vad. Hist. 4, 422, vgl. *voorbijgaan* § 236.

§ 233. † *nagaen*. Mndl. voorbeelden van het mutatieve perfektum zijn: *mijn herte ... is Jhesum naegegaen* Ned. Get. 84a, figuurlik *omdat he niet in der tyt ... syne sachen nagegaen* ('nagekomen') *en was* Publ. Limb. 22, 204, 19 (a°. 1452, knoeitaal), 17e eeuw *derwijle gy geene jonge gesellen zijt*

nagegaen Ruth 3, 10, *sy ... is hare boelen nagegaen* Hozea 2, 12, *ik ben hem nagegaan* (= *-gelopen*). Maar als CATS zegt *als een die van der jeugt sijn lust is na-gegaen* 2, 337*a*, 2, dan is dat al een verschuiving ten gunste van *zijn*. Mndl. *nagaen* 'uitvoeren' kan op het oude imperfektieve gebruik berusten: *die antwoirde sij ... so nyet nagegaen en hebben als se ons dat anschreuen* Arch. v. Buren 463, 9, evenzo Nndl. *nagaan* 'onderzoeken' e. dgl.: *hoe meer ik zijn leven en streven heb nagegaan, hoe duidelijker mij dit geworden is* Fruin 9, 465, *ik heb zijn gangen* (*boeken*) *nagegaan*; in beide gevallen werd het vb. later transitief.

Nndl. *op-en-ne*(*d*)*ergaan*, als één begrip ('ómgaan') beschouwd, is duratief, vandaar *met ons gemeynsamelick verkeert heeft*, *met ons op ende neer gegaen heeft* Kantt. op Hand. Apost. 1, 21 *onder ons in ende uytgegaen is* (Gr. εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθεν), *ze heeft van kind af aan met hem op-en-neergegaan* (dgl. Sch. Weichs. 1, 166, 38, Overflakkee, Z. H.). Maar waar elke werking afzonderlik wordt bedoeld, is het mutatief: *het is met haar op- en neergegaan* (in een ziekte), *den .. weg dien ik zoo menigmalen in gezelschap van mijne boerimetjes ... was op en neder gegaan* v. Limb. Brouwer, Rom. W. 2, 108*b*.

† *ómmegaen* (*ómgaan*). In 't Mndl. is het onderscheid duidelik. Imperfektief b.v. *een sijn vrient .. hadde III jaer ommegegaen in hermitagen in menech lant* Sp. 3[4], 25, 36, *alse die joncfrouwe hadde gegaen ene waerf omme, si keerde* enz. Lanc. 2, 15067 vlg., *so vele heft hi al ommegegangen, dat hi ter capellen quam an* Ferg. 1650, *al de sunden ... daer hi met had om gegaen* Kerst. 1448, *tsal die wake geweest hebben dat wij hoirden, die ommegegaen hebben* Froissart 1, 425, 25, *doe se hoore joncvrouwen riepen ten danse, ende si eenwerf omme hadde ghegaen, soo seide si: het is genoech* Pass. W. 27*b*, MW. (dgl. Nd. *die susteren die by na myt hoer omme gegaen hadden van begynne dat sie ten diepen veen quam* Diepenveen hs. 163, 9). Mutatief b.v. *dat die van Yperen ommegegaen* ('overgelopen') *waren* Froissart 1, 45, 28, *een deel iaren sijn scier ommeghegaen* Marialeg. 1, 23, 7, *doe die tijt omgegaen was* 2, 197, 15, *een deel Jaren sijn scier omgaen* ald., *si ... es van achter omme gegaen* Lorr. 1, 475, MW.

Zo ook in de 17[e] eeuw: *als deeze ooverleg alzoo eenen goeden tydt omgegaan had* Hooft, N. H. 49, 14, *ick ... hebbe lange jaren met fruyten omgegaen* Cats 1, 486*a*, *wy en hebben noyt met pluymstrijckende woorden omgegaen* 1 Thessal. 2, 5, tegenover *de weerelt ..., die hy was omgegaen* D. Heinsius, Ned. Poëm. 4, *hoe Schouten d'aerden-kloot op nieus was omgegaen* Vondel 1, 776, 2, NW. Ook later zijn een deel van de oude imperfektieve toepassingen van kracht gebleven, b.v. *hoe lang heb ik met u omgegaan* Burgerh. 147, *ik heb jaren met die man omgegaan, ik heb maanden met dat plan omgegaan* (= *om-, rondgelopen*), *hebt gij ooit met paarden, wapens omgegaan?* (NW.), *je hebt met mijn kostelik porselein roekeloos omgegaan* (vgl. Nd. *du hess där ni god mit umgân* Nd. Jahrb. 29, 16), *het praatje heeft al omgegaan, dat* enz., zie ook NW.

Toch wordt b.v. in het laatste geval ook *bent* gezegd, een verschuiving waarvan men al in de 17[e] eeuw voorbeelden vindt, b.v. *isser alzo een praatje om e gaen?* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 528, 166. Andere voorbeelden van het vb. subst. bij het duratieve partic. zijn: 16[e] eeuw *wat dar is omgegaen* Bijdr. Hist. Gen. 4, 681, 278; 17[e] eeuw *daer is wat wightighs omgegaen* Vondel 3, 659, 266, *daer is te nagt tot jouwend al vry wat om egaen, mier*

als de meulen in 't woud Asselijn, Jan Klaaz. 722 (vgl. NW. 10, 216), 18e eeuw *ik zal ... u ... zeggen, wat er in uw hart al is omgegaan* Burgerh. 287, *wat in myn hart, onder het lezen, is omgegaan!* ald. 614, dgl. tegenwoordig, vgl. ook *wat er in 'm most om-egaan zain voor-i zóover gekommen was* Sch. Weichs. 1, 253, 4 (Bodegraven, Z. H.), waarschijnlik ook *in den effectenhoek is veel in Oostenrijkers omgegaan* NW. 10, 215. Voorbeelden van mutatief gebruik vindt men in NW. In België komt *hebben* ook hier weer meer voor dan bij ons.

† *ommegáen* (*omgáán*) is vanouds transitief, zie MW., NW.

§ 234. † *ónderguen.* Mutatief: *omdat ic eens ben onderghegaen* Troyen hs. 39775, *die sonne es gegaen onder* Ferg. 4453, MW.; Nndl. zie NW. Met *hebben*: *hi was ooc oordelaer in dien dat hi machtelic den duvel verdreef vanden menschen dien hij besat ende valschelijck onderghegaen hadt met valschen rechte* ('in quantum dyabolum invasorem alieni juris ab eo quem possidebat hominem potenter ejecit') Pass. S. 33*b* (MW. 5, 346), waar het vb. de konstruktie en de betekenis van † *ondergáen* trans. vb. heeft (zie MW., NW.). In 't Nndl. schijnt het niet meer zo voor te komen.

† *ontgaen.* In de regel mutatief en met *zijn*, b.v. *dat hem sente Brandaen huut haerre borch was ontgaen* Brand. 1838, MW.; Nndl. *het is mij ontgaan*, enz., NW. Imperfektief is het partic. in de betekenis 'misdaan', 'misdreven', b.v. *oec verneemt men selden dat yeman comt tot groten dinghen, hi en hebbe emmer in dat ierste mistorden of ontgaen* Ruusbr. 3, 100, 22, ook met refl. pron., b.v. *want .. heer Melijs hem voormaels ... mesgrepen heeft ende ontgaen jeghen die rechten, ende mesdaen jeghen die stat van Bruessele* Brab. Y. 7, 10599, MW. (dgl. Nd. *als sie hoer in cleynen dingen ontgaen hadde of versumel geweest* Diepenveen hs. 188, 1), Nndl. *doch heb icker mij selff ontgaen* Spieghel (Tijdschr. 11, 272, 28), *ick heb my tegen God en tegen u ontgaen* Westerbaen, Ged. 3, 593, 26, NW. De refleksieve datief zal later als akkusatief zijn beschouwd, vgl. (*zich*) *te buiten gaan* § 231.

Vreemd is *nochtans so heefft hy ontgaen wt die handen der thurcken* Breidenb. 149*r.*, 10, zie § 225, terwijl men op de volgende plaats *hebben* kan verklaren als bij *ontwijken* in 't Vroeg-Nndl. (zie § 221): *so en hebben sy god niet gheeert als god, off danchairheyden bewezen, mer hebben hem ontgaen inder ghedachten* Breidenb. 100*r.*, 2. Hierbij zal ook behoren: *als ghy ze al ontgaen hebt* Vondel 4, 268, 7 en misschien ook een voorbeeld met de opt. pt. bij Everaert, zie § 299.

† *óvergaen.* Mutatief: (m. opt. pt.) *wat hen overgegangen ware* Sp. 2², 42, 27, *wee denghenen die niet overghegaen en sijn* Stemmen 113, 36 vlg., *daer om dat ghi mit uwer saligher geboorten alle bose gheesten overghegaen sijt* Gulden Thr. 60*c*, MW.; Nndl. *Zweder, op wien ... het bevel was overgegaan* v. Lennep, Rom. 6, 293, *hij is de brug overgegaan, de bel is niet overgegaan, hij was overgegaan naar de zesde klasse*, NW. Daarentegen imperfektief: *ther seluer stede dair die kijndere van israhell mit droeghe voeten ouer ghegaen hebben* Breidenb. 116*r.*, 43 (tegenwoordig zou men ook hier evenwel *overgegaan zijn* zeggen), misschien ook Nndl. *wat* (*heeft*) *David Chytraeo ... overgegaen ..., het kameels haer Joannis ... op te treckken* enz. ('wat heeft D. Ch. bezield') Stalpert v. d. Wiele, Vr. Cieraet 21. In 't Mndl. en in de 16e eeuw schijnt *overgáen* niet altijd streng van *óvergaen* te scheiden te zijn, zie MW. en vgl. *ic verwonder dat ghi aldus haestelic overgaen sijt ... in een ander ewangeli* Hs. 75 (waarvandaan?), *f.* 54*d*, *de kortsen*

zijn my ouergaen oft ouergegaen PLANTIJN, maar elders is het eerste transitief, gelijk Nwvla. *overgáan* (DE Bo 810).

§ 235. † *te samen gaen* (*samengaan*). Duidelik mutatief in *te samen syn sy ghegaen* (nl. Grieken en Trojanen) Troyen hs. 8651. Maar *ende sijn een stuc tesamen ghegaen* Rein. 2, 4879 is voor verschillende opvattingen vatbaar: men kan het beschouwen als perfektum van het mutatief geworden vb., zoals bij andere vba waarbij de afstand wordt opgegeven, of als een mengsel van *sijn te samen ghegaen* ('op weg gegaan') en *hebben een stuc tesamen ghegaen*. Als samenstelling is het vb. nu imperfektief, vandaar *hebben adel en bescheidenheid wel ooit samengegaan?* Maar ook *zijn* enz., naar ik meen gewoner.

† *toegaen*. In de betekenis 'naderen' was het vb. mutatief, vandaar *die welcke vrouwen syn toegheguen ende hebben syn heilighe voeten ghehouden* Breidenb. 23*r*., 38, vgl. *quamen .. toeghegaen* Stoke 7, 791 (B); evenzo Nndl. in de betekenis 'dichtvallen': *de deur is vanzelf toegegaan*. Waar het echter een beloop aanduidt is het duratief en verwacht men *hebben*. Maar deze duratieve betekenis kan niet oorspronkelik zijn en kwam, schijnt het, pas in zwang, toen de voorkeur van *gaan* voor *zijn* zich was beginnen te openbaren; daardoor bleef *toegaan* aan het vb. subst. getrouw: Mndl. *hoet toe gegaen was* 'hoe het gebeurd was' Froissart Tijdschr. 8, 278, 16; 16^e^ eeuw *dat het met die ander alsoo oock toe ghegaen is* Linschoten 2, 207, 28; 17^e^ eeuw *hoe dat de saeck is in het pleyten toegegaen* Starter 239, 104; 18^e^ eeuw *'t zal ... fraai zyn toegegaan* Burgerh. 260, *hoe alles is toegegaan* ald. 569; 19^e^ eeuw *toen ... is het eenvoudig toegegaan* Geel 82. Evenzo Nd. *hou 't tougoan was* Sch. Weichs. 1, 666, 2, over de Eems: *wie 't togahn is* ald. 2, 81, 6, dgl. 355, 25; 395, 42, Hd. *wie es zugegangen ist* enz.

† *uutgaen* (*uitgaan*) is in verreweg de meeste gevallen mutatief (ingressief), vandaar: (toen) *es hi uutghegaen ghereet* Troyen var. 1879, *Calcas .., die teghen haer was uytgheguen* Troyen hs. 16336, *soe langhe heft die tyt ghestaen, dat die vrede is uytghegaen* ald. 23790, *al es dine keerce uut gegaen* Franc. 8470, *want har spreken ut dis selves dages es gegaen* Lev. Lutg. 3, 3836 vlg., *van din wege esse ute gegangen enen sonderliken weg* Limb. Serm. 246, 29, dgl. 248, 4; evenzo in de meeste toepassingen nog Nndl. Maar in de nu verdwenen betekenis 'afstand doen (van)' had het vb. al vroeg de mutatieve kracht verloren, vandaar: *nu hebben wir eyndrechtlic ... verteghen ende uytghegangen derre vriheit* Statutb. v. Mstr. (a°. 1380) 43, 10, dgl. 47, 4. Vgl. *afgaen* (§ 230).

volgáen 'ten einde komen', 'rijpen' e. dgl. was mutatief: *so lange, dat het* (nl. 't gezwel) *comt gewaden ter herten toe; dan eist volgaen* Lev. Lutg. 3, 5405, *ende als die coer volganghen was* Hildeg. 95, 97. Maar in de betekenis 'genoeg gaan' was het vb. imperfektief, vandaar: *ghi hebt volgaen, ghi blives hier!* Wal. 8142, dgl. 9763, vgl. *moede gaen* (§ 222). Waarschijnlik hoort hierbij ook *alse die coninc wiste .. dat sij bijna hadde volgegaen* (l. *volgaen*?) 'de volledige tijd zwanger gegaan had' Mndl. Fragm. 515, 737; vgl. Ohd. *habet ... follegangen* m. dat. Notk. 1, 171, 28.

§ 236. † *voregaen* (*voorgaan*), *vorengaen*, Vroeg-Nndl. *te voren gaen*. Mutatief: *een cnape was doe voren gegaen* Cass. 1251, Nndl. *hij is ons voorgegaan* (nl. in de dood); *hij is voorgegaan, omdat hij eerder gekomen was*, enz. Imperfektief Nndl. *mijn horloge heeft vroeger nooit voorgegaan* (= *-gelopen*). In 't Mndl. was het hulpww. *hebben* o.a. als de betekenis was 'gegaan om een voorbeeld te geven', 'voorgedaan', b.v. *altoes ist sekere den wech te volghen*

die Christus ende die heylighen voir ghegaen hebben Ruusbr. 3, 109, 21, *ufeninghe van minnen en mach niet dolen: die heeft ons Christus vore ghegaen* ald. 4, 42, 7, *Christum, die ons dese .IIII. wisen gheleert ende voir ghegaen heeft* 6, 100, 3, *want het en sijn also ons heren woerden noch exempelen niet die hi ons voor ghegaen heeft* Marialeg. 1, 334, 17. Het ww. is hier imperfektief, evenals in de eigenlike betekenis 'voor iem. uitlopen', b.v. *toe dese woirden ghesproken waren, so heefft hy my haestelicke voirghegaen ende ontdede den drait des schinende cluwens* Breidenb. 112*r.*, 41 (het begin van de beweging wordt niet vermeld). In 't Nndl. handhaaft *hebben* zich ten dele, b.v. *de vader heeft zijn kinderen goed voorgegaan,* dat nu transitief is geworden (vgl. *de kinderen werden door hun vader goed voorgegaan*); evenwel ook *is* wordt gebruikt, wat niet oorspronkelik kan zijn, maar al bij Vondel voorkomt: *Christus zijn Meester, die hem op dusdanige wyze was voorgegaen* 2, 18, 3, e. e.

Imperfektief was Vroeg-Nndl. *te voren gaen* in zinnen als *daer in u Vader heeft gheganghen u te voren* Starter 92, 188, *daer sijn stam hem altijdt in te voren heeft treffelijck ghegaen* ald. 283, 148 vlg.

† *vorebigaen* (*voorbijgaan*). Mndl. mutatief, blijkens *doe sij dair voerbij ghegaen quamen* Marialeg. 2, 89, 7; evenzo Nndl., b.v. *de optocht is* (*zijn huis*) *voorbijgegaan.* Niet-mutatief in Nndl. *tot dusver hebben we je vergrijpen stilzwijgend voorbijgegaan, men heeft hem nu al driemaal opzettelik voorbijgegaan* ('niet benoemd'), ongetwijfeld ontstaan uit het mutatief, maar van hulpww. veranderd in aansluiting aan vba als 'over 't hoofd zien', 'overslaan', omdat de persoon die door het subjekt van de zin wordt aangeduid, door de verrichting niet in een andere toestand geraakt. Het vb. is hier trouwens nu voor ons gevoel transitief. Vgl. † *passeren* § 239.

† *voortgaen.* Hier vindt men in 't Mndl. dezelfde weifeling als bij *verder gaen, een stuc gaen* e. dgl., b.v. enerzijds (Nd.) *als si aldus een wijltijdes voertgegaen hadde in allen doerchden* Diepenveen hs. 332, 9, *om dat ... si beide onde liede waren, ende verre voert hadden gegaen in haren daghen* (Tatian *fram gigiengun*) L. v. J. 5, 24, naast *die dinc is so voertghegaen* ('zo ver gekomen'), *hier en is gheen keren* Troyen hs. 13318, *mijn wijf es verre voert gegaen in haren dagen* (Tatian *fram ist gigangan*) L. v. J. 7, 14, *ende al en bin ic in die materie niet ordelic voertghegaen, ic hebt voirsien ende met voirrade gheduen* Ruusbr. 3, 225, 3, *ende also* ('toen zij', d. i. de offerande) *was ghedaen, so es men daer vort gheguen inden dienst lofsam* Couchi 2, 1710, vgl. ook *quam .. vort ghegaen* Limb. 4, 481. Tegenwoordig met *zijn,* b.v. *wij waren intusschen langzaam voortgegaan* v. Limburg Brouwer, Rom. W. 2, 185*a*, maar volgens de Bo 1350 in 't Wvla. met *hebben* in de betekenis 'steunen, voortbouwen' (*op*).

§ 237. † *liden, geliden* (*lijden*) 'gaan', 'voorbijgaan', 'dóórgaan' enz. had als intransitief vb. in 't perfektum mutatief karakter en werd daarom met *zijn* verbonden, b.v. *doe God verre was leden* Rijmb. 5141, (onpersoonlik) *hoe langhe es leden van din tide dat hem dit gheschide?* L. v. J. 129, 5, *dat lenen dat leden es* Limb. Serm. 226, 15, *engeen denc dat leden es* ald. 376, 21, (m. opt. pt.) *ofter enech ridder leden ware* Mor. 966, *als de reysers twee of drie milen leden waeren* Froissart 3, 64, 17, (onpersoonlik) *dies was leden wel menighen dach* Wal. 1384, enz., zie MW. 4, 496. 499—504; vandaar adj. *leden,* later † *geleden.* In 't Nndl. vooral in gevallen als *doent .II. dagen geleden was* ('toen er 2 dagen om waren') Maleg. Volksb 45, 12, nu *het is jaren, lang geleden* e. dgl.

De aanwezigheid van een akkusatief (of datief), aanduidende wie of wat men voorbijkomt enz., maakt gewoonlik evenmin verschil als bij Nndl. *voorbijgaan*, *passeren* enz., b.v. (*hi*) *es tgeberechte leden* Lorr. 1, 1444, *alsi tforest es leden* Ren. v. Mont. 1405, *doe hire* (nl. treden) *sestech was leden* Mor. 3787, dgl. ald. 2442 (m. opt. pt.), Limb. 10, 110 (id.), Cass. 451, 599, Froissart 3, 59, 13, *alsi den coninc was leden* Eleg. 325 [1]), *als hi sinen lieden was leden* Stoke 3, 1554, *doese aldus hem allen was leden* Marialeg. 2, 243, 26 (Heisterbach), MW. 4, 506 vlg.

Ter vergelijking zijn ongelukkig alleen het Oudengels, Oijsl. (en Osa.) beschikbaar. In 't eerste dialekt schijnen zonder akkusatiefbepaling alleen *geliden hæfde* en dgl. voor te komen (§ 44), terwijl *līđan* 'oversteken' transitief is, blijkens *þā wæs sund liden eoletes æt ende* Beow. 223. Ook bij Oijsl. *līþa* 'voorbijgaan' vindt men *hebben*, maar in de betekenis 'vergaan' heeft het *zijn*, en het komt ook transitief voor. In 't Osa. is er maar één voorbeeld, in de betekenis 'vergaan', met *zijn* (*is unca lud giliden* Hel. M 154, dgl. C). Waarschijnlik heeft dus het gebruik van het vb. subst. zich in 't Ndl. uitgebreid.

In enige betekenissen is het vb. transitief en heeft, vermoedelik van oudsher, *hebben* bij zich, zo 'doorbrengen' (een tijdsverloop), b v. *mageden die met rouwen haren tiit hadden leden* Limb. 4, 1271, MW. 4, 507; 'doorstaan', b.v. *wi hebben drie joesten gereden, ende hi heefse herde jirlijc leden* Lanc. 3, 19261, *miin her Echites heeft geleden onlanghe, soe siet hi . . . enen ridder comen* Limb. 4, 1131 (*heeft* = *heeft* + pron. -(*e*)*t*), tenzij dit bij het straks volgende hoort; [2]) 'achter zich laten', b.v. *dat hi met prouetsen heeft leden* ('achter zich heeft gelaten', 'overtreft') *alle die leven* Lanc. 2, 6709. Bij de bet. 'doorstaan' behoren vermoedelik ook: *dat hi .. ene versmade dood om ons leden heeft* Ruusbr. 6, 69, 1, *daer in* (nl. in zijn mensheid) *heeft hi leden om onse sonden desen arbeit* ald. 102, 18, *eenen anderen maeghden sone ... die de pine heret leden* Amand 2, 2657, dgl. 5664, *vanden rouwe die hi leden ... hadde* Huge v. Bord. Tijdschr. 17, 93, 22.

Opmerkelik zijn de volgende: *den groten stryt heft hy al leden* Troyen hs. 11088, *eer hi der jaren neghentiene hadde, had hi leden al* Stoke 10, 1002, *want sijt leden hebben ende in vrouden sijn* Ruusbr. 4, 168, 17, *ic hebbe leden die sorge van minnen* Cass. 1333, *daer hadde men dat eten leden* Ferg. 2813, *dies hebbe god danc menichfout dat si dat* (de bevalling nl.) *nu heeft leden* Rubben 32, waar de betekenis is 'heeft achter de rug' enz. VERDAM rekent deze bij een betekenis 'ten einde brengen', die uit 'doorbrengen' zou zijn ontstaan, wat mij niet voldoet. Ook 'ergens door komen' MW. op *liden* II, 7 zal niet de juiste opvatting zijn. Misschien heeft men hier een rechtstreeks overblijfsel uit de tijd waarin de verbinding met *hebben* nog zijn oorspronkelike betekenis had, zodat b.v. *daer hadde men dat eten leden* betekende: 'daar had men het eten voorbijgegaan', d. i. 'in een voorbijgegane toestand', d. w. z. 'achter de rug', m. a. w. 'daar was men klaar met eten'. Immers het trekt de aan-

---

[1]) Maar Karlmeinet (378, 36) *als hey Karlle hedde geleden*, tegenover *nu wâren dê boden verre geleden* 496, 66.

[2]) MW. 4, 499 ten onrechte gerekend bij *liden* I, 2 (zonder akkusatief), immers daargelaten dat dit dan de enige plaats zou wezen waar in zo'n geval *hebben* stond, geeft 'voorbijgegaan' hier geen zin. De bedoeling is: 'Echites had het (nl. het gevecht of avontuur) nauweliks doorstaan, was het nauweliks te boven, of' enz.

dacht dat de door VERDAM aangenomen bet. 'ten einde brengen' buiten het partic. niet voor zou komen (de beide presens-voorbeelden gedogen evengoed de vertaling 'door .. heenkomen' en 'doorlópen', zie VERDAM zelf op Brab. Y. 2, 26). In latere tijd, toen *geleden* in de plaats van *leden* trad en het vb. *liden* 'voorbijgaan' enz. in onbruik geraakte, werd *geleden* in dit verband zeker vaak beschouwd als pp. van *liden* 'pati', b.v. 16ᵉ eeuw *sij heeft den arbeijt toch al geleden* Trou m. bl. 279, 417.

§ 238. Van de samenstellingen komen uitsluitend mutatief voor: *achter-*, *dore-*, *neder* (?), *ómme-*, † *ont-*, † *voorliden*, b.v. *al die oneruloedicheit die achterleden is* D. B. Gen. 41, 30; *hoe dù doerleden biste doer dese grote wildernisse* ald. Deuter. 2, 7, m. akk. *want genen strijt so eest* (nl. het paard) *dorleden* Lorr. 2, 711; *hier af es Lucifer geleeden neder* D. War. 4, 47, 75 vlg. (zie echter MW. 2, 1229); *doe seuen daghen omleden waren* D. B. Ezech. 3, 16, MW.; *die tijt ... die is mi ontlopen ende ontleden* Hildeg. 119, 39 (var. *ontslopen ende ontgleden*), vgl. NW. 10, 1903; *al sijn tijt die is voerleden* Hildeg. 10, 41, *dat u daghen sijn voerleden* ald. 12, 203 (var. *verleden*), *het es al voorleeden* TBoeck der Voersienicheyt Tijdschr. 28, 105, 23, Nndl. adj. *voorleden*.

† *overliden* (*overlijden*) [1]). Het gewone hulpww. was *zijn*, en het partic. was dan mutatief, b.v. *de dach sal schire over leden syn* L. v. J. 269, 6, *die heeren sijn overleden ende reden ten strydewaert inne* Grimb. 2, 3662, *als ... ic* (de rivier of de brug) *al over was gheleden* Hildeg. 23, 63, *die gheen die dus sijn overleden* ('gestorven') ald. 109, 104, *dit aldus ouerleden wesende* Invent. v. Brugge 3, 515, MW.; met akk. *dos es tin tiden overleden ... din swaren pas Lutgart, die vrowe* Lev. Lutg. 3, 226, *die allen commer ende rowe sijt overleden* ald. 4333, dgl. 4977, *oec es mijn here overleden dat felle gewat* Lanc. 2, 40397, (irrealis) *si wisten alle dese gracht wel, ende warense oec wel ouerleden, maer* enz. Velth. 4, 31, 23; Nndl. (zonder akk.): (m. opt. pt.) *tot dat die* (paarden de brug) *overgheleden souden zijn* Coornhert, Boccat. 109*d*, *nae datter een groot deel vander nacht overleden was* ald. 21*d*, NW., nu alleen *wanneer is hij overleden?* ('gestorven') e. dgl.

Vroeger werd ook *hebben* gebezigd, maar uitsluitend met een akkusatief, b.v. in de bet. 'doorbrengen': *die man, die ... hadde overleden sinen tijt in eenechheiden* Lev. Lutg. 3, 1723, *alle die iaren of die tijt die du overleden hebs* Con. Somme ² 317, 20, *dat wi soe menighen Paeschen overgheleden hebben* Stemmen 113, 33, MW. 5, 2213; 'doorstaan': *tin tiden dat Lutgart .. hadde overleden allen rowe* Lev. Lutg. 3, 5216, MW. 5, 2215 (vgl. het simpleks § 237 en *ic hebbe noch toverlidene en doepsele, ende hoe sere sal ic gheturbeert moten syn eert overleden sal werden* L. v. J. 151, 6 vlgg.). Het voorbeeld *dus nemen ende Moises boeke ...; God danc, ic hebse over leden* Rijmb. 6152 ('ik heb ze achter de rug') sluit zich aan bij *hadde men dat eten leden* e. dgl. blz. 211 vlg., evenzo *na haren dunkene soe hebbense alle oefeninghe ende doghede overleden ... ende sijn alre doghede quite worden* Ruusbr. 6, 174, 6, vgl. Vroeg-Nndl. *die al ghepasseert en overleden heeft dat beneden God is* Gheest. Steen 406, waar men echter ook 'doorstaan' kan vertalen.

Opmerkelik zijn drie plaatsen waarop het vb. betekent 'oversteken': *met minen stave so hebbic heden die Jordane over leden* Rijmb. 2610 ('in baculo

---

[1]) In 't Mndl. is de klemtoon niet te bepalen, in 't Nndl. wisselend, zie NW.

meo transivi Jordanem'), *nadien dat si die rode zee overleden hadden* Hs.? *f.* 109*r*. (MW. 5, 2212), *nadien dat si die roode zee overgheleden hadden* Hs. Moll 7, *f.* 128*b*, in tegenstelling met andere plaatsen, waar het ww. in deze betekenis *zijn* heeft (MW.), en met het onveranderlik gebruik van *zijn* bij het simpleks in deze opvatting. Misschien heeft men bij het eerste en tweede voorbeeld met *overlíden* (vgl. *overgáen*, *-clímmen*, *-stígen* enz.), bij het laatste met een verwarring te doen, maar ook bij *óverclimmen* e. a. vindt men een dergelijke aarzeling, zie § 194.

† *verliden* (*-lijden*). In 't Mndl. altijd mutatief, schijnt het, b.v. *als die nacht verleden was* Breidenb. 143*v*., 6, Nndl. *nu veertien dagen zijn verleden* v. Zeggelen, Dichtw. 2, 225, meer gewoon attributief adj. *verleden* 'voorbijgegaan'. Transitief is Nndl. *verlijden* 'opmaken', vandaar *de notaris heeft de akte verleden* enz.

§ 239. † *passeren*. Mndl. voorbeelden ontbreken, maar in 't Nndl. wordt het vb. behandeld als Mndl. *liden* en Nndl. *voorbijgaan*, b.v. 16ᵉ eeuw *hoe veel duyzenden zijnder gepasseert* Tijdschr. 22, 236, *die tijt is nv ghepasseert* Amstd. Liedb. 1589, 56*a* (Tijdschr. 10, 193), *duer dese Straet .. van Sunda, is .. ghepasseert ... Thomas Candish* Linschoten 1, 77, 20, ook m. akk.: *hoe gy de vyfde straete zyt gepasseert* Jan van Hout Tijdschr. 23, 227, 332, *als men die Linie ghepasseert is* Linschoten 1, 12, 18 e. dgl., *wat haer ghepasseert was* ('overkomen was') ald. 64, 12; 17ᵉ eeuw *watter e passeerd is* ('gebeurd is') v. Moerkerken, Kluchtsp. 518, 304, *maer dat is gepasseerd* ('voorbij') ald. 522, 39; tegenwoordig *hier is Napoleon gepasseerd*, m. akk. *hij is de brug, de straat, de Linie, zijn oom gepasseerd, hij is de zestig al gepasseerd*, Vroeg-Nndl. ook met *voor by*: *tot dat die Portugesen voor by gepasseert zijn* Linschoten 1, 184, 35. Over *die al ghepasseert en overleden heeft* enz. Gheest. Steen 406 zie men blz. 212; vgl. ook uit de 16ᵉ eeuw *ende hadden veel miserie ende armoy ghepasseert* Linschoten 1, 18, 7 ('doorstaan'), dgl. 28, 31, *alst* (nl. het kruid Dutroa) *zynen tijt gepasseert heeft* ('zijn tijd heeft doorgebracht', d. w. z. 'heeft uitgewerkt', vgl. *liden* 'doorbrengen' blz. 211) Linschoten 2, 12, 33 vlg., *hebbende ghepasseert ... alle periculen* ald. 2, 95, 16. Ongewoon: *den 3. September, hebben wy weder de Linie Æquinoctiael ghepasseert* ald 1, 25, 3 vlg. (naast gewoon *zijn*, zie boven), dgl. 2, 142, 28.

Maar transitief in de bet. 'doorbrengen', b.v. *we hebben daar de avond gepasseerd*, en 'overslaan': *men heeft hem alweer gepasseerd* (vgl. *voorbijgaan* § 236).

cramen 'komen' schijnt alleen mutatief te zijn gebruikt, b.v. *noch was ene andre ... dire oc int hovet was gekramt* (: *genāmt*) *... en hovetswere* Lev. Lutg. 3, 5622, dgl. 5396, 5510.

Nndl. *opkramen* evenzo: *zij ... vernamen dat Philip met heel zijn leger opgekraamd was* David, Hist. 4, 515.

monteren 'stijgen' komt uitsluitend mutatief voor, b.v. *Gyrbert es gemonteert daer op dat scone ors Fyau* Lorr. 2, 692, MW.

Evenzo *vermonteren*, maar het perfektum van 't intransitief is vaak niet te onderscheiden van het passieve van 't transitief (= 'te paard helpen'). Voorbeelden: *nu es Karel ... vermonteert behagelike op Emonts ors* Lorr. 2, 910, *Emont ..., die geworpen was ter neder, es met crachte vermonteert weder* ald. 914, *nu hoert van Armeniuse .., die vermontert weder was* Limb. 12, 363, dgl. 610. Als adj. kunnen *gemonteert* (MW) en *vermonteert* ook bij *heme* (*ver*)*monteren* behoren.

§ 240. † *ro(e)yen.* De meest voor de hand liggende betekenis, die in 't Mndl. zeker bestaan heeft, is de imperfektieve (vgl. het anders gevormde Hd. *rudern* PAUL 192), vandaar nog *wie heeft geroeid, en wie gestuurd? we hebben vandaag niet geroeid; ze hebben een uur, een eind geroeid.* Mndl. voorbeelden ontbreken. In de betekenis 'zich roeiende voortbewegen', 'roeiende gaan' is het vb. mutatief geworden in dezelfde gevallen als *lopen, rijden* enz. het zijn, b.v. *we zijn naar Amsterdam geroeid.* Dat dit gebruik al in 't Mndl. in zwang was, blijkt uit *quamen gheroyt* Stoke 6, 641.

Samenstellingen als bij de overige, b.v. mutatief Nndl. *wij waren een heel eind de Maas afgeroeid* NW. 1, 1291, *we zijn de rivier opgeroeid tot Leiderdorp; we zijn (de Lek) overgeroeid, de haven ingeroeid; zij zijn doorgeroeid tot Utrecht; we zijn om vijf uur teruggeroeid;* niet-mutatief Nndl. *we hebben flink aangeroeid, doorgeroeid; hij (heeft) nooit tegen den stroom opgeroeid, maar zich steeds daarvoor laten afdrijven* v. KOETSVELD (NW.). Eindelik: *hij is op zijn dode gemak komen aanroeien.* In NW. 1, 1291 wordt opgegeven *wij hebben de heele beek afgeroeid,* waar ik aan *zijn* de voorkeur zou geven (evenals in *ik ben de hele weg afgelopen*); maar beide zijn verklaarbaar. Vgl. het volgende verbum.

† *seilen.* Hiervan geldt hetzelfde als van 't vorige ww., behalve dat er ook Mndl. voorbeelden zijn. Niet-mutatief: *tfolc had gheseilt sonder spoet so langhe dat* enz. Troyen hs. 33839, *doe sy inder wilder zee hadden gheseylt drie daghen off mee* MLoop 1, 1506, Nndl. *we hebben op de Friese meren gezeild; ze hebben een poosje, een eindje gezeild; het schip heeft goed gezeild.* Mutatief echter: *also langhe, dat dat scip was gheseylt wel hondert milen* (d. w. z. 100 mijlen ver) *in die zee* Marialeg. 1, 410, 7, vgl. ook *quam ... gheseilt* Ned. Proza 351, Nndl. *hij* (of *het jacht*) *is naar Grouw gezeild.*

Het schijnt dat *zijn* pas in 't Nndl. tijdperk in zwang is gekomen, vgl. nog *een stierman die ghene conde en draghet, als sijn scep voer winde jaghet, hi heeft varinghe op een lant gheseilt* OVl. Ged. 3, 108, 261, waar men nu *is ... gezeild* zou zeggen, [1]) vgl. echter de samenstellingen en Nd. *nu bin ick wul seilt op'n schipp umme welt, bin olt un bin riek* Sch. Weichs. 2, 192, 18 (Holstein).

Zuiver transitief is † *in den gront seilen*: Nndl. *het fregat heeft het hulkje in de grond gezeild* (= *gevaren*), vgl. de passieve konstrukties MW. 7, 922.

Mutatieve samenstellingen b.v. Nndl. *hij* (of *het schip*) *is af-, binnen-, terug-, uit-, weggezeild op 3 Augustus; hij is ons nagezeild; dat wi hen sijn onseilt dus verre* H. Cruus v. Breda 482, MW., Nndl. *die klip is hij ontzeild;* id. *is hij de kaap al omgezeild?* id. *hij is de wereld rondgezeild* (geheel); *dat Lever-meere, daer dat cleene Gods heere wel na verzeylt was* Brand. C 429, *sele hevet ter minnen ... ghekeert sine sinne, datti soe es verseilt daer inne, dat* enz. Hadew. Lied. 44, 21, *och here god, waer sijn wij nu verseylt?* Marialeg. 2, 174, 13, Nndl. *hij is in raar gezelschap verzeild;* id. *die ... zoo vele gevaren geluckighlijck zijn voorby gezeylt* Vondel 1, 664, 4 vlg., *het schip is ons voorbijgezeild.* Anders: *tot den sesten van Februarijs, so hebben wy haer voorby gheseijlt* Linschoten 2, 144, 26 (aan de rand: *voorby geseylt is*), vgl. *voorbijrijden* Toevoegsels.

Imperfektief: Nndl. *het schip heeft goed doorgezeild, de hele nacht door-*

---

[1]) Disp. 73 is te twijfelachtig om het hier te kunnen gebruiken, zie MW. 7, 921, 922 en de aantekening in Stroph. Ged.[2] 192 vlg.

gezeild; maar heb j' hem nageseylt en dat met alle winden, enz. Cats 3, 26*b*; *hij heeft jaren op zee om-, rondgezeild.*

Transitief zijn o.a. *afzeilen* 'zeilende afleggen', b.v. *hij heeft heel wat afgezeild*, en *ómzeilen* 'omver-, onderstebovenzeilen', b.v. *in een ogenblik had zijn log schip drie kleintjes omgezeild.*

§ 241. † *scepen*. De oudste bereikbare betekenis van het intr. is 'zich inschepen, scheepgaan', evenals bij Oe. *scipian* intr. (vgl. Laat-Oe. *se eorl . . . twām dagon ǣr þǣre tīde on Wiht scipode & intō Normandig fór* Kron. Laud MS. a°. 1091, bij PLUMMER 227, 12), en dat is ook de gewone opvatting in 't Mndl. Het was mutatief, vandaar b.v. *daer* (nl. te Akers) *es gescheept ende in geseten die goede man* Lev. Lutg. 3, 325, *alle die met heme waren geschepet* ald. 334, *alse hi weder gescheept was* L. v. J. 67, 29, dgl. 101, 26; 103, 25; 16^e^ eeuw: *doen Christus ghesceipt was . . . met zyn descipelen vp de zeede* Everaert 5, 163, (zij) *zijn terstondt ghescheept in de Galeye* Linschoten 2, 117, 6. Ook Lanc. 3, 18046 *sijn seil trac hi op doe saen ende es gesceept diepe int zee* is het vb. duidelik ingressief: 'ging scheep (en voer)', evenals Tijdschr. 11, 304, 123 (irrealis): *ic woude si gescepet waren* ('onder zeil waren gegaan', d.i. 'onder zeil waren') *int rode mere ende souden varen sonder roeder, dat si mochten, die oit spraken of gedochten van maeghden . . . dorperhede.* Deze beide plaatsen tonen ook, hoe zich de opvatting 'varen' (mutatief!) ontwikkelde, die nog duideliker aanwezig is in *eer hij wiste dat sovele edelre mannen over die riviere gesceept waren* Froissart 1, 280, 26. Daaruit kwam dan weer (in 't presens enz.) de niet-mutatieve betekenis 'onder zeil zijn' voort, waarvoor VERDAM, MW. 7, 445 maar één bewijsplaats geeft (de overige horen hier niet thuis), nl. *daer om soe moetic scepen biden oever* Tien Pl. 12; de aldaar aangehaalde vertalingen in woordenboeken, als 'navigare', zeggen niets. Of zich ook een niet-mutatief perfektum ontwikkelde (vgl. Vroeg-Nhd. *hetten geschiffet* naast Mhd. *geschiffet was* PAUL 194), blijkt niet. Vgl. voorts *gisteren morgen zijn zij te Antwerpen ingescheept* Bergmann, Staas 85, alsook *wanneer gij met uw gezin een togtje . . . wilt doen, en met hen ingescheept zijt in een gemakkelijke boot* Geel 113, naar *gescheept zijt* of bij *zich inschepen*; andere dergelijke voorbeelden NW. 6, 1878.

Bij het intr. *schepen* 'zich inschepen' behoort vermoedelik ook (17^e^ eeuw) *hy isser meed' gescheept, hy moeter oock meed' varen* Vondel 1, 217, 3, *ick ben met de droes gescheept, en ick moeter me over* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 38, 67, *die met de droes gescheept is, moet hem werck geven* ald. 327, 14 (= Fries *dy 't mei de divel skipe is, moat him oanslach jaen* Fri. Wdb 3, 109*a*); minder aannemelik is hier de verklaring (vgl. STOETT, Spreekw. n°. 1485) van *gescheept* als part. pass. bij het op zichzelf zeer gebruikelike *schepen* (= Mnd.), Fri. *skypje* tr. 'inschepen, inladen', vgl. WINSCHOOTEN, Seeman 66: *met iemand gescheept sijn*, . . . met iemand verleegen, al te ver in geseild sijn (NW. 11, 1117). De uitdrukking *opgescheept zijn* (het eerst in v. RIEBEEK's Dagverhaal, z. NW.) schijnt een latere wijziging te wezen, uit een tijd toen de oorspronkelike betekenis van *gescheept zijn* vergeten of aan de meesten niet duidelik meer was, een wijziging veroorzaakt door de bijgedachte aan *op den hals hebben* e. dgl.; immers het bestaan van een ww. *opschepen* in de zin van 'op een schip laden' enz. is blijkens NW. t l.a.p. en MW. twijfelachtig, en aan *opscepen* 'landen' (MW.) valt hier niet te denken. Wat eindelik betreft *die mit kaerlen is beheept, die heeft den duvel selver ghesceept* Vrouw. e. M. 7, 32, Mnd. *de den duuel geschepet heft, de möd ene auer-*

voren SCH.-LÜBBEN 4, 74*b*, hier ligt de opvatting van het vb. als transitief en van de omschrijving als gelijksoortig met Mndl. *heeft vercoren* e. dgl. voor de hand: 'die heeft de duivel in zijn schip', enz.

Ook het partic. van † *overscepen* 'overvaren' intr. komt alleen mutatief voor: (Nd.) *dat onser stad vyande over gheschepet weren in die Velue in een hoelt up onse scepen* Rek. d. Cam. 6, 9, 24, Nndl. *sijn d'ander ... den Rijn overgescheept* Duyck, Journ. 1, 300, NW. Vgl. *stevenen* § 244.

§ 242. Uitsluitend mutatieve voorbeelden heb ik van *crigen* 'gaan', *ontscaken* 'weglopen', *scampelen* 'uitglijden', † *stelen* 'heimelik sluipen'.

crigen is ingressief, b.v. *Yolent die was gecregen tin schonen paradijse wert* Lev. Lutg. 2, 4200, dgl. 5734 e.e., Velth. (hs.) 2, 31, 44; 5, 4, 30; 6, 13, 32 (z. Tijdschr. 9, 59 vlg.), MW. — Evenzo met *in-* en (*en*)*wech-*: *ende es taiwires in gecregen* Lev. Lutg. 2, 3813; *es si wel lise al sonder beide enwech gecregen* ald. 2079, dgl. 4419, *sijn .. wech gecregen* 8484 e.e.

ontscaken 'weglopen': *dese joncfrouwen wel gheraect sijn met minen kinderen ontscaect* Segh. 8128. Zeer te recht heeft VERDAM in Versl. en Meded. K. Akad. 1907, blz. 378 vlgg. en op *schaken* MW. 7, 254 vlg. dit intr. vb. gescheiden van *ontscāken* 'roven' (Mhd. *schāchen*) en het vereenzelvigd met een sterk vb. (Osa. *skakan* intr., Oe. *scacan* intr. en tr., Oijsl. *skaka* tr.), dat misschien, onder invloed van het zw. vb., zijn betekenis beperkte tot 'ervan doorgaan' en wederkerig zijn sterke vervoeging op het andere overdroeg (Mndl. *ontscoec*, *-scaken* naast *ontscaecte*, *-scaect*). [1])

scampelen: (irrealis) *en ware tswert niet gescampelt dale, in wane niet thovet en ware gecloven* Lorr. 2, 496. Evenzo met *af-*: (irrealis) *dat hi hem hadde thoeft gecloven, en waert* (het zwaard nl.) *niet ghescampelt af* Limb. 3, 365. Dgl. Nndl. *afschampen*: *'t is alles af-geschampt* Oudaan, Tooneelp. 51 (Mndl. pt. *scampten af* Troyen hs. 16750 = var. *scampelde*), Z.O. Vla. *mijne pijl es afgeschampeld* TEIRLINCK.

stelen 'sluipen' was blijkbaar uit het refleksieve vb. *heme stelen* ontstaan, vgl. Mhd. *sich steln*, Nhd. *sich stehlen*, *sich wegstehlen*, Oe. *hine bestelan*, enz. [2]) Met *ont-*: *dus es hi henen stille verholen vader ende moeder ontstolen* Sp. 3[1], 33, 8. Van het simpleks zonder refleksief pron. heb ik geen Mndl. voorbeeld gevonden, maar vgl. Nndl. dial. *niemes heurde ooit, wor ie gestole of gevloge waar* Sch. Weichs. 1, 343, 12 (N. Brab.), dat wel geen volksetymologiese wijziging zal zijn van Ndl. *gestoven of gevlogen* (dgl. Nd.).

Mutatief is ook Vla. *schapeeren* 'ontsnappen' (DE Bo 975), vandaar b.v. *dat 't kennenkske geschappeerd was* Sch. Weichs. 1, 20, 23. Intussen vindt men ook *den diene was 't, die 't geschappeerd hee't* 'die 't er levend heeft afgebracht' ald. 17, 8, waarschijnlik als transitief beschouwd (of naar Fra.

---

[1]) Ook Ohd. *untscachondes* 'flutivagi' GRAFF 6, 412 zal wel bij dit st. vb. behoren. Mndl. *hare ontscaken* heeft wellicht in vorm de oude refleksieve datief bewaard. Het verschil van wortelvokaal (*a* en *ā*) is geen bezwaar tegen VERDAM's verklaring, daar de vormen *ontscoec* e. dgl. toch al veronderstellen dat in de betrokken tongvallen *a* en *ā* samen waren gevallen of altans niet veel verschilden.

[2]) Vgl. de ontwikkeling in 't Engels: Oe. *hine bestelan* C. Past., Oros., Kron. (Bosw.-T. Suppl.), maar al C. Past. ook zonder refleks. pron. en evenzo in SKEAT's Homilies (ald.) en in de hss. C, D, E van de Kroniek (a°. 1004, PLUMMER blz. 135 en 295); in hs. E (Me. tijdperk) ook *stelan ūt* (*stæl ūt* PLUMMER 266, 22, *stal ūt* 267, 23, *stāli hī ūt* ald. 2), Me. verder (*be*)*stelen*, Ne. (*be*)*steal*, vgl. *ēlde mē is bistōlen on*, *is bistōle a wai* STRATM.-BRADLEY 69.

qui l'a échappé?), vgl. *ontvliegen* § 213. Van Mndl. *ontsapperen* geen voorbeelden.

§ 243. Een aantal andere, Nndl., ww. die uit het Mndl. niet of onvoldoende bekend zijn (enkele hiervan zijn al behandeld), of eerst in latere tijd ww. van voortbeweging zijn geworden, of pas in 't Nndl. tijdperk zijn ontstaan, gedragen zich geheel als *lopen*, *rijden* e. dgl., b.v. *arren* (ouder *narren*) 'in een arreslee rijden', *dribbelen* (vgl. Mndl. *drubbelen*), *fietsen, hoepelen, hollen* (= Mndl.), *lavéren* (Mndl. *loveren, laveren*), *loeven*, *rossen, slenteren* (*slenderen*), *slieren* 'glijden', *sloffen, sporen* (met de trein), *streven, sullen* 'glijden', *toffelen, tremmen* (*trammen*), *vlotten,* vroeger ook *vloten* (beide = Mndl.), *wieleren.*

Vandaar mutatief: *wij zijn naar Haren geard*, *gefietst*, *gehoepeld, gespoord, getremd, gewielerd*; *het kind is door de kamer naar haar oom* (*toe*)*gedribbeld*; *het paard ... was ... het veld ingehold* v. Lennep, Rom. 1, 67, *hij is de kamer uitgehold*; *we zijn dwars over 't meer* (= *'t meer dwars over-*) *gelaveerd, 'n wallefis ... die we dwars over zen ruggestreng waare heen gelaveerd* Sch. Weichs. 1, 272, 10 vlg. (Amsterdam); *de baron is met een vierspan naar den Haag gerost, zij zijn de markt overgerost* (NW.); *hij is op zijn eentje naar de markt gesloft, getoffeld*; *al pratende waren ze over de Botermarkt geslenterd, hij is de straat overgeslenterd*; *het touw is door zijn hand geslierd*; *hij is zijn mededinger op zij gestreefd*; *we zijn de baan afgesuld*; *het schip is gevlot*, voorts *ik wou dat hij eerder opgehoepeld was* (irrealis), *we zijn de tunnel in drie minuten doorgespoord,* enz.

Imperfektief b.v. *we hadden een uurtje geard, gefietst, gehoepeld, gespoord, getremd*, *gewielerd*; *het kind heeft de halve dag door de kamer gedribbeld, de kamer rondgedribbeld*; *hebje dan geholdt teghens de kueren van de stadt?* v. Moerkerken, Kluchtsp. 43, 214, *de jongens hebben om 't hardst gehold*; *teruggaande hebben we gelaveerd*; *ze hebben maar al gereden en gerost*; *wat hebben die kinderen weer gesloft! hij heeft gesloft met zijn werk*; *we hebben zo geslenterd, dat ik doodaf ben*; *hij heeft altijd naar 't goede gestreefd, hij heeft vruchteloos het geluk nagestreefd* (nu transitief); *we hebben heerlik geslierd, gesuld* (op de glijbaan); *met mijn werk heeft het dezen ochtend ook nog al gevlot* Geel 97.

§ 244. Maar alleen mutatief komen voor: Nndl. *glippen*, *slippen, slipperen*, *stevenen*, b.v. *de aal is uit zijn vingers geglipt, hem ontglipt* (vgl. Nd. *glippen, fer-, ūt-* bij ten Doornk. Koolman 1, 640, *de stein is em ute fingern uutglipt* Sch. Weichs. 2, 300, 12); *mijn achterwiel was geslipt, ik ben met mijn fiets geslipt*; *is geslipperd* (v. Dale), evenzo *is ontslipt* (NW.) en Vroeg-Nndl. *ontslippert ben* (ald.), *is ingeslipt* (ald., vgl. Ohd. *ist pesliphet* Notk.); *het schip is naar 't vaderland gestevend, hij is erop afgestevend* e. dgl. (vgl. *scepen* § 241).

Tegenwoordig zijn ook uitsluitend mutatief: *ijlen*, *snellen* en *spoeden*, b.v. *zij zijn van daar, naar huis geijld*; *hij is haastig weggeijld*; *hij is van hier, naar huis, erheengesneld*; *inmiddels was een schaar van Hopliën aangesneld* v. Merken, Germ. 216 (nu: *komen aansnellen*), *Nicolette was hem nagesneld* Kl. Zevenster 3, 308, *als een pijl uit den boog was hij het plein over ... gesneld* v. Lennep, Rom. 12, 324; *hij is erheengespoed.* [1]) Het adj. *overijld*

[1]) Maar gewoonlik refleksief: *hij heeft zich erheengespoed.* Vroeger kwamen ook de beide andere refleksief voor, zie v. Helten, Vondel's Taal § 163b, *a* en vgl. Mhd. *sich snellen.*

'onbezonnen' hoort bij *zich overijlen;* in de betekenis 'overhaast' kan het als op subjektsverwisseling berustende of als passief partic. van *overijlen* worden beschouwd.

In de oudere, nu verloren betekenissen 'zich beijveren' (Limb. Serm. 270, 2), 'zich snel bewegen' (MLoop 1, 1301), 'haast maken' (Troyen hs. 10346) was *ilen* imperfektief en zal wel met *hebben* zijn verbonden, vgl. Nhd. *eilen* Paul 199 f. en bij Bredero *indien ... ick met toorn of met straf gheijlt hadde, ghy waert* enz. 1, 179, ongelukkig irrealis, dus niet beslissend. Waarschijnlik hebben, als in 't Hd., de mutatieve betekenis en het perfektum met *zijn* zich pas laat ontwikkeld. Ook bij *snellen* komt nog in de 17^e eeuw *hebben* voor: *ende heeft mijn voet gesnelt tot bedriegerye* Job 31, 5 (Luther *hat mein fuss geeilet*), waar de betekenis blijkbaar is 'heeft zich snel bewogen'.

Bij † *haesten* schijnt de mutatieve opvatting zich nooit te hebben baangebroken (daarvoor *hem haesten,* Nndl. *zich haasten,* dat echter tevens duratief is), vandaar: *ter stont hebben wij ghehaest om misse te horen* Breidenb. 120*r.*, 27, (*hy*) *heefft ghehaest om aen te comen* ald. 151*v.*, 26, Nndl. *ick hebbe gehaest, ende niet vertraeght uwe geboden te onderhouden* Ps. 119, 60. Nu refleksief. De adjj. *gehaast* en *overhaast* als *overijld.*

§ 245. *f*) Intransitieve werkwoorden die, tengevolge van geregelde weglating van 't objekt in bepaalde of in alle gevallen, uit transitieve zijn voortgekomen en de betekenis hebben gekregen van verba van voortbeweging gedragen zich als deze (vgl. Paul 192 ff.), b.v. *beten* 'afstappen', 'dalen', † *opbreken* 'vertrekken', † *dringen*, † *driven* (*drijven*), † *jagen* 'hard rijden', Nndl. *jakkeren*, † *keren*, Nndl. *kruien*, † *lenden*, † *landen*, Nndl. *lenzen*, † *persen*, *pong(i)eren*, † *reisen*, † *rennen*, Nndl. *rukken*, † *rumen* (*ruimen*), † *-setten*, † *sculen* (*schuilen*), † *steken* (Nndl. *van wal st.* e. dgl.), † *striken* (*strijken*), Nndl. *zwenken*, † *wenden*, *ontwenken*.

Enkele behoren mogelik bij *m*) § 273 vlgg., b.v. *sculen* en gedeeltelik *driven*, terwijl het partic. als adj. soms bij het refleksieve vb. kan thuishoren, b.v. † *gekeert*, † *gewent*.

We behandelen eerst degene die uitsluitend mutatief voorkomen.

§ 246. *beten* (oorspr. 'zijn paard e. dgl. laten grazen') 'afstappen', b.v. *doe hi ghebeet was vanden paerde* Stoke 6, 466, 'afdalen', 'neerstrijken', b.v. *daer staet een egglentier ..., een duve die esser up ghebeedt* OVl. Lied. e. Ged. 400, 109, MW. Met (*ter*) *neder*: *doen hi gebeet was neder* Lorr. 2, 1370, MW., *Girbeert es gebeet ter neder* Lorr. 2, 3658. Het verband met de oude betekenis was geheel teloorgegaan. Mhd. *erbeizen* heeft eveneens *zijn* (Paul 193).

† *opbreken* (eig. zijn tent enz.) 'wegtrekken'. In 't Vroeg-Nhd. komt *hebben* nog voor (Paul 195), maar bij ons vindt men al in de ME. niet anders dan *zijn*, b.v. (m. opt. pt.) *dat Vrene entie hare nu opgebroken ware* Lorr. fr. 3, 302, *si ... siin inder selver nachten op gebroken* Clerc 116, 22; Nndl. *de Tempeliers ... zyn opgebrooken en verhuist* Schrevelius, Harlem. 17, *het leger is op 5 Augustus opgebroken*, NW.

Dergelijk *optebreken* (vgl. *intebreken* naast *inbreken* § 157): *doen dit sermoen was gesproken, waruse sciere op te-broken* Velth. 3, 3, 54.

Maar *breken* 'overtreden', nl. het gebod, de wet, m.a.w. 'zondigen' (ook Nd.), blijft niet-mutatief, vandaar *broeder, ic hebbe seer ghebroeken an u* Marialeg. 2, 120, 3, *of hij ghebroiken heft of niet* Overijs. R. 1[1], 21.

† *lenden*, *gelenden*, † *landen* (nl. zijn schip). Opmerkelik is hier het ver-

schil tussen aan de ene kant het Hd., waar pas in de jongste tijd *hebben* door *zijn* is vervangen (Paul 194), en aan de andere kant het Ndl., waar van den beginne af aan uitsluitend het laatste hulpww. in gebruik is, b.v. *van Gawine en wisten si twent, waer hi henen was gelent* Merl. 17124, *doe hi ghelant was, so ghinc (hi) die stat besien* Ned. Proza 351; Nndl. *in* 1688 *is Willem III bij Brixham geland.* Evenzo vaak in 't Middelengels, b.v. *of what londe art þou lent?* Alliter. Poems 3, 201, *sōne was hē lent in a lande* Wars of Alex. 5079, *þe lorde of þe londe is lent on his gamnez* Gaw. Gr. Kn. 1319, en al in 't Oudengels: *hē wæs on hergað gelend* ('gegaan') *on þæt ilce rīce* Kron. a°. 894 (Plummer 87, 3).

Dgl. in 't Ndl. † *belenden*, Nndl. *belanden*, id. *aanlanden*, id. *aanbelanden*, b.v. *so dat en weet moederbaren waer si henen sijn belint* Lorr. 2, 2392, Nndl. *den krijghsman .., die ... aen d'oevers van Lavinie is belant* Vondel 8, 276, 10, *hoe ben jy hier ... belent?* v. d. Venne, Sinne-mal 58*b*, *waar den eigenaar .. belent was?* de Brune, Jok en E. 110, *waar zijn we nu beland?* NW.; *de Vloot was aengelandt* Huygens 1, 505, *ik, die hier als een vreemde trekvogel ben aangeland* v. Lennep, Rom. 10, 210, NW.; *hier in den omtrek zijnde aanbeland* Wildsch. 5, 172.

§ 247. Nndl *rukken* 'voortgaan'. Zekere voorbeelden van het intr. gebruik van dit ww., dat trouwens helemaal zelden voorkomt, zijn in 't Mndl. niet gevonden (MW. 6, 1688), wel in 't Mhd. (Paul 195) en Ohd. (vgl. *die in tugede sizzent alde dârana gerucchet* (hs. *gerucchent*) *sint* 'qui sunt uel in possessione uel in prouectu' Notker 1, 296, 7, *kerucchet sîst* ('desciscerеs') *aba dînero ebenmuoti* ald. 52, 21). In 't Nndl. is het vb., evenals in 't Hd., in 't perfektum uitsluitend mutatief, vandaar *het leger is in drie dagen van A. naar B. gerukt*; *het leger is op A. af-, aangerukt*; *de troepen zijn (de stad) binnengerukt*, *zijn ingerukt*, *zijn ons nagerukt*, *zijn op-*, *uit-*, *voortgerukt* (met *komen*: *om drie uur is hij komen aanrukken*).

wenden (oorspr. het paard, de wagen, het schip? vgl. ook Oe. *wendan* 'gaan'). Duidelike voorbeelden van het perfektum enz. zijn: (*hi*) *es ghewent in hemelryke* Amand 1, 887, *als ... si weder waren ghewent opten dormter* Beatr. 198, *die van Dixmude ende andere vrome doorpen die waeren an sheeren zyde ghewent* Froissart 3, 46, 2; in samenstelling: (16ᵉ eeuw) *zy* (de bemanning) ... *zijn weder af ghewent* Linschoten 2, 143, 6; *niet lange na gonen doene ginc uten religioene hi ... ende es ter werelt bewent* Franc. 6242, *daert dicken ten sorghen hem es bewant* Hadew. Lied. 36, 138, MW.; *als die dachvaert was gheent, es die hertoghe omme ghewent* Brab. Y. 7, 16924, *omdat hy metten heeren gheweist hadde ende nu ommeghewent was metter stede van Ghendt* Froissart 3, 41, 9 vlg., MW.; *die siele .. es hem ontwent* Wap. Rog. 800. In plaats van † *is gewent* enz., welke ook presensbetekenis hadden (en nu altijd hebben), en waarin † *gewent* enz. ook adjj. (bij *hem*, *zich wenden*) konden zijn, wordt tegenwoordig *heeft zich gewend* enz. gebruikt. Zie Toev.

ontwenken. Het perfektum komt niet voor, maar het moet *zijn* hebben gehad (wat trouwens uit de mutatieve betekenis valt af te leiden), indien Verdam en Joh. Snellen te recht *ontwinket* als intr. beschouwen op de volgende plaats bij Hadewijch: *dit blivet den vreemden al ontwinket ende openbaer den vroeden* Lied. 11, 59 (het kan ook passief zijn: 'ontnomen').

§ 248. Andere van de verba komen in dubbele rol voor.

† *dringen* kan door weglating van 't objekt onzijdig worden en behoudt dan *hebben*, indien de betekenis zich niet ver van de oude verwijdert, b.v.

Nndl. *wat heeft het volk gedrongen! ik héb niet gedrongen!* (vgl. *geduwd* in dergelijke zin), evenzo bij *aandringen*: *ik heb maar niet verder (erop) aangedrongen,* NW., alle trouwens imperfektief. Vgl. Mhd. *ich hân gedrungen unz ich niht mê dringen mac* (WALTHER), Nhd. *ich habe darauf gedrungen* PAUL 196. Uit het Mndl. heb ik toevallig geen voorbeelden, vgl. echter bij VONDEL *men heeft oock op dit stuck nu lang genoegh gedrongen* 2, 443, 1243.

Maar het vb. wordt mutatief (Mndl. ook *gedringen*), zodra het betekent 'zich een doortocht banen', 'met geweld geraken' e. dgl. en krijgt dan *zijn*, b.v. *die van buten tote ane den muer sijn gedrongen* Ferg. 4231, *mittien is hi soe nae ghedronghen byden rechter* Hildeg. 17, 210, Nndl. *de soldaten zijn in 't huis gedrongen*; evenzo in samenstelling: *doe ... ben (ic) ter poorten in ghedronghen* Hildeg. 95, 147, Nndl. *ik ben binnen-, door-, ingedrongen* (Geel 56), *op hem aangedrongen*; vgl. ook *quam ... gedrongen, comet .. doregedrongen* e. dgl. MW. 2, 318. 408; adj. † *ineengedrongen* Froissart 1, 323, 8 vlg. (bij het refleksief?), *te gader ghedronghen* Floris 3470, Nndl. *quam opgedrongen* Vondel 4, 479, 578, NW. Afwijkingen (als in 't Hd.) heb ik niet gevonden.

† *driven* (*drijven*). Het objekt is verzwegen (vgl. Nhd. *etwas treiben,* Mndl. *(be)driven*, Nndl. *bedrijven*) in een zin als *nu hebben die Romeine gedreven* ('gehandeld') *jegen den eet* Sp. 4², 20, 48, blijkbaar imperfektief. Evenzo ontbreekt het objekt in de betekenis 'snellen', 'stormen' (oorspr. 'het paard aanzetten'?), die ook in 't Oijsl. en Meng. gewoon is, maar in dit geval kon het vb. mutatief worden en is dat in alle mij bekende voorbeelden van 't partic., vandaar *quam gedreven* e. dgl. MW. 2, 419 (vgl. *quam geslagen, gesmeten*).

Anders was 't ontstaan van de nu gebruikelike betekenissen 'aan de oppervlakte van een vloeistof vertoeven of zich bewegen' e. dgl., [1]) waarbij het partic. zowel imperfektief als mutatief kan zijn, het eerste b.v. in Nndl. *het lijk heeft uren in zee gedreven, hij heeft nog niet lang op eigen wieken gedreven* (Mndl. voorbeelden ontbreken toevallig), het laatste in *also langhe wijle, dat hi wel een halue mile van der stede was ghedreuen* Rein. 865 (dgl. hs. *f*), *waerwaert was dijn zin gedreven* Sp. 1⁴, 18, 25 (beide effektief). Nndl. *er is een lijk aan land gedreven, het bootje was van de wal gedreven.*

Evenzo in samenstellingen, b.v. imperfektief: *wij hebben een tijdje op het meer om-, rondgedreven*; mutatief: *hare cleder waren ofghedreven* Segh. 11261; *wele kare tot Haeften aengedreuen was* Arch. v. Buren 397, 3 vlg., vgl. *quam an ghedreven .. her an* Stoke 9, 1281; *van XII* houdert *pricken die hem ... ontdreuen sijn* Arch. v. Buren 397, 2, MW.; *theer quam dat was bleven in Hollant ende daer an verdreven* Stoke 9, 618, vgl. *quam verdreven* ald. 1, 1216; *alset* (nl. het huisje) *nedergewayet was ende wech gedreven* Oudste Rek. v. Dordr. 78 (a° 1311), vgl. ook *quam ... inghedreven* Segh. 8960; Nndl. *is (de stroom) afgedreven; is aangedreven; is de brug onderdoor-, is de rivier in-, op-, is weggedreven; de bui is van 't Oosten naar 't Westen omgedreven, zij waren de kaap al omgedreven* (NW.), *het onweer is overgedreven* (*is komen aandrijven, bovendrijven*). [2])

[1]) Waarschijnlik is het mediaal gebruik van *driven* heel oud (vgl. Oe. *drīfan*, Me. *drive(n)* in dergelijke betekenissen) en behoort het bij het overeenkomstig gebruik van andere vba. als enige onder *m*) § 273 vlgg. Vandaar ook het kausatief in 't Got. e.e.

[2]) Of *is bovengedreven* 'is drijvende bovengekomen' ook in gebruik is, blijkt NW. 3, 870 vlg. niet; mij is het onbekend. Ook van het imperfektieve perfektum worden t.a.p. geen voorbeelden gegeven.

§ 249. † *jagen*. In de betekenis '(wild) vervolgen', 'op de jacht zijn' blijft het vb. imperfektief, vandaar *als hi hadde gejaget* Madelg.-fr. 115, 8; Nndl. *dær ick lange na hebbe gheiaecht* Amstd. Liedb. a°. 1589, *f.* 93*b* (Tijdschr. 10, 196), *ze hebben gisteren niet gejaagd*. Evenzo bij Nndl. *najagen*, dat al in de 17ᵉ eeuw transitief was, b.v. *de Admiralen ... hebben heur Vyanden ... naegeiaecht* Orlers, Beschr. v. Leyd. (a°. 1614) 414, NW. (passief: *doen Daphne ... van hem snel wierd nae ghejaeght* Starter 274, 3), vooral figuurlik, b.v. *vroeger had zij de genoegens van het leven nagejaagd* Segers, Lief en L. 181 (voorbeelden van 't passief NW. 9, 1513 vlg.), Hd. *er hat dem gelde nachgejagt* (Paul 196), Nd. (17ᵉ eeuw) *wyl he altydt hadd der hochheidt nagejaget* Lauremberg, Skimpged. 877.

In de zin van 'hard rijden' komen in 't Mndl., gelijk nu, beide 'karakters' voor, b.v. duratief Nndl. *de koetsier heeft niet gereden, maar gejaagd*, met *door-*: *die van Oudenairden hadden .. dagelix alle tlant dairomtrent doirgejaeght* Froissart 1, 452, 18; mutatief Nndl. *we zijn in een uur van Leiden naar den Haag gejaagd*, met *voort-*: *nu is die dinc so voert ghejaghet, men en macht keren niet en twint* Troyen hs. 13281 (dgl. 13318 *die dinc is so voertghegaen, hier en is gheen keren*), vgl. *comt gheiaecht* Denkm. 3, 137, 181, enz., *quam .. toegejaget* Troyen var H 17087 (dgl. hs.; *voertgejaegt* G). Dgl. Nhd., zie Paul t.l.a.p. Over *bejagen* zie men § 70.

Nndl. *jakkeren* 'hard rijden' (oorspr. 'het paard aandrijven') wordt evenzo behandeld als † *jagen*, b.v. imperfektief: *wat hebben jelui gejakkerd!* mutatief: *hij is naar huis gejakkerd*.

§ 250. † *keren, gekeren*. Terwijl Paul in 't Hd. bij het neutrale ww. geen spoor meer heeft kunnen ontdekken van zijn oorspronkelik transitieve aard, mag men in 't Ndl. misschien als zodanig beschouwen Nndl. *de koetsier heeft juist gekeerd*; *heb je al gekeerd, koetsier?* ofschoon het waarschijnliker is dat we hier met een jongere weglating van 't objekt (rijtuig, paarden) of met iets dergelijks als bij *zwaaien* (§ 262) te doen hebben. Wat het mutatieve † *is gekeert* betreft, het is van oorsprong misschien gedeeltelik passief, bovendien vaak van *is* met het adj. *gekeert* (dat bij het refleksief behoort) niet te onderscheiden, terwijl het neutrale vb. *keren* zelf wellicht tot zekere hoogte verklaard moet worden, niet als transitief vb. met verzwegen objekt, maar als mediaal gebruikt aktief vb. Vgl. *heeft gewend* Toevoegsels.

Van oudsher is imperfektief gebruik zeldzaam: de enige voorbeelden die mij ten dienste staan, zijn *gherne soe hebdi ghegaen ende gekeert in onse stad* Limb. 11, 255, *den wech ... daer si langhe in hebben ghekeert* Tijdschr. 20, 274, 11; twee voorbeelden van het presens geeft MW. op *keren* III, 4*d*, o.a. (*doe*) *begonsti wandren ende keren* Franc. 904. Des te meer gewoon is het mutatief gebruik (vgl. Ohd. *bin gikêrit* Otfrid), b.v. *mettien es soe ten Grieken gekeert* Troyen var. 1207, *mer hi es nu gekeert ter baten* ald. 19908, *dat Calcas weder aen hem ghekeert was* Troyen hs. 7418, *averecht was ghekeert haer cansse* Brab. Y. 6, 11761, *dat ... die coninc weder in Franckrijke gekeert was* Froissart 1, 518, 25, *nae aldusdanighen beghin ... soe syn veell andere menschen tot dese secte ghekeert* Breidenb. 70*r*., 8, MW.; Nndl. *om drie uur ben ik naar huis gekeerd*.

§ 251. Daarbij tal van mutatieve samenstellingen (in 't Nndl. is het simpleks betrekkelik ongewoon), b.v. *den ghenen ... daer du allen erdschen ende alle hemelschen bi af ghekeert best* Hadew. Proza 126, 15 vlg. (13, 217), *alle den ghenen die van machomets wet off ghekeert waren* Breidenb. 63*r*., 39,

MW.; *theophilus is al weder bekeert* Marialeg. 1, 18, 2, *een nonne ... die bekeert was vander ioetscap* ald. 250, 2 (vgl. de irrealis § 303); *want die mensche ... nederghekeert is tote den sondighen menschen* Ruusbr. 4, 200, 8; *die knape es ommeghekeert mettien ten andren II* Ferg. 572, *doen langhe alsus de maghet rene was geclotet ende gerindelt, omgekeert dicke ende gewindelt* Kerst. 1144; *dattet hem dus al is ontkeert* Troyen hs. 33080, MW. (vgl. de irrealis § 302 vlg.); *nu groetine met eenre grine, ende die treckende, ende zaen was hi* (l. *si*?) *verkeert ende tegaen* Couchi 2, 165, *dat zijn wesen was verkeert* ald. 171, *u ogen sijn al verkeert van drincken* enz. Lippijn 88 (vgl. ald. 171); *alse die boden weder gekirt waren* L. v. J. 81, 17, *eer si weder es gekirt* Lev. Lutg. 2, 10484, *ende sijn wedergekeert* Froissart 1, 536, 7, vgl. ook *quamen .. wederghekeert* Froissart 3, 52, 17, adj. *ingekeert* MW.; Nndl. *toen is hij omgekeerd* (z. NW.), *teruggekeerd, we(d)ergekeerd*; *hoe my alle dese saken dus zyn ontkeert* Everaert 9, 86, (gewestel.) *die melk is ontkeerd* (DE Bo); *'t is wel met my verkeerd!* Starter 296, 22, *men kalf is inde Drommel verkeert* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 331, 132, adj. *verkeerd* 'averechts' enz.; *soo dat het swaerd .. ten strotte ... is wtgekeert* Vondel 2, 239, 68.

Het enige kompositum dat in 't perfektum ook niet-mutatief, en wel imperfektief, voorkomt, is *verkeren*, b.v. ('omgaan') *dat God heeft alsoe wel verkeert met onreynen menschen als met reynen* Sacr. 272, Nndl. *hij heeft vroeger met dat meisje verkeerd* ('gevrijd'), *zij hebben in vrede en vriendschap met elkander verkeerd*; ('zich ophouden' enz.) 16[e] eeuw: *ghy die als moordenaeren hier hebt verkeert* Everaert 1, 797, *ter plaetsen daer wi hebben verkeert* Mar. v. N. 1043; 17[e] eeuw: *die ... daer* (*heeft*) *eerlijck lang verkeerd* Starter 227, 165, *in menigh Heeren hoff heb ick met lust verkeert* ald. 518, 193, *ick heb hier langen tijt in dese stad verkeert* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 23, 72 (BREDERO), *heb gy oock in Vranckrijck verkiert* ald. 26, 152 (id.); 18[e] eeuw: (*ik*) *heb veel in Roomsche Landen verkeert* Burgerh. 80, en zo nog wel, ofschoon zelden. Ook in 't Nhd. is in deze betekenissen *haben* nu het gewone, maar dat gebruik schijnt niet ouder te wezen dan de 18[e] eeuw (en nog uit GEIBEL een voorbeeld van *sijn* bij PAUL 193). PAUL zal wel gelijk hebben, dat het aan een latere (in 't Ndl. echter zeker al ruim vier eeuwen oude) betekenisverandering van het neutrale vb. te wijten is, immers de overgang van 'zich wenden tot' in 'zich ophouden in (iets), met (iemand)' laat zich ongedwongen verklaren, terwijl deze laatste opvattingen bezwaarlik rechtstreeks uit de transitieve kunnen worden afgeleid. Tal van voorbeelden van *verkeeren* 'zich ophouden' vindt men in de Statenb., b.v. Jerem. 49, 18, Mtth. 17, 22, Joh. 11, 54, Handel. 14, 3. 28, 2 Kor. 1, 12, en zie TROMMIUS.

Ook in 't Fries betekent *forkeare* 'zich ophouden (in)' en 'omgaan (met)', met *hebben*, zie Fri. Wdb. 1, 404*b* en vgl. *throch dat se in tiid lang yn 'e stéd forkeard hie* Sch. Weichs. 3, 56, 27, *hy ... hie lést yn Amerika forkeard* ald. 62, 9.

§ 252. Nndl. *kruien* (= Mndl. *cruden*). In Mndl. geschriften schijnt het perfektum alleen voor te komen in een betekenis die nog zeer dicht bij de transitieve met verzwegen objekt staat, nl. 'heeft geduwd': *si heeft wel aen mijn kar ghecroeien* Rein. 2, 5252. Dgl. Nndl. in de betekenis 'duwen, met een kruiwagen rijden', b.v. *als Jan een poosje gekruid heeft, mag Piet ook eens*, (gewestel.) *ik heb al zoo lank 'ekroden* ('met de kinderwagen gelopen', 'geduwd'), *nou schei ik er uit* BOEKENOOGEN 527. Maar daarnaast een mu-

tatief: *ik ben met mijn kruiwagen naar huis gekruid,* ook voor 'sjokken, gaan' in 't algemeen: *hij is door 't zand naar huis gekruid.*

Het perfektum van *het ijs kruit* is mij onbekend, maar in al geval mutatief is: *het ijs is hier hoog opgekruid,* vgl. *de opgekruide schotsen* bij H. H. KLIJN (NW.).

Nndl. *lenzen* 'met weinig zeil voor de wind weglopen' (het weggelaten objekt schijnt te zijn 'de zeilen', zie FRANCK-V. WIJK, Etym. Wdb.) heeft een imperfektief zowel als een mutatief perfektum, het eerste b.v. in *we hebben zo'n beetje gelensd,* het tweede b.v. bij de samenstelling *aflenzen: ik had nog bijtijds zeil geminderd en was voor de fok afgelensd* v. Limb. Brouwer, Rom. W. 1, 37*a*.

† *persen.* Waar het vb. synoniem was met 'drukken', was het imperfektief (transitief met weggelaten objekt), gelijk nu nog in *je hebt niet hard genoeg geperst.* Maar evenals *dringen* werd het in 't Mndl. soms mutatief gebruikt, b.v. *den halsberch toghen sy hem uyt, die gheperst was in die huyt* Troyen hs. 11613.

pong(i)eren. Het weggelaten objekt was 'het paard'. Imperfektief: *so verre hebben ghepongiert die van binnen, dat sine sagen* Ferg. 4160, vgl. *riden* § 202. Van het mutatieve perfektum schijnen geen voorbeelden te zijn aangetroffen, maar dat het partic. ook mutatief gebezigd werd, blijkt uit *quam . . . gepongiert* Troyen var. 29787 (dgl. hs.).

§ 253. † *reisen.* Van het oude transitieve gebruik (PAUL 194) zijn in 't Mndl. sporen over in de betekenis 'toerustingen maken voor een reis', welke in 't MW., ongelukkig zonder bewijsplaatsen, wordt vermeld, maar gewoonlik beduidt het vb. toch ook daar 'een krijgstocht, een reis doen', 'zich begeven' enz. Het partic. werd, gelijk tegenwoordig en in 't Mhd., zowel duratief als mutatief gebezigd, ofschoon het laatste meer gebruikelik was, terwijl nu bij het simpleks het eerste vaker voorkomt.

Voorbeelden van het imperfektieve perfektum zijn: *van den Liiflantschen heren, die dicke hebbent gereist .. beide op Rusen ende op Littouwen* Gelre, Wapenb. fr. 32, *want sy mit gheloue (ende?) aendachticheyt, mit groter liefde tot god ghereyst hebben tot die heilighe landen* Breidenb. 111*r*., 18, *die namen der ghenen die . . . ghereist hebben te samen tot sunte katherin* ald. 117*r*., 36, *doe wy ghereyst hadden ouer dat onvruchtbair lant* 119*r*., 41 vlg. (hier zou men eerder *waren* verwachten), *muede wesende vanden wech die sij ghereist hadden* 127*r*., 15 (op de grens van trans.); Nndl. 16^e^ eeuw: *aldus hebben si soe langhe ende veel ghereyst dat* enz. Mar. v. N. proza blz. 323, tegenwoordig: *heeft hij in Savoije gereisd* Geel 26, *viermaal had hij van Parijs daarheen, en van daar wederom gereisd* ald. 24, *hij heeft veel gereisd in zijn leven, we hebben de hele nacht gereisd.*

Mutatief b.v. *Maria ende Joseph sijn gereyst van Nazareth tot Bethlem* Hs. Serm. G. 11*d*, *ende wairen oic uyt sinen hove gereyst diegene* Froissart 1, 73, 2, *dat Jan Premmael gereyst was tot Oudenairden* ald. 28, dgl. 207, 30, *doe . . .* (zij) *wisten dat Franssoys Ackerman met dien van Gendt gereyst was* 511, 8, *hoirs volks dat voir in Scotlant gereist was* 492, 29, *doe die keyser een wijl ghereyst was* Marialeg. 1, 157, 3, *nae dat dese ghereyst waren, bleuen wy noch .. te iherusalem* Breidenb. (a° 1485) 32*v*., 9, *alsmen ouer den berch saron III. milen ghereyst is* ald. 34*v*., 5, *si sijn ghereyst* ('gestorven') . . . *die hier besaten borch ende stede* Sp. d. J. (a° 1488) 11, 205; Nndl. *hij is in drie dagen naar huis gereisd.*

Een duidelik voorbeeld van beide na elkaar is (16e eeuw): *Spiet ... is gereyst nae Eggermont. Doe Spiet langhe ghereyst hadde, soe is hy ten lesten gecomen voor Eggermont* Maleg. Volksb. 72, 6 vlg.

In samenstelling niet-mutatief b.v.: Nndl. *hij heeft dagen achter haar aangereisd; hij heeft Europa door-, rondgereisd* (in allerlei richtingen); (irrealis) *al had hy zesmaal de geheele waereld omgereist* Leevend 6, 99; *Phileas Fogg had in tachtig dagen de wereld om-, rondgereisd; ik heb maanden heen-en-wee gereisd tussen Haarlem en Amsterdam; hebt gij mij daarom nagereisd, vervolgd ..., om mij nu te verstooten?* Pierson, Mériv. 2, 197 (nu transitief geworden en ook in 't passief gebruikt); *hij heeft in Spanje om-, rondgereisd;* — mutatief b.v. *als sij dien wech innegereist waren omtrent II mylen weechs* Froissart 1, 91, 8 vlg.; *die ... wederom is ghereyst te iherusalem* Breidenb. 118*v*., 13 vlg.; (16e eeuw) *dus is coninc Eduwaert in Engelant overgereyst* Exc. Cron. 133*b*; *upten selven dach dat sij uutgereyst waren* Froissart 1, 92, 32; Nndl. *hij is afgereisd* (NW.); *was .. ingereisd* (ald.); *tante is haar lieve neefje dadelik (achter)nagereisd; tot welke plaats ben je die avond doorgereisd? hij is teruggereisd; wij zijn de Alpen overgereisd* (v. Dale), *Phileas Fogg was werkelik de wereld om-, rondgereisd.* Bij *dóór-, óm-* en *rondreizen* m. akk. komt de van andere ww. bekende weifeling tussen *hebben* en *zijn* voor. Als beknopt voor *afgereist is ende gereist heeft* mag men misschien beschouwen *hoe dat een mensche off ghereyst heefft van iherusalem tot Jherico ende quam onder die moerdenairs* Breidenb. 31*r*., 26, zie echter § 225. Nndl. *doorréizen* is trans. en wordt met *hebben* vervoegd, maar in navolging van *dóórreizen* heeft het *zijn* bij Linschoten 2, 87, 32: *zijn voorts duerreijst gheheel Italien.*

§ 254. †*rennen*, met weggelaten objekt 'het paard', vandaar 'hard rijden', dan ook 'hard lopen'. Al in 't Mndl. overwegend mutatief, b.v. *Walewein ... es ten anderen ward gerant* Lanc. 2, 38876, *uter borch sijn si gerant* Grimb. 2, 476, *in den strijt es hy gerant* ald. 2562, (*hi*) *es tegen hen gerant* 4853, (toen) *waren die Ruters van Amersfoert voer Renen gerant* Matth. Anal. 1, 435, 31 (a°. 1482), MW. en vgl. *quam gerant* MW. 6, 1279; Nndl. *hij, het paard is van hier, naar huis gerend.*

Imperfektief: *Thomas Calabroys heeft vromelijc gerant* Mndl. Bibl. 44, blz. 28, 484, *ende hebben ten derde up dat lant met scerpen geleyen tegen een gerant* ald. 508 (= *daer naer hebben si gheloopen up malcanderen met scerpen glavyen* Exc. Cron.); op beide plaatsen is sprake van een spiegelgevecht, vgl. Mhd. *rennen* in dezelfde betekenis. Evenzo Nndl.: *wat hebben jelui gerend!* ('hard gereden, gelopen').

Samenstellingen als bij *riden* e. dgl., b.v. mutatief Nndl. *hij is de kamer binnen-, in-, uitgerend; hij was zijn broer ogenblikkelik nagerend; hij is den heuvel overgerend* (Bomhoff); *hij is dadelik teruggerend*, enz. (*hij is haastig komen aanrennen*); vgl. *quam .. tû gerant* Aiol 353, *quamen ût gerant* ald. 316, Nndl. (België) *kwam overgerend* (NW. 11, 1948), enz.; — imperfektief *we hebben hem een kwartier nagerend, toen konden we niet meer* (nu transitief).

Transitief: *ick had des levens loop by naer heel afgerend* v. Moerkerken, Kluchtsp. 365, 203.

§ 255. † *rumen* (*ruimen*), *gerumen*, met weggelaten objekt 'de plaats, het veld' e. dgl. In 't Ohd. werd *rûmen* nog met *hebben* verbonden: *alle* inimici christi *habent nu gerûmet* christianis Notk., Ps. 113, 3, maar in 't Mhd. vindt men naast elkander *daz uns gerûmet hât mîn man* (Mhd. Wtb. 2. 1, 790) en (Mfrk.) *wee dé zwéne gerûmet wéren ûsser Parȳs* Karlmeinet

126, 10, voorts transitief *dé mit eme gerúmet hadden dat lant* ald. 95, 24, e. dgl. Dit laatste komt ook in 't Mndl. voor, b.v. *dat si Egipten hadden gheruumt* Rijmb. 5197. Maar met weggelaten objekt was het vb. mutatief geworden, vandaar b.v. *als* ... *alle die ander gerupmt wairen uut der stede* Froissart 1, 26, 31, *sij wairen alrede alle geruymt* ald. 27, 7, dgl. 105, 15; 410, 26 e.e., MW. (omstreeks 20 voorbeelden); zo ook bij *ontrumen*: *alle die ghene die van desen vechtelike ontrumet siin* R. v. Utr. 1, 62, 3 en nog 2 maal MW. Doordat *hi heeft geruumt die sale* hetzelfde betekende als *hi es geruumt uter sale*, ontstond een mengsel *hi es geruumt die sale*, b.v. *den coninc beval hi te Gode* ... *ende es geruumt die zale ende es tAken in gereden* Lorr. 1, 1602, *nu dedele vrouwe es dlant gherumet* OVl. Ged. 3, 111, 512.

In 't Nndl. schijnt *ontruimen* (evenals *inruimen*) alleen transitief voor te komen, b.v. *het leger heeft de stad ontruimd*, NW., maar volgens v. Dale en Kuipers wordt het simpleks als jagersterm ook intr. gebezigd, en wel met *hebben*, in de betekenis 'een bos verlaten', 'zijn hol verlaten'. Is dit juist, dan kan men het hulpww. verklaren uit de invloed van het gewone transitieve vb. *ruimen* of uit een later in gebruik gekomen weglating van 'een bos' of 'zijn hol'.

Als *ruimen* 'gunstig worden' (van de wind) ook van het transitief (= Oe. *rȳman*, Ofri. *rēma*) komt, is dit de enige opvatting waarin het mutatieve perfektum is bewaard: *de wind is geruimd*, tegenwoordig opgevat als 'ruimer geworden', tegenover 'gekrompen'. Of beantwoordt het vb. in deze betekenis aan Oe. *rūmian*? Fries *romje* (al bij G. Japicx), dat zowel transitief (gewoonlik) als intransitief is, kan een betrekkelik nieuwe afleiding van *rom* zijn en is in al geval ten dele voor Owfri. *rēma* in de plaats getreden.

† *setten* 'zich begeven' enz., deels met weglating van 'het schip', 'het paard'? deels voor het refleksief, vgl. Paul 193 en MW. 7, 1019 vlg. Voorbeelden van het perfektum heb ik in 't Mndl. niet aangetroffen, evenmin als bij *aensetten* (Rein. 2, 375, Merl. 4725), *nasetten* (Rein. *f* 335, Rein. 2, 5788) en *toesetten* (Proza-Rein.[2] 13, 4 vlg. (Mhd. *nâch-* en *zuosetzen*). Sporen van het mutatief gebruik vindt men in 't Nndl. in *kwam* ... *aangezet* Kneppelh. 2, 322 (NW.); in de bet. 'een beetje aanbranden' e. dgl.: *de kool is aangezet, dat ei is wat aangezet* (NW.), waar men zeker wel met rechtstreeks mediaal gebruik te doen zal hebben; in de 17[e] eeuw nog *dies sijn met de Chaloupe het voorsz Schip voorts naer gheset* Begin e. Voortg. 11, 34*a*. In 't Gronings komt het simpleks mutatief voor, b.v. *'t is mie zuuver in bainen zet* 'in de benen geslagen' de Haas-Okken, Olle Vr. 92.

Tegenwoordig is *nazetten, achternazetten* uitsluitend duratief, b.v. *ze hebben de vijand een paar mijlen ver (achter)nagezet*, nu transitief opgevat, vgl. *(achter)nazitten* § 176. De overige worden alleen of bijna alleen in de infinitief gebruikt: *hij is komen (komt, kwam) aanzetten* (zie hierboven), *opzetten*, zie NW. en vgl. Fri. *kamen* . . *oansetten* Sch. Weichs. 3, 97, 38, *kamen* ... *opsetten* ald. 70, 4, ook *kaem* ... *nei boppen setten* 124, 35 vlg., *kaem* ... *ta 't milhûs yn setten* 9, 33, *dy* ... *ynsetten kamen* 33, 36, met de *-en* van 't sterke participium of van 't supinum.

§ 256. † *sculen (schuilen)*. Te oordelen naar Maastrichts *söylə* 'schuilen' (uit **skūljan*, met *öy* i. pl. van *ȳ* naar de 1 sing. pres. en het pt., zie Idg. Forsch. 26, 268) moet men in 't Ndl. altans gedeeltelik uitgaan van een aan Oijsl. *skýla* (m. dat.), Ozw. *skȳla*, Nzw. *skyla* 'beschermen, verbergen'

beantwoordend transitief zwak vb. van de eerste klasse, met de betekenis 'beschermen, verbergen' (vgl. Nndl. tr. *verschuilen*, in de 17e eeuw ook neutraal) en daarnaast 'bescherming zoeken (tegen)', 'zich beschutten (tegen)', vgl. *dat mi den regen dar scult* 'dat men daar schuilt voor de regen' Limb. Serm. 476, 10, dgl. 477, 21 en zie MW. 7, 808 (vgl. *beschutten* 'beschermen tegen', 'afweren' NW. 2, 2010 en *om te beschutten de Son ofte reghen* Linschoten 1, 133, 3). Vgl. voor de verschillende betekenissen die van *mijden* in de Germ. dialekten. Dat daarnaast een intr. verbum van de tweede of derde klasse heeft bestaan, is zeer onwaarschijnlik; maar zonder nadere gegevens is niet uit te maken, hoe precies de intransitieve opvattingen zijn ontstaan. [1])

De imperfektieve betekenis 'zich schuilhouden', 'zich beschutten' e. dgl. kán uit de hierboven met voorbeelden toegelichte transitieve voortgekomen zijn (weglating van 'de regen' enz.), b.v. *die woestenye ... dair dauid oeck ghescholen heefft* Breidenb. 50*r*., 20 (vgl. 1 Sam. 26, 1), *in welck dauid... ghescholen heefft, doe hy vlooch* enz. ald. 56*r*., 36; evenzo Vroeg-Nndl. *ommers hebbic ghescuult onder de haghe* Everaert 12, 233, *dat alle gheheymnissen der Ouden hier onder hebben ghescholen* Vondel 1, 391, 12, dgl. tegenwoordig *daar zal wel iets achter geschuild* (*gescholen*) *hebben*, alsmede *hij heeft bij ons* (*voor de regen*) *geschuild*, *onder wiens vleugelen wy .. hebben geschuylt* Vondel 1, 665, 19. Maar ook uit 'verbergen' is deze betekenis te verklaren.

Gewoner is in 't Mndl. het mutatieve perfektum 'is schuilgegaan', 'is weggekropen', 'heeft zich verstopt' e. dgl., b.v. *menech ... die ghescuult was over zide* Sp. 3[4], 12, 63, *eenen Sarrasijn ..., die gheschuult was ... in dat wout in eene haghe* ald. 4[1], 25, 21, *den armen broeders die sijn gescuult in dit scip* Franc. 5007, *die stede daer die wolf inne ghescolen ende ghelopen was* Esopus (a°. 1485) 60*r*., evenzo 17e eeuw *nu is het licht geschoolen* Vondel 1, 314, 264, adj. *gescholen* ald. 181, 1 e. e. Waarschijnlik het mediaal gebruikte transitief.

Ook *ontsculen* werd zo gebruikt, b v. *want ic hem langhe ben ontscolen* (: *verholen*) Troyen hs. 31848 [2]), *in enen hemeliken pit es hi ontscuult* Franc. 624, *die menechfoldecheit van al desen wesenen es mi sere onscuult ende verstilt* Hadew. Proza 133, 19 (25, 13), MW. Zo nog in 't Nndl. *hij is voor ons weggescholen* (vgl. adj. *weghghescholen* Vondel 1, 587, 1), maar *ontschuilen* is nu verouderd [3]).

---

[1]) Mnd. Nnd. *schūlən*, Oostgeld. *schūlən* (vgl. *in de schūlə staon*), Fri. *skūlje* bewijzen evenmin iets voor een oude vorm **skūlōn* of **skūlēn* als b.v. Oostgeld. *schūmən* (vgl. *schūm*), Fri. *skomje*, *skūmje*, tegenover Maastr. *šoymə* (sbst. *šūm*), iets voor **skūmōn* enz., en ook Westf. *schūern* (vgl. *schūer* 'voor de regen beschut') geeft geen steun; meer wellicht, ondanks de andere betekenis, dial. Zwe. *skula*, De. *skule* 'zuur kijken' e. dgl. (met het aan 't Skand. ontleende Me. *scūlen*, Ne. *scowl* 'id.'), men vgl. *loeren* en zijn verwanten (ook Mndl. *schulen* bet. 'loeren' MLoop 1, 1813). Het vb. was al in 't Mndl. ook sterk geworden.

[2]) Blijkens deze plaats is de opmerking MW. 5. 1221, dat *ontsculen* pas in jonger Mndl. sterk vervoegd voorkomt, onjuist.

[3]) Ook *ontsculen* komt met een akk. voor in de betekenis 'schuilen voor' enz., zie MW. 5, 1222 en vgl. *om dat hi ontsculen soude die nacht ende snewes coude* Franc. 7167, waarschijnlik in navolging van *sculen*. Of de Nndl. transitieve bet. 'verbergen', 'afhandig maken' (NW. 10, 1960) oud is, blijkt niet; vgl. MW. 7, 808 vlg.

† *steken* wordt door weglating van 'het schip' (PAUL 194) intransitief, zie MW. 7, 2047, en de betekenis verruimde zich misschien tot 'op weg gaan', waarbij het vb. mutatief bleef, vandaar *welke burchgrave met alle sinen hope uut die stede* (*Aryen*, d.i. Aire) *gesteken was* Froissart 1, 388, 29 (zie evenwel MW. 7, 2058, Aanm. 2); Nndl. 16[e] eeuw *die schipper . . . is van lande gesteken* Maleg. Volksb. 56, 14; nu: *het schip is gisteren in zee gestoken, hij was juist* (b.v. ook *met zijn toost*) *van wal gestoken.*

Evenzo Nndl. *óversteken* 'overvaren, -trekken', b.v. *ik ben eens . . . naar Vlissingen overgestooken* Blankaart 1, 85, *het leger is hier* (*de rivier*) *overgestoken.* Intussen vindt men hier met een plaatsbepaling ook wel *hebben*, hetzij omdat voor de schrijver het vb. transitief is (vgl. een voorbeeld van passief gebruik uit v. LENNEP NW. 11, 2061, bovenaan), hetzij omdat hij aan het beloop van de overtocht denkt, vgl. *óverclimmen* § 194. Maar op de NW. t. a. p. aangehaalde plaats schijnt de schrijver de herhaling van *zijn* te hebben willen vermijden: *na een paar heuvels te zijn overgeklommen en eenige velden overgestoken te hebben* Keller, Zuiden 2, 116.

Mutatief was ook Vroeg-Nndl. *versteken* 'afdwalen, uit de koers raken': *twee Schepen, die van de Armade versteken waren* Linschoten 2, 199, 30, vgl. *een ander Schip . . ., dat oock met het onweder versteecken hadde gheweest* ald. 194, 29.

Over Nndl. (*het*) *opsteken* 'weggaan' zie men NW. 11, 1258 (vgl. *Gwijn . . is 't opgestoken* Sch. Weichs. 1, 84, 10), over † *steken* enz. verder § 286.

§ 257. † *striken* (*strijken*), zie PAUL 195 en vgl. misschien † *swerven* (oorspronkelik 'wrijven', 'vegen'?). Imperfektief, als in 't Mhd., schijnt het vb. in 't Mndl. niet voor te komen, in 't Nndl. ken ik alleen b.v. *heb je gehoord, hoe het paard gestreken heeft?* (nl. met zijn hoeven de vloer of de grond).

Mutatief vindt men het dikwijls, b.v. *seer verbolghen ende vererret so syn sy te wyghe ghestreken* Troyen hs. 8747, *darna so es hi . . gestreken lise utin parlore* Lev. Lutg. 2, 5927, *altehant sijn si gestreken dor den pant daerbinnen wert* ald. 8208, dgl. 10854, *ende is also int crijt ghestreken* Rein. 2, 6910, *dat si . . . utten cloester ghestreken was* Marialeg. 1, 45, 21, MW., vgl. *comdij . . gestreken* Plaijerw. 86 e. dgl. MW.; Nndl. *een vogel is over de wei gestreken, een schaduw was over 't landschap gestreken, de wind is door de kamer gestreken.*

Dergelijk in samenstelling, b.v. *aldus sijn si te Romen binnen ghestreken* Hildeg. 97, 106, vgl. *commen binnen ghestreken* Taf. up Dr. K. 3; Nndl. *een vlinder is op mijn hand neergestreken*; *mettien sijn si omme ghestreken* Brab. Y. 4, 678; *so es hi . . gheweken ende den vianden daer ontstreken* Stoke 2, 1093, MW., vgl. Vroeg-Nndl. *ontstrijken* NW.; *dander clerc es opgestreken daer hi die wieghe staende vant* Boerden 3, 104; *te Swireke es hi toe gestreken* Lev. Lutg. 2, 12343, vgl. *quamen toe ghestreken* Alex. 6, 1074; *des ander daghes vroe betide waren die poerters uutghestreken* Stoke 5, 660[122] B, C, *daer mede es hi uutghestreken* Wal. 9340; Nndl. *de weecken . . . sijn verstreecken* Tijdschr. 11, 106, 6 (a°. 1686), *het uur is verstreken*; *al es die coninc eweech ghestreken* Alex. (hs.) 8, 506, *mettesen es si wech gestreken* Lev. Lutg. 2, 5768, dgl. 8495, MW; vgl. ook *quam ane gestreken* e. dgl. MW. 1, 159, *quam in gestreken* ald. 3, 934, Vroeg-Nndl. *instrijken, overstrijken* NW. 6, 2011, MW. 5, 2297 vlg., NW. 11, 2091 vlg.

Nndl. *zwenken*, met weggelaten objekt 'het paard', is alleen imperfektief in

een geval als: *de soldaten hebben de halve middag gezwenkt* (ter oefening); overigens mutatief, b.v. *toen de troep half gezwenkt was, kommandeerde de majoor halt,* evenzo in samenstellingen, b.v. *de ruiters zijn de hoek omgezwenkt* (NW.), *velen van zijn aanhangers zijn omgezwenkt* (ald.).

§ 258. *g)* Intransitieve werkwoorden die wel een beweging aanduiden, maar een beweging waarvan niet noodzakelik een verandering van plaats, een besliste verwijdering van het uitgangspunt, het gevolg is (PAUL 196 ff.). [1] Hiertoe behoren o.a. Nndl. *buitelen,* † *dansen,* Nndl. *dartelen,* id. *dobberen,* id. *drentelen,* † *duken* (*duiken*), Nndl. *duikelen,* id. *dwarrelen,* id. *fladderen,* id. *golven,* [2] † *hinken,* Nndl. *hinkelen*(?), id. *hipp(el)en,* id. *homp(el)en,* id. *hupp(el)en* (vgl. Mndl. *onthubbelen*), id. *kantelen,* id. *krabbelen,* id. *scharrelen,* † *scricken,* Nndl. *slingeren,* id. *spartelen* (= Mndl.), † *springen,* Nndl. *steigeren* (= Mndl.), Nndl. *strompelen* (= Mndl.), † *stuven* (*stuiven*), Nndl. *zwaaien,* † *sweven,* Nndl. *zwiepen,* id. *zwieren,* id. *zwikken,* id. *tippelen,* id. *trappen,* id. *trippelen, tumen,* Nndl. *tuimelen* (= *tumelen*), id. *waggelen,* † *wankelen,* † *wellen,* *-winden,* Nndl *wippen.* Vgl. § 135.

Bij enkele heb ik van het perfektum uitsluitend mutatieve voorbeelden gevonden, nl. bij de volgende:

Nndl. *kantelen*: *het bootje is gekanteld*; id. *tippelen*: *ze is naar huis getippeld.*

tumen, Nndl. *tuimelen*: *int ander jaer ... dat si Egipten hadden gheruumt, daer menech omme was ghetuumt* Rijmb. 5198, (*hi*) *isser varinc in ghetuymt* Vr. e. M. 8, 230; Nndl. *hij is getuimeld, omgetuimeld*; *hij was van de bank getuimeld, afgetuimeld*; *hij is van boven neergetuimeld,* vgl. ook NW.

† *wellen*: *die eerste is int anevaen van gueder minnen zuet ghewellet* MLoop 2, 767; Nndl. *er is hier water uit de grond geweld, een zucht is uit zijn borst geweld;* met *op-*: *tranen zijn in haar ogen opgeweld.* Ongewoon: *als dezelve nu ... driemaal opgeweld heeft, neemt men* enz. Handw. 13, 267 (omstr. 1800)

-winden in *ontwinden* (vgl. Oe. *windan* ntr.): *hoe dat die Vriesen ontwonden waren* Clerc 143, 12, MW., vgl. Ohd. *ist irwuntan* OTFRID.

§ 259. Bij de overige komen beide perfecta voor, en het verschil is, zoals PAUL 196 opmerkt, zeer scherp.

Nndl. *buitelen, duikelen* Mutatief b.v. *hij is over zijn hoofd, naar beneden gebuiteld, geduikeld*; *die koopman is gebuiteld* (v. DALE); evenzo: *hij is van de ladder, de koord afgebuiteld, afgeduikeld*; *hij is omgebuiteld, omgeduikeld*; *de lamp is omgeduikeld.* Imperfektief b.v. *ze hebben in de wei kopje gebuiteld*; perfektief, maar niet mutatief: *de jongen heeft zesmaal achter elkander omgeduikeld* (NW.). [3]

† *dansen.* Mndl. voorbeelden zijn niet beschikbaar, maar het vb. is ongetwijfeld oorspronkelik duratief, zoals in Nndl. *we hebben daar verrukkelik gedanst,* vgl. ook 16e eeuw *dat je ghedanst hebbe naer uwen wille* Everaert 30, 115. Het is echter mutatief als er een plaatsbepaling bijstaat, b.v.

---

[1] Een strenge scheiding tussen *e)* en *g)* is onmogelik. Ook kunnen enkele van de hier behandelde vba oorspronkelik transitief zijn, dus bij *f)* of *m)* behoren.

[2] Van *dynen, deinen* 'golven' (vgl. Fri. *tine, dine,* en NW. 3, 2365) is het perfektum niet in gebruik.

[3] De voorbeelden met *hebben* onder *afbuitelen* en *afduikelen* in 't NW. rieken naar de lamp.

Karen (in het sprookje van ANDERSEN) *was met haar rode schoenen bijna in haar verderf gedanst*. Duidelik is het onderscheid ook in samenstellingen, b.v. niet mutatief: *als zij afgedanst hebben, kunt gij beginnen* (NW.); *we hebben doorgedanst* (de hele dans door); *we hebben nagedanst* (na den eten of na de kinderen); *hoe menichmael heeft hy ... met u omghedanst?* Starter 29, 38; *we hebben rondgedanst van pleizier*; — mutatief: *eindelik is hij afgedanst* ('weggegaan'); *ze zijn tegen ons aangedanst*; *ze is haar jonge leven doorgedanst*; *hij is de deur in-, uitgedanst*; *toen we de zaal om-, rondgedanst waren, gaf ik mijn dame aan haar heer terug*. Vgl. voorts *hij is komen aandansen* (pt. *daar kwam hij aangedanst* of *aandansen*). Het adj. *moegedanst* (*moe gedanst* bij Spieghel Tijdschr. 11, 267, 3) hoort bij *zich moedansen*.

Nndl. *dartelen, dobberen* en *drentelen* als *slenteren* § 243.

Nndl. *dwarrelen*. Imperfektief b.v. *we hebben in snelle dans door de zaal gedwarreld, de zaal door-, rondgedwarreld*; mutatief: *het stof is hoog opgedwarreld*.

† *duken* (*duiken*). Het enige Mndl. voorbeeld is mutatief: *elc doe enen hont nam, ende sijn na den hert ghedoken* Ferg. 105, zo ook Nndl. *waren ze uit het bed gedoken, dan* enz. v. Zeggelen, Dichtw. 2, 214, *de eend is net weer onder water gedoken* en in samenstelling: *hij was zijn kind nagedoken, de zeehond is ondergedoken*, adj. *neergedoken* (VONDEL, V. LENNEP e. a.)

Imperfektief b.v. *ze hebben vruchteloos naar de drenkeling gedoken, ik heb nog nooit gedoken* (in de zwemschool). In *hij heeft herhaaldelik, al jaren de belasting ontdoken* (waarin het vb. nu transitief is geworden) is *hebben* een gevolg van de imperfektieve betekenis 'trachten te ontkomen', '(geregeld) vermijden', 'niet voldoen aan'; evenzo in *na dat hy my verscheide ryzen zyn tafel had aangeboden, en ik die ... lang ontduikt had* v. Effen, Spect. 11, 203, zie † *ontwiken* § 221. Maar, zoals te verwachten was, *zijn* bij het mutatieve vb.: *den dryakelprouuer bem je ontdoocken* Everaert 12, 234, (irrealis) *ten waere duer Clergye Vreidsaem Regement ende je Minsaem Onderhout waeren hu ontdoken* ald. 9, 317, *ter goeder uur zijt ghy 't ontdoken* Vondel 3, 701, 1532.

§ 260. Nndl. *fladderen*. Imperfektief (het oudste gebruik) b.v. *de vogel heeft nog een poosje boven het dak* (*rond*)*gefladderd, voor hij neerviel*; mutatief b.v. *er is een vleermuis in de kamer gefladderd,* (*de kamer*) *binnengefladderd*.

Nndl. *golven*. Perfektum weinig gebruikelik. Duratief: *hier heeft vroeger de zee gegolfd, de aarde heeft gegolfd* (bij een aardbeving); mutatief: *de zee was naar binnen gegolfd en had de polders overstroomd*. Van Mndl. *gelven* komt het perfektum niet voor.

† *hinken*. Geen Mndl. voorbeelden. Nndl. imperfektief: *dat paard heeft vroeger toch niet gehinkt!* (gewoonlik *hinkte*), *de kinderen hebben op de binnenplaats gehinkt* (een spel), *hij had lang op twee gedachten gehinkt*; mutatief: *onder gruwelike pijnen was ze naar huis gehinkt*. Nndl. *hinkelen* en *hinkepinken* schijnen alleen duratief te worden gebruikt: *de kinderen hebben voor het huis gehinkeld, gehinkepinkt*.

Nndl. *hipp*(*el*)*en, hupp*(*el*)*en*, Mndl. -*hubbelen*. Imperfektief: *het vogeltje heeft al een poosje door de tuin* (*rond*)*gehipt, -gehippeld*; *het kind heeft gehuppeld van blijdschap, heeft* (*door*) *de tuin om-, rondgehuppeld*; mutatief: *het vogeltje is de kamer ingehipt, -gehippeld*; *zingend is hij naar huis gehuppeld, weggehuppeld, met zijn vader meegehuppeld,* Mndl. *als ic di wane slaen,*

bestu mi wel sciere ontgaen ende ontlopen ende onthubbelt Madelg.-fr. 167, 1 (Hd. tekst *enthupffelt*).

Nndl. *hompelen*, *strompelen*. Gewoonlik mutatief, b.v. *hij is naar huis gehompeld, gestrompeld*, evenzo *die stramme krijgsknecht was ... zijns meesters deur weêr ingehompeld* Loosjes, Bronkh. 1, 325. Imperfektief b.v. *hij heeft al lang gehompeld, gestrompeld, en na zijn val is het met lopen helemaal uit; hij heeft rondgestrompeld*. Mndl. geen voorbeelden.

Nndl. *krabbelen, scharrelen*. Als de vorige, b.v. mutatief: *hij is op zijn kapotte schaatsen naar de tent gekrabbeld, gescharreld; hij is de baan afgekrabbeld, -gescharreld; zij is weer bijgekrabbeld; toen ze weer opgekrabbeld was* e. dgl. NW., *hij is weer overeindgescharreld*; duratief b.v. *ik kan nog niet (schaatsen)rijden, en heb dus maar zowat (rond)gekrabbeld, -gescharreld; hij heeft lang gescharreld, voor hij een betrekking kreeg*. Ongewoon en beknopt: *gelukkig bereikten wij, na lang met handen en voeten tegen de rotsbrokken te zijn opgekrabbeld, het . . plan du mont Jovet* Kneppelhout 7, 169, waarin *lang ... zijn opgekrabbeld* een mengsel van twee verschillende begrippen is; het gaat nog iets verder dan *lankzaam ... te zijn opgekrabbeld*, vgl. *wassen* § 187.

† *scricken*. Het simpleks komt in 't Mndl. haast niet voor, maar de samenstelling *verscricken* 'ontstellen' is mutatief, b.v. *van deser stemmen sijn si verscrict* Tijdschr. 22, 26, 13. Evenzo in 't Nndl. *ik ben toen erg geschrikt* of *geschrokken*, terwijl *verschrikt* (zelden *verschrokken*) nu een zuiver adjektief (of het partic. van het trans. vb.) is. Vooral gewest. wordt *schrikken* ook wel met *hebben* verbonden, b.v. *mar 't is onmeugel'k* (nl. om het te zeggen), *zoö heit ze geschrokke* Sch. Weichs. 1, 160, 9 (Overflakkee, Z. H.), naast *wan 'k bin toch wé zooveé geschrokken* ald. 152, 3 (Walcheren); waarom? Het hulpww. kan oud zijn, vgl. *schrikken* met *hebben* in de oude betekenis 'stappen' in 't Wvla. (DE Bo, zonder voorbeelden), zodat *ik heb geschrikt* oorspronkelik zou kunnen betekenen 'ik heb een stap gedaan', *ik ben geschrikt* 'ik ben een stap gegaan'. Maar dit alles is onzeker.

§ 261. Nndl. *slingeren*. Imperfektief: *het schip heeft vannacht hevig gestampt en geslingerd, dat boek heeft hier nu al zo lang (rond)geslingerd*; mutatief: *de matroos was uit de mast geslingerd* (ook passief). Het adj. *verslingerd* 'verzot', 'verliefd', in de 17[e] eeuw zowel als nu gewoon, zal bij *zich verslingeren* behoren, ofschoon voorheen het vb. zonder *zich* in dezelfde zin gebruikt werd.

Nndl. *spartelen* (= Mndl.), gewoonlik duratief: *het arme dier heeft nog enige minuten gesparteld, rondgesparteld*. Maar mutatief: *eindelik was hij overeindgesparteld*, vgl. Nd. *dou'r weer overhen spartelд was* Sch. Weichs. 1, 645, 39 (Groningen). Mndl. voorbeelden van het perfektum ontbreken.

† *springen, gespringen*. Waar het vb. een beweging in zekere richting aanduidt, is het mutatief, vandaar b.v. *anden oever ... es hi gesprongen* Franc. 6554, *al ghevic di vor goeden raet, du bester varing uut ghesprongh en* Praet 4091, *op haren orsen sijn si gesprongheu* Grimb. 2, 473, *die des selven nachts uut Oudenairden g-sprongen waren* Froissart 1, 294, 3, vgl. *quam ... ghesprongh en* Rein. 766 (in *f* 752 met de betere lezing *quam te haren staf gesprongen*), dgl. Lev. Lutg. 2, 7116; Nndl. *hij is aan land, uit de boot, over de sloot gesprongen; de snaar is gesprongen*.

Imperfektief b.v. in *Got heft gesprongen rechte alse een rese* Limb. Serm. 521, 12 (Ps. 19, 7), MW., met inwendig objekt: *hoe menighen spronc heb*

ic .. ghesprongheu te nacht Rein. 2, 6885; voorts in 't biezonder in de betekenis 'paren': *als die gesprongen heeft vercranct is van dien hiliken* Barthol. 794*b*. Nndl. *we hebben gedanst en gesprongen, gehuppeld en gezongen; deze stier heeft nog niet gesprongen.* In het schijnbaar afwijkende *ziet een verborgen lage ... onverwacht my heeft op't lijf gesprongen* Vondel 1, 687, 231 (waar men nu het mutatieve perfektum *is ... gesprongen* zou bezigen) was *op 't lijf springen* voor 't gevoel van de dichter transitief (= *bespringen*), zoals blijkt uit het passief gebruik van een overeenkomstige uitdrukking ald. 718, 1283: *hoe menigh held ... van vrouwe en kind'ren om den hals gevallen wierd.*

De samenstellingen gedragen zich als het simpleks. Mutatief b.v. Nndl. *zij was van den divan afgesprongen* Schimmel, M. H. 1, 257, id. *het huwelik is afgesprongen*, NW.; [1]) id. *hij is zijn vriend dadelik met een flink voorschot bijgesprongen*; [2]) id. *is ingesprongen*, ook *hij is voor mij ingesprongen* ('heeft mijn plaats vervuld'), NW.; *dat Demetrius was ontsprongen* Sp. 1[5], 56, 33, MW., Nndl. *hij is de dans ontsprongen*, NW.; *die lage es up gesprongen dare* Franc. 8231, MW., Nndl. *is opgesprongen* NW.; id. *is terug-, uit-, weggesprongen, versprongen*; *Gyrbert es vort gesprongen* Lorr. 2, 3250. — Imperfektief b.v. Nndl. *ze hebben mee-, rondgesprongen.*

Met (*Christus*) *heeft waerlic der menschen nederheit overghesprongheu ende ghewonnen* Hs. Moll 5, *f.* 107*d* mag men het gebruik van *hebben* bij *overclimmen* e. dgl. vergelijken, zie § 194. Transitief is *overspringen*, vgl. Ohd. *souuer irdischiu keluste uberstephet unde ubersprungen habet* Notk., Ps. 38, 1.

Opmerkelik zijn: *een water welck wonderlick van beghin dair ontspronghen heefft* Breidenb. 120*r*., 35, *doe sy groten dorst leden, soe heefft wt ghespronghen dit fonteyn* ald. 127*r*., 17. Op de eerste plaats zou men desnoods aan een duratieve betekenis 'vloeien' kunnen denken, maar op de tweede kan de zin moeilik anders zijn dan 'ontsprong', 'welde op', mutatief. Vgl. § 225 en *uutcomen* § 151.

Van de in 't Hd. voorkomende verschuiving in de richting van *zijn* (PAUL 196) is in onze taal niets te bekennen.

† *steigeren*. Mndl. voorbeelden ontbreken. Tans is het vb. uitsluitend niet-mutatief, b.v. *het paard heeft gesteigerd*, maar in de 17[e] eeuw was het ook mutatief, in de betekenis 'stijgen', b.v. *nu is . dees eedle siel van Baeck ... gesteygert op een hooger trap* Vondel 3, 313, 6, vooral ook in de samenstelling *opsteigeren*, b.v. *sy ... is tot felder aert gedurig op-gesteygert* Cats 2, 102*a*, NW., vgl. *insteigeren* ald.

§ 262. † *stuven* (*stuiven*). Voorbeelden van het perfektum heb ik in 't Mndl. niet gevonden, maar in 't Nndl. volgens de regel: duratief b.v. *de vonken hebben er gestoven*, (fig.) *het heeft er gestoven!* (met subjektsverwisseling) *wat hebben jelui gestoven* ('stof gemaakt'); mutatief b.v. *waer Saul zij gestoven* Vondel 3, 663, 408, *waar gij heengestoven zijt* v. Zeggelen, Dichtw. 1, 131, *niemand weet waar hij gevlogen of gestoven is* (vgl. Nd. over de Eems *wo du staben un flagen weerst* Sch. Weichs. 2, 222, 28, Holstein, dgl.

---

[1]) Het voorbeeld met *hebben* NW. 1, 1511 is waarschijnlik ter wille van de theorie vervaardigd.

[2]) Sommige Wdbb. geven ook op *heeft bijgesprongen*, maar zonder bewijsplaatsen. Als dit perfektum voorkomt, moet men het beschouwen gelijk *heeft bijgestaan* (§ 181) of als een navolging daarvan en van *heeft geholpen*. KUIPERS als ik: *ben ik hem bijgesprongen.*

ald. 220, 19), *als een dolleman was hij van zijn stoel gestoven, opgestoven, de kamer uitgestoven; na dat de wolcken sijn verstoven voor mijn' wielen* Vondel 2, 649, 379, appositioneel *verstoven* v. Zeggelen t.a.p. 1, 55. Dat het mutatief in de ME. ook al bekend was, blijkt uit *selc quam int huus gestoven* Rein. Bijl. 289, 60, *af quam gestoven* Grimb. 2, 2207. Zie Toev.

Nndl. *zwaaien.* Imperfektief: *hij heeft niet gezwaaid, zó dronken was hij niet,* uit het transitief gebruik voortgekomen: *hij heeft met zijn hoed gezwaaid* (voor ouder: *zijn hoed gezwaaid*); mutatief: *hij is uit de kroeg naar huis gezwaaid, hij was de kamer in-, uitgezwaaid, het schip is midden op de rivier omgezwaaid.* Naar ik meen, zegt men echter: *heeft de boot al gezwaaid?* e. dgl., waarschijnlik omdat aan de lankzame beweging wordt gedacht, vgl. *keren* § 250. Zie ook *omzwaaien* NW., waar evenwel geen voorbeelden uit schrijvers worden gegeven.

† *sweven.* Daar oudere voorbeelden mij ontbreken, kan ik niet nagaan, wanneer het mutatief gebruik is opgekomen; het imperfektieve is zeker oorspronkelik. Nndl. b.v. *weken lang heeft hij tussen leven en dood gezweefd, haar vingers hadden even over de toetsen gezweefd,* maar mutatief *een engel was naar binnen gezweefd, zachtjes was hij weggezweefd.* Vgl. ook *ómzweven* NW.

Nndl. *zwiepen.* Imperfektief: *de takken hebben (heen-en-weer-) gezwiept in de wind,* mutatief: *een tak was in de ruit gezwiept.*

Nndl. *zwieren.* Imperfektief: *we hebben de hele avond (rond)gezwierd,* mutatief: *'tgeen waerlyck in de slaep my is door 't hooft geswiert* Vondel 3, 162, 12, *ze zijn langs ons huis, door onze straat gezwierd; we zijn het kermisplein overgezwierd.* Zie NW. op *ómzwieren.*

Nndl. *zwikken.* Waarschijnlik oorspronkelik transitief, vgl. Kil. *swicken* 'agitare' e. dgl., maar Plantijn vermeldt daarnaast het neutraal gebruik: *waggelen, oft swicken* 'bransler, esbransler, crosler; quatere . . . titubare' etc. In de zin van 'wankelen' werd en wordt het wellicht met *hebben* verbonden, gelijk Wvla. *zwikzwakken* (de Bo), maar in de bij ons gewone opvatting 'omslaan' (van de voet), 'een verstuiking krijgen' is het mutatief geworden, b.v. *mijn voet is gezwikt, ik ben gezwikt,* vgl. † *sneven,* † *strukelen* § 214.

Nndl. *trappen.* Imperfektief, of altans niet-mutatief, b.v. in *ik had op een adder getrapt,* (wielrijderstaal) *we hadden flink (door)getrapt,* (id.) *we hebben wat aangetrapt*; mutatief b.v. (id.) *ik ben in mijn eentje naar den Haag getrapt.*

Nndl. *trippelen.* Duratief: *hij had getrippeld bij 't horen van de dansmuziek, het haantje had maar al rondgetrippeld*; mutatief: *het oude dametje was de straat over- en haar huis binnengetrippeld, naar huis getrippeld.*

Nndl. *waggelen.* Imperfektief b.v. *hij heeft gewaggeld op zijn benen; de huizen hadden gewaggeld, vertelde hij*; mutatief b.v. *wanneer men naar huis gewaggeld was* Geel 34, *hij was de deur in-, uitgewaggeld.* Bij Plantijn ook transitief, zie boven op *zwikken.*

† *wankelen* wordt nu alleen gebezigd in de oude imperfektieve betekenis, b.v. *een ogenblik heeft hij gewankeld, hij heeft nooit gewankeld in zijn besluit, zijn besluit heeft nooit gewankeld.* Dit mag men ook voor 't Mndl. als het gewone aannemen, maar het partic. kwam ook mutatief voor in de zin 'wankel geworden', 'ten val gekomen', blijkens *dat onse vrede ghebroken is ende ghewankelt* Reg. Bisd 1, 429, 2. De betekenis 'zich wankelend bewegen', met plaatsbepaling (vgl. Hd. *wanken* Paul 197), schijnt in 't Ndl. onbekend te zijn gebleven, vgl. het vorige. Voorbeelden van † *wanken* (nu verouderd) bezit ik niet.

Nndl. *wippen*. Waarschijnlik oorspronkelik transitief (gelijk het nog voorkomt). Imperfektief b. v. *we hebben gewipt* (op de wipplank); mutatief: *Willem in de schuit gewipt zynde* Burgerh. 799, *het meisje is even naar haar zuster (toe)gewipt*; *ze was de deur binnengewipt, even uitgewipt*.

Ook andere dergelijke ww., oorspronkelik duratief en als zodanig met *hebben* verbonden, kunnen met een plaatsaanwijzing mutatief worden en nemen dan *zijn* aan, vgl. o.a. *opwemelen* NW.

§ 263. *h*) Een biezondere plaats verdienen † *bugen* (*buigen*), † *bocken* (*bukken*), † *cnicken* (*knikken*), † *nigen* (*nijgen*), † *nicken* (*nikken*), *stupen* en de oorspronkelik transitieve ww. † *bogen* (nog gewest.), *helden*, † *hellen* en † *neigen*. Bij de meeste zijn de voorbeelden uit het Mndl. schaars.

† *nigen* (*nijgen*), *genigen*. Duidelik mutatief is het perfektum in *alse die boem was verre genegen, slouch hi dat cruce* Sp. 3^2, 32, 51, (adjektief) *ende stac hem dat hy achterwert was gheneghen* ('achteroverlag') *op syn pert* Troyen hs. 26169, *oetmoedelic is hi gheneghen* ('zonk hij neer') *voerder vrouwen op sinen knyen* MLoop 1, 2864; vgl. het adj. † *genegen*, in 't Nndl. het enige spoor van de mutatieve opvatting en niet meer gebruikt in eigenlike zin, alsmede Ohd. *kanigane* 'supplices', *kinigene* 'proni', *kenigìnér* 'decrepita' Graff 4, 1127 en Oijsl. *vas hurþ hnigen* 'de deur stond aan' Rígsþula 26, 3, *hnigenn* 'neergezonken' Guþrúnarhv. 8, 3.

Niet-mutatief, ofschoon gewoonlik wel perfektief, is het vb. vanouds in de betekenis 'een buiging maken', b.v. *teere feesten hebsine gesocht, gheneghen ende prosente brocht* Sp. 4^2, 84, 24, (m. opt. pt.) *omme wat dingen ... hi den pape hadde gheneghen* ald. 1^4, 23, 26, *dat mi die werelt heeft gheneghen* Alex. 10, 1218; Nndl. *zij had even voor de bezoeker genegen en was toen de kamer uitgegaan*. Terwijl *is genegen* als perfektum een duurzame verandering van stand aanduidde, werd en wordt met *heeft genegen* bedoeld dat men een zekere beweging uitvoert; het eerste betekent: 'is in een gebogen houding gekomen' enz., het tweede 'heeft een buigende beweging gemaakt', vgl. *knielen* § 168. Zuiver imperfektief was het vb. in de nu verloren betekenis 'geneigd zijn', b v. *om dwelc de hertoge meest heeft gheneghen den heere van Diest te vergeven* Brab. Y. 7, 4315 var., vgl. bij *hellen* en *neigen* § 264. Het transitieve gebruik van *nigen* is onoorspronkelik.

† *bugen* (*buigen*). Hiervan geldt ongeveer hetzelfde. Mutatief was het vb. o.a. in *maer sijn sciltenecht sach dat dat hi gebogen was achterwaert* ('achterovergezakt was'), *hi trechtene weder op sijn paert* Troyen var. 18239 (dgl. hs.), Nndl. alleen adj. *gebogen*, gelijk al Mndl. *gebogen* en ook *gebuget*, b.v. *soe dat alle die bomen om voelheit der vruchten gebueget stonden ter eerden* Heiligenlev. 28, 6, dgl. 29, 19, Nndl. *gebogen van ouderdom, op zijn stok gebogen, in gebogen houding*. Met prefiksen de adjj. Nndl. *door-, in-, neer-, omgebogen, verbogen, voorovergebogen* e.a., zeker ook al Mndl. en vgl. *inden eynden* (*sijn die ogebraeuwen*) *een luttel omghebuecht* Barthol. 108*a*, MW. [1]), voorts het mutatieve perfektum Nndl. *toen is de punt omgebogen*.

Bij het simpleks komt nu alleen het niet-mutatieve perfektum voor in de betekenis 'heeft een buiging gemaakt' (vgl. † *nigen*), b.v. *hij heeft gebogen als een knipmes*, in de 17e eeuw ook nog: *wat heeft hy gedaen, dat de waeg der gerechtigheid zoo gebogen heeft* Oudaen, Arnob 68, bij Bilderdijk: *'k*

---

[1]) Met Nhd. *umbeugen* mag Mndl. *ommebugen* niet vergeleken worden (zoals MW. 5, 111 gebeurt); het eerste beantwoordt aan Mndl. *ommebögen*.

heb voor geen goud, gezag of glorie neérgebogen 11, 473, en nog: *de stok had onder de last even doorgebogen, maar was niet gebroken* (het verschil met een geval als *is omgebogen* is dit, dat daar de veranderde stand blijvend is, hier niet). Uit de ME. heb ik geen voorbeelden. Vgl. ook † *bogen* § 264.

§ 264. † *bocken* (*bukken*). Mndl. voorbeelden onbekend. In 't Nndl. komt het partic. mutatief alleen als zuiver adjektief voor, b v. *gebukt gaan*, *gebukte gang* e. dgl. Als (niet-mutatief) perfektum vindt men, in overeenstemming met *heeft gebogen, genegen*: *heeft gebukt*, ook figuurlik: *hij heeft voor het geweld, voor de overmacht gebukt* (volgens KUIPERS; ik ken zelf alleen *hij heeft ... moeten bukken*). Van Mndl. *stupen* geen voorbeelden.

Ook bij † *nicken* (*nikken*) schijnt het perfektum in de Mndl. bronnen niet te zijn aangetroffen; wel vindt men een mutatief perfektum bij *ontnicken* 'ontwijken': (irrealis) *en ware hem Ydier niet ontnict, hi hadden vanden parde getogen* Lanc. 3, 13906 [1]). Voor Nndl. *nikken* '(met het hoofd) knikken' geven de Wdbb. (o.a. DE Bo) *hebben* op, wat men ook verwacht.

Nndl. *knikken* (= Mndl. *cnicken*) is meestal niet-mutatief, b.v. *zijn knieën hebben geknikt*, *hij heeft geknikt*. De mutatieve betekenis 'half doorbreken' e. dgl. vereist echter *zijn*: *de halm is geknikt*. Vgl. § 135.

† *bogen* 'buigen', nu in 't Ndl. verouderd, behalve in zuidelike tongvallen (vgl. NW. 3, 396 en Limb. *böγγə* enz.) [2]). De grens tussen de passieve en de mutatieve opvatting van het partic. is niet te trekken b.v. in *de heilge kercke ..., die geboegt es in onsen Here* Limb. Serm. 621, 25 (zie de noot), dgl. 34, en met prefiksen: *si sijn op gherecht te Gode ende nedergheboecht ten creaturen* Ruusbr. 4, 192, 11, *dat si alsoe wederboecht selen sijn in heme* ald. 2, 45, 16: men kan de vormen ook als adj. bij het refleksief of als passief beschouwen. Maar bij het neutraal geworden vb. behoort: *hoe die hooge Reusen hooghd voor uw' David heeft gebooght* Huygens 1, 454*b*, vgl. *heeft gebogen* § 263. Zie ook § 57.

helden, † *hellen* (in 't partic. samengevallen). Een voorbeeld van mutatief gebruik kan zijn: *zy waeren an den kuenync van Inghelandt te zeere ghehelt* Froissart 3, 56, 8, vgl. † *gehelt* 'geneigd' MW. 3, 295, (16e eeuw) *den Scaemelen Aerbeyder .. moet ghy .. tot liefden ghehelt zijn* Everaert 15, 529, *met ontfaermen tonswaert ghehelt* ald. 26, 113; men kan het adj. echter ook bij het refleksief rekenen. Duratief zijn b.v. Nndl. *de toren heeft al lang geheld, voorovergeheld*; *de schael der reden heeft hier overgehelt tot het algemeene welwezen* v. Effen, Spect. 7, 117, *hij had er vroeger al toe overgeheld*.

† *neigen*. Mutatief: *wantet de aven naect ende die dach is thant gheneighet* Hs. Moll 3, *f.* 49*r.*, *aen den cruce was dijn .. hooft onsachtelick gheneicht ende jammerlic ende pijnlic nederghesegen* Hs. Moll 8, *f.* 5*r.*, voorts adj. *geneicht* (z. MW. 2, 1399 vlg.; 4, 2310), dat echter, evenals Nndl. *geneigd* (NW.), bij het refleksief kan behoren, vgl. ook *sijn .. ingheneycht* ('incli-

[1]) Volgens MW. zou men *hadde ontnict* verwachten, maar evenals bij *ontwiken* (zie § 221) waren beide opvattingen en dus beide hulpww. mogelik. Onafhankelik van de betekenis van *ontnicken* zou echter ook de irrealis *hadde* hebben veroorloofd, zie § 305.

[2]) Terwijl in 't N. *buigen* allengs ook in transitieve betekenis *bögen* verdrong, had in 't Z. het omgekeerde plaats of de twee vba vermengden zich, vgl. b. v. Mstr. *boγγə* (**bauγjan*) zw. vb., Heerls *boγə*, maar pt. en partic. sterk, 2. 3. sg. pres. ind. zwak of sterk. Mlimb. *bo(u)gen*, *-de* enz.

natae sunt') Ruusbr. 4, 142, 7 (SURIUS vertaalt: 'propendent'). In niet-mutatieve betekenis is het vb., tegenwoordig altans, niet gebruikelik: aan Nhd. *er hat früher dazu geneigt* enz. beantwoordt *hij is vroeger geneigd geweest* of *hij heeft ertoe overgeheld* enz. Vgl. *nigen* § 263 en zie § 57.

§ 265. *i*) Werkwoorden die tengevolge van subjektsverwisseling in verband met een plaatsbepaling een beweging aanduiden.

De meest gebruikelike zijn † *leken*, Nndl. *lekken*, id. *spatten*, id. *spuiten*, id. *zweten* (Mndl. *sweten*). Vgl. ook † *drupen* § 211, † *stuven* § 262.

† *leken*, Nndl. *lekken*. B.v. *drie vate, die gheleken hadden* Rek. v. Zeel. 2, 194, 24 (a°. 1340), Nndl. *de ton heeft gelekt*, maar met subjektsverwisseling Nndl. *tranen waren hem uit de ogen geleekt*, vgl. Mndl. *comen gheleken* Vr. Heim. 1622, Nndl. *er is water uit de ton gelekt*, evenzo *het geheim is uitgelekt*. Maar waar geen doel of plaats van herkomst is aangeduid, blijft *lekken* duratief, b.v. *het heeft hier gelekt*, en omgekeerd ook zonder subjektsverwisseling: *de ton is leeggelekt* 'leeggelopen' vgl. § 167. Duratief is weer *het heeft hier de hele nacht gelekt* (vgl. Oijsl. *af þeim lege es leket hafþe ór hause Heiþdraupnes* Sigrdrifom. 13, 3).

Bij de overige b.v. imperfektief: Nndl. *de pen heeft gespat* ('gesprinkeld'), *de fontein heeft vandaag niet gespoten* (oorspronkelik transitief); *hij heeft gezweet*, *de kan heeft gezweet*; mutatief: *wt het harssen vat ... is 't breyn gespat* Vondel 2, 287, 1606, *wat is er een slik op je broek gespat! de zeepbel is uiteengespat, het gezelschap was uit mekaar gespat*, vgl. *is ingespat, opgespat*. NW. 6, 1954; 11, 1227; *het water was met een straal uit het gat gespoten*, appositioneel *de donkre bloedstroom ..., uit de wonden opgespoten* de Bull 1, 161; *er is een beetje vocht uit de kan gezweet* en ook: *de kan is doorgezweet* 'door 't zweten stukgegaan'.

§ 266. *j*) Werkwoorden die een gedruis of geluid aanduiden, kunnen in 't zinsverband, met of zonder prefiksen, de betekenis krijgen van 'zich bewegen met (het geluid dat door het vb. wordt aangewezen)', vgl. PAUL 199. Zo b v. Nndl. *bruis(ch)en* (dial. *bruizen*), *daveren* (hier?), *fluiten*, *gieren*, *gonzen*, *klappen*, *klossen*, *knappen*, *krakken*, *rammelen*, *ratelen*, *ruisen*, *snappen* (?), *snorren*, *stommelen*.

Duiden ze alleen het geluid aan, dan zijn ze duratief (vgl. § 112), b.v. *de aarde heeft ervan gedaverd*, *de wind heeft de hele nacht gegierd*, *de donder heeft flink gerateld*, *het spinnewiel had de hele ochtend gesnord*, *het vuurtje heeft lustig geknapt*, *heb je niet gehoord hoe het ijs gekrakt* ('gekraakt') *heeft?* ook in een zin als *die verrelende mug heeft de hele tijd om mijn oren gegonsd*.

Maar geven ze een beweging te kennen, dan worden ze onder dezelfde omstandigheden mutatief als b.v. *lopen*. Vandaar o.a. *gisteren namiddag zyn wy ... naar Zeemansrust gedaverd* Leevend 2, 149, NW.; *een kogel is me langs mijn oor gefloten*; *een steen is langs mijn hoofd gegierd*; *er is een bij door de kamer gegonsd*; *op zijn klompen is hij door de gang geklost*; *het glas van de lamp is geknapt*, *gekrakt*; *een zware diligence is door onze straat gerammeld*, *gerateld*; *de pijl is van de boog gesnord*, *een pijl was langs mijn oor gesnord*; *een dame in zware zijde was door de kamer geruist*. In 't biezonder ook waar de beweging door een prefiks wordt aangewezen, b.v. *'t vreemd gevoel, dat daar zoo plotselings in mij was opgebruist* v. Beers, Rijz. Bl. 142, (fig.) *wat is hij weer opgebruist! de zevenklapper is afgeklapt* (NW. 1, 1063); *het schot is afgeknald*; *de draad is door jouw onvoorzichtigheid afgeknapt*; *een kar is de straat doorgerateld*; *de gevangene is ontsnapt*, NW., *het slot is*

dichtgesnapt, (gemeenzaam) *hij is er tussenuitgesnapt*; *hij is ons op zijn fiets langs-*, *voorbijgesnord*; *eindelik is hij de trap afgestommeld*, *en was de deur uitgestommeld* Geel 49, enz., vgl. ook *hij is komen aansnorren*, *aansnuiven* (pres. *komt aangesnord* of *aansnorren* enz.).

Hetzelfde vindt men in 't Nhd. (Paul t.l.a.p.), in 't Nd. en in 't Fries (b.v. *hy wier 't folk foarby snúrre krekt as in wînpúst* Byekoer 1876, 69, 18).

Bij gebrek aan andere voorbeelden kan ik de ouderdom van het gebruik niet benaderen, maar vgl. b.v. appositioneel *uit den Vyrer opgekraeit* Vondel 4, 144, 12. Een partic. als in *wy ... smeecken, nu bykans uit onzen aém gekreeten* Vondel 3, 658, 227 is passief en behoort bij *zich uit den aém krijten*.

Opmerking verdient het mutatief gebruik van *verluiden* in *blijkbaar was er te Batavia al iets verluid* ('bekend geworden') *van moeilijkheden op Riouw* Nieuwe Rotterd. Courant 11 Febr. 1911, Avondbl. D, naast *er heeft al iets van verluid* ('een gerucht van gelopen'), vgl. Nhd. *verlauten* De Wdbb. zwijgen.

§ 267. Bij dezelfde groep kan men ook rekenen de verba die een geluid aanduiden dat door een botsing ontstaat, zoals Nndl. *bonzen*, *botsen*, *klotsen*, *kwakken*, *ploffen*, *plompen*, *plonzen*, *smakken*.

Imperfektief b.v. *hij heeft met zijn vuisten tegen de deur gebonsd*, *heeft aangebonsd*; *de golven hebben de hele nacht zo tegen de klippen geklotst*, *dat ik niet kon slapen*; *hij heeft erg gesmakt* (bij 't eten); — mutatief b.v. *hij is met zijn hoofd tegen de muur gebonsd* ('er met kracht tegenaangekomen'; *hij heeft — gebonsd* betekent dat hij er met kracht tegen geklopt heeft), *de treinen zijn tegen elkaar gebotst*, *aan-*, *opgebotst*; *hij is tegen de grond gekwakt*, *hij is neergekwakt*; *hij is in 't water geploft*, *geplompt*; *hij is neergeploft* (vgl. *'t gloeiend puin der omgeplofte poort* Vondel 3, 660, 298), *in 't water neergeplompt*, *neergeplonsd*; *hij is op de straat neergesmakt*. Bij enkele, b.v. *ploffen* en *plompen*, komt een intr. duratief perfektum niet voor.

§ 268. *k*) Andere intransitieve werkwoorden die oorspronkelik geen voortbeweging aanduiden, maar in het zinsverband die betekenis kunnen krijgen (vgl. Paul 199), zijn de volgende: † *bisen* (*bijzen*), *-bijsteren* (Nd. *bistern*), † *dolen*, † *dwalen*, *erren* 'dwalen', † *faelgeren* (*failleren*), † *flackeren*, Nndl. *flikkeren*, id. *laaien* (Mndl. *laeyen*), id. *scholen*, id. *sjouwen*, id. *zeulen* (Mndl. *solen*), id. *stomen*, id. *sukkelen*, id. *vlammen*, Vla. *dompelen* (de Bo, Teirlinck). Ook hier is het in beginsel onverschillig, of de beweging wordt aangegeven door een prefiks dan wel door een bestaand adv. of een adverbiale uitdrukking.

Voorbeelden van imperfektief gebruik zijn: (fig.) *alle die dinghe daer ghi in ghedoelt hebbet* Hadew. Proza 3, 24 (136, 1 vlg.), dgl. 10, 15 (149, 2), *ic hebbe ghedoolt tote dien dat quam* ('totdat het gebeurde') Limb. 1, 609, *je sint hebbic altoes ghedoolt* ald. 2581, Nndl. *hij heeft uren in het bos* (*rond*)*gedoold*; *du hebste langhe genoech ghedwaelt* Marialeg. 1, 24, 17, (fig.) *doe si aldus XIIII iaer gedwaelt hadde* ald. 45, 1, Nndl. *we hebben op, over de hei gedwaald*, (fig.) *ook hier hebt gij gedwaald* Geel 119; id. *de kaars had een tijdlang geflikkerd en was toen uitgegaan*; id. *de bende heeft een poos samengeschoold voor het paleis*; id. *ik heb nu lang genoeg met dat pak gesjouwd*, *hij heeft zwaar gesjouwd* ('ongeregeld geleefd'); id. *ik heb al een half uur met die zware koffer* (*rond*)*gezeuld* (ook trans., maar zie MW. 7, 1506 en Tijdschr. 13, 166); id. *de lamp heeft gestoomd*; id. *hij had lang gesukkeld*; id. *zijn ogen hadden gevlamd van toorn*; Vla. *heeft gedompeld* de Bo, Teirlinck.

Mutatief daarentegen: Nwvla. *ben uitgebezen* (de Bo 1204), vgl. *gebiset*

.. *quamen* Lev. Lutg. 2, 4962, Nwvla. *de gestoorde bie'n kwamen uit den korf gebezen* e. dgl. (DE Bo 133); *een ander voel .., dat van sijnre moeder verbijstert was* Proza-Sp. d. S. 130, 26, Nndl. adj. *verbijsterd* (misschien adj. van 't refleksief, vgl. Nd. *sik verbîstern*, b.v. WOESTE, Wfäl. Wtb.); *syn scaep dat verdoelt es* L. v. J. 133, 8, *als een die sijns weghes is verdoelt* Ruusbr. 3, 44, 12, *ic ben verdoelt uut mijnder stat* Lansel. v. D. 425, vgl. (*ic*) *come al dus ghedoelt doer dlant* Esmor. 901, dgl. Gloriant 662, Nndl. *hij is afgedoold, verdoold* (adjj.); *die lude sijn herwaert ende gins ghedwaelt* Hildeg. 1, 69, *alle menschen die ... ghedwaelt sijn van minen lieven sone* Marialeg. 1, 1, 2, (*sy*) *sijn ghedwaelt vanden gheloue* Breidenb. 106*v*., 15, *want sy vervaren ende ghedwaelt waren wt die rechte vairt* ald. 145*v*., 23, Nndl. *ze zijn over de hei naar huis gedwaald*, id. *hij is* (*van de rechte weg*) *afgedwaald, een verkeerde weg opgedwaald*; *wat hier voermaels was verdwaelt* Hildeg. 70, 116, *is die zake verdwaelt, ic sal se noch meer verwerren* Froissart 1, 142, 31, Nndl. *we zijn gisteren hier verdwaald*; *van din uinsteren wege darse in waren vererret* Limb. Serm. 393, 24, *wi waren vererret alse die scaep* ald 25; Nndl. *het vuur is opgeflikkerd* (*-geflakkerd*), NW., id. (plat) *hij is van de bank geflikkerd, afgeflikkerd*, zie ook TEIRLINCK 1, 21*b*; id. *de vlam* (*van de partijschap*) *was hoog opgelaaid*; id. *de menigte is bijeengeschoold, samengeschoold voor het paleis*, vgl. ook de adjj. *geschoolt* (Vondel 2, 604, 15), *bijeengeschoold* (NW.), *samengeschoold*; id. *ik ben met mijn koffer naar de trein gesjouwd, gezeuld*; id. *we zijn in een uur naar Rotterdam gestoomd, we zijn een mooi landschap doorgestoomd* (ook *hebben*, in imperfektieve zin). *het oorlogschip is opgestoomd naar den Helder*; *Engelschen, die ... bij zwermen zijn overgestoomd* Vissering, Herinn. 1, 59, *we waren juist de haven in-, uitgestoomd*; id. *daarop zijn ze naar huis gesukkeld*; *hij is van de bank* (*af*)*gesukkeld, de heuvel opgesukkeld*; *was .. ingesukkeld* (NW.); id. *het vuur is aangevlamd, het vuur is hoog opgevlamd*; Vla. *is* (*af*)*gedompeld* TEIRLINCK.

Van *erren* (*erréren*) en Nndl. *laaien* (gewestelik) heb ik geen voorbeelden, maar DE Bo geeft voor het laatste *hebben* op.

§ 269. Bij *dolen* en *dwalen* horen mijn bewijsplaatsen voor het mutatieve perfektum en het adjektief tot de late ME. Als dat geen toeval is, is de mutatieve opvatting niet zo heel oud, en dan zou men een overblijfsel van de vroegere opvatting kunnen hebben in *du biste in onweghe ende du hebste ghedwaelt vanden rechten wech* Marialeg. 1, 437, 13, *soe heefft hy ghedwaelt vanden heilighen kersten gheloue* Breidenb. 61*v*., 3 (zie echter over deze bron § 225); in beide werken komt evenwel daarnaast *zijn* voor, zie hierboven. Iets soortgelijks vindt men bij Hd. *irren*, waar *zijn* nog later in zwang is gekomen, maar dan ook verder gaat dan in 't Ndl. bij de beide genoemde ww. het geval is, zie PAUL 199. Evenwel † *is verdoolt* komt al in de 13[e], † *is verdwaelt* in de 14[e] eeuw voor, en hier mag men zich op *vererret*, Mhd. *verirret* beroepen, als deze niet bij het trans.(-refl.) (*hem*) *vererren*, Mhd. (*sich*) *verirren* 'van de weg brengen' ('zich vergrijpen') horen, maar bij het intr. *vererren*, Mhd. *verirren*. In 't Ohd. komen alleen *virirrôn* e. dgl. voor (GRAFF 1, 457), en in een St.-Georger hs. met preken uit de 13[e] eeuw te Karlsruhe lees ik *wâren virirrot* (zie Limb. Serm. 393, 25 noot), aan de andere kant echter is in 't Mhd. *verirren* veel vaker transitief dan intransitief. Hoe dit zij, in 't Mhd. is *ist verirret* veel ouder dan *ist geirret*, zodat men bij Mndl. *dolen* en *dwalen* een overeenkomstig beloop mag onderstellen. Ten aanzien van † *verbijstert* laat zich niets beslissen.

Nndl. *zwalken*, *zwermen*, *zwerven* (Mndl. *swerven*) en *waren* zijn altijd duratief, vandaar b.v. *hij heeft jaren op zee gezwalkt*, *om-*, *rondgezwalkt* (evenzo bij Fries *swalkje*, *omswalkje*); *als bijen hadden ze om hem heengezwermd*; *hij heeft veel gezworven*, *jaren rondgezworven* [1]); *als een spook had ze door het kasteel gewaard*, *om-*, *rondgewaard*. Maar het tweede en derde komen met een prefiks ook mutatief voor, het ene b.v. in Nndl. *de bijen zijn uitgezwermd*, het andere in *verdronken was hi alte hant ende verzworeven int zant* Franc. 8568. Vgl. *swarmen* MW. 7, 2497.

Vondel gebruikt herhaaldelik *gestreden* mutatief, in de betekenis 'door strijd gekomen', b.v. *den Grootvaer Adolf, met sijn' neven, gestreden in het eeuwigh leven* 3, 24, 603, en vormt van *dóórstrijden* een mutatief perfektum, b.v. *ghy Rijnstad zijt, gelijck een klip, veel stormen moedigh doorgestreden* ald. 583, 801, vgl. *doorgestreden* 603, 1370, *ten hemel in gestreén* 598, 1188, e. a. Dergelijk *geworsteld*: *hoe bezwaerlijck zijtghe in 't end geworstelt, en geraeckt door allerleye ellend* 3, 537, 1584, vgl. *wanneer ze ... de gevaarlyke gevolgen ... ontworsteld zyn* v. Effen, Spect. 8, 219, 29.

Talloos zijn in 't Nndl. de uitdrukkingen voor 'is weggegaan', waarin overigens duratieve ww. mutatief worden gebezigd, b.v. *hij is opgedonderd*, *opgehoepeld*, *opgekard*, *opgekrast*, *opgekrost* (NW.), *uitgeknepen*, *uitgesneden*, vgl. ook de Bo op *uitheiselen*, *uitjongen*, Teirlinck op *afdrummen* en Nd. *moar dé dunder was 't ontknepen* Sch. Weichs. 1, 631*a*, 5 (Drente).

§ 270. † *faelgeren* (*failleren*) staat enigszins op zichzelf. Als voorbeelden met *zijn* vindt men in 't MW.: *hi sal peysen ... dat wi gefaelgiert sijn* Lanc. 2, 34408, *dat de caeye ende steeghers .. ghefelgiert ende te nieuten gheghaen syn* Invent. v. Brugge, Introd. 424, *bi dat tcoren zeere ghefaelgiert was* Vl. Rijmkron. 2913, *na dien dat gi .. van deser dinc gefaelgiert sijt* Lanc. 2, 1955, *hare scilde, die sere waren gefaelgiert* ald. 22274 (kan passief zijn, vgl. MW. 2, 775), alle onmiskenbaar mutatief, evenals Vroeg-Nndl. *tgheloone es zeere ghefaelgiert* Everaert 15, 500, *as sy gefailjeert sijn* 'bankroet zijn gegaan' v. Moerkerken, Kluchtsp. 67, 83 en nog *hij is gefailleerd*. Vgl. *is gesweken*, † *besweken* § 218 en Me. (nu wij in de hel zijn) *alle guodes byeþ ous yfayled* D. Michel, Ayenb. of Inwyt ed. Morris 71, 20.

Daarnevens vindt men *hebben*: *want gi den besten man* (datief) *van ertrike ... hebt gefalgirt* Lanc. 4, 3604, *gine hebt niet nu ter uren gefalgiert van aventuren* ald. 3, 260, *hi wiste te hant wel .. dat onse here op hem was gram, want hi hadde gefalgirt ... int soeken van den grale* ald. 2851, *dit ors moet nu* (hs. *me*) *bliven mijn: du* (hs. *die*) *heefster gefalgieret an* Perchev.-fr. 116. Op de eerste plaats is het partic. imperfektief, als Nndl. *ontbroken*, vgl. de konstrukties van de vba (*ge*)*swiken*, † *beswiken* § 218 (ook MW. 2, 772 wordt aan dit laatste herinnerd); op de tweede is de betekenis 'gij hebt geen gebrek gehad (aan)', dus eveneens imperfektief (MW. 2, 774); op de derde kan men vertalen 'hij was ongelukkig geweest', 'had geen voorspoed gehad (bij)', 'had gemist (in)' (niet: 'was niet geslaagd' MW. t.l.a.p.), desgelijks; op de vierde is de laatste zinsnede de vertaling van *le ceval as tu falli* (Tijdschr. 13, 33, 49) 'het paard ben je kwijt(geraakt)' en synoniem

[1]) *swerven* schijnt oorspronkelik transitief te zijn geweest (vgl. *striken*), te oordelen naar Got. *bi-*, *afswairban*, Osa. *swerban*, Oe. *sweorfan* '(af)vegen', Oijsl. *sverfa* 'vijlen', tegenover Oofri. *swerva* 'kruipen', Me. *swerven*, Ne. *swerve* 'afwijken' enz., Nd. *swerven* 'rondzwalken'. Zie ook MW. 7, 2543.

met *du heefster gemist af* (zie § 102)[1], *du heefster bloot geslagen af* (§ 283). Met de derde plaats strookt (16ᵉ eeuw): *dien ghy behoort te beminnen bouen al . . ., daer ghy dickens jn hebt ghefaylgiert* Everaert 16, 510.

Bij † *falen* en Nndl. *feilen*, die misschien ook in tweeërlei opvatting in zwang zijn geweest (vgl. Me. *byeþ . . yfayled* blz. 238) heb ik niet anders dan duratieve betekenis gevonden, gelijk nu b.v. in *hij heeft gefeild, alle hulpmiddelen hebben gefaald* 'niet gebaat'. Uit de ME. heb ik alleen het niet beslissende voorbeeld (irrealis): *haddic ghehouden hare lere, en hadde mi niet aldus ghefaelt* OVl. Lied. e. Ged. 306, 2161, maar vgl. uit de 16ᵉ eeuw: *daer hy . . . lach . . . en heeft in bidden den heelen nacht nyet ghefaelt* Trou m. bl. 187, 2782 (aº. 1562), (toen) *heeft ons ons voornemen grotelix gefeylt* J. v. Hout Tijdschr. 23, 221, 188; 17ᵉ eeuw: *doen ick sagh, dat ick in 't schieten had gefaeld* Starter 199, 181, *de welck hem quam van ouds en had tot noch ghefaelt* Vondel 1, 563, 4, *dan voelt men hoe men heeft gefaelt* ald. 3, 627, 36.

§ 271. *l*) Werkwoorden die een natuurverschijnsel aanduiden, zie § 136. Ze zijn tegenwoordig onder gewone omstandigheden imperfektief en worden in de algemene taal in dat geval met *hebben* verbonden: *het heeft gebliksemd, gedauwd, gedooid, geregend, gesneeuwd, gestormd, gevroren, gewaaid,* enz., dgl. Mndl. *nu en hadt in den lande daer nie gereint* Sp. 2⁶, 19, 64, MW. Ook met bepalingen, als *het heeft bakstenen geregend, het heeft duiveneieren gehageld* (oude instrumentales, als in 't Oudengels).

Evenzo in duratieve samenstellingen, b.v. *het heeft de hele nacht doorgeregend, het heeft vannacht ingeregend, ingesneeuwd,* d.i. 'het heeft naar binnen geregend, gesneeuwd' (*het *is ingeregend, -gesneeuwd* zou betekenen dat de hele bui naar binnen was gekomen, vgl. *het is ingeslagen,* waarbij men zich voorstelt dat de hele bliksemstraal in het getroffene doordringt, en ook *die vogel was bij ons ingesneeuwd: was daar komen verdoold* G. Gezelle NW. 6, 1939, Hd. *er ist uns ins haus hineingeschneit*, een heel ander begrip dan *het heeft ingesneeuwd*), *het heeft ingehageld, ingewaaid.*

Bij de gevallen waar *zijn* gebezigd wordt of werd, heeft men te onderscheiden tussen onpersoonlik en persoonlik gebruik. Het eerste komt in 't Mndl. voor op de volgende plaatsen: *doet weder droech gheëbbet was, doe quam si mit haren kinde te lande* Marialeg. 1, 203, 5; *ten naten es lichte ghereent* Brab. Y. 5, 1016; *nochtan waest vorst ende gesnuwet sere,* d.w.z. 'en er lag veel sneeuw' Velth. 2, 52, 42, *alst vriest ende es ghesnout* 'en er sneeuw ligt' Wint. e. S. 281, *in dien tiden dattet gesnijt is* 'dat er sneeuw ligt' Barthol. 397*a*, iets anders *te winter alst seer gevroren is ende daerop gesnuwet* Mandev (L) 33*a*; *het was oec ghevrosen zeere* 'het vroor hard' Couchi 2, 1977, *het gheviel op den Darthiendach daer naer, dwelc was een zeere coudt dach, ende* (vul aan: *was*) *ghevrosen ende ooc ghesnudt* (= *gesnuut*) . . ., *dat* enz. Cron. v. Vlaend. 1, 52; 16ᵉ eeuw: *het was seer doncker gheneven, dat ons vole niet . . . ghesien en conde* Exc. Cron. 287*b*, dgl. Merl. 27256; *het was des nachts seer gevrosen ende daerop gesneeuwet* Exc. Cron. 238*a* (zie

---

[1]) *faelgeren* stond dikwijls gelijk met *missen* en kwam, evenals dit vb., zowel met de genitief als met *in* of *van* voor, het eerste b.v. Ruusbr. 6, 159, 17; 160, 14; 162, 11; 164, 3, met *in* ald. 200, 12 (*faelgeren . . in haren werkene* = *faelgeren haers werkens*), met *van*: *hets mi leet dat gi . . . bider hitten van uwen vleesche faelgieren moet vandien dingen, dat gise te hoefde nine moget bringen* Lanc. 2, 21368.

de plaats uit de oudere redaktie in Cron. v. Vlaend. hiervoor). Evenzo nog in Antwerpen en omstreken en vermoedelik elders in België, b.v. *het is dezen nacht gevrozen, het was dezen morgend wat gesneeuwd* CORN. en VERVL. 85, *'t was deze' mergend wa' gevrozen* ald. 1405 (Kempen).

Het eerste is een biezonder geval en laat zich enigszins vergelijken met *waest hoge gevloeit*, zie § 212; het tweede kan passief zijn (de aktieve vorm van het spreekwoord staat dan Tijdschr. 11, 286, 14: *met lichten reinet ghenouch den naten*), zoals duideliker Sch. Weichs. 1, 100, 43 *asof er nog nie genoegt gesturmd in g'onweerd was* (Zeeuws-Vla.). Wat *het is gesnuwet* (*gesneeuwd*) en † *is gevroren* (*gevrozen*) betreft, ze schijnen vroeger betekend te hebben (en gedeeltelik nog te betekenen) óf 'er is sneeuw neergekomen', óf 'het is sneeuwig, besneeuwd (geworden)', evenzo óf 'er is vorst (d.w.z. rijp enz.) neergekomen', óf 'het is vorstig, berijpt, bevroren (geworden)'; men kan dientengevolge meestal (moet soms) vertalen 'er ligt (lag) sneeuw', 'het vriest', en zo betekent ook *het was doncker ghenevelt* 'het was donker (geworden) door 't misten', 'er hing een donkere mist'. Clerc 98, 12 staat *inden bomgaert, daert zeer besnuwet was*; men kan hier *-t* beschouwen als logies subjekt, gelijk in *doet bedemet was*, of denken aan een mengsel van *daert gesnuwet was* en *die besnuwet was* (vgl. Nndl. *de daken waren besneeuwd*). Maar hoe dit ook zij, het verschil tussen *heeft* en *is gesneeuwd* schijnt niet streng te zijn en worden gehandhaafd, immers het vb. subst. komt ook daar voor, waar men aan de zinnelik waarneembare gevolgen niet denkt, en omgekeerd zeggen wij nu *hebben*, ook als we daaraan wel denken. Of er in Antwerpen nog enig onderscheid bestaat tussen *'t had* en *'t was gevrozen* (beide komen volgens de bovenvermelde bron voor), blijkt niet. Bovendien heb ik in 't Mndl. bij deze ww. nog geen *hebben* gevonden, evenmin als bij *dooien* of *dauwen*, die wel net zo behandeld zullen zijn als *sneeuwen* en *vriezen*. Aan de andere kant vindt men in 't Mhd. beide: *eines mâles hâte iz sêre gesnîget* Mhd. Wtb. 2. 2, 451*b* naast *eins morgens was ein dünner snê, iedoch sô dicke wol, gesnît, als der noch frost den liuten gît* ald., *sô ez allenthalben gesnîget was* ald., *es ist vast gesneit* LEXER 2, 1040, *sîn ros von wîzem schûme lac reht als ez wære gesnîet* ald., *sam alle die wochen druntzen wæren gesnîet* (subjektsverwisseling) ald., vgl. ook *same dou, der üffe clê und üffe gras gedouwet stê* ald. 2, 1485.

§ 272. Zodra de verba persoonlik worden gebruikt, wordt de zaak anders: dan geven ze gewoonlik het geraken in een andere toestand, vaak door een beweging, te kennen, m.a.w. zijn mutatief. Uitgezonderd natuurlik in gevallen als: *het geschut heeft gedonderd* (vgl. Vondel 3, 14, 175), *de wind heeft gewaaid, van het dak heeft dagen lang de vlag gewaaid*. Maar overigens b.v. Nndl. (plat) *hij is van de trap gebliksemd, gedonderd*, id. *de sneeuw is van de weiden gedooid, alse der wilder see baren waren gehebt ene wile* Wal. 2903, vgl. predikatief *ghehebbet* ald. 3659 (dgl. Oe. *ðā þæt wæter wæs āhebbad .. from þǣm scipum* Kron. a°. 897, PLUMMER 91, 6; var. *geebbod*), Nndl. *de tenen zijn hem van de voeten gevroren; vorder es mi ter ooren gewaeit, dat gi vryet* Tijdschr. 25, 178 (a°. 1594), *dan wasser een luyr in sloot gewayt* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 107, 200, *de bloesems zijn in de kamer gewaaid, de schoorsteen is van 't dak gewaaid, er is vannacht een gat in 't dak gewaaid* ('door de wind ontstaan'); vgl. *'t liedt gedauwt uyt uw geleerde lippen* Hooft, Ged. 1, 265 var., *Man* ('manna'), *dat ... uit den schoot der wolcken quam geregent* Vondel 4, 488, 961.

Zeer vaak met prefiksen, b.v. Nndl. (plat) *hij is van de trap afgebliksemd, -gedonderd, is omgedonderd, is opgedonderd* (vroeger 'verschenen', nu 'weggegaan', zie NW.); *min sile es ontoit* Limb. Serm. 619, 22, MW., NW., Nndl. *de sneeuw is weggedooid*; id. *de glazen van de broeikas zijn ingehageld*, Wvla. *het zaad is uitgehageld* (z. DE Bo), Nndl. *de oogst is verhageld*; id. *het hooi is verregend*; id. *het huis is ingesneeuwd*; [1]) id. *het dak is ingestormd* (NW.); id. *zijn vinger was afgevroren, aldus was S. Peters herte bevroren* Limb. Serm. 620, 8, e. dgl., *als die watre berroren waren* Clerc 112, 9, Nndl. *de rivier is bevroren* (vgl. Ohd. *sint pefroren* NOTKER), id. *het schip is ingevroren*, id. *de vijver was toegevroren, soe* (d.i. de zee) *es vervroren verre ende wide* Alex. 7, 1775, *ghelijc enen marberstene was Vrieslant al hert vervroren* Stoke 2, 145. Nndl. *vervroren* Vondel 1, 543, 2, *mijn vader, die niet vervrozen* ('vervaard') *was* (vgl. Nhd. *unverfroren*) de Cock en Teirlinck, Brabantsch Sagenboek 1, 13 (vgl. Ohd. *gefroren ist* 'bevroren is', van **gefriesen*, Notker 1, 754, 13, *irfroren ist* e. dgl. dez.); Nndl. (*dan*) *weet ik nauwelijks van waar my de vermetelheid is aangewaaid* Beets, Cam. Obsc. 32, id *de sneeuw die van de vlakten aangewaaid was* (NW.), id. *als nu es heurl. molen afgewayt ende naer afgebrant* Inform. (a°. 1514) 446, 25, id. *het schip was van zijn koers afgewaaid*, NW., *alset* ('t huisje nl.) *nedergewayet was* Oudste Rek. v. Dordr. 78 (a°. 1311), MW., *thout dat boven van der Westpoort omme gewayt was* Rek. v. Rott. 119 (a°. 1429), Nndl. *de boom is om-, ondersteboven gewaaid*, id. *het dak is ingewaaid*; *het papier is de kamer in-, uitgewaaid*; *waar is hij verwaaid? ik ben geheel verwaaid* (adj.), vgl. nog *hij is komen aanwaaien*. Geheel een ww. van beweging geworden is *stormen* b.v. in Nndl. *hij was door de zaal gestormd*; *hij is op mij af-, aangestormd*; *hij is de kamer in-, uitgestormd*; *zij is ons voorbijgestormd* (voorts *hij is komen aanstormen*). Misschien horen hierbij ook de volgende, ofschoon men ook aan een passief partic. kan denken: *nu sijn verstormet* ('in opschudding geraakt') *die Zarrasijn* Segh. 4186, dgl. 4176, *nu sijn die Turke . . . sere verstormet in dat pongijs ende sijn van Alesse ghekeert* Parth. 6631, vgl. *coemt verstormt* Segh. 1573 (varr. *ghestormt*). *Stormen* 'stormlopen' was imperfektief, vandaar *gestormt hadde* Ned. Proza 58.

Niet zeldzaam zijn ook gevallen als Nndl. *is uitgeijzeld, -gerijpt, is dicht-, vastgevroren, is opengewaaid*, zie § 167. Adjj. als † *bedauwet* (*bedauwd*) Sp. 3[4], 34, 55, Nndl. *besneeuwd* kan men beschouwen als passieve participia.

§ 273. *m*) Oorspronkelik transitieve werkwoorden die mediaal, d.w.z. neutraal, worden gebezigd, zonderdat dit het gevolg schijnt te zijn van de weglating van een gewoon objekt, gelijk bij *f*) [2]). Bij sommige is het onzijdig gebruik al oud.

De voornaamste zijn: Nndl. *bruien*, † *dragen*, Nndl. *draaien* (= *drayen*), † *dragen*, † *drenken* 'verdrinken', *dwersen*, † *verenigen*, † *erven*, † *gaderen*, *heffen*, † *cloten*, *verlaisieren*(?), *porren*, Nndl. *promoveren*, *rindelen*, † *riten* (*rijten*), *roeren*, Nndl. *rollen*, † *versam(en)en* (*verzamelen*). Nndl. *-zetten*, † *scieten*, Nndl. *schikken*, id. *schuiven* (= *scuven*), † *slaen*, † *slissen*, † *sliten* (*slijten*), *sluten* (?), † *smiten* (*smijten*), † *spoelen*, *spreiden*, *spuwen*, † *steken*, *stelpen*, † *storten*, † *stoten*, Nndl. *stuiten*, † *stremmen*, † *tien* (*tijgen*), † *tornen*, † *optornen*,

[1]) Strikt genomen geen samenstelling van *sneeuwen*, maar *in* + *sneeuw* tot een vb. gemaakt.

[2]) Enkele, zoals † *tien* en † *trecken*, horen misschien bij *f*).

† *treden*, † *trecken*, † (*t*)*sollen* (*sollen*), *ontfengen* 'ontvlammen', Nndl. *wielen*, *windelen*, *verw*(*r*)*ecken* 'ontwaken'. Misschien ook *rotten* 'scholen', † *-spannen*, † *trouwen*, † *vorderen*.

De volgende schijnen alleen in mutatieve opvatting voor te komen.

§ 274. Nndl. *bruien* 'tuimelen', 'weggaan', nu verouderd. Over de ontwikkeling van de betekenissen zie men NW. 3, 1640 vlgg. Bij het simpleks geeft NW. toevallig geen voorbeelden, maar vgl. *dat zy van haar Tante ... is heen gebruit* Burgerh. 337. In tongvallen en in platte taal komt het vb. nog voor, ook in 't Fries, waarin het aan 't Hollands ontleend is, zie Fri. Wdb. *bruije* 1, 241 (voorbeelden van 't perfektum met *zijn*: *allijek est in 't bigin eerst en græet stick hinne bruid* B. H. Bloemlez. 2, 34, 27, a°. 1676; *de lampe is ombruid* Fri. Wdb.). Evenzo gedraagt zich Wvla. *zeerden*, dat oorspronkelik ongeveer dezelfde betekenis had als *bruien* (Mndl. *bruden*), b.v. *hij is weggezeerd* (DE Bo 1423).

† *drenken* 'verdrinken': *dat zommighe van dien* (schepen nl.) *ghedrenct zijn* Enq. 81, 18. Van *verdrenken* vind ik alleen de irrealis (§ 303). Ook Oe. *drencan*, Me. *drenche*(*n*) bezit deze betekenis, z. Bosw.-T., Supplem., NED., MÄTZNER, Sprachpr. 2. 1. Het Ndl. vb. komt nog in de 17ᵉ eeuw zo voor, b.v. Vondel 3, 127, 34.

heffen 'rijzen', 'zwellen'. Het is niet altijd mogelik, het intr. partic. te onderscheiden van het passieve, maar bij het eerste behoren zeker: *ghelyc es hemelrike den here din en wyf nam ende leidene in drie korne mels, tote din male dat al geheven was* L. v. J. 91, 17, *geheven is al syn aenschyn* Troyen hs. 23990, *alsoo groot was hij gheheven* Vaderl. 79*b*, *alse twist ofte strijt es gheheven tusschen broedere* Lsp. 3, 4, 305 en nog enige plaatsen MW. 3, 248; in samenstelling: *dat Ludeke die stat so es upgheheven, dat* enz. Amand 2, 1007, (toen) *is eenen twist op gheheven* Brab. Y. 7, Aenhangsel 64, vgl. ook § 302. In alle gevallen echter moet men uitgaan van de passieve betekenis, zelfs bij 'rijzen', van baksel (vgl. Ohd. *erhaben uuard* 'fermentatum est' GRAFF 4, 821), maar evenals later bij *beginnen* gebeurde (zie § 73 vlgg.), is, en wel in 't oudste Mndl. al, de omschrijving *is geheven* opgevat als perfektum van het mediaal-mutatief gebezigde *heffen*, dat in België nog niet is uitgestorven, zie NW. 6, 427 vlg. [1])

In andere gevallen kan men het adjektief ook beschouwen als bij het transitieve refleksief behorende, b.v. *opheven* 'hoog', *op*(*ge*)*heven* 'verheven' MW. 5, 1760, † *verheven* 'hoogmoedig'. Daarentegen is *verheven* weer participiaal en sluit aan bij *verheffen* 'opbreken' in: *dus sijn si van Akers verheven* Ren. v. Mont. 1706, vgl. Nndl. *vertrekken* § 292. Zie § 57.

§ 275. *porren* 'op weg gaan', 'uit-, optrekken'. Voorbeelden: *nu es geporret te Hongerien waert die zaleghe hertoghe Godevaert* Sp. 4³, 6, 1, *teersten was geport Pyroet ..., daer na porde Berengier* Lorr. 2, 4218, *onse gesellen .. die in die queste geport waren* Lanc. 2, 27558, MW.; met *uut-*: *twi ic wte ben geporrent* Limb. 10, 1251, *daer hi omme was geporret uut* Floris 1870, dgl. 1668, 2311. Misschien heeft men oorspronkelik met weglating van het objekt 'zijn paard' te doen.

Nndl. *promoveren* 'doctor worden' schijnt pas in de laatste tijd neutraal

---

[1]) Het bij DE Bo 415 vermelde *ik heb er aan gehoffen* (*en 't woeg wel twintig kilos*) is rechtstreeks uit het transitief ontstaan, als Ndl. *ik heb eraan gevoeld* e. dgl. Zo al bij EVERAERT: *die anden zack te vele hebben gheheuen* 29, 238. *Anheffen* z. § 78.

te zijn geworden. Nog op 't eind van de 18e eeuw heet het: *meldt my eens, hoe veer gy daar gepromoveert wordt* Burgerh. 339, maar tegenwoordig wordt *hij is* (*gisteren*) *gepromoveerd* meestal onzijdig gevoeld = 'hij is doctor geworden' en staat daarnaast als presens: *hij promoveert* (*morgen*), terwijl het transitief gebruik van het vb. zeldzaam is. In 't Hd. zegt men *er hat promoviert*: de werking wordt daar niet als een verandering, maar als een handeling, dus niet-mutatief, opgevat, vgl. *er hat geheiratet* blz. 123².

† *versam(en)en*. Zie § 280.

Nndl. *-zetten* in *uitzetten*. Zover ik weet alleen mutatief, b.v. *het hout is uitgezet*. Vgl. ook *ontzetten* NW. en § 55.

† *slissen*, nu verouderd. 16e eeuw: *totdat de wedom gelegen ende geslist is* Medicinaelb. (a°. 1551) 1, *het onweder is geslist* 'la tempeste s' est accoisee' enz. PLANTIJN, *daer comende, wast in Portugal al geslist, ende alle oproeren neder gheleyt* Linschoten 1, 3, 17, dgl. 7, 5. Ook voor 't Mndl. mag men *zijn* veronderstellen.

† *sliten* (*slijten*). Mndl. *uwe cleeder ... sijn niet ghesleten* Rijmb. 6366, *alle dese riken ... sijn langhe te niete gesleten* Lsp. 1, 45, 4; Nndl. *het kleed is dit jaar erg gesleten, zijn droefheid is toen gauw gesleten*. Zo ook met *te-* en † *ver-*, b.v. *boven alle dandre sinne die ... waren versleten, so was meest tevaren dat hoeren* Lev. Lutg. 2, 7432, *alsi van ouden siin versleten* Limb. 8, 890, Nndl. *versleten*, gwl. als adjektief.

spreiden 'zich verspreiden', alleen Mndl.? *toten ende van der werelt essoe ghespreet ende ghewijt* Hs. v. 1348, *f.* 54*a*, *volk ..., dat alle van dair gerumt ende gespreydt was* Froissart 1, 438, 5. Gewoonlik refleksief. Van Vroeg-Mndl. *verspreyen* 'zich verspreiden' (Linschoten 2, 2, 1) heb ik geen perfektum-voorbeelden.

† *storten*. PAUL 200 acht het waarschijnlik dat de intransitieve betekenis van Hd. *ist gestürzt* verklaard moet worden als een gewijzigde opvatting van de passieve. Dat is natuurlik wel mogelik, ook wat Ndl. *is gestort* betreft, maar hier is dan die opvatting als intransitief al oud. In 't Mndl. is namelik *storten* als intr. vb. heel gewoon, b.v. *sijn paert sturte* ('viel') Stoke 2, 319, MW., *die orse ... sturten met crachten daer te neder* Cass. 747, en *nederstorten* schijnt zelfs uitsluitend intransitief te zijn geweest, z. MW. Ongetwijfeld was dus ook in de ME. *sijn paert is gesturt* intransitief (vgl. *heffen* § 274) en kreeg, zodra *storten* in mediale betekenis in zwang kwam (vóór het Mndl. tijdperk), ook *is gestort* mediale zin. Mndl. *bomen die mitten wortelen ommegestortet* ('omgevallen') *waren* Bienb. 169*a*, 24 vlg., vgl. *lach ghestort* Matthijsz. 194, 26; Nndl. *het paard is gestort, neergestort*; *welcken dijck ... gestort .. es geweest* Inform. 348, 10; *het huis is ingestort, de zieke is weer ingestort*, NW. In de betekenis 'zich met kracht werpen' (Hd.) heb ik alleen † *hem* (*zich*) *storten* gevonden, maar vgl. *op iem. afstorten* NW. 1, 1591.

Nndl. *stremmen*, b.v. *de melk is gestremd*. zal zeker oorspronkelik wel passief zijn, maar geldt nu als perfektum van *de melk stremt*. Vgl. MW.

Op *ontfengen* is vermoedelik hetzelfde van toepassing. Voorbeeld: *want si van minnen was ontfenget* Tijdschr. 26, 118, 105, vgl. *ontsteken* § 286.

Evenzo bij Mndl. *stelpen* (nu weer uitsluitend transitief), b.v. *sine wonden waren gestelpt rene* ('hadden geheel opgehouden te vloeien') Mor. 1924, maar ook met subjektsverwisseling: *vanden riddere ... die gestelpt was te voren* ('niet meer bloedde') ald. 1793. Blijkens *hi ward gestelpt* ('hield op met bloeden') *an al die lede* ald. 1922 kan men *gestelpt* als adjektief of als passief partic. beschouwen, maar vgl. *stelpen* intr. MW.

§ 276. Onvoldoende zijn de voorbeelden bij de volgende werkwoorden.

dwersen 'van ter zijde aanrijden'. Het perfektum komt niet voor, maar de aanwezigheid van de mutatieve betekenis blijkt uit *quam gedweerst* Lanc. 4, 11766. Het perfektum van Wvla. *dweerschen* intr. wordt bij de Bo niet opgegeven.

† *verenigen* komt in 't Mndl. naast *hem verenigen* voor, o.a. bij Ruusbroec (de plaatsen heb ik verzuimd aan te tekenen), maar het perfektum vind ik niet. In de 16e eeuw, bij Spieghel, weliswaar *hadden wy niet verenicht om een gemeen heer te kiesen* Tijdschr. 21, 162, 34, maar hier kan *hebben* aan de irrealis liggen, zie § 303 vlgg.

† *cloten*. Alleen: *doen langhe alsus de maghet rene was geclotet ende gerindelt, omgekeert dicke ende gewindelt ..., doen rustese* Kerst. 1143. Men zou hier eerder *had(de)* verwachten, maar als men *dicke* ook op *geclotet ende gerindelt* betrekt, is *was* niet vreemd. † *cloten* 'met de bal spelen', imperfektief, moet met *hebben* vervoegd zijn geweest, gelijk nog in streken waar het spel bekend is, zoals de Graafschap Zutfen.

† *verlaisieren* (?). Alleen: *quamen verlaisiert* Ferg. 517, waarvoor men aan *quam gedwerst, gesmeten* e. dgl., maar ook aan een beknopte uitdrukking kan denken.

rindelen. Zie boven bij † *cloten*.

† *riten* (*rijten*). Waarschijnlik uitsluitend mutatief, b.v. *dat sijn vel al was ghereten* Rein. 2, 6692, bij Vondel *de grootste Zarcken .. zijn ghereten* 1, 76, 825. Evenzo bij *teriten*.

roeren 'rijzen'. Passief en intransitief perfektum zijn hier moeilik te scheiden, maar vermoedelik horen bij het mediaal gebruikte vb: *van der* (een woord als *onlede, twidracht* ontbreekt) *die gheroert was* ('gerezen was') *van der brugge van Kercwerve* Oorkb. 2, 461*a* (a°. 1297), *al discoort dat tusschen uwer moeder ende u in dene side ende mi in dander side es gheruert* Mask. 815. Daarentegen kan *gherurt* in *na din dat dat water gherurt was* L. v. J. 117, 5 en dgl. *alst water gherurt es* ald. 10 ook passief zijn (vgl. ald. 3): 'in beweging gebracht'. Anders bij *roeren* 'aanraken', 'reppen' enz. (zie § 86).

† *sluten* 'besluiten' (?). Zie § 60 over *gesloten*. Nu verouderd.

spuwen. Alleen met *comen*: *v edel bloet dat quam ghespuwet huut uwen hoofde* Tijdschr. 13, 315.

optornen 'naar boven omslaan, ombuigen' komt alleen mutatief voor, in Mndl. *de cochleden sijn upghetornt* Lanfr. 115*v*.; evenzo Nndl. (figuurlik) *hij is ervoor opgetornd*, zie NW.

Nndl. *wielen* 'draaien'. Enig voorbeeld imperfektief: *meer ... als Astren desen nacht om ons hebben ghewielt* Vondel 1, 97, 1474.

windelen. Zie boven bij † *cloten*.

verw(r)ecken schijnt intransitieve betekenis te hebben in *die nachtegael was oeck verwrect* ('ontwaakt') Hildeg. 32, 18 (*verwect* var.), *om welke sonde die godlike toern gods verwrecket was also seer* Marialeg. 2, 26, 22, maar van de niet-omschreven vormen heb ik geen voorbeelden met die betekenis.

§ 277. Bij de overige komen beide betekenissen voor.

† *dragen* imperfektief in de betekenissen 'etteren' (Mndl. en Nndl.), 'reiken' (van het gezicht, een kanon enz.), 'zwanger zijn', 'strekken' (Nndl.), 'baten' (id.) enz., die alle nog min of meer het transitief naderen. Vandaar bij al deze *hebben*, zover het perfektum voorkomt. In 't Mndl. heb ik alleen gevonden: *dat tot twidracht ende onbehagen onser stat gedragen heeft* R. v. Utr. 1, 264, 15, maar vgl. Nndl. *de wond heeft gedragen*; bij de

overige toepassingen is het perfektum nauweliks in gebruik. Zie ook § 71.

Mutatief is *dragen* als vb. van voortbeweging, b.v. *tscepelkin es omme geslegen, hi es te gronde zaen gedregen* Franc. 9142, blijkbaar uit het passief ontstaan (Limb. 1, 2638 *entie waghenman ghinc jagen ..., dat wi saen waren ghedraghen wt onsen weghe al te verre* staat het perfektum al op de grens van intr. betekenis). Duideliker nog is de overgang in een intransitief perfektum bij samenstellingen, b.v. *ende* (*dat goede sweert*) *is soe diep inghedreghen* ('drong zo diep door') Segh. 3676; *alse tjaer was omme gedragen* Sp. 1[7], 53, 30; *dat men ... de porte van mijns heren Robert herberghe was upghedreghen* Besouch 27, vgl. ook *doe quam die koninck Bohort gedregen* (hs. *gedraven*: *tegen*) Merl. 14679.

† *misdrágen* = *heme misdrágen* 'zich misdragen' was imperfektief. Uit het Mndl. heb ik geen voorbeelden van het perfektum, maar vgl. uit de 16[e] eeuw: *heeft mijn dochter met hem dan misdraghen?* Maleg. Volksb. 41, 25, (irrealis) *je waende dat ghy hadt mesdreghen* Everaert 19, 266. [1])

§ 278. Bij *overdrágen* en *overeendragen* 'het eens worden, tot overeenstemming geraken, tot een besluit komen' vindt men beide hulpww. B.v. *zijn*: *dat wij ... alle samentlike mit malcanderen overdragen sijn alsulke poynten* enz. ZVl. Bijdr. 5, 372, *wair die ghemeen erfnaem niet mitten clagher overdraghen en sijn* Matthijsz. 155, 20. *soe sijn schepenen ende raet .... ouerdragen ende eens geworden, ende hebben* enz. R. v. Vollenh. 2, 186, 217, *dat wij ... ouerdragen sijn mit heren Johanne van Moersse, ridder, van alsulker schout alse* enz. Nijh. 2, 185, 5 (a°. 1363), *nader vorwairden die mijn here mit him overdragen was* Oorl. v. Albr. 384, 26, *tgherecht van Leyden is overdraghen ... dat men* enz. Leid. Keurb. 4, 13 (a°. 1406), *ende waren die van Gendt doe eendrachtelijken overdragen dat* enz. Froissart 1, 158, 5, (m. opt. pt.) *hoe dat hi mitter gravinnen overdragen waer* Clerc 104, 24, MW. 5, 2130 vlg. (gedeeltelik Nd.); — (*si*) *sijn dies over een gedraghen dat si souken willen* Sp. 1[7], 55, 25, *over een sijn sijs gedraghen* ald. 3[6], 20, 31, (*si*) *sijns te bat ouer een gedragen* Velth. 4, 3, 100, *des warense gedregen ouer een, dat* enz. ald. 6, 22, 15, *den raet ... dien ghi met so vele lieden sijt over een ghedraghen te deser tijt* Melib. 568, (*si*) *sijn daer ouer een gedregen dat si ontboden* enz. Velth. 4, 15, 80, *dat wj ouer ene ghedraghen zien met onsen .. hiemraed ... dat* enz. Delft. Bijl. 325 (a°. 1323), *soe siin wi over een gedragen dat wi begheren* enz. Limb. 12, 1212, *ende waren gesloten ende overeengedragen dat* enz. Froissart 1, 526, 14 vlg., MW. 5, 2143. Vooral gewoon is *over(eenge)dragen* als adjektief, m.a.w. *over(eenge)dragen sijn* met presens-betekenis 'het eens zijn'.

Van oudsher vindt men daarnaast *hebben*, b.v. *also dat die raet van Utrecht ... overdragen heeft dat* enz. Hist. Gen. 9, 74, 32, *so hebbe wi overdraghen datmen* enz. R. v. Utr. 1, 75, 4; — (*si*) *hebben over een gedraghen dat sijt willen up Rome wreken* Sp. 1[3], 43, 34, *de goeden hadden doe over een gedregen dat* enz. L. v. J. 185, 37 vlg., *dat wy van der* (ontbreekt een woord voor 'twist') *die gheroert was van der brugge van Kercwerve ... overene gedragen hebben* Oorkb. 2, 461*a* (a°. 1297), *nu hebwi hier .. soe ghedraghen over een dat* enz. Limb. 3, 1019; [2]) vgl. Mfrk. *overein (o)verdragen*: *wÿr haen sô ouer eyn*

---

[1]) Het door de uitgevers ingelaste *hu* 'u' is overbodig.

[2]) Niet bewijzend zijn twee plaatsen met de irrealis, nl. *wi hadden wel ghesteken neder, hadden wijs ghedreghen overeen* Esop. 50, 17, *haddi oec ... in rade over .I ghedraghen* Melib. 2025.

vnder vns verdragen Karlmeinet 257, 9 vlg., *als ... dé vorsten ouer eyn sus hadden ouerdragen* ald. 28; een voorbeeld van het passief van Mhd. *übertragen* vindt men Lexer 2, 1667.

Beide Mndl. verba komen ook in 't passief voor, evenals de synoniemen *overcómen* en Nndl. *overeenkomen* In de 16ᵉ en 17ᵉ eeuw vind ik alleen: *als de Vader met den Geest ouer een gedraghen was..., soo* enz. Marnix, Byenc. 1, 4 (bl. 31*b*), *ik, en dees vrindin, zijn over een gedragen ... om* enz. Asselijn, Samaria 36; vgl. bij *verdragen*: *de Bock en 't witte Lam zijn onderlingh verdraghen* (perfektum) Vondel 1, 511, 1; dgl. 547, 1; 2, 90, 15.

Daar van 't begin van onze overlevering af aan beide verba met beide hulpww. voorkomen, en daar ze in vorm en betekenis zoveel op elkander leken, dat wederzijdse invloed licht plaats kon vinden, schijnt het mij ondoenlik na te gaan, hoe de verschillende konstrukties zich hebben ontwikkeld. MW. 5, 2142 wordt aangenomen dat *overeendragen* 'het eens worden' oorspronkelik (als mutatief) *zijn* had en met de genitief werd verbonden, maar later, toen de akkusatief de genitief verdrong, als transitief werd beschouwd en daardoor *hebben* kreeg. Het eerste zal wel juist wezen, maar het laatste is niet waarschijnlik, daar zo iets hoogst zelden voorkomt, áls het voorkomt; bij † *overcómen*, † *overeencomen* gebeurt niets van dien aard. Voorts vindt men al in 1297 *overene gedragen hebben* met een konstruktie met *van*, die op éne lijn staat met een genitief, en in 't Mfrk. *haen ouer eyn verdragen* zonder akkusatief. Aan de andere kant is *overdrágen* zeker oorspronkelik transitief, wat door het Mhd. wordt bevestigd. Daarom houd ik het er eerder voor, dat *overdragen sijn* een navolging was van *overeengedragen sijn*, en omgekeerd *overeengedragen hebben* van *overdragen hebben*, zonder te willen betwisten dat het eerste ook ten dele uit subjektsverwisseling kan worden verklaard (in die gevallen waarin het presens-betekenis heeft, vgl. *we zijn afgesproken* e. dgl.), en dat de mogelikheid van een transitief *overeengedragen hebben* naast een mediaal *overeengedragen sijn* (m. gen., *van* enz.) blijft.

Voor *verdragen* ontbreken mij voldoende gegevens.

§ 279. † *dragen*. Mndl. voorbeelden van 't perfektum schijnen niet voor te komen. In 't Nndl. vindt men beide, b.v. imperfektief *we hebben maar even gedraaid* (in de mallemolen), *zijn hele leven heeft hij gedraaid* ('met dubbele tong gesproken'), rechtstreeks uit het transitief: *hij had net zolang aan het horloge gedraaid, tot het kapot was*; — mutatief *hoe onversiens is dese kans gedraeyt?* Vondel 3, 346, 15, *de wind is plotseling gedraaid* (evenzo Fries, b.v. *lokkich wier de wyn draeid* Sch. Weichs. 3, 73, 41), *hij is in de kast gedraaid*. Evenzo in samenstellingen, b.v. duratief *we hebben een kwartier lang rondgedraaid, we hebben een keer voor niets rondgedraaid*; mutatief *het schip is toen bijgedraaid*, (fig.) *ze is eindelik bijgedraaid; hij is de kast ingedraaid; daar is het ten slotte op neer-, uitgedraaid; we zijn maar gauw omgedraaid; hij is ervoor opgedraaid* (zie NW.), enz.

erven 'door erfenis overgaan (op)' is in de regel mutatief: *al sulke goede als hem van sinen vader gheerft waren* Clerc 84, 10; evenzo altijd de samenstellingen † *a(a)nerven, operven*, Nndl. *overerven*, id. *vererven, aanvererven*, b.v. Nndl. *dit heyligh kruysbeeld .., dat ... my is aenge-erft* Vondel 3, 425, 1881; *vier knewyden, dat hem opgheerft is van heer T.* Gonnet, Zijlkl. 74 (a°. 1440); Nndl. *de ziekte is op hem overgeërfd*, NW.; id. *dit goed is mij vererfd; mit allen anderen erffenissen ..., gelijck hoen die ain vererfft ende verstoruen moghen sijn* Nijh. 4, 352, 20 (a°. 1464, Zutfen). Het is niet nodig

het adj.-partic. te rekenen bij refleksieve vba (vgl. Hd. *sich forterben*, *sich vererben*): blijkbaar was *erven* al vroeg mediaal in gebruik gekomen.

De duratieve betekenis van *erven*, 'erfelik zijn, bij overerving gelden', zal zich pas uit de mutatieve ontwikkeld hebben; hij vereist regelmatig *hebben*, vandaar *dattet een steenhuus is ... ende altoes voor een steenhuus ghestaen ende gheerft heeft* R. v. Utr. 2, 126, 26.

§ 280. *gaderen* en † *vergaderen* schijnen in 't oudere Mndl. alleen met *zijn* voor te komen, b.v. (*ic*) *segge u dat gegadert sijn Bernaert van Naisel ende Lancelijn, ende hebben belegt die straten* Lorr. fr. 1, 782, *al tfolc dat daer gegadert was* L. o. H. 1564, MW.; *doe si vergadert waren in terijt, beiden si enen corten tijt* Lorr. 2, 355, *dese sijn vergadert ane Garine, entese ontfinc die Sarasine vreselike* ald. 419, *nu sijn beide dese heren coene vergadert in den beemt groene* 616, *teerst dat si vergadert sijn, wart die strijt* crachtech *daer* Lorr. Nieuwe fr. D 18, (daarom) *es si* (nl. *die ghemeinte*) *dies nachts op gheresen, ende sijn vergadert met moede fel alle op die merct ghewapent wel* Brab. Y. 7, 11809, enz. In de aanhalingen met *gegadert sijn* e. dgl. kan men dit ook vertalen met het presens 'bijeen zijn' (nog duideliker: *in minen* huse.. sijn *twe gegaderet bet spele* Aiol 10, als VERDAM's aanvulling juist is), maar bij enige voorbeelden van *sijn vergadert* e. dgl. is geen andere vertaling mogelik dan 'zijn (waren) bijeengekomen', 'kwamen bijeen' e. dgl. Het kan nu wel wezen dat *sijn vergadert* (*gegadert*?) oorspronkelik bestond uit *is* + het bij het refleksieve vb. behorende adjektief en pas later, in aansluiting aan *vergaderen* = *hen vergaderen*, ook de rol van een perfektum heeft gekregen; het kan echter ook wezen dat *sijn vergadert* 'zijn bijeengekomen' even oud is als *vergadert* 'bijeen'. Vgl. ook § 57.

In de late ME. schijnt de behoefte aan een onderscheiding tussen perfektum en presens te hebben geleid tot het vormen van een nieuw perfektum met *hebben* (vgl. b.v. *heret .. verblijt* § 166): *daer hebben vergadert die philistinen wanneer saull ghecomen was in Gelboe* Breidenb. (a°. 1485) 43*v*., 40 (vgl 1 Samuel 28, 4), maar dit mutatieve perfektum met *hebben* was te biezonder om zich te handhaven, en een eeuw later leefde dat met *zijn* nog, b.v. *in 't eyndt soo zijnder vergaert sommighe Visschers ..., die dagelicks aldaer vergaderden om haer Visscherye te doen* Linschoten 1, 73, 22, *zijn te samen vergadert* ald. 116, 12, dgl. 2, 150, 21.

In 't tegenwoordig Ndl. is de gewone Mndl. betekenis van *sijn vergadert* de enige geworden, b.v. *de raad is* (*op 't ogenblik*) *vergaderd*, met het perfektum *is vergaderd geweest*. [1]) De mutatieve betekenis van *vergaderen* is verloren gegaan, en het heeft daarvoor een nieuwe, imperfektieve, nl. 'vergadering houden', gekregen, waarvan het perfektum volgens de regel met *hebben* wordt gevormd, b.v. *het bestuur heeft in maanden niet vergaderd, we hebben uren vergaderd.*

Bij † *versam*(*en*)*en* heb ik tot dusver niet anders dan een mutatief perfektum, met *zijn*, aangetroffen, b.v. *versament syn* [*sy*] *daer alle die scaeren die yerst versceyden waeren* Troyen hs. 10888, *ende andre ... sijn versaemt te gadere al* Lorr. fr. 3, 167, *die van Amersfoirde ende van Eemlant siin daer mede an versament* Clerc 117, 18, *ter stont soe is dat* (nl. *dat schinende cluwen*) *versaemt in die hant des kynts ghelicken die clairheit der sonne* Breidenb. 113*v*.,

[1]) Passief is Nndl. *ende* (*als*) *al dat selve geslachte oock tot sijne vaderen vergadert was* Richt. 2, 10.

17. Vaak is † *versament* adjektief, b.v. L. v. J. 163, 9 e. e., in 't Nndl. vermoedelik uitsluitend, zoals *verzameld* gewoonlik (maar vgl. *nadat alle vorsten van Griekenland ... in Aulis verzameld waren* v. VLOTEN, Vondel 1, 364*a*).

Nndl. *rollen*. Uit het Mndl is het perfektum niet opgetekend. Nndl. volgens de regel imperfektief: *ze hebben samen over de vloer gerold dat het een aard had*, mutatief *het kluwen is op de grond gerold* e. dgl. Evenzo *is afgerold, ingerold, weggerold* enz.

§ 281. † *sc(h)ieten*. Het enige Mndl. voorbeeld van niet-mutatief gebruik is: *mer alse die ghene die dit volwassen gheheel ende sonder keren hare opraert doen in opbliven, ende daer versament werden daer dat grote licht, die clare blixene hier vore ghescoten hevet, ende die sterke donder daer na gheslaghen hevet* Hadew. Proza 114, 11 (331, 153). Hier is, zoals men ziet, geen sprake van 't inslaan van de bliksem op een bepaalde plek, maar van het lichten van de bliksem, zijn beweging door 't luchtruim, en het ww. is duratief. In de tegenwoordige taal heeft het verbum dit karakter alleen waar de betekenis dicht bij de gewone van het transitief staat, b.v. *de soldaten hebben geschoten*; niet-mutatief is ook: *hij heeft misgeschoten*. Vgl. ook § 143.

Hierbij behoorde ook *te kort schieten*, b.v. *ghij hebt te cort geschooten* Trou m. bl. 64, 148, zo nog in de vorige eeuw bij GEEL: *dan hebben de soldaten van dien spreker in dat gevecht zeker te kort geschoten* 109. Daar echter de eigenlike betekenis 'te dichtbij schieten' allengs geheel in 't vergeetboek is geraakt, en de uitdrukking voor ons gevoel bijna gelijk is geworden aan 'te kort komen', is de opvatting nu mutatief, zodat het vb. van hulpww. is veranderd, b.v. *hij is in zijn plicht te kort geschoten, zijn krachten waren te kort geschoten.*

De gewone betekenis van het neutrale vb. is trouwens vanouds mutatief, vandaar b v. *mer mitten tanden is hi ghescoten na hem, als dien verbiten woude* Rein. 2, 7126 (zo hs. *c*), vgl. *dat Flandrijs ors quam gescoten ... optie erde* Flandr. 3, 108; Nndl. *het brok was in zijn keel geschoten, zijn arm is uit het lid geschoten, het graan is in 't zaad geschoten*, (irrealis) *as ik je niet op zij skote was* Sch. Weichs. 1, 316, 2 (Tessel). Desgelijks in samenstelling, b.v. *ende de scoudre was haer mede uut gescoten vander stede* Franc. 9960, *alse dat* (nl. *dat saet*) *ut gheschoten was* L. v. J. 89, 21, dgl. 22; *ter stont als hy dit had ghesproken, is touweder enwech gheschoten* Mndl. Fragm. 269, 662 (vgl. Ohd. *ist irscozzen* NOTKER); Nndl. *hij is op mij af-, aan-, toegeschoten, deer is pas een turfschipper aneskote* Sch. Weichs. 1, 279, 17 (Zaandam); *er is mij iets te binnen, ingeschoten*; *het is erbij ingeschoten*, NW.; *we zijn goed opgeschoten*, adj. (*hoog*) *opgeschoten*; *er is niets overgeschoten*; *mijn hand was uitgeschoten*; *er zijn drie sterren verschoten, hij is verschoten van schrik, het kleed is in de laatste tijd erg verschoten* (vgl. ook Mndl. *heme verscieten*) enz., ook NW. op *afschieten* e. a.

In *de batterij is ingeschoten* (waarschijnlik uit het Hd., bij *sich einschiessen*) is *ingeschoten* een adjektief als *geoefend*; *het geweer is ingeschoten* is zuiver passief.

§ 282. Nndl. *schikken*. Het Mndl. en Nndl. adj. † *gescicket* (*geschikt*) = Mhd. *geschicket* kan bij het transitieve vb. † *scicken* 'bestemmen', gedeeltelik ook bij het refleksieve *heme scicken* behoren. In de betekenis 'plaats maken, schuiven' is het vb. in de ME. enkel in 't Limburgs eens gevonden (Limb. 1, 491 var, zie MW. 7, 536), maar het perfektum komt niet voor;

in 't Nndl. is het dan altoos mutatief, b.v. *ze zijn om de tafel geschikt*, gewoonlik met prefiksen: *hij is wat aan-, bijgeschikt*, *een eindje opgeschikt*.

Mndl. *scicken* 'beramen, zich voornemen' is transitief, zie de voorbeelden MW. 7, 536 (op Intr. 2) en 3)), maar het objekt kan wegblijven.

Nndl. *schuiven*. Zelden duratief, b.v. *hij had al een tijdlang onrustig heen-en weergeschoven op zijn stoel*, meestal mutatief, b.v. *hij is met zijn stoel bijgeschoven*; *hij is zachtjes het huis ingeschoven*; *waarom ben je niet wat opgeschoven?* ('opgeschikt'), *de mouwen zijn opgeschoven* ('omhooggegaan') Mndl. *henenscuven* 'wegsluipen, gaan schuiven' (z. MW., NW.) zal wel evenzo behandeld zijn. Imperfektief is gewest. (Nd.) *skūrən*, *schūrən* enz., in de bet. 'duwen', 'rijden (met)', rechtstreeks ui hett transitief gebruik ontstaan. In hoeverre intr. *schuiven* in de andere opvattingen moet verklaard worden uit weglating van 't objekt (vgl. *kruien* § 252), is onzeker.

§ 283. † *slaen*. Het intr. vb. is imperfektief, of altans niet-mutatief, zolang het dezelfde handeling aanduidt als het transitieve (vgl. PAUL 200), vandaar *hebben*, b.v. *mettien heefti swert verheven ende na Aymerijn geslegen* Ren. v. Mont. 1828, *mi dunke gi bloet hebt geslagen van ure vriendinnen* (= *gemist hebt, gefaelgiert hebt v. u. vr.*) Cass. 1033, *eer die clock gheslaghen heft* Wfri. Stadr. 2, 217, 134, *totdat die clocke eene geslegen heeft* Leid. Keurb. 150, 61, MW. 7, 1217: Nndl. *hij heeft tegen de deur*, *op de tafel geslagen*, enz., voorts als er geen plaatsverandering geschiedt, b v. Nndl. *mijn pols heeft sneller geslagen*, Mndl. *daer . . . die sterke donder . . gheslaghen hevet* Hadew. Proza 114, 12 (331, 154; zie de volledige aanhaling § 281). Ook vindt men in 't Mndl. nog sporen van *hebben* in gevallen waarin het vb. op de grens tussen trans. en intr. gebruik staat, b.v. *als hire in* (in hoofdzonde nl.) *hevet geslegen* Lanc. 3, 6467, evenzo Nhd. *der blitz hat in die eiche geschlagen* (PAUL), Nd. *as har de blitz in sien bettsted slagen* Sch. Weichs. 2, 220, 10 (Holstein; als irrealis niet geheel zeker), maar in 't Nndl. is de laatste uitdrukking van karakter veranderd: *de bliksem* (of *het*) *is in de eik geslagen*, *het is ingeslagen*, waarbij men aan het binnendringen van de bliksem in de boom enz. denkt. Naast *de klok heeft geslagen*, *het heeft vier uur geslagen*, *de hangklok had half tien geslagen* v. Zeggelen, Dichtw. 2, 77, *het uur van twaalven heeft geslagen* ald. 1, 293 staat in 't Nndl. *het is al geslagen* (oorspr. pass.?); *zijn laatste uur was geslagen* (naast *had*), *het schooluur is geslagen* v. Zeggelen t. a. p. 1, 66, zo al bij VONDEL: *de laetster ure is langh gheslaghen aen de Wijser* 1, 82, 1009, en bij ASSELIJN: *de klok is daer al lang twie geslagen* Jan Klaaz. 377, naast *eer de klok tweemael twaelf heeft geslagen* ald. 602. *De klok heeft* en *het uur is geslagen* vermengden zich.

Aan de betekenis 'spoorslags rijden' is *slaen* gekomen door de weglating van 'zijn paard (met de sporen)', vgl. Mndl. *smiten* (§ 286) e. a., Me. *prikien*, Ne. *prick*, enz. Imperfektief is het in deze zin Froissart 1, 256, 15: *dat sij hem over die riviere gecordert hadden sonder passaidge in horen handen gehouden te hebben, ende dan noch dairtoe voirt int lant geslagen te hebben ene grote myle sonder afterrugge* enz.

Overigens is het neutrale vb. in de regel mutatief, b.v. *up een riviere sijn si gheslegheu* Alex. 9, 121, (*hi es te hem waert geslegen* Lorr. 2, 885, *als hi is in die oude gheslegheu* Sp. d Sond. 9312, *in een foreest es hi geslegen* Ferg. 2597, *in die porsse es hy geslegen* Grimb. 2, 4907, (de heren) *waren geslagen uut hoir logijs* Froissart 1, 136, 17, (*sij*) *zijn doe opgheseten ende op den weeh geslagen* Huge v. Bord. Volksb. 77, 11, MW.; 16^e^ eeuw *alsoo*

dattet lant van F. wt vreesen is geslagen onder Zwitserlant Exc. Cron. 227*b* (of *a*?), *dat het gewas dit jaer niet wel is gesleegen* ('gelukt') Trou m. bl. 240, 542, dgl. 245, 733; 17^e eeuw *dat tot ons plaegen, en ongevallen noch een ander zij geslaegen* Vondel 3, 517, 964, tegenwoordig *ik ben met mijn hoofd tegen een steen geslagen, hij is van de tafel geslagen, de schrik is hem in de benen geslagen* (vgl. Nd. *is di't in de kopp schlaan?* Sch. Weichs. 2, 50, 15, O. Friesl.), *de soldaten zijn aan 't muiten geslagen, de mazelen zijn naar binnen geslagen, hij is uit den aard geslagen*, vgl. ook Mndl. *die vreselike reghen die uten hemele comt gesleghen* Limb. 11, 423, *die van buten quamen hem jegen .. met sporen geslegen* Cass. 1060 en tal van voorbeelden van *geslegen comen* MW. 7, 1216. [1]) Bij sommige betekenissen mag men van het mediaal gebruik van *slaen* uitgaan.

§ 284. Talrijk zijn de mutatieve samenstellingen, b.v. Nndl. *hij is links afgeslagen*, (*van*) *de trap afgeslagen, het brood is afgeslagen*, (met subjektsverwisseling) *de bakker is eindelik afgeslagen* (nooit *heeft*, als in Hd. *das getreide hat abgeschlagen* PAUL 201), NW.; Nndl. *de bomen zijn goed aangeslagen, de kleurstof is aan de wanden van de kolf aangeslagen*, (met subjektsverwisseling) *de ketel is aangeslagen*, NW., vgl. ook *quam ghesleghen ane* 'kwam aanrijden' Limb. 7, 780; (gewest.) *het is goed beslagen* (Gron. enz.; vgl. Fri. *dat is goed bislein*); Nndl. *de deur is dichtgeslagen*; id. *het* (*de bliksem*) *is hier ingeslagen*; *doordien de bescharing een zijweg ingeslagen is* Geel 53, NW., vgl. ook *quamen ingeslegen* Seven Vroed. 1398, e. dgl.; 16^e eeuw: *daer zy eerst ghearriveirt ende nederghesleghen waren* Despars 1, 234, MW., Nndl. *het beslag is neergeslagen*; *hij is, door een beroerte getroffen, neergeslagen* ('-gevallen'); *tscepelkin es omme geslegen* Franc. 9141, *dits al gheslaghen omme* ('veranderd') Doctr. 3, 1641, (m. opt. pt.) *alle tlant ... waer ommegeslagen ende in des coninx handen .. gegaen* Froissart 1, 306, 27, *al ist nu mit u aldus om ghesleghen* Rein. 2, 4847, dgl. 6012 (naar Proza-Rein.), Nndl. *is uw minne in onminne t' onswaert omgeslagen*. *zoo* enz. Vondel 4, 173, 28, *als de wint is omgeslagen* Hoogvliet, Abraham 48, nu *het weer, de wind, de boot, het rijtuig is omgeslagen*; *toen hij ... een hoek was omgeslagen en de herberg uit het gezicht verloren had* v. Lennep, Rom. 6, 25, NW.; Nndl. *de prijzen, de waren, de bakkers zijn opgeslagen* (maar Hd. *haben aufgeschlagen*), *het vocht is uit de stenen opgeslagen*, 17^e eeuw *wat* ('welke weg') *zijnse op eslaghen?* Hooft, Ged. 2, 296, vgl. Mndl. *quaemen ... opghesleghen* Grimb. 2, 2140 var.; Nndl. *nadat het gesprek overgeslagen was op den bouw* Schimmel 1, 354*a*, *toen is hij in een ander uiterste, tot oproer overgeslagen*; *de vlammen zijn op het belendende huis overgeslagen, de muur is naar achteren overgeslagen* BOMHOFF, NW.; Nndl. *de deur was toegeslagen*, vgl. ook *hi quam met sporen geslegen toe* Seven Vroed. 669; Nndl. *het was hem tegengeslagen*; *daertoe so was geslegen ut ... die drope, alse of si pakers ware* Lev. Lutg. 2, 11196, Nndl. *de schimmel is overal uitgeslagen*, (met subjektsverwisseling) *de muur is uitgeslagen*; id. *de bessesap is verslagen* ('verschaald').

Maar bij *een weg inslaan, een hoek omslaan* hoort men ook *hebben*, b.v. *hij heeft een andere weg ingeslagen* (figuurlik), *de hoek omgeslagen*, het laatste vindt men b.v. ook bij SCHIMMEL: *of zij de straat vervolgd of den hoek*

[1]) *het waer geslegen* 'dat er gevochten was' in *hi seide het waer also geslegen, datter niemen was verdregen* Velth. 4, 40, 27 is m.i. passief. De opvatting als neutraal (MW. 7, 1220) wordt al door *is* verboden, vgl. op *sterven* § 147.

hadden omgeslagen, het bleef hun verborgen M. H. 3, 234, naast *tot aan de bocht die zij om waren geslagen* ald. 152; van het eerste geeft NW. 6, 1917 vlg. verscheiden voorbeelden, alle in figuurlike zin. NW. 10, 508 maakt een onderscheid tussen *heeft* en *is omgeslagen,* maar ik twijfel er sterk aan, of dat onderscheid bestaat; waarschijnlik is het gebruik van *hebben* zeer jong en het gevolg van niet-mutatieve opvatting of van de opvatting van *hoek* (en bij *inslaan* van *weg*) als objekt (vandaar bij v. ZEGGELEN: *'t Kanaal werd verder ingeslagen,* zie NW. 6, 1917). Vgl. *ingaen* § 232 en *dewijlghe dezen wegh dan ingeslagen zijt* (figuurlik) bij Vondel 3, 530, 1387.

Van *de prijs is lankzaam afgeslagen, het vleesch (is) gestadig . . . opgeslagen* Vuylsteke, Proza 2, 73 geldt het bij *wassen* opgemerkte (§ 187).

Wat de oorsprong van het intransitief gebruik en van de omschrijvingen met *zijn* aangaat, die is vermoedelik verschillend. Over de composita met *slaen* in de betekenis 'hard rijden' zie men § 283. *Nederslaen* 'zich neerlaten' is misschien aan ellipse van *die tente* e. dgl. toe te schrijven, maar kan ook, zoals enige andere toepassingen, mediaal gebruik vertegenwoordigen (vgl. Hd., met refl. pron., *sich zu etwas schlagen*). In *de prijs is af-, opgeslagen* heeft men vermoedelik een oud passief te zien (vgl. Mndl. Nndl. † *afslaen,* † *opslaen,* transitief, in MW. en NW.), waaruit met subjektsverwisseling *het brood is af-, opgeslagen* e. dgl. en dan ook *de bakker is af-, opgeslagen* e. dgl. ontstonden. Wellicht kwamen daarna ook, naar het voorbeeld van *de bakker slaat af, op,* de presensvormen *het brood, de prijs slaat af, op* in zwang, waardoor de opvatting van het passieve perfektum van deze beiden neutraal werd. Het is echter ook mogelik dat *het brood, de prijs slaat op* al wat ouder is. In 't Hd. heeft omgekeerd *der bäcker hat ab-, aufgeschlagen* ook tot *das getreide hat ab-, aufgeschlagen* geleid [1]) Over *beslaan* 'uitvallen' zie men NW. op dat woord no. 33 en boven blz. 250.

§ 285. Minder gewoon en meestal jong zijn niet-mutatieve samenstellingen, b.v. Nndl. *door de geduchte wijze, waarop hij van zich afgeslagen had* v. Lennep, Rom. 3, 35; id. *bij den schok hebben de klokken aangeslagen* (18e eeuw), *de hond had aangeslagen; de kogel heeft aangeslagen, voordat hij de schijf bereikte* (NW.), *hij heeft maar even aangeslagen* ('aan zijn muts getikt'); id. *hij heeft weer geweldig doorgeslagen*; id. *hij heeft erop losgeslagen*; id. *hij heeft misgeslagen, de bal misgeslagen*; id. *de voerman heeft weer op de arme paarden omgeslagen, dat het niet om aan te zien was* (NW.), *hij heeft erin omgeslagen, alsof zijn geld niet op kon*: id. *waarom heb je niet teruggeslagen?* Mndl. (m. opt. pt.) *bynnen IIII daghen no den daigh dat he . . . tuegeslagen hedde* Statb. v. Mstr. 73, 6 vlg., Nndl. *ik heb dadelik toegeslagen* (bij een koop enz.). Enkele zijn perfektief, het laatste b.v., maar van een veranderde toestand van het subjekt is nergens sprake. en de betekenis staat overal dicht bij die van het trans. vb. † *slaen.*

§ 286. † *smiten* (*smijten*). Ongetwijfeld was intr. *smiten* imperfektief in de betekenis 'slaan, slaag geven' (MW. 7, 1374); Mndl. voorbeelden van 't perfektum schijnen er niet te wezen, maar vgl., in een volkslied, *het* ('t paard nl.) *heeft na hem geslagen, gesmeten met de voet* Tijdschr. 5, 77, n°. 53. Nndl. *smijten* is duratief b v. in *wat heeft hij weer met de boel gesmeten!* waarin het vlak bij het transitieve vb. staat. Het nu verdwenen mutatief gebruik vindt men in 't Mndl. b.v. in *die riddere es na hem gesmeten* Lanc.

---

[1]) Opperduits *zijn* (PAUL 201) kan in dit geval oud wezen.

3, 14818, *hi es drove ende erre van hare gesmeten* ald. 2, 4108, MW., vgl. ook *dat hem quam na Gelloen gesmeten* Lorr. 2, 1356, *comen .. gesmeten* Velth. 4, 34, 26, *Karel die quam toe gesmeten* Lorr. 2, 604. Uitgangspunt: *dat ors met sporen smiten*, vgl. *slaen* § 283.

† *spoelen*. Mndl. voorbeelden ontbreken. In 't Nndl. is het partic. gewoonlik mutatief, b.v. *zijn lijk is gisteren aan land gespoeld, aangespoeld; het vuil is in-, mee-, weggespoeld*, vgl. adj. *overgespoeld* NW. Imperfektief: *vroeger heeft een gracht om, een rivier langs de stad zelf gespoeld.*

† *steken*. Imperfektief is het vb. vanouds in de dicht bij de transitieve staande betekenissen, b.v. *ic heb gesteken ende ghekijft* Blisc. v. M. 386, in 't Nndl. ook met *uit-* in de betekenis 'uitmunten', b.v. *die in geleertheyts gaeff soo hebben uytgesteecken* Starter 199, 207, dgl. 367, 145; voorts in de mediale betekenis 'vastzitten' e. dgl. (waarvoor in 't Hd. een verwant zwak vb. in gebruik is), b.v. *mids den zwaren lasten .. daer de stede .. in ghesteken heift ende al noch steict* Invent. v. Br. 4, 55, MW.; 17e eeuw *wær hebje toch esteke* Tryntje Corn. 4², 156, duidelik duratief.

Bij † *ontsteken* zijn het partic. met passieve en met intransitieve betekenis en het adjektief (bij het refleksief) vaak niet te onderscheiden, maar het intr. partic. ligt meer voor de hand b.v. in *mijn abolge ..., die ... schegen hen es seer ontsteken* Lutg. 2, 498, *alse twijf ontsteken es .., so bernt si meer ende verhet* Mndl. Fragm. 168, 1592, *alst ontsteken was* ('toen er brand was ontstaan') Invent. v. Brugge, Introd. 410, zie ook MW.; Nndl. *daerom is de toorn des Heeren ontsteken tegen dit lant* Deuter. 29, 27, zie NW. en vgl. vooral ook *hadde ontsteken* in de irrealis § 303. Adjektief in Nndl. *de wond is ontstoken*. Waarschijnlik wijzigde het passieve perfektum zijn betekenis, toen het presens mediaal in gebruik kwam.

Nndl *de wind is opgestoken*, bij het presens *de wind steekt op*, kan van den beginne mediaal-mutatief zijn geweest, evenals Vroeg-Nndl. *aensteken* (= Mndl.) in dezelfde zin: *binnen dese tyden begost die Pest die weder op een nieu aenghestoken was, wat te cesseren* Linschoten 1, 5, 18. Maar Nndl. *de appel is aangestoken* is passief.

Over *van wal steken, oversteken* e. dgl. zie men § 256.

† *stoten*, waarvan ik geen Mndl. voorbeelden heb, gedraagt zich in 't Nndl. als *slaan*, b.v. niet-mutatief *in somma hebben soo langh gestooten met stocken en staven ..., datser* enz. Linschoten 1, 211, 4, *hij had tegen de tafel gestoten* (evenzo Hd. en Nd.), mutatief *het schip is op een blinde klip gestoten* (evenzo Nhd., al bij Adelung, *das schiff ist auf den grund gestossen*, Nd. *wo sin schipp mal up den grund stött is* Reuter, Stromtid kap. 1). Dit mutatieve gebruik is waarschijnlik niet zo heel oud, want in Nndl. tongvallen komt nog *hebben* voor, b v. *dat de ouwe, twiel ik weg wis, verskeie maal op 'n klip stoote had* Sch. Weichs. 1, 314, 21 (Tessel), (Nd.) *zie* (nl. de schuit) *'aar 'estooten* ald. 580, 17 (Genemuiden, O.). Vgl. misschien *steken* § 256. Wel mutatief is echter *soo ist Schip aen de Clippen ghecomen, ende in stucken ghestooten* Linschoten 2, 207, 15.

Niet mutatief is weer *aanstoten* '(zich) stoten tegen', b.v. Vroeg-Nndl. *Jerusalem heeft aengestooten* Jezaja 3, 8, maar in de zin van 'met een stotende of schokkende beweging aankomen' (zie NW.) was het mutatief, b.v. *harten komen aengestooten* Vondel 3, 174, 9 (naar 't schijnt alleen in verbinding met *komen*), vgl. Teirlinck op *aanstooten*, dez. en Tuerlinckx op *afstooten*.

Nndl. *stuiten*. Het verschil is hier weer zeer duidelik, b.v. mutatief *ein-*

delik zijn we op een muur gestuit, dat was op bezwaren gestuit, ten slotte is de hele zaak op zijn koppigheid afgestuit; imperfektief: *het pronken met een andermans veren had hem altijd tegen de borst gestuit*. Gewestelik *stuiten* 'bluffen' (b.v. Limb. *stȳtə, štȳtə*) is duratief en wordt met *hebben* verbonden (voor de betekenis vgl. men Hd. *stutzen*, benevens *pochen*).

§ 287. † *tien*, zelden *getien* (*-tijen, tijgen*).[1]) Het intransitief gebruik is al oud en in 't Mndl. zeer gewoon (vgl. ook Ohd. *ziohan*, Ofri. *tiā(n)*, Oe. *tēon*); het is in hoofdzaak te beschouwen als mediale toepassing, ofschoon ten dele weglating van een objekt als 'de wagen' bij het transitieve ww. in 't spel kan zijn. Vanouds is het intransitieve vb. mutatief en heeft *zijn*, altans in zeer overwegende mate; de enige Mndl. voorbeelden van *hebben* die ik heb aangetroffen, staan in Breidenbach's Bevaerden (a°. 1485), nl. (daarna) *hebben sy ghetoghen mit een groet heer te water ende te lande in Neapels* 163*r*., 32, (naast *zijn*) *dat voirtijts veel gheleerde mannen ... syn in deser Stadt ghetoghen ..., als mit namen Pictagoras ende Plato ghelaten hoir eyghen lant ende ghetoghen hebben mit groten arbeyt in egipten* 132*r*., 4. Het is mogelik dat men in deze voorbeelden het gebruik van *hebben* mag toeschrijven hieraan, dat de nadruk op de bezwaarlike reis zelf valt, vgl. echter ook § 225. Duidelik imperfektief bedoeld is Nndl *gylieden hebt dit geberghte genoegh omgetogen* Deuter. 2, 3, waar de betekenis is 'rondwalen, rondtrekken door', overigens onbekend en misschien door de vertaler uitgevonden.

Aan de andere kant mutatief b.v. (*hi*) *es up enen berch ghetoghen* Sp. 4[1], 25, 25, *Walewein ende sine gesellen ... die sijn getogen ten orssen* Lanc. 4, 9915, *in sinen tiden waren si ghetoghen, de Nederzassen, ende wilden* enz. Stoke 1, 63, *omdat hi uut Gendt getogen was tot Oudenairden* Froissart 1, 77, 11, *die tot Ath getogen was wonen* ald. 79, 5 vlg., *hy was dieper togen int lant dan sy waren* Proza-Alex. 131, 9, *omdat hi so verre over Liber Bachus palen ghetoghen was* ald. 133, 34, enz. enz., vgl. ook *quam getogen* e. dgl. vermeld bij Stoett, Synt. § 262; Nndl. *het deel deser mannen, die met my getogen zijn* Gen. 14, 24, *wat wegh is hy getogen?* 1 Kon. 13, 12 en dgl. vaak in de Statenbijbel, *hy is ... eteghen op de Jacht* v. Moerkerken, Kluchtsp. 40, 111, nu: *hij is om drie uur aan 't werk getogen, hij was vol moed naar Amsterdam getogen*. Evenzo Fri. *is tein* (bij *tsjén*), zie Fri. Wdb. op *tein*.

§ 288. Dergelijk bij de samenstellingen, b.v. *die vorseide heere .. was afghetoghen* Brab. Y. 6, 9281, (fig.) *dore haren wille .. ben ic miere wet ave getoghen* Limb. 12, 910, MW., Nndl. *daer na waren de kinderen van Juda afgetogen* Richt. 1, 9, NW. 1, 1648; *Seghelijn ... is achterghetoghen een deel* Segh. 6311 varr.; *die marscalc es henen getogen* Lorr. fr. 3, 125, Nndl. *Juda was henen getogen tegen de Canaaniten* Richt. 1, 10; *nu es dat here al in getogen* Limb. 9, 739; (*hi*) *es te Colene om ghetoghen* Brab. Y. 7, 3996, MW., Nndl. *daer na is hy omgetogen ende doorgetrocken* 1 Sam. 15, 12, *als sy seven daghreysen omgetogen waren* 2 Kon. 3, 9, NW.; *nu es die keyser opgetogen ende wilt varen ... tote Romen* Velth. 5, 27, 1, Nndl. *twee hondert vijftig man ... zijn tegen Godes erf geweldig op-getogen* Cats

[1]) Er is geen enkele reden om de Nndl. vorm als **tiegen* of **tien* op te geven, zoals NW. onder **af-*, **aan-*, **ont-* en **optiegen*, **heen-* en **intien* gebeurt, in plaats van de werkelik voorkomende *tijgen, tijen* enz. Evenmin is er aanleiding om deze laatste vormen „minder juist" te noemen, zoals ald. op *betijen* en **heentien* geschiedt.

2, 229*a*, 8, *het goed is uyt het duyn de geesten opgetegen* Westerbaen, Ockenb. 149, *weder opgetogen zijnde, kwamen wij* enz. v. Limburg Brouwer, Rom. W. 2, 156*b*; *al was die grave van Henegouwe over ghetoghen ... met Philipse sinen oeme* Brab. Y. 5, 4064; *dus sijn die Grieken ute getogen* Lorr. fr. 3, 65, (*hi*) *is after wt getogen over die Schelt te Vrancryc waert* Clerc 107, 10 vlg., Nndl. *we zijn er op uitgetogen*; (m. opt. pt.) *ende elc wair weder in sijn plaetse vertogen* Froissart 1, 406, 20; *dat die aertsche bisscop ... wederom was ghetoghen* Marialeg. 1, 269, 1, dgl. 268, 28; *die zee sijn si wech getogen* Lorr. 2, 2123, *dus sijn die Grieken wech getogen* Lorr. Nieuwe fr. D 105; vgl. *quamen ... neder getoghen* Grimb. 1, 92; *quam ... op ghetoghen* Heelu 3763; Nndl. *komt ... aengetogen* Antonides 2, 255 en zie § 287 (*om-*).

Onzeker is de wijze van ontstaan van het, naar het schijnt pas na Kiliaen voorkomende, adj. *ingetogen*, misschien een navolging van het Hd. woord, dat wel bij het refleksief zal behoren. Het adj. † *opgetogen* heeft vermoedelik oorspronkelik passieve betekenis gehad Zie over beide MW. en NW.

Het vb. † *betien* (*betijen*) komt intr. alleen in de infinitief voor.

§ 289. † *treden*, in 't Nndl. grotendeels door *trappen, schoppen, stappen* e.a. vervangen. Al in 't Mndl. schijnt het perfektum met *hebben* zeldzaam te zijn geweest; voorbeelden: imperfektief *Sozimas viel in cniegebeden ende custe daer si hadde getreden* Sp. 2[7], 46, 2; op de grens tussen trans. en intr., maar in al geval niet mutatief *den pat die die Schamelhede heeft ghetreden* Hildeg. 38, 42 (vgl. passief *hine vant wege geine die welke getorden waren* Huge v. Bord. Tijdschr. 17, 94, 70); transitief *hi heeft sijn sterfelic leven ... ghetorden onder sine voete* Ruusbr. 5, 204, 20. In 't ouder Nndl. evenzo, b.v. imperfektief *hem sal ick het lant geven, daer hy op getreden heeft* Deuter. 1, 36, dgl. Jozua 14, 9, niet-mutatief ook *om dat hyse op haer zeer getreden hadde* Linschoten 2, 128, 1 vlg., *heeft God ons niet opt strenghst ghetreden op de hielen?* Vondel 1, 62, 111, dgl. ald. 2, 54, 29 (transitief gevoeld, maar vgl. Nhd. *er hat der schlange auf den kopf getreten* e. dgl., Paul 201), transitief *die u zoo baldadigh heeft getreên* ald. 138, 30; tegenwoordig niet-mutatief in de betekenis 'paren': *de haan had nog niet getreden* (ook met objekt).

In mutatieve zin vind ik, in tegenstelling met het Hd., waar ook *hebben* nog voorkomt (zie Paul 201), bij het simpleks uitsluitend het vb. subst., b.v. *hoe verre ende in welken ieghenwoeden ic doe gheterden was* Hadew. Proza 179, 13 (111, 133), *degene die hoger sin getreden in gesteliken leuene* Limb. Serm. 394, 10, *die koninc ... is in den stal ghetreden* Mndl. Fragm. 262, 470, *in welken name ic ben worden kerstijn ende int gheloere getorden* Tijdschr. 14, 172, 86 (hs. omstr. 1400), *nu is dat volc soe verre ghetreden buten maten* Hildeg. 68, 108, *die verre in doude sijn ghetreden* ald. 108, 77, *dat si uut horen ouden ganghe sijn ghetreden* 109, 109, *die te voren was so cloc ende ghetorden uuter maten* MW. 2, 1751 (het citaat „Vad. Mus. 2, 70, 20" komt niet uit), *doe dese iongheline ... aldus in die herberghe was ghetreden als in sijn eyghen* Marialeg. 1, 408, 16; Nndl. 17[e] eeuw *mits is hy na sijn Moêr eerbiedighlijck getreden* Starter 50, 33, *dies sijnse oock met mijn op dese Feest ghetreden* ald. 92, 167 e. dgl., *de Schapen waren met de Honden eens getreên in een verbond* Vondel 1, 285, 3, *sij ... is in de sesde maent getreên van haere dracht* Tijdschr. 11, 136, 18 (a°. 1686), nu *hij is in de kamer getreden, hij was in zijn vaders voetstappen getreden* (van opvatting veranderd, vgl. Paul 201), *ik ben maar niet in dat voorstel getreden*, vgl. nog *quam getreden* Tijdschr. 11, 125, 30 (a°. 1686).

§ 290. Ook bij de samenstellingen is mutatieve zin het gewone, vandaar b.v. *tusschen der see ende den Rijn es trouwe al af getreden* Vad. Mus. 4, 86, 750, Nndl. *het kabinet is afgetreden*, NW.; *hem scamende dat si so afterwaerts getreden waren* Clerc 122, 22; Nndl. *hij is de kamer binnen-, ingetreden*, NW., 16e eeuw *dye hertoge ... is den engelschen cloeckelic inghetorden* Exc. Cron. 171*a*; *al ben ick nu mistoerden in quaet meer dan ick weet* Profijt. Liedeb. 88, 7[1]; *tot dat grave Gwye mit sinen volc vp getreden waren* Clerc 102, 24, Nndl. *is opgetreden* (zie NW.); *ghi die daer over getreden sijt, keert totter herten* Mande Bijl. 79, 24, *doe die mensche is overghetreden die gheboden gods* Sp. o. B. 122*v*.; Nndl. *hij is teruggetreden, op ons toegetreden, tot de vereniging toegetreden*; *die verre in doude sijn vertreden* Hildeg. 108, 77 var.; Nndl. *ick . . ben u voorgetreên* Vondel 3, 279, 26, e.a.

Bij *mistréden* komt echter nog *hebben* voor, evenals in 't Mhd. (Paul 201); ongetwijfeld is het vb. oorspronkelik niet-mutatief, men vergelijke *misgáen* (§ 232), *ontgaen* (§ 234) en andere ww. die 'struikelen', 'dwalen', 'zondigen' betekenen, b.v. *oec verneemt men selden dat yeman comt tot groten dinghen, hi en hebbe emmer in dat ierste mistorden of ontgaen* Ruusbr. 3, 100, 22; de mutatieve opvatting 'ben misgestapt' (zie boven) is blijkbaar jonger, als in 't Hd. Ook Nndl. (Vla.) *hebben*: *'k heb ... nerghens in mis-treden* Zing. Nachteg. 1, 40. In 't Wvla. heeft het hulpww. zich tot heden gehandhaafd: *heb mistorden* of *misgetorden* (*-ten*) de Bo 702.

Evenzo weifelt in 't Mndl. *óvert eden*, vgl. met de bovenaangehaalde plaatsen: *die dan over hebben ghetorden* ('opgestaan zijn') ..., *die en sal hi niet twee kerstaengen laten, hij en salze verdriven ende selve gheweldich heere bliven* Vad. Mus. 3, 429, 96, *nye en heb ic dijn ghebot overghetreden* Eng. hss. 1, 66 (maar ald. 1, 61 *nie en heb ic d. gh. overtreden*), *teghen dat ghebot gods heeft hi ouertreden* Gest. Rom. c. 19 (het laatste kan bij *overtréden* tr. horen of aan vermenging daarmee te wijten zijn). Ook hier zal *hebben* niet ten dele aan een jongere opvatting van het vb. als transitivum mogen worden toegeschreven (MW. 5, 2313), maar verklaard moeten worden uit de vroegere transitieve aard van *treden*: het vb. was nog niet mutatief geworden, altans de niet-mutatieve opvatting leefde nog.

intreden staat met *hebben* Velth. 4, 35, 26: *Borluut ende Godsenhove ..., dese hebbense weder in getroden met groter cracht*. Het vb. schijnt hier transitief, maar de vertaling van Verdam 'aanvallen, te keer gaan' is onzeker.

Nndl. *natreden* staat mutatief bij Vondel 4, 490, 1018: *hy is te kort ons heileeuw nagetreden*, imperfektief (en transitief) bij v. Heemsk., Minnekunst 72: *dat ghy, dat yeder een ... sou doen, heeft Paris nagetreen*, zie NW.

Nndl. *aangetreden* komt duratief met *hebben* voor in *zoo hebt gij langzaam aangetreden!* Tollens 4, 47, vgl. *aanlopen* in dezelfde betekenis. Maar mutatief is het vb. in *de manschappen zijn aangetreden* en in *comt ... aengetreden* ('genaderd') Tijdschr. 11, 125, 18 (a°. 1686), NW.

Niet mutatief gebruikt is Nndl. *op-en-nedertreden* in *ik had dit vertrek misschien voor de vijfhonderdste maal op en neder getreden en al de kwasten geteld in den wand* v. Limb. Brouwer, Rom. W. 2, 118*a*.

Het voorbeeld met *hebben* van *ómtreden* 'her- en derwaarts treden' NW. 10, 638 schijnt mij verdacht; ook uit 't Mndl. is het vb. in die zin niet opgetekend.

Ten slotte zij vermeld het adj. in *'k schick je wært loof etrede* Tryntje Corn. 4[2], 52, te verklaren als het synonieme *moegelopen* (§ 222).

§ 291. † *trecken* komt tegenwoordig als intr. vb. duratief voor, als het dezelfde betekenis heeft als het transitivum, b.v. *ze hebben er samen aan getrokken*, voorts in de betekenissen 'zwerven' en 'tochten', b.v. *ik heb veel gereist en getrokken* Burgerh. 80 e. e. (en zo nog, altijd met *reizen* verbonden), *het moet daar in die gang erg getrokken hebben*, eindelik in *de tee heeft nu lang genoeg getrokken*, vermoedelik een betrekkelik nieuwe zegswijze, perfektum bij *de tee trekt* (*staat te trekken*), tegenover het oorspronkelik passieve, maar nu mutatief-intransitieve gebruik in *de tee is getrokken, je kunt inschenken* (dgl. als *de soep is al gebonden*, bij het reeds in 't Mndl. als onzijdig ww. voorkomende *binden*). Uit vroegere tijd staan mij geen voorbeelden van het duratieve perfektum ten dienste.

Zeer gebruikelik is vanouds het mutatieve perfektum, b.v. *in die see syn sy ghetrect* Troyen hs. 8578, *ten orloghe syn sy ghetrect* ald. 8920, *hi ... es over Mase getrect* Stoke 3, 385, *de Vlaminghe ... sijn op tlant ghetrect* ald. 1099, (*hi*) *was ghetrect in Bevelant* 7, 518, *si ... sijn ghetrect op hore* 9, 463, *si sijn ghetrect in harre hoeden* Wal. 6873, (*si*) *is ter arken weder getrect* Sp. d. Sond. 7258, *van Luke in Tuscanen, daer hy ghetrocken was, omme* enz. Cout. v. Brugge 1, 464, 8, vgl. ook *quam ... getrect* Velth. 1, 48, 8; Nndl. *dat Jacob ... nae Paddan Aram getrocken was* Gen. 28, 7, *na dat sy uyt Egypten getrocken waren* Jozua 5, 5, e. dgl., *het leger is te velde getrokken, de Tsigeuners zijn naar een andere stad getrokken*. Onmiddellik bij het refleksief kan behoren het adj. (*krom*) *getrokken*, b.v. *het hout is krom getrokken*, dgl. *de deur is scheef getrokken*, vgl. Westf. *sick trecken* 'sich werfen, krumm werden' (WOESTE).

§ 292. De samenstellingen zijn voor 't merendeel mutatief, vandaar b.v. *die heren sijn afgetrect doe in hare pawelioene* Wittek. v. S 142, Nndl. *ik ben erop afgetrokken*, id. *zóó, dat hij druipstaartend is afgetrokken* v. Limb. Brouwer, Rom. W. 1, 87*b*, NW.; Nndl. *het vuur* (ook: *de kachel*) *is eindelik aangetrokken*, vgl. Mndl. *quam .. anegetrect* Sp. 4^3, 2, 60; Nndl. *tegen de avond is de lucht betrokken* (gewoonlik echter *is .. gaan betrekken*) [1]; id. *dat rood is weer wat bijgetrokken, de Atheners waren Boeotië binnengetrokken*; *Talifier is inghetrect* Segh. 10369, Nndl. *zij zijn dieper het land ingetrokken*, NW.; id. *hoe veer waert ghy hen nagetrocken?* Vondel 3, 358, 288; *mettien sijn si omme getreken* Brab. Y. 4, 678 var, Nndl. *de stoet is tweemaal de markt omgetrokken*, id. *o dan zijt gij het meer nog niet omgetrokken* v. Limb. Brouwer, Rom. W. 2, 177*a*, *om vier uur waren wij de rechtervleugel omgetrokken*; *van den ghenen .. die hem doe ontrocken waren metten prinche* Vl. Rijmkr. 9162 (nu alleen trans. of refleks.); *int lant daer si die waren opghetrect met haren scaren* Stoke 4, 984, Nndl. *terwijl de Burgery .. ter Kercke ... opgetrocken was* Vondel 3, 337, 15, id. *het leger is opgetrokken naar de Maas*, id. *de mist is opgetrokken*; id. *hij is de rivier, het gebergte overgetrokken*, id. *het onweer is overgetrokken*; *sy .. syn te velde vytghetrect* Troyen hs. 23197, *drie hondert ... sijn ter porte uut ghetrect* Wal. 6862, Nndl. *het hele garnizoen is uitgetrokken*; *Walewein, die nu ende echt in dogheden es ghetrect voort* Wal. 107, Nndl. *het leger is voortgetrokken*; *tcasteel was wech getrect*

---

[1]) Waarschijnlik is *is betrokken* eerst alleen passief perfektum en intr. presens geweest (*betrokken* adj. bij *zich betrekken*) en daarna in aansluiting aan *betrekt* = *betrekt zich* ook als intr. perfektum in zwang gekomen, zie NW. 2, 2250. Vgl. *is bedaard* blz. 137[2].

ende vrouwen ende heren Huge v. Bord. Ep. Fr. 772, Nndl. *de vijand was weggetrokken*, voorts o.a. Nndl. *het leger is teruggetrokken; we zijn om vijf uur vertrokken, de schutterij is (mijn huis) voorbijgetrokken.*

Bij *ómtrekken* als krijgsterm vindt men ook *hebben*, b.v. *de kavalerie had de linkervleugel omgetrokken*, misschien omdat het vb. hier transitief is geworden (vgl. de voorbeelden van het passief NW. 10, 647), maar waarschijnliker omdat de handeling op de voorgrond kan treden, vgl. § 194 *óverclimmen* e. dgl. Het vb. is synoniem met het transitivum *omtrékken*. In de betekenis 'her- en derwaarts trekken' vind ik geen perfektum van 't ww. *ómtrekken*, maar het synonieme *rondtrekken* heeft *hebben*: *hij heeft jaren met een beestespel rondgetrokken.*

Duratief is Nndl. *optrekken* 'zwieren', 'te keer gaan', 'tobben', vandaar b.v. *onse seun het vande weeck so op etrocken* v. Moerkerken, Kluchtsp. 52, 70 (Bredero), *doe mijnen knegt lest twee drie dagen aen een had opgetrocken en gedronken* v. Paffenrode 202, NW. (verouderd), *het kind heeft te nacht lustig opgetrokken* 'the child has been very uneasy in the night' Sewel (verouderd, behalve gewestelik, zie NW.), *hoe menig nachtje ik met het geduldige beest heb doorgetobt en opgetrokken* Kneppelhout 5, 65. Bevreemdend is *de burgery heeft van 't jaar niet opgetrokken* 'la bourgeoisie n'a point fait la parade cette année' Halma (NW.), maar misschien had zich hier werkelik de duratieve betekenis ontwikkeld die uit de Franse vertaling schijnt te blijken.

§ 293. † *(t)sollen* (*sollen*). Mndl. voorbeelden van 't perfektum ontbreken, maar in 't Nndl. is het duratief, b. v. *ze hebben wat met hem gesold!* vroeger (met *door-* o.a.) ook mutatief, b.v. *die d'uyterste gevaren was doorgesolt* Vondel 3, 152, 30. In 't Mndl. kwam het vb. transitief (b.v. Wal. 4882) en intransitief voor (z. Oudemans 6, 423).

Onvoldoende zijn de gegevens bij *rotten* 'scholen'. In 't Mndl. was het wellicht mutatief: *die rotmeysteren ind anderen (die) nyet gerot en sijn* Geld. Oudh. 415, maar men kan hier ook met een passief partic. of met een adj. bij *rot(t)e* te doen hebben. Nndl. *de ruiters zijn samengerot voor 't stadhuis* gedoogt eveneens verschillende verklaringen.

† *-spannen*. Bij † *aen-* en Nndl. *in-* en *(te)samenspannen* vindt men een participiale vorm die met *zijn* wordt verbonden, b.v. *die gene die mitten Vriesen an gespannen waren tegens hem* Clerc 48, 26, Nndl. (irrealis) *al waer uw bed-genoot met roovers aengespannen* Cats 1, 286*b*, 7, NW.; adj. *ingespannen* Vondel 3, 558, 12; *ghyliën die te zaemen zijt gespannen* ald. 532, 1445, adj. *t' saemgespanne* (plur.) ald. 2, 610, 234, nu *samengespannen*. Maar uit niets blijkt dat deze vormen ooit gebezigd zijn om een intransitief perfektum tot stand te brengen (zoals NW. 1, 332 wordt aangenomen): ze behoren als passieve vormen bij de transitieve ww. † *aen-*, Nndl. *in-*, *samenspannen* of de transitief-refleksieve *hem aenspannen*, *zich inspannen*, **zich samenspannen* (v. Helten, Vondel's Taal § 164b, *a* neemt het tweede aan), vgl. *(hem) spannen* MW. 7, 1641 vlg. en zie ook NW. 6, 1946 vlg. 1951 vlg. Het perfektum is uitsluitend niet-mutatief, vandaar Nndl. *hebbe ick wel oyt . . . aenghespannen met u vyand* Vondel 1, 333, 325, (m. opt.) *en dat zij tegen mij alleen hadde aangespannen* Wiselius, Meng. 5, 92 (nu verouderd); *zij hebben samengespannen met de vijanden van hun land.* Van het simpleks *spannen* in deze betekenis (voorbeelden uit de 16e eeuw MW. 7, 1642) is het perfektum niet aangetroffen.

In *de voerman was nog niet ingespannen* (zo ook in Antwerpen, blijkens CORN. en VERVL. 85) hebben we subjektsverwisseling: het waren oorspronkelik de paarden van wie gezegd werd dat ze nog niet ingespannen waren (passief), vgl. b.v. *ik ben nog niet opgeruimd* (eig. de kamer); voorts *ben je al gestopt?* (eig. de pijp) en andere bij CORN. en VERVL. t.a.p. aangehaalde voorbeelden. De juiste verklaring al bij v. LENNEP, Mag. v. Ndl. Taalk. 5, 61 vlgg. Het Nndl. adj. *ingespannen* is oorspr. passief, bij het tr. vb. *inspannen* (zijn krachten), een vertaling van Lat. *intendere* (nl. *vires*), gedeeltelik misschien bij *zich inspannen*, vgl. Hd. *angestrengt* en (*sich*) *anstrengen*. Zie ook NW. 6, 1947 vlg. en ald. 1950 voor andere betekenissen van het adjektief.

Duratief is Nndl. *spannen* in: *een tijdlang heeft het gespannen, maar ten slotte zegevierde de overmacht.*

§ 294. † *trouwen.* In 't Mndl. en Nndl. vindt men bij dit vb. de volgende perfecta: 1°. *heeft getr(o)uwet* 'heeft een huwelik aangegaan met', met objekt, zowel van de man als van de vrouw gezegd, b v. *Roelande, die getrout heeft Auden der vrouwen sone* Lorr. 1, 1650 [1]), (*si*) *heeft enen vylein getruwet* Limb. 4, 1550, *doen dese II metter wet der heylegher kerken deen dander ghetrout hadden* Marialeg. 2, 172, 26 [2]), zie ook MW. 2, 1763 en vgl. het presens *dat si trout den jongen coninc* Lorr. 1, 33; 16ᵉ eeuw *jc hebbe hu ende ghy my ghetraut* Everaert 19, 231, dgl. in de 17ᵉ; tegenwoordig zeldzaam (zie een voorbeeld uit DE GÉNESTET MW. t.l.a.p.); 2°. *heeft getrouwet* 'heeft in 't huwelik verbonden', Nndl. *heeft getrouwd*; Mndl. voorbeelden ontbreken, Nndl. *deze dominee heeft het paar getrouwd*; 3°. *is getr(o)uwet* 'is gehuwd', evenzo van beide partijen, met datief (of prepositionele konstruktie?), b.v. *van Josephs sade, dien si ghetruwet was* Marialeg. 2, 69, 4, of absoluut, b.v. *den rinc ... daer si mede ghetrouwet was* ald. 1, 267, 24, Nndl. *hij is gisteren* (*met haar*) *getrouwd, zij is toen* (*met een ander*) *getrouwd*; adj. *getr(o)uwet* 'gehuwd', 'wettig' (dit ook bij overdracht van de kinderen en het huwelik), zie MW. t.a.p.; Nndl. *getrouwd,* zie NW.

Daar de vorm van het ww. dubbelzinnig is, en de oorspronkelike betekenis twijfelachtig, is niet uit te maken, of de gevallen onder 3°. geheel op het passief van 2°. berusten; waarschijnlik heeft men met een mengsel te doen. Tegenwoordig (en al in de 17ᵉ eeuw) heeft *hij is getrouwd* als perfektum mutatief-intransitieve betekenis, vgl. de irrealis § 309. — Dergelijk Nndl. *hertrouwen* (vroeger ook transitief, zie NW.)

† *ondertrouwen,* ontstaan uit de uitdrukking *onder trouwe* (z. FRANCK's Alexander, blz. 460 vlg.), als *overnachten* uit *over nacht,* is in 't Mndl. altijd transitief, zowel in de betekenis 'zich verloven met', b.v. *wie een wijf hevet ondertrouwet ende heeftse noch niet genomen* Hs. Acq. 55*d* (ook van de vrouw, vgl. *doe ondertrouden die maget* Limb. 12, 1155, MW.), Vroeg-Nndl. *wie is de man, die eene vrouwe ondertrouwt heeft,* enz. Deuter. 20, 7, als in de vermoedelik oudere betekenissen 'verloven', 'in 't huwelik (of de ondertrouw) verbinden', vgl. *het is dy noot dat dy dese maghet ondertrouwet worde* Mir. 67, *een bisscop ondertrouwese daer* Limb. 12, 981, MW. Zo zal dan *is ondertrouwet* oorspronkelik het passieve perfektum zijn, b.v. *alse ondertrouwet*

---

[1]) Met de bekende genitief, zie STOETT § 164 (waar een nieuwe verklaring beproefd wordt, die mij zeker niet aannemeliker dunkt dan de oude).

[2]) Uit deze plaats blijkt dat *heeft getrouwet* wel degelik als perfektum van *trouwen* gebruikt werd en volstrekt niet alleen betekende 'is de man (of vrouw) van' (MW.).

was sijn moeder Maria Joseph (datief: 'met Jozef') Hs. IIe Partie 232*d*, *doe si ondertrouwet was een jonghelinc die Valeriaen hiete* Pass. W. 36*c*, maar tegenwoordig is *hij, zij is* (*ze zijn*) *gisteren ondertrouwd* voor ons gevoel intransitief, in overeenstemming met *hij, zij is* (*ze zijn*) *gisteren getrouwd* en met het presens *hij* enz. *ondertrouwt morgen* en in verband met het verloren gaan van het transitief gebruik van het vb. Vgl. het synonieme *ze zijn gisteren aangetekend*, oorspr. passief, nu mutatief, met een nieuw presens *ze tekenen morgen aan*.

§ 295. Bij † *vorderen* doet zich de moeilikheid voor, dat de vorm voor twee uitleggingen vatbaar is, immers het intransitief gebruik zou op het *ōn*-verbum kunnen berusten (vgl. Mhd. *vordern* 'vorwärts kommen' bij LEXER uit FROMMANN, Deutsche MA. 3, 56*b*). Maar het schijnt dat dit *ōn*-vb. ook transitief was geworden, vgl. Ohd. *gifordorōn* 'promovere' tegenover *(*gi*)*furdiren* 'provehere' (zie GRAFF 3, 635 en 637), Mhd. *vürdern* en Oe. (*ge*)*fyrđran*, en dat de verbinding met *zijn* bij het intr. ww. in 't Ndl. later is ontstaan. In de ME. vind ik: *wilt ... ons seggen wat ghij gevordert hebt* Froissart 1, 162, 14, *dat wi onsen discipel examineerden ende saghen wat hi ghevordert heeft* Seven Wisen Volkb. 3*v*., 23 (voorbeelden van het tr. vb. zie OUDEMANS 7, 747 vlg.), dgl. Nd. *om dat sie niet gevordert en hadden* Diepenveen hs. 287, 16 (vgl. *als dese baden niet in hoer vorderen en mochten* ald. 319, 9, dgl. 323, 23).

Het schijnt dat de opvatting van 'wat (objekt) gij uitgewerkt hebt' enz. veranderd is in 'wat (akk. van maat = 'hoeveel') gij vooruitgegaan zijt' enz., in aansluiting aan *vorderen* in absoluut gebruik, oorspronkelik 'vooruitbrengen', 'uitwerken', dan 'vooruitgaan', en dat daarvan de wijziging van het hulpww. het gevolg is geweest. Vandaar al in de 16e eeuw *hoe verre hy gevordert was* (in 't fluitspel) Tijdschr. 22, 220, 41 en nu *ze waren niet*(*s*) *gevorderd, hij is ver genoeg gevorderd*; in hoeverre, als bij *beginnen*, ook het passief perfektum (met niet-handelend subjekt = Nndl. *is bevorderd*) een rol speelde, kan ik niet nagaan. Het in de 17e eeuw nog zeer gewone transitieve gebruik van *vo*(*o*)*rderen* is nu verdwenen.

§ 296. Ten slotte nog een paar twijfelachtige gevallen.

pinen 'moeite doen' enz., afwisselende met *hem pinen*, heeft in 't perfektum regelmatig *hebben*, b.v. *ghi hebt gepijnt sere; rust u ende et* Sp. 3⁷, 32, 77, vgl. § 108, MW. 6, 363—366. Volgens MW. ald. 360 komt echter ook *gepijnt sijn* voor, dat dan gelijk zou staan met *hem gepijnt hebben* en betekenen zou 'zich ingespannen of uitgesloofd hebben, moeite voor iemand of iets gedaan hebben', en wel op de volgende plaatsen: *die keyserinne .. dancte der groter eren den coninegen ... die om hare gepiint waren* Limb. 12, 881, *nu ... ontfaet van mi dat hoge gerechte dat gi begert hebt soe langen tijt, daer gi so vele om gepijnt sijt* Lanc. 3, 10482, *vandien dingen ... dar alle eertsce vromechede sal moten sijn gepijnt mede* (d.i. *van den aventuren van den grale*) ald. 2, 21371.

Indien VERDAM's verklaring juist was, zou men moeten aannemen dat *gepijnt*, eerst adjektief (passief partic.) bij (*hem*) *pinen*, in verbinding met *zijn* de rol van een perfektum was gaan spelen, en wel van een duratief perfektum. Dit nu is volstrekt onmogelik. Een adjektief kan met *zijn* verbonden desnoods een mutatief perfektum vormen (zoals PAUL b.v. voor Mhd. *ist gesezzen*, ik altans voor Nndl. *is bedaard* aanneem), maar nooit een duratief perfektum. Als bij het refleksief behorend adjektief kan *gepijnt* betekenen 'in

17*

een toestand die het gevolg is van *hem pinen'*, dus óf 'afgemat, afgesloofd' óf 'gesteld' (op), 'ingespannen', 'in de weer' (Hd. *beflissen*), en dan beduidt *is gepijnt* óf 'is afgemat, afgesloofd' óf 'is gesteld' (op), 'geeft zich moeite', 'spant zich in', 'is in de weer' (voor). Op de derde aangehaalde plaats móet *sijn gepijnt* trouwens inf. pres. zijn: 'waar alle aardse dapperheid voor in de weer zal wezen'. Op de andere plaats uit Lanceloet geeft 'waar gij zo vurig op gesteld zijt', 'waar gij u zooveel moeite voor getroost' een even goede zin als VERDAM's vertaling. Op de plaats uit de Limborch kan men eveneens *gepiint waren* weergeven door 'zich moeite voor haar getroostten', 'voor haar in de weer waren', maar aangezien *waren* plqmpf.-betekenis kan hebben, is ook 'z. m. v. h. getroost hadden', 'v. h. i. d. w. geweest waren' mogelik. Bij slot van rekening staat onder gewone omstandigheden met *ic hebbe mi gepijnt* niet *ic ben gepijnt*, maar *ic ben gepijnt geweest* tamelik wel gelijk. De passieve betekenis 'gekweld' (§ 55) past op de aangehaalde plaatsen niet. [1])

? *ontwinnen* 'ontkomen', 'afvallen'. Hildeg. 36, 13 staat *tlant ... dat ontwonnen was mit cracht* (var. *ontwonden*). Het is zeer de vraag, of deze vorm iets met *winnen* te maken heeft, daar *ontwonnen* een bijvorm van *ontwonden* kan zijn (vgl. v. HELTEN, Mndl. Sprkk. 190), of een verandering van een afschrijver die het laatste voor het partic. pass. van *ontwinnen* aanzag.

§ 297. Vat men de onder A, B en C (§ 143—296) behandelde intransitieve werkwoorden samen, dan blijkt wel dat het verschil tussen mutatieve met *zijn* en niet-mutatieve met *hebben* zich in 't Ndl. trouw heeft gehandhaafd, met dien verstande echter dat aan de ene kant de mutatieve opvatting zich heeft uitgebreid en daardoor bij vele ww. het vb. subst. in gebruik is gekomen, aan de andere kant de mutatieve opvatting soms voor de niet-mutatieve is geweken, waardoor zij *hebben* in plaats van *zijn* hebben aangenomen. Dat laatstgenoemde verandering werd veroorzaakt door de overgang van intransitief tot transitief gebruik van het ww., is in enkele gevallen mogelik, maar zeker hoogst zeldzaam.

De enkele afwijkingen zijn bijna alle geredelik te verklaren, gewoonlik als overblijfselen van een oudere toestand, somtijds doordat mutatieve en niet-mutatieve opvatting bij het ww. vlak bij elkander stonden; slechts zelden hebben werkelike overschrijdingen van het terrein van een van beide plaats (zoals bij *gaan*).

Op het eind van de 15e en in 't begin van de 16e eeuw komen (evenals in 't Hd. van dat tijdperk) in sommige geschriften schommelingen voor, die echter slechts bij uitzondering tot een verwisseling van hulpww. hebben geleid. In 't Vlaams zijn somwijlen ouderwetsere toestanden bewaard, maar evenzeer nieuwigheden ingevoerd.

---

[1]) De bet. 'uitgeput, afgesloofd' vindt men bij *verpinet* (van *hem verpinen*), b.v. Rein. 867 (*verpijnet*), Lev. Lutg. 2, 3498.

IV. De Omschrijvingen met de Optatief Praeteriti.

§ 298. In dit hoofdstuk behandel ik de tot dusver in hoofdzaak verwaarloosde omschrijvingen als Mndl. *ic hadde* (opt.) *geslapen, haddic* (id.) *geslapen, ic soude, waende, mochte geslapen hebben*, met uitzondering van die met de participia van het vb. subst. (zie § 123 vlgg.).

We hebben streng te onderscheiden tussen: 1°. de irrealis, 2°. de overige betekenissen (potentialis, deliberativus, indirekte vraag enz.).

§ 299. De laatste afdeling verschilt in 't gebruik van 't hulpww. niet van de indikatief, b.v. met *hebben*: *ende was ember dies in hopen dat daer sijn vader hadde gereden* Mor. 2441, *doen vraechden hi hem, wijt hem opten wege gegaen hadde* Tijdschr. 20, 153, 26, enz. enz. (in vorm met de indikatief samengevallen); met *zijn*: *Menelaus bracht daer die maer, hoet mit Theucere vergaen* (l. *vergangen*) *waer* Troyen hs. 34228, *dus maket deen den andren cont dattie coninc waer comen* Floris 176, *die gravinne .. bedachte dat ... grave Florijs onnoselic in siin doot gecomen waer* Clerc 86, 23, *om te vernemen alte hant, off daer die vrouwe ghecomen waer* MLoop 4, 1777, *dat Lourens .. bewisen soude, dat hi an siin wijf ghecomen soude wesen sonder hillixvorwaerden* R. v. Utr. 2, 182, 26, *selke wouden seggen dat Yan Baptista ware op ghestaen ..., ende andre seiden dat Helyas weder comen ware, ende andre seiden dat een van din ouden profeten weder op ghestaen ware* L. v. J. 99, 16 vlgg., *ende* (*die jonfrouwe*) *vragedem ... hoe hi die heyde ware leden* Limb. 10, 110, *ende was ember dies in hopen dat .. sijn vader ... ware die passage leden* Mor. 2442, *hi vraechde hare, war Blancefloer merrede ende bleven ware* Floris 3225, dgl. 3263, *si en wiste niet waer si ghebleven waer* Marialeg. 1, 48, 15, *doe ... men verstaen .. heeft dat her Wolfaert waer gheporret* Stoke 6, 782, *dinghel seit hen .. dat Jhesus ware verresen daer* L. o. H. 4567, *dese cappiteine wairscuwede dien van Gendt ... dat sij niet doir en souden mogen comen tot Brugge, want ... alle tlant ... waer ommegeslagen* Froissart 1, 306, 27, *hi soude anders hebben ghesongen, eer hi van danen waer ontsprongen* Stoke 10, 421, (*hi*) *seide dat Alexander waer gevluwen* Alex. (hs.) 2, 815, *Sorobabel ... doet ons wel bekinnen dat wien so vrouwen minne ontspoen, hine mochte nemmermeer gheroen ..., hine moeste ... volghen hare, al ware soe ghevloen* 2. Mart. 232, *Karel ... dede hem verstaen dat Agulant henen ware gevloen* Lorr. 2, 1335, enz. enz.

De enige uitzonderingen welke ik heb aangetroffen zijn deze: *die coninginne... vraechde hem daer nare, warombe hi loech: sine hadde niet geware geworden dat hi loech ... sider dat hi int lant was comen* Lanc. 2, 24423, *die coninc ... vraechde hem waer hi so lange hadde ghebleven* Marialeg. 1, 332, 5, in de 16e eeuw: *wye wiste datse ons zo zoude ontghaen hebben?* Everaert 16, 176, *tot deser plaets affirmeren die Indianen dat Alexander*

Magnus ghecomen soude hebben Linschoten 1, 39, 21. Geheel zeker zijn de drie eerste echter niet. Immers op de eerste plaats kan ook de indikatief bedoeld zijn, en in elk geval kan *hadde* toe te schrijven zijn aan de betekenis 'had gemerkt' (vgl. *hebben* bij *te baten comen* e. dgl. § 150, alsook omgekeerd *recht of sijs niet gemerct noch gewair en waren geworden* Froissart 1, 113, 25 vlg.); bij *bliven,* waar zijn betekenis die van 'vertoeven' nadert, komt ook elders een enkele keer *hebben* voor (§ 163), en Everaert verbindt ook andere ww. met *ont-* soms met dat hulpww. (§ 213). Toch is het mogelik dat men zich ter verklaring op de optatief mag beroepen, waarbij men dan zou moeten aannemen dat *hadde, hebben* hier bij uitzondering van de irrealis was overgewaaid. Dit laatste mag men zeker wel aannemen bij de plaats uit v. Linschoten: de schrijver drukt hier met *soude hebben* twijfel aan de geloofwaardigheid van het verhaal uit, vgl. bij dezelfde: *en oock in groote twyfel stont sulcks oijt geschiet soude hebben* 2, 128, 23. In 't latere Nndl. heb ik geen afwijkingen aangetroffen, behalve een enkele uit Z. Brabant, van dezelfde soort als die bij v. Linschoten, z. §§ 311 en 322.

§ 300. Anders dan bij de tweede evenwel is de toestand bij de eerste afdeling, bij de irrealis. Op het merendeel van de plaatsen, weliswaar, gedraagt deze zich naar dezelfde regel als de overige optatieven en de indikatief, maar vaak vertoont hij een zeer bepaalde afwijking, en wel in de richting van *hebben.* Splitsen wij de verba in twee groepen, A. degene die buiten de irrealis met *hebben,* B. degene die buiten de irrealis met *zijn* worden verbonden [1]), dan vinden we, in 't Mndl. zowel als in 't Nndl., in de irrealis het volgende: bij A eveneens altoos *hebben,* bij B *hebben* naast *zijn.*

A. Transitieve en niet-mutatieve werkwoorden. Voorbeelden van transitieve mogen overbodig heten; ik geef er echter enige van verba met genitiefobjekt en andere intransitiva, welke gedeeltelik bij voorkeur of uitsluitend in de irrealis voorkomen.

Met genitief-objekt: *ik hadde ... des dichtens nu ontboren, maer dese yeeste was te voren ... van vele lieden gedicht valsch* Heelu 57 en zie § 93, *soe hadde hijs al verboert, en dade* enz. Hadew. Proza 33, 22 (193, 101), *hadde mi God der ere gejonnen, ic hadde* enz. Ren. v. Mont. 165, *hi ware bleven daer ter stede, ne hadde niemen sijns gheploghen* Parth. 2774, MW., *haddi hoveschelike gevreget ..., die riddere hads u gewagen* Mor. 536, MW.

Andere: *twi ne haddi geslapen ende ontbeden ... ende had ontbeten* enz. Mor. 2107 vlgg. (zie blz. 263[1]), *haddi oec langer iet gedaget* ('gedraald'), *ic wane ic hadde* enz. Lanc. 3, 18193, *haddic, soudic hebben gedorren, gedorst* dikwijls (z. MW. 2, 359 vlg., Tijdschr. 11, 169), *haddic dorren* met volgende infinitief evenzo (z. ald. en § 62), (16e eeuw) *jc waende dat ghy hadt mesdreghen* Everaert 19, 266, *mi hadde ... behaghet die vijftich Ave marien, mer* enz. Marialeg. 1, 106, 9, *in hadde mi niet .. verrechten ... geconnen* Lanc. 3, 4573, (*hi*) *hadde gerne, haddi geconst, bestaen te werne* Sp. 4[8], 45, 58, MW. 3, 1798, Tijdschr. 11, 170, Nndl. *ik had niet kunnen komen, als* enz., *waer mi dat ye .. ghesciet dat ic ene ure hadde gheleret ..., so sochtic ... afflaet* Hadew. Lied. 35, 36, *haddi gheloechent, hi hadde ghelogen* Couchi 1, 549, *hadden si ghelopen op der eerden, si hadden gheronnen oft waren peerden* Stoke 8, 811 vlg., *hadse yet vermert ..., so ware hare dat hoge wonder ontbleven* Hadew. Lied. 26, 38, *hadden si ghemoeten, si waren*

[1]) Vele verba horen dus deels tot A, deels tot B.

bleven Stoke 5, 137, *hadt den gonen moeten bliven* .., *hi hadde* enz. Wal. 7535, dgl. Rein. 2, 3022 (zie § 62), *hi hadde gemogen*, *gemocht*, ook met volgende inf., dikwijls, *hadde mogen* met volgende inf. evenzo (MW. 4, 1843 vlgg., Tijdschr. 11, 169 vlg., § 62), *hadde hi gheleret* ..., *hi hadde den duvel* ... *ghedaen so groten onghemac*, *dat si souden hebben gheneghen Alexandere* Alex. 5, 1221, *had men gheraden te fellen vrede* ..., *so en* waert (hs. *en en*?) *hier niet toe comen* Troyen hs. 31068, *hem en mocht niet ghescien dat hy ghescaet had der steden* ald. 33859, *dat bat hadde geseten* ('gestaan, gepast') ..., *dan dat* enz. Lanc. 2, 24440, *haddic mijn hoege gheslachte bedacht*, *ic hadde edelen gedachten gheslacht* Hadew. Lied. 23, 52, *si waende dat hi hadde geslapen* ('sliep') Seven Vroed. 1535, *twine hadstu stille ghestaen beden*, *tes ic verre ware leden?* Esop. 44, 9 [1]), *gelijct in enen woude vray ende groene hadde gestaen* ('stond') Lorr. 2, 585, *hadde Flandrijs gewillen plegen mijns raets*, *hi hadde best gesuegen* Flandr. 3, 28, *ic en mocht mit eren groot int [t]heer ghekeert wesen*, *had my gheraect doe* Troyen hs. 26661, *haddi geweten dat Agulant noch hadde daer geweest* .., *hi en hadde so coenlijc niet gevaren* Lorr. 2, 1353, *en haddic mine helege vart niet gevaren* .., *wi hadden* enz. Lorr. Nieuwe fr. B 41, *sijn ors sceen ocht hadde gevlogen* ('vloog') Cass. 686, *niet meer dan of die wint hadde ghewaeyt* ('woei') Marialeg. 1, 119, 12, *ghelijc oft soe hadde gheweent* ('weende') Alex. 7, 11.

Hierbij b.v. ook de volgende, waarvan ik in 't Mndl. buiten de irrealis geen perfektum heb gevonden, maar die zeker niet-mutatief zijn: (*hi ne*) *hadde gebaert als niet hadde gewesen* Rose fr. 252, 247, *dat bleven ware*, *hadde hi ghevroedt* Rincl. 591, *waromme en gafstu min goet nit ter taflen*, *daert gepersemt hadde* ('rente opgebracht had'), *ende ic hadt nu gheischt weder al metter persemen* L. v. J. 219, 27, alsmede b.v. (*doe*) *soudi Darise hebben versleghen*, *maer hi ontsach hem datter jeghen Patroen sonde hebben ghestaen* Alex. 6, 1193, *daer en was gheen Griec so coen*, *had hy die hant aenghesleghen*, *sy en hadden ghestaen daerteghen* Troyen hs. 33642, *haddic niet vor di ghestaen* Praet 4546, waarin *staen jegen* en *vore* zeker evenals *bi staen*, *staen in staden* (§ 181) duratief geworden waren; dgl. *hadde* .. *te staden ghestaen* Stoke 5,583.

---

[1]) Deze en dergelijke konstrukties zijn mengsels van *twine heefstu stille ghestaen beden?* en *hadstu stille ghestaen beden* (nl. *dat hadde geweest* of *ware bat* of *so haddi bat gedaen* of *dadi bat*) enz. Verdam (MW. 3, 201, waar nog andere voorbeelden staan, zie ook Troyen hs. 26588, Esop. 53, 9, Aiol-fr. 316) en Stoett (§ 251, Opm. 1) zien voorbij dat *hadde* hier optatief, niet indikatief is, en zitten daardoor met de konstruktie verlegen. Het bewijs dat we met een optatief te doen hebben, levert, onafhankelik van de betekenis, het gebruik van *hebben* Esop. 53, 9: *twine hadstu* (niet: *waerstu*) *int foreest ghevloen?* zie § 303. Enigszins andere versmeltingen. maar alle met de optatief, zijn: *haddi gheten*, *so souddi drincken* Rein. 706 (dgl. hs. *f* 691 *haddi gheten*, *gi sout drinken*), *ic sal keeren harde saen*. *haddic uwe broeders overghesien*, *ende ghemerct ofte hem iet messcien mach dies ic beletten conste* Amand 1, 5835, *hier es hu vrient*, *haddijt vernomen*, *Bave die heere* ald. 5870, *wi sullen feeste ende spel hebben*..., *waren wi comen ter godduune* Tijdschr. 11, 156, 207, *aldus salic die tyran begaden gemeinlike*, *waric binnen Vrankerike* ald. 16, 304, 312, (16e eeuw) *ick sal comen*, *had ick myn Hanneken gerieft* Trou m. bl. 62, 91, vgl. Mhd. *enhæten sin zunge niht verworht*, *sô gewan der hof nie tiurern helt* Iwein 2568, *stüenden an mir alliu lant*, *ich wilz versuochen* Biterolf 9250, e. dgl., Got. *jabai wesi* (Gri. ἦ!) *raþjo suniwe Israelis swaswe malma mareins*, *laibos ganisand* Rom. 9, 27 (Wilmanns 3, § 134, 3). Zie ook beneden blz. 265[1] en 274[1].

Van de transitiva vermeld ik alleen *hadde gewillen, gewilt,* meer gewoon *willen,* met volgende inf., z. Tijdschr. 11, 170 en boven § 62.

Ook in 't Nndl. geldt bij deze en soortgelijke ww. uitsluitend *had(de)*, *zou(de) hebben* enz., en er is in het gehele bekende beloop van de Nederlandse taal geen een niet-mutatief verbum dat in de irrealis met *zijn* voorkomt, tenzij het (zoals † *wesen* en Nndl. *gaan*) ook in andere gevallen met dat hulpww. wordt verbonden.

§ 301. B. Mutatieve intransitieve verba worden in 't Mndl. in de regel ook dan met *zijn* vervoegd, als ze in de irrealis staan, maar daarnaast zeer dikwijls met *hebben.*

In de volgende bronnen heb ik alleen het eerste aangetroffen (het aantal voorbeelden staat tussen haakjes): Servatiuslegende (1), Brandaen (7), Leven ons Heren (2), Leven van Jezus (4), Limburgse Aiol (1), Reinaert (7), St. Franciscus (7), Roelantslied (1), Renout v. Montalbaen (3), Ferguut B (7), Beatrijs (2), Kerstine (2), Borchgravinne v. Vergi (2) en nog een paar, maar in de meeste van die bronnen, of liever in alle, is het aantal gevallen te gering om er met zekerheid uit af te leiden dat de schrijver *hebben* niet gebruikte, en wat St. Franciscus betreft, lette men op de andere werken van MAERLANT.

Betrekkelik zeldzaam is de omschrijving met *hebben* in de irrealis van mutatieve ww. in Leven v. Lutgaert (1 *hebben* tegen 8 *zijn*), Alexanders Geesten (1 : 17), de fragmenten van de Lorreinen (2—4 tegen 29), de werken van RUUSBROEC (4 : 13), Moriaen (2 : 20), Limborch (6 : 68), Limburgse Sermoenen (2 : 11), Ferguut A (1—3 tegen 9), Seven Vroeden (1 : 12).[1]

Wat talrijker zijn de voorbeelden in de volgende: SEGHER's gedeelte van de Historie van Troyen (4 : 9), MAERLANT's gedeelte van hetzelfde werk (29 : 97),[2] HADEWIJCH (2 : 6), Esopet (1 : 3), MELIS STOKE (A 7 : 36, BC 10 : 35), Amand (2 : 6), Floris (1 : 5), Walewein (van PENNINC 4 : 20, van VOSTAERT 5 : 9), Seghelijn (hs. 4—5 tegen 13, varr. 5—7 tegen 11), WILLEM VAN HILDEGAERTSBERCH (6 : 15), Reinaert 2 (3—4 tegen 17), Lijden van Jezus, ed. HOLDER (1 : 2).

Even talrijk zijn *hebben* en *zijn* in de irrealis van mutativa in Minnen Loop (14 : 14) en Coninx Somme, ed. TINBERGEN (3 : 3).

Overwegend of uitsluitend *hebben* vindt men in Clerc wten Laghen Landen (8 : 5), Cassamus (3 : 1), Borchgrave van Couchi (7—9 tegen 2), Froissart's Cronyke van Vlaenderen, ed. DE PAUW (67 tegen 7—9), Marialegenden, ed. DE VOOYS, dl. I (10 : 1), id. id. dl. II (9 : 6); PRAET's Leeringhe der Zalichede (3 : 0), Froissart 3, d.i. Doorloghe van der Leye, ed. DE PAUW (2 : 0), Rosafiere, ed. dezelfde in Mndl. Fragm. (1 : 0), Proza-Alexander (1 : 0).

Voorts komt *hebben* in de irrealis van mutativa o.a. nog voor in de volgende bronnen: MAERLANT's Merlijn, Rijmbijbel en Spiegel Historiael, Lanceloet (ook buiten de Moriaen), JAN VAN HEELU, JAN VAN BOENDALE's Brabantsce Yeesten en Lekenspiegel, Flandrijs, Rose fragm., Lucidarius, Grimbergse

---

[1]) Onzekere gevallen zijn óf niet meegeteld, óf uitdrukkelik aangeduid.

[2]) Ofschoon, gelijk VERDAM heeft aangetoond, de tekst van Wessel v. d. Loe's handschrift in menig opzicht sterk van de oorspronkelike afwijkt, verdient hij ten opzichte van het gebruik van het hulpww. in de opt. pt. bijna onbeperkt vertrouwen, zoals men hieruit kan zien, dat de fragmenten, welke nagenoeg een derde van 't geheel bestrijken, slechts op éne plaats van het hs. verschillen, nl. in vs. 34888, waar fragment O *hadde* . . *ghesciet*, het hs. *waer* . . *ghesciet* heeft.

Oorlog, de Kroniek van Vlaanderen en die van Brabant, Esmoreit, Winter en Somer, HENDRIK MANDE, Tondalus, Archief van Buren, Rechtsbronnen van Utrecht, Somer en Winter, 1e Bliscap v. Maria, Passionael Somerstuc, Bartholomeus d. Eng., Breidenbach's Bevaerden (10), Bienboec, overal naast *zijn*.

§ 302. Ik geef nu de door mij (ten dele uit het MW.) verzamelde Mndl. voorbeelden van *hebben* en een aantal van die met *zijn*, in alfabetiese volgorde, *a*) bij intransitieve verba die geen niet-mutatieve betekenis kennen, m. a. w. buiten de irrealis nooit of slechts bij hoge uitzondering met *hebben* worden verbonden, *b*) bij intransitieve verba die ook niet-mutatief voorkomen en in dat geval ook buiten de irrealis met *hebben* worden vervoegd.

a) Onveranderlik mutatieve werkwoorden.

1. de irrealis met *zijn*, b.v. *haddi vor tserpent ghestaen ..., hi ware verbernt* Wal. 465, *ghi wart teborsten op die stede, gine hadt* enz. Ferg. 662, *wats ghesciet, sone stridic niet jegen u, ic en ware ghebeet nu* Limb. 6, 1122 [1]), *dat hijs onvroe wel na .. worden was, en ware niet ... gebroken Gyoets spere* Lorr. 2, 3742, *en waeren die speren niet te-braken, sy en hadden nummer ghespraken* Troyen hs. 12124, *hadde hem Cassele geholpen mede, ende dat si neder waren gedaelt, si hadden* enz. Velth. 4, 46, 59, *daer hi masschin ware in bedorven, en hadde* enz. Lev. Lutg. 2, 10959, *want hem God ... noit kint en hadde ghegheven, daer sijn volc bi ware ghedijt* Lsp. 2, 3, 57, *waer ... verdronken* zie op *versonken* blz. 266, *had ghewilt die aventuer, die grote pyne ende die suer van Troyen dat waer al gheint* Troyen hs. 11566, *en haddi geweest, .. ic ware .. tachter gegaen* Lanc. 3, 21888, *weert een dumbreet inghegaen, doot waer hy* Troyen hs. 11474, *en hadt dartsoen gedaen, hi ware ter erden neder ghegaen* Limb. 7, 634, *inne wane niet en ware[n] onder die stad vore hem ghegaen, en hadt* enz. ald. 7, 199, *waer dat niet, die werelt waer vergaen* Marialeg. 2, 40,1 3, *mi ware thovet liever avegheslegen dan ... die dinc waer vorrt* (l. *voert*?) *gegaen* Seven Vroed. 4345, *had elck paeus te Romen bleven, soe en waer dit wonder niet opheven* Hildeg. 70, 168, *ware hem die goede brand niet ontkeert in sijne hant, hi hadden* enz. Grimb. 2, 3409 (var. *haddy*), *nummermeer en waeren sy dernaer vercoevert noch wederghekeert ...,* *en hud ghedaen* enz. Troyen hs. 10932, *en hadde u hulpe ghedaen, ic en ware aldus uten water niet comen* Marialeg. 2, 178, 2, *ic woude dat ghi kersten waert ..., soe waer al ons verdriet ghedaen ende onse saken ten besten comen* ald. 170, 3, voorts een 80 dergelijke voorbeelden uit Brandaen, L. o. H., Alex., Troyen hs., Franc., Sp. Hist., Hadew., L. v. J., Lev. Lutg, Lorr., Ren. v. Mont., Mor., Stoke, Limb., Floris, Limb. Serm., Wal., Ferg., Clerc, Esmor., Segh., Seven Vroed., Vergi, Hildeg., MLoop, Froissart 1, Rein. 2, Breidenb. enz., *hi waers met men ave comen* Lorr. 2, 3985, *hi ware ... comen ane* Limb. 12, 423, *ic becomen ware* Wal. 703, *waer ickes te baven comen* Troyen hs. 21051, (*wi*) *warens overcomen* Lorr. 2, 2238, *waric ... comen uut* Beatr. 297, *want clerc no meester ... en was ... die ware met sire arsetrien volcomen dis die maget rene volquam met enen warde allene* Lev. Lutg. 2, 7699, *ic ware .. wedercomen* Limb. 1, 272, *ware hi ... wech comen* Troyen var. 34332 (dgl. hs.), *die node dore ware*

[1]) Mengsel van *ne stridic niet ..*, *ic en si ghebeet* en *ic strede ..*, *waric ghebeet*. Evenzo Mhd. *ob man mich hienge an eine wide, holt wird ich im niemer mêr* Biterolf 8616 e. dgl. (WILMANNS 3, § 134, 3), vgl. boven blz. 263[1].

leden Lorr. 2, 3273, *dat bleven ware* Rincl. 591, *hij ... waere ... gebleven* Froissart 1, 93, 24, met inf. *hy waer wel lichte bleven staen* Hildeg. 59, 68 (var. *hi had licht langer bliven staen*), voorts nog een 150 voorbeelden van *ware bleven* enz. in Brand., L. o. H., Rein., Alex., Troyen hs. (43), Kerk. Cl., Lev. Lutg., Lorr., Lanc., Limb., Parth., Floris, Limb. Serm., Wal., Ferg., Clerc, Segh., Seven Vroed., Vergi, Hildeg., MLoop, Coninx Somme, Froissart 1, Rein. 2 enz., *ware hi .. achterbleven* Ferg. 4854, *al waren si binnen bleven* Wal. 7015, *ware hem sijn staert niet buten bleven* ald. 421, *ware die hertoge onder bleven* Heelu 6265, *so ware .. dat hoge wonder ontbleven* Hadew. Lied. 26, 40, *hare gheen en had die cracht dat hy hem ontlopen waer* Troyen hs. 27615, *soe wart mi g*eluct (:*gepluct*) ..., *ic ware die bliitste man die leeft* Limb. 11, 318, *die zieck is, die waer gaern ghenesen* Hildeg. 115, 23, *en ware hem Ydier niet ontnict, hi hadden vanden parde getogen* Lanc. 3, 13906, *dat hi lichte teere ander stede ware geraect* Lorr. Ep. Fr. 257, *hoe mochte hi zeerre sijn mesrocht?* Rein. 747 (hs. *f* 733 *becocht*), *als hi keren waent mettien ende wel ware ontreden al, so quam* enz. Stoke 2, 317, *twi ne haddi geslapen ende ontbeden eer gi wech waerd gereden, ende had ontbeten ende messe gehort eer gi waerd gereden vort?* Mor. 2108/10 [1]), *wat hadde yemant daer an ghewonnen dat si der eren waer ontronnen?* MLoop 2, 3612, *ware mine nature soe hoghe gheresen, soe soude* enz. Hadew. Lied. 3, 71, *hi en waer verresen* Lijd. J. 17, 27 vlg., *hi ne wer verrot* Velth. 3, 30, 65, *waers mi berauwen saen* Brand. 1376 (dgl. var.), *en ware tswert niet gescampelt dale, in wane* enz. Lorr. 2, 496, *en waert niet ghescampelt af* Limb. 3, 365, *ic woude si gescepet waren int rode mere* Tijdschr. 11, 304, 123, *si ne waren noch ghesceden niet* Troyen var. 15251 (dgl. hs.), *hine waers niet afgesceden* Sp. 3[2], 28, 20, *sine waren .. versceiden* Ferg. 1879, *dat mi ghesciet ware* Wal. 10258, *so ne waer hem niet messciet* Stoke 6, 1061, (*si*) *ware in onmacht gesegen* Lorr. fr. 1, 438, *hem ware beter, waer hi versonken ende in des zewes gront verdronken* Mor. 3401 vlg., *oft waer versmoort* Hildeg. 87, 78, *ic woude wel dat .. ware gespleten* Lansel. v. D. 916 [1]), *hadde die man aldus bedwonghen sijn kint, en ware hem niet ontspronghen* Esop. 63, 18, *ware hi niet tehant opgesprongen* Troyen var. H 17413 (dgl. hs. en var. G), *of* ('alsof') *si ... uut ghesproten waren* Con. Somme[2] 248, 13, *dat sy des waer afghestaen* Troyen hs. 39931, *warbi dat si dis mochte sijn onstaen* Lev. Lutg. 2, 3631, *ic en waer .. opghestaen* Hildeg. 9, 17, *hadstu hier geweest, onse broeder en waer niet gestorven* Lijd. J. 2, 22 (dgl. L. v. J. 193, 16), *of* ('alsof') *hem alle sijn vrienden of ghestorven waren* Con. Somme[2] 256, 28, *wynbrayen roet, in die ghebare* (l. *dier ghebaren*) *of sy hem gheswollen waeren* Troyen hs. 6736 [2]), *dattie grave niet waer ghetoghen om* enz. Stoke 10, 535, *hadden die gheboere desen strijt gewonnen ..., nye en ware so gruwelijken ... sake in kerstenhede gevallen* Froissart 1, 333, 3, *ic waende hem yet mesvallen ware* Rein. 3228 (dgl. hs. *f* 3210), *hi ware gevallen neder* Lorr. 2, 4226, *al waer si omgevallen* Seven Vroed. 774, *als ... of dien brief iohannes ontvallen waer* Marialeg. 1, 303, 21, *een heelt en waer*

---

[1]) Misschien is wat tussen *geslapen ende* en *messe* staat een inlapsel.

[2]) In gevallen als dit kan men *gespleten*, *geswollen* enz. ook geheel als adjektief beschouwen, maar de grens is formeel niet te trekken.

der niet ontfaeren, mer enz. Troyen hs. 10414, *dat hoer dochte dat die sonne ... vervaeren waer* Marialeg. 2, 232, 2, *die ... en wech souden sijn gevaren* Mor. 4330, *dat si .. soude sijn gevlouwen* Ferg. 2005, *soe ware wel ontfloen* Wal. 8274, *si waren anders van coude vervroren* Rein. 2, 6383, *als oft hi recht ontwaken ware van eenen slape* Amand 2, 4056, *dat hijs nie ware worden erre* Lorr. 2, 2677, *recht of sijs niet .. gewair en waren geworden* Froissart 1, 113, 26. Enz. enz.

§ 303. Daarnaast nu vind ik bij dezelfde en andere onveranderlik mutatieve werkwoorden:

2. de irrealis met *hebben*: *dat mi te moede was, ochte al dat in erterike was, verberrent soude hebben* Hadew. Proza 94, 19 (298, 38), *waersi also staende bleven, si ... hadden verbernt* Wal. 5085, *daer die kerke mede schiere hadde verbrant ende ontsteken* Couchi 2, 1619; *en souden die Gentoyseren nimmermeer dairinne en [souden] hebben connen geraken, ten soude hemluyden tot groten scade ende verliese gebuerdt ende vergaen hebben, en hadden* enz. Froissart 1, 44, 15; *en had ghebraken* (l. *hadde gebroken*) *niet syn speer, hy waer doot* Troyen hs. 10335, *ne hadde sijn spere niet tebroken, Pollidamas ne hadde nemmer gesproken* Troyen var. 29803 (dgl. hs.), *hadt niet tebroken, hy had syn scoen lief ghewroken* Troyen hs. 32261, dgl. 11161, 12234, 27955; *de coninc van Vrankerike verhorende de toecomste van den keysere Otto, hy hadde gheerne ghedeyst, maer* enz. Jan v. Dixmude 134 = Cron. v. Vlaend. 1, 128, 21 (*hadde gherne ghedeinst*); *en hadde dat ancker niet ghehouden ..., soe soude wy all verduruen hebben* Breidenb. 145*v*., 39; *hadde geweten Casseel .. dat* enz, *hem so hadde sine cracht daer mede gedobbelleert* Cass. 1154; (met dubbel hulpww.) *en hadde die moeder Gods ghedaen, hij hadde verdoelt gat* (= *gehadt*) Mndl. Fragm. 518, 819 (Rosafiere); *daer brac dat pert inden ijs, so dat hi bi na verdrenct hadde* Clerc 112, 24; *mit recht souden hebben benomen die gade* (l. *gode*) *den wynt ende die see dat dit gheschien soude emmermee. Ic had verdroncken in die vloet* Troyen hs. 28184; *alse hi int graft was ghedaen, woudzi met hen in hebben ghegaen* Tijdschr. 15, 94, 484 (omstr. a°. 1339), *in welcke stede ick ... inghegaen soude hebben, ende had saeck ghewest dat ons god niet sonderlinghen gheholpen had, wy hadden* enz. Breidenb. 22*v*., 17,[1]) *hi soude .. hebben ghehadt in huwelike Daris suster, hadt* (hs. *hedt*) *so vergaen* Alex. 5, 331, *haddet gheweten die cuyssche smael, si hadde verganghen* MLoop 2, 522, dgl. *had licht cort vergaen* ald. 3, 424, *die daer wiste, weert sake dat hi anderwerf gheblasen hadde, dat alle die werlt soude hebben verganghen* Marialeg. 2, 141, 13, dgl. Froissart 1, 44, 15 (zie bij *gebuerdt*), *dat hi vergaen hadde* Pass. S. (1500) 75; *sij souden op een cort verhongert hebben, mer* enz. Froissart 1, 140, 24; *hadden si gheweest daer ghegaen ..., daer hadde mee volcs in bekeert* Rijmb. 23268, *hadde hem niet ontkeert doen die giserme in der hant ..., hi hadde* enz. Merl. 17016, dgl. Grimb. 1, 4832 var.; 2, 3409 var. (l. met MW. *hadde* voor *haddy*), *hadden si niet haestelike mede weder ghekert in die stede* Stoett § 271, *hine hadde wederkeert* Rose fr. 252, 246, *datstu weder gekeert had* Pass. S. (1500) 166; (*hi*) *gaf Echites enen clop metten swerde op thoeft boven, inne wane niet en hadde gecloven, en hadt die goede helm gedaen* Limb. 7, 1302; *en hadde de minne*

---

[1]) In deze tekst echter ook *inghegaen heefft*, zie §§ 225 en 232.

des joncheren Echytes ane mi niet b e c l e v e n, ic ware in mine ere bleven Limb. 1, 1981;

haddict gheweten, .. ic hadde g h e c o m e n te hare Limb. 10, 1271, *recht ... of hi uter helle hadde ghecomen dakerende daer* Wal. 9799, *haddemen hem ooc niet wel saen thulpen ghecomen, .. te pande haddire ghelaten thovet* ald. 10581, [1]) *hadde ic hier tote u comen niet, soe en waer u desen toren niet ghesciet* Floris 3542, *haddi ghecomen te prime-tide, ic had-du* enz. Praet 3212, *hadt levende ghecomen, ic had* enz. Segh. 469, *alle ... waren doot .., en haddi niet ghecomen* ald. 6751 varr. (teksths. *waerdi niet comen*), *souden ... gecomen hebben* Clerc 152, 8, *hi hadden seker verslegen .., hadden si .. ghecomen* Wint. e. Som. 619, *daer so hadde ander ware of ghecomen cortelijc, ne waer die coninc* Couchi 2, 42, *hine hads oec niet te hoofde ghecomen die ghene dies pine hadde bestaen* ald. 1732, *hadden die goden hem ghegont dat ghecomen hadde die stont ..., sy hadden ... inden vierden graet ghecomen* MLoop 2, 1338 en '41, *daer schade off soude hebben ghecomen, dat heeft die wijsheit dick benomen* ald. 2143, *hadde dat sake geweest ..., dair en souder luttel of geen gecomen hebben* Froissart 1, 92, 26, *dat die grave ... anders niet en wachte dan dat sij dair gecomen hadden* ald. 104, 6, *om hair te ontsculdigen, of hair yemant gecomen hadde die* enz. 184, 1, *nochtans meende hij ... dat die van Oudenairden tot hem van selfs gecomen souden hebben* 221, 11, voorts nog *soude ... gec. hebben* 230, 28, *hadden ... gec.* 337, 1, *soude hebben ... gec.* ald. 11, *gec. souden hebben* 348, 11, *soude .. gec. hebben* 383, 28, *soude ... hebben ... mogen .. over wech gecomen hebben* 410, 24, *mogelijken soude een jong man aldair gecomen hebben* 414, 1, *also die heren ... elckanderen niet geloven en wouden dat die Franssoysen tot Calays gecomen hadden, of die Engelse tot Buenen* 440, 25, *hadden ... gec.* 443, 31, *gec. soude hebben* 507, 33, *haddet ... gec.* 524, 33, *so dattet hem bina alleens was, of si inder echten ghecomen hadden, dan of si in reynicheit bleven* Marialeg. 1, 197, 1, *hadde ... te hulp ghecomen* ald. 346, 20, dgl. 2, 90, 21 [1]), *want sij daer noch niet in ghecomen ... en hadde, maer* enz. 2, 203, 11, *doe quamen dese twee in, of sij hadden ghecommen om messe te hoerene* ald. 241, 14, *zy zouden anders te Brugghe ghecommen hebben* Froissart 3, 9, 25, *soe en soudick in deser grooter pinen niet ghecomen hebben* Tijdschr. 28, 104 (TBoeck der Voersienicheyt), *ic en hadde nimmermeer tot desen val ... ghecomen* Devoet Boecgen (Utr.) 27 (v. Helten), *vermochten u goden yet, si hadden u ommer te hulpen gecomen* Heiligenlev. 51, 2, [1]) *wairt saecke dat ick niet hadde ghecomen ..., sij souden* enz. Breidenb. 100*v*., 12, *op een plaetse dair nyemant off vermoet soude hebben dat ymmermeer eynich heer ghecomen soude hebben ouer dat water* ald. 151*v*., 9, *jof zy en haddent ghemoghen .. also voughen ... zonder daeromme te hebben ghecommen by de leden* Ann. Em. 14, 46 (a°. 1488), *hadden wi den rechten weg ghereyst ..., wi souden der ... ghecomen hebben* Troyen Volksb. 14*d*, met volgende infinitief (zie § 62): *haddic langhe ghelet, men hadt my niet c o m m e n seggen thuus* Somer e. W. 6, *had ic hem doe doitgeslagen, ic souder doe al te lichte o f g e c o m e n hebben* Froissart 1, 21, 15, dgl. 393, 34, *of sake geweest waer dat him last .. a n g e c o m e n hadde* Clerc 100, 5, *hij en hadde dair oic niet gairne angecomen, hadde* enz. Froissart 1, 54,

---

[1]) Bij *te baten, te hulpe comen* vindt men echter ook buiten de irrealis soms *hebben* zie § 150.

9; *hij en hadde dair nymmermeer binnengecomen, en hadden* enz. ald. 519, 26, *dair waren oic ... luden van wapene .. geordyneert, om of dair yet gevallen of gerufts van buyten ingecomen hadde* ald. 445, 36, *haddi doe neder gecomen in aertrike ..., deen hadde* enz. Lucid. 1515, *sodat dair hoire een noch engheen ontcomen en soude hebben* Froissart 1, 108, 6, *hadt moghen buten dusent marc, men hadde niet comen over* Stoke 10, 884 BC (anders A), *des coninx omen van Engelant souden starck ghenoech overgecomen hebben* Froissart 1, 507, 35, *men soude daer ... wonder groet hebben vernomen, hadt niet also toe comen* Stoke 8, 949 varr. (A *waert .. thoeghecomen*), *dat hijs hem niet en conste ontgaen, of en hadde anders toe ghecomen* Couchi 2, 284, *hadden sij wael vervollicht geweest, dair en souder een niet wechgecomen hebben* Froissart 1, 208, 17 vlg., dgl. *hadden ... wechgecomen* ald. 358, 27;

du mochtes mi ontsprongen of ontcropen hebben ..., ende dan waer al mine pine verloren Pelgrimage 64*a*;

so hadde hi hertoghe gebleven Sp. 3[7], 57, 85, *hadden si twee daghe langher bleven ..., de grave Jan hadde* enz. Stoke 5, 580, *ne hadde hi niet om dusent marc binnen Nimaghen ghebleven* ald. 7, 325, *hadt op Goude verloren bleven, so en hadder* enz. 10, 636, *hadde Wencelijn te live ghebleven* Brab. Y. 6, 7516, *hi soude hebben ghebleven* ald. 7, 16722, *waendy hier inne hebben ghebleven desen nacht?* Amand 1, 1954, *hadde hi te live gebleven* Tondal. 49*b*, *al soudic in dien swaren stoet hebbe*(n) *gebleven doot* Huge v. Bord. Tijdschr. 17, 95, 112 (naast *van dorste soe ware hie doot bleven ..., ne maer* enz. ald. 82), in één zin met *zijn: waer hi te live gebleven, twaer gevreest gheweest, soude die een steen vpten anderen ghebleven hebben* Clerc 112, 3, *die eweliken .. onterft gebleven souden hebben* (nl. als hij hun niet te hulp was geschoten) ald. 108, 12, *hadde hi hem selven wel bekent ..., soe soude hi wat hebben thuus ghesent ..., rijcheit die hem had ghebleven* Hildeg. 27, 149, *hadden si buten sonden ghebleven, wy mochten* enz. ald. 56, 13, *had elck paeus te Romen bleven, soe en waer* enz. 70, 167, *ic hadder altoes wel ghebleven* 96, 18, *daer en had niet veel ghebleven* Rein. 2, 3877, *dat wael gheheel hadde ghebleven, haddet* enz. MLoop 1, 977, *had Dido in hoer eer ghebleven* ald. 2, 1689, *wat .. bet .., dan dat ...* (*si*) *hadden heymelic ghebleven in enen minnentliken leven?* 2, 3009, *soe hadde sij ... bij hem ghebleven* ald. 3014, *Achilles hadde doot ghebleven, had* enz. 3869, *zoude .. hebben gheraect ... ende ... bleven* Couchi 1, 64, *soe mosten wi daer ewelic ghebleven hebben* Dirc v. Delf Tijdschr. 22, 24, 15 vlg., *hadden si thuus ghebleven, si souden* enz. ald. 34, 24, *hadde hij te live gebleven* Froissart 1, 81, 19, *hadden sij doe bij hem gebleven ende hem gestarct ...; mer neen,* enz. ald. 122, 35, *die tijdingen, hoe ... dat bijna die Haze dair gebleven hadde* 257, 17, *dair hij doot gebleven soude hebben, enne waren geweest* enz. 287, 24, *hadde hij dair gebleven, die Franssoysen en haddens* enz. 325, 10, *souden .. doot of gevangen gebleven hebben* 358, 28 vlg., *ende hadde die grave .. al te gairne gesien dat die van Gendt buyten ende allene in den oirloge gebleven hadden* 443, 1, *souden dair versteken af gebleven hebben* 463, 28, *of sij souden dair alle gebleven hebben* ('gesneuveld zijn') 473, 12, *hadde hij te live gebleven* Froissart Tijdschr. 8, 294, 10 vlg., *indien hij te live gebleven hadde* ald. 16, *had ic mit in ghebleven* Marialeg. 1, 284, 11, *hi had daer gaern ghebleven al sijn leven* Tijdschr. 25, 125, 301 (15[e] eeuw), *dair en soude gheen mensche behouden ghebleuen hebben* Breidenb. 81*r.*, 35,

so moesten wij alle die wijnter dair ghebleuen hebben ald. 143*v*., 24,[1]) *nochtan solde hi rijck ghebleuen hebben, en hadde* enz. Bienb. 21*b*, 8, *hadde die meyster bij zijnder yerster claghe ghebleuen* ald. 24*b*, 15, met volgende infinitief (zie § 62): *hadde de galeide bliven ligghen* Stoke 9, 819, *hi had licht langer bliven staen* Hildeg. 59, 68 var. (H *waer .. bleven*), *hadden sij bliven liggen* Froissart 1, 308, 29, *hadde lieuer ... bliuen wonen* Gest. Rom. c. 93[1]), met part. pres. *hadt alsoe bliven gaende* Brab. Y. 5, 4991;

wairt dat sij ter stede wairt innegelopen hadden Froissart 1, 477, 7, *haddi hem oec niet ontlopen, si haddent* enz. Troyen var. 35053 (dgl. hs.); *hoe dat hi zoude van daer hebben gheraect* Couchi 1, 63, *hi en hadder nymmermeer an gheraect* MLoop 2, 3146; *het hadde ons vele oirbairlijker geweest dat wij Sint Omers toegereyst hadden* Froissart 1, 269, 19; *die .. riddere .. hadde gerne ontreden daer, maer* enz. Mor. 4091, *hij ... hadde geerne ontreden* Heemsk. 175, 10, *sij sochten alle die wege die sij konden, om dairwairts uutgereden te hebben* Froissart 1, 339, 13; *daer noch meer quaets uut hadde geresen, hadde* enz. Brab. Y. 6, 1719, *dat ... en soude mogelic niet uut so clenen oirsake gesproten noch geresen en soude* (deze beide woorden zijn te veel) *mogen hebben* Froissart 1, 2, 31, (*hij*) *hadde wail gewilt dats dair alle dage meer opgeresen hadde* ald. 17, 34, *had cristus niet verresen* Leg. der Heiligen (Lettk. Cat. hss. no. 263) 18 (v. HELTEN), *hadde hy ... verresen* Pass. S. (1500) 1, *hadde ihesus niet verresen* ald. 2; *hadde u wille ghesciet, hi ne ware* enz. Troyen var. 34888 (hs. *waer .. ghesciet*), *daerom, seyd Jhesus, ist ghesciet, want waer mijn rijc van hier beneden, mijn dienres hadder voer ghestreden dat mi dit niet en had ghesciet* O. H. Passie 449, *geschiet soude hebben ..., en hadde* enz. Froissart 1, 503, 24, *so mocht mi ghenade ghesciet hebben* Marialeg. 1, 9, 14, *wat soude haer ghesciet hebben, of* enz. Hs. Moll 5, *f*. 140*c*, *daer u af had misсciet* (hs. *misseit*: *niet*) Segh. 405, *so en souden hem niet misschiet hebben* Froissart 1, 180, 35; *alsoe dat ick nae ghesmoert hadde* Proza-Rein.[2] 130, 1; *mochtes .. ontsprongen .. hebben* Pelgrimage 64*a* (zie *ontcropen* blz. 269), *hadde Malius ... niet ontsprongben* Boëth. 246*b*; *soude ... gesproten ... hebben* Froissart 1, 2, 31 (zie boven *geresen*); *dis hi ne soude nit lichte af hebben oc gestaen* Lev. Lutg. 2, 8809, *so hadden sij des affghestaen* MLoop 3, 429, *ghi adt wel vor tswaert ontstaen, haddi* enz. Wal. 4281, *Signus had gherne weder opghestaen, mer hy en mochte* Troyen hs. 18381; *hadde .. ontsteken* Couchi 2, 1619 (zie *verbrant* blz. 267); *som hadden sy ghern ontstolen* ('waren gaarne weggeslopen') Troyen hs. 38716;

had hy ghestorven ..., die stat waer onghewonnen bleven Troyen hs. 33158, *had* (*ic*) *... voer myn lieve kynt ghestorven, so waer* enz. ald. 39554, *had hi ghestorven ere, men soude seggen* enz. Stoke 10, 790, *ocht si hadden gadoets gestorven* Ruusbr. 1, 190, 18, *dat si gherne selve ghestorven hadde, hadt moghelic gheweest* ald. 5, 277, 19, *daer souden si .. gestorven hebben, had mense niet* enz. Clerc 138, 17, *hadde die coninc sonder oer ghestorven* Esmor. 16, *doe so waendemen wel dat hi hadde ghestorven gayliken* Tijdschr. 20, 162, 2, *en ware hy noch niet geboren, soe soud ick Jode of heyden ghestorven hebben* ald. 28, 104 (TBoeck der Voersienicheyt), dgl. 105, *dair hij af gestorven mochte hebben, hadde* enz. Froissart 1, 334, 27, *och, of ic in mijnre ioghet ghesturven hadde!* Marialeg. 1, 9, 12, *hadde si ghedeelt ge-*

---

[1]) In deze teksten komt *bliven* echter ook buiten de irrealis met *hebben* voor, zie § 163.

weest ..., *si hadden alle te samen ghesturven* ald. 2, 3, 15, *dat sij soude haest hebben ghestorven, mer* enz. 83, 20, *hi meynde, hadde die bisscop ghestorven, men hadde* enz. 229, 10, *die ghestorven souden hebben* Schaeckspel (Gouda a°. 1479) 60 (v. HELTEN), *die mensche moest doch gestorven hebben* ald. 53 (dezelfde), *vele souden gestorven hebben* Cron. v. Brab. (incun. Campbell no. 508) 107 (dez.), *mijn broeder* (Lazarus) ... *en had niet ghestorven* Hs. 81, p. 74 (dez.), *hy en hadde niet gestorven* Hs. 80, p. 100 (dez.), *eer hi gestorven had* Arent Bosman, Een Mirakel (incun. Campbell no. 356) 15 (dez.) en nog 7 middeleeuwse voorbeelden MW. 7, 2108;

hadde die hertoghe ghetoghen bi den coninc, si hadden enz. Brab. Y. 7, 4009, *hadde die here van Hairsele* ... *uut Gendt getogen* ..., *hij soude* enz. Froissart 1, 188, 1, *het hadde ons vele oirbairlijker geweest dat wij* ... *hadden* ... *voirt int heer voir Oudenairden getogen* ald. 269, 21, *hi wilde in Vlaenderen hebben getogen* STOETT § 271 (uit MAERLANT), *alst hem tijt hadde gedocht, soe soude Peter ouer getoghen hebben tot Jan ende Gheryt* enz. Arch. v. Buren 114, 11; *jeghen de vaert, dat men ouer getrocken soude hebben* ... *in Ingheland* Invent. v. Brugge 3, 97; *ende die Gallen souden hebben gevallen binnen* STOETT § 272 (MAERLANT), *of dair yet gevallen* ... *hadde* ('gebeurd was') Froissart 1, 445, 35 (zie op *ingecomen* blz. 269), *aldus mochtet oic wel by myraculen ghevallen hebben* Proza-Alex. 168, 109, *dat die broeders* ... *meynden duttet siec-huys om gheuallen had* Bienb. (a°. 1488) 9*a*, 32; *al had die duch ghevaeren henen, ten had* enz. Troyen hs. (SEGHER) 16637 (var. verkeerd), *dat wi eer* ... *hadden hen gevaren jegen, dan wise* ... *liten* enz. Lanc. 4, 6054, *en had hy hem so saen niet ontfaeren, die sclach waer ghewroken* Troyen hs. 10986, *gine dorst noit bestaen dat gi hadt poingis gedaen jegen hem ende utegevaren* Cass. 557, *anders addic vort ghevaren* Wal. 2715; *hadden sy gemocht van scamen, sy hadden ghevloen, die van bynnen* Troyen hs. 10556, *die gherne danen hadde ghevloen, hadde hi* enz. Troyen var. 18989 (hs. anders en blijkbaar verkeerd), *twine hadstu int foreest ghevloen?* Esop. 53, 9 (zie blz. 263[1]), *so dattie lieden* ... *in een ander lant souden hebben gevloen, maer* enz. Lanc. 2, 16989, *die hinde hadde gaerne ghevloen, mer* enz. MLoop 3, 301, *doe woudse gevloen hebben* Barthol. 112 (v. HELTEN), (*si*) *hadden gerne* ... *henen gevloen, maer dat* enz. Lorr. fr. 3, 195, *hy had ontvloen, had hy ghemoghen* Troyen hs. 32108;

had hy ghehadt die aventuere dat men syns had worden ghewaer, so en waer hy niet bleven daer Troyen hs. 38462, *si hadden gheworden stridens mat, maer* enz. Limb. 12, 294, *dende hadde gheworden swaer* ..., *hadt* enz. Brab. Y. 5, 4989, *hadden die Hollanders* .. *hantsgemeen gheworden, si hadden* enz. Clerc 113, 16, *haddic niet gheworden mensche* Praet 4323, *hi hadde hem eer te goede gheworden met zinen bloede, dan den vader diene wan* Couchi 2, 237, *hadden sij* ... *gewilt, sij en haddent wail verhoet dat die Witte Caproenen niet opgeset geworden en hadden* Froissart 1, 69, 15, (*sij*) *souden veel eer overvallen geworden hebben* ..., *en hadde* enz. ald. 150, 22, dgl. *ghij soudt* .. *getroist* .. *geworden hebben* 152, 3, *Phillips* .. *hadde* ... *doen uutroepen, oft so gebuerde dat* ... *sij sijns meysters geworden hadden, so en moste hem nyemant misdaen hebben* 181, 3 vlg. (maar zij kregen de graaf niet in handen; deze bedoeling gaf aanleiding tot de versmelting), *eer men sijnre gewair geworden hadde* 182, 26, *so hadde hij dair* ... *gevonden geworden* 183, 28, *hadden die Vlamingen hoir meyster geworden* 288, 13,

voorts nog *wat .. dit .. gheworden soude hebben, ofs* enz. 301, 13, *vluchtich geworden hadden* 315, 20, *hadde hij anders ghevangen geworden* 334, 28, *souden .. hoverdich geworden ... hebben* 348, 8, *dan of* (= *oft*) ... *ontfaen geworden hadde* 361, 27, (*sij*) *en twyvelden duir niet an sij en souden ... heren ... geworden hebben* 391, 30, *hadde yemant ... een licht ontsteken of laten schynen gehadt, dat die van Gendt niet dan* (een) *licht in die stede gheware geworden hadden, sij en souden* enz. 425, 17, *het soude een groot man ... geworden hebben, hadde* enz. Froissart Tijdschr. 8, 294, 10, *hadstu een hart gehadt als een adamant, dat soude murwe gheworden hebben* Tijdschr. 24, 37, 133 (15ᵉ eeuw), dergelijk ald. 43, 6 (andere redaktie), *grooter .. dan 't geworden soude hebben, had die wynt so niet gestaen* Matth. Anal. 1, 435, 3 (aᵒ. 1482), *had saeck gheweest dat ons god niet sonderlinghen gheholpen had, wy hadden doot gheslaghen gheworden vanden saracenen ende heydenen* Breidenb. 22*v.*, 19, *hy had naby* ('bijna') *doirschoten ghewerden* ald. 155*v.*, 16, *du ... soudeste arm gheworden hebben* Gest. Rom. c 5.

§ 304. Vergeleken bij deze 247 voorbeelden van *hebben* bij mutatieve ww. in de irrealis, verzinken de 16 buiten de irrealis [1]) in 't niet, te meer omdat gene uit geschriften van de 13ᵉ tot de 15ᵉ eeuw, deze met een enkele uitzondering alle uit 15ᵉ-eeuwse bronnen, voor twee derde zelfs uit één daarvan (Breidenbach's Bevaerden) afkomstig zijn. Mocht intussen iemand nog twijfelen, of men hier met een aan de irrealis eigene konstruktie te doen heeft, dan lette hij b. v. op het volgende. Bij STOKE komt *bleven* (*ghebleven*) 47 maal met *zijn* en 3 maal met *hebben* voor; in al de 3 laatste gevallen staat het vb. in de irrealis; in MAERLANT's Hist. v. Troyen noch in G. POTTER's Froissart-vertaling (zover uitgegeven) komt een enkele maal *hebben* voor waar men *zijn* zou verwachten, behalve ... in de irrealis, in dit geval echter in beide werken tientallen van keren.

Waar we nu zien dat het gebruik van *hebben* bij uitsluitend mutatieve verba in 't Mndl. blijkbaar in verband staat met de irrealis, hebben we ook het recht om bij die intransitieve verba welke overigens (naar gelang van hun betekenis) beide hulpwerkwoorden vertonen, het gebruik van *hebben* aan de irrealis toe te schrijven overal waar de betekenis van het in deze modus staande verbum mutatief is. Hetzelfde geldt van die werkwoorden waarvan geen andere vormen voorkomen dan de irrealis, maar die krachtens hun betekenis ongetwijfeld mutatief mogen heten. Ik geef weer eerst enige voorbeelden van de irrealis met *zijn*, dan de voorbeelden met *hebben*.

§ 305. *b*) Werkwoorden met dubbel karakter in mutatief gebruik in de irrealis. 1. met *zijn* b. v. (*hi*) *dochte dattet hem* g h e d r o e m t *waer* Marialeg. 1, 356, 8, *en had Dyomedes niet ghesyn soe fel ..., hy had synen moet doen verstaen, eer hy vandaer waer* g h e g a e n Troyen hs. 22988, (*si*) *wilden dat hi af ware* g h e g a e n Rijmb. 26492, *hi en ware niet* o n t g a n g h e n, *en hadde* enz. Troyen var. 18926 (hs. *weer .. ontgaen*), *hi ne ware hare niet ontgaen, ne hadde* enz. ald. 29981 (dgl. hs.) en soortgelijk nog 24 maal alleen in Troyen hs., *het* ('t spel nl.) *ware* v o l g a e n, *en hadt die avont gheduen* Limb. 8, 723, *ic en mocht ... int* [*t*]*heer* g h e k e e r t *wesen, had my ghewect doe* Troyen hs. 26660, *twine hadstu stille ghestaen beden, tes ic verre ware* l e d e n? Esop. 44, 10, *si ... warense* (nl. de gracht) *oec wel* o v e r l e d e n,

[1]) Aldus verdeeld: 2 *comen* (1 Hadew., 1 Marialeg.), 1 *sterven*, 1 *gevallen* (Lanfr.), 2 *ingaen*, 1 *ontspringen*, 1 *vlien* (Breidenb.), 8 *bliven* (7 Breidenb., 1 Gest. Rom.).

maer enz. Velth. 4, 31, 23, *al waerdi toter scepingen g e r e d e n, ... gi had* enz. Mor. 3222, *en ware sijn ors ... niet g e s c o t e n uten here, hi ware* enz. Lorr. Nieuwe fr. D 33, *waer hi niet g e s n e e f t ..., sone hadde* enz. Lucid. 1033, *ghelijc of si .. wt eenen slape waren g h e s t a e n* Wrake 2, 785 (bij het mutatieve ww. (*ge*)*staen* 'gaan staan, opstaan'), *doe hire sestech was leden ende hi op dandere soude sijn g e t r e d e n*, *doe* enz. Mor. 3788, *dat* ('zodat') *cume was Evax ware g h e v a l l e n int gras, doch* enz. Limb. 5, 1496, *hi waende wel te hore wert sijn g e v a r e n sonder gerecht* Ferg. 1729, *als* ('alsof') *ene vierachtichede ... up hem g e v l o g e n ware* Franc. 7190, *Adriaen .. waende dat hi hem g h e v o l g h e t ware* Mndl. Fragm. 329, 294 (St. Eustaes). Enz. enz.

§ 306. 2. Dergelijke werkwoorden in mutatief gebruik in de irrealis met *hebben*: *en hadde dat zwert niet u t e g e d r e g e n, hi hadden mits in II geslegen* Ferg. 2399; *een .. die hadde gheerne den doot o n t d r o n g h e n* Hildeg. 7, 140;

hare engheen en was so stout, die in tsyn hadde g h e g a e n Troyen hs. 33989, *hadt mogen wesen, soe en hadde die goede Jan baptiste niet geghaen in die woestine* Hadew. Proza 198, 9, *had mens daer op mi ghegaen, ic hadt* enz. Stoke 5, 1266, *si hadden langhe te niete gheguen, en hadden* enz. Lsp. 1, 48, 73, *dat hem beter ware .., hadde hi helderwaerts ghegaen* Amand 1, 4059, (*hi*) *ne wilde niet ghedooghen dat yement ghegaen met hem hadde* ald. 5489, *het hadde geduert onlange tide sine hadden sulke wonden ontfaen, dat over den enen hadde gegaen, ende lichte over hen beiden* Mor. 526, *hi soude hebben ghesijn ju amijs, hadt ghegaen na sinen wille* Wal. 9567 (desnoods duratief), *sijn domesdach hadder emmer an ghegaen*, en *haddi* enz. ald. 9873, *hi hadde dien horen bet genomen ende gegaen siere straten* Ferg. 1717, *haddict gheweten ..., ic had so dic tot u ghegaen* Segh. 1277, *het* (nl. *tserpent*) *croep uut ... ende soude ten kinde hebben gegaen* (maar de hazewind belette het hem) Seven Vroed. 789, *doe soudi vort hebben ghegaen om dander kint ..., doe quam gheloepen ... en wolf, die ... ghegreep sijn kint ende wechdroch* Mndl. Fragm. 321, 11 (St. Eustaes), *ten sceelde sulk tijt niet al te vele, dat alle dat tot Camerijke getractiert was en soude alheel ... te nyete gegaen hebben* Froissart 1, 462, 31, met dubbel hulpww.: (*hij*) *en vermoede niet anders dan die zake te niete gegaen soude gehadt hebben* ald. 483, 26, *hi en had daer niet veel aen misdaen, dan teghen die crone had ghegaen te rechten buten oorlofs ons heren* Rein. 2, 282, *als of si ter brulocht gegaen hadden* Con. Somme[2] 409, 19, met begeleidende infinitief: *hadde Christus bidden g a e n, yement mochten hebben ontfaen* STOETT § 271 (desnoods duratief, zie § 222), *al hadt ghewesen Barlabaen, hine hads a c h t e r niet g h e g a e n hine hadde* enz. Wal. 9742, *en hadde die nacht niet a n e g e g a e n, Karel hadde* enz. Lorr. 2, 934, *hadden die Hollanders angegaen ende hantsgemeen ghe-worden, si hadden* enz. Clerc 113, 15 vlg. (zie echter § 230), *meer .. dant had ghedaen, hadt Reinaert in den camp m i s g a e n* Rein. 2, 7392, *veel meer hadden* (*sy*) *ghedaen, en had hem die dach niet o n t g a e n* Troyen hs. 23262, *so dat hi niet en had ontgaen* Rein. 2, 2917, *hadde ic des armen gebet ghe-hadt, ic solde dese perieulen .. ontgaen hebben* Bienb. 15*a*, 30, *si en solden die sentencie des doots gheens sins ontghaen hebben, hadde* enz. ald. 24*b*, 13, *het was licht soe spade, datt niet temelick geweest en had dat si doen w t g e g a e n hadde* Marialeg. 2, 133, 6; *hadt v o e r g h e g a e n, hy waer doot* Troyen hs. 11312, *nieman van hem en hadde macht dat hi v o r d e r hadde g e g a e n* STOETT § 271;

waerom en haddy wapen aenghedaen ende hadt die lude wederstaen, of hadt se in sulcken wille brocht ..., dat sy allen hadden g h e k e e r t? Troyen hs. 26592 (vgl. blz. 263 [1]), *dat seg ic u .. dat sy ghekeert hadden, die van bynnen, hadden sy* enz. ald. 29517, *en had niet daer gheweest die see, ghekeert en hadden sy nummermee* 8756, *daer ute hadstu niet ghekeert, haddic* enz. Praet 4322, *hadde hem ... tsweert niet in de hant gekeert, hi hadde* enz. Grimb. 1, 4832; *hadde ic g h e c l o m m e n opten stoel des bisdoms, ic hadde* enz. Bienb. 23*b*, 1; *hadde men ghewrocht bi vroeden rade, men hadde wel l e d e n sonder scade* Stoke 7, 110, *soe staet hier Dirick Pietersz, ende ick in zynen woerden, ende seyt: al vertoecht mit vonnisse ... dat die sonne haer hoochste gheleden hadde van desen daghe, dat hem dat nyet scaden en soude an zynen recht, des gheert hy een vonnis* Dingt. v. Delft 39, 1 (onzeker); *doe waenden die Joden dat die iongeren om help g h e l o p e n hadden* Lijd. J. 26, 14, *al hadde al dat water vander zee op sijn tonge gelopen, ten had* enz. Con. Somme [2] 431, 7; *vercordi noit .. eneghe fonteyne claer, dat ghi hare iet quaemt soe naer, dat uwen monde iet hadde g e n a e c t derre fonteynen* Limb. 11, 159 (vgl. *es ghenaect* ald. 244), *waren wy buten vallen ghemaect, ons hadde hogher loon ghenaect* Hildeg. 56, 22 (var. *wi hadden h. l. gh.*); (*hij*) *en spairde niet meer govt noch sulver, dan oft hem uuten wolken n e d e r g e r e g e n t hadde* Froissart 1, 200, 4; *hadde Flandrijs gewillen plegen mijns raets, hi hadde best gesuegen ende g e r e d e n sijn pat* Flandr. 3, 29, *het hadde ons vele oirbairlijker geweest dat wij Sint Omers toegereyst hadden of over die Scelt tot Doirnicke gereden* Froissart 1, 269, 20, *hadden wi den rechten weg ghereyst ..., wi souden der ... ghereden ende ghecomen hebben op dat lant* Troyen Volksb. 14*d*, *haddi hare maniere ghekent, hi hadde bet* ('verder') *o f g h e r e d e n* Wal. 4945, *hadden die Engelse ... terstont d o i r voir die stede van Brugge g e r e d e n ..., sij souden* enz. Froissart 1, 386, 30, *hoe mach dit sijn ghesciet dat so menich goet man liet sinen heer riden voren hi ne hadde n a g h e r e d e n* Stoke 3, 1586 B (C *naghevolcht*; A anders); *si ... onderstaken hen so herde, dattie* (l. *dat te*) *pinen wart hen beden, sine hadden vanden perde g e s c e d e n* Lanc. 2, 3226 [1]), *en hadde die heer die capitein gheen middelbaer dair tusschen gheweest, sy souden ghescheiden hebben van malkandere* Breidenb. 140*r*., 10; *van den biscop, die ymmers enichsinnes woude dat men terstont in den hope g e s l a g e n* ('gereden') *ende met hemluden gevochten hadde* Froissart 1, 381, 35, *beter ward ... dat wi eer u t hadden g e s l e g e n ..., dan wise ... liten rusten* Lanc. 4, 6053; *hadden die naghele uut sinen voeten g h e s p r o n g e n ..., si hadse veder in ghesleghen* Ruusbr. 5, 277, 21, *soe die* ('zij') *hadde gegeven tol vanden live .. ende in der see gronde ghesprongen ..., ne waer* enz. Huge v. Bord. Tijdschr. 17, 99, 207, waarschijnlik ook *het hadde gesprongen* Bienb. (volgens v. Helten's telling: 345; ik kan de plaats niet vinden); *en hadde dat ancker niet ghehouden ..., soe soude ... dat schip aen stucken g h e s t o t e n hebben* Breidenb. 145*r*., 39 vlg.; *dair sloegen die zommyge in die riviere, up hope dat sij so o v e r g e z w o m m e n souden hebben ..., mer* enz. Froissart 1, 255, 19; *daer vernam die hertoghe .. dat die coninc o m soude hebben g h e t o g h e n, maer* enz. Brab. Y. 7. 3966;

had hy niet g h e v a l l e n saen, nummermeer en waer hys ghenesen Troyen

[1]) Dit schijnt weer een kontaminatie te zijn (vlg. blz. 263[1]); men zou voor *wart* de opt. pt. verwachten.

hs. 29614, *en hadde nochtan Gelloen niet dale gevallen, hi ware* enz. Lorr. 2, 4494, *en hadde die grave niet vernomen .. dese dinc ..., si hadden ... in des conincs pauwelioen gevallen* Edew. 916, *niemen en was daer soe groet, hine wachte* [1]) *dageliics na sine doet, hadde op hem gevallen dlot; nu heeftse wale verloest god* Limb. 10, 1229, *hem dunct dat hi vele zwaerliker soude hebben ghevallen, hadde hi* enz. Ruusbr. 3, 26, 17 (zie echter § 190), *en hadde Jhesus* enz., *sone hadde .. Iudas ende die Iuden nit geuallen* Limb. Serm. 499, 24, *si hadde ghevallen in onmacht, hadde si haer niet ghewacht* Segh. 7395, *du soudste dicwijl dair in ghevallen hebben, had ic* enz. Mande Bijl. 2, 38, *also dat hi dicwijl bina in wanhope ghevallen hadde* ald. 5, 13 vlg., *holla, ic hadde daer bijcans ghevallen!* Taf. up Dr. K. 1, *een gelüyt off alle die werlt had gevallen* Proza-Sp. d. S. 16, 3, *een vreselic gheluut, of alle die werlt ghevallen hadde* Marialeg. 1, 156, 8, dgl. 179, 16, *hi ... was voorsiende, of si .. in enigher cleymoedicheit hadde ghevallen, als si ... beroeft waer* ald. 348, 18, *die sieke ... had bi na gevallen inden afgront des mishopens* 2, 73, 13, *alle myn hope weer vervaren inden helschen rouck, het en weer dat .. Servacius ... voer die voete des richters hedde ghevallen voer mich* Proza-Serv. 77, 1, *veel luden sijn ghevallen .. die niet ghevallen souden hebben dan* enz. Con. Somme [2] 444, 4, *hadde ic gheclommen ..., ic hadde gheuallen in perikel der ewigher verdoemenissen* Bienb. 23*b*, 2;

haddic gebonden niet gewesen, nemmermeer warix ghenesen, want wi adden met onsen scaren alle onder hem g h e v a r e n Troyen var. 34608 (dgl. hs.), *had ic ghevaeren mitten Troyenen ..., so waer* enz. Troyen hs. 39552, *maer liever hadic ... dat ic met u hadde gevaren* Lorr. fr. 2, 226, *Dydamya ... die ... hadde gairne mit hem ghevaren* MLoop 2, 2967 var. (*hadde ghevaren* teksths.), *dan haddi ... daer boven in dewige vruecht gevaren* Blisc. v. M. 585, *haddet god niet anders mit hem versien, sine siele soude ... vten lichaem gheuaren hebben* Bienb. 14*b*, 12 vlg., *en hadden wy in die selue .. daghen niet verbij maleam ghevaren, so moesten wij alle die wijnter dair ghebleuen hebben* Breidenb. 143*v*., 23 vlg.; *dat selve* (het schip nl.) *was so clene, en hadde XX riddren moegen dragen en hadde in gront g e v l o e g e n* Cass. 450, *al had men hem thooft of ghesleghen, het had ten hoenre waert ghevloghen* Rein. 2, 1749 (Rein. 1735: *het ware ten hoenren waert gheuloghen*, dgl. *f* 1721); *en hadde dat niet gewesen, en ware niet comen te desen dattem dapostelen ... so saen g e v o l g e t hadden* Sp. 1 [7], 12, 56, *hadden si ghevolghet ter selver tijt ..., dandre waren niet ontgaen* Stoke 8, 154, *en hadde Jhesus nit himeluars varwen*(?) *gehad an sin anschine nog an sin oegen, sone hadde S. Peter ... heme tehant nit geuolgt* Limb. Serm. 499, 22, minder zeker (ten dele mengsels, zie § 215): *al hadt* enz., *hine hads achter niet ghegaen hine hadde*(n) *ghevolgt toter helle* Wal. 9743, *hadde dat sake geweest dat die twee lagen gevollicht hadden tot Yperen* Froissart 1, 92, 24, *daer vonden zy groot heercracht ..., die zouden hemlieden ghevolcht hebben* Froissart 3, 10, 30, voorts (misschien imperfektief) *de here hads wel ghevolghet das* Stoke 10, 720 [2]), *dat soe menich goet man liet sinen here riden voren hi ne hadde n a g h e v o l c h t met sporen* Stoke 3, 1586 C en hs. Clarisse (B *nagheredeu*); *hadde die halsberch oec niet g e w e k e n, hi hadde* enz. Troyen var. 29816

[1]) Zo Verdam, Tijdschr. 8, 206 voor *vruchte* in de gedrukte tekst.

[2]) Bepaald duratief is: *met eenen ghezinde .., al hadt eenen riken coninc ghevolgt, hine dors hem scamen niet* Couchi 1, 235.

(hs. ontbr. *niet*), *om*, *ofs noot geweest hadde, terstont tot Calays te mogen geweken hebben* Froissart 1, 409, 15, *haddi der scoten niet ontweken, mettem waer gedaen dat spreken* Troyen varr. 35471 (dgl. hs.).

§ 307. Ook bij deze werkwoorden beschikken we dus, als we de laatste plaatsen bij *volgen* erbuiten laten, over 94 voorbeelden van het gebruik van *hebben* in de irrealis bij mutatieve betekenis. Een enkel mag men desnoods niet-mutatief kunnen opvatten, daar staat tegenover dat enige andere niet opgesomd zijn bij welke ook wel mutatieve betekenis kan worden aangenomen.

Ik meen nu twee gevolgtrekkingen te mogen maken. De eerste is deze: komt een partic. in 't Mndl. uitsluitend met *hebben*, maar alleen in de irrealis voor, dan ontleent men daaraan op zichzelf niet het recht om aan te nemen dat het ook in andere gevallen met dat hulpww. werd verbonden. Alleen dan mag men dat doen, als de bron van aanmerkelike omvang is en overigens ook in de irrealis *hebben* bij mutatieve participia niet of tenauwernood kent, of als de voorbeelden betrekkelik talrijk zijn; immers alle bronnen van enige omvang vertonen ook in de irrealis *zijn*. Hoe voorzichtig men moet wezen, blijkt b.v. hieruit: bij STOKE komt *gestorven* ééns voor, en wel met *hebben*: *had hi ghestorven* 10, 790, evenzo in de Roman van Limborch *becleven*: *hadde ... becleven* 1, 1981, het laatste is zelfs het enige voorbeeld van dien aard in boek 1—6 = ruim 12000 verzen (in boek 7—12 nog 5), en toch was, zover ik na kan gaan, zowel *hi hevet gestorven* (behalve in latere tijd met het inwendig objekt *die doot*) als *het hevet becleven* ten enen male ongebruikelik.

De tweede gevolgtrekking is deze: het gebruik van *hebben* in de irrealis was veelal onafhankelik van het karakter van het participium, immers van een verschillende betekenis van dit laatste in de irrealis kan geen sprake zijn: *comen* of *gestorven* betekende juist hetzelfde in *hi ware* of *hadde comen* of *gestorven* als in *hi is comen* of *gestorven*, zoals al hieruit blijkt, dat *ware* naast *hadde* in gebruik was. Als we dus een verklaring zoeken van de voorkeur die de irrealis voor *hebben* aan den dag legde, zullen we ons om de betekenis van het participium evenmin behoeven te bekommeren als de irrealis zelf er zich om bekreunde.

Dr. STOETT, die van de betekenis van het participium is uitgegaan en de irrealis niet van andere vormen heeft gescheiden, heeft met de gevallen van *hebben* geen raad geweten. In zijn Syntaxis [2] § 271 verklaart hij deze bijna alle als ouderwetse voorbeelden van duratief of imperfektief gebruik: „De werkwoorden van beweging met eene duratieve of imperfectieve beteekenis moesten oorspronkelijk hun verl. deelw. verbinden met *hebben*; ook dan, wanneer door de handeling een nieuwe toestand was ingetreden". Al de 14 Mndl. voorbeelden die hij geeft, zijn irrealis, behalve misschien *nochtan vaest wel na C jaer datter Herodes hadde ghevlucht*, waarover zo buiten het verband niets valt te zeggen; bij het merendeel is imperfektieve of zelfs niet-mutatief-perfektieve betekenis volledig buitengesloten. Onder de verdere voorbeelden uit dezelfde paragraaf en de volgende paragrafen staan allerlei gevallen door elkander; de meeste vindt men mét gelijksoortige boven in §§ 303 en 306 of in hoofdstuk III, sommige zijn inderdaad imperfektief, sommige vereisen een andere verklaring. Voordat wij deze trachten te geven, willen we echter eerst nagaan, hoe het staat in 't Nndl. en in de verwante dialekten.

Over de hoogst zeldzame uitbreiding van *hebben* tot de optatief in de

afhankelike vraag zie men § 299. Hoe kenschetsend *hadde* was voor de irrealis, leert men uit de volgende plaats in Con. Somme[2] 339, 9 vlgg.: *datmen dan veel seit: „hadden wi dit ghedaen of hadden wi dat ghedaen, wi haddent ghewonnen", dat is dan veel te laet, want waer „had"* (var. *hadde* MW. 4, 1242) *mede is, daer ist spel versumet.* [1])

§ 308. Voorbeelden van *hebben* in de irrealis van mutatieve ww. uit de 16[e] eeuw zijn (alleen de participia waarvan boven geen Mndl. voorbeelden zijn gegeven, zijn hier gespatiëerd gedrukt):

dat si naelicx g h e b o r s t e n hadde van quactheden Mar. v. N. proza blz. 294; *of* (d.i. anders) *de lieden hadden gheghaen te ruryne* Everaert 22, 453, *zy ... souden ... te gronde ghegaen hebben, en haddent die ander Schepen niet te hulpe ghecomen* Linschoten 2, 156, 23, *sonder dat, alle die ander Schepen hadden die selfde ganck gegaen* ald. 172, 8, met infinitief: *je zoude hebben ghaen wecken mynen ghast also hy my bat. Duust ju een dat jet niet en verghat* Everaert 6, 335 [2]), *die geern met ons souden het Eylandt gaen besien hebben* Linschoten 2, 183, 18, *dat eer tgheloove ju hu zoude hebben verghaen, sweerels claerheyt hadde ghewordeu eer vut ghedaen* Everaert 24, 524; *ten ware myns gheuaers vutghelesen raet ..., jc hadde hem laten ... sitten ende w e c h g h e g h a e n* ald. 2, 296; *hy wist wel, hadden hy weer naer Portugael ghekeert ..., souden ghecasseert hebben geworden* Linschoten 2, 200, 21; *oorloghe quammere ende noch meer zoude hebben ghecommen, hadde ... niet* enz. Everaert 35, 229, *hadden zij dleven daer niet ghelaten, daer hadder menighe ghecommen in drucke* Tijdschr. 20, 75, 35 (midden 16[e] eeuw), *ick dacht ghij en soude nijet ghecoemen hebben* ald. 16, 56, 28 (omstr. 1572)[3]), *ende souden alsoo malcanderen vermoort hebben ..., so den Aertsbisschop niet en hadde ghecomen* enz. Linschoten 1, 14, 8, *souden .. al om den hals ghecomen hebben, haddense* enz. ald. 2, 111, 8, *haddent ... ghecomen* 2, 156, 24 (zie hierboven onder *ghegaen*), *ende meenden ... dat zy te laet ghecomen souden hebben* 2, 169, 25, *die ... souden hem te hulpe ghecomen hebben* 2, 123, 24, met supinum *sonder 'taensien ... 'tperijckel dat zy passeerden, soo wy sulcks hadden comen te verstaen* ald. 19, *sonder dat en hadde daer niet een af ghekomen* 2, 108, 30, *de generacie die van Abel zoude n a e r hebben g h e c o m m e n* (maar om bekende redenen niet gekomen is) Everaert 3, 472; *och, hadde dije borgers toe hues gebleven, soe hadmen* enz. Hist. Gen. 4, 681, 279 (a°. 1511 of later; oostelik gekleurd), *naer dat ghescepen stoet ... Menichte van Volcke hadder ghebleuen doot die noch te lyfue zyn* Everaert 7, 404, *om dat den pays ... te vaster zoude hebben ghebleuen, die daer naer ghebroken wiert* ald. 35, 223, *Aymer soude daer gebleven hebben, en had gedaen Hubrecht* Malegijs Volksb. (a°. 1556) 7, 29, *had hi ooc goet geweest, hy soude wel bi sijn vader gebleven hebben* ald. 69, 5, *welcke ... hadden hy verdacht gheweest van dit gheluck, soude wel ghebleven hebben* Linschoten 2, 116, 31, met volgende infinitief: *hadde hy ... niet blijven concubijnen daer, sijn glorie sou* enz. Houwaert, Pegas. Pl. 1, 215, 32, *och hadde*

---

[1]) De passage ontbreekt in de Engelse vertaling van DAN MICHEL en zal dus ook wel niet in 't oorspronkelik hebben gestaan.

[2]) Het in § 226 behandelde gebruik van *hebben* bij *gaan* m.d.inf. komt bij EVERAERT niet voor, vgl. *es .. ghaen legghen te riere* 1, 524, e. dgl.

[3]) Ten onrechte schrijft de uitgever dit *ghecoemen hebben* aan Westvlaamse invloed toe: de konstruktie was in alle Ndl. tongvallen in zwang.

de wint ghestadich blijven waeyen ald. 234, 1, *ic meende certeyn dat ghi achter ghebleven sout hebben* Maleg. Volksb. 65, 26, *het had voor u een salige ure geweest, had ic achter gebleven* ald. 28 vlg.; *hadden sij doe bijnnen Utert geraekt, sy souden* enz. Hist. Gen. 4, 692, 569 (zie blz. 277); *daer souden by naer een nieuw ghevecht op gheresen hebben* Linschoten 2, 204, 23; (*zy*) *mochten ghemackelijck ghenoech ontseijlt hebben: want was een van de beseijlste Schepen* ald. 6; *hoe zoude hu mueghen hebben ghesciet excellenter weerdicheyt?* Everaert 26, 348 (vgl. omgekeerd: *of hem onbequaemich beghec ter causen van dien hadde mueghen ghescieden* ald. 388); *tsal hondert duust meinschen tleuen sparen, die jn huer bloet zouden hebben versmoort* ald. 11, 387, *jc waende zoudge jnden pot versmoort hebben* 14, 274; *hoe condij geweeten u lieff ... leggende doot, ghij en hadt van ancxste an stucken gespleten* Trou m. bl. 47, 493; *of* ('alsof') *hi wten slape ontspronghen had* Maleg. Volksb. 62, 7, dgl. 66, 26; *soo ... yemant op ghestaen hadde ..., soo hadden* enz. Linschoten 2, 123, 19 vlg.; *hadic in mijne moeders lichaem ghestorven, zo en waeric* enz. V Maegd. 594, *so en soudi van mijn hant niet gestorven hebben* Maleg. Volksb. 65, 29; *die welcke ... gheerne ... overe getrocken zoude hebben, maer* enz. Despars 1, 372; *soo dat zy daer souden recht inde handen ghevallen hebben, hadde* enz. Linschoten 2, 195, 29; *twelck ... haer niet en soude misvaren* ('mislukt') *hebben, hadden ze* enz. David, Spinnec. (a°. 1596) 177; *ofse* ('alsof ze') *ons naer zoude hebben ghevloghen* Everaert 10, 287; *hadde gheworden* Everaert 24, 525 (zie blz. 277 op *verghaen*), *eenen so quaden rueck ..., datmen wel bangh ende qualick geworden soude hebben alsmender dicht by quam* Linschoten 1, 194, 11, *souden .. hebben geworden* ald. 2, 200, 22 (zie blz. 277 op *ghekeert*).

Deze bijna 50 voorbeelden, uit enkele bronnen, zouden natuurlik met gemak te vermeerderen zijn (MW. 7, 2108 staan er nog 3 van *gestorven*). Naast *hebben* is overal *zijn* min of meer in gebruik.

Niet hiertoe behoort wellicht *al offer eenen donder in de lucht hadde gebleken* v. Ghistele, Virg. Aen. *f.* 183*b*, waarin *gebleken* duratief kan zijn, zie § 149.

§ 309. Voorbeelden uit de 17ᵉ eeuw (de tot dusver niet genoemde participia gespatiëerd) zijn:

en waer hem dit leedt niet wedervaren, ghy hadt .. geborsten Vondel 5, 45, 8, *ten scheeld niet veel, of ick soud van lachen gheborsten hebben* Erasmus, Coll. Fam. 392*a* (a°. 1664); *dat kon alzo gebeurt hebben* Asselijn, Dobbelaar 392; *doe scheelden het niet veel, of hy had afgedaeld* Starter 196, 109; *had ghy* enz., *ghy had zedigher gegaen* ('si tam certus eras hinc ire, modestius isses') Vondel 4, 230, 35, *ick ... soude dadelyck aen boort gegaen hebben, maer* enz. Kernkamp, Sleut. v. d. Sont 300 (a°. 1644), *anders hadze wél na de schuit gegaan* v. Moerkerken, Kluchtsp. 490, 64 (a°. 1678), *welkom, Kouzyn, 'k zou zo na uwent hebben gegaan* ('ik had juist naar u toe willen komen') ald. 569, 122 (a°. 1687), *ach! had ik Theodoor in nood niet afgegaen, zoo had ik deze zond, en schande niet gedaen* Krul, Pap. Wereld 3, 314, *Jason moest ... tegen de vierspuwende stieren aengegaen hebben, zonder* enz. Vondel 1, 213, 15 (z. Toev.), *zoo zou myn stoutheit ... dapperder doorgegaen hebben* ald. 240, 34 (id.), *ik zou, zoo ik by u had geweest, toen zy storf, u niet ontgaan ... hebben* de Brune, Wetst. 2, 263, 14; *had hem een lam eerst uit den stal bejegent, of witte vaers ...; men hadze Godt geoffert* Vondel 8, 39, 631 (naast *nu zijtghe my bejegent* ald. 638);

met dubbel hulpww.: *en hadde hy soo haest op eenen Boom niet geklommen gehadt* Florianus, Ovid. Hersch. 249; *hadmen Heer niet ghecomen, soo sou* enz. v. MOERKERKEN t.a.p. 47, 363 (S. COSTER), *want ick sou by jou ghecomen hebben, hadd' ghy my niet ghemoet* ald. 72, 280 (a°. 1617), *hadt hy ... wat mier inde Kerck ekomen, tsou wel goedt eweest hebbe* 124, 28 (a°. 1622), *K'had aers soo niet vry ekoomen* 161, 140 (a°. 1636), *zieje wel, had jy daer nou gekomen ...* 291, 158 (a°. 1651), *'k was ook van die gedachten datje haast zoud hebben gekomen* 569, 124 (a°. 1687), met volgende infinitief of supinum: (*die*) *hadden* (opt.) *wel gesien haer opperste behagen, zoo veer het qualijck u had komen te beslagen* Starter 31, 102, *hadt hy doen eens in Fulp, in 't Raethuys komen treden, men hadt geseydt*, enz. v. MOERKERKEN 468, 63 (a°. 1665); *'t is of je door de Meisjes g e k r o o p e n had* ald. 575, 45 (a°. 1692); *ick sou haest weêr na bed e k u y e r d hebben* Starter 439, 407; *had hy mijn Goddin .. ghesien na 't leven, hy had by haer alleen ... ghebleven* ald. 127, 116, *dat zy ... veel liever had gebleven een schaduw* Vondel 6, 273, 1596, *maar had ik in men Staat gebleeren*, *'k hadje altemaal te Gaste noot* v. MOERKERKEN 355, 260 (a°. 1657), *had gy uit de kroeg gebleeven ..., in plaats van Troeven, en Verkeeren* ald. 543, 379 (a°. 1684), met volgende infinitief: *had ick blyven staen* Ogier, Seven Hoofts. 5, *geluckigh waer de jongelingk geweest, had hy ... blijven spelen* Vondel 5, 328, 21, naast elkaar: *hadde uw schoonvader blyven suffen ..., myn moeder had .. gehuwt gebleven* ald. 4, 197, 1 en 2; *maar hadden de dingen nu heel na uw' zin a f g e l o o p e n ..., wat hadt gy te hoopen?* v. MOERKERKEN 495, 260 (a°. 1678), *hadge hem a c h t e r a e n e l o o p e n, en het gelt weer uyt sen sack escheurt* ald. 437, 134 (a°. 1662), *'t scheelde niet veul of ik had schier v e r b y g e l o o p e n* 512, 148 (Asselijn, Jan Klaaz.); *hadd' ghy my niet g h e m o e t* ald. 72, 280 (zie boven op *ghecomen*); *had ick te deeg op men peert eraeckt so had 'k al den bras weer enomen* ald. 161, 141 (a°. 1636); *'t welck niet geschiedt soude hebben, had hy* enz. Visscher, Sinnep. 171*a*; *hadder niet een Enghel t o e g h e s c h o t e n ..., de steenrootze ick begoten zoude hebben met dat bloed* Vondel 2, 38, 25; *och! had sich Egmont ... gerecht, hy had ... tijdlijck met de Prins ontsprongen Spangiëns lagen* Starter 369, 197; *ick heb geen deught van hem verworven, had toen een beter doot gestorven* Vondel 8, 730, 1599; *ik zou schier v e r s t i k t hebben* v. MOERKERKEN 583, 9 (a°. 1697); *ghy moest van zelf voor mynen gloet g e z w i c h t hebben* Vondel 4, 267, 28; *had ghy beide te gelyck in dat pleit g e t r e d e n, het zou* enz. ald. 237, 27; *'k had 'et wél meugen lijen, al had hy mit 'er e t r o u w d* v. MOERKERKEN 490, 102 (a°. 1678); *had het paerd ... niet dien vloeck te voet gevallen; de stad waer ... vergaen* Vondel 3, 477, 30; *uw lemmer .., 't welck, hadde een Godin dit geleden, Atreus zoon in 't hart zou gevaren hebben* ald. 4, 173, 37 (maar bij UNGER: *zou varen*); *had d'Aertshartogin niet tusschen tween gevlogen, de Genuees waer* enz. 2, 611, 298; *je sout wel ontwaer gheworden hebben, hadde hy willen doen na mijn raed: wy souwe* enz. v. MOERKERKEN 72, 271 (a°. 1617); *wy hadden t'zamen wel dit ongeval ontweken* Vondel 1, 735, 1815.

Ook hier dus een kleine 50 voorbeelden, bijna alleen uit STARTER en VONDEL en uit v. MOERKERKEN's bloemlezing van (meest Amsterdamse) kluchtspelen. Natuurlik komt ook het vb. subst. voor, over het algemeen vaker, en ook in de indikatiefvorm *was*. Alleen in de kluchtspelen is *hebben* ver in de meerderheid, en daar zij de spreektaal, altans die van Amsterdam en omstreken, het trouwst vertegenwoordigen, zal men wel mogen aannemen dat in

die taal *hebben* in de irrealis het gewone was geworden, en dat het daaruit pas geleidelik door de onder de invloed van de schoolgrammatika staande schrijftaal werd verdreven. Ook bij v. LINSCHOTEN (z. § 308) is *hebben*-regel.

§ 310. Uit de volgende eeuw beschik ik slechts over enkele voorbeelden van *hebben*, zeker gedeelteilk doordat ik er niet opzettelik naar gezocht heb, maar waarschijnlik toch ook doordat *zijn* in dit tijdperk veld begon te winnen. Vergelijk echter: *hy zou verder gegaan hebben hadt hy* enz. v. Effen, Spect. 5, 237, 38; *beter was het geweest, wanneer den Inbraeck niet meer was te stuyten, dat het water natuerlyck wijse hadde blijven loopen* Beekman, Dijks- en Waterschapsr. 876 (a°. 1720), *anders hadt zy zo lang niet eens by u gebleven* Burgerh. 76; *moest de man ... nog van kwaad tot erger gegaan hebben?* Blank. 2, 83; *daar zou een felle stryd ontstaan hebben, ten ware* enz. Wagenaar, Vad. Hist. 1, 113; *anders zou ik je daar ... hebben aangestapt, met een Meisje als een Engeltje* Burgerh. 732; zie ook de Toevoegsels.

Uit de 19e eeuw: *och, had ik vroeger bijgedraaid!* v. Zeggelen, Dichtw. 2, 161 (naast indikatief *was .. bijgedraaid* ald. 144); *had ik hem niet zoo afgestooten, ... wij hadden ... heel veel leeds ontgaan; wij hadden met hem blijven stoomen* ald. 226; *Ferdinand had gaarne te huis gebleven* Kist, Eikenh. 1, 278, met volgende infinitief: *dien hij anders altijd zou hebben blijven wantrouwen* v. Limb. Brouwer, Rom. W. 2, 137*a*, *wij hadden met hem blijven stoomen* v. Zeggelen, Dichtw. (zie op *ontgaan*); *als we zoo al die dingen vooruit hadden kunnen zien, zouden we liever een' anderen cours opgetrokken hebben* Fokke Simonsz., B. R. 2, 47 (vgl. echter *een weg inslaan* in figuurlike zin met *hebben* § 284); *eene vrijheid, waarvoor ik hem wel gaarne in den baard gevaren had* v. Limb. Brouwer, Rom. W. 2, 187*a*; zie Toevoegsels.

§ 311. In de tegenwoordige schrijftaal is *hebben* door *zijn* verdrongen, en andere vormen dan *hij was gebleven, hij zou gebleven zijn* (in stadhuisstijl ook *hij ware gebleven*) e. dgl. herinner ik mij daaruit niet. Maar in de spreektaal is *hebben* allerminst dood, in de beschaafde omgangstaal (altans die van de provinciën Noord- en Zuid-Holland) zomin als in de tongvallen, ofschoon overal het vb. subst. ermee wedijvert.

Voorbeelden uit de hedendaagsche Nederlandse tongvallen (behalve de Nederduitse, z. § 313) zijn, naar de gewesten gerangschikt (in sommige aanhalingen is de spelling in de bron naar de schrijftaal gefatsoeneerd):

N. Holland: *mij most zoo ies beurt hewwe* ('gebeurd zijn'), *doe ik 'n jong kerel was* Sch. Weichs. 1, 319, 10 (Tessel); *had ze wat vroeger 'ekomme, dan had ze alles 'ezien* BOEKENOOGEN 300; *ik zou wel 'ebleven hebben, maar ik kon onmogelijk* ald.; *as je nog langer in die kolendamp had zitten moeten, zou je bezeeuwd hebben* 55 (maar *wat ben ik daar pas bezeeuwd* ald.);

Z. Holland: *gustere doch ik, dà we van daaeg te waueter zouwen egaaen hebben; maaer 't waaeter is te laaeg* Sch. Weichs. 1, 259, 27 (Noordwijk a. Z.), met inf.: *as ik er nou is uitgeloot was, dan hadde we goan vrije* ald. 199, 6 (IJselmonde); *as jə vroegər gəkómmə had* OPPREL, Dial. v. Oud-Beierl. 42 [1]; *as jə gəblērə had* ald.; [1]) *zoö zwaer in gedachten, dat 'n* ('hij') *ze frempel v'rbi gelaope had as de oue vrouw 'n niet angeklampt had* Sch. Weichs. 1,

---

[1]) Volgens OPPREL t.a.p. „worden de werkw. *blijvə* en *kómmə* (in 't Oudbeierlands) vaak met *hebbə* vervoegd". Andere voorbeelden dan de bovenstaande worden niet gegeven, en in verband met wat we elders vinden, zal de gevolgtrekking dat het gebruik van *hebben* tot de irrealis beperkt is, wel niet te stout zijn.

160, 41 (Overflakkee); *as de nieuwe meëster ze niet gegrepe had, had ze leëlik gevalle* ald. 164, 37, *as 'k gevalle had ..., dan had 'n d'r zeker niks an kanne doen* 183, 17 (beide ald.);

Gelderland: *estə wijnd ändərs waar gəwiest, hä al ons hooi vərbränd* v. D. WATER § 62*g*; *ha 'k 't aon al die teikes nog nie gewaor worre, dan zou de vrou van me me wel op de hugte hebbe gebroch* N. Rott. C. 25 April 1910 (Betuwe);

Limburg: *hëi dee mer dao gebleven, ze hëi den auwe genommen* Franquinet, Jonk bij Jonk 38, 6; *ich hëi mich zoe gaans allein ... bevonden, dat ich gestorven hëi van weemood* ald. 40, 8 vlg.; *haats-te iëre-n-opgestange, den woərs-te mēt mich danse gegange* O. Volkstaal 3, 156, 15 (Neeritter);

Zeeland: *„Slaep je nog nie, Tanne?" vroeg 'ie. „Neé, mer noe 'ao 'k net gae doe"*, *zeí ze* Sch. Weichs. 1, 123, 34 (Walcheren); *zukke allemensige brullen, dà' je der ievallig van zou g'coren én* ('dat je er naar van zou worden': *én* = *hebben*) ald. 86, 24 (O. Zeeuws-Vla.);

Z. Brabant: *er was een* (een soldaat nl.) *bij, die zeker wel van geen duivel zou gaan loopen hebben* de Cock en Teirlinck, Brabantsch Sagenboek 1, 60 (uit Aarschot); *de klieëmòker zá, dat em oep 't enne van de mondsjs mé saain notteke zá gekommen emme* ('zou komen') Sch. Weichs. 1, 47, 23 (Schaarbeek); [1])

Frans-Vlaanderen: *seggende, dat den duivel dae olleene d'ruit èrogte* ('geraakt') *hadde* ald. 3, 8.

De oogst is vrij schraal, maar hij levert genoeg op om te doen zien, dat uit de tongvallen de eigenaardigheid niet is verdwenen.

§ 312. Ook in de gewone dagelikse spreektaal van de beschaafden, ten minste in het midden en Zuiden van ons land (de enige waarover ik kan oordelen), is het gebruik van *hebben* naast *zijn* in de irrealis nog zeer levendig. Ongelukkig ben ik er te laat op gaan letten om veel voorbeelden te kunnen verzamelen, maar van beschaafde sprekers uit die streken heb ik onlangs de volgende gehoord: *dat had wel gebeurd, als* enz.; *anders had dat wel in orde gekomen; daar had ik nog wel overheengestapt, maar* enz.; *was dat zo ..., dan had je het wel gewaar geworden*, en mijzelf zijn volkomen vertrouwd b.v. *het had wel gegaan* (of *zou wel gegaan hebben*), *als je maar voorzichtiger was geweest; had dan niet gegaan* (*als je er geen zin in had*)! *had* (*je*) *er maar gebleven! ik had nog maar wat gebleven, als ik jou was* (*geweest*); *ik had nog graag een poosje blijven zitten; had hij gisteren gekomen, dan was alles in orde geweest; had hij dan wat eerder gekomen! had dan niet weggelopen! anders had hij er nog dieper ingeraakt; ik had toch maar kerkelik getrouwd*, terwijl verscheiden van de in de vorige paragraaf opgenoemde voorbeelden ook in de beschaafde omgangstaal gelden. Daarnaast overal *was*.

Merkwaardigerwijze zijn juist de beide typen die in 't Mndl. het meest gewoon waren (zie § 315) het taaiste gebleken, nl. 1°. *hadde hi comen, ic hadde* enz.; of *ic hadde* enz., *hadde hi comen* en 2°. *hi hadde comen*, (*en*) *hadde ic* (*niet*) enz. (of *maer* enz.); of (*en*) *hadde ic* (*niet*) enz., *hi hadde comen*. Opmerking verdient de in vorm en betekenis enigszins gewijzigde konstruktie in *had dan wat eerder gekomen!* e. dgl., welke zich in de uitlating van het pronomen personale gericht heeft naar de imperatief en ook in betekenis enige gelijkenis met deze vertoont. Hij is, gelijk men weet, voortgekomen uit een elliptiese konstruktie, en bezat in de 17e eeuw het

---

[1]) Assimilatie aan de irrealis, zie § 299 en § 322, achteraan. Het element van twijfel is hier echter verdwenen.

pronomen nog, b.v. *zieje wel, had jy daer nou gekomen* ... (nl. dat zou beter zijn geweest) boven blz. 279, *had gy uit de kroeg gebleeven* ald., *hadge hem achter aen eloopen, en het gelt weer uyt sen sack escheurt* ald. Wanneer is het pron. beginnen te verdwijnen? Waar het niet wordt uitgelaten, heeft de konstruktie een ietwat andere (zuiver optatieve) zin.

Sporen van *hebben* zijn wellicht nog te vinden bij ww. die in de een of andere mutatieve betekenis alleen in de irrealis met een hulpww. worden gebruikt. Een van die sporen is ongetwijfeld Nndl. *neen, dat had volstrekt niet aangegaan; ja, wat dat betreft, dat had nog al aangegaan.* In het NW. 1, 130, waar ze vermeld worden, heet het: „In al deze drie opvattingen (nl. 'goed gaan', 'er door kunnen', 'dragelijk zijn') is de volm. en meer dan volm. verl. tijd nagenoeg niet in gebruik. Doch zoo die eene enkele maal gebezigd wordt, gebruikt men het hulpw. *hebben*". Een verklaring wordt wijselik niet beproefd. Dat de oorsprong van deze betekenissen mutatief is, wijst het Woordenboek zelf aan door ze af te leiden uit 'beginnen te geschieden' (ald.); in 't Nhd. zegt men *das wäre angegangen* en *welches einem fremden nicht angegangen wäre* (WIELAND) PAUL, DWtb.[2] 22 en vgl. Nndl. *het is hem slecht afgegaan.* Men zou dus, ter toelichting van *hebben*, moeten inbrengen dat het gebruik van dit hulpww. is toe te schrijven aan de verandering van de mutatieve betekenis in niet-mutatieve, maar bij een samenstelling van *gaan*, dat al sinds de 15e eeuw een steeds toenemende voorkeur voor *zijn* vertoont, kan men zo iets bezwaarlik veronderstellen. M.i. mag men aannemen dat *hebben* hier aan de irrealis is toe te schrijven, en dat, zover van een wijziging van betekenis sprake is, deze het gevolg is van het uitsluitend gebruik van dat hulpww. Behalve de bovengenoemde omschrijving wordt ook gebezigd: *dat zou* (*niet*) *aangegaan hebben.*

Een ander aandenken, van negatieve aard, is bewaard in de afkeer van *zijn* die de irrealis vertoont bij de verbindingen van *durven, kunnen, mogen,* e. dgl. met een volgende mutatieve of passieve infinitief. Terwijl in de overige vormen, blijkens §§ 79 en 122, het een uiterst gewone zaak is dat het hulpww. zich naar de volgende infinitief richt, houdt de irrealis krampachtig aan *hebben* vast. Men zegt wel: *hij is niet durven, kunnen komen; we zijn moeten verhuizen, hij is niet willen gaan* (naast *heeft, hebben, heeft*) e. dgl.. maar in de irrealis nauweliks anders dan *hij had niet durven, kunnen komen; we hadden moeten verhuizen, hij had niet willen gaan,* enz., alsook *hij zou niet hebben durven komen,* enz.; evenzo irrealis *ik had uit mijn huis gekund, gemoeten; ik had meegemoeten* e. dgl., tegenover *ik ben uit mijn huis gemoeten, meegemoeten* (naast *heb*, zie § 122). Met een passieve infinitief, waar bij de indik. pres. enz. *zijn* regel schijnt te wezen, b.v. *het huis is, was verkocht moeten worden,* is in de irrealis enkel *hebben* in zwang, b.v. *het huis had verkocht moeten worden, als* enz., *had het huis verkocht moeten worden, dan zou* enz Vandaar ook dat bij *zullen,* dat alleen in de irrealis door een infinitief begeleid wordt, *zijn* onbekend is, b.v. uitsluitend: *hij had zullen komen, maar werd verhinderd.* Vgl. ook § 130, voorlaatste lid, alsmede *als ik haar was, zou ik begonnen hebben met hem wat te geven* (vgl. § 77).

§ 313. In 't Middelnederduits, en wel aan beide zijden van de Eems, treft men in de irrealis hetzelfde verschijnsel aan als in 't Mndl.: bij mutatieve verba staat *hebben* naast *zijn.* Ik beperk mij hoofdzakelik tot het geven van enkele voorbeelden met het eerste hulpww.

1°. aan gene zijde van de Eems: *hadde mannich eventúr mit mi gedíet,*

so wolde ik enz. Dodes Danz (a°. 1489) 1377 [1]); *ik hadde wol an ēn muschel gekropen!* Spil f. d. Upstand. (a°. 1464) 1866; *hedden öme de hiligen nicht hold gewesen, . . . he hedde wol bleven in dem neste* R. v. LILIENCRON, Hist. Volksl. 1, no. 101, 17 (a°. 1454—6), *dār wolde ik hebben sō lange bleven, wente dat hē hadde storven* Spil. f. d. Upstand. 1180, *mochtik hebben lenger bleven* ald. 1525; *haddestu nicht sō lūde rōpen, sō hadde mī jō wat tō lōpen* ald. 1654 [1]); *ik hadde gerne sēn hē hadde genesen* ald. 1027 (naast pres. ind. *sint genesen* 1266), *nouwe hedde he genesen* R. v. LILIENCRON t.a.p. [1]); *alsus mochte ik denne villichte hoger in state hebben geresen, men* enz. Dodes Danz 1069; *ik hadde gestorven, en hedden my de broders nicht* enz. Dial. Greg. 208 (SCH.-LÜBBEN 4, 393*a*), *hedde he gestorven* Leibn. 3, 164[a], 12 (ald.), *wente dat hē hadde storven* Spil f. d. Upstand. 1181 (zie boven); *van dusdanigen hilligen mans en darff me nicht vragen, off se in der tyt der veruolginge ock merteler mochten geworden hebben* Dial. Greg. 202[b] (SCH.-LÜBBEN 5, 674*a*); misschien ook: *Adam en hadde nicht gefallen* Br. d. Eus. 9[b] (ald. 194*a*).

2°. aan deze zijde van de Eems: *ende hadde onse lieve here dat kint niet vercuren ende gereygeert, het hadde onmogelick geweest dattet stanthactich solde hebben gebleven, soe grote dinge als hoer solden hebben geboert* Diepenveen hs. 149, 13; *daer ic bedorven solde hebn, en hadde* enz. Mndl. Bibl. 44, 69, 10[1]); *hadde hi nyet wal geweten oer moederlike lieve tot oeren kinderen, hi mochte vermoet hebben dat dese bewisinghe wt ongenade gecomen hadde* Griseldis Tijdschr. 17, 26, 7, *recht oft hoer vanden hemel gecomen hadde* Diepv. hs. 72, 12, *hadde sie geweten dat* enz., *sie en hadde hijr niet gecomen* ald. 107, 15, (*sie*) *hadde niet geerne gehad dattet cloester in lijden gecomen hadde*. 145, 18, *dan of sie allene gecomen hadden* 173, 10, *hadde men sie niet gesien, men en solde niet geweten hebben datter een mensche gecomen hadde* 253, 9, *het hadde anders onmogelijc geweest dat hij also haestelijc tot alsulker vollencomenheit solde gecomen heben* 277, 11, voorts nog *hadde . . . gecomen* 294, 14, *sie segede dat sie soe haestelijc niet over en solde gecomen hebben, en hadde* enz. 125, 5 [1]), *om dat sie daer geerne . . weder gecamen hadde* 49, 3 [1]); *als men meende dat sie daer een wijltijdes . . solde hebben gebleven* 89, 15, *een slot dat sie solde beseten hebben, hadde sie in dier werlt gebleven* 99, 9, *solde hebben gebleven* 149, 12 (zie boven op *geboert*), *dat hem geen noet en hadde geweest, hadde sie in hore heerlicheit gebleven* 152, 8, *die becare . . . hadde doe geerne by hoer gebleven* 182, 25, *soe solde wy wal by onser ierster vuricheit heben gebleven, dat ons nu veer is* 364, 24; *dicke wile was ic voer die poerte der hellen ende solde daer in ghelopen hebn, meer* enz. Mndl. Bibl. 44, 69, 5; *sie meende, hadde sie neder geseten, dat die ossen dan vluchtes an die bomen solden hebben gelopen* Diepv. 72, 24 vlg.[1]), *of* ('indien') *sie in dier nacht gestorven hadde* ald. 232, 3, *soe geerne hadde sij gestorven* 301, 3, (*sie*) *myenden dat sie gestorven hadde* 337, 4, *hadde ic doe in minen sonden gestorven, ic waer* enz. Mndl. Bibl. 44, 69, 11; *haddestu dat niet gedaen, ic hadde in alreleye sonden . . . ghevallen* ald. 64, 22 (maar *vallen* komt in 't Nnd. met *hebben* naast *zijn* voor); *waer soldy dan gevaren hebben?* Diepv. 122, 14; *als of sie weder levendich hadde geworden* ald. 15, *ofte het solde hoer suer geworden hebben* 234, 5, *anders en hadde sie hem niet geworden* 248, 18. [2])

[1]) Van deze participia heb ik in mijn Ndl. bronnen geen voorbeelden met *hebben* gevonden.

[2]) In *sie weren soe gehoersam, dat sij niet een screde weges gegaen en hadden tegen gehoersamheit* Diepenv. hs. 343, 10 zal *gegaen* wel niet-mutatief zijn.

In Diepenveen hs. en Mndl. Bibl. 44, 41 vlgg., beide late teksten (de laatste is verm. van de 15e eeuw; de eerste is afgeschreven in 1534, terwijl het oorspronkelik voor een deel niet ouder kan zijn geweest dan 1494), is *zijn* in de irrealis zeldzaam: Diepenveen hs. *gecomen weer* 166, 8, *weer* ... *gebleven* 122, 17, *weer* ... *geworde*(n) 152, 8, met de indikatiefvorm: *soe liet sie, of sie om geens warmens willen gecomen en was, mer of sie wat anders voer hadde* 75, 10 [1]); Bibl. 44 *waer* ... *versoncken* 69, 12. In Griseldis Tijdschr. 17 komen behalve het ene met *hebben* geen voorbeelden voor (het vb. subst. zelf daargelaten). Geen van deze teksten is in zijn vormen zuiver Nederduits: zoals gewoonlik staat hun taal onder invloed van de westelike schrijftaal, maar eigenaardigheden als de hier bedoelde behoren tot de fijne schakeringen die het allerlaatst overgaan, zodat men mag aannemen dat de teksten in deze met de tongval van de schrijvers overeenstemmen.

In de tegenwoordige Nederduitse tongvallen over de Eems schijnt het gebruik van *hebben* sterk te zijn verminderd. Toch vermeldt DWtb. 10. 1, 317 nog bij *blijven*: *wen se bliewen hedden* uit Westfalen en *harst du man dör bléwen* uit Mecklenburg, vgl. uit de 18e eeuw: *ji hedden gern* .. *tau Henover bleven* Nd. Jahrb. 35, 72 (Hannover a°. 1708), benevens Eemslands *dan hv mīm pǣːtkn int lǣvnt blǣvn* 'dan was mijn paardje in leven gebleven', z. SCHÖNHOFF § 213, Anm. 2. In Sch. Weichs. 2 heb ik alleen *zijn* aangetroffen.

Aan deze zijde van de Eems leeft de eigenaardigheid ook in de Nederduitse en Fries-Nederduitse streken voort, b.v. *de grond* ..., *die öergistren nog zoo glibbrig was, da'k hoast 'eplärt hadde* ('neergeslagen, gevallen was') Sch. Weichs. 1, 460, 3 (Graafschap), *now, 't zol heur ook op'brokken hebben* ald. 486, 15 (ald.), *'k hadde toch 'egoan* ('weggegaan') 512, 29 (Uddel op de Veluwe), *hadde heur moeder maor wat langer 'eleefd, dan zol alles neet zoo verkeerd 'eloopen hebben; dan zol heur vaoder neet zoo ân de draank 'ekoemen hebben* ald. 598, 20/21 (Steenwijk), *den har 't ja 'n oorlogsleven worden* de Haas-Okken, Olle Vr. 74 (Gron.). Daarnaast *wezen*.

§ 314. Of ook in 't Middel- en Opperduits een dergelijk gebruik van *hebben* voorkwam, is twijfelachtig, en is ook moeiliker na te gaan, omdat het gebruik van de hulpww. daar meer weifelt dan in 't Ndl. en Nd.

De enkele plaatsen bij PAUL uit Opperduitse schrijvers die hierbij zouden kunnen horen, kan men ook anders verklaren, b.v. *und wære er iender gewesen dâ, zwâre er hæte gekêret sâ* Ulrich, Tristan 546, 26 kan een overblijfsel van de transitieve oorsprong van *kêren* '(zijn paard, de teugel) wenden' wezen (PAUL 193 beschouwt het als imperfektief, maar verder dan nietmutatief perfektief zou ik ik in geen geval willen gaan); *ich hete dir vaste zuo geklebet* Ava (DIEMER) 263, 8 kan men met PAUL 179 uit een latere duratieve opvatting verklaren; over *heten si der entwichen, sî wærens umbeswichen* Gregorius, ed. PAUL 413 zie men § 221. Twee plaatsen met *hete geflohen* (*geflogen*) bij PAUL 192 mag men niet meetellen, daar het ww. in 't perf. ind. enz. ook wel met *hebben* wordt vervoegd.

Ook de voorbeelden uit Middelduitse schrijvers zijn allerminst zeker. Het eerste komen nog in aanmerking: *die sust nicht uz deme huse hetten gegangen* Stolle, Erfurter Chron., door PAUL 184 een „Uebergreifen" van *hebben* genoemd;

---

[1]) *was* is hier makkelik te verklaren, immers de bedoeling is 'dan deed ze alsof het niet waar was dat ze gekomen was om zich te warmen (inderdaad was ze wel daarvoor gekomen), en alsof ze iets anders voorhad'.

é Godȳn hedde weder gewant vff zô rugge ('of terug'; uitgaaf: *zo vff r.*) *gegaen* Karlmeinet 118, 61/62, maar *hedde w. gewant* kan men verklaren als boven *hæte gekéret; von der heide grüene soltestu geriten hân* Alphart 23, 4, door PAUL 187 als „entschiedene Abweichung" betiteld; voorts *der koninc gerne hete geriten unde kegin den helt gestriten* Demantin 1777, maar PAUL 186 kan gelijk hebben dat de betekenis imperfektief (altans niet-mutatief) is: *riten* = 'een aanval te paard doen in een tornooi', vgl. Mhd. en Mndl. *rennen* in dezelfde betekenis (§ 254) en andere voorbeelden van *hebben* bij PAUL t.l.a.p., bovendien was de schrijver, BERTHOLD VON HOLLE, een Nederduitser. *Hadde Lucifar in stede gebleven syn, he were noch en engel gesyn,* vs. 777 in een gedicht over de kleuren bij de *Minnedienst* Nd. Jahrb. 28, 129 vlgg., bewijst niets, daar de schrijver eveneens een Nederduitser en zijn taal niet zuiver is (z. SEELMANN ald. 128), en in *sô hæte im niht gegangen abe des besten lobes ûf erden* Konrad, Troj. 6556 (hs. D *wer*) kan men desnoods met PAUL 185 aannemen dat de betekenis van *abegân* duratief was geworden. In andere gevallen is óf ook in de irrealis *zijn* in gebruik (b.v. in de Karlmeinet omstreeks 30 maal), óf *hebben* niet tot de irrealis beperkt.

Het lijkt mij voorlopig gewaagd, zelfs in 't Middelduits het bestaan van de konstruktie aan te nemen; misschien was deze aan de grenzen van 't Nfrk. en Nd., b.v. in 't Mfrk., bekend.

Daarentegen staat het weer vast dat in 't Fries dezelfde eigenaardigheid ook voorkomt. Mijn oudste bewijsplaatsen zijn van 1701, maar het ligt voor de hand dat de konstruktie, altans in 't Westfries, veel ouder is. Voorbeelden zijn:

18e eeuw: *yne broeck doorst ick him soo blæt neat lisse, hy mocht oors smolten habbe* B. H. Bloeml. 2, 36, 49 (a°. 1701), *do waard ik so neer in so bangh, dat ick haest bezwijmd hie* ald. 39, 136 (id.);

19e eeuw: *sa slim soms dat it neat mear lije kind hie of Fryslân hie onder wetter flein* Wintergrien 26, 3; *ik hie op 'e naed gien* ('ik zou ervan doorgegaan zijn') Sch. Weichs. 3, 130, 34, *het hynder hie oppe raan gien* ('was op hol gegaan') *as in boer ... het net jerd hie'* ald. 202, 14; *'k wit naut, Sire, as er kummen hie* ('of hij gekomen zou zijn') Iduna 13, 30, 27, *hie ús heit nou by him komd ..., hy hie de man kâld makke as een froäsk* Sch. Weichs. 3, 116, 5, *den hie 't dy 'n dín eare kaem* ('dan had het jouw eer te na gekomen') B. H. Bloemlez. 3, 79, 38 (a°. 1873), *oars hie dy jongfeint net onderkomd* Sch. Weichs. 3, 135, 5, *sa hie 't útkommen* ('zo zou het afgelopen zijn') Hûsfrieun 12. 1, 46, 18; *as yn Sodom di wounderkreften dien wierne ..., op dizze dei noch scoe it yn wêzen bleaun hawwe* Sch. Weichs. 3, 196, vs. 23; *'k hie wis yet diuppre derín rekka* ('ik was er zeker nog dieper ingeraakt'), *hie naut* enz. Iduna 13, 12, 17; *det hie gau forkéard útrūn* ('dat was haast verkeerd afgelopen') ald. 20, 7 (vgl. een regel verder het bescheid: „*Hit hie gau — dus hit is den yete gúod ōfrūn*); *den hiene wy ek yet finsen nomd wirden* ('dan zouden we ook nog gevangen genomen zijn') Hûsfrieun 12. 1, 46, 17; onzeker (daar *falle* ook met *hebben* vervoegd wordt): *it skeelde net fölle of hy hie fen himsels fallen* Byekoer 1876, 33, 28.

Meer gewoon is *wezen*, b.v. *'t wier dōch ef ... sin gaest 'n my féarn wier* Iduna 13, 21, 4; *oars wie de man fen toarst forgien* Wintergrien 62, 3, *hi wier der grif up ōfgien* Iduna 13, 114, 16; *wier 'k mar by dy kruwpt!*

B. H. Bloemlez. 3, 41, 22; *'k wier ljeawer bij de Franskes bleun* Lapekoer (a°. 1822) 22; *az jo de deugd fen de ring kind hiene ..., dan soene jo naaet fen de ring schaat wezze* B. H. Bloemlez. 3, 30, 55; *der .. thocht hîede det er forûngelukka wîer* Iduna 13, 118, 26, enz. enz.

Onzeker is het voorkomen van het verschijnsel in andere Germaanse dialekten. Alleen in 't Oudengels vind ik twee plaatsen die het daar zouden kunnen doen vermoeden, nl. *hæfde đā forsīđod sunu Ecgþeowes under gynne grund .., nemne him heađo-byrne helpe gefremede* Beow. 1550, *wilniende þæt hī ǣlcum gewinne ođflogen hæfdon* (voor ouder *hæfden*) Oros. 32, 21 (tegenover *wæs þæs folces fela on ān fæsten ofþflogen* ald. 206, 13), maar *forsīđian* komt overigens niet voor, en ook andere ww. die iets dergelijks betekenen, als *gefaran*, *gegān*, *gelīđan*, worden met *hebben* verbonden (§ 44), terwijl *ođflogen hæfdon* te vergelijken is met *ođfaren hæfdon* (indik) Exod. 64. We mogen dus het Oudengels wel afschrijven.

§ 315. Nu we gezien hebben dat in 't Ndl. en Nd., en ongetwijfeld ook in 't Westfries, van de Middeleeuwen af in de irrealis het hulpww. *hebben* ook in verbinding met mutatieve participia in zwang is geweest, moeten we een verklaring beproeven, waarbij we mogen uitgaan van het Ndl., omdat daar de bronnen het mildste vloeien.

Zoals reeds vermeld is (§ 312), zijn de beide typen die er in de 13e en 14e eeuw het meeste gevonden worden van dezelfde aard als de volgende:

1. *ne hadde sijn spere niet tebroken, Pollidamas ne hadde* enz. (Maerlant), *vele meer hadden (si) gedaen, en hadde hem die dach niet ontgaen* (dez.) [1], Deze of een dergelijke vorm hebben 50 tot 60 voorbeelden uit de 13e en 14e eeuw (waaronder omstr. 20 bij Maerlant, 6 bij Stoke, 3 in Limb., 2 in Lorr. enz.) en een 40 uit de 15e.

2. *hadden si* enz., *daer hadde mee volcs in bekeert* (Maerl.), *ghi adt wel vor tswaert ontstaen, haddi* enz. (Walewein), *si hadden gheworden stridens mat, maer* enz. (Limborch), soortgelijk: *en hadde* enz., *en ware niet comen te desen dattem dapostelen ... so saen gevolget hadden* (Maerlant). Deze of een dergelijke vorm vindt men in een 40 voorbeelden uit de 13e en 14e eeuw (waarvan omstr. 8 bij Maerlant, 3 in Limb., 3 bij Stoke, 5 in Wal., 4 bij Boendale enz.) en een 70 uit de 15e.

Ook in 't Nndl. en in de andere dialekten waar het verschijnsel zich voordoet, zijn deze typen de meest gewone. Nauw verwant is het geval waarin het zinsverband paratakties is, waarbij dan in de ene hoofdzin het vb. in de indikatief kan staan, b.v. *dus bem ic hier bleven; anders addic vort ghevaren* (Wal.). Behalve door *anders* kan het verband tussen de twee voorstellingen door *ofte* worden aangeduid of het kan onaangeduid blijven Ook van deze soort treft men in de 13e en 14e eeuw (en later) enkele voorbeelden aan. Voorts kan de nazin geheel ontbreken, als in *twine hadstu .. ghevloen* (Esop., zie blz. 263[1]), *och, of ic ... ghesturven hadde!* (Marialeg), vooral later niet zeldzaam.

3. Het type dat in talrijkheid volgt op de beide genoemde, heeft deze vorm: *S. hadde gaerne weder opgestaen, maer* enz. (Maerlant) [1]) of *dat si gherne selve ghestorven hadde, hadt* enz. (Ruusbr.) of *ne hadde hi niet om dusent marc .. ghebleven* (Stoke), *som hadden si gaerne outstolen*, nl. maar zij konden niet (Maerlant). [1]) De verwantschap met type 2 valt in 't oog. Bij

[1]) Spelling veranderd.

MAERLANT heb ik er zo 3 gevonden, voorts een in Lorr. en Mor. en nog een paar. Ook later komen ze niet zelden voor.

Vermelding verdienen verder gevallen als *recht ... of hi uter helle hadde ghecomen* (Wal.), vooral later gewoon; *liever hadic ... dat ic met u hadde gevaren* (Lorr.); *waendy .. hebben ghebleven?* (Amand), *doe so waendemen wel dat hi hadde ghestorven*, en in 't biezonder ook degene waarin de irrealis van een ww. als *mogen*, *sullen*, *willen* voorkomt, b.v. *ochte al ... verberrent soude hebben* (HADEW.); *woudzi .. in hebben ghegaen* (omstr. 1339); *souden ... gecomen hebben* (Clerc) en zo heel dikwijls in de 15[e] eeuw en later; *al soudic ... hebben gebleven* (Huge v. B.), evenzo; *dis hi ne soude nit lichte af hebben oc gestaen* (Lev. Lutg.); *hi wilde .. hebben getogen* (MAERL.); *so mocht mi ghenade ghesciet hebben* (Marialeg.).

Pas in latere tijd schijnt het gebruik gewoon te worden in zinnen als 'ik was bijna gevallen', zie § 318.

§ 316. De verklaring van het verschijnsel dringt zich vanzelf aan ons op, indien we erop letten dat juist in de irrealis konstrukties als *hi hadde dorren*, *connen*, *moeten*, *mogen*, *willen* of *gedorren*, *gedorst* enz. met een infinitief (zie § 62 vlgg.) biezonder gewoon zijn. Onder de 10 voorbeelden van de konstrukties van dien aard met vormen van *dorren* die door v. HELTEN, Tijdschr. 11, 169 worden gegeven, zijn 9 irrealis, de 25 met *mogen* enz. en de ene met *moeten* (dgl. Sacr. 1267) ald. 169 vlg. zijn het alle, van de 4 met *connen* enz. ald. 170 zijn 3 irrealis, van de 14 met *willen* enz. ald. 12, en een dergelijke uitkomst levert het onderzoek van de voorbeelden in MW. onder *dorren* enz. op. Verreweg het meest gebruikt werd *mogen*, waarvan b.v. bij STOKE alleen 18 gevallen voorkomen (alle irrealis en geen van alle door v. HELTEN vermeld).

Beschouwen we de voorbeelden van *mogen* nader, dan bevinden we dat daar dezelfde typen overwegend voorkomen die we in de vorige paragraaf vooropstelden, en wel in dezelfde volgorde als daar (in de oudere teksten), b.v. behoren er bij STOKE 13 tot type 1, 4 tot type 2, en het 18[e] tot de op blz. 286 genoemde parataktiese soort, terwijl ook van v. HELTEN's voorbeelden omstreeks $^3/_5$ tot type 1 en $^1/_5$ tot type 2 moeten gerekend worden, en bij de minder talrijke met *dorren* en *willen* eveneens deze beide typen, vooral type 1, in de meerderheid zijn.

Van meer gewicht nog is de grote overeenkomst in betekenis. Het is vaak bijkans of geheel onverschillig, of er een hulpww. (in 't biezonder *mogen*) bijstaat of niet. Neem b.v de volgende plaatsen bij STOKE: in de bijzin *had* (= *hadt*) *her Niclaes moghen vromen dusent marc ...*, *hi ne hadde niet* enz. 7, 480, dgl. 9, 540. 750, *hadt moghen baten dusent marc*, *men hadt* enz. 10, 883, *hadt hem moghen comen hiertoe dat hi den neve hadde verdreven*, *so waer* enz. 9, 1348, *hadde hi moghen hebben al ... rechte vonnesse*, *het had* enz. 10, 702; in de hoofdzin: *hen hadde hem niet moghen vromen* 5, 1164, *si ne haddens niet moghen ghenieten* 9, 152, *men had se daghes niet mogen ghesien* 10, 56, *men hadt niet moghen comen over* 10, 884; — hoe weinig anders zou de betekenis zijn geweest, als er gestaan had: *hadt .. gevromet*, *hadt ghebaet*, *hadt hem comen*, enz. En inderdaad heeft de variant op de twee laatste plaatsen *hadde .. niet ghesien* en *hadde niet comen over*. Op de helft van de plaatsen bij v. HELTEN, Tijdschr. 11, 169 vlg. kan *mogen* eveneens worden gemist, wat ook geldt van *dorren* b.v. in *en leeft man engeen so coene, die hadde dorren bestaen te doene .. dese daet* Mor. 3004, dgl. Lanc. 4, 10216,

sine hadden niet u dorren bestaen Lanc. 3, 2638 (vgl. Nndl. *ik had het niet durven wagen* = *niet gewaagd*), dus in 3 van de 9 voorbeelden; van *connen* in *ic waende men niet en soude hebben gheconnen vinden man* Amand 2, 2350; tot zekere hoogte ook van *willen* in *haddic mi willen daertoe keren, ic hadt* enz. Alex. 9, 96, *had sijt u willen consenteren* MLoop 2, 495, *hadde Flandrijs gewillen pleyen mijns raets* Flandr. 3, 27, *de viant hine hadde zijn tempteeren nemmermeer willen consenteeren* OVl. Lied. e. Ged. 516, 648, en vgl. *so en haddic niet willen verliesen* ald. 305, 2106 = *so en haddic niet gherne verloren.*

Gaat men omgekeerd de voorbeelden in §§ 303 en 306 na, dan ziet men dat daar, altans bij die uit de 13e en 14e eeuw, de vervanging van het partic. door (*ge*)*mogen* (zeldzamer *willen, moeten, dorren* enz.) met de infinitief nauweliks verschil maakt in meer dan de helft van de gevallen.

Zo b.v. bij type 1: *hadden si .. langher bleven* blz. 269 = *h.s.l. moghen bliven*; *hadde u wille ghesciet* blz. 270 = *hadde u.w. moghen ghescien*; *hadt ghegaen na sinen wille* blz. 273 = *h. moghen gaen* enz.; *had mens daer op mi ghegaen* ald. = *had mens d.o.m. willen gaen*, dgl. *hadde hi helderwaerts ghegaen* ald.; *si hadde ghevallen* blz. 275 = *si hadde moeten vallen.*

Veel vaker bij type 2, b.v. *si ... hadden verbernt* blz. 267 = *s.h. moghen verbernen*; *dat mi dit niet en had ghesciet* blz. 270 = *d.m. d.n. e. h. moghen ghescien*, dgl. *Ic had verdroncken* blz. 267, *so hadde hi hertoghe gebleven* blz. 269 e.a.; *daer souden si .. gestorven hebben* blz. 270 = *d.s.s. hebben moeten sterven.* Ook daar waar de inlassing van een hulpww. rechtstreeks onmogelik is, is het begrip van de hele zin verwant met dat van de konstrukties met *mogen* enz., b.v. *anders addic vort ghevaren* blz. 271 = *ic adde moghen vort varen*; *hadden sy gemocht van scamen, sy hadden ghevloen* ald. = *si hadden willen* (of *gewilt*) *vlien, maer si van scamen des ontbaren*; *hi hadde .. bet ... gegaen siere straten* blz. 273 = *hi hadde moeten gaen siere straten.*

Bij type 3 komt voornamelik *willen* in aanmerking, b.v. *ne hadde hi niet om dusent marc .. ghebleven* blz. 269 = *willen bliven*; inzonderheid gevallen als *die .. riddere .. hadde gerne ontreden daer, maer* enz. blz. 270, waarin *hadde gerne ontreden* bijna hetzelfde betekent als *hadde* (*gerne*) *willen ontriden*, en *dis hi ne soude nit lichte af hebben oc gestaen* ald. = *d.h. ne soude af hebben willen staen.*

Een enkele keer komt *dorren* er dichter bij: *hare engheen en was so stout, die in tsyn hadde ghegaen* blz. 273 = *hadde dorren gaen*, vgl. Mor. 3004 (blz. 287), maar in andere buiten de drie typen liggende voorbeelden moet men weer aan *mogen* denken, b.v. *jeghen de vaert, dat men ouer getrocken soude hebben* blz. 271 = *dat men soude hebben moghen overtrecken*; of aan *willen*, b.v. *dat wi eer ... hadden hen gevaren jegen, dan wise* enz. ald. = *dat wi eer hadden willen hen varen jegen, dan* enz.; *hine hads achter niet ghegaen, hine hadde* enz. blz. 273 = *hine hads achter niet willen gaen*, en (*gy*) *hadt se in sulcken wille brocht ..., dat sy allen hadden ghekeert* blz. 274 = *hadden willen keren*; of aan *moeten*, b.v. *en hadde XX riddren moegen dragen en hadde in gront gevloegen* blz. 275 = *hadde .. moeten vliegen.*

Voorts vergelijke men b.v. *woudzi .. in hebben ghegaen* blz. 267 met *hadde si willen ingaen*; *hi wilde .. hebben getogen* blz. 271 met *hi hadde ..*

willen tien, so mocht mi ghenade ghesciet hebben blz. 270 met *so hadde mi moghen ghenade ghescien,* en *mochtes .. ontsprongen .. hebben* ald. met *hads moghen ontspringen* (vgl. de beide op blz. 278 aangehaalde voorbeelden van *ghescieden* uit EVERAERT). [1])

§ 317. Houden we deze sterke overeenkomst tussen de twee konstrukties in 't oog, dan bevreemdt het ons niet dat de ene, nl. die met *mogen* [2]) of *willen* (in mindere mate ook met *moeten* en *dorren*), op de andere, zonder hulpww., invloed heeft geoefend, en ik aarzel niet, het gebruik van *hebben* in de irrealis bij mutatieve ww. toe te schrijven aan de zusterkonstruktie. Altans in de eerste plaats: het is mogelik dat nog andere elementen in 't spel zijn geweest. Immers we zagen dat bij type 1, dat juist in de oudere teksten het meeste voorkomt, in het merendeel van de gevallen vervanging van *hadde* met partic. door *hadde mogen* met inf. niet aangaat. Hier zou het zeer veel gebruikte *en hadde gedaen* kunnen hebben meegewerkt. Bij *ic hadde liever gestorven* e. dgl. mag men wellicht denken aan invloed van konstrukties als (*hi*) *hadde liever ghehadt te sine .. in die wostine, dan in sulker heeren ghehadt te lerene* Amand 1, 5935 vlgg., *si hadden liever te stervene ... dan* enz. Ruusbr. 5, 265, 7, dgl. 273, 5, Huge v. Bord. Tijdschr. 17, 104, 333 vlgg., *hi hadde liever .., haddi hem ghenoemen sijn hoeft* Tijdschr. 12, 248, 131, (*sij*) *hebben geseit datse liever hadden sterven in den strijt dan van honger* Heemsk. 174, 25, *si hadde veel liever te sterven ghehad* Marialeg. 2, 174, 29, *dat ic liever te sterven hadde* ald. 167, 25. Maar bepaald nodig lijkt het mij niet, zich hierop te beroepen, daar *hebben* gemakkelik van enkele gevallen op alle kan zijn overgebracht.

Bezaten wij geschriften uit een tijd, toen het gebruik van *hebben* in de irrealis aan 't opkomen was, dan zouden misschien nauwkeuriger opgaven mogelik zijn, maar in de 13e eeuw had het zich blijkbaar al zozeer gevestigd, dat de juiste bepaling van het uitgangspunt niet doenlik schijnt. Daar ook in 't Nd. en Fries de konstruktie met *mogen* enz. (ofschoon merendeels in participiale vorm) zeer geliefd is, kan in die dialekten voor *hebben* in de irrealis dezelfde verklaring gelden als in 't Mndl., terwijl nu meteen begrijpelik wordt, waarom buiten het Ndl., Nd. en Fries gebied de eigenaardigheid niet wordt gevonden: de konstruktie die deze veroorzaakte, bestond er óf niet óf kwam er pas later in zwang.

§ 318. Toen *hebben* zich in de irrealis eenmaal had vastgezet, breidde het er zich allengs uit, d. w. z. werd meer gewoon, want van een eigenlik overschrijden van de toenmalige grenzen is geen sprake. Er is maar één schijnbare uitzondering, nl. in verband met woorden die 'bijna' betekenen.

De oude konstruktie schijnt hier die met de indikatief van het preteritum te zijn, immers in 't Ohd. komt uitsluitend deze voor, in 't Mhd. is hij regel (zie WILMANNS 3, § 114, 4), en in 't oudere Mndl. heb ik geen andere aangetroffen, b. v. *dat hijs onvroe wel na al daer worden was, en ware* enz. Lorr. 2, 3740, *dat si welna was .. gesonken* Lev. Lutg. 2, 6101, *ic wasser nalinx met al nu bleven daer int net* Huge v. Bord. Ep. Fr. 285, *dat hi wel na .. was ghevallen* Limb. 7, 763, dgl. 769, *wel na was ic ... verquolen* 6,

---

[1]) Van de konstruktie met *mochte hebben* bij een mutatief vb. heb ik geen oude voorbeelden, maar dat kan toeval zijn.

[2]) Een geval waarin eerder *connen* in aanmerking komt, is mij niet bekend, maar de grens tussen de twee verba is weifelend.

1303, *was hi na comen* Wal. 10747, *wel na hi te-borsten was* Ferg. 370, *dese zeghe was tonseghen welnaer .. ghedeghen* Stoke 2, 154, *was hi nalecs verdroncken* Doctr. 1, 527, zie ook MW. 4, 2050.

Ook later komt de indikatief dikwijls voor, b.v. *die ... bina doot gevallen was* Hs. v. 1439, *f.* 52*b*, e. dgl., maar daarnaast vertoont zich de optatief, b.v. *bi na verdrenct hadde* Clerc 112, 24, *daer die kerke mede schiere hadde verbrant* Couchi 2, 1619, *hoe ... dat bijna die Haze dair gebleven hadde* Froissart 1, 257, 17, *dat ick nae ghesmoert hadde* Proza-Rein.[2] 130, 1, *dat sij soude haest hebben ghestorven, mer* enz. Marialeg. 2, 83, 20, *had bi na gevallen* ald. 2, 73, 13, *dat hi .. bina .. ghevallen hadde* Mande Bijl. 5, 13 vlg., *ic hadde daer bijcans ghevallen!* Taf. up Dr. K. 1, *had naby doirschoten ghewerden* Breidenb. 155*v*., 16, naast omschrijvingen met *ware* (vgl. Mhd. en Nhd.).

Tegenwoordig, nu *ware* hier, gelijk overal, opnieuw door de indikatiefvorm is vervangen, is *was* het gewone, maar *had* staat ernaast, in de spreektaal.

Het gebruik van *hebben* ligt hier geheel in de lijn van type 2, vgl. de eerste plaats uit Marialeg. 2; gewoonlik is de bijzin verzwegen: 'hij had (was) haast gevallen (maar enz.)', of 'hij had (was) haast gevallen (en zou gevallen zijn, als niet enz.)'. Inderdaad is de optatief het gevolg van een versmelting: *hi was bi na gevallen* en *hi ware* of *hadde gevallen* (*en hadde* of *maer* enz.), vgl. het eerste voorbeeld *dat hijs onvroe wel na .. worden was* (nl. *ende hi hads onvroe worden*), *en ware* enz. Een eigenlike uitzondering hebben we hier dus niet.

§ 319. Volledigheidshalve vermeld ik nog enige biezonderheden die we gedeeltelik al bij de indikatief hebben aangetroffen. Evenals daar vinden we bij de optatief ten eerste dubbel gebruik van *hebben*, maar hier vroeger en vaker dan in de indikatief, dergelijk als in 't Engels (vgl. § 51). Voorbeelden zijn bij trans. vba: *si hadden vptie tijt alinge tlant gewonnen gehadt* Clerc 113, 17, *hadde die grave tvelt verloren gehadt* Froissart 1, 108, 1, *die .. gehoopt hadde dat Willem .. sine dochter genomen soude gehadt hebben tot enen wive* ald. 466, 3, *hadde yemant ... een licht ontsteken of laten schynen gehadt* 425, 15; bij mutatieve intr. vba: *hij hadde verdoelt gat* Mndl. Fragm. 518, 819, (*hij*) *en vermoede niet anders dan die zake te niete gegaen soude gehadt hebben* Froissart 1, 483, 26, vgl. ook de kontaminatie *hij en hadde anders nymmermeer wech hebben mogen comen* ald. 182, 28; bij een transitief ww. met verzwegen objekt: *utermaten ic hem bat dat wi ghehelset adde*(n) *ghehadt* Troyen var. 35208 (hs. anders). De sporen van de oude betekenis zijn bij de transitiva vaak nog duidelik, o.a. bij het eerste en derde voorbeeld.

Nndl. voorbeelden: trans. ww. *ghelijck of sy niet ... hadden ghewonnen ghehadt* v. Z. v. Nyevelt, Plut. 126*d*, *ik zou dat niet gezien gehad hebben* Corn. en Vervl. 75, *ik zou dat peerd wel gekocht gehad hebben* z. Rutten 88*b*; mutat. intr. ww. *en hadde hy soo haest op eenen Boom niet geklommen gehadt* Florianus, Ovid. Hersch. 249 (NW. 6, 225 vlg.).

§ 320. Meer dan in de indikatief komt in de optatief pt. van het passief de toevoeging van het partic. (*ge*)*worden* voor. Het oudste voorbeeld is misschien het bij Stoett § 264, opm. 2 vermelde *ons ware beter datic hir voren noit en ware worden geboren*. Uit de 15e eeuw staan mij de volgende voorbeelden ten dienste: *dat die Witte Caproenen niet opgeset geworden en hadden* Froissart 1, 69, 15, *hadde die grave tvelt verloren gehadt ende ter*

neder getogen geworden ald. 108, 2, (*sij*) *souden veel eer overvallen geworden hebben dan sij worden* 150, 22, *ghij soudt als anders van ons getroist ende gestarct geworden hebben* 152, 3, *so hadde hij dair . . . gevonden geworden* 183, 28, *dan of bij enen wairlijken here ontfaen geworden hadde* 361, 27, *wy hadden doot gheslaghen gheworden* Breidenb. 22*v*., 19, *hy had naby doirschoten ghewerden* ald. 155*v*., 16. Evenzo in de 16ᵉ eeuw *sweerels claerheyt hadde gheworden eer vut ghedaen* Everaert 24, 525, (*hy*) *souden ghecasseert hebben geworden* Linschoten 2, 200, 22.

Zoals al in § 52 is vermeld, zijn TALEN e. a. (zie Nederlandse Taal § 260) van oordeel dat nog in de hedendaagse spreektaal de toevoeging van *geworden* meer gewoon is in verbinding met *zullen* dan anders. Voor mij maakt de aanwezigheid van *zullen* geen verschil, maar uit het kortstondig onderzoek dat ik naar de zaak heb ingesteld, meen ik te mogen opmaken: 1°. dat inderdaad sommigen *geworden* in de irrealis meer gebruiken dan elders; 2°. dat dit gebruik onafhankelik is van *zullen*, immers degenen die zeggen *het paard zou gekocht zijn geworden, als* enz. of *dan zou dit voorkomen geworden zijn*, zeggen ook: *het paard was* (of *had*) *wel gekocht geworden, als* enz., *dan was* (of *had*) *dit voorkomen geworden*. De verklaring op de zo even genoemde plaats, dat b.v. in *'t paard zou gekocht zijn geworden, als de gebreken ervan niet nog in tijds waren opgemerkt geworden* het tweede *geworden* aan een gevoel voor parallelisme moet worden toegeschreven, is dan ook zeker onjuist: *geworden* is in de bijzin even oud als in de hoofdzin. Ook in 't Fries schijnt de irrealis, in de bijzin zowel als in de hoofdzin, een voorkeur te bezitten voor de inlassing van het partic., b.v. *as wier er út 'e dyk döld wirden* Sch. Weichs. 3, 139, 33, *den hiene wy ek yet finsen nomd wirden* Hûsfrieun 12. 1, 46, 17. Mocht werkelik (wat ik niet heb kunnen uitmaken) ook buiten de irrealis *geworden* veelvuldiger voorkomen in verbinding met *zullen* dan zonder dat hulpww., b.v. *hij zal zeker . . ondervraagd zijn geworden* (Nederlandse Taal t. l. a. p.), dan hebben we dat ongetwijfeld te beschouwen als een navolging van het gebruik in zinnen met de irrealis *zou*, en kunnen het laten rusten als wij de oorsprong van de voorkeur die in sommige gevallen voor de toevoeging van (*ge*)*worden* bestaat trachten op te sporen.

Daar een dergelijke voorkeur zich in die gevallen vertoont voor de inlassing van *gehad*(*t*) (ook in 't Engels, zie § 319) en *geweest* (§ 321), is het waarschijnlik dat er een onderling verband bestaat. Misschien dat de behoefte om de biezondere betekenis, die van de onvervulde voorwaarde, uit te drukken, de inlassing van de drie participia in de irrealis heeft bevorderd, m. a. w. dat de meer samengestelde zin van de irrealis de begunstiging van een meer samengestelde vorm heeft veroorzaakt.

§ 321. Ouder en in 't Mndl. meer gewoon dan de toevoeging van (*ge*)*worden* is die van *gewesen*, † *geweest* (vgl. § 53), b.v. *ne hadde Maria niet ghewesen ghepurgeert ende genesen vanden sonden van Adame* Sp. 1⁶, 30, 35, *hadden te Surs ende te Sayette die werke ghewarchtt gewest* ('factae fuissent') *die in u ghewargt syn, si hadden* enz. L. v. J. 83, 8 (naast *waren in Sodoma die werke ghewarchtt die* enz. ald. 13), *haddi alsoe becoert gheweest als hi was* Ruusbr. 3, 66, 5, *ic hadde gesijn gheraen, ende mine stat ware opgenomen, ware hi* enz. Ferg. 4012, *daer en waer niet so vele mesdaen, hadden si kerstijn gheweest ghedaen* Segh. 5204, *soe had voersien weest* (var. *geweest*) *veel te vroe* Hildeg. 15, 182, *hadden sij wael vervollicht geweest*

Froissart 1, 208, 17, *de grave .. hadde welnaer doodt ghezyn ghesleghen* ald. 3, 36, 26, *daer ic sond hebben geweest .. gepresinteert* Kerst. 1803, *de vreghe daer si gerne bericht gheweest hadde af* ald. 1811, *ghelickerwijs off sy wt een mont ende mit een pen bescreuen hadden gheweest* Breidenb. 73r., 4, *het schijnt dat sy ... so langhe niet verhenghet gheweest en soude hebben* ald. 79v., 42, *ghelicken offse ghestolen hadden gheweest* 131r., 21; dergelijk b.v. bij v. Linschoten: *hadden zy* enz., *hadden altemael ghenomen gheweest van Capiteijn Draeck* 2, 175, 9, bij Hooft: *oft hy waar daar verrast geweest van de Malkontenten* N. H. 658, bij Vondel (?): *het zou in twyffel gestaen hebben of Venus de prys ware toegeleid geweest* 4, 237, 29 (Unger 213: *waer toegeleit*).

De betekenis was drieledig, b.v. *hadde gestolen geweest* was soms = *hadde* (*ware*) *gestolen worden* = Lat. *ablatum esset*; soms stond het daartoe in dezelfde verhouding als *was gestolen* tot *wart gestolen* en beantwoordde aan Lat. *ablatum fuisset*; eindelik kon het partic. een zuiver adjektief zijn, b.v. *hi hadde geëert geweest*. In Nederland in de algemene taal heeft de konstruktie tans alleen de tweede of de laatste betekenis, in België ook de eerste, b.v. *anders zou ze misschien vermoord geweest zijn* de Cock en Teirlinck, Brabantsch Sagenboek 1, 37 (= Nhd. *sonst wäre sie vielleicht ermordet worden*). Vgl. § 53.

In 't Mndl. wordt de omschrijving ook op intransitieve vba overgeënt, b.v. *die scepe hadden ghewest verbrant* ('zouden verbrand zijn'), *mer* enz. Troyen hs. 11558, *hadden si gheweest* (varr. *wesen, ghewesen*) *daer ghegaen* Rijmb. 23266, *daer soude meerre verdriet af comen hebben ghewesen* Brab. Y. 5, 1345, *alsof hoir prince ... nu eerste te lande gecomen geweest waere* Froissart 1, 197, 6, vgl. § 53.

§ 322. Ten slotte herinner ik aan de bekende eigenaardigheid, dat het onderscheiden gebruik van de omschreven en de niet-omschreven vormen van de optatief van 't verleden in 't Mndl. en tot zekere hoogte ook in het onmiddellik volgende tijdperk anders was dan tegenwoordig, zodat dikwijls de niet-omschreven vorm werd gebezigd waar nu alleen de omschrevene in zwang is, en omgekeerd de samengestelde waar nu de enkelvoudige heerst. Iets dergelijks vindt men trouwens ook buiten de optatief van 't verleden, zie § 49.

Aan de ene kant staat, vooral in de bijzin, de niet-samengestelde vorm, b.v. *bleve hi* (= *ware* of *hadde hi bleven*), *hi hadde mesdaen* 'als hij gebleven was, had hij verkeerd gedaan', evenzo in 't Mhd. beide (in 't Ohd. alleen de niet-omschreven vorm); vgl. ook in 't biezonder *en dade*, b.v. *al trole waer oec wech ghevaeren, en daed ic alleen twaeren* Troyen hs. 32668, MW. 2, 240 en het versteende *ne ware, maer*. Gewoonlik echter hebben beide leden van de zin de omschreven vorm, zie voorbeelden § 300 vlgg.

Het omgekeerde doet zich voor 1°. in zinnen die beginnen met (*alse*) *of* e. dgl., 2°. bij *wanen, willen, heme ontsien, gedogen* e. dgl. en 3°. in zinnen die afhangen van een irrealis.

1°. Voorbeelden: *in die oghen gheleec hy wel alsof hy had ghewesen fel* Troyen hs. 6700, *in diere ghelike alse ocht hem leet hadde ghesijn* Alex. 4, 484, *ghelijc oft soe hadde gheweent* (= *weende*) ald. 7, 11, *gelijc als of si adden beseven* (= *besoeven*) Franc. 6584, *de lude dansten ende songhen — dit was te misprisene zere — al hadt ghesijn volc sonder ere* Stoke 2, 1414, *liet hi henen tot hem lopen of hi hadde ghesyn opt velt* ald. 3, 1549, *daer mocht men vrouwen zien gebaren alsof si mannen hadden ghewesen* 9, 361,

anders niet .. dan oft hi doot hadde ghewesen Wal. 8625, *alsof hij hoir God geweest hadde* Froissart 1, 199, 5, voorts b.v. Hildeg. 85, 92, MLoop 1, 1953, Couchi 1, 150, Marialeg. 2, 63, 13; 161, 5; 184, 8; *doe quamen dese twee in, of sij hadden ghecommen om messe te hoerene* ald. 241, 14, *recht of si daer aen ghewassen waren gheweest* Bienb. 8c, 12, *alleens of hy gheseit woude hebben* (= *segghen woude*) Breidenb. 79r., 19, enz. enz.; 16e eeuw: *wy hieuwender op oftmen op een aenbeelt gehouwen hadde* Linschoten 1, 210, 4. Zo nog in 't Vla.: *ze pieptegen lyk of ze vervoarst zoen geweest zyn* Sch. Weichs. 1, 12, 1 (Oudenaarden), en evenzo in 't Mhd. en Me. De voorstelling die hieraan ten grondslag ligt: 'zoals het geval zou geweest zijn, indien (*of, al*)' heeft in ons land later plaatsgemaakt voor een andere, bij welke de handeling waarmee vergeleken wordt, gelijktijdig wordt gesteld met de vergelekene. Het enkelvoudige tempus in 't Nndl. kan de voortzetting zijn van het in 't Mndl. naast het omschrevene gebruikelike, waarvan men bij Stoett § 350 en in MW. voorbeelden vinden kan.

2°. Voorbeelden van de samengestelde tijd na *wanen* e. dgl. vindt men bij Franck, Alex. blz 429 vlg. en bij Stoett § 251. Verder b.v. *want hi nie van hem becande dat hine iet wilde ebben ghehoent* Troyen var. 35279 (dgl. hs.), (*hy*) *waende se hem af hebben ghewonnen* Troyen hs. 38082, *hi ontsach hem datter jeghen Patroen soude hebben ghestaen* (= *soude staen*) Alex. 6, 1193, (*si*) *wilden dat hi af ware gheguen* Rijmb. 26492 (Hist. Schol.: ut descenderet de cruce), *Amand waende ghesien hebben* (= *sien*) *eenen man* Amand 1, 1124, dgl. 1167, *dat die keitijf ... waende hebben gheweest doot* Boerden 4, 87, *de coninc waende op den yse vast ende zeeker hebben ghereden* Stoke 3, 1553, *dat de Hollanders niet ne waenden dat siere op hadden ghewesen* ald. 5, 359, *si waende dat hi hadde geslapen* (= *sliepe*) Seven Vroed. 1535, *want sij groot begeren hadde dat dit huwelijke voirt hadde mogen gaen* (= *mochte gaen, ginge*) Froissart 1, 461, 31, *die ridder waende dat dit sijn wijf hadde gheweest* (= *ware*) Marialeg. 2, 49, 8, dgl. 186, 31, *sij meynden dat dach gheweest hadde* (= *ware*), *ende dat sij versuemt hadde* (plqmpf.) *oer ghetijden te lesen* 153, 5 (oostelik), *si waenden alle verdorven hebben gewest* 196, 11 (id.), enz. enz.; 16e eeuw: (*wy*) *meenden eerst dat wy een van de vorichste Schepen hadden gheweest* Linschoten 2, 143, 3, *meynende dat hem die ander ... gherolcht souden hebben* ald. 202, 34.

Evenzo in 't Mhd. (zie Wilmanns 3, § 89, 3 en de bij Franck t. a. p. aangehaalde bronnen) en Me. (zie Einenkel in Paul's Grundr.[2] 1, § 137 ζ, ϑ, ι, waar dergelijke Oudfranse konstrukties worden aangewezen, ten onrechte echter als bronnen van de Middelengelse). Dat bij enkele van de voorbeelden met transitieve vba de oude betekenis van de verbinding met *hebben* nog doorschemert (Wilmanns), is juist. Wel is dat evenzeer het geval in *hevet* m. partic. enz., maar het is mogelik dat de oude opvatting van b.v. *hi woudene hebben verslegen* langer standhield omdat hier voor de overgang in een temporele betekenis minder aanleiding bestond dan bij *hi heeftene verslegen*, en dan lag het eveneens voor de hand dat *hi woudene hebben verslegen* o. a. de betekenis kreeg waar Franck van spreekt, nl. dat het „den wensch, den wil des te vaster (deed) voorkomen", een schakering die voortleeft in Nndl. *wat wilde ... uw Man, nu eigenlyk gehad hebben?* Leevend 5, 321, *wat wou u gehad hebben? hoe wou u het gehad hebben?* (NW. 6, 226), Nhd. *das wollte ich gesagt haben*, en ook na het presens voorkomt, b.v. Mndl. *die ons willen hebben gescant* Grimb. 1, 3071, Nhd. *das will ich*

hiermit gesagt haben (FRANCK), vgl. het geval dat het subjekt van *willen* enz. en van het partic. verschillend is, zoals *wat wildi hebben ghedaen?* Glor. 219, waarin eveneens de wens sterk uitkomt. Maar waar het subjekt overeenstemde was dat niet de enige betekenis, immers *hebben verslegen* e. dgl. hadden ook andere funkties, en die komen te voorschijn bij de navolgingen, b.v. *wilde hebben gevochten, woude sijn* (*hebben*) *gereden* (*in tsgraven lant*) e. dgl., die soms in betekenis niet verschillen van *hadde willen vechten* enz., door welke ze later gedeeltelik vervangen zijn.

FRANCK vermoedt dat het gebruik van het plqmpf. in afhankelike zinnen is voortgesproten uit de konstrukties met de inf. perf., waarvan ik de waarschijnlikheid niet kan inzien; in al geval is het aantal mogelike kontaminaties te groot en onze literatuur te jong, om hier zeker te gaan. Een uitvoerige behandeling van deze vraagstukken ligt trouwens buiten mijn bestek.

Tegenwoordig wordt meestal óf in hoofd- én bijzin (of infinitief) de enkelvoudige vorm gebruikt (*hij dacht het te doen* = *hi waendet hebben gedaen*; *hij dacht dat het zijn vrouw was* = *hy waende dat dit sijn wijf hadde geweest*), óf alleen in de hoofdzin een omschreven vorm (*Abraham had willen offeren* = *A. ... wilde offerande hebben ghedaen* Amand 2, 2199; *hij had willen komen* = *hi woude sijn* of *hebben comen*), maar naast *ik dacht niet* of *had niet gedacht dat hij zou komen* staat nog: *ik dacht niet* enz. *dat hij gekomen was* of *had* = Mndl. *ine waende* (*niet*) *dat hi* (of *hi*(*ne*)) *ware* of *hadde comen*.

3°. Voorbeelden: *hadsi gheweten dat hi heden soude hebben ghesijn int crijt* Wal. 1923, *die hadde ghewesen letterwijs, hi mochte daer wonder hebben ghelesen* Wal. 3076, *haddi geweten dat Agulant noch hadde daer geweest* Lorr. 2, 1352, *het waer tijt dat ghi waert comen* Stoke 5, 660[39] (BC), vgl. ook *och, of ic een onredelic dier geweest hadde* (= *ware*) Marialeg. 1, 98, 14. Voor al deze gevallen van omschrijving, die aan de (al of niet aanwezige) hoofdzin hun aanzijn danken, is nu bij ons de niet-omschreven vorm gebruikelik geworden, maar in België leeft de oude konstruktie voort, b.v. *de klieëmóker zá, dat em oep 't enne van de mondsjs mé saain notteke zá gekommen emme* ('zou komen') Sch. Weichs. 1, 47, 23 (Schaarbeek, Z. Br.), *ze zá, da' se al de nuuf klieëre zá betoldsjs emme* ('zou betalen') ald. 48, 14 (id.). Dit is zelfs een uitbreiding, daar *zá* 'zeide' hier ind. pt. en geen irrealis is, maar uit *emme* 'hebben' voor *zaain* 'zijn' in de eerste zin blijkt dat het vb. in de bijzin gelijk is geworden aan een dat van een irrealis afhangt, zie blz. 281.

V. DE OMSCHRIJVINGEN MET WORDEN, KOMEN EN ANDERE WERKWOORDEN.

A. Worden.

§ 323. Over de verbinding van het partic van intransitieve ww. met *worden* in 't Ohd., Osa. en Oe. zie men § 31 vlg. In 't Mndl. is, in tegenstelling met het Mhd., die konstruktie (trouwens al in 't Ohd. zeldzaam) nog geenszins uitgestorven, en zelfs in 't Nndl. vindt men er enkele overblijfselen van. Dat alleen mutatieve participia in aanmerking komen en b.v. *hi wert* of *wart geslapen* e. dgl. niet mogelik zijn, zal na 't vorige geen betoog behoeven. De meeste hieronder volgende voorbeelden zijn ontleend aan het MW., enkele aan STOETT § 265 of aan v. SWAAY's artikel in Tijdschr. 28, 33 vlgg.

1. Pret. ind. en opt.: *alse hem bedaght* (: *mägt*) *dat scheeden worde van der vrouwen* Lev. Lutg. 3, 4574; *sijn oghen worden ghedonckert* ('caligaverunt') D. B. Gen. 27, 1, *nu wert den man verdwenen sijn goet* Esop. 34, 8; *daerna soe wert soe vergaen tusscen ons, dat wi sint vergaderden ende ic hem een kint drouch* Limb. 4, 1642; (toen) *wart hi weder tgelove gekeert* Sp. 3[3], 49, 51, *doen wart hi met alsoe groter onweerden op hem selven gekeert, dat* enz. Ruusbr. 3, 77, 13, (toen) *wort theer al tebarenteert ende ele te sinen lande ghekeert ende droeghen* enz. Stoke 10, 4 (var. *keert*, partic. of praes. histor.); *dat horen toern word becleven* Hildeg. 96, 253; *dat hi vergadt al eerdsche sake ende wert recht als een gheest becomen* Amand 1, 5765, *soe datti* (nl. de bezwijmde Echites) *becomen waert; ende doe die ridder was becomen* enz. Limb. 4, 1796; *dat gat . . . wert nu sciere toe gheloken* ('ging .. toe') Wal. 260;[1]) *soe werd genesen . . . van enen kinde* Sp. Hist. Tijdschr. 17, 212, 12; *si worden verresen alsoe saen dat* enz. Lucid. 5569; *werd noyt so coene daet van genen keyser hier voren gesciet* Velth. 5, 16, 29; *in minnen wert si* (nl. *de siele*) *ontsoncken; si scheen van vruechden doot* Profijt. Liedeb. 108, 2[3]; *hi wert te hant ontsprongهen* Pass. W. 28*a*; *ter stont wort dat onweder ghestilt* 'kwam .. tot bedaren' Marialeg. 1, 296, 21; *also varijnc als hem tgheselscip wart ontvaren* OVl. Lied. e. Ged. 320, 179;[2])

---

[1]) Voor VERDAM's verandering in *toe ghelopen* is het rijmwoord *open* m.i. geen afdoende reden, maar het kan de oorspronkelike lezing zijn (vgl. *dat strec liep toe* Rein. 1207; een gat en een strik zijn echter ongelijksoortig).

[2]) *ontvaren* kan ook als infinitief worden beschouwd, vgl. voorbeelden van *werden* met de inf. Tijdschr. 10, 233 en STOETT § 258. Weliswaar is de infinitief gewoonlik die van een duratief ww., maar er komen toch ook een paar gevallen van perfectiva voor: *worden vlieden* (Gentsche Collatie), Mhd. *wart ûf springen*, evenzo Nwvla. *hij werdt genezen* DE BO 1408. Intussen pleit bij een perfektief ww. de waarschijnlikheid voor het participium. Over de al in 't Mndl. voorkomende en in België nu zeer verbreide konstruktie van *werden* met het supinum (*te bevene waert, heeftse worden te verliesen*), zie men STOETT t.a.p., opm. en Tijdschr. 28, 36.

doe wert oppenbare gevloen dat here altemale Limb. 12, 761; *dor dese noot wart sinte Bave ghevlucht uter stat van Ghent* STOETT § 265 (MAERLANT); [1] — 16[e] eeuw: *eer Jherusalem wiert jn glorien ghereseu* Everaert 22. 347, *tot hy* (nl. Kristus) *verresen wiert* ald. 18, 492; *dat die wachters daer mede wackere ende ontsprongheu werden* Proza-Sp. (a°. 1515) 73*d*; — 17[e] eeuw: *toen zy* (de *zee*) *haren naem kreegh van de maeght, die 'er in verdroncken wert* (nl. Helle) Vondel 4, 251, 23 (UNGER 231: *die in haer verdronken leit*).

De betekenis van de omschrijving is vaak nog duidelik ingressief, zoals v. SWAAY t.a.p. 33 vlg. heeft aangewezen; bij een ww. als *ontspringen* viel *wert ontsprongen* in betekenis samen met *ontspranc*, terwijl ook bij andere ww. het gewone preteritum o.m. gebruikt werd om hetzelfde te kennen te geven. Dat er wel behoefte bestond aan een vorm die onmiskenbaar ingressieve betekenis had, blijkt uit het aanwenden van andere middelen om hetzelfde uit te drukken; maar *worden* verloor zijn geschiktheid als zodanig, doordat het in beslag werd genomen door het passivum.

Tot het laatste toe is echter het verschil tussen *wart* met een intransitief en met een passief partic. in zoverre scherp gebleven, dat in het ene geval uitsluitend perfektieve, in het andere ook duratieve participia mogelik waren. Wat v. SWAAY t.a.p. 34 zegt over de verandering die de betekenis van de konstruktie ook in 't eerste geval zou hebben ondergaan, is m.i. onjuist: nóóit had *wart* + intr. partic. duratieve zin, en *wert verguen, werd gesciet* en *wart ghevlucht* waren evenzeer perfektief, d.w.z. aoristen, als Osa. *uuarth cuman*, terwijl b.v. het passieve *wart gedragen* gewoonlik duratief was. Een zin als *die wile dat hi wart gevlucht* of *in dien dat wert verguen* of *gesciet* vindt men nergens. Het pt. *wart* op zichzelf had trouwens in geen van alle omschrijvingen een eigen 'karakter' meer: het was een even kleurloos woordje als de vormen van *hebben* en *zijn* in verbinding met participia, en het 'karakter' van de omschrijving werd door het participium bepaald.

§ 324. Enigszins anders staat de zaak, indien het partic. ook als gewoon adjektief veel in gebruik was, wat in 't biezonder geldt van vele samenstellingen met *ver-*. B.v. *verarmt* kan vrijwel hetzelfde betekenen als *arm*, en *van enen ridder die verarmt wort* kan vertaald worden met 'van een ridder die arm werd', in welk geval *wert* zijn oorspronkelike ingressieve kracht heeft behouden, of 'v.e.r. die verarmde', in welk geval de ingressieve kracht in de gehele verbinding of, wil men, voornamelik in *verarmt* zit. Zo kunnen we *hi wart verdoolt* weergeven met 'hij raakte verdwaald', d.i. 'dwalend', 'aan 't dwalen', of 'hij verdwaalde', enz. De voorbeelden liggen hier voor 't grijpen; ik geef er enkele.

Van enen ridder die verarmt wort Marialeg. 1, 22, titel, *van deen woerde wart hi verblijt* Stoke 4, 443, *so worden si verblyscht* L. v. J. 271, 3, *dat hi tevoren noit ere en wart ... verdart* Lev. v. Lutg. 2, 8267, *so wert int ende de pijnboem verdorren* Seven Vroed. 572, dgl. Clerc 160, 13, *dat hi soe verdoelt waert op die ure vore minne* Hadew. Proza 181, 23 (115, 214), *Dyanen ..., die si seggen dat wert ontraect ... in den woude* Sp. 2[7]. 20, 84, *oec ... worder vele ... versmoort int water* Stoke 3, 442 (vgl. *datter*

[1]) Ofschoon ik de plaats niet kan vinden (ook Dr. STOETT kon hem mij niet aanwijzen), durf ik op grond van het verhaal over St. Bave in de St. Amand toch wel verzekeren dat *wart gheevlucht* hier niet passief is (zoals v. SWAAY t. a. p. 35[2] als mogelik veronderstelt), maar betekent 'nam de vlucht'.

menich .. *inden sloten bleef versmort* ald. 439), *daer worden hare verstijt de hande* Franc. 10055, *hi wert vervaerut in tansichte* Aiol-fr. 4 (vgl. *vaerudeu* 'kleurden zich' Wal. 10621), enz. enz.

Ook een perfektum en plqmpf. komen een enkele keer voor: *alsoe vele* ... *alser te voeren bij uwen sundeghen levene verdoelt sijn worden van mijnder gratien* Marialeg. 2, 203, 1 (of is *verdolen* hier transitief = 'seducere'?), *ende in die selve stede van Parijs was een man die zeer rijc geweest hadde, maer hi was verarmt worden* Stoett § 264, opm. 2 (*verarmt* is hier niet passief!). Een verschil in betekenis tussen deze omschrijvingen en *verdoelt sijn, was verarmt* kan bezwaarlik hebben bestaan.

Onzeker zijn verder de volgende: *wart ontwaken, w. ontslapen, w. ontlachen, w. ontscreien.*

Het eerste b.v. in *twijf wart ontwaken* Franc. 9560, dgl. 286 (hs. *onwaken*), 8706 e.e., waarin *ontwaken* waarschijnlik oorspronkelik met het vb. niets heeft uit te staan, maar evenals *ontwake* de prepositie *ont* + *wake(n)* is, met het participium *ontwaken* samengevallen, zie v. Helten, Tijdschr. 14, 111 en MW. 5, 1394 vlg. Dat men het met het partic. gelijkstelde, blijkt uit het latere, door v. Helten t.a p. 111[1] aangehaalde en ook elders voorkomende *wert ontwaect.* [1]) Vgl. voorts § 327.

Het tweede b.v. in *so wart sy ontslapen enen salighen slaep* Proza-Serv. 73, 1, waarin blijkens het inwendig objekt *ontslapen* eveneens als verbale vorm werd beschouwd, zie andere late voorbeelden bij v. Helten t. a. p. en MW. 5, 933 (*ontslapen ghewarden was*). Maar de oorsprong is anders, want de vorm met *-en* komt pas in de 15e eeuw voor (ouder *wart ontslape, ontslaep*) [2]) en is ongetwijfeld van *ontwaken* afkomstig, gelijk v. Helten aanneemt.

ontlachen vindt men Hs. Welmoet 6*d*: *so weert si seer blide ende vrolike ontlachen* (var. *ende lachende*), maar Mnd. *Augustinus wart entlachende* Sch-Lübben 1, 679*a*. Het vb. komt alleen in deze uitdrukking voor, en hetzelfde geldt van Mndl. *ontscreyen*: *hi wart sere ontscreyen* Lev. v. Elisab. 49*r*., (*si*) *worden ontscreyen* ald. 71*v*. Met een infinitief zullen we wel niet te doen hebben (zie blz. 295[2]), dus is *wart ontscreyen* vermoedelik een navolging van *w. ontlachen*; maar ook een partic. zou bevreemden, daar zulke vba niet mutatief plegen te wezen. Blijft: analogie naar *wart ontwaken.*

§ 325. Behalve de twee in de vorige paragraaf vermelde mogelikheden doet zich soms nog een derde voor, bij ww. die ook transitief werden gebruikt: *wart* + partic. kan passieve betekenis hebben. Voorbeelden zijn:

hoe menige lande ... *verbijstert worden van horen rechten heren* Clerc 74, 17 (wschl. adj. of passief), *by hem wert synt dat dinc verkeert* Troyen hs. 35159, *also wart volcomen die prophetie* L. v. J. 23, 33, *hi wert gemonteert weder* Grimb. 1, 3569 (wschl. passief), *die locht wert mit nevel berounen* Troyen hs. 33439, *dat volc* ... *wert versaghet* Lsp. 2, 36, 714, *als hi bequam ende hem wart gesacht* Floris 1103, MW. 7, 16, *dus wart there ghesceiden al* Stoke 5, 831, (vermoedelik intr. partic.), *so sy daer worden*

---

[1]) Aan een oude konstruktie *wart* + inf. valt ook niet te denken, 1°. om de bijvorm *ontwake*, 2°. omdat de inf. in zo'n geval duratief pleegt te zijn (zie blz. 295[2] en vgl. Mfrk. *wart* .. *wachen* Karlmeinet 367, 5, *wart slaeffen* ald. 328, 34).

[2]) Een paar voorbeelden van *ontslape* (in MW. zeldzaam) zijn nog: *wort si ontslape* Marialeg. 1, 23, 20; 46, 8, *wert si ontslape* 52, 18, *wort hi ontslape* 173, 5 (106, 4 = Ned. Proza 310).

verscheden Troyen hs. 4205 (evenzo), *doe wart hi verscryct* Heiligenlev. 45, 5, *soo wort dat ijs ghesmouten* Pass. W. 10*a* (en nog 3 voorbeelden MW. 7, 1362; vermoedelik intr. partic.), *hi ... wart met haerre minne ontsteken* Belg. Mus. 1, 277, 25, MW. 5, 1297. 1300, *hi ward gestelpt an al die lede* Mor. 1922, *dat sien van haren ogen wart so verwisselt, dat* enz. L. v. J. 267, 20, enz enz.; Nd. *weert sake dat de munte gelichtet worde* Pro Excol. 5, 213, 1 v.o.

Maar grenzen tusschen deze verba en sommige in de beide voorafgaande paragrafen zijn evenmin te trekken als tussen de betekenissen van de participiale vormen onderling.

In geen geval mag men met v. SWAAY t. a. p. 34 tot de omschrijving *wart* + intr. partic. rekenen *Juliaen sachse ende wert bedacht dat hi hem seinde* Sp. 2[6], 23, 50 e. dgl., waarin *bedacht* een zuiver adjektief is, zie § 57.

§ 326. 2. Presens, imperatief en infinitief. Voorbeelden van deze vormen van *worden* met een intr. partic. zijn: *ghi wert gebloeit uut Yessen geerde* ('gij bloeit op' enz.) Blisc. v. M. 1486, dgl. 1489, 1492; *dien enich erue ... an vererue wort* Stadr. v. Zwolle 153, 276; *als dat gheven sessiert, wert die vrienscap faelgiert* Vr. e. M. 3, 15, 4; *si twe werden vergadert in enen vlesche* L. v. J. S 138, 4 ('erunt duo in carne una'); *alse die gods sone gheclommen wert in den hemel, so sal hi laten sine macht in sinen XII knechten* Sydrac 14*c* (v. SWAAY); *die zenen werden ghecrompen* Barthol. 184*b*; *hoe ic werde verquolen* Hadew. Lied. 15, 101; *dan werden alle die storme gheleghen* Hadew. Meng. 17, 111; *te so hogher weelde wert hi geresen* Sp. d. Sond. 307, *daer werdse gheleit .. in demstere weghe ende verresen* Hadew. Meng. 19, 16; *hoe wert snachts hem II ghesciet?* Wap. Rog. 1763; *daer en wert geen loef ontspronghen* Hadew. Lied. 6, 30; *des derds dags sal hi werden op herstaen* L. v. J. 155, 26; *dus sal elc merken hoeghedaen alle schoenheit ghestorven werdt* Boëth. 136*b* (v. SWAAY); *dit sal die ghene ghelden diere in bevallen wort* Mieris 2, 160*b*; *alse die gods zone te hemele ghevaren wert, zullen dan lude sijn die dat volc sullen leren sine wet?* Sydrac 14*c* (v. SWAAY) [1]); — 16[e] eeuw: *als jude lucht tempeest wort gheresen* ('opkomt') Everaert 24, 126; *adieu Meest Elc, tot den moet wort ghesoncken* ('tot uw hoogmoed gaat dalen') 3, 711; *o ondancbaerheyt die aen u wort gebleken* v. Ghistele, Ovid. Sendtbr. (a°. 1559) 48*b*.

De ingressieve betekenis is bij verscheidene biezonder treffend, en perfektief zijn alle, evenals de verbindingen met het preteritum *wart* enz. Nagenoeg hetzelfde werd overigens uitgedrukt door het enkelvoudig presens met of zonder *ge-* en door andere omschrijvingen, en evenals bij het pt. leidde het

---

[1]) Ik zie geen reden om hier geheel anders te vertalen dan op de gelijksoortige plaats uit Sydrac (zie hogerop bij *gheclommen*), zoals v. SWAAY doet: 'ten hemel is geklommen' (waarom niet 'gevaren'?) tegenover 'ten hemel gaat stijgen'. Daar de varianten *gheclommen es* (*is*) en *ghevaren es* (*is*) hebben, welke op een andere voorstelling berusten (ook in 't Nndl. zijn zowel *stijgt* en *vaart* als *is gestegen* en *is gevaren* mogelik), helpen ze voor de verklaring niemendal. Vgl. blz. 20[1]. En als men zich maar niet krampachtig vastklemt aan de woorden *zullen dan lude sijn* en aan de noodzakelikheid dat de door die woorden gewekte ondersteld toestand gelijktijdig is met de hemelvaart, kan men ook op de tweede plaats vertalen 'als de Zoon Gods ten hemel gaat varen'. In al geval had de schrijver deze laatste voorstelling voor de geest. Trouwens ook v. SWAAY's 'ten hemel is geklommen' is perfektief; een durativum zou onzin opleveren.

overheersend gebruik van *worden* als hulpmiddel om het passivum te vormen tot de ondergang van de verbinding met intransitieve participia.

Enkele van de bovengenoemde voorbeelden kan men tot de volgende paragraaf rekenen, b.v. die met *vergadert* en *ghecrompen*.

§ 327. Onzekere gevallen zijn (vgl. § 324 vlg.) b.v. weer: *alle die u ghenaken selen uus ghebetert werden* Ruusbr. 4, 79, 16, *overmorgen sal mijn leven worden gehent* STOETT[1] § 399 (MAERLANT), *tensy dat ghy verwint die stat, u eer wert altemael ghekeert* Troyen hs. 12372, *dus wortet na ghekeert in ween dat sij lachende heeft ghesproken* MLoop 1, 786 (wschl. passief), *ombe dasse te bat werden versament in minnen ende in vreden* Limb. Serm. 554, 27, *so dat ... het met hem so wert ghesient, so dat* enz. Sp. 2[1], 88, 18, *soe wert hi soe onsteken met begherten* Ruusbr. 3, 40, 2, (*ic*) *warde van sinnen so versuft, dat* enz. Rein. 2, 4140, *dassir bi verdoert werden van deuotien in hen seluen ende geuremdet ende verwildert van Gode* Limb. Serm. 560, 29 vlg.

Over *dan wort Nidichede ontwaken* Praet 1968 (dgl. MW. 5, 1395), alsmede imper. *staet op, wert ontwaket* Hs. Serm. G 27*a*, (16[e] eeuw) *zij werden alle ontwaect* V Maegd. blz. 405 (toneelaanwijzing) zie men § 324.

Zeker niet hierbij behoort *ghi wert verlooren* Amand 1, 4497 (v. SWAAY), waarin † *verlo(o)ren*, gelijk zo vaak, het partic. pass. is van *verliesen* 'te gronde richten', dat geheel adjektief werd toen het vb. deze betekenis kwijtraakte. Over *verloren* in andere betekenissen zie men § 55—57.

B. Komen.

§ 328. Het appositioneel gebruikte participiale adjektief bij mutatieve intransitieve ww. had al in 't Mndl. met *comen* een innige verbintenis gesloten, zie § 61. Een groot aantal voorbeelden vindt men MW. 3, 1717 en daar deze en andere haast alle hierboven bij de afzonderlike verba zijn opgegeven, kan ik nu grotendeels volstaan met een opsomming van de participia die ik in 't Nndl. op deze manier gebezigd heb gevonden. Het zijn: *gebiset, doregebraect, gedoolt, gedragen, gedrongen, dore-, herangedreven, in-, verdreven, gedwerst, gegaen* (*gegangen*), *af-, achter-, voor bi-, in-, jegen-, toe-, vort-, gegroeyt, gejaecht, toe-, gekeert, weder-, uutgecropen, verlaisiert*(?), *geleken* 'gestroomd', *gelegen, gelopen, af-, op-, toe-, uut-, gepongeert, geraect, gerant, toe-, uut-, gereden, in-, na-, op-, toe-, geronnen, toe-, toegeresen, geroeyt, geseilt, gescoten, gescreden, geseten, geslegen, an-, in-, op-, toe-, geslopen, gesmeten, toe-, gesprongen, gespuwet, uutgestolen, gestormt, gestreken, an-, binnen-, in-, toe-, gestoven, af-, geswommen, angeswipt* (*die somer comt hier angheswipt* Vrouw. e. M. 7, 29: *ghesceept*), *getogen, neder-, op-, getrect, an-, gevallen, toe-, gevaren, an-, in-, na-, neder-, omme-, op-, toe-, gevlogen, uut-, gevlowen, gevloten, in-, toe-, gevloeyt, toe-, gevolget, achter-, na-, nare-, gewaden, in-, toe-, uut-, toegewallet, gewandelt, opgewassen, anghewolven* (*angewelvet*?), *gewentelt* (*wat daer quam ghewentelt zoe* Rein. 981, dgl. Tijdschr. 17, 96, 139), *neder-* (*half tdeel van den berge ... quam neder gewentelt* Haagse Bijb. 1, 222*a*).

Natuurlik is deze lijst lang niet volledig. In de 16[e] eeuw bovendien nog b.v.: *comen ... gedreuen* Tijdschr. 12, 319, 10 (a°. 1504), *compt opgheresen* Mar. v. N. 49, *quam .. aen ghesprongheu* Tijdschr. 21, 100, 32 (a°. 1524), *compt ghesprooten* Trou m. bl. 152, 1849, *quamender veel in ghevallen* Linschoten 2, 163, 28; in de 17[e] eeuw: *quam gedobbert* Starter 300, 7, *komt .. uytgedrongen* Vondel 2, 544, 421, *zyn komen gedreeven* v. MOERKERKEN, Kluchtsp. 535, 124, *comter ... gecropen* ald. 205, 265 (vgl. Nndl. kinderrijm *dat*

komt in kindjes halsje gekropen), *quamen ghereyst* NW. 3, 2366, 7 v. o., *komt* ... *gereezen* v. MOERKERKEN 271, 184, *comt neergesegen* Tijdschr. 11, 108, 7 (a°. 1686), *gestegen komt* Vondel 1, 355, 243, e. dgl., *quam* .. *vooruytgestooten* ald. 687, 228, *comt getreden*, *aen-* dikwijls, *quam* ... *evlucht* Vondel 2, 583, 8, enz. enz.

In de hedendaagse algemene taal is de zegswijze bijkans alleen in gebruik bij verba met *aan-* en *toe-*, en wel niet meer met 't perfektum enz. van *komen*, zie voorts § 61. Maar in 't Zuiden en in België zijn *kwam gelopen* e. dgl. nog zeer in zwang, b v. *kwamp geloopen* Sch. Weichs 1, 8, 9 (W. Vla.), *kuem* .. *gereën* ald. 28, 14 (ald.), en men vindt er tal van nieuwe formaties, b.v. *doar kumt de sapeur binnengevloekt* ald. 1, 354, 5 (N. Br.), vgl. DE BO, TEIRLINCK en TUERLINCKX op vele ww. met *af-*.

C. Bliven, liggen, lopen, sitten, staen.

§ 329. † *bliven* (*blijven*). Over de vroeger zeer gewone verbinding van dit vb. met een passief participium, in een betekenis welke die van *worden* nadert, maar er toch aan de andere kant aanmerkelik van verschilt, zie men STOETT § 150 en de daar aangehaalde werken. Ook intransitieve participia komen dikwijls met *bliven* voor, b.v. *daer bleef* ... *menich* (*man*) *verslaghen ende verdronken* Stoke 8, 789, *oec hadde moeten verdruncken blijven Cornelijs* .. *op twater, en had* enz. Sacr. 1267, *so blyft syn dreyghen al gheent* Troyen hs. 3180, *so lettel blefer daer ontgaen* Stoke 8, 370, *altehant soe bleef die vloec an die kinderen beeleven* Pass. W. 136*d*, *van der doot ware hi ghenesen bleven* Amand 2, 2600, *alsdat Aernt* .. *sal berust ende ongemoyt bliven inden besit* enz. O. R. v. Dord. 2, 68, 87 (a°. 1434), *sodat de scoude bleef versonken* Stoke 10, 558, *datter menich* ... *bleef versmort* ald. 3, 439, *si bliven ewelic ghestorven* Ruusbr. 6, 219, 1; 17ᵉ eeuw in andere opvatting: *'t verstorven graen verrijst, 't en blijft niet wegh gescholen* Vondel 1, 301, 5, dgl. 491, 2.

De betekenis van deze verbindingen is effektief.

† *liggen* met een intr. partic. is niet ongewoon, b.v. *dat si geknilt in beden lach* Lev. Lutg. 2, 1688, *aldaer si so verquolen lach* ald. 6720, *daer die vrowe* ... *in din gepense onslapen lach* 7915, *die in haghen laghen gheslopen* Brab. Y. 2, 3760, *lach ghestort* Matthijsz. 194, 26, *op hem die daer gevallen lach* Lanc. 2, 8793; 17ᵉ eeuw: *de Wolf* ... *light hier by gheslopen* Vondel 1, 429, 5, *de Wolf, die* .. *daer lagh ontrent gheslopen* ald. 491, 5, *light* ... *gheschoten* 83, 1019, *als zy lagh gevallen nae bene'en* 737, 1876, *nu leydtse neêr gestort* Cats 1, 513*a*, later *van de* ... *Gist, dewelke op den bodem van de onderbakken legt neêrgestreeken* Handw. 16, 47, *zij lag voor het altaar geknield, dat woord ligt in zijn mond bestorven, de vijver ligt dicht-, toegevroren* e. dgl.

lopen is zeer zeldzaam: *si liep geslopen ende gecropen* STOETT § 262.

† *sitten* komt een enkele maal meer voor, b.v. *aldaer Lutgart* .. *sat so ondercomen ende mat* Lev. Lutg. 2, 7226, *oft ghi in weelden sit verweert*(?) Kerk. Cl. 179; 17ᵉ eeuw: *een rugghen Satyr* .., *die dood van koude schier zat in een hol ghescholen* Vondel 1, 533, 2, *daer d'allerhooghste zit gestegen* ald. 3, 740, 101, *die* ... *nu sit in top geklommen* 2, 678, 19, tegenwoordig *hij zat in gepeins verzonken*.

Vroeg-Nndl. *staen* bij Vondel: *de nood staet op den top en 't uiterste gesteigert* 3, 653, 99.

Opm. STOETT § 262 vermeldt ook *gaen* met een partic., met het voorbeeld *gereden gaen*; dit berust echter op een vergissing. Blijkens de eerste druk van de Syntaxis (§ 420) staat de plaats in de Melibeus, en stellig is bedoeld *so suldi gaen ghereden uwen priester te biechtene* Melib. 2051, waar *ghereden* geen partic. is, maar de inf. van *ghereden* 'aanstalten maken', gelijk het MW. 2, 1527 te recht wordt opgevat (dgl. Wal. 1964 *ghincmen .. ghereiden*). Dr. VERDAM maakt mij opmerkzaam dat de vergissing het gevolg is van een opgaaf in zijn Tekstcritiek van Mndl. Schrijvers 80, welke echter in MW. t.a.p. door de juiste verklaring is vervangen.

REGISTER.

De werkwoorden zijn over 't algemeen opgegeven in de tegenwoordige vorm; Middelnederlandse zijn kursief gedrukt. Nndl. *aa* (Mndl. *ae*), *ee*, *oo*, *uu* staan op de plaats van *a*, *e*, *o*, *u*, en *c*, *s* = *k*, *z* op die van *k* en *z*; voorts volgt *ch* op *h* en *qu* op *kv*. Composita zijn meestal niet afzonderlik opgenomen. Enkele cijfers verwijzen naar de paragrafen; Tv. gevolgd door een cijfer duidt de aanvulling van een paragraaf in de Toevoegsels aan, terwijl het bijvoegsel (Tv.) achter een cijfer te kennen geeft dat in de Toevoegsels iets naders is te vinden over het bedoelde in de paragraaf behandelde werkwoord. Bij uitzondering zijn ook Middelnederduitse verba van over de Eems in 't register opgenomen.

abandonneren 70.
ademen 113, 143.
adverteren 70.
achten 13, 50, 53, 55, 71.
-achteren, ver- 159.
akteren 70.
acquentieren 57.
-anderen, ver- 159.
antwoorden, *antwerden* 143, 145.
arbeiden 108.
aarden 5, 184.
argen 153, 154.
argeren. z. ergeren.
armen 153, 154, ver- 156, 324.
-armen, erb-, *erv-*, *ontf-*, *verb-*. z. erbarmen, ontfermen.
arren 243.
arriveren 146, 147.
aarzelen 189.
auctoriseren 55.
aventuren 57.
azen 108.

babbelen 112.
baden 108.
baggelen 143.
baggen (dial.) 143.
bakeren 70.
1 bakken (pinsere) 50, 70, 109, 114, 164, 165, 167.
2 bakken (spel) 108.
balken 112.
baren 144.
-båren. z. *gebåren*.
barsten 153, 154, 156, 157, 302, 308, 309. z. *bersten*.
bassen 112.
-basteren, ver- 159.
baten 111.
-bazen, ver- 57, 166.
bedelen 108.
beden (dial.) 108.
beiden 92, 107.
beitelen 108.
belgen (dial.) blz. 27[1], ver- 35, 57.
bellen 108, 145.
benedijen 55.
-beren, ont- 93, 107, 300.
-bergen, ver- 53.
bernen. z. branden.
bersten (deficere) 158.
-beesten, ver- 159.
beten 245, 246, 302.
beteren 70, 153, 154, 156, 327.
beunhazen 108.
1 -beuren, ge- 5, 160, 161, 303, 309, 311—313.
2 -beuren, ver- 94, 300. z. *-boren*.
beuzelen 108.
beven 113.

bibberen 113.
bidden 70, 93.
biden 93, 300.
-bieden 13, 55, 70.
biechten 108, 109.
biggen 143.
-bijsteren, ver- 268, 269, 325.
bijten 40, 70, 94, 107, 300.
bijzen 268, 328.
binden 50, 291.
bladderen 184.
blaffen 112.
blaten 112.
blauwen 183.
blazen 57, 113.
bleken 164, 165, 183.
blieven. z. -lieven.
-blijden, ver- 166, 324.
blijken 146, 149, 308, 326.
blijven 5, 6, 62—67, 160, 162, 163 (Tv.), 299, 302—304, 308—313, 329.
bliksemen 136, 271, 272.
blinken 116.
-blischen, ver- 324.
-bloden, ver- 159.
bloeden 113, 114, 167.
bloeien 56, 114, 115, 164, 165, 326.
bluffen 108.
boeleren 108.
boerden, boerten 108. z. *bohord(er)en.*
-boeren 159, 164, 165.
boeten 70.
bogen 57, 263, 264.
bohord(er)en 108. z. boerden.
bonzen 267.
boren 108.
-boren, mis- 109. z. 2 -beuren.
botsen 267.
-botten, uit- 160.
-bouden, ver- 159.
braden 167.
braken 113, 328.
branden 164, 165, 167, 302, 303, 311.
breden 154.
breken 54, 56, 67, 113 (dial.), 153, 154, 156—158, 245, 246, 302, 303, 313.
briesen 112.
briselen 153, 154.
broeden 70.
brokkelen 184.
brommen 112, 114.
bruien 273, 274.
-bruiken, ge-, *bruken* 95.
-bruinen, op- 159.
bruisen, bruizen 112, 266.
brullen 112.
buigen 56, 263.
buitelen 258, 259.
bukken 263, 264.
bulken 112.
bungelen 117.

cess(er)en 146, 147.

dagedingen, dadigen 108.
dagen 117, 155, 156, 300, 323.
daken 146, 147.
dalen 5, 189, 302, 309.
dampen 116, 164, 165.
danken 108.
dansen 258, 259.
daren. z. deren.
-daren 160, 324.
dartelen 258, 259.
dauwen 136, 271, 272.
daveren 266.
decideren 60.
deinen 258².
deinzen, *deisen* 218, 303.
-dekken 50.
delven 108.
-demen, be- 160.
denken 5, 40, 50, 57, 62—66, 95, 108, 140, 325.
deren 111.
derven 95, 107.
-derven 160, 302, 303, 313, 324.
deugen 118.
dienen 51, 62, 70, 96, 108, 111, 114.
-diepen, ver- 57.
-dierliken, ver- 159.
dijen 185, 302, 313 (Mnd.).
dijnen. z. deinen.
-dikken, aan- 159.
dingen 108, 109.
disputeren 108.
dobbelen 108, 114.
dobbeleren 303.
dobberen 135, 258, 259, 328.
doelen 108.
-doemen, op- 160.
doen 40, 50, 55, 57, 60, 62—66, 71, 110.
dood (adj.) 8, 56, blz. 36¹.
-doffen, ver- 159.
dogen (pati) 70.
dooien 136, 271, 272.
-dokken, op- 70.
dolen 268, 269, 303, 324, 328.
dommelen 113, 164, 165.
dompelen (dial.) 268.

donderen 136, 269, 272.
-*donen*, *ver*- 145.
-*donkelen*, *ver*- 159.
donkeren 159, 323.
-*doren*, *ver*- 166, 327.
dorren. z. durven.
dorren (arescere) 154, 159.
dorsten 113, 137, 164, 165.
-doven, ver- 166.
dragen 50, 71, 114, 273, 277, 278, 300, 306, 328, blz. 6[1].
draaien 273, 279, 310.
dralen 117.
draven 209.
drenken 273, 274, 303.
drentelen 258, 259.
dreunen 112.
dribbelen, *drubbelen* 243.
-driegen, be- 57.
-drieten, ver- 137, 140.
drijven 60, 245, 248, 328.
dringen 245, 248, 306, 328.
drinken 8, 56, 72, 164, 165, 302, 303, 323, 329.
drinten 153, 154, 156.
-*droeren*, *ver*- 166.
drogen 164, 165, 183.
dromen 113, 138, 305.
druipen 211.
-drummen, af- (dial.) 269.
drupp(el)en 211.
-dubbelen, ver- 159.
duchten 58.
duikelen 258, 259.
duiken 258, 259.
-duisteren, ver- 159.
dunken 137, 140.
dunnen 153, 154, 159.
duren 117, 121.
durven 62—66, 118, 122, 142, 300, 312, 316, 317.
dutten 57, 113, 164, 165.
dwalen 268, 269.
dwaen 72.
dwarrelen 258, 259.
-dwazen, ver- 166.
dwellen 117.
dwepen 118.
dwersen 273, 276, 328.
-dwijnen, ver-, *ontdwinen* 188, 323.
-dwingen, be- 50.

ebben 136, 271, 272.
effenen 153, 154.
-eelten, ver- 159.
eindigen 153, 154.
eisen. z. ijzen.
enden 76, 153, 154, 302, 327, 329.
-enigen, ver- 273, 276.
erbarmen, *verbermen* 91.
eren 55.
ergen. z. *argen*.
ergeren 153, 154, 156.
erren, *erreren* (errare) 268, 269.
-*erren*(*en*), *ver*- (irasci) 159.
errarmen. z. erbarmen.
erven 70, 273, 279, 326.
eten 56, 72. z. vreten.
etteren 113, 184.

failleren 268, 270, 326.
falen 270.
feilen 270.
fietsen 243.
fladderen 135, 258, 260.
flakkeren 135, 268.
-flauwen, ver- 159.
flemen 108.
-flensen, ver- 159.
-fleuren, op- 160.
flikflooien 108.
flikkeren 135, 268.
fluisteren 112.
fluiten 112, 266.
fniezen 113.
fonkelen 116.
foretteren 108.
-frissen, op- 159.

gaderen 57, 273, 280, 326.
gaggelen 112.
galen 118.
galopperen 209.
gaan, *gangen* 3, 5, 40, 55, 62—67, 222—236, 297, 299, 302, 303, 305, 306, 308, 309 (Tv.), 310 (Tv.), 311—313, 323, 328, 329 (en opm.).
gapen 113, 143.
gebâren 300.
gekscheren 108.
gelden 72, 96.
-geren, be- 62—66, 96, 107.
-geten, ver- 6, 56, 62—66, 97—100, 107.
geuren 116.
geeuwen 113.
geven 57 (Tv.), 67 (Tv.), 70.
gien 101.
gieren 266.
gillen 112.
-ginnen 62—66, 73—77, 90, 312.

gissen 108.
gisten 188 (Tv.).
glanzen 116.
glibberen 194.
glijden 194.
glimmen 116, 164, 165.
glinsteren 116.
glippen 244.
glipperen 194.
glissen 194.
gloeien 56, 116, 164, 165.
-gloren, ont- 164, 165.
gluren 108.
gnorren 112. z. knorren.
goochelen 108.
-gooien, mis- 109.
golven, *gelven* 135, 258, 260.
gonzen 266.
gorden 50.
-gram(m)en, ver- 159, 166.
graven 40.
grazen 108.
-gremmen, ver- 166.
grienen, grijnen 108.
grijpen 50, 109.
grimmen 112, 118.
grisen 137.
groeien 56, 186, 328.
groenen 115.
groeten 70.
grommen 112.
groten 137, 153, 154, 156.
-groren 160.
gruw(el)en 113, 137.
gunnen 103, 300.

hagelen 136, 271, 272.
-hagen 138, 139, 300.
haaien 101.
haken 101.
hakkelen 70.
hakken 70.
-halen, ver- 86.
halmen 101.
hameren 108.
handelen 78.
hangen 70, 117, 119.
hantslagen 108.
haperen 117.
harden 78, 153, 154, 156.
haren 136.
-haren, ver- 164.
haspelen 108.
haasten 244.
haten 50.
havenen 78, 90.
hebben *passim.*
heffen 57, 78, 273, 274, 302.
-heiselen, uit- (dial.) 269.
helden. z. hellen.
-helderen 159.
helen 153, 154.
hellen (inclinari) 263, 264.
hellen (sonare) 112.
helpen, *hulpen* 62—66, 111.
hengen (ge-) 102, 107.
herbergen 121.
-hermen, ge- 117.
heersen 108.
heten 55, 62—66, 118.
heugen (ge-), ver- 137, 166.
hijgen 113.
hijliken. z. huweliken.
hink(el)en 258, 260.
hinkepinken 260.
hinniken 112.
hipp(el)en 258, 260.
-hitten, ver- 57.
-hoeden, be- 57.
hoepelen 243, 269.
hoesten 113, 114.
hoeven (be-) 62—66, 137.
hogen 153, 154, 156.
hokken 117, 119.
-hollandsen, ver- 159.
hollen 243.
homp(el)en 258, 260.
hongeren 113, 137, 164, 165, 303.
hopen 56, 118, 119, 164, 165.
horen 5, 7, 40, 55, 62—66 (Tv.), 108, 113, 118, 119, 145.
-hoorzamen, ge- 108.
houden 67, 78, 90.
houwen 70.
-horaerden, ver- 57, 159.
-hubbelen, ont- 258, 260.
huichelen 108.
huiken 168.
huilen 112.
huiveren 113.
huizen 117.
hukken 168.
hunkeren 118.
hupp(el)en 258, 260.
hurken 168.
huweliken 146, 147.
huwen 146—148.

1 ijlen (festinare) 244.
2 ijlen (delirare) 113.

ijveren 108.
ijzelen 136, 272.
ijzen 113.
imagineren 70.

jagen 70, 245, 249, 328.
jakkeren 245, 249.
jammeren 108, 137.
janken 112.
-jegenen, be- 160, 161, 309.
jeuken 116.
joelen 112.
-jogeden, ver- 159.
jokken 108.
jongen 143, 144, 159, 269.
-jongeren, ver- 159.
jubelen 108.
juichen 112.

kakelen 112, 114.
-kalken, ver- 159.
kallen 108.
kalven 143, 144.
kampen 108.
kantelen 258.
carmen. z. kermen.
-karren, op- 269.
kaarten 108.
castiën 79.
kegelen 108.
kempen. z. kampen.
kenen (dial.) 188.
-kennen, be- 50, 53, 55, 57.
keren 35, 57, 245, 250, 251, 302, 303, 305, 306, 308, 323, 325, 327, 328.
kermen 112.
kerven 153, 154, 156.
keuvelen 108, 114.
kiemen 188.
-kiezen, ver- 20, 50, 51, 62—66.
kijken 108, 109, 114, 143, 145.
kijven 108.
kikken 112.
kirren 112.
klagen 108.
klappen 112, 114, 266.
klapperen 112.
klappertanden 113.
-klaren, op- 159.
klateren 112.
klauteren 195.
klaveren 195.
kleppen 112.
klepperen 112.
kletsen 112.
kletteren 112.
kleumen 113.
kleven 167, 182.
klieven 153, 154, 156, 303.
-klijven, be-, *cliven* 182, 303, 307, 323, 329. z. *cliven*.
klikken 112.
klimmen 67, 194, 306, 309, 326, 329.
klingen, klinken 112.
clippertanden. z. klappertanden.
cliven (scandere) 194. z. -klijven.
klokken 112.
klonteren 184.
kloppen 112, 145.
klossen 266.
kloten 273, 276.
klotsen 267.
knallen 112, 266.
knappen 266.
-knappen, op- 159.
knarsen, knersen 112.
knetteren 112.
knielen 168, 329.
knien 168.
knikken 135, 263, 264.
knikkeren 108.
-knijpen 269.
knopen 50.
knoppen 143.
knorren 112. z. gnorren.
-koelen, af- 159.
-coenen, ver- 166.
coeren 108.
-coeveren, ver- 160, 302.
-koken 164, 165.
-kolen, ver- 159.
kolven 108.
comanscappen 108.
komen 5, 34—36, 61—66, 146, 150, 151, 299, 302, 303, 308, 309, Tv. 310, 311—313, 323, 325, 328, 329.
kompareren 146, 147.
konkurreren 108.
konverseren 108.
coren, bekoren 102.
korrelen 184.
korsten 184.
koortsen 113.
kosten 141.
couden, verkouden 57, 153, 154, 156.
kouten 108.
kozen 108.
krabbelen 258, 260.
kraaien 112, 266.
kraken 112.

krakken 266.
1 kramen (ire, venire) 239.
2 kramen (parere) 143.
kranken 153, 154, 156.
krassen 112, 269.
kreukelen 184.
kreunen 112.
kriebelen, krieuwelen 116.
krijeren 112.
crigen (ire) 242.
krijsen 112.
krijten 112.
krimpen 56, 153—156, 326.
krommen 57, 153, 154, 156.
-krossen, op- 269.
kruien 245, 252.
kruimelen 184.
kruipen 195, 303, 309, 313 (Mnd.), 328, 329.
krukken 117.
krullen 184.
kuchen 113.
kuieren 209, 309.
kuimen (dial.) 113.
kunnen 62—66, 79, 300, 312, 316, 317.
kwaken 112.
kwakkelen 117.
kwakken 267.
quedelen, kwelen 112.
kwelen (languere) 113, 164, 165, 326, 329.
1 kwellen (languere) 113.
2 kwellen (turgescere, dial.) 153, 154.
kwetteren 112.
kwijnen 113, 117, 164, 165.
kwikken 108.
kwinkeleren 112.
kwispelen, kwispelstaarten 108.

laden 9, 10, 13, 50, 55, 70.
lagen 154.
lachen 113, 114, 143, 145, 324.
laaien 268.
-laisieren, ver- 273, 276, 328.
laken 153, 154.
lallen 112.
lam(m)en 154, verlammen 159.
lammen, lammeren 143.
landen, lenden 245, 246.
langen (dial.), verlangen 118, 137.
lanterfanten 110.
laten 55, 57, 62—67, 80.
laveren 243.
legeren 50, 121.
leggen 55, 70, 80, blz. 118[1].
leiden 9, 13, 21.
leken 265, 328.
1 lekken 265.
2 lekken. z. likken.
lenden. z. landen.
lengen 153, 154, 156.
lenzen 245, 252.
leunen 117.
-leppen, ver- 159.
leren 55, 62—66, 80, 114.
lesscen 146—148.
letten 81.
leven 40, 59, 113, 114, 164, 165, 300.
lezen 70.
liegen 40, 108, 300.
liën 81.
lieven 10, 12.
-lieven, b(e)-, ge- 62—66, 137.
-liezen, ver- 55—57, 327.
liggen 40, 50, 54, 56, 57, 62—66, 117, 168—172, 326, 328, 329.
lichten (levari) 153, 154, 325.
lichten (lucere) 116, 136, 164, 165.
1 lijden (transire) 237, 238, 299, 302, 305, 306.
2 lijden (pati) 70.
-lijden, be-. z. *liën*.
lijken (ge-) 118, 121, 140.
lijkenen 118.
likken 70.
-lingen, ge- 160.
-liven. z. blijven.
loeien 112.
loeven 243.
logeren 117, 121.
loochenen 102, 300.
lonen 70, 82.
lonken 108, 109.
lopen 5, 7, 62—66, 196—199, 222, 300, 302, 303, 306, 309, 311—313, 328, 329.
loten 143, 144, 167.
loven 82.
-loven, ge- 55, 82, 118.
luiden 112, 266.
luieren 110 (Tv.).
luiken 146—148, 323. z. ontpluiken.
luisteren 108.
lukken (ge-), mis- 5, 160, 161, 302.
lusten 137.
luwen 153, 154.

mageren 153, 154 (Tv.), 156.
maken 70.
manen 70.

mangelen (deficere) 158.
mankeren 158.
marren 83, 300.
marsjeren 209.
mazelen 113.
menen 62—66.
mengen 57.
menichvoudigen 153, 154.
mennen 70.
meerderen 153, 154, 156.
merken 67.
merren. z. marren.
mescaveren 160.
meten 57, 70.
middagmalen 108.
miezelen 136.
mijden 102.
mikken 108.
minderen 153, 154, 156.
minnen (amare) 13, 50, 51, 53.
minnen. z. minderen.
missen 102, 139.
misten 136.
moeden (fatiscere) 154, 159.
moeden (suspicari) 102.
moeien, vermoeien 57. vgl. *moeden*.
1 moeten 62—66, 118, 122, 142, 300, 312, 316, 317.
2 moeten (ge-), ont- 160, 309.
-moffen, ver- 159.
mogen 57, 62—66, 118, 122, 142, 300, 312, 316, 317.
mokken 108.
molmen 153, 154, 156.
mompelen 112.
monteren 239, 325.
moorden 70.
morren 112.
morwen 153, 154.
muizen 108.
munten 50.
-munten, uit- 119.
muren 108.
murmelen, murmeren enz. 112.
musen (cogitare) 108.
muteren 153, 154.

naderen, naarderen 183.
-nachten 120.
naaien 108.
naken 183, 306.
narren. z. arren.
nauwen 154, benauwen 55.
nederen 153, 154.
neigen 57, 263, 264.
nemen 67, 84, 90, 103.
nest(el)en 108, 117, 121.
neuriën, neuren 112.
neuzen 108.
nevelen 136, 271.
-nezen, ge- 160, 302, 313 (Mnd.), 323, 329, blz. 122[1].
-nieten, ge- 103.
nieuwen 154, 159, benieuwen 137.
niezen 113, 114.
nijgen 56, 263, 300.
nikken 263, 264, 302.
-noegen 57, 137.
-noyen, ver-, vernoyeren (taedere) 137.
-noyeren, ver- (renuntiare) 57.
nosen 111.

oefenen 57.
offeren 70.
ogen 108, 109, 145.
-olmen, ver- 159.
onen (dial.) 143.
-ongelukken, ver- 160.
onnen, jonnen. z. gunnen.
ontfermen 91.
ontpluiken 148.
onweren 136, 271.
openbaren 85.
oordelen 108.
oorlogen 108.
ouden 153, 154, 156.
ouderen, verouderen 159.
overen 146, 147.

palen 108.
panden 85.
parlementen, parlementeren 108.
passen 108, 109, 143.
passeren 239.
peinzen 57, 108.
peisteren (dial.). z. pleisteren.
persemen 300.
persen 245, 252.
pertriseren 108.
peuzelen 108.
pinen 55, 108, 296.
pissen 113.
plakken 167.
plaren (dial.) 313.
plegen, *plien* 62—66, 104, 300.
pleisteren 85.
pleiten 108.
plichten 143.
ploegen 40, 108.
ploffen 267.

plompen 153, 154, 267.
plonzen 267.
plunderen 108.
poenten 70.
poesten (dial.) 114.
pogen 62—66, 108.
pokken 113.
polsen 108.
pompen 108.
pongieren 245, 252, 328.
poppen 108.
porren 273, 275, 299.
practiseren, prakkezeren 70.
pralen 108.
praten 112, 114.
pre(di)ken 70.
prijken 108.
proberen 62—66.
proesten 113.
proeven 62—66, 85.
profiteren 111, 118.
promoveren 273, 275.
pronken 108.
pruilen 108.
pruusten. z. proesten.
pruttelen 112.

raden 57, 108, 109, 300.
raken 86, 160, 161, 302, 303, 308, 309, 311, 312, 324, 328.
ramen 108.
rammelen 112, 266.
rasten. z. rusten.
ratelen 112, 266.
razen 108, 109, 114.
rebelleren 180.
regenen 114, 136, 271, 272, 306.
regeren 53.
reien 108.
reiken 111.
reizen 59, 245, 253, 303, 328.
rennen 245, 254, 328.
renoncieren 143.
reppen 86.
reren (dial.) 112.
resten. z. rusten.
reutelen 112.
rijden 5, 40, 59, 201—203 (Tv.), 299, 302, 303, 305, 306, 328.
rijmen (pruinam pluere) 136.
1 rijpen (id.) 136, 272.
2 rijpen (maturescere) 153, 154.
rijten 273, 276.
rijzen 193, 299, 302, 303, 308, 313 (Mnd.), 323, 326, 328.
riken 153, 154.
rillen 113.
rimpelen 153, 154, 156.
rimpen 154, 159.
rindelen 273, 276.
rinnen 200, 300, 302, 325, 328.
roeien 240, 328.
roeken 104.
roemen 108.
roepen 112.
roeren 86, 273, 276.
roesten 184.
rochelen 112.
roken 116.
rollen 273, 280.
rommelen 112.
rompelen 153, 154, 156.
ronselen 153, 154, 156.
rossen 243.
rosten. z. roesten.
roten, rotten 164, 165, 183, 302,
rotten (congregari) 273, 293.
rouwen 108, 139, 302.
ruien 113.
ruiken 116.
ruimen 245, 255.
ruisen 112, 266.
rukken 245, 247.
runen 108.
rusten 57, 114, 117, 119, 182, 329.

-sagen, ver- 58, 325.
schaden 111, 300.
scadigen 111.
schaken (spel) 108.
-scaken, ont- 242.
-schalen, ver- 159.
schamen 57, 137.
schampelen (dial.) 242, 302.
schap(p)eren (dial.) 242.
schaarden 153, 154.
scharrelen 258, 260.
schateren 112.
scheiden 56, 146, 152, 302, 306, 325.
schelden 87.
schelen 118, 137.
-schellen, aan- 145.
scellen (frangi) 153, 154.
schemeren 116, 136.
-schenken, be- 55.
schepen 241, 302.
-scheren, *sceren(en)*. z. gekscheren.
schermen 108.
scermutsen, schermutselen 108.
schertsen 108.

scheuren 153, 154, 156.
-schieden, *-scien* 5, 160, 299, 302, 303, 308, 309, 323, 326.
schieten 55, 56, 143, 273, 281, 305, 309, 328.
schikken 70, 137, 273, 282.
schijnen 114, 116, 149, 164—166.
schijten 113.
schilferen 184.
-schillen, ver- 118.
schimmelen 184.
schitteren 116.
scholen 268.
schorten 137.
schreien 112, 114, 324.
schreeuwen 112, 114.
schrijden 50, 208, 328.
schrijven 40, 70.
schrikken 258, 260, 325.
scrimpen 154, 159.
-scrinden 159.
schromen 118.
schrompelen 153, 154, 156.
schuilen 245, 256, 329.
schuiven 273, 282.
sidderen 113.
sijpelen 211. z. zijpen.
sissen 112.
sjilpen 112.
sjouwen 268.
slagen 146, 147.
slachten 118, 300.
slaan 50, 145, 273, 283, 284 (Tv.), 285, 299, 306, 328.
slapen 5, 57, 113, 114, 164, 165, 300, 324, 329.
slappen 153, 154, 156.
slaven 108.
-slensen, ver- 159.
slenteren, slenderen 243.
-slibben, aan- 159.
slibberen 194.
slieren 243.
slijpen 154, 159.
slijten 273, 275.
slingeren 258, 261.
slinken 153, 154, 156.
slippen 244.
slipperen 244.
slissen 60, 273, 275.
sloffen 243.
sluiken 210.
sluimeren 113, 164, 165.
sluipen 210, 328, 329.
sluiten 60, 273, 276.
smachten 113, 164, 165.
smaken 87, 116.
smakken 112, 267.
smalen 70, 153, 154.
smarten 116.
smeken 108.
smelten 113, 153, 154, 156, 325.
smeulen 117.
smijten 67, 273, 286, 328.
smoren 146—148, 302, 303, 308, 324, 329.
smullen 108.
snakken, snaken 113.
snappen 112, 266.
snauwen 108.
snellen 244.
sneuvelen 214.
sneeuwen, *snuwen* 136, 271, 272.
sneven 214, 305.
snijden 70, 269.
snikken 113.
snorken, snurken 112.
snorren 112, 266.
snuffelen 108.
-snuiven, aan- 266.
snuwen. z. sneeuwen.
sollen 273, 293.
spacieren, spanceren 209.
spaken 159.
-spanen, **ont-* 160.
spannen 10, 50, 273, 293.
sparen 87.
spartelen 114, 135, 258, 261.
spatten 265.
spelen 72, 108.
speuren 108.
spijten 137.
spinnen 108.
spitten 108.
splijten 153, 154, 156, 302, 308.
splinteren 184.
spoeden 244.
spoelen 273, 286.
spoken 137.
sporen 243.
spotten 108.
spouwen 153, 154.
spreiden 273, 275.
spreken 60, 112.
springen 3, 5, 258, 261, 299, 302, 303, 306, 308, 309, 323, 326, 328.
spruiten 188, 302, 303, 328.
spuiten 265.
spuwen, spugen 113, 273, 276, 328.
stamelen, stameren 113.

stampen 108.
staan, *standen* 56, 62—67, 117, 177—181 (Tv.), 299, 300, 302, 303, 305, 308, 310, 311, 326, 329.
stappen 209, 310, 312.
staren 108.
starogen 108.
steigeren 258, 261, 329.
steken 117, 245, 256, 273, 286, 303, 325, 327.
stelen 70, 242 (Tv.), 303, 328.
-stellen, ont- 55.
stelpen 273, 275, 325.
stemmen 108, 109.
-stenen, ver- 159.
sterken 153, 154, 156.
sterven 5, 67, 146, 147 (Tv.), 148, 302, 303, 307, 308, 309, 311, 313, 326, 329.
steunen, stenen 112.
stevenen 244.
-stiden, ver- 324.
stijgen 193, 328, 329.
stijven 153, 154, 156.
stikken 146, 147, 309.
stillen 153, 154, 156, 323.
stoeien 108.
stoken 70.
stollen 153, 154.
stomen 116, 268.
stommelen 112, 266.
-stommen, ver- 159.
-stompen, ver- 159.
stoppen 6, 144, 293.
stormen 114, 136, 271, 272, 328.
storten 273, 275, 329.
stoten 273, 286, 306, 328.
stotteren 113..
stralen 116.
stranden 146, 147.
strekken 60, 111 (Tv.).
stremmen 273, 275.
streven 243.
strijden 108, 109, 269.
strijken 245, 257, 328, 329.
stromen 211.
strompelen 258, 260.
struikelen 214.
studeren 59, 108, 114.
stuiptrekken 135.
stuiten 273, 286.
stuiven 258, 262 (Tv.), 328.
stupen 263, 264.
sturen 70.
suffen 117, 164, 165, 327.
suizen 112.
sukkelen 268 (Tv.).
sullen 243.

talen 60, 70, 108, 118.
talmen 117.
-tamen, be- 137.
tanen 153, 154.
tasten 70, 109.
-tekenen, aan- 294.
tellen 86.
-temen, ge- 137.
teren 117, 164, 165.
tien. z. -tijen, tijgen.
-tiën, ver- 105, 107.
tieren 108, 109, 115.
-tijen, be- 288.
tijgen 273, 287, 288, 302, 303, 306, 328.
tikken 112.
tippelen 258.
tobben 108.
toeten, toeteren 112.
toeven 88.
toffelen 243.
tonen 88.
tornen 273, Tv. 288.
-tornen, op- 273, 276.
toornen 118, 137, 153, 154, 156.
tornieren, tornooien 108.
toveren 108.
tragen 154.
trachten 62—66, 70.
trammen. z. tremmen.
trappelen 108.
trappen 258, 262.
treden 273, 289, 290, 305, 309, 328.
tregen 137.
trekken 86, 273, 291, 292, 303, 308, 310, 328.
tremmen, trammen 243.
treuren 118.
treuzelen 108.
trillen 113.
trippelen 258, 262.
troosten 57.
trouwen 273, 294, 309, 312.
tsjilpen. z. sjilpen.
tsollen. z. sollen.
-tuigen, ge- 70.
tuimelen, *tumen* 258 (Tv.).
turen 108.
twisten 108.
twijfelen 118, 137.

-useren, mis- 109.

vaken 137, 300.
vallen 190 (Tv.), 191 (Tv.), 192, 302, 303, 305, 306, 308, 309, 311, 313, 326, 328, 329.
-*vaelwen, ver-* 159.
vanden 106.
vangen, *vaen* 50, 53, 88, 90.
varen 41, 59, 62—66, 204—206, 300, 302, 303, 305, 306, 308—310, 313, 323, 326, 328.
-våren, ver- 58.
-*vaerwen* 160, 324.
vasten 110, 114.
vechten 108, 109, 164, 165.
veinzen 57.
-velen, ver- 137.
-vellen, ver- 160.
-vengen, ont-, *ontfenken* 160, 273, 275.
verren 154, 159.
viggen 143.
vinden 59, 62—66.
vissen 108.
vlammen 135, 268.
vlassen 118.
vlieden 219, 299, 300, 302, 303, 323, 328.
vliegen 213, 300, 305, 306, 308, 309, 328.
vlieten 211, 328.
vloeien 212, 271, 328.
vloeken 108, 112, 328.
vloten, vlotten 243.
vluchten 219, 307, 323, 328.
voelen 62—66, blz. 242[1].
volgen 215—217, 305, 306, 328.
vonken 116, 164, 165.
vorderen 273, 295.
vragen 89, 114.
vre(e)mden, vervreemden 153, 154, 156, 327.
vreten 72. z. eten.
vrezen 58.
vriezen 136, 167, 271, 272, 302, 329.
vroliken 108.
vromen 111.
-*vruchten, be-* 58.
-vuilen, ver- 159.

waden 208, 328.
-wagen, ge- 106, 300.
waggelen 135, 258, 262.
wachten 50, 57, 106, 117.
waaien 136, 167, 271, 272, 300.
waken 5, 113, 164, 165, 302, 324, 327.
-wakkeren, aan- 159.
walgen 137.
wallen 207, 328.
walloppen, wal(l)opperen. z. galopperen.
walmen 116.
wandelen, wanderen 59, 207, 328.
wanen 57, 62—66, 106.
wankelen 135, 258, 262.
waerden 106.
waren 269.
-warmen, ver- 159.
wasemen 116.
wassen 56, 187, 328.
-waten, ver- 50.
wedden 108.
wegen 89.
weiden 108.
weifelen 118.
-*wecken, ver-* 273, 276.
-welk(er)en, ver- 159.
wellen 258.
-welven 160, 328.
-wemelen, op- 262.
wenden 245, 247 (Tv.).
wenen 113, 300.
-*wenken, ont-* 245, 247.
wennen 57.
wensen 62—66, 106.
wentelen 328.
-*werd(ig)en, ge-* 137.
-weren, ver- 160.
werken 22, 89, 109.
werpen 144.
-*werren* (-*weren*?), *ver-* 160, 329.
werven 108.
weten 62—66.
weven 108.
wezen. z. zijn.
wielen 273, 276.
wieleren 243.
-wijderen, ver- 159.
wijken 220, 221, 306, 309.
-wijlen, ver- 117.
wijzen 70.
-wilderen, ver- 159, 327.
willen 62—66, 118, 122, 142, 300, 312, 316, 317.
windelen 273, 276.
-*winden, ont-* 258, 296 (?).
winnen 70, 296 (?).
winteren 120, 136.
wippen 258, 262.
-wisselen, ver- 325.
woeden 108, 109.
woelen 108.
wonderen 57, 137, 166.

wonen 50, 55, 59, 117.
worden 52, 153, 154, 156, 299, 302, 303, 308, 309, 311—313, 320, 323—327.
worstelen 108, 269.
wortelen 182.
-wrecken, ver-. z. *-wecken.*
wrenscen 112.
wroeten 108.
wrokken 108.

saden 154.
sachten 153, 154, 325.
-zaken 57, 105.
zakken 189.
saluwen 154, 159.
-zamelen, ver-, verzamen(en) 273, 280, 327.
-zanden, ver- 159.
zeggen 86.
zeilen 240, 308, 328.
sekeren 87.
-sellen, ge- 57.
zenden 70.
-sengen, ont- 164, 165.
zeerden (dial.) 274.
zetten 50, 55, 245, 255, 273, 275.
zeulen 268.
-zeeuwen, be- (dial.) 311.
zeveren 113.
zieden 117, 164, 165.
zien 7, 36, 40, 50, 53, 55, 62—66, 108, 109, 113, 118, 119, 145.
sienen 327.
zijgen 189, 302, 328.
zijn, wezen 6, 62—66, 123—134, 142 en *passim*.
zijpen 211.
-siken, ver- 145.
zingen 112.
zinken 189, 302, 313, 323, 326, 329.
zinnen 50, 57, 105.
zitten 35, 50, 55, 56, 62—66, 117, 173—176, 300, 313, 328, 329.
zoeken 57, 62—66, 70.
soenen 87.
soeten 153, 154.
zomeren 136.
zondigen 108.
zorgen 58, 108.
-souten, be- 160.
zuchten 112, 143, 145.
zuipen 56, 164, 165.
zullen 312, 320.
-zuren, ver- 67, 159.
zwaaien 258, 262.
-zwakken, ver- 159.
zwalken 269.
swaren 153, 154, 156.
swarmen. z. zwermen.
-swarten, ver- 159.
zwellen 153, 154, 156, 302.
zwemmen 210, 306, 328.
zwenken 245, 257.
1 zweren (jurare) 57, 105.
2 zweren (ulcerare) 113 (Tv.), 114, 184.
zwermen 269.
zwerven 269.
zweten 113, 114, 265.
zweven 258, 262.
zwiepen 258, 262.
zwieren 258, 262.
zwichten 218, 309.
zwijgen 56, 117, 182, 300.
-zwijken, *swiken* 218.
-zwijmelen 164, 165.
-zwijmen, be- 160.
zwikken 258, 262.
zwikzwakken (dial.) 262.
-zwinden, ver- 188.
-swinen, ver- 188.
-swippen, an- 328.
zwoegen 108.

TOEVOEGSELS EN VERBETERINGEN.

Blz. 42, r. 9 v. o. Voeg in: † *overgegeven* 'gelaten' MW. 5, 2158, NW. 11, 1708. 1714 vlg.

Blz. 47, r. 1 v. o. — blz. 53, r. 8 v. o. (§ 62—66). Kort na de inzending van mijn verhandeling verscheen in de Zeitschrift für Deutsche Wortforschung 12, 157 ff. het belangrijke artikel van W. KURRELMEYER, waarin deze, op grond van een overvloedig tot dusver niet bekend materiaal, ook van Hoogduits standpunt tot het besluit kwam dat de verklaring van v. HELTEN (en ERDMANN, z. ald. 169) de juiste is. KURRELMEYER geeft ook een groot aantal Mndl. plaatsen, o. a. 25 van *doen* uit de 13e eeuw. Hij meent dat de konstruktie is begonnen bij *horen*, dat in 't Mhd. met *doen* in oude tijd het meeste op deze wijze voorkomt, terwijl ook in 't Mndl. beide biezonder gewoon zijn. Of hij daaraan gelijk heeft, durf ik nog niet beslissen, maar in allen gevalle hebben de theorieën van LACHMANN-GRIMM en van RICHARD MEYER nu voorgoed afgedaan. Juist is zeker, dat de konstruktie met het supinum een navolging is van die met de infinitief.

Blz. 50, r. 18 v. o. *heten en laten* l. *heten* en *laten*

„ 54, „ 23 v. b. Nog een voorbeeld is: *na al des ghi vore hebt verstaen es die greve . . . afghegaen sevaertscaps ende overgheghevem* Brab. Y. 7, 13157, waarin *es . . . afghegaen* = *heeft . . . vertegheu.*

Blz. 65, r. 12 v. b. *negerhán* l. *neijerhán*

„ 65, „ 2 v. o. *al begoast* l. *al op begoast*

„ 71, bovenaan. § 48 vlg. l. § 84 vlg.

„ 73, „ 86 vlg. l. § 86 vlg.

„ 73, r. 7 v. b. *gi* l. *ghi*

„ 73, „ 18 „ „ *stat* l. *stad*

„ 73, „ 19 „ „ *hadde* l. *hadden*

„ 73, „ 9 v. o. *gesoint* l. *ghesoint*

„ 73, „ 3 „ „ *tegen* l. *teghen*

„ 76. „ 11 v. b. 425. l. 423,

„ 76, „ 16 „ „ 24070, l. 24071.

„ 78, „ 14 „ „ *hine hadde* l. *sine hadden*

„ 78, „ 16 „ „ *hadde* l. *had*

„ 78, „ 18 v. o. *gevoech* l. *ghevoech*

„ 80, „ 4 v. b. *alse* l. *als*

„ 82, „ 17 „ „ *dines* l. *dins*

„ 82, „ 8 v. o. *menighen* l. *meneghen*

„ 83, „ 2 v. b. *toen . . . men* l. *toen men . . .*

„ 83. „ 11 „ „ *sijn* l. *syn*

„ 84, „ 19 „ „ *heeft* l. *hevet*

„ 85, „ 22 v. o. 127, 29, l. 65, 29,

Blz. 86, r. 23 v. b. *vertegen* l. *verteghen*

„ 89, „ 18 v. o. *voer* l. *voor*

„ 91, „ 14 v. b. De afleiding van *luieren* is juist: zie tans FRANCK-v. WIJK, Etym. Wdb. 401*a*. Voor het aannemen van een oude vorm **luieren* (ald.) bestaat geen enkele reden, vgl. *verbasteren* en *beieren* in de tekst.

„ 92, „ 15 v. o. Vgl. over het intransitief gebruik van *strecken* tans MW. 7, 2287 vlg. Niet hierbij, maar bij het transitief (of refleksief) behoren de daar vermelde *een scoen palmboem met sconen telgren wide gestrect* Sp. 2^{3}, 32, 21 en *lach . . . ghestrect* Hildeg. 32, 17.

„ 92, „ 16 v. b. § 113 l. § 118

„ 92, „ 12 v. o. *ghescreyt* . . 261, 7, l. *gescreyt* . . 261, 24,

„ 93, „ 2 v. b. *ende* l. *en*

„ 93, „ 4 v. o. *slapen* l. † *slapen*

„ 94, „ 6 v. b. Een Mndl. voorbeeld van *sweren* is: *soe langhe dien puust heeft ghezworen* Wap. Rog. 1542.

„ 94, „ 3 v. o. *het* l. *hat*

„ 95, „ 14 „ „ *storm* l. *stoarm*

„ 95, „ 9 „ „ *lang* l. *lange*

„ 96, „ 25 „ „ *doot* l. *doet*

„ 96, „ 21 „ „ *Isak* l. *Isack*

„ 97 „ 24 v. b. § 256 l. § 286

„ 110, „ 7 v. o. *twee* l. *twe*

„ 124, „ 6 v. b. MW. 7, 2108 geeft één voorbeeld van *sterven* met *hebben* buiten de irrealis, nl. *nochtan weet ic wel dat voele lude hebben der mede gestorven* Lanfr. 49*v*. Dr. VERDAM's opmerking ald., dat *hebben* ook buiten de irrealis voorkomt, is blijkbaar gericht tegen mijn § 307 (waarvan de geleerde in handschrift had kennis genomen). Maar de enige bewijsplaats die wordt aangehaald, is de bovengenoemde, blijkbaar niets anders dan een op zichzelf staande afwijking, zoals die zich bij kinderen dikwijls en bij volwassenen nu en dan voordoen, ook in onze dagen, vgl. in geschrifte b.v. *de minister heeft voor den aandrang . . . gezwicht* N. Rott. Cour. 14 Maart 1912, Avondblad.

„ 129, „ 4 „ „ *mageren*, l. † *mageren*,

„ 130, „ 5 „ „ Voeg na Pass. W. 56*c*, bij: NW.,

„ 132, „ 9 v. o. 192, l. 193,

„ 135, „ 9 v. b. *verbeesten*, l. Nndl. *verbeesten*.

„ 142, „ 9 „ „ Een dergelijk 15^{e}-eeuws voorbeeld met *hebben* vindt men Gest. Rom. c. 6: *daer hi langhe tijt ghebleuen heeft*, naast *met haer is hy langhe tijt in een vreemt lant gebleuen* (druk van 1512: *gebleken*) ald c. 10.

„ 150, „ 1 v. o. Voeg bij: Oe. *āsittan* 'vastraken' heeft *zijn*: *on đā healfe þæs dēopes đē đā Deniscan scipu āseten wǣron* Kron. a°. 897 (PL. 91, 4).

„ 156, „ 8 v. b. Voeg bij: Zie NW. 6, 1969 vlg.

Blz. 162, r. 2 v. b. Een voorbeeld van *is uitgegist* staat bij A. KLUYVER, Eenheid en Verscheidenheid in de Taal (Leiden 1911): *termen voor jongen witten wijn die nog niet is uitgegist en daardoor nog troebel is gebleven* 16, 10.

„ 164, „ 19 „ „ Op een plaats bij de Pottre, Dagb. 37: *datter in XXX jaeren soe veele sneu niet ghevallen en heeft, als dat jaer dede* schijnt *hebben* de onophoudelike herhaling van de sneeuwval aan te duiden.

„ 164, r. 13 v. o. Vgl. nog: *omdat men mij juist in dezen tijd wel eens lastig is gevallen op zeker punt* Bosboom-Toussaint, Majoor Frans ^{2} (1875) 26, 2, e. dgl.

„ 166, „ 22 v. b. Voeg bij: † *overvállen* is transitief en heeft *hebben*, b.v. Nndl. *wat heb je ons overvallen!* (Mndl. geen voorbeelden), maar in navolging van het simpleks, *óvervallen* (z. NW.) en andere samenstellingen komt het ook wel met *zijn* voor, b.v. (met opt. pt.) *ten ware de nydige doot ... hem niet al te vroeg was overvallen* v. Bleyswijck, Beschr. v. Delft (a°. 1667) 844, *de slaap was mij overvallen* Bosboom-Toussaint, Maj. Fr. ^{2} 175, 1.

„ 178, „ 15 „ „ Bij *voorbijrijden* is er weifeling (vgl. iets dergelijks in 't Hoogduits van de 18^e eeuw, PAUL 208), b.v. *de koetsier heeft* of *is ons voorbijgereden*. Maar *hebben* vindt men alleen dan, als het subjekt een denkend wezen of een door zo iemand bestuurd voertuig is, en het vb. is in dat geval transitief. Vgl. ook † *vorebigaen* § 236, † *passeren* § 239, *voorbijzeilen* § 240.

„ 216, „ 1 v. o. Voeg bij: Over *stelen* en *hem stelen* 'sluipen' zie men tans ook MW. 7, 2065. Vgl. nog *coemen si uutghestolen* Nat. Bl. 2, 1208.

„ 219, „ 9 „ „ Bij Nndl. *het schip heeft gewend* schijnt men met een jonge weglating van het objekt *de steven* te doen te hebben, vgl. *keren* § 250.

„ 228, „ 24 v. b. Ongewoon en onverklaarbaar: Nndl. *ik heb nog verleden week van boven neêr van mijn' trap tot op de straat getuimeld* Fokke Simonsz., Werken 3, 105, 3.

„ 231, „ 11 v. o. MW. 7, 2386 geeft tans een voorbeeld van 't mutatief gebruik: *om dat si niet en wisten, waer hi stowen of vloghen was* Hs. Welmoet 145*b*.

„ 236, „ 3 „ „ Een imperfektief voorbeeld van *ghesuckelt hadden* uit DESPARS staat tans MW. 7, 2410.

„ 241, „ 9 „ „ Schrap: † *dragen*,

„ 242, „ 1 v. b. *ontfengen* l. † *ontfengen*

„ 243, „ 8 v. o. *ontfengen* l. † *ontfengen*

„ 251, „ 9 v. b. Ook bij Hd. *einschlagen* heerst aarzeling, zie PAUL 208.

„ 254, „ 16 „ „ Las hierna in: † *tornen*. Het Nndl. vb. is imperfektief in de betekenis die vlak bij de transitieve staat, ook figuurlik: *hij heeft niet aan zijn vaders werk getornd*, maar mutatief in de zin van 'losgaan':

de japon is getornd, los-, opengetornd. Uit het Mndl. zijn geen voorbeelden beschikbaar.

Blz. 278, r. 6/5 v. o. In VONDEL's hs. (UNGER, Heldinnebr. 194, 7) staat in plaats hiervan: *maer eens ... zoude Æsons zoon zonder achterdocht henegegaen hebben* enz.

„ 278, „ 5/4 „ „ Bij UNGER, Heldinnebr. 217, 4 staat hiervoor: *zou .. door .. heen loopen.*

„ 280, „ 14 v. b. Uit v. Effen, Holl. Spect. nog: *'t zou noch onze beurt niet wezen, als 't na den rang had gegaan* 7, 122, 12, (toch) *twyffel ik of hy wel tot zyn voornemen zou gekomen hebben, zo zusje Keetje niet tusschen beiden was gekoomen* 6, 3, 1 v. o., *had niet een onzer getrouwde Heeren daer tusschen gekomen* 7, 117, 29.

„ 280, „ 25 „ „ Uit FOKKE Sz. nog: *dat zou daar haast zoo wat op een philosoferen gegaan hebben, en daar doen we nu niet in* B. R. 1, 99, 3.

„ 289, „ 16 v. o. De oudste Hoogduitse voorbeelden die KURRELMEYER in Zeitschr. f. D. Wortf. 12, 163 ff. van *mogen* enz. geeft, zijn uit de 15ᵉ eeuw of later, behalve 1 van *müezen* uit de Biterolf en misschien 1 uit Susanna (niet zuiver Hoogduits) en 1 van *türren* uit SUCHENWIRT.

INHOUD.

Blz.
Voorrede III
Lijst van afkortingen van bronnen en hulpmiddelen VI
I. Inleiding (§ 1—7. Oudere werken over de omschrijving met *hebben* en *zijn*. — § 8—10. Het verbale adjektief. — § 11—13. Het perfectum passivi. — § 14—27. Het perfectum activi bij transitieve verba. — § 28—36. De omschrijvingen met *zijn* en *worden* bij intransitieve verba. — § 37—45. Het perfectum activi met *hebben* bij intransitieve verba. — § 46 vlg. Samenvatting. — § 48. Het perfectum activi in 't Romaans) 1
II. Algemene opmerkingen over de Nederlandse omschrijvingen (§ 49. Rol van 't perfektum in 't Nederlands. — § 50. Sporen van de oudere betekenis van de omschrijving met *hebben*. — § 51. *heeft gevangen gehadt* e. dgl., *onverdient heb ic der doot*. — § 52. *is verbetert geworden* e. dgl. — § 53. *is gebonden gewest* e. dgl. — § 54—60. Betekenissen van de omschrijving met *zijn*. — § 61. De omschrijving met *komen*. — § 62—66. De wijziging van de vorm van het participium met begeleidende infinitief. — § 67. Schijnbare uitlating van *hebben* of *zijn*. — § 68. Verbuiging van het participium) 34
III. De omschrijving van het perfektum bij intransitieven in 't Nederlands (§ 69. Algemene opmerkingen. — § 70—90. A. 1. Transitieve werkwoorden zonder objekt (schijnbare intransitieven). — § 91—107. A. 2. Intransitieve werkwoorden met genitief-objekt. — § 108—142. A. 3. Imperfektieve intransitieve werkwoorden. — § 143—145. A. 4. Niet-mutatieve perfektieve intransitieve werkwoorden. — § 146—158. B. 1. Niet-samengesteld voorkomende mutatieve intransitieve werkwoorden. — § 159—167. B. 2. Samengestelde mutatieve intransitieve werkwoorden. — § 168—296. C. Intransitieve werkwoorden die mutatief én niet-mutatief voorkomen). — § 297. Samenvatting) 56
IV. De omschrijvingen met de optatief praeteriti (§ 298. Algemene opmerkingen. — § 299. De omschrijvingen met de optatief praeteriti buiten de irrealis. — § 300—318. De irrealis. — § 319. *hadde gewonnen gehadt* e. dgl. — § 320. *hadde gevonden geworden* e. dgl. — § 321. *hadde gewrocht geweest* e. dgl. — § 322. Gebruik van de samengestelde vormen) 261
V. De omschrijvingen met *worden*, *komen* en andere werkwoorden (§ 323—327 *worden*. — § 328. *komen*. — § 329. *bliven*, *liggen*, *lopen*, *sitten*, *staen*) 295
Register 302
Toevoegsels en verbeteringen 314

PYRAME ET THISBÉ.

Texte normand du XII[e] siècle.

Edition critique avec Introduction, Notes et Index de toutes les formes

PAR

C. DE BOER,

Docteur de l'Université de Paris, Professeur au Lycée classique d'Amsterdam.

Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

AFDEELING LETTERKUNDE.

(NIEUWE REEKS).

DEEL XII. N°. 3.

AMSTERDAM,

JOHANNES MÜLLER.

1911.

AVANT-PROPOS.

Dans l'Avant-propos de mon édition critique de *Philomena* de CHRÉTIEN DE TROYES[1]) j'annonçais la publication de *Pyrame et Thisbé,* „petit poème picard", disais-je alors, publié en 1808 par MÉON[2]) d'après un des trois manuscrits où il se trouve isolé, et qui nous a été conservé en outre, comme *Philomena,* dans *„l'Ovide Moralisé".* J'offre aujourd'hui cette édition critique au public en on verra que ce poème „picard" s'est changé en poème „normand": j'avais été induit en erreur par la présence de quelques rimes picardes dans le texte et peut-être influencé par le fait que M. GRÖBER, dans son *Grundriss*, l'appelle également un texte picard. Il est vrai que l'origine normande de *Pyrame et Thisbé* ne se trouve pas prouvée „mathématiquement", mais j'espère avoir réussi à amener l'hypothèse de cette origine normande à un degré de vraisemblance équivalant à une quasi-certitude.

J'ai donc tâché d'établir un texte critique du poème et, dans l'Introduction, de le dater, de le localiser et de déterminer le milieu littéraire où il est né. Je me suis arrêté là. Je n'ai donc pas p. e. comparé le texte français avec le texte d'Ovide au point de vue littéraire, comme je l'avais fait pour *Philomena.* Pour *Pyrame et Thisbé* cette étude n'offrirait d'ailleurs qu'un intérêt très général: l'examen comparatif des rares endroits où l'auteur s'appuie directement sur le texte des *Métamorphoses* trouvera sa place toute indiquée dans un travail général sur l'influence d'Ovide sur la littérature française du XIIe siècle, comme celui que prépare en ce moment M. EDMOND FARRAL (cf. *Romania* XL, p. 161—234, notamment la longue note aux pages 188—193), surtout si l'on accepte mes conclusions sur l'ancienneté du poème.

---

[1]) Paris, GEUTHNER, 1909.

[2]) BARBAZAN et MÉON, *Fabliaux et Contes*, II, 326—354. Notre texte n'a rien à faire avec la *Traduction de Pyrame et Thisbé en vers français du XIIIe siècle*, publiée par M. JEAN BONNARD dans le *Recueil inaugural de l'Université de Lausanne* (1892).

La reconstitution du texte a été particulièrement difficile: on pourra s'en convaincre par la lecture des nombreuses notes, où on constatera que plus d'une question a dû être tranchée sans avoir reçu une solution satisfaisante. Qu'il me soit d'ailleurs permis de rappeler ces mots de GASTON PARIS (Introduction *St. Alexis*, p. 8): „La critique des textes a pour but de retrouver, autant que possible, la forme que l'ouvrage auquel elle s'applique avait en sortant des mains de l'auteur. Ce but, elle ne l'atteint jamais complètement".

La publication présente a été facilitée grâce à la bienveillance de M. J. BÉDIER, qui nous a fait bénéficier du fonds établi par la libéralité de Mme la marquise ARCONATI VISCONTI, en mémoire de son père ALPHONSE PEYRAT. Je suis heureux d'avoir tout à la fois l'occasion d'exprimer à M. BÉDIER ma vive gratitude et de rappeler le nom de cette amie des langues romanes.

Qu'il me soit aussi permis d'exprimer ma très vive reconnaissance à M. SALVERDA DE GRAVE pour ce que mon travail doit à sa science et à sa bienveillance.

Merci enfin à mon ami EMILE BOULAN, qui m'a rendu le service de surveiller un peu le style de son „compatriote de formation savante".

Et, avant tout, je pense à mon regretté maître, A. G. VAN HAMEL, dont le souvenir m'a été présent à chaque page de mon travail.

A.

INTRODUCTION.

CHAPITRE I.

LANGUE.

A. Phonétique.

1. Notre texte sépare *a + nas. + cons.* de *e + nas. + cons.*: c'est là, comme on le sait, un trait dialectal propre surtout à l'Ouest et au Nord.

Tens rime au vers 78 avec *sens*, au vers 524 avec *granz* et *talanz*. Le mot *talent* rime au vers 433 en *-ent*; aux vers 101 et 102 nous avons la rime *mautalanz : enfanz*, mais on pourrait y lire aussi *granz : enfanz*. On sait que *talent* est un des mots qui riment tantôt en *-ant*, tantôt en *-ent*. Quant au mot *tens*, nous avons là une voyelle devant *m*, et on sait que dans cette position la transformation de *ĕ* en *ă* a été plus rapide et a eu lieu sur un territoire plus étendu que devant *n*. Rappelons p. e. la forme *ensamble* chez BÉROUL et chez plusieurs poètes anglo-normands et surtout le fait que p. e. le RENCLUS DE MOLIENS et l'auteur d'*Aucassin et Nicolette* emploient aussi bien *tans* que *tens*.

2. Au vers 542 nous trouvons *pere* à la rime avec *ere* (< *ę atone*; cf. MEYER-LÜBKE, I, 225, 352) et avec *misere* (mot de formation savante). Ailleurs *e* < *a latin* ne rime qu'avec lui-même.

3. Devant *l* nous constatons pour *a latin* une tendance „déjà maintes fois signalée comme normande" [1]) à conserver ce son en français: 633 *sale* : *eschale* [2]); 59 *ostaulz : maulz*. Notons cependant la forme *hostel* (ou *hoster*) au vers 477. La conservation de *a* devant *l* est un phénomène fréquent dans tout l'ouest de la France. On a constaté en outre que c'est la forme constante dans le sud-ouest: il me semble qu'il vaut mieux dire que cette conservation se trouve surtout dans les textes de l'ouest qui ont su le moins se garder

---

[1]) Intr. *André de Coutance*, p. XXVII.

[2]) Le même mot se trouve BENOÎT, *Chron.*, 26029; cf. SUCHIER, *Voyelles toniques*, p. 41.

des influences dialectales (WACE, l'auteur du *Roman de Thèbes*, FRÈRE ANGIER). Ceux qu'on pourrait appeler les puristes MARIE DE FRANCE, l'auteur d'*Eneas*, GUILLAUME DE BERNEVILLE, écrivent presque exclusivement *-el*.

4. Ces mêmes auteurs séparent nettement *ę entravé* de *ẹ entravé*, comme semble le faire l'auteur de notre texte (la rime *senestre: destre* 634 se trouve partout en ancien français) : il n'y a d'ailleurs que trois cas de *ę entravé : ę entravé* (*damoisele : novele* 91; *apele : damoisele* 646; *teste : beste* 664), et un seul cas de *ẹ entravé : ẹ entravé* (*promesse : deesse* 212).

Notons encore dans ce paragraphe la forme *feeil* < fidēlem (599); des rimes comme *feeil : soleil* se retrouvent p. e. chez BÉROUL, WACE et BENOÎT (cf. SUCHIER, p. 41).

5. *I* vient de *i latin*, de *e* influencé par un *i* atone dans la syllabe suivante, ou de la triphtongue *iei*: ces trois *i* riment ensemble. Dans *Veneris* nous avons la désinence latine. La triphtongue ne donne donc ni *ei* (Sud de la Normandie, Pays wallon, Lorraine), ni *ie* (Ouest de la Normandie).[1] Au vers 141 A donne les formes *miere : verriere*, mais il faut ici suivre les autres mss., qui ont *mire : remire*.

Videre ne donne pas *veïr*, mais se trouve à la rime avec *soir* et *avoir* (580).

i rime avec *ui* < *ǒ* + *yod* (547 *nuit : lit : delit*). A partir du milieu du XII[e] siècle cette rime se rencontre dans presque tous les auteurs.

6. *Hǫme* rime avec *nǫme* (9); ailleurs *ǫ entravé* ne rime jamais avec *ọ entravé* (172, 491, 540, 737, 755, 817, 827, etc.).

Fǫris donne *fǫrs* (*: cǫrs*), ce qui est la règle dans presque tous les auteurs.[2] Au vers 583 le mot *tresors* (*: fors : cors*), donné par *O*, est suspect. *Vos* rime en *ọ*, comme c'est la règle (288, 409 etc).

Nous trouvons six cas où *ọ libre devant r* rime avec *ọ entravé devant r :* cinq fois il s'agit du mot *jor* (131, 56, 98, 438, 543), une fois du mot *cǫrs* (125). Le premier mot se trouve à la rime avec *ọ libre*, même dans des poèmes où la diphtongaison devant *r* est prouvée ailleurs (cf. EBELING, *Auberee*, p. 138), mais pour le mot *cǫrs* il n'y a pas lieu de faire la même restriction. — Pour *-osum* nous n'avons que la rime *envios : jalos : vos* (289), où la présence de *envios* assure la non-diphtongaison, mais pour ce mot seulement: *jalos* se trouve aussi avec *o* non-diphtongué dans des textes qui

[1]) Du côté du Berry *i* semble redevenir prédominant, voyez BRUNOT, *Hist. de la Langue fr.*, I, 313.

[2]) Dans le *Tristan* de BÉROUL *fors : deus* (1155,6).

diphtonguent régulièrement (cf. *Cligès*, p. LVII). — Pour ọ + *l* nous trouvons la rime *sole : saole : gole* au vers 728, et au vers 141 la rime *sole : mole.* Selon Foerster (*Cligès*, p. LVIII) et EBELING (*Auberee*, p. 137) l' ọ dans *sole* et *gole* n'est pas diphtongué; MEYER-LÜBKE, I, 129 au contraire lit *seule : geule : (eule)*. Quoi qu'il en soit, il me semble que la présence à la rime des mots *saọle* et *mọle* (= *meọle*) empêche d'admettre dans notre texte la diphtongaison de ọ dans *sọle* et *gọle*. Au vers 189 nous avons la rime ordinaire *feu : jeu : leu* [1]) (cf. 19 *jeu : leu*). — *Solus* > *seulz* rime avec *ambedeus* (315) [2]); *oculos* rime avec *vetulus*, au vers 23 : il n'y a aucune conclusion générale à tirer de ces rimes.

Que faut-il conclure de ces données assez pauvres? Faut-il admettre pour notre texte un commencement de diphtongaison de ọ en syllabe ouverte? Ou faut-il en conclure que ọ est encore intact? Deux points semblent assurés: la confusion de ǫ et de ọ devant une consonne nasale, et leur distinction en position entravée devant une consonne orale.

Et je crois qu'on peut dire en général que ọ se montre à peine entamé dans la langue littéraire de notre auteur; mais, faute de donneés suffisantes, on ne peut accepter cette conclusion que sous réserve. Pour dater un texte, cette constatation n'a d'ailleurs pas beaucoup d'importance: „pendant tout le XIIIe siècle on voit les poètes français rimer encore *o* fermé libre avec *o* fermé originairement entravé" (BRUNOT, I, 332). Ainsi dans *Aimeri de Narbonne*, la laisse XXXVIII nous montre entremêlés *valor, seignor, poor, error* et *tor, jor, seior*. N'oublions pas d'ailleurs qu' *Aimeri* appartient à un genre de littérature bien moins „littéraire" que le roman d'aventure.

Ǫ libre se trouve au vers 364 (*puet : commuet*).

Puet : lait au vers 898 est suspect (voir sous le no. 8); s'il fallait admettre cette rime, elle prouverait „la diphtongaison croissante dans laquelle l'élément labial, de plus en plus affaibli, a fini par s'éteindre", et qui se rencontre dans les rimes d'écrivains de la Normandie et de l'Ouest de la France dès la seconde moitié du XIIe s., p. e. chez AMBROISE (Introd., p. XXXII), WACE (mais seulement devant *n* et *m*, cf. SUCHIER, *Voyelles ton.*, p. 80), BENOÎT (POPE, p. 17). Au vers 61 nous avons ǫ *ouvert* < *au* rimant avec lui-même (*chose : chose*).

7. *Pertus* rime en *-us* aux vers 31 (*jus*), 327 (*Piramus*), 406 (*id*), 498 (: *plus* : *jus* : *Venus*), 594 (*plus*). *Us* rime également en *-us*:

---

[1]) Le ms. A ajoute un vers qui se termine par le mot *veu* (= je veux) : ce vers est à rejeter.

[2]) La même rime p. e. *Philomena*, 1349.

99 (: *Piramus*), 113 (: *plus*). Notre texte ne donne aucun exemple des formes en *-uis*. On sait que les formes *us* et *pertus* sont assez fréquentes en ancien français, surtout à l'Ouest et à l'Est (cf. SUCHIER, p. 63 et suiv.; MEYER-LÜBKE I, 62). [1])

8. Au vers 898 nous trouvons, ainsi que nous venons de voir, la rime suivante: *puet* : *lait*; partout ailleurs *ai* dans la syllabe tonique, devant toute autre consonne qu'une nasale, ne rime qu'avec lui-même. Or, le vers 898 se trouve dans un passage que donne seul notre ms. 0 et dont l'authenticité n'est donc pas assez sûre pour qu'il soit permis de considérer la seule rime de ce vers comme une preuve de la monophtongaison de *ai* dans notre texte. Tout au plus peut-on dire qu'il y a peut-être dans le *Pyrame* un commencement de monophtongaison en syllabe fermeé. (La rime *lermes : termes* n'entre pas en considération ici: on trouve la forme *lerme* dès les plus anciens textes). Il n'y a d'ailleurs à la rime aucun mot où *ai* se trouve devant trois, ni même devant deux consonnes. Au vers 99 *mais* rime avec *tais*: c'est le seul cas où *ai* se trouve en syllabe fermée devant *s*. Quant à *ai* devant consonne nasale, nous avons au vers 501 la rime *complaint* (*a* + *nas.* + *yod*): *maint* (*a libre devant nasale*); au vers 372 *destreint* : *veint*; au vers 411 *reclain : fain : ain* (= *a* + *m*); au vers 456 *vain : main : sain : certain* (= *a* + *n*); au vers 528 *peine : demeine : estreine*. Est-ce que ces cas suffisent pour conclure à la distinction de *-ain* et *-ein*? Constatons cependant que, tandis que dans la seule strophe en *-eine* nous ne rencontrons aucune rime en *-aine*, nous trouvons dans les strophes en *-aine* trois fois le mot *areine*: là nous constatons donc un commencement de confusion de *ãi* et *ẽi* en syllabe ouverte. Somme toute, le son *ai* se montre à peine entamé dans la langue littéraire de notre auteur, mais, faute de données suffisantes, on ne peut accepter cette conclusion que sous réserve.

On sait que *Roland* rime *ai* avec *e*, mais aussi avec *a*, tandis que *Saint Alexis* distingue encore les deux sons (Introd., p. 38). Chez les poètes français le son *ai* est en pleine transformation dès le XII[e] s.; les poètes normands confondent aussi, à l'exception des plus anciens, comme p. e. PHILIPPE DE THAON et l'auteur de *Saint Brandan*. Par contre le RENCLUS sépare encore *ai* de *e*, sauf dans trois strophes de son second poème. [2]) Tout ceci semble donner raison à SUCHIER, quand il dit dans l'Introduction à *Aucassin et Nicolette* (p. 70): „*ai* en picard était encore diphtongue à une époque où *ai* en nor-

[1]) On les trouve aussi p. e. dans *Thèbes*. Mais MURET semble aller trop loin quand il dit (BÉROUL, *Tristan*, Introd., p. XLI) que ces formes sont „aussi fréquentes en ancien français que les types modernes *huis* et *pertuis*".

[2]) Introd., p. CXII. VAN HAMEL admet *ẹ* dans la syllabe atone.

mand et en francien avait depuis longtemps perdu sa valeur de diphtongue.''

9. Aux vers 908 et 909 (voir la note) il faut admettre la rime *redreciee : espee*, c.-à-d. *e* $<$ *a latin*: *ie* $<$ *a latin précédé d'une palatale*. Aux vers 881 et suiv. nous avons la rime *doigniez : sevrez : desassemblez*, qui représente le même cas. C'est, comme on sait, un des traits qu'on a l'habitude d'appeler „anglo-normands''. Le mot *redrecier* ne se trouve pas dans la liste des mots qui se rencontrent en rime aussi bien avec *e* qu'avec *ie* (cf. SUCHIER, *Voyelles ton.*, p. 86 et suiv.) Ces sortes de rimes ne sont représentées que dans une proportion assez faible dans les textes de la première moitié ou du milieu du XIIe siècle: on en trouve trois exemples chez THOMAS, également trois chez BÉROUL. Chez SIMUND DE FREINE au contraire (fin XIIe siècle) l'emploi en est déjà fréquent. On trouve également des exemples du son *e* pour *ie* dans différents manuscrits franco-normands et français, mais les poètes l'évitent jusque fort avant dans le treizième siècle (GEOFFROY DE PARIS, cf. SUCHIER, *Voyelles ton.*, p. 88).

10. La rime *iee : ie* se trouve deux fois dans notre texte (194 *parciee : amie : perie : vie;* 625 *endormie : desavanciee*); elle y est assurée par deux mss. Cette rime „picarde'' n'exclut point la Normandie, comme on sait (cf. p. e. *Clef d'Amour*, Introd., p. XL). Pour l'Ile de France elle n'est guère assurée avant le début du XIIIe siècle: dans *Aimeri de Narbonne* on en trouve quelques exemples, mais elle y est encore rare. Chez FRÈRE ANGIER on la rencontre une fois: elle y représente une des influences „anglonormandes'' qu'a subies l'auteur. *Thèbes* l'ignore complètement.

11. Le produit de $\bar{e}$ *libre tonique* rime souvent avec le produit de $\bar{e}$ + *yod*, mais jamais avec *ǫi*. Au vers 550 un seul manuscrit donne le mot *ǫi* (*audio*), à la rime avec *effroi, voi, moi, soloi*, mais dans cette strophe il faut remplacer le mot *oi* par le mot *foi* et rayer tout le dernier vers: nous avons là deux vers qui sont certainement mal conservés dans le manuscrit qui les donne.

ọi $<$ *o* + *yod* ne se trouve pas à la rime.

D'apres ces données il n'est donc pas prouvé, mais il est possible — et il n'est pas sans importance de le remarquer — que notre poème appartienne au premier des trois groupes dans lesquels M. SUCHIER divise l'ensemble des poèmes français d'après leur façon de se comporter à l'égard de *ei, ǫi, ọi*. Ce groupe, qui distingue les trois sons, se compose des poètes normands du XIIe siècle, auxquels il faut joindre l'auteur du *Roman de Thèbes*. Ce n'est qu'au XIIIe siècle que les poètes normands commencent à confondre les trois sons (p. e. l'auteur

de la *Clef d'Amour*): les poètes français et picards (GAUTIER D'ARRAS, CHRÉTIEN DE TROYES, GUY DE PROVINS, le RENCLUS DE MOLIENS, etc.) ont confondu beaucoup plus tôt au moins *ei* et *ọi*, que notre auteur sépare. [1])

12. *-ace* vient de *a* + *c* + *j* (*menace*, *face*, etc.). Cette désinence rime au vers 482 avec *sache*, forme qui se trouve à la même rime p. e. dans le *Tristan* de THOMAS (cf. Introd., p. 19) et dans *Enéas*; elle ne prouve nullement que *a* + *c* + *j* donne dans notre texte *-ache*.

13. La chute de *l final* n'est pas attestée. La rime *ue* + *l̃* + *cons* : *ie* + *l̃* + *cons.* (23) se retrouve dans plusieurs textes normands et français (GUILLAUME LE CLERC, CHRÉTIEN DE TROYES, RAOUL DE HOUDENC; cf. SUCHIER, *Voyelles ton.*, p. 164): elle prouve la vocalisation de *ueil̃* et de *ieil̃* en *ieu*. Un cas de vocalisation de *l* se trouve au vers 315 : sŏlus : dŭos, rime qui se retrouve p. e. chez WACE, *Brut* 2149, CHRÉTIEN (*Philomena* 1349), *Enéas*, BENOÎT etc. *a* + *l* + *cons* et *ẹ* + *l* + *cons* ne riment qu'avec eux-mêmes.

14. *Foit* garde le *t* au vers 255 à la rime, mais le perd aux vers 419, 507 (*en moie foi*), 550 (*par foi*). *Paroi* s'écrit sans *t* aux vers 336 et 361. Aux vers 467 et suiv. nous avons les rimes suivantes: *paroiz : destroiz : estroiz* : *aovrissoiz*. Là, *paroi* s'écrit donc avec *t*, à moins que notre texte ne confonde *s* et *z*. Or, il semble bien que notre auteur distingue encore ces deux sons. Il est vrai que quatre rimes semblent attester le contraire:

176 faiz : plaiz : *pais :* agaiz

313,14. *palais :* faiz

575 amis : avis : *fiz*

522 granz : mautalanz : *tans* (tempus), [2]) mais les mots en question se trouvent à la même rime dans des textes qui ailleurs distinguent nettement *s* de *z* : *palais* se trouve à la rime avec *z* dans le *Roman de Thèbes; pais* et *paiz* se rencontrent tous les deux chez CHRÉTIEN DE TROYES; pour la forme *tanz* à côte de *tans* cf. *Enéas* où *ahanz* rime avec *anz* et avec *chans; fis* se trouve p. e. chez FRÈRE ANGIER. [3])

Somme toute, nous pouvons dire que, pour la distinction entre *s* et *z* à la rime, notre texte représente très exactement l'état de choses des textes normands et français du XII[e] siècle. Dans les textes de la Picardie la distinction entre *s* et *z* est beaucoup moins rigoureuse. Quant aux formes *foit* et *paroit*, elles me semblent attester pour notre texte une assez haute antiquité.

---

[1]) SUCHIER, *Voyelles Toniques*, p. 93.

[2]) Ailleurs dans notre texte *tens* rime avec *sens*.

[3]) La rime *solaz : bas*, donnée par notre ms. A au vers 123, est à rejeter.

B. Morphologie.

Le système de la conjugaison est resté intact : on n'a qu'à consulter le glossaire pour s'en convaincre. La 2e pers. plur., prés. et fut. rime aux vers 504, 881 avec le part. passé en *-ez*. Aux vers 468 et suiv. la 2e pers. plur. du subj. imp. rime en *-eiz*. Au vers 479 nous avons la forme *devons*, au vers 872 la forme *morromes*. La 3e pers. sg. du subj. prés. de *doner* rime au vers 562 avec *songe*, *semonge* (au vers 610 et 611 nous avons la rime *songe : besonge*); ces formes sont surtout propres à l'Ouest (cf. Meyer-Lübke, II, 212). Au vers 884 nous avons *doigniez* à la 2e pers. plur. du subj. prés. Relevons encore les formes *issons* (subj. prés.), *puissons* (id.) aux vers 573, 574, la forme *peüssons* au vers 384, *pussons* au vers 474.

Le système de la déclinaison à deux cas est en décadence : voici les détails de cette importante constatation.

a. Emploi de la forme du cas régime pour le cas sujet.
35 Li fers...... *est feu* (: milieu)
173 C'iert *mon refuge* et *mon confort* (: fort, adv.)
314 *faiz* (= cas sujet masc. plur.)
446 *deduit* (= sujet) : fuit : luit.
710 estes *sanglant* (sing. masc.) : torment : plorement.
764 Par moi *pechierre* estes perie
799 Or aproce *le terme brief*
Que lor amor trairont a chief (voir la note).
877 *Parenz* (voc. plur.) : leenz : *dolenz* (cas sujet plur.)
885 *sevrez* (= cas sujet masc. plur.).
Voir en outre les notes aux vers 17, 105, 196, 566.

b. Emploi de la forme du cas sujet pour le cas régime.
196 en *plor* (plur.) : amor : jor : dolor.

Comme on le voit, il n'y a qu'un seul exemple assuré de l'emploi de la forme du cas sujet pour le cas régime. On remarquera ensuite que pour l'emploi de la forme du cas régime pour le cas sujet il s'agit sept fois sur onze d'un prédicat (35, 173, 314, 710, 877, 885) et une fois d'une apposition (764), et on se rappellera que c'est dans ces positions que la décadence de la déclinaison à deux cas a commencé. Deux fois seulement le mot en question est le sujet de la phrase (446, 799), une fois enfin le mot se trouve au vocatif pluriel (877).

Le vocatif prend régulièrement la forme du nominatif avec *s*

(434, 741, 751). *Pere* se trouve sans *s* au vocatif au vers 525; à l'intérieur des vers on peut toujours écrire ou omettre le *s* (162, 187, etc.). Il résulte de tout ceci que l'ancienne déclinaison vit encore pour notre auteur, mais que cet auteur appartient à un milieu littéraire où on commence déjà à s'en affranchir dans certains cas, lorsque la rime ou la mesure du vers l'exigent.

Les substantifs féminins de la 3e déclinaison n'ont pas encore *s*: 154 (*amor*), 155 (*ardor*), 172 (*la mort*), 631 (*amor*).

Au vers 488 tous les mss. donnent à l'intérieur du vers la forme *cruels* pour le cas sujet fém. sg. *Granz* (fém. sg. cas sujet) se trouve deux fois à la rime (74, 321). Partout il y a *grant* (427, 546, 682), *grief* (111), *fort* (869), etc. sans *e*. *Quel* (fém.) se trouve aux vers 325, 838, etc., *tele* au vers 314. Le subst. et l'adj. fém. sont donc encore restés à peu près intacts. *Li*, article masc. sg., s'élide deux fois devant *uns* (7, 12), mais au vers 401 il y a *li uns* (*l'autre*). Au pluriel l'article masc. sujet ne s'élide même pas devant *ome*, le seul cas où l'élision soit constante, p. e. dans le *Tristan* de Béroul (p. XXVIII).

Il y a plusieurs exemples de l'élision de *si* (570 *s'alons*; 871 *s'en*; etc.) *Ce*, *me*, *te*, *se*, *ma* s'élident régulièrement (715 et 716 *m'entente*, *m'atente*, *m'esperance*, 871 *s'ame*).

CHAPITRE II.

VERSIFICATION.

Pyrame et Thisbé se compose de deux éléments: 1. le récit proprement dit, écrit en *vers octosyllabiques à rimes plates*, et 2. des monologues ou complaintes, alternant avec le récit et composés d'une sorte de *strophes de 3 ou 4 vers* [1]), où un vers de deux syllabes précède 2 ou 3 vers octosyllabiques à la même rime. A deux reprises le monologue se compose d'une *série de vers octosyllabiques qui ont tous la même rime*. Voici la répartition de ces différents éléments sur le poème:

1—149 récit. Ce morceau finit par le premier vers dissyllabique.
150—203 monologue de Pyrame.
204—220 récit.
221—306 monologue de Thisbé (ce monologue commence par le dernier vers octosyllabique du couplet précédent.)
307—340 récit.
341—357 monologue de Pyrame, qui se compose de 17 vers octosyllabiques rimant tous en *-ure*.
358—377 récit.
378—401 monologue de Thisbé, qui se compose de 24 vers octosyllabiques, rimant tous en *-er*.
402—407 récit.
408—498 monologue de Pyrame. Ce morceau commence par un couplet de deux vers, à moins qu'il ne faille admettre qu'après le vers 407 un vers dissyllabique a disparu dans nos manuscrits.
499—502, 590—707, 777—830, 890—fin; récit.
503—589, 708—776, 831—889 parties strophiques.

---

[1]) Quelquefois la strophe se compose de 5 vers, quelquefois de 2. Elles ne forment pas nécessairement une unité au point de vue du sens.

Les strophes ne forment pas nécessairement une unité, ni au point de vue du sens, ni au point de vue de la forme: le vers 149 p. e., premier vers (dissyllabique) d'une strophe, est pour le sens le dernier vers de la partie récit précédente; les vers 163—168, qui se répartissent sur deux strophes, forment une seule phrase pour le sens. Les strophes sont donc pour ainsi dire briseés, et on s'attendrait à ce que les couplets de vers octosyllabiques qui forment le récit le fussent aussi librement. Or, ce n'est pas le cas: pour la brisure du couplet le système de versification de notre poète est nettement conservateur. Ce n'est pas qu'on n'y rencontre pas de temps en temps un couplet plus ou moins brisé, [1]) mais

1e. là où nous croyons constater la brisure d'un couplet, elle n'est jamais très caractéristique: trois fois un couplet se trouve immédiatement avant une complainte (148, 221, 407), une fois nous en avons évité la brisure en suivant *C* (661), dans les quatre autres cas, le second vers se rattache encore assez intimement pour le sens au premier vers (310, 326, 631, 635).

2e. Il n'y a aucun exemple de brisure du couplet dans les 150 premiers vers, c.-à-d. avant le moment où commencent les parties strophiques du poème et avec elles la désorganisation, pour ainsi dire, la „démoralisation".

Nous avons donc bien le droit de dire que, si notre auteur, surtout sous l'influence „démoralisatrice" des strophes brisées, admet de temps en temps la brisure du couplet, son système de versification n'en est pas moins en général celui du couplet non-brisé. Et nous avons donc cru bien faire, dans la note aux vers 893—907 — vers qui ne nous sont conservés que dans les mss. de *l'Ovide Moralisé* — de considérér comme une preuve d'authenticité le fait que ces vers dans O ne sont pas brisés, ce qui était d'autant plus remarquable que l'auteur de *l'Ovide Moralisé* brise très librement le couplet, et partout.

On sait qu'au XIIIe siècle l'individualité du couplet n'existe pour ainsi dire plus: M. Paul Meyer (*Romania*, XXIII, 1) ne cite guère que quelques exceptions. Même en Angleterre, où la brisure du couplet n'est pas aussi générale que sur le continent, il n'y a plus au XIIIe siècle que quelques auteurs assez médiocres qui restent fidèles à l'ancien système, mais Béroul, Thomas, l'auteur du *Lai du Cor*, celui de *Guillaume le Maréchal*, tous les meilleurs auteurs anglo-français du XIIe et du commencement du XIIIe siècle brisent librement le couplet.

[1]) Un couplet n'est pas brisé, comme on sait, lorsqu'il se compose de deux phrases dont chacune est complète en un vers.

Peut-être pourrait-on rapprocher les deux séries de vers octosyllabiques monorimes d'une „irrégularité qui n'est pas sans exemple dans l'ancienne poésie normande et qui est devenue assez fréquente dans la poésie anglo-normande," [1]) c.-à-d. la présence de la même rime à plusieurs paires de vers consécutives. Il faut avouer d'ailleurs qu'on ne trouve nulle part des séries de rimes aussi longues que dans notre poème, et que par conséquent nulle part ces séries n'ont un caractère aussi prononcé de système de versification.

Nous trouvons dans notre texte quelques exemples de la même forme à la rime, mais dans aucun de ces cas il ne s'agit du même mot:

61 *chose* (subst.) : *chose* (verbe)
292 *saut* (verbe) : *saut* (subst.)
337 *enseigne* (subst.) : *enseigne* (verbe)
668 *voie* (subst.) : *voie* (verbe).

Il y a pourtant un pourcentage très petit de rimes riches dans notre poème: 9½ pour cent, [2]) proportion moins grande que dans n'importe quel roman d'aventure, y compris le *Tristan* de THOMAS (12 °/₀). [3])

Au vers 478 nous avons peut-être un exemple d'une rime imparfaite (*hostel : amer : parler*), mais il est possible aussi que nous y ayons affaire à la forme *hoster* pour *hostel* (voir la note). Sur les rimes *puet* : *lait*, *redrecice* : *epee*, *parciee* : *amie*, voir le chapitre de la Phonétique.

Parmi les vers dissyllabiques nous en trouvons un (728 sole), où la syllabe finale d'une rime féminine compte pour une syllabe, mais nous ne constatons nulle part ailleurs des traces de vers „trop courts". (Voir surtout, à côté de l'article de STENGEL dans le *Grundriss* de GRÖBER, II, p. 1, l'Introduction de M. MATZKE à son édition critique des œuvres de SIMUND DE FREINE (*Anc. textes*, 1909, p. XLIII—LX.)

Il y a dans notre texte 139 rimes féminines contre 192 rimes masculines. Le nombre des premières augmente à mesure qu'on avance dans le texte: dans les 400 premiers vers il y a 39 rimes féminines contre 71 rimes masculines.

Pour tout ce qui concerne l'hiatus, l'élision à la fin ou à l'intérieur d'un mot, l'enclise, la plus grande prudence s'impose quand

---

[1]) Cf. *Fragments d'une Vie de Saint Thomas de Cantorbery*, par PAUL MEYER, Introd. p. XXXV (*Anc. Textes*).

[2]) Dans les premiers 350 vers il y en a 26, dans les autres 550 il n'y en a que 13, en tout 39 sur 450 rimes.

[3]) Cf. FREYMOND, *Zf. R. Ph.* VI, Bd. 1882.

il s'agit d'un texte aussi court et aussi mal conservé que le nôtre. Même là où on est à peu près sûr d'avoir réussi à rétablir le texte primitif, cette certitude n'est jamais assez complète pour qu'il soit possible, dans une matière aussi délicate, de distinguer nettement entre la part qui revient à l'auteur et celle qui revient à tous ceux par les mains desquels son texte a passé avant d'arriver jusqu'à nous.

Ainsi nous trouvons dans notre poème quelques cas d'hiatus qui semblent être assez assurés (387, 663, 807, 811), mais il y en a d'autres (p. e. au vers 62) où l'hiatus est possible, mais où il est très facile de l'éviter. Comment savoir alors dans quelle mesure — toute la question est là! — l'auteur du poème a tenu à éviter l'hiatus? De même, à côté de formes comme *veoir*, *feïssent*, *verai*, *chamberiere*, etc., nous trouvons au vers 513 la forme *durment* (515 *durement*), au vers 701 *espirment*, au vers 474 *pussons*, que j'ai cru pouvoir introduire dans un texte que je considère comme normand et appartenant au XIIe siècle, mais dont il faut avouer qu'elle ne se trouve pas dans les mss. (au vers 384 je lis *peüssons*). Sommes-nous sûrs maintenant qu'une forme comme *verai* n'appartient pas à quelque copiste, qui n'avait que bien peu de chose à changer pour „corriger" le vers, s'il y trouvait la forme *vrai?* Et d'autre part, n'est-il pas très possible qu'une forme comme *espirment* soit due à quelque copiste peu scrupuleux ou peu attentif, comme il y en a eu tant au moyen âge? Retenons donc la seule forme *durment*, formant un vers dissyllabique, à côte de *durement*, qui se trouve un peu plus loin dans un vers octosyllabique, et contentons-nous de conclure à la possibilité de l'élision de l'*e muet* à l'intérieur de quelques autres mots du texte.

CHAPITRE III.

CONCLUSION. DATE, PATRIE, GENRE DU POÈME.

Quelles sont maintenant les conclusions à tirer de l'étude de la langue et de la versification de notre texte?

Nous avons d'abord une série de faits de phonétique qui semblent indiquer la Normandie comme patrie de notre auteur (1. *an* distinct de *en*; 2. traces de conservation de *a* devant *l*; 3. *ai* à peine entamé; 4. les formes *us*, *pertus*; 5. distinction de *ei* et *ǫi*; 6. *iee : ie*; 7. *ie : e*; 8. *s* distinct de *z*). Aucun de ces traits, il est vrai, ne se trouve exclusivement dans des textes normands (*an* + *en* et *iee : ie* sont aussi bien picards que normands, *-us* au lieu de *-uis* se retrouve en Lorraine, *a* devant *l* est commun à des textes de l'Est et du Sud-Ouest), mais la Normandie est le seul pays où on les retrouve tous dans la langue littéraire des poètes. Ainsi l'Est est exclu par la distinction de *an* et *en*, la Picardie par la distinction de *s* et *z* et, en général, par l'absence de toute trace exclusivement picarde, l'Ile de France par des rimes comme *iee : ie*, *ie : e*, et par des formes comme *us* et *pertus*.

Deux traits de versification viennent confirmer cette hypothèse de l'origine normande de notre texte: des rimes répétées se trouvent surtout — et ne pourrait-on pas dire exclusivement? — dans des textes normands ou anglo-normands, et on peut faire la même remarque pour la prononciation syllabique de *e* final atone.

Les faits suivants de phonétique, de versification et de style semblent nous permettre de dater notre texte au plus tard de la fin du XII[e] siècle:

1. Le son *ai* se trouve à peine entamé, ce qui est un signe d'antiquité pour un texte normand.

2. Notre poète sépare *ei* de *ǫi* (voir la remarque à la page 11).

3. Conservation de *t* dans *foit* et dans *paroit* à deux endroits.

4. Deux rimes seulement de *iee : ee*, et on se rappelle que dans les textes normands ces rimes en effet ne deviennent fréquentes que dans la seconde moitié du XII[e] siècle.

5. Les rimes sont extrêmement pauvres.

6. Le système de versification de notre auteur est très conservateur au point de vue de la brisure du couplet.

7. Dans les parties-récit, c.-à-d. dans les parties non strophiques de notre poème — qui forment la moitié du texte — nous constatons un seul cas de chiasme (5 + 9), quatre apostrophes (23 et suiv. 682, 696, 907), trois exemples d'anaphore (117, 145, 217), quatre comparaisons (64, 125, 702, 703), très peu d'exemples de ces tautologies si fréquentes dans la poésie courtoise (103, 212, 622, 670, 706, 825), la personnification d'Amour (14, 44, 72, 324, 325, 365, 371, 621), de Fortune, de Nature (68) et du soleil (que les amants appellent „non feeil", parce qu'il tarde à se lever, 599), cinq exemples de la répétition de la même idée dans deux phrases opposées l'une à l'autre (216, 324, 608, 629, 902), enfin, aux vers 23 et suiv., toute une théorie sur le processus mécanique du dard de l'amour. Or, ce dernier trait à part, il n'y a rien dans tout ceci qui ne se retrouve beaucoup plus accentué dans *Troie*, et surtout dans *Enéas* et dans *Philomena.* Par contre, il y a dans ces dernières œuvres plusieurs procédés du style de la poésie courtoise qui manquent à peu près complètement dans les parties non-lyriques de notre texte, comme l'interrogation oratoire, la périphrase, l'hyperbole, l'antithèse.

Si maintenant nous examinons les parties strophiques, nous leur trouvons un style sensiblement plus précieux, notamment pour ce qui concerne l'emploi de l'interrogation oratoire et des figures de répétition. Mais si, après cela, nous comparons ces monologues aux monologues moins dramatiques et par conséquent moins emphatiques — et d'ailleurs de forme nullement lyrique — d'*Enéas*, il est facile de constater dans les monologues de Lavinie au moins autant de préciosité que dans les strophes mises par l'auteur de notre poème dans la bouche de son héros et de son héroïne. Nous y constatons notamment des débats intimes d'un tout autre ordre que la lutte qui se livre dans l'âme de Thisbé aux vers 233—306, le morceau de beaucoup le plus intéressant de notre poème. Thisbé, comme Lavinie, hésite un moment entre son devoir filial et son amour pour Pyrame. Mais, moins „moderne" en cela que Lavinie, elle ne se demande pas naïvement s'il ne serait pas possible de traiter favorablement son amant, tout en acceptant le mari que ses parents pourraient lui destiner. Elle ne disserte pas sur la nature de l'amour, et surtout

elle n'a pas besoin des leçons de l'amour pour savoir ce que c'est que d'aimer. Thisbé est très loin d'avoir cette naïveté et ce besoin de „raisonner" sur ses sentiments qu'ont les héroïnes d'*Enéas*, d'*Eracle* et de *Cligès*. Elle est surtout très loin d'être une „cruelle" comme la Guenièvre de Chrétien de Troyes. Il y a donc une différence très considérable entre les plaintes passionnées de Thisbé et ces longs développements d'ordre sentimental dont *Enéas* nous donne les premiers exemples. Et sous ce rapport aussi *Pyrame et Thisbé* a plus de chance, il me semble, d'être antérieur que d'être postérieur à *Enéas*, le modèle de GAUTIER D'ARRAS dans *Eracle*, et de CHRÉTIEN DE TROYES dans *Cligès*. Je crois qu'on peut être plus positif encore dans cette application de la „logique de l'évolution littéraire". [1]) On connaît la théorie de „l'existence simultanée de l'ancienne et de la nouvelle conception de l'amour", que M. SALVERDA DE GRAVE a récemment constatée non seulement dans *Enéas* et dans *Troie*, [2]) mais aussi dans *Thèbes*. [3]) Or, comme nous venons de le démontrer, la part de l'ancienne conception de l'amour est beaucoup plus considérable dans *Pyrame et Thisbé* que dans un des trois romans de l'antiquité, circonstance qui serait à peu près inexplicable dans une œuvre postérieure à ces trois romans et aux premières œuvres de GAUTIER et de CHRÉTIEN.

8. Pour les parties de son poème où il raconte, l'auteur s'est servi du rythme ordinaire de tous les conteurs du XIIe siècle, mais pour les monologues il se sert de strophes ou couplets, commençant chacun par un petit vers de deux syllabes. On peut écarter tout de suite l'idée de voir là un artifice de versificateur moderne. La simplicité du style, la naïveté dont l'auteur fait preuve dans ses procédés de composition, le manque absolu de recherche de rimes riches ou de quelque autre raffinement de versificateur, tout cela est nettement défavorable à l'idée de faire de notre auteur un contemporain de RUTEBEUF ou même D'AUDEFROI LE BÂTARD. Dès lors tout nous invite à considérer au contraire la présence de ces strophes et de ces petits vers comme un signe d'antiquité. [4]) Ce qui vient

---

1) WILMOTTE, *L'Evolution du Roman français aux environs de* 1150 (Paris, BOUILLON 1903), p. 45.

2) SALVERDA DE GRAVE, *Quelques observations sur l'Evolution de la Philologie romane depuis* 1884 (Leyde, 1907).

3) S. DE GRAVE, *Recherches sur les Sources du Roman de Thèbes*, dans les *Mélanges Wilmotte.*

4) Inutile de faire remarquer qu'il s'agit ici de tout autre chose que de l'insertion de chansons lyriques dans des œuvres comme *Guillaume de Dole*, *Cléomades* d'Adenet le Roi, *la Prison d'Amour* de Condé, *le Paradis d'Amour* de Froissart, etc. (cf. TOBLER, *Le Vers fr.*, p. 12).

renforcer encore cette hypothèse, c'est le fait que dans un autre genre de littérature, le fabliau, nous ne trouvons des petits vers que dans le plus ancien spécimen connu, le fabliau de *Richeut*, datant de 1151. „C'est un rythme ingénieux. . . ., dit M. Bédier dans son article sur *Richeut* dans les „*Mélanges Gaston Paris*" . . . ., mais il est difficile et compliqué, et l'on doit croire que le genre a dû adopter de très bonne heure ces commodes octosyllabiques rimant à rimes plates, le mètre cher à tous nos conteurs légers. . . . Si nous ne le rencontrons pas dans *Richeut*, c'est sans doute que le genre des fabliaux, encore embryonnaire, n'était point déjà asservi à des normes." L'analogie des procédés ne prouve pas grand' chose ici, mais il n'est pas sans intérêt de la signaler après tout ce que nous savons sur l'âge probable de notre poème. Et, si nous nous rappelons cette „étroite communauté d'idées et de procédés dans laquelle semblent vivre les poètes du moyen âge, comme dans une sorte de corporation poétique", on se demande en effet s'il est probable qu'après *Thèbes*, *Enéas*, *Troie*, *Philomena* — *Philomena* surtout — un poète se soit écarté des systèmes admis dans les grands modèles du genre.

Jusqu'ici nous croyons donc reconnaître dans *Pyrame et Thisbé* un poème normand du XIIe siècle. Reste à voir les résultats de notre étude de la morphologie.

Dans ce poème présumé normand du douzième siècle, il y a à peu près quinze cas de dégradation de la déclinaison, soit une „faute" sur soixante vers. Or, comme dit l'éditeur du *Tristan* de Thomas, poème où on constate une „faute" tous les cinquante vers, „pour trouver une œuvre, composée sur le continent, qui manifeste un tel délabrement de la déclinaison à deux cas, il faudrait descendre jusqu'au XIVe siècle". Et de même le fait que dans *La Vie de St. Gilles* la déclinaison est en pleine transition vers l'état moderne est pour les éditeurs une des deux preuves [1]) „décisives" de l'origine anglo-normande du poème.

D'après ce principe, qui me semble inattaquable, *Pyrame et Thisbé* est donc une œuvre anglo-normande, c.-à-d. l'œuvre d'un Normand qui écrivait en Angleterre au XIIe siècle.

Nous avons donc, croyons-nous, réussi à déterminer le milieu littéraire où notre texte est né: c'est cette importante province de la littérature française du XIIe siècle que je proposerais d'appeler *L'Anglo-Normandie*, et dont les produits, sortis de la plume des

[1]) La seconde preuve est l'élision de e féminin atone à l'intérieur des mots, fait que nous avons constaté aussi dans un cas dans notre texte. *Tristan*, *Vie de St. Gilles* et *Pyrame et Thisbé* offrent également tous les trois le système de la conjugaison intact.

sujets normands et français des Plantagenets d'Angleterre, ont leur place aussi bien dans une „Histoire de la littérature française" que dans une „Histoire littéraire du peuple anglais". Il nous reste à déterminer la place que notre auteur occupe dans ce brillant milieu anglo-normand du XIIe siècle.

On sait que vers le milieu de ce siècle il y eut dans l'Ouest de la France une véritable école d'imitation de l'antiquité, qui nous a laissé surtout trois grandes œuvres, dont la dernière, le *Roman de Troie*, date de 1165. Or, il semble bien que cette date est en même temps celle où le succès du genre était à peu près épuisé, en ce sens que les auteurs se tournaient de nouveau vers d'autres sujets. CHRÉTIEN DE TROYES, [1]) auteur mondain, toujours à la remorque de la mode du jour, se détourne de l'antiquité et se met à écrire ses grands romans, dont les sujets sont désormais presque exclusivement pris dans la „matière de Bretagne". MARIE DE FRANCE nous dit expressément que, ayant eu l'intention de traduire quelque œuvre antique, elle s'était tournée vers les lais, parce qu'il y avait déja tant de gens qui „s'étaient entremis de traire de Latin en Romanz". Le lai (perdu) *d'Orphée* est antérieur à MARIE DE FRANCE, qui en parle dans le *Lai de l'Espine*; le *Roman de Troie* nous signale l'existence d'un poème sur *Héro et Léandre*; un conte de *Tantale* est mentionné dans *Guillaume d'Angleterre*. Nous savons que l'histoire de Pyrame et Thisbé était très répandue dès la seconde moitié du XIIe siècle, et la même chose est prouvée pour le poème de *Narcissus*.

En un mot, parmi les traductions d'œuvres antiques mentionnées dans le passage bien connu de *Flamenca*, toutes celles que nous pouvons dater approximativement sont antérieures au dernier quart du XIIe siècle. Enfin, tout ce que nous possédons après cette date en fait de traductions d'œuvres antiques, [2]) ce sont, ou bien des remaniements, comme l'est après tout le grand roman *d'Alexandre*, ou bien des œuvres en prose, comme *l'Histoire de César*, ou bien encore des traductions de *l'Art d'Aimer* d'Ovide, écrites avec d'autres intentions et dans d'autres milieux. [3])

[1]) J'espère avoir l'occasion d'exposer bientôt ailleurs les raisons qui me font croire que les premières œuvres de CHRÉTIEN DE TROYES, y compris *Erec*, appartiennent à la littérature de l'Ouest de la France. Pour notre sujet cette question n'a qu'une importance absolument secondaire.

[2]) Je ne parle pas, bien entendu, des produits d'époques beaucoup plus récentes, comme p. e. *l'Ovide Moralisé* (± 1300).

[3]) Cette remarque s'applique aussi bien à Jakes d'Amiens, p. e., qu'à l'auteur de la *Clef d'Amour*: rappelons qu'après 1204 la Normandie, ce pays, où l'on aimait tant les contes et où l'antiquité latine était en si grand honneur, cessa d'être „anglo-normand", et devint bientôt aussi „français" que l'Ile de France.

Il est donc probable a priori que *Pyrame et Thisbé* date de cette période d'une trentaine d'années du XIIe siècle qui a vu naître en „Anglo-Normandie" toute une poussée de traductions d'œuvres classiques, dont on peut considérer le *Roman de Troie* comme une des dernières. [1])

Je crois qu'il est possible de préciser encore davantage.

De bonne heure d'anciens jongleurs bretons ou gallois ont dû chanter, parmi d'autres thèmes antiques tels que l'histoire de Didon et celle d'Orphée, un lai de Thisbé: on se rappelle que Tristan joua, devant le roi Marke et ses barons „des lais de son pays de Bretagne", d'abord „le lai de monseigneur Goron et de son amie", ensuite, „le lai de la fière amie du beau Graelent", enfin „le lai de la courtoise Thisbé, de l'ancienne Babylone".

„Le lai de *Goron* nous est connu, dit M. Bédier, [2]) par plusieurs allusions médiévales..... Le lai de *Graelent* est encore mieux connu: ce ne peut être..... que celui-là même dont nous avons conservé une forme narrative, le conte de fées que Marie de France intitule *Lanval.*"

Il ne me semble pas douteux que dans notre texte normand nous avons un écho de ce troisième lai, celui de Thisbé, et même sous une forme littéraire qui en rappelle d'assez près la forme primitive. On connaît la théorie d'après laquelle les anciens lais se composaient de deux parties: „les jongleurs racontaient leur récit, en une prose plus ou moins improvisée et plus ou moins informe, et l'interrompaient de temps en temps pour chanter sur la harpe certaines parties de la légende, plus propres à revêtir une forme lyrique". [3]) Or, c'est, sous une forme plus littéraire, exactement le système de composition de notre poème: on a remarqué depuis longtemps que les parties lyriques, qui forment juste la moitié du texte, ont dû être destinées à être chantées. [4]) Il est évident aussi que le lai de Thisbé a dû traiter l'histoire des amours de Pyrame et Thisbé: je crois même qu'on peut admettre que le lai primitif a eu comme titre le nom des deux amants, si on se rappelle ces deux vers du lai de *l'Espine* (511, 12)[5]): „Ne l'ont pas des enfanz nommé, Ainz l'ont de l'espine apelé". Ces vers me semblent prouver qu'on avait l'habitude de donner comme titre à des lais

[1]) Cf. Gaston Paris, *Esquisse*, p. 108: „(le roman de *Troie*) est le dernier aboutissement du genre inauguré par le roman de *Thèbes*".

[2]) Thomas, *Tristan*, I, 53; cf. aussi *ZRPh.*, XXXII, 166.

[3]) Article de M. Bédier sur „Les lais de Marie de France" dans *Rev. d. D. M.*, LXI, 835 sq.

[4]) *Hist. Litt. de la Fr.*, XIX, 761, 765; Moland, *Origines*, 290.

[5]) *ZRPh.*, XVII, 233 = édition critique du lai (normand) de *l'Espine*, par R. Zenker.

de ce genre les noms des deux jeunes gens dont on chantait l'amour. Il y a encore un point sur lequel notre poème rappelle la poésie des anciens lais. L'amour dans les lais n'était ni l'entraînement sensuel de la poésie épique (et lyrique du commencement du XII[e] siècle), ni l'esclavage galant de la poésie lyrique d'importation provençale, mais l'amour naïf et naturel, tel que celui que Pyrame et Thisbé s'inspirent mutuellement et tel que nous le représente Marie de France. Otez aux lais de Marie le merveilleux, donnez-leur une forme plus voisine de celle des lais qu'elle „traduit": vous aurez la forme de notre poème, plus primitive, plus archaïque et en même temps unique dans l'ancienne littérature. Et que si l'on m'objecte *Aucassin et Nicolette*, il faudra bien que l'on avoue qu' il y a entre ce poème et *Pyrame et Thisbé* au moins autant de différence, et à peu près la même à notre point de vue, qu'entre un roman d'aventure en prose et un roman d'aventure en vers: différence de forme et différence d'âge.

Résumons-nous.

Nous avons conclu de l'étude de la phonétique, de la morphologie de la versification et du style de notre texte que *Pyrame et Thisbé* est l'œuvre d'un Normand qui écrivait en Angleterre au XII[e] siècle, plutôt au milieu que vers la fin. Nous nous sommes rappelé ensuite qu'au troisième quart du XII[e] siècle il y a eu en „Anglo-Normandie" toute une école d'imitation d'œuvres classiques, dont le *Roman de Troie* (1165) était une des dernières, et que l'histoire de Pyrame et Thisbé était très répandue dès la seconde moitié du XII[e] siècle. De ces deux faits nous avons conclu que notre texte date de cette période du XII[e] siècle, où la littérature classique était très à la mode en „Anglo-Normandie". Enfin, nous avons cru qu'il était permis de voir dans notre texte, à cause de sa forme lyrico-narrative, un écho de ce lai de Thisbé chanté par Tristan devant le roi Marke et ses chevaliers, et que notre poème se présentait ainsi comme le plus archaïque et peut-être le plus ancien spécimen connu d'adaptation française d'un lai.

B.

L'EDITION DU TEXTE.

MANUSCRITS.

Pyrame et Thisbé nous est tout d'abord conservé dans trois mss., dont voici la description:

A. **Paris, Bibl. Nat. f. fr. 837 (anc. 7218).**

Description dans Paulin Paris, *Les manuscrits françois de la Bibliothèque du roi*, VI, 404—16.

Volume in-f° parvo vélin de 362 feuillets; fin du XIIIe siècle (Fontainebleau, n°.482. — Ancien cat., n°. 360. — Sainte-Palaye, not. 578). Contient près de 250 petits poèmes distincts, et cependant il est loin d'être complet. Entre *Pirame et Tisbé* (n°. 32, f° 95) et *Le Lunaire de Salomon* une pièce, qui formait la 33e, a été enlevée. Le ms. contient plus de 70 000 vers. Pour la liste des pièces et pour d'autres détails je renvoie au livre indiqué plus haut.

B. **Paris, Bibl. Nat. f. fr. 19152 (anc. 1830).**

Description très détaillée dans l'Introduction à *Partonopeus de Blois*, publié pour la première fois.... par G. A. Crapelet, [1]) p. 27—38 (avec un fac-simile). In-folio, sur vélin, du XIIIe siècle, sans réclames ni signatures. Il se compose de 205 feuillets numérotés aux rectos. Le volume est incomplet des derniers feuillets. Au dix-septième siècle il a fait partie de la collection du chancelier Pierre Séguier. Une note [2]) imprimée et collée au bas du premier feuillet du ms. indique que notre ms. est ensuite entré dans le monastère de Saint-Germain-des Prés. (n°. 1239). Les feuillets sont couverts de nombreuses taches. En tête du volume se trouve une table manuscrite des pièces qu'il contient: elle commence ainsi: „Ce volume contient un ramas de Moralités, de Contes, Fables,

[1]) Paris, Crapelet, 1834.

[2]) „Ex bibliotheca Mss. Coisliniana olim Segueriana quam Illust. Henricus du Combaut, Dux de Coislin, Par Franciae, Episcopus Metensis, etc. Monasterio S. Germani a Pratis legavit. An. MDCCXXXII."

Proverbes et divers Romans, le tout en rimes". Viennent ensuite les titres des pièces, au nombre de 88: *Pyrame et Thisbé* en est la soixante-quatorzième.

Un grand nombre de bouts de vers, et presque tous les ornements des lettres initiales du haut des pages, „sont tombés sous le couteau de relieurs barbares".

Pour plus de détails je renvoie aux pages de Crapelet citées plus haut. [1])

C. **Berlin, Köningl. Bibl. 257 (anc. Hamilton).**

Décrit par G. RAYNAUD, *Romania*, XII, 209 et suiv. Cette description a été corrigée et complétée par G. EBELING (*Tobler-Abhandlungen*, 321—41). RAYNAUD datait le ms. de la seconde moitié du XIIIe s. parce que dans une des pièces de cette collection de „Fableaux et Poésies des XII—XIII siècles" se trouve la date 1239. EBELING a fait remarquer que le ms. contenait une poésie datant de 1280 (*Chatelaine de Vergy*), et qu'il n'était donc pas antérieur à la fin du XIIIe siècle.

Le ms. a été écrit sur parchemin. Il comptait primitivement 90 feuillets, mais il n'en a plus aujourd'hui que 64, les feuillets 57—82 manquant. La reliure, en velours rouge, porte au dos ce titre: „Fabliaux et Poésies des XII—XIII siècles". Le manuscrit, avant d'entrer dans la Collection HAMILTON, semble avoir appartenu, dans les temps anciens, à un „provandier" (= chanoine) de Langres, un certain „Estiene Jacoby", dont le nom se lit au verso du feuillet 90. Les pièces contenues dans le ms. sont au nombre de 40: on en trouvera la liste complète *Rom.*, XII, 210—14. *Pyrame et Thisbé* en est la dixième et occupe les feuillets 15^d—18^d.

Pour plus de détails je renvoie aux deux articles cités plus haut.

En dehors de ces trois manuscrits, *Pyrame et Thysbé* nous est conservé, comme on le sait, dans *l'Ovide Moralisé*, et nous aurons donc, pour ainsi dire, un quatrième manuscrit, quand nous aurons établi le texte de notre conte tel que l'auteur de la grande traduction des *Métamorphoses* l'a inséré dans son œuvre. Je désignerai ces manuscrits par les lettres par lesquelles je les ai indiqués dans l'Intro-

[1]) Le ms. a encore appartenu à Philippe Alamande, dame de Chassenaige (± 1300), comme le prouve une signature au bas du feuillet 8 verso. „Je me la représente belle et jeune lorsqu'elle écrivit son nom sur ce livre; vieille, elle eût signé un Missel, et non des Fabliaux."

A un autre endroit un lecteur du XIVe siècle a écrit en marge d'un fabliau cette sentence terrible: „Seli qui dit du mal de fame est villains de nature. Dieu les maudie tous!"

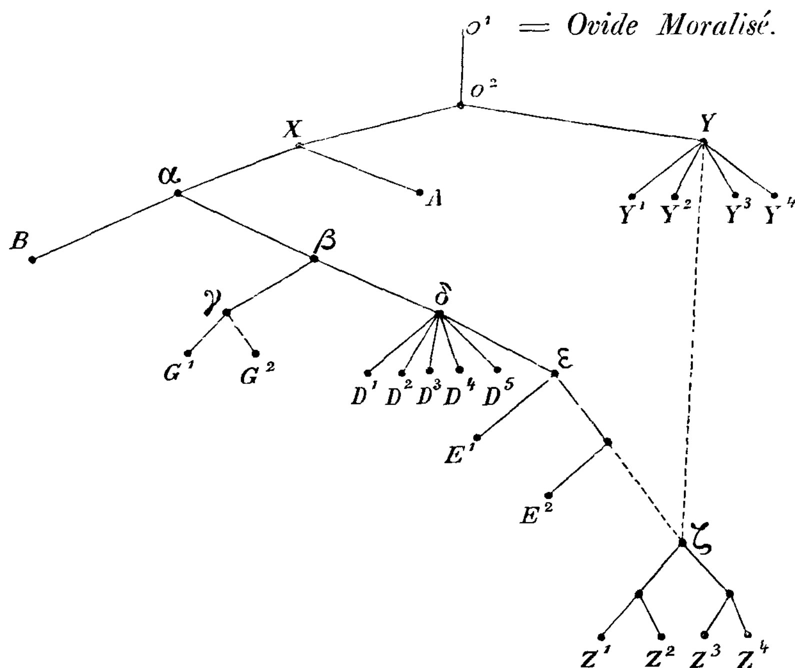
duction à l'édition critique de *Philomena* [1]): nous appellerons le texte de *l'Ovide Moralisé:* O.

A. **Rouen 1044 (O. 4).** [1])
B. **Lyon 742 (648).**
D.[1] **Bruxelles 9639.**
D.[2] **Cambrai 973 (871)**
D.[3] **Paris, Bibl. Nat. f. fr. 24306.**
[D.[4] **Londres, Bibl. de M. Ch. Fairfax Murray.**]
D.[5] **Paris, Bibl. Nat. f. fr. 24305.**
G.[1] **Paris, Bibl. Nat. f. fr. 373 (anc. 6986).**
G.[2] **Paris, Arsenal 5069.**
E.[1] **Genève. fr. 176.**
E.[2] **Rome, Vatican Reg. 1480.**
Y.[1] **Paris, Bibl. Nat. f. fr. 871.**
Y.[2] **Paris, Bibl. Nat. f. fr. 872.**
Y.[3] **Londres. Mus. Britt. Add. 10324.**
Y.[4] **Rouen 1045—46 (O. II bis).**
Z.[1] **Berne, no. 10.**
Z.[2] **Paris, Bibl. Nat. f. fr. 374.**
Z.[3] **Paris, Bibl. Nat. f. fr. 870.**
Z.[4] **Paris, Bibl. Nat. f. fr. 19121.**

Comme je l'ai déjà fait remarquer dans l'Introduction à mon édition critique de *Philomena*, le conte de *Pyrame* manque dans le manuscrit de *l'Ovide Moralisé* qui fait partie de la bibliothèque de M. Ch. Fairfax Murray de Londres, mais les autres manuscrits, au nombre de dix-huit, le contiennent tous. Au même endroit j'ai démontré qu' aucun des copistes de *l'Ovide Moralisé* n'a pris la peine de copier *Philomena* dans un manuscrit où le poème de Chrétien se trouvait isolé, et que par conséquent la classification des manuscrits de *Philomena* était essentiellement celle des manuscrits de *l'Ovide Moralisé*. Il est donc bien probable que ces copistes ont considéré *Pyrame et Thisbé* aussi comme faisant partie du grand poème, et que pour notre conte aussi la classification des manuscrits sera celle des manuscrits de *l'Ovide Moralisé*, que voici:

---

[1]) Voir pour les détails le chapitre des Manuscrits de *Philomena*, p. 9—14.



Si nous examinons maintenant *Pyrame et Thisbé* au point de vue de cette classification, nous constatons d'abord que Y^1 (Paris 871), Y^2 (Paris 872) et Y^3 (Londres Mus. Br. Add. 10324) s'accordent pour s'écarter ensemble de tous les autres manuscrits, y compris cette fois Y^4 (Rouen 1045—46), qui pour la partie où se trouve *Pyrame* (fol. 85 — fol. 173) se rattache directement à *A* (Rouen 1044). [1]) Voici deux passages tels que tous les manuscrits du groupe *Y* les donnent:

61, 62 Tant que chascuns demourer ose
Plaist lor a faire mainte chose
162 Ha pere pour dieu mercy
Car aies pitie de moi cy
Se tu n'as cy mercy de moi
Morir m'estuet cy par desroi
Tisbe belle que devenray
Sachiez q̃ senpres je mourrai
Si gueres sui en tel effroy
Mourir m'estuet, mlt bien le voi. etc.

Nous retrouvons donc pour *Pyrame* aussi le groupe *Y*. (= Y^1 Y^2 Y^3).

Ce groupe reconstitué, nous constatons que des vers qui se trouvent dans les trois manuscrits où notre texte est isolé (Paris 837,

[1]) Voir ed. *Philomena*, p. 22, note: „ces parties ont des titres explicatifs en encre rouge; elles ne correspondent nullement aux divisions naturelles du poème."

19152; Berlin 257) se retrouvent dans *Y*, *A* (Rouen 1044) et *B* (Lyon 742) — p. e. le vers 734 de notre texte, 705 du texte de Méon — et manquent dans tous les manuscrits qui forment le groupe *β* des mss. de *Philomena* (et par conséquent de *l'Ovide Moralisé*).

Dans ce groupe *β* ainsi reconstitué nous retrouvons *δ* en constatant que dans tous les manuscrits qui composens ce groupe manquent des vers (p. e. 234 de notre texte) que nous retrouvons partout ailleurs. L'existence du groupe G^1 G^2 est prouvé p. e. par le fait que ces deux mss. se séparent quelquefois ensemble de tous les autres manuscrits (p. e. au vers 62, qu'ils donnent ainsi: Dont amours les menace et chose). „Comme dans *Philomena*, G^2 est en général plus correct que G^1: ainsi le vers 566 de l'édition de Méon (notre vers 588), qui se retrouve dans *A* et *B* (*Y* change ici le texte), est omis par *D* et G^1, mais conservé dans G^2, quoique sous une forme corrompue." [1])

Pour *Pyrame*, comme pour *Philomena*, les manuscrits Z^1 (Berne 10), Z^2 (Paris 374), Z^3 (Paris 870), Z^4 (Paris 19121) vont ensemble et sont très différents de tous les autres manuscrits. Ainsi ils rendent ainsi les vers 13 et suiv. et 23 et suiv. de notre texte:

13 Avant que ceus eussent VII ans
Navra amours les II enfans
Et toucha plus qu'il ne seroit
D'enfans de si jeune endroit (374: Un enfant).

23 Amours le (374: les) navra par les yeuls
Contre qui ne jeune ne vieuls
Ne puet durer ne contrester
Quant le veut de son dart taster.

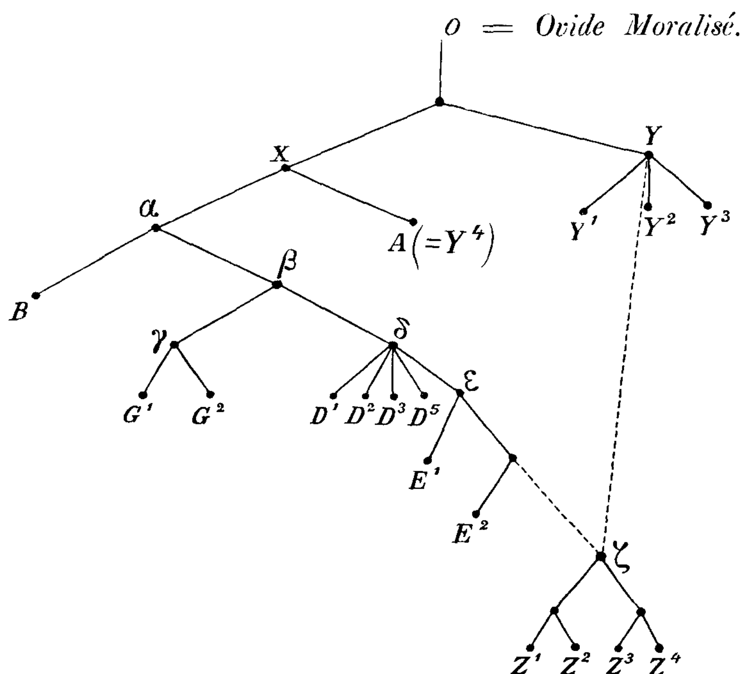
Nous reconstituons donc également *ζ*, qui, comme je l'ai prouvé dans l'Introduction à *Philomena*, „n'est pas une famille à part, mais un groupe, qui a une source commune avec E^2 et qui pour certaines parties dérive directement d'un manuscrit de la famille *Y*." [2])

Restent *A*, *B*, E^1 et E^2. Je n'ai pas eu l'occasion de copier *Pyrame* dans ces deux derniers manuscrits, mais il est si peu probable que leurs scribes aient eu la fantaisie de prendre notre texte dans un manuscrit isolé, qu'il me semble que nous pouvons négliger cette possibilité et laisser à ces deux copies la place qu'elles

[1]) *Philomena*, p. 23.
[2]) *Philomena*, p. 19.

occupent dans la classification des manuscrits de *l'Ovide Moralisé.* Quant à *A* et *B*, nous avons déjà prouvé qu'ils serrent de plus près l'original que tous les autres manuscrits du groupe x, puisqu'ils évitent des fautes communes à G^1 G^2 D^{1235} E^1 E^2. Ce qui prouve que *B* forme un groupe (α) avec β, c'est le fait qu'il y a des endroits où *A* seul s'accorde avec *Y* et avec les autres manuscrits de *Pyrame* contre $B\beta$ (p. e. aux vers 72 : $A + Y$ = texte = *requiert* — $B\beta$ *affiert*).

Voici donc la classification des manuscrits de *l'Ovide Moralisé* pour les parties qui contiennent *Pyrame et Thisbé:*



Pour ne pas surcharger inutilement l'appareil critique, j'ai reconstitué moi-même le texte de *l'Ovide Moralisé*, sans donner les variantes des différents mss. au bas de la page. Ce texte se retrouve d'ailleurs presque toujours intégralement dans le ms. de Rouen 1044. [1]) Je le représente dans les variantes par la lettre *O*.

Nous avons donc en dernière instance quatre textes: celui de *l'Ovide Moralisé* (*O*), celui du manuscrit de Berlin (*C*), celui du manuscrit de Paris, Bibl. Nat. f. fr. 837 (*A*), et celui du manuscrit de Paris, Bibl. nat. f. fr. 19152 (*B*). En les comparant les uns aux autres nous constatons les faits suivants:

1ᵉ. *C* n'a jamais de fautes de copiste communes, ni avec *O*, ni

[1]) *y* donne la bonne leçon p. e. au vers 699 (*y* : venir; *x*: torner).

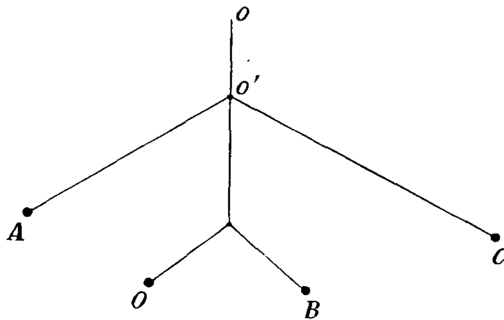
avec *B*, ni avec *A*. Il arrive bien quelquefois, assez souvent même, que *A* et *C* omettent le même vers; comme p. e. 272, 684, 685, mais il est permis de considérer ces rencontres comme fortuites, vu le grand nombre d'omissions dans les deux manuscrits.

2e. *O* ne montre aucune trace de parenté, ni avec *A* ni avec *C*. Il y a bien dans *A*, *B* et *O* un morceau d'une trentaine de vers (17—46) qu'il faut peut-être en partie considérer, pour des raisons que j'expliquerai plus loin, comme une interpolation commune, mais ce fait complètement isolé n'est pas de nature à contredire cette conclusion.

3e. *O* et *B* sont dans un rapport très étroit l'un avec l'autre. Même là où *B* omet à dessein les vers de deux syllabes — ce qu'il fait méthodiquement en arrangeant alors tant bien que mal les choses — on reconnaît parfaitement bien à travers ces arrangements sa parenté avec *O*. Les deux manuscrits omettent les vers 31, 32, 37, 38, 68 et suiv., 95, 96, 182, etc. etc.

Dans un grand nombre d'autres endroits (35, 64, 83, 114, 155, 342, 474, etc. etc.) ils ont des fautes communes. Quelquefois *B* donne seul la bonne leçon (p. e. aux vers 340, 144. 513, 714, 725, 754); le plus souvent c'est *O* qui a conservé la leçon de l'original.

Voici donc comment les manuscrits de *Pyrame* se rattachent les uns aux autres:



Quelle est maintenant la valeur exacte de chaque manuscrit pour la reconstitution du texte?

A est de beaucoup le plus mauvais de nos manuscrits. Il est vrai qu'il a peu de lacunes, mais, par contre, des passages entiers y sont devenus presque méconnaissables (cf. p. e. 414—25; 493—98; 562—96; 708—19). Il fourmille de fautes; on en trouvera des exemples à chaque page. Assez souvent le ms. change la rime dans deux vers consécutifs (p. e. 79, 80; 135, 136; 141, 142; 404 et suiv.). Ce qui le caractérise surtout, c'est une façon de changer des

vers au point qu'on ne reconnaît le vers primitif qu' en comparant certaines syllabes de celui de *A* avec des syllabes du vers de l'original (cf. la note aux vers 23—28). Beaucoup de vers dissyllabiques manquent ou sont corrompus. *A* commence même par ne pas vouloir du tout de ces petits vers : 172 est le premier qu'il ne tâche pas d'escamoter en l'incorporant dans un des vers environnants. Et encore s'y trompe-t-il! Plus on avance dans le texte, plus le nombre de ces fautes et de ces changements absurdes augmente. Le ms. s'arrête au vers 878. Il résulte de toutes ces constatations qu'on ne peut se servir de *A* qu'avec infiniment de précautions: si nous n'avions que ce ms., nous aurions de notre conte un texte tout à fait défectueux, et il faut avouer que Barbazan et Méon n'ont pas eu la main heureuse, quand ils ont choisi *A* comme base de leur édition de *Pyrame et Thisbé.* [1])

C est surtout caractérisé par un grand nombre de lacunes, soit d'un vers, soit de plusieurs vers (p. e. 17—46, 51—54, 57, 58, 63—68, 111, 112, 119, 120, 129—32, etc.). Ces omissions deviennent plus fréquentes à mesure qu'on avance dans le texte et n'ont visiblement d'autre cause qu' une hâte trop grande. Contrairement au copiste de *A*, celui de *C* semble se préoccuper très peu de ce qu'il écrit; il copie beaucoup plus machinalement, surtout vers la fin. De là des contre-sens grossiers, mais aussi quelquefois des leçons de l'original conservées là où les autres copistes ont pris la peine de changer pour éviter une difficulté d'interprétation. De là aussi souvent des vers intervertis, p. e. 7, 8; 202, 203; 299, 300; etc.

En résumé: *C* nous donnerait un assez bon texte, s'il était un peu plus complet.

O, le texte reconstitué de *l'Ovide Moralisé*, est de beaucoup la meilleure de nos traditions. [2]) Quand les trois mss. *OCA* ne s'accordent pas, la leçon de *O* est en général la plus satisfaisante, surtout vers la fin du poème (cf. p. e. les notes aux vers 291, 855). Ici il faut pourtant être prudent: l'auteur de *l'Ovide Moralisé* peut avoir eu à sa disposition une bonne copie du texte, mais il est très possible aussi qu'il ait tenu à rendre intelligible à sa façon

---

[1]) C'est sur ce même texte qu'a travaillé MOLAND dans ses *Origines de la littérature française*, p. 289 et suiv.

[2]) Comme nous l'avons vu, *B* est dans un rapport très intime avec *O*: il n'en est, pour ainsi dire, qu'une mauvaise copie. Ce ms. omet en outre tous les vers dissyllabiques, sans même toujours essayer d'arranger les choses, comme le fait dans ces cas notre ms. *A*. Après le vers 561, je n'ai noté les variantes de *β* que pour autant qu'elles doivent nous servir à contrôler la reconstitution du texte.

un texte déjà fort corrompu dans le ms. qu'il copiait. Ce qui rend plus probable la première hypothèse, ce sont les faits suivants:

1e. L'auteur de *l'Ovide Moralisé* a dû avoir à sa disposition une belle bibliothèque, peut-être celle de la reine Jeanne [1]) ellemême, pour qui il composait son poème. Rappelons-nous qu'il nous a certainement transmis un excellent texte de *Philomena* de CHRÉTIEN DE TROYES.

2e. Quand une combinaison de deux mss. nous assure la bonne leçon, un de ces deux mss. est presque toujours *O*.

3e. *O* est le seul ms. qui donne presque tous les petits vers de deux syllabes: il a probablement commencé, lui aussi, par ne pas en vouloir, mais après trois omissions il semble s'être résigné (les vers 149, 154, 159 manquent). Or, c'est dans ces parties „lyriques" surtout qu'il lui aurait été excessivement difficile de suppléer aux lacunes d'un mauvais ms. Nous constatons en outre que, lorsque un vers dissyllabique est assuré par *A* + *C*, il manque quelquefois dans *O*, mais que nous ne trouvons jamais alors dans *O* un vers différent de celui du texte.

Pour toutes ces raisons *O* doit être considéré comme de beaucoup la meilleure de nos traditions. Son importance pour la reconstitution du texte est d'autant plus grande que, pour un assez grand nombre de vers ou de passages, nous avons ou bien trois leçons différentes, ou bien, à cause des nombreuses lacunes de *C*, deux leçons, celle de *A*, manuscrit très mauvais, et celle de *O*. Mais les plus grandes difficultés se présentent là où *O* lui-même se montre défectueux, ce qui n'arrive que trop souvent.

Dans la reconstitution du texte j'ai suivi en général l'orthographe du ms. de Rouen 1044, le meilleur ms. de *l'Ovide Moralisé*, et qui serre donc de plus près que les autres mss. le texte original. Si je me suis permis de temps en temps de le moderniser légèrement, c'est que je considère la question de l'orthographe comme n'ayant aucune importance. Quant aux variantes, je n'ai noté que celles qui se rapportaient au sens, en négligeant même, après le vers 100, les différences que présentent les formes casuelles: chez nos copistes les règles de l'ancienne déclinaison ne sont plus du tout observées.

---

[1]) JEANNE DE CHAMPAGNE, femme de PHILIPPE IV, morte en 1305; cf. *Philomena*, Introd., p. 6.

PYRAME ET THISBE.

En Babiloine la cité
Furent dui home renomé,
Dui citeain de grant hautece,
De parenté et de richece.
Li riche home orent .II. enfans
D'unes biautez et d'uns samblans;
L'uns fu valles, l'autre meschine:
Plus biaus n'orent rois ne roïne.
.II. enfans orent li riche home,
C'Ovides en son livre nome
Et dist qu'il furent apelé
L'uns Piramus, l'autre Tisbé.
Ainçois qu'il ëussent .VII. ans
Toucha Amours les .II. enfans
Et navra plus a cel endroit
Que lor aëz ne requeroit.
Li pers aëz, li gens corages,
Les grans biautez, li hauz parages,
Les paroles, li ris, li jeu
Et li aaisemens del leu
Et li entreveoirs souvent
Lor donnerent espirement.

2 *C* homes — **3** *O* De grant valeur; *B* S'ierent proisie; *C* Deus citaiens de grant parage — **4** *C* Riches d'avoir et de lignage — **5** *A* dui — **6** (voir la note) — **7, 8** sont placés dans *C* après le vers **12** — **7** *BC* L'un fu vallet — **8** *O* Tant; *B* Plus beax nen ot roi; *A* Si — **9** *A* Comme avoient cil dui — **10** *BC* Ovide — **11** *B* dit — **12** *A* L'uns — **14** *C* Navra — **15** *O* a lor endroit; *B* en cel endroit; *C* en lour endroit; *A* en cel endroit — **16** *C* aage; *B* manque — **17—46** manquent dans *C* — **17** *O* Li pers a eulz, l'igaulz corages; *B* li granz coraiges; *A* Ja pert a eus li bons corages — **18** *O* Lor grans biautes, lor grans parages; *B* Les granz beautez, li beax parages; *A* La grant biautez, li hauz parages — **19** *OB* les ris, les jeus — **20** *O* d'eulz deuz; *B* d'ax ·//· — **22** *A* espirement; *x* esmouvement; *y* apensement; *C* espandement.

Haï, Amours, devant tes iex
Ne puet durer joenes ne viex;
Il n'est jouvente ne aëz
Qui de ton dart ne soit navrez.
Contre ton dart n'a nulle essoigne
Doubles hauberz ne double broigne;
Ta sajette ne set faillir;
Vers li ne puet nulz hons garir.
Ele fait plaie sanz pertus
Vers qui ne puet herbe ne jus;
Sans doleur fait traire souspir,
Sans sanc espandre fait palir.
Li fers de la sajete est feu,
Souspir la fleche dou milieu,
Li penon engiens et perriere,
Douce Amors la coche d'arriere.
Li fers navre de l'esgarder,
La fleche coule el penser,
Li penon sont les apareulz,
La coche ajoste les conseulz.
De tel sajete et de tel lance
Navra Amours en leur enfance
Le jovenciel et la meschine,
Tresque la mort lor fu voisine.
Encor ne sevent riens d'amour,
Si les a mis en grant freour.
Ja lor plaist a matin lever
Et l'un de l'autre a porpenser.

23—28 *A* Aus amanz devint tels solas
Nes pot garir ne hauz ne bas.
Nule maniere, nuz aez
N'en eschape n'en soit navrez.
Amors, je te faz bien savoir:
Contre ton dart n'a nus pooir,
Ne contre li n'a nus essoingne
Doubles haubers ne double broingne.

24 *B* garir — **27** *B* nul essoine — **28** *O* Double; *B* Double hauberc, doule — **29** *A* puet — **30** *B* hom; *A* Valles ne puet nis uns gaudir — **31, 32** manquent dans *OB* — **33** *B* faire — **34** *A* Et sanz sanc espandre palir — **35** *OB* Li fers de ton dart porte feu — **37, 38** manquent dans *OB* — **39** *O* dou regarder; *A* en — **40** *O* [*y*: et la fleche coule en penser; *A*: et la fl. c. en passer; *B* et la fleiche coule en per]; *A* cele de pensser — **41** *AB* font — **42** *B* le conseil — **43** A a — **46** *B* Jusqu'a la m.; *A* Tant que — **47** *O* amours; *C* qu'est a.; *A* amer — **48** *O* freours; *B* Et; *C* Et ja en sunt; *A* Or, pensser — **49** (voir la note) — **50** (voir la note).

Et jeünent plus qu'a lor droit
Et que lor aëz ne queroit.
Par matinet chascuns s'en emble,
Si vont le jour jouer ensemble,
Deduisant soi o les enfans
De lor aëz et de lor grans.
Le jour passent d'eulx esgarder,
Qu'il ne s'en pueent saoler;
Tart repairent a lor ostaulz,
Car li dessevrers lor est maulz.
Plaist lor a faire mainte chose
Dont on les menace et chose.
Tant con gemme sormonte voirre,
Or argent, rose primevoirre,
Tant sormonterent de biauté
Cil dui tous ceulz de la cité.
Par grant conseil et par grant cure
Et par grant sens les fist Nature,
68*a* Et dist: „Parra ci ma vertuz,
68*b* Et mes engiens i soit veüz."
Il sont andui d'une mesure.
Merveillose est ja lor nature.
Tant con lor aëz fu contraire
A ce qu' Amours requiert a faire
Et il furent dedens .x. ans,
Fu assez lor licence grans
D'aler ensamble et de parler,
D'esbanoier et de joër.
Li douz regars, li simples sens,
Et li non convenables temps

---

51 *O* que lor droit; **51—54** manquent dans *C*; *A* Et aiment plus qu'il ne devoient — **52** *O* Et lor aëz ne requeroit; *B* devoit; *A* queroient — **53** *OB* chascun; — **54** *B* Et; *A* Et venoient le jor ens. — **55** *A* Et deduient; *C* Et vont le jor — **56** *O* tans; *C* aage; *A* anz — **57** *O* pensent; *B* Le jor passe; *A* Lassent lor iex de regarder; **57, 58** manquent dans *C* — **59** *O* Et revienent; *A* Quand — **60** *O* li departirs; *B* Que del; *C* le departir; *A* Li dess. lor est molt maus — **62** *O* l'en moult; *C* les menace l'en; *A* De qoi on — **63** *O* que jaspre; *A* jesme; **63—68** manquent dans *C* — **64** *O* Et or argent et pr.; *B* Or et argent la pr. — **65** *O* sormontoient — *O* remplace le vers **65** par les trois vers suivants: A la marouste sourmonté, Tant sormontoient de bonté, Et de valour et de biauté. — **66** *B* Toz ceus cil dui — **68** *A* Par grant solaz — Pour les vers **68a, 68b** voir la note — **71** *O* Tant que; *C* aë — **72** *B* Et ce; *A* Et quanqu' — **73** *B* devant × anz; *C* d'endroit × anz; *A* enfant des anz — **74** *O* leesce; *C* Fu leur licence assez gr. **75, 76** (voir la note) — **77** *C* La grant amour; *A* L'entreparler — **78** *B* con; *C* le bien conv. t.

Et que nulz biens n'est sans envie
Et nes uns sers sans felonnie
Les fist departir et garder
Qu' ensemble ne porent parler.
Uns sers nota lor contenance
Et dist: „Or sai bien sans doutance
„Que mout s'entr'aiment cil enfant,
„Et se il fussent auques grant
„Grief chose fust dou departir,
„Et se il fussent a leisir
„Veoir feïssent un tel plet
„Dont il avroient mal estret."
A la mere a la damoisele
Porta li sers ceste nouvele
Et el li dist: „Ore t'en tes,
„Qu'il n'assembleront or ja mes.
„Eschar ai de lor druerie.
„Par tens cometent lor folie."
Puis dist a une chamberiere:
„Garde, se tu m'as de riens chiere,
„Que Tisbé n'isse fors de l'us,
„Que ne la voie Piramus."
Adont sourt uns grans maltalans
Entre les peres aus enfans,
Une tençon et une envie
Qui puis dura toute lor vie.
Ceste chose fist destorber
Les deus enfans d'eus aprimer,
D'eus assembler par mariage
Et d'envoier entr'eulz message.
Li dui enfant sont en destroit;
Li uns n'ot l'autre ne ne voit:

---

79 *A* Ce que nus biens sanz felonie. — **80** *O* Ne nulz sens n'est; *C* Ne nis ·/·; *A* Et nes uns sers n'est sanz envie — **82** *OB* Qu'il ne porent ensemble aler; *A* Que ne porent ainz plus parler — **83** *OB* perçut — **84** *O* or say je; *B* dit — **87—90** (voir la note) — — **91** *A* mere la damoisele — **92** *C* conta — **93** *OB* Et cele dist des or t'en tes; *A* Et ele li respont or te tais — **94** *O* Car il n'ass. ja mes; *B* jor mes; *C* Te n'ass.; *A* des or mes — **95, 96** manquent dans *OB* — **95** *A* Granz eschars est de druerie — **96** *A* Tost commencierent la folie — **97** *B* vint; *C* apela sa ch. — **98** *B* noient chiere; *A* Qar va fermer cel huis derriere — **99** *B* Et tysbe nisse hors de lus; *A* uis — **100** *O* Et qu'el ne voie P.; *B* Ne q'le voie P. — **101** *O* leva; grans manque; *B* Atant; grans manque; *A* Entretens ot m. gr. — **103** *C* tele envie — **104** *C* Que — **105** *C* Q' les choses funt destourber; *A* fu destorbier — **106—108** (voir le note) — **109** *C* a destroit — **110** *B* L'un si n'ot.

Moult lor semble grief la devise
Que lor parent ont entr'aulz mise.
Mes ce que l'en les garde plus,
Que Tisbé n'ose issir de l'us
Ne Piramus vers li garder
Fet lor amour plus aviver.
Andui croissent selonc lor tens;
Croist lor aëz et croist lor sens,
Croist lor ardour et croist lor plaie,
Et croist li feus que riens n'apaie,
Croist lor amour, croist lor aëz,
Et ja orent .xv. ans passez;
Et des qu'il vinrent en jouvent
Et il choisirent esciënt
Et lor aëz s'aërt el cours
Ou nature conceit amours,
Lores nes lesse plus garir
Li lonc penser, li grief sospir,
Les grans dolours, li fort complaint,
Li durs tourmens qu'es cuers lor maint.
Dementent soi et nuit et jour;
Toute lor vie est en dolour;
Plorent, giement chascuns en soi,
Ne sevent d'aus deus nul conroi,
Ne ne pueent trouver remire
Ne par mecine ne par mire.
Li feux est la dedans enclos
Qui ne lor leisse avoir repos,
Qui les travaille jor et nuit
Et de mortel ardor les cuit.

111, 112 manquent dans *C* — **111** *O* griez — **112** *A* pere ont entre'aus dui m. — **113** *B* qu'on nes garde, *C* Et ce que — **114** *O* T. n'ose issir fors del hus; *B* T. n'osoit; *C* Que T. n'ose passer l'us; *A* Que T. n'isse fors de l'uis — **116** *O* plus lor amour; *B* Font lor amors; *C* Ce fet l'amour — **118** *C* aë; *A* Croist lor engins — **119, 120** manquent dans *C.* — **119** *A* la dolor; la plaie — **120** *A* Et croist li sens qui sens ne paie; *O* qui — **121** *OB* et lor aëz — **122** *C* Et orent XII ans; *A* Dusqu'il orent — **123** *O* Et puisqu'il; *B* Puisqu'il; a jovent; *A* Desque il — **124** *C* connurent — **125** *O* sahert; *B* aert lor cors; *CA* fu ja el cors — **126** *OB* choisist; *C* conceit; *A* resiut — **127** *OB* Adont; *C* Lors ne les lesse en pes garir; *A* ne les lesse garir — **128, 129, 130** (voir la note) — **129—132** manquent dans *C* — **133** *OB* plaignent; por soi; *C* Pleint et gemist — **134** *OB* prendre conroi; *C* deus nul c.; *A* nis un c. — **135, 136** (voir la note) — **137** *OB* lor siet dedans les os — **138** *B* Q' nes laisse; *C* Q' ne lor let; *A* Qu'il ne pueent avoir repos — **139, 140** (voir la note).

Cil feux et cele flame sole,
Retrait les ners et art la mole,
Tault la vertu, change biauté,
Et chace tote aliegreté.
Piramus est plains de tristour,
Plains de souspir et plains de plour,
Plains de penser et plains de cure.
Demente soi en tel mesure
Sovent:
„Las, cheitif, tristes et dolent,
Soufferrai longues cest tourment?
Tous tens ai duel, joie noient
Et plus ai dueil et plus m'esprent
Amour.
Amour la nom? Mes est ardour,
Qui einsi vient de jour en jour.
Flerist ma face et ma coulour,
Com fait gelee tenre flour.
He, las!
Ha, Piramus, quel la feras?
En quel guise te contendras?
Haï, peres qui m'engendras,
Pour quoi
N'as tu ore merci de moi?

141, 142 manquent dans *C*; *A* Cist feus et ceste flame sue, Seche les ners, art la molue — **143, 144** manquent dans *C* — **143** *A* chace — **144** *O* tout a grant griefté; *B* Et chace tot alegiereté; *A* Et manque — **145** *C* dolour — **147** *B* pensé — **149** manque dans *OBA*.

150 *OB* He las fait il chaitif dolent.
C A cheitif tristres et dolent.
A: Sovent est las triste et dolent. —
151 *C* souferres — **152** manque dans *C* —
153 *O* Et com plus me dueil plus m' esprent
B Et plus duel et plus m' esprent
C Quant je plus plor et plus m' esprent
A Et plus ai duel et plus esprent —
154 manque dans *OBA* —
155 *O* Je ment certes ainz est ardor
B Ce ai menti ainz est ardor
A Amor mon cuer mis en ardour
156 *A* Tot ensement de jor en jor —
157 *O* Si taint; *B* Matist —
158 *O* Com fait la fueille la froidour —
159 manque dans *OBA* —
162 *A* Peres qui m' engendras, pourquoi —
163 manque dans *B*; Pour *A* cf. 162; *C* Q les pourquoi —
164 *O* pité; *C* sire n'as tu merci de moi.

Se tu n'en prens prechein conroi,
Ou par enging ou par desroi,
Ferai,
Tisbé, bele, que te verrai.
Sache, se par amour ne t'ai,
Que par force te ravirai,
Ou, se ce non, par toi avrai
La mort!
C'iert mon refuge et mon confort,
S'auques me tient cis maus si fort,
Qui si longues me fait cest tort.
[*Torz faiz*?]
He, dieux, pour quoi n'est fait cil plaiz
Que nos parens fussent en pais?
N'eüssons mie tant d'agaiz.
[*Gaitier*?]
Ja ne puis je tant esploitier,
Por promesse ne por loiier,
Que je trouvasse un messagier
Que je li peüsse envoiier?
Cui chaut,
Quant je plus plaing et meins me vaut?
Haï, peres qui mains en haut,
Estain le feu qui si m'assaut,
Le feu
Qui m'a tolu et ris et jeu.
Ne puis garir en nes un leu.

---

165 *OB* Se tu ne prens autre conroi
A Que ne prens tu conseil de toi —
166 *C* que vos aurai — **167** manque dans *OBA* —
170 *A* que je par force t'averai
171 *OB* par toi morrai; mettent le vers avant **169** —
172 *C* l'amor; *A* l'amors
173 *O* Iert; *B* La mort si est mes reconforz;
C C'est; *A* As tu mis dedenz mon cors —
174 *C* Se auques est cest mal; *A* li maus —
175 *O* Ou si l. m'est cil tors fais
B Se longues m'est faiz.
A que; tel tort.

176 (voir la note) — **177** *C* Ha sire diex que ne vos plest; *A* li plais — **178, 79, 80, 81** *A* Ne nos feissent plus gaitier — **179** *B* eussions; tant agaiz — **180** *C* agait; (voir la note) — **181** *OB* Ne je ne puis — **182** manque dans *OB* — **183** *O* un manque; *C* truisse nul m. — **184** *B* Q'lui pooisse; *C* que m'amie puisse e.; manque dans *A* — **185** manque dans *BA* — **186** *OB* Ne monte riens se dieux me sault; *A* Quanques je pens riens ne me vaut — **187** *A* He diex pere — **188** *C* estreig — **189** manque ds. *BA* — **190** *A* Le feu qui me taut ris et geu; Amie se de vous n'ai leu, Ne puis vivre car je le veu.

Amie,
Pour vous est ma coulour perie,
Mes cuers navrez, ma char percie.
Tisbé, por vos despent ma vie
En plour.
Consente moi li Dieux d'amour
Qu' encor la tiengne nuit et jour,
Ou a leesce ou a dolour.
Pasmer
M'estuet errant; ne puis parler.
Or sui hetiez, or vueil plorer,
Or ai grant chaut, or vueil trambler". —
Ains qu'il peüst son duel fenir
Li prist la face a empalir;
En lermes, en gemissement
Cheï pasmez el pavement.
Emprez lonc tens est relevez,
Pales, troublés, descolorez,
Va s'en au temple Veneris,
Couche soi sus le marbre bis,
Fait proieres, vouz et promesse
Et sacrefise a la deesse,
Qu'ele li doinst avoir baillie
De parler a Tisbé s'amie.
Tisbé est la dedens enclose:
Fors dou palais issir n'en ose.
Souvent remembre ses amours,
Souvent mue le jour colours,
Souvent se plaint et souvent plore:
„Lasse, fet ele, con male ore
Fui nee!

---

192 manque dans *BA* — **193** *A* Par — **194** manque dans *C*; *O* mon cors percie; *B* Mon cors ma char tote perie; *A* Mes cuers plorens, ma char parcie — **195** *OB* Bele; *A* par — **196** *O* J'en plours; *A* He amors — **197** *C* Consentes; *B* En plors beax sire dieu d'amors — **198** *C* vos; *A* tiegne ou voist jouer — **199** *A* La joie la dolor pasmer — **200** manque dans *ABC* — **201** *C* Pasmer m'estuet ne puis durer; *A* M'estuet et n'en puis plus parler — **202** *B* puis parler — **203** *C* met ce vers avant 202 — **204** *A* Ainz que puist s. d. defenir — **205** *C* le volt; *A* li vis — **206** *O* et en plorement; *C* o l. o gem. — **207** *O* ou — **208** *OB* Apres grant piece; *C* s'en est levé — **209** *O* Tous tristes tous desc.; *B* Il est tristes, descolorez; *C* et desc. — **210** *O* Vaint sent; *C* el — **211** *O* sur; *B* sor; *A* un marbre — **212, 213** *OB* Une proiere a commencié — **212** *A* Si fet proiere apres la messe — **214** *C* Qu' encor li doint; *A* avoir aïe — **216** *OC* est; *BA* ert — **217** *C* Et fors du p. issir n'ose — **219** *C* omet mue — **220** *C* Sovent sospire — **221** *B* en mal ore; *C* en con male ore; *A* de mal eure — **222** Manque dans *B*.

He, Diex, con male destinee,
Con dure vie m'est donee!
Ains mes ne fu nulle esgaree
En vie,
Qui par porpens ou par folie
Ne peüst engignier boisdie,
Fors moi.
Mais quant je plus pens et meins voi
En quel guise prendrai conroi,
Amis douz, de parler a toi.
Parler?
Tisbé, fole, veulz tu desver?
Veulz ta chasteé violer
Et ton lignage vergonder?
Non faire!
Garde raison qui t'est contreire!
Ne te chaille entor toi atraire
Corage
Par quoi tu faces tel otrage,
Car onc feme de ton lignage
Ne fu reprise de putage.
Reprise
Ne serai je en nule guise.
Miex vueil estre .C. fois ocise.
Tisbé,
Ou as tu pris icest pensé?
Tost as Piramus oublié!
Lasse, por quoi l'ai ge nomé?
Amis,
Onques a certes ge nel dis!

223, **24** manquent dans *C* — **224** *A* m'as donee — **225** *C* Onques — **226** Manque dans *BA* — **227** *OB* Qui par savoir ou par folie (*O*: voisdie); *A* Que je par sens ou par folie; *C* Q' par porpens ou par folie — **228** *O* seüst; *A* pot mes; *A* ajoute un vers: Par grant douçor, non felonie — **229** manque dans *B* — **230** *B* Mais quant plus pens et je mielz voi; *C* Quant je plus pens et je meins voi; *A* Mes com plus plaing et plus m'esmai — **231** *OA* prendrai; *BC* prendre — **232** *A* Amis je dueil d'a toi parler — **233** manque dans *BA* — **234** *C* bele — **235** *A* tu — **237** *C* Nel; *A* Ne — **238** *C* ne soit contr.; *A* que cest contr. — **239** *C* Ne te chaut ton çorage fere; *A* chaut; d'entor — **240** manque dans *OBA* — **241** *OB* Chose dont tu faces tel rage; *A* Chose par quoi tu faces rage — **242** *OB* Onques; *A* ainc — **244** manque dans *B* — **245** *OB* por n. g.; *A* Ne sera ja — **246** *C* Je vodroie miex estre ocise; *A* Miex vausist c'on t'eüst ocise — **249** *A* Tout ai — **250** manque dans *OB* — **251** manque dans *B* — **252** *C* deux vers: La moie foi vos en plevis, Onc certes adroit ne le dis; *A* ne verdis.

Or poez dire, ce m'est vis,
A droit
Qu'en amours de feme n'a foit.
Biaus douz amis, prenez a droit
Le gage.
Tenez, sire, pour cest outrage
Ci vos vo ge mon pucelage.
Trop iere orains de fier corage!
De fier?
Vers vous me doi ge supploiier.
Mout avroie le blasme chier,
Se m'en ooie chalengier.
Contraire?
Si con moi semble et m'est viaire,
Ne m'en devroit nus hons retraire,
Se il avoit de moi afaire.
Desvee!
Tisbé, fole, desvergondee,
Quels corages vous a muee?
Moult estes ore forsenee!
Lerai
Trestot icest penser que j'ai.
Par le conseil mon pere avrai
Autresi gent ami, bien sai.
Si gent?
Mal vueil se Piramus m'entent.
Oïl, je tramble, bien le sent.
Si mar le dis, or m'en repent.
Ha, biaus!
Rose tendre et lis nouviaus,
Flor de tous autres damoisiaus,
Merci!

253 *A* Or pues dire ce m' est avis — **254** manque dans *BCA* — **255** *C* Qu' amor de fame n'est pas frans (?): *A* A lor enfanz ne truevent foi — **256** manque dans *C*; *A*: Mes sire ber jel di por moi — **257** *B* Et sire tenez ·/· bon gaige — **258** *B* Pour lamenté de cest outraige; *C* amis; *A* de c. o. — **259** *O* Vos otroi ci; *B* Ici vos doig; manque dans *A* — **260** *OB* ore; *A* Ici vos ai dite folage — **261** manque dans *BA* — **262—268** (voir la note) — **269** manque dans *B* — **270** *OB* desmesuree; *B* Tes toi — **271** *C* t'a or m ; *A* deux vers: Orent leus estre escoutee, Que c. v. a m. — **272** manque dans *CA* — **273** manque dans *B*; *A* Je sai — **274** *OB* Tot cest (ce) penser que je or (ore) ai; *A* Tout icel fol penssé que i'ai — **275** *C* Par le prechast — **276** *BC* mari; *OA* ami; *C* mari et gent — **277** manque dans *B*; pour *C* voir **277—278** *OB* Merveil se P.; *C* Merveil est se — **279** *C* j'en — **280** *C* Tant mar; *A* Mar le dis or m'en repent bel — **281** manque dans *B*; pour *A* voir **280—282** *A* le lis nouvel — **283** *A* Flors sor — **284** manque dans *B*; *A* Mercis.

N'aiez cure de quanques di;
De paour ai le cuer noirci.
Ja mais n'avrai nul autre ami
Que vous.
Mes vos parens sont envious
Et li mien sont de moi jalous.
Cui chaut?
Ne monte riens. Se Diex me saut,
A poi ferai por vos .I. saut.
He, lasse!
Qu'ai je or dit? Riens ne respasse
Li maus qui si souvent me lasse.
Dolente!
Li diex d'amour le me consente,
Ou bel me soit ou m'en repente,
Qu'entre mes braz encor le sente
Par termes.
Ci fine mes complainz en lermes.
Pasmer m'estuet; or est li termes.
Ensi
M'estuet faire par chascun di:
Tel fief tieng je de mon ami." —
La pucele est trois fois pasmee,
Et quant ele s'est relevee
Andeus ses mains vers le ciel tent:
Aus diex prie mout humblement
Qu'il li doignent conseil trover
Qu'a son ami puisse parler.
Prochain furent li dui palais
Et en tele maniere fais
C'une paroiz et uns murs seulz
Estoit devise d'ambedeus.

---

285 *OB* N'aies; dans *C* remplacé par: Por vos ai ge le vis pali — **286** *OB* marri; *C* La char tremblant le cors freidi; *A* noirci — **287** manque dans *BA*, qui omettent aussi le vers **288**. — **291** à **296** (voir la note) — **297** manque dans *B* — **299** *O* bon; *C* Ou bel m'en fait; ce mss. met le vers **300** avant le vers **299**; *A* biau — **300** *B* bras en la sente; *A* vous sente — **301** manque dans *BCA* — **302** *OB* Ci fenirai; *C* Ci fine mon compleinz; *A* Ci fenist ma complainte gente, En lermes — **303** *O* ore; *CA* or en est termes — **304, 5** *OB* Ensi fais je (face); *C* Si m'estuet fere ch. di; *A* manque — **306** *C* Trois fois por mon tres chier ami; *A* manque — **308** *A* fu — **309** *A* Envers le ciel ses dui m. t. — **310** *B* A dieu; *C* Proie les diex tant doucement; *A* A Dieu prie l'acordement — **311** *A* conroi — **312** *B* Q' son ami — **313** *C* Si prochein; *A* Par quoi — **314** *O* par; *C* a tele mesure; *A* en icele — **315** *A* Qu'une mesiere n'ot entr'eus — **316** *C* Q' fu d ; *A* Ere d.

Endroit la chambre la dedens,
Ou conversoient mains les gens,
Ou la pucele est enfermee,
Fu la parois un peu crevee.
La crevace n'ert gaires grans
Et fu celee par mout d'ans,
De ci qu' Amours la fist trouver,
Vers qui riens ne se puet celer.
Quel chose est ce qu'Amours ne sent?
Li dui amant premierement
Aperçurent icel pertus:
Primes Tisbé, puis Piramus.
Tisbé trouva la creveüre,
Prist le pendant de sa cainture,
S'en fist outre le chief paroir,
Que ses amis le puist veoir.
Piramus vient de deporter,
De ses dolours se conforter.
Vait en la chambre, couche soi,
Tourne ses iex vers la paroi,
Garde, si aperçoit l'enseigne
Que la crevace li enseigne.
Cele part vait, prent le pendant,
Voit le pertus, si dit itant:
„Tisbé, douce bele faiture,
Oevre demeine de Nature,
Par l'enseigne de la ceinture
Sui ci venus offrir droiture
Que ne trouvai la creveüre.
Vostre en est bele l'aventure
D'apercevoir tel troveüre.
Se vos avez de moi grant cure

317 *C* Et en la ch. — **318** *C* mains conversoint; *C* La ou conversent meins les gens; *A* Si escreva le murs fendans — **319** *C* est; *A* enserree — **320** *A* la masiere — **321** manque dans *C* — **322** *O* mains ans; *A* par quatre anz — **323** *C* Tant que; *A* Dusques — **325** *C* Que est ice — **326** *A* enfant — **327** *OB* celui; *A* icest — **330** *C* les pendenz — **331** *B* le fer; *C* Fist tot outre; *A* Outre fesoit — **332** *O* le pot veoir; *B* puist parcevoir; *C* le puist voeir; *A* puisse veoir — **334** *O* Pour; *C* De son grant duel; *A* De sa dolor; *mss.* reconforter — **335** *O* Entre en; *B* Vet a; *C* Vet en; *A* Vint a — **336** *C* torna son vis; *A* torne le chief — **338** *A* la ceinture — **339** *C* vint, prist; *A* va cele part — **340** *O* Voit le petruis aparissant; *C* Vit, dist; *A* Et quant le tint si dist atant — **341** *O* T dist il; *A* He T. tendre creature — **342** *OB* Flors de tout autre creature, *A* Oeuvre de moi de ma feture — **343** *C* Par les pendanz — **344** *OA* Sui je; *BC* Sui ci — **346, 47** manquent dans *A*.

Ne vos tendra pas fermeüre
Que ne veigniez ici seüre,
Sans message, sans coverture.
A basse vois et a murmure
Porrons parler de nostre injure;
Emprez savrois en quel ardure
M'a mis Amours sans forfaiture.
He, Diex, come est la vie dure
Cui longuement tel mal endure." —
La pucele de l'autre part
Est en escout et en esgart;
De la parole entent l'effroi,
Trait soi plus pres de la paroi,
Met son oeil endroit la crevace:
De son ami choisist la face.
Parler vout, mais ele ne puet:
Amor soudement la commuet.
El premerain esgardement
Fremist et sospire et esprent,
Tressaut et trestremble et tressue,
Taint sa color et si li mue,
Porpense soi qu'ele li die,
De soi meïsme s'entr' oblie;
En tantes guises la destraint
Amours, qui toutes choses vaint.
A la parfin s'est pourpensee
Et s'est un poi rasseüree,
Met sa bouche endroit la fraiture,
Puis parole en itel mesure:
„Amis, ainsi vos os nomer;
Ce ne me pueent par veer

---

349 *OB* tendra la f. — **350** tote seüre; *A* venez — **352** *C* o amour pure; manque dans *A* — **353** *C* cure — **356** *C* taut est la vie dure; *A* mlt ai — **357** *OB* tels maus; *C* Q'; *A* Qui — **358** *C* est de l'a p. — **359** regart — **360** *C* De la pucele — **361** *O* Torne ses iex; *B* Met son oeil — **362** manque dans *B*; *C* dedenz — **363** *C* cognut — **364** *C* Et volt parler; *A* pot — **365** *OB* Pour l'amour qui si la c.; *C* les; *A* Et molt sadement le conjot — **366** *A* Apres le sien e. — **367** *O* souspire et si esprent; *A* et souspire aprement — **368** *O* tressaut et tremble et si tressue; *A* Toute se tressaut et tressue — **369** *C* C colours en une eure mue; *A* En poi de tens sa color mue — **370, 71** manquent dans *C* — *OB* En soi m. — *A* De soi m.; — **372** *C* En itel guise — **373** *BC* tote chose; *A* A. douces qui trestout v. — **374** *B* est — **375** *O* Si s'est; *B* Et est; *C* Et s'est; *A* Et rest; *OB* asseuree — **376** *C* freinture — **377** *O* Emprez, tel; *B* Puis si tel; *A* Si.

Cil qui por vos me font garder.
Ne me puis mais vers vos celer.
Vostre paresce vueil gaber.
Premiere soi conseil trover
Con peüssons ci assambler,
Car qui plus aime plus voit cler.
Griefment vos oi desconforter,
Mes poi savez que est amer!
Amis, lessiez le dolouser.
Encor vos en poëz loër,
Que riens ne puet confort doner.
Joie ai changiee por plorer,
Por dolereus complains jeter,
Et leesce por gamenter,
Joie et delit por sospirer,
Soef dormir por grief penser.
Amis, ne puis or plus ester:
Lermes me tolent l'esgarder,
Sospir me tolent le parler.
Pensez demain del retorner.
Plus a loisir porrons parler
Et li uns l'autre conforter." —
Or ne puet plus parler a lui,
Eins se departent ambedui.
Li jors s'en vait, la nuis prent fin.
Andui repairent au matin
Et revienent a lor pertus.
Primes parole Piramus:
„Amie, mout sui angoissous,
Car a mort sui navrez pour vous
. . . .
Des or vieng je bien a reclain,
Con li ostors quant il a fain.

378—401 *C: Cil qui por vos me font garder,* Ne nos porront pas desevrer, *Je ne me puis vers vos celer,* Mes je vos veil ·/ poi *gaber, Car primes soi conseil trover, Con nos poon ci asembler, Car q' plus aime plus voit celer, Griement vos voi desconforter,* Lessiez amis le doulouser, *Car longues ne poez ester, Plus a loisir porron parler, Pensez amis de recovrer (retourer?);* Pour *OBA* voir la note) — **402** *O* Ne pot lors plus; *B* Ne pot ainz plus; *C* El ne pot plus; *A* Or ne puet mes — **403** *OB* Ensi; *C* Einz se; *A* Ainsinc dessoivrent — **404** *A* revient la nuis — **405** *C* repartent; *A* au pertuis — **406** manque dans *A* — **407** *A* Premerain P. parole — **408** *A*. Amie oez de ceste chose — **409** *C* Car amos m' a n. p. v.; *A* Qar navrez sui a m. p. v. — **411** *A* Desor devieng je vostres tous — **412** manque dans *O*; *B* Qant li o. con il a fain; *C* Con fet l'o. q. il a f.

Amors m'a sorpris a son ain.
Sorpris
Sui je pour vous, ce m'est a vis.
Ne sai que soit joie ne ris.
S'auques me tient n'en irai vis.
Muir moi!
Li diex d'amour ne garde foi,
Qar sormontez nous a sa loi.
Lacié somes en une roi
Andui.
Ne sai cui prier, vous ou lui.
Bele, a vous fai je mon refui.
Se por vous muir, tant mar i fui.
Amie,
Mout feriiez grant vilenie
Se par vous perdoie la vie,
Quant par vous puis avoir aïe.
Dolent!
Mout puis avoir duel et torment,
Qui tant ai amé longuement
Et ne puis faire mon talent.
Chaitis!
He, bele, con sui entrepris!
Con sui pour vostre amour aquis!
Dolour
Ne me tresvet ne nuit ne jour;
Or pens, or souspir et or plour;
Tote ai perdue la coulour.
Dormir,
Boivre et mengier m'estuet guerpir.
Ne puis parler que ne sospir.
Bien ai apris mal a souffrir.

---

413 *O* Plus sui pris que poissons a l'ain; manque dans *B*; *C* sachie — **414—425** *C*: Sui pris, Oïl car bien pert a mon vis, S'aucun me tient n'en irai vis; *A* Pris sui je bien par anemis, Ne sai que est joie ne ris, S'auques me tient n'en irai vis, Vers vous tout sanz guiler fouis, Qar en jouvent nous assailli, Lacie sommes en une ris, Andui, Ne sai que prions hui, Dame, vous estes mon refui, Se par vos muir, tant mar i fui — **426** manque dans *B* — **427** *O* M. feriez; *B* M. par feriiez; *C* M. feroit or; *A* M. esteroit — **428** *C* Se je por vos perdoie vie — **429** *C* Quant m'en poez bien fere aïe — **430** manque dans *CB* — **431—33** manquent dans *C* — **431** *A* M. averai grant marimant — **432** *A* Quant je ai aimé l. — **434** manque dans *B* — **435** *C* Dame oez con sui entrepris; *A* Comme je sui ore e. — **436** *OB* conquis — **437** manque dans *B* — **438** *OB* default — **439, 40** manquent dans *C* — **439** *OB* Or pens souspir et emprez plor — **441** manque dans *B* — **443, 44** manquent dans *C* — **443** *A* qar je souspir — **444** *A* a mal s.

Deduit
Et quanques je desir me fuit.
He, diex, quel compagnon je luit!
Ja ne garrai se ne me fuit.
Foïr?
Amours ne me veut pas guerpir,
Pour Amours m'estovra morir.
Morrai?
Se diex plaist et vos, non ferai,
Einçois vous en supploierai.
Ja tant, ce cuit, ne prierai
En vain,
Ains tendrai tant droite ma main,
Que de cest mal me ferez sain
Et de vostre amitié certain.
He, murs,
Tant par estes espés et durs,
Mes se je fusse auques seürs,
La frete
Fust a mes mains si ample fete
Que sans veüe de la guete
Vous en eüsse par mi trete.
Parois,
Aiez merci de ces destrois!
Pertus, tant par estes estrois!
Chaillous, se vos aouvrissois
Seul tant
Que nos joïssons en parlant!
Amie,

445, 46 *A* De deduit et quanques desir Souduit — **447** *O* A cui complaing je lui; *B* auquel complainge lui; *C* manque; *A* Quel compaignons je luit — **448** *O* Ne la garra se ne m'en fui; *B* Ne la garrai se ne m'en fui; *C* manque; *A* Ne la garrai se ne m'en fui — **449** manque dans *B* — **450** *C* ne veu ge — Après **450** *A* ajoute un vers: Amors me veut a soi tenir — **452** *OA* morir; cf. variantes de **453**; *B* manque — **453** *A* mie ne morrai — **454** *A* Amours aincois vous ploerrai — **455** *O* n'en; *B* je cuit; *C* Je cuit ja tant ni p.; *A* Onques ja tant ne p. — **456** manque dans *B*; A Main — **457** *C* Enceis par sievrai tant ma mein; *A* bien ma main — **458** *AC* fera; *B* ferai — **459** *B* certaine — **460—72** manquent dans *C* — **460, 61** *O* aspres; *B* He murs or estes vos trop durs — **462** *O* fuisse; *A* Que je n'en puis estre seürs — **463, 64** *B* Le frete eüsse o mes mains faite; *A* La fraite fu si ample fete — **465** *B* nos gaites; *A* d'escharguete — **467** *B* Or vos di ge dame paroi — **468** *A* Aurez — **469** *B* trop par — **470** *A* Certes se vous vous ouvrissois — **471** manque dans *B* — **472** *O* Qu' ensamble fussiens en parlant; *B* Que nous gevissions; *A* Que nous delitissions parlant — **473** manque dans *BA*.

Se pussons joindre compaignie,
De grant doleur eüsse aïe;
Mais tote chose nos envie.
Hostel,
Par tant te devons nous amer
Que par mi toi nous lais parler.
Crevace,
Cele toi bien, que ne te sache
Nis uns de ceulz qui nous menace,
Et garde ne voient la face
Par toi
De cele qui le cuer de moi
Et le corage a tret a soi.
Masiere,
Tant par estes cruels et fiere!
Que n'aovrez par ma proiiere,
Tant que besier puisse la chiere,
La bouche,
La cui douceurs au cuer me touche.
Hé, gente,
Itant me feites sans atente.
Ne plus.
Prions orendroit de ça jus
Que nos aït dame Venus
Que nulz ne truisse cest pertus". —
Li jovenciaus plaint et souspire.
Atant fremist, ne puet plus dire,
Et quant ses contes li remaint,
Tisbé comence son complaint:
„Amis, mout vos desconfortez.
N'est merveille, que trop m'amez.

474 *OB* Se fusse en vostre c.; *C* Se poons joindre c.; *A* Puissions jouster par c. — **475** *O* fusse garie; *C* aurai — **477—79** manquent dans *C* — **477** *A* Jouster — **478** Par tant vous devons miex amer — **479** *A* porrons parler — **480** manque dans *B* — **481, 82** *O* con ne te face, Nez pas de ceulz qui nous menace; *B* que ne le cachent, Nes ·/· de ceus qui nos menacent; *C* rien ne te face Nis ·/· de ceus qui nos menace; *A* Cele tranble q'a poi ne sace, Nis uns de ces qui nous manace — **483** manque dans *O*; *B* A demi oeil esgart la face; *A* Et de moi ont gasté la face — **484** manque dans *B*; *A* Par quoi — **485** *C* le cors; *A* De celui qui le cors — **486** *O* o soi; *A* o toi; *C* tient o soi — **487—98** manquent dans *C* — **487, 88** *B* Masiere trop par estes fier — **489** *A* n'entrouvez — **490, 91** *A* T. q. b. p. la bouche — **491, 92** *B* La bouche q'a mon cuer toche; *A* Laquel dolor — **493—98** (voir la note) — **499** *B* Li damoiseax; *C* Piramus se gient; *A* Belement — **500** *OB* mot dire; *O* pot; *C* Atant let tot; *A* Itant fenist — **501** *OB* li siens contes; *C* ses complains li refraint; *A* parole remaint — **502** *C* son plaint; *A* le c. — **503** O trop — **504** *O* M est; *B* M. n'est; *A* molt m' amez; *C* que trop amez.

Bien sai, pour moi estes navrez;
Pour moi,
Et ge por vos, en moie foi.
De ma vie ne sai conroi,
Ne sui mie en menor effroi
Que vous.
Mout estes tristes et plorous,
Et mes cuers est mout angoissous.
Durment
Vous complaigniez de cest tourment,
Mes je, espoir, plus durement.
Amis,
Qui si dites qu'estes aquis,
Plus est mes cuers d'amors espris;
Sans faille
Plus est espris que feus en paille.
Amors m'ocit et me travaille.
Diex grans,
Quels ire est ce, quels maltalans
Que as a moi de si lonc tans?
Diex pere,
Qui me feïs quant je né n'ere,
Veez mon duel et ma misere,
Ma peine;
Veez d'amour con me demeine.
Males erres et male estreine
Reçui,
Amis, quant primes vos conui.
Ains plus ne jour ne nuit ne fui

---

505 *O* qu'a mort; *A* que molt; *B* por moi e. n. (cf. **506**) — **508** manque dans *C* — **509** *B* Ne sui en mendre effroi de vos, *C* pas en menre; *A* Toute jor sui en tel effroi — **510** *B* (cf. **509**); *A* Por vos — **511** *A* Vous estes — **512** *C* Et mon cors; *A* Et mes cors est si a.; *B* (cf. **513**): Mes cuers se dielt mlt durement — **513** *O* Griement; *B* (cf. **512**); *A* Purement — **513—15** manquent dans *C* — **514** *A* Nous compaignons de cest tourment — **515** manquent dans *CA* — **516** manque dans *B* — **517** *O* conquis; *B* conquise; *C* Quant dites qu'estes si a.; *A* que tant a. — **518** *OB* Li miens cuers est d'a. sorpris (*B* espris); *C* mon cors, soupris; *A* Com l. m. cors d'a. porpris — **519—22** manquent dans *A*; **519** manque dans *B* — **521** *OB* ocist; *B* tenaille — **522—24** manquent dans *C* — **522, 23** *B* Diex granz qu'est ce quel m. *A* Diex quels ire quels m. — **524** *A* Qui es a moi de tant l. t. — **525** manque dans *B*; *C* Diex sire — **526** *O* nestre de mere; *B* quant je riens n'ere; *C* Ou avez porchacie nostre ire — **527** *C* V. ma dolor vez mon martire; *A* Veez — **528** manque dans *B* — **529** manque dans *OB*; *A* con el — **530** *B* Males hores amis recui Male estraine quant vos connui; *C* Comment mal me sourt et male estraine; *A* M. ores et male paine — **531** *B* (cf. **530**) — **532** *B* (cf. **530**) — **533** *C* Onc puis; *A* En pais ne jor ne nuit ne sui.

Sanz plaie,
Qui con plus dure plus s'esgaie.
N'est merveille s'ele s'esmaie,
La touse
Qui por vos est si angoissouse,
Que riens ne puet faire joyouse.
A tort
Ai je perdu joie et deport.
Riens ne me puet doner confort.
Le jour
Sui en lermes et en freour
Et en angoisse et en dolour,
En grant martire et en tristour;
La nuit,
Quant je me gis dedenz mon lit,
Dont cuit que somme m'est delit,
Par foi,
Einz sui en peine et en effroi:
Dont m'est a vis que je vos voi,
Et que poëz touchier a moi.
Tressail,
Tressu d'angoisse et de travail;
Dont tent les mains que je vos bail,
Et quant vos doi prendre, si fail.
Amis,
Quant me rendorm, dont m'est a vis
Que vos estes devant mon vis,
Toz dehaitiez et toz pensis.

---

534 manque dans *B* — **535** manque dans *OB*; *A* Qar con plus dure et — **536** manque dans *C*; *A* Ne n'est m. s'il — **537** manque dans *B*; *A* Cheitive — **538** *B* Por vos a ang. plaie; manque dans *C*; *A* Que toutes cures sui penssive — **539** *O* Riens ne la met; *B* manque; *A* Ne riens — **540** manque dans *BCA* — **541** *O* confort; *B* A tort ai perdu m. d.; *A* Tout ai p. — **541, 42** manquent dans *C* — **542** *A* Que ne puet me d. c. — **543** *B* Par grant a. vif le jor — **544** *O* Je sui; *A* Suis je — **545** *B* peine; *C* En martire et en freor; manque dans *A* — **546** *OB* Et en tourment et en tristour; *A* En grant martire et en dolor; — *C* manque, mais cf. **545** — **547—49** (voir la note) — **550** *C* u sunt par foi; *A* manque; *B* cf. **551** — **551** *B* Riens n'oi si sui en grant effroi; *C* Einz; *A* Dont — **552** *O* Si; *B* Puis; *A* Et dont me sui que je v. v. — **553** *OB* Et ne; *C* Et que poez parler; *A* Que ne — Après **553** *OB* ajoutent un vers: Dont sui pires que ne soloi; *B* ajoute encore: Pour ce que grant doulor le loie — **554—57** manquent dans *C* — **554** manque dans *B*; *A* Lors si m' affroi et si tressail — **555** *B* paine; *A* Trestranble de joie et travail — **556** *O* tens; *B* ten, *A* get — **557** *A* cuit — **558, 59** *B* Amis orendroit m'est avis — **560** *B* que vous n'oie — **561** *A* debatuz.

— Diex donge
Que bien nos viengne de cest songe! —
Dont m'est a vis que me semonge
Sovent
Ne sai quel voiz o plaignement
Qui ce me dit apertement
Einsi:
„Tisbé, cognois tu ton ami?
„Esveille toi, s'alons de ci.
„Tisbé,
„Li dieu nous ont amonesté
„Que issons fors de la cité
„Tant que puissons estre assanblé."
Amis,
Dites que vous en est a vis.
De moi vueil que soies toz fiz.
Pour voir,
Je m'en emblerai de prin soir;
Par mie nuit irai savoir
La fors
Se trouverai le vostre cors.
(Amis, ta vie est mes tresors).
Gardez
Ne soiez lenz ne l'oubliez:
Del premerain some levez,
A la fontaine me querez,
Sous le morier enmi les prez,
La ou Ninus fu enterrez." —
Ensi ferment lor covenant,
Puis departent li dui amant,
Mais primes baisent la paroi
Al partir, chascuns endroit soi

Pour A 562—596 voir la note au vers 562. A partir du vers 562 je ne note de B que les variantes dont nous aurons besoin pour la reconstitution du texte: B n'est guère qu'une mauvaise copie de O; cf. notre Introduction, chapitre des manuscrits — **563** *O* me viengne — **565** manque dans *O* — **566** *O* vois en complaignent; *C* Une vois o gemissement — **567** manque dans *C* — **569** *C* Tisbé manque — **570** *C* alon — **571—74** manquent dans *CB* — **574** manque aussi dans *O*, qui donne les vers suivants: Souz le morier, Droit a la fontaine ou gravier, La nous porrons esbanoier — **576** *O* qu'il — **577** *OB* De m' amour vueil que s. f. — **579** *OB* Je m' emblerai dou premier soir — **580** = *BC*; *O* A la fontaine irai seoir — **582** *C* troveroie vostre c — **583** manque dans *C* — **585** *OB* Ne demorez — **586** manque dans *C* — **589** *C* Venus — **589** *O* seul ajoute un vers: Certainement me trouverez — **590** *C* forment — **591** *C* se departent li a. — **593** *OB* Ch. au departir de soi.

Et saluerent le pertus
Ou il ne repairerent plus.
Li dui amant sont en grant cure;
Trop lor samble que li jours dure,
Mout se complaignent du soleil,
Souvent l'apelent „non feeil'',
Qui tant targë a (s')esconser
Et fait la nuit tant demorer.
Diënt qu' a esciënt le fait
Por destourbance de lor plait.
Li jours s'en vait, la nuis repaire
Et li termes de lor afaire.
Montent les guetes sur le mur;
Cil se dorment qui sont seür,
Mes nulz des .II. ne se repose,
Ains se pourpensent d'autre chose.
Chascuns en soi meïsmes songe
De bien emprendre sa besonge.
Or sont li cuer en esperance,
Et nonpourquant sont en balance
De ce qu' il le facent ou non,
Mes volantez oste raison.
Delitent soi al pourpenser
De ce qu'il doivent assanbler,
Et devisent en lor corage
Lor duel, lor mort et lor damage.
Il ont andui joie et dolour,
Mes toutes ores vaint Amour;
Sens ne raison nes puet retraire
De ce qu'il ont empris a faire.
Ja ert la gent toute endormie,

594, 95 se placent dans *OB* avant **592** — **595** *O* Qu'il ne virent des or mais puis; *C* plus; *A* puis — **597** *C* Mlt — *A* T. lor est vis que cil j. d. — **600** *OB* Qar trop se targe d'esconser; *C* tarde a resconser; *A* targe tant a esconsser — **601** *O* Et si fet; *B* Et a fait; *C* la nuit fet; *A* Et fet l'avoit — **602** *C* que escient — **603** *C* demoree — **606** *mss.* les murs — *C* a l'ordre suivant: **607, 606** — **607** *C* Cil dormirent — **608** *C* Mes de ces // nul ne r. — **609** *O* Ains est an apens (*B* = texte); *C* Enceis p. autre ch.; *A* Chascuns a son endroit s'enchose — **610—15** manquent dans *C* — **610, 11** manquent dans *A* — **612** *A* Et orent ja une esp. — **613** *A* Et avoec il — *A* Savoir s'il — **615** *A* Mes or escoutez la reson — **616** *C* a; *A* Dolentent; *O* au dous penser (*B* = texte) — **618—21** *C* deux vers: Et desirent lor duel lor mort, Et lor domage grant et fort — **618** *A* devinent — **619** *O* mors, duelz, domages — **620** *A* Ont ensanble — **621** *A* Mes toutes voies en a. — **622** *A* nes pueent trere — **624** *C* Ja erent la g. end.; *A* La g. estoit t. e.

Quant Tisbé s'est desavancie,
Lieve du lit ou ele gist,
Tout suavet de la chambre ist.
Ne la tint us ne fermeüre:
De la chambre ist toute seüre,
Sole par nuit et sans paour:
Tel hardement li done Amour.
Quant fu issue de la sale
Et ele devaloit l'eschale,
Si mist avant le pié senestre;
Toner oï de desus destre,
Senti tot le palais fremir
Et vit la lune empalir,
Vit le huant, vit la fresaie,
Mais nis uns signes ne l'esmaie,
A quel fin qu'ele doie traire,
Que ne parface son afaire.
Ja estoit dusqu' au mur venue,
Quant une gaite l'a veüe,
Mais quant a cele ore la voit
Cuide qu' une deesse soit,
Trait soi arriere, ne l'apele.
Ensi s'en va la demoisele
Devant les yex de l'escharguaite,
S'en devaloit par une fraite
Et vint au lieu sans demorance
Ou ert prise la convenance.
Ja ert assise sus le marbre
A la fontaine dessous l'arbre,
Ou il devoient assambler,
Puis se commence a porpenser

625 *C* s'estoit esperie; *A* s'est adevancie — **626, 27** *OB* belement; *C* Tot suavet tisbé s'en ist, De la chambre ou ele gist; *A* Trestout souef — **628, 29** manquent dans *C* — **632** *OB* issue dou palais — **633** *OB* Et ele devaloit en pais; *A* Contre un grant tertre s'adevale — **635** *OB* Puis esgarda par devers destre; *C* desouz le d.; *A* Deüst torner — **636** *A* S'oï — **637** *O* a emp.; *A* paleïr — **638, 39** *OB* Quant ot esgardé tout entour, Onques pour ce n'en ot paour — **638** *A* Vit la chancre — **640, 41** *A* quel fin qu'ele en doie traire, Qu'el ne parf. s. a.; *B* Qu'el ne p. s. a., A quele fin qu'en doie traire; *C* A quel que fin qu'en doie traire, Qu'ele ne face s. a.; *A* A quele fin cele doit trere — **642** *OB* ert de si qu'au; *A* jusqu'au — **644** *OB* Et; *A* Por ce qu'estroite la veoit — **645** *C* forsenee — **646, 47** manquent dans *C* — **647** *A* Lessa aler — **648** *CB* de cele guaite; *C* a l'escharguete; *A* de l'esch. — **649** *OB* S'en ala bien; *C* S'en devale; *A* Devaloit soi — **651** *O* Ou fu; *B* Ou ert; *C* Ou il pristrent; *A* Ou est — **652** *O* La iert; *B* Ja ert; *C* Ja fu; *A* Ja est a. sor un m. — **654—57** manquent dans *C* — **655** *A* Et commençoit.

En quel guise ele gaberoit
Le jovenciel, qui ne venoit,
Quaut uns lions de la montagne,
Qui ot ocis une compagne
De bestes, vint parmi les prez,
Qu' encor estoit ensanglentez
Des entrailles et de la laine,
Querant l'eve a la fontaine.
La pucele besse la teste,
Quant voit venir la fiere beste.
Fuit li li sans et la colour:
N'est merveille s'ele ot paour.
Vait s'en fuiant par une voie
Et crient que li lions nel voie,
Mes tant fu esbahie et simple,
Que sus l'erbe laissa sa guimple.
Vait s'en isnelement mucier
Sous l'ombre d'un alemendier.
Li lions vint a grant effroi,
A la fontaine esteint sa soi,
Et quant il est bien assasez,
Vait s'en deduire par les prez,
Trueve la guimple en une sente,
Defoule la et ensanglente;
Et quant il est des prez issuz,
Et Pyramus i est venuz,
Hé, Diex, con grant mesaventure!
Con dolerose troveüre!
Qar a la clarté de la lune,
Si con apareilloit fortune,
Garde sous l'ombre del morier,
Si vit la guimple blanchoiier,

656 *A* En quelle guise g. — **658** *A* une m. — **660** *C* berbiz, le pré; *A* De bestes qar il ot besoingne — **661** *OB* Encor estoit envelopez; *C* Qu' encore en iert; *A* Por ce que il avoit grant soingne — **662** *A* Queroit l'eve de la fontaine — **663** *OB* A bevrer vint; *C* Querant l'eve; *A* Qui tant estoit et clere et seine — **665** *C* la cruel beste; *A* Et vit — **666** *OB* pert la colour — **668**, **69** manquent dans *C* — **668** *A* par mi la voie — **669** *O* la voie (*B* nel) — **670** *A* Tant fu esbahie la simple — **671** *OB* Qu'enmi la voie lait; *C* sus l'erbe lessa; *A* souz l'arbre gerpi — *C* a l'ordre suivant: 672, 73, 70, 71 — **674** *A* Et li lyons a gr. effrois — **676** *C* ot beu assez; *A* saloulé — **677** *OB* Si se deduit aval les prez; *A* deduisant — **678** *C* La g. trueve; *A* par la s. — **679** *OB* Si la def. et ens. — **682**—**685** manquent dans *C* — **683** *O* Li aproche pesant et dure (*B* = texte) — **684**, **85** manquent dans *A* — *A* a l'ordre suivant: 688 89, 86, 87 — **687** *A* Et vit.

Garde en la poudre d'environ,
Conut la trace du lion,
Esparpillee voit l'araine,
Trouble l'eve de la fontaine,
Trueve la guimple defolee
Et de nouvel ensanglentee,
Cuide que soit du sanc s'amie,
Garde environ, si n'en voit mie.
He, las! Con malement demore!
Que n'est venue en icele ore!
Tant crient icele beste fiere
Qu'encor n'osoit venir arriere.
Quant Piramus voit de s'amie
Tant espirment qu'el est perie,
Plus devint vers que feuille d'ierre,
Et refroidist come une pierre,
Mue le sanc, change corage;
Lores esprent d'ire et de rage,
Apres parole itant come ire
Et mautalens li lesse dire:
Nuit de dolour, nuit de tourment,
Moriers, arbre de plorement,
Prez qui du sanc estes sanglant,
Fontaine,
Qui ne m'avez rendue saine
Cele cui sans gist en l'araine!
Con soudement est fete veine
M'entente,
M'esperance, m'amours, m'atente!
He, Diex, quel duel me represente
Ceste guimple que voi sanglente!
Amie,

688 *OB* Et sous la poudriere environ; *A* en la pree — **690** *OB* Esgrapillee; *A* la laine — **692** *A* ensanglentee — **693** *A* Qui de novel ert defolee — **695** *O* ne li voit *B* n'en i voit; *C* et n'en vit; *A* Garda entor et n'en vit — **694—99** manquent dans *C* — **697** *OB* N'est pas — **698** *A* doute cele — **699** *A* N'ose venir ainz est arriere — **700** *OB* ne voit s'amie; *A* vit — **701** *OB* Dont cuide il bien que soit perie; *A* Que ele estoit ainsi fenie — **703** *O* Et enredi come une p.; *B* Et enredist plus c'une p.; *C* Et plus froide que nule p.; *A* Et refroidist come une p. — **704** *A* Que li sans change le c. — **705** *C* Lors esprent et d'ire rage; *A* Lors estoit plains d'ire et de rage — **706** manque dans *C*; *A* Et mantalent le lasse et ire — **707** *A* Quant il s'amie ne remire — **708** *C* Lieu — *A* **708—19** voir la note — **710** manque dans *C* — **713** *O* celui qui; *B* celui en qui s. gist l'areine — **714** *O* Soudainement; *B* Soltement est vaine m'entente.

Con fu la beste tant hardie
Que vers vous fist cele envaïe?
Quel mal, quel duel, quel felonie
Qu'en tel guise estes perie!
Ma cure,
C'est granz damages que cil dure,
Qui de venir vous fist seüre,
Sole, en tel lieu, par nuit oscure.
Sole!
Ha, de l'escommenie gole
Qui de vostre char est saole!
He, las!
Ci voi du sanc, ci voi des dras.
Lions, tu qui la devoras,
Merveil se plus n'en i lessas;
Lune cruez, qui l'esgardas,
S'a cele ore n'en oscuras.
C'est torz,
Quant ele est morte et ne sui morz;
Ne sai quel duel me soit plus forz.
La mort est mes mieudres conforz.
Chetis,
Quant ele est morte et je sui vis,
Terre, por Dieu, qar m'englotis,
Ou tu, lions, qui l'oceïs,
Repaire!
Je sui tous pres sans nul contraire.
Ta volenté pues de moi faire.
Revien,
Qui devoras la douce rien.
Son sanc beüs; or boi le mien!

719, 20 *C* Amie, comment fu la beste h.; *A* Dame com fu b. h. — **721** *C* qu'a fet vers vos tele e.; *A* Qui vous fist iceste e. — **722** *C* Quel duel quel mal — **723** *A* Qu'en tel maniere estes fenie — **724** *C* Me cure; *A* Mesure — **725** *O* tant dure; *B* ci dure; *C* cil dure; *A* je dure — **726** *OB* Qui ci vos fis; *A* fis — **727** *A* Et seule aler par nuit o. — **728** manque dans *A* — **729** *OB* Hai de la mauvaise g.; *C* Ha escommenie g.; *A* Las comme escommenie g. — **730** *C* de sa char iestes; *A* est de vostre char — **731** *A*; voir 729 — **733** *C* Lions qui Tisbé d. — **734** *O* M. si plus en i lessas; *B* M. si plus i lessas; *C* M. si point en i lessas; *A* M. que plus n'en i lessas — **735** *A* obscure — **735—40** manquent dans *C* — **736** *O* S'a cele hore n'en obscurcas; *B* Quant en cel ore n'oscuras; *A* Sai que terme n'en obscuras — **737, 39** manquent dans *A*, qui place **738** après **740** — **740** *A* Morirs est mes — **741** manque dans *A* — **742** *C* Tisbe est m. — **743** *C* Terre uevre et m' e. *OB* Por Dieu, terre — **744—47** manquent dans *C* — **746** *A* Que ne me prens — **747, 48** *A* Las, Or sui je trop chetis et mas — **750** *C* reboif le mien.

Dolens!
Ma douce amie, trop sui lens,
Qu'a vostre mort ne fui presens.
Morz, que demores? Qar me prens!
He, morz,
Por quoi demore cest grans torz,
Que je ne sui or endroit morz?
Espee,
Se je t' eüsse remenbree,
Grant piec'a que ja fust finee
Ma vie.
Mort de fuïr est coardie.
Ma bele, douce, chiere amie,
Par moi pechierre estes perie.
Suer chiere,
Je vous ai morte qui derriere
Ving a mon terme et vous premiere.
Or pri ma destre que bien fiere.
Vengerai vos en tel maniere.
Vengier?
Mes primes vueil les Diex prier,
Qu'il demonstrent en cest morier
Signe de mort et destorbier,
De plour:
Facent le fruit de tel coulour
Qui apartiengne a la dolour''. —
Tel duel et tel priiere faite,
Par grant ire a l'espee traite,
Si a la guimple sus levee,
En son la more de l'espee,
Beise la guimple et puis le sanc;
Tresperce soi parmi le flanc;
Tresque de l'autre part del cors
Fet aparoir l'espee fors.

---

751 *A* Amie Tisbe moi dolent — **752** manque dans *CA* (mais cf. *A* **751**) — **754** manque dans *A*; *O* qar repaire; *BC* = texte — **755—765** voir la note — **766** *C* quant derriere; *A* Ce vous a mort que v. d. — **767** *C* au terme; *A* A vo terme fustes premiere — **769** manque dans *OB*; *A* vengera — **771** *A* Or primes; *O* aus — **772** *A* Que il m' otroit cest martyrier — **773** *C* d'enconbrier; *A* mort de destorbier — **774** manque dans *OB*; *A* En leu de plor — **775** *C* face; *A* Facent souffrir a tel freor — **776** *O* Qome il afiert; *B* Qu'il; *C* Que ce seit sine de d.; *A* a ma dolor — **777** *C* O duel; *A* ai faite — **778** *OB* Puis emprez — **779** *A* Puis — **779, 80** manquent dans *C* — **780** *O* la more; *B* l'andure; *A* la pointe — **783** *C* Si que; *A* Dusques — **784** *C* Enrefist estre le chief hors; *A* Fet par issir — Après **784** *A* ajoute 2 vers: Il escolorge sus le marbre, Qui estoit a la fin de l'arbre.

Entrues qu'il muert bese la guimple.
Si faite amours a mort le simple!
Sur les branches raie li sans:
Noircist le fruit quì estoit blans.
Tous tens avoit esté la more
Blanche dusques a icele ore;
Adont reçut noire coulour
En testimoine de dolour.
Tisbé repaire entretant,
Qu'el ne deçoive son amant.
Mout convoite qu'ele li die
De quel peril ele est garie;
Cuide acomplir sa volenté
De ce qu'ele ot tant desirré.
Or aproce le terme brief
Que lor amours trairont a chief!
Ja li est vis que soit o lui,
Que s'entrebaisent ambedui,
Et parolent de lor amour,
Mais or endroit avra dolour!
Quant el aproce du morier
Et vit les mores noirçoiier,
Donques cuide estre esgaree
Por la coulour qu'el vit muee,
Que primes avoit veü blanc
Le fruit, qui ore est noirs de sanc.
Endementres que ele doute,
Si a tenue droite route,
Garde devant soi en la sente,
Vit environ l'erbe sanglente.

---

785 *OB* La ou; *C* Et quant; *A* Entruesqu'il — **786** *B* fait a. a la m. s.; *C* fet a. en la m. s.; *A* fet a. a la m. s. — **787, 88** manquent dans *C* — **788** *A* ere — **790** *OB* jusques; *C* De si qu'a — **791** *OB* si ot — **792** tesmoignage; *A* a t. — **793** *OB* repairoit a itant; *A* Et Tisbé — **794** *O* deceüst; *B* desconnoist; *A* Que ne — **796** *A* Ert — **798** *C* De ce que tant a — **799** *OB* Mes ore aproce terme brief, *C* Or aperfine le terme brief; *A* manque — **800** *O* vendront; *B* tendront; *C* trere a chief; *A* manque — **802** *O* s'entrenbracent (*B* s'enbracent) — **803** *A* Que — **804** *C* Crient que sa joie soit dolor; *A* Quant aperçoit la grant dolor; *OB* Mes orendroit avra dolors — **805** *OB* Et-au; *C* aperfine; *A* Et ele — **806** manque dans *OB*, qui mettent avant le vers **805** le vers suivant: Tout belement s'en vait arrier; *C* Si vit la more — **807** *O* se tint; *A* Lors cuidoit bien — **809** *C* Primes fu toz jorz le frit blanc — **810** *O* taint (*B* noir); *C* Or est tot nerci por le sanc; *A* estoit — **811, 12** manquent dans *C* — **811** *A* Et dementres qu'ele le doute — **812** *A* Si a trouve droit sa r. — **813, 14** manquent dans *OB* — **813** *A* Devant soi garda — **814** *A* Voit deseure.

Le jovenciel ot sanglotir,
Plaindre, geindre, trere souspir,
Voit la guimple come il la touche
D'ores en autres a sa bouche,
Et quant ele aperçoit la plaie,
N'est merveille s'ele s'esmaie.
Quant voit parmi le cors l'espee
Fuit li li sans, si s'est pasmee.
Relieve soi cruels et fiere,
Trait ses cheveux, debat sa chiere,
Desront ses dras et plore et crie,
Plus aime mort que ne fet vie.
Lores s'encline sus le cors,
S'en a traite l'espee fors.
Encontremont l'en a dreciee,
Puis parole con feme iriee:
„Espee, dont je sui saisie,
Or esprueve con es hardie.
Espee,
Qui nostre amour as terminee,
En mon piz soies reschaufee,
De noz deus sans ensanglentee.
Sanglente!
Ha, diex, quel fin et quel atente!
Con tost perist nostre jovente!
Biaus sire,
Petit vous puet espargnier ire
Quant vostre main vous vuelt ocire.
Lasse, con puis je parler d'„ire",
La, ou je voi que (c)il souspire!

---

816 *OB* gemir; *C* rendre soupir — **817** *OA* vit; *BC* Voit — **819, 20** manquent dans *C* — **821** *AC* vit — **822** *A* (qui met ce vers avant **821**) si chiet p. — **823** *OB* dolante et mate — **824—26** *OB* Tret ses ch. si se degrate, Desront sa char et plore et crie, Plus aime m. que ne f. v.; *C* Deront ses dras, debat sa chiere; *A* Tret ses ch. debat sa chiere, Desront ses dras et pleure et crie; Lors aime mort despit sa vie — **827** *C* Adonc s'acline; *A* Et lors se cline — **828** *OBC* Si; *A* S'en — **829** *C* Et enc.; *A* l'avoit — **830** *C* Puis parle come; *A* Si — **831, 32** manquent dans *OB* — **832** *O* come hardie; *B* con es hardie; *A* 3 vers: Qui m'as joie toz dis fenie, Or prueves c'on die a molestre, Com pucele se doit irestre — **834** *C* Qui nostre vie as desevree; *A* Qui nostre mort as destinee — **835** *C* seras; *A* Soies en mon cuer — **836** *C* Et de .II. sans; Manque dans *A* — **838** *C* quele a.; *A* quel fin de tel jovente — **839** *C* Et dolourouse et con dolente; *A* (manque, mais cf. **838**) — **841** *B* pot; *C* Ne vos sout espargnier vostre ire; — **841, 42** manquent dans *A* — **842** *C* Quant vos vos vostres ocire — **843** *OB* puis parole dire; *A* Lasse com puis apalir d'ire — **844** *OB* il; *C* Dont la ou cil qui s.; *A* Lasse je voi que il s.

Je voi
Que il travaille a mort por moi.
Con faible amor, con povre foi
Avroie,
Amis, se je ne vous sivoie,
S'a court terme ne m'ocioie.
Biaus chiers,
Con grans dolours, quelz destorbiers!
Con fu vostres corages fiers!
Lune, fontaine, prez, moriers,
Nuit pale,
Cui enseigne me feïs male,
Quant sui issue de la sale,
Oiez!
Pri vos, qui ma mort tesmoigniez.
Tisbé, mauvaise, que targiez?
Mauvaise,
Or ne vos faut ne leu ne aise,
Tant solement morir vous plaise!
Morir?
Nule chose tant ne desir
Que mes doleurs a defenir.
A tort m'atarge del ferir.
A tort!
Amors, feites ma main si fort,
Qu'a un seul cop reçoive mort,
S'en avra s'ame grant confort
S'andui morromes d'une mort.
Amis,
Duel et amour vous ont ocis.
Quant assambler ne poons vis
Mors nos joindra, ce m'est a vis.
Parens,
Qui nous cuidiez garder leens,

845 *A* La voi — **845—850** manquent dans *C* — **846** *O* Que il trav. mort; *B* Qu'il trav. a mort; *A* Que el trav. a mort — **847** *AB* faite; *A* tendre — **851** *A* Baisiers — **852** manque dans *C* — **853** *O* Trop; *BA* Con; *C* Mlt — **854** manque dans *C* — **855—63** voir la note — **866—67** manquent dans *C*; *O* change l'ordre des vers — **866** *A* A tort demeure de ferir; **867** *A* Mes que de mon complaint fenir — **869** *OB* poing; *A* Amors me fet — **870** *A* Qu'a en soi ire vie et mort — **871**, **72** manquent dans *C* — **871** *A* N'i aura — **872** *O* andui; *B* s'endui; *A* Se andui cheons sor un sort — **874** *OB* Bien sai qu'am. — *A* Et duel et mort vous a ocis — **875** *A* Qu' entrassanbler — **876** manque dans *C*; *A* Bien vous doi siurre ce m'est vis — *A partir du vers* **879** *notre ms. A nous manque.*

A court terme serez dolens.
Con dolereus embracemens
Verrez,
Quant ambedeus nous trouverez
Ensemble mors et acolez!
Pri vous que cest don nos doigniez,
Quant en joie fumes sevrez
Et mort somes desassamblez,
Seviaus
Que nous contiengne uns seulz tombiaux,
Andeus nous reçoive uns vessiaux". —
Adont s'encline la pucele,
Bese la plaie, si l'apele:
— „Piramus, ves ci vostre amie.
Car l'esgardez, si ert garie".
Li jovenciaus, la ou moroit,
Entr' oevre les iex et si voit
Que ce iere Tisbé s'amie
Qui l'apeloit toute esmarie.
Parler i veult, mes il ne puet,
Car la mort, qui le tient, nel lait.
Mais tant a dit: „Tisbé, amie,
Por Dieu, qui vos remist en vie?"
Atant se taist, ne puet plus dire,
Puis la regarde, si sospire.
Li cuers li part, si pert la vie:
Cele lesse toute esmarie.
Cil est mors et cele est pasmee.
Diex, quel amour est ci finee!

---

879 manque dans *C* — **880** *O* encombremenz (*B* = *C*) — **882** *C* ensemble — **883** manque dans *C*, mais cf. **882** — **884** *C* Cest don vos pri — **885, 86** manquent dans *C* — **887** manque dans *O* — **888** *OB* contiegne (*B* retigne) uns seulz tombliaux; *C* Que soion mis en .i. t. — **889** manque dans *C* — **890** *C* Lores s'acline — **891** *OB* sa bouche — **892** *C* Piramus Tisbé vostre amie.

893—907 *C* donne les vers suivants:

S'ocit o vos de conpaignie
Ovrez les euz que mort enuie
Veez con duel me fet hardie.
De quant qu'el a einsi parle
N'entent il fors le non tisbe
Tisbe, cest non le resvertue
Oevre les euz de sa veue
Puis les reclot et pert la vie
A la veue de s'amie —

Les vers **902** et **905** manquent dans *B* —

La pucele s'est redreciee,
A .II. mains a prise l'espee;
Parmi le pis, sous la mamele,
S'en tresperce la damoisele.
D'ambedeus pars saut li sans fors,
Et ele chiet dessus le cors.
Le cors acole et si l'embrace,
Les iex li baise et bouche et face;
Baise la bouche par grant cure,
Tant con sens et vie li dure. (,)

918 *O*: Se demonstre veraie amie.[1)]
Cil est feniz, cele est fenie;
En tel maniere sont finé
Li dui amant par loiauté.
Ainsi se monstrent vrai amant,
Qar il sont de fin cuer amant,
Qar li uns d'eulx ne vodroit estre
Ou paradis au roi celestre
Et li autres si fust ici,
Se il n'estoit avuecques lui.
Ensi, com la fable recorde,
Qui a voire istoire s'acorde,
S'entr'amerent les .II. amans,
Si fu teulz lor departemans,
Que l'uns se mist pour l'autre a mort,
Et quant il furent andui mort
Li parens qui mort les trouverent
En .I. seul tomblel les poserent,
Et la more, qui lors ert blanche,
Devint noire dessus la branche
Si reçut sanguine colour
En signe de cele dolour.

918 *C*: Tant con li dure sens et vie
Se demonstre veraie amie.
Ici fenist des .II. amanz,
921 Con lor leal amor fu granz.

908, **9** (voir la note) — **911** *O* Se tresperce; *B* S'en tr.; *C* S'en referi — **912** *B* D'ambe parz raie; *C* De l'autre part ist — **914** *C* et enbrace — **915** *B* Les elz li b. et la face; *C* Bese les euz, bese la face — **917 sq.** (voir la note).

[1)] *B*: Se demonstre veraie amie, Il est feniz cele est fenie, Iluec morust en tel senblant, S'assamblerent li dui amant, Ditest amen chascun par non, Que Diex lor face voir pardon.

NOTES.

6 *O* D'une biauté et d'un samblans
B De grant biauté et de plaisanz
C De grant beauté et pres en anz
A D'ingal biauté et de sanblanz.

Pour *un* dans le sens de „semblable", et pour *un* employé au pluriel (*uns*), voir des exemples dans GODEFROY, VIII, 115. On pourrait aussi admettre ici *d'ingal biauté*, donné par *A*, et que *B* et *C* changent alors machinalement en *grant*, mais la leçon *une biauté* de *O*, notre meilleur manuscrit, resterait alors inexpliquée.

8 Grammaticalement *ot* et *orent* sont également admissibles ici (cf. *Guill. le Maréchal,*[1]) 114 pour un exemple du pluriel; *Prise de Cordres et de Sebille* (Anc. Textes), 2503 pour un exemple du singulier). Au vers 127 nous avons le singulier, donné là par tous les mss.

15 *a cel endroit* = „en ce qui regarde cela; quant à cela".

17, 18 J'ai admis partout ici des pluriels: les *s* sont justifiés par l'origine normande de notre poème: leur présence dans l'original peut expliquer en même temps les trop grandes divergences dans nos copies de ces deux vers. Mais on pourrait à la rigueur admettre une leçon comme celle-ci: ..... *l'igauz corages, la granz biautez, li hauz parages*, qui sauverait la pureté morphologique.

20 Ici *A* me semble être préférable à *OB*: c'est surtout le sens du vers qui doit décider, la rime *jeu(s)* = cas sujet plur.: *deus*[2]) n'étant pas impossible en soi dans un poème normand. *Aaisement* = „commodité".

22 *espirement.* Dans les vers 17—22 nous avons un écho lointain d'Ovide: „Notitiam primosque gradus vicinia fecit; Tempore crevit amor". Au vers 22 je suis la leçon de *A* (*espirement*), en traduisant ainsi le vers: „..... éveillaient l'amour dans leurs cœurs".

23—28 Les 8 vers de *A* sont dus sans doute au copiste de ce ms. Au premier vers nous constatons un procédé qui est fréquent dans *A* et que nous signalerons ici une fois pour toutes: A change souvent un vers au point qu'on ne reconnaît le texte primitif qu'en comparant certaines syllabes du vers de *A* avec des syllabes du vers de l'original. En voici quelques exemples:

23 : Hai *am*ors *devant tes* iauz.
A : Aus *am*anz *derint tels* solas.
30 : *Vers lui* ne peut *nulz hons garir.*
A : *Valles* ne puet *nis uns gaudir.*
17 : Li pers aez................
A : Ja pert a eus..............

Cf. encore 322, 342, 761, etc.

Dans notre passage, après avoir changé le premier vers, *A* se trouvait dans la

[1]) *Romania*, *XI*, éd. PAUL MEYER.

[2]) Une rime *geus*:*deus* se trouve aussi p. e. Ben. *Chron.*, 21411; cf. SUCHIER, *Voy. ton.*, 106.

nécessité de réintroduire l'apostrophe à Amour (cf. 31 sq. *la sajete*, etc.): c'est ce qu'il fait au cinquième vers. Remarquons enfin au premier vers la rime *z* : *s*, rime qui est complètement étrangère à l'auteur de notre poème.

27, 28 cf. *Vie du pape Grég.*, p. 59, Luzarche (God. III, 576)

Ne li valut escuz ne broine,
Qar de la mort n'i ot essoine.

31, 32 manquent dans *OB* (*C* omet tout le passage), sans doute à cause de ce fait que les quatre premiers mots du vers 30 sont presque identiques aux quatre premiers mots du vers 32.

35 et suiv. Il faut admettre au vers 35 la leçon de *A*: *est feu*. *OB* a été choqué par le manque de *s* au cas sujet et change *est* en *porte*, ce qui ne va pas, si on compare notre vers au vers suivant, et ce qui amène en même temps le changement de *sajete* en *dart* (cf. 29 et 43). Nous avons aux vers 35—42 une quadruple comparaison, où le vers 39 correspond au vers 35, le vers 40 au vers 36, etc.

Au vers 41 *apareulz* doit avoir le sens de „instruments", au vers 42 *ajoster* celui de „mettre d'accord", *conseil* à peu pres celui de „sentiment". *Perriere* (37) indique une sorte de machine de guerre, *couler* (40) doit avoir le sens de „se plonger dans". Toute cette théorie sur l'Amour manque dans *C*: on a le droit de se demander s'il ne faut pas la considérer comme une interpolation.

Les vers 37, 38 manquent dans *OB*, mais sont, comme on le voit, nécessaires au sens du passage.

46 *tres que*, la leçon de *O*. On sait que cette conjonction, qui se trouve déjà dans *Roland*, *Couronn. Louis*, *Tristan* de Béroul, est d'un usage plus fréquent qu'on ne l'avait cru (cf. Ritchie, *Syntaxe de „que"*, p. 89).

49, 50. **49** *OB* par matin lever; *AC* a matin lever
50 *OB* Et l'un de l'autre a porpensser.
C Et l'un o l'autre remembrer.
A Et l'un de l'autre aler joër.

Si nous admettons au vers 50 la leçon de *OB*, l'expression *a matin* au vers 49, donnée par deux mss., s'explique par la fusion de deux *a*: *a matin* + *a lever*, correspondant à *a porpenser*.

53 et suiv. *C* a, au lieu des vers 53—55, un seul vers: *Et vont le jor o les enfanz*, où nous retrouvons, comme on voit, des traces des trois vers omis.

57 *passent*, ou *pensent*, la leçon de *O*.

62 *O* introduit le mot *moult* pour éviter l'hiatus de son original (cf. *B*). *A* donne également un vers avec hiatus, mais ce n'est certainement pas le vers primitif. Nous avons donc le choix entre la leçon de *B* (avec hiatus) et celle de *C*, qui donne les mêmes mots, mais dans un ordre différent, peut-être aussi pour éviter l'hiatus. Il me semble que la leçon de *B* donne ici les meilleures garanties d'authenticité, et que nous avons donc ici un cas d'hiatus.

64 La leçon de *A*, la seule qui donne un sens.

65 Les deux vers que *O* ajoute après 64 et après 65 ont visiblement pour but de rendre intelligible un passage qui était déjà devenu incompréhensible dans le manuscrit qu'il copiait.

68 et suiv. Après le vers 68 nous trouvons dans *A* les six vers suivants, qui manquent dans *OB*:

Et dist Parra ci ma vertuz
Et mes engiens i soit veüz
Diversement si con moi semble
S'on ne tue ces dui ensemble
Il sont andui d'une mesure
Merveilleuse est ja lor nature

Ce qui empêche de considérer ces vers comme une interpolation qui serait mal conservée, c'est d'abord le fait que leur omission dans *OB* s'explique de la façon la plus naturelle: le mot *nature* se trouvait à la fin du vers 68 et à la fin du

dernier vers de notre passage. Ensuite nous trouvons dans *C* les deux vers suivants, qui correspondent manifestement aux deux derniers vers de *A*:

Il erent bel et sanz mesure.
Merveilleuse est la lor nature.

Deux explications me semblent possibles.

1e. Nous avons un cas analogue à ce que nous avons constaté aux vers 23—28, c.-à-d. un passage que *A* a changé plus ou moins librement, comme cela lui arrive si souvent dans notre poème. Seulement, aux vers 23 et suiv., *OB* nous permettait de retrouver les vers primitifs, tandis qu'ici il faut nous résigner à noter la tradition de *A*, sans espoir de retrouver intégralement le texte original. C'est notamment le vers: *s'on ne tue ces dui ensemble* qui est embarrassant. On pourrait proposer de lire p. e. *sont naturé cil dui ensemble*, en expliquant ainsi cette partie du passage: „ils sont faits (*naturer* = „façonner") de sexe différent (*diversement*), mais ils sont „d'une mesure". Peut-être aussi faut-il traduire *diversement* par „mal", en commençant une nouvelle phrase au vers suivant, qu'on lirait alors p. e. *s'onques n'usent cil dui ensemble*. Seulement, cette dernière explication, qui m'avait tenté d'abord, briserait le couplet, ce qui n'est pas l'habitude de notre auteur, et changerait trop librement le vers corrompu.

2e. Les vers 3 et 4 (*diversement-ensemble*) sont une glose; le vers précédent terminerait alors le développement.

Je m'arrêterai à cette seconde explication, et je mettrai donc dans le texte les deux premiers et les deux derniers vers de *A*.

75, 76 *OB* d'aler ensemble et de parler,
d'esbanoier et de joër.
C d'aler ensemble et de joër,
d'entr'eus nocer et de parler.
A de l'assanbler et del jouer,
d'entreveoir et del parler.

87—90 *OB* Et il eüssent tel leisir
Griez chose fust dou departir.
C Mlt tost feroient .I. tel plet
Ou il aur..... .I. ma..... estret.
A Grief chose fust du departir
Et se il fussent a loisir
Veoir feïssent un tel plet
Ou grant mervoille eüst estret.

OB change l'ordre des vers pour donner un sens à un passage qu'il ne comprend pas. *A* donne certainement le passage entier, mais est inintelligible. *C* est en partie illisible. Je propose les explications suivantes:

1e. le vers 90: *d'ou* (*dont*) *il arroient mal estrait*, c.-à-d.
„d'où ils tireraient un malheur".

2e. le mot *merveille*, au vers 90, dans *A* est une faute pour *merele*, et il faudrait réintroduire ici l'expression proverbiale *mestraire le merel ou la merele* = „jouer mauvais jeu" (cf. *Vie de St. Gilles*, 1598: *ja erent li merel mestreit* = „les choses iront mal', et GODEFROY V, 255, où on trouvera d'autres exemples de cette expression).

Je m'en tiendrai à la première explication.

Dans le texte on pourrait admettre au vers 89 *Mout tost* (= *C*), au lieu de *Veoir* (= *A*). Le subjonctif y est assuré par *OBA*.

93 *El* est assuré par *A* (où la seconde syllabe de *ele*, si on la prononçait, allongerait trop le vers), *C* et *OB* (où *cele* est une faute pour *el li*).

95 *avoir eschar* = „se moquer" (cf. p. e. *Tristan* de THOMAS, 1807).

96 *par tens*, ici, comme toujours, = „de bonne heure" (cf. p. e. *Vie de St. Gilles*, 49).

101 *granz* est assuré par deux mss. Il faut donc que la forme verbale qui se trouve dans le vers ait une seule syllabe. C'est pourquoi j'admets la forme *sourt*, donnée par *C*. *OB* a peut-être senti le besoin de mettre le vers à un temps du passé.

105—108 *O* Ceste chose fist destorber
Les .II. enfans a aprimier
Et d'assambler par mariage
Et d'envoyer entr' eulz message.
B Ceste chose fist destorber
Les .II. enfanz a assenbler
D'eus aprimer par mariaige
Et d'envoier par mariaige
C Q' les choses funt destourber
As .II. enfanz deurent prismer
A eus ajouster par mariage
Ne d'envoier entreus mesage
A Ceste chose fu destorbier
Des dui enfanz entr' aprochier
D'eus aprimer par mariaige
Et d'envoier entr' āx mesaige.

D'après les exemples de GODEFROY, sub voce *destorber*, ce verbe, pris dans le sens de „empêcher", se construit aussi bien avec *a* qu' avec *de* — et la personne qu'on empêche de faire quelque chose se met aussi bien au datif qu'à l'accusatif. J'admets donc au vers 105 la forme *fist*, donnée par *OB*, notre meilleur ms., et je suis, pour le vers 106 également, la leçon de ce ms. La forme *fu*, donnée par *A*, introduirait dans notre poème un nouvel exemple d'un cas sujet sans *s* (*destorber*). *C* donne aussi le verbe *faire* (*funt*). Nous avons bien au vers 105 un exemple de l'emploi de *faire* suivi d'un infinitif, périphrase du verbe à un mode personnel. (Voir TOBLER, *Mél.*, I, 25—29; CHRÉTIEN DE TROYES, *Philomena*, 877 note). Il semble bien que cette construction a été très fréquente en ancien français: elle se retrouve en ancien anglais, en moyen haut-allemand, en anglais moderne et en allemand populaire (TOBLER, p. 25). Elle existe aussi dans quelques dialectes néerlandais, et le flamand la connaît aussi: j'en ai noté un exemple curieux dans le „Handelsblad van Antwerpen",[1]) où on lit cette phrase, en flamand bien-entendu: „l'Américain (il s'agit d'un vol dans une maison inhabitée) et sa compagne firent cambrioler la maison!"

114 En omettant *que*, *O* introduit *fors*, *B* ajoute la désinence *-oit*. *Fors* dans *A* s'explique par l'omission du verbe *oser*, assuré par les autres mss. Le présent est exigé par 113, et d'ailleurs assuré par *OCA*; *que* est assuré par *AC*, et exigé par le sens du passage. Cette conjonction dépend de *garder* et doit avoir le sens de „de sorte que" (cf. RITCHIE, *Syntaxe de „que"*, 34 sq.)

124 et suiv. *choisir escïent* = „prendre conscience de leurs actes (ou sentiments)." Au vers **125** *cours* ne peut être que le latin cursum et, en suivant *OB*, j'explique ainsi le vers: „(leur âge) entreprit la course par laquelle nature atteint l'amour". Au vers 126 nous mettons alors dans le texte la forme *conceit*, donnée par *C*. *Fu ja*, donné par *A* et *C*, s'explique probablement par la série suivante: *s'aert* > *ja ert* > *fu ja*. *S'aert* explique très bien *ja ert*: une erreur en sens inverse se comprendrait moins facilement.

128—30 *OB* Li lonc pensser, le grief soupir (*B* grant s.)
Les granz dolors, li fort complaint
Li durs tormens el cuer lor maint.
C Le lonc porpens, le grief soupir (29, 30 manquent)
A Li lons pensser et li souspir
Les granz cures, li dur complaint
Li fors tormenz qu'es cuers lor maint.

L'omission de *qu'* dans *OB* brise inutilement le couplet: *A* est donc ici à préférer, malgré le fait que *tourmenz* est le seul sujet de *laisse* qui se trouve au singulier. Au lieu de *es cuers* on pourrait lire *el cuer*, la leçon de *OB*.

[1]) J'ai oublié de noter le numéro du journal.

130 Le sujet de *maint* est *li durs tourmens*; les sujets de *lesse* sont *penser, sospir, dolours, complaint, tourmens qui es cuers lor maint.*

134 *C* semble avoir la bonne leçon: en oubliant *deus* après *d'eus*, *OB* introduit l'expression courante *prendre conroi.* Si cette expression s'était trouvée dans le texte primitif, on s'expliquerait difficilement les „fautes" de *A* et de *C*. A comparé avec *C* assure d'ailleurs la présence d'un mot négatif.

135, 36 *A* donne les deux vers suivants:

Ne pueent avoir nul remierre
Par fenestre ne par verriere.

Remierre représente une forme qui est surtout propre au Sud de la Normandie, mais qu'on trouve aussi plus au Nord à la fin du XIII[e] siècle, p. e. dans la *Clef d'Amour*. Le sens du passage suffirait à faire rejeter la leçon de *A*, notre plus mauvais manuscrit. *C* omet les deux vers.

139, 40 *OB* Ainz les travaille jor et nuit (*B*: Si)
Et de mortel ardor les cuit. (*O*: travail)
C Qui les travaille jor et nuit
Et de mortel ardor les cuist.
A Et travaillent et nuit et jor
De mortel feu les cuist ardor.

141, 42 Je ne connais aucun exemple du mot *molue*, donné par *A*, qui doit avoir le même sens ici que *mole* = „moëlle". *Suer* dans le sens de „sécher", le seul qu'il puisse avoir ici, ne se trouve dans Godefroy (VII, 588) que dans des textes belges, et aujourd'hui encore le mot a ce sens en wallon. Je crois qu'on peut sans crainte attribuer la rime *sue* : *molue* au copiste de *A*: dans le doute le mauvais état de ce ms. nous invite d'ailleurs toujours à lui préférer *OB*. Les deux vers manquent dans *C*, nouvelle preuve du fait que le copiste de ce ms. s'est rendu la tâche facile.

143 *tault.* Je garde l'orthographe du manuscrit; cf. dans Godefroy VII, 735, la même orthographe dans un passage de E. Deschamps.

149 Ce premier vers de deux syllabes ne se trouve que dans *C*: nous le retrouvons d'ailleurs dans *A* dans le corps du vers suivant. *B* omet tous les vers dissyllabiques en arrangeant tant bien que mal les choses. *O* a probablement commencé par suivre le même système, mais après trois tentatives il semble y avoir renoncé: les vers 149, 154, 159 manquent dans ce ms., mais à partir du vers 163 *O* n'en omet plus que rarement.

154, 55 *amour* et *ardour*, rimant avec *jour* (cas rég. sg.), *coulour* (id.), *flour* (id.), n'ont pas d' *s* ici au cas sujet. En général ces mots féminins ont déja, ou encore, *s* dans notre texte.

162 *peres* ou *pere.*

172 Il est évident que l'accord entre *C* et *A* ici (*l'amors*) est fortuit.

173 On peut hésiter entre *c'est* et *c'iert*. Je suivrai *O*, en prenant à *C* le pronom démonstratif nécessaire au sens.

confort et *refuge* se trouvent ici sans *s* au cas sujet sing.: pour le premier mot ce manque de *s* est assuré par la rime, pour le second par la mesure du vers.

176, 80 Après le vers 175, comme après 179, il en faut un de deux syllabes. Je crois trouver le premier vers caché dans 175 tel que le donne *C* (*Fort fet*), le second dans celui par lequel *A* remplace les vers 179—81 (*gaitier*). On arrive ainsi à quelque chose de très gauche à tous les points de vue, mais ce ne serait pourtant pas le seul cas où le vers de deux syllabes n'est guère qu'une sorte d'écho et tient à peine au vers précédent ou au vers suivant, cf. p. e. 261 et 449. Il ne faut pas oublier non plus que notre auteur n'est pas très habile et qu'il ne lui a certainement pas toujours été facile de trouver les vers dissyllabiques que son système de versification lui imposait.

gaitier et *avoir agaiz* sont ici synonymes dans le sens de „être sur ses gardes". *Plait* =accord, cf. p. e. *Prise de Cordres et de Sebille*, 1498.

196 Notez l'emploi du singulier, à moins qu'il ne faille plutôt considérer *plor* comme un cas régime plur. sans *s*.

Entre les vers 195 et 196 *O* met encore les vers 196 et 199.

203 Ici finit le premier morceau „lyrique" (150—203), la „plainte" de Pyrame; le second morceau „lyrique", la „plainte" de Thisbé, commence au vers 221.

228 Après ce vers, *A* en ajoute un que rien ne nous invite à mettre dans le texte. Le même cas se présente p. e. après le vers 191, où il est plus évident encore que *A* ne donne pas le texte de l'original. Peut-être a-t-il voulu „compléter", ici comme au vers 191, une strophe de 2 vers, ce qui n'est nullement nécessaire.

228 *engignier boisdie* = „imaginer une ruse" (pour se tirer d'affaire).

230 La même construction au vers 186. On pourrait lire aussi p. e.: *Mais quant plus pens et je meins voi.*

231 *prendrai* ou *prendre.*

237 et suiv. Thisbé poursuit ici la pensée qu'elle a commencé à exprimer au vers 233, où elle se reprend, après avoir témoigné de son désir de parler à Pyrame: „Parler à Pyrame? Es-tu folle? N'en fais rien! Garde-toi d'un raisonnement „qui t'est contraire", (c.-à-d. „qui est contre toi; qui ne t'autorise pas à faire cela").

239 Remarquez la construction de *chaloir* sans préposition, qu'on retrouve dans plusieurs poèmes (*Thèbes*, *Troie*, *Raoul de Cambrai*, etc.), mais que Chrétien p. e. ne connaît pas; cf. Introd. *Philomena*, LXV.

241 Le mot *outrage* ne se trouve que dans *C*, tandis que *A* et *OB* donnent *rage*: je l'ai admis dans le texte, parce qu'il donne un meilleur sens que *rage*. Je m'y crois autorisé par le fait que *OBA* ont allongé le vers en y incorporant le vers précédent dissyllabique: dès lors ils étaient obligés de remplacer *outrage* par un mot monosyllabique, et le mot *rage* s'offrait tout naturellement.

247 Après avoir cédé (vers 244—46) aux exhortations qu'elle s'était adressées à elle-même aux vers 233—43, Thisbé se reprend ici de nouveau pour se reprocher d'avoir été infidèle un moment à son amour pour Pyrame. Elle change ainsi plusieurs fois d'attitude pendant ce monologue, où il y a ainsi beaucoup de mouvement dramatique.

250 „Pourquoi l'ai-je nommé?" doit se prendre au sens littéral. Ce nom prononcé a ravivé son amour et lui a rappelé les obligations que cet amour lui impose.

252 *nel* ne se rapporte pas au vers 250, mais aux vers 233—46.

254 et suiv. Les trois rimes en *-oit* ne sont conservées que dans *OB*: les autres mss. omettent le vers dissyllabique et donnent ainsi un texte corrompu. Peut-être ont ils reculé devant la forme *foit*. On pourrait éviter la répétition de *a droit* (254 et 256) en lisant au vers 256 *de droit*.

264 et suiv. Variantes: *O* Vers vous doi ge bien supploier
Moult avroie le blasme chier
Se m'en ooie reprochier
Contraire
Si come samble a mon viaire
Nulz hom ne m'en devoit retraire
Ne reprendre de cest afeire.

C Vers vos me doi ge souploier
Mlt avroie le blasme chier
Se je l'ooie chalengier
Contraire
Si con me semble et m'est viaire
Ne m'en devroit l'en pas retreire
Se il avoit de moi afere.

B Vers vos me doi bien souploier
Mlt avroie le blasme chier
Se m'en ooie chalangier
Si con moi samble a mon viaire
Ne m'en devroit nus hon retraire.

A Molt aime miex le blasme chier
Si me volez ja chalengier
Si com moi sanble et est viaire
Nus ne doit vers longues retraire
Se il n'avoit a moi a faire.

Je n'ai pas réussi à trouver à ce passage un sens satisfaisant. Que signifie ici le mot „contraire"? Faut-il en faire le régime direct du verbe *chalengier*: reprocher une chose „contraire" c.-à-d. „mauvaise" (cf. 258)? Je ne connais aucun exemple de cette expression, dont on pourrait rapprocher alors l'expression *purchasser contraire* = „procurer du chagrin". Faut-il finir la phrase après le mot *chalengier* et admettre ici l'expression *retraire contraire*, qui aurait alors le même sens? Ou enfin a-t-on le droit de considérer ce mot comme exprimant à lui seul une idée complète et le traduire à peu près ainsi: „Est-ce qu'on me ferait des reproches"? Si je me suis arrête à cette dernière explication, c'est que j'y vois un de ces brusques changements de pensée sous forme d'une question résumant l'idée exprimée dans les vers précédents, qui sont fréquents dans les monologues de Thisbé. Elle se reprend ici, comme elle se reprend p. e. aux vers 261, 269, 277, 294, procédé de dramatisation propre à l'art naïf de notre auteur.

278 *merveil* dans *OBC* est une faute évidente pour *Mal vueil* (= *A*). Au vers 90 nous avons eu un autre cas où la forme *merveil* remplace dans une copie un mot disparu du texte.

286 J'ai préféré *noirci* (= „pervers"), la leçon de *A*, à *marri*, la leçon de *OB*: Thisbé n'exprime pas ici sa douleur, mais elle s'accuse d'avoir des sentiments bas.

291—96 Variantes: *OB* Cui chaut
Ne monte riens se diex me sault
Or sent mon cuer or ai trop chault
A poy feray pour vous .I. sault
He lasse
Que ai je dit riens ne me passe
Li maulz qui si souvent me lasse
C A lasse
Quant que je pleig riens ne me lasche
Du feu qui si souvent m'aache
Qui chaut
Por poi ne faz por vos .I. saut
Ne monte riens se diex me saut
A Cui chaut
Ne m'en tient nient, se Diex me saut
Ha lasse
Qu'ai je or dit ne me solasse
Li maus qui si sovent me lasse.

Reconstitution: *C* se corrige après avoir d'abord oublié les vers 291—93. La leçon *Li maus qui si sovent me lasse* est appuyée par *OB* + *A*: il faut donc préférer ici des rimes en *-asse* à la rime incorrecte *-asse : -asche*, que donne *C*. Je crois qu'il faut reconstituer le passage en changeant dans *OB* la leçon *ne me passe* en *ne respasse ; respasser* a alors le sens transitif de „guérir", „adoucir", et *li maus* représente un cas d'attraction, c.-à-d. nominatif = nominatif + accusatif — ou bien *respasser* a le sens intransitif de „guérir", „s'adoucir", et alors *li maus* est un simple nominatif, et *rien(s)* a le sens de „en rien". J'ai préféré la première explication, parce qu'elle me semble plus claire, la phrase commençant alors par son sujet, et parce que *C* emploie le verbe *lachier*, qui a également le sens transitif de „adoucir"

Faire le saut (ici, au vers 293, *un saut*) signifie: „se déterminer à un acte hasardeux". Au vers 295 on évite l'hiatus de *OB* en suivant *A*: *qu'ai je or dit.*

306 = *OB*: „c'est ce que je dois faire pour mon ami". *A* omet le vers; *C* donne une bien piètre cheville.

318 En admettant la leçon de *C*, la seule qui me semble donner un sens satisfaisant, il faut traduire *mains* par „le moins”, et considérer *gens* comme un nouvel exemple de l'emploi du cas sujet pluriel avec *s*. Le vers se traduit alors ainsi: „(la chambre) la plus solitaire de la maison.”

332 *puist*. Est-ce un exemple de l'emploi d'un présent là où le français moderne exigerait l'imparfait (cf., pour le XVIIe siècle, Haase, *Syntaxe*, § 67) — ou a-t-on le droit de lire *pust*, forme anglo-normande de *peüst*?

336 *tourne* ou *tourna*, comme au vers 340 *dit* ou *dist*.

343—47 „Par le signe de la ceinture je vous présente mes excuses (litt. réparation) de ne pas avoir trouvé la *crevei̇̈re*. C'est à vous que revient l'honneur de cette trouvaille”.

369 *taindre*: intransitif. On sait que ce verbe a souvent le sens de „pâlir (cf. God., VII, 660). *Color* en est ici le sujet.

370 *que*, non pas relatif, mais interrogatif.

378—401 Textes de OB et de A (pour *C* voir les variantes):

OB	Amis einsi vos os nommer	*A*	Amis, ici n'os pas nommer
OB	Ce ne me puet on pas veer	*A*	Ce ne me poez pas veer
		A	Cil qui por vos me fet garder
OB	Ne me puis mais vers vos celer	*A*	Ne me puis mes vers lui celer
OB	Vostre proesce vueil gaber	*A*	paresce
OB	Premiere soi conseil trouver	*A*	= *OB*
OB	Com peüssons ci assambler	*A*	Que vous poez ci assembler
OB	Car qui plus aime plus voit cler	*A*	...... plus veut amer
OBA	Griefment vos oi desconforter		
OBA	Mes' poi savez que est amer		
OB	Encor vos en poez joër	*A*	Amis lessiez de dolouser
OB	A moi lessiez le duel mener	*A*	Encor vos en poez loër
		A	Male chose est del dementer
OB	Que riens ne puet confort doner	*A*	Quant......
OB	Joie ai changiee por plorer	*A*	Joie ai quant je i puis parler
OB	Por dolereus complains jeter	*A*	Et por dolor mon bel chanter
OB	Et leesce pour gamenter		
OB	Jeu et delit pour souspirer	*A*	Joie et deduit por sospirer
OB	Soëf dormir por grief penser	*A*	Soëf dormir por plus plorer
OB	Amis ne puis or plus ester	*A*	Amis ne puis mes plus ester
B	Lermes m'aonbrent l'esgarder	*A*	Lermes me tolent l'esgarder
OBA	Souspirs me tolent le parler		
OBA	Penssez de moi de retorner		
OB	Plus a loisir porrons parler	*A*	Plus a loisir porrons conter
OB	Et li uns l'autre conforter.	*A*	He Diex, quant nous leras jouster.

Comme on le voit, le texte de *C* est très incomplet: plusieurs vers y manquent (ainsi les vers 378, 79), et le copiste abrège beaucoup la fin de la tirade. *OB*, comme presque toujours, a le mieux conservé le texte primitif.

Au vers 378 on peut lire, il me semble, *ainsi* ou *ici*: au premier cas Tisbé dit entre parenthèse, après avoir employé le mot *ami* (= amant!) „j'ose vous donner ce nom”; au second cas elle dit: „Ami, ici j'ose vous donner ce nom”, et elle continue par une nouvelle phrase principale: „ceux qui me font garder ne peuvent pas m'empêcher de faire cela”.

Au vers 379 ni *puet on* (*OB*), ni *poez* (*A*) ne donnent un sens satisfaisant, parce que dans l'un et l'autre cas le vers 380 reste en l'air. J'ai introduit la forme *pueent*, en considérant le vers 380 comme le sujet du vers 379.

Le vers 381 me semble avoir le sens suivant: „Je ne peux pas ne pas vous ouvrir tout mon cœur”; au vers 382 elle semble reprocher un peu à Pyrame son manque d'énergie.

Au vers 387 nous avons un cas assuré d'hiatus.

Je traduis ainsi les vers 386—91: „Je vous entends vous lamenter fort, et pourtant vous savez à peine ce que c'est que l'amour. Ne vous plaignez plus tant, mais felicitez-vous plutôt ne ne pas le savoir (= *en*), car rien ne peut donner „confort" [à celui qui aime comme moi], dont la joie s'est changée en douleur, etc."

Au vers 397 il me semble probable que *A* donne la leçon primitive (*tolent*), changée par *B* en *aonbrent*, et le fait que *O* oublie le vers s'expliquerait justement par l'emploi du verbe *toldre* dans deux vers qui se suivent.

Au vers 399 j'ai changé *de moi*, la leçon des mss., en *demain*: au vers 342 nous avions quelque chose d'analogue, c.-à-d. changement, dans un ms. (*A*), de *demeine* en *de moi*.

404—5 Les changements dans *A* tendent, comme on le voit, à remplacer le matin par la nuit comme temps du rendez-vous. Le texte de l'original est assuré par les autres mss.

410 Il manque ici un vers dissyllabique en *-ain* que rien ne permet de retrouver.

411 *reclain*, terme de fauconnerie, désigne le „cri pour rappeler les oiseaux de chasse". Godefroy (VII, 667) donne un exemple où un oiseau vient „au premier reclaim" auprès de sa mère.

412 *ain* = „hameçon". Il y a beaucoup d'exemples dans la littérature du moyen âge de personnes qu' Amour a „*pris a l'ain*": *sorpris* (*A*) au lieu de *sachié* (*C*) est en outre assuré par ce qu'on pourrait appeler son „écho" au vers suivant.

414—25 Le texte représente intégralement celui de *O*, dont *B* diffère à peine et dont on retrouve à plusieurs reprises l'écho dans les 9 vers certainement apocryphes de *A*. *C* ne donne que 3 vers, dont le second est de pure fantaisie. Au vers 420 *O* donne *foi*, que j'ai remplacé par *loi*: nous évitons alors une rime répéteé et le vers se traduit ainsi: „la loi du Dieu d'Amour nous a vaincus". *Garder foi* au vers 419 a le sens de „être loyal", c.-à-d. „être tel qu'on peut se fier à quelqu'un sans danger de perdre sa liberté", sens spécial qui se dégage des vers suivants.

439 Je préfère ici la leçon de *A*: *or-or-or*: *OB* introduisent à plusieurs reprises le mot *emprez* en des vers où l'accord des deux autres mss. nous oblige à le rejeter.

447, 48 La clef de ces deux vers, très corrompus dans *OB*, (*C* les omet), se trouve dans l'emploi transitif du verbe *luitier* = „combattre".

Compagnon (cas régime) doit avoir alors le sens de „adversaire". Ou faut-il peut-être lire au vers 447 *compaigne* dans le sens de „multitude", „grand nombre (d'adversaires)"? Cette leçon expliquerait mieux que le mot *compagnon* la faute de *OB*. Il est vrai qu'elle en introduirait une autre dans *A*, mais pour ce ms. nous n'en sommes pas à une faute près.

454—57 „Je vous en prierai tant, *que* je ne prierai pas, je crois, en vain. Non, je prierai avec tant de ferveur que, etc."

472 *se joïr* (la leçon de *B*) = „se caresser" (cf. Godefroy, IV, 651).

Les vers **460—72** manquent dans *C*.

474 La phrase principale (475) est à l'imparfait du subjonctif dans *OBA*, au futur dans *C*; la phrase hypothétique (474) est à l'imparfait du subj. dans *OB*, au présent du subj. dans *A*, au présent de l'indicatif dans *C*. (Remarquez que *A* change la phrase subordonnée en phrase principale). Grammaticalement *OB* et *C* sont corrects tous les deux. Si nous suivons ici pour l'emploi des temps *OB*, notre meilleure tradition, il faut introduire au vers 474 la forme *pussons*, qui explique très bien la forme *fusse* dans *OB*, et qui représente un cas d'élision d' *e* muet à l'intérieur d'un mot, caractéristique pour un texte (anglo)-normand, comme l'est *Pyrame et Thisbé*. Le caractère dialectal de cette forme verbale explique en même temps les divergences dans tous nos mss., si nous admettons que les copistes ont voulu „corriger" une forme „incorrecte". Il est d'ailleurs curieux de constater combien l'emploi de la 1re pers. plur. de l'imparf. du subj. est rare dans les textes du temps.

477 S'il ne faut pas lire *hoster*, forme qu'on rencontre quelquefois à côté de *hostel* (cf. p. e. *Huon de Bordeaux*, 7955), nous avons ici un exemple d'une rime assonnante. *A* a senti le besoin de mettre ici un mot en *-er*. Voir pour des exemples

de rimes assonantes dans des textes anglo-normands *Boeve de Haumtone*, Introd. ed. Stimming, p. LIII.

481 et suiv. Pour reconstituer les vers 481—82 j'ai réintroduit la rime *sache-menace*, qui avait disparu des manuscrits. Cette rime n'a rien d'anormal ici: le mot *sache* se trouve très souvent à la rime avec des mots en *-ace* dans des textes qui distinguent partout ailleurs *-ache* de *-ace*; cf. p. e. RENCLUS DE MOLIENS, *Miserere*, ed. VAN HAMEL, 68 et 69 — Introd. p. CXXXII.

Au vers 482 nous avons la construction grammaticale dont Darmesteter traite dans sa *Syntaxe*, § 459 II (verbe au singulier avec sujet au pluriel), et dont il donne des exemples pris dans JOINVILLE, RACINE et MONTESQUIEU.

493—98 Ce passage manque dans *C*; il est complètement incompréhensible dans *A*, qui le donne ainsi:

He griete
A veüe vers moi la sante
Itant me fetes que l'atante
Le plus
Que n'entrecloë le pertus.
De cest torment nous complaint nus —

Il ne nous reste donc qu'à suivre *OB*, dont voici le texte:

He gente (manque dans *B*)
Itant me feites sans atente
Ne plus (manque dans *B*)
Prions orendroit de ça ius
Que nos aït dame Venus (*B*: aïst)
Que nulz ne truisse cest pertuis —

Je conserve dans ce texte l'expression *Ne plus*, que je prends absolument, dans le sens de: „Je n'en dis pas plus".

501 J'ai admis dans le texte le mot *conte*, donné par notre meilleur manuscrit (*OB*): on s'explique plus facilement le remplacement de *contes* par *complainz* (*C*) et par *paroles* (*A*), qu'un changement en sens inverse. (Au vers suivant tous les mss. donnent le mot (*com*)*plaint*). Le mot *conte* va d'ailleurs très bien ici: dans le *Roman de Philosophie* de SIMUND DE FREINE (ed. MATZKE, Anc. Textes, 1909) on appelle *conte* (191) les paroles du clerc qui se plaint.

504 *que* = car.

513 *durment*. Exemple de la chute de e muet à l'intérieur d'un mot entre deux consonnes. Le mot est assuré par *A* (*purement*) + *B* (512). Remarquez que deux vers plus loin l'auteur écrit *durement* dans un vers de huit syllabes: il s'agit donc d'une licence poétique qui est caractéristique surtout pour les auteurs (anglo)-normands.

518 *espris*, la leçon de *B*, à cause de l'emploi du même mot au vers 520, qui en est pour ainsi dire l'écho. On peut finir la phrase après *espris* ou après *faille* (519).

530 *erre* = „traitement"; *estreine* = „chance, fortune" (fr. mod. *étrenne*).

535 *s'esgayer* = „s'écarter, se déployer librement", donc ici: „devenir plus grand".

547—49 *O* La nuit
N'ai je ne deport ne deduit
Quant je me gis dedens mon lit.
B La nuit quant me gis
En mon lit.
C La nuit
Quant je me gis dedenz mon lit
Dont cuit que somme m'est delit
A Le nuit
Quant je me gis enz en mon lit
Cuidiez que souef me delit.

Il est évident que le passage est corrompu dans *OB*, et que *C* a le plus de chances de donner la leçon originale. Si nous prenons dans le vers suivant, tel que *C*

le donne (*se sunt par foi*), les deux derniers mots pour en faire notre vers 550 (*O* = *riens n'oi*), nous pourrons traduire ainsi les vers 547 et suiv.: »La nuit, quand je suis couché, il m'arrive de croire, que le sommeil me sera délicieux, mais (= *Einz*, *C* 551) le contraire arrive: il me semble alors que je vous vois, que vous pouvez me toucher, je tremble d'émotion, je tends les mains, mais, au moment où je crois vous prendre, »j'y fail" (557).

562—596 Le ms. *A*, très corrompu ici, donne ainsi les vers 562—596:

Estez
Diex doinst que vous bien vous provez
De ce que vous tant vous penez
Souvent
Ne sai de quels gemissemenz
Qui nous retorne a granz tormenz
Ainsi, [1])
Tisbé, connois tu ton ami,
Et vois le tu? Alons de ci, (570)
Tysbé.
Li Dieu nous ont amonesté
Que issons fors de la cité
Tant que pussons estre assanblé.
Amie,
Cil vous apele dont nest vie,
Qui vous doinst longue compaignie
Souvent,
Et soit a son commandement,
Et nous doinst bon assanblement,
Amoit
Li Diex qui nous en semonoit,
Et apertement le disoit.
Amis,
Dites que vous en est a vis,
De moi vueil bien que soiez fis
De vrai.
Por voir que je m'en emblerai
De la prison,
Ja n'i averai mesprison,
Bien sai.
Par mienuit savoir irai
La fors
Se je troerrai vostre cors.
Gardez
Ne soiez pas entr' oubliez,
De la prison vous en enblez,
A la fontaine me guerez
Souz le morier en mi les prez.
Atant
Issi dessoivrent li amant
Que il n'i vont plus arestant
Andoi:
Mes ainz besierent la paroi
Au partir chascuns endroit soi
Et saluerent le pertuis
Ou il ne rassemblerent puis.

---

[1]) *aimi* dans Méon (555) est une faute d'impression ou de lecture pour *ainsi*.

Voilà donc une partie du texte de MÉON et BARBAZAN. On voit combien une nouvelle édition de notre poème était nécessaire!

562 *donge* : *semonge* = formes surtout propres à l'Ouest. (M. L., II, 212); (Rom. Stud. III, 373—442).

566 et suiv. Tous les copistes s'embrouillent ici. *Ne sai quel voiz* est le sujet de *semonge* (564), et les paroles que cette voix prononce suivent aux vers 569 et suiv. en discours direct. *Plaignement* est cas régime sing. ou cas régime plur. sans *s*. *O* est préposition = „avec".

570 *C* + *A* donnent *alons*. *s'alons* dans *O* signifie donc bien *si alons*, et non pas *salons*, forme du verbe *salir* = „sortir, partir vite".

574 *O* donne encore 3 vers qu'il faut considérer, il me semble, comme une interpolation, non seulement à cause de leur forme mutilée [le petit vers aurait 4 syllabes!] mais aussi parce qu'on ne voit pas trop pourquoi les autres copistes, y compris *B*, auraient omis des vers qui seraient très importants s'ils étaient authentiques. L'endroit du rendez-vous n'est nommé qu'au vers 587: c'est alors que Thisbé précise ce que la voix n'avait indiqué qu'en termes très généraux.

On voit que *A* devient de plus en plus mauvais et incompréhensible.

577 *De moi* est donné par *A* + *C*, mais la leçon de *OB*, *de m'amour*, irait très bien aussi.

579 J'ai mis dans le texte la leçon de *C*, *prin soir*, à cause de la tournure archaïque de l'expression. *OB* donnent *premier soir*.

582 *Le vostre cors* = „vous".

583 Ce vers ne se trouve que dans *OB*, de sorte que je n'ai pu le mettre dans le teste que sous réserve. Je n'ai pourtant pas osé le rejeter, surtout parce que tout ce passage est tellement mal conservé dans *A* qu'on peut à peine tenir compte du fait que le vers manque dans ce ms. N'oublions pas non plus que *C* aussi omet beaucoup de vers.

585 *Oubliez* = impératif, même si on veut le faire dépendre de *gardez*.
ne = „ni ne".

594, 95 Sur la rime *pertus* : *plus* voir notre Introduction, p. 9.

600 *esconser* ou *s'esconser* (cf. GOD., III, 421). En admettant ici la forme réfléchie, appuyée par *C* (*resconser*), on évite l'hiatus. Au lieu de *targe* on peut lire *tarde*, au lieu de *a* on peut lire *de*.

601 cf. *Roland*, 2448: „fait la nuit demeurer".

606 En admettant, contre les mss., le singulier *le mur* on sauve la pureté morphologique.

625 *C* a peut-être voulu éviter la rime *ie* : *iee* en introduisant le verbe *s'esperir* = „se réveiller". Mais, outre que la rime est ici assurée par *OB* + *A*, il est évident que Thisbé ne se réveille pas: elle n'a certainement pas dormi!

640 *traire à* = „tourner à".

648 Aux vers précédents nous avons toujours rencontré le mot *gaite* (p. e. 643), mais le poète a très bien pu employer à côté de ce mot le mot *escharguaite*, qui est donné ici par deux mss. et que j'ai donc admis dans le texte.

659 et suiv. On remarquera que *OB* coupe la phrase contenue dans les vers 659—63 en trois parties, en mettant un point à la fin du vers 660, en commençant le vers 661 par le mot *En*, le vers 663 par les mots *A berrer vint* (*A* = *queroit*). La construction de la phrase est alors plus claire qu'elle ne l'est dans *C* (*qu'encor estoit*; *querant*), mais en suivant *C* nous évitons la brisure du couplet après le vers 661, ce qui est plus conforme au système de versification conservateur de notre poète. Et nous gardons le verbe *querir*, donné par *C* + *A*. Nous considérons alors le texte de *OB* comme une simplification voulue du texte primitif, ce qui me semble assez probable. L'enjambement aux vers 659, 60 est une hardiesse étrange et unique dans notre poème, mais qui appartient certainement au texte original.

Faut-il lire au vers 661 *envelopez* (*OB*) ou *ensanglentez* (*C*)? (*A* manque ici). Il est évident que le lion ne peut pas être „ensanglenté" de la laine des moutons, mais

il pourrait au besoin être „enveloppé" aussi bien des entrailles que de la laine. *Envelopez* semble donc s'imposer. Mais d'autre part il est très possible que le poète ait pensé aux entrailles en finissant le premier vers, sans trop se soucier de ce qu'il allait écrire à la fin du second vers. Je préfère nettement cette seconde explication et je mets donc dans le texte le mot *ensanglentez*, la leçon de *C*.

671 Ici encore *C* est préférable à *OB*, cf. *A*.

677 Ici encore *C* est préférable à *OB*, cf. *A*.

701 J'ai suivi ici la leçon de *C*: *OB* et *A* changent évidemment un passage peut-être déjà mal conservé dans leurs originaux. *Espirment* (= „preuve") est un nouvel exemple dans notre texte de la chute d'un e muet à l'intérieur d'un mot entre deux consonnes.

707 Remarquez l'emploi du verbe au singulier après deux sujets synonymes, à moins que ce ne soient les copistes qui aient changé *laissent* en *laisse*.

708 Il est possible qu'il manque après le vers 707 un vers dissyllabique en *-ent*. Remarquons d'ailleurs qu'au vers 831 nos mss. donnent également comme premier vers d'une plainte un vers octosyllabique — et qu'au vers 150 le vers dissyllabique sert non pas à commencer un monologue, mais à finir la partie-récit. Il n'est donc pas absolument nécessaire d'admettre l'omission d'un petit vers, ni après le vers 707, ni après le vers 830.

708—19 *A*: Haitie et saine
Se li cors geust en la raine
Com Salemon en feutre vaine (*sic*)
Neïs le pré n'i aparente,
C'este gimple qui est sanglente,
M'a mort temptez.
Ha Diex, quels duels m'est presentez!
Hé mort, por Dieu, qar me prenez.

724 *Ma cure*, mal compris par *A*, doit avoir le sens de „objet de mes soucis" = „être aimé"

726 *OB* et *A* donnent *fis*, contre *C*, qui donne *fist*: le sens de la phrase et le fait que l'antécédent de *qui* est un pronom de la 3me personne me font préférer ici la seconde forme. L'accord de *OB* et *A* ne prouve rien ici: *A* est obligé de mettre le verbe à la première personne, puisqu'au vers précédent il remplacé *cil* par *je*.

728 et suiv. *O* écrit à la rime: *seule* : *goule* : *saoule*. J'ai uniformisé l'orthographe en écrivant *-ole*.

733—36 Les deux derniers vers manquent dans *C*. Au vers 736 *S'a* est assuré par *O* + *A* (*Sai*). Le vers 736, sous cette forme, doit dépendre d'un second *merveil* sous-entendu après *Lune qui l'esgardas*, comme le premier *merveil* se trouve immédiatement après *Lions tu qui la devoras*, et le sens de tout le passage me semble être celui-ci: „Lion, toi qui la dévoras, je m'étonne que ce voile soit tout ce que je retrouve ici d'elle. Lune cruelle, qui fus témoin de cette scène, je m'étonne que tu ne t'en sois pas obscurcie (d'horreur)".

755—65 *OB* He mors
Por quoi demore cest grant tors
Que je ne sui orendroit mors
Suer chiere.

C Espee
Se je t'eüse remenbree
Grant piecha ja fust finee
M'avez mort de fuir est couardie
Ma bele douce chiere amie
Pour moi pechierre iestes perie

A Espee
S' en vous eüsse remembree
Ma vie ja pres fust finee

Mort desirree en coardie
Ne vaut rien mes ele ert hardie
Ha bele douce chiere amie
Par ma perece estes fenie
Chiere.

Les vers 755—57 ne sont donnés que par *O*, tandisque les vers 758—64 manquent dans ce ms. Il n'est pas impossible en soi que les vers de *O* servent à remplacer les vers de *C* + *A*, qui, en effet, sont très corrompus dans ces deux mss. et qui l'ont donc peut-être été non moins dans *O*. Mais on ne voit pas trop pourquoi *O* dans ce cas ne les aurait pas plutôt omis ou arrangés un peu autrement, et surtout pourquoi il n'aurait pas gardé en tout cas le vers dissyllabique.

Je crois donc que *O* a oublié les vers 758—64, et que le manque des vers 755—57 dans *C* et dans *A* n'est qu'une coïncidence d'autant plus possible que ces mss. omettent l'un et l'autre beaucoup de vers. Remarquons aussi que les vers 754 et 756 contiennent tous les deux le verbe *demorer*.

761 Nous retrouvons ce vers caché dans le vers 760 de *A*, et, sous une forme altérée, au début du vers 762 de *C* (*M'arez.....*).

762 *fuir* est toujours dissyllabique en ancien français; cf. Tobler. *Versif.*, p. 83.

Si nous suivons pour ce vers la leçon de *C*, dont nous retrouvons l'écho dans *A*, nous avons affaire à la construction dont Tobler traite dans ses *Mélanges*, *I*, p. 12. Il est pourtant rare de voir le régime direct du verbe précéder la préposition, mais *A* assure ici cet ordre des mots.

764 *Pechierre* = forme du cas sujet pour le cas régime. La leçon de *A* est tentante ici, mais nous connaissons trop les méthodes de ce copiste pour ne pas y reconnaître tout de suite sa façon habituelle d'introduire de légers changements dans le texte de l'original.

785 J'ai mis dans le texte *entruesque*, la leçon de *A*, parce qu'elle est moins pâle que celles de *OB* (*La ou*) et de *C* (*Et quant*).

786 „Un tel amour a tué le malheureux".

794 *Que* = afin que (Ritchie, *Syntaxe de „que"*, 48).

799, 800 *Le terme brief* = cas sujet —.

C donne *traire*, *OB* donnent *tenir* (dont *venir* dans *O* est une variante): il faut donc en tout cas un verbe commençant par un *t*. En admettant ici *trairont a chief* nous avons une expression synonyme de *traire a fin*, *traire a declin* = „approcher de sa fin".

804 *arra doloi* = „il y aura de la douleur".

831 Voir la note au vers 708.

846 Pour l'expression *travailler a mort*, donnée par 2 mss., et qui signifie „souffrir les douleurs de l'agonie", cf. Godefroy VIII, 25, qui donne comme exemple le passage suivant d'*Ogier*:

Et si veoie devant moi l'enconbrier
De mon enfant a la mort travillier,
Dont la cervelle coroit par le plancher.

Peut-être faudrait-il lire *que le travaille morz* (= sujet), mais la tradition des mss. ne semble pas nous autoriser à introduire ici cette expression, quoiqu'elle soit bien plus courante que l'autre.

855—63 Variantes: *O*: Nuit pale
Qui enseigne me feis male
Quant sui issue de la sale
Oiez
Pri vous que ma mort tesmoigniez
Diex de mon cuer come est iriez
Tisbe mauvese que targiez
Mauvese

Tant solement morir vous plese
Qu'or ne vous fault ne point ni ese. [1])

C: Nuit male
Qui me feïs le signe pale
Quant fui issue de la sale
Tisbe mauvese
Or ne vos faut ne lieu ne ese.

A: Orains quant avalai l'escale
Quant fui issue de la sale
Ou je fui tant sechie et pale
Targiez
Toz biens qui ne m'est aprochiez
Pres moriers fontaine et biez
Pri vous que ma mort tesmoingnez
Sanz aise
Tisbé et faintise et mauvaise
Ja ne vous faut ne leu ne aise
Tant seulement morir vos plaise.

Les vers 860 ne se trouve que dans *OB*, mais je crois qu'il faut considérer les premiers mots (*Toz biens*) du 5me vers de *A* comme l'écho du premier mot (*Tisbé*) du vers 860. Remarquez aussi que le vers dissyllabique se compose alors, comme il arrive si souvent, d'un mot du vers précédent.

Tout ce passage donne une très bonne idée des façons différentes dont nos copistes ont traité le texte. On voit combien *C* abrège, combien *A* est mauvais et combien *O*(*B*) est donc supérieur aux deux autres mss. Notons enfin qu'après le vers 859 *OB* en donne un que rien ne vous invite à mettre dans le texte.

869 *Fort*, adj. fém. sans *s*, s'il ne faut pas admettre dans ce vers le mot *poing*, donné par *OB*, au lieu de *main*, donné par *A* + *C*.

884 *Cest don* est l'antécédent du vers 888. On voit ici combien le style de notre auteur est peu clair.

893—907 Comme on le voit, *C* donne au lieu des vers 893—907 un passage où on ne retrouve que deux ou trois fois un écho du texte de *OB* (*A* nous manque à partir du vers 879). Il ne nous reste donc qu'à suivre *OB*, et il semble bien qu'ici encore ces mss. nous donnent en général un bon texte: remarquons surtout que les couplets dans ce passage continuent à ne pas être brisés tandisque l'auteur de *l'Ovide Moralisé* les brise librement et partout, et que tout le passage donne un excellent sens.

908, 9 Variantes: *O*: La pucele s'est redrecie
L'espee a a .II. mains cachie.
B: La pucele s'est redrecie
A .II. mains a l'espee prise
C: La pucele s'est acesmee
A ses .II. meins a pris l'espee.

Comme on le voit, *O* a évité la rime *iée*:*ée* en introduisant au vers 909 le mot *cachié*, *C* l'a évitée en changeant au vers 908 *redreciée* en *acesmée*.

917 et suiv. Pour la fin de notre poème nos deux mss. me semblent également suspects: *C* par la répétition, quoique sous une forme un peu différente, du vers 917 et par la tendance que nous lui connaissons à abréger le récit; *O* par la façon très gauche dont il soude l'épilogue au récit, et par le fait que toute cette fin du poème rappelle beaucoup la facon dont l'auteur de *l'Ovide Moralisé* termine ses traductions des différentes Métamorphoses avant de passer à leurs "alégories". [cf. p. e. les vers: *Ensi com la fable recorde, qui a voire istoire s'acorde*,

[1]) Pour les deux derniers vers nous retrouvons l'ordre du texte dans *B*.

et la rime *estre : roi celestre* avec les vers suivants typiques de l'*Ovide Moralisé: Or vueil respondre ceste fable, qui a l'ystoire est accordable* (éd. TARBÉ de 1850, p. 11); *roi celestre : ne peut estre* (l.c. p. 13). Je crois donc que, somme toute, *C* a un peu plus de chance que *OB* d'avoir conservé le texte primitif, mais je n'ose pas aller plus loin et je finirai donc mon texte sur les deux rédactions conservées, en rejetant en note celle de *B*, manuscrit qui n'a aucune valeur indépendante pour la reconstitution du texte.

C.

INDEX DE TOUTES LES FORMES.

AVERTISSEMENT.

Cet „Index de toutes les formes" a été composé d'après les principes exposés aux pages 149—151 de mon édition critique de *Philomena*. Elle contient la liste complète de tous les mots et de toutes les formes verbales qui se trouvent dans le texte, à l'exception des derniers vers (918 et suiv.), pour lesquels je renvoie le lecteur au texte et à la note au vers 917.

INDEX.

A (*préposition*): 15 (a cel endroit), 49 (a matin), 51 (cf. droit), 59, 61, 72, 88, 91, 97, 199, 205, 13, 15, 32, 52 (a certes), 54 (a droit), 56 (id.), 93 (a poi), 312, 52, 74 (a la parfin), 400 (a loisir), 2, 6, 9 (a mort), 11 (a reclain), 13, 15 (a vis), 24, 41, 64, 86, 524, 40 (a tort), 52 (a vis), 53, 59 (a vis), 64 (id.), 76 (id.), 87, 600, 2 (a escient), 23, 40, 44 (a cele ore), 53, 55, 63, 74 (a effroi), 75, 84, 736 (a cele ore), 53, 67 (a mon terme), 76, 90 (a icele ore), 800 (traire a chief), 18, 46 (travailler a mort), 50 (a cort terme), 66, 67 (a tort), 68 (id.), 70, 76 (a vis), 79 (a cort terme), 909. *Voir* Al, Aus.
Aaisemens 20.
Acoler, *pr.* 3 -e 914; *p. p.* -ez 883.
Acomplir 797.
Adont 101, 791, 890.
Aez 16, 17, 25, 52, 56, 71, 118, 21, 25.
Aerdre, *pr.* 3 s'aert 125 (voir la note).
Afaire 268, 605, 41.
Agaiz 179.
Aidier, *pr subj.* 3 aït 497.
Aïe 429, 475.
Ain 413.
Ainçois 13 (a que), 454.
Ains(z) 204 (a. que), 225 (a. mais), 403, 457, 533 (a. plus), 551, 609.
Ainsi 156, 304, 378, 590, 647.
Aise 863.
Ajoster, *pr.* 3 -e 42.
Al 210, 405, 492, 593, 616, 642 (dusqu'al), 650.
Alemendier 673.
Aliegreté 144.
Aler, *inf.* 75; *pr.* 3 va 210, 647; vait 335, 339, 404, 604, 672, 677; *pr. pl.* 3 vont 54; *impér. pl.* 1 alons 570; *fut.* irai 417, 580.
Amant 326, 591, 96, 794.
Ambedui 403, 802; ambedeus 316, 882, 912.
Ame 871.
Amer, *inf.* 387, 478; *pr.* 3 -e 385, 826; *pr. pl.* 2 -ez 504; *pr. pl.* 3 -ent 85, *p. p.* -é 432.
Ami(s) 276, 87, 306, 312, 363, 232, 51, 56, 332, 378, 388, 396, 503, 516, 532, 558, 575, 583, 849, 873.
Amie 192, 215, 408, 426, 473, 569, 694, 700, 719, 752, 763, 892, 896, 900.
Amitié 459.
Amonester, *p. p.* -é 572.
Amor(s) 14, 23, 38, 44, 47, 72, 116, 121, 126, 154, 155, 169, 197, 218, 255, 298, 323, 325, 355, 365, 373, 413, 419, 436, 450, 451, 518, 521, 529, 621, 631, 716, 786, 800, 803, 834, 847, 869, 874, 907.
Ample 464.
An(z) 13, 73, 122, 322.
Andui 69, 117, 405, 422, 620, 872; andeus 309, 889.
Angoisse 545, 555.
Angoissos 408, 512, 538.
Aovrir, *pr. pl.* 2 aovrez 489; *imp.* 2 aovrissois 470.
Apaiier, *pr.* 3 -e 120.
Apareillier, *imp.* 3 -oit 685.
Apareulz (*pl.*) 41.
Aparoir 784.
Apartenir, *pr. subj.* 3 apartiengne 776.
Apeler, *pr.* 3 -e 646, 891, *pr. pl.* 3 -ent 599; *imp.* 3 -oit 897 *p. p.* -é 11.
Apercevoir, *inf.* 347; *pr.* 3 aperçoit 337, 819; *parf. pl.* 3 aperçurent 327.
Apertement 567.
Aprendre, *p. p.* apris 114.
Apres 795.
Aprimer, *inf.* 106.

Aprocier, *pr.* 3 aproce 799, 805.
Aquerir, *p.p.* aquis 436, 517.
Araine 690, 713.
Arbre 653, 709.
Ardor 119, 140, 155.
Ardure 354.
Argent 64.
Ardre, *pr.* 3 art 142.
Arriere 38, 646, 699.
Assaillir, *pr.* 3 assaut 188.
Assasier, *p.p.* 676.
Assembler, *inf.* 107 (*réfl.*), 384, 617, 654, 875; *p.p.* -é 574; *fut. pl.* 3 -eront 94.
Asseoir; *p.p.* assis 652.
Assez 74.
Atant 500, 902.
Atargier (*verbe imp.*) 867 (*pr.* 3).
Atente 494, 716, 838.
Atraire, *inf.* 239.
Au, *voir* Al.
Aulz, *voir* Il.
Autre(s) 7, 12, 50, 110, 283, 287, 358, 401, 609, 783, 818 (d'ores en autres).
Autresi 276.
Auques 86, 174, 417, 462.
Aus (= a les) 102, 310.
Avant 634.
Aventure 346.
Aviver, *inf.* 116.
Avoir, *inf.* 138, 214, 429, 431; *pr.* 1 ai 95, 152, 153, 169, 203, 250 (*a*), 274, 286, 295 (*a*), 391 (*a*), 432 (*a*), 440 (*a*), 444 (*a*), 541 (*a*), 766 (*a*); *pr.* 2 as 98, 164, 248 (*a*), 249 (*a*), 524, 834 (*a*); *pr.* 3 a 27 (= *il y a*), 190 (*a*), 255 (= *il y a*), 271 (*a*), 355 (*a*), 412, 413 (*a*), 420 (*a*), 486 (*a*), 643 (*a*), 760 (*pieç'a*), 778 (*a*), 779 (*a*) 786 (*a*), 812 (*a*), 828 (*a*), 829 (*a*), 900 (*a*), 909 (*a*); *pr. pl.* 2 avez 348, 712 (*a*); *pr. pl.* 3 ont 112 (*a*), 572 (*a*), 620, 623 (*a*), 874; *imp.* 3 avoit 268, 789 (*a*), 809 (*a*); *parf.* 3 ot 667, 798 (*a*); *parf.* 3 *pl.* orent 5, 8, 9, 122 (*a*); *fut.* 1 avrai 171, 275, 287; *fut.* 3 avra 804, 871; *condit.* 1 avroie 263, 848; *condit. pl.* 3 avroient 90 (*a*); *impér. pl.* ayez 285, 468; *subj. imp.* 1 eüsse 466 (*a*), 475, 759 (*a*); *subj. imp. pl.* 1 eüssons 179; *subj. imp. pl.* 3 eussent 13.

Baillie 214.
Baillier, *pr.* 1 bail 556.
Baisier, *inf.* 490; *pr.* 3 -e 781, 785, 891, 915, 916; *pr. pl.* 3 -ent 592.
Baissier, *pr.* 3 -e 664.
Balance 613.
Bas(se) 352.
Bel(e) 168, 299, 341, 346, 424, 435, 763; *cf.* Biaus.
Besogne 611.
Beste(s) 660, 665, 698, 720.
Biaus 8, 256, 281, 840, 851; *cf.* Bel.
Biauté(z) 6, 18, 65, 143.
Bien, *adv.* 84, 276, 279, 411, 444, 481, 505, 611, 676, 768; *subst.* (*S.*) 79, 563.
Bis 211.
Blanc (*m. et fem.*) 788, 790, 809.
Blanchoiier 687.
Blasme 263.
Boisdie 228.
Boivre; *inf.* 442; *parf.* 2 beüs 750; *impér. sg.* boi 750.
Bouche 376, 491, 818, 915, 916.
Branche(s) 787.
Braz 300
Brief 799.
Broigne 28.

C' *voir* Que.
C' = ce 173, 725, 737.
Ça 496 (de ça jus).
Car 60, 142, 385, 409, 420, 684, 743, 754, 893, 899.
Ce *subst.* 72, 113 (ce que = „le fait que"), 171, 253, 325, 379, 415, 455, 523, 567, 614, 617, 623, 793, 876, 896.
Ceinture 330, 343.
Cel 15; cele 1) *subst.* 485, 713, 905, 906; 2) *adj.* 141, 644, 721, 736.
Celer *inf.* 324, 381; *impér. sg.* -e 481; *p. p. f.* -ee 322.
Cent 246.
Certain 459.
Certes 252 (a certes).
Cest 151, 175, 258, 458, 498, 514, 563, 756, 772, 884.
Ceste (*adj.*) 92, 105, 718.
Ces 468.
Ceulz 66, 482.
Chacier, *pr.* 3 -e 144.
Chaillous 470.
Chaloir (*impers.*) *pr. subj.* chaille 259; *pr.* 3 chaut 185, 291.
Chaitif, *suj. sg.* -is 434; 150.
Chalengier 264.
Chamberiere 97.
Chambre 312, 335, 627, 629.
Changier; *pr.* 3 -e 143, 704; *p. p. f.* -ee 391.

Char 194, 370.
Chascun(s) 53, 133, 305 (*adj.*), 593, 610.
Chastee 235.
Chaut (*subst.*) 203.
Cheoir, *parf.* 3 cheï 207; *pr.* 3 chiet 913.
Chetif 150.
Cheveux 824.
Chief 331, 800 (traire a ch.).
Chier 263 (avoir ch.).
Chier(e) *adj.* 98 (avoir ch.), 763, 765, 851.
Chiere (*subst.*) 490, 824.
Choisir, *parf. pl.*; -irent 124; *parf.* 3 -ist 363.
Chose(s) 61, 87, 105, 325, 373, 476, 609, 865.
Choser, *pr.* 3 -e 62.
Ci 68a, 259, 302, 344, 384, 570 (de ci); 732, 892, 907.
Ciel 309.
Cil 66 (*adj.*), 85, 141 (*adj.*), 177 (*adj.*), 380, 607, 725, 906.
Cis 174.
Cité 1, 66, 573.
Citeain 3.
Clarté 684.
Cler 385 (*adv.*).
Coardie 762.
Coche 38, 42.
Cognoistre, *pr.* 2 -ois 569.
Color(s) 157, 193, 219, 369, 440, 666, 775, 791, 808.
Come 356, 703, 706, 817.
Con 63, 71, 221, 223, 224, 266 (si c.), 384, 412, 435, 436, 529, 682, 683, 685 (si c.), 696, 714, 720, 830, 32, 39, 43, 47, 52, 80, 917 (tant c.).
Comencier, *pr.* 3 -e 502.
Comettre, *pr. pl.* 3 -ent 96.
Commovoir, *pr.* 3 commuet 365.
Compagne 659.
Compagnie 474 (joindre c.)
Compagnon 447.
Complaindre (se), *pr. pl.* 2 -ez 514, *pr. pl.* 3 -ent 598.
Complaint 129, 302, 392, 502.
Concevoir, *pr.* 3 conceit 126.
Confort 173, 390, 542, 740, 871.
Conforter, *inf.* 401, 334 (*réfl.*).
Conoistre, *parf.* 1 conui 532; *parf.* 3 conut 689.
Conroi 134, 165, 231, 508.
Conseil 42, 67, 275, 311, 383.
Consentir, *pr. subj.* 3 -e 197, 298.
Conte(s) 501.
Contenance 83.
Contenir, *subj. pr.* 3 contiengne 888, *fut.* 2 contendras (*réfl.*) 161.
Contraire 71, 238 (*voir la note*), 265 (*id.*), 746.
Contre 27.
Convenable 78.
Convenance 651.
Converser, *imp. pl.* 3 -oient 318.
Convoitier, *pr.* 3 -e 795.
Cop 870.
Corage(s) 17, 240, 260, 271, 486, 618, 704, 852.
Cors 582 (= *pron. pers.*), 783, 821, 827, 913, 14.
Couchier (se), *pr.* 3 -e 211.
Couler 40 (*voir la note*).
Cour(s) 125 (*voir la note*).
Court 850, 879.
Covenant 590.
Coverture 351.
Crevace 321, 328, 362, 480.
Crever, *p. p. f.* -ée 320.
Creveüre 329, 345.
Crier, *pr.* 3 -e 825; *pr. pl.* 3 -ent 669, 698.
Croistre, *pr.* 3 croist 118, 119, 120, 121; *pr. pl.* 3 croissent 117.
Cruel(s) 488, 735, 823.
Cuer(s) 130, 194, 286, 485, 492, 512, 518, 612, 904.
Cui 1) *rel.* 357, 492 (la cui), 713 (*cas suj.*), 856; 2) *interr.* 130, 291, 423.
Cuidier, *pr.* 1 cuit, 455, 549; *pr.* 3 cuide 645, 694, 797, 807; *imparf. pl.* 2 -iez 878.
Cuire, *pr.* 3 cuit 140.
Cure 67, 147, 285 (avoir c. de), 348, 596, 724, 916.

D' : *voir le texte et notamment les vers* 57, 75, 76, 106, 7, 8, 347, 529 (veez d'amor con, *etc.*), 688, 705, 818 (d'ores en autres), 872, 912. *Voir aussi* De.
Damage(s) 619, 725.
Dame 497.
Damoisel 283.
Damoisele 91, 647, 911.
Dart 26, 27.
De : *voir le texte et notamment les vers* 26, 39, 43, 50, 65, 75, 76, 95, 98, 140, 156, 215, 232, 243, 260, 261, 268 (*voir la note*), 285, 286, 290, 306, 323 (de si que), 333, 334, 348, 358, 361 (pres de), 371, 458, 459, 475, 496 (de ça jus), 508, 514, 524 (de si lonc tens), 555, 563, 570 (de ci), 573,

577, 579 (de prin soir), 611, 614, 617, 623, 635 (de desus destre), 662, 693 (de novel), 700 (voit de s'amie que), 705, 726, 729 (Ha, de!), 730, 747, 762 (de fuir est coardie), 836.
Debatre, *pr.* 3 debat 824.
Decevoir, *pr. subj.* 3 deçoive 794.
Dedanz 73, 137, 216, 317, 548.
Deduire (se), *inf.* 677; *p. pr.* deduisant 55.
Deduit 445.
Defenir 866.
Defoler, *pr.* 3 -e 679; *p. p. f.* -ée 692.
Dehaitiez 561.
Del 20, 36, 87, 217, 399, 586, 598, 626, 686, 689, 694, 710, 732 (*art. part.*), 783, 805, 867.
Delit 394, 549.
Delitier (se), *pr. pl.* 3 -ent 616.
Demain 399.
Demein(e) 342.
Demener (se), *pr.* 3 529.
Dementer (se), *pr.* 3 -e 148; *pr. pl.* 3 -ent 131.
Demonstrer, *pr. subj. pl.* 3 -ent 772.
Demorance 650.
Demorer, *inf.* 601; *pr.* 2 754; *pr.* 3 696, 756.
Departir, *inf.* 81, 87; *pr. pl.* 3 -ent 403, 591 (*réfl.*).
Deport 541.
Deporter, *inf.* 333.
Derriere 766 (*adv.*)
Des 411 (des or), 662, 732 (*art. part.*).
Desassamblez 886.
Desavancier (se), *p. p. f.* iée 625.
Descolorez 209.
Desconforter (se), *inf.* 386; *pr. pl.* 2 -ez 503.
Desirier, *pr.* 1 446, 865; *p. p.* -é 798.
Despendre *pr.* 1 195.
Desque 123.
Desroi 166.
Dessevrer, *inf.* = *subst.* 60.
Dessous 653.
Dessus 913, 635 (de desus destre).
Destinée 223.
Destorbance 301.
Destorber, *inf.* 105, 773 (-ier), 852 (-iers).
Destraindre, *pr.* 3 372.
Destre 635 (de desus destre).
Destroit 109 (estre en destroit), 468 (*adj.*).
Desver, *inf.* 234; *p. p. f.* -ée 269.
Desvergondée 270.
Deus 106, 134, 836.
Devaler, *imp.* 3 -oit 633, 649 (*réfl.*).
Devant 23, 560, 648, 813.
Devenir, *parf.* 3 devint 702.
Devise 111, 316.
Deviser, *pr. pl.* 3 -ent 618.
Devoir, *pr.* 1 doi 262, 557; *pr. pl.* 1 devons 478; *pr. pl.* 3 doivent 617; *imp. pl.* 3 devoient 654; *pr. subj.* 3 doie 640.
Devorer, *parf.* 2 -as 733, 749.
Di 305 (par chascun di).
Diex 177, 197, 223, 292, 298, 310, 356, 419, 447, 453, 522, 525, 562, 572, 682, 717, 743, 771, 838, 901, 907.
Dire, *inf.* 253, 500, 707, 902; *pr.* 1 di 285; *pr.* 3 dit 340, 567; *pr. pl.* 2 dites 517; *pr. pl.* 3 dient 602; *parf.* 1 dis 252, 280; *parf.* 3 dist 11, 68, 84, 93, 97; *pr. subj.* 3 die 370, 795; *p. p.* dit 295, 900; *impér. pl.* 2 dites 576.
Dolent(e) 150, 297.
Doleros(e) 392, 683.
Dolor(s) 33, 129, 132, 199, 334, 437, 545, 620, 708, 776, 792, 804, 866, 880.
Doloser, *inf.* = *subst.* 388.
Don 884.
Doner, *inf.* 390, 542; *subj. pr.* 3 donge 562, doinst 214; *subj. pr. pl.* 2 doigniez 884; *pl.* 3 doignent 311; *parf. pl.* 3 donerent 22.
Donques 807.
Dont 90 (*rel.*), 549, 552, 556, 559, 564, 831 (*rel.*)
Dormir, *inf.* 395, 441; *pr. pl.* 3 -ent 607.
Double(s) 28.
Dotance 84.
Doter, *pr.* 3 -e 811.
Douceurs(s) 492.
Douz 77, 232, 256; *fém.* -ce 38, 224, 341, 763.
Dras 732, 825.
Drecier, *p. p. f.* -iée 829.
Droit 51 (plusqu'a lor droit), 254 (a droit), 256 (id.)
Droit(e) 457, 812.
Droiture 344.
Druerie 95.
Duel 152, 153, 204, 431, 527, 619, 717, 722, 739, 777, 874.
Dui 2, 3, 66, 109, 313, 326, 591, 596.
Dur(s) 130, 224, 461, 356 (*f.*).
Durer, *inf.* 24; *pr.* 3 -e 535, 597, 725, 917; *parf.* 3 -a 104.
Durement 515.
Durment 513.
Dusque(s) 642, 790.

Effroi 360, 509, 551, 674.
El 1) = *ele*, 93, 701, 794, 805, 808; 2) = *en le* 40, 125, 207, 366.
Ele 31, 214, 221, 308, 364, 370, 536, 626, 633, 640, 656, 667, 738, 742, 795, 796, 798, 811, 819, 820, 913.
En 1) = dans, en: 1, 10, 44, 48, 109, 113, 132, 133, 148, 156 (de jor en jor), 161, 178, 187, 191, 196, 206, 226, 231, 245, 255, 302, 314, 335, 354, 359 (en escout; en esgart), 372, 421, 456 (en vain), 507, 509, 520 (feus en paille), 544, 545, 546, 551, 596, 610, 612, 613, 618, 656, 678, 688, 697, 713, 723, 727, 769, 772, 780 (en son), 792 (en testimoine de), 813, 918 (d'ores en autres), 835, 885, 901. *Voir* enmi, encontremont.
2) *ajoute au verbe l'idée d'éloignement:* 53, 210, 217, 404, 417, 579, 604, 647, 649, 668, 672, 677, (828), (829),
3) = *on* 113
4) *gérondif* 472
5) *autres significations* (*de cela, etc.*): 58, 93, 165, 264, 267, 280, 299, 331, 346, 389, 454, 466, 576, 695, 734, 736, 871, 911.
Embler (s'en), *pr.* 3 -e 53, *fut.* 1 -erai 579.
Embracement 880.
Embracier, *pr.* 3 -e 914.
Empalir 205, 637.
Emprendre, *inf.* 611; *p. p.* empris.
Emprez 208, 354 (*adr.*).
Encliner(s') *pr.* 3 -e 827, 890.
Enclore, *p. p.* enclos(e) 137, 216.
Encontremont 829.
Encor 47, 198, 300, 389, 661, 699.
Endementres (que) 811.
Endormir, *p. p. f.* -ie 624.
Endroit 15 (*subst.*, *voir la note*), 317 (*prép.*).
Endurer, *pr.* 3 -e 357.
Enfance 44.
Enfant 5, 9, 14, 55, 85, 102, 106, 109.
Enfermer, *p. p. f.* -ée 319.
Engendrer, *parf.* 2 -as 162.
Engien(s) 37, 65b, 166.
Engigner (boisdie), *inf.* 228 (*voir la note*).
Englotir, *impér. sg.* -is 743.
Enmi 588.
Ensemble 54, 75, 82, 883.
Ensanglenter, *pr.* 3 -e 679; *p. p.* 661, 693, 836.
Enseigne (*subst.*) 838, 856.
Enseignier, *pr.* 3 e 343.
Entendre, *pr.* 3 278, 360.
Entente 715.
Enterrer, *p. p.* -ez. 589.
Entor 239.
Entrailles 662.
Entre 102, 108, 112, 300 [s'entr'aiment 85; s'entrebaisent 802; entr'uevre 895; s'entr'oblie 371; li entreveoirs 21]
Entreprendre, *p. p.* -pris 435.
Entretant 793.
Entruesque 785.
Envaïe 721.
Envie 79, 103.
Envier, *pr.* 3 -e 476.
Envios 289.
Environ 688 (d'env.), 695, 814.
Envoiier, *inf.* 108, 184.
Errant 201.
Erres (males e.) 530.
Es (= en les) 130.
Esbahi(e) 670.
Esbanoier 76.
Eschale 633.
Eschar 95.
Eschargaite 648.
Escient 124, 602 (a escient).
Escommeni(e) 729.
Escouser (s'), *inf.* 600.
Escout (estre en e.) 359.
Esgardement 366.
Esgarder, *inf.* 39, 57, 397 (= *subst.*); *impér. pl.* -ez 893; *parf.* 2 -as 735.
Esgaier (s') *pr.* 3 -e 535.
Esgaree 225, 807.
Esmaiier, *pr.* 3 -e 536 (*réfl.*), 639, 820 (*réfl.*)
Esmari(e) 897, 905.
Espandre, *inf.* 34.
Espargnier, *inf.* 841.
Esparpillée 690.
Espee 758, 778, 780, 784, 821, 828, 831, 833, 909.
Esperance 612, 716.
Espirement 22.
Espirment 701.
Esploitier, *inf.* 181.
Espoir 515.
Esprendre. *pr.* 3 esprent 153, 367, 705; *p. p.* espris 518, 520.
Esprover, *impér. sg.* esprueve 832.
Essoigne 27.
Estaindre, *impér. sg.* estain 188; *pr.* 3 estaint 675.
Ester 396.

Estovoir; *pr.* 3 estuet 201, 303, 305, 442; *fut.* 3 estovra 451.
Estraine 530.
Estraire, *p. p.* estrait 90 (*voir la note*).
Estre; *inf.* 574, 807; *pr.* 1 sui 202, 344, 408, 409, 415, 435, 436, 509, 544, 551, 738, 742, 746, 752, 757, 831, 857; *pr.* 2 es 832; *pr.* 3 est 25 (il n'est), 253 (m'est vis), 266 (m'est viaire), 359 (estre en escout et en esgart), 415 (*cf.* vis), 552 (*id.*), 559 (*id.*), 564 (*id.*), 576 (*id.*), 762 (*voir la note*), 801 (il est vis), 876 (*cf.* vis), etc. (*voir le texte*; *pr. pl.* 1 somes 421, 886; *pr. pl.* 2 estes 272, 461, 469, 488, 505, 511, 517, 560, 710, 723, 764; *pr. pl.* 3 sont 41, 69, 109, 289, 290, 596, 607, 612, 613; *imp.* 1 ere 260, 526; *imp.* 3 ert 319, 321, 624, 651; (i)ere 896; estoit 316, 642, 661, 788; *fut.* 1 serai 245; *fut.* 3 (i)ert 173, 893; *fut. pl.* 2 serez 879; *parf.* 1 fui 222, 425, 533, 753; *parf.* 3 fu 7, 46, 71, 225, 243, 322, 589, 632, 670, 720, 853; *parf. pl.* 1 fumes 885 *parf. pl.* 3 furent 2, 11, 73, 313; *impér. pl.* soyez 585; *pr. subj.* 2 soies 577, 835; *pr. subj.* 3 soit 26, 68b, 299, 416, 645, 694, 739, 801; *imp. subj.* 1 fusse 462; *id.* 3 fust 87, 464, 760; *id. pl.* 3 fussent 86, 88, 178; *p. p.* esté 789.
Estroit 469.
Esveillier (s'), *impér. sg.* 570.
[Et, *voir le texte*].
Eve 663, 691.

Face 157, 205, 363, 483, 915.
Faible 847.
Faille 519.
Faillir, *inf.* 29; *pr.* 1 fail 557; *pr.* 3 faut 862.
Fain 412.
Faire, *inf.* 61, 72, 237 (*inf.* = *impér.*), 305, 433, 539, 623, 747; *pr.* 1 fai 424 (mon refui); *pr.* 3 fait 31, 33, 34, 175, 212, 221 (= dire), 601, 602, 784, 826 (verbum vicarium); *p. p.* fait 116, 176, 177, 314, 464, 714, 777, 786, (si faite amors); *pr. pl.* 3 font 380; *pr. subj.* 2 faces 241; *pr. subj. pl.* 3 facent 614, 775; *fut.* 1 ferai 167, 293 (faire un saut), 453; *fut.* 2 160 (quel la feras); *impér. pl.* faites 494, 869; *parf.* 2 feïs 526, 856; *parf.* 3 fist 68, 81, 105, 323, 331, 721, 726 (faire seür) *subj. imp. pl.* 3 feissent 89; *pl. pf. pl.* 2 feriiez 427.
Faiture 341.
Feeil (non f.) 599.
Felonie 81, 722.
Feme 242, 255, 830.
Fenir, *inf.* 204.
Fer(s) 35, 39.
Ferir, *inf.* 867; *pr. subj.* 3 fiere 768.
Fermer, *pr. pl.* 3 -ent 590.
Fermeüre 349, 628.
Feu(s) 35, 120, 141, 188, 189, 520.
Feuille 702.
Fieř 306.
Fier(e) 260, 261, 488, 665, 698, 823, 853.
Fin 404 (prendre fin); 640 (traire a fin), 838.
Finer; *pr.* 3 -e 302; *p. p. f.* -ée 760, 907.
Fiz (estre f. de) 577.
Flanc 782.
Flame 141.
Fleche 36, 40.
Fletrir; *pr.* 3 -ist 157.
Flor 158, 283.
Foi (= „foi") 255 (foit), 419, 507, 550, 847.
Fois (= „fois") 246, 307.
Foir, *inf.* 449, 762; *pr.* 3 fuit 446, 448, 666, 822; *p. pr.* fuiant 668.
Fol(e) 234.
Folie 96, 227, 270.
Fontaine 587, 653, 663, 675, 691, 711, 874.
Force 170.
Forfaiture 355.
Fors 99 (f. de), 217 (f. de), 229 (= „*excepté*"), 573 (f. de), 581 (là f.), 784, 828, 912.
Forsenee 272.
Fort (*adv.*) 174, 869.
Fort (*adj.*) 739.
Fortune 685.
Fraite 463, 649.
Fraiture (= fraite) 376.
Fremir, *inf.* 636; *pr.* 3 -ist 367, 500.
Freor 48, 544.
Fresaie 638.
Fruit 775, 788, 810.

Gaber, *inf.* 382; *cond.* 3 -oit 656.
Gaires 321.
Gaite 465, 643, 606.

[Gaitier], *inf.* 180.
Gage 257.
Gamenter 393.
Garder, *inf.* 81, 380, 878; *impér. sg.* -e 98, 113, 483; *impér. pl.* -ez 584; *pr.* 3 -e 113, 419 (garder foi),
Garder (= *»regarder»*; *pr.* 3 -e 337, 686, 688, 695, 813; *inf.* 115.
Garir, *inf.* 30, 127, 191; *p. p. f.* -ie 796, 893; *fut.* 1 garrai 448.
Geindre, *inf.* 816; *pr. pl.* 3 giement 133.
Gelee 158.
Gemissement 206.
Gemme 63.
Gent [1]) *subst.* 318, 624; [2]) *adj.* 17, 276, 277, 493.
Gesir, *pr.* 1 gis 548 (réfl.); *pr.* 3 gist 626, 713.
Gole 729.
Grant, *subst.* 56.
Grant, *adj.* 3, 48, 67, 68, 86, 203, 348, 427, 475, 546, 596, 674, 682, 760, 778, 871, 916, Granz 18, 74 (*f. sg.*), 101, 129, 522, 725, 756, 852.
Grief 87, 111, 128, 395.
Griefment 386.
Guerpir, *inf.* 442, 450.
Guimple 671, 678, 692, 718, 779, 781, 785, 817.
Guise 161, 231, 245, 372, 656, 723.

Ha 160, 281, 729, 838; Haï 23, 162, 187; He 159, 177, 223, 294, 356, 435, 447, 460, 493, 696, 717, 731, 755.
Hardement 631.
Hardi(e) 720, 832.
Haubert 28.
Haut 18, 187 (= en haut, *subst.*).
Hautece 3.
Herbe 32, 671, 814.
Home 2, 5, 9; Hons 30, 267.
Hostel 477 (*voir la note*).
Huant 638.
Humblement 310.

I 425, 557, 681, 734, 898.
Icel(e) 327, 697, 698, 790.
Icest 248, 274.
Ierre 702.
Il, *pron. pers, sg.* 25 (*imp.*), 204, 268, 311, 412, 676, 680, 785, 817, 844?, 898; *pl.* 11, 13, 58, 69, 73, 86, 88, 90, 94, 123, 124, 595, 614, 617, 620, 623, 654, 772, 846; *pl. c. rég.* 57, 106, 107, 108, 112, 134.
Injure 353.
Ire 523, 705, 706, 778, 841, 843.
Irié(e) 830.
Isnelement 672.
Issir, *inf.* 114, 217; *pr.* 3 ist 627, 629; *p. p.* issuz 680; *f.* -ue 632, 857; *pr. subj. sg.* 3 isse 99; *pr. subj. pl.* 1 issons 573.
Itant 340, 494, 705 (i. come)
Itel 377.

Ja 49, 70, 94 (ja mais), 122, 181, 287 (ja mais), 448, 455, 624, 642, 652, 760, 801.
Jalos 290.
Je 181, 183, 184, 186, 230, 245, 250, 262, 279, 295, 306, 411, 415, 424, 446, 447, 462, 515, 526, 541, 548, 552, 556, 579, 757, 759, 766, 831, 843, 844, 845, 849.
Jeter 392 (complainz j.).
Jeu 19, 190.
Jeüner, *pr. pl.* 3 -ent 51.
Joene(s) 24.
Joer, *inf.* 76.
Joie 152, 391, 394, 416, 541, 620, 885.
Joindre, *inf.* 474 (j. compagnie); *fut.* 3 -dra 876.
Joïr (*réfl.*; *voir la note*), *pr. subj. pl.* 1 joïssons 472.
Jor 54, 57, 131, 139, 156, 198, 219, 404, 438, 533, 543, 577, 604.
Jovenciel 45, 499, 657, 815, 894.
Jovent 123.
Jovente 25, 839.
Joyos 539.
Jus, *subst.* 32.
Jus (de ça jus) 496.

La [1]) *article* (voir le texte).
[2]) *adv.* 137, 216, 317, 581, 589, 844, 894.
[3]) *pron. pers.* (La et L') 100, 155, 160 (quel la feras?), 198, 323, 365, 372, 628, 639, 643, 644, 646, 679, 733, 744, 817, 829, 893, 903.
Lacié 421.
Laine 662.
Laissier, *pr.* 2 lais 479; *pr.* 3 lait 899, ou laisse 127, 138, 707, 905; *parf.* 2 laissas 734; *parf.* 3 laissa 671; *impér. pl.* laissiez 388; *fut.* 1 lairai 273.
Lance 43.
Las(se) 150, 159, 221, 250, 294, 696, 731, 843.

Lasser, *pr.* 3 -e 296.
Le, L' (*pron. pers.*) 1) *masc,* 250, 300, 332, 599, 891, 897, 899, 914.
2) *neutre* 279, 280, 298, 585, 602, 614, 735.
Leanz 878.
Leesce 199, 393.
Leisir (estre a l.) 88, 400 (a. l.)
Lent 585, 752.
Lerme(s) 206, 302, 397, 544.
Les 1) *article* (*voir le texte*).
2) *pron. pers.* 48, 62, 68, 81, 113, 139, 140.
Leu 191, 650, 727, 862.
Lever, *inf.* 49; *pr.* 3 lieve 626; *impér. pl.* -ez 586; *p. p. f.* -ée 779.
Li 1) *article* (*voir le texte*).
2) *pron. pers.* 93, 115 (vers li), 184, 205, 214, 311, 338, 369, 501, 631, 666, 707, 795, 801, 822, 904, 915, 917.
Licence 74.
Lignage 236, 242.
Lion(s) 658, 669, 674, 689, 733, 744.
Lis 282.
Lit 548, 626.
Livre 10.
Loër, *inf.* 389.
Loi 420.
Loiier 182.
Lonc 128, 208, 524.
Longuement 357, 432.
Longues (*adv.*) 151, 175.
Lor 1) *pron. poss.* 16, 44, 51, 52, 56, 59, 70, 71, 74, 83, 95, 96, 104, 111, 112, 116, 117, 118, 119, 121, 125, 132, 406, 590, 603, 605, 618, 619, 800, 803.
2) *pron. pers.* 22, 46, 49, 60, 61, 111, 130, 138, 597.
Lores 127, 705, 827.

M' (= Ma) 715, 716 [*Pour* M' = *pron. pers. voir* Me].
Ma 68a, 157, 193, 194, 195, 457, 489, 508, 527, 528, 724, 752, 761, 763, 768, 859, 869.
Main 457, 464, 556, 842, 869, 909.
Maindre; *pr.* 2 mains 187; *pr.* 3 maint 131.
Maint 61.
Mais 113, 155, 225 (ainz mais), 230, 287 (ja mais), 289, 364, 381 (ne mais), 387, 462, 476, 515, 592, 608, 615, 621, 639, 644, 670, 771, 804, 898, 900.
Mal, *subst.* 90 (voir la note), 174, 278 (mal vueil), 357, 444, 458, 722; maus 60, 296.
Mal, *adj.* 221, 223, 530, 856.
Malement 696.
Maltalent 101, 523, 707.
Malvais 860, 861.
Mamele 910.
Manière 314, 769.
Manoir, *pr.* 2 mains 187.
Mar 280, 425.
Marbre 211, 652.
Mariage 107.
Martire 546.
Masiere 487.
Matin 49, 405.
Matinet 53.
Me (M') 1) *réfl.* 262, 381, 548, 559, 579, 715.
2) 98, 153, 162, 174, 175, 186, 188, 190, 201, 224, 253, 266, 267, 280, 292, 296, 299, 303, 305, 355, 379, 380, 397, 398, 413, 415, 417, 438, 442, 446, 448, 450, 451, 458, 492, 494, 504, 520, 526, 529, 542, 549, 552, 559, 564, 567, 587, 712, 717, 739, 743, 754, 857, 867, 876.
Mechine 7, 45.
Mecine 136.
Meins 186, 230, 318.
Meisme(s) 371, 610.
Menacier, *pr.* 3 menace 62, 482.
Mengier 442.
Menor (*cas rég. de* Mendre) 509.
Merci 164, 284, 468.
Mere 91.
Merveille 504, 536, 667, 820.
Merveillier, *pr.* 1 merveil 734.
Merveillos 70.
Mes, *pron. poss.* 68b, 194, 300, 302, 464, 512, 518, 583, 740, 866.
Mesaventure 682.
Message 108, 351.
Messagier 183.
Mesure 69, 148, 377.
Metre *pr.* 3 met 362, 376; *p. p.* mis 48, 112, 355.
Mi, *voir* Par.
Mie, *négation* 179, 509, 695 (*partitif*); *voir aussi* Par.
Mieldre(s) 740.
Mielz 246.
Mien 290, 750.
Milieu 36.
Mire 136.
Misere 527.
Moi 164, 197 (*dat.*), 229, 266 (*dat.*), 268, 290, 348, 418 (*réfl.*), 485 (le cuer

de moi), 505, 506, 524, 553, 577, 747, 764.
Moie 507 (en moie foi).
Mole (= meöle = „moëlle”) 142.
Mon 173, 259, 275 (le conseil mon pere), 306, 424, 433, 527, 548, 560, 767, 835.
Montagne 658.
Monter, *pr.* 3 -e 292 (ne monte riens); *pr. pl.* 3 -ent 606.
More 1) = „pointe” 780.
2) 789, 806.
Morier 588, 686, 709, 772, 805, 854.
Morir, *inf.* 451, 863, 864; *pr. pl.* 1 moromes 872; *imp.* 3 moroit 894; *fut.* 1 morrai 452; *p. p.* mort 738, 742, 757, 883, 886, 906; Morir = „tuer”, *p. p.* 766, 786.
Mort, *subst.* 172, 409 (a mort), 619, 740, 753, 754, 755, 762, 773, 826, 846 (travaillier a mort, *voir la note*), 859, 870, 872, 876, 899.
Mortel 140.
Mout 85, 111, 263, 272, 310, 322, 408, 427, 431, 503, 511, 512, 598, 795.

Naistre; *p. p.* né(e) 222, 526.
Navrer; *pr.* 3 -e 39; *parf.* 3 -a 15, 44; *p. p.* -ez 26, 194, 409, 505.
Nature 68, 126, 342.
Ne (N') 1) = *nec* 8, 24, 25, 28, 32, 110, 115, 135, 136, 182, 416, 438, 495 *voir la note*), 533, 585, 622, 628, 646? 862.
2) *plus que ne* 16, 52, 826.
3) *pour la négation voir* Pas, Mie, Mais, Gaires, etc.; *pour la simple négation voir le texte.*
4) *après „garder”, etc.* 99, 100, 350, 443, 483, 585, 641.
Nel (= Ne le, la) 252, 669, 899.
Nerf 142.
Nes (= Ne les) 127, 622.
Nes un(s) 80, 191.
Nis 482, 639.
Noient 152.
Noir 791, 810.
Noircir: *parf.* 3 -ist 788; *p. p.* -i 286.
Noircoiier, *inf.* 806.
Nomer; *inf.* 378; *pr.* 1 nom 155; *pr.* 3 -e 10; *p. p.* -é 250.
Non 78, 171, 237, 453, 599, 614.
Nonporquant 613.
Nos, *pron. pers.* 420, 472 (sujet), 476, 478 (sujet), 479, 482, 497, 563, 572, 876, 878, 882, 884, 888, 889.
Nostre 353, 834, 839; *voir aussi* Noz.
Noter; *parf.* 3 -a 83.
Novel 693 (de novel), 282 (noviaus).
Novele, *subst.* 92.
Noz, *pron. poss.* 178, 836; *voir aussi* Nostre.
Nuit 131, 139, 198, 404, 533, 547, 580, 601, 604, 630, 708, 727, 855.
Nul 27, 30, 79, 134, 225, 267, 287, 498, 608, 746, 865.

O 55, 801.
Obliër, *impér. pl.* -ez 505; *p. p.* -é 249.
Ocire, *inf.* 842; *pr.* 3 ocit 521; *imparf.* 1 ocioie 850; *parf.* 2 oceïs 744; *p. p.* ocis(e) 246, 659, 874.
Offrir *inf.* 344.
Oïl 279.
Oïr, *pr.* 1 oi 386; *parf.* 1 oï 635; *parf.* 3 ot 110; *impér. pl.* oyez 858.
Ombre 673, 686.
Onc 242; onques 252.
Or, *subst.* 64.
Or 84, 94, 202, 203, 253, 280, 295, 303, 396, 402, 411 (des or), 439, 612, 750, 768, 799, 832, 862; ore 93, 164, 272, 810.
Orains 260.
Orendroit 496, 757, 804.
Ore, *subst.* 221, 644, 697, 736, 790; totes ores 621; d'ores en autres 818.
Oscur(e) 727.
Oscurer, *parf.* 2 -as 736.
Oser; *pr.* 1 os 378; *pr.* 3 ose 114, 217; *imp.* 3 osoit 699.
Ostel, *pl.* 59.
Oster; *pr.* 3 -e 615.
Ostor 412.
Otrage 241, 258.
Ou 1) = „ou” 166, 171, 199, 227, 299, 423, 614, 744
2) *relatif* 126, 318, 319, 589, 595, 626, 651, 654, 844, 894
3) *interr.* 248.
Outre 331.

Paille 520 (feus en p.)
Pais 178.
Palais 217, 313, 636.
Pale(s) 855, 209.
Palir, *inf.* 34.
Paor 286, 630, 667.
Par 53 (matinet), 67, 68, 96 (tens), 107, 136, 166, 169, 170, 171, 227, 241, 275, 301 (termes), 305 (chascun di),

322 (mout d'anz), 343, 428, 429, 461 (tant par), 466 (par mi), 469 (tant par), 479 (par mi), 478 (par tant), 484, 488 (tant par), 489, 550 (par foi), 580 (mie nuit), 630, 649, 660 (par mi), 668, 677, 727 (par nuit obscure), 764, 778, 782 (par mi), 821 (id.), 910 (id.), 916.
Parage 18.
Parent 112, 178, 259, 877.
Parenté 4.
Paresce 382.
Parfaire, *inf.* 541.
Parfin 374 (a la p.).
Parler, *inf.* 75, 82, 201, 215, 232, 233, 312, 353, 364, 398, 400, 402, 443, 479, 843, 898; *p. pr.* -ant 472; *pr.* 3 parole 377, 407, 706, 830; *pr. pl.* 3 parolent 803.
Paroir, *inf.* 331; *fut.* 3 parra 68a.
Paroi(t) 315, 320, 336, 361, 467, 592.
Parmi, *voir* par.
Parole 19, 360.
Part 339, 358, 783, 912.
Partir, *inf.* 593 (*subst.*); *pr.* 3 part 904.
Pas 349, 379, 450.
Pasmer, *inf.* 200, 303; *p. p.* -é 207, 307, 822, 906.
Passer; *pr. pl.* 3 -ent 57; *p. p.* -é 122.
Pechierre 764.
Peine 528, 551.
Pendant 330, 339.
Penon 37, 41.
Penser; *inf.* 40, 128, 147, 274, 395; *pr.* 1 pens 230, 439; *impér pl.* -ez 399.
Pensé (= penser) 248.
Pensif 661.
Per 17.
Perci(e) 194.
Perdre; *p. p.* perdu 440, 541; *imparf.* 1 perdoie 428; *pr.* 3 pert 904.
Pere(s) 102, 162, 187, 275, 525.
Peril 796,
Perir, *parf.* 3 -ist 839; *p. p. f.* -ie 193, 701, 723, 764.
Perriere 37.
Pertus 31, 327, 340, 406, 469, 498, 594.
Petit 841.
Peu, *voir* poi.
Pié 634.
Pieç'a 760.
Pierre 703.
Piz 835, 910.
Plaie 31, 119, 534, 819, 891.
Plaignement 566.
Plain 145, 146, 147.
Plaindre; *inf.* 816; *pr.* 1 plaing 186; *pr.* 3 plaint 220 (*réfl.*), 499.
Plaire, *pr.* 3 plaist 49, 61, 453; *pr. subj.* 3 plaise 863.
Plait 89, 177, 603.
Plor 146, 196, 774.
Plorement 709.
Plorer, *inf.* 202, 391; *pr.* 1 plor 439; *pr.* 3 -e 220, 825; *pr. pl.* 3 -ent 133.
Plus 8, 15, 51, 113, 116, 127, 153, 186, 230, 361, 385, 396, 400, 402, 495 (*voir la note*), 500, 515, 518, 520, 533, 535, 595, 702, 734, 739, 826, 902.
Poi 293 (a poi), 375 (un poi), 387, 320 (un peu).
Pooir, *pr.* 1 puis 181, 191, 201, 381, 396, 429, 431, 433, 443, 843; *pr.* 2 puez 253, 389, 553, 747; *pr.* 3 puet 24, 30, 32, 324, 364, 390, 402, 500, 539, 542, 622, 841, 898, 902; *pr. pl* 1 poons 875; *pr. pl.* 3 pueent 58, 135, 379; *pr. subj.* 3 puisse, puist 312, 332, 490; *pr. subj. pl.* 1 puissons 574; *imp. subj.* 1 peüsse 184; *imp. subj.* 3 peüst 204, 228; *imp. subj. pl.* 1 peussons, pussons 384, 474; *parf. pl.* 3 porent 82; *fut. pl.* 1 porrons 353, 400.
Por 163, 177, 182, 193, 195, 250, 258, 293, 380, 391, 392, 393, 394, 395, 409, 415, 436, 451, 505, 506, 507, 538, 578, 603, 743, 756, 808, 846, 901.
Porpens 227.
Porpenser, *inf.* 50, 616, 655; *p. p. f. réfl.* s'est porpensée 374; *pr.* 3 *réfl.* 370; *pr. pl.* 3 *réfl.* 609.
Porter, *parf.* 3 -a 92.
Poudre 688.
Povre 847.
Prechein 165.
Premerain 366, 586.
Premier(e) 383, 767.
Premierement 326.
Prendre, *inf.* 557; *pr.* 2 prenz 165; *pr.* 3 prent 339, 404 (p. fin); *fut.* 1 prendrai 231; *impér. sg.* prenz 754; *impér. pl.* prenez 256; *parf.* 3 prist 205 (= prendre à), 330; *p. p.* pris 248, 651, 909.
Pres 361.
Present 753.
Pret 746.
Pré(z) 588, 660, 677, 680, 710, 854.

Prier, *inf.* 423, 771; *pr.* 1 pri 768, 859, 884; *pr.* 3 prie 310; *pr. subj. pl.* 1 prions 496; *fut.* 1 prierai 455.
Priere (= proiiere) 212, 489, 777.
Primes 328, 407, 532, 592, 771, 809.
Primevoire 64.
Prochain 313.
Promesse 182, 212.
Pucelage 259.
Pucele 307, 319, 358, 664, 890, 908.
Puis 97, 104, 328, 377, 591, 655, 781, 830, 903.
Putage 243.

Quanques 285, 446.
Quant 186, 230, 308, 412, 429, 501, 526, 532, 548, 557, 559, 625, 632, 643, 644, 658, 665, 676, 680, 700, 738, 742, 805, 819, 821, 842, 857, 875, 882, 885.
Que [1]) *pronom relatif* 10, 72, 112, 120, 184, 274, 338, 524, 539? 556, 623, 702, 798, 808.
[2]) *pronom interr.* 295, 387, 416, 576.
[3]) *adv. rel.* 640.
[4]) *conjonction* 16, 52, 79, 85, 99, 100, 113, 114, 168, 170, 178, 183, 288, 315, 332, 345, 350, 390, 443, 458, 465, 472, 479, 481, 489, 490, 497, 498, 504, 510, 520, 549, 552, 553, 560, 563, 564, 573, 574, 577, 597, 641, 669, 671, 694, 697, 718, 721, 725, 754, 757, 760, 800, 801, 802, 809, 811, 826, 844, 846, 859, 860, 866, 884, 888, 896.
Quel 160 (quel la feras?), 161, 231, 271 (quels), 325, 354, 447, 566, 640 (quel-que), 656, 717, 722, 739, 796, 838, 852 (quels), 907.
Querir; *impér. pl.* querez 587; *imp.* 3 queroit 52; *p. pr.* querant 663.
Qui 26, 32, 104, 138, 139, 156, 162, 175, 187, 188, 190, 227, 238, 296, 324, 373, 380, 385, 432, 482, 485, 517, 526, 535, 538, 567, 600, 607, 657, 659, 710, 712, 726, 730, 733, 735, 744, 749, 766, 776, 788, 810, 834, 878, 897, 899, 901 (*interr.*).
Quoi (por quoi) 163, 250. 756

Rage 705.
Raiier *pr.* 3 raie 787.
Raison 238, 615, 622.
Rasseürer (*réfl.*), *p. p. f.* ée 375.
Ravir, *fut.* 1 ravirai 170.
Recevoir, *pr. subj* 1 reçoive 870, 889; *parf.* 1 reçui 531, *parf.* 3 reçut 791.
Rechaufer, *p. p. f.* -ée 835.
Reclain (venir a r.) 411.
Redrecier (*réfl.*), *p. p. f.* ée 908.
Refroidir, *parf.* 3 -ist 703.
Refuge 173.
Refui 424.
Regarder, *pr.* 3 -e 903.
Regart 77.
Relever, *p. p. m.* -ez 208; *p. p. f. réfl.* -ée 308; *pr.* 3 *réfl.* relieve 823.
Remaindre, *pr.* 3 remaint 501.
Remembrer, *pr.* 3 -e 218; *p. p. f.* -ée 759.
Remetre (en vie), *parf.* 3 remist 901.
Remire 135.
Rendre, *p. p. f.* rendue 712.
Rendormir (*réfl.*) *pr.* 1 rendors 559.
Renomé 2.
Repairier; *pr.* 3 repaire 604, 793; *pr. pl.* 3 repairent 59, 504; *impér. sg.* repaire 745; *parf. pl.* 3 repairerent 595.
Repentir (*réfl.*), *pr.* 1 repent 280; *pr. subj.* 1 repente 299.
Repos 138.
Reposer (*réfl.*); *pr.* 3 -e 608.
Reprendre, *p. p. f.* reprise 244.
Representer; *pr.* -e 717.
Requerir; *pr.* 3 requiert 72; *imp.* 3 -oit 16.
Respasser; *pr.* 3 -e 295.
Retorner, *inf.* = *subst.* 399.
Retraire; *inf.* 267, 622; *pr.* 3 retrait 142.
Revenir · *pr. pl.* 3 revienent 406; *impér. sg.* revien 748.
Riche 5, 9.
Richece 4.
Rien 749; Riens 47, 98, 120, 292, 295, 324, 390, 539, 542.
Ris 19, 190, 416.
Roi 421.
Roi(s) 8.
Roïne 8
Rose 64, 282.
Route 812.

S' [1]) *pron. réfl.* 53, 58, 85, 125, 210, 308, 371, 374, 375, 404, 535, 536, (600), 604, 625, 647, 649, 668, 672, 677, 802, 820, 822, 827, 890, 908;
[2]) *pron. poss.* 215, 694, 700, 871, 896;
[3]) *conj.* = se 174, 417, 536, 667, 736, 820, 850, 872;
[4]) *adv.* = si 331, 557, 570, 828, 871, 911.

Sa 330, 369, 376, 420, 611, 671, 675, 797, 818, 824.
Sacrefise 213.
Saillir, *pr.* 3 saut 912.
Sain 458, 712.
Saisir; *p. p. f.* -ie 831.
Sajete 29, 35, 43.
Sale 632, 857.
Sanc 34, 666, 694, 704, 710, 713, 732, 750, 781, 787, 810, 822, 836, 912.
Sanglent 710, 718, 814, 837.
Sanglotir, *inf.* 815.
Saol 730.
Saoler (*réfl.*); *inf.* 58.
Sanz 31, 33, 34, 79, 80, 84, 351, 355, 465, 494, 519, 534, 630, 650, 746.
Saut 293.
Sauver; *pr.* 3 saut 292.
Savoir; *pr.* 1 sai 84, 276, 423, 505, 508, 566, 739; *pr.* 3 sait 29; *pr. pl.* 2 savez 387; *pr. pl.* 3 sevent 47, 134; *inf.* 580; *fut. pl.* 2 savroiz 354; *impér. sg.* sache 169; *pr. subj.* 3 sache 481.
Se [1]) *pron. réfl.* 220, 334, 403, 598, 607, 608, 609, 655, 902;
[2]) *conj.* 86, 88, 98, 169, 171, 264, 278, 292, 425, 428, 448, 453, 462, 470, 474, 582, 734, 759, 849.
Selonc 117.
Semblant 6.
Sembler; *pr.* 3 -e 111, 266, 597.
Semondre; *pr. subj.* 3 semonge 564.
Senestre 634.
Sens 68, 77, 118, 622, 917.
Sente 678, 813.
Sentir; *pr.* 1 sent 279; *pr.* 3 sent 325; *pr. subj.* 1 sente 300; *parf.* 3 senti 636.
Serf 80, 83, 92.
Ses 218, 309, 332, 334, 336, 501, 824, 825.
Seul 315, 471, 870, 888; *voir aussi* Sole.
Seür 350, 462, 607, 629, 726.
Seviaus 887.
Sevrer, *p. p.* -ez 885.
Si 48, 54, 174, 175, 188, 266, 277, 280, 296, 323 (de si que), 337, 340, 369, 464, 517, 524, 538, 634, 685, 687, 695, 779, 786 (si fait), 812, 822, 869, 891, 893, 895 (et si), 903, 904, 914 (et si).
Signe 639, 773.
Simple 77, 670, 786.
Sire 258, 840.
(Sivir), *imp.* 1 sivoie 849.
Soef 395.
Soi 55, 131, 133, 148, 211, 335, 361, 370, 371, 383 (soi meïsme), 486, 593, 610 (soi meïsmes), 616, 646, 782, 813, 823.
Soi, *subst.* 675.
Soir 579 (de prin soir).
Sole (*voir aussi* Seul) 141, 630, 727, 728.
Soleil 598.
Solement 863.
Some 549, 586.
Son 10, 204, 312, 362, 363, 413, 502, 641, 750, 794.
Son 780 (en son).
Songe 563.
Songer, *pr.* 3 -e 610.
Sordre; *pr.* sourt 101.
Sormonter, *pr.* 3 -e 63; *parf. pl.* 3 -erent 65; *p. p.* -ez 420.
Sorprendre; *p. p.* sorpris 413, 414.
Sospir 33, 36, 128, 146, 398, 443, 816.
Sospirer; *inf.* 394; *pr.* 1 sospir 439, 443; *pr.* 3 e 367, 499, 844, 903.
Soudement 365, 714.
Souffrir, *inf.* 444; *fut.* 1 soufferrai 151.
Sous 588, 673, 686, 910.
Souvent 21, 149, 218, 219, 220, 296, 565, 599.
Suavet 627.
Suer 765.
Supploiier, *inf.* 262; *fut.* 1 -erai 454.
Sur 606.
Sus 211, 652, 671, 779, 787, 827.

T' 169, 238, 759.
Ta 29, 235, 583, 747.
Taindre; *pr.* 3 taint 369.
Taire (*réfl.*); *pr.* 3 taist 902; *impér. sg.* 93.
Talent 433.
Tant 63, 65, 71, 179, 181, 425, 432, 455, 457, 461, 469, 471, 478, 488, 490, 574, 600, 601, 670, 698, 701, 720, 798, 863, 865, 900, 917 — Tantes 372.
Targier; *pr.* 3 targe 600; *pr. pl.* 2 -iez 860.
Tart 59.
Te 161 (*réfl.*), 168, 170, 239, 478, 481.
Tel 43, 89, 148, 241, 306, 314 (tele), 347, 631, 723, 727, 769, 775, 777.
Temple 210.
Temps 78, 96 (par tens), 117, 152, 208, 524, 789.
Tençon 103.
Tendre, *adj.* 158, 282.
Tendre, *pr.* 1 tent 556; *pr.* 3 tent 309.
Tenir; *pr.* 1 tieng 306; *pr.* 3 tient 174, 417, 899; *pr. subj.* 3 tiengne 198;

impér. pl. tenez 258; *parf.* 3 tint 628; *fut.* 1 tendrai 457; *fut.* 3 tendra 349; *p. p. f.* tenue 812.
Terme 301 (par termes), 303, 605, 767, 799, 850, 879.
Terminer; *p. p. f.* -ée 834.
Terre 743.
Tes 23.
Tesmoignier; *pr. subj. pl.* 2 -iez 859.
Teste 664.
Testimoine 792.
Toi 171, 232, 239, 479, 481 (*réfl.*), 484, 570 (*réfl.*).
Tolir; *pr.* 3 tolt 143; *pr. pl.* 3 tolent 397, 398; *p. p.* tolu 190.
Tombiaux 888.
Ton 26, 27, 236, 242, 569.
Toner, *inf.* 635.
Torment 130, 151, 431, 514, 708.
Torner, *pr.* 3 -e 336.
Tort 175, 176, 540 (a tort), 737, 756, 867 (a tort), 868 (*id.*)
Tost 249, 839.
Tot 66, 104, 132, 144, 152, 283, 373, 440, 561, 577, 621, 624, 627, 629, 636, 746, 789, 897, 905.
Touchier; *inf.* 553; *pr.* 3 -e 492, 817; *parf.* 3 -a 14.
Touse 537.
Trace 689.
Traire; *inf.* 33, 640, 816; *fut. pl.* 3 trairont 800; *p. p.* trait 466, 486, 646, 778, 824, 828; *pr.* 3 trait 361.
Trambler; *inf.* 203; *pr.* 1 -e 279.
Travail 555.
Travaillier; *pr.* 3 -e 139, 521, 846.
Tresor 583.
Trespercer (*réfl.*); *pr.* 3 -e 782, 911.
Tresque 46, 783.
Tressaillir; *pr.* 1 tressail 554; *pr.* 3 tressaut 368.
Tressuer; *pr.* 1 tressu 555; *pr.* 3 -e 368.
Trestot 274.
Trestrambler; *pr.* 3 -e 368.
Tresaller; *pr.* 3 tresvait 438.
Triste 150, 511.
Tristor 145, 546.
Troble 209, 691.
Trop 260, 504, 597, 752.
Trover; *pr.* 3 trueve 678; *inf.* 135, 311, 323, 383; *parf.* 1 -ai 345; *parf.* 3 trova 329; *fut.* 1 troverai 582; *fut pl.* 2 troverez 882; *imp. subj.* 1 trovasse 183; *pr. subj.* 3 truisse 498.
Troveüre 347, 683.
Uel 362; *pl.* yex 23, 336, 648, 895, 915.
Uevre 342.
Un 50, 89, 183, 320, 375, 673, 870.
Une 69, 97, 103, 315, 421, 643, 645, 649, 659, 668, 678, 703, 872.
Unes 6.
Uns 6, 7, 12, 83, 110, 315, 401, 482, 639, 658, 888, 889.
Us 99, 114, 628.

Vain 456 (en vain).
Vaintre; *pr.* 3 vaint 373, 621.
Vaissel 889.
Vallez 7.
Valoir; *pr.* 3 vaut 186.
Veer, *inf.* 358.
Venir, *inf.* 665, 699; *pr.* 1 vieng 411; *pr.* 3 vient 156, 333; *pr. subj.* 3 viengne 563; *pr. subj. pl.* 2 veigniez 350; *imp.* 3 venoit 657, *p. p.* venu 344, 642, 681, 697; *parf.* 3 vint 650, 660, 674; *parf. pl.* 3 vinrent 123.
Veoir *inf.* 89, 332; *pr.* 1 voi 230, 552, 844, 845; *pr.* 3 voit 110, 340, 385, 644, 665, 690, 695, 895; *pr. pl.* 2 veëz 526, 529; *subj. pr.* 3 voie 100, 669; *subj. pr. pl.* 3 voient 483; *fut.* 1 verrai 168; *fut. pl.* 2 verrez 881; *impér.* vez 892; *p. p.* veü 68b, 643; *parf.* 3 vit 637, 638, 687.
Vergonder, *inf.* 236.
Vers 30, 32, 115, 262, 309, 324, 336, 381.
Vertu 68a, 143.
Veuë 465.
Viaire 266.
Vie 104, 132, 195, 224, 226, 356, 428, 508, 583, 901, 904, 917.
Viez 24.
Vif 417, 875.
Vilenie 427.
Violer 235.
Vis (m'est a v.) 253 (m'est vis), 415, 552, 559, 564, 801 (li est vis), 876; *subst.* 560.
Voër; *pr.* 1 vo 259.
Voir 578 (por voir).
Voirre 63.
Voisin 46.
Voiz 352, 566.
Volantez 615.
Voloir; *pr* 1 vueil 202, 203, 246, 278, (mal vueil 382, 577; *pr.* 2 vuelz 235; *pr.* 3 vuelt 364, 450, 842, 898.
Vos 193, 195, 259, 262, 271, 288, 293, 348, 349, 378, 380, 381, 386, 389,

409, 415, 423, 424, 425, 428, 429, 453, 454, 466, 470, 503, 507, 510, 514, 532, 538, 552, 556, 557, 560, 576, 842, 849, 859, 862, 863, 874, 884, 901.

Vostre 346, 382, 436, 582, 842, 853, 892.

Vouz 212.

Voz 289.

NOMS PROPRES.

Babiloine 1.

Ninus 589.

Ovides 10.

Piramus 12, 100, 115, 145, 160, 249, 278, 328, 333, 407, 681, 700, 892.

Tisbé 12, 99, 114, 168, 195, 215, 216, 234, 247, 270, 328, 329, 341, 502, 569, 571, 625, 793, 860, 896, 900.

Venus 497; *gen.* Veneris 210.

TABLE DES MATIÈRES.

A. INTRODUCTION.

I. LANGUE ... 7
II. VERSIFICATION ... 15
III. CONCLUSION. DATE, PATRIE, GENRE DU POÈME ... 19

B. L'EDITION DU TEXTE.

MANUSCRITS ... 29
TEXTE ... 39
NOTES ... 71

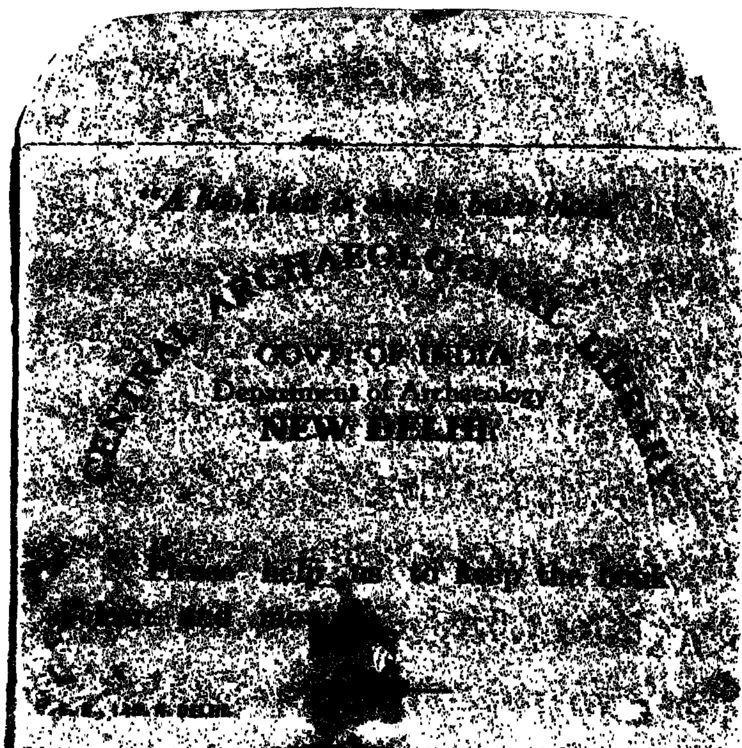
C. INDEX COMPLET DE TOUTES LES FORMES.

AVERTISSEMENT ... 89
INDEX ... 90
NOMS PROPRES ... 103

ERRATUM.

p. 44, vs. 157: flerist, l. fletrist.




GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI